БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 203 (12903) | 1985 чылдың сентябрь 1, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек.

БӨГҮН—БИЛИГЛЕР ХҮНҮ

В. ПИВОВАРОВТУҢ «Ужуглелдем өөренир бис» деп фотозүзүү.

ИЙИГИ ЧЫЛЧЕ КИРИП ТУРА

Бүгү-улусчу байырлал — Билиглериниң хүнүнде байырлалдың шугум чыскаалдарынга, митингилерге уруглар-биле кады бааза бүдүрүлгелериниң партия, профэвилел, комсомол организацияларының төлээлекчилери, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, бүдүрүлгелериниң болгаш ажыл-агыйның мурнакчылары киржирлер. Күш-ажылчы дадыгышкынның үези — бешки улдунда чоруткан ажыктыг ажыл-херектериниң дугайын школачылар рапорттаарлар. Бо чайгы бешки күш-ажылчы улдунга иниитизи-биле 19 муң ажыг уруглар киришкен.

Бааза бүдүрүлгелер болгаш ажыл-агыйлар уругларның күш-ажылга өөредилгезин болгаш кижизидилгезин организастаар талазы-биле чүүү кылганын түнней, ук ажылды улам үре-түнелдиг, ажыктыг болдурарының дугайын база дугуржуулар. Республиканың бүдүрүлге болгаш ажыл-агый коллективтериниң аразында школа реформазын ёзугаар ажыл-херектерни организастаарынга идепкейлиг киржип тураралары база бар. Школа коллективтери оларга өөрүп четтиргенин илередирлер.

1985—1986 өөредилге чылы онзагай байдалда эгелеп турар. СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш ажыл-херектер кайда-даа хайныышкынныг бо хүнүнде Тыванын улус өөредилге ажылдакчылары школа реформазын ёзугаар ажылдың ийиги өөредилге чылын эгелеп тураралар. Школачыларның өөредилгезиниң болгаш кижизидилгезиниң шынарын бедидер дээш башкылар коллективтери элээн ажылдарны кылылаан, реформаның негелделерин ёзугаар чамдык эки аргадуржулга тыптып келген. Эрткен өөредилге чылының түнелдерин башкылар август чөвүлел хуралдарынга аналиэтеп чугаалашкан болгаш четпестерни чайладырының оруктарын тодаратканнар.

Өөредилге-кижизидилге ажылының кол аргазы — кичээлдиң үжүр-утказын ханыладыры, реформаны боттандырарынга кол рольду ойнаар ужурлуг кижи — башкының ажылының дээштиг болгаш шынарлыг чоруун чедип алыры онза чугула. Чүгле бо ийи кол түүлге хамаарыштыр алыр болза, бистиң школаларывыстың ажыл-херектеринде четпестер ам-даа хөй. Кичээл бүрүзү-ле билиг бээр болгаш кижизидикчи шынар-биле долдунмайн баары хаая эвес. Эрги ёзу-биле ажылдаарын чамдык башкылар ам-даа уламчылап турары август чөвүлел хуралдарының илеткелдеринге база дыңналып турган. Башкының ажыл-херээ эң-не көскү, ат-алдары эң-не бедик болуру бөгүнгү амыдыралчы негелде.

Эге өөредилге, орус дыл башкылаашкыны, школачыларның болгаш сургуулдарның идей-политиктиг база мөзү-шынар кижизидилгези, өөреникчилериниң күш-ажыл өөредилгезин болгаш кижизидилгезин организастап турары, бо ажылга бүдүрүлгелериниң киржилгези чергелиг айтырыгларже сагыш салыышкынны чаа өөредилге чылында кошкатпазы чугула. Бо айтырыгларны шинтпирлээринге кичээнгей эрткен өөредилге чылында чер болганга дең-дескн эвес болган, школалар ону реформаның негелделерин ёзугаар боттандырбаан..

Ажылынга сеткилиниден бердинген, уругларга ынак, чаагай сеткилдиг, чаа түүлдерни доктаамал дилеп, идейлиг болгаш профессионалдыг деннелин бичии-даа чавызатпайн чоруур башкыларның ажылы чайгаар-ла эки түнелге чедире бээр. Башкы бүрүзү шак ынчаар ажылдаары ам хүнүнү негелдези апарган. Үениң негелдези-биле денге баспас болза, эртем-техниктиг депшилгенин үезинде амыдыралдың чаа түүлдериниден хожудап каап болур. Ылаңгыя башкы кижиге ол черле күзенчиг эвес.

Школа реформазының баштайгы чылының мөөнеттинген арга-дуржулгазын тодарадып нептередири — чугула сорулгаларнын бирээзи. Райхооронолларның методика кабинеттери, тус-тус школаларда эртемнер аайы-биле каттыжыышкыннар бо ажылды холга алыры чугула.

Чаа өөредилге чылынга белеткелди эки чорудар дээш улуг ажылдар кылдынган. Бүгү талазы-биле белеткеттинген школа класстары, кабинеттер, мастерскаялар уругларның эргезинде. Бо ажылга бааза бүдүрүлгелер боттарының үлүүн база киирип турарлар. Кызыл районнуң Кур-Чер суурда уругларның ураң түүл школазы тус-тус класстарлыг, ангы залдыг улуг бажынче бо хүннерде кирген. Ону «Тинлелге» совхоз таарымчалыг кылдыр тудуп кылган. Ындыг-даа болза байдал чер болганда чогумчалыг болбайн турар. Чамдык чаа школаларның тудуглары саадап турар.

Бүгү талазы-биле сайзырангай кижини кижизидерин, хоочун салгалдарның идегели аныяк-өскенни амыдыралга белеткээри чүгле школаның мурнунда салдынган сорулга деп санап болбас, бо чугула ажылга улус өөредилгезиниң бүгү звенолары демин каттыштырар апаар.

Чаа өөредилге чылының чедишкинниг болуру ону организастыг эгелээринден, школа реформазының негелделерин амыдыралга боттандырары дээш башкылар коллективтериниң тодаргай угланыышкынныг чогаадыкчы ажылындан кол хамаарыжыр. Школаларның партия организациялары үстүнде салдынган сорулгаларның күүселдезин чедип алыры дээш ажылга көскү киржилгелиг болуру чугула.

ХОВУ АЖЫЛДАРЫН БЕДИК ТЕМПИЛИГ, ШЫНАРЛЫГ ЧОРУДААЛ

Танды районнуң Балгазында шөлдерде тараалар далайлар дег, хөлбеңейдир чөлгүн чыдар. Шөлдерни эргип чорууста ында «Революцияның чалбыыжы» совхозта профэвилел комитединиң даргазы Алексей Николаевич Филиппов бо хамык чаагай үнген дүжүттү канчап чогуур үезинде ажаал алырын чугаалап чор.

— Ажыл-агыйда бежен ажыг комбайннар бар. Оларның септеп алган бис. Дөрт комбайнны бо хүннерде септеп доозуп турар — деп, совхозтуң директору Виктор Иванович Жирнов чугаалайдыр.

Суурдан элээн ыракта калбак шөлге келдивис. Быжа берген тарааны ийи комбайн кезип эгелээн болду. Чүс ажыг ганы кескен. Чыттыр кезип турар комбайннар база бар.

Ол комбайннарның бирээзин башкарып чораан механизатор Геннадий Евдокимов машиназындан дүже халып келди.—Сес муң ажыг гектар черде тараа тараан болгай бис. Ам ооң башкылыын быжканнап кезип эгелээнивис бо — деп, ол өөрүшкүлүг чугаалады.

ЧУРУКТАРДА: Танды районда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң шөлдеринде быжа берген тарааларны кезип турар үезин. Ында шалыпчылардың бирээзин, комбайнер Геннадий Евдокимов.

О. ОХЕМЧИКТИҢ отолары.

ТИИЛЕКЧИ БОЛГАН

«Тыва кодээ тудуг» трестиң Барыын-Хемчик районда КМК-зы партияның съездизинге уткуштур социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, бо чыл дың эрткен айларында чамдык көргүзүглерни эжиктеткен.

Чеди айларның планын коллектив 124 хуу күүсеткен. Оң үениң иштинде он чурттарга бажыңнары, бир кажаа тудар тургаш, он алды бажыңны, ийи кажааны тудуп, иниитизи-биле 705 дөрбелчин метр шөлдүг бажыңнарны дужаагаан. Тудуг-монтаж ажылдарының планы 158,3 хуу четкен.

КМК-ның РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу Т. С. Күжүгетке удуртканы бот-оруглга-чарыглалыг тудуг бригадазы планын 117,4 хуу күүсеткеш, чарышка тиилекчи болган. К. Чамыяңның, К. Ооржактың бригадалары керээлиг аргабиле ажылдаш кескү чедишкиннерни чедип алган.

О. МӨҢГЕ-БАЯЫР.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

«Хемчик» аңгыыр-тывыш ажыл-агыйында Николай Куулардың удурткаңы бригада «Алдан-Маадыр» совхоз-биле чардынган керээ өзугаар Хараар-Тей деп черге 500 хой кирер чаа кажаазын тудуп дооскан.

Кыштагга кажаадан аңгыда чурттарга бажының чунар-бажыңны хуусаа бетинде ажыглалда киирген.

Бригада кежигүннери хөлүшкак мергежилдиг болганыбиле печка кылыр, чугайлаар будуур ажылдарга өске кижилер киириштирбээн. Мөңге Түлүш, Лең-оол Ондар олардың бедик мергежилдиин демдеглээри артык эвес.

Тудуг материалдары-биле үзүктел чок хандырып турган болгаш тудугну кыш дүшпээнде дужаар аргалыг болган.

А. ДОНГАК.

ХӨЙНҮҢ КҮЖҮ-БИЛЕ

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шинтпирни өзугаар шалыпчы айде район төвүнүң албан организация черлериниң коллективтери үш хонуктуң иштинде «Тээлиг» совхозтуң Найырал салбырының девискээринде Эдер-Күй, Дагыыр-Шанчыг, Куу-Бут, Хорумнуг-Бут, Адыр-Баштыг-Тей од ынчаар чаагай сигенни машина-биле кестирген. Чаагай чыттыг меде сигенин хөпээннеп, сараатпен бээринге дузалажып, шеф ажылынга хой кижи киришкен. Оларның араазында СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң харыысалгалыг ажылдакчыларындан эгелээш, районнуң, район эмнелгезиниң, харылзаа белдириниң, КМК-ның болгаш оон-даа өске черлериниң коллективтери бар. Ук шефке иниитизи-биле янзы-бүрү 280 ажыг профессиянын кижилери үш хүн дургузунда араазында чарыш салгаш, бедик тура-сорук, хей-аът-биле ажылдааннар. Орта агитхуудустар, «Чаңнык», «Тан», «Изиг бус» дээш ышкаш башкак-шоодулгуг, хана солуннар доктаамад үнүп, кандыг организациянын канчаар ажылдап турарын, ында хүннүң шалыпчыларын, ажылдан былдаарларны, хоюта эртен шала озалдап, а кежээ эрте чанарларны чандыр көрбейн, илередип турган. Аъш-чем-биле совхоз халас хандырган.

Үшкү хүннүң кежээзинде бүгү кылдынган ажыядарны түңнээн. Аңаа мурнакчы болган коллективтерни, идепкейлиг эки ажылдаан түс-түс кижилерни шефнап, мактаан.

Үш хүн дургузунда шефчилер иниитизи-биле 43 га черниң сигенин бөлүп, хөпээнээн болгаш 170 тонна чаагай сигенни кадарчыларның Эдер-Күй кыштагга эккеп сараатканнар. Орта 20 тонна улуг сараатты тургускаш, районнуң харылзаа белдириниң «коллективин бирги черни алгаш, 40 рубль-биле, ийиги ч-рни эмнелгениң коллективи— 18 тонна ажыг сараатты салгаш, 30 рубль-биле шаңнатканнар. Тургускан сараады шынарлыг коруштуг, чараш болгаш дээш база коллективте кижи саны эвээш-даа бол, кызыгмакай эки ажылдаены дээш үшкү черни районнуң курс-камгалал инспекциязынга тывыскаш, 20 рубль-биле шаңнаан. Оларның салган сараады 16 тонна ажыг болган. Ол ышкаш районнуң одаар түүл черииниң, райпонуң, орук-тудуг участогунуң, партия, комсомол райкомнарының, улусчу контроль комитединиң коллективтери база эки ажылдааннар.

Шефке хүн үспейн, эң идепкейлиг киржил, эки ажылдааннарны мөңээ адап, демдеглээрни өөрүнчүг. Оларга эмнелгеден сараат салыкчылары Өлчей Салчак, Кызыл-оол Чошкак, комсомолчу хөпээн бөлүкчүлери кыстар Анна Дугар, Мария Адыгбай, Анна Достай, «Тээлиг» совхозтуң комсомолчу - аныяктарынга о н Тамара Дилгижек болгаш районнуң «Ромашка» ясли-садигинден Красноярск хоорайның сан-хее техникумунуң студентизи комсомолчу Долаана Бөйыр дээш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Совхозка чедирген улуг дузаазы дээш шефчилерге өөрүп четтиргенин «Тээлиг» совхозтуң директору С. С. Хертек илергейлээн.

Ындыг шефти база катап организастаар деп турар.

С. САРЫГ-ООЛ.

60 ТОННАНЫ БЕЛЕТКЭЭН

«Ак-Туруг» ыяш ажылагыйы мал чемнинг белеткелгиге идепкейлиг киржип турар. Тракторист Владимир Хөлчүк, ажылчыкнар Мажар Бүрүн-оол, Михаил Монгуш, Борис Дамба, Бичс-оол Монгуш олар түн нормазын ажыр күүседип, күженнишкинниг ажылдаанының түңнелинде, планда көрдүгеннинден 20 тонна ажыг сиген дужаттынган.

Коллектив «Ак-Туруг» совхозка 60 тонна сигенин белеткеп берген.

К. КОМБУ.

М. Ч. Ондарны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫГЫ

Совет органнарга хөй чылдарда үре-түнелдиг ажылдааны дээш база төрүттүнген түңнүден бээр 50 харлаанывыле холбаштыр улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга район Совединиң күүскомунуң секретары Маспый-оол Чамыяновичи **Ондарны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың август 30.

ХООРАЙ ХАМААТЫЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

1985 чылдың сентябрь 21-де улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң сессиязы дараазында хүн айтырыгларыбиле болур:

1. Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң ажылының дугайында отчёт.

2. 1986—1990 чылдарда Кызыл хоорайны чаагайкыдарының планының дугайында.

Саналдарымерны хоорай Совединиң күүскомунче чорудар, (Кочетов кудумчузу, 36) азы 2-42-85, 2-31-63, 2-37-78 дугаарлыг телефоннерже долгаар.

АРАЗЫНДА ЧАРЫШТЫГ

Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң суггаттыг сиген шөлдериниң дүжүдү бо чайын эки болган. Амгы үеде ында 2 механизастаттынган бригада аразында чарыштыг ажылдап турар. Ооң түңнелдерин беш хонуктап үндүрүп.

Дарыга удурткан бригада тиилекчилерге шинчиир вымпелдерни, өкша шаңналдарын тыпсын турар. Сөөлгү беш хонуктуң түңнели-биле Анатолий Маныбыр байдал одуруглар аразын болбазыратпаан, бок үнүжүн узуткаваан шөлдерде болуп турар. Чүгле ССРЭ-ниң 50 чыл аттыг, «Улуг-Хая», «Куш-ажылдың хостуу» чижектиг совхозтарның картофель болгаш ногаа шөлдери, чогуур хемчегларни баш удур алган болгаш, бок үнүштерге алыспаан.

Республиканың картофель болгаш кукуруза шөлдериниң чүгле үш муң ажыг гектарында одуруглар аразын болбазыраткан А. ол культуралар-ның ниити шөлү чээрбү муң гектар ажып турар. Бо чурагайлар ажыл-агыйлар удурткулуларының, чер ажылынын тускай эртемниглериниң тараан үнүштерниң чейгы ажаалдазынче кичээнгейни сула салып турарын хереңилеп турар. Ылаңгыя үргүлчү ярыг турар үжурлуг ногаа шөлүнүң чүгле 76 хуузу ажылдап кылдынган азы 630 гектар шөлдүң дөңгүп-ле 479 гектары чогуур ажаалданы алган.

Дыка хөй совхозтарның чырылга шөлдериниң кыдыгларын, бугалар үннарын, оруктар чоогу бок үнүштер-биле шыптынган. Оларны чок кылыр херек. «Бок үнүштер-биле демиселди куштелдирер дугайында» РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1962 чылдың март 26-да үндүрген доктаалы сула күүсеттинип турар. Устунде адаттынган черлерниң болгаш хову турлегларының, шаңнарның девискээрин бок үнүштерден ярыглаар талазы-биле хемчегларни дарый алыр херек. Бо ажыл ылаңгыя Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Тес-Хем, Танды районнарның ажыг агыйларынга тамаарыжыр. Өске-даа районнарның совхозтары адаттынган доктаалды боттандырарынга идепкейлиг киржир үжурлуг. Бо ажыл — районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының, совхозтарның удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң, үнүш камгалаар станцияларның, «Сельхозхимияның», үрезин инспекцияларының, сугтарылга системалар эргелелдеринин дөрт түлээлгезин. Тарылганың чайгы ажаалдазынга болгаш үнүш камгалалынга хамаарыышкан ажылдарны бо организациялар кады, деңге болгаш харылзаалыг чорудары чугула. Ук ажылдар бүдүн чыл дургузунда үзүктелбес дээрзин үттүп болбас. Дүжүттү бедидерингө үндезин оң.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
дүржүлге - мелиоративтиг станцияның эртем ажылдакчызы.

Чернин кежиин ДҮЖҮТТҮ четтирер дизе БЕДИДЕРИНГЕ ҮНДЕЗИН

Хову-шөлдерниң оңу аскерлип, ът-сиген болгаш тараа-быдаа быжып, үе-шагның база бир эргилдезиниң келгени бо. Мындыг үеде чер ажылының ажылдакчыларының эрткен чайын канчаар ажылдааны каракка дораан-на көстү бээр. Совхозтарның тарылга шөлдерин кезип чоруурга, кандыг-даа байдалдыы таварышкылаар-дыр. Чүгле кара чашпан эжелээн шөлдер безин бар. Оюк-делии болгаш ооргалаан черлер дыка тей.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылында бедик дүжүттү өстүрер дээш республиканың чер ажылдыглары элээн ажылдарны кылган. Олар бок үнүштерге удур хораннаашкынны самолёт-биле 80 муң гектар шөлге чоруткан. Ол шөлдерниң 54 муң гектарында тараа культуралары тараан. Оон ыңай тараа культуралары-ның хоралакчылары-биле демиселге 8,5 муң гектар шөлге хораннарны ажыглаан. Оон-биле чергелештир 1529 гектар шөлге хоралакчыларга удур биологтуг демиселди база чоруткан. Бо хемчегларниң хөй кезии мелиорастаан черлерге хамаарыжыр дээрзи билдингир. Кысказы-биле чугаалаарга, бедик дүжүттү өстүрер дээш кедээниң ажылнашчилери элээн хемчегларни алган.

Тарылга шөлдерин ажаал, үнүш аарыгларынга болгаш хоралакчыларынга удур демиселди куштелдирериниң үлегерин кергүскен ажыл-агыйлар эвээш эвес. Ылаңгыя үнүш аарыгларынга удур хораннаашкынны «Революцияның чалбыыжы» совхоз 6770 гектар черге чоруткан. «Россия», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Шамбалыг», «Өөк», «Коммунизмниң херели» совхозтар 4000—5000 гектар шөлдерниң хоралакчыларын үзүткеп. Бо чылын эске-даа ажыл-агыйларда бо ажыл чүгээр чорутканнар.

Бок үнүштерге удур хораннаашкынны «Улуг-Хая», «Куш-ажылдың хостуу», «Совет Тыва», «Кара-Хаак», «Барлыг» болгаш эске-даа совхозтар чедишкиннинг ажыглап турарлар. Ынчалзажок үр чүлеледиг чаашкын үк хоранның хөй кезиин үреп каапканы хараадамчыг. Хоран чашпаан шөлдерге бодаарга, хоран чашкан черлериниң дүжүдү черле бөдик.

Бо хүннерде бок үнүш Токе аттыг совхозтуң (кол агроному А. Т. Бегзи) шөлдеринде кончуг хей. Ындыг байдал «Бурункаяр», «Хендергей», «Ак-Туруг», «Совет Тыва», Карл Маркс аттыг совхозтарда (кол агрономнары Л. С. Лоңгак, Х. Б. Монгуш, С. Д. Донгак, К. П. Сарыглар, М. Х. Хобаев) база тургустунган. Картофель болгаш ногаа аймаа бок үнүшке дыка үглетккн. Мынды байдал одуруглар аразын болбазыратпаан, бок үнүжүн узуткаваан шөлдерде болуп турар. Чүгле ССРЭ-ниң 50 чыл аттыг, «Улуг-Хая», «Куш-ажылдың хостуу» чижектиг совхозтарның картофель болгаш ногаа шөлдери, чогуур хемчегларни баш удур алган болгаш, бок үнүштерге алыспаан.

Республиканың картофель болгаш кукуруза шөлдериниң чүгле үш муң ажыг гектарында одуруглар аразын болбазыраткан А. ол культуралар-ның ниити шөлү чээрбү муң гектар ажып турар. Бо чурагайлар ажыл-агыйлар удурткулуларының, чер ажылынын тускай эртемниглериниң тараан үнүштерниң чейгы ажаалдазынче кичээнгейни сула салып турарын хереңилеп турар. Ылаңгыя үргүлчү ярыг турар үжурлуг ногаа шөлүнүң чүгле 76 хуузу ажылдап кылдынган азы 630 гектар шөлдүң дөңгүп-ле 479 гектары чогуур ажаалданы алган.

Дыка хөй совхозтарның чырылга шөлдериниң кыдыгларын, бугалар үннарын, оруктар чоогу бок үнүштер-биле шыптынган. Оларны чок кылыр херек. «Бок үнүштер-биле демиселди куштелдирер дугайында» РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1962 чылдың март 26-да үндүрген доктаалы сула күүсеттинип турар. Устунде адаттынган черлерниң болгаш хову турлегларының, шаңнарның девискээрин бок үнүштерден ярыглаар талазы-биле хемчегларни дарый алыр херек. Бо ажыл ылаңгыя Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Тес-Хем, Танды районнарның ажыг агыйларынга тамаарыжыр. Өске-даа районнарның совхозтары адаттынган доктаалды боттандырарынга идепкейлиг киржир үжурлуг. Бо ажыл — районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының, совхозтарның удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң, үнүш камгалаар станцияларның, «Сельхозхимияның», үрезин инспекцияларының, сугтарылга системалар эргелелдеринин дөрт түлээлгезин. Тарылганың чайгы ажаалдазынга болгаш үнүш камгалалынга хамаарыышкан ажылдарны бо организациялар кады, деңге болгаш харылзаалыг чорудары чугула. Ук ажылдар бүдүн чыл дургузунда үзүктелбес дээрзин үттүп болбас. Дүжүттү бедидерингө үндезин оң.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
дүржүлге - мелиоративтиг станцияның эртем ажылдакчызы.

Бөгүн—Билиглер байырлалы

ЧОГААДЫКЧЫ, ИНИЦИАТИВЧИ ЁЗУ-БИЛЕ

Школа реформазын ёзуглаар ажыл-херектерниң нәйи-ги өөредилге чылы эгелеп турар. СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткелдиң кидиң туңук үезинде эгелеп турар чаа өөредилге чылында өөредилге-кижизидилге ажылы-ның шынарын бедидери, амыдырал-биле харылзаазы уламы бызыглаары онза чугула. Партиэның эзчегиат съездизинге белеткелдиң үезинде башпылар коллективтери болгаш үлүс өөредилге органнары башкыларның августа чөвүлел хураадарынга ыяшкыргаш амалыштерден түңнелди үндүрбүшаан, чогаадыкчы болгаш инициативчи ёзу-биле ажылдаар апаарлар.

Сөскн болгаш онгу классты чогуур хуусазында доозуп турөрлериң сөмы мурнукузүнден өскен. Ниити билиг болгаш профессионнал школаның реформазын боттандырбышаан, школа коллективтери өөредилге-кижизидилгени эжендиринче, школчыларны өөредип кижизидериниң кол хевирин кичээлди сайзырөңгайкыдарыңче сагыш салып келгеннер. Эге өөредилгеже кичээнгей салдынган турган, ынчалзажок бо талазы-биле четпестер база хөй. Орус дыл башкылаашкының үлүс өөредилге органнары башкыларның августа чөвүлел хураадарынга ыяшкыргаш амалыштерден түңнелди үндүрбүшаан, чогаадыкчы болгаш инициативчи ёзу-биле ажылдаар апаарлар.

Сөскн болгаш онгу классты чогуур хуусазында доозуп турөрлериң сөмы мурнукузүнден өскен. Ниити билиг болгаш профессионнал школаның реформазын боттандырбышаан, школа коллективтери өөредилге-кижизидилгени эжендиринче, школчыларны өөредип кижизидериниң кол хевирин кичээлди сайзыраңгайкыдарыңче сагыш салып келгеннер. Эге өөредилгеже кичээнгей салдынган турган, ынчалзажок бо талазы-биле четпестер база хөй. Орус дыл башкылаашкының үлүс өөредилге органнары башкыларның августа чөвүлел хураадарынга ыяшкыргаш амалыштерден түңнелди үндүрбүшаан, чогаадыкчы болгаш инициативчи ёзу-биле ажылдаар апаарлар.

Сөскн болгаш онгу классты чогуур хуусазында доозуп турөрлериң сөмы мурнукузүнден өскен. Ниити билиг болгаш профессионнал школаның реформазын боттандырбышаан, школа коллективтери өөредилге-кижизидилгени эжендиринче, школчыларны өөредип кижизидериниң кол хевирин кичээлди сайзыраңгайкыдарыңче сагыш салып келгеннер. Эге өөредилгеже кичээнгей салдынган турган, ынчалзажок бо талазы-биле четпестер база хөй. Орус дыл башкылаашкының үлүс өөредилге органнары башкыларның августа чөвүлел хураадарынга ыяшкыргаш амалыштерден түңнелди үндүрбүшаан, чогаадыкчы болгаш инициативчи ёзу-биле ажылдаар апаарлар.

Сөскн болгаш онгу классты чогуур хуусазында доозуп турөрлериң сөмы мурнукузүнден өскен. Ниити билиг болгаш профессионнал школаның реформазын боттандырбышаан, школа коллективтери өөредилге-кижизидилгени эжендиринче, школчыларны өөредип кижизидериниң кол хевирин кичээлди сайзыраңгайкыдарыңче сагыш салып келгеннер. Эге өөредилгеже кичээнгей салдынган турган, ынчалзажок бо талазы-биле четпестер база хөй. Орус дыл башкылаашкының үлүс өөредилге органнары башкыларның августа чөвүлел хураадарынга ыяшкыргаш амалыштерден түңнелди үндүрбүшаан, чогаадыкчы болгаш инициативчи ёзу-биле ажылдаар апаарлар.

Сөскн болгаш онгу классты чогуур хуусазында доозуп турөрлериң сөмы мурнукузүнден өскен. Ниити билиг болгаш профессионнал школаның реформазын боттандырбышаан, школа коллективтери өөредилге-кижизидилгени эжендиринче, школчыларны өөредип кижизидериниң кол хевирин кичээлди сайзыраңгайкыдарыңче сагыш салып келгеннер. Эге өөредилгеже кичээнгей салдынган турган, ынчалзажок бо талазы-биле четпестер база хөй. Орус дыл башкылаашкының үлүс өөредилге органнары башкыларның августа чөвүлел хураадарынга ыяшкыргаш амалыштерден түңнелди үндүрбүшаан, чогаадыкчы болгаш инициативчи ёзу-биле ажылдаар апаарлар.

Сөскн болгаш онгу классты чогуур хуусазында доозуп турөрлериң сөмы мурнукузүнден өскен. Ниити билиг болгаш профессионнал школаның реформазын боттандырбышаан, школа коллективтери өөредилге-кижизидилгени эжендиринче, школчыларны өөредип кижизидериниң кол хевирин кичээлди сайзыраңгайкыдарыңче сагыш салып келгеннер. Эге өөредилгеже кичээнгей салдынган турган, ынчалзажок бо талазы-биле четпестер база хөй. Орус дыл башкылаашкының үлүс өөредилге органнары башкыларның августа чөвүлел хураадарынга ыяшкыргаш амалыштерден түңнелди үндүрбүшаан, чогаадыкчы болгаш инициативчи ёзу-биле ажылдаар апаарлар.

Сөскн болгаш онгу классты чогуур хуусазында доозуп турөрлериң сөмы мурнукузүнден өскен. Ниити билиг болгаш профессионнал школаның реформазын боттандырбышаан, школа коллективтери өөредилге-кижизидилгени эжендиринче, школчыларны өөредип кижизидериниң кол хевирин кичээлди сайзыраңгайкыдарыңче сагыш салып келгеннер. Эге өөредилгеже кичээнгей салдынган турган, ынчалзажок бо талазы-биле четпестер база хөй. Орус дыл башкылаашкының үлүс өөредилге органнары башкыларның августа чөвүлел хураадарынга ыяшкыргаш амалыштерден түңнелди үндүрбүшаан, чогаадыкчы болгаш инициативчи ёзу-биле ажылдаар апаарлар.

РСФСР-ниң школазының аддарлыг башкызы В. О. Өөчей (үстүнде совагай тавазында чурукта) 38 чыл башкылап ажылдап турар, күш-ажыл башкызы хөй чылдарда Ак-Туруг ортумак школазынга ажылдап келген, аныяк-өскенни өөредип-кижизидер херекке төлептиг үлүгү кирип чоруур хоочуңну кым-даа хүндүзүр: чаа өөредилге чылының эгези уругларга үттүндурбас, солуң, хөлүг дыштакыга соонда уруглар школазынга келгеш башкыларыбиле ужуражыр-

ӨӨРЕНИКЧИЛЕРГЕ БЕЛЕК

Август 30-да Кур-Чер суурда уруглардың уран үүл школазы улуг чаа бажыңче кежүп кирген. Ол белекти школаның өөреникчилери, оон башкылары, совхозтуң ажылчыннары — ада-иелер өөрүшкү-биле күзээп алганнар. Кур-Чер кодээ Советтиниң күүскомунуң дергазы А. Д. Оюн, башкылар, ада-иелер байыртыт ажыдъылыкын үезинде өөреникчилерге эки өөренип, телептиг кижилер болуруун күзеп, чылыг чагыг-сестерни соглузиннер.

Чаа школада классталрның саны четкир, улуг зал база бар. Ниитизи-биле шында байдаа өөренирингге ажыкон тавар-жыр. Бо школаны «Тиилелгеге» совхоз тудуп берген. Школа өөредилгеге херек бүгү-ле чүүлдер-биле дериттинген.

Музыка херекселдери болгаш өске-даа чүгула чүүлдер бар. Бо өөредилге чылында школага 109 өөреникчи өөренир. Маргежин айы-биле өөредип башкылар база четчир.

Кур-Чер суурда уруглардың музыка школазынга баштай чүгле үш класс турган: баян, фортепиано, домра. Чоорту ол дургенн-биле өзүп, анаа өөренир күзелдиг уруглардың саны көвүдээн. Чоорту хореография, чуруулга салбырлары база немешкен. Ол — уруглардың уран чүүл школазы кылдыр эде тургустунган. Школаның өөреникчилери, башкыларының культура амыдыралынга боттарының үлүүн киришкирип турар. Олар солуң программалыг концерттерни совхоз төвүгедээ, өөредилге чылы доозанда 19 муң кижи, боттывынгыр уран чүүлде 11 муң школчы киржип турар, техникттиг чогаадылгада 3900 өөреникчи хаара түттүнган. Ниитн билиг школаларының спорт секцияларынга 24 муң кижи кичээлдеп турган. Оон аңгыда Пионерлер базыңнарының бөлгүмнеринде аныяк туристер, натуралистер болгаш техниктер станцияларында, уруглардың спорт школаларында хөй кижи киржип турар. Класстан болгаш школадан дашкаар кижизидилге ажылдарының бүгү хевирлеринде школчыларның 86 хуузу киржип турар.

Школчыларның чурттап турар черинниң айы-биле кижизидилге ажылының төөгү школа болган турары чугула. Кол-ла чүве — уруглар-биле кижизидилге ажылының дээштиг болуруң чедип алыры, культура албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарын улам экижидер талазы-биле хемчеглер алдыкпп турар бо хүннерде ук албан черлериниң школа-биле харылзаазын бызыглаары чугула. Уруглардың хостуг үезагын организастаар зерекке үстүнде албан черлери кескү үлүүн киирер.

Он бирги беш чыл совет школазының амыдыралынга кайгамчыл чаартылгаларның үези болуп турар. Школаның чаа реформазын амыдыралда боттандырары эгелээн. Бистиң республикада тудуг талазы-биле чамдык үүлдер чедип алдынган, 1980 чылда уруглар садгары 218 турган болза, бо чылын 237 четкен, ында уруглар саны 20 муң кижи. 1981—1984 чылдарда барык тос муң хире уруглар өөренир школалар, 3421 уруг турар яслн-садтарны ажыглаарга киирер.

Өөредилге-кижизидилге ажылында чайладыры дарый негеттинип турар четпестерниң барын августа чөвүлел хураадарынга демдеглээн болгай. Күш-ажыл өөредилгезин хүнүң негелдезинге дүүштүр организастаарынга база будуулгелериң киржилгезин херек кырынга боттандырар апаар. Эге класстарга шүптү эртемнериң башкылаашкының шынаржыдар, чүге дээрге эге өөредилге бүгү чүүлдерге коя үндезин база болуп турар. Ортумак болгаш үстүкү класстарга өөредилгениң чедиишкинниг болуру база оон хамаарыжыр.

Школа реформазының негелделеринге дүүштүр өөреникчилерниң өөредилге-кижизидилгезинге таарымчалыг арга-методтарны дилеп тывааринга инициатива болгаш чогаадыкчы чоруң ам-даа хөзүп. Бей-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарның Кызыл хоорайның школаларында катап олурганнар хөй болген. Өөүр, Эрзин, Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Тес-Хем, Кызыл районнарның школаларында орус дылга уруглардың билиниң деңнелн чөвүс. Уруглардың билиг талазы-биле деңнели бедик болзун дээш башкы бүрүзү ажылдаар ужурлуг.

Бойдус-математиге талазы-биле эртемнериң башкылаашкынында четпестер база бар. Школачылардың практиктиг чаңчылдарын хөзүлдээп, башкылаашкының амгы үениң үлетпүр болгаш кедээ ажылагый будуруулгезиниң үндезинниери-биле харылзаалыг болдурары чугула. Бо өөредилге чылында тоску классчылар «Информатиканың болгаш сагалга техниказының үндезинниериниң өөренип эгелээр. Аңаа ажылдаар башкыларга курсту организастаан.

Школачылардың кичээлден дашкаар үеде кижизидилгезин школа реформазында кердүнгенин ёзугаар организастаарын башкылар коллективтери болгаш школадан дашкаар аңаа хамаарылгалыг албан черлери чорудар апаар. Уруглардың хостуг шагын организастаарын үндезинни-биле экижидер. Школа бүрүзү өөреникчилер-биле кижизидилге ажылының төөгү болгаш турарын чедип алыр херек. Бо бүгү айтырыгларны чогумчалыг шинтпирлээриниден өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың чедиишкинниг болуру хамаарыжыр.

И. КОНГАР,
Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри.

Бөгүн—Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнү

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ДООЗУКЧУ ЧЫЛЫ

Чурттуң энергетика программазын боттандырып чорудары хамааржып турар адырларның ажыл-ишчилери ажылды сайзыраңгайкыдарының чаа улуг курлаавырларын дилеп тып турарлар. Партивның ам болур XXVII съездизинге алдар болдуруп социалистиг чаруштуң калбартып чоруткаш, нефть болгаш газ казып тывыкчыларының коллективтерин, одаага энергетиказының тудугларының тудугжулары боттарының күжекишкиннерин чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планнарын доозарынче угландырып, одаар үүлдү болгаш үнелиг чиг эттн казып тыварының күжениишкинниг планнарын чедиишкинниг күүседиринче, тудуг шөлдерниге, трассаларга болгаш тывыш черлерниге эргежок чугула социал-амыдырал байдалдарын тургузарынче чүткүп турарлар.

Профессионалдыг байырлалдың бүдүүзүнде ол адырларның ажылының дугайын СЭТА-ның корреспондентизиниң дилээни-биле Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң будуруге черлериниң тудуунун министри В. Г. Чирсков мынче деп чугаалаан.

— Сөөлгү үеде улус ажылагыйынга бойдус газының роль ону улгаткан. Одаар үүлдүң болгаш чиг эттиң ол хевирнин ажыглап турган кеңиң болгаш шөйүң онуң тос кезинн эзилдирип, проктаттың чартының, херек кырында бүгү шилди, отка быжыг материалдарны болгаш минералдыг чемишкидилгелерни будуруп үндүрүп турар. 230 миллион совет кижи газты амыдыралында ажыглап турар. Беш чылдың эгезинден бээр газты берген онаалдадам хөйүү казып тыпкан.

Одаар үүлдү болгаш чиг эттн казып тыварының болгаш соортугезининң өзүлдези бистиң чуртувуста ам 250 муң километр чедип турар хоорза дамчыдыкчыларының калбак четкизин тургускаңы-биле холбашкан. Чүгле беш чылдың эгезинден бээр 50 муң километр хире газ болгаш нефть дамчыдыкчыларын ажыглалга киргеи. Чижээлээрге, Урен-гойдан чурттуң төп болгаш барыын районнарынче газтың алды улуг дамчыдыкчыларын мурнай тутканы. Ол оруктарны хуусаа батында ажыглакчыларның ажыглалга киргеми херегленчилерге пландан ажыр 15 миллиард куб метр бойдус газын чедирип бээр ерганы берген.

Кылдыңган үүлдерни чугаалап турган, беш чылдың эгезинден бээр 281 компрессор болгаш насос станцияларын, газ болбаазырадыл кылыр заводтарны, барык-ла 8 миллион дөрбелчин метр чурттаага бажыңнарын, школаларны, уруглар албан черлерин болгаш он-он муң олуттуг социал-культура амыдыралдың өске-даа албан черлерин тудканын демдеглевес аргажок.

— Ынчалза-даа одаага-энергетика комплекизинин кол адыры — нефть үлетпүрүнүң темпилерин планда төлевилеттингенинден озалдап турар.

— Ийе, нефть индустриязының ылаңгыя Барыын Сибирьде, ээлүлдезинде четпестерни СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга, эртемтехниктиг депшилгени дүргедиринин айтырыгларының талазы-биле чөвүлел хураага илереткеи. Каш сан-түңден кирерйн. Эрткен үеэрби чыл дүргузунда ниитизи-биле нефтинн болгаш газ конденсадын казып тыварының өзүлдези беш чылда-ла чүс миллионн тонна ажып турган, а бо, он бирги беш чылда казып тыварының өзүлдези чүгле 15—20 миллион тонна болуур деп турар.

Ол элээн каш чылдагааннардан болган. Мурнунда бис нефтинн чүрттүң Европа кезээзинге казып тып турган бис, а соонда бистиң казып тывар черлеривис Чөөн чүкче, чүнүң-даа мурнунда Уралче, Сибирьже шилчий берген. Аңаа нефть үлетпүрү улуу-биле сайзыраан. Чижээлээрге, 1964 чылда Тюменьге үлетпүрге ажыглаар чиг эттн казып тып турда чүгле 0,2 миллион тонна нефтинн казып тыпкан. А эрткен чылын тюменьчилер бир миллион нефтинн болгаш газ конденсадын бир хонук иштинде казып тыпкан!

Ынчалза-даа херек кырында казып тывар бүгү улуг черлер долузу-биле ажыглаттынга берген, ындыг болганда бис улуг эвес казып тывар черлерде ажылдаар үжурга таварышкан бис. «Чаа» нефтинн казып алыры чүгле берге эвес, харын оон тонна бүрүзүнүң үнези улуг.

СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели адырның ажылдакчыларынга тургустунуп келген четпестерни кыска хуусаа иштинде ажып эртериниң сорулгазын салган. Сорулга чиик эвес, ындыгда болза боттуг. Ам безин элээн каш коллективтер графиктен мурнай ажылдап турар. Олар партивның болгаш чазактың салган сорулгаларын чедиишкинниг күүседир дап долу шинтпирлиг.

Нефтинчилерге дузалаар дээн үлетпүрүнүң улуг төптеринин, холушкак будуруге черлериниң инициативазы улуг үнелиг. Сибирьни шиңгээдип алырынче бодунуң эң дээре телээлекчилерин чоруткан яваинчи комсомол база деткимчени коргускен. Бо тавариларны ажыглап амыдыралга бодунуң оруун шилип ап турар аныяк ооларга болгаш кыстарга бо чер чаагай, байбайлак чер, чедип келиңер. Мында аныяктарга таваржыр ажыл-херек хөй деп чугаалаайн.

— Владимир Григорьевич, бистиң билип турарывыс-биле алырга, нефть болгаш газты казып тыварын көвүдедиринге Барыын Сибирь улуг роль-ду ойнап турар-дыр. Ол чер энергетика программазының кол звенозу кылдыр артып келзин дээш, министерстволар коллективтери чүнү кылып турарыл?

— Барыын Сибирьге нефть үлетпүрүнүң комплекстиг хөгжүүрүн партия болгаш чазак улуг ужур-дузалыг деп санап турар. СЭКП ТК-ның Политбюрозукчу хуралдарының бирээзинге ол регионну шиңгээдип алыр телээзы-биле хемчеглерни төлевилеп турускан. Чижээлээрге, он иигы беш чылда нефть-газ комплекизинин тудугларыңга тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин бүдүн чартык катап улгаттырары беш удур көрдүнген. Онза кичээнгейни эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин калбаа-биле ажыглаарыңга, күш-ажылдың бүдүрүкчүүрүн бедидеринге, нефть-газ казып тыварының депшилгелиг дерии-херекселдерии бүдүрүп үндүрерин улгаттырарыңга үндүрген.

Он иигы беш чылда шиңгээдип алыр ужуралыг улуг тудугларның бирээзи болза, Ямбурггуң газконденсат казып тывар чери болуур. Ам безин эртем болгаш техниканың сөөлгү чедиишкиннериниң, будуруге чоруудулгаларын калбаа-биле автоматчыдарының болгаш механизастаарының үндезинниге оңу дүргени-биле ажылдап кылып эгелээн. Ол черни болгаш ында чурттаага бажыңнарын калбаа-биле тудуп эгелээн.

Ямбург одаага дамчыдар ады орукторы эгелээр. Оларның бирээзи — Ямбург —Елец-1 — хуусаадан мурнап тудуп турар. Ам безин ол ырак улуг оруктуң үштүң ийи кезээнден хөйүн салган.

Ол болза, улуг программаның чүгле чамдыызы болур. Келир беш чылда яазы-бүрү диаметрлиг 150 муң километр асорза дамчыдылгазын тудар. Деңнеп көөру-биле, бо беш чылда 90 муң километр дамчыдыкчыларны ажыглалга киирерин төлевилээн деп чугаалап көөйн. Керээлиг ажылдарның хемчээлиниң өзүлдези чуртта ортумак коргузугден үш катап хөй болуур болгаш оку колдуунда-ла Арктикага, Каспий чоогунуң оргулаазының болгаш Ортаакы Азияның куруг болгаш суг чок районнарынга чорудар.

Бисте ам чүс-чүс муң ажылчыннар, инженерлер, техниктер ажылдап турар. Оларның хөй кезии ажылга эң бедик түңнелдерни чедип ап, чаруштың мурнуку кезээнде чоруп, чугула коргузуглер талазы-биле беш чылдың онаалдаарын стахановчу шимчээшкиннинг 50 чылынга чедир күүседипкеннер. Адырларның ажыл-мшчилери мурнакчыларының үзегерин эдерип, төлевилеттинген үүлдү амыдыралга боттандырып чорудар дээш, чурттуң одаага-энергетика күчүзүн быжыглаарынга улуг салыңшкыны киирер дээш, бистиң социалистиг төрээн чуртувустуң чаагай чоруунга күш-ажылга чаа чедиишкиннерни чедип алыр дээш боттарының бүгү күштерин, билиглерин болгаш дуржулгазын үндүрүп турарлар деп, түңнелинде В. Г. Чирсков чугаалаан.

(СЭТА).

КИЧЭЭЛ БҮРҮЗҮН— АЖЫК БОЛДУРАР

1985-1986 чаа өөредилге чылын Кызылдың № 14 ортумак школазының башкылары ооруушку-биле үткүп турар. Школавыс аңаа бүрүнү-биле белен болзун дээш башкылар, ажылчыннар чайгы үеде кызымакай ажылдаваннар.

Школа реформазының негелделерин амыдыралга боттандырары-биле эрткен өөредилге чылында бистиң башкылар элээн ажылдарны кылган. Школада эртем айы-биле кабинеттер дериглезинче кичээнгейни угландырып келген бис. Оон ангыда башкының профессионнал арга-мергежилин, дуржулгазын бедидери — бистиннде эң кол айтырыгларның бирээзи. Башкылар партия, чазактың школа дугайында документилери-биле доктаамал танышып, билиг бедидер институтука курстарны эртип турар. Бистиң башкылар хуудаа коллектиг планны тургузуп алган, ол ёзугаар ажылдап турар. Эрткен өөредилге чылында № 14 школаның башкылары 80 ажык кичээлди эрттирген. Ол — башкыларның билиин бедидерингге, бот-боттарының дуржулгазындан өөренирингге эң ажыктыг арга. Бо чылын база бистиң коллектив «Кичээл бүрүзүн — ажык болдураар». «Класстан дашкаар ажылдың хевирлериниң янзы-бүрү болуру болгаш ужур-утказының дээштин дээш» деп девиз-биле ажыдаар. Бистиң школага уругларның политиктиг билиг талазы-биле коруудезин организастап келген. Ол эки түңнелдерни берген. Школавыста агитбригада Кызылга бирги черии. Бүгү-зенлеп конкурузунга үшкү черни алган. Ол ышкаш янзы-бүрү белгүмнер, клубтарның ажыы бистиннде багай эвес. Ынчангаш ол талазы-биле арга-дуржулгавысты чаа өөредилге чылында оон ыяй-даа калбартыр сорулгаңы мурнувуста саваан бис. Ажылынга сагышсеткилинден бердинген, өөреникчилерниң, болгаш коллективтиң хүндүткелин чаалап алган башкылар бистиннде хөй.

Чаа өөредилге чылында школа коллективиниң мурнунда шинтпирлээр ажылдар хөй. Бистиң школага бо чылын чедн харлыгларның болгаш алды харлыгларның беш-беш бирги класы тургустумар. Ол улуг харыысалганы негээр дээрзи билдингир.

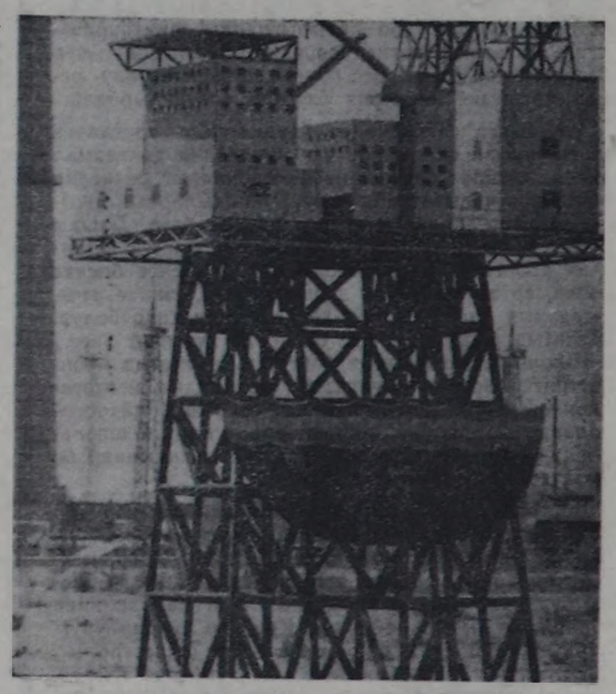
Аныяк салгакчыларывыстың коммунистиг кижизидилгезин улам экижидип, оларның бүгү талазы-биле сайзыраңгай кижилер болуурун чедип алырыбиле бистиң школаның башкылар коллективи бүгү күжүн, билиин, дуржулгазын бараалгадыр.

Л. ГАЛАКТИОНОВ,
Кызылдың № 14 школазының директору.

ДАЛАЙНЫҢ СЫЫК ЧЕРИН ШИҢГЭЭДИП АЛЫРЫ-БИЛЕ

Өрүмнээр доктаамал платформага баштайгы блокту хаяы сугга дожеттер кылырының Бакуда заводунга белеткеп кылган. Оны Каспий далайның дүвүнге 100 метр хөнү черге тургузар. Блоктуң деңзизи 2 тонна ажыг, оон беднн — 110 метр. Ындыг блоктарны диаметри 2,5 метр хоолайлардан чыып кылыр. Блоктарны эптеп кылырынга болгаш хоолайларны белеткээринге заводка дериг-херекселдерни берген француз фирмаларның специалистери киржир.

Кең платформаларның дузазы-биле Каспий далайда нефтинии болгаш газтың казып тывар черлерни ажыктаан болгаш оларның чартыынан хөйүн ажыглалга киирер берген. ССРЭ-ге далайдан нефть казып тыварының эгелекчилери болур Азербайджанның нефтинчилериниң дуржулгазын Кара далайда, Бакпкада, а оң ышкаш Сахалин чанында далайның сыык черинде ажыглап турар.

ЧУРУКТА: заводтуң демдээ болуур бо ортумак заводче баар черниң мурнунда кургаг черде туруп турар. Будуруленнии продукциязының белен хевирн мындыг болур. Блоктарны бакшчилер, а оон кырын болгаш ында өске-даа түүлдерни Астрахаңга будуруп кылыр.

О. ЛИТВИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникази.

ЧЭЭРБИ ЧЕДИГИ ЧЫЛЫ

Элегес ортумак школазының башкызы Чолдак-оол Магеровичеевич Оюннуң намдары бодүүн, ынчалза-даа Совет Тываның интеллигенциязының өзүлде, сайзыралы-биле оң тудуш холбаадыг. Үжен ажыг чыл мурнунда Кызылдың № 2 школазын доосхан, ам ол чээрби чедиги өөредилге чылын эгелеп турар.

Башкының амыдыралында онзагай үттүндурбас арткан болуушкуннарның бирээзи — Ленинградтың Герцен аттыг педагогика институдунга өөренип чоруан чылдары. Дөрткү курсту доосхан соонда Ленинградтың комсомолунуң ыйгырыы-биле Казахстанга кур черни шиңгээдиринге анрижип чоруан болгаш Ленинградтың комсомол обкомунуң Хүндүлел бижии-биле база шаңнатхан.

Институт доосхан соонда Өвүрге барып-барып тыва кижи орус дыл, литература башкылап чеде бээрге (ол чылдарда ындыг улус ховар турган), өөрүшкү-биле күзээп алган. Ырак районга башкылап эртгирген үш чылды анаа амыдыралче бызыг базымарның чылы болган. Аялының нштн биолог башкы Нина Андреевна-биле аңаа таныышкаш, ег-буле тудуп чурттааннар.

Өскен-төрээн Элегезинге ег-бүлези-биле кады кээп ажылдай бергеи. Барык он чыл чыгы өөредилге эргелекчилеп ажылдаан, амыдыраадам-даа ажыл-херектен-даа хөйну бижип алган. Коммунист башкының хөй чылдарда доостуруп үндүргеи өөреникчилери республиканың улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларында ажылдап чоруурлар.

Чолдак-оол Оюн — идепкейлиг хөй-нинтичии, аныяктарның дагдыыкчызы, орус дыл талазы-биле арга-дуржулгалыг башкы болгаш, методика каттыжышкының хөй чылдарда удуртуп келген. Профком кежигүнү, «Билиг» ниитилелиинин эге организациязының идепкейлиг лектору болбушаан, чон ортузунга кижизидилге ажылынга идепкейлиг киржип турар. Улусчу дружина-биле кады корум-чурум хайгаралынче бо-ла чоруп каар.

Башкы Нина Андреевна Оюн — хөй чылда ажылдаавинның бирээзи, Школада партия организациязының секретары. Өг-бүленнең ажы-төлү база төлептиг: улуг оглу совхозта ажылдап турар, уруу Москвага дээдн өөредилге черии доосхан, хеймер оглу шөригниң дээдн училищезинде өөренип турар.

Чаа өөредилге чылын Ч. М. Оюн чогаадыкчы өзу-биле эгелеп турар.

Н. ОЮН.

Танды район.

АЪШ-ЧЕМИ АМДАННЫГ

«Чыраа-Бажы» совхозтуң төвү Чыраа-Бажы суурнуң столоваязының ажылы эки. Маңаа келген кижилер поварларның белеткээн аъш-чемин мактаар. «Четтирдиивис» деп үнелел сес ында ажылдап турар кижилериин эки ажылынга үнелел-лир.

Улуг ховар С. Б. Ооржактың холу-биле кылган чеми амзан-сүзүүнүүг. Ажылдап турда, ону көөр болзунарза, шалыпкының эскерип каар силер. Эвлчегге ол улустуң үр маңатпас, оларның хереглээн чемин коичут дүргеи үдеи салгылаптар. Кижилерге эвиден-ээлдек-даа кижи. Ынчангаш суурнуң чону поварны хүндүлээр, ажылын мактаар. Столованың коллективи черле деминг улус. Улуг эвес суурга кижилер бот-боттарын танышкар, билчир болур болгай. Ынчангаш столованың ажылчыннары А. Мөңгүш, А. Ооржак, Р. Мөңгүш болгаш А. Куулар олар база эки ажылыбиле чаңгыс чер чурттуглары-рынга мактаалыглар.

Ч. МӨНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң

доктаамал комиссияларында

АЖЫЛДЫҢ ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР

«Шагонартажстрой» трест—республикада эң улуг тудуг организацияларының бирээзи. Оон коллективтери Чаа Шагаан-Арыг биле Ак-Довурак хоорайларда хөй санныг объективтерни тудуп турар. Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудуу дооступ, Саян далайның сут хевирээ тургустунары-биле холбаштыр Чаа Шагаан-Арыг хоорайның тудуун дүргедедири негеттинип келген. Ону барымдаалаш, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Тудуг талазы-биле доктаамал комиссиязы хүлээп алган.

Комиссияның хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар киржип, чүве чугаалаан.

• • •

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Агроүлетпүр комплексизиниң талазы-биле доктаамал комиссиязының үнүшкүнүүр хуралы Туран хоорайга болуп эртken. СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Хамаатылардың хүүде дузалал ажыл-агыйының продукция бүдүрелиниң көзүдедир талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле Бии-Хем районнуң Советтериниң ажылының дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң доктаалын күүседир талазы-биле Бии-Хем районнуң чер-чер Советтериниң күүскомнерының ажылының дугайында» айтырыгны ажаа чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле улус депутаттарының район Советиниң күүскомунуң даргазы М. К. Дамчай илеткел кылган.

Республиканың Дээди Советиниң Президиумунуң үк доктаалын район Советиниң күүскомунуң хуралынга чугаалашкаш, чогуур хемчеглерни бадылаан. Ол-ла айтырыгны Ээрбек кодээ Советиниң сессиязынга, Туран хоорай база Аржаан, Хадың кодээ Советтериниң күүскомнерының хуралдарынга дыңнап чугаалашкан. Хүүда дузалал ажыл-агыйны хөгжүдер айтырыгларны хамаатылардың чыыштырынга чыдыңнаа-ла чугаалажып турар. Бо талазы-биле чарыштыг база организастаан, оон туңнелдерин соңгуда оруттарының база агитквартираларның ээйы-биле үндурүп турар. Чонның хүүде дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле түскай кижилерни совхозтарда тургускулаан, ол ышкаш күүскомнерның чаңында комиссияларны бадылап тургускулаан.

Шак мындыг хемчеглерниң түңнелинде чонның хүүде дузалал ажыл-агыйы сөөлгү чылдарда Бии-Хем районда үлүүн хөгжээн. Чижээ, 1982 чылда чурттакчы чонга 3187 инек турган болза, ам 3848 инек бар апарган. Ол ышкаш хой, ошкунуң база хевеннең баш саны дыка өскен. Оон-биле кады чонның хүүде малын совхозтарга садып алыры база ковудээн. 1982 чылда 983 малды олар садып алган болза, эрткен чылын 3043-үү садып алган. Хереглел кооперациязы бо чылдың эгезинден бээр чурттакчы чондан 68,3 тонна эттi, 6,2 тонна сүттү, 55,8 тонна картофельди, 1,2 тонна ары-чигирин болгаш өске-дээ продукциямы садып алган.

Кодээ ажыл-агый продуктуларының артыкшылын чонның седерын деткикири-биле сөөлгү ийи чылда 27 автомашинаны, 14 мотоциклди, 40 хире хеп чүүр машинаны база алгы-кеш аймаандан кылган хеп болгаш өске-дээ ховар баранныарны сеткилеен.

Оон-биле кады чонның хүүде дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле Бии-Хем районда чедир кылдыңнаан чүүлдер ам-дээ бар дээрзин доктаамал комиссияның хуралынга демдеглээн. Эң ылаңгыя бо талазы-биле хүлээп алган хемчеглерниң канчаар күүсеттинип туралын эки-ле хынавайн келген. Ээрбек, Леонинка, Билелиг суурларда бежың чонунда огороду чок, мал-маган, күш, тоолай азыраайн турар ог-булелер эвээш эвес. Районда ам-дээ 451 ог-буле мал-маган тутпаан, ногаа, картофель тарывайн турар. Чонның хүүде малының судун садып алыры эвээжээн. Дузалал ажыл-агыйларда малдың отчёт-учёду четче эвес.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Агроүлетпүр комплексизиниң талазы-биле доктаамал комиссиязы чугаалашкан айтырыг талазы-биле чогуур шиитпирни хүлээп алган. Комиссияның хуралынга районнуң кодээ болгаш хоорай Советтериниң күүскомнерының даргалары, чамдык удуртукчуларга киржикшеп.

Хуралга Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң секретары Н. С. Бойду киржип, чүве чугаалаан.

Даарта—Делегейниң ийиги дайынының доозулганының 40 чылы

МИЛИТАРИСТИГ ЯПОНИЯНЫ ЧЫЛЧА ШАПКАНЫ

Шериг-Аавар Күштерниң кол командылаачызы — ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры үзүр чүүлдүү Маршалы А. Н. ЕФИМОВ.

Милитаристиг Японияның чугаа чокка дүжүп бергенинiң дугайында актыга 1945 чылдың сентябрь 2-де ат салганыг-биле делегейниң ийиги дайыны 40 чыл бурунгаар доозулган. Ол дайын 6 чыл дургузунда үргүлчүлээн болгаш делегейниң улустарыга санап четтинмес когаралдарны болгаш кончыгдалды чедирген. Империализмниң ынчаарда согулгаже күштери — Барыын чүкке фашистиг Германия, Чөвүн чүкке — милитаристиг Япония делегейниң ийиги дайынын өөскүткеннер. Ол чурттарның ынчаардагы чагырыкчы бөлүктери делегейге тергинделди чедип алырын, өске улустарны күлдер кылырын оралдашканнар.

Политиктиг өнчүк-чөңгээлерин болгаш айыылдыг хөделиишкиннерин төөгү шылгыы бүрүү шапкан. Кадыг-дошкун түлчүүшкуннарга фашистиг Германия болгаш япон милитаризм шериг, экономика, моральполитика талазы-биле бүрүн аштырыышкынга таварышкан. Совет Эвилели башкаан чептүг демиселге бүгү делегейниң хоспталгага ынак улустары реакцияны чылча шаап, төөгүлүг үзүр-дузалыг үлүг тиилелгени чедип алган.

Совет эрге-чагырганың догунналп тургустунгакының баштайгы чылдарындан эгелээш, япон империализм бистиң чүртүвүстүн өжээттен дайзыны болуп келген. Гитлержи Германияга удур дайынның чыыдарында япон милитаристер ССРЭ-же халдаарынга белеп турган. Япон шериглер боо-чепсээн ажыглавышаан, совет кызыгаарларны хөй удаа үрээннер, ССРЭ-ге удур чарлаттың, маан дайынны далайга кал-

бартпышаан, 200 совет садыг судноларын дүрүм чок ёзу-биле туткан, 18 судноларны далайже, хемнерже үрей боолап киргеннер.

Япон удуртулга дайын үезинде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш шериг күчүзүнүң дугайында чажыт медээлерни Берлинче үргүлүү чорудуп, стратегтиг материалдар-биле фашистиг Германияны хандырып, ССРЭ-ге удур өжээттен пропагандаңы калбартып келген. Гитлержи фашизмге удур кадыг-дошкун түлчүүшкуннарны Совет Армия чорудуп турган үеде нейтралитет дугайында керээни Япония үрээн болгаш бистиң чүртүвүстүн Ыраккы Чөвүн чүк кызыгаарларынга миллионнуг ажыг квантун армиязын мөөңнээн. Япон шериглерниң кыжаныышкының соңгусадыр дээш Совет Эвилели дайынның бүгү чылдарында Ыраккы Чөвүн чүкче хөй шериглерин тургузар ужурга таварыжып келген.

Фашистиг Германияга удур дайын доозулган соөлүнде ийи-үш айдан орай эвес хүүсээда милитаристиг Японияны чылча шеварынга идепкейлиг киржир дугайында чөпшээрежилгени 1945 чылдың февральда Крым конференциязының үезинде эвилелчи күрүнелерниң чазактар башкыларынга Совет чазак берген турган. Бодунуң оң шиитпиринде ескерликтиг чогун совет тала Потсдам конференциязынга бадыткаан. Эвилелчи күлээлелерин күүседир, делегейниң ийиги дайынын дүрген доозар, Совет Эвилелиниң Ыраккы Чөвүн чүкте кызыгаарларының айыыл чок чорудун хандырар соругла-биле ССРЭ-ниң чазаа Японияга удур дайынга киржиниңге чөпшээрежилгени берген. Милитаристиг Японияны чылча шеварынга ССРЭ-ниң киришкени дээрге, национал хостээныышкын болгаш социал деп-

шилге дээш чептүг демиселди чорудуп турган Мурнуу-Чөвүн Азиязың улустары-биле интернационалдыг эп-сеткиэ каттыштырылгазының илергейлээшкинге болган.

Японияны чылча шеварынга Совет Эвилели киришпес болза, Оожум океанга дайын чорудугаларды үр үеде улаамчылаар дээрзин АКШ-тың болгаш Англияның ынчаардагы чагырыкчы бөлүктери база барымдаалаг көргеннер. Президент Рузвельтиге АКШ-тың штабтар начальнигиниң ө.о. митединиң чөрүткен Зиммерде мынча деп айыткан: «Японияга удур дайынга Россияның дүргеп-не киржири Оожум океанга бистиң тулчүүшкуннерывыска эргежок чугула болур».

Японияга удур дайынга ССРЭ-ниң киришкенин бүгү делегейге бадыг-биле үнелээн. АКШ болгаш Англия ол үеге чедир Япония-биле үш эжыг чылдар дургузунда чаалажып келген, ынчалзажок агрессорга шиитпирлиг аштырыышкынны таварыштырып шыдаавас. Японияга удур дайынга Совет Эвилели киржип эгелээрiнiң мурнуу чарыында үш хонук бурунгаар атомнуг бомбаны Американың Каттышкан Штаттары Хиросима хоорайның кырынче октаан, а оон соонда үш хонук эрткенде база бирээни Нагасаки хоорайның кырынче дүжүрген. Ынчалзажок атомнуг чепсекти ареатанзыг ёзу-биле эжыглааны Японияны дүжүп бээринче албадап шыдаавайн.

1945 чылдың май—июльда, оң-не кыска хүүсээда хөй санныг шеригнерни, боо-чепсекти 8—12 мун километр ырак хемчээлге — Барыын чүктен Чөвүн чүкче чорудар, ында үш фронтуну тургузар талазы-биле кайгамчык улуг хемчеглерни Совет Дээди командылал ботгандырган. Ыраккы Чөвүн чүкче чоруткан Совет күргаг чер күштериниң саны 1,7 миллион кижи болган. Оларның чепсегленнишкинниге 5000 танктылар, боду чоруур артиллерия установкалары, 30 мун хире үгер-бооллар болгаш миномёттар, 5 мун ажыг дайынчы самолёттар бар турган. Оожум океанның шериг флоду болгаш Амурнуң Кызыл туктуг шериг флотунарыы Ыраккы Чөвүн чүкче совет шериглерниң бөлүүнге база кирген.

Ыраккы Чөвүн чүкче кампанияга кол үүгүл — Маньчжурияга стратегтиг шеварын хөлдөвишкын болган, ында совет үш фронтунуң шериглери болгаш Монголдың улусчу армиязы киришкен. Шеварын хөлдөвишкының соруглазы — Японияның квантун армиязын чылча шеварынга болган.

Маньчжурияга дайын чорудулгалары чаңчыл дег дүргеп болган. Совет шериглер августың 9-та дайзынга күргаг чөрден, ногаадан болгаш далайдан күүлүг согуушкуннерны таварыштырган. Шеварын хөлдөвишкының онгу хынаның төнчүзүнде япон самурайларга шиитпирлиг аштырыышкынны таварыштырган: япон шериглер барык бүгү участокторга дүжүп берип турган. Дайзының 594 мун солдаттары болгаш офицерлери туттурган. Бистиң шеригнеривис дайзының 4300 үгер-бооларын, миномёттарын, 687 танкыларын, 861 самолёдун болгаш өске-дээ хөй шериг техниказын эзлеп алган.

Япон шеригларга удур туңчуушкуннарның үезинде Соңгу-Чөвүн Кыдат, Иштын Моол болгаш Соңгу Корей хосталган. Орустың төөгүден бээр чергелеринде: Мурнуу Сахалин болгаш Курил оргулуктары Совет Эвилелиниң дедир эжеп келген.

Япония чүгаа чокка дүжүп берген дугайында актыга ат салыышкыны Токио одуурге чедө берген «Миссурио» деп линкорнуң кырынга 1945 чылдың сентябрь 2-де болган. Ол дээрге делегейниң ийиги дайынының доозулгазы болган. Бүгү делегейге хөй чылдар дургузунда мөнгө келген төлбүк хендыртынган.

Бодунуң оолдарының маадырлыг чоруун совет улус бадыг-биле үнелээн. «Японияны чылча шапкан типлелге дээш» дел медальды СССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумуну доктаткан болгаш оон-биле туңчуушкуннарның бүгү киржикчилери шаңнаттырган, 300 ажыг каттыжыышкыннарны, көзактерни болгаш кораблъдерни орденнер-биле шаңнаан, 308 мун совет дайынчылар дайынчы орденнерни болгаш медальдарны алган.

Амгы үеде Барыын чүкте болгаш Японияда ревансылыг кижилер делегейниң ийиги дайынының түңнелдерин күш-чок болдурарын оралдаан турар. АКШ-тың администрациязы болгаш НАТО талазы-биле оон заңгылчылары, Японияның удуртулгазы дайын болзаткедарын улам-на идепкейжиттеңнеп, совет болуушкуннар хереченлеп турар. Япон удуртулга АКШ-тың агрессчи политиказын эдербишаан, бодунуң чуртун милитаристеварын каапкартып, өжээн негежи төөннерин өөскүдүп турар.

«Улуг Японияны катап тургузар» дугайында чүткүүшкүнүң ам-дээ чиитпээнин, төөгүнүң кичээндирнин чамдык кижилерниң үттүп турарын АКШ-биле шериг-политиктиг заңгылдаңы быжыглаарынче Токионың үгланыышкынны база хереченлеп турер-дыр.

Гитлержи Германияны болгаш оон заңгылчызын — милитаристиг Японияны чылча шапканы совет иттилел болгаш күрүне тургузуунуң төнднш дмээ үнүт күчүзүн бүгү делегейге бузурелдиг бадыткеп кергүскен.

УЛУГ ЧЕДИИШКИННЕР

ХАНОЙ. (СЭТА). Дээди болгаш ортумак түскай өөредилгени хөгжүдер талазы-биле социалистиг Вьетнам улусчу эрге-чагырганың чылдарында улуг чедиишкиннерни болган. Амгы үеде республикада дээди 90 өөредилге черлери, ында 100 мун ажыг студентилер бар. Халас өөренирiнiң эргезин Вьетнам Социалистиг Республиканың конституциязында бижээн.

Халас өөренир дугайында дөртен чыл бурунгаар чүгле күзел турган. Бодуун вьетнамнар дээди өөредилге черлеринге кирип шыдаавайн турганнар. Чүгле бай дүжүметтерниң оолдары, уруглары — 800 хире кижи 1945 чылда дээди өөредилге черлеринге өөренип турган. Чурттуң чонунуң 90 хуузу ынчаарда бижик билбес турганын демдегээр херек.

Өөредилгениң ёзулуг улусчу системазын тургузар ярганы августың революциязы хандырган. Чонның эрге-чагырганың чылдарында бедик мергежилдиг башкы кадрларны белеткээн. Ортумак түскай өөредилгениң хөгжүдеринче улуг кичээнгейни күүрүне утландырып турер.

КАЛБАА-БИЛЕ ДЕМДЕГЛЭЭН

ПРАГА. (СЭТА). Словакияның национал туре халыышкыныңың 41 чылынга тураскаатkан байырлыг хураа Прегага болган. ЧССР-ниң Национал фронтузунуң ТК-зының Даргазының оралакчызы Т. Травничек ажаа илеткел кыяган болгаш Словакияның национал туре халыышкыныңың революстуг чаңчылдарынга шынчы чорук— Чехословакияның Коммунистиг партиязының политиказынга шынчы чорук-тур деп онзалап демдеглээн. Сайзырагай социалистиг инитиелдиң улам ыңайгы тургузуушкунуңуң чаа сорулгаларын тодаргайлап айтыр ЧКП-ниң XVII съездиниге бүгү чурт белеткениң турер деп, ол чугаалаан. Ынчаар чаагай ол сорулгаларны боттандыраары бистиң хостаганавыстың, хамаарышпас чоруувустуң болгаш тайбың амыдыралывыстың чөл магадылалы — Совет Эвилели-биле найыралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы быжыглаары-биле тудуш холбаалыг деп, илеткээчи медегээн.

Словакияның национал туре халыышкының хүнү-биле холбаштыр байырлыг хураадар Братиславага, Банска-Быстрицега болгаш ЧССР-ниң өске-дээ хоорайларынга база болган.

МЕСИЛДЕЖИНИШКИН

ПАРИЖ. (СЭТА). Күш-ажыл-дың Бүгү-ниити конференциязының активчилериниң болгаш полицияның күштериниң аразынга шыгыы месилдежинишкин Францияның найысталының төөгүге болгон. Күрүшенiң автомобиль тудуунуң «Рено» фирмазының заводтарындан ажылчыннар тудумчуга чыскаавылп үнүп кээрге, полицейжилер оларже халдаашкын кылган. Будуруушкуның кызырарынче чазактың болгаш компания администрациязының үгланыышкынынга удурлаашкынының ажылыышнар иларгейлээн. Месилдежинишкинниң түңнелинде эвээн кеш ажылчыннар балыглаанган.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

РИМ. (СЭТА). Итали коммунистиг партиязының «Унитa» солунунуң байырлалы Италиязың Феррара хоорайында эгелээн. Солуң байырлалының кол темазы — фашизмни чылча шапкан Тиилелгениң 40 чылы, ядролуг боо-чепсектерниң эдлере будурууштунуң болгаш космосту милитаризастеварынга удур, тайбың дээш демисеваның ам чүгүде айтыырлары. Италиязының иштики айтырыгларынче улуг киржиргейни фестивальдың организакчылары база угландырган. Чуртта ажыы чок чорукту ажып эртери — амгы Италиязың ам чидиг социал-экономиктиг айтырыгларының бирээзи. Профсоюзалдарның медээзин ёзугаар аварга, Италияда барык 3 миллион ажыл чоктар бар.

Дашткы чурттарның хөй санныг делегациялары, коммунистиг болгаш ажылчың партиялардың, национал-хостаганалыг шимчээшкиннериниң төлээлекчилери солуннуң байырлалында киржип турар.

Итали компартиязың болгаш депшилгениг хөй-ниити организацияларының активчилери фестиваль хоорайының девискээрinге делгелгелерни организастаан. Ном ярмарказы болгаш плакаттар делгелгелери база ажыттынган.

Мурнуу-Африка Республика. Мурнуу Африканың кара коштуг чурттакчы чонунуң аварткандаке удур төөлелиишкиннерiн чурттуң бүгү районнарын хвара туда берген. Херек ыырында хөй санныг хоорайлар бүзээлеткен мышаа байдалда турул турар. Чыскаавылганнар биле полицияның аразында хөй санныг нарыны-дошкун месилдежинишкиннериниң түңнелинде өлүрткенниң болгаш балыгаттырганнарның саны өсөөн.

ЧУРУКТА: Витватерсранд университединде расизмге удур студентилериң төөлелиишкиниң киржикчилериниң бирээзин полицейлериң тудуп хорудган турары.

Рейтер—СЭТА-ның телефотозу.

БЕЙРУТ. Ливанда байдалды экижиндир тургузарының удурланыкчылары база бир хевирниг үүлгедиглиг кылганнар. Найысталдың чөөн секторунда оң-не хөй кожалыг кудумчуларының бирээзинге террористер динамиттиг күштүг зарядын сапып кааш автомобильды чазыдырганнар. Эвээн кеш бажыңнар бузуулган, өрттер болгулаан. Кофдуунда-ла херээжеңнер болгаш чаа уругларның өлүрткенни чаа террорчы чорук Ливанга улуг ынжеңиргээшкинни болдурган.

Ол ышкаш-бурууңуг үүлгединшкин дээш хырыысаанаш чүрттүң политиктиг бөлүктери изралль шиишкиннерге онаан турар. Олар Тель-Авивтиң эйтымышкыны-биле Ливанда дүшкүүрүүг чорукту өөскүдүп, израиль эжелеваан долузубиле хостарырынче, национал эптежиңнеген, тайбыңнаш болгаш аймак чок чорукту чедип алырынче угланган тоо эргечагырганарның күжениишкиннерiн болдурбайн турар.

ЧУРУКТА: камгалал ажылдарның үезинде.

Рейтер— СЭТА-ның фотозу.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел бүгү иилеглүүн херээ

ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНЫП ТУРАР

Районнуң чурттакчылыг черлеринге арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле партия, чазактың үүлээп алган доктаалдарын амыдыралга боттандырар хемчеглер кайда-даа алдынып турар. Ону Өвүрнүң чамдык ажылагылларынга хамаарыштыр чугаалап көрейн.

«Кызыл Тыва» совхозтың партком, үүсүком, комсомол организациязы арагалаашкынга удур демиселди чорутпушаан, кижизидилге ылаңгыя чонның чурттап турар черинiң ажылынче үлүг ынчээнгейни угландырып турар. Малчын коданнарга чедип барып, тайылбыр ажылын чорудуп, сүт арагазын тиилезинге хамаарыштыр чуулааның чорутkан. Кодээ ишчилер ам арага тиилеп, сүттен ак чемни калбаа-биле кылып эгелээн. Оон-биле кады чурттакчы чонның ниити туралынга доктаамал ажыл кылбас, арагалаарынга сундулуг кижилерни тургузуп, чугаалажып турар. Н. Ооржак, Т. Ооржак, В. Хертек, Д. Ооржак олар штрафтаткан. Ажылдаавайн, маңгыстаачыл амыдырал-биле чурттап турганы дээш З. Сатыны база торгаан.

Өске суурларда база хөй-ниити организациялар ол талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар. Ниитизи-биле арагалаар чоруктарбиле демисел шыңгызы-биле тургустунган. Чижээ, «Торгалыг» совхозтуң профком даргазы турган В. Ыйма, совхоз директорунуң мал чеми белеткээринiң талазы-биле оралакчызы Т. Самдан арагалап турганы дээш партия кежигүүнден үндүртүп, ажылынган хостатканнар.

Күш-ажылчы коллективтерде, ажыл-агыйларда, организацияларда арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссиялар ажылдап турар. Эш-хүү судтарының кежигүннерин база эде көргүлээн, улусчу дружиналарның ажылын идепкейжиттеп. Районнуң культура албан черлериниң ажылын дээштиг, солун болдурар сорулга-биле ажыл планнарын үениң негелдезинге дүүштүр тургускан. Куда эрттиреринi, кижинiң сөөлгү оруже удээриниң ёзулалын амгы үеге тааарыштыр тургускан сүмелерин ажылдап кылган болгаш амыдыралда боттандырып эгелээн. Бир эки чүве — Торгалыг ортумак школазының, районнуң теп ажаалга кассазының ажылдакчылары, район төвүнде № 1, 8 микрорайоннарның чурттакчылары өскелерге үлегер болуп, ээлээрлериниң коллективинээ от дээш түржүр сорулганы салганнар.

К. ХОВАЛЫГ.

Өвүр район.

Даарта—Вьетнам улустуң национал байырлалы

ХОСТАЛГАНЫҢ 40 ЧЫЛЫ

Хаһойнуң байырлал шинчи кирген күдүмчулары-биле сентябрь 2-де чыскаавылганнар эртер болгаш олар чурттуң кол шөлү— бадыңыче углаптарлар. Анда, дөртен чыл мурнунда, тостуг чаа күрүне — Вьетнам Демократтыг Республика тургустунган (а 1976 чылдан бээр — Вьетнам Социалистиг Республика). 1945 чылдың ол хүнүнде ажылчын өңгүның, тараачыннарның, интеллигенциязының, студентилерниң, өөреникчилерниң он-он мун төлээлекчилери анда чыылган. Вьетнам улустуң улуг оглу, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкиниңиң кескү ажылдакчызы Хо Ши Миниң чугаазын олар үлүг кичээнгейлиг дыңнааннар. Кудумчуда тургускан трибунадан чурттуң хамаарышпас чоруун чарлаанының дугайында манифестиниң ол номчаан. Бодунуң удуртукчузу — Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле ажыл-ишчи вьетнам улус француз колонизаторларның дарлалын болгаш чурттуң эжелеп ап турган япон милитаристерни ап октапкан. Ынчалза-даа демисел оон-биле доозулбаан. Чурттуң дарлаарын уламнаваарын күүсээн колонизаторларга болгаш америк империалистерге удур вьетнамчылар үжен чыл дургузунда демисежип келгеннер.

Вьетнам чер улуг когаралга таварыжып турган. Оны чаза тепсип, буза бомбалап, хоранныг будумелерни анда ажыглап турганнар. Чурттуң мурнуу талазында мыш-биле шыптыңнаан болгаш тарылга шөлдеринiң 40 хуузу үзүттүнген турган. А соңгу таланың хоорайлары болгаш суурлары үргедеттинген болгулаан. Кижинiң организминге хоралыг будумел — диоксинни империалистерниң ажыглаанындан, вьетнамчыларның чаңгыс эвес салгалы берге кечыгдаашкынга таварышкан. Анда удур чоруткан дайынчарның түңнелинде талантылыг дыка хөй эртемденнер болгаш конструкторлар, эмчилер болгаш музыкантылар, чогаалчылар болгаш башкылар ажылдаар черлериниче эзп келбээнi дыка берге кечыгдал болуп турган.

Ынчалза-даа Вьетнам шыдешкан, аар-берге байдалдан үштүнүп, хөмүүл келген, чүге дээрге, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселге чонның деми улам кеңналган, Коммунистиг партиязының долгандыр олар улам сырый каттышкан, бодунуң черин улам чаартыр, үргедеттирген хөрөөлэрiнiң болгаш суурларын катап кылыр. Төрээн чуртун катап тургузар дээш оларның шиитпирлиг чоруу улам күштелген.

ВКП ТК-ниң кежигүнүнге кандидат, партияның Хаһой хооркомунуң секретарының оралакчызы Чам Тан-биле кады найысталдың байырлал шинчи кирген кудумчуларыбиле чоруп ор бис. В. И. Ленин аттыг топ паркты экижиттери байырлалдыы-биле ажыттынган.

Хоорайның девискээрi улгатkан, бедик-бедик бажыңнар хөйү-биле туттунган. Эрги хевирниң суурларының моон мурнундагы турган черлеринде Кимльен, Тханьконг, Тханьсуан, Зянгво болгаш амгы үениң оон-даа өске суурлары туттунгулаан. Чүгле бо чылын бээзин найысталга 100 мун ажыг дерблчин метр чурталга бажыңнары ажыглалга кирер. Совет архитекторларның дузазы-биле чогаалтынган чиңгиме план ёзугаар алырга Хаһой хоорай моон соңгаардаа улам хөгжүүр апаар. Келир үеним Хаһойнуң «хол эжиктерiн болза Тханглонг ковуруу болур. Ол ковуругну совет өөнүктериниң дузазы-биле кылган болгаш ол чүгле Вьетнамда эвес, а бүгү Мурнуу-чөвүн Азияда эң улуг ковуруглериниң бирээзи болуп турар.

Совет-вьетнам найыралдың объективтерин республиканың бүгү провинцияларындан болгаш булуңнарындан керуп болуо дээрзин Чам Тан чугаалады. Олар—бистиң чуртувустун тургустунуп турар материал-техниктиг базазының хол ээзэ болур. Ол—соңгу чүктe Хаобинь болгаш мурнуу чүктe Чиан гидробелдирлер, Бимшонда цемент заводу, Каошонда хөмүр-даш разрези, Фавайда чылыг күзүү-биле ажылдаар станция, Вунгтауда нефть болгаш газ ажыглаар черлер болгаш оон-даа өске. Совет Эвилели-биле экономиктиг кады ажылдажылгавыстың эрткен үжен чылдарының дургузунда Вьетнамда улус ажыл-агыйының 200 ажыг улуг-улуг объективтерин ажыглалга киргеп.

Чурттуң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге Совет Эвилелиниң киирип турар дузазы база ажок улуг. Оон дузазы-биле кодээ ажыл-агый техниказын септээринiң болгаш техниктиг хандырылгазының талазы-биле станцияларны тудуп тургускан, каучукту улам хөгжүдеринiң, шайны, кофени болгаш өске-дээ техниктиг культураларны бүдүрелиниң талазы-биле комплекстиг программа ажылдап кылдыңып турар. Ол продукцияларны колдуунда-ла Совет Эвилеличе үндүр сеөртүп турары билдингир. Республикада ъш-чем культураларың бүдүрүп үндүрелиниң ёзулдези, чылдан чылче бедик дүжүттү ол турары— ийи чурттуң чогумчалыг кады ажылдажылгазының түңнели-дир.

Совет-вьетнам кады ажылдажылганың баштайгызы — найысталдың станок бүдүрер № 1 заводу болуп туроорына ханойжулар ажок чоргаарланырлар. Ол— Вьетнамның машина тудуушкунуңуң эгелекчизи болуп, 50 чылдарның ийиги чартыында башталгы продукциязын берген. Оон дараазында чылдарда совет өөнүктериниң дузазы-биле Хо Ши Миниң кончуг улуг Мавзолейин, политехниктиг институттуң корпустарын, совет-вьетнам найыралдың госпиталын, ээлээн кеш машина тудуушкун заводтарын, шак фабриказын Ханойда кылган.

Улусчу эрге-чагырганың чылдарында Хаһой улетпурнуң эртемнинг, культураның улут төвү болу берген. Чүгле республикада эвес, оон дашкаар безин сураглыг продукцияны будуруп үндүрүп турар 260 ажыг улетпур будуруп турар. Оон будуруп үндүрүп турары продукциязының хемчээли 1955 чылдыы-биле деңнээрге, колдуунде-ла дөртен катап өскен.

Бистиң чурттарывыстың аразында карылзаалар улам өзүп база быжыгып турар. Олар — социалистиг интернационализмниң принциптериниң амыдыралда боттанышкыны-дыр. Ийи таланың найыралчы харылзаалаарынга улуг у а у г и у ВСР-ниң партия-чазак делегациязының Совет Эвилелиниге аалдап чоргаары, СЭКП ТК-ниң Чиңгиже секретары М. С. Горбачёвтуң болгаш ВКП ТК-ниң Чиңгиже секретары Ле Зуэнниң үжураажышкынналары болгаш оларның аразында чугаалажылышкынналар киирген. Совет Эвилелиниң тайбың дээш демиселге, ядролуг дайынга удур чайгылыг чок туружун вьетнам улус бүрүнү-биле деткип, чүүлдүгүнүп турар.

Республиканың хамаарышпас чорууң чарлаанының дөртен чыл оонда ханойжуларның шагдан бээр күзээп, бодап чоргаан күзели—делегей пролетариадының, болгаш делегейниң бүгү улустарының баштынчызы болгаш башкызы В. И. Ленинге тураскаалды найысталга тургузар дээнi боттанар. Сентябрьның 2-де, хоорайның теп скверинге, Ильичиге тураскаалды байырлалдыг байдалга ажыттар.

М. КАЛМЫКОВ.

СЭТА-ның корреспондентизи. Хаһой.

ТҮҢНЕЛ ЧҮНҮ КӨРГҮСКЕНИЛ,

азы чүже кол кичээнгей салырыл?

СЭКП IX-нын апрель (1984 ч.) Пленумунуң киитн билиг болгаш профессионал школа реформазынын кол угланыышкыннарының дугайында шинитпирлерин удуртулга болдурган, Кызыл районнуң улус ередилге хилдизи, школаларның башкылар коллективтери партия, совет органнарның удуртулгазы-биле тодаргай хемчеглерни боттандырып чоруткан.

Реформаның баштайгы чылы — эртикен ередилге чылында бүгү-ниити ередилгезиниң хөйлүзүн күүседир дээш школа назылыг уругларны школаже район бүрүн хаара тутткан. Бо талазы-биле Кав-Хем кадаа Советтиң (даргазы А. В. Сарапулов) ажылы эки, школа-биле харылзаазы быжыг.

1984-85 ередилге чылында он чыл бүрүнгээр бирги класска хүлээп алган ередиикилерниң 98,7 хуузу школаны доосташ, ортумак эртемни чедип алган. Бо талазы-биле Баян-Кол, Суңпак, Кок-Тей ортумак школалары чедиишкинниг ажылдаан. Ол девискээрлерде адаакилер-даа амгы үеник школа талазы-биле негелделерин эки биилир болгаш ередилге чорудулгазынче кичээнгей салдынган, ередиикилерниң канчаар ередип турарын шинчилеп хынап турарынан кеспе чүүлдер чедип алдынып турер.

Бүгү-ниити ередилгезиниң хөйлүзүн күүседир талазы-биле ажылда четпестер бар. Чамдык школалардан чылдаган чакка 37 ередиикчи үнүп чорүй берген. Кунгуртуг, Кур-Чер школалары, Черби школа-интернат ередиикчилерниң сесен классты доозарының деңгелин күдүлаткан. Чамдык ередиикчилерниң ажылчын аныяктаның школазынче шилчитиилээн. Чиигээлээрге, Кур-Чер школазының директору турган А. Ш. Тулуш 5 ередиикчини Кур-Черде ередилге комбинадының 9-ку классынче шилчитиккен деп документ тургускан. Ол ередиикчилерниң кайдаа ередиилери турары ыңаладаан илерээн. Ындыг байдалды болдуруп, харын-даа чамдык кадаа Советтер бизин хөжүдүшкыннар кылыр таварылгалар бар. Кур-Чер кадаа Советиниң даргазы А. Д. Оюн школа удуртукчулары-биле сумелешпейн, 8 ередиикчини ДОСААФ болгаш ажылчын аныяктар школазынче. Шынаа кадаа Советиниң даргазы Б. И. Эрекеен назы четпээн 7 ередиикчини ажылдаары-биле чоруткан.

Кызыл районнуң школаларының интернаттарынга 1984-1985 ередилге чылында 500 уругларны хүлээп алган. Чамдык Баян-Кол болгаш еске-даа школаларның интернаттарынга таварымчалыг байдалдар тургустунган турган. Ындыг болза-даа чамдык Шамбалыг, Кара-Хаак, Кур-Чер, Кунгуртуг школаларның интернаттары долузу-биле ажыглаттынмаан.

Узаткан хүнүүг бөлүктерде 1984-1985 ередилге чылында 800 ередиикчи турган. Эки түңнелди Суңпак, Кара-Хаак ортумак школалары узаткан хүнүүг бөлүктерге чедип алган. А Кур-Чер, Шамбалыг школаларында узаткан хүнүүг бөлүктерниң ажылы кошкак болуп келген. Чаа ередиилге чылында бо ажылдың дээштиг кежиилерин дилеп тыварын башкылар сумелешкен.

Школада кол үүл — ередилге-хижимзидилге ажылы. Бо талазы-биле район школаларының башкылар коллективтери ерединиң турар эртемнерин коммунистиг тургузуушкунуң эң чүгүле сорулгалары-биле холбаштырып, уругларны марксизчи-ленинчи мировоззреннеге хевирлээринге кичээнгейни угландырган. Кок-Тей, Суңпак, Баян-Кол ортумак школаларының коллективтери эртемнерниң үндезинчилерин ередиилерниң чамдык чедишкиннерлиг болгулаан. Кок-Тей школазында орус дыл башкызы З. Т. Сенчи, Суңпак школазында математика башкызы Г. А. Ершова, Кур-Чер школазында эге класстер башкызы М. С. Даргат, Чербиниң школа-интернадында химия башкызы А. Н. Мизерных дээш еске-даа мурнакы башкылар бар.

Чедишкиннер-биле чергелештир ередилге чылының дургузунда чамдык четпестер чайлаттынмаан: Кунгуртуг (директору С. П. Комбу), Кур-Чер (директору турган А. Ш. Тулуш), Кара-Хаак (директору Т. А. Намчылак), Чербиниң школа-интернат (директору турган А. Л. Пушкарев) школаларында багай ередиикчилерниң саны 12-13 чедир ескен.

Реформаның бир кол негелдези — орус дыл башкылаашкының шынарын бедидери болгай. Школаларда орус дыл башкылаашкыны реформаның негелдезинден чыдып каап турар. Бо дугайында «Учительская газета» солунга «Артам чүге ыыт чогул» деп чүүлдү тыналда соонда парлааны тодаргай чижек болур.

Школаларда партия, комсомол болгаш пионер организацияларының ажылын ередиикилерниң идей-политиктиг болгаш мозу-шынар хижимзидилгезинче угландыр чорудуп турар. Районнуң Кок-Тей, Суңпак, Терлиг-Хая, Баян-Кол школалары ередиикилерин В. И. Ленинниң ажыл-амыдыралының чижээнге хижимзидерин системажыдыр тургузуп турар. Ол ышкаш школа бүрүзүнге Совет Тывазының 40 чылы, Улуг Тиилелгениң 40 чылы болгаш аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының хамаарыштыр кол ажылдарны чоруткан.

Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг болурун калбертыр дээш ажылдарны эртикен ередилге чылында эдэ тургузуп, кескү хемчеглерни алгылаан. Спорт секцияларынга 1340 ажыг ередиикчи кичээнгейлеп турган. Ындыг болза-даа Терлиг-Хая, Элегес-Аксы школаларынга күш-культураже кичээнгей кошкан турган. Районда ередиикчилерниң 35 хуузу күш-культура болгаш спорт кичээнгейлеринге хаара тутунмайн турган. Шеригжидилгениң эге белеткелиниң кичээнгейи ам-даа бедик деңнелде эвес.

1984-1985 ередилге чылында район школаларының 9-10 класстарының ередиикчилери 450 кижи мал ажылының, пасничество болгаш автодело, агрономия үндезинниерин ерединиң турган. Чербиниң школа-интернады болгаш Кара-Хаак школаларынга агрономия болгаш пасничество деп чаа профильди тургускан. Ол школаларга күш-ажыл ередилгезин будуруге бааларынга чорудуп турар. Ередилгенин специалистер башкылаап, удуртуп турар.

Школаларда реформаны амыдырапга боттандырар талазы-биле эки планнар тургустунган-даа болза, херек кырында күүселденип шыпары чевис. Школачыларны күш-ажылга белеткээрде болгаш бааза будуруглеринниң бүгү талалыг кирмилгезин чокка болдунмас. «Шамбалыг» совхозтуң директору П. С. Кара-Сал, «Х Улуг хураа» совхозтуң директору Ч. У. Монгуш бо айтырыгже амга чедир кичээнгей салбайн келгеннер. Ередиикилерниң будуруге бригадаларын аъш-чем-биле хамдырыпгазын бизин багай организастаан.

«Тиилелге» совхозтуң директору В. О. Оюн школаның будуруге бригадазының ажылынга бедик үнелеп берип, моон соңгаар школа биле совхозтуң улам харылзаалыг болурунга чүүл кылырын тодаргай чугаалаан.

Школе реформазында кердүүген бүгү-ле чүгүле чүүлдерни реформаның нөйги ередилге чылында улам эки шинитпиралээр дээш чүүл кылза «огуурун башкылар хураага хогуурүп алганнар. Бо хереже база будуруглеринниң кирмилгези эң кескү болур үнүүрлүг.

А. АРАПЧОР.

ПРОФЕССОР РУСИНОВТУҢ СЫЛДЫС ШАГЫ

ЛЕНИНГРАД. Дээрниң тымыскаар арыны — Галлейниң кометазынче орүү чоруткан космос аппаратының эртем талазы-биле чепсегээрэ болза инзы-бүрү чурттарның эртемденериниң киитн күжелиишкинин-биле болган. Ховар дериг-хереселдериң чамдыкшыл Невада хөрээлэл Ленинградтың киитн механика болгаш оптика институдунга Ленинчи болгаш Күүрүш шаналдарының лауреады, РСФСР-ниң эртемнин болгаш техникадың алдарлыг ажылдакчызы, техниктиг эртеминиң доктору, профессор Митаки Михайлович Русиновтуң удуртулгазы-биле турускен. Оларның арасында кометаның «ярныы» үе баштай көөр аргазы бээр болгаш космоска эргилдирер платформаны «башкарар, эртем дериг-хереселдерин кометаже үлэлдирер телесистеманың ярын оптиказы бар.

Космосче үр аян-чорук кылын чоруткан объективтер 30 чылдарда кеспе келген болгаш «Руссар-1» деп адаан калбак булуңнуг совет аппаратты тыптып үнгеннер. Бүгүн Ленинградтың киитн механика болгаш оптика институдунда, а ол шинчаа геодезияның, аэрочурукка тирттырарының болгаш картографияның Ф. И. Красовский аттыг Төп эртем-шинчилел институдунда «Руссар-30» деп объективти тургускан. Ол болза ол аппараттарның бөрүкү салгалы, а эртемденер ам чаагы салгалдыг объективтерни ажылдап кылып турар.

Баштайгы хереселдерниң бодунуң адын «русский» деп сөстен алган, мичилза-даа ол кол фогаадыгы кылыкчының М. М. Русиновтуң адын-биле атташ болганы-биле онзагай. Эртемденинниң чогаадыкчы ажылы Күүрүнниң оптика-механика заводунга эгелээн, оон эгелээш оптиктиг хереселдерни чогаадып кылыры — оон кол темазы болгаш хандыкшаан чүүлү болу берген. Оон бир ажылының теоретиктиг саналшкынмары дээш ацаа техниктиг эртемнериниң доктору деп атты бергеи, а 120—140 градус көөр шөлдүг хей «руссар» деп объективтер ССРЭ-ниң Күүрүне шаналының лауреады деп атты бергеи. Оон соонда аэрофоточуруктарны сайгарып кылырынга хереселдерни ажылдап кылганы дээш, кино тырттырарынга болгаш суг аданга чурук тырттырарынга калбак булуңнуг объективтерни ажылдап кылганы дээш база Күүрүнниң үш шаналы болган.

Ленинградтың эртемденинниң ачы-хавыязын Франциянның Эртемнер академиязы бедип-биле үнелеп көргеи. 1972 чылда ол Э. Лоседтиң шаналының кара чаңгыс даштыкы лауреады болу берген. Ол чыл эртикен соонда үшкү, дөрткү, бешки салгалдың калбак булуңнуг аэрофоточурук тырттырар объективтерни ажылдап кылганы дээш Ленинчи шаналды ажра тыамаанын. Сылдыстыг талыгыр-же чоруктарының мурнунда «Руссарлар» Черге эвээш эвес ажылдап тургаанар.

ЧУРУКТАРДА: ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күүрүне шаналдарының лауреады, техниктиг эртемнериниң доктору профессор М. М. Русинов. «Руссар» объективтиң дузазы-биле сут адаанга чурук тырттырып турары.

Н. АДАМОВИЧИНИҢ чуруктары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

САЛААЛАР

Хайым ишти шайда чок дээр!
Кодыр, чиик деп
ылгап ооруп.
Амыдырал тыныш тутчуп.
Адыштынар матпаадырлар.[1]
«Мырыт сен сен!
Биилир мен» деп.

Биилиртээштиң канчаар ону.
Шынзы соглеп айтып бээрде,
Чыда калбас бажы-курлуг.[2]
Оюн-тоглаа болган черге
Ооллар-биле түрежир мен.

Ортаа-салаа «соргаланыл»,
Октел хевирээш
дезимир-дир мен.
Уруг хөлүм бадылаага
Уве-шээжээм[3] сүйбеи турда.
Адам бисее чагыыр соглеп.
Аас-кежиин көрээп турду.
Ажыл-хөлүүр чымыштыг дээш,
Аазаттайлаан оргаш канчаар.
Киришпеске баалга киржир
Хилиңчээ чок бичии-мөөмей.[4]
Хөйлүрелиг Төрээн чуртче
Кора-сагыыр шөрбеш диже.
Кад дег кадыг чудуруктуг
Казымнга хайыгай ол.

Күүлер ОРГУ.

[1] Матпаадыр — «улуг-эргек.
[2] Баажы-курлуг — «йтыр-салаа.
[3] Уве-шээжек — уве-шемек, чүстүүтүгбей.
[4] Бичии-мөөмей — бичө-сөөө, биче-шемек.

БАЛЫГЛАНГАН ХАВАН

Чечен чугаа

Кадарчы Каңныырбай ашак часкаар кыжын ашкүүнү колдуунда Сөөскеннинг-Ойже кадарар апарган. Ында үжүр-ле бар турган. Ашкүүнүден ангыда оок ында хүннүң чыгыы хайгаарал, коруп турар чүвезин бар. Ол — улуг ак азыглардыг чөрлик хаван-дыр. Бажында куу чашпан, сөөскеннер үнген удуг даш баарынга келгеш хаван бо-ла чыдыптар турганын ашак эскерип каан. Ол дугайын аалында үлүзүнге бөзин чугаалавайн, час кадыында хайыраан халас кежиктн часкаан канчап таварыштырып алырының өргээын бодап хүнээзэр апарган.

Бир-ле түн ашак ашкүлерин мээсче үндүрүлкеш, хайгаарап турар аның бараадап, чогум кайыын оны көрзе эки дээрзин шинчилеп көөру-биле ем чыдар черге чоокшулап келген. Черлик хаван сезик-даа чок чыткан. Дүүрге-биле бооптар хире черни ол коруп алгаш, «даарта кандыг чүү-даа болур болза боолап көөрдүр» деп шиитпирлеп алган. Кожа аалдардан үлүс земледээрге үүлеш көөдээр, хейлеп деп, ашак боданган.

Кежээ малчын хос дүүргезин аштап, чүлгүп, улуг-улуг тараа октарын көөдедир ургаш, беш-алды холазын доозазын октап алган.

Кадайы кайган: — Чүнү боолаар дээш ымнап олурарың ол? — деп айтырган.

— Даарта мен ашкү кадарган кээр үемде, сүгдан изидип олурар сен, оон көрө бээр сен — деп, ашаа харыылап каан.

Даартазында Каңныырбай ашкү кадарарда безин шоолуг мунмас Чааш-Доруун эзертеп, шоодай-тоолыңын дергилээш, дүүргезин чүктээш, ашкүлерин баштадыр аянныы кончуг чорту үнүпкен.

Чедип келгеш көөрге, хаван биезги хевээр, ырай баш талазы көзүлбес чыткан. Эмин эртигр чоокшулап алырындан база корткаш, үстүү талазында даш артындан хавачыг шыгаргаш боозуңүң мажызын базып дүжүргеи. Боозун база катап окташ, хавачын көөрге, аяын ыракта сөөскеннигг мээсти куду доктаңайындыр хаяын бадып чыткан. «Чүү-даа болза екпе-чүрек дээш боолаан киижи мен, ок изин-биле халып батканы ол боор, кайда-ла ушкан иргиз дээш малчын хавачының изи-биле хан төгүлген чер дилеп, маңнап бадып-ла каан. Чер кырында бичии-даа хан билдинмес. Хавак дужуңда ергаже-даа кирбейн өзенин куду маңнап баткан ис бар болган. Каңныырбай ола ыяап, ис көруп чораан, аъдыңга чедип келгенин экербейн барган. Эрттеп каан аъдын көөрге, быктында балыгланган хаңныг турган. Каш борбак тараа октар деттеи, баккы өткен, хорадаан хавак ашактың аъдын таварыпкан боол-тур.

— Хы, хайыраан аъдымны. Аалда улузумга, ерат чонумга чүү деп чугаалаар көөк боор мен. Кодан девискээрге чедип келген ховар өчүе хоптактаның.. чоп-ле боо арны бээрим ол — деп, малчын бажын туттучуп, хомудап олурган.

Х. МОНГУШ.

АРАГАГА УДУР ТАЙЫЛБЫРНЫҢ ХЕВИРИ

Капиталистиг чуртталарде ажылчыннарның амыдыралының байдалы дыка ор-берге. Херым-даа хүн бүрүде кенчап-ла амыдырал эртерин бодаарлар. Арагалаашкының тыптып турер чылдагааны ында Совет кижи — бодунуң салым-хүүжүнүң үзүн. Коммунистиг партияның кол соруглазы— бүгү тала-биле сайзырангай, сагыш-сеткилин байлак, күш-дамырлы четчир, идеи талазы-биле бүзүреткиг кижилерни кижизидери. Арагалаашкын бистин нинтилелиивиске туруп болбас үүлгедиишкин-дир. Статистика өзүглаар алырга, хулуган чоруктуң 90 хуузу арагалаашкынның уржугунан болуп турер.

Арага хүүда мозу-шынарны үрээр. Ол кижини чүү-даа чүвеге чедирер. Өг-бүлеге оон хоразы улуг. Ынчангаш арага-биле демиселди чорудары чугула. Алкогольге удур тайылбырның кол соруглазы — оон хоразының дугайында аныяктарга болгаш чурттакчыларга чедирери. Бо нарын болгаш берге ажылга пропагандаңың бүгү хевирин ажыглаар херек. Бир-ле дугаарында лекцияларны номчууру, беседаларны кылыры — эң-не иктеректиг хевирлери. Оон темазы түс черлериң байдалындан хамаарыжыр. «Арагалаашкың болгаш кадыкшыл», «Алкоголь болгаш уруглар», «Арага болгаш салгал» деп темаларны инити аудиториялерга ажыглаарын сүмелеп турер.

«Алкоголь болгаш ашкы үезинде озал-ондек», «Алкоголь болгаш хүүде озал-ондек» деп лекцияларны транспорт ажылдакчыларынга, хоорейларның улуг аудиторияларынга дүрген дуза чедирер эмнелгениң эмчизи азы травматолог кылыр. Аныктарга — «Алкоголь болгаш ег-бүле» деп беседаны чоруткаш эки. Лекция, беседаны кылып турда, кинофильмнерни, таблицаларны болгаш ескедаа кергүзүг материалдарын ажыглаары чугула. Лекция, беседаны «тегерик столь» хевирге эрттирип болур. Хуралдаар, конференциялар, диспуттаар— пропагандаңың чугула хевирлери.

Инити хуралдарга арагалаашкының хоразын сайгарар болзаа эки. Будуруглелерге арага ишпестерниң клубун тургузуп болур. Ук клубтуң киржикчилерин хуралдарга, конференциялярга саналдадыры ажыктыг. Пропагандаңың солуун хевириниң бирээзи — аас журналы. Аас журналының дараазында темалар сүмелеп турар:

1. Совет аныяк кижиниң моральдыг мозу-шынары.

2. Спорт болгаш ередилге алкоголь-биле дүүшпес.

3. «Кадык амыдыралдың озур-хевири» деп чүүлгө, хана солуун конкурстарының тиилекчилерин шаңнап, мактаары.

4. Бот-тывынгыр уран чүүл коруукчулары (шоодуглуг киргузүглер, спортчуларның киргузүг оюннары).

5. Алкогольдуң хоразының дугайында эртем-нептереддиг фильм.

Аъш-чем үлетпуру хей чүүл суксуннарны, сокгарны будуруп үндүрер үжүрлүг. Лекторга ном эң-не эргим өңнүк болуур. «Алкоголь болгаш уруглар» деп номну медицина эртемнериниң доктору Г. М. Энтина бижээн. Алкогольге хандыкшыл ег-бүле кежигүннериңе багай салдарлыының база арага-биле демиселди үндезинни-биле чорударының дугайында бижип турар. Ук номнуң «Алкоголь болгаш уруглар» деп эгеде алкогольдуң хөрээжен организмге багай салдарлыын, оон салгалынга хоралыын чигге айытпаан. Француз эмчи Демне чеди айлыг чаштың алкогольга чамчыга бергенин чугаалап турар. Уругнуң ада-неези чаштың ижин ажыын намдадыры-биле чигирлиг сугга 4—5 дамды водка холаваш, хүнүүң ижиртип келген. Бичии чаш ийиги чылында дуне, хүндус-даа водка чокка удуп шыдавас болган. Водка ишпээнде уругнуң ыглаары читпес турган. Шак ынчаар уруг угааны четпес, чүү-даа чүвеге сонуургал чок өзүп келген. Дөрт харлапкаш, уруг баары циррозтап ававаш мөчээн. Өг-бүлеге мындыг хачыгдалдан чайлаарда эзиртир суксунну ишпезе чогуур.

С. САВЫР,
эмчи.

Кызыл хоорай.

ТелеВидение

СЕНТЯБРЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 —Зарядкаже, чыскаальыңар! 8.55 — «Кезээде хүннеп турар болзуңнар». «Артек» пионер лагерингө уругларның уран чүүл коллективтериниң концерти. 9.40 — «Спортлотонуң» 30-гы тиражы. 9.50 — «Будильник». 10.20 — «Совет Эвилелиниге бараан боол тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.35 — «Хочу все знать». Киножурнал. 12.45— Кедээниң мшчилеринге дамчыдылга. 13.45 — «Музыкалыг киоск». 14.15— Мультфильмнер: «Федя Зайцев», «Чебурашка идет в школу». 14.45— «Аян-чорукчулар клуву». 15.45 — «Бис шуптувус тайбың дээш бис». Концерт. 16.15 — Бөгүн— Биилгяр хүну. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи К. В. Фролов, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының академик-секретары А. В. Фокин киржир. 16.45 — «Бистиң байыр чедиришкиннеристи хүлээп алыңар». Биилгяр хүнүнге музыкалыг дамчыдылга. 17.30 — Уруглар-ның баштак «Ералаш» журналының арыннарындан. 18.05 — Таджик телевидениениң болгаш радио дамчыдылгазының «Гульшан» оркестриниң концерти. 19.15 — «Делегей панорамазы». 20.00 — Москва областтың Роменское хоорайының «Сатурн» деп Культура ордузунуң үрер хөгжүм оркестриниң концерти. 20.10 — Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнер: «Бабочка», «Три женщин», «Перерыв». 21.00 — «Ут». 21.30— «Летите, голуби». Фильм-концерт. 22.30 — Аар атлетика талазы-биле делегей чемпионады. Швецияда дамчыдылга. 22.45 — 01.00 — Футбол талазы-биле делегей чемпионады. Юниорлар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже, чыскаальыңар!». 8.15 — Хөглүг нотелыгаштар. 8.30—Орус чүтээ. 9.00 — Ритмниг гимнастика. 9.35 — Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнүнге. Док. телефильмнер: «Будни поиска», «Голубой горизонт». 10.15 — Скрипка музыказының концерти. 11.00 — Док. телефильмнер: «Живая память Таганрога», «Хохловка». 11.30 — Уругларга кыска хемчээлдиг уран-чечен фильмнер: «Мстители из 2-го «в», «Лето в зоопарке», «Здравствуй, Пушкин». 12.30— «Сагыш - сеткилни-биле хоочуннар кырывес». Аде-чүрттүүн Улуг дайынының хоочуннарының Москвада эр улустуң хоруларлар. 13.20—«Билдингирдее болза, элдептиг!». 14.20 — Бистиң чаңгыс үевистиң кижиперинниң музыказы. 15.20 — «Совесть». Беш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 16.45 — «Раз ковбой, два ковбой». Мультфильм. 16.55— Тайбың болгаш аныяктар. 17.30 — Ленинчи шаңналдың лауреаттары— шылгарақгай совет композиторлар. Д. Кабалевский. Оркестрлиг фортепианого № 2 концерт. 18.00 — Улегерлиг хемчээшкин талазы-биле делегейниң чемпионады. Бельгиядан дамчыдылга. 18.45 — «Веселые медвежата». Фильм-шин. 19.40 — «ЭВМ на службе информации». Эртем-тайылбырлалдыг фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «По дороге с облаками». Мультфильм. 20.15 — Бүгү-российниң конкурузунуң лауреады Ю. Евтушенко ойнаар (гусли). 20.30 — «В пушкинской Москве». Док. телефильмниң башгайы көргүзүү. 21.00 — «Ут». 21.30 — «Катны бажы каткан эвес». 22.50—23.20 —В. А. Моцарттың чогаалдарындан концерт. Венгриядан дамчыдылга.

СЕНТЯБРЬ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Каникулы в деревне». Док. телефильм. 15.05 — А. Караманов. «Уяуг чидириг». Ушку симфония. «Тиилелгениң поэмазы» деп болуктеи. 16.00 — Шевер хоолдар. 16.30 — Вьетнам Социалистиг Республиканың национал байырлалынга. «Ханой. Кызыл хемде хоорай». Киноочерк. 16.50 — «Найду тебя». Уран-чечен фильм. 18.15 — «Чаа ередилге чылының эгезинге». ССРЭ-ниң профессионал-техниктиг ередилге талазы-биле Күүрүне комитединиң даргазы Н. А. Петровичевтиң чугаазы. 18.30 — «Хохловка». Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Аңыл-херектер болгаш киижилер. «Атоммаш» каттыжышкында күш-ажылды организаставарының бригада хевирлериниң дугайында. 19.30 — Делегейниң ийиги дайынының тенгенинге. Күргаг чер шеригерининиң Кол командылакчызы ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, Совет Эвилелиниң Маадыры, армия генералы Е. Ф. Ивановскийниң чугаазы. 16.45 — «Аныяктарның чогаадыкчы чоруу». 20.00 — «Стратегия Победы». Хөй сериялыг док фильмниң баштайгы көргүзүү. 14-ку фильм. «И на Тихом океане...» 1-ги кезээ. 21.00 — «Ут». 21.35 — Футбол дугайында допчулалдар. 22.05 — Уран чүүл мастерлериниң концерти. 23.15—23.30 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Сельский учитель». Док. фильм. 8.35 — Совет Эвилелиниң Гимнизиниң дугайында. 9.50 — Тайбың кичээли (Черге тайбыңны камгалаварының чугула айтырыгларының дугайында, тайбың дээш демиселге совет кижилериниң киножилгезиниң дугайында). 9.35 — Төөгү. Кромвель болгаш демнекчилер. 8-ки класс. 10.05 — Нинти биология. «Геногеография азы Моортайлар санап чоруптаалъ. 10.35; 11.40 — Астрономия. 10-ку класс. Астрономияның кол методтары. 11.05 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10—Башкыга музыка кичээли. 1-ги класс. 1-ги дамчыдылга 13.10—Бойдус. 4-ку класс. Хун болгаш Хүн системазы. 13.30 —Төөгүнүң арыннары. К. Маркс — «Профессия шинип азырда анытак оозадун бодаадарыл». 14.00 — «Совет Эвилелиниге бараан боол тур мен!» 15.00— «Кичээлдер соонда». Тележурнал. 15.45—15.50 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Док. фильм. 18.40— «Сыдысчыгаш». Чаа ередилге чылы-биле, уруглар! 19.05— Киножурнал. 19.15 — «Азия тевү». Программада: «Метрополитүүр чүрүм шынар, камнаалга...» Экономиктиг тайылбырлар. «Политиктиг болгаш экономиктиг ередилгениң системазында чаа ередилге чылының сорулгаларыл». СЭКП обкомунуң Политиктиг Чыргыдышкын бажыңының эргелекчизи Л. С. Зориманың чугаазы. Медээлер. 19.45—Телемедээлер. 19.55 — Чараалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Тетя Валя рассказывает...» 20.15 — Футбол талазы-биле делегей чемпионады. Юниорлар. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Тихие воды глубоки». Уран-чечен телефильм. 23.00—23.50 — Улегерлиг хемчээшкин талазы-биле делегей чемпионады. Бельгиядан дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Республикага шокар буяуттаар, чамдык черлерге биче чаъстаар, диимирээр. Соңгу барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр, күштелгенде 15-20 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 10—15, хүндус 22—27, чамдык черлерге 13—18 градус чылыыр.

Кызылга биче буяуттаар, чаъстаар, диимирээр. Соңгу барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр, күштелгенде 15-20 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 11—13, хүндус 24—26 градус чылыг болур.

Кино

СЕНТЯБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Не упусти шанс, инспектор» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Любимец публики» 9.20, 13.00, «Таймая прогулка» 11.10, 14.40, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кэти» 15.00, «Тихие воды глубоки» 16.50, 19.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Легенда о любви» 14.00, 17.00, 20.00, «Максимка» 12.30 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Марня, Мирабелла» 9.30, «Не упусти шанс, инспектор» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Любимец публики» 9.30, «Черная стрела» 11.10, 15.00, «Таймая прогулка» 13.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кэти» 10.00, 11.40, «Тихие воды глубоки» 13.00, 15.50, 19.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Легенда о любви» 14.00, 17.00, 20.00, «Максимка» 12.30 шактарда.

Шын Редакциянның адрези:

667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш удеттүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; колэз ажыл-агый килдизиниң 21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солуп келбейн барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп веделяда 6 катаа үнер.

Чеглг № 3113.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күүрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01076

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 204 (12904) | 1985 чылдың сентябрь 3, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көпеек.

Чаа өөредиглиг чылы школачыларда, студентнерде эгелээн. Баштайгы инчээндер, лекцнялар эгелээриниң мурнунда олар байырлыг шугум чыскаалдарынга келген, хоочушпар оларга байыр чедирип, чеднишкиннерин күүзээнер.

ЧУРУКТА: Кызылдың педагогика институдукуң студентнлерн.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Америк «Тайм» журналдың айтырыгларынга М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ харылары

Чамдык айтырыгларга харыылаарын, ол ышкаш «Тайм инкорпорейтед» журнал-парвалга корпорацнязының чиргиме секретары Г. Грювальдыны, «Тайм» журналдың кол редакторун Р. Кейвти, кол редакторнуң ораанчызы Р. Денненни, журналдың Москва бюрозунуң удуртучузу Дж. Джексонну беседа кылырыбызже хүлээп алырын СЭКП ТК-ниң Чиргиме секретары М. С. Горбачевтан америк «Тайм» журнал дилээн. Беседа бо чылдың август 28-те болган.

М. С. Горбачевтуң харыыларын боягаш америк журналистер-биле оон беседазын моон адаанда парлаан.

Айтырыг. Совет-америк харылзаалардың амгы байдалын канлыг деп нөрүп турар Силер база оң харылзааларны тодаргайлап турар кол бүүдүкүннар ам кандыг болуп турарыл?

Харыы. Бо айтырыгны мендеп ийи ай бурунгаар сааган болзуңарза, бистиң харылзаабарывыста байдал элээн чүгээр, чогумчалыг базымнарны кылырынга кандыг-бир идегелдер тыптып турар деп чугаалап болур турган ийин мен.

Бөгүн ынчаар чугаалап шыдаваазым дыка томуданчыгдыр. Чүвениң шынын доктуубиле көөр херек. Женевада чугаалажыышкыннар эгелээн болгаш дээди дең-нелге ужуражыышкым дугайында дугуружулга бар-даа болза, бистиң чурттарывыстың аразында харылзаалардың байсыраары уламчылап, боо-чепсектиң эдерее будурүүшкүну күштелип, дайын кыжаныышкыны кошкавайн турар. Чүвениң ужуру чүдел, ол чүге ындыг болуп турарыл? Мен болгаш мээң эштерим бодувустуң ажыл-чорудулгавысты — чүгле чурт иштиндээзин эвес, харын дашты-кызын база четчир негелделиг болгаш бот-шүгүмчүлелчи өзу-биле көрүп турар бис. Ол чүүлдер бистиң ажыл-чорудулгавыс-биле кандыг-бир байдалдыг кылдыр холбажкан эвес ирги бе? деп айтырыгны бодувуска катап-катап салып турар бис.

Ынчаарга бо таварылгада бодувусту чүү деп чемелеп болур бис, ынчаш? Амгы харыысалгалыг байдалда АКШ-ка хамаарыштыр чугаалаарывыс-та бодамчалыг болур чорукту Москва сагып, антнамерикамны кампаниялары, харын-даа силерниң чуртуларга хамаарыштыр ажыттен чорукту өскүдеринн болдурбайын-на турар болгай. Политиктиг чидиглиниишкиннериниң үелеринде безин америк улустуң совет кижилерниң чаңчыл өзүгаар эҥдүлел өөрүнү өөрүнү мээң бодап турарымны өзүгаар алырга, хөй талаларда бот-боттарын эҥдүлежиринң сагыш-сеткилинниң үрелбези дыка чугула деп санап турар бис.

А чепсегленнишкиннең дужүрер дугайында чугаалажыышкыннар катап эгелээн болгаш алды чыл дургузунда узуктеанишкиннің сөөлүнде дээди дең-нелге баштайгы ужуражыышкынга белеткеп чорун турар үеде байдалдарда моондактыг үүлдерни чайладырының болгаш боо-чепсектерни кызыгаарлаарывыс чорудулгазын мукташталыышкындан уштурунун аргаларын шиитпирлиг дилеп турарывыс таварышпас бе, ынчаш? Ылаңгыя эдролуг чазыдырыышкынларны сокпатканывыс, ындыг сокпадыышкынны кылырынче АКШ-ты кыйгырып, эдролуг шенелделерни бүрүн хорууур дугайында чугаалажыышкыннарны катап эгелээрин санаалданывыс, ол ышкаш космоска тайбың кады амылдажылга болгаш анаа боо-чепсекти эдере тургузарын болдурбас дугайында санаалдарывыс чогум-на ындыг сорулгалыг болуп турар. Амгы нарын байдалдан уштунуп умерниң аргазын дем-биле дилеп тывар херек дээрзинге бүзүреп турар бис.

Бистиң санаалдарывыска АКШ-тың харыысалгалыг ажылдакчыларының ажыыбиле чүге ол хире хөөн чок болганы черле билдинмес-тир. Бистиң санаалдарывыстыанаа-ла пропаганда-дыр деп көргүзериң орагдашкыны билдингир болгай.

Бистиң семелдерывыс хөй-нинтиниң санал-оналынга салдар чедирер дээн кандыг-бир оралдажыышкын эвес, а эҥе шыпты чүгүлә соруулгалыг дээрзин айтырыгның алыс үтказын хөңзиг-даа бол билнир кижи дорааи-на эскерип каар. Ядролуг боо-чепсекти кызыгаарлаар талазыбиле боттуг бүгү күжениишкиннер шенелделерни сокпадырындан эгелээн —ол оруска баштайгы улуг базым болган 1963 чылдың чергээзин сактып көрүнер. Ядролуг шенелделерни бүрүн сокпадыры ядролуг боо-чепсектиң эдере будурүүшкүнүн эҥ-не айыылдыг — шынар талазыбиле угланыышкынынга сокпатнан турар ийин. Ядролуг шенелделерни бүрүн сокпадыры ядролуг чепсекти нептертпезинин чурумун камгалаарынга болгаш быжыглаарынга база боттуг салыышкын болур ийин.

Бистиң кылып турар бүгүне чүүлдериниски чүгле пропагамда-дыр деп санап турар болза, ол пропагандага «Силер ынчанган болганывардыр бис база ынчаар бис» деп принцип ёзугаар чүге харыылап болбазыл? Ядролуг чазыдырыышкынларны сокпатканы бис. Силер, америкиннар, аңаа харыы кылдыр база-ла ынчаар кылыпкан болзуңарза. А ол харыыга немештир бисте пропагандисчи база бир согсуушкунну таварыштырыпкан болзуңарза — стратегтиг чаа ракеталарның бирээзин чогаадырын ара сокпадыпкан болза. А бис ындыг «пропаганда-биле» база шак ынчаар харыылаар ийин бис. Ынчаар улажы бээр ийин. Ындыг пропагандага чарыш кымга хорадыг болдуруп деп айтырыл болур. Боо-чепсектерни кызыгаарлаар, дугайында бүгү-нинти айыылдың өөскүдүкчүзу дээш боо-чепсекти эдерее будурер политиканы аңаа үндезилеп тургузуп алган бадыткалы буурай бээр ирги бе дээн сестинишкини дээш идегелиниң холбаштырып турары дээди дең-нелдиң ужуражыышкының ыа ол дээш кылган ажыы бар бе. Эки херекке аас былаажыышкыны дуза болбас болгай.

Ындыг чүгүлә ужуражыышкынның ужур-дузазын өске кылдыр биилп турар мен. Бодаавыже, бистер бистиң аңгылап турар чүүлдериниң тамызын Москвада бүрүн долу биилп туттар бис. АКШ-тың политиктиг удуртукчуларының сөөлүгү чылдарда чугаалары-биле танышкаш, бистиң чепшээрешпезинзиис, а чамдыкта дорту-биле чугаалаарга, инлең хайныктыр чугааларны аңаа эрттирип шыдаваас бис, ынчалзажок оон-биле кады дугуржул аптаар чүүлдер. ниити болгаш чоок эрге-ажыктарның байдалдары турар боор деп идегелиниски оскунмайн турар бис. Оон үндезинн база бар. Ядролуг дайынны өөскүдери болдунмас болгаш аңаа тиилелге чедип алдынмас дээн, азы шериг талазы-биле артык күштүг болурунче АКШ чүткүвейн турар дээн чугааларны аңаа чижекке алыылтмар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга шынчы, албадел чок, ядролуг халаптың эрниңден аткаар баар оруктуг тывар дээн чүткүл сиңген чугаа болур деп идеген турар мен. Хөөн кол-аларга, ол айтырыгга чогумчалыг харыны берип турар бис.

Айтырыг. Ноябрьда президент Р. Рейган-биле Женевага болуур ужуражыышкынарның түңнелдерин кандыг болур деп бодаар силер? Ийи таланың харылзааларын эҥ-жидер-биле АКШ болгаш Совет Эвилелиниң кандыг тодаргай хемчеглерни кылыр ужурлугул?

Харыы. Женевага ужуражыышкын кылырынга чепшээрежнп туре бодап турганывыстан ам ону элээн оваарымчалыг көрүп турарывыстың чылдагаанын тодаргай чугаалаан мен. Оон түңнелдери ам бодуп турар чүүлдерден база дыка хөй хамаарыжыр апаар.

Чугаалажыышкынарның политиктиг байдалы баш удур тодаратгылар дээрзинге кижи бүрүзү чөпшээрежир. Боттарывыстың чүрттарывыстың иштинде сеткил-хөөннерни, а ол ышкаш эвилелчилерниствың бодалдарын президентдаа, мен-даа тоовайн барбас ужурлуг бис. Өскээр чугаалаарга, бөгүнгү хөделиишкиннер ноябрьда болур чугаанның «сценарийинң» тодарадып турар.

Болуп турар чүүлдер дээш чегенип-даа база сагышсыраңдаа турарывны чажырбас мен. Мен бодаарымга, Вашингтонның практиктиг политиказындан, Ак бажыңның харыысалгалыг ажылдакчыларының чугааларындан Вашингтонда тургустунуп турар байдалдан үндезилеттингеи ол турүш сагышсыралды биске болдурбас арга чок. Ол дээрге ыйыдыышкынның, бистн бүлүнче тырый «дерикиң, боо-чепсекти эдерее будурериндеи эгелээш Чоокку Чөөн чүүке «агрессиягэ» чедир, кижиниң эргелерин базымналаарындан эгелээш, харын-даа Мурнуу-Африка Республикага кандыг-бир чүүлгедиггээ чедир бүгү-ле бачыттарны биске оналап, мурнунда кашдаа болганы дег, бистн нуглдээриниң сценарийн-дир. Ол күүне политиказы эвес, а «хоралыг күштериң» сири-кээ диилээни ол-дур.

Бис тодаргай болгаш ажылгерекчи чугаага белен бис— боттарывыстың негелделеривисти база тургузуп болур бис. Ядролуг боо-чепсекти эдере будурул турары дээш-даа, делегейниң амгы-аңгы бүүүнүмнәрында оларның кажарлаашкыннары дээш-даа, кыргып-хыдыышкыннар кылып турарларны деткип турары дээш-даа, Американың бодунга, а ол ышкаш өөрө чоок эске-даа чүрттарга кижиниң эргелерин бастып дорамчылап турары дээш-даа АКШ-тың харыысалгазының дугайында чугаалаар чүүлдер бисте бар дээрзин журналдың комчукчуларынга бүзүредир бодаалдыг мен. Ынчаза-даа мындыг чүүлдүң дугайын бодап тур мен: бистиң улустарывыстың-даа, бүгү диптерниң кижилериниң-даа тайбың, айыыл чок болгаш чаагай амыдыралы дээш идегелин холбаштырып турары дээди дең-нелдиң ужуражыышкының ыа ол дээш кылган ажыы бар бе. Эки херекке аас былаажыышкыны дуза болбас болгай.

Ындыг чүгүлә ужуражыышкының ужур-дузазын өске кылдыр биилп турар мен. Бодаавыже, бистер бистн аңгылап турар чүүлдериниң тамызын Москвада бүрүн долу биилп туттар бис. АКШ-тың политиктиг удуртукчуларының сөөлүгү чылдарда чугаалары-биле танышкаш, бистиң чөпшээрешпезинзиис, а чамдыкта дорту-биле чугаалаарга, инлең хайныктыр чугааларны аңаа эрттирип шыдаваас бис, ынчалзажок оон-биле кады дугуржул аптаар чүүлдер. ниити болгаш чоок эрге-ажыктарның байдалдары турар боор деп идеглиниски оскунмайн турар бис. Оон үндезинн база бар. Ядролуг дайынны өөскүдери болдунмас болгаш аңаа тиилелге чедип алдынмас дээн, азы шериг талазы-биле артык күштүг болурунче АКШ чүткүвейн турар дээн чугааларны аңаа чижекке алыылтмар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга шынчы, албадел чок, ядролуг халаптың эрниңден аткаар баар оруктуг тывар дээн чүткүл сиңген чугаа болур деп идеген турар мен. Хөөн кол-

Бистер, бодаарымга, хөйхөй америкиннар база ындыг ышкаш, ол айтырыгны оон өскээр көрүп турар бис. Ийи талаа кайызы-даа ашпырыышкынга таваржыры байдалдар турар деп санап турар бис. Ол дээрге ядролуг дайын, боо-чепсекти эдерее будурери, делегейге дүшкүүрүг чорукту-тур. Ол ышкаш, ийи таланың ажыктыг чүүлдерни алыры байдалдар база бар. Ол дээрге тейбың болгаш кады ажылдажылга, бир демей айыыл чок чорук, ядролуг айыыл-халаптан коргуп-суртээр чорукту узуткаары-дыр.

«Сылдыстар дайыннарының» программазын кенчаар көрүп турар бис дээрге, стратегтиг камгалал инициативазы (СКИ) ядролуг халдаашкынның чепсектеринден камгаланыр чорукту хандырар болгаш оңбиле ядролуг чепсекти узуткаарынга чедирер дээр, ындыг бадытказашкынарны чептүг дең хүлээп ап шыдаваас бис. Ол дээрге бистиң болгаш, мээң билип турарым, силерниң-даа ий-хөй спецналистериңерниң бодалы-биле алырга, боттынмас фантазия, хоозун бодаа боол турар. Спецналистериң тодарадып турарын ёзугаар алырга, ракетага удур камгалалдың бодунуң ергелериниң талазы-биле кызыгаарлаттынган системазы кыдыыр СКИ-ни эҥ-не ээрээш хемчээлдиг кылдыр боттандырарга безин ол дыка айыылдыг болур. Ол телеелел боо-чепсекти эдере бүдүрериң бүгү угланыышкынарга улам күштелдирер апаарынга чигзиниг турбас, ындыг болганда, дайын кыжаныы үлгадыр. Оон ужурундан ол телевилел биске болгаш силиерге-даа, ниитизи-биле бүгүдеге-даа тевримга чок, багай боол турар. СКИ-ниң шинчилел программазы деп турар чүүлдү бистер база-ла ындыг байдалдыг кылдыр көрүп турер бис. Хамыктың мурнунда оны бистер шинчилел ажылы кылдыр сенаавйн турар бис. Бистиң билип турарывыс-биле алырга, ол болза 1972 чылдың чогуур керээзинбиле хоралаң РУК-түң чаа системазын тургузарының телеелелиниң бирги ээлчээ боол турер. Оон чүгле хемчээлин безин —аңаа эҥ чоокку чылдарда 70 миллиард доллярны тускайлаарын күзеп турарывыстың дугайын безин бодап көрүнерем. Чүгле шинчилел ажылдарынга ол дээрге, санап четпес хөй түң-дур, ону америк эртемденнер безин айтып турарлар. Ядролуг чепсекти тургузарының программазы — «Манээттэн телеелелиниң» ортек-үнезинден бөгүнгү ортектер-биле дөртten хөй катап, ол ышкаш космонавтика-ны Айга кижинн апларып дужүрериңе чедир хөгжүдерин көрген «Аполлон» программаның ортек-үнезинден ийиден хөй катап ажып турар ашаа-хөреңгини тускайларының дугайында чугаа боол турардыр. Өске-даа факт-барымдаалар, оон иштинде космостуң согуушкун кылыр чепсээнин системаларын шенээр деп турар чорук ол ырыг шинчилел программазы эвес дээрзинин дугайын чугаалап турар.

Оон үржуундан СКИ-ниң бүгү программазы болгаш оон шинчилел кезээ дээр чүүлүдаа— совет-америк харылзааларны улам-на чидиглендирерине чайлаш чок чедирер болгаш ол боо-чепсекти эдерее будурериниң чаа, улам-на айыылдыг үе-чадазы боол турар-дыр. Ындыг чорук болбазым дээш, ССРЭ-ниң дештыкы херектер министрлиниң болгаш АКШ-тың күүүне секретарыының январьда дугурушканын өзугаар космоска чепсекти эҥдере тургузарын баш удур болдурбас херек. Бистер ол дугайында дугуружулга чедип алдынып болурунга болгаш оон хынаттынып болурунгаа-даа бүзүрээр бис. Бистер американнарга оларның бистерге бүзүрээрн-биле демей хемчээлдиг бүзүрээр бис, ынчангаш бистер база-ла олар ышкаш, дугуружулга бүрүзү идегелдиг хынаттынып болурунга сонуургалдыг боол турар бис.

Бир эвес ындыг дугуружулга болдунмас чүве болза, ядролуг боо-чепсекти кызыгаарларының болгаш кызыгаарлаарының-даа талазы-биле дугуружулга база чедип алдынмас апаар-дыр. Камгаланырының болгаш халдаашкының чепсектериниң ораазында хоябаалыы бадытказашкын чоокка-ла илдең көступ турар. Моон алгаш көөрге, «космос чепсээнинең талазы-биле АКШ-тың амгы туружу оон сөөлгү сезу ол боол турар чүве болза, Женевада чугаалажыышкынар кандыг-даа ажык-дузазы чок апаарын дорту-биле чугаалаар керек.

Айтырыг. Чөөрүне секретарь аларгаш, Силер совет экономиканың байдалын экижиндер сорулгалыг элээн кеш базымнарны кылган болгай силер. Оон ыңай кылыр деп бодап турар чүүлдериниер дугайын дыңнадып болур ирги Силер бе? Силериин бодальнар-биле алырга, совет экономиканың шиитпирээзр ужурлуг кол айтырыглары кандыгыл? Делегей экономиказына кандыг ескерлиишкиннер Совет Эвилелинге ажыктыг болуп болурул?

Харыы. Тоогүден эгелеп көрейн. Чамдык мынды айтырыглар бар, оларның тыптып келгенинге бис кандыг-даа хамаарылга чок бис. Совет эрге-чагыргага эрги ёзу-чурумдан аар үүрге дамчып келген: од дээрге хожудекгай экономика, феодализмниң күштүг артыышкынары, мянгхон-миллион кижилерниң ужук-бижик биибес турганыдыр.

Аңаа канчаар-даа ажок хоозуралдыг ийи дайынны немеңер, олар чонуң ажылыбиле ыыдыңнен хөй чүүлдерни орттедип-зуюктеп узуткап, чурттуң девискээриниң элээн улуг кезинин тевээрп эрткен болгай. Эгиттинер арга чок когералдар болган: Ада-чурт дайынында 20 миллион кижи өлүрткен, миллион-миллион кижилер балыглаткан, бертик-бежеп арткан. Оон бээр 40 чыл эрткен-даа болза, бистиң улузувус ол эрткен үениң ажыг-шужүүн, когералдарның аар човуланын сактып чоруур. Кижилериң чүректеринде болгаш черниң маго-бодунда балыгларны эмнээр талазда, совет улуска тейбың, чүгле тейбың керек турган.

Барын чүкче чаңгыс эвес удаа мынчаар бижит турган: фашизмниң үрегдээн чүүлдерни катап тургузарынга ССРЭ 50—100 чылдарны үндүрер апаар. Совет кижилер болдунмас кылдыр сагындырар турган чүүлду кылган, олар эҥ-не кыска хуусаада улус ажыл-агыйын катап тургускан. Ынчалза-даа факт факт боол артар—революция сөөлүндеги чылдарның чээрби, харын-даа оон хөй, чылдарны дайыннар болгаш катап тургузуушкун үеленинге үндүрген бис. Социализмниң нужу болгаш кайгамчык улуг аргалары аңаа илерээн.

Нарын байдалдарда бистиң системавыстың арга-күчүзүн ажыглап турган, Совет Эвилелин делегейниң экономика талазы-биле эҥ улуг күүүнези болдуруп шыдаан бис.

Оон-биле кады бистиң чөтпестеривис болгаш чамдык честырыгларывыс-биле холбашкан өске хевирниң берге-дээшкиннери бар. Ол дугайын бис ажыыл-биле чугаалап турар бис. Ажылдап турарывыс чамдыкта эки эвес, амгы үениң экономиказының негеп турары база бистиң канчаардаа ажок улуг аргаларывыс шаа-биле ажыл-агый чорудеырыңга ам-даа өөренип ол шыдаваан бис, а ол аргалар болза-чыг эттиң болгаш мөргежиндиг ажылчын күштүң күрөвырлары, бедик хөгжүлделиг, эҥ ылаңгыя үндезин эртем база кижилерниң деткимчези болгаш оларның, амгы байдалдан ылаең көступ туроры, эки, улам шынарлыг, ажыктыг ажылдаарынга белеми, күзелдинн-дир.

Ажыл-херекти шиитпирлиниибиле экижиндерни үе шүүт негеп турар. Чогум-на харын оон социал-экономиктиг төгжүлдени дургедедиринин өске-даа курлевырларын киирштирип турар бис. Мен мында сагылга-чурумну бүзүреп болгаш корум-чурумну быжыглаарын, кижи бүрүзүнге—ажылчыңдан министрге чедир негелдени бедидерин, харысалга чок болгаш бюрократсыг чоруктар-биле демисселди, инитилелдиң бүгү амыдыралынга социал чөптүг чорукту быжыглаарын чугаалап турарым ол.

Ынчангаш бисте экономиктиг айтырыглар болгаш ажыхеректер четчир, дорт чугаалаарга, кандыг чүрттә олар чок боор. Бис боттарывыстың шиитпирээзр айтырыгларывысты биилеп, көрүп турар бис, боттарывыстың инитилел тургузуувусчун, бодувустуң чурттувустуң ачгыларынга бүзүреп турар бис. Сөөлгү үеде мен ыңгы-аңгы деемскээрлерге чедер ергалыг болдум, хөй-хөй кижилер-биле — ажылчыннар болгаш тараачыннар-биле, инженерлер болгаш эртемденнер-биле чугаалаштым. Оортем кандыг түңнел үндурүп болурул? Эде тургузулганың эргежок чүгүлээш, ажылды шиитпирлиг экижиндериниң эргежок чүгүлээшн чок чүгле детиип турар эвес, а харын ол дээрге оон негелдези, үениң ёзулуг негелдези боол турао.

Сөөлгү үеде экономикаже бистиң салып турар кичээнгеливисти металл, нефть, цемент, станоктер -азы өске-даа продукциялы бүдүрериңе рекордтар тургузар дээн чүткулгуус эвес деп чүвени оңзалаа демдеглеп тур мен. Кол чүүл — кижилериң амыдыралын экижиндери болур. Бисте оон бедик соруулга чок. Чүгле бо чылын безин кадык камгалал, эртем, инженер-техниктиг ажылдакчыларның чамдык нөлектериниң ажыл төлевирнин өстүрер дугайында, пенсионнерлериң дыка хөй иезининиң материалдыг байдалын эҥидер талазы-биле, содтар хөгжүдеринге, силериниң чугаалал турарыңдар-биле, өөрүнгө чыл бүрүде милиард хире чер участоктерин залаана үндүрүп бээр дугайында шиитпир тулээп алдынган. Өске-даа хөйхөй базымнар планнеттынып турар. Оларның кайы хире делгем болуру экономикада чедишкиннерден хамаарыжыр деп чүве билдингир. Сөөлгү үеде мында бурунгаарлаашкын бар — үлетпүр продукциязын бүдүрериниң, күшажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзулдезиниң темпилери өскен.

Делегей экономиказында кандыг ескерилгелер Совет Эвилелнинге ажыктыг чедирип болуруя деп айтырып турардыр силер. Хамыктың мурнунда, ол экономика эвес, а харын политика-даа болза, боо-чепсекти эдере будурерин сокпадыры болур. Бис бегүн камгалалга кирип турар рубль бүрүзүн хамааты, таңбың хөрегледерге чарыгдаксаан болза деп бодап турар бис. Силерге-даа, мээң бодап турарым-биле, Каттышкан Штаттарга боо-чепсек будурериниче чайканнап турар акша-хөреңгини чарыгдаар чер тыпты бээр. Мен бюджет чедишпезинниң болгаш күүне ёремнең тыйылдырып турары айтырыгар дугайында чугаалавайн тур мен. Өске чурттарның чугула айтырыгларының дугаанын база бодаары херек. Кажан чүс-чүс миллион кижи аъш-чемни чедир чивайн, эргежок чугула бүгү чүүлдерни чедиштейн турда, чүс-чүс миллиард акша-хөреңгини кижинн өлүрүп узуткаарының чепсектерни кылырынче чешкаанал турары кижизиг эвес чорун болур деп чүвенн база удуртулга болдуруп турар бис. Шуптузу тургустуунан байдалды өөренип көрбес арга чок бис.

Делегей экономиказының дугаайын чугаалаар болза, инити экономиктиг болгаш акша-хөреңги-сан-хөө байдалын туруштуг болдурары, өрелиг болуп турар байдалды чөптүг шиитпирлээри, экономиктиг чаа корум-чурумче чорук шилчиири Совет Эвилелинге, мен бодаарымга, өске-даа чурттарга ажыктыг болур ийин. Оон ыңгыда, делегей садыглажышкынын хөгжүдеринге ылгай көөр чоруктуң кызыгаарлаашкынарын, өске-даа бүгү шаптараазынперны узуткаары, делегейниң күш-ажыл хуваажылгазын улам ыңай хөнеажылгазын улам ыңай хөнеладыры ажыктыг ийин. Бис база бистиң өңнүктеринис өөрө идепкейлиг рольдуг болуксап турар бис. Шак ындыг өске-риилгелер бистиң Черчистүүл бүгү улустарынга ажыктыг болуур ийин. Чижээ, Совет Эвилели биле АКШ-тың арааныга садыг-экономиктиг келбек зарылзааларны тургузары сиңерниң чуртуларга чаңгыс эвес чүс муң немелде ажыктың турушгарны тургузарыңга дузалаар ийин.

Айтырыг. Совет Эвилели Каттышкан Штаттарга ажылдап кылдынган сөйзырөөгей технологияны калбаа-биле ажыттаарынга чүткүлдүг. Совет Эвилелинге он кайы хире хемчээлдиг херегил, кол ла чүве, кандыг сорулгаларга ол херегил? Бир эвес Каттышкан Штаттар ындыг технологияны калбаа-биле ажыглаар ергелы бербес болза, ону өлүр дээш силер кымдан дилеяир силер?

Харыы. Силериң саяган айтырыңарның хевири бөзин бодандырып кээр-дир. Ажыыбиле чугаалаарга, санзырөөгей технологияны чедип алырынче кым чүткүлейн турар деп? Шуптузу, АКШ база-ла, ону күзеп турар, харын-даа хамыктың мурнунда АКШ ону чедип алырын күзеп турар. Чүгле лицензняларны болгаш эртемге үндезилеттинген бараанарны ажыыл-биле садып алыр дугайында - азы ажык эвес үлетпүр шпионажының дутаайында чугаалавайн тур мен. Бодунуң онзагай методтарын АКШ практиктеп турар. Чижээ, чүгле Барыын Европадан эвес, харын-даа сайзырап орар чурттардан эртемденнерни элээдеп ап турар болгай. А боттарының филиалдарын дамчыштыр өске чурттарның эртем-техниктиг чедишкиннерин бодунуң холунга киирил

[Уламчызы 2-гн врында].

Америк «Тайм» журналдың айтырыгларына М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ харылары

(Уланчызы. Эгези 1-ги арыңдэ).

ап турар транснационал корпорациялардың ажыл-чорудулгазын-даа ап көрүнер даан. Ам ол-ла сорулгага «сылдыстар дайынының» шинчилеп программазы деп адаар программаны ажыглаварын оралдакыш турар.

Совет Эвилелинге хамаарыштыр айыыл болза, дештыкы эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерин ол хей эвес хемчээлдиг ажыглап турар. Делегейниң куш-ажыл хүзээдазынга бодунуң киржилгезин калбарыш, эртем-техниктиг кавыкты ажылдажылганы хөгжүдүп болтуруустуң, хөрүк-даа колденылмаз эвес кылдыр ол ырыноокаа киржип болтуруустуң бис кажан-даа чажырбайн келген бис.

ССРЭ-ниң америк технологизже кедергей чүткулуңуң дугайында хөөзун чүгээлиг авторлары бистиң чүртүүстүң мүүрүнде бөгүн кымның-биле чүгээлажып турарын үттүп турар-дыр. Революция соонда технологтуг бот-тускайлаң болурун чаалап алгаш, бистиң чүртүүзү шагда-ла эртем-техниктиг үзүк күрүне болу берген. Ол чорук делегейниң ийиги дайынын шыдажып эртер, космосче бир дугаар үжүп үнер база космос шинчиледдиринг улуг хемчээзге калбарып, идегелдиг камгалады хандырар, чүртүүң бүдүрүкчү күштиринг ниитизи-биле чедишкиннинг хөгжүдер арганы берген. Оон кадында, америк барымдаа көргүзүгде мындыг чөрүлдээнин чүү деп билирил? Шериг талазы-биле ажыглаландырышкынны бедидерин чүгээлажып турар үеде, ССРЭ-ниң технология талазы-биле канчаар-даа аажок чедишкиннеринге дүтүлбес бот-тускайлаң лабораторияргарынге болгаш эртем талазы-биле симпозиумнарыне киреринэ АКШ хорун турар.

Оон-биле биске шөптүк кадерын бодап турөлээр. Шинчалза-даа хөрөк чүгле ыңда эвес. «Совет кыжаанын» дең улус көргүдер үүлүүн АКШ бодунуң эвилелчилеринге конкуренция талазы-биле демиселгенге улам калбак ажыглап, оларның эртем-техниктиг дөлгелгезинг оожумадырым, оон-биле чергелештинге оларның делегей рынокунда байдалын хошкадырын кызыдып турар. Оларның ол бодалдарын улам-на кеску апар чыдар. Шинчалза-даа технологизины олардан ап турары чүүлдер ыңдыг байдалга оларны тудуп турарынга таарыжып түрүлдер деп бодөөвейн тур мен. Бо-ла бүгү чүүлдер — алыстын бодавес, перспектива чок практика-дыр.

Шинчалза-даа, бистиң бо чүгээвистиң таарымча чок хөөнүлеге кедип алдынмаа болза, ында безин үүле өөрүп, ядыш часкап турар кылдыр ыңдыг байдалга америк никтилелдэн чевирер сорулгага салдынган деп бир америк журналист хөрээжен бодунуң бодалын ыласпетken.

Бистиң сорууувус быжыг — президент Рейганның чоок кижилери болгаш ескелээ-даа ажылдакчылар чүү-даа дижип турза — ол үжүрежилгага шиитпирлиг саналдарны белетпеken турар бис. Бир эвес үжүрежилгаларның чүүгүмалыг түңнелинге бүзүрел чок болган болзувусса, бис анаа барбас ийик бис. Бистиң турүүвүсүг ыңдыг.

Президентиге хамаарыштыр бодумнуң хүүда бодалымны база айтырдыкар. Оон-биле үжүрежип көрээн мен, ынчангаш оон кижи талазынга хамаарыштыр чүнү-даа чүгээлап шыдавас мен. Шинчалзе-даа президентиге, бистиң чонкуң хүндүлээрин америк чонкуң соңгааны кижиге дег, политиктиг таладан хамаарыштыр боон, оон-биле чүгээ-хөрөк чүгүрелинга белеп бис.

Г. Грюнвальд. Космос чепсектеринге хамаарыштыр бир айтырыг салырын чөптээрел көрүнер. Бистиң-биле беседага-даа, бистиң айтырыглары-быска бижимел харылыларыңарга-даа Совет Эвилели үш адырга — стратегтиг шаан халдавашкын чепсээнге, ортумак ыракшылдыг ядролуг чепсекке болгаш космос чепсээнге хамаарыштыр дугүржүшкүнмарны чедип аар дээш түркүп турар деп айыткан болгай Силер, ынчалза-даа Москвадан кээп турар чагыырлар-дан силерниң космос чепсээнин айтырыының талазы-биле чүгээлажышкыннарга бинчик-даа чер арттырбайн турарынар дугайында түңнелди үнүдүрүп болур, чүге дээрге оң чепсекке хамаарыштыр шинчилелдерден эрелээш, шупту ажылдарны соксадырын нагеп турар-дыр силер. Ынчангаш база айтырыскадым — космос чепсээнин айтырыының талазы-биле чүгээлажышкын чүдургынга Совет Эвилели белеп бе? Боттарыңар, ол адыр талазы-биле халбак шинчилелдерни чорудуп-даа келген, чедүүлүп-даа турар болгай силер, ол билдингир, ынчангаш ол ажыл-чорудулгазы чүгээлажышкынныңарга үндезилеп, долузу-биле соксадыры болдунмас дээрзин үгаап-билип тур боор силер. Чүгле дугуржукан кандыг-бир хемчээл, кызыгаарлаашкын дугайында чүгээлажып турар бис.

Космостуң согугжу чепсектерин чогаадып тургузарын, эртем-шинчилел ажылдарын кириштирбишаан, ол чепсектерниң шенеделерин болгаш сайгара тургузарын хоруур дугайында дугуржуп алырын Женевага Совет Эвилели салналдан. Боо-чепсектержинг чаа ол хевирлиг тургустынарыңы бүгү-ле үе-чадаларга хорууккүнүң хамаржыры эргежок чүгүлә. Шинчилелдер дээрге-ле космос чепсээн чогаадып кылырының программазының кезээ болгай. Ол шинчилелдерге АКШ-те он-он миллиард долларны тускайлап турарын билир бис, ынчаарга ол программаларның автор-ларының чогум алыс бодалы чүү, космоска боо-чепсекти тургузарынга хамаарыштыр ол программалардан үкталган политика чүү чүвеге чедирер-ил дээрзи биске тодаргай биддингир.

Эртем-шинчилел ажыл-чорудулгазының болгаш оны хөгжүдүлгезиниң дугайында чүгээлап турар, кедилиг хөл эртемнерге оны хамаарыштырбайн турар бис. Ол шинчилелдер чорул турар болгаш моон соңгаандаа үргүлүлүгээ боор. Шериг ведомстволуңуң даалгаларын болгаш керээлерин ёзугаар АКШ-те чогаадылгалар дугайында чүгээ чорул турар, ынчаарга ол чогаадылгаларның маңыстарды, дужүүлга хевирлери чайгаа чок тыптып келгилир, оларның лабораториядан дээш-даа таарыштыр эдеринниң болгаш шенээриниң үе-чадазынга хамаарыштыр чүү болуп турар-дыр. Чаңгыс сөс-биле чүгээлаарга, хамаарышкан системаларны үлаштыр, төлевилээринге болгаш будуреринге эргежок чүгүлә бүгү-ле чүүлдерни боттандырып турар дугайында чүгээ болуп турардыр. Чогуур хорууккүнүң контрольдеп болуур бе деп АКШ бистен айтырарга-ниже, болуур деп харылап турар бис. Мээң чүгээлаанам үе-чадада национал техниктиг хөрекселдеринң дузазы-биле контроль болдунуп болур. Автомашиналарда дугваарларны чедип алдынмаа болза, ында безин үүле өөрүп, ядыш часкап турар кылдыр ыңдыг байдалга америк никтилелдэн чевирер сорулгага салдынган деп бир америк журналист хөрээжен бодунуң бодалын ыласпетken.

Бистиң сорууувус быжыг — президент Рейганның чоок кижилери болгаш ескелээ-даа ажылдакчылар чүү-даа дижип турза — оң үжүрежилгага шиитпирлиг саналдарны белетпеken турар бис. Бир эвес үжүрежилгаларның чүүгүмалыг түңнелинге бүзүрел чок болган болзувусса, бис анаа барбас ийик бис. Бистиң турүүвүсүг ыңдыг.

Президентиге хамаарыштыр бодумнуң хүүда бодалымны база айтырдыкар. Оон-биле үжүрежип көрээн мен, ынчангаш оон кижи талазынга хамаарыштыр чүнү-даа чүгээлап шыдавас мен. Шинчалзе-даа президентиге, бистиң чонкуң хүндүлээрин америк чонкуң соңгааны кижиге дег, политиктиг таладан хамаарыштыр боон, оон-биле чүгээ-хөрөк чүгүрелинга белеп бис.

Г. Грюнвальд. Космос чепсектеринге хамаарыштыр бир айтырыг салырын чөптээрел көрүнер. Бистиң-биле беседага-даа, бистиң айтырыглары-быска бижимел харылыларыңарга-даа Совет Эвилели үш адырга — стратегтиг шаан халдавашкын чепсээнге, ортумак ыракшылдыг ядролуг чепсекке болгаш космос чепсээнге хамаарыштыр дугүржүшкүнмарны чедип аар дээш түркүп турар деп айыткан болгай Силер, ынчалза-даа Москвадан кээп турар чагыырлар-дан силерниң космос чепсээнин айтырыының талазы-биле чүгээлажышкыннарга бинчик-даа чер арттырбайн турарынар дугайында түңнелди үнүдүрүп болур, чүге дээрге оң чепсекке хамаарыштыр шинчилелдерден эрелээш, шупту ажылдарны соксадырын нагеп турар-дыр силер. Ынчангаш база айтырыскадым — космос чепсээнин айтырыының талазы-биле чүгээлажышкын чүдургынга Совет Эвилели белеп бе? Боттарыңар, ол адыр талазы-биле халбак шинчилелдерни чорудуп-даа келген, чедүүлүп-даа турар болгай силер, ол билдингир, ынчангаш ол ажыл-чорудулгазы чүгээлажышкынныңарга үндезилеп, долузу-биле соксадыры болдунмас дээрзин үгаап-билип тур боор силер. Чүгле дугуржукан кандыг-бир хемчээл, кызыгаарлаашкын дугайында чүгээлажып турар бис.

Космостуң согугжу чепсектерин чогаадып тургузарын, эртем-шинчилел ажылдарын кириштирбишаан, ол чепсектерниң шенеделерин болгаш сайгара тургузарын хоруур дугайында дугуржуп алырын Женевага Совет Эвилели салналдан. Боо-чепсектержинг чаа ол хевирлиг тургустынарыңы бүгү-ле үе-чадаларга хорууккүнүң хамаржыры эргежок чүгүлә. Шинчилелдер дээрге-ле космос чепсээн чогаадып кылырының программазының кезээ болгай. Ол шинчилелдерге АКШ-те он-он миллиард долларны тускайлап турарын билир бис, ынчаарга ол программаларның автор-ларының чогум алыс бодалы чү, космоска боо-чепсекти тургузарынга хамаарыштыр ол программалардан үкталган политика чүү чүвеге чедирер-ил дээрзи биске тодаргай биддингир.

Эртем-шинчилел ажыл-чорудулгазының болгаш оны хөгжүдүлгезиниң дугайында чүгээлап турар, кедилиг хөл эртемнерге оны хамаарыштырбайн турар бис. Ол шинчилелдер чорул турар болгаш моон соңгаандаа үргүлүлүгээ боор. Шериг ведомстволуңуң даалгаларын болгаш керээлерин ёзугаар АКШ-те чогаадылгалар дугайында чүгээ чорул турар, ынчаарга ол чогаадылгаларның маңыстарды, дужүүлга хевирлери чайгаа чок тыптып келгилир, оларның лабораториядан дээш-даа таарыштыр эдеринниң болгаш шенээриниң үе-чадазынга хамаарыштыр чүү болуп турар-дыр. Чаңгыс сөс-биле чүгээлаарга, хамаарышкан системаларны үлаштыр, төлевилээринге болгаш будуреринге эргежок чүгүлә бүгү-ле чүүлдерни боттандырып турар дугайында чүгээ болуп турардыр. Чогуур хорууккүнүң контрольдеп болуур бе деп АКШ бистен айтырарга-ниже, болуур деп харылап турар бис. Мээң чүгээлаанам үе-чадада национал техниктиг хөрекселдеринң дузазы-биле контроль болдунуп болур. Автомашиналарда дугваарларны чедип алдынмаа болза, ында безин үүле өөрүп, ядыш часкап турар кылдыр ыңдыг байдалга америк никтилелдэн чевирер сорулгага салдынган деп бир америк журналист хөрээжен бодунуң бодалын ыласпетken.

Бистиң сорууувус быжыг — президент Рейганның чоок кижилери болгаш ескелээ-даа ажылдакчылар чүү-даа дижип турза — оң үжүрежилгага шиитпирлиг саналдарны белетпеken турар бис. Бир эвес үжүрежилгаларның чүүгүмалыг түңнелинге бүзүрел чок болган болзувусса, бис анаа барбас ийик бис. Бистиң турүүвүсүг ыңдыг.

Президентиге хамаарыштыр бодумнуң хүүда бодалымны база айтырдыкар. Оон-биле үжүрежип көрээн мен, ынчангаш оон кижи талазынга хамаарыштыр чүнү-даа чүгээлап шыдавас мен. Шинчалзе-даа президентиге, бистиң чонкуң хүндүлээрин америк чонкуң соңгааны кижиге дег, политиктиг таладан хамаарыштыр боон, оон-биле чүгээ-хөрөк чүгүрелинга белеп бис.

Г. Грюнвальд. Космос чепсектеринге хамаарыштыр бир айтырыг салырын чөптээрел көрүнер. Бистиң-биле беседага-даа, бистиң айтырыглары-быска бижимел харылыларыңарга-даа Совет Эвилели үш адырга — стратегтиг шаан халдавашкын чепсээнге, ортумак ыракшылдыг ядролуг чепсекке болгаш космос чепсээнге хамаарыштыр дугүржүшкүнмарны чедип аар дээш түркүп турар деп айыткан болгай Силер, ынчалза-даа Москвадан кээп турар чагыырлар-дан силерниң космос чепсээнин айтырыының талазы-биле чүгээлажышкыннарга бинчик-даа чер арттырбайн турарынар дугайында түңнелди үнүдүрүп болур, чүге дээрге оң чепсекке хамаарыштыр шинчилелдерден эрелээш, шупту ажылдарны соксадырын нагеп турар-дыр силер. Ынчангаш база айтырыскадым — космос чепсээнин айтырыының талазы-биле чүгээлажышкын чүдургынга Совет Эвилели белеп бе? Боттарыңар, ол адыр талазы-биле халбак шинчилелдерни чорудуп-даа келген, чедүүлүп-даа турар болгай силер, ол билдингир, ынчангаш ол ажыл-чорудулгазы чүгээлажышкынныңарга үндезилеп, долузу-биле соксадыры болдунмас дээрзин үгаап-билип тур боор силер. Чүгле дугуржукан кандыг-бир хемчээл, кызыгаарлаашкын дугайында чүгээлажып турар бис.

Че, бо-ла-дыр, мен бодаарымга, кол чүүлдү чүгээладым шыкаа. Ам «Тайм» журналдың айтырыгларынга харылыларымның ат салып каанын текизин демнеглип бээрин күзөй-дир мен, — силерни ээзи чок хөрөнгө-лар парлаан деп кым-даа бурудаттаавын дээш ам (**кат-ык**). Эскерип көрүңер: оон картыл нагаан өнүрүп, революция экспорттаар дээн хөөн белээн көзүлбес! **(Катык).**

Г. Грюнвальд. Маңаа кээп, бо интервьюну алыр аас-кежиин биске тавараыштыр, дээрги Чиңгине секретарь, Парлалгага чырыдар дээн бо айтырыгларынге холбаштыр бодуңарның бодалдарыңарны дамчыдар дээш бистиң хүлээп алганыңарга аажок өөрүп тур бис. Бис база, харын чүге бистер эвес, өскелер-даа совет-америк харылзаалларның байдалы дээш сагышсыраап турар.

Вашингтонда Совет Эвилелиниге харылзаалары үзериин орандажып турар чамдык кижилер дугайгы Силер чүгээладыңар. Шинчалза-даа Совет Эвилелиниге өөзэннешкек күзел чогум чаңгыс эвес үдаа чүгээлап, оон-биле харылзаалларны эккижиерин орандажып, ол ышкаш силерниң чүртүңардан шериг талазы-биле артык күштүг болурун чедип алырынге чүткүвейн турарын Президент Рейган чаңгыс эвес удаа чүгээлаан. Шак ол медеглеп-ди хүлээп ап турар силер бе? Черле ынчаш президент Рейган дугайгы кандыг дег бодаар силер?

М. С. Горбачев. Ол дугайын бижимеел харыымда каксы чүгээлаан болгай мен. Президентиниң 1983, 1984 чылдардагы, ылаңгыя оон КНО-га түжээнде чамдык боттуг чүгээларын кичээнгейге алган бис. Ядролуг дайынны болдурул болбас, ында тиилекчилер түгбас дег оон медеглелин үнелеп көрүп турар бис. Ол дыка чүгүлә айтырыг-дыр. АКШ ССРЭ-дең шериг талазы-биле артык күштүг болурун орадаштайн турар деп оон сөзүн база кичээнгейге алган бис. Президентиниң медеглелеринде бо болгаш өскелээ-даа боттуг чүүлдер келир үеже кады көрнүр, бистиң харылзаалларывыстга таарымча чок амгы шаптараазынга ажыл эртер арганы берип турар ышкаш деп бодап турар бис. Боттарыңыстың эки билингирин орадламыр болзувусса хөй чүүлдерни ам-даа эдип ап болур деп санап турар бис. Ынчангаш президент-биле Женевага үжүрежирын чөптээрээш кен бис. Ол үжүрежышкынбиле холбаштыр Вашингтонда бо хүннерде чүнү чүгээлап турарын бис кичээнгээге ап турар бис.

Бир эвес Женевага чүгле балет бөлүктериниң солчуушкунуун дугайында дугуржулга чедип алдынмаа болза, ында безин үүле өөрүп, ядыш часкап турар кылдыр ыңдыг байдалга америк никтилелдэн чевирер сорулгага салдынган деп бир америк журналист хөрээжен бодунуң бодалын ыласпетken.

Бистиң сорууувус быжыг — президент Рейганның чоок кижилери болгаш ескелээ-даа ажылдакчылар чүү-даа дижип турза — оң үжүрежилгага шиитпирлиг саналдарны белетпеken турар бис. Бир эвес үжүрежилгаларның чүүгүмалыг түңнелинге бүзүрел чок болган болзувусса, бис анаа барбас ийик бис. Бистиң турүүвүсүг ыңдыг.

Президентиге хамаарыштыр бодумнуң хүүда бодалымны база айтырдыкар. Оон-биле үжүрежип көрээн мен, ынчангаш оон кижи талазынга хамаарыштыр чүнү-даа чүгээлап шыдавас мен. Шинчалза-даа президентиге, бистиң чонкуң хүндүлээрин америк чонкуң соңгааны кижиге дег, политиктиг таладан хамаарыштыр боон, оон-биле чүгээ-хөрөк чүгүрелинга белеп бис.

Г. Грюнвальд. Космос чепсектеринге хамаарыштыр бир айтырыг салырын чөптээрел көрүнер. Бистиң-биле беседага-даа, бистиң айтырыглары-быска бижимел харылыларыңарга-даа Совет Эвилели үш адырга — стратегтиг шаан халдавашкын чепсээнге, ортумак ыракшылдыг ядролуг чепсекке болгаш космос чепсээнге хамаарыштыр дугүржүшкүнмарны чедип аар дээш түркүп турар деп айыткан болгай Силер, ынчалза-даа Москвадан кээп турар чагыырлар-дан силерниң космос чепсээнин айтырыының талазы-биле чүгээлажышкыннарга бинчик-даа чер арттырбайн турарынар дугайында түңнелди үнүдүрүп болур, чүге дээрге оң чепсекке хамаарыштыр шинчилелдерден эрелээш, шупту ажылдарны соксадырын нагеп турар-дыр силер. Ынчангаш база айтырыскадым — космос чепсээнин айтырыының талазы-биле чүгээлажышкын чүдургынга Совет Эвилели белеп бе? Боттарыңар, ол адыр талазы-биле халбак шинчилелдерни чорудуп-даа келген, чедүүлүп-даа турар болгай силер, ол билдингир, ынчангаш ол ажыл-чорудулгазы чүгээлажышкынныңарга үндезилеп, долузу-биле соксадыры болдунмас дээрзин үгаап-билип тур боор силер. Чүгле дугуржукан кандыг-бир хемчээл, кызыгаарлаашкын дугайында чүгээлажып турар бис.

Че, бо-ла-дыр, мен бодаарымга, кол чүүлдү чүгээладым шыкаа. Ам «Тайм» журналдың айтырыгларынга харылыларымның ат салып каанын текизин демнеглип бээрин күзөй-дир мен, — силерни ээзи чок хөрөнгө-лөр парлаан деп кым-даа бурудаттаавын дээш ам (**кат-ык**). Эскерип көрүңер: оон картыл нагаан өнүрүп, революция экспорттаар дээн хөөн белээн көзүлбес! **(Катык).**

Г. Грюнвальд. Маңаа кээп, бо интервьюну алыр аас-кежиин биске тавараыштыр, дээрги Чиңгине секретарь, Парлалгага чырыдар дээн бо айтырыгларынга холбаштыр бодуңарның бодалдарыңарны дамчыдар дээш бистиң хүлээп алганыңарга аажок өөрүп тур бис. Бис база, харын чүге бистер эвес, өскелер-даа совет-америк харылзаалларның байдалы дээш сагышсыраап турар.

Вашингтонда Совет Эвилелиниге харылзаалары үзериин орандажып турар чамдык кижилер дугайгы Силер чүгээладыңар. Шинчалза-даа Совет Эвилелиниге өөзэннешкек күзел чогум чаңгыс эвес удаа чүгээлап, оон-биле харылзаалларны эккижиерин орандажып, ол ышкаш силерниң чүртүңардан шериг талазы-биле артык күштүг болурун чедип алырынге чүткүвейн турарын Президент Рейган чаңгыс эвес удаа чүгээлаан. Шак ол медеглелдиң хүлээп ап турар силер бе? Черле ынчаш президент Рейган дугайгы кандыг дег бодаар силер?

М. С. Горбачев. Ол дугайын бижимеел харыымда каксы чүгээлаан болгай мен. Президентиниң 1983, 1984 чылдардагы, ылаңгыя оон КНО-га түжээнде чамдык боттуг чүгээларын кичээнгээге алган бис. Ядролуг дайынны болдурул болбас, ында тиилекчилер түгбас дег оон медеглелин үнелеп көрүп турар бис. Ол дыка чүгүлә айтырыг-дыр. Ам ССРЭ-дең шериг талазы-биле артык күштүг болурун орадаштайн турар деп оон сөзүн база кичээнгейге алган бис. Президентиниң медеглелд

Беш чылдың кижилери

АППАРАТЧЫ

Хову-Аксы суурда чурттап, «Тыва кобальт» комбинатта аппаратчы болуп ажылдап турар Екатерина Васильевна Романенко-биле хөөрежиргө дыка солуун кижи болду. Ол Воронеж областка төрүттүнген, хей ажыл-төлдүг тараачын ег-буленниң хаймер кызы. Адазын— Василий Милаевти ол көрбээн. Катя төрүттүнер деп турда, каргыштыг фашист хамчыктан Төрээн чуртун камгалаар дээш аътанган, чаалыг шелге маадырлыы-биле алган.

Ынчалза-даа, ажыл-ишке ынак адазы чоруп тура, оолдаа, кыс-даа төрүттүнер болза, күш-ажылга дадыктырар сем дээн чагыын Катяның авазы — Матрена Михайловна күүседип келген, ооң уламындан Катя Милаева кандыг-даа күш-ажылдан кортпас кылдыр кижизиттинген.

Аныяк чүрек черле ындыг. Бир-ле күзелдиң төвинге алыскан чоруур. Тывага чурттап чораан бир эжиниң чугаазын дыңнаваш, ол 1960 чылда, он тос харлыг кыс турганда, Кызылга чедип келген чүве-дир. Ону орук ажыглал-участогунга тудугжуладып каан. Чаа-ла сайзырап орар республикага ажылдаар дээш күзели ынчаар боттанган. Ол төрүттүнген Бутурлинск район-ун үптээн, Чулок деп сууржугежим кагбаан. Ол ынаар доктаамал барып турар. Ынчалза-даа Тывадан чоруур бодаа аңаа төрүттүнмээн. Чүге дээрге, ол амыдыралды кады чурттээ эрттирер эргим эжи Владимир Романенкону ол маңаа тыпкан.

Ынчан Володя Романенко ол-ла орук ажыглал-участогунга механиктеп турган. Ажылгыр аныяк механиктиң чаңдыр көрбейнэ барганы ол. Ооң дараазында, 1962 чылда дүн уруг төрүттүнген.

Екатерина Васильевна тудугга ажылдап тура-ла Кызылдың автоорук техникумунга кирип алган. Ынчан 1965 чыл турган. Казар байлак болбаазырадыр мергежил чедип алыр дээн күзел шак ынчаар Кызылга боттанган.

— Автоорук техникумунга өөренип турган чедип алган мергежилим өзугаар мени 1969 чылда Хову-Аксының ынчан тудуушкуну чаа-ла доозтур чедип турган комбинадынче чоруткан — деп, Екатерина Васильевна чугаалады. — Тываның өөнүг металлургизиниң баштайгы будурулгезинге ооң баштайгы базымнарындан эгелеп ажылдаар аас-кежии мөңгэ таварышкан...

Ол шыпап-ла аас-кежик, бедик алдар болбайн канчаар! Хову-Аксынга болган улуг чаартылгаларны Екатерина Васильевна бодунуң караа-биле көрген. Ол — ооң шүүт киржикчизи. Комбинатка ажылдаа-ла ам Екатерина Васильевна 16 чылдың түүрүн көрүп турар. Ол дээрге Хову-Аксының кобальт комбинадының төөгүзү-дүр. Ол үениң иштинде чоннуң будурган ижиниң херечизи Екатерина Васильевна боду ол.

Тудугжу кижи болгаш, баштай келгеш, комбинаттың тудуун доозарынга Екатерина Васильевна база бодунуң күш-ажылының үлүг-аййзын киргиштирген. Ооң соонда комбинатты ажыглалга киргизиринде, чартык чыл хире лабораторияга лаборантылап ажылдаан 1970 чылдың январьдан эгелээш, аппаратчиктеп кирипкен.

Аппаратчы... Баштай аңаа бодаарга, ындыг-ла кончуг нарын эвес ажыл кылдыр сагындырар. Чок, херек кырында ындыг эвес. Аппаратчы дээрге, комбинатта эң-не кол кижи. Аппаратчы... Ооң-биле бүгү-ле чүве чугаалаттынган деп болур: техниканың нарыны-дае, ооң улуг хемчээлиндае ол сөстө илереттинген. Екатерина Романенконуң ойлап-башкарып, хайгаарап, ажылдадып турар аппарады дээрге, ол будун дериишкин ышкажыл! Ооң бедии 33 метр, барык-ла алды кезээ базым-биле денженжир. Ында янзы-бүрү дериг-херекселдерин, шуушторар дамчыдыларны кожуп, эптеп, таварыштыр дерип каан. Ону шыпап-ла будун эвээр деп чугаалаза, хөөремче болбас мынч. Аппаратчы дээрге ындыг кайгамчык улуг дериишкинни, нарын машина-техниканы таварыштыр ажылдадып, ойлап башкарып, аңаа бичии-дээ үзүктелишкин болдурбайн белен продукцияны алырын хандырып турар кижи-дир. «Аппаратчы» деп чаңгыс сес ол хире хөнү делгем уткалыг.

— Аппаратчылап эгелээнимниң баштайгы чылдарында бергелер хөөрэш эвес таваржып тургулаан — деп, ам Екатерина Васильевна Романенко сактып чугаалап олурар.— Хамык дериг-херексел чаа, ону эдиктир ажылдадыр хөөрек. Оон аңгыда мурнунда каяа-дае туруп көрбээн чаа технологтуг чорудулгалы бо комбинатка ажыглаан. Ол бүгү үүлдер баштайгы бергелериниң кол чылдагааны болуп турген. Үе эртиен тудум чоотуп-ла ажыл шуудаан, нарын техника шинчээдип алдынган. Ам бистиң комбинадывыс турум ажылдап, бедик шынарлыг продукцияны төрээн чуртка берип, планның онаалданы чылдың-на доктаамал ажыр күүседип турар.

Комбинатта белен продукция берип турар беш бригада бар. Олар аразында социалистиг чарыштыг. Аппаратчы Екатерина Васильевна Романенконуң кирип турар бригадазы чарышка тиилекчи болуп, шаңналдыг черии хей удаа эзээп келген.

Чазадак сынныг, чазык шырайлыг, бичче сеткилдиг, дыңнангыр ол кижини «Тыва кобальт» комбинатта улуг, бичче улус ажыктыг хүндүлээр, аңаа чоргаарланыр. Эш-өөрүнүң, хей кижилиг улуг коллективтиң хүндүткелии Екатерина Васильевна Бодунуң карак кызыл күш-ажылы-биле, топтуг-төлептиг чоруу-биле чаалап алган. «Кежээниң мурнунда— хүндү» деп үлегер чугаа бар. Екатерина Васильевна Романенко чогум-на кежээ, кызымаа-биле ескелерден онзалаңнып турар.

Комбинатка ажылдап келген чылдарының дургузунда ол төлептиг ишчи хей удаа шаңнал-макталды алган. Оңгу беш чылдың түңнелинде ооң үреп-түңнелдиг күш-ажылын Төрээн чурт «Күш-ажылчы алдар» орденниң өшку чергези-биле демделээн.

«Тыва кобальт» комбинаттың коллективин Екатерина Васильевна Романенкону бо соңгудаларга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгаан. Ол кобальтчыларның, Хову-Аксы суурнуң чурттакчы чонунуң бедик идегелиин бүрүн бүзүредип шыдаар дээрзинге чигзинип турбес.

К. ДРАКЧАА.

ВОЛГОГРАД ОБЛАСТЬ. Возганың абразив заводунуң коллективи будурулгенин чаартыр чаа дериглерин болгаш технологияны ажыглаар аът-ыглыларны чедиишкинниг шинтпирлеп турар. Бо беш чылда күш-ажылдың будуруктүлүүр 20 хуу оскен, продукцияның чартык кезии күүгенниң Шынар демдээ-биле будурун үеди-ген.

Абразив херекселдерин машина, станок тудуушкунунга, инструмент будурар үлегтиргө шаңна-биле хереглеп турар. Оларны Совет Эвилелиниң 400 адрестеринге, ЭДЧ кежигүнү чурттарже болгаш ГДР-же, Италиже, Франциже, Японияже чорудуп турар. Консол манипуляторларны ажыглааны ажылдаар зонага вар механизмнерни дажыглаарынга эптиг арганы тургускан.

ЧУРУКТА: техниктиг контроль кылдызының улуг контролёру Л. А. Ярцева шенелде кылыр тавага 20 килограмм абразив тогеринги тургузуп турары.

Э. КОТЛЯКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

„Шынга“ харыылар

ОРУК АРА САДАВАЙН

Кызыл — Мугур-Аксы рейсти Кызыл-Мажалык таверты ужарын дилээн авторлар чагаларынга авиабудурулгенниң сөөртүлге кылдызының эргелекчизи Ю. М. Владимиров харыылаан. Ол самолёт баарда, хээрде Барыын-Хемчик районга частан эгелеп хонуушкун кылып тургеи. Ынчалза-даа чамдык түннерде нейысылалдан пассажирлер долу болгенындан, Кызыл-Мажалык баар улус аңгы самолётка олуруптар болгаш дорт ужер таварыгалар тургеи деп, редакцияга ол дыңнаткан. Ынаар барып турар Л-410 самолёттуң ужудуушкун графигин сагыыр хемчеглер алдынар дээрзин авиабудурулге ажылдакчылары бузуредип турар. Ол маршрутка немелде рейс тургузарының айтырыы шинтпирлеттикпип турар.

Кызыл-Мажалыктың аэропортунуң ажылдакчыларының адресинге шүгүмчүлөлдө бижикчи В. Сагеен-оол бисче чоруткан. Рейстер озалдаар, чоруур шаңты черлеваас, чүгле шыгжаар чер чок болуп турар.

ХАРЫЫ КЕЛЗЕ-ДАА...

Радио ыыттавас, телефон, телевизор ажылдавас, солуусеткүүл чедирилгезин саадаалагалыг дээш харыызаа ажыглыга хамаарышкан шүгүмчүлөлдүг материалдар редакцияга келгилээн. Чижээ, Тожунуң Ий суурнуң, Тес-Хемниң Чүргүй-оол аттыг болгаш «Кызыгаар» совхозтарының чурттакчылары үр үеде радио дыңнаваан. Ол ышкаш Каа-Хемниң Сут-Бажы суурда харыызаа белдирииниң начальныгы чонга каржы, акча-лыынга харыысалга чок дээрзин бижикчилер комудган.

Харыызаанның будуруглегтехниктиг эргелелиниң дыңнатканы болза, Ий суурда радио шүгүмнарының септелгезин чорудуп, үрелген точкаларны үезинде эптээрин дээш хамаарышкан жүтеге хемчегни онаагаи. Берт-Даг суурда күштелдиргикчини турбускан болгаш анда электромонтёрлер бажыглаан. Районнуң ескө-дээ радиоточкалары септеттингенин харыызаа айтып турар. Немелде аппаратураны тургузарын эргелеп үргүлчүлеп турар.

Ынчалза-даа харыыларны үжүр эдерип чорудуп турерын база демдеглээрин чугаа-лаан.

ХЕРЕЛ ЧЕТПЕЗЕ

Ынчалза-даа Тес-Хемден харыызаа ажылын шүгүмчүлээн чагаалар эрткен чылын база кээп турген. Хемчеглер алдынган деп дыңнадыг соонда безин Ак-Эрик суурдан А. Шалык радио, телефон ажылдавас дээрзин бижээн. У. Шынаның чурттакчылары, ооң иштинде А. Куизак үш чыл радио дыңнаваным бижээн. Ол ышкаш телевизорлар база ай ажыр көргүспээн. Ий суурнуң радиозүүмүдал келген. Ынчангаш харыызаанның будуруглге-техниктиг эргелелиниң начальныгы В. Г. Левченкодан, кол инженер Д. Б. Чоксумдан ажылче хамылап кирери, чоннуң негелдезинге дыңнангыр болуру негеттинип турар.

Эскертинмес мергежилдиң кижилери

КЫЗЫМАК

Эдер-оол Максимович Бобут — таныыл хүзүлгезин ак сеткилдиг күүседип турар. Анаа ооң ажылы үзүрбэ чыдыбиле санаттынар. Ол колдуунда-ла райпога таныылалап келген. Анаа будуруун черии Эдер-оол Максимович ак сеткилдиг каректан-калагалап келген. Ооң калагалаан хайгаарлар объектилери хей — складтар, магазиннер. Ниитиниин ончү-хереңгизиниң будуруун болганда, харыысалга ажыглаанын ажылдаар зонага вар мезектерни дажыглаарынга эптиг арганы тургускан.

ЧУРУКТА: техниктиг контроль кылдызының улуг контролёру Л. А. Ярцева шенелде кылыр тавага 20 килограмм абразив тогеринги тургузуп турары.

Э. КОТЛЯКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

МААДЫР-ИЕНИҢ ҮЛЕГЕРИ

Сут-Хөлдүң Бора-Тайга чурттуг малчын кижиниң ег-бүлезинге төрүттүнген болгаш ол бичиңзиндеи тура ада-иезиниң малын кадаржып, чымыштыг чүүге дадыкпан. Ажылгыр аныяк кыс бодунуң күш-ажылчы базымнарының баштайгы үезинде Бора-Тайгага ынчан туруп турган колхозна саанчылап, соолзүредир «Алдан-Маадыр» совхозка хей кадарып, онаашкан ажылынга кызымаккайын киргүзүп турган. Амыдыраа ашы-биле Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозка Хорлуу Ондар ол беш чыл бурунгаар ижүп келгеш база ук совхозтуң хоюн кадрарары-биле хүндээп алган.

Ол бир уругнуң иези—Маадыр-ие Хорлуу Көкүнеевна Ондар чылдың-на төрүүр 500 ажыг хойну кадарып, ооң баш санын өстүрүп, продуктулуун бедидер талазы-биле бедик киргүзүглерин чедип ап келген. Ооң уруг-дарыы авазының эрес-кежээ дузалакчылары. Хоочун хойнуу эрткен чылын төрүүр 591 хойну кадаранда, ындыг-ла бүдүн эвээр деп чугаалаза, хөөремче болбас мынч. Аппаратчы дээрге ындыг кайгамчык улуг дериишкинни, нарын машина-техниканы таварыштыр ажылдадып, ойлап башкарып, аңаа бичии-дээ үзүктелишкин болдурбайн белен продукцияны алырын хандырып турар кижи-дир. «Аппаратчы» деп чаңгыс сес ол хире хөнү делгем уткалыг.

— Аппаратчылап эгелээнимниң баштайгы чылдарында бергелер хөөрэш эвес таваржып тургулаан — деп, ам Екатерина Васильевна Романенко сактып чугаалап олурар.— Хамык дериг-херексел чаа, ону эдиктир ажылдадыр хөөрек. Оон аңгыда мурнунда каяа-дае туруп көрбээн чаа технологтуг чорудулгалы бо комбинатка ажыглаан. Ол бүгү үүлдер баштайгы бергелериниң кол чылдагааны болуп тургеи. Үе эртиен тудум чоотуп-ла ажыл шуудаан, нарын техника шинчээдип алдынган. Ам бистиң комбинадывыс турум ажылдап, бедик шынарлыг продукцияны төрээн чуртка берип, планның онаалданы чылдың-на доктаамал ажыр күүседип турар.

Комбинатта белен продукция берип турар беш бригада бар. Олар аразында социалистиг чарыштыг. Аппаратчы Екатерина Васильевна Романенконуң кирип турар бригадазы чарышка тиилекчи болуп, шаңналдыг черии хей удаа эзээп келген.

Чазадак сынныг, чазык шырайлыг, бичче сеткилдиг, дыңнангыр ол кижини «Тыва кобальт» комбинатта улуг, бичче улус ажыктыг хүндүлээр, аңаа чоргаарланыр. Эш-өөрүнүң, хей кижилиг улуг коллективтиң хүндүткелии Екатерина Васильевна Бодунуң карак кызыл күш-ажылы-биле, топтуг-төлептиг чоруу-биле чаалап алган. «Кежээниң мурнунда— хүндү» деп үлегер чугаа бар. Екатерина Васильевна Романенко чогум-на кежээ, кызымаа-биле ескелерден онзалаңнып турар.

Комбинатка ажылдап келген чылдарының дургузунда ол төлептиг ишчи хей удаа шаңнал-макталды алган. Оңгу беш чылдың түңнелинде ооң үреп-түңнелдиг күш-ажылын Төрээн чурт «Күш-ажылчы алдар» орденниң өшку чергези-биле демделээн.

«Тыва кобальт» комбинаттың коллективин Екатерина Васильевна Романенкону бо соңгудаларга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгаан. Ол кобальтчыларның, Хову-Аксы суурнуң чурттакчы чонунуң бедик идегелиин бүрүн бүзүредип шыдаар дээрзинге чигзинип турбес.

К. ДРАКЧАА.

ШЕГЕТЕЙ—СЕРИИН ЧАЙЛАГ

Ол аал—орук аксында. Ол аалдың иодан хою, кадарчызының хөгжүү үну Шегетейге чаңгыланыр, ында Тоолайты деп хөлге дыштанганнар таалап дыңнаар, эрткен-дүшкен чорумалдар ол аалга доктаап, дагаа чуургазы дег ак өргө кирер. Аалчы бүрүзүн өгнүң ээзэп, «Моген-Бүрең» совхозта хоочун хойжуларның бирээзи Хертек Кендинович биле ооң кадайы — Домуй Алдын-оолдар хүндүткел-биле үткүүр, кеззээде изиг турар шайын кудар.

Ол аалга каш-даа удаа барган мен, сүттүг шайын каш-даа ишкен мен. Чугаалажыр-га чүгаажыр, сүмележирге сүмелиг кижилер болду. Малчыннап ажылдаан 32 чылдарының дургузунда ыяштың соогун, чайның изиин хей удаа көргеи, малчының чымыштыг ажылдаан чамдык кижилерниң кежигүннери болурун күзеп турар-дыр. Ол иниитилелдң тургузар дээш ажыл-херек канчаар чоруп турарын, Юрий Анатольевич!

— Ол иниитилелдиң тургузукчулары организациялар — ВЦСПС, ВЛКСМ ТК ССРЭ-ниң Эртеммер академиязы болгаш ССРЭ-ниң Кадыя камгалал министерствозу — дыка улуг ажылды чорутпаа деп чугаалап болур иймек мен. Ат-алдарлыг организастыг комитетти тургускан. Ооң составында элиелдешкен бүгү-ле республикаларның хей-ниитининг дыка хей организацияларының, министерстволарның болгаш ведомстволарның төлөөлекчилери: ажылчыннар, колхозчулар, медиктер, эртемденнер, партия, совет, профэлилел, комсомол ажылдакчылары, чогаадыкчы интеллигенция киргеи.

Иниитилелдиң уставының телевилелин белеткээн. Күш-ажылчы коллективтерге ону чугаалашканының соонда чаа иниитилелдиң Бүгү-эвилел конференциязынга ону бадыгаар кыдыр киирер, ол конференция сентябрьның төнчүзүнде Москвага болур.

Иниитилелдиң алыс болгаш чоокку сорулгаларын конференция чугаалажып, удуртуг төл органнарны сөңгүп, арага ишпес чорук дээш демисел-диң эге, район, хоорай, область, край организацияларын болгаш республика иниитилелдерин тургузарының хуусаалаарым тодарадыр болгаш чуруумун төлөвилеп айтыр. Эвилелдешкен республикаларда тургустунган ындыг ажылчы организацияларның ажылынга дузалаш, иниитилелдиң нол алыс болгаш амгы сорулгаларын устаа төлевилеринде канчаалдыр тодаргайлаттынганыл!

— Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни чок кылырын политиктиг үжүр-дузалыг социал улуг соруга кылдыр көөр дээн СЭКП ТК-ның айтыышкынын барымдаалаан бис. Ол ажылды өзулут масселаар, бүгү чоннуу болдурарга, арагалаашкынны бүрүү шаавар күш-ажылчы сагыыга-чүрүмну болгаш хорум-чүрүмну кандыг-даа байдалдыг үрээнин эптеп чок көөр байдалды коллектив бүрүзүнге тургузары эргежок чүгүлә.

Арага ишпес чорук дээш демиселдиң Бүгү-эвилел эки тура иниитилели арагалаашкынны үзүткээрынга, алкоголизмге удур шимчээшкинни чүртке калбаа-биле хөгжүдеринге, партиямның идепкейлиг дузалакчызы болур, арага аймаан ажыглаавас чаа, социал чемчылдарны болгаш ёзулалдарны амыдырал-чурттагга неп-тередиринге, ол социал ыяпты сөгүүр дээш хей-ниитии контролюн күштелдиреринге идиг бээр апаар.

Ажылчы чоннарның ылаңгыя аныяктарның дыштанылгазын ажыктыг, үжүр-үткалыг кылдыр төөрөштүр тургузарда хей-ниитии организацияларынга арага ишпес чорук дээш шимчээшкинниң «киржикчилери дээштир дузалы чедирер.

Арага ишпес чорук дээш демиселдиң бүгү-эвилел эки тура иниитилели бодунуң бүгү ажылын партия комитеттериниң удуртулгазы-биле, профэвилел, комсомол, эске-дээ хей-ниитии организациялары, күш-ажылчы коллективтер, чогаадыкчы эвилелдер, эртем албан черлери, «адын камгалалының, улус өөредилгезиниң, культураның, спорттуң органнары-биле сырый колбаалыг чорудаар.

— Редакцияда өзөр турар хей-хей чагаларның авторлары арага ишпес чорук дээш демисел иниитилелиниң кежигүнери кымнар болган турун болурун сонуургап турар-дыр.

— ССРЭ-ниң 18 хар четкен болгаш арага ишпес деп шиитпирлеп алган, үлегер-чижээн берип чоруур иниитилелге болгаш чурттагларынга телептиг ажыы-чаңныг кандыг-даа хамаатызы иниитилелдиң кежигүнү болган турун болур деп, устаа төлевилелиниң көрдүнген. Коллективтиг кежигүн болган турун болурунуң дугайында сонал база киирип турген (бригадалар, бүдүрүлгелер азы албан черлериниң коллективтери иниитилелге киреринин дугайында). Ол соналды детиннээн, чүге дээрге, коллективтиг кежигүн болурга, төлевилеттинген сорулгаиы боттандырарының үезинде чамдыкта ууда харыысалга чок болгаш ёзу барымдаалаар чоруктар тыптып келип чадавас кылдыр бодаан бис. Бистиң бодалывыс-биле алырга, массалыг болзун дээш ындыг чүткүл, кежигүн болганының дугайында хей сөң-чүрээй сүрер чорук доктор тевирыштырарындан өске эки чүүнү-даа бербес иймек.

— Тургустунун турар иниитилелдиң организастыг тургузуу кандыг болурун! Ооң ажылы «канчаар тургустунарыл!

— Арага ишпес дээш демиселдиң бүгү-эвилел эки тура иниитилели девискээр-будуулге принцивин барымдаалап тургустунар күлдыр бодап турар. Ооң үндезинин ажылдаг азы өөренип турар черинии ажыл-биле, ол ышкаш чурттап турар черинии айы-биле бажыңнар эргелелдериниң болгаш ниитии чурттагга черлериниң ченьинга тургустунар эге организациялар болур.

Бодунуң эзлүзүнде эге организацияларга цех, факультет, бригада үүрлери, ол ышкаш арага ишпес чорук дээш культура-чырыдыышкын болгаш спорт-кадык камгалал албан черлериниң, өөредилге черлериниң базазының ажыы-биле ажылдап турар хей-ниитии клубтары турун болур.

Иниитилелдиң организациязы болгаш ажыл-чорудулгазы демократтыг централизм өзүгээр тургустунар, ол чүл дээрге, чижээ, адаанган устугже чедир бүгү удуртур органнарның сөңгүлдезы болгаш үе-үеде оларның ыяап-ла этчёттуг болуруу-дур.

— Келир 1986 «ындың сонуунарынга болгаш журналдарынга азылчыг чагыдыга камланнызы ам эгелээн болгай. Ооң-биле холбоштур «Правданың» номчукчулары: иниитилелдиң парлаига органын канчаар чагыдып ап болурун! — деп айтырып турар-дыр.

— «Арага ишпес чорук болгаш культура» журнал 1986 чылдың январьде үнүп эгелээр. Ол болза, массалыг номчукчуга тевриштырган иниитилел-политиктиг болгаш эртем талазы-биле нептерем-гей, ай сенында үнер кеастелга-шимелделит журнал болур.

— Арага ишпес чорук дээш бүгү-эвилел эки тура иниитилели тургузуп турарының үезинде алкогольга удур шимчээшкинниң чүртте бар дүрүкузазын иниитил-биле барымдаалап көөр боор ол!

— Ынчанмайн канчаар. Ындыг иниитилелди организастаарының дугайында идея аттаардан алдынган чүве эвээ-ле болгай, ынчангаш ону ажылчы чоннар, хей-ниитии организациялары калбаа-биле деткээни ол. Оон турлуг, бистиң ортакомитединиң тургузарының ыяап эргелелиниң начальныгы В. Г. Левченкодан, кол инженер Д. Б. Чоксумдан ажылче хамылап кирери, чоннуң негелдезинге дыңнангыр болуру негеттинип турар.

Арага ишпес чорук-амыдыралдың негелдези

Арагалаашкынга удур массалыг шимчээшкинни калбартырым, ону будуруглегерге, организацияларга, албан черлеринге болгаш күш-ажылчы коллективтерге неттередирии чугаа үжүр-дузалыг кылдыр көрбүшаан, арага ишпес чорук дээш демиселдиң Бүгү-эвилел эки тура иниитилелин тургузарын СЭКП ТК чүүлдүг деп көрген. Келир үениң ол иниитилелиниң организастыг комитединиң баштайгы туралы чаа Москвага болган. Ооң оргкомитединиң даргазы, ССРЭ-ниң Эртеммер академиязының ораалакчы президентизи Ю. Овчинниковтав бистиң корреспондентивис интервью алган.

Арагалаашкынны чок кылырынче үгленген организастыг, административтиг эрге-тоолгу, өөкүндиичин, медицина темчеглериниң талазы-биле партияның болгаш чазактың төлевилээн комплекизии боттандырарынга идепкейлиг киржип турар кижилерден хей санныг чагаалар «Правданың» редакциязында көзээ турар. Ол ажылды улам дээштиг кылдыр чорудар дээш дыка хей кижилер арага ишпес чорук дээш демисел академиниң кежигүннери болурун күзеп турар-дыр. Ол иниитилелди тургузар дээш ажыл-херек канчаар чоруп турарын, Юрий Анатольевич!

— Ол иниитилелдиң тургузукчулары организациялар — ВЦСПС, ВЛКСМ ТК ССРЭ-ниң Эртеммер академиязы болгаш ССРЭ-ниң Кадыя камгалал министерствозу — дыка улуг ажылды чорутпаа деп чугаалап болур иймек мен. Ат-алдарлыг организастыг комитетти тургускан. Ооң составында элиелдешкен бүгү-ле республикаларның хей-ниитининг дыка хей организацияларының, министерстволарның болгаш ведомстволарның төлөөлекчилери: ажылчыннар, колхозчулар, медиктер, эртемденнер, партия, совет, профэвилел, комсомол ажылдакчылары, чогаадыкчы интеллигенция киргеи.

Иниитилелдиң уставының телевилелин белеткээн. Күш-ажылчы коллективтерге ону чугаалашканының соонда чаа иниитилелдиң Бүгү-эвилел конференциязынга ону бадыгаар кыдыр киирер, ол конференция сентябрьның төнчүзүнде Москвага болур.

Иниитилелдиң алыс болгаш чоокку сорулгаларын конференция чугаалажып, удуртуг төл органнарны сөңгүп, арага ишпес чорук дээш демисел-диң эге, район, хоорай, область, край организацияларын болгаш республика иниитилелдерин тургузарының хуусаалаарым тодарадыр болгаш чуруумун төлөвилеп айтыр. Эвилелдешкен республикаларда тургустунган ындыг ажылчы организацияларның ажылынга дузалаш, иниитилелдиң нол алыс болгаш амгы сорулгаларын устаа төлевилеринде канчаалдыр тодаргайлаттынганыл!

— Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни чок кылырын политиктиг үжүр-дузалыг социал улуг соруга кылдыр көөр дээш СЭКП ТК-ның айтыышкынын барымдаалаан бис. Ол ажылды өзулут масселаар, бүгү чоннуу болдурарга, арагалаашкынны бүрүү шаавар күш-ажылчы сагыыга-чүрүмну болгаш хорум-чүрүмну кандыг-даа байдалдыг үрээнин эптеп чок көөр байдалды коллектив бүрүзүнге тургузары эргежок чүгүлә.

Арага ишпес чорук дээш демиселдиң Бүгү-эвилел эки тура иниитилели арагалаашкынны үзүткээрынга, алкоголизмге удур шимчээшкинни чүртке калбаа-биле хөгжүдеринге, партиямның идепкейлиг дузалакчызы болур, арага аймаан ажыглаавас чаа, социал чемчылдарны болгаш ёзулалдарны амыдырал-чурттагга неп-тередиринге, ол социал ыяпты сөгүүр дээш хей-ниитии контролюн күштелдиреринге идиг бээр апаар.

Ажылчы чоннарның ылаңгыя аныяктарның дыштанылгазын ажыктыг, үжүр-үткалыг кылдыр төөрөштүр тургузарда хей-ниитии организацияларынга арага ишпес чорук дээш шимчээшкинниң «киржикчилери дээштир дузалы чедирер.

Арага ишпес чорук дээш демиселдиң бүгү-эвилел эки тура иниитилели бодунуң бүгү ажылын партия комитеттериниң удуртулгазы-биле, профэвилел, комсомол, эске-дээ хей-ниитии организациялары, күш-ажылчы коллективтер, чогаадыкчы эвилелдер, эртем албан черлери, «адын камгалалының, улус өөредилгезиниң, культураның, спорттуң органнары-биле сырый колбаалыг чорудаар.

— Редакцияда өзөр турар хей-хей чагаларның авторлары арага ишпес чорук дээш демисел иниитилелиниң кежигүнери кымнар болган турун болурун сонуургап турар-дыр.

— ССРЭ-ниң 18 хар четкен болгаш арага ишпес деп шиитпирлеп алган, үлегер-чижээн берип чоруур иниитилелге болгаш чурттагларынга телептиг ажыы-чаңныг кандыг-даа хамаатызы иниитилелдиң кежигүнү болган турун болур деп, устаа төлевилелиниң көрдүнген. Коллективтиг кежигүн болган турун болурунуң дугайында сонал база киирип турген (бригадалар, бүдүрүлгелер азы албан черлериниң коллективтери иниитилелге киреринин дугайында). Ол соналды детиннээн, чүге дээрге, коллективтиг кежигүн болурга, төлевилеттинген сорулгаиы боттандырарының үезинде чамдыкта ууда харыысалга чок болгаш ёзу барымдаалаар чоруктар тыптып келип чадавас кылдыр бодаан бис. Бистиң бодалывыс-биле алырга, массалыг болзун дээш ындыг чүткүл, кежигүн болганының дугайында хей сөң-чүрээй сүрер чорук доктор тевирыштырарындан өске эки чүүнү-даа бербес иймек.

— Тургустунун турар иниитилелдиң организастыг тургузуу кандыг болурун! Ооң ажылы «канчаар тургустунарыл!

— Арага ишпес дээш демиселдиң Бүгү-эвилел эки тура иниитилели девискээр-будуулге принцивин барымдаалап тургустунар күлдыр бодап турар. Ооң үндезинин ажылдаг азы өөренип турар черинии ажыл-биле, ол ышкаш чурттап турар черинии айы-биле бажыңнар эргелелдериниң болгаш ниитии чурттагга черлериниң ченьинга тургустунар эге организациялар болур.

Бодунуң эзлүзүнде эге организацияларга цех, факультет, бригада үүрлери, ол ышкаш арага ишпес чорук дээш культура-чырыдыышкын болгаш спорт-кадык камгалал албан черлериниң, өөредилге черлериниң базазының ажыы-биле ажылдап турар хей-ниитии клубтары турун болур.

Иниитилелдиң организациязы болгаш ажыл-чорудулгазы демократтыг централизм өзүгээр тургустунар, ол чүл дээрге, чижээ, адаанган устугже чедир бүгү удуртур органнарның сөңгүлдезы болгаш үе-үеде оларның ыяап-ла этчёттуг болуруу-дур.

— Келир 1986 «ындың сонуунарынга болгаш журналдарынга азылчыг чагыдыга камланнызы ам эгелээн болгай. Ооң-биле холбоштур «Правданың» номчукчулары: иниитилелдиң парлаига органын канчаар чагыдып ап болурун! — деп айтырып турар-дыр.

— «Арага ишпес чорук болгаш культура» журнал 1986 чылдың январьде үнүп эгелээр. Ол болза, массалыг номчукчуга тевриштырган иниитилел-политиктиг болгаш эртем талазы-биле нептерем-гей, ай сенында үнер кеастелга-шимелделит журнал болур.

— Арага ишпес чорук дээш бүгү-эвилел эки тура иниитилели тургузуп турарының үезинде алкогольга удур шимчээшкинниң чүртте бар дүрүкузазын иниитил-биле барымдаалап көөр боор ол!

— Ынчанмайн канчаар. Ындыг иниитилелди организастаарының дугайында идея аттаардан алдынган чүве эвээ-ле болгай, ынчангаш ону ажылчы чоннар, хей-ниитии организациялары калбаа-биле деткээни ол. Оон турлуг, бистиң ортакомитединиң тургузарының ыяап эргелелиниң начальныгы В. Г. Левченкодан, кол инженер Д. Б. Чоксумдан ажылче хамылап кирери, чоннуң негелдезинге дыңнангыр болуру негеттинип турар.

САЛЫМ-ЧАЯАННЫГ ХӨГЖҮМЧҮ

Бүгү Тывада «Кускү сесерликке» деп ырыны билбес киши чок. Ону орус-даа, тыва-даа дылдарга бир демей ырлажып турар. Москвадан демчыдыягалардан-даа дыңнаып келгиледир. Ол суреглыг ырының авлагын Салаан Кыргысович Базыр-оол чогаатка.

Улуг-Хемниң Чаа-Хөлге бежен чыл бурунгаар бодүүн арат Базыр-оолдуң ег-бүлезинге оол төрүттүнген. Ону Салаан деп адаан. Ооллуң адазы садыгжылап, иези хлеб бышкырып-даа чорааннар.

Базыр-ооллериң уругларындан Салаанның үлүүге амыдыралдың эң берге үргезин тавариышкан. Барык-ле төрүмелинден көзүлбес болган. Кавайлыг чажында карак үүнде чырыкты эскерип, өңгүр ойнаарактарны тып алыр турган. Оон соонда каредгылап эгелээн. Бүгү-ле чүвени оларның шимчэшкининден, шимээн болгаш үнмеринден, шылыраштардан билип эскерер апарган.

Салаан караанның көзүлбезинге чалынмас эрес-шоова, үгаангыр оол болуп өзүп келген. Ойнаар чүвеге салымныг, хылдыг хөгжүм аймаанге, эдер-хааржакка дыңнаан-на аялгаларын ойнап өөренип берген.

Бодунуң үезин уругларның барык шупту зузу школага өөренип чоруп турарын дыңнаан Салаан школага өөренирзеп эгелээн. Чаа-Хөл школазынга ол өөреннирин күзеп чедип келген. Элээди апарган, карак төрүмелинден көзүлбес оолду школага өөреднирп-биле хүлээп алыры чамдык башкыларга берге, болдунмас айтырыг ышкаш болган. Ындыг болза-даа, ол берге айтырыгдан ойталаайн ооллу кластынга өөреднирп-биле хүлээп алыр буянныг башкы тыпты берген. Салаанның ниити билинн хынап көргеш, ону 3-яу классче хүлээп алган. Ол школаже-тургаш-ле музыка ойнаарынга талазы-биле бүгү өөреникчилериң арагадыңдан шылгарап үнген. Чүгле хөгжүм аймаанга эвес, өске-даа эртемнерге Салаанның сонуургалдыын, чүвени билип алырының дүргенин башкыларды кайгаанмаар. Салаан 17 харлыында 7 классты доозкан.

Өөренир чүвеге, музыкага салым-чаяанныг, карак көзүлбес ооллу школаның ажылагый эргелекчизи О. К. Коркин Оренбург хоорайда карак көзүлбестер школазынче алгаш чорупкан. Ёзулуг-ла өөреднирге маңаа эгелээн. Карак багай улустарның үзүк-бижинин ол өөренип алган. Дөстегер кылдыр парлаан үүгүтерни салаалар-биле суйбаш-ла саадал чокка номчуур апарган. Ол системаны 19 векте француз педагог Луи Брайль ажылдап чогаатканын. Салаан кызымакай, дыңнаңгыр болганы-биле бүгү эртемнерге эки өөренип, ылангыя музыкага тергиин эки өөренип турган. Хамыктың мурнунда бодунуң ынак башкызы Павел Степанович Тугаринге улуу-биле өөруп четтирип, бүгү назынында үтпайн чоруур. Ол башкы боду база согур, ынчалза-даа кайгамчык эки сеткилдиг ышкы, өөреникчизи Салаанның музыкага онзагай салымныын, оон мурнунда чогаадыкчы ажылдар маңап турарын билип турган.

Салаан Кыргысович Базыр-оол төрээн чери Чаа-Хөлге чедип келгеш, школага ыры башкылап, очулдурукчулап ажылдап эгелээн.

Катап-ла өөреднерге, ырак оруктар эгелээн. Курск хоорайның музыка училищезинге тергиин эки дооскаш катап Тывага эзп келген. Шагаан-Арыгга уругларның музыка школазынга башкылай берген. Ынчан боду тускай аялгалар бижиирин эгелээн. Баштай шүлүкчү Юрий Кюнзегештиң «Чодураа» деп шүлүүнге (ону орус дылче С. Гудзенко очулдурган) авага бижээн. Оон бээр-ле оон бижээни ырларны республикеның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери ырлаары бергеннер.

Салаан Кыргысович 70 ажыг ырларының аялгазын чогааткан. Оон ырларының чыындызын, «Үттүндүрбес чаа» деп ном кылдыр парлап турар. Сээлгү чылдарда бижээн ыры чогаалдарының чыындызын белеткеп алган.

Ол хей чылдарның иштинде чонуң бот-тывынгыр уран чүүлүн сайзыредыр дээш чүгле киржип турер эвес, ону удуртуп, оон-биле тудуш чүрттеп чоруур.

Тываның ыры, хөгжүм уран чүүлүнге оон киирип турар ачы-хавыязы дээш Салаан Кыргысович Базыр-оолга Тыва АССР-ниң культураның алдарлыг ажылдакчызы хүндүлүг атты тывыскан. Салаан Кыргысович Базыр-оол бежен харын харлап турган, чогаадыкчы үезиниң чечектелиишкинниге чедип келген, оон кайгамныктыг аялгаларын маңаар бис.

Ю. НЕКРАСОВ.

ХООРАЙНЫҢ ЧЕЧЕКТЕР ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Партияның XXVII съездизинге үтүкүштүр, Төрээн чүрттүң чечектелиишкинниге, ажыл-ижинге туразаткан болгаш Аныяктарның, студентилерниң Москвага болган XII Бүгү-делегей фестивалынга туразаткан темаларныр чаңчыл болган чечектер делгелгези Кызыл хоорайга Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парктынга болуп эрткен.

Чаагай чаңчыл болган чечектер делгелгези —кызылчыларның ынак байырлалы. Ам олар ону көөру-биле мында чедип келгеннер. 35 будүүлгелериң организацияларның, албан черлериниң коллективтери, сад өстүрүкчүлериниң ниитилелдери, чечек өстүреринге хандыкшылдыглар делгелгеге киришкеннер. Таварышкыны туруптарны шилип алгаш, коллективтер шалыпкын, демнин-биле делгелгезин хевээ кирип, белеткеп тургеннар. Кайнаар-даа көөрге, кайгамчык, өңгүр чараш чечектер-ле чечектер, киижи магадап-даа хамнас.

Чечектер делгелгезин бо чылын «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — шалыпчы күш-ажыглыдыр, «Төрээн чүрттүң чаагай чоруу чүдел-даа артык өндүр» деп темаларга болгаш Аныяктарның болгаш студентилериң XII Бүгү-делегей фестивалынга туразаткан «Кайгамчык Москвага таныштывыс, каза-даа эжимни утпас мен» деп кыйгырыглыг темаларга эрткен. Коллектив бүрүзү коп темаларны ажыдарынга чогаадыкчы, тывынгыр чоруун көргүзүп, хөгжү утка-шынарлыг делгелгени белеткээн. Теманы ажыдып көргүзеринге чечектериниң он-он өңгү хевирлерин, ногаалдарны, кат-чимисти хөгү-биле ажыглаан. Пионерларда кызыл сылдыстыг Кремльди, тайбыңның кога-бүгезим, хераадаңган алдын хүннү эңзы-бүрү өңнүг чечектерден кылгытаан, «Тайбың, найырал, фестиваль» деп угланылгышкынныг темалы чечектериниң «дылы-биле» кайгамчык уран-чечен ажыдып шыдаан. Коллективтиң бүрүзү композицияларында өңгү-өңгү аймак-сеок аныяктарның тайбың, найырал дээш изиг күзелин, чүткүлүн бодүүжү-биле көргүзерин оралдашкан. Делгелгелерни кезип, көрүп чорда, киижилерниң сеткил-сеңээн улам кодүрүлүп, уран ырлыкың аялгазы сергедип турар. Тайбың, найырал, чалыы назын, чечектер... кажан-даа чардынмас, тудуш чоруур билиишкин-дир деп киижи бүзүреп келир. Бойдустуң бо кайгамчык үнүжүү— ааз-чеженик, тайбың амыдыралдың демдээ, бистер амыдыралывыста чараш үүлдерни, ажы-төлүүзүнү чечектер-биле бо-ла демейлеп бээр бис... Делегейниң аныяктар чылында бо делгелгениң хей санныг композицияларын фестиваль темазынга туразаткаңы төөгүлүг эвес. Фестивальдың эмблемазын, орус уруг Катюшаны дыка хей коллективтер көргүскен. Эмнелге коллективтериниң делгелгезинже кирер эжинде «Кирип моорлаңар!» деп Катюша чалап турар. «Атомнуг бомба — чок, чок, чок». «Делегейге тайбың — ийе, ийе, ийе», «Найырал» болгаш оон-даа өске композициялар хей. Уруглар эмнелгезиниң делгелгезинде «Тоол булукун» көргүскени кончуг солун. Бичии чештерның ынак тоолдары «Колобок», «Үш хевен ооллары Ниф-ниф, Нәф-нәф, Нуф-Нуф болгаш оларның өңнүг Кеша». «Аян-чоруукчу-нарга», «Алдын-дүлгүүр» болгаш оон-даа өске тоолдарның мөөдүрлерин көбачии, тыква, морковь, картофельден ыллыг-ланган улуг, бичии көрүкчүлер магадавас аргажок. Делгелгенең топ кезинде «Партияның XXVII съездизинге үтүкүштүр» деп чараш паннону тургускан. Оон оң талазында Совет Тывага туразаткан өзээн каш композициялар. Америк уруг Саманта Смитке туразаткан композиция база бар.

Автотранспорт будүүлгелериниң, школаларның, вспсадтарның, Кызылдың сайгарылга базазының болгаш өске-даа коллективтер делгелгеге идепкейлиг киришкеннер.

Аныяк натуралистер станциязының коллективи чечектер делгелгезинге чыадың-на идепкейлиг киржип келгенин демдеглээр апаар. Чечектер болгаш ногаа үрезинин-биле республиканың школаларын станция хандырып, улуг ажылды чорудуп турар. Ногаалариың чечектериң төөгү сорттарын өстүрер талазы-биле шинчилел ажылдарын кылып, боттарының дуржулгазым школаларга непередип келгеннер. Чечектериң 85 ажыг өңгү-өңгү хевирлерин ында өстүрүп турар. Станцизда 1 муң ажыг школачылар болгумнерде хөөра тутунган.

Бо делгелгеде коллектив 150 хире өңгү-өңгү композицияларны, ногааларның 30 ажыг хевирлерин киришкеп делгээн. Гладиолустуң Америка деп сортун аңаа бо чылын шенеп өстүрген, астраның 12 өңгү сорту бар: принцесса, триумф, зефир, ак корина дээш оон-даа өскө. Янзы-бүрү өңнүг васильки, рудбекия, гаилардия, иристер дээш кандыг чечектерни ында чок дээр. Оларның делгелгезинде «Революцияның башкыларынга», «Тывамның мааадыр-нелеринге», «СЭКП-ниң XXVII съездизинге», «Орус сувенир», «Катюша», «Эзэлдек шыңгыраашқ», «Артектиң 60 чылы», «Стаханов шимээшкинниниң 50 чылы» деп композицияларны көрүкчүлер маргадап, сонуургаан. Ногаалерниң өңгү-өңгү хевирин забээ-биле делгээн. Помидорнуң талаалыкинское, маяк болгаш перемога деп сорттары, өңнүг капустаны, петисонну, кабачкини, свеклаңы өңнүк натуралистер (школачылар) боттары өстүргеп. Ында «Лагинария» дээр индий огурецтиң узуну 1,5 метр, кызыл свекланың дөзүзин 7 килограмм чедип турар. Делгелгени көргеп улуг, биче киижилер дыка хей солуун болгаш ажыктыг чүүлдерни билип алганнар.

Чаагайжыдыгга комбинадының делгелгезинде патриотчу темаларга композицияларны чедимчелиг кылган. «Эмнелдешкен 15 республика», «Иетөрээн чүрттээ», «Он ийи бөлүк чыдарэ, «Хосталга, дең эрге, ашы-дүңмалышкы чоруу», «С. К. Токаның туразаалыңга» болгаш оон-даа өңгүдэ.

Чечектериң өңгү-өңгү, хевирлерин ажыглаанының, делгелгениң ноя темаларын ажыктаның талазы-биле киришкен шупту коллективтер янзы-бүрү, он-он композицияларны чедиңгир, чараш кылгылаан, кайызынга-даа артык үнелелди бээри, тиилекчилерни шилип алыры белен эвес болган, ынчалза-даа жюри комиссиязы делгелгениң бүгү неделелерин шыңгыязы-биле барымдаалап, өөренип көргеш, тиилекчилерни илередип, шаңнап-мактаан.

Теманы чедимчелиг ажыдып көргүскени, эң чараш композицияар дээш бирги черни Кадыя камгалал министерстволузунуң эмнелге коллективтери эзээн. Ийиги черде — Харылзаның будүүлгетехниктиг эргелери, ИХМ үзүрен. Хоорайның 37 ясаң-содтарының коллективтери, Кызылдың сайгарылга базазы. «Тыва автотранс» каттыжышкының коллективтериниң делгелгелери эң үнелелди алгызаан болгаш үшкү шаңнелге тевептиг болган.

Хей өңгү хевирлериниң чечектерин өстүүп, байлак делгелгени тургусканы дээш бирги шаңнелды аныяк натуралистер станциязы алган. Хоорайның чаагайжыдыгга комбинадының, экология салбырының коллективтери ийиги черни эзээн. № 1 АТБ-ниң Кызылдың пассажир АТБ-зының, Кызылдың Уруглар базжыңының делгелгелери үшкү шаңнелды алгызаан.

Тывыңгыр, өңгөзай кылдыганы, композицияларның уран каасталгазы дээш уруглар эмнелгези тиилекчи болган. № 6 болгаш 10 школалар ийиги черде. Маңаа респотребсоюзтуң күрбанкының үлептүр баравнар садыының делгелгелери база хамаарыжыр.

Будүүлгө шүтинге чечектер тарып өстүргени, квастаны дээш типография бирги черни алган. Кызылдың эът комбинады, аптека эргелели база шаңнатканнар. Балконнарга чараш чечектер тарып өстүргени дээш Кочетов кудумчузунда 95 дугаар бажыңда № 13 квартирениң ээзэн А. Л. Белова, Калинин 24а-да 107 дугаар квартирада Т. А. Вольцова, Кочетов 99—89-та Н. А. Абрамова олар болгаш оон-даа өскелерни демдеглеп шаңнаан.

Чүрттелге бажыңнарының эң эки девискээрэ дээш Калинин 24а-да (бажың комитединиң даргазы В. В. Педчик), Калинин 24б-де (бажың комитединиң даргазы А. В. Крыцин) девискээрлерде чараш клумбаларны кылып, чечектер өстүргени, арыг-силии дээш шаңналдерга тевептиг болган.

Чечектер өстүреринге хандыкшылдыглар П. Р. Гурков, И. В. Рудакова, Е. Е. Семенкова, К. Т. Стяжкина, Е. Т. Тришкинева, О. В. Шешкова болгаш өскелерни-даа демдеглээр.

Н. ООРЖАК.

В. КАРА САЛДЫҢ фотоларыл.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ

3. Вторник

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үес». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55—«Тиктэ кварти-раэ». Уран-чечен телефильм. 10.20 — Аныяк назын ырлап база танцылап тур. 10.40 — «Стратегия Победы». Хөй сериялыг док. телефильм. «И на Тихом океане...». 1-ги кезээ. 11.40—11.45 —Медээлер. 14.15 —Медээлер. «Сибирьлеп база Ыраккы Чөөн чүктеп». Док. фильмнер: «Охотский эксперимент», «Благославляю новоселье...». 15.15 — Татар улустуң аялгалары. 15.30 — Алекс ле Гума чогаалчы-биле ужуражылышкын. 15.55 — Совет чурулга уран чүүлү. «В. А. Фаворскийниң мастерскаазында». 16.55 —«Делегейниң уруглары найыралдыг». Ереванның уруглар хорукуң фестивалының концерти. 17.45 —«Бистиң садыыс». 18.45 — «Чурук бүрүзүнде — түңү». 18.30 — «Живая память Таганрога». Док. телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —«Лотос». Мультфильм. 19.10 —«Киижи болгаш хоолдуг». 19.40 —«Бис—чонуңуң армиязы бис». Концерт. 20.00 —«Стратегия Победы». Хөй сериялыг док. фильм. «И на Тихом океане...». 2-ги сериязы. 21.00 — «Үес». 21.30 — «Родина любимая моя». Фильм-концерт. 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00 — РСФСР-ниң улустуң артизи В. Кяммов ойнаар (скрипка). 23.30—00.15 —Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Тбилиси) — «Спартак».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15—«Юстас Палецкис». Док. фильм. 8.35; 9.35 —Бойдус 2-ги класс. Бойдус-биле танышкын тур бис. 8.55 —«Человек в потоке информации». Эртем-нептерелдиг фильм. 9.05; 12.00 — Француз дыл. 9.55—«Ростовская финифть». Эртем-нептерелдиг фильм. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Кижиниң бүгү талаалыг хөгжүлдези. 1-ги дамчыдылга. 10.45; 11.40 — Ботеника. 5-ки класс. Ботаника чүгү өөренкирел. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.30 — И. О. Дунаевскийниң музыказы. 13.00 — Совет чурулга уран чүүлү. ССРЭ-ниң тускаай уран чүүлү. 13.30 —Төөгүнүң ариннери. Стахановчу шимчэшкин. 14.15 — А. С. Макаренко — педагог, чогаалчы, хамаатты. 15.05 —Билиглер хуну. 15.35—15.40 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00—«Студентилер амыдыралы». Күш-ажылчы семестр доозулган, чаа өөреднерге чылы эгелээн. 18.30 —Мультфильм. 18.35 —«Киижи, сен бүгү чүве дээш харыысалгалыг сен». Музыка-поэзиялыг композиция. 19.20 — Телемедээлер. 19.20 —«Азия төвү». Программада: «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — шалыпчы 27 декада». СЭКП-ниң Бай-Тайга рейкомунуң бирги секретары А. С. Дембирел дамчыдылгага киржиир. Кедээ ажыл-агыйның хүн демдеглелиг. Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңер, чаштарл». «Лесная сказка». Мультфильм. 1-ги дамчыдылга. 20.15 —Лариса Курдюкова ырлаар. 21.00 —«Үес». 21.30—22.55 —«Меңээлиг среди братьев». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

4. Среда

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үес». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 —«Меңээлиг среди братьев». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 10.30—«Стратегия Победы». Хөй сериялыг док. телефильм. «И на Тихом океане...». 2-ги кезээ. 11.30—11.35 —Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35—«Беш чыл — киижи бүрүзүнүң харээ». Док. фильмнер: «Рабочий час», «Реки весенней голоса», «Водитель «КамАЗа». 15.25 — Бурят АССР-ниң улустуң артизи Г. Шойдагбаева ырлаар. 16.00 — «Бүтүдээ стадион». 16.30 — «...Он алды болгаш оон улуг назы». 17.15 —«Сугнуң ортээ кажыл?». Хову Заволжьеның районнарында суг дамчыдыкчыларының тудугжуларының ажылының дугайында. 17.45 — Ада-чурттуң Улуг дайынынга хоочуннарының Итали Удурланыышкынының хоочуннары-биле ужуражылышкын-концерти. 18.30 — «Это занятое свободное время». Док. телефильм. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—«Тамчыктыг удуңер, чаштарl». «Лесная сказка». Мультфильм. 2-ги дамчыдылга. 20.15 — «Киижи. Чер. Октергай». 21.00 — «Үес». 21.35 — 22.45 — «Свадьба в лесу». Уран-чечен телефильм.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Вехи веков». Док. телефильм. 8.35; 9.35 —Физика. 6-гы класс. Физика болгаш техника. 9.05; 12.30 —Испан дыл. 10.05 —Совет чогаалчылар В. И. Ленинниң дугайында. М. Пришежаева. 10.35; 11.40 — Музыка. 3-ку класс. Орус улустуң хөгжүм зарыглелдери. 10.55 —«Поэзии целебный воздух». Эртем-нептерелдиг фильм. 11.10—Бистиң садыыс. 12.00 —Физика. 7-ги класс. Бойдуста болгаш техникада чылыг дамчыдылгазы. Чаңгыс кежегелиг балет. 19.50 —«Ровесники». Киножурнал. 20.00—Эстрада концерти. Москваға Аныяктарның болгаш студентилериң XII Бүгү-делегей фестивалының культура программазының киржикчилериниң оюн көргүзүү. 21.00—«Үес». 21.35 —Н. Лесков —«Улгэшкин». ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. Чирков номчуур. 22.30 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.05—00.45 —Футбол телазы-биле делегей чемпионады. Юниорлар.

КЫЗЫЛДАН

18.20 —«Орус дыл өөренип турар бис». Национал школаларның 3-гү классының өөреникчилеринге телешкола. 1-ги кичээл. 18.45 — Уругларга кичээл. 18.55 —Телемедээлер. 19.05 —«Азия төвү». Программада: «Тараа кезилдези-85э», «Бистиң почтавыс». Медээлер. 19.35 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.45 — Чарлалдар. 19.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңер, чаштарl». «Лесная сказка». Мультфильм. 2-ги дамчыдылга. 20.15 —Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Шахтёр» 21.00 —«Үес». 21.35—22.55 — «Меңээлиг среди братьев». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы.

5. Четверг

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үес». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Меңээлиг среди братьев». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 10.10 — «Аян-чоруукчулар клуузу». 11.10—11.15 —Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 —«Эртем-ниң болгаш күш-ажыдың эвилелиң». Док. фильмнер: «И родилось поле», «У барьера точности», «Возвращение долга». 15.25 —Күйбышеветниң музыка училищезиниң орус улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң концерти. 16.00 —К. Кулиеветиң поэзиязы. 16.30 — Мультфильм. 16.45 —Док. фильм. 17.35 — «Дирижер», ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Светлановетуң чогаадыкчы ажылынга туразаткан фильм-концерт. 18.30 —Совет эр концерти. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — «Похмелье». Алкоголизмниң хоразының дугайында эртем-нептерелдиг фильм. 19.10 — «Хочу все знать». Киножурнал. 19.20 — Тайбың болгаш аныяктар. 19.55 —«Дорога к себе». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 —«Үес». 21.35 —«Загавор против Страны Советов». Капитализмниң чүрттериң туспай албан черлериниң ССРЭ-ге удур чорудуп турар чажыт дайынының дугайында док. фильм. 22.35 —«Советское кино». Киножурнал. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Вехи веков». Док. телефильм. 8.35; 9.35 —Физика. 6-гы класс. Физика болгаш техника. 9.05; 12.30 —Испан дыл. 10.05 —Совет чогаалчылар В. И. Ленинниң дугайында. М. Пришежаева. 10.35; 11.40 — Музыка. 3-ку класс. Орус улустуң хөгжүм херекселдери. 10.55 —«Поэзии целебный воздух». Эртем-нептерелдиг фильм. 11.10—Бистиң садыыс. 12.00 —Физика. 7-ги класс. Бойдуста болгаш техникада чылыг дамчыдылгазы. Чаңгыс кежегелиг балет. 19.50 —«Ровесники». Киножурнал. 20.00—Эстрада концерти. Москваға Аныяктарның болгаш студентилериң XII Бүгү-делегей фестивалының культура программазының киржикчилериниң оюн көргүзүү. 21.00—«Үес». 21.35 —Н. Лесков —«Улгэшкин». ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. Чирков номчуур. 22.30 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.05—00.45 —Футбол телазы-биле делегей чемпионады. Юниорлар.

КЫЗЫЛДАН

18.20 —«Орус дыл өөренип турар бис». Национал школаларның 3-гү классының өөреникчилеринге телешкола. 1-ги кичээл. 18.45 — Уругларга кичээл. 18.55 —Телемедээлер. 19.05 —«Азия төвү». Программада: «Тараа кезилдези-85э», «Бистиң почтавыс». Медээлер. 19.35 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.45 — Чарлалдар. 19.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңер, чаштарl». «Лесная сказка». Мультфильм. 2-ги дамчыдылга. 20.15 —Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Шахтёр» 21.00 —«Үес». 21.35—22.55 — «Меңээлиг среди братьев». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы.

6. Пятница

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үес». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 — «Дирижер аныктаннер амыдыралыңга». 10.10 —«Дорога к себе». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.15—11.20 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Кедээниң делгеммереэ». Док. телефильмнер. «Звезды над полем». «О поле гречишном и гречневой кашеэ». 15.25—«Наша сестра—оперетта». Фильм-концерт. 15.55 —Орус чугаа. 16.25 — «В гостях у сказки». «Веселое волшебство». Уран-чечен фильм. 18.00 — Эртем болгаш амыдыраа. 18.30 — РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Сергеевтиң удуртуугазы-биле РСФСР-ниң Күрунениң үрер хөгжүмү ойнаар. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —«Ножницы и мальчик». Мультфильм. 19.10 — Делегейниң улустарының аас чогаалы. Москвага Аныяктарның болгаш студентилериң XII Бүгү-делегей фестивалының культура программазының киржикчилериниң оюн көргүзүү. 19.55—«Дорога к себе». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00 —«Үес». 21.35—23.20 —А. Сафронов.— «Чуречке операция». Телешоу.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Дөңгүчу алдере. Телевидениениң Иркутск, Якутск, Красноярск болгаш Кызыл студияларының Техникстер дүнүнге туразаткан каттыжкан программазы. 19.05 — Киножурнал. 19.15 —«Азия төвү». Программада: «Социалистиг чарыштың түң демдеглели», «Эртем-техниктиг достижениениң угланыышкыны-биле», «Арага ишпес чоруук — амыдыралдың негелдези». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңер, чаштарl». «Аманэнэ». Мультфильм. 2-ги дамчыдылга. 20.15 — «Киижи. Чер. Октергай». 21.00 — «Үес». 21.35 — 22.45 — «Свадьба в лесу». Уран-чечен телефильм.

Кино

СЕНТЯБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Материнская любовь» 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник 9.50, «Черная стрела» 11.20, 13.10, 15.00, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тайная прогулка» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Затянувшаяся расплата» 15.00, 19.20, «Трехсотое небо Испании» 17.40 шактарда.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чөөн болгаш төп районнарга дүне чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр.

Дүне 1—6 градус чылыг, барыын районнарга хар хырае дүмер чадавас, 0—5 градус соор. Хүндүс 10—15 градус чылыг боор.

Кызылга бүргеп аязыр. Дымыраавш чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Дүне 1—3 градус, хүндүс 13—15 градус чылыг болур.

Редактор Ч. Ч. ОЮН.

Редакциянын адрези.

667000. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлептүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көзээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганза 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3114.

ТС 80197.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 205 (12905) | 1985 чылдың сентябрь 4, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунда

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш «Торгалыг» совхозтуң болгаш Тыванып көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агый коллективтериниң инициативаларының дугайында

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур талазы-биле «Торгалыг» совхозтуң болгаш Тыванып көдээ ажыл-агый станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң инициативаларын совхозтарның, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның коллективтеринге калбаа-биле нептередирин болгаш деткиннрин хандырарын, 1985 чылдың болгаш инитизи-биле беш чылдың планнарын база социалистиг хүлээлгелерни чүгаа чокка күүседир дээш дээштиг социалистиг чарышты калбартырын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, профоблчөвүлелге, ВЛКСМ обкомунга, агроүлетпүр комплекизинниң бүдүрүлгелеринге, организацияларынга, ведомстволарынга, совхозтарның партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга дааскан.

Мал чемнерин белеткээрииниң темпилерин күштелдирер, дүжүт ажаал алышкынын чогуур үезинде шынарлыг чорудар, мал кыштаглаашкынынга бүгү талалыг белеткенир, малдың баш санын өстүрер, ооң кадагалалыш хандырар талазы-биле ажылды улам-на калбартырын доктаалда айыткан.

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш «Торгалыг» совхозтуң коллективиниң социалистиг хүлээлгелери

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче партияның ажылдап кылган утланыышкынын «Торгалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери уйуг сорук киришкин-биле уткаан. Совет кижилерниң чечээй байдалын удаа ыдай жижидеринче угланган партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, совхозтуң коллективи Аъш-чем программазын боттандырар, бо чылдың болгаш инитизи-биле беш чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш күжениишкинин ажылдап турар.

1981—1984 чылдарда болгаш 1985 чылдың баштайгы чартыында зът садарының планы 101,8 хуу, дүктүү—108,4 хуу, суттүү—113 хуу күүсеттинген. Чедип алдынган түңнелдерни үндезин болдуруп барымдаалап, а ол ышкаш бар аргаларны болгаш курлавырларны санап көрбүшаан, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка киришпишаан, дараазында социалистиг хүлээлгелерни ап тур бис:

— күрүнеге сүт садар талазы-биле он бирги беш чылдың планын бо чылдың октябрь 1-ге чедир, зът садар планны ноябрь 1-ге чедир күүседир. 1985 чылдың төнчүзүнге чедир күрүнеге пландан ажыр 32 тонна зътты, 27 тонна суттуг, 2,8 тонна (арыг бодун) дүктүг садар;

— немелде деңзи алырынга болгаш малды семиртиринге одарладыышкын үезинниң таарымчалыг байдалдарын бүрүн ажыглаар, ооларар малдарның эдериштирерин болгаш тарып боозадырын зоотехниктиг негеделерге дүүштүр чорудар. Инитинниң малының баш санының хүр-менди болуру дээш специалистерниң болгаш бүгү малчыннарның харыысалгазын бедидер тодаргай хемчегленри ажылдап кылган.

Нинтинниң малын чогуур санныг бөдүүн болгаш чурттаалга бажыңнарын, малдың бүгү кажааларын, ерумнээн кудуктарны, үүрмек дериг-херекселдерни чогуур үезинде септеп доозар. Ол объектилерни белеткээринге тудугнуң 3 бригадазын болгаш 47 кижилиг электросептелге звенозун тургускан. Кажааларны септээринге дойжулар идепкейлии-биле кирижип турар.

Аза-огун чок кылыры-биле сиген кезер машиналарлыг 4 тракторлуг тускай звено ажылдаар, оларга кыжын хой одарладыры-биле 6 муң гектар одарны белеткээр.

Ветеринар - профилактиктиг хемчегленри чогуур үезинде болгаш шынарлыг чорудары көрдүнген. Малды чемгерерин болгаш ажаарын, эдериштирерин болгаш тарып боозадырын зоотехниктиг негеделерге дүүштүр чорудар. Нинт

КАМНАЛГА ДЭЭШ ХАРЫЫСАЛГА

Кызыл-хаак материалдарның кадегалалыы болгаш хумагалыг чаргыдалын боттандырары—будурулгелер, организациялар, ажыл-агыйлар коллективтериниң чугула соруглазы. Ол айтырыг хүн бүрүнүң кичээнгейниңден дүшпес, хүн бүртүде контрольга алдынган турар ужурлуг. Ылаңгыя бистиң республикага, кызыл-хаак түүлдерни автомобиль-биле сөөртүп чедирип кээр болгонда, оларның шын кадегалалыының эң хумагалыг чаргыдалының айтырыы кончуг чидиш-биле тургустунган. Ол—уениң негелдези.

Ынчалзажок хынаалдарның түңнелиниден алгаш көөрге, бистө кызыл-хаак түүлдериниң кадегалалыында, чаргыдалында, оларны учёттап, саналп, шын хувааладазын кылып турарында эптежип болбас четпестер бар. РСФСР-ниң Нефть продуктуларының күрүне комитединиң планын өзүгаар бо чылын Тывада эргелеңдиң нефть продуктулар инспекциязы «Тыва автотранс» каттыжыышкынның болгаш Кадык камгалал министерствозунуң автожыл-агыйларынга хынаалдаларны кылган. Каттыжыышкынның Ак-Довурак болгаш Минусинск АТБ-ларынга. Кызылдың пассажир АТБ-зинге хынаалдарның түңнелдерин чүнү көргускенил?

Бодап көөрге, «Тыва автотранс» каттыжыышкынның бүдүрүлгелериниң байдал чүгээр турар ышкаш, чүге дизе, эрткен чылын хынаалдаларны база кылып чоруткаш, чогуур түңнелдерин үндүрүп, четпестерин эдериниң хемчегларын айытпаан турган. Ынчалзажок нарын хынаалдаан алырга, кызыл-хаак түүлдериниң кадегалал, чаргыдалында четпестер бар, эрткен чылгылары хөөрээр катеттеттинып турар болган. Ниитизи-биле байдалды чугээлаарга мындыг. Бир эвес сөөзүнгө, отчёттарга бүзүрээр чүве болза, хынаттынган будурүлгелерде кызыл-хаак материалдарны хумагалыг, камналгалыг чаргыдаар, ону камчал чедип ап болур талазы-биле кескү агитация шүүт чок. Камналга чедип алырынга салдарлыг түүлдерин айтып турган, чараш, көрүштүг стендилерни камчал кылып ап болбас деп? Нефть продуктуларының эргелелиниден бензинни болгаш дизель одаар түүлүн немеп бээр дугайында дилегларни автоажыл-агыйлар барык шуптузу кииргип турар. Байдал чеже-даа берге болза, оларның дилегларин хандырарының талазы-биле хемчегларга алдынып турар. Ынчалзажок ажыл-агыйларның будурүлгелериниң боттарынга иштинги курлавырларны дилеп тывары боттанган бе, кызыл-хаак түүлдериниң чүге чедишпейн бээрының чылдагаанналарын сайгарып көргөн бе? Кол хезиннде ыңдыг сайгарылгалар кылдынмайн турар. Ажыл-агый бүрүзүндө кызыл-хаак түүлдерни камнал алырының арга-курлавырлары бар, чүгле оларны дилеп тывар, аргаларны сайгарып көөр, хүн бүрүнүң ажылынга ажыглаар херек. Хынаалда-контрольду күштелдирерин, учёт-отчёттуу шын кыдырын доктаамалдың херээ кылдыр тургузары чугула. Кескү агитацияны дерип тургузуп, кижи бүрүзүнүң кичээнгейин олче угландырары, човаачыларның болгаш септекчилер-ниң техниктиг өөредилгезин чорудуп, өөда ол айтырыгны доктаамал сайгарар херек. Кызылдың пассажир АТБ-зинге эртекен чылдагы хынаалда үезинде кескү агитацияны дерип кылырының айтыышкынын берген турган, өөда удуртукчуларның холу четпээни ол болган.

Камналга—экономиканың курлавыры

А Кадык камгалал министерствозунда кызыл-хаак материалдарның чаргыдалының хынаалдазы шүүт чок. Тандының, Өвүрүнү район эмнелгелери, министерствоның Кызылда автобазазы болгаш еске-даа эмнелгелери кызыл-хаак түүлдерниң талоннарының артыын санал үндүрер комиссиваларны тургуспаан, нефть продуктуларының чаргыдалының нормалары, лимиттери бердинмээн. Бир тонна-километрге бот-чаргыдалының хемчээлин безин боттарының чаргыдалын бөрымдаалап дуугай тургускаш, ол чыл отчёдунга бижип ап турар.

Одаглга-энергетика курлавырларының, ылаңгыя нефть продуктуларының, камналгазының чөптүг чаргыдалының, кадегалалының айтырыы чүртте чидиш-биле тургустунган. Ол айтырыгларны өз ёзу-биле, күүгенниң эргежээшүн удуртулга болдуруп шинтпирлээри негеттинип турар. Ону Кадык камгалал министерствозунда хажыдып турары канчап-даа таарышпас, 1984 чылда Тандының район эмнелгезинге фонд өзүгаар 44 тонна бензинни хуваал берген. Бухгалтериянын документилерин өзүгаар алырга, район эмнелгези Балгазын нефть базазындан 71,1 тонна бензинни алган. Ол чүл? Бо дээрге фонд чурумун шүүт үрээни ол-дур. Фонд өзүгаар хуваалда ол ийи организацияның кайызынга-даа аңаа-ла бир хоозун саазын болганы ол ышкажыл. Ол хажыдыышкын дээш хемчег онаары чугула.

Тандының район эмнелгези фонд чурумун үрээриниң аңгыда, еске организациялардан диленип, немей бензинни тып ап турганы илерээн. Ол Бай-Хаакта ДОСААФ-тың спортчу-техниктиг школазынга 618 рубльге 4100 ажыг литр бензинни садып алган. Фондуан дашкаар бензин, еске организациялардан садып алган бензинни бүдөжединиң кандыг чаргыдалдарында көрдүнгени ол деп айтырыг база тургустунар. Кадык камгалал министерствозунуң Кызылда автобазазының ажылаап турганы ооң-даа кайгамчык. Ол садып ап-даа, бериптдаа, орнажып-даа турган. Автобаза 1984 чылда «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның автобазазының 300 рубльге 2000 литр бензинни. Иштинги керектер министерствозунуң будурүлгезинден 72 рубльге янзы-бүрү бензинни садып алган. Харылзаа эргелелиниң автобазазынга 2 муң литр дизель одаар түүлүн бергеш, Ак-93 маркалыг 620 литр бензинни алган. Чаагайжыдыга конторазынга муң литрни, радио-теледамчыдыга төвүнге 2 муң литр бензинни садып чорудупкан. 1984 чылда ол автобазага фонд өзүгаар 36 тонна дизель одаар түүлүн хуваал берген. Ооң 13 тонназын Кызылдың № 1 АТБ-ге садыпкан. Бо бүгүнү чүүүл-биле тайылбырлал болуруу? Бо дээрге нефть продуктуларының нормазының санаттынмаанының, аңаа үндезилеп чаргыдалдың сонавшкынын тургуспаанының, контроль-хынаалга чок чоруктүң түңнели-дир. Кызыл-хаак материалдарның планнаашкынын дораан боттандырары негеттинип турарын мындыг чижектер хереченилеп турар.

Ол ышкаш Кадык камгалал министерствозунуң автожыл-агыйында кызыл-хаак материалдарның камналгазынга хамаарыштыр агитация шүүт чок.

Үстүнде чижектерден болгаш ниити Байдалдан алгаш көөрге, кызыл-хаак түүлдериниң чаргыдалы, кадегалалы, камналгазы дээш харыысалганы бүгү дөңнелге, бүгү кижилерге шыңгыырадыры чугула. Бо талазы-биле хоойлужудулганы сагыырын контрольдаар органнар база боттуг хемчегларын эп чорудары чугула. СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң нефть продуктуларын камнаар, чеп ажыглаар, автотранспорттуң ажыглалының талазы-биле доктаадарының күүселдези бистө кончуг кошкек боол турар, ону боттандырары, күүседирии контрольдап, хынап турары база четпес.

Улустуң контрольдуң ИХМ-ниң КАИ, Нефть продуктуларының күркомитединиң Тыва эргелелиниң ажылдакчыларының кады кужениишкиннери-биле ниитиниң хереңгизин ажыглаарынга хажыдыышкынарны болдурбазының, күрүне автотранспортун ажыглаарын чурумчударының талазы-биле дээштиг хемчегларни алырының чугулазын уе негеп турар.

Хей чүүл алыр КамАЗ ышкаш машиналар човаачыларының бажыңнарының чанынга хонук-хонуу-биле турарын, дүштеки, кежээки шактарда албан машиналарының кайдада-даа барып, садыг-магазин, күү бажыңнар чанында турарын бо-ла эскерип болур. Мындыг түүлдер дээрге тарыысалга чок, ажыл-агыйжы эвес, күрүне эрге-ажыктарын бодаваас чоруктүң түңнели болур. Бо түүлдерни болдурбазы-биле харыысалганы бүгү талалыг күштелдирерин, хынаалда-контрольду дээштиг болдурары негеттинип турар.

В. ПОЛЯКОВ,
нефть продуктуларының Тыва эргелелиниң инспекциязының начальниги.

Беш чылдың кижилери

КӨРГҮЗҮГЛЕРИ ЭКИ

«О. Шынаа» совхозтуң хойжуларының чылдың-на муң-муң хураганын совхозтуң маанызында немеп турар. Олар эрткен чылын Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатканы социалистиг чарышка идепкейлиг кирипшкеш, төрүүр чүс хойга онааштыр 86 хураганны камгалап алганнар.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылында совхозтуң хойжуларын база шудургу ажыктарга турарлар. Олар август бирге чедир 80 хураганны чүс башка онааштыр доруктуруп алганнар. Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чүстен-не ажыг хураган алган хойжулар—Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыннары Чооду Күр-оол, Комбу-Сүрүң Достак-оол, Чаамай Саная болгаш Күш-ажылчы алдар орденнинг үшкү чергезиниң эдилекчизи Седен Ойдуп-оол, ССРЭ-ниң Дээдн Соведниниң депутады Анфиса Аракчаа чоруп турар.

Ук совхозта чаш малдың хораар чоруу республиканың малы-даа ажыл-агыйларындан эң эвээш. Бо хүннерде хой өстүрер чыл планы 129 хүү күүсеттиниген болгаш хойнуң ниитизи саны 31 муң ажа берген. Бо ажылга совхозтуң кол зоотехниги Шалык Көк-оолдуң киирген үлүг үлүг.

ЧУРУКТА: кол зоотехник К. ШАЛЫК.
К. ЧООДУНУҢ фотозу.

ЧЭЭРБИ АЖЫГ ЧЫЛ ДУРГУЗУНДА

«Мөген-Бүрен» совхозтуң бүгү девискээринге эртекен кыш кадыг-ширнин, шыңгыы шылгаада болган. Ынчалза-даа кышка эки белеткелдиг киргеи малчын коммунист Эмер-оол Иргит аңаа торулбайн, ниитизиниң малын хүр-чаагай кыш ажырган. Эртекен чайын ол бодунуң күжү-биле он тонна сигенни кескеш, кыштаанга, чазаанга сөөртүп чедирген. Чаш хураганнар аданга төгери-биле күргет одекти он беш тонналы болген, кыштаан баш бурунгаар септеп белеткеп алган турган.

Кызымаккай малчын бодунуң хүлээнгени коданнар хоюн хүр-чаагай кыш ажырып, төрүүр чүс башка онааштыр 98 хураганны камгалап алган. Бир хойдан-на 1,5 кг дүк кыргыыр деп хүлээлгезин база күүсеткен. Ооң кыштаа, чазаа тавырымчалыг одар-белчиңирлиг, кодан девискээрни үргүлүү арыг-силиг турар. Малга суг кудуп бээр, мал чеми салыр оңгачалары, шагжалары четиңри-биле бар. Кыштың үеде хойга суг кудар улуг доскаарлыг. Онда чылыг сут хүнүң-не белен турар.

Эмер-оол Доржуевич 1985—1986 чылдарның кыжының база ыяк белеткеңип турар. Чайлаглап кежер мурнунда кыштаанда, чазаанда чээрби тонна одекти кургадып алган. Кышкы үеде малга бээр он тонна сигенни ам кезип, белеткеп турар.

Төрүүр хойну чээрби үш чыл ниитинде кадарып келген бо дуржулгалыг хойжу бодунуң совхозунга чыл бүрүде хей хураганны өстүрүп берип, арбын дүктү будурүп, күрүнеге дужаган.

Коммунист Эмер-оол Иргит — «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи. Ол ниитиниң малын ажаан, хайгаараарынга хей чылдарда, кескү түңнелдерниг ажылдавышаан, хей-ниитиниң ажылынга база идепкейлиг киржип келген. Эмер-оол Доржуевич — Мөген-Бүрен кодээ Советтиң депутады. Соңгуңулларның чагыгларын күүседир талазы-биле ооң кылган ажылы эвээш эвес. Чижээ, бригада төвүнүң кызыл-булуңу чагыг өзүгаар эки дериптинген. Ам ында хурал-суглаа, кичээлдер бо-ла эртер. Эрткен ажыл-агый чылында малчыннар сес чаа чүнар-бажыңныг апарганнар. Малчыннарның чагыын өзүгаар совхозтуң № 3 хойжу бригадазының малчыннарының элээн хей бажыңнары, мал кораажалары электри чырыы-биле хандыртырган. Бо чылын үк бригадада кадарып бүрүзүнүң коданнары электрижиттимеер. Ол бүгү ажыл-ишке коммунист депутаттың киирген үлүг бар.

Амгы үеде мурнакчы хойжу ниитиниң малын оттуг-суглуг, чемек-чимистиг сериин чайлаг — Сагаан-Хөлде семиртип, кызымаккай кадарып турар.

И. УСПУҢ-ДОРЖУ.

ЧУРУКТА: «Мөген-Бүрен» совхозтуң мурнакчы хойжузу, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи коммунист Э. Д Иргит.

Авторлуң фотозу.

«Шынга» харыылар

Улус депутаттарының Тес-Хем район Советиниң күүскомундан

Тес-Хемде ыяш ажыл-агый черинин улуг бухгалтери будурүлгедө быжыглаан ГАЗ-53 болгаш ЗИЛ-157 маркалыг машиналарны өөнүң эезинбиле кара туразында, хуузунда хереэнге ажыглап турарының дугайында чагаа редакциға келген. Ук чагаада айытқан фактыларны ол черниге барып хынап, будурүлгедө ажылдап турар кижилериниң тайылбырын алган. Ол ийи машинаны чаңгыс човаачыда быжыглааны база човаачылаапы дээш чоруктаан турган.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Уяыс ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп коргенинин демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тамара Васильевна **Арменова** —Тыва автоорук эргелединиң орук-тудуг эргелелиниң улуг инженери.

Караштаан Дагбыровна **Доңгак** — Аксы-Барлык ортумак школазыныҢ ажылчыны.

Ольга Николаевна **Овчинникова** —«Тыва даг-дүгүү комбинаттың транспорт цехиниң контролёру.

Шаглы Ириндеевич **Сайчак** — Аксы-Барлык ортумак школазының башкызы.

Шанчы Саганович **Сат**—Аксы-Барлык ортумак школазының башкызы.

Бүлүүн Дамбыевна **Хертек**—Эрги-Барлык ортумак школазының башкызы.

Барыш-оол Лопсанович **Хоңдушку** —улуус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң улус ээредилге киидизиниң кол бухгалтери.

Пётр Алексеевич **Шардаков** —«Тыва даг-дүгүү комбинаттың транспорт цехиниң ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Мария Изотовна **Адейжина** Бай-Сөөттүң нерен аарыларының талазы-биле бажың-интернадының ажылчыны.

Наталья Фёдоровна **Гязырина** —Бүрен-Хем суурда магазинниң техажылчыны.

Василий Логинович **Григорьев** — «Тыва кодээ тудуг» трестиң Туранда ыяш белеткээр пунктузунуң Сарыг-Септе участогунуң столяры.

Лазарь Милентьевич **Жлудов** — «Тыва кодээ тудуг» трестиң Туранда ыяш белеткээр пунктузунуң Сарыг-Септе участогунуң мастери.

Лидия Владимировна **Кавайка** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң сек киидизиниң кол бухгалтери.

Евгения Ивановна **Комлева** —Бүрен-Хем ортумак школазының башкызы.

Александра Леонтьевна **Кузнецова** — Сарыг-Сеп суурда магазинниң эргелекчизи.

Анна Леонтьевна **Леонова**—улуус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң сек киидизиниң секретарь-машинистказы.

Вячеслав Григорьевич **Мыченко** — чонның амыдырал хамдырылгазының район-да буудүлге эргелелиниң чурук тырттырыкчызы.

Мария Емельяновна **Прокудина** — Бүрен-Хем ортумак школазының башкызы.

Михаил Биче-оолович **Сержи**— Бай-Сөөттүң нерен аарыларының талазы-биле бажың-интернадының ажылчыны.

Иван Александрович **Слизри** — «Тыва кодээ тудуг» трестиң Туранда ыяш белеткээр пунктузунуң Сарыг-Септе участогунуң столяры.

Александр Григорьевич **Степанов** — райпонүң чолаачызы.

Екатерина Дордумовна **Чамзырын** — Бай-Сөөттүң нерен аарыларының талазы-биле бажың-интернадының эмчиниң улуг сестрезы.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Кара-кыс Чимит-Доржуевна **АраҢмаа** — Сушь сес чыл школазының башкызы.

Алефтина Павловна **Арнатская** — «Тувгаз» эргелединиң районда конторазының бухгалтери.

Евдокия Андреевна **Губанова** — Туран хоорайның № 1 уруглар садының ажылчыны.

Нина Кондратьевна **Иванова** — районнуң төпчүткен библиотека системазының улуг библиотекары.

Зинаида Фёдоровна **Исаева** — районнуң төпчүткен библиотека системазының методизи.

Надежда Степановна **Кочкина** — «Тыва кодээ тудуг» трестиң № 957 КМК-зының шеверлекчизи.

Павлина Кирилловна **Палкова** — Өөк ортумак школазының башкызы.

Павел Михайлович **Пальчевский** — «Тыва кодээ тудуг» трестиң № 957 КМК-зының чолаачызы.

Валентина Николаевна **Петермова** — кодээ тудуг мастерлериниң Тывада школазының башкызы.

Анна Степановна **Сирк** — Шивилиг сес чыл школазының башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың август 26.

Якимя Васильевич **Шутов**— «Тыва кодээ тудуг» трестиң № 957 КМК-зының кол бухгалтери.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Мария Николаевна **Баранова** — районнуң санэпидстанциязының ажылчыны.

Любовь Ильинична **Бугаева** — улуус депутаттарының Элегес кодээ Совединиң күүскомунуң бухгалтери.

Анастасия Фёдоровна **Булатова** — Бай-Хаак ортумак школазының башкызы.

Антонида Петровна **Кармолитова** — Тоңа аттыг совхозтуң ажылчыны.

Валентин Петрович **Мальцев** — «Революциянның чалбыжы» совхозтуң электригы.

Нина Васильевна **Носкова** — районнуң санэпидстанциязының лаборантказы.

Лилия Борисовна **Сенчат** — Сосновка ортумак школазының башкызы.

Иван Филиппович **Чистобаев** — «Революциянның чалбыжы» совхозтуң ажылчыны.

Павел Дмитриевич **Шведов** — «Революциянның чалбыжы» совхозтуң ажылчыны.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Далууй Чүлдүмовна **Доңгак** — Саглы суурда «Челзэш» уруглар садының ажылчыны.

Сюр-оол Чанзанович **Доңгак** — Хандагайты ортумак школазының башкызы.

Болат Амыргатовна **Куулар** — Саглы суурда «Челзэш» уруглар садының ажылчыны.

Сеган Сарыг-оолович **Куулар** — Солчур ортумак школазының класстан дашкаар ажылдар талазы-биле организаторказы.

Норзунмаа Дүмендеевна **Кыргыс** — райпо ажылчыны.

Варвара Делгер-ооловна **Лоңсан-Серен** — Хандагайты ортумак школазының ээредилге эргелекчизи.

Дензинмаа Чамбаловна **Монгуш** — Хандагайты ортумак школазының башкызы.

Манзыр-оол Айысмбуувович **Монгуш** — райпонүң белеткээ конторазының инструктору.

Сечинэй Кечиловна **Монгуш** — Солчур ортумак школазының башкызы.

Кертик-оол Тас-ооловна **Ховалыг** — Солчур ортумак школазының башкызы.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Дара Сумбаевна **Дадар-оол** —«О. Шынаа» совхозтуң малчыны.

Норжай Намдаловна **ДоҢуп** — «О. Шынаа» совхозтуң малчыны.

Чинчи Дармаевна **Сагаандай** — улуус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң улус ээредилге киидизиниң бухгалтери.

Клавдия Сундуевна **Увамгур** — Самагалдай суурнуң № 2 ясли-садының кижизидикчи башкызы.

СЭКП-ниң аграрполитиказы — боттаныышкында

ӨЗҮЛДЕНИҢ СТРАТЕГИЯЗЫ

«Белоозерский» совхоз-комбинат хуусаа бетинде тургустунган, чылда 108 муң гаванны ол семиртип азыраар. Уксаалыг мал өстүрериниҢ чеш толду алырыкыҢ соругалары ында ам комплекстиг шинитпирлеттинип турар.

— Будүрүүшкүнүүн ажыктыы малдың продуктулуг чөруудан улуу-биле хамаажыр болганда, тудугнуң баштайгы үе-чадазында уксаажыдылга фермазын тударынче кол күштү мөҢнээн бис — деп, ажыл-агыйның директору Ю. Морозов чугаалады.— Ындыг арга үе камнап алырын хамдырган. Иштики ажылдар кыыр кижилер сантехниктер болгаш электриктер боттарынга хамаарышкан ажылдарын кылып доозуптары билек-ле, ферманы уксаалыг мал-биле дораан-на долдурупкан бис. Малчыннар кыска хуусаада оҢу төлевилеттинген күүзүүкче киирипкен. Планнаттынганындан хөй хаван эдилерни алдынган. Хонукта ортумаа-биле немелде деҢзи база бедик болган.

Бүгү-ле эвемолар ажылга бир деминиҢ бедик беримчени берип турар. Будун чартык муң тонна хаван эдээн сайгартынган. Бо чылын ниитизин-биле 4,5 муң тонна эттен күүрүнеге дужаары болгаш 2,5 миллион рубль оруганы алыры көрдүнген.

Ажыл-агыйлар аразының «Боробица» будүрүлгези хуусаазындан бир чыл бетинде ажыглаага киргеи, ажаа 54 муң малды чылда өстүрүп база семиртир.

— Үлетпур хевирниҢ уяыт коллективерин Брест область-ка будүрүлгеге ону төлевилеттинген күүзүүкче киирипкен. Планнаттынганындан хөй хаван эдилерни алдынган. Хонукта ортумаа-биле немелде деҢзи база бедик болган.

Бүгү-ле эвемолар ажылга бир деминиҢ бедик беримчени берип турар. Будун чартык муң тонна хаван эдээн сайгартынган. Бо чылын ниитизин-биле 4,5 муң тонна эттен күүрүнеге дужаары болгаш 2,5 миллион рубль оруганы алыры көрдүнген.

Ажыл-агыйлар аразының «Боробица» будүрүлгези хуусаазындан бир чыл бетинде ажыглаага киргеи, ажаа 54 муң малды чылда өстүрүп база семиртир.

— Үлетпур хевирниҢ уяыт коллективтерин Брест область-ка будүрүлгеге

Билиг хүнүнде

Бо чыдың сентябрь 1-нең эртенинде хамык школачылар чараштыр кеттингеш, школаларывынче далажыпкан. Оларның хоодарында янзы-бүрү өнергиг чараш чечектер сагындайның чораан. Олар Билигтер хүнүнүң байырлалыпга киржирги ол. Кызыл хоорайның школа-интернады ол байырлалды база солун болгаш хөгүүг, уругларга үттүндүрбас кылдыр эртиргеп. Башкылар веренникчилериң байырлыг чыскаалын эртиргил, оларны ойнадып хөглеткеп. Уруглар башкыларывга чараш чечектерни тудускулаан. Талантылыг уруглар хөгүмүүн үделгезиң-биле ырларны, танцыларны күүсеткеп. Школаның класстарынга өөредилгениң баштайгы кичээлдерин эртиргеп.

ЧУРУКТАРДА: Билигпер хүнүнде Кызылдың школа-интернадынга уругларның байырлал турганы.

В. ООРЖАКТЫҢ фотолары.

ХОВУНУҢ ЫРЫ

Доинуң ховуларывда «Поэучаа Россиа» деп ийи серивдыг уран-чечен фильмни тырттырып турар. Ону орус улустуң ырыларының пропагандизи болгаш оон чыыкчызы Митрофан Ефимович Пятницкийниң (1884—1927 ч. ч.) ажыл-амыдыралынга, чогаадыкчы ажылынга турскаактаан. Сценарийни чогаалчы Э. Пашнев «Мосфильм» студиязының тургузукчу-режиссёрү В. Панининиң кирижилгези-биле тургускан.

— Кайгамчык мастерниң Воронеж-биле холбоошкан намдарының ырыннарын бүгү теле-биле ханы тырттырар сорулга салдынган—деп, режиссёр чугаалап турар. — Оон улустуң ырыларынга ынакшылыының, бедүүн кижилерниң эгээртинмес чогаадыкчы ачалаарынга бүзүрелдиң дозумында. Тургузукчузунуң адын эдилээн ам күрүненниң орус улустуң хөйүүн ырызының баштайгы киржикчилери түс черинің тараачыннары тургап.

Үлегерлиг Бичө тевтериң артизи Юрий Соломин— кол рольда. Орус улустуң ырыларынын биледингир күүседичилери Мария Мордасова болгаш Александра Прокошина, артистер Елена Антонова, Григорий Абрикосов, Владимир Конкин, Нина Русланова, Иван Рыжов, Любовь Соколова кинода тырттырып турар.

СЭТА-ның корр.

Воронеж.

ЧУРУМНУ САГЫЫР

Күзүн ът-сиген күргап турар үеде, ерт болганчок болу бээр. Ону болдурбазы бистерниң боттарывыстан улуг хамааржыр дээрзин үгээры чугула. Ынчангаш оон чайлавр дап бодаар болза, профилактиктиг ажылдарны күштелдирер. Хүүда малынга сиген кезип белеткеп ап, ону чурттаага бажыңнарывның чанынга чоок дужүрүп алыр чорук айыылдыг. Ынчангаш ол талазы-биле тайылбыр ажылын ылаңгыя кадаа черлерге чорудары күзенчиг. Анда ертке удур эки түре дружиналарның ажылын кадаа Советтер идепкежиидер ужуруг.

Эрзин суурнуң чурттакчылары хүүда малынга сиген кезип белеткеп алгаш, бажыңнарының девискээринге сараяттап ап турар. Райкуусkомуң күштиг херектер киидингиниң ертке удур албанының ажылдакчылары ол ег-булевер-биле беседележип, ерт айыылың болдурбазының талазы-биле өөредилгиг чугаалы чоруткаш, адын салдыртып ап турар. Сигенни суурдан ыраады тургузуп, таңныыл тускейлеза кандыгыл дап айтырыг тургустунуп турган. Ол айтырыг болдунмайн барган. Ынчангаш үстүнде ажылды чорудуп, олче улуг кичээнгей угландырып турары таварылга эвес. Эртиен чылдың күзүнүнде суурга бажыңнар чанынга сиген ерттенген таварылгалар база бар. Ыяш ажыл-агый черинии белеткеп алганы сигенни бажың чанынга сараяттап чаагга, бичии уруглар аңаа күндүс ойнап тургаш, ерт үндүрген болгай. Өртке удур албан черинии ажылдакчыларының талазындан дарый темчег алганындан, айыыл чанында бажыңче харын-даа четпээн. Моон алгаш көөргө, чурттаага бажыңының девискээринге сиген сараяттарды айыылдыг-дыр. Бо айтырыгче чогуур кичээнгейни угландырары чугула.

А. ТАВА.

Шыдыраа

А. Карпов биле Г. Каспаровтуң аразында маргылдаа эгелээн

Сентябрь 2-де Москваға П. И. Чайковский аттыг концерт залынга шыдыраа талазы-биле делегейге бирги чердээш А. Карпов биле Г. Каспаровтуң аразында маргылдаа эгелээн.

Ам болур маргылдаа делегейниң шыдыраа школазын байыдар, а оон киржикчилерин эки дыштенып, белеткенип алганындан бедик түңнелдерни көргүзер дап бүзүрелди бодунуң чугаазынга маргылдаанның оргкомитединиң даргазы П. Н. Демичев илереткен.

Оон соонда Делегейниң шыдыраа федерацнязының (ФИДЭ) президентизи Ф. Кампоманес болгаш Бүгү-эвилел федерацнязының даргазы Совет Эвилелиниң ийи дамбыр Мээдыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. И. Севастьянов олар чүве чугаалаваннар. ФИДЭ-ниң соруглазы болза делегейниң эң эки шыдыраачызын илередири болуур дап, Кампоманес чугаалаан.

ФИДЭ-ге доктаамал дузалы көргүзүп турар ССРЭ-ниң шыдыраа федерацнязынга өөруп четтиргенин Кампоманес илереткен. Оон бадыткалы болза делегейде дажыяаттынган бүгү шыдыраачыларның берык-ле чартыкның Совет Эвилелинде турарында болгаш оларның аразындан эң-не күштүг ийи гроссмейстерниң—ам болур маргылдаанның киржикчилери болу бергени болуур.

Түңнелинде ФИДЭ-ниң президентизи маргылдаанның киржикчилеринге чеднишкиннерни күзээн.

Маргылдаа бүгү делегейниң шыдыраага ынактарның кончуг эки школазы болуур. Ындыг бүзүрелди В. И. Севастьянов чугаалаан. Совет шыдыраа школазының чеднишкиннериниң дугайын сөңүндүргеш, оон күжүүнү үнер дээш болза, ол солун оюнну тегжүдериниң дугайында партнаның болгаш чазаттың сагыш салыышкынында дап, ол онзалап демдеглээн.

Маргылдаанның ийи кол судьязының бирээзи А. Малчев (Болгария) маргылдаа тургустунган чурумну шыңгыы сагып тургаш эртер дээрзинге бүзүрелди илереткен. «Судья ажылын» дуржулгалыг совет арбитр В. Микенас-биле кады эрттирериңге өөруп турарын ол онзалап демдеглээн.

Жеребьёвканың түңнелинде баштайгы болгаш оон соонда болуур сөөрзүк оюннарга ак талага Каспаров ойнаар.

База-ле аңаа маргылдаанның кайы-бир түңнүде арбитрлер 64 мөгелериниң хүрежи эң солун болуп, көрүүчүлериң сонуургалын хөөра түткен. Анда республикада сүреглиг хоочун-дее, өнүкчи-дее мөгелер хөй болган.

Бодунуң онөгелерин тыва түрештиң чараш аргаларын ажыглап, чиигы-биле октап тургаш, Өөвүр районнуң төлээзи Орлан Кызыл-оол шүглүп үнген, ийиги черде «Кызыгаар» совхозтуң мөгээзи Сүктер Шимет, үшкү, дөртки черлерни Өөвүр районнуң мөгелери алышнылар Андрей, Алексей Семистер үлешкеннер. 64-ке эң эки хүрешкен 8 мөгелерни шаннаага кинген.

• • •

Чадаг чарышка 100 метрге Жан Допчев эң эки көргүзүглүг болуп, тиилээн. Куулар Анатолий, Сергей Дандев ийиги, үшкү черни алган, 200 метрге Төмүр Сарчек, Александр Иргит, Алексей Тюлюш

Бай-Тайга районнуң партия, совет болгаш еске-даа хөй-иниити организацияларының ажылчы чонунуң ылаңгыя аныяктарның хостуг үе-шагын чеп ажыглаарынга таварымчалыг байдалды тургузар талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турар.

Район төвүнде ажылчы чонунуң хостуг үе-шагын, дыштанылгазын организастап эрттирер тускай комиссияны тургускан. Ол комиссияда 24 кежигүн бактаап турар. Олар районнуң спорт чөвүлелин база Культура өргө бараалгадып, сонуургадып турарлар.

Ол маргылдаага волейболга эр улустуң 12, херээжен улустуң 6 командалары киришкен. Эр улустан бирги черни студентилерниң тудугжу отрядының «Урожай» командазы кашпагай, чараш ойнаан, чеалап алган. Үшкү черни «Кызыгаар» совхозтуң, үшкүзүн Өөвүр районнуң командалары түс-туста алган. Уруглардан «Чодураа» совхозтуң командазы шылгаран.

Тыва хүрешке аныяктарның, 32, 40 харда эру назылыг мөгелерниң хүрээи болган. Аныяк мөгелерден 10-гу классчы Байыр Нурзат шүүлген, Викентий Лаңаа үлүүрлешкен. Хоочун мөгелерден сурегліг мөге Дегба Сагаачы шүүлген, а оон дүңмазы Кызыл-оол Сагаачы үлүүрлешкен. Хоочун мөгелер аныяктарга тыва түрештиң ергаларын көргүскеннер.

Адак соонда эң шиирдек

• • •

бажыңының ажылдакчыларыбиле кады дыштанылганы ай, кварталь планнарын тургузуп бадылаары, ону боттандырып чорудуп турар.

Район төвүнүң тудуг, будуурулге, албан организацияларының коллективтери недельның среда санында эдилеп өзугаар боттарының белеткеп алган хемчегleри-биле чурттакчыларга дыштанылга кежээзин организастаарын чурумчуткан.

Районнуң хереглекчилер нииттилели, эмнелге коллективи олар шылгараавннар.

Зонага мындыг маргылдаалар ны организастап эрттирериңге чамдык четпес талелар база тургулаан. Август 10-да, субботада маргылдаага киржир спортчулар шупту чедип келгенде, ол хүн болуур маргылдаанны соөсатканындан ожаавык Эрзин районнуң спортчулары чангылай бергеп. Кажан маргылдаа болуп турар үеде райпо баштаар черни суксуннар аймаан безин чыылган хөй чонга садыглаавны элдеп.

Районнуң удуртуур органнары ажылчы чонуң хостуг үезин ажыктыг, солун кылдыр эрттирериңге деткимче, дузадан көргүзери чугула.

Тиилекчилерни ВЛКСМ райкомунуң болгаш районнуң спорт чөвүлелиниң түңдүлел бижиктери болгаш артистиг белектер-биле тус-туста шаңнагылаан.

Д. МИЖИТ.

Тес-Хем район.

• • •

аскан. Оон соонда 32 шиирдек мөгелер түрешкен. Күш-культураның болгаш спортчу янзы-бүрү маргылдаалары база болуп эрткен.

Шак ындыг дыштанылгаларны моон соңгаар-даа солун кылдыр организастап чорудар талазы-биле тус-тус коллективтерниң арга-сумелерин хемчегlерге немей киирерин комиссия өөренип көрүп турар.

Б. БАРБА.

СОЛУН КЫЛДЫР ЭРТТИРЕР ДЭЭШ

Тес-Хем районнуң төвү — Самагалдай суурга республиканың мурнуу зона ойы-биле Тес-Хем, Эрзин, Өөвүр районнарның база студентилериниң тудугжу отрядының спортчуларының волейболга, чедер чарышка, тыва хүрешке маргылдаалары болуп эрткен.

ВЛКСМ Тес-Хем райкому, районнуң спорт комитеди эрткен айда оя маргылдааларны организастап эрттирген.

«Арегалаар чорукту болгаш ажкоголизмни үзүткөөр дугайында» партия, чазаттың шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга, ажылчы чонуң хостуг үезин чеп ажыглаар талазы-биле таварымчалыг байдалдарны тургузары чугула дээрзин ол доктаалда айыткан.

Район төвүнге дыштанып түннерде ажыл-бүрү спортчу оюннарны, маргылдааларны эрттирип турар. Анда хөй киржи киржит, боттарының спортчу мөргеэлизин көрүкчү-

• • •

Бай-Тайга районнуң партия, совет болгаш еске-даа хөйниити организацияларының ажылчы чонуң ылаңгыя аныяктарның хостуг үе-шагын чеп ажыглаарынга таварымчалыг байдалды тургузар талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турар.

Район төвүнүң тудуг, будуурулге, албан организацияның черлериниң коллективтери недельның среда санында эдилеп өзугаар боттарының белеткеп алган хемчегlери-биле чурттакчыларга дыштанылга кежээзин организастаарын чурумчуткан.

Районнуң хереглекчилер нииттилели, эмнелге коллективи

САМБУКАЙНЫҢ ЧУГААЗЫ

(Тоожудан үзүндү)

Аъдымның хоюп чораанын эндевээннер боор, кижилердир бис, бистерден хойбайн көр дээш чүве дег, хаай-хаай деп ыыттажы берзе-ле кижилер аларган. Боттарының аразында чугаалажып, кандыг аай адыгуузун боор, кижи көрбээн чүве дег-дее дижирлер. Кижилер дап билип каавш, аъдым оттай берди. Бодум база амырай бердим.

Ол кижилер доктаай бергеш, орук аксында олуруп алган таажылай бердилер. Оларның бирээзи: «Бээр чоокшулай чортуп кел, уруум, аъдың хоя бербезинэ» дап ыый дээрге, шынап-ла сонуургаш, чеде бердим. Аъдым оттап турда, оон душпейн кайгап көрүп тур мен.

Эжик хаалгазы ышкаш каапаа кылын ыяштарның ортузундан үттээш, ужунда моол бижиктерлиг саазыннар чыпшыргаш, оларның моюннарындан кедире суп каап, кижи бүрүзүнүң чүгле борбак бажы шимчээр, ийи карааа кылаңнаар, арны-бажы, чаактары ыжык-ыжык болду. Ол кире аар ыяштарның эгин-моюнга шыладанчыы, мага-боткa халаданчыы кайы-хире чүве ирги, таанда мал-маган эвес, канчап шыдажыр чоор, кандыг херек ужун ынчап ыынчап хинчектеннип чоруур улус боор хөөкүйлер деп, кээрээвес аргa чок бодалдар ыя ол аразында сагышка дораан кирип кээр турган.

— Кайын үндүнер, кайнаар углап бар чор силер, уруум?— деп дем менги ыый дээп ашаа кижи айтырбышаан, айтырыының харыызын-даа мөгээйин,

(Төөчүзү. Эгезн № 202 «Шында»).

ЧЕЧЕН-ООЛ АВТОБУСКА КАРЫН ТАЛАЗЫ, ХОСТУГ ОЛУТТУ ДАЛАШ-БИЛЕ ЭЛЕПКЕН. АЯ АВТОБУСТУҢ СӨӨЛҮҮ ДОКТААР ЧЕРИНГЕ ЧЕДИР САЛЫШ АМЫР ОЛИРУП БОЛУР. БИР ЭВЕС ЧАНЫНГА КЫРГАННАР ӨӨМ БИЧИИ УРУГЛАР КЕЖЕ ӨДЕАН КИЖИ БОЛУП КАРАКТЕРЫН ӨӨЛЕПКЕШ, ЫЫМЫ-ЧЫЫМ ВААРЫН ОЛ ЭКИ БИЛИР. АЪДЫМЫНДА УЛУС ЭЭЗЭЛ, ЫНАНГАШ ХОСТУГ ОЛ-БО КӨРҮҮЛЭЭН. ДОКТУНДА ИЙИ УРУГЖЕ КАШ КАТАЛ ЫМЫЖАШ ДЭЭН. ОЛАР АРАЗЫНДА СЫМЫРАҢНЫЛ, БИЧИИ СЫЙТ-СЫЙТ КЫЛДЫР КАТТЫРЖЫП КААП ЧОРААННАР. КАЙЫЗЫМ-ДАА

БЕДИК МЕДЕРЕЛДИГ КИЖИ

Кыска шоодуг

ШЫМБАЙ КЫСТАР-ДЫР ДЕП БҮДҮҮ БОДААП. БИР ЭВЕС ТАНЫКЫЛ АЛЫР БОЛЗУМЗА, ЭЖИКШИЛЕР МЕНЗ БЫЛААШКАМ, БАКТАЖЫР БАЗА ЧАДАВАС ДЕП БОДАП КААП. АВТОБУСКА УРУГЛАР-БИЛЕ ТАНЫЖАРЫНЫҢ БИР ЭПТИГ АРГАЗЫН ОЛ БИЛИР: УРУГГА БИЛЕТ САДЫП БЕРГЕШ, СУНАР СЕН. ООҢ СООНДА УРУГ СЕҢЭЭ ЧЕТТИРДИМ ДЕП ЧУГААЛААР. А СЕН ТУРГАШ, ЫЫДА КИЖИ ЧЕТТИРДИМ ДЭЭР ЧҮҮ БООРУЛ ВАҢ. БИР ЭВЕС СИЛЕРГЕ, ШЫНАП-ЛА, КАНДЫГ-БИР ШОРУ ДҮЛЭ ЧЕДИРИПСЕН БОЛЗУМЗА, ЫНАНГАРЫН ЫЫНА ДЕП БОЛУР ИЙНААН СУГ-СУГ ДИГИЛЭЭШ, ЧУГААНЫ ҮНДҮРЕ БЕРИП БОЛУР.

ЧАНЫНДА ИЙИ УРУГ АВТОБУС БИЛЕТТЕРИН САДЫП АЛГАН БОЛГАНЫНГА ЧЕЧЕН-ООЛ АРАЙ ХОЛЧАДЫСКАШ, КОЖҮҮН ЧЫЗААНЫНГА КЫЙГЫРТЫП КЕЛГЕН. БАШТАЙ БОДАЛДАРЫНГА ЧАРДЫККАШ, БИЛЕТ ХЫНААР КОНТРОЛЁР КЕЛГЕНИН ОЛ ШҮҮТ ЭСКЕРБЭЭН. «БИЛЕДИҢЕР КАЙЫЛ?» ДЕП АЙТЫРАРГА ХАРЫЫЛААР ЧҮВЕ ЧЫЫЛАЙН БАРГАН. ЧҮҮ ДЕП ЧҮҮ ДЭЭР БООР — САДЫП АЛБААНДА КАЗА ТУРАР!

— ҮШ РУБЛЬ ШТРАФ— ДЕП КОНТРОЛЁР ЧУГААЛААН.

ЧЕЧЕН-ООЛ ЧАҢГЫС СЕС-ДАА ИДУР ЧУГААЛАВАЙН, КАРМАНЫМДАН АКШАНЫ УШТУП БЕРЕЕН. КОНТРОЛЁР КВИТАНЦИЯНЫ БИЖИП БЕРГЕШ, ЧЕЧЕН-ООЛНЕ СУНГАН.

— ЧАҢГЫС КАТАП ХАЛАС ЧОРААН ДЭЭШ ҮШ РУБЛЬГЕ ШТРАФ-ТААР ЧҮВЕ БЕ?— ДЕП, ЧЕЧЕН-ООЛ АЙТЫРГАН.

— ИЙЕ—ДЕП, КОНТРОЛЁР УРУГ ХАРЫЫЛААН.

— ЫНЧААРГА ХЕНДЕН АМ БАЗА ҮШ РУБЛЬДЕН АП КӨРҮҮНЕР!— ДЕП, ЧЕЧЕН-ООЛ ДИЛЕЙ БЕРГЕН.

КОНТРОЛЁР ААЙЫМ ТЫЛАЙЛАЙН БАРГАШ, ПИСАДАЙ БЕРГЕН КӨРҮП ТУРГАН. ЧЕЧЕН-ООЛ УЛАЯ САЛДЫХПАСТАЛ, ҮШ АКШАЗЫМ ШҮҮТ ҮШТУП ТҮДҮП АЛГАШ, ЭЭРЕЖИ БЕРЗЕН:

— МЕН ДҮҮН БАЗА БО-ЛА АВТОБУСКА ХАЛАС ЧОРААН КИЖИ МЕН. МЕНИ КЫМ-ДАА ТҮТПААН. ШТРАФ ТӨЛӨӨЙЛЭЙН БАРЫЛ БОЛУР МЕН. ЫНАЛЗА-ДАА НЕДЕРЕЛИ ВЕДИК КИЖИ БОЛГАНЫМДА, ШТРАФТЫ ЫЛАП-ЛА ТӨЛӨЭР МЕН! ХЕРЕШ-МЕР ХЕРЕК ДЭЭР БОЛЗА ДҮҮН КАДА ЧОРААН ҮШ ӨЖҮННҮ АН БО ДОРААН-ДАА БОЛЗА ЭККЕЗ БОЛУР МЕН. ОЛАР БАЗА БИЛЕТ ОЛЛАЙН ЧОРААН УЛУС...

В. МОНГУШ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ

7. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». 9.10 — ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң иштики шериглериниң бот-тывынгыр коллективтериниң концерти. 10.00 — «Дорога к себе». Уран-чечен телефильм. 2-ги серизы. 11.05 — Чугула темаларга: чонуң хереглеэ баазынары, ачы-дузаа чедирериниң кезызы. 11.35 — Музейлерде болгаш делгелге зал-дарында. «Молодость страны». Бүгү эвилелдиң чурулга делгелгези. 12.05 — Силер оку шыдаар силер. 12.50 — РСФСР-ниң улустуң артизи Г. Калинина ырлаар. 13.10 — «Тинилекчилер». Фронтучу өөнүктериниң клубунуң почтазы. 14.30 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Чеяэзіз». «Авс чогаадыкның картазы» (Польша). 15.05 — Бөгүн делегейде. 15.20 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 15.50 — «Билдингир-даа болза, эдептиг». 16.50—«Петя-петушок». Мультфильм. 17.00 — Футбол талазы-бил делегей чемпионады. Юниорлар. 18.45— Политиктиг тейлябырлакчы А. З. Иващенконуң бесседазы. 19.15 —«Орнзонте» ансамблиниң концерти. 19.45 — «Великий укротитель». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Ут». 21.30 — Күрүнеңниң үлегерлиг «Березка» хореография ансамблиниң концерти. 23.00 — 00.45 — Футбол талазы-биле делегей чемпионады. Юниорлар. Чаңсарда (23.45) — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— «Бир эвес кадык болуксазыңза». 8.35 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдыга. 9.05 — «Русская пшеница». Док. телефильм. 9.55— Спортчу утпаныышкын тыварының талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. Черновцы хоорайдан дамчыдыга. 10.15 — Телевидениениң Азербайджан студиязының программазы. 11.20 — М. Бәнтериниң ырларын Казах ССР-ниң улустуң артизи А. Димшев күүседир. 12.00 — «Аян-чоруукчулар клубу». 13.00 — «Геринче». Я. Фрейдениниң музыказынга телебалет. 13.50 — «Чурттуң чурук музейлери». «Палехтиң уран чүүлүү». 14.25 — Эстраданың ритмнери. А. Петуховтуң удуртулгазы-биле Теп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилелдиң радиозунуң эстрада-симфония оркестриниң концерти. 14.55 — Поэзия. Ярослав Смеляков. 15.35—«И снова все сначала». РСФСР-ниң улустуң артизи Э. Пысканың чогаадыкчы ажылынның дугайында док. фильм. 16.15 — «Комбатыр». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги серизы. 18.25 — Док. фильмнер. 19.00 —«Кино көрүкчүзүнүң спутнигиниз. 19.45 — Делегей боюнча хөгүшкүннерниң допчуларының. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштер!». «Марусина көрүсеңга. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Ут». 21.30 —22.45 — Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнер: «Хочу тебе сказать», «Ожидание».

8. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40— «Зарядканы, чыскаалыңгы!». 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге 9.10 — Орус улустуң «Орловский сувенир» дап тегүүн хореосалдарының ансамблин ойнаар. 9.35 —«Спортлото». 36-гы тираажы. 9.45 — «Танкн против танков». Док. фильм. 10.95 — «Будильник». 10.35— «Совет Эвилелиниң бараан бооп тур мен». 11.05 — «Кадыкшыл». 12.20 — «Эртенги почта». Музыкалыг демчыдылга. 12.50 — «Ералаш». Уругларның юморлуг киножурналы. 13.00 — «Кодээның шагы». 14.00 — «Музыка көөскүзүү». 14.30 — «Перед Победы». Док. фильм. 15.20 — «Аян-чоруукчулар клубу». 16.20 — Бөгүн — Танкистер хүнү. ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң күүктүг танкының Коя эргелеэнниң начальныгы Ю. М. Потаповтуң чугаазы. 16.35 — Танкистер хүнүнге турескаактаан концерт. 17.20 — «Жизнь два книги». Ном үндүрүкчүзү болгаш чырыдыкчы И. Д. Сытининиң дугайында эртем-нептерелдиг фильм. 17.40 — «Чалгаараачыг төөгү». Телешин. 19.05 — «Делегей панорамазы». 19.50 — «Зеленый змий». Улуг улуска мультфильм. 20.05 — «Тайга». Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильм. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Третья» проблема тренинга. Эртем-нептерелдиг фильм. 21.45 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 22.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Торпедо» (Москва) — «Спартак». 22.45 — «Сопот-85». Эстрада ырызының фестивалы. 00.05—00.15— Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Зарядкаже, чыскаалыңгы!». 8.15 — «Чүрүк бүрүзүнде—түң». 8.30— Ритмнит гимнастика. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Хабаровскиниң телестудиязының программазы. 10.25 — «Чүгле ынчангаш тинээн бис». Совет композиторларының ырлары. 11.00 — Сугныжа спортунуң талазы-биле делегей. чемпионады. 11.45 — «Дириг амыдыралыг». 12.45 — «В гостях у сказки». «Веселое волшебство». Уран-чечен фильм. 14.20 — «9-ку студиядан телекөрүкчүлерге харылаал түр». 15.20 — «Дебют». Алма-Атаның Курмангазы аттыг күүнге консерваториязының скрипка ансамблин ойнаар. 15.50 —«Совесть». Беш серизлиг уран-чечен фильм. 2-ги серизы. 17.15 — Тайбың болгаш аныяктар. 17.50 — Киноконцерт. 18.40 — Док. фильмнер: «Вклад прикосновения». 19.05 — Ленинчи шаңналдың лауреаттары — шылгараачы совет композиторлар. Д. Кабалевский. Фильм-концерт. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштер!». Мультфильм. 20.15 — «Москва... Как много в этом звуке...» Док. фильм. 20.35 — Тембрлиг баянчар ансамблин ойнаар. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Первая любовь». Уран-чечен телефильм. 22.50 — Вьетнамның мастерлериниң уран күүнү. 23.30 — 00.15 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Тбилиси) — «Зенит».

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

СЕНТЯБРЬ 4-ТЕ

«НАЙРАЛ»: «Материнская любовь» 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чёрная стрела» 9.30, 13.30, 15.20, 17.10, 19.00, 20.50 «Солнце в кармане» 11.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Не упусти шанс, инспектор» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аазыр, чагбас. Дүне 0—5 градус, чамдык районнарга 0—5 градус соок болур. Хүндүс 18—23 градус, чамдык черлерге 10—15 градус чылыыр.

Кызылга чагбас, сонгу-берыын чүктен хаттың дүргени 3—7 метр. Хүндүс 19—21 градус болур.

Боготолдуң КПТУ 1985—1986 өөредилге чылында өөренникчилер күзээп алырын чарлап тур. Училище кодаа ажылагыйның будуруулге черлеринге бүзүүлүүлер белеткээр. Училищеге киреринге дараазында документилер херек:

1. Бышкан билигниң аттестады.
2. Характеристика.
3. № 286 форма-биле эмчи шынызынгазы.
4. 3×4 см хемчээлдиг 3 фоточурук.

Сургуулдарга айда 30 рубль хемчээлдиг стипендия төлээр. Өөренирининг хуусазы 10 ай. Өөредилге октябрь 1-деп эгелээр. Училищени 5 болгаш 4 домдектиг досканнарны институтка конкурс чокка күзээп алыр.

Училищенің адрези: 662200. Боготол хоорай, Киров кудумчузу, 2.

Дараанылга кылыгларын, пос-тээвины, боттарын, идиктерни болгаш еске-даа бөөренмарны садыглаарының эзэлчиглиг сезонун Кызыл хоорайның магазиннеринге сентябрь 5-тен эгелеп организастаар. Бөөренмарның сезонунуг садыглаашкының дараазында магазиннерге чорудар: «Саян» универмаг, «Детский мир», № 13 магазин (Первомайская деп автобус доктаар черде), № 16, № 19, № 22 магазиннер. Садыглар ол бөөренмарның өртектерин 45 хүү чиигеткен.

Сезон бөөренмарын садыглаар талазы-биле ярмарканы «Саян» универмагтың чанынга сентябрь 5, 6, 7, 9, 10 хүннеринде эртенгинин 10 шактан эгелеп организастаарын Кызылдың үлетпур бөөренмер садыы чөлөп турар.

Шын. Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үлетпур килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, 2-21-47, корректорларының 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солун неделяда 6 катап үнер.

Чеңгиг № 3114.

Тыва АССР-ниң Нэм үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күүрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС 00199.

Государственная ордена Ленина библиотека СССР имени В. И. Ленина
БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 206 (12906) | 1985 чылдың сентябрь 5, четверг | 1925 чылда үндезилеттиниген | Өртээ 3 көпеек.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ТЮМЕНЬ ОБЛАСЧЕ ЧОРУПКАНЫ

СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары М. С. Горбачев сентябрь 4-те Москваадан Тюмень областче чорупкан.

Аэродромга М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүннери Г. А. Алиев, А. А. Громыко, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, өске-дээ эштер үдээн.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң америк сенаторларны хүлээп алганы

СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү М. С. Горбачев, ССРЭ-ниң парламент бөлүүнүң чаламын өзүүлээр Совет Эвилелинде келген АКШ-тың сенадында демократтыг фракциянның удуртукчузу Р. Бэрдини, сенаттың түр даргазы С. Тэрмондуну, а ол ышкаш сенаторлар К. Пеллди, С. Нанны, Д. Деконсинини, П. Сарбейнсти, Дж. Уорнерни, Дж. Митчеллди сентябрь 3-те Кремльге хүлээп алган.

Совет-америк харылзаалар-ның амгы байдалын болгаш делегей байдалын канчаар көрүп турарын М. С. Горбачев болган беседаның үезинде тодаргайлап чугаалаан.

Совет-америк харылзаалар-ны чогумчалыг, эптиг, бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганын оруунче киирер дээш, бистиң чүрттарывыстың аразынга тавармычалыг харылзаалар тургустунуп, бичии-даа бол, бот-боттарынга идегежир болгаш боттарының дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын хүндүлежир чорук тургустунзун дээш Совет Эвилели туржуп турар деп, ол чугаалаан.

Амгы үеде коя соруглга — боо-чепсектерниң эдерее бүдүрүүшкүнүн сонсадыры, тайбың хөгжүлдеже, бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылгаже эргилдени хандырары дээрзин онзалап демдеглээн. Айыыл чок чоруктуң талазы-биле херектиң байдалы совет-америк харылзааларда коя чүүл болуп турар. Ынчангаш херек кырында оя коя айтырыглар талазы-биле дутурлаларны хамыктың мурнунда дилеп тывары чугула. Оя айтырыгларга бирги ээлчегде Женева чугаалажыкшыкынарында көрүп турар космос болгаш ядролуг чепсектер талазы-биле айтырыглар, а оя ышкаш шериг чавырлыышкынының болгаш эң-не калбак хемчээлге идегежир чорукту бызыглаарының хемчеглери хамаарыжыр.

Совет улустуң чогаадыкчы шапкын амыдыралы, бистиң тайбың тургузуушкунувустуң үзүн дүүсаалыг планнары — оон бүгү ССРЭ-ниң дашты-ның политиказының тайбыгга ынак характерин тодаргайлап турар.

Совет Эвилелиниң сөөлгү үеде кодургени тайбың чугула инициативаларже, оон иштинде ядролуг чазыдырыышкынарны совет таланың сонсактакын чарлаанынче, ол үлегерин эдереринге АКШ-ты кыйырганынче, а ол ышкаш космосту милитаризастаазынның байдалдарында оны тайбың шинтээдип алырынга делегейниң кады ажылдажылгазының дугайында ССРЭ-ниң КНО-га киирген сенатынче америк сенаторларның кичээнгейин углаңдырган. Ол саналдарны боттандырары космостуң болгаш ядролуг чепсектерниң үезин келген айтырыгларын чогумчалыг шинтирлээринге, бот-боттарынга идегежирин болгаш шериг чавырлыышкынының быжыглаарынга идигни берип, эчис соруглгаже — ядролуг чепсекти бүрүн болгаш бүгү-ле черлерге үзүткаарынче, делегейниң айыыл чок чоруун болгаш бүгү-ниити тайбыңны быжыглаарынче практиктиг базымны кылырынга эки идиг беринишкинни болуур иймек.

Ол инициативаларны бүгү делегейге чүүлдүгзүүрүүшкүнбиле уткаан, ук инициативаларны ядролуг кижилер ядролуг боо-чепсектерниң эдерее бүдүрүүшкүнүн ылаптыг сонсадырынга, космосту боо-чепсектен хостуг арттырарынга боттуг идегел кылдыр санап турар. Кеску эртемденнер, хөй-ниити ажылдакчылары, оларның аразында америк эртемденнер, ССРЭ-ниң талазындаю дидим ол инициативаларга чогумчалыг харылзыны бээрынче кыйгырып турар. Бистиң чүрттарывыстың аразында туруп турар айтырыгларны шинтирлээринге ээлээш эвес үдүүн кирип шыдаар АКШ-тың конгрезинде ындыг кыйгырыглар база дыңналып турар.

ССРЭ болгаш АКШ—шериг күүзүнүң талазы-биле эң-не улуг күрүнелер, олар ындыг болуп артар-даа боор деп, М. С. Горбачев демдеглээн. Бызыг азы шинтирлиг артык күштүг чорукту өске таланың олган турары-биле талаларның кайызы-даа эптежип шыдавас. Оортан түңнел чүгле чаңгыс—күш дегээринең, байдалды айыылдыг удур турмуушкунга чедирериниң хереэ чок.

Бистиң ийи чүрттарывыстың туруштары чамдык айтырыглар талазы-биле дүүшпейн турар, ол чорук бистиң ийи системаларывыстың аразында принципиалдыг ылгалдар-биле тайылбырлаттынар. Ынчалзажок ол ылгалдар чеже-даа ханы болза, коя чүүлду — ядролуг кыжаныышкынны чайладыр, тайбыңны камгалаар дээш бистиң харылсалгавысты олар божаңчатпас болгаш божаңнадып шыдавас-даа ужурлуг.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш АКШ-тың конгрезиниң делегациязының чорупкан чорудулгазы, ол аразынга харылзаалар-ны кежүдериниң ужур-дузазын, ол харылзаалар тайбыңның эргеажыктарынга, ийи чүрттарның аразында харылзаалар-ны экижиринең эргеажыктарынга бараан болуур ужурлуг дээрзин М. С. Горбачев онзалап демдеглээн.

Эрттиреринге чедип алдынган дээди деңнелге совет-америк ужуражыышкынга хамаарыштыр М. С. Горбачевтуң демдеглээни болза, ол ужуражыышкынга совет тала эң-не чаагай сеткил-биле, тайбыңны быжыглаарынга болдунар-ле бүгү чүүлдерни кылыр чүткүл-биле баар. Ужуражыышкын чүгле бистиң чүрттарывыстың улустарының эвес, харын-даа, бүгү делегейниң улустарының сеткил каныышкынын болдурган түрлү чугула. Америк таладан чаагай сеткил илергейлеттинер болза, ужуражыышкының түңнелдери чогумчалыг болуп болур.

Совет туруштү тодаргай тейлыырлааны дээш өөрүп четтиргенин сенатор Р. Бэрд болгаш өске-даа америк сенаторлар илергейлээн болгаш болган беседаның ажыктыын, харылзааларны хамыладырының, АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң аразында харылзааларда байдалды экижиринең, ийи чүрттарның аразынга янзы-бүрү адырларга ажыктыг харылзааларны хөгжүдериниң эргежок чугулазын демдеглээннер. Дээди деңнелге ам болур ужуражыышкынның чедиишкинниг болурун олар күүзээнер. Оон-биле чергелештир, боо-чепсектерни, оон иштинде космос чепсээн эдере бүдүрерин, өөскүдеринче угланган АКШ-тың администрациязының туружун илергейлээн билдингир бодаалдарын америк таладан база катап дамчыдаан.

Ийи чүрттарның улустарынга, делегейниң бүгү улустарынга амыдыралчы чугула ужур-дүзалыг айтырыгларны күүүне ажылдакчыларының, оларның аразында парламентарийлериниң, харылсалгалыг, сарыылдыг, шынгыы ёзу-биле көөрүнүң эргежок чугуязын М. С. Горбачев оон-биле ходбаштыр онзалап демдеглээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национаддар Совединиң Даргазы А. Э. Восс, ССРЭ-ниң парламент бөлүүнүң даргазының орлаакчызы В. В. Загладин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң дашты-ның херектер талазы-биле комиссиязының кежигүүзү А. М. Александров беседага киришкен.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

Бөгүн «Шын» солунның КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Сүт-Хөл районунуң Баян-Тала ортумак школазының өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадазының [удуртукчузу М. Ч. МОНГУШ] күш-ажылчы чедиишкинниге тураскаадып кодургеи.

Бүдүрүлге бригадазы бо чылдың июнтиниң малынга 90 тонна сиген, 50 тонна будук-бүрү белеткээр хүлээлгезин түс-түзүнде 116 болгаш 71 тонна кылдыр ажыр күүсеткеш, өөредилге чылының эгелээринең мурнунда «Октябрь 30 чылы» совхозка дужаавган.

Республиканың мал чемн белеткекчилерн, июнтиниң малынга быжыг чем суурну тургузар дээш ажылыдар темпизин шапкынчыдыңар!

ХҮР-МЕНДИ АЖЫРАР ДЭЭШ

Июнтиниң малын кыштан хүр-мөнди ажырарда четчир санныг мал чемнерин белеткеп алыр дээш, Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтуң мал чеми белеткээр бригадаларының болгаш звеноларының ажыл-ишчилери ажылдың темпизин кошкатпайн келгеи. Мал чемнери белеткээринең кампаниязы шинтирлиг үечадада келгенин барымдаалаш, бригада, звено удурткучузу бүрүзү, механизатор бүрүзү бүгү күштү мөөнмеп, сигеннилериң күш-ажылын шын организастап, социалистиг чарышты дээштиг организастаан.

Мал чеми белеткекчилериниң кызымак ажылының түңнелинде, ажыл-агыйның ишчилери бо хүннерде 1680 тонна сигенни, 1578 тонна сөмнежты белеткеп алган.

Совхозтуң тараажыларының Баян-Колда тараан сулазы эки үнген. Оон ажаалдазынче чоокта чаа кирген. Ынчангаш мал чеминиң белеткелинге ажылдап турган кижилериң чамдызын суле ажаалдазынче чорудар ужурга таварышкан. Бо байдалда күш-ажылды чеп организастап тургаш, мал чемнерининң бүгү хевирлерин белеткеп алырының темпизин кошкатпас дээш чогуур хемчеглерни ап чоруткан. Бо хүннерде 250 гектар черниң сулазы кестинген. 233 гектар черниң сулазын бөлдүрген болгаш 340 тонна суланы бастырган. Бир гектардан ортумаа-биле 14,5 центнер дүжүтту ажаан ап турар. Комбайнерлер Даржай-оол Даваалай, Ким-оол Делгер суланы чыттыр кестиреринде шалыпчы ажылдап турар. Маадыр-оол Саая, Валерий Койгун, Владимир Дандар тараа бастырылгазында бедик көргүзүглерни чедип ап, мурнакчыларның одуруунда чорун турар. Шаңче тараа сөөртүп турар чолаачы Павел Намдак хүнде хөй рейстерни кылып, макталдыг ажылдап турар.

Мал чеминиң белеткелинде ажылдап турар бригадаларның, звеноларның социалистиг чарыжының он хонук түңнелин сентябрь 1-де үндүрген. Ларисе Салчан удурткан № 1 хойжу бригаданың сигенчилери эрткен он хонукта социалистиг чарышка тиилекчи болган. Бригаданың ажыл-ишчилери мал чемнин четчир болгаш артар кыдыр белеткеп алыр дээш немелде хүлээлгени алгаш, 145 тонна эки шынарлыг сигенни белеткеп алган. Белеткеттинген сигенниң 100 тонназын малчынмарның кыштагларында сөөртүп чедирип алган. Арбын мал чемнерин белеткеп алыр дээш социалистиг чарышка тиилекчи болган бо бригадага совхоз дирекциязының, парткомунуң, профсоюзтуң комитединиң болгаш комсомол комитединиң шилчилер кызыл тугун акша шаңналы-биле кады тывысхан. Совхоз төвүнде Куш-ажылчы алдар тугун мурнакчы бригадага тураскаадып кодургеи.

Шеңнеелиг сүт-бараан фермазының, машина-трактор мастерскаазының база № 2 хойжу бригаданың сигенчилери мал чеми белеткелинің эрткен он хонуунда база хөй сигенни белеткээн. Олар белеткеп алган сигенниң хөй кезиин теп сүт-бараан фермазының чанында сөөртүп эккеп алган.

Павел Адыяның удуртуп турары сигенчи звеноңуң сигенчилери Чиңге-Дагда чаагай үнген сигенни кезип, планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседип, мал чеминиң белеткелинің талазы-биле алган социалистиг хүлээлгезин сентябрьның бирги чартыында ажыр күүседир дээш күжениишкининг ажылдап турар. Мижит-оол Кызыл-оол, Геннадий Чамбалдоо сиген кестирилгезинде болгаш оны бөлдүрериндө ээлчег нормаларын ажыр күүседип, чарыштың тиилекчилериниң каш-даа катап адаадып, кызымак ажылдап турар.

Болай-оол Базыр-оолович Салчак эргелекчилээн чылгы фермазының коллективи мал чеминиң белеткелинде идепкейлиг киржип турар. Он бирги беш чылдың доозукчу чылында 80 тонна сигенни белеткеп алыр хүлээлгени коллективтиг кежигүннери алган сигенни бүргүзүнге чедирип келгенинин түңнелинде, чылгычылар 92 тонна эки шынарлыг сигенни кыска хуусаада белеткеп алган. Чылгычылар Мокушпан Салчак, Сөөзөн Салчак эң хөй сигенни белеткээн, мурнакчы болганнар. 100 тоннадан куду эвес сигенни белеткеп алыр дээш чылгычылар кааң аяс хүн бүргүзүн ажылган турар. Кузел турда, үүле бүдүнгүр дээрзин чылгычылар үтпайн турар.

Суг-Бажы суурда албан черлериниң организациялардың коллективтери инитиниң малынга хоолулуг мал чемин белеткеп бээр дээш совхозка боттуг дузаны чедирип турар. Улуус депутатгарының Суг-Бажы кодээ Советиниң күүсомомунуң ажылдакчылары 26 тонна сигенни белеткээш, совхозка хүлээдип берген.

Мал чеминиң белеткелинің темпизин совхоз бо хүннерде дүргедеткен.

М. ОЮН.

ЧУРУКТА: Михаил Ильин Танды районда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң шөлдеринге чыл санында эң-бек дүжүттү өстүрүүн келген. Оя кодээ ажыл-агыйның кандыг-даа техниказын башкарып билир. бедик мергежилдиг механизатор. Чоокку түңнерге чедир мал чемнерининң белеткелинге идепкейлиг киржип турган ажылчын ам комбайның башкарып, тараа ажаалдазынче киргеп.

Амдыызында чаагай дүжүттү чыттыр кестирип чорун тур бис—деп, ол чугаалады. Оларның үшкү бригадазы сес мүң ажыг гектарның дүжүдүн ажаар сорулга салган. Хамык шөлдериң тараазы колдуунда чаагай үнген.

О. ОНДАРНЫҢ фотолары.

ХҮННҮҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Элегес болгаш Межегей ыяачаар тараа, сиген, ногаа болгаш картофель культураларының үнгени бо чылын эки болган. Оя бүгүнү чоокта чаа суггаттыг черлерниң байдалыбиле таныжып чораап кердүм.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Шаңган суггарылга системазында 400 гектар черде тараан хөй чылдыг сигенни Оюн Доспан биле Владимир Дончуктан ийиниң суггатчы звеносу өстүрүп турар. Олар бештайгы суггарыгаанны чазын эрте чорутканнар. Суггарар мурнуу талазында минерал-дыг чемишчидилге-биле чемгерип алганнар. Оон уламындан бирги ажаалдада ол черниң бир гектарын-ла 25—30 центнер дүжүттү берген.

Шаңганның суггатчылары сигенниң бирги ажаалдазының соон дарый черни дораан суггарган. Ам ында сигенниң үнгени ажаок, бо хүннерде механизаторлар кезип кирипгер. Черни чемишчидип, чогуур үезинде суггарып турганының ачызы ол. Суггаттыг черлерниң дүжүдү суггат чок черлерниңден ийи-үш катап ажып турар.

Ук совхозта витаминниг сиген далганы кылырын эки организастаан болду. АВМ операторлары А. В. Гольцов, Н. А. Давыдов, Н. Я. Алехин олар үлүүн үргүлчү ажыр күүседип турарлар. Олар сигенни далганнаавы, улаштыр борбаандыаап турарлар. Бо хоолулуг мал чеми бо чылын, суггаттыг черниң ачызында, четчир кылдыр белеткеттинер.

Элегестиң болгаш Межегейниң ховаларында тараа база эки үнген. Ынчалзажок бок үнүш кончуг хөй. Мындыг байдалда ажаалда техниказын бөш бурунгаар эдиктирип, таарыштырып алыры чугула. Оон ыңай тараанды арыглаар болгаш кургедыр машиналар база бүрүн белеткеттинген тураар ужурлуг. Бок үнүштүг тараанды аңгылап кезер.

Суггаттыг черде тараан кукурузаның дүжүдү база эки, оон бир гектарындан-на 250—300 центнер дүжүттү ап болур. Чамдык черлерде кукурузаның бедии 1,5—2 метр чедип турар.

Доозукчу чылдың дүжүдүн ажаарынче ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Коммунизмниң херели», Тока аттыг совхозтар киргипкен. Дүжүт бар, ам чидириг чок ажаап алыры—хүннүң негелдези.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
Дуржулга - мелиоративтиг станциниң эртем ажылдакчызы.

БЕШ ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕН

«СЭКП-ниң XXVII съездизинге — шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыглыг чарышка А. Д. Воронинниң бригадазы киришкеш, 4 чыл 7 айларның дургузунда 1796 мүң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылгаш, он бирги беш чыл планын хүүсаа бетинде күүсеткен. Амгы үеде олар келир чылдың марттың планын дооскаш, ам апрельдың үлүүн күүседип киргипкен.

Мурнакчы бригада августуң төнчүзүнге чедир беш чыл планындан ажыр 95 мүң рубльдиң ажылдарын кылып бүдүргеи. Беш чылды шалыпчы ёзу-биле дооспушаан, олар ажылдың темпизин кошкатпайн турар.

Бо дээрге, бригаданың алганы социалистиг хүлээлгелерин, планныг онаалдаларының чедиишкинниг күүсеттинип келгенин көргүзүп турар-дыр. Ылаңгыя эртнеи 1984 чылда бригада 513 мүң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын бүдүргеш, чыл планын 132,9 хуу күүсеткени доозукчу чылды эки темпилиг эгелээш, беш чылды хуусаа бетинде доозарынга идиглиг болганы чугаажок.

Доозукчу чылче кирип тура, бо бригада социалистиг хүлээлгезинде айытканы камналга чурумун шыңгыы сагып тургаш, 20 мүң киловатт-шаг электри энергиязын камнаар алырын болгаш камнаар материалдар-биле ийи хүнну таж ажылдарын бүдүргеш, чыл планын 132,9 хуу күүсеткени доозукчу чылды эки темпилиг эгелээш, беш чылды хуусаа бетинде доозарынга идиглиг болганы чугаажок.

Доозукчу чылче кирип тура, бо бригада социалистиг хүлээлгезинде айытканы камналга чурумун шыңгыы сагып тургаш, 20 мүң киловатт-шаг электри энергиязын камнаар алырын болгаш камнаар материалдар-биле ийи хүнну ажылдаарын хүлээнгеи. Бо талазы-биле бригаданың хүлээлгези база чедиишкинниг күүсеттинип келгеи. Оларның ажылдап турары объектилерниң девискээрлеринде тудуг материалдарын эмгелеп, чыыл салган, үрелип чыдар, октагылаан чүүлдер камаанда көзүлбес, түүйбуну, цементини болгаш өскеда материалдарны камныг ажылган турар. В. И. Ленинниң төрүттүнгеи хүнүнден бээр 115 чылынга тураскаатқан коммунистиг субботниктиң хүнүнде А. Д. Воронинниң бригадазы камнап алган түүйбузу, электри энергиязы-биле ажылдаан. Оларда кижи бүрүзү хүн нормазын ажыр күүседип турар. План ёзугаар бир ажылчынга онаалтыр чылда ортумаа-биле 19 мүң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрер турган болза, херек кырында ол көргүзүг ам 21,3 мүң рубль азы 105 хуу чедип турар.

Найыралдыг бригаданың кежигүннери Нина Ручкина, Анатолий Семмс-оол, Николай Сүүр-оол, Николай Очур-оол, Ортун-Назын Бай-Кара болгаш оон-даа өскелер кызымак ажылдап турарлар. Хоочун тудугжулар Филипп Филиппович Лихоузов, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Николай Константинович Великодский, бригадир Анатолий Дмитриевич Воронин олар аныяктарны ажыл-ишке өөредип, бригаданың кол өзээ болуп турарлар.

Олар боттарының күш-ажылчы чедиишкиннерин партиениң XXVII съездизинге тураскаадып турарлар.

Н. ООРЖАК.

СОВЕТ ДЕЛЕГАЦИЯНЫҢ ЧОРУП ТУРАРЫ

ХОШИМИН. СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротниковка баштаткан Вьетнамның хамаарышпас чоруун чарлаанының 40 чылы-биле холбаштыр байырлалга киржип чораан ССРЭ-ниң партия-күрүне делегациязы Социалистиг Вьетнамның нефть-газ үлетпүрүнүң базазым тургузун турар Вунгтау хоорайга чораан. Элээн каш чыл дургузунда ында вьетнам болгаш совет нефтичилериниң интернационалчы коллективи ажылдап турар «Вьетсовпетро» деп каттыштырган будүрүлге черинин ажылчыннары болгаш инженерлери-биле делегацияның чылыг ужуражыышкыны болган.

Совет делегация Хошимининиң партия организациязының болгаш улусчу комитединиң удуртулгазы-биле кежээ ужурашкан. ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, партиеның Хошимин хооркомунуң секретазы Нгуен Ван Линь валчыларга байыр чедирген.

В. И. Воротников харыы сөс чугаалаан. Вьетнам революциязының бүгү чадаларынга бүгү талалыг дузаламчыны болгаш деткимчеви көргүзүп, совет улус аңы-дүңмалыышкы Вьетнам-биле интернационалдыг эдеткил каттыштырылгазын кезээде илередип келген. Эге бажыңга Хо Ши Минниң туразы совет-вьетнам найырал, бистиң партияларывыстың, чүрттарывыстың болгаш улустарывыстың аңы-дүңмалыышкы кады ажылдажылгазы эрткен 40 чыл дургузунда быжыккан болгаш чаа чадаже бедип үнгеи деп, ол чугаалаан.

Делегейниң нарын байдаларында Совет Эвилели, Вьетнам, өске-даа аңы-дүңмалышкы социалистиг чүрттер социал-экономиктиг хөгжүлдениң калбак хемчээлдиг сорулгаларын шинтирлеп турарлар. АКШ-ка баштаткан империалистиг күштер болгаш оларның дузалакчылары социализмни «атнаар» октаатарынъңа орлаңдажылышкынарын сонсаткайн, Совет Эвилелинден, социалистиг чүрттардан шериг күүзүнүң талазы-биле артык күштүг болурун чедип алырын орлаңдажып, хамаарышпас күрүнелерниң иштики херектеринге каржы-дошкуну-биле холгаарлап киржип турарлар.

Агрессчи политикага удур Совет Эвилели, социалистиг дөм каттыштырыгазының өске чүрттары ядролуг дайынның айыылын чайладырынче, тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаарынче, боо-чепсекти эдерее будүрерин сонсадырынче, ону космосче шинчилерин болдурбазынче угланган быжыг болгаш чайгылыш чок шугумну удурланыштыр тургузуп турар. Оя сорулганы чедип алырынче социалистиг чүрттарның эгелекчи саналдары, оон иштинде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чарлааны бо чылдың август 6-дан эгелеп ядролуг кандыг-даа чазыдырыышкынарны чаңгыс талалыг сонсадырының дугайында Совет Эвилелиниң шинтирлеп угланган.

Мурнуу-чөөн Азияда байдалды экижиндер, оя районну тайбыңның, чаагай кожа-хелбээ чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың зоназы болдурар дээш Вьетнамның Лаос болгаш Кампучия-биле кады чорудуп турары тайбыңга ынакшылдыг угланыышкының болгаш практиктиг базымнарын Совет Эвилелинде Бедии-биле үнелеп турер деп, түңнелинде В. И. Воротников чугаалаан.

В. БУРБУЛИС,
И. МАСЛЕННИКОВ,
СЭТА-ның корреспонденттери.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИН ДУРГЕДЕДИР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың февральда хүлээп алганы «1985 чылда малга чем белеткеяниң дугайында» доктаалын Бай-Тайга болгаш Тес-Хем районнарның совхозтарының канчаар күүседип турарының дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң президиумунуң эдлечегинде хүралы чугаалаашкан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ук доктаалын үстүнде районнарның ажылагыйлары четпес күүседип турар дээрзин хүралдың киржикчилери айытканнар. Оон барымдаазы чүл дээрге, бо ийи районнуң малга чем белеткелиниң көргүзүү нимти республиканыыңдан куду болуп турары. Август 30-деги медээ ёзугаар Бай-Тайга район сигенниң чүгле 37 хуузун, витаминниг сиген далганының 11 хуузун күүсеткен, а силос салыышкының эгелеээн турган. А Тес-Хем — сигенни 53 хуу, витаминниг сиген далганың 52 хуу күүсеткен болгаш силос массазын 2,5 мүң тоннаны салган.

Малга чемнин чедир белеткээске, кышкы үеде нимтинниң малы улуг бергедээшкиннерге таварыжыр дээрзин кымга-даа билдингир, ындыг турбуже, эрткен чылдарның кичээнгиргери бо районнарның ажылагыйларының удуртукчуларынга кеземче болбайн турар дээрзин хүралга айытканнар.

Малга чем белетиээр техниканы чогуур үезинде, шынарлыг сөптеп албаамындан, амаа ажылдаар бригадаларны болгаш звеноларны ой-шаанда четчелеээнинден районнарның малга чем белеткелчилери олче улуг хожудаашкын-биле киргеи. Ол хирезинде темпинин дүргедедир, хожудаашкынны ажып эртер дээш дээштиг хемчег албайн турар дээрзин хүралга шүгүмчүлээн.

Амгы үеде Бай-Тайга районда бүгү сигенниң чүгле үжен хире хуузу кестинген. Витаминниг сиген далганы бүдүрер ажыл шуут чорбастаан. Сиген кезер техника долу күчүзү-биле ажылдаавын, үрелиишкиннерниң чылдагаанындан оларның анаа турар чоруу көөдеп, техниктиг хандырылгазы кошкак болуп турар. Ол ышкаш үк районда малга чем белеткеп турарларның саны эзээш, оларны чүк-бүрү тарадыпканындан контрольдаары бергеи. Оон уламындан күш-ажылдың организастаашкыны база сагылга-чүрүм кошкак. Хүнде олар чүгле 6—7 шак ажылдап турар. Оон чылдагааны—ажылче орай үнүүшкүн, эрте чанар чорук, дүштеки чапсарда безин он-он беш километр черже чаныш турар, оон уламындан хөй уе чарыгдаттынып келгеи. Малга чем белеткелчилериниң ажыглаар ужурлуг коллективтиг көрээзин ёзу барымдаалап тургускан. Оларның амыдырал байдалынче кимээргей кошкак — вагончугаштар, майгыннар тургустунмаан, аъш-чемнин организастаавал. Бригадалар, звеноларга механизатторлар аразында социалистиг чарыш барып чорбайн турар. Район төвүнүң будүрүлгелериниң албан черлериниң болгаш организацияларының коллективтерин малга чем белеткелинче хаара тудуп турары негелдеге дүүшпес.

Ындыг четпестер Тес-Хем районда база бар. Ажылагыйларда сиген кезер машиналар, грабльдер чедиишпес, оон чылдагаанды — оларны үелээнде чагыдып албаавы. Саваттаттынган сигенниң шынары багай, олче чаъс өдүп турарындан үреп турар. Хынаалда кылган бүгү сигенниң чүгле 27 хуузу бирги класстыы болган. Белеткеттинген сигенниң сынын өстүрер фактылар база бар. Түгле «Чодураа» совхоз безин 100 тонна сигенни немей бижээн, ол ажыл-агыйда прессталттынган 80 тонна сигенни ажыглаар арга чок деп санаан, оларны шөлден ой-шаанда сөөртүп албаавындан чаъска шыгаан, чыдып калган болган.

Ажыл-агыйларның техниктиг хандырылгазын четче күүсеткейн турары дээш районнарның Сельхозтехника каттыжышкыннарын база чемелээн.

Бо четпестерни дарый чайладырын, келир ышкы үткүштүр инитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш бар-ла аргаларны ажыглаарын улус депутатгарының Бай-Тайга, Тес-Хем районнар Советтериниң күүсеткомнарының даргалары В. Х. Сүге-Маадыр, И. У. Устуң оларга, РАУК-тер чөвүлелдеринге президиум дээскен.

КОЖАЛАР ДЕМНИГ БОЛУРГА

Депутатка сөс

Мээң соңгускүүларым суурнуң Эрик кудумчузунда чурттап турар. Кудумчувустуң төвү — «Аялга» агитквартирада. Он чеди ереге бар, соңгускүүларымның саны үшен йүн. Мээве кудумчунуң чурттакчылары совхозунуң ажылыкшынге, суурнуң хей-нимти ажылынга кенчеер кирижип турарлыл, тодаргайларга, чонның чурттап турар черинге ажылын агиткварталдың актыкан кенчеер чорудуп турарлыл, ол дугайын «кансы чугаалап» көрейн.

Кодээ черге кудумчу хемчичөл, суурнуң чоюу ботботтарын, кожаларын тепшыр, бижир болгай. Бистиң кудумчувустуң чурттакчылары демнег үлүс. Оларның аразында совхозтуң мурнакчыларыдаа, будурулгенниң хөочүнналарыдаа чурттап турар, шупту ажылгыр.

Чонның чурттап турар черинге ажылын агитквартираның актыкан удуртуп турар. Чугула бо ажылага округте чонның чурттап турар черинге ажыл-биле тургустуткан депутаттар бөлүү базе иделкейлиг кирижип турар. Бөлүктүң ажылын мен удуртуп турар мен. Ажыл чорудар ёзө төвү—хураа-даа кыйын, чугаалажыр черинге — «Аялга», «Енисей» агитквартиралар. Ажыл плановый хей талалыл. Оны тургузарда, кудумчунуң чурттакчы чонунуң докталдарыл кудумчунуң ниитизи ортек-үнезин йүн мнялнон ажыр. Ниитизи-биле чеди үлүг-биче корпустардан тудуг тургустуктуп турар. Бир-ги бөлгөө ийнги корпустерниң коя тудуун бистиң бригадавыс эртнең чылдың апрелдеп эгелеп тудуп эгеледнивис. А үшкү, дөртки корпустарын, Николай Панниниң бригадазы бистиң мүрнай тудуп эгелээн. Ам ол дөрт корпустарның коя тудуун дээштиң ышкаш ажылдары-биле кады, бо чылдың июньде-ле дооскуладаш, ишкин монтаж ажылдарын ышкыры-биле дужаагылаан бис.

Ынчалза-даа үе бажыңның тудуу янзы-бүрү чылдагаанныңдан саадап, графикте күүсеедеп озалдап турар. Иштикн монтаж ажылдарны удаткан чок, элээн бедик темпилиг эгелээн-даа турду. Оон сөөлүнде чүү болганын? Июнь төнчүзүнде, график ёзүгаар мурнады ажыглалга киирерн планнаттынган № 13 квартал-да 9 кат бажыңның тудуунчө маңаа турган сантехниктер бригадазының хей кезинн эпарган. Ол хөөлээр бо тудугга ышкыр ужурлуг иштикн тудуг ажылдары ара соксаан. Оон үшүн тудугтуң иштикн санбелдирлерде канализацнв болгаш изиг, соок суг хоолайларының үттерин ышкыры, ында хоолайлар салыры саадавы-биле бетоннаттынмейн туруп берген. Ол чүгле тудугчулар бистерин эвес, а орта керамиктиг плиталар ышкыр плита салыкчыларын база саададып турар.

Бо дээрге, «Востоксантехмонтаж» эргелелинниң удуртукчуларының талазындан кергээлиг ажылдарын чогуур ай-шаанда күүседнр таваэы-биле шүүлтеп хемчег ам келгенинниң түңнели-дир. Тудугнуң иштикн монтажын дорт хаарыылап турар ук коллектив тудугнуң 4 корпустарын сентябрьда ажыглалга киирер дээш баштайгы графигти база үскээн ол.

Ам бо чылыг үелерде ук объектинниң бирги, ийнги, үшкү, дөртки корпустарының иштики монтажын дүргеп-не доосканы, тудугну кышка белеткеп, чылыгны киирерн негеттинге берген. Ол ышкаш үстүнде айыттынган корпустерниң дөштыкы эзнилерин, соңгаларын чоокку үеде быжыглап тургускаш, шнядеп чылыгларын доозар хөрек.

Коя чылыдыла шугумнуң, дөштыкы канализацнвнин соңгаларын чоокку хүннерде казып, монтажын болдунар-ла дүргени-биле доозуп, кырын дугаваш, бажың дөштыкын планировказын кылгаш, чаагайдыларга ажылын амдыгаашкан эгелээри негеттинил турар.

Бо дээрге, сөөлгү тургустуткан график ёзүгаар баштай ажыглалга белеткээр, чүгле бирги корпуска хамаарыжыр соруага бо-дур. Шак ындыг ажылдарны боттандыларды 2-ги, 3-кү, 4-кү, бешки корпустарга дес-дараалаштыр, график ёзүгаар көрдүнген.

Объектиге балконнарның болгаш чада тепкиштерниң демнег дуглаг-хөрнмнери дарый хөрек. Ону кылып хандырар ужурлуг «Тудуг кезектерн» комбинат (директору А. И. Антонов) бөгүнге чедир чаңгыс-даа дуглаг-хөрнмнери кылбаан болгаш хандырбаан. Ынчангаш тудугдан электри канаакчыларын ыкаар чорудар. эмгеглештирер ужурга таварыжып турар бис. Оон ыңай тудугнуң АП-5 маркалыг гарниз плиталарын будурери саадаан. Бо плиталарга чагыгларывыстан август 27-ге чедир, чүгле бирги корпус четчелеттингеп. Дээвнир кырының дөштыкы ханазын ол-сугдан камгалаар чүге демирлерге чагызыс күүсеттинмеске, складтан чүге демирлерни эккелгеш, кескеш, оларны ботгарыпыс хей үе-шактыг чарыгдап туруп, кылыр ужурга таварыштывыс. Ам вентиляцна камераларының кырын дугаваар ыңдыг зонт халыптарны, иштикн вентнязцна коробкаларын «Тыва тудуг» трестнң будурулге-технологтуг четчелеэшкнн баазазындан, кылып чорударын маңаавышаан хеваэр бис. Дорту-биле чугаалаарга, тудугда иниги байдал кончуг дувуреминг болуп арттышаавл. Соок дужуп, чер дока бээр үе ырак эвес.

Ындыг болганда эргеледдиг болгаш трестнң удуртукчулары бо тудугже онза кичээнгейни үгледп, тудугнуң материал-техниктиг кандырылгазын шелкынчыдып, тудугжуларның болгаш кергээлиг бүгү коллективтериниң күжүн чогуур негелдерге чедир мөөнмеп, бүгү ажылдарны комплекстиг шалыкшын чорударынче негелдеңн күштелдирери чугула.

Бир дугаарында, дөштыкы чер ажылдарын дүргедедирн, бүгү кергээлиг коллективтериниң бедик будурулгчуүүт ажылдаарынга таварымчалыг байдалды тургузары коя айтырыг болур.

Ам коя тудуг-монтаж ажылдары чоруттунуп турар алдыгы, чедирги корпустарда байдалга доктаап керейн. Мында 6-гы корпусту Валентина Дубининаның бригадазы-биле мээң бригадам ийи эзлчегбиле эмеглежкн тудуп турар бис. А чедирги корпуста Николай Панниниң бригадазы ажылдап турар. Бригадалар октябрь айда бо корпустерниң коя тудуг-монтаж ажылдарын доозуп дужаар соруагалыг. 6-гы корпусту чыл төнчүзүнде, 7-ги корпусту келир чылдың эгезинде дужаар ужурлуг бис. Ол хуусаларда бүгү ажылды ынчаар кылып будурериниң бүгү арга-курлаварлары бистө бар.

Сөөлгү үеде бистиң дөштыкы, будурулчуүүт ажылдаарывыска моондактап турар четпестерни борте айтырын чугула деп бодай-дыр мен. Ол чүү четпестерил? Борте бир дугаарында КБ-981 маркалың суургалыг кранывың үрелнр чоруу хей болуп турда, кагап чаартканда графикте планнаттынган, чыл төнчүзүнге чедир ажылгалга киирерн нердүнген бөш корпустарны бөзин айтыкан хуусаларында дужаары бергеп турар. Ындыг болганда эргеледдиг болгаш трестнң база керээлиг организацналарның удуртукчулары бүгү күштү бо тудугже мөөнмеп, организес-техниктиг хемчегларни бөш удур алыры хүнүү чугула айтырыы болуп турар.

Д. ЧҮЛДҮМ-ООЛ,
«Кызыл тудуг» эргелелинде бригадир.

Молдавияның Кәушан районунда «XXII партсъезд» колхозтүң коммунистери боттарының ажылын «Сөстүң болгаш ажыл-херектиң карышпазы дээш» деп лозуңнуң адаа-биле чорудуп турар. Колхозтуң партия организацнзын В. И. Кожокару удуртуп турар.

Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинн шапкын хогжудери — Валерий Ильичниниң амгы үеде кол сагыш салыышкыны. Кушажылды организастаарының чаа хевирлерни колхозта нептередип турар. Мал ажылының продукцнязын хейнү бүдүрери, тараа культураларының болгаш могаларының дужуун бедидери сөөлгү чылдарда чедип алдынган. Суггаттыг шелдерни калбартканы, агротехниканың мурнакчы аргаларын ажыглавааны шаа нднглиг болган. Коммунистерниң үлегерни болгаш кыйгырыын өзүгаар колхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган кушажылчы эзчегларе иделкейлиг кирижип турар.

Дайынчы хуудустарны колхозта хүн бүрүде үндүрүп, социалистиг чарыштың түңнелдерин чырыдып турар.

ЧУРУКТА: партком секретары В. И. Кожокару (ортузунда), профзавилея комитединиң даргазы коммунист И. П. Сырбу, партком чанында парадлга төвүнүң кежигүнү комсомолчу Т. И. Мковей оларның «Чаңныг» хуудустуң эзлчеглиг номерин үндүрүп турарлы.

М. ПОТЫКЕРНИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

КӨДЭЭГЕ ЧУРТТАЛГА БАЖЫҢ КАНДЫГ БОЛУРУЛ?

Республиканың суурларында чаңгыс кеът бажыңнар колдаан. Ийи болгаш бир аал чурттаар бо бажыңнарның телевилекчилери дузалап ажылагайның хогжудеринге таварымчалыг кылдыр көргеп. Ук телевилелдер чеже-даа эки талаларлыг болгаш чурттаарынга таварымчалыг болза, чамдык чүүдерни эде көөрү күзенчиг болуп турар. Ол дугайында «Кодээ» чурттакчыларының болгаш бодунмуң хууда бодалымны бижикседим. Хамыктың мурнында ам туттунуп турар бажыңнарның дөштыкы маңза-биле шын турары таварымча чок. Чүге дизе ыяш ол болгаш кургай бергенде чыырлы бээр, хемчээни кызырлыр. Чудуктар кургааш, бот-боттарынче чыырлы бергенде, бажың чылыг болур. Кажан хана ыяжы ол турда шыварга, ол чудуктар чыырлбас, «хере теп» алган турар. Оон уржуунда хенә шөөраш, соок апаар.

Чаа ажыглалга киргеп бажыңның ханазын чурттакчылар ынчангаш бир чыл болгаш дедир сөгөр ужурга таваржыр. Тудугжулар оа-ле дораан бажың дөштын шыппас болза эки. Бо бодал чүгле чаңгыс мээң-даа эвес, ындыг бажыңны эдилеп турарларның шупгузунүң саналы болур.

Чижек-биле алырга, туттунган ийи аал чурттаар бажыңны шыварынга 4—5 кубометр маңза хөрек. Ону кылырынга телевир үнер. Чурттакчыга оон ажыы улуг эвес болганда, ийнги чылында шып, азы штукатурка хөп алза кандыг боор. Чылыг бажыңга хей одаар үүүл-даа чарыгдаттынмас, чонның кадыынга база эки.

Бажыңның печкаларын кылырын оскерткени таварымча чок. Чүл дизе плита-печкаларны кылырде, оон ыш үнер оруктарын ээр-дегыр кылдыр кылыр турган. Кажан түүл. бу изнй бергенде, бажың чаңгыс аай температуралыг турар ужурлуг. Чогум-не ынчангаш бажыңның печкаларының ыш оруктарын эээш-ле дизе үш, беш чедир кылырга чылыг болур. Амгы печкаларда чүгле от одаар чер болгаш дорт үндүр тудуп каан хоолай ол-ла. Азы тыва өгленнең суугузу-биле домей төлевилээн. Чүгле от салыр черге изнгден башка, кандыг-даа чылытқы печке тутпайн турар болгаш доктаамал от салырын негээр. Ындыг печкага чылда, анаа печкага бодаарга, одаар чүүлду барык ийи катап хейнү чарыгдаар.

Ол ышкаш төлевилелда бажыңның дөштыкы херимнерин, штакетниктерни тудары көрдүнген. Шаараш хөрим оттур бүгү-ле үүл көстүп турар. Тудуг организацняларында ажыглаттынмаан, стандартка дүүшпес маңзалардан мүңгеш хөрим кылыры черле чугула.

Бо бодаларны солун дамчыштыр төлевилекчилерге чедирип, оске эштернң сүмезин дыңнаан болза эки деп бодадым. Район төптеринде чурттапга тудуун харыылап турар Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинниң чанында капитал тудуг эргелели, «Красноярск гражданпроектинниң Кызылда салбыры бо талазы-биле бодунуң сөзүн чугаалаар ужурлуг.

А. СЕМИС-ООЛ.
Хандагайты суурнуң чурттакчызы.

САДАДЫП ТУРУП БЕРГЕН

Кызыл хоорайның жүрнүү талазында чаа микрорайонда 160 ааа иштн чурттаар № 12 чурттапга бажыңының тудуу бо чылын ажыглалга киирер ужурлуг чугула объектилерниң бирээзн. Ук тудуг архнтектурлуг квастелгенниң коруттүүнүң талазы-биле моон мурнында хоорайга түттүнгудаан түүлбү тудуглардан онза ылгалдыг, телевилел-тургузуу нарын болгаш улуг тудуг. Оон иштн ортек-үнезн йүн мнялнон ажыг. Ниитизи-биле чеди улуг-биче корпустардан тудуг тургустуктуп турар. Бирги болгаш ийнги корпустерниң коя тудуун бистиң бригадавыс эртнең чылдың апрелдеп эгелеп тудуп эгеледнивис. А үшкү, дөртки корпустарын, Николай Панниниң бригадазы бистн мүрнай тудуп эгелээн. Ам ол дөрт корпустарның коя тудуун дээвнир кырының ышкыр дугаваш, бажың дөштыкын планировказын кылгаш, чаагайдыларга ажылын амдыгаашкан эгелээри негеттинил турар.

Бо дээрге, сөөлгү тургустуткан график ёзүгаар баштай ажыглалга белеткээр, чүгле бирги корпуска хамааржыр соруага бо-дур. Шак ындыг ажылдарны боттандыларды 2-ги, 3-кү, 4-кү, бешки корпустарга дес-дараалаштыр, график ёзүгаар көрдүнген.

Объектиге балконнарның болгаш чада тепкиштерниң демнег дуглаг-хөрнмнери дарый хөрек. Ону кылып хандырар ужурлуг «Тудуг кезектерн» комбинат (директору А. И. Антонов) бөгүнге чедир чаңгыс-даа дуглаг-хөрнмнери кылбаан болгаш хандырбаан. Ынчангаш тудугдан электри канаакчыларын ыкаар чорудар. эмгеглештирер ужурга таваржып турар бис. Оон ыңай тудугнуң АП-5 маркалыг гарниз плиталарын будурери саадаан. Бо плиталарга чагыгларывыстан август 27-ге чедир, чүгле бирги корпус четчелеттингеп. Дээвнир кырының дөштыкы ханазын ол-сугдан камгалаар чүге демирлерге чагызыс күүсеттинмеске, складтан чүге демирлерни эккелгеш, кескеш, оларны ботгарыпыс хей үе-шактыг чарыгдап туруп, кылыр ужурга таварыштывыс. Ам вентнляцна камераларының кырын дугаваар ыңдыг зонт халыптарны, иштикн вентнязцна коробкаларын «Тыва тудуг» трестнң будурулге-технологтуг четчелеэшкнн баазазындан, кылып чорударын маңаавышаан хеваэр бис. Дорту-биле чугаалаарга, тудугда иниги байдал кончуг дувуреминг болуп арттышаавл. Соок дужуп, чер дока бээр үе ырак эвес.

Ындыг болганда эргеледдиг болгаш трестнң удуртукчулары бо тудугже онза кичээнгейни үгледп, тудугнуң материал-техниктиг кандырылгазын шелкынчыдып, тудугжуларның болгаш кергээлиг бүгү коллективтериниң күжүн чогуур негелдерге чедир мөөнмеп, бүгү ажылдарны комплекстиг шалыкшын чорударынче негелдеңн күштелдирери чугула.

Бир дугаарында, дөштыкы чер ажылдарын дүргедедирн, бүгү кергээлиг коллективтериниң бедик будурулгчуүүт ажылдаарынга таварымчалыг байдалды тургузары коя айтырыг болур.

Ам коя тудуг-монтаж ажылдары чоруттунуп турар алдыгы, чедирги корпустарда байдалга доктаап керейн. Мында 6-гы корпусту Валентина Дубининаның бригадазы-биле мээң бригадам ийи эзлчегбиле эмеглежкн тудуп турар бис. А чедирги корпуста Николай Панниниң бригадазы ажылдап турар. Бригадалар октябрь айда бо корпустерниң коя тудуг-монтаж ажылдарын доозуп дужаар соруагалыг. 6-гы корпусту чыл төнчүзүнде, 7-ги корпусту келир чылдың эгезинде дужаар ужурлуг бис. Ол хуусаларда бүгү ажылды ынчаар кылып будурериниң бүгү арга-курлаварлары бистө бар.

Сөөлгү үеде бистиң дөштыкы, будурулчуүүт ажылдаарывыска моондактап турар четпестерни борте айтырын чугула деп бодай-дыр мен. Ол чүү четпестерил? Борте бир дугаарында КБ-981 маркалың суургалыг кранывың үрелнр чоруу хей болуп турда, кагап чаартканда графикте планнаттынган, чыл төнчүзүнге чедир ажылгалга киирерн нердүнген бөш корпустарны бөзин айтыкан хуусаларында дужаары бергеп турар. Ындыг болганда эргеледдиг болгаш трестнң база керээлиг организацналарның удуртукчулары бүгү күштү бо тудугже мөөнмеп, организес-техниктиг хемчегларни бөш удур алыры хүнүү чугула айтырыы болуп турар.

Д. ЧҮЛДҮМ-ООЛ,
«Кызыл тудуг» эргелелинде бригадир.

МӨҢГҮН-ТАЙГАЖЫЛАР УЛУГ-ХЕМДЕ

Мөңгүн-Тайга — мал ажылагайлыг район, ынчалза-даа ниитиниң малынга чедер ужурлуг сиген белеткеп ап болур чөрлер онда кончуг эвээш. Ынчангаш мөңгүн-тайгажыларның малга чем белеткелнн Өвүрнүң Ак-Чыраага, Улуг-Хем, Таңды районнарның девискээринге чорудары чаңчыл болган.

Бо хүннерде «Мөгөн-Бүрен», ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтарның механизастеттынган нйн звенозу Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хем» совхозунуң девискээринде Көк-Чыраның шынаалларында сиген белеткелнн чорудуп турар.

— Маңаа кээр мурнында Таңдыда Кодээ ажыл-агый дүрзүлга станцнязының Кара-Чыраа деп черге ажылдап турдувус. Анаа 210 тонна сигенни белеткеп пресстээш, совхозче чоруткан бис— деп, «Мөгөн-Бүрен» совхозтуң звено удуртукчузу Адыг-оол Кара-Сал биске чугаалады.—Маңаа келгеш 40 ажыг тонна сигенни белеткеп алдывыс. Сигенниң үнгенн аажок, ынчангаш оолдар бедик кедурээүшкүнүг, хей-аттыг ажылдап турарлар. Ылаңгыя бо чылын Кызылдың № 1 КПТУ-зун дооскан Дмитрий Доржуңуң, Уран-ооя Аракчаанның ажылын мактаавайн баар арга чок. Валентин Айыылүгей, Виктор Кара-Сал, Михаил Айзат база-ла ышкаш ажылдап турар.

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң сигенчилериниң турлаа мөгөн-бүренчилериниңден ырак эвесте, орук кежиндир. Олар маңаа кожаларындан эрте келген болгаш, 170 тонна сигенни белеткеп ап четтингнккен. Сөөлгү чаъстер соонда сиген шөлүүүң машина эртер аргажок кылдыр одуп, тулаалемгемы-биле белеткеттинген сиген прессгери шөлде чыттыпаан. Чер бичии кезинирге-ле, оларның сөөртүлгезн эгелээр.

Ыракты Мөңгүн-Тайгага ам барып кожуглуг КамАЗ-биле сиген сөөртүп чедирери амыр эвес. Ону шыдаар-ла кижи шыдаар. Республиканың Кодээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазының дуржулгалыг чолаачылары Владимир Лемешевский, Часы-Маадыр Куулар, Юрий Глазырын болгаш өскелер-даа ону чедиишкинниг боттандырып турарлар.

Улуг-Хемниң шыналларынга мөңгүн-тайгажыларның мал чемн белеткелнкнң шалыпкын темпизн уламчылаавышаан.

Н. БАЗЫР.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң трактористи Кара-оол Назыты.
Авторлуң фотозу.

Беш чылдың кижилери

АСТРАХАНЬ УЛАМ ӨЗЕР

Балык тудар болгаш судно сеткээр Астрахань хоорай ам бойдустуң үнелиг чиг эдн болур газты болбаазыладып кылыр чурттуң улуг төвү болуур деп белеткенил турар. Элээн каш чыл бурунгаар Волга ыдыңның ховузунга Волга хемде бурунгу хоорайның чоогунга газконденсат-биле байлаа черни тыпкан. Ам ында чыл бүрүзүнде миллиард-миллиард кубометр одаар үүүлду кезып тывар болгаш болбаазыладып кылыр, минералдыг чемишмидилгелерни кылырынга эртежкн чүгула хей миллион тонна күтүрну будурер үреттүр комплекизнинң телевизнели кеступ келген.

Астраханьче улуг тудугга кээрн-биле чурттуң бүгү-ле будунмарындан хей мун ажылчыннар болгаш специалнстер четкилеп келген. Эң-не чүгула соруага болза оларга амыдыран чурттаарынга, ажылдаарынга, дыштанырынга эргежкн чүгула байдалдарны тургузары болур. СЭКП ТКның Полнтбюрозунуң эзлчегнң үүлгелнн коорайны хогжудери-биле, нефть-газ комплезинниң ажылдакчыларынга бараан болуруу-биле холбашкан чурттапга бажыңнарын болгаш социал-амыдырал тудугларын тудары-биле холбашкан чемчеглерни чүүдүт деп көрген.

Астраханьның канчаар хогжуунуң база ол талазы-биле чүү кылып турарының дугайын СЭТА-ның корреспондентизинге тооруқуусконнуң даргазының бирги орлакчызы В. Еременко ынча деп чугаалаан.

— Хоорайга чурттапга бажыңнарын, социал-амыдырал болгаш/культура албан черлернинн тудуун калбартыр дугайында партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынын астраханьчылар өөрүп четтнрнишкнн-биле утпаанывыс. Алдыы Волгага ол амгы үеның индустриалдыг улуг төвү болуп, улам-не чаагайжыттынган болгаш чараш хоорай болу бээр.

Астраханьның нефть-газ комплезинн область төвүнден элээн кеш он километр черге тудар. Оон ажылдакчыларынга чурттапга болгаш социал-амыдырал тудугларын хоорайның бодунга тудар.

Ол шиитпирге дүүштүр, чижээрээ-ге, Софья Перовскаяның кудумчузун чаартыр, эрги башкыларны бүзүп кежүргеш, оон орнунга хей кавт чурттапга бажыңнарын тудар.

Куруг турган черлерге микрорайоннарны тудар. Амгы беш чылга бодаарга, он ийнги беш чылда чурттапга бажыңнарын будун чартык кагап хейнү тудар. Чурттапга бажыңнарын тудары болгаш эрлерин чаартырын комплекстиг чорударын хоорай Совёди чедип алган. Түттүнүп турар мурнуу чеен районда чурттапга бажыңнары-биле кады школа, уруглар комбинады, универсам түттүнген, автобустар маршрудун ажыттыкан.

Астрахань—чараш хоорай. Чоокку келнр үеде ол ам-даа чаартырнар.

АК-ДАШ ОГЛУ АЛДАР ЧЕТКЕН

Автобус бедик дагларны ажыгдыр чоруткан чазагаглыг бруктап хандып олурган. «Тыва кобальт» комбинаттың узун хоролайлары бедип үнген, будурулге корпустары дег ээдээ черде кеступ келди. Оң талада Таңды-Уулының эзнимнери кеңгус мыя бо дег хүнге мөңгүнелеп кеступ чыдар. Келгенге хергээм-не ажылчын ажыгны, сеткил-сагыжын сонуургап көөрү чүве.

Цехтерге барып, удуртукчулар-биле ужуражып, байдалды көрүнүп эзлээн болгаш, мурнакчы ажылчынналрның бирээзи-биле чугаалажыр аргалыг болдум. Комбинаттың столоваазында дуъштээн ажылчыннар аразында танылрым эштер «бижикер болза Ортунашовичнин бижип көрүңер» деп дораан-на сумелей берди. Гидрометаллургия цехинин ажылчыны Д. С. Ондар базала ол санаага катчы берди.

Комбинатта он чеди ыяш ажылдап турар. Каадыр-оол Ортунашович Донгак боду база ында чемненип олуур. Черле шоолуг чүве ыыттавас, порукусмээр болгаш ажылжикнинн дугайында «чүгээр турбис» деп харыылады. Ажылдаарынга таварымчалыг бүгү чүүлдерни тургускан, ажыл чүгле кижинниң бодунуң хамаарылгазында дээрзин ол демдегээр болду. Бетин кыдыы дээрге бо столоваавыс көрүп көрээлнмер. Кеш кепеек-биле чемненип алыр. Менюда ногаа аймаактан бээр бар.

Бистинде эки кижилер эвээш эвес дээш мурнакчывыс, эштериниң дугайында колдуу чугаалап берди. Дүштээр үе ам-даа төнмээн. Каадыр-оол Ортунашович ийи аныяк оолдар-биле шарлыг дээрбенюн башкарыяга пунктузунуң ээрээлнде келдилер. Оларга хамык чүвени тайылбырлаан, айтып берген турду. Үр эвесте ажылдаан оолдар оон чайлыг уезин ажыглап, арга-суме алыр дээш келгенни биядине берде. Чугаазы оожум, кылумзурүү аарак чугаалаар. Коммунист, дегдынныкчы, кижиниң топтуун, дуза кадарынга чажам диңезин мыя моон безин көрүп болур.

Үүрмектеттинген масса конвейер дамчыт эртнеш, улуг дээрбелерде хоютүкүп турар. Бо бүгү механизмнерниң ажылын ажылчын кижи башкарып орар. Приборларда согунчугаштардан ажыя чорудуун номчуур. Амгы үенин ажылчыны кижи бедик мергежилдиг кадр дээрзин бо ээлчегнин ажылындан эскерип көрдүм.

Аныяктарга дузалаары чугула деп оон чугаа арааында-ла онзалап демдеглеп орарым эскердим. Борте кээрде, шериг соонда «Тыва дег-дугу» комбинаттың ырыглап фабриказынга үш чыл дургузунда регулировщик болуп ажылдап кээткен турган. Ол хиреде ынчангы коллектив оны база быжыыл-биле долга алган. Дагдыныкчы Василий Герасимович Берасов мергежилге өөреткен. Хоочун ажылчынның бо чаагай чаңчылын өнияктарның салган ап турары кончуг өөрүүчүг. Каадыр-оол Ортунашовичнинң дагдыныкчы алганы Сергей Сарыглар, Виктор Айлан, Олег Ооржак ам мурнакчыларның одурүүнче кирген. Олар ам кеш чыл болза база эскелерге дурзулгазын дамчыдып эгелээрлер.

Кижи болуру чажындан, ээт болуру кунундан деп чугаа бар болгай. Куш-ажылчы коллектив оон дадыгарынга улуг салдарлыг болган. Черле оон кежээзн, туруштуу ажвок. Чажындан ажылга өөреңген болгаш чажам деп чүве черле билбес. Хемчик темнюк кыдыында бичии суурга—Ак-Дашка өскен оолдун салым-чолу Тываның улуг будурулгелериннң бирээзи-биле холбаалыг болгаш. Хей уруг-дарыглыг инек кадарчызы болгаш сеанчы, бүдүүн улустуң улуг огяу ам-атсуреглиг ажылчын, Куш-ажылчы Аддар орденнин III чергезинин эдилекчизи болган.

Суг-Аксы ортумак школазын дооскан соонда Совет Армнянын дургээлекинге чоруткан. Оон халаажын келгеш, комсомолчу путёвка-биле Ак-Довуракка барган. Амыдырал вайы-биле мында, кобальтлыг Хову-Аксында келгенн ол. Ам ол эң бедик мергежилдиг ажылчыны, разряды — беш. Эзлчег мастери, бригадир болуп ажылдап келген. Ынчалза-даа оон сонал турары-биле эң мергежээни — дээрбе машиниэи. Ол ажылды Каадыр-оол Ортунашовичнин беш салаазы дег билир. Ол ышкаш ажылгыр, кызымак, бедик харыысалгалыг, дуржулгалыг кижилернинг ачызында, олар мында эвээш эвес, коя цехтерниң бирээзи —гидрометаллургия цеги чарыштың доктаамал тнилекчизи болуп турары чугаажок.

Чурумну быжыглаар, камналгены шыңгыыладыр дээш будурулгенин ээзээ, хоочун ажылчын сагыш салып турарын оон чугаазы бадыткап турар. Шөрларны, электри энергизын камнап алырда, улусчу контроль болуунуң кирип турар үлүүн ол демдегледи. Кижи бүрүзүнүң харыысалгазы улуг болган тудум, четпестер дүрген чайлаттынар — оон бодалы ыңдыг. Ол ышкаш бот-боттарын билчнри, детнжнери— ажылга быжыг быра.

Кады ажылдап турган эштериниң дугайын ыыттаайн баары таварымча чок. Ол дугаларын Каадыр-оол Донгак база айытты. Ол улуг чоргааралбиле мурнакчыларның адын адады. Тыва АССР-ниң Дээди Советинин депутады Е. В. Романенко, улуг аппаратчик И. Ч. Күдер-оол, коммунистиг куш-ажылдың шалыпчызы, иделкейлиг хей-нимтичи К. Н. Тулякова...

Ажылдаавышаан Кызылдың политехникумуун оол дооскан. Арыглакчы-техник мергежилин чедип алган. Барык чээрбн чыл ажылдап турар болгаш ажылды организастаарынга хамаарышкан саналдарныдаа кирип келген. Четпестерге эптээ чок, бот оожургал билбес, мергежилинге долузу-биле бердинери — бо шынарлар мурнакчы ажылчында бар. Бодуун, бичө сеткилдиг болгаш эш-оорунун тундутколаан ол база чаалап алган.

Хову-Аксы оон өскен төрээни Ак-Дажы-биле домей болгаш. Борта ог-буле туткан, ынак ижин тыпкан, ажы-төлду өстүрген. Ийнги ог-булезн епарган цеги, эзлчээ база мында. Таңды-Уула бажында чүдүртүнүп алган борбак ак булуттан ыңгыда өскээр көөрге дээр аас. Ажылчын кижи ниитилелге ажыктыг ажыл кылыр дээш сагыжы варып, бүгү күжүн олче берип чоруур болганда, оон арын-нүүрү бо дээр дег ары.

А. ХОВАЛЫГ.

ТИИЛЕКЧИ УЧАСТОКТАР

Доозукчу чылдың тудуг программазын хуусаа бетинде, эки шынарлыг доозар соруга-биле «Тыва септелге тудуг трестнң тудуг-септелге участоктарының аразында чарышты организастаан.

Дөрт чыл сес ийнарда беш чыл планын Кызыл-Мажалыкта, Мугур-Аксында, Тээлнде болгаш Эрзинде участоктар күүседнпкен. Коскү чедиишкинин Р. Кудашованың удуртканы Кызыл-Мажалыкта участок чедип алган. Беш чыл эгезинден тура участок пландан ажыр 392 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылгаш, планның 112,4 хуу күүсеткен. Ажыглалга киргеп болгаш септеттикнген объектилерниң шынары эки.

Т. КУЗЬМИНА.

Хөй ургларлыг иелерни «Иениң алдары» орденнер-биле болгаш «Иениң медалы» медальдар-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Сес ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Мария Кертик-ооловна **Ооржак** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың чуртталга-коммунал эргелелиниң техажылчыны.

Анай Донгураковна **Хомушку** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Чеди ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Ирина Саният-ооловна **Хинина** — «Ленинчи орук» совхозтуң саанчызы.

Алды ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Тамара Коябак-ооловна **Даваа** — Мерген суурда ег-буле эззи.

Александра Сарыг-ооловна **Монгуш** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң саанчызы.

Ирина Яковлевна **Сагалакова** — «Енисей» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Орлан-ооловна **Самдан** — «Енисей» совхозтуң ажылчыны.

Нина Ивановна **Шеригбен** — «Енисей» совхозтуң ажылчыны.

Беш ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Галина Петровна **Иванкова** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Киммаа Оюновна **Лопсан** — Ильинка ортумак школазының башкызы.

Любовь Николаевна **Нефедова** — «Улуг Октябрь» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Назымчаповна **Сандараа** — «Бурунгаар» совхозтуң ажылчыны.

Чудена Начиновна **Санчат** — «Совет Тыва» совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Сес ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Барынмаа Дулушевна **Серен** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Ренса Оюновна **Чыпсын** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чеди ургулу божаан болгаш кижизиткен иениң «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Нина Степановна **Серен** — Кунгуртуг суурда ег-буле эззи.

Алды ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Алдын-кыс Кенденовна **Кыргыс** — Кунгуртуг суурда ег-буле эззи.

Зоя Коловна **Ортуи** — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Беш ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чудур Кыртышпановна **Донгак** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Байкараевна **Оруйгу** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Тос ургулу божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Ботуяк Чүсүкпеновна **Ооржак** — Алдан-Маадыр суурда ег-буле эззи.

Екатерина Кара-ооловна **Дамбрел** — Ийнең кадыкшылга школазының техажылчыны.

Татьяна Шыырапповна **Кол** — Адыр-Кежиг суурда ясли-садтың эргелекчизи.

Чечек-кыс Балчировна **Кол** — «Май 1» совхозтуң саанчызы.

Санчат Түлеековна **Кыспай** — улус депутаттарының Ишкин көдээ Соединиң күүскомунуң секретары.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди ургулу божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Лидия Очуровна **Бичимей** — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Анна Базычиковна **Шимээра** — Ий ортумак школазының техажылчыны.

Алды ургулу божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Кама Кыргысовна **Улавчы** — «Май 1» совхозтуң бухгалтери.

Беш ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Людмила Попушовна **Бараан** — Адыр-Кежиг суурда ег-буле эззи.

Екатерина Кара-ооловна **Дамбрел** — Ийнең кадыкшылга школазының техажылчыны.

Татьяна Шыырапповна **Кол** — Адыр-Кежиг суурда ясли-садтың эргелекчизи.

Чечек-кыс Балчировна **Кол** — «Май 1» совхозтуң саанчызы.

Санчат Түлеековна **Кыспай** — улус депутаттарының Ишкин көдээ Соединиң күүскомунуң секретары.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди ургулу божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Күнзенмаа Килимовна **Даржы-Нава** — Булуң-Терек суурда ясли-садтың нянязы.

Алды ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чечек Тюлюшевна **Доржу-Нава** — Ак-Туруг суурда ег-буле эззи.

Нина Тановна **Оскур** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Байлаң-оол Дамбаевна **Самдан** — Булуң-Терек суурда ег-буле эззи.

Галина Хулер-ооловна **Хуурак** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Беш ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Серенмаа Байкараевна **Даржы-оол** — «Улуг-Хаа» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Монгушевна **Дарыма** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Нина Донгаковна **Ховалыг** — Арыг-Узүңүде участок эмнелгезиниң санитарказы.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Беш ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Наталья Васильевна **Оюн** — «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыны.

Чечекпаа Узутовна **Сарыглар** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Чеди ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Лидия Очуровна **Бичимей** — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Анна Базычиковна **Шимээра** — Ий ортумак школазының техажылчыны.

Алды ургулу божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Кама Кыргысовна **Улавчы** — «Май 1» совхозтуң бухгалтери.

Беш ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Людмила Попушовна **Бараан** — Адыр-Кежиг суурда ег-буле эззи.

Екатерина Кара-ооловна **Дамбрел** — Ийнең кадыкшылга школазының техажылчыны.

Татьяна Шыырапповна **Кол** — Адыр-Кежиг суурда ясли-садтың эргелекчизи.

Чечек-кыс Балчировна **Кол** — «Май 1» совхозтуң саанчызы.

Санчат Түлеековна **Кыспай** — улус депутаттарының Ишкин көдээ Соединиң күүскомунуң секретары.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди ургулу божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Күнзенмаа Килимовна **Даржы-Нава** — Булуң-Терек суурда ясли-садтың нянязы.

Алды ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чечек Тюлюшевна **Доржу-Нава** — Ак-Туруг суурда ег-буле эззи.

Нина Тановна **Оскур** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Байлаң-оол Дамбаевна **Самдан** — Булуң-Терек суурда ег-буле эззи.

Галина Хулер-ооловна **Хуурак** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Беш ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Серенмаа Байкараевна **Даржы-оол** — «Улуг-Хаа» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Монгушевна **Дарыма** — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Нина Донгаковна **Ховалыг** — Арыг-Узүңүде участок эмнелгезиниң санитарказы.

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың август 26.

Кижилер болгаш чылдар

ДАГДЫНЫКЧЫ

Эзим-арга-биле дүрзелеткен Хараал хем кыштың соогундан чаштынып, кылын дош адаанче кире берген. Хем бары ам белеп-не эскертинмес, холураас-даа, оон үнүп кылын хар шугланып алган, ынаа-да аяктан дилиндек кылдыр сегиндыраар. Узун, хөңү шивилер, чойганнар, пештер-биле хевээжылаттынган эрик кырынга улуг эвес сууржугаш турган. Хараал алдын үүргейиниң ажылчыннарының түрлээ ол 1943 чылдың кадыг-дошкун кыжынында аңаа Бай-Тайганың Бай-Талдан белүп эрлер-биле кады 17 харлыг Кенден база чеде берген. Чаа алган ажылчыннарны иинти чуртталга черинге кирип кээн.

Аныяк оолдуң чугаа-соотчогун, ханы бодалга алзы берген чоргулаарын эскерип каапш, бажыңың дуктери бүүрүл алырган бригадири Иван Петрович Александров мынче дээш чагып чугаалап турганын Хертек Кенден ам-даа утпаан:

— Че, муңгараа, ооп. Чаңчыга бээр сен, ажылга-даа өөренип алыр сен. Чиңгине «пролетарий» болур эр-дир сен. Ам ажылчын аңгының түрээлеңинге кирип турарың бодур. Ол чиик эвес херек. Мында дадыгып, бижыгып, каналыр сен...

Чаагай сеткилдиг ол орус ажылчын-бригадир аныяк тыва ооларга чымчак, чылыг сестер-биле, чагыг, сүмезинбиле оларның мергежилдиг ажылчын болурунга дузалап турган. Кенден Иван Петрович-биле кады ажылдап, аңаа дузалажыпаа турган. Черни канчаар казарга эптиин, гидромонтёрну ажыглаарын, алдынны өнүүрүүнүң эргазын болгаш еске-даа нарын эвес чүүлдерни Кенден оон өчүзын-биле өөренип апкан. Чыл четпээнде-ле, ол тускайлап ажылдай берген. Алдынчының ажылының уг-шиин, чажыды аңаа билдингир апырган.

Хертек Кенден ажылчын аңгының түрээлеңинге Хараал алдын үүргейинга ынчаар кирген. Ол —баштайгы тыва ажылчыннарның бирээзи. Оон мергежил чедип алырынга улуг акылоры — орус ажылчынар дузалаан. Ырак-узак Бай-Талга төрүттүнген бөдүүн тыва ооп орус ниитилерниң чаагай сеткилдиин, чылыг эргеледиин медерел билип, төрел-доргулу дег, оларның-биле найырлаашы берген.

Хараал, Ойнаа ынчаар алдын казып тывар черлерге тос чыя ажылдээш, Хертек Кенден, шынал-ла, ачыгынче пролетарий» апырган. Ынчан ол 26 харлыг, кандыг-даа кадыг-берге ажылды дескештирбес, хып дээн чалыы, күдер-шыырак эр турган. Хараал алдын үүргейинден Каа-Хем районнуң төвү Сарыг-Сеп суурга барып, кээп турган. Хертек Кенден, терек болгаш шалкын суглуг Дерзиг хемниң эриин чурттаан, бодунуң үеченгези тожу кызы Санчымаа-биле дужа берген, 1951 чылда ег-буле турган.

Бир-ле катап, 1952 чыл төнер чоокшулаанда, Хертек Аракчаевичиниң Кызылда экспедиция эргелелиинден келдиртикен болган. Кел дээнде ам чүве дээш дээш, Хертек Кенден ынаар кептеп. Оон кеш хонганда ээп кээрге, кадайы Санчымаа сонуургап айтырган:

— Чүге келдиртken-дир?

— Кежер апаар-дыр бис— деп, ол допчу харылаан.

— Кайнаар кежер бис?

— Өске черге ажылдаар айтыышкын алдым. Улуг-Хем районнуң Баян-Кол деп черге баар-дыр бис.

...Тос-тостуң чыккылама соогу ажыңнадыр хаарып турар үеде, чаа чылдың бүдүүзүнде, чаа ажылдаар чери — Терлиг-Хаяа Хертек Кенден кожуп келген. Аңаа ажылдың байдалы кеңгүс оске болган. Кол-ле чүве — мөңгүн-суунуң ында бар курлаарыын шинчилеп тодарадыры. Баштай Хертек Кенденни дег цеги дээр черге ажылдадып каан. Аңаа руданы бүзүп, чүүрер, лабораторияга шинчилээри-биле шилип чорудер. Мурнунда Хараалга суг бадырар буга казып, Ойнаага хем унунуң сай-элезинниден алдын чуп турганы ышкаш ындыг чүве кайда боор. Ажыл харын оон-даа кадыг-берге.

Шинчилеп экспедициязының начальниги Кенденни келдирткил алгаш, аңаа чугаалаан:

— Аныяк, шыырак-даа, моон мурнунда алдын үүргейимге ажылдап шаг болган, арга-дүржүлгалыг-даа апырган-дыр силер. Ынчангаш өрүмнээр мастер кылдыр өөредир деп шинтпирледивис. Чөпшээрежиг сен бе?

Хертек Кенден күзеядын-биле каттышкан:

— Өөренийн херек, дарга. А бергези кайы хире чүве ирги?

— Баштай чөр өрүмнээр машинаның үлүзүнге дузалажып, олар-биле кады ажылда берге болур үжүрлүг. Оон-не хамык чүвениң уг-шиин билдине бээр. Мында ажыттыынган курстарга кежээлерде өөренир эвеспе.

Хертек Кенден 1955 чылда ынчаар чөр өрүмнээр мастерниң мергежилин чедип алган.

— Чөр өрүмнээр тускай машинаны шиңгээдип алыры дыка берге чүве чоргаан—деп, Хертек Аракчаевич сактып чугаалап орар.— Ол дээрге, Тывага эң баштай келген нарын техника. Ынчаарда бистиң ажыттаап турганывыс чөр өрүмнээр машинаның черже хандыр кирери 300 метр хире болур. Ол үеде оны туяган техника деп турган. Ынчанмейин канчаар, чөр иштинде ол хире ханыда кандыг байлек чыдарын ук машинаның ачызы-биле билип алыр. А оны хоя-биле кезер чүве болза, те чеже үе эртер, те чеже күш үнер! Ындыг техниканы болбаазын дивес ерге чок. Оон соонда келгиннээн чөр өрүмнээр машиналар оон-даа нарын болгаш хемылаары километр безин чеде бээр апырган.

Хертек Аракчаевич өрүмнекчиге дыка хөй чылдарның дургузунда ажылдаан. Баштай Терлиг-Хаяга өрүмнээр мастерниң мергежилин чедип алгаш, аңаа ийи чыл ажылдаан, ында руда күрлеварын шинчилеп тодарадыры дооскаш бээрге, 1957 чылда Өөктүң шинчилеп экспедициязынга берген. Аңаа дөрт чыл дургузунда чөр өрүмнээн. Ынчан оон арга-мергежилин ээзээн бедээн, шынал-ла, дег херээжиң өзулуг мастери апырган. Оон ажылдаан эзлчээнде өрүмнээшкинниң шынары-даа бедээн.

— Өөнге шинчилеп ажылдары дооскаш бээрге, Хөв-Аксыга, 1961 чылда чоруткан — деп, Хертек Аракчаевич чугаазын уламчылады.— Мында келгеш, чөр өрүмнээрнин барык-ла он ийи чыл иштинде үргүлүлеп келдим. Оон ам-даа бо «Тыва кобальт» комбинатты тургускаш, ында кезип белеткеп-даа, тудуг кылчып-даа турдум. Ол-ле хеллээр мында чурттап олурупкан мындыг ийин.

...Кежээнин мурнунда —мактал, күндүткел. Хертек Аракчаевичи Кенденниң үзүктелиишкин чок стажы ам дартен ажыг чыл болуп турер. Ол — Тываның ажылчым аңгызының хөөчүннериниң бирээзи. Бодунуң кадыг-берге, амыр-дыш чок күш-ажылы-биле эрте-бурунгу тыва черге болгулаан кайгамчыктыг улуг чөөртүлгелерге эвээш эвес үлүг-хүүнүн кинрген. Оон төлептиг, ак сеткилдиг күш-ажылын Төрээн чурт бедии-биле үнелээн. Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер болгаш медальдар хөөчүнүңү хөрээн каастап чоруур.

Хертек Аракчаевич чугаа бүдүрүлге ажылынга эвес, а ег-булезинге база үлегер-чижектиг. Кенден биле Санчымаа беш кыстыг өстүрүп кижизиткен. Уруглары школаны шуптузу эки середилгелиг дооскан. Башкы кызы Лиза педучилище дооскаш, башкылай берген, оон-биле чергелештир Кызылдың башкы институдунуң деткү курузунда бот-середилге-биле өөренип, ег-булезинде үш ургулу кижизидип турар. Оон бичии ийизи институт дооскан, Лариса дээдиг эртемниг эмчи, а Анна инженер, олар кайызындаа өө-бүлелиг. Артканнары база институттарда өөренип турар.

Хертек Аракчаевич кеш чыл бурунгаар пенсиядка үнген. Ынчалзе-даа ажыл чок аңаа олуруп шыдаваан. Ол-ле чылын дораан бодунуң төрээн будуруглезин— «Тыва кобальт» комбинатка таңныылдап ажылдай берген. Күш-ажылдың хөөчүну ам-даа дегдыныкчы болбушаан, аныяктарга бодунуң эрге-дүржүлгезин дамчыдып турар. «Хөөчүн көнтүге дижирги хей эвес. Хертек Аракчаевич комбинаттың өрүмнекчилер бригадазының чайлыг, хостуг үезинде бо-ле чеде бээр, оларның ажыл-ижээзи сонуургап айтырган, бодунуң чөр өрүмнеп чоракпының дугайын чугаалаан орар.

К. АРАКЧАА.

Т. БОРХЕНИҢ ЧУГААЗЫ

МАНАГУА. (СЭТА). Национал хостылганың Сандинизку фронтузүнүң национал удурулгазының кежигүнү, республиканың иштики хереглер министри Томас Борхе Никарагуага хамаарыштыр Рейганның администрациязының агрессивчи планнарын сойгалап илереткен. АКШ-тың төп разведка эргелелиниң ыдаалаачы дээрбечилерин Никарагуаның стратегтиг хөй районнарынга чыыча шапкан. Ынчангаш АКШ амгы үеде Никарагуага удур «хентаар планың» чогаатканы болгаш республиканың девискээрининге өлүрүкчү, үргедекчи үүлгедиглерни контрреволюстуг дээрбечилерниң дузазыбиле кылырын ол планда айыткан дээн, Т. Борхе чугаалаан.

Төп Америкага чөптүг болгаш быжыг тайбыңны тургузарынче Никарагуаның чүткүлдүүн ол база катап бадыткаан болгаш делегейниң ол рёконунга тайбыңны хандыраар чаагай соруулганы чедип алырынга салыышкынын кинрериниче чоок кавыңны бүгү чурттарын кыйгырган.

Никарагуаның Гондураста элчин черинин ажылдакчыларынга удур өлүрүкчү үүлгедиглерни АКШ-тың төп разведка эргелелиниң белеткеп турарының дугайында медээлер бар. Никарагуаның Гондураста элчин черин ол чурттуң эрге-чагыргаларынга нота бижик чоруткан болгаш Гондурастың девискээринде чепсектыг дээрбечилер Никарагуаның элчин черинин бажыңын буза тепсиринге белеткенин турарын ында дыңнаткан.

Никарагуа улуска удур ходелип турар дээрбечилерни Рейганның администрациязы «демократиянын камгалакчылары» деп адап турар. А «демократиянын ол камгалакчыларын Никарагуаның дипломаттыг ажылдакчыларын болгаш оларның ег-булелериниң кежигүнерин araатаашыг ёзу-биле өлүрерин планнап турары илерээн.

Делегей эргежиниң норма-чижектеринге дүүштүр Гондурестың эрге-чагыргалары Никарагуаның элчин черинин ажыл-денчиларының өйыыл чок чоруун хандыраар хүлээлгелиг деп, нотеде айыткан.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Тигр хемниг чөөн талазында девискээрге «рак шеригler дайзынның турштарынче шевер халдаашкыннарны кылган деп, Иракның кол шериг командылалының дыңнадыында айыткан. Дайзын чорудуулгаларының үезинде иранкарның шериг складтарын болгаш катерлерин узуткаан.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Иранның ИРНА агентствозунуң дыңнадыын ёзугаар алырга, севаг 24 шек дургузунда ирак-ирак фронтуга артиллериялиг-биле аткылажыышкынар үргүлүлеп келген. Иракның 30 совдаттарын болгаш офицерлерин узуткаан дээш, дыңнадыгда демдеглээн.

ДАШТЫКЫДА АНЫЯКТАР АМЫДЫРАЛЫ

ПАРИЖ. Социалистерниң үзээ Франциянын кандыг-даа чезектеринден артыкка аныяктарның айтырыгларын тоон көрбейн турар. Ол дугайын Күш-ажылдың бүгү-ниитизинин конфедерациязында кирип турер Вель-де-Марн департементинин профсоюлар федерациязының аныяктар комитединиң медеглелинде айыткан.

Амгы үеде Франциянын ол департементизинде 15 муң ажыг аныяктар ажыл чок, а оларның 50 хуузу ажыл чок чорук дээш дузалаачы безин албайн турер. Чазактың ол чорудуп турар хемчеглерни мырыңай дээштиг эвес дээн, ол медеглелде демдеглээн.

НЬЮ-ЙОРК. Мурнуу-Африкада расисчи ёзу-чуруумнуң ханныг үүгедиглеринге болгаш ол ёзу-чуруумну АКШ-тың администрациязының деткип турарынга удурланыышкынның үлүг чыскаалы Нью-Йорк хоорайга болган. Мурнуу-Африка Республиканың КНО чанында доктаамал төлээ черинде баскынындан АКШ-тың төлээ черинин бажыңынга чедир чыскаалгалар барган болгаш «Вашингтонуң болгаш Преториянын эвилелиин үзүткээр», «АКШ-тың корпорациилары — Мурнуу Африкадан үнүп чоргузук» деп бижээн плакаттарны хоюп тудуп алгаш, чораанар.

ЧУРУКТА: Нью-Йоркка болган чыскаалдың киржиичилерин. Оң талазында — сураглыг ыраажы болгаш тайбың дээш америк демисеячи Гарри Белафонте.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

ЭЗИРИКТЕР КӨЗҮЛБЕСТЭЭН

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел-бүгү улустуң херээ

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле партияның болгаш чазактың доктаалдары үнгендеп бээр үш ай ажып турар. Бо үеним дургузунда Чөөн-Хемчиктиң Чыраа-Бажы суурга дыка хөй чүүл кылдынган. Арагаңы кадыы-хамаанчок ижер, хөй-ниити черинге эзирик көстүр чоруктар шуут читкен.

А мурнунда кандыг турганыл? Оны чугаалары безин харжынныг. Совхоз ажылчынмарынга аванс азы шалың берген соонда суурнуң чурттакчылары, малчыннар арагалаар туруптар. Ажыл-агыйын безин хонуп-хонуу-биле уттуптар чоруктар тургулаан. Оон уламындан чамдык кижилер өре-самчыгдал-даа кылып, кемдээшкинге-даа таваржыр турган-на.

Ону болдурбас дээш партия, совет органнарның ажылдакчылары чамдык ажылдарны кылып-даа турган. Лекцияны номчуп, беседаны кылып, арагачыларны хана парлелгазынга шоодуп-даа келген, а түнелги шоолуг эвес турган. Харын-даа чамдык арагачыларның бажы шуут эттенген.

Партияның болгаш чазактың бо хемчеглерни шыңгыы ажылдарын бистен негеп келген. Ол ажылды күштелдиргенинден корум-чурум эзикээн. Бо талазы-биле бодалдарын чугаалап бээрин чамдык ужурашкан хөөчүннарымдан дилээн мен. Олар чежам дивейн, бодалдарын илереттi.

К. Монгуш, пенсионер: «Бо хемчеглерни чогуур үезинде үнген дел бодаар мен. Ону боттандырганымдан ам чурумчуп, арагалаашкын үржүүндан озал-ондакка, өлүм-чидимге таваржыр чорук моон соңгаар болбас дел идегелдиг мен».

К. Ховалыг, малчын: «Арагалаарынга сундулуг ада-иелер бар болгай. Оларның уруглаарын кээргээр мен. Арагалаар ада-иелериниң уруглары ашчем безин орта мшлес, соок бажыңга, соок ергге хонуп-хоп, нуу-биле олурар болгай. Ам ындыг чорук болбас-тыр. Ынчангаш, арагалаашкынга удур демиселди күштелдиргенин детиивес арга чок».

О. Меңге, пенсионер: «Арагаңы магазинге хостуг садып турда, ону аныяктар база садып ижер, оон херек үүлгедир турган болгай. Чамдык кежээлерде кижи кудумчуже унуксевес, эзирик аныяктардан сестир турган болгай. Ам дыка эки-дир, эзирик кижи көзүлбестээн. Арага садарын кызыгаарлавышаан, 21 хар четпээнерге ону шуут сетпас дээнин чүректиң хамызындан детиивир-дир мен».

К. Пюрюна, «үш-ажылдың хөөчүну: «Назы-харым дегээн, 74 четкен. Мынча үеним дургузунда бистиң республикавыстың, Чөөн-Хемчиктиң, Чыраа-Бажының чаартылгаларын көргөн херечи мен. Ону партияның болгаш чазактың сагыш салыышкыны-биле күш-ажылчы кижилер чаартып тургускан. А арагалаар чорук база келтереп бар чыткаңы шын. Дашка уур кижи-ле ону «амзаптар» апарганы чажып эвес. Арагалаашкынның болгаш алкоголизмниң көгүн үзүп дугайында хемчеглер боттанып эгелээн соонда, тыва улустуң арага ишпейн сарыг шай кудуп ижип хөөреживр чаагай чаңчылы ам база катап эглып келир-дир дел идегээр-дир мен».

А. Монгуш, тудугжу: «Аныяк кижилерниң арагаже оруун дуглааның детиивес арга чок. Мен бодум безин Чадаана-биле Чыраа-Бажы аразынга автобуска та чеже катап эзирик чордум ыйнаан. Ол чораан ажаа олурган пассажирлерге шаптыктап, эпчок сестер эдип, калчаарап-ла чораан мен. Ону билинмишаан, арагалаар чорумну каттанымны бузурадип керейн».

О. МОНГУШ.

АЖЫЛ-ИШКЕ-ДАА, АМЫДЫРАЛ-ЧУРТТАЛГАГА-ДАА

Арагалаар чорукка болгаш алкоголизмге удур демисел Чөрби көдээ Соединиң девискээринде күштелген. Арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссияны көдээ Соеттиң чанында тургускан болгаш оон ажылын үенинң негелдезинге дүүштүр тургускан. Оон ажып планы хөй талалыг. Кудумчу комитеттерин тургускан, дружинниктерни быжыглаан. Кижизидилге ажылын олар чонуң чурттап турар черинин айы-биле чорудуп турар. Оон-биле кады эзирлер суксун садарын хайгаарлар комиссияны база тургускан. Чурум хажыдыышкыннарын болдурбас сорулга-биле магазин хагдынып турда, аңаа баргаш олар сеттынган арага-биле талоннарны шүүштүрүп, хынап турарлар. Хажыдыышкын иле-реттине берзе, чугааны шыңгыы тургузар апаар. Комиссияның илереткени-биле хажыдыышкын кылган садыгжы 50 рубльге штрафтаткан. Көдээ Соеттиң күүскому сезоннуг ажылдар үезинде, ылаңгыя мал чемининг белеткели чорup турар бо хүннерде, ол талазыбиле чурумну шыңгыы тудуп турар.

Моон мурнунда эзирлер суксуннарны хостуг садып турда, ону магазинге эрте-ле сада бээр турган болза, ам магалыг болган. Ынчан чамдык кижилер магазин долгакыл, ону кедерип хүнээр боор чүве болгай. Машина-техника чыглы берген турарын бо-ла көөр чүве болгай. Ам арагалаар чорук-биле демисел кескүзү-биле күштелген. Боттары эзирлер суксун кылып турганы дээш 100 рубльге штрафтатканнар база бар.

Черби суурну ам оон мурнунда турганы-биле деңнээрге, ам тайбың апарган, эзирик кижи көзүлбестээн. Мынчаар чурттаарга, магалыг-дыр. Оон салдары ажыл-ишке-даа, амыдырал-чуртталгага-даа чугаажок улуг болур ужурлуг.

Р. ОЧУР-ООЛ.
Кызыл район.

ТОКИО. Делегейниң өйнги дайынынга чурттуң чугаа чоок-не дужун бергенинин дугайын-да императорнуң бижинн чаа-лаан хүнден бээр 40 чылынга холбоштыр «өлгеннерни сактырының» ёзулалы япон найысылалда эң улуг «Будокан» залга болган, агрессчи дайынарның чедп муң ажыг хоочунарын аңаа чалаан. Японияның Азияга чорудуп турган эжелекчи дайынкарынга өлген кижилерни хөөрөштүкен Токионуң Ясукуни хүрээзинче премьер-министр Накасоне ол ёзулалдың соелунде дорээн-ка чорупкан. Ол хүрээни он бешки чүс чылда тутқан турган. «Төрээн чурттуң бүргемнүй берген кадегелекчиларынга» деңзызынга генерал Х. Тодзионуң болгаш дайынның эскиндаа кем-бурууяут кижилериниң аттарын 1970 чылда-ла киргеп турган. Генерал Тодзиону болгаш еске-даа дайын бурууттуларын делегейниң шериг трибуналының шиитпелин ёзугаар 1948 чылда шаажылап өлүрген.

Консерваторлар чазаның кылган ол «ёзулаан» актызын депшилгелиг партиялар болгаш чурттуң хей-ниитизиниң калбак бөлүктери Японияның конституциязынга «өрүшкен» зделинишкин кылдыр санап көрген. Делегейниң өйнги дайынның халаптыг үрүктерин уттуптар дээн чагырыкчы бөлүктерниң оралдажыышкыларынга удур хей сеңнүг митингилер, чыскаалдар Токио хоорайга болган.

ЧУРУКТА: премьер-министр Накасоне Ясукуни хүрээзинге кээп чораан үеде чыскаалдың киржиичизин тудуп, хоруудап турары.

Рейтер — СЭТА-ның теле-фотозу.

ЧАШТАРГА БЕЛЕК

Найысылал Кызылдың Калинин аттыг кудумчузунда №24 ясли-сад августа төнчүзүнде ажыттынган. Аңаа 1 хардан 6 харга чедир 280 бичии чаштар турап кылдыр туткан.

Чаа ясли-садтың баштайгы ээлери ада-иезинге үдедип алгаш, өөрүшкү-маңнайлыг эртен эрте чедип келгеннер.

Ясли-садтың эргелекчизи Галина Ивановна Иванова ажыдыышкын үезинде бодунуң семьязынга партия болгаш чазактың бичии чаштарның келир үези дээш ада сагыш сыныышкынының ачызында, уруглар албан черлерин хөйү-биле тудуп турарын чугаалаваш, уругларга таарымчалыг, делгем, чырык, чылыг ясли-садты белек кылдыр тудуп берген тудугжуларга өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Даваазында ортумак бөлүкте бичии Машенька Батурина ясли-садты тудуп бергени дээш өөрүшкүзүн илередип, ажыдыышкынның ачызында, бичии чаштарны, ада-иелерни кирефинче чалаан.

Делгем, чырык садикче уругларын удээшпес кирип эгелээн. Ында музыка болгаш күш-культура залында уруглар садының «Теруттунген хуш-биле!» деп байыр чедиришкинин бижип каан.

Ясли-садта уруглардың дыштанып удур ерээлдери, чемненир столовоязы амгы үениң чаа мебели-биле хандыртынганын ада-иелер сонуургап көргем.

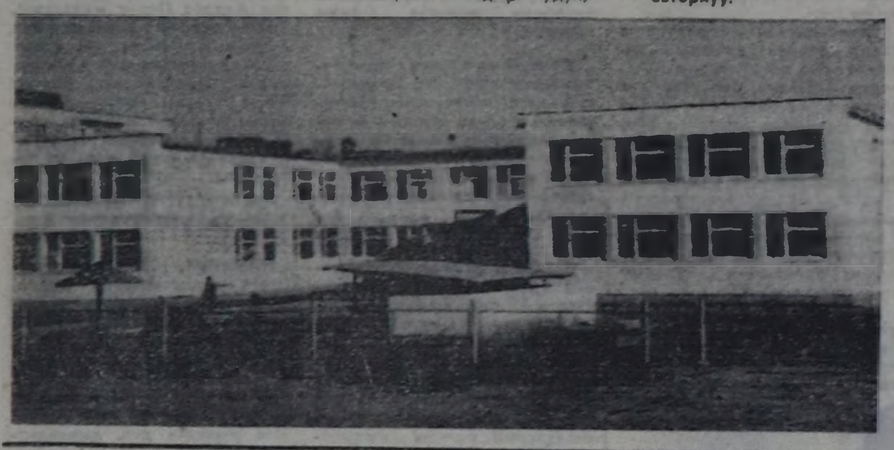
Бичии чаштарга ажыл-бүрү онаажаактар болгаш селгүүстеп ойнаар шелчүгештерни таарымчалыг кылдыр дерип ыглаган. Ол ышкаш уруглорны кудумчу шимчээшкининге өөредир шелчүгеште ойнаар машинелы орук демдектерин садык башкылары тургускан.

Ында бичии чаштарны кижизидип, хайгаараарынга шупту 45 ажылдакчылар. Оларның иштинден 4 кижи дээш эртемниг башкылар.

Бичии уруглар болгаш ооллар нозы-хар айы-биле, ботларының ерээлдеринде барып, күзээни ойнаажактары-биле онаап кирипкен.

Бо ясли-садты тудуп, ажыглалга кииреринге «Кызыл улептер тудугчуң» эргелелиндеп бригадир Розер Иванович Ниткинге башкарткан тудугжулар тудугну кыска хуусаада эки шынарлыг кылдыр тудуп, бичии чаштарга эки белекти сеңнээн.

А. СОДУНАМ.
Сөзү болгаш фотолары авторнуу.

Мораль темазынга

«ТАҢМАЛЫГ» ХЕПТЕР

Чайгы үеде хоорайларга, курорттарга, дыштанылга базыңнарынга чораан фирмаларга кылган ужур-утказы тейлыбыраттынмас дештыкы маркалыг, чурук-таңмалыг майка, хөйлек, джинсы чүвүр кеткен амыктарны бо-ла көөр бис. Бодап көөрге, олар хептиң үнезин бодаваан, чүгле хептиң чуруу, таңмазы дээш албан-биле дилеп тып, улуг ортек-биле садып азы саттырып кедип турар хире. Ындыг таңмалырлыг эт-ле хөй: футболкалар, сумкалар, майкалар... Совет солун, сеткүүл ажыглап турганы, ол таңмаларның чамдыызының-даа бол дугайын мага тайылбырлаксадым.

Таңмалар дээрге янзы-бүрү символикалар болур. Символика бүрүзү үзеңү уткалыг. Чижээ, кадыг-дошкун хамааты дайыны диңмиреп эрткен соонда, адаларының алдарлыг «будёновкаларын» бичии салгалче шилчээн. Ол бөдүүн кызыл шериглериниң кедип чораан бөргү — ангы демиселинге совет чонунуң маадырлыг демиселиниң символиказы. Ада-чурттуң Улуг дайынының соонда, хоозуралдың чедимнес, бөргө чылдарында бичии ооллар шериг хептиң эдө-хөрө тыртып кедип чораан. Үениң негелдези ындыг турган.

Амгы үеде чаштарның идик-хевинге «Ну погодинин!» хулумзуруп орар койгунун, «Буратинонуң», космос аппараттарын дүрзүлээн идик-хептиң канчап чарашсыммас боор.

Дештыкы фирмаларга будүрген идик-хеп, сумкалар— биске болганчок-ла четкилеп көөр. Чамдык кыс уругларның платьелеринде «АКШ-тың шериң («Армия США»), «АКШ-тың шериг-далай флодуң («Военно-Морской Флот США») деп англи дылда бижээн таңмалар суг бар. Чүгле ол эвес, харын-даа ол-ла ындыг платьелерниң чеңинде (өжүп дужунда) «америка шеригниң капрал дужаалының эмблемазын-даа илип каан боор. Бо чүл дээрге ындыг хептиң ээзи (ону кедип чоруур кижи) ында демдектерниң утказын билбейн, империализмниң дайынзыраа пропагандазын будуу иептередип чоруурун ол ышкажыл.

Карманында бичии сарыг еңнүг сылдыс даараш, «хулер медаль» деп база-ла дештыкы дылда бижээн хептер бар. Ээ кижи оон утказын кайын билир деп. Вьетнам дайынның үезинде 400 ыеътнамны өлүргеш, 400 ажеш кулак дужаган америк солдатты ындыг медаль-биле шаңнаар турган. Оон ооскеи «За заслуги» деп бижиктиг медаль турган. Ол 100 ыеътнамны өлүргеи солдатка бөөр шаңнал. Ындыг демдектерлиг хептеи кеткеи кижини, демдектерниң утказын билир кижи көөр болза, бо хөй-хөй ыеътнамнарның өлүрүкчүзү-дүр деп билир-дир.

База бир чижек. Амгы үеде американың хөлезилеппечи шеринң «солдаты удачи» деп адап турар. Америк солуннар ол «олчалыг солдаттарга» тураскаатканы хөй-хөй чүүлдерни бижип турар. Олла шүтүм-биле «лучше мертвый, чем красный» («кызыл боорукун орнунга өлгени дээредир»), «убивай всех, бог рассудит» («шүптүзүн ыды, бурган сени өршээр»), «убей коммуниста ради своей мамочки» («аваң дээш коммунистерни өлүр») деп каан дештыкы бижиктерлиг майкаларны фирма будуруп турар. Моон алгаш көөрге, империализм-биле символиканың аразында дорт харылзаа барын илдем-дир.

Дештыкы пропогандаңа Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг чурттарга удур утка-шынарын алырга нарын болгаш янзы-бүрү хевирлиг. Чижээ, анаа-ла бөдүүн футболкада «88» деп сан чуруп каан. Оон алыс утказы ийи: биргээде, ол чалча шеригниң эмблемазы, ийиде, 1988 чыл— Русстуң чүдүлге алганындан бээр муң чыл болганы. Өскээр чугаалаарга, ындыг дедектиг бодүүн майка-биле чүгле империализмниң эвес, а клерикализмниң (капиталистиг чурттарда нимтилел амыдыралынга шажынның, хүрээлиниң туружун күштелдирер сорулгалыг реакциялыг политиктиг үглавныышкын) пропагандазын иептередип турарыдыр.

Амгы үеде барын чурттарда «Кисс» деп ансамбль иептеренгей апарганынган «Кисс» таңмалыг футболкалар эвээн. Оон утказы чүл? Ук ансамбльдиң ооллары кыстары даваш-шимээнниг ыры, музыказы-биле болгаш ыш, бус, от, кес дээн чергелиг немелде тереклелдери-биле, амыктарны от-кесче халдып, оруунга таварышкан-на чүвеин уу-чаза шаап чоруур кылдыр албадап турар.

Дештыкыдан ээп турер сумка, хеп... кандыг-даа идейлиг чүвээ чок кижин чуруктары-биле квастаттынган. «Металлмен» («железный человек»), «бетмен» («летучий человек») дээш оон-даа ескеу ун-балай аттарлыг. Ол америк журналдарның сөөлгү арнында чуруктар болур.

Бо-ла бүгү буржуаз чурттарның социализм системазынга удур чорудуп турар идеологиа диверсиязының база бир кезии болур. Никтизи-биле алыр болза моомда артык шорулгатыг, кызыл-сарыг ыырба дег, нарын арга-хемчегпери бар болбаан аан. Социализмни будуу, идеологтуг диверсия кужу-биле сураваавыр, бар аргаларны ажыглап тургаш, чүнүмдее мурнунга туре дүшпейн үүлгедир сорулганы империализм салып турар болгай. Хеп, эдилелдер квастаглазы кылдыр кылгаш, ол эмблема-таңмалар дузазы-биле бистиң аныяктарывыска бодуңуң бүтпес идеологиазын сиирер, буржуаз өөур-хевирниң норма-чижек чок «үнелээршкинин» суртаалдап, совет амыдыралды, оон будуштуг туружун хежыдер сорулганы салып турер.

Бир эвес бо талазы-биле хейну биижп алырын күзээр аныяк-даа улуг-даа кижи турза, орус дылда үнүп турер сеткүүлдерден «Знание» билиг ниитилелиниң «Аргументы и фактылар» деп бюллетенин болгаш дештыкы чурттарда аныяктар амыдыралының дугайында чүүлдерни номчуурун сүмелеглим.

И. САМБУ.
төөгү эртемнериниң кандидады.

КИЖИНИҢ ҮНЕЗИ

Чогаалчы Кызыл-Эннек Кыргысович Кудажының «Улуг-Хем» альманахтың эзлчеглиг 59 дугаарында парлаттынган «Өлген кижиниң чугаазы» деп чечен чугаазын номчуп доосказ, «дириг чораан кижи доруг бөрү көөр» дижир бурунгу өгбелериниң үлегер сөзүн сөстүп келдим.

Амыдыраал, чурттаа чоруур кижи, шынап-ла, чуну-даа көрүп, чүге-даа таварыжыр болгай. Ындыг таварылгаларның бирээзинге чогаалдың коя маадыры — Апык-оол Олчөевич таварыжыр. Ол бодун өлүп калган, ону улус орнукшудар дээш чоруп турарын дүжүнде көргеи. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ону сөөлгү оруунче — эрлик ораныынче үделге болуп турар.

Чогаалда кирген болуушкуннарыны автор маадырның дүжүн демчыыштыр илереткеи. Узун-даа, халаадамчыыдаа, оон кадында «удерамчыгдаа дүштү маадыр дүжээн.

Чогаалды тендүр номчаш, ийи айтырыгны номчукчу кижи бодунга салыксай бээр болгаш оларны харылзаарын орландажы бээр болду. Ол айтырыгларның бирээзин: өлген кижи канчап чугаалаар чүвел? Ийигизи: дүшке кижи бүүреп болур бе? Мындыг янзылыг айтырыгларны харылзаарын шаиеп көрээлп.

Өлген кижиниң хаяо-согырдаа болза, чугаалаар байтык, үё диваазы биядингир. Ынчаваа-даа болуушкуну чогаалда дес-дараалаштыр кергускеининден кандыг-бир түүнелге келир үжүрлүг бис. Мында ындыг түүнел-маадырның дүжү болур. «Дүжүм ындыг болду, мындыг болду ийин»— дээрэ кижилерге биядингир.

Хамык үжүр дүш-түлде-даа эвес, «дүш-түлү кандыг-даа болур».. А чогаалдың коя бызазы— оон идейлиг үткашыныг ханылап көөр үжүрлүг бис.

Бо чечен чугаа чамдык номчукчуларга кижи албас, ыт чивеєс чугаа-даа кылдыр сагындыра бээри чадавас, мындыг янзылыг таварылга болу берзе, оон-биле кады амыдыралга кижиниң үнезиниң дүгайында чугаа чээл-ла тургустунуп келири чугаажок.

Мөңге улуг башкы В. И. Ленинниң чалгынныг сестери сагышка дораан кирип келир. «Ниитилелге чурттаа тура, ниитилелден хоорук болуп болбас».

Чогаалдың маадыры—Апык-оол Олчөевич амыдырал дээш, ажы-төөлүүн келир үези дээш эвээш-биче-даа болза улуг-хуузун киирип чоруурларның бирээзи. Ол — амыдыралдың бир судалчыгажы боон чурттаа чоруур кижи-дир. Ындыг кижи бир эвес өлүп каар болза, оон дүгайында кандыг чугаалар үнүп кээп болурунга даянгаш, чогаалчы чечен чугаазының болуушкуннерын улам чидидип, шынап-ла, дириг чораан кижиниң үнезиниң дүгайында бодаалдарга номчукчуну эккээр.

«Кижиге эң-не үнелиг чүвө— амыдырал. Ол өвээ чаңгыс катап бергеннер»—деп, чогаалчы Н. Островскийниң өткүт, шынчы сестери мөңге база-ла чаңгыланып, дыңналып кээрлер.

«Өлген кижиниң чугаазын» деп чечен чугаану катап-катап номчуп доосказ, мындыг сестерни чугаалексээзы кежир-дир.

Кижиниң дириг чорда үнелеп кергээлиңер.

М. ДОРЖУ.

АЯН ТУТКАННАР

Эрткен дыштанып хүнде найысылалдың парыгының Ногаан театрынга республиканың хөгжүм-шим театрының бөлүк артистери көрүкчүлериниң мурнунга хөгжүм-ыр-биле аян тутканнар.

Ийи, чаңгыстың солун күүседиглериндеи эгелээн, бөлүк артистериниң хөглүг-баштак танцылаанын, ол ышкаш «Аршин-Малалан» деп каттырыкчыг шиидеи үзүндүну күүсеткенин көрүкчүлер адыш часкаашкынары-биле үдеп турганнар.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Роза Серен-оолдуң «Эглип келир кушкаштарым», «Сактып чор сен бе, чырыткым» (орус дылга), «Тандалай» (алтай дылга) күүсеткен ырларын көрүкчүлер сонуургааннар.

РСФСР-ниң алдарлыг артизи Люндуп Солун-оол «Кошкан үш аът чаржып ор» деп орус улустуң ырызын тыва, орус дылдарга төлөнчүг кылдыр бадырган.

Театрның хоочуннары РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артистери Максим болгаш Кара-кыс Муңзуктар, РСФСР-ниң улустуң артизи Хүргүлеи Конгар, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Александр Тевакай оларның күүселделерин катап-катап дыңнап, сонуургаан.

Көрүкчүлерни хаара тудуп, оларның кичээнгей, сонуургалын хайыктырып турган күүседиглеер соонда, адыш часкаашкынары кидим-түлүк турда, дараазында номерни эрлептерге, артистиң ат-сыны, оон күүседир үжүрлүг номери орте-ла дыңналбайн бөөгы хомудаачыг болган. Белүк артистер танцы теп турда, музыкага көргүзээш үннер ходукка бергилээр таварылгаларны оваарза эки.

Ам удавас бистиң хөгжүмшин театрывыстың чаа сезонну эгелээри билдингир. Ук сезонда чаа-чаа шиилерни, концерттерни көрүкчүлер четтик-пейн манап турар дээрэн чугаажок.

Д. МОҢГУШ.

«ЧЕТТИРДИМ» ДЭЭР

Улуг-Хем районнуң Арыг-Узүүнде № 37 аптеканың эргелекчизи Мария Бурутовна Кыргыстың төрээн черн —Тываның эң ырак булуңнарының бирээзин, арыаан хөлдерлиг, кат-чимистиг болгаш ан-меңниг чурумалдыг Тере-Хөл. Кунгуртуг ортумак школазын Мария чедишкинниг доосказ, чоннуң кадыын камгалаар эмчи ажылдакчызы болур соруга-биле Ленинградта фармацеветика училищезинге өөренип кирген. Ону чедишкинниг доосказ, төрээн Тывазынга хап чаныл келген. Фармацеут эртемниг аныяк уругну республиканың аптека складынга ажыглаар кылдыр чоруткан.

Мария Бурутовна Кыргыстың төрээн черинге ажыктыг хүлээлгээн болур деп ол санап чоруур.

Улуг-Хемде хөй чурттакчылыг суурларның бирээзи болур Арыг-Узүүнге Мария Бурутовна Кыргыс аптека эргелекчилээнден бээр дөрт чыл боол турар. Бо эрткен үениң иштинде бодуңуң кызымак ажылы, аарыг кижилерге эмнелем-ээлдеи, чымчак сеткилдиг чоруу-биле Арыг-Узүү суурнуң улуг, биче чурттакчыларының хундүткелин Мария Бурутовна чээлеп алган. Оон эргелекчилээни № 37 аптеканың ажылы макталдыг. Аптекадың ажылы-бүрү хевирлиг. Чижээ, анаа-ла бөдүүн футболкада «88» деп сан чуруп каан. Оон алыс утказы ийи: биргээде, ол чалча шеригниң эмблемазы, ийиде, 1988 чыл— Русстуң чүдүлге алганындан бээр муң чыл болганы. Өскээр чугаалаарга, ындыг дедектиг бодүүн майка-биле чүгле империализмниң эвес, а клерикализмниң (капиталистиг чурттарда нимтилел амыдыралынга шажынның, хүрээлиниң туружун күштелдирер сорулгалыг реакциялыг политиктиг үглавныышкын) пропагандазын иептередип турарыдыр.

Амгы үеде барын чурттарда «Кисс» деп ансамбль иептеренгей апарганынган «Кисс» таңмалыг футболкалар эвээн. Оон утказы чүл? Ук ансамбльдиң ооллары кыстары даваш-шимээнниг ыры, музыказы-биле болгаш ыш, бус, от, кес дээн чергелиг немелде тереклелдери-биле, амыктарны от-кесче халдып, оруунга таварышкан-на чүвеин уу-чаза шаап чоруур кылдыр албадап турар.

Дештыкыдан ээп турер сумка, хеп... кандыг-даа идейлиг чүвээ чок кижин чуруктары-биле квастаттынган. «Металлмен» («железный человек»), «бетмен» («летучий человек») дээш оон-даа ескеу ун-балай аттарлыг. Ол америк журналдарның сөөлгү арнында чуруктар болур.

Бо-ла бүгү буржуаз чурттарның социализм системазынга удур чорудуп турар идеологиа диверсиязының база бир кезии болур. Никтизи-биле алыр болза моомда артык шорулгатыг, кызыл-сарыг ыырба дег, нарын арга-хемчегпери бар болбаан аан. Социализмни будуу, идеологтуг диверсия кужу-биле сураваавыр, бар аргаларны ажыглап тургаш, чүнүмдее мурнунга туре дүшпейн үүлгедир сорулганы империализм салып турар болгай. Хеп, эдилелдер квастаглазы кылдыр кылгаш, ол эмблема-таңмалар дузазы-биле бистиң аныяктарывыска бодуңуң бүтпес идеологиазын сиирер, буржуаз өөур-хевирниң норма-чижек чок «үнелээршкинин» суртаалдап, совет амыдыралды, оон будуштуг туружун хежыдер сорулганы салып турер.

Бир эвес бо талазы-биле хейну биижп алырын күзээр аныяк-даа улуг-даа кижи турза, орус дылда үнүп турер сеткүүлдерден «Знание» билиг ниитилелиниң «Аргументы и фактылар» деп бюллетенин болгаш дештыкы чурттарда аныяктар амыдыралының дугайында чүүлдерни номчуурун сүмелеглим.

И. САМБУ.
төөгү эртемнериниң кандидады.

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ ДУЗАЗЫ

Кур-Чер ортумак школазының будурулге бригадазын аныяк башкы А. С. Монгуш адазы чыл улаштыр удуртуп келген. Ук бригаданың ажылы чыл келген тудум эжиктеп орар. Бригаданың турлаа Оңгаче-Бажы дээп черде. Беш чыл бурунгаар-ла «Тиилелге» совхоз аңаа өөреникчилерниң ниити чурттаага бажыңын, столовоязын, чүмүр-бажыңны, теннис залын тудуп берген.

Оңгаче-Бажының делгем хоязузунга өөреникчилер 30 га черге картофельди тараваш, «Тиилелге» совхозока аваап, өстүрүп берип турар. Бо чылын картофельдем аңгыда капуста, морковь, огурец, турнепсти база олуртканнар. Оны өөреникчилер ажаап чайлаан. Долаана Ооржак, Сайлык Ондар, Артур Шойлаа, Чечена Ооржак, Алим Куулар олар мактадыг ажылдап турар. Школачылар ногаа ажаалдазындан аңгыда совхозунга бо чай дургузунда 10 тонна будукбурүну, 12 тонна сигенни белеткээн. Төп шаңга хереглээри-биле хөй хова-хараганны баглап берип, совхозунга ботту дузаны чедирип турар.

К. КАЛЫНДУУ.

БАШТАЙГЫ САЛЫГНЫ СОҢГААРЛАТКАН

СПОРТ

Москвада П. И. Чайковский аттыг концерт залын ийи ай, харын-даа оон үр үеде шыдыреечилерге берген. Сентябрь 3-те аңаа делегейниң бирги чери дээш А. Карпов биле Г. Каспаровтуң аразында маргылдаа эгелээн.

Бо залга Карпов мурнунда ойнап турган деп сагындырып каалы. 1974 чылда аңаа кордакчыларның төнчү оюнунуң чамдыызы болган, аңаа ол тиилеп алган, а оон соонда бистиң шылагарыңгай совет гроссмейстеривисти эң-не баштай делегей чемпиону кылдыр чарлаан. Дээди деңнелге оюнкар аңаа 1951 чылда-ла эгелээн. Ынчан М. Ботвинник Д. Бронштейн-биле ойнап турган, делегей чемпиону адын камгалап алган. Оон соонда Московский шөлүнде залга М. Ботвинник В. Смыслов-биле ийи катап ойнаан, баштай ол удурланыкчызынга уттурза-даа, ийи чыл болгаш удуун негеп ап, чемпион адын дедир эгидип алган. Ынчангаш амгы шыдырээ маргылдаазы ол залдың төөгүзүнге беш дугаары боон турар.

Баштайгы салыгга Каспаров агы-биле ойнаваш, баштайгы кешту кылган. Дөргөн бир кеш кылганының соонда, салыгны соңгаарлаткан. Ак талэ бодуңуң эзлчеглиг кежүн бижип алган.

(СЭТА).

ДИНАМОЖУЛАР ТИИЛЭЭН

Туран хоорайның стадионунга Бий-Хемниң футболистери Кызылдың динаможулары-биле эрткен дыштамыр хүннерде ужурашкан.

Оюн солун болгаш чидиг демиселге эрткен. Аалчылар эгээлээн ойнап, удурланыкчызының хаалгазын атекалап-ла турган, ынчалза-даа түңнел бербээн. Стадионнуң эзлери камгалалдан чоорту халдаашкынче кирип, түңнелди ескерткен. Оюнуңуң 26-гы минутазында динаможулар чурум үрээнинден хаалгазынче 11 метрден кинр теверин судыя шиткен. Туранның командазының камгалакчызы Александр Сарескин хаалгаже мячини чөзүг чокка кинрген болгаш сан 1:0 апергеи.

Оюнуңуң баштайгы кезээнин төнчүзүнге база ийиги кезээниң 64-кү минутазынга чедир түңнел ескерилбээн. Ынчалза-даа 64-кү минутада динаможу Александр Бартан харыы мячини кинр тепкен. Ол сан динаможуларны оттурупкан дег болган. Оларның оюну дургеден, удурланыкчыларның хаалгазынга айыылдыг байдалды кеш удаа болдурган. Ынчалза-даа голкипер Геннадий Доржуңуң шыңгыы, эки оюну сан кинрерин бербейн келген. Чүгле оюнуңуң төнчүзүнде «Динаможуң» халдакчызы Иван Туев мячини хаалганың четкизинче кинргеш, тиилелгенниң санын командазынга эккелген, сан 2:1 апергеи.

Бий-хемчилер-даа, аалчылар-даа чараш көрүштүг ойнааннар. Бий-Хемниң командазындан Иван Сагалаковтуң, кызылчылардың капитаны Валерий Механюшинниң чараш ойнаанын демдеглээр аргаар.

Е. ШИШОВ.

ШТАНГИСТЕРНИҢ ДЕЛЕГЕЙ ЧЕМПИОНАДЫНДА

СЕДӨРТЕЛЬЕ. Штангистерниң делегей чемпионадынга 100 килограмм чедир деңзилиг спортчуларының аразынга 21 харлыг венгр штангист Андор Саньк тиилээн. Ол ниитизи-биле 415 килограмм штангыны кодургеи болгаш бо чылгы сезонда кеступ келген аныяк спортчу болуп турар. Делегей чемпиону чораан штангист Владимир чурттуг Павел Кузнецов 407,5 килограммны кодургеш, мөңгүн медальды чаалап алган. Европа чемпиону, румын спортчу Ник Влад күлер медальга телээптиг болган.

Совет шилиндеи командаңың кол тренери Давид Ригерт бистиң кол удурланыкчыларывыстың бирээзинге румын спортчуну санап турган. Ындыг-даа болза маргылдаанның баштайгы мергежилгезинге Влад биле Кузнецовтан аңгыда венгр аныяк спортчу база шаңнал дээш турүкүп болуру билдинде берген. Саньк 180 болгаш 185 килограмм чедир деңзилиг штангыларны кайызын-даа чинги-биле кодурген. Ынчангаш үш спортчу дең деңзилиг штангыларны тус-тузунда кодурзе-даа, чиик деңзилиг венгр спортчу Саньке тиилелгени санаан болгаш биче алдын медальды тывыскан.

1986 чылдың мартта Финляндиявже баар туржучи болукту профэвилелдериниң область чөвүлели четчелеп турар. Путёвканың чижек ортээ 560 рубль. Документилерни киирериниң хуусаазы — 1985 чылдың ноябрь 30-га чедир. Тайылбыр алыры-биле профэвилелдериниң адырлар обкомнарынга азы профобщчөвүлелдиң культура-массалыг ажылдар килдизинге келир. Телефоннар база болур. Телефону 2-22-73.

СЕНТЯБРЬ 5-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Меньший среди братьев». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 10.10 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.10—11.15 —Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 —«Эртемниң болгаш куш-ажылдың эвилели». Док. фильмнер: «И родилось поле», «У барьера точности», «Возвращение долга». 15.25 —Куйбышевтиң музыка училищезиниң орус улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң концерти. 16.00 —К. Кулиевтиң поэзиязы. 16.30 — Мультфильм. 16.45 —Док. фильм. 17.35 — «Дирижер», ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Светлановтуң чогаадыкчы ажылынга тураскаатканы фильм-концерт. 18.30 —Советтың концерти. 18.45—Бүгүн делегейде. 19.00 — «Поэмелье». Алкоголизмниң хоразының дугайында эртем-нептерелдиг фильм. 19.10 — «Хочу все знать». Киножурнал. 19.20 — Тайбың болгаш аныяктар. 19.55 —«Дорога к себе». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 —«Ут». 21.35 —«Заговор против Страны Советов». Капиталистиг чурттарның тускай албан черлериниң ССРЭге удур чорудуп турар чажыт дайынының дугайында док. фильм. 22.35 —«Советское кино». Киножурнал. 22.45—23.05 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Веки веков». Док. телефильм. 8.35; 9.35 —Физика. 6-гы класс. Физика болгаш техника. 9.05; 12.30 —Испанды. 10.05 —Совет чогаалчылар В. И. Ленинниң дугайында. М. Прилежаева. 10.35; 11.40 — Музыка. 3-кү класс. Орус улустуң хөгжүм херекселдери. 10.55 —«Поэзия целебный воздух». Эртем-нептерелдиг фильм. 11.10—Бистиң садывыс. 12.00 —Физика. 7-ги класс. Бойдуста болгаш техникада чылыг дамчыдылгазы. 13.00 — Төөгүнүң арынкары. Партбилет дугайында сес. 13.45 —«Расписание на послезавтра» Субтитрлиг уран-чечен фильм. 15.10—15.15 —Медээлер. 18.00—Медээлер. 18.15 — «Кымның кудумчузунда байырлалыл?» Молдав ССР-ниң культура-спорт комплекстериниң дугайында.

КЫЗЫЛДАН

19.05 —Киножурнал. 19.10— Мультфильм. 19.15 — «Азия төвүү». Программада: «Социалистиг чаръяттың түн демдеглелиң». СЭКП-ниң Каа-Хем райкомунуң секретары Н. О. Товаунуң чугаазы. «Автоинспекторнуң экраны». Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамыктыг удумар, чаштар!». «Аманси». Мультфильм. 1-ги дамчыдылга. 20.15 — Ритмниг гимнастика. 20.45 Калуганың ыраажылар ниитилелиниң эр улустуң улегериниг хорунуң оюнку. 21.00 — «Ут». 21.35—23.20 —А. Сафронов.— «Чүрекке операция». Телешоу.

Агдар

Бөгүм республикага бүрген, аязыр. Соңгу районнарга, чөчүстаар. Барын чүктен аяттың дүргени секундада 5—8 метр. Дүне 2—7 градус, чамдык районнарга 2 градус чылыгдан 3 градус чедир соор. Хүндүс 15—20 градус, чамдык черлерге 10—15 градус чылыыр.

Кызылга чөчүстаар, барын чүктен хаттың дүргени 5—8 метр. Дүне 5—7 градус, хүндүс 18—20 градус чылыг болуур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

СЕНТЯБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Материнская любовь» 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Солнце в вар.мане» 9.30, 13.30 «Черная стрела» 11.00, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Не упусти шанс, инспектор» 15.00, 16.40, 18.40, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тайная пропуска» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Шын редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аныдырга болгаш үлегүр кылдыстериниң 2-31-75, пропагандза болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, 21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45 информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54; көзүү ажыл-агый кылдызының солун келбейн баргаңза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чаңыт № 3114.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

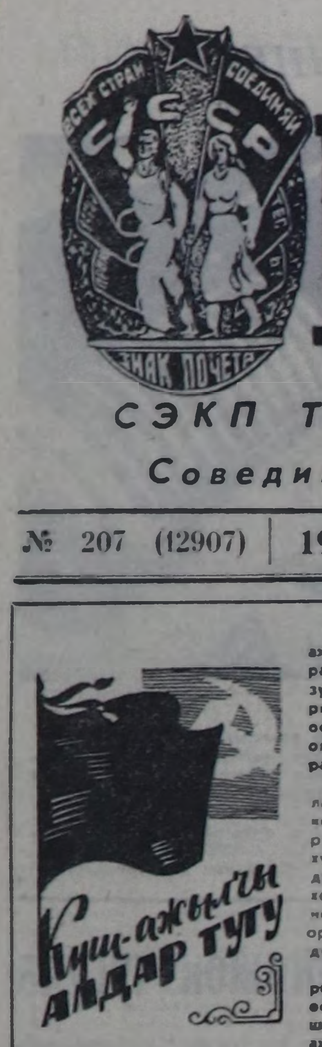
ТС 00203.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 207 (12907) | 1985 чылдың сентябрь 6, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек.

Бүгүн «Шын» солунуң Күш-ажылчы алдар тугун Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» совхозунуң мурнакчы комбайнерлери Тараачы Чаш-оол, Арбан-оол Кужугет, Борис Далдан оларның шаңыпчы ижиниг тураскаадып кодурген.

Дуржулгалыг механизаторлар тараа культураларының кезилдезин болгаш бастырышкының эрестиг чорудуп, хүн нормазын 120—130 хуу чедир күүседип турарлар. Совхозтуң тараажылары бо хүннерде бир гектар черден-не ортумаа-биле 12 центнер чедиө дужүтту ажаап ап турар.

Республиканың тараажылары, мурнакчыларга деңнежип, өстүрүп алдынган дужүтту ой-шаанда болгаш чидириг чок ажаап аар дээш социалистиг чарышты калбартыңар!

ДООЗУП ТУРАР

Чай чаъс-чайыктыг болганындан Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң хөвуларында моон мурнунда чылдарга бодаарга от-сигенниң үнгени эки. Чижээлээрге, Суглуг-Даш, Ханы-Чоога дээр тайга оттуг черлерниң сигени терең, чаагай үнген. Ол черлерниң сигенин аныяк механизатор Валерий Монгуш удурткан звено кезип, шалыпкын ажылдаан. Звено кежигүннери Айдың-оол Серен, Сенди Оюн, Сергей Монгуш, Алдай-оол Мортай-оол, Олег Куулар олар хүн үлүүн 130 хуудан кудуматпайн, онаашкан ажылынга ак сеткилдиг чоруун кергүскеннер.

Ооң ажылгыр кежигүннери бо хүннерде чаңгыс чылдыг тарымал сигенниң кезилдезин доозуп турарлар.

К. КАЛЫНДҮҮ.

АЖЫЛ-ИШ ЧЕДИИШКИННИГ

Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхозтуң сиген шөлдеринде нинтиниң малынга мал чеминиң белеткели уламчылап турар. Өктек-оол Ооржак удурткан звено бодунга бижыглаан 50 гектар чайгаар үнген сиген шөлүндэн 150 тонна эки шынарлыг сигенни кезип сарааттаваш, совхозунга дужаарган. Звеноның сиген кезикчилери Оолак Иргит, Эрес-оол Саая, Кержик Саая олар хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип турарлар. Долума Ооржак баштаан хөпээн салыкчылары кескен сигенни саадатпайн удур кургадып, хөпээннеп турар. Сигенчи коллективтер аразының социалистиг чарыжынга звено идепкейлиг киржип, шаңналдыг черлерни ап турар.

Оорга-Кыры деп черниң сигенин кескен Чараш-оол Хомушкуга удурткан комсомолчу-аныяктар звенозунуң ажылы база мактанныг. Онда он сес аныяктарны эвилелдээн. Олардан сиген кезикчилери Семен Хомушку, Алдын-оол Саая, Дозураш Хомушку, хөпээн салыкчылары Линда Хомушку, Антонина Хомушку, Салбакай Монгуш кылган ниинге хүн бүрүде кызымак чоруун кергүзүп келгеннер. Звено кежигүннери планныг онаалдаларын ажыр күүседир дээш бо хүннерде улам күженишкиннииг ажылдап турарлар.

Арыг-Үзүү деп черде чаагай үнген сигенни Базыр-оол Саая удурткан совхозтуң Культура бажыңының сес кижи составтыг бөлүү кезип, бөлүп, сарааттаан.

Совхозтуң удуртулгазы келир кышка удур ниитиниң малынга бижыг чем-суурну тургузарынче чогуур кичээнгейни угландырган. Ол дугайын ажыл-иштиң чедиишкинниг чоруп турары хереченилеп турар.

А. САГААН.

ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮҢ ДЕТКЭЭШ

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүүр дээш «Торгалыг» совхозтуң болгаш Тываның кодээ ажыл-агый дургулга станцизының дуржулга-будурулге ажыл-агый коллективтериниң инициативаларын районнуң ажыл-ишчилери темнишкаш, чүүлдүгзүнүп хүлээп алган. Ол ажыл-агыйларының кайызы-даа партияның улуг шуулганын үткүүру-биле социалистиг хүлээлгелерни алган.

Мал чемнерин белеткеп алыры-биле кодурлүүшкүнүг ажылдап турар торгалыгжыларның үлегерин ажыл-агыйлар эдерип турар. Ооң чижектерин бистиң совхозтарывыстың мал чемнерин белеткээр бригадаларындан, звеноларындан база көрүп болур. Ылаңгыя август айның бүгү декадаларында, сентябрьның эге хүннеринде мал чемнери белеткээринииң социалистиг чарыжы улам шапкынчып турар.

Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда «Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери чоруп турар. Ол черниң мал чеминиң белеткекчилери 3200 тонна сиген белеткээр планныг. Херек кырында 1700 тонна сиген белеткеп алган. 230 тонна семаж салдынган, 19 тонна будук-бүрү белеткеттинген. Сиген белеткелинде 185 кижи доктаамал ажылдап турар.

«Мурнакчы» совхозтуң сигенчи звеноларындан Дарыа-Хөө Озук-оолдуң, Маймы Салчактың, Леонид Кендивенниң сигенчилери боттарының планнарын күүседипкен. Ажылдаар байдалдар, сиген белеткеп турган шөлдериниң дужудар ажыл-агыйының девискээринде барык демей. Ынчаза-даа мурнакчы бригадаларда күш-ажылды организастаганы, кижиниң күжүн болгаш машина-техниканы хүваап тургусканы, социалистиг чарыштың дээштии эки болуп турары-биле ылгалдыг.

«Бай-Тал» совхозта Севээн Өлчеймааның, Кунгаа Дажы-Серенниң, Тарын-Базыр Мөңгүн-оолдуң, «Тээли» совхозта Сундуй Базырның, Сергей Чүлдүмүң звенолары мал чемнери белеткээринииң планнарын күүседипкен. Кайы-даа ажыл-агыйларда планныг онаалдаларны күүседипкен бригадалар, звенолар немей социалистиг хүлээлгелерни ап, мал чемнери белеткээрин уламчылавышаан. Кыштаглаашкынга белеткелдиң кол ажылы сиген кезип алыры болганда, ол чүгүлә иштин моон-даа соңгаар бедик темпилер-биле чорударыы чүгүлә болуп турарын кедээде кижи бүрүзү хаңы билип турар.

Район төвүнүң албан черлери, организациялары болгаш будурулгелери мал чемнериниң белеткелинге багай эвес киржилгелиг. Ниитизи-биле бо чүгүлә ажылда 948 кижи хаара туттунган. Райкүүском 28 тонна, харылзаа белдирип 15 тонна, саң-хөө килдизи 14 тонна сигенни белеткээн.

Ынчалза-даа мал чемнериниң белеткели чамдык ажыл-агыйларда, сиген белеткээр бригадаларда, звеноларда чавыс темпиде артпышаан. Ооң чижээнге «Кара-Хөл» совхозту хамаарыштырып болур. Ажыл-агый сиген белеткелиниң планын чүгүлә 24 хуу күүседип алган. Мал чемнериниң белеткели «Тээли» совхозта база чогумчалыг эвес.

Күстүк хүннеринде, улуг соон келгелекте, бүгү бар курлавырларны ажыглап турган, хүн бүрүзүнде эки ажылдаары, мал чемнерин ам-даа хөй-биле белеткеп алыры чүгүлә болуп турар.

Д. САЛЧАК.

ГЕКТАРДАН-НА 10 ЦЕНТНЕР

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының тараажылары бо ыңгыы дужүт ажаалдазын эгелээн. Дуржулгалыг комбайнерлер Сарыг-оол Саая, Алдын-оол Күжүгет Доора-Бүга деп черде тараан кызыл-тасты кестирип, бастырган, бир гектардан-на ортумаа-биле 10 центнер чедир дужүтту ажаап алган.

Салбырның механизаторлары Даг-Адаанда суланы мал чеми кылдыр кезип, пресстээш, малчын коданнарда чедирген. Ооң-биле кышкы уеде малдың чеш төлүнге бээр хоолулуг чеминиң курлавыры элээн немешкен.

А. САРЫГЛАР.

Ажыл-иш чедиишкинниг

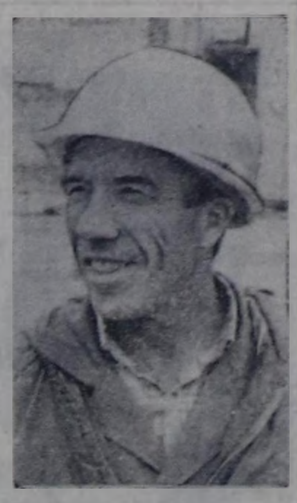
Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхозтуң сиген шөлдеринде ниитиниң малынга мал чемнииң белеткели уламчылап турар. Өктек-оол Ооржак удурткан звено бодунга бижыглаан 50 гектар чайгаар үнген сиген шөлүндэн 150 тонна эки шынарлыг сигенни кезип сарааттаваш, совхозунга дужаарган. Звеноның сиген кезикчилери Оолак Иргит, Эрес-оол Саая, Кержик Саая олар хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип турарлар. Долума Ооржак баштаан хөпээн салыкчылары кескен сигенни саадатпайн удур кургадып, хөпээннеп турар. Сигенчи коллективтер аразының социалистиг чарыжынга звено идепкейлиг киржип, шаңналдыг черлерни ап турар.

Оорга-Кыры деп черниң сигенин кескен Чараш-оол Хомушкуга удурткан комсомолчу-аныяктар звенозунуң ажылы база мактанныг. Онда он сес аныяктарны эвилелдээн. Олардан сиген кезикчилери Семен Хомушку, Алдын-оол Саая, Дозураш Хомушку, хөпээн салыкчылары Линда Хомушку, Антонина Хомушку, Салбакай Монгуш кылган ниинге хүн бүрүде кызымак чоруун кергүзүп келгеннер. Звено кежигүннери планныг онаалдаларын ажыр күүседир дээш бо хүннерде улам күженишкиннииг ажылдап турарлар.

Арыг-Үзүү деп черде чаагай үнген сигенни Базыр-оол Саая удурткан совхозтуң Культура бажыңының сес кижи составтыг бөлүү кезип, бөлүп, сарааттаан.

Совхозтуң удуртулгазы келир кышка удур ниитиниң малынга бижыг чем-суурну тургузарынче чогуур кичээнгейни угландырган. Ол дугайын ажыл-иштиң чедиишкинниг чоруп турары хереченилеп турар.

А. САГААН.

Чаа Шагаан-Арыг хоорайны тудуп эгелээннерниң бирээзи Николай Андреевич Ефримовский. Ол ам үжен ажыг кижи составтыг комплекстиг тудуг бригадазын удуртуп турар. Бо чылын бригаданы 280 оруттуг садик болгаш ийи дал чурттаар бажың тудуунда бижыглаан. Тудугжулар Виктор Мактар, Иван Чамчып, Кодур-оол Оюн чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

ЧУРУКТАРДА: бригадир Н. А. Ефримовский, тудугжу Иван Чамчып.

К. ООРЖАКТЫҢ фотолары.

КАТТАРНЫҢ ЧААГАЙ ДҮЖҮДҮ

Чербиниң сад участогунуң коллективи он бирги беш чылдың планныг даалгаларын түүсаадап эрте дооскаш, келир чылдың үлүүнде ажылдап турар коллективтериң санында кирген. Боттарының күш-ажылчы чедиишкиннерин олар СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаадып, немелде хүлээлгелерни ап турар.

Кат-чимис үнүштериниң эки ажаалдазы, суггарылгазы, минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни четчир хемнээлдиг кылдыр кат үнүштериниң шөлдеринге төккени янзы-бүрү каттарның эки дужүдүн бо чылын база алыр арганы берип турар. Инекараа, малина, вишня каттарны долузу-биле ажаап алган болгаш оларның 7 тонна дужүдүн садыг четкилеринче киирген.

Амгы үеде чүс гектар шөлде өстүрген чыжырганының болгаш 6 гектарда ранетаның дужүдүнүң ажаалдазы эгелээн. Кат чылдазының ниити планын — 16 тонналы элээн ажыр күүседиринииң аргалары бар: каттарның үнгени эки, быжып, четчип турары тээрымчалыг.

Сад ажыл-агыйында 36 кижилиг бригада ажылдап турар. Кат үнүштерин ажаап өстүрериниң, дужүдүн алырының кедээ ажыл-агый херекселдери четчир. Суггарылга системазы таарымчалыг кылдыр тургустунган. Бригаданы дуржулгалыг садчы Зинаида Михайловна Кузовлева удуртуп турар, ол Чербиниң сад участогу тургустунганындан бээр мында ажылдап келген. Ол мурнакчы ажылчыннарның одуруунга Фанна Васильенкону, Тамара Сендини, Мария Кунчунмайны, Татьяна Дүктүгбейни адаган. А тракторист Александр Бады «Беларусь» трактторунга кожар бүгү херекселдерни тергиин эки ажылдадып билир, ыяштар аразын боо үнүштерден арыглаар, хөрзүмү үлдүредир болгаш ескедээ ажылдарны эки кылып турар. Суггатчы Иван Филатов-биле кады ол суггарылга машиналарын бо чайын кеш хүннерде соксаал чок ажылдадып келген.

Чербиниң сад участогунуң ажылдакчыларының демнег ажылы чаагай түүнелдерни берип турар — кызылчыларның чем столунга чаагай амданныг, чемгир кат-чимис аймаа немежип киирип турар. Чыжырганының дыка хөй кезиин эм кылыр заводтарже чорудар.

Ю. ЕГОШИН.

Малчынның хүлээлгези

Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң хойжузу Күжүгет Адыевич Оюпен-оол эрткен чылын чүс баш хойга онаалтыр 142 хураганны камгалап ап, бир хойдан ортумаа-биле 2,4 килограмм дукту кыргып алган, республиканың хойжуларының чемпиону болган. Мурнакчы малчын СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүүр галазы-биле «Торгалыг» совхозтуң болгаш Тываның кодээ ажыл-агый дуржулга станцизының дуржулга-будурулге ажыл-агыйының коллективтериниң эгелээшкиннерин деткип, бо чылын хүлээп алганы дунгуш хойларының чүзүнден-не 90 хураганны, баш бүрүзүнден ийи килограмм дукту кыргып аарын хүлээнген.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ТЮМЕНЬДЕ ЧОРУП ТУРАРЫ

Чурттуң эң чугула нефть болгаш газтыг девискээри Тюмень облазынга М. С. Горбачев сентябрь 4-те чедип келген. Нижневартовск хоорайның аэропортунга ону СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ниң секретары В. И. Долгих, СЭКП ТК-ниң секретары Б. Н. Ельцин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының аралаачылары А. К. Антонов, Н. К. Байбаков, Б. Е. Щербина, СЭКП ТК-ниң Партийжи-организастыг ажылдың килдиз эргелекчизи Г. П. Разумовский, СЭКП ТК-ниң Пропаганда килдизиниң эргелекчизи А. Н. Яковлев, партияның Тюмень обкомунуң бирги секретары Г. П. Богомяков, партияның Томск обкомунуң бирги секретары А. Г. Мельников, ССРЭ-ниң министрлери, черниң партия болгаш совет органнарының удуртукчулары уткуп алган.

Ол-ла үүн М. С. Горбачев нефть болгаш газ казып тывар Самотлорнуң байлаш черинде будурулгелерге чораан болгаш орумнекчилер, монтажниктер, тудугжулар, инженер-техниктиг ажылдакчылар-биле ужурашкан. Беседа үезинде нефтини казып тыварын ковудедириниң оруктарының дугайында делгереңгей чугаа болган. ССРЭ-ниң нефть, конденсат болгаш газ казып тывар талазы-биле энергетиктиг программазын күүседирин хамдырар аргаңы бээр 1986—1990 чылдарда Барыын Сибирьге нефть болгаш газ үлетпүрүн комплекстиг хөгжүдериниң дугайында СЭКП ТК-ниң Политбюрозунуң бо чылдың август айда хүлээп алган шиитпиринииң чугулазын онзалап демдеглээн. Амгы үениң нефть, газ тывыжыының дериг-херекселдерин болгаш технологтуг херекселдерин будурүп үндүрерде эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин долузу-биле ажыглаарының эргежок чугулазын демдеглээн.

М. С. Горбачев «Самотлорнефтээ» нефть, газ казып тывар эргелелдиң № 2 болгаш № 3 газлифтилиг компрессор станцизиларынга, комплекстиг № 3 чыылда пунктузунга, мастер В. С. Рыбакинниң орумнээр деринге чораан.

Самотлорнуң казып тывар черинге ону ажыглап эгелээниндэн бээр будуң чартык миллиард ажыг тонна нефтини болгаш 138 миллиард кубометр хире эдеринчи газты казып тыпкан деп, министерстволарның, эргелелдерниң, будурулгелерниң удуртукчулары илеткээннер. Нефтини казып тыварын улам ыңай интенсификастаары-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көргеп. Казып тыварының механизастаан аргазынче, ооң иштинде эң-не депшилгелиг газлифтилиг аргажаже шилчикирин дургедедиринииң дугайында чугаа болган. Нефть болгаш газ үлетпүрүнүң эртем-техниктиг баазазын быжыглаарының ажыктыын айыткан. Чер адаанның курлавырларын ажылдап кылырының дээштиг телевилелдерин едырның эртеми бээр ужурлуг. Нефть тывыш черлерин электри-биле хандыраарының ыканыыштыын бедидерн соңгаарлаттынмас терек болур.

Будурүлге черлеринге нефтичилер-биле, Нижневартовскиниң чурттакчылары-биле ужуражышкыннер үезинде чурттагла бажыңнарын дүргеп улуг ужур-дузалыг болганын демдеглээри чугула. Кызыл-тастың болгаш еске-даа культураларның тарылгазын, ажаалдазын ол совхоз тодаргай графикти үзүгаар чогуур түүсаалырында чоруткан. Чеңгыс сес-биле чугаалаарга, интенсивтиг технологиялар үзүгаар кордүнген агротехниктиг хемчеглериниң бүгү комплекизин боттандырган. Кызыл-тастың сыны моон, бедик болгаш чаъсташкынныр, хат үезинде бичии-даа чыптаан: кестирип, ажаал алырынга эптиг болган, дужүттүң чидирим чайлаттынган.

Тарылганы интенсивтиг технологиялар үзүгаар ынчаар чорудуп турар ажыл-агыйлар бистиң чуртувуста элээш эвес. Немелде дужүттү олар база өстүрүп алган. Ынчаарга агротехниканың аргаларын ажыглаваан азы шын эвес боттандырган, тарылганың хүүсаазын узаткан ажыл-агыйларда дужүт планнаттынганындан безин элээш болуп турар. Москва чоогунуң чамдык ажыл-агыйларының азот чемишчидилгелерин эмин эрттир хөйну хөрзүнге ажыглаан, агротехниканың хемчеглерин чогуур хүүсаазында чорутпаан, ооң түүнелинде хөй шөлдерде тараа чыдыпкан. Ол чорук дужүт турарын сонуургаан.

Бригаданың удуртукчузу В. С. Рыбакин ооң коллективиниң бо беш чылдың үезинде 437 мүң метр ажыг черни орумнээн болгаш беш чыл планның 1983 чылдың төнчүзүнде-ле күүседипкен деп чугаалаан. Бо чылын бригада 75 мүң метр черни орумнээр планныг тургаш 80 мүң метр черни орумнээр деп социалистиг түлээлгени алган. Ам бригада чаа черни орумнел эгелээн. Черлерни орумнээрин дүргедедир-биле чурттуң үлетпүр будурулге черлериниң чаа техниканы, эргежок чугула дузалал дериг-херекселдери-биле кады орумнээр сүүргеларны будүрүп үндүрген турарын орумнекчи мастер күзээн. Ол күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидер аргамы бээр.

Кежээ партия хооркомунга М. С. Горбачевтуң Тюмень болгаш Томск областарның нефть үлетпүрүүнүң, чер-черниң партия болгаш ажыл-агый органнарының удуртукчулары-биле беседазы болган.

Беседага В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, А. К. Антонов, Н. К. Байбаков, Б. Е. Щербина, Г. П. Разумовский, А. Н. Яковлев, Г. П. Богомяков, А. Г. Мельников, ССРЭ-ниң министрлери киришкеннер.

Нефть казып тывар будурулге черлериниң ажылын эки-жидер талазы-биле хүлээп ап турар хемчеглериниң болгаш он ийиги беш чылда Барыын Сибирьниң нефть үлетпүрүн хөгжүдериниң перспективаларының дугайын боттарының чугааларында партияның Ханты-Мансий округ комитединиң бирги секретары В. А. Чурилов, партияның Нижневартовск хооркомунуң бирги секретары С. И. Денисов, ийи областың чамдык каттыжыышкыннарының кол директорлары илеткээннер.

(СЭТА).

ЧУРТТУҢ ТАРАА, СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

Чурттуң хөй шөлдеринге тараны интенсивтиг технологиялар ёзугаар өстүрген. Күзүн чаштырар культураларны бези алды миллион гектарга тараан. Тараа культураларын чаштырарының, өстүрериниң ыдыг аргазы анаа тарыышкынындан ыракта ажыктыг болуп турары бадыткаттынган: гектардан 15 центнер немелде тараны ап турары хөвээр эвес.

Москва чоогунуң чамдык ажыл-агыйларында немелде дужүт оон-даа хөй. «Бурунгаар» совхозтуң тараажылары гектардан-на 50 центнер бедик шынарлыг кызыл-тасты өстүрүп, ажаап алган. Ол дээрге — эрткен чылдаазындан ийи катап хөй. Хөй чылдыг сигенниринии, хамыктың мурнунда медени тараан шөлдерге кызыл-тастың тарыргазын чоруткаш — чемишкинниң үндезини болган. Бедик шынарлыг үрезиннерни, минералдыг чемишчидилгелерни, ыламгыя азот чемишчидилгелерни органиктиг чемишчидилгелер-биле шын холбаштырып ажыглаанны, бок үнүштерден, аарылардан болгаш хораачыларадан үнүш камгалалының дээштиг системазын нептереткени бедик дужүттү өстүрериниң база улуг ужур-дузалыг болганын демдеглээри чугула. Кызыл-тастың болгаш еске-даа культураларның тарылгазын, ажаалдазын ол совхоз тодаргай графикти үзүгаар чогуур түүсаалыринда чоруткан. Чеңгыс сес-биле чугаалаарга, интенсивтиг технологиялар үзүгаар кордүнген агротехниктиг хемчеглериниң бүгү комплекизин боттандырган. Кызыл-тастың сыны моон, бедик болгаш чаъсташкынныр, хат үезинде бичии-даа чыптаан: кестирип, ажаал алырынга эптиг болган, дужүттүң чидирим чайлаттынган.

Тарылганы интенсивтиг технологиялар үзүгаар ынчаар чорудуп турар ажыл-агыйлар бистиң чуртувуста элээш эвес. Немелде дужүттү олар база өстүрүп алган. Ынчаарга агротехниканың аргаларын ажыглаваан азы шын эвес боттандырган, тарылганың хүүсаазын узаткан ажыл-агыйларда дужүт планнаттынганындан безин элээш болуп турар. Москва чоогунуң чамдык ажыл-агыйларының азот чемишчидилгелерин эмин эрттир хөйну хөрзүнге ажыглаан, агротехниканың хемчеглерин чогуур хүүсаазында чорутпаан, ооң түүнелинде хөй шөлдерде тараа чыдыпкан. Ол чорук дужүт ажаалдазынга бергедээшкиннерни немей тургузуп, тараанын чидиримнерге чедиришкиннерни турар. Липецк областың агрохүлээлгетүүр комплекизи бо чылын ниитизи-биле эки ажыглаан. Ынчангаш агротехниктиг аргаларны бүрүнү-биле боягаш шын ажыглавары негеттинип турар. Мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазын нептередири үлүг ужур-дузалыг болур. Ынчаарга кара хөрзүнүг эвес черниң, Сибирьниң чамдык ажыл-агыйлары бедик шынарлыг үрезиннер-биле чедир хандырытынмаанын айтыр херек.

Бөгүнүүн дүүдүнүң дугайында сагыш салыышкын мурнуку хевээр онза чугула ужур-дузалыг болуп турар. ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң сентябрь 2-де медээзин өзугаар алырга, чурттуң тарылга шөлдеринге 77,7 миллион гектарның тараа болгаш тараа-бобы (кукуруза чокка) культураларын кестирген, 68,9 миллион гектарынын бастырган.

Тараа болгаш тараа-бобы культураларының дүүдүт ажаалдазы амгы үеде чурттуң чөвен талакы районнарының шөлдеринде улам-на калбарып турар. Интенсивтиг технологияларны чугле тарылгага эвес, харын-даа дүүдүт ажаал алыышкынынга ажыглаарының эргежок чугулазын ол районнарның дуржулгазы бадыткап турар.

Мал чемнериниң белеткели база үргүлчүлевишаан. Сентябрь 2-де медээ өзугаар алырга, тараан болгаш боду үнген сигеннерни 82 миллион гектар шөлден кескен. Чамдык ажыл-агыйлар мал чемнериниң белеткелин кошкаткан. А кыштың дужүп келир үези чоокшулаан. Четчир сиген, сенаж, силос чокка мал кыштаглаашкының чедиишкиннии чорудары чедип алдынмас болгай. Ынчангаш мал чемнериниң белеткелин улам-на бедик темпилиг чорудары негеттинип турар.

В. БУЛЖИН,
СЭТА-ның корр.

Эртем-техниктиг депшилгениң оруу-биле

НЕМЕЙ ХАНДЫРТЫНГАН

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң айтырыгларының талазы-биле СЭКП Төп Комитединге болган хүрал үлүс ажыл-агыйын хөгжүдеринге улуг салдарлыг боюур дээрзи билдингир. Ооң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш күш-ажылчы коллективтер хемчеглерни ап чорудуп турар. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези будурулгени дерип-чепсеглээр талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Курлавырларны дилеп тывары, чаартылга ажылдарын, будурулге чорудуун соксаткайн чорудары, камналга чүрүмүн шыгыырадыры эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң кол оруктары дээрзин эки билип турар бис.

Беш чыл эгезинден тура, техниктиг дерип-чепсеглээшкинче хөзүн эвес кичээнгейни угландырган. ЭКГ-4,6 экскаваторларны чаа, күчүлүг ЭКГ-5А деп машинагар-биле солаан. Каа-Хем участогу шупту чаа экскаваторлар-биле хандырган.

Чадаана участогунга 27 тонна чүзүк чудурер машиналарның орнунга 40 тонналыг БелАЗ-540 деп күчүлүг автосамосвалдарын бергеп. Даг ажылдарын кылырынга шимчедикчизи 250 ат күштүг күчүлүг ДЭТ-250 деп бульдозерни ажыглап эгелээн соонда, ажылдың будурукчулүү эскен.

Автотранспорт ажыглаавайн чер кырының доврааи арыглап чайладырынга йилендир ерумнээр арганы ажыглаан соонда, техника-экономиктиг кергүзүүлер экижээн. Өрумнээр-чазылдырар ажылдар үезинде довурак ескээр чаштаавайн, хөмүр-дашты алгаш барган черже октапып турар аппаран.

КАТЭК-тиң (Канск-Ачинск одалга энергетика комплекизи) эртем-шиинилел институдунуң ерумнээр-чазылдырар ажылдарының шынарын экижидер талазы-биле ажыглап кылган сүмелерин ажыглап эгелээн бис.

Он бирги беш чылда чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның ажылын экижидеринче угланган хемчеглерни ап чоруткан. Чаартыкчылар бо үе дургузунда 118 саналды кинрген, оларның үгле бежин будурулгеге ажыглаваан. Чогаадыкчыларның саналының экономиктиг ажыктыы 400 мүң рубль чедип турар. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедеринче угланган ажылдарны калбарткының түүнелинде хөмүр-даш казарының болгаш сайгарарының беш чыл планын эрте доозар арга тургустунган.

Будурулге ажылын экижидеринге социалистиг чарыштың салдары ажок улуг. Мурнакчылар, чаартыкчылар ажылдың технологиязын чаартыр, организастаарын экижидер талазы-биле хөзүн эвес саналдарны киирип турер. Ооң түүнелинде ставеновчу шимчээшкинниң юбилейинга чедир шаатырлар беш чыл планындан ажыр 52 мүң тонна хөмүр-дашты чудурүп чоруткан. Ажылдың будурукчулүүн планга немей 3,2 хуу эскен, продукциязың бат-үнези 5,4 хуу чинглээн. Беш чыл эгезинден тура, 151 мүң рубльдин курлавырлары камнаттынган. Чеднишкинге улуг үлүүн кииргеннер экскаватор машинистери А. А. Нехорошков, В. М. Гончаров, Н. Н. Калинин, М. К. Бергер, Х. А. Ооржак, А. М. Дондук, ерумнээр станок машинистери Ю. В. Прокопенко, А. И. Чирков, чолаачылар Н. И. Кудачин, Н. Г. Рябов, Ю. Н. Астанин болгаш ескелер-даа бо хүннерде үени мурнап, беш чылдың болгаш доозукчу чылдың планын хуусаадан эрте күүседипкеннер.

Даг ажылдарының технологтуг схемаларын ажыглаарынга, чер кырының довураан аштап-арыглаарының хемчээлин ковудедиринге чаа эптер тургузуп турар ЭШ-10.70А экскаватор дузалаар. Бо чергелиг ажылдарны келир беш чылда келбартыры кердүнген.

Чадаанада разрезтиң төлевилел күчүзүн чылда 500 мүң тонна, Дус-Дагның (ам күчүзү 10 мүң тонна) 30 мүң тонна чедирери планнаттынган. Он ийиги беш чылдың бештейги ийи чылында чаа механизмнер-биле болгаш дериглер-биле чепсеглээр ажыл үргүлчүлээр. Чер кырында довурак аштаарынга сес кубометр күчүлүг ЭКГ-811 экскаваторларны чеден беш тонналың автосамосвалдары-биле катай будурулгеге ажыглап эгелээр. Келир чылдан эгелеп СБШ-250МН деп марканың ерумнээр станогун тургузар. Чаа дериг 40 метр чедир ханы казар. Ерумнээр диаметри 270 мм. Чазылдырыышкынга белеткеп ажылдарын, хол-биле кылыр чамдык операцияларны механизастаары кердүнген.

Бар механизмнериң ажыглалын экижидери бистен негеттинип турар. Ылаңгыя дегтранспорт дериг-херекселдерн туруушкунга таварыжып турар. Чижээ, бирги чартык чылда экскаваторларның планнан дешкээр туруушкуну 4038 шак азы календарьлыг үе фондузунуң 12 хуузу чедип турген. Кылаштап чоруур ЭШ-10/70 № 68 болгаш № 186 экскаваторларның туруушкуну 1550 шакка дең. Ажыл хүнүнче шилчидер болза, олар ийи ай ажылдаваан болуп турар. Ерумнээр станоктарның календарьлыг үени ажыглаарының коэффициентизи план өзугаар 0,4 турда, ол кергүзүг үгле 0,24 чедип турар. Ерумнээр, казар ажылдарны чорудары паспорттарда кордүнгениниң ескерлип турганыңдан, чазылдырыышкынның шынары куду болгаш бир блоктуң чазылдырар ортумаа хемчээли элээш болуп турар.

Үстүнде чижектер ам-даа ажыглаттынмайн турар курлавырлар элээш эвес дээрзин кергүзүп турар. Оларны дилеп тывары, чеп ажыглаары чүгүлә сорулгаларның бирээзи болуур. Үгле ынчан разрез коллективи бедиткен хүлээлгелерин ажыр күүседир аргалыг.

Ф. ГАЛИН,
«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде кол технолог.

«Тыва АССР-ниң кодээ ажыл-агыйының алдарлыг механизатору» хүндүлүг атты С. М. МЕШКОРУДНИКОВКА тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Кодээ ажыл-агый талазы-биле ачы-савыязы дээш **«Тыва АССР-ниң кодээ ажыл-агыйының алдарлыг механизатору»** хүндүлүг атты Тыва АССР-ниң Кодээ ажыл-агыйның материал-техниктиг хандырылгазының талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Сергей Михайлович **Мешкорудниковка** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың сентябрь 5.

Камналга — экономиканың курлавыры

Республика типографиязының коллективи камналга чурумун сагыры, материалдарны болгаш электри энергиязын камнап алыры дээш чамдык ажылдарны кылып келген. Доозукчу чылдың эгезинде бүдүрүлгезинтиң алганы социалистиг хүлээлгевисте камналга талазы-биле пунктуларны киирбишаан. Оларның чамдыызын айтырга мынды:

продукциянның бот-үнезин 0,5 хуу чиигедир. 1 рубльдиң баазанныг продукциязынга чарыгдалдың деңнелин 83, 29 копеек чедирер;

электри энергиязының чарыгдалын 2,2 муң квт-шаккаа дээжиндир;

1 рубльдиң продукциязын бүдүрериниг материал чарыгдалының ламидин 19, 23 копеекке кудуладыр азы чылда ортумаа-биле 900 рубльге камнап алырын чедип алыр.

Түңнелинде, камнап алдынган материалдар болгаш электри энергиязынга коллектив 2 хүн ажылдаарын хүлээлгеде киирген.

Камналга чурумун сагъыры дээрге-ле, цехтерге, нииттизи-биле бүдүрүлгеге ол ажылды боттандыраары-биле хемчегларни ап чорудары болур. Ынчангаш электри энергиязының, кывар-чаар материалдарның болгаш саазым, ледерин, картон дээш өске-даа чүүлдерниң чарыгдалын чурумчудар, ону контрольдаар сорулга-биле организзос-техниктиг чамдык хемчегларни ажыгдап кыяган бис.

ЧАРЫГДАЛДАРНЫ САНААШ...

Электри энергиязының чогуур хереглелиин цех бүрүзүнге болгаш нииттизи-биле бүдүрүлгеге санап, тодарадыры көрдүнген. Ону кылырда, бир дугаарында, санаар приборларны (счётчиктерни) цехтерге тургузары херек апарган. А бистиниде чүгле ниитти типографизда ынды херексел бар болгай. Ынчангаш электри приборларын салырынга щитти тургузуп эгелээн, ынчалзадаа ам-даа төнчүзүнге чедир кылдыммаан. Цехтерге салыр счётчиктер амга чедир чок болуп турар.

Камналганың хүүда санын цех бүрүзүнге тургузары планнаттынган. Дептерлээр цехте камналганың хүүда санын ажыдып алган. Ында ай санында херек кырында чарыгдалды норма-биле деңнеп, кенчаар ажылдаанының түңнелин үндүрүп турар. Чижээ: цехтиң хүүда санында коргускенни январьда — 352 метр ледеринни, 1025 кезек картон саазынны, мартта — 135 метр ледеринни, 384 кезек картон саазынны камнап алган. Нииттизи-биле эрткен 8 айларда дептерлээр цех 785 метр ледеринни, 1609 кезек картонну камнап алыр аргалыг болган. Ынчангаш олар камналга талазы-биле боттарының үлүүн херек кырында санап, түңнеп турар апарганнар. Камнап алдынган ол материалдардан калбак хереглелдиң барааннарын (блокнотнарны болгаш өске-даа үүрмек чүүлдерни) типографиз кылып бүдүрүп турар.

Ынчалза-даа чамдык цехтерге чарыгдалды санаары болдунмайн турар. Парлаар цехтиң машиналарында саналге приборлары үрелгениндэн чарыгдалды контрольдаары болдунмайн турар.

Автомашиналарга кыварчаар материалдарның чарыгдалын орук бижиктерни шын тургузар база хынап турар.

Камналга, хумагалалды күштелдирер, ол дугайында цехтерге ажылчыннар ортузунга тайылбырны чорудуп ажылдаары негеттинер. Бүдүрүлгениң профсоюлов комитеди, цехтер начальниктери, экономистер, бухгалтерлер бир деминг ажылдап тургаш, амда хөйну кылып болур, курлавырларны дилеп, тывар үжүрлүг бис.

М. КАТАРГИНА,
республика типографиязының улуг экономизи.

КЕДЕРГЕЙ АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ ЭВЕС ЧОРУК

Бодумнуң ажыл-албан хүзээлгем аайы-биле республиканың кайы-даа булуңунга чедип чоруур кижи мен. Эки чүүлдерге ээруп, таварымга чогунга сеткил хомудап, сагыш сергып чоруур боор чүве. Чоокта чаа Ак-Довурак — Абаза оруу-биле чорук-херек аяны-биле чордум. Орук дургаар көргөн чүвемни элдепсинип кайгаавас, сагыш варывас, ол талазы-биле кандыг хемчег ап болуурун бодап, бо чүүлдү солунче бижиивес аргам чок болду.

Ол оруктуң ол-бо талазында оруктуң шуут машина чоруур кезээнде сарыг-сарыг саазым шоодайларның хөйүн кижи кайгаар. Ол дээрге бистиң улуг бүдүрүлгевис —«Тыва даг-дүгүү» комбинаттың продукциязы — Ак-Довуректан Абазаның демир-орук станциязынче чүдүрүп чоруткан даг-дүгү деп чүве билдингир. Чүгле ол даг-дүгүнүң чүге ынчаар-хөй дужуп, черге октаттынып турары билдинмес. Машиналарга эрнин ажыр хөйну чүдүрүп кеварының хереазыбиле ажарлып дужуп турар бе? Азы хөй муң кижилиг удурт бүдүрүлгениң бүдүрүп турар продукциязының үнези ындыгыя бичии боол турары ол бе? Азы чолаачыларның хөрүзүсалга чок чоруу бе?

Абазажа кады бар чораанным чолаачы мээң ындыг айтырыгларымга: «Кайгаавыш чоор сен, ийи чаңгыс шоодай ышкажыл, ооң үнези база ээлүш, а бирги сорттуу болза, оны контейнерлерге сеөртүп турар болгай» деп дүште чок харыылады.

Шынап-ла, даг-дүгүн бүдүрүп ыяшшайн турар кижи оны каяа үнелеп билир боор. Ынчалзажок шоодайларда 20—30 килограмм даг хендирм бар, ону бүдүрөөнге чүс-чүс кижиниң күш-ажылы үнген. Орук дургаар шоодайларны санаар болза, база чүс-чүс. Ону чыый-чыый ээрг болза, он-он, чүс-чүс рубль артектүнелиг. Бир ээр черниң чоогунда бүдүн оваа шоодайлар чыттыы. Бо кандыг ава чүвел деп айтырыымга, чолаачы, ында машина ажадырылган, а чүүгүн кым-даа чыып албаан, ол олчаан хар, чаъс сууңга үрелип чыдып калган чүведир ийин деп харыылады. А Абазаның демир-орук станциязының складтарында байдал оон дора деп дыңнаан мен. Кызыл күш-биле, хөй кижиниң, хөй техниканың күрлевырларның киржилгези-биле, кылып бүдүрүп алган чүүлге ындыг хамаарылгалыг болурга черле күрүнежи, ажыл-агыйжы эвес чорук-тур деп бодаар мен.

Бо талазы-биле «Тыва даг-дүгүү комбинаттың үдуртукчулары чүү деп бодап турар ирги? Бүдүргеи, планныг даалгаларга киириштир сенаткан, чүдүрүп чоруткан соонда ол-ла деп бодап турар ирги бе? Кижи бодаарга, комбинаттың директизы, партия организациязы транспортчулар-биле кады даг-дүгүнүң ындыг чидиргилерни болдурбас дээш хемчегларни авыр, таварылга бүрүзүнге бүрүүлүг кижилерни илередип, оларга материалдыг когарал дээш бүрүүну онаар хүлээлгелиг ышкаш. Бир эвес чүдүрүп чорудукан бис, оон ыңай биске хамаан чок деп орар чүве болза, чолаачы кижи чайлый калды, ону канчаар оку дээр чүве болза, кым моны эдерип? Ол бүгүге кым ээ болуур деп? Бо айтырыг талазы-биле комбинаттың удуртукчуларының, ажылчыннарының, даг-дүгүн сеөртүп турар чолаачыларның санаалонаалын дыңнап көрзө?

В. ПОЛЯКОВ.

«Тыва тудуг» трестиң тудуг организациязары материалдарны камнаг чарыгдаарынче кичээнгейни салып, участок, бригада бүрүзүнде камналгалыг ажылдаарының социалистиг чарыкшы калбарткан. Ылаңгыя «Кызыл тудуг» эргелелдиң тудугжу бригадалары камналгалыг ажылдаарынче кичээнгейни үгбай турар. Оя эргелеледе Сергей Севекпиттиң дашчылар бригадазы ай санында хөй санныг түүйбүну болгаш оон өске-даа материалдарны камнап ап келген.

Олар тос каът бажыңның тудуунуң сөөлгү саъдын доозар чеде берген. Ырак черден экпеп турар түүйбүнүң чаңгызын-даа бүспейн, ажыглап турарлар. Оя чижеш хөюдугга ажыглаар цементнин үндүрүп база камнаг ажыглап турарлар.

Карасал Хеймер-оол, Николай Сат болгаш оон өске-даа ажылчыннар хөюдугну эки шынарлыг кылдыр белеткеп турар. Оя ажылчыннар бедик каът-тарже үндүрер тудуг материалдарын бүспейн, төгүлдүрбейн дамчыдып берип келгеннер. Бригада камнап алган түүйбүзүү, цементкээ-биле немелде ажылдарны кыпып турар.

ЧУРУКТА: Оя бригаденың ажылчыны Карасал Хеймер-оол.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

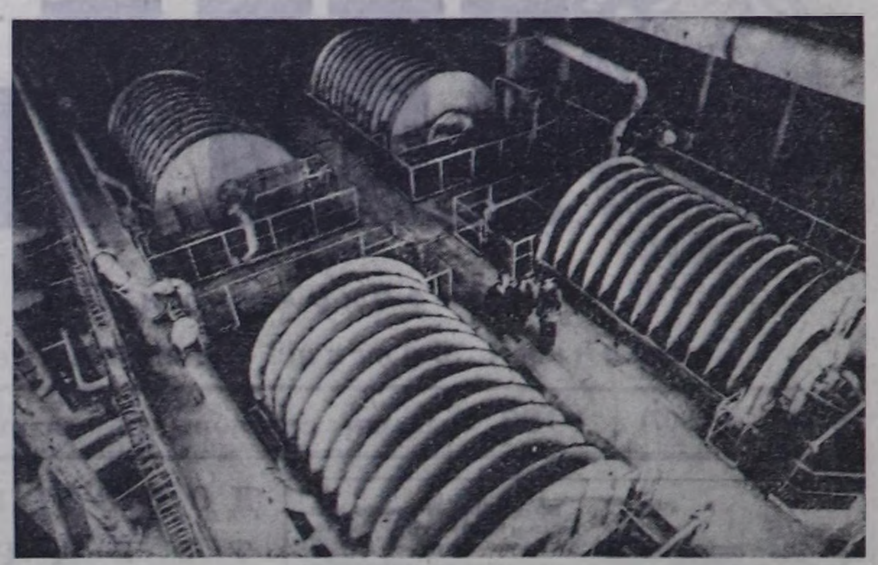
ШЫНАРЫ ЭКИ БООРГА

Эки шынарлыг продукцияг бүдүрерге, бүгү тала-биле ажыктыг. Ындыг продукция дээш 30 хуу немелде телевир бээр. Эки продукция дээш алган акша-төрөөгүнниң чамдык кезиин ажылчыннарны болгаш специалистерни шаңнап мактаарынга ажыглаар. Эки шынарлыг продукциянын база бир ажыыг чүдел дээрге ажаа үнер бүгү хевирниң курлавырларының чарыгдалын кызырар арганы бээри.

Москваның Лихачев аттыг заводунда үндүрүп турар чүүк машиналарынга хамаарыштыр чарыгдаядар струк туразы солун. Чарыгдалдарның чүгле ийи хуузун оларны бүдүрөөнге үндүрер, а техниктиг ажаалдазынга 35, агар болгаш капитал септелгеге 62 хуузун көргеп. Машиналарның шынарын экижидеринче үндүрген чарыгдалдар оларны эдилеп турда хөй түңнүг кылдыр катап эгиттинер. Бир эвес машина мурнунда үндүрүп турган машинадан 50 муң километр хөй хемчээлди эртип шыдаар апарган болза, ону септээрингө чарыгдал дыка кызырлыры билдингир.

В. БЕЛЯЕВ.
(СЭТА).

ЧАА ЧЕДИИШКИННЕРЖЕ

УКРАИН ССР. Николаевскиниң СЭКП-ниң XXVI съездизин аттыг дой доврак заводунда бедик шынарлыг бокситтерден алюминийниң охизин алырынга бедик будурунчулуг дериг-херекселдерни неттередип киирген. Амгы үеде ажыдап турар дой доврак заводтарынга деңнээрге чаа киирген чүүл улуг технологтуг болгаш камналгалыг ажыктыг боол турар.

Будурүлгениң хогжудериниң ноя угаамышкынының бирээзи механизастеводкын болгаш роботтарны ажыглаары болуу бергем.

ЧУРУКТА: ак фильтрациялаашкын участогунда. А. КРЕМКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

САДЫГ: инициатива эргежок чугула

Хереглел барааннарынга чоннуң негелделерин улам долу хандырар талазы-биле Тыва АССР-ниң садыынга дузалаар дугайында РСФСР-ниң мөөн барааннарның республика кӧтыжыылышкынынарынга болгаш Главсеверторгка даасхан. Ол дугайында шиитпирни РСФСР-ниң Садыг министерстводунуң коллегиязы хүлээп алган. Совет Тывада садыл алыкчыларны хандырып турарының байдалының дугайында эксперт-термиң илеткелиин коллегия дыңнап чугаалашкан.

1981—1984 чылдарда бараан саарылгазының планын Тыва АССР-ниң садыы чедишкининг күүсеткенин коллегия сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн. Автономнуг республикада бараан саарылгазының планы ол чылдарда РСФСР-де ортумаабиле деңнелдэн бедик темпилерлиг өзүп турган. Тыва АССР-ниң садыы январь—июльда бараан саарылгазының планын күүсеткен түңнелинде чонга аъш-чемниң-даа, үлетпурунг-даа хөй барааннарды сеттыынган. Чамдык барааннарны сайгарганының өзүлдээн 1980 чылдаазындан ыракта бедик болган. Чижээ, мебельди сеткөө ийи катап, автомашиналарны — 1,9 катап, радиоприёмниктерни — 50 хуу кезүдээн.

Ооң-биле чергелештир, автономнуг республиканың чонунуң садыг хандырылгазында четпестерниң ам-даа барын коллегия демдеглээн. Хамыы ужур барааннарның чедишпезинде эвес. Административтиг өске районнарга бодаарга, Тыва АССР-ге барааннарны харын-даа хөйну тускайлап берип турар. Ол бирги беш чылдың эгезинден бээр адырның материал-техниктиг база-зын хогжудерингө чедн мил-лион хире рубльди чарыгдаан. Ынчалзажок магазиннерниң болгаш баранн складтарының четкизи оожум калбарып турар. Автономнуг республиканың чонунуң садыг хандырылгазында кол четпес чүүл—магазиннер директорларының болгаш эргелекчилериниң инициатива чокка ажылдап келгенин, адырның чамдык будурүлгелериниң удуртукчуларының эгелекчи, тывынгыр чоруктуу четпес илергейлеп турары деп специалистер санап көргеп.

Мындыг түңнелди бадыткаас төлээде, чогуур тайылбырны кылыры негеттинер. Чонунуң садыг хандырылгазы садыл алыкчы магазинге келир мурнунда-ла эгелээри билдингир болгай. Садыл алыкчыларның негелделерин, чагыгдарын ёзугаар барааннарны садыг четкизинге недирери — оларның хереглелдерин улам долу хандырарыныг чугула чүүлү. Ынчаарга автономнуг республиканың Садыг министерстводунуң специалистери садыг планнаашкынынга, ылаңгыя бараанар хереглелдерин тодаргайлаарынга, чагыгларны үндезин барымдаалыг болдурарынга хөй частырыгларны, четпестерни болдурып келгеп.

Бо талазы-биле бир мындыг чижекти айтып болур. 1984 чылда чонга сеткен даараныла-га кылыгларындан ээлүш ындыг барааннарны 1985 чылда чорудуп бээрин Тыва АССР-ниң Садыг министерстводу чагаан. Ээлүлүг специалистер чагыгны ынчаар кылбас ужурлуг. Даараныла кылыгларын ээлүш чагааным республикаяның Садыг министерстводу ийи ай эрткенде ам эскерип каан болгаш 2 миллион рубльдиң хөп аймаан немей чорудуп бээр дугайында дилегни Москваже чорудар ужурга таварышкан. Немелде чагыг-дилег күүсеттинген. Ынчалзажок ол хевирлиг частырыгларны чайладыры ындыг-ла белеп эвес. Чагыгларны кылыры дээрге нарын херек-тир. Бо талазыбиле хынамалыг бодаар, саавашкынаазы ылаптыг кылыр херек. Оон башка складтарга барааннар саарылга чокка эңдерлү бээр азы чедишпейн баар.

Россия Федерациязының садыынга саарылга чок чыдар барааннарның ээлүш хөй курлавыры тургустунган. Эвилелдешкен республикада ортумаабиле ол курлавыр бараанныың ниити ертээнин 3,8 хуузу четкен дөп санап турар. Ындыг курлавыр адырның экономиказынга ажыктыг эвес, а улуг харажаглыг дээрэн кижи бүрүзүнге билдингир. Саарылга чок чыдар бараанныың хуузу Тыва АССР-де ооң-даа хөй — 5,4 хуу. Ол курлавыр Россия Федерациязының садыг экономиказының байдалыгы тавариына чок салдарны база чедирип турар дээрзин демдеглээр херек.

Садыг — ажыл-агый чорудулгазының чугула болгаш нарын адыры. Инициатива чокка сагыыгыр, тывынгыр болбас болза, чоннуң садыг хереглелдерин долу хандырары бараан саарылгазының планнарын чедишкининг күүседири, орулганы чедип алыры буттүнмес. Бараанныың бүрүн дээжиэзи магазинге чедир ардыынаан таварылгада, чедишкининг садыглаашкын база болдунмас болгай. А ындыг фактылар автономнуг республиканың магазиннериниг бар турган. Электри-биле шай хайындырар саавалар рюкзактар, спорттуң чамдык бараанналы магазиннерге чок турган. А ук бараанналы садыг базаларындан четкирибиле чедип ап болур турган. Садыгның болгаш ниитининг чемненилгезинниң материал-техниктиг базазын сэйгээрадыр талазы-биле четпестер илерээн. Адырны чаартыр, магазиннерни болгаш базаларны тудар талазы-биле ажылдарны Тыва АССР-де кылбайн турар деп чугаалап болбас. Хамык ужур чүдел дизе, планнаашкынның эгезинде-ле чамдык четпестерни болдуруп турарында. Республикада садыг будурүлгелериниң ортумак шөлү чыл бүрүде эвээжеп турар. Ындыг эвээжээшкинге удур адырның эвилел штавы хемчегларни ап турар.

Садыгның келир үези — ол дээрге күш-ажылды бадыкыбиле механизастаан болгаш бараанналы деңшилгелиг технология ёзугаар сайгарып турар улуг магазиннер-дир. Адырның ажыл-ишчилериниң күжениишкиннериниң ачызында Россия Федерациязында аъш-чемниң эвес бараанналының хөй нуруузун — 77,5 хуузун, специализастаан магазиннерни дамчыштыр садыглап турар. Садыл алыкчыларның магазиннерге болгаш ниитининг чемненилгезинниң будурүлгелеринге кижилер боттары шилиир арганы Россия Федерациязында калбаа-биле ажыглап турар. Ол арга Тыва АССР-ниң садыг ажылдакчыларынга билдингир, ынчалзажок деңшилгелиг арганы нелтереткенинниң хемчээлн хензиг.

Ниитининг чемненилгезин организастаарынче болгаш хогжудерингө улуг кичээнгейни РСФСР-ниң Садыг министерстводунуң коллегиязы үглаадырган. Маңаа столоваяга кеңгенгерни канчаар хандырып, кандыг чемнерни канчаар белеткеп турарын тодаргай айтырының эргежок чугулазы чок боор. Хөй таварылгаларда четпес, хандырып турар ээлүзин демдеглеп каалы.

Тыва АССР — агаар-бойдус талазы-биле нарын чер. Ынчангаш оон садыг хандырылгазын Главсевероторгка даасканы таварыяга эвес. Россия Федерациязының садыының нарын тургузуглуг оя улуг салбыры агаар-бойдустуң эң-не берге байдалдарында ажылдап, бараанналы хереглечиниерингө чедирип бээрингө хөй үени, күштү чарыгдап турар. Ынчалзажок садыгның оя бергелери садыл алыкчыларга моондак болбас, оларның сеткилин дүвүретпес ужурлуг.

В. БЕЛЯЕВ.
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

КУРЛАВЫР АРБЫН БОЛУР

Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга, совхозтарның будурген продукциязынга камналга тургузарынга хүүда дузалаал ажылының ачы-дузазы, ооң дөрт хамаарылгазы камчаарда ашкок улуг. Бо чүгүлге ажылды организастаар, ону үлам шөлей сайзырадыр ажылдарны Тыва-Хем районда багай эвес чорудуп турар.

Хүүда дузалаал ажыл-агыйын хогжудерин районнуң чер-чер Советтери холга ап, чон оруузунга ооң ажыктыының дугайында тайылбыр ажылдарын чорудуп келген болгаш чорудуп турар. Бо айтырыгны Туранның хоорай, Эзирбек, Арыскан, Хадын кадаа Советтериниң улус депутаттарының күүсеткен комитеттериниң хуралдарында тус-тузунда ол черлерним байдалынга тавариштыр чугаалажып көрген болгаш хүүда дузалаал ажыл-агыйны хогжудер талазы-биле тускай хемчегларни ажылдап кылган. Кадаа Советтерде чоннуң хүүда дузалаал ажыл-агыйының дугайында, мал баажының чүзүн аайы-биле санын көргүскен стандилерни тургускан. Кадаа Советтериниң база агитквартиралеринең ораазында хүүда дузалаал ажыл-агыйны сайзырадыр талазы-биле социалистиг чарышты организастаан, оон түңнелин чыл санында ажылчы чоннуң чыыштарынга түңнеп турар. Туран хоорайда хуу малады тарын боозадырының пунктузун ажыктаан, ооң түңнелинде чоннуң хуу малының шыновы, үксээзы экижип турер.

Райкүүском чоннуң хүүда дузалаал ажыл-агыйының эскени-биле чондан чарган керээ ёзугаар мал садыл алыры көвүдээн. 1982 чылда районнуң совхозтары 450 баш бода малды садып алган турган, а 1985 чылда 990 башты садып алган. Хой ешкуну ынчан 139-ту, а бо чылын 770 башты, хаванны 394-ту, а 1985 чылда 1280 башты садып алган. Районнуң хереглечилер ниитилелиниң белеткел конторазы сеөлгү ийи чылда чондан 164,5 тонна эттн, 22 тонна сүттү садып белеткээш, хөй-ниитининг чемненилге черлеринче, уруглар садтарынче болгаш садыглаарже чоруткан.

«Кызыл тараачыны» база «Өөк» совхозтар чондан эртken чылын 1171 центнер сүттү садып алган. Бо чылдың бирги чартыында районнуң белеткел конторазы 69 тонна эттн, 2700 чуурганы, 1300 кг арыг чигирин, 7 тонна картофельди чоннуң дузалаал ажылындан белеткээн.

Хүүда дузалаал ажыл-агыйын үлгаттырары-биле совхозтар чонга хаван оолдарын чылдың-на садып турар. 1982 чылда чонга 260 баштыг, а 1985 чылда 338 баштыг сатkан. Оон ыңай бызаны 40 баштыг сатkан. Кок-Тейниң күш фабриказындан чыг буруде дагаа оолдарын районга экеп, совхозтарның болгаш районнуң чурттакчы чоннуга садып турар чорук чанчыл болган. Совхозтар хүүда ажыл-агыйлыг ажылчын чонга мал одарладыр 6000 га черии, мал чеми белеткээр 2900 га сиген шелүн бызыглаан. Чылдың-не совхозтар хүүда малдыг чоннга 450 тонна саваяны болгаш 900 тонна сигенни, өске-даа мал чемнин садып турар.

Районнуң кодээ суурларының чурттап турар 2010 ог-бүленин 1608-зи, хоорайда 1512 ог-бүленин 1449-зу огородтуг. Ырак-узак тайга ээзинде Сеен, Хут, Билеяыг, Шивилиг суурларның чурттакчылары безин ногаа аймаан өстүрүп, огород ажылын чорудуп, боттарының негелделерин хандырып ап турарлар. «Эзирбек» совхозтуң болгаш «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының ырак-узак черде чайлап турар малчыннары картофельди база капустаны ниити огородта өстүрүп турар.

Күүнеге хүүда малын садарынга сонуургалды бединдери-биле районнуң хереглекчилер ниитилели чонга чугула хереглелдиң бараанналарын садарын организастаап турар. Совелгу ийи чылда бо арга-биле 27 чиик машинаны, 14 мотоциклдерни, хөп чуур 40 ажыт машиналарны, 76 муң өкшө түңнүң алгы-кештен кылган бараанналарны чон садып алган.

Районнуң суурларының, Туран хоорайның магазиннеринде эт, сүт, ногаа аймаан доктаамал садып турар. Оя чондан садып алган кодээ ажылаг продуктуларыдыр. Дузалаал ажыл-агыйның ачы-дузазы, аъш-чемниң камналгавыг болгаш элбек болурунга кеску киирилдези ол. Бо талазы-биле курлавыр арбын.

С. ТАНАА.

ДЕМНИГ АЖЫЛДААРЫ ЧУГУЛА

Өөрүнүң школаалары школа реформазын амыдыралга боттандырарының бирги чылында чамдык ажылдарны кылганнар. Ынчангы Хандагайты, Торгалыг школаларының башкылар коллективтери ортумак өөредилгени боттандырар талазы-биле багай эвес ажылдаан. Ниитизи-биле башкы кадрларның харыысалгазы бедик турар. Башкылар коллективтери «Кижи бүрүзүн — эки өөредир», «Кижээ бүрүзүнге — эң эки белеткел», «Чаартыкчан методтер», Бедик шынар», «Кижээ бүрүзү — ажыыг» деп, чүрттүң мурнакчы башкылаасының девизтери-биле ажылдап турганнар.

Күш ажыл өөредилгезин организастаанында чамдык чүүлээр чүүлдер бар. 1—3 классчының күш-ажыл кичээлдериниң кабинеттери, 4—8 тургустунгулаан. Бо ажыл Хандагайты, Солчур, Торгалыг ортумак школаларында бүт кырында турун турар. Устукку классчылар методсоо трактор, мал ажылының үндезинниери болгаш амыдырал хандырылгазы чергелеят адырларга күш-ажыл өөредилгезин чорудуп турар.

Школа реформазының коңсе утказы өөредилгезин күш-ажыл-биле холбаары, өөреникчи бүрүзүнге профессия шилип алыр арганы бээри болур. Уругларның күш-ажыл өөредилгезин болгаш кижизидилгезин чогумалыг чоруткаңындан бичии кижилер күш-ажылга кара бичезиндеи чайчыгып, соң чоорту келир үеде мергежилин шилип алыр.

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын амыдыралга боттандырарары дээрге, чүгле улус өөредилге, партия, совет органнарының керээ эвес, харын бүдүрүлге, ажыл-агый болгаш өске-даа албан черлериниң ажыл-чорудулгазынга эң чоскуу рольду ойнаар ужурлуг. Бүдүрүлге өөредилгезин боттандырарынга база бүдүрүлгелерниң ролю чоңчуг улугдур. Ынчангаш школа коллективтери-биле база бүдүрүлгелерниң арагында харылзаа доктаамал, бижыг болуру албан.

Бо талазы-биле районде чамдык ажылдарны кылып эгелеп турза-даа, четпестер чоңчуг хөй. Бүдүрүлге бригадалары тургустунза-даа, олар-ның-биле ажылды негелдеге дүүштүр тургуспаан. Чамдык совхозтар директорларының бодалы биле алырга, школаларның бүдүрүлге бригадалары-биле керээни чарган соонда, ооң биле бүгү ажыл дооступ каар деп санаар хөөннер бар. Бригадаларда ажылдап турар совхозтан специалистерни-даа бижыглаваан. Кылып турар ажылының аяыс утказын-даа, ооң технологизын-даа сонуургадып өөретпейн турары-биле школачыларны чүгле ажылчын күш хевирлиг кылдыр ажылгаттынып турары шын эвес. Совхозтар ам-даа школадан хоорун тускай эртемниглерниң школа-биле харылзаазы барын чоп. Зоотехник, агроном азы эмчи, инженер-даа кижилер өөреникчилер ортузунга профуглеңыышкын ажылын чорутпайн турар, уругларның чүүге сонуургалдыын тодарадып үгпеп-бээдээр ажылче кичээнгей кошкак.

Чамдык будурүлгелерге школаларны райкүүскомнуң шиитпири-биле бижыглаваан-даа болза, херек кырында боттуг ажыл чорувайн турар. Харын-даа ону хереккө албас, кандыг-бир артык чүүл кылдыр санап турар чорүктер бар. Тудуг организациларыңга будурүлге практиказының үезинде уругларга чүгле бүзүлген түүйбү, тудуг материалдары ыяй-бээр чыгдырып, дажыгладырынга ей болуп турар. Чогум өөреннп билип ап-за чогуур чүүлдерге чанчыктырбайн турар.

Өөрүнүң база будурүлге болуур организациялары ажылдаас цехтер, олуттар-биле хандырбаан. Бо талазы-биле районнуң тудуг-септелге участогу (Т. Күүлар), КМК (Т. Анчимаа), амыдырал хандырылга комбинады (Ч. Шулуу-Маадыр), орук-будурүлге участогу (Н. Өдекей), райпо (Э. Монгуш), харылзаа белдыри (Л. Ооржак) ээнүүн негелдезин ёзугаар школа реформазын боттандырарар дээш боттуг ажылдарны чаа өөредилге чылында чорудары негеттинип турар.

А. СЕМИС-ООЛ.

БАЗА БУДУРУЛГЕ ЧОК

Школа реформазының шиитпирлерин амыдыралга боттандырып эгелээнден бээр бир чыл эрткен. Бо үеним дургузунда Хову-Аксының № 2 ортумак школазының өөредилге-кижизидилге ажылында чаартылгалар болгулаан. Школаның директору улус өөредилгезиниң тергиинин М. С. спортчу чедишкиннери күш-культура башкызы В. К. Хархоновтуң кызымак ажылы-биле холбашкан.

Хову-Аксы дээрге Тываның өңнүг металлургиязының башгайы төөв, улуг ажылчын суур. Ынчангаш өөреникчилерниң күш-ажылга кижизидилгези кол черни ээлээр чок турган. А ук бараанналы садыг базаларындан четкирибиле чедип ап болур турган. Садыгның болгаш ниитининг чемненилгезинниң материал-техниктиг базазын сэйгээрадыр талазы-биле четпестер илерээн. Адырны чаартыр, магазиннерни болгаш базаларны тудар талазы-биле ажылдарны Тыва АССР-де кылбайн турар деп чугаалап болбас. Хамык ужур чүдел дизе, планнаашкынның эгезинде-ле чамдык четпестерни болдуруп турарында. Республикада садыг будурүлгелериниң ортумак шөлү чыл бүрүде эвээжеп турар. Ындыг эвээжээшкинге удур адырның эвилел штавы хемчегларни ап турар.

Садыгның келир үези — ол дээрге күш-ажылды бадыкыбиле механизастаан болгаш бараанналы деңшилгелиг технология ёзугаар сайгарып турар улуг магазиннер-дир. Адырның ажыл-ишчилериниң күжениишкиннериниң ачызында Россия Федерациязында аъш-чемниң эвес бараанналының хөй нуруузун — 77,5 хуузун, специализастаан магазиннерни дамчыштыр садыглап турар. Садыл алыкчыларның магазиннерге болгаш ниитининг чемненилгезинниң будурүлгелеринге кижилер боттары шилиир арганы Россия Федерациязында калбаа-биле ажыглап турар. Ол арга Тыва АССР-ниң садыг ажылдакчыларынга билдингир, ынчангаш деңшилгелиг арганы нелтереткенинниң хемчээлн хензиг.

Ниитининг чемненилгезин организастаарынче болгаш хогжудерингө улуг кичээнгейни РСФСР-ниң Садыг министерстводунуң коллегиязы үглаадырган. Маңаа столоваяга кеңгенгерни канчаар хандырып, кандыг чемнерни канчаар белеткеп турарын тодаргай айтырының эргежок чугулазы чок боор. Хөй таварылгаларда четпес, хандырып турар ээлүзин демдеглеп каалы.

Тыва АССР — агаар-бойдус талазы-биле нарын чер. Ынчангаш оон садыг хандырылгазын Главсевероторгка даасканы таварыяга эвес. Россия Федерациязының садыының нарын тургузуглуг оя улуг салбыры агаар-бойдустуң эң-не берге байдалдарында ажылдап, бараанналы хереглечиниерингө чедирип бээрингө хөй үени, күштү чарыгдап турар. Ынчалзажок садыгның оя бергелери садыл алыкчыларга моондак болбас, оларның сеткилин дүвүретпес ужурлуг.

В. БЕЛЯЕВ.
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

Школа болгаш амыдырал

Енушкеевич болгаш коммунист башкылар М. В. Кимов, Д. А. Кимова олар башкылаашкынга мурнакчы методиканы ажыглап, өөреникчилерге быжыг билигни берип турар. Школада тыва, орус, англи дылдарның, математиканың, химияның, физиканың болгаш эге класстарның кабинеттерин дерип тургускан. Школаның ужуралуг. Школа чанының участокка ногаалары, чечектерни өстүрериниге биология башкызы З. И. Харитонованың удуртулгазы-биле школачылар эки ажылдаан. Күш-ажыл кичээлиниң башкызы коммунист К. М. Ооржактың удуртулгазы-биле тоску классчылар бо чайын чурттелга тудуунга база мактаадыг ажылдааннар. Өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарга ажылчын ажыгының үлегерин ажыглаар, өөреникчи бүрүзүнге тодаргай сагыш салыр, ог-буле-биле улам-на сырый харылзаалыг болуур, кижилерниң сонуургалдарын, чүткүлдерин кичээнгейге алыр дээн чижектиг айтырыглар школаның башкыларының кол кичээнгейинде. Ынчалза-даа школаның материал-техниктиг хандырылгазы кошкак, чамдык кабинеттер соок, дерилгези четче эвес. Кол четпес чүве боязе, бо хүнге чедир-ле школаның база будурүлгези чок боол турары. Хову-Аксының АТБ-зи биле «Тыва кобальт» комбинат школаже кичээнгей салып, дузалаар ужурлуг. Чүгле ынчан школа реформазының шиитпирлери долузубиле күүсеттинер.

К. ОЮН.

БАЛЫКТЫ, АҢ ЭЪДИН — ФРОНТУГА

Тыва Арат Республиканың шеринге албан эрттирери-биле 1940 чылдың күзүнүде келгеш, Тываны ССРЭ-ниң составынга хүлээп алганының соонда, албан хүлээлгем уламчылаш, 1947 чылдың августа халаштым. Бо аразында эвээш-биче-даа бол дөрүмчү даалгаларны ак сеткилдиг күүседип келгем мен.

1940 чылдың ноябрь байырлалын таваръштыр шеригниң бады-дөңгураан хүлээп алганывыс соонда, ТАР-ның шеригэ мэнгиниң дужаалы үнген. Эң эки сагылга-чурумнуг, орус дыл билир, чеди класс хире биилиг солдаттарны полк школазының курсактылары кылдыр хүлээп алыр дээн. Мен аңаа кирдим. Бир чыл дургузунда школаның программазын өөренип дооскаш, шылгалдаары эки тутканывыс соонда меңээ старшина эрге тывысты. АРШ-тың аътты шериг полугунуң пулемётчулар эскадронун командылаарга, 1943 чылга чедир ажылдадым.

Бүгү-ле чүвени дайын байдалынга тургускан болгаш бистен негелде кончуг улуг турган. Шөлге середилге суг әзулуг дайын шөлү-биле демей апаар. Сес чүс ажыг километр черни чедер эртип, дайынчы походту шыдамык эрткен бис.

Бүгү-никти ооларын шериг середилгези эгелээн. 16-дан 50 хар чедир эр хамаатылар 110, а халашкан шериглер 80 шактыг программа әзугаар ыяап-ла середилгени эртер. Бистерни районнарже сургакчыладып аътказырган. Мен подполковник Н. Лопсан-биле Таңды районга бүгү шериг назылыгларга шериг середилгени өөреткен бис. Шериг даалганы эки күүсетикчи дээш меңээ биче лейтенант эргени тывыстыр.

Ужен хире эң шыырак, бедии 160 сантиметрден ору дурт-сынныг солдаттарны шиляп үскөш, танкыга удур чаа чепсек взводунга киирдим. Артбатарея кезээниң дөртку взводу болуп алдывыс. Шеригниң кадыг-берге чурумунга, середилгезинге бисти чаңчыктырып өөреткен офицерлерге өөрүп, оларның кижизидилгезин утпаан чоруурдур мен. Чижээ, артбатарея кезээнниң командири, кызыл партизан, Тарлашкын тулчуушкунунуң киржикчизи Г. Шилгинин, генерал-майор С. Шоомаңы, полковник А. Борбак-оолду, подполковник Н. Яковту болгаш оон-даа өскөлерни адап болуур.

1944 чылдың күзүнүнде Сибирьниң шериг округунган дужаал келген. 150 тонна аң эъдин, 30 тонна балык дужаар. Ону күүседирин бистиң артбатарея кезээнге дааскан. Узуну хөлчок далай четкизин хүлээп алгаш, взводум-биле Чагытайже чоруптум, а биче лейтенант Иван Чамбал-оолдуң взводу Хемчик бажы Ашпаал артты ажып, коштуг-комнуг чоруп тургаш шупту катай 37 тонна балыкты дужаадывыс. Эът хүлээп алыр комиссия даргазы подполковник Кудрявцевке мактатканы бис. Аң эъдинге бергедеп турган бис. Ок-боо хөй-даа бол, черле берге чораан. 1944 чылдың мартта ерай деп тургаш күүсеткен бис. Аң, балык эъди дужаар дээш кандыг бергелерге таварышпадывыс дээр, аът-хөл хамаан чок, дайынчылар-даа озал-ондакка таваржып турган. Ондар Кыстаа, Манды Эзирикпей, К. Мандан-оол бистер 40-дан 60 чедир улуг аң өлүрген дээш ертектиг белектер, ок-боо-биле шаңматкылаан бис.

Фронтуга белек дугайында солун-сеткүүлге, радио, телевизорга бо-ла чугаалап турар, а бистиң ол балык, аң ъди дужаап, чаъс-борааңга, хат-шуургага бастырып, амы-тынывыстыг-даа харам чокка ажылдап турганывысты кымдаа сагынмайн турары хомудаачыг. Чүгле мээң взводум безин 37 тонна балыкты, 52 тонна аң эъдин дужааган чүве.

Пенсияда болзумзажок, хөй-ниитиниң ажылын ам-даа кагбаан мен, чеди уругну азырап өстүрген ада болгаш эрткен үем төөгүзүн оларга, амыяк өскөнге, сонуургадыр бодадым.

М. АСКИРОВ.
Чөөн-Хемчик район.

БҮР. Стара-Планина болгаш Средна-Гора дагларының аразында бодунуң тускай бөйдүс байдалдарының аайы-биле онзагай шынаага хөй чүс чылдарның дургузунда эң-не эки чыткыр розаны — казанлык розазын өстүрүп тарып турар.

Болгарианың дашкаар үндүр сөдер коя чүүлдериниң бирээзи болур роза чечек үзүп оон алыр. Делегей рыноктарынга болгаш роза үзү өске чурттарның кылган ындыг продукциязындан бодунуң үнезинниң талазы-биле элээн каш катап улуг болуп турар.

ЧУРУКТА: Казанлык шынаазында роза чыылдазы.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

ТАЙБЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ — БЫЖЫЫ-БИЛЕ, ЧАЙГЫЛЫШ ЧОККА

М. С. Горбачевтуң америк «Тайм» журналга харылары — делегейниң хөй-ниитизиниң болгаш парлаалгазының коя кычеэзигейинде. Ол документтиң ынзы-бүрү чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниитиниң кеска ажылдакчылаары, парлаалгазы Совет Эвилелиниң даштыкы болгаш политиказының айтырыгларын дугайты, ылаңгыя дээди деңнелге Женевага ам болуур совет-америк учуражыышкынга холбаштыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының эң чугула медеглээн кылдыр үнелеп турар. Харылаарны бүрүн болгаш тодаргай доңчулал-биле парлавышаан, чурттуң хөгжүдүрүмнүң аажок улуг планнарын боттандырып турар Совет Эвилелиниң тайбыңче бодунуң чайгылыш чок тура-соруктуун бадыткап, боо-чепсекти эңдере бүдүрер чоруктан болгаш удур-дедир сезигленнишкинден адырлып үнермиче, чепсегленнишкинниң дужуррунче кирииттеринче, совет-америк харылзааларны эки-жидиннче кыйгырып турар деп, даштыкы парлаалга онзалап демдеглеп турар.

Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак, әзулуг бүзүнүт бүдүштүт турушку делегейниң бүгү улустарының эрге-ажыктарынга бүрүн тваржып турар дээрзин делегей парлаалгазының тайылбырларында демдеглеп турар.

М. С. Горбачевтуң харылары АКШ-та аажок улуг сонуургалды хайныктырган. Совет удуртукчу-биле болуук америк журналистериниң Кремльге интервьюзу болгаш беседезы «журналистика-даа, дипломатия-даа талазы-биле алырга, чигзиниг чокка-ла дыка улуг болуушкун болу бергени» деп, «Тайм» журнал онзалап демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаалаан үүлдери «онза тода, ижин-иере чок будуштуг болгаш дыка хөй айтырыгларга хамаарыылгалыг болгаш» деп, ол журнал бижээш, М. С. Горбачевтуң интервьюзунуң алыс соруугазы —совет удуртулганы ханы сагышсыраашыл турар факторларны, ол ышкаш америк-совет харылзааларга хамаарышкан оон идегелин тайылбырлап болгу дег чугула медээни барын чүвеге бээри болган деп айтыкан. М. С. Горбачев чүвениң ужурун кайгамчык эки билип турарын, шинтпирлиг, быжыг, ханы үгланнының көргүскен» деп, «Тайменың» үүлүнде чугаалаан.

М. С. Горбачевтуң «Тайм» журналга харыларының тезизин Вашингтонда «өөренип көруп турар» деп, АКШ-тың **кырдепартаментизиниң** телээлекчизи медеглээн. Женевага болуур ужуражыышкынга Вашингтон «бүгү талаларга дыка улуг депшилгени чедип алырынга идегел-биле» белеткенип турар болгаш «америк-совет харылзааларны элээн турум үндезинге тургузарынче» чүткүл салып турар деп, ол телээлекчи бадыткал турган. Оон-биле кады ол дээрге «Советтер-биле бистиң харылзаалариывыстың айтырыглары хөй санныг болгаш улуг-дээ, ынчангаш бистиң бергелеривисти ажып эртеринге уе неттинер» деп демдеглээн. Женевага ужуражыышкын үр үемнең дургузунда деткип болгу дег угланыышкынны ажылдап ыларынга чугула базым болган туруя болур деп, ол медеглээн.

Сөөлгү айларда америк-совет харылзаалар дорайтаан деп М. С. Горбачев демдеглээн деп, америк **ЮПИ** дээр информация агентстводу дамчыткан. Ону ол дерээзындагы айда космоска спутникке удур чепсектиң шенелделерин Кеттышкан Штаттарның эрттирер дээн шинтпири-биле база Совет Эвилелинге удур «көөр хөөн чок чоруктуң кампаниязын» америк таланың калбартыы бергени-биле тайылбырлаан. Женева чугаалажыышкыннарының түңнелдиг болуурунга Москва улуг идегелдерни салып турарын онзалап демдеглээш, совет удуртукчу ол ужуражыышкынны Рейган администрациязы шылгыы көруп турар дээрзинге чигзинишкинни илергейлээн.

Эй-би-си дээр телекомпания мынча деп демдеглээн: «Совет удуртукчу М. С. Горбачев «Тайм» журналга интервьюзунге совет-америк харылзаалар дорайтаан деп медеглээн. Каржы политиканы чорудуп турар дээш АКШ-ты ол буруудаткан. «Совет удуртукчу делегейде байдалды нарын, дүшкүүрлүг, харын-даа онза айыылдыг кылдыр тодарадып көргүскен — деп, база бир еске америк Си-би-эс дээр телекомпания дыңнаткан. Ынчалзажок президент Рейган-биле планнаттынган ужуражыышкын харылзааларны экижидиннге чедирип болуур деп ол медеглээн».

Эй-би-синиң корреспондентизиниң Москвадан демчыткан репортажында демдеглээни болза: «Массалыг информацияның барыын талелы телээлекчилериннге бодунуң баштайгы интервьюзунге М. С. Горбачев дээдин деңнелге совет-америк ужуражыышкынның мурнуу чарыында ийи чурттуң аразында харылзаалар дорайтап уламчылаавышаан-дыр деп медеглээн. Рейган администрациязының ол ужуражыышкынны канчаар көруп турарынга хамаарыштыр чигзинишкинни совет удуртукчу чугаалаваш, ядролуг чадыдырыгларга ССРЭ-ниң мораторий чарлаанын хүлээзээнни-биле, ол ышкаш спутникке удур чепсектиң баштайгы дөйынчы шенелдезинче кирип-тер дээн администрацияның шинтпири-биле холбаштыр сагышсыралын илергейлээн».

«Рейганның администрациязы ССРЭ-ге хамаарыштыр «көөр хөөн чок чоруктуң кампаниязын» келберты берген болгаш дээди деңнелге ам болуур америк-совет ужуражыышкынның перспективазын амгы үеде, Москва ол ужуражыышкынны эрттирер дугайында дугуржүүшкун чедип алдынган турган ийи ай мурнунда турганынга бодаарге, элээн ооварымчалыг көруп турарын совет удуртукчу демдеглээнэ» деп, «Вашингтон пост» солун бижээн. Америк-совет харылзаалар дорайтаан дээрзинге чугула ажыктыг болуп турарын онзалап демдеглээн.

Ийи шөлек уламчылаан интервью үезинде чугле кашле чүүлдерни ажылдаваш безин совет удуртукчу президент Рейганның болгаш эске-даа америк албан хижилериниң, оларның аразында президентиниң национал айтыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы Макфарлейнниң-даа политиктиг сөөлгү медеглелдерин бирдең бирээ чок билирин болгаш ССРЭ-ниң политиктиг эрге-ажыктарын камгалап билир кейгамчык эки эрге-мергежилдиниң көргүскен».

«Нью-Йорк таймс» солун мынча деп бижээн: «Дээдин деңнелге Женевага ужуражыышкын чоокшулаан турбуже, болганчок-ла антисоветчи медеглелдер кылып турары дээш Рейганның администрациязын совет удуртукчу буруудаткан... Женевага ужуражыышкынга холбаштыр совет тала чогуур самалдарны белеткеп турда, Вашингтон ол ужуражыышкынны пропагандачы маргылдаа азы «таньштырыкчы» чугаалажыышкынар кылдыр көруп турердыр».

(СЭТА).

ГДР-ниң майысылаының хөй муң чурттакчылары «Берлин — тайбыңның хоорайы», «Бүгү үелер иштинде тайбыңга» деп лозуңнарлыг дайынга удур чыскаалга чыглып келгеннер. Олар бүгү-ниитиң тайбыңны камгалаары болгаш боо-чепсекти эңдере бүдүрерин сорадыры, улустарның айылыл чок чоруун болгаш чаваръышкынны камгалаары, ядролуг халапты болдурбазы дээш боттарының бүгү күштерин моон соңгаар-даа үндүрериниге шинтпирлиин база кэтап бадыткаанар.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

АК БАЖЫҢНЫҢ ТУРУЖУ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң америк «Тайм» журналдың айтырыгларынга харылары-биле холбаштыр Ак бажыңның парлалга айтырыгларының телээлекчизи Л. Спикс медеглел кылган. М. С. Горбачевтуң интервьюзун президент өөренип көөр аргалыг болган деп, ол чугаалаан. Ийи чурттарның аразында харылзааларны экижидиннге арганы бээр чогуур самалдарны киирериңге белениинниң дугайында Чиңгине секретарының медеглелиниге байыр чедирип турар бис. Харылзаалар дугайында айтырыгны президент шыңгыызыбиле көруп турар болгаш бар айтырыгларны шинтпирлээрин орадажыр.

Совет-америк харылзааларның амгы дүшкүүрлүг байдалының чылдагааннарынга хамаарыштыр Чиңгине секретарының тайылбырлааны бодалдан бистиң бодалывыс көңгүс өске деп, Спикс уламчылаан чугаалаан. Ынчалзажок массалыг информацияның чепсектерин дамчыштыр бодалдар солчурун күзөөйин турар бис.

Ак бажыңның телээлекчизи айтырыгларга харылавышаан, Совет Эвилели-биле харылзааларыскыстың айтырыглары хөй санныг болгаш улуг-дээ, ынчангаш бистиң бергелеривисти ажып эртеринге уе неттинер деп демдеглээн. Женевага ужуражыышкын үр үемнең дургузунда деткип болгу дег угланыышкынны ажылдап ыларынга чугула базым болган туруя болур деп, ол медеглээн.

Сөөлгү айларда америк-совет харылзаалар дорайтаан деп М. С. Горбачев демдеглээн деп, америк **ЮПИ** дээр информация агентстводу дамчыткан. Ону ол дерээзындагы айда космоска спутникке удур чепсектиң шенелделерин Кеттышкан Штаттарның эрттирер дээн шинтпири-биле база Совет Эвилелинге удур «көөр хөөн чок чоруктуң кампаниязын» америк таланың калбартыы бергени-биле тайылбырлаан. Женева чугаалажыышкыннарының түңнелдиг болуурунга Москва улуг идегелдерни салып турарын онзалап демдеглээш, совет удуртукчу ол ужуражыышкынны Рейган администрациязы шылгыы көруп турар дээрзинге чигзинишкинни илергейлээн.

Эй-би-си дээр телекомпания мынча деп демдеглээн: «Совет удуртукчу М. С. Горбачев «Тайм» журналга интервьюзунге совет-америк харылзаалар дорайтаан деп медеглээн. Каржы политиканы чорудуп турар дээш АКШ-ты ол буруудаткан. «Совет удуртукчу делегейде байдалды нарын, дүшкүүрлүг, харын-даа онза айыылдыг кылдыр тодарадып көргүскен — деп, база бир еске америк Си-би-эс дээр телекомпания дыңнаткан. Ынчалзажок президент Рейган-биле планнаттынган ужуражыышкын харылзаалары экижидиннге чедирип болуур деп ол медеглээн».

Эй-би-синиң корреспондентизиниң Москвадан демчыткан репортажында демдеглээни болза: «Массалыг информацияның барыын талелы телээлекчилериннге бодунуң баштайгы интервьюзунге М. С. Горбачев дээдин деңнелге совет-америк ужуражыышкынның мурнуу чарыында ийи чурттуң аразында харылзаалар дорайтап уламчылаавышаан-дыр деп медеглээн. Рейган администрациязының ол ужуражыышкынны канчаар көруп турарынга хамаарыштыр чигзинишкинни совет удуртукчу чугаалаваш, ядролуг чадыдырыгларга ССРЭ-ниң мораторий чарлаанын хүлээзээнни-биле, ол ышкаш спутникке удур чепсектиң баштайгы дөйынчы шенелдезинче кирип-тер дээн администрацияның шинтпири-биле холбаштыр сагышсыралын илергейлээн».

«Рейганның администрациязы ССРЭ-ге хамаарыштыр «көөр хөөн чок чоруктуң кампаниязын» келберты берген болгаш дээди деңнелге ам болуур америк-совет ужуражыышкынның перспективазын амгы үеде, Москва ол ужуражыышкынны эрттирер дугайында дугуржүүшкун чедип алдынган турган ийи ай мурнунда турганынга бодаарге, элээн ооварымчалыг көруп турарын совет удуртукчу демдеглээнэ» деп, «Вашингтон пост» солун бижээн. Америк-совет харылзаалар дорайтаан дээрзинге чугула ажыктыг болуп турарын онзалап демдеглээн.

Ийи шөлек уламчылаан интервью үезинде чугле кашле чүүлдерни ажылдаваш безин совет удуртукчу президент Рейганның болгаш эске-даа америк албан хижилериниң, оларның аразында президентиниң национал айтыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы Макфарлейнниң-даа политиктиг сөөлгү медеглелдерин бирдең бирээ чок билирин болгаш ССРЭ-ниң политиктиг эрге-ажыктарын камгалап билир кейгамчык эки эрге-мергежилдиниң көргүскен».

«Нью-Йорк таймс» солун мынча деп бижээн: «Дээдин деңнелге Женевага ужуражыышкын чоокшулаан турбуже, болганчок-ла антисоветчи медеглелдер кылып турары дээш Рейганның администрациязын совет удуртукчу буруудаткан... Женевага ужуражыышкынга холбаштыр совет тала чогуур самалдарны белеткеп турда, Вашингтон ол ужуражыышкынны пропагандачы маргылдаа азы «таньштырыкчы» чугаалажыышкынар кылдыр көруп турердыр».

(СЭТА).

ГАРРИ ПЛИССОНЬЕНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ПАРИЖ. (СЭТА). Чурттаажыл чок чорук хөй миллион французтарга удур чөвалаң болуп турар деп, ФКП-ниң Политбюрозунуң кежигүнү, ФКП ТК-ның секретары Г. Плиссонье медеглээн.

Ажыл төлевириниң кызыргыышкыны, социал пособиелерниң эвээжээни чонның халы сеткил дувурээшкинин болдуруп турар деп, «Юманите» солунга берген интервьюзунга ол демдеглээн. Экономиканы бүгү талалыг хөгжүдерин, ажылдаар чаа черлерин немей тургузарын коммунистер негеп турар.

Француз компартиямның удуртукчулары сөөлгү үеде будүрүлгелериниң төлээлекчилери-биле хөй санныг ужуражыышкыннарны кылган. Коммунистерниң санаалдарын ажылчын аңгы изин-биле деткип турар деп, Г. Плиссонье чугаалаан.

Француз ажылчы чоннарының амыдыралчы эрге-ажыктарын камгалаар дээш, монополиялардың ыяңышкынынга, дайын кыжаныышкынынга удур демиселди Франциянның Коммунистиг партиязы моон соңгаар-даа улам-на шинтпирлиг чорударын ол онзалап демдеглээн. Боо-чепсектиниң ылаңгыя ядролуг чепсектиң эңдере будүрүүшкүнүге удур, айыыл чок чорук, тайбың дээш демиселге демократтыг бүгү күштериниң чаңгыс эвиниң эргежок чугулазын Г. Плиссонье айыткан.

БОЙДУСТУ ХУМАГАЛАЛ-БИЛЕ

Кат-чимис чыыр үе келген. Чамдык кижилер кат сывы кайы хамаан чок сыйын демир шүүр-биле шүүрел турар. Ол чердан келир чылын кат үнмес боор. Ынчангаш кат чыын турар үеде бойдус камгалалының органнары тайылбыр ажылын күштелдирбишаан, контрольду шыңгыырадыр болза эки.

Кегээн-Булактың кыш-кулаазы ам эвээжээн-дир. База-ла демир шүүр соонда куруглаан болуп турар. Чадаана хем үнүнда чыжырганы эки бышлаанда-ла сыйын турары черле таварымма чок. Ындыг төтчеглекчи кижилерни дораам тодарадып, хемчээн ап турары чугула. Бойдуска хумагалал чок болуур болзувусса, оон байлаа төкүү чок эвес.

Ш. ДУВЕНДЕЙ.

БОТТАНЫЫШКЫНДА

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел талазы-биле партияның болгаш чазактың айтыышкыннарынга дүүштүр Самагалдай кедээ Советтиң күүсекчи комитеди (даргазы Т. В. Ооржак) элээн ажылдарны чон ортузунга кылып чоруткан. Тодаргайлаарга, партия, чазактың докгаалын бүгү коллективтерге таныштырган. Аңаа хөй-хөй кижилер олурушкан болгаш арагалаар чорукка удур алган хемчеглерни чүүлдүзүнүп, деткээн болгаш амыдыралга боттандырып турар. Арага кажан-даа кандыг-даа кижинни эки чүвеге чедирбес, улам харын деңүнчүнче чедер, алгыш-кырыш-даа болур, ажыл-агыйы-даа сулааар. Шаанда болза араганы ишпес, улгады бергеш. үжүр деп амзаар, уругдарыы арага деп чүве базым билбес турганым ам хоочунмар сактып, аныяктарга үгеедып чоруур.

Күш-ажылчы коллективтерде сагылга-чурум экижип турар. Чижээ: № 1070 КМК-ның профэвилея комитеди (даргазы Ш. Мажаа) эрткен чыл планнарын долдур болгаш ажыр күүсеткеш; бо чартык чылдыын база ажыр боттандырган. Бо коллективтиң көскү ажыл-агыйлыг организация апарганының кол үндезини — арагалаар кижилер-биле эптеш чок демисежип турары. Коллективке ол талазы-биле пропаганда ажылын күштелдиргеннер. Ынчангаш ол коллектив планныг онаалдаарын докгаамал күүседип, партия райкомунуң, район Советиниң, райкүүскомунуң ажыл-агыйлар аразында шилчиир Кызыл тугун салбайн турар.

Ол ышкаш районнуң эмнээр ажыл-агыйы (директору А. Самаганов), амыдырал хандырыгга комбинады (директору И. Доклиш-оол) эки ажылдыг коллективтерге санаалдып турар. Оларда ажыл шагы үзүп, арагалаар чоруктар үндезинни-биле үзүткаттынган.

Самагалдай кедээ Советтиң девискээринде арагалаваш, кемчерек үүлгеткен кижилерниң саны кызырылган. Ижер кижилерниң колдуу районо, райпо, сельхозхимия каттыжыышкынындан бооп турар. Бо черлерге арагага удур пропаганда ажылын ам-даа күштелдиреринин чугулазын фактылар көргүскен.

Июнь 1-ден эгелээш, Самагалдай суурга эзирик кижи көзүлбестээн. Ынчангаш чонның хостуг үелерин чөп ажыглаарынга, дыжынга таарымчалыг болуп турар. Араганы талон системазы-биле садып турар апарган. Бо чүүлдү чон бурукуу-биле деткип турар.

Хөй-ниитиниң малынга чемсуурну белеткээр, сиген кезилдезинниң үезинде июль 10-дан август 10-га чедир үеде эзирткер суксун аймаан шуут сетпес талазы-биле шинтпирни самагалдайжылар боттандырып, элээн хемчеглер алдынган. Араганың ниитилелге болгаш кижиге хоразының улуун чон биле берген болганда, хостуг үелерин чөптүг эрттирери чугула

Кино, концерттерни, номчулга кежээлерин, диспуттарны эрттирерн чугула айтырыг. Ындыг турбүже, бисте байдал таарымчалыг эвес. Самагалдайның Культура бажыңының септелгези элээн үзамдыкан турган, чогуур деңнелге четпес.

Культура бажыңының чанында боду бүткен парк бар. Ынаар агаарлап кире бээрге, кайгамчык-ла. Чокпак кара шивилер, дыттар, хадыңнар дээш кандыызы чогул. Хүн херели безин эрттирбес шыргайлар, дамырак кара суглар ында болгай. Дерип алыр ужурлуг болза. Кызылдың Гастелло аттыг парыгындан дудавас, боду бүткен паркстыр. Ам бо түннерде иштинче агаарлап, дыштанып кире бээрге кандыгыл! Бойдустуң чаваганы дамырак кара суглар, хөлегелиг кайгамчык чараш арыгның чүзүн-бүрүн оът, үнүш, ыяш бүргээн чурумалы-биле кады ында-мында кылган оюшкак шоюшкак олурар эрги күү сандайлар үткүп алыр. Оон ыңай, октапкан консерва лаазалары, арага шилдерн бүстүгүлап калгылаан, ында-мында чыткылаар. Ол-ла бүгүнү аштап, арыглап каапкаш, дыштанып, олурар сандайлар, столдар кылгылаашаш, сегидип, секпередир база кайгамчык-ла боду бүткен дыштанылгаңын, парыгы. Агаары безин онза, чайгаар-ла сеткил-сагыштү сергедип, айдызап келир. Ынчангаш, Самагалдай суурнуң чонун бо ажылче хаара тудуп, шеф ажылы организастаары күзенчиг.

А оон чанында стадионнуң дерилгези эки, стадионнуң ишти арыг-силиг, хевис чадыл каан дег, ногаан. Ынчангаш аңаа спортчу маргылдааларны доктаамал эрттирип турары күзенчиг.

Чонның дыштаныр үезин, хостуг шагын чөптүг аажылгаары үениң негелдезинге дүүшкөк, түннүң айтырыы болганда, спорттуң кандыг-даа хевирлеринге маргылдааларны организастаарын чон күзеп турар. Чижээлээрге, районга бокс секциязын ажытса? Септеп, кылып алыр болза, эрги школаның ээн бажыңнары бар болгай. Моон мурнунда чылдарда районнуң боксёрлары республикага көскү черни эзелеп турганы чамчыг эвес. Оон туржук, эвилел ужур-дузалыг маргылдаалларга кирижип чоруннар бар. Оларга А. Биче-оол, Э. Оюн, Ш. Тирчин хамаарышыр. Олар бокс секциязын тренерээр күзелдиглер.

Ө. ЧИҢМИТ.
Тес-Хем район.

СОҢГУЛДА КАМПАНИЯЗЫ ЭГЕЛЭЭН

ВАШИНГТОН. Сентябрь 2-ден эгелеп Каттыжкан Штаттарда соңгулда кампаниязы эгелээн. Келир чылын америк конгресске немелде соңгулдалар болуур. Аңаа Сенатка 100 сенаторларның үштүң бир кезинин болгаш телээлекчилер палатазының бүгү 435 сенаторун соңгуур дээш демисел эгелээр.

Ол соңгулдалар Капитолий тейинга оппозистиг демократтыг партияның туружун конгресстиң үстүкү палатазынга күштелдириптер. чижээлээргө, оон 1980 чылда чидирген черлерни дедир эгидип берип болуур болгонда, ол соңгулдаларны ЮПИ агентилел «онза чугула» деп адап турар. Амында 53 олутту республикамчы партияның телээлекчиле-рин, а 47 черни демократтар эзелеп турар. Келир чылын 22 республикамчы сенаторлар болгаш үүле 12 демократ-сенаторлар дээш демисел болуур болганда, политиктиг тайылбырлакчыларның бодап турарыы-биле алырга, демократтыг партияның дээди палатага хөй черни эзелеп алтар аргазы бар. Демократтыг партиядан конгресс кежигүнүнерининге соңгулде мурнуңу кампаниязын организастаар талазы-биле комитеттиң күүсекчи директору Дэвид Джонсон бис бодувустуң сорулгавысты чедип алырынга бүзүрелдиг бис деп медеглээн.

АКШ-тың буржуаз эң улуг партиялары — «улуг бизнестиң» шынчы камгалакчылары болур. Ынчалза-даа амгы үеде тургустунуп келген байдал үезинде Рейганның администрациязының иштинги болгаш дашткы политиказынга соңгукчуларның хөй кезиниң таарымайн турарын ажыглап алгаш, демократтар боттарынга политиктиг капиталды чедип алырын орадажып турар.

Соңгулда мурнуңу кампаниязының эгезин чаңчыл ёзугаар күш-ажыл үүнүнде эгелээн-дээ болза, АКШ-те соңгулдалыг албан-дужаадар дээш демиселди чечеңи-биле кыжырып чугаалаанны ышкаш, «акша харыдың маргылдаазыы» кончуг дүргени-биле чоруп турар. Политиктиг хөделиишкиннер комитеттерни дамчыштыр боттарының эң-не шынчы талалакчыларынга боттарын мактап чөрлээрынга, соңгукчуларны пропагандап мегелээрнийге эргежок чугула хөй санныг акша-мөңгүнүү үндүрүп берип турар «улуг бизнестиң» деткимчезин баш удур чедип алыр дээш сенаторлар болгаш конгрессменнер чүткүп эгелээннер.

А. ЛЮТЫЙ.
СЭТА-ның корреспондентизи.

«Хостуг делегейниң» шырайы

ООЖУРГАЛДЫГ ЧАҢГЫС ДҮН

Римниң «Репубблика» солунунга Клаудио Джернонуң репортажын парлаан, ону комчукчуга ПМА сумелеп турар.

Дең адып олур. Патруль машиназы хоорай төвүнде бар чанынга доктаады, кофе ижеривис ол, бо дүнекки үш дугаар дашкавыс. Хүн үнген соонда, Рим амыдыралының аңаа өгымынче кирипкен. Бис эрткен чеди шак иштинде хоорай иштинге ийи чүс ажыг километр халдып каапкан бис. Полиция машиназынга дүн чардым, журналистиң чүве бижинир дептержигезин мырыңай долган, бижип алган чүвем чамдыызын ам билир арга чок, чүге дээрге дүмбей карангыда, ээлчеглиг «чалаларже» карангайнып бар чораан машина иштинге бижинир ужурга таваржып чордум...

Баштайгы кыйгыртыышкын кежээкиниң 10 шак үезинде болчук. Радио дамчыштыр: «Гаттамелата кудумчузунда алгы-кышкы үнүп тур» дээн. «Чеде бээр бис» деп сержант харыылады. Ийи үш минута болганда чеде бердивис. Алгыры турар кижи-даа чок. Меге дүвүрээзинн, ындыг чүве бо-ла болгулаар.

Гүндо Рени кудумчузу, 22. 30. Кофе ижип ор бис— баштайгы авкчыгаш ол. Базале радио: «Мостеччанода үптээшкинь». Колумб кудумчузунга кажан-даа чүү-даа болбас, мында машина эндерик. Ынчалзажок айыыл чок чорук магадылаттынмаан: пистолеттерлиг үш ооп аныяк өг-булениң акшазын булаап алган. Кыстың адазы: «Кым-бир кижиден тудуп ал коруңер!» деп шагдаалардан чаннып дилээн тур.

Төптен чаа дужаал келди: «Тор-Делла-Монакеде өткылажып турлар, шагдаа айыылдаа». Кедергей дүрген салып бар чор бис, ол аразында радио демги үш үптекчи база бир херек үүлгеткенин дыңнатты: «Ол-дур ам, бис эээшпир бис, оон башка аңаа кезек турган болзувусса, оларны тудуп апкан турар чадаавас бис. А бис еске чүкче бар чоруурувус бо-дур».

Улуг бажыңнар, кешкүннер лагерьлери, хүнге өрттенип калган чер. Чогенчиг херек болду: цыган баронның төрүттүнген хунун демдеглээн черге бир-ле кижи хөлүн эрттир ижип алган, ыры-хөг, алгы-кышкы будун кварталды оттурган. Шагдаа оларны томаартыр дээш чеде берген, үскүлежишкин болган, бир-ле кижи дээрже дик кылган. «Ону адып каар чадаавас турган-дыр» деп, сержант чугаалаваш, хөөкүй шагдаанны кинриштир, бүгү улусту са кончаш, керектн хаап каапты.

Дедир угладывыс. База-ла радио: «Тор-Делла-Монакеде, кудумчуда, дуза дилеп турлар». Дедир эггеш, моторнуң шаа-биле тутсуптувус. Асфальтыда чуурлуп калган мотоцикл, чанында буду сыныг аныяк ооп. Дээскиндир өнүктери — шуугешкен, ыглашкан. «Дүрген дуза» келгеш, оолду апларды. Өңнүктери хөлээзээн, эжин кайнаар апладырын айтыргылаан турлар, карабинерлерниң патруль машиназы халдып келгеш, дедир ынай болган деп чугааладылар. Ол шын эвес: патруль «дүрген дузаны» чалапкаш, кудумчу белдиринге туруп алгаш, эмчи машиназынга орук айтып берип турган.

Бертинген ооп бажыңга хорудалга орган, ынчангаш кудумчуже үнмес үжурлуг турган кижи-дир. Мотоцикли ол ачылап алган. «Бис анаа селгүүстеп халдып чордувус» деп, ооруу ооларның бирээзи чугаалай-дыр. Демги ооп эмнелге четпейн чораашла, өтүп калган болду.

Ооң ада-нелери эмнелгеде ажоок ыглашкан турлар, бирле кижи кыжанып алгыргылаар-дээ.

Ам база кудумчуда халдып тур бис, а радио «Дуббонари кудумчузунда честыышкын болган» дей-дир. «Ынаар ынчеш баар бис» деп, патрульдун кол кижизи чугаалаваш, бүгү кыйгыртыышкыннарга барып четтикпес боор-дур деп шыкыкты. «Ындыг-ла берге кире эвес дүне-ле-дир иймэ» деп, чолаачы эмнеренди...

Катап чеде бээривиске, ооларын ада-иезин оожургай берген болдулар. «Аваң ам моон соңгаар ол дээш сагыш човаас» деп, төрелп ооп калган кижиниң дуңмазынга чугаалады.

«Хоорай кыдыынга дүне чүнү кербес, дыңнавас дээр боор—деп, шагдаалар чугаалады. — Наркоманнар, алкоголиктер эңме-тинчок. Дүн дүжерге-ле бистиң кырывысче шинтпирлеттинмээн социал айтырыглар чүдүрлүп кээр».

Ийиги авкчыгаш кофе ижип алгаш, Джуббонари кудумчузунче чоруптувус. Эртенгиниң 4 шак. Үнелиг дөштардан, алдым, меңгүнден кылган чүүлдер садыының күлүк эжизин бомба-биле буза тепсипкен болду. «Силерге кыжаныр турдулар бе» деп, сержант садыг ээзинден айтырды. «Чок-чок!» Аанакайы харыы. «Бурууулуглар тыптыр эвес. Бо кижи даарта страховказын ап аар, ол-ла» деп, шагдаа шагжок чугааланды.

Ам-на хоорай оожургаан, шыпшың ышкаш апарды. Бети дээрге ынчаар сагындырар болду. Каразынчыг ээлэн каш машиналарны кынагылаан, аргажок эрги «Фиаттыг» документ чок кыргаң пенсионер, хоорай дөштынче бар чоруур дөрт аныяк эр таварыштыр. Шагдаа көруп каап, олар машиназын дораан докгаадыпты. Инспектор оларны оожургатты, а ийиги шагдаа пистолединн белеткеп тудуп алган турду. Чүү болу берип болурун кымдаа билбес, кым билир ону...

Үш дугаар кофе ижип ор бис. Чер чырып ор. Дүн эрткен...

(ПМА).

Наркотиктер дилеп тыварынга гускай өөреткен шттаа ГФР-ниң полиция болгаш кайлы албан черлериниде шагдаа бээр туруп келген. Ынчалза-даа чоокта чаа оларның аңаа эвес кагыыкчызы көстүп келген — ол болза Лунза деп шоналыг хаван болган. Гашыш тыварынга Лунзаның чыткыры онза экн. Тыпкан чүүлү дээш аңаа «шаңналды»—банан азы конфета-даа бээр.

ЧУРУКТА: Лунза «ажыл үезинде».

ДПА—СЭТА-ның фотозу.

Бинин уруг чурттап чорup тур оо.

Уруг каттаар дээш аргаже чорупкаш, аңаа кырган кадайга ужураажы берип-тир.

— Экии, уруг. Меңээ кадымдан берип чорем.

— Ме, кырган-авай — деп, уруг чугаалаан.

Кырган хатты амзаваш, чугаалап-тыр:

— Сен меңээ хатты берген сен, а сеңээ мен бир-ле чүве белекке бээр мен. Сеңээ дөңга берейн, бо-дур. Чүгле мынча дей кааптар сен:

— Хайындырывыт, доңга хайындыр, бирээ, ийи, үш!— дээриңге, доңгага амданныг чаагай кадык хайны бээр. А мынче дээриңге соксай бээр:

— Адыр, бирээ, ийи, үш! Ам-на сокса, хайындырба.

— Четтирдим, кырган-авай —дээш, уруг доңганы алгаш, маңнап чаныт, аязынга чедип келген.

Доңга дээш аязы ээрээн. Канчап амыравас боор. Күшдээ үндурбес, шүүт-дээ чок, дүштеки чемде амданныг чаагай кадык болу бээр.

гримм алыышкылар.

ДОҢГАДА КАДЫК

Уруг бир-ле катап, кайыже ийик, чоруп каап-тыр, аязы доңганы мурнунга салгеш, мынча дээн:

— Хайындырывыт, доңга.

Хайындыр, бирээ, ийи, үш!

Доңга хайындырып-ла эгээн. Хей кадык хайындырган. Аяа кадыкты чигеш, тоткан. А доңга кадыкты хайындырыпла, хайындырып-ла туруп-тур. Оңу канчап соксадырын!

Мынчаар чугаалаар үжүрүүр турган:

— Адыр, бирээ, ийи, үш,

Ам-на сокса, хайындырба!

Аяа оңу үткен, а уруу бажыңында чок. Доңга хайындырып-ла, хайындырып-ла турган. Өрээл ишти-дээ долу кадык, даштын кирер эжиктиң эртер чери-дээ кадык, чада кырында-дээ кадык, кудумчуда-дээ кадык-ла кадык, а доңга-дээ хайындырып-ла, хайындырып-ла турар.

Аяа корга бергеш, уруун дилеп маңнап чорупкан. Изиг кадык оруктa хем дег агып чыткан. Оңу арта халыры аяга берге боор-тур.

Уруг бажыңындан ырак эвеске чорааны эки болган. Кудумчуда чүү болганын кере тыртып каап, ол маңнап чаныр каан. Чада кырынга арай боорда үнүп келгеш, эжикти ажыткаш алгырган:

— Адыр, бирээ, ийи, үш,

Ам-на сокса, хайындырба!

Оон доңга соксап каап-тыр.

Доңга кадыкты эдере хайындырып каан боор-тур. Ынчангаш суурдан хоорайже келген кижи бүрүзү-ле кадыктыг оруктy ыяап-ла эртер болган-дыр эвеспе.

Ол дээш кым-дээ хомудаваан. Чүге дээрге кадык аажок амданныг чаагай боор-тур.

СТУДЕНТИЛЕР—БАШКЫЛАР

ТАТАР АССР. Брежнев ооренниң ортумаа школаларының математика болгаш физика башкылары Камскиниң политехникти институтунда ооренип турарлар. Өөредилге программазында сентябрь 1-ден эгелеп школаларның өөредилге программазынга кирер ужуралуг информатика болгаш саналга техниказының үндезиннерин киргеп.

Институттуң дисплей класында чоокшу үеде школа класстарында келир электросаналга машиналарын тургускан. Ындыг хевирлиг компьютерлерин бүдүрүлгелерде, эртем болгаш шынчылел албан черлериниң кавбаа-биле ажыглап турар.

ЧУРУКТА: институттуң дисплей класында. Башкылар биле кичээлдерин физика-математика эртемнериниң доктору, дээди болгаш дузалал математиканың кафедразының эргелекчизи Л. М. Котляр [бетинде] болгаш доцент, физика-математика эртемнериниң кандидады М. Я. Тоевштейн олар эртынып турар.

М. МЕДВЕДЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭРЗИНДЕН ЭКИ ЭСКЕРИГЛЕР

Эрзин суурга ээлээн каш чылдарда барбаан мен, бо чайын чордум. Чаагайжыдылгазы чараш, черле ынчаш өзүп, сайзырап орары «ескү суур болду. Чонүүн культурезының бедээнии магададым. Кол кудумчулар «ввудээн, доора кудумчулар база немешкек. Аян-шинчизи черле көрүштүг, чараш апарган суур-дур. Каът бажыңнар база немежиклээн, бир ай телевизиер-биле кылган чуртталга бажыңнары кудумчуларда чыскаалыпкан тургулаар. Бүдүрүлге, албан черлери, магазиннер, эмнелге комплекстери, «ав ш к о л а» дээш көрүштүг тудуглар хей. Автостанция база бар, самолёт-биле чон доктаамаа аргыжып турары эки.

Суурну аян киирип турар база бир чүүл — оон чаагайжыдылгазы. Бо талазы-биле Эрзин «ядээ Соведи, суурда херээженнер чөвүлелии «ескү ажылды кылып турары тодаргай-дыр. Ол-бо кудумчуларда палисадниктерде, скверлерде ажы-бүрү ыяштарны, кат аймаан, чечектерни хөйүү олуртхан.

Суурнуң аазында, чаагайжыдылгазы-биле чергелештир чурттакчы чон бажың чаазы йын участоктарында огород, сад аймаанче ишчээнгей саларын кедер дей берген. Чаа йдиктерин кедип алгаш, ойбок-дежик эргилерин инектиң чип турган сигенинiң аразынче карак ажыт киир октагылапкан.

Ынчангаш Пэт базып чорup каан. А оон соонда шоолуг үр болбаанда, бажыңнын ээлери оттуп келген.

— Кадай, кажаада хонечаысты оттургаш, чемгерип көрем — деп, ашак чугаалаан.

Кадай кажаага барган. Топтап көрген — Пэт чок. Ол-бо дилегзинген: инекке чем салыр черде чүгле эрги идиктер чыткылаан. Алгырыпкаш, бажыңынче маңнаткан.

— Э-эй, ашак! Ат болган! Бистиң инээвис хонаачаны чипкен-дир! Чүгле идиктери артып каап-тыр!

«Неделя» солундан.

СОЛУН УЖУРАЖЫЫШКЫН

Тываның хөгжүм-шинн театрының артистери ээлдеп келген дугайында медээ суурга дораан тарай берген. Ол кежээ «Ак-Туруг» совхозтуң ажыл-ишчилери кодээ Культура бажыңынга чыглып кээп, тос олут чок кылдыр олургулапканнар. Артистер-биле ужуражылга кежээээн солун болуп эрткен. Аңаа РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артистери Кара-кыс, Максим Мунзуктар, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Александр Тавакай, Тываның комсомол шаңналының лауреады Дарый Монгуш болгаш өскелер-даа киришкеннер. Ажыл, амыдырал дугайында солун чугаалаа ажылчыннар болгаш артистер кылып, бе-седалашкан.

Ужуражылга соонда «Дерсу Узала» деп уран-чечен фильмни болгаш артистерниң байлак программалыг концертин ак-туругчулар сонуургап көрген.

К. КОМБУ.

ДЫШТАНЫП, КАДЫКШЫЛЫН БЫЖЫГЛАП

«Чедер» курортта 180 кижи дөртку сезонда дыштанып турар. Оларның аразында Хабаровск, Красноярск, Норильск, Ачинск, Абакан хоорайлардан, республиканың аңгы-аңгы районнарындан келгеннер бар. Дыштанып туруларның хей кезии ажылчыннар, малчыннар, механизаторлар.

Назы-хар талазы-биле улгады берген 84 харлыг Николай Трофимович Егорин хамаатызы база Ада-чурт дайынарының хоочуну. Ол курортка, оон ажылдакчыларынга таварзыны, эмнедип, дыштанып турар. Эрзиниң Бай-Дагдан келген Маадыр-не Сеена Шойзунзуковна Өпей, Кызылда № 1 АТБ-ниң човаачызы Владимир Семёнович Федоров олар база мында дыштанып келген. Кижилер-биле чугаалажырга, бо черниң недыкшыл быжыглаарынга, дыштанырынга таварымчалыг болуп турарын бо-ла демдеглеп бээр.

Ол дээрге хоочун эмчилер Людмила Кыргысовна Тока, Ольга Кууларовна Сөөп база өскелер-даа эмчилерниң эки ажыгдал, чонга бараан болуп турарының үреттүмелиг-дир. Курортта культура-массалыг ажылдар база доктаамал. Спортчу оюннар, оюн-тоглаа, танцы база эртенги суга шимчээшкин ургулчу болуп турар.

Дыштанакчыларга келген уран чүүл коллективтери солун концерттерин база бераалгадып турар. Кино, телевизор көөру, ынзы-бүрү маргылдаалырга киржири-биле шак-уенн курортчулар эрттирип турар.

Д. ДАРМАЖАА.
Каа-Хем район.

ХАТ

Хүннүң караан дүгээн
будуут
Күштүг хатка теверышкаш,
Талыгырда эзизиргей
Тейге кырын шыва берди.
Кезек када чаштыгаан хүн
Хереллии теп чырып үнүү.
Көстүп келэрии күзээн
чаштар
Хөлгүт эштии кирметтиивес.
Чайгы хүниүң чырык
чылыын
Чаштар бисче эгидиккеи.
«Четтирдим» деп ылгаын
хатка
Четкеш сөглээр чүглүг
болза.
Кара булут сывырыпкаш.
Канчап соксай бердии,
хадыы.
База катап эргии келгеш.
Бечиим дүтүн сыйбаа кат, че.

А. МОНГУШ.

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында «Тоол» хоорайжыгажыгында бичии уруглариың ойнап хөглээрнииге оиза тааримчалыг янзы-бүрү «дириг амытаннар» шыда хей. Оварны уруглар бо-ла мунгуладтар. Хоорайжыгаштың аалчызы бичии уруг (чуруктa). Ол-ла парк-тың девискээрииге чечектер болгаш чимистер делгелгези чоокта чаа эртикен. Уруглар эмнелгезиниң коллективииниң «Катюша» деп композициязы.

В. КАРА-САЛ биле В. ТАНОВТУҢ фотолары.

ХОПТАК ИНЕК

◆Ирланд тоол◆

Бо таварылга Кэррииң бе. азы Фильмнериң бе чаныңга болган чадавас. Хөлечии хоорайдан бодуның суурунче чадаг базып чаныт олурган чүвең иргии. Оны Пэт Мок Лан дээр. Кыжын кедер идик садып алыр дээш, хоорайга ол чораан. Идиктерин каамаар дээш, бир эжеш чаа майыкташтарын шоодайга сукпаш чүктээш, элей бергеннерин кедип алгаш чораан. Кежээ дүшкен. Чоруп ора, орук хамыызында бажың турганын көруп каап, аңаа дүн чарып алыр болаан. Эжиктi сокпаан.

— Силерниинге хонуп ап болбас бе?—деп ээзинден айтыргаи.

— Хонуп ал. Ынчалза-даа бажында сыңар чер чок. Инек кажаазы... кандыг силер! — деп, бирээзи чугаалаан.

— Ол-даа болза меңээ ажырбас. Четтирдим.

Пэт инек кажаазынга баргаш, сиген кырынга чыдып аптыр эвеспе. Эки болган! Чылыы-даа кончуг, чанында инек сиген кежеп турар. Оон демдекки тыныжынга таелаш, ыяк удуй хона берип-тир. Эртен эрте туруп келген. Терээн суурунга чедир шоолуг эвес чер арткан боорга, чаа идиктерин кедер дей берген. Чаа идиктерин кедип алгаш, ойбок-дежик эргилерин инектиң чип турган сигенинiң аразынче карак ажыт киир октагылапкан.

Ынчангаш Пэт базып чорup каан. А оон соонда шоолуг үр болбаанда, бажыңнын ээлери оттуп келген.

— Кадай, кажаада хонечаысты оттургаш, чемгерип көрем — деп, ашак чугаалаан.

Кадай кажаага барган. Топтап көрген — Пэт чок. Ол-бо дилегзинген: инекке чем салыр черде чүгле эрги идиктер чыткылаан. Алгырыпкаш, бажыңынче маңнаткан.

— Э-эй, ашак! Ат болган! Бистиң инээвис хонаачаны чипкен-дир! Чүгле идиктери артып каап-тыр!

«Неделя» солундан.

МАЛ СҮРЕРИНИҢ ЧУРУМУНГА ХАМААРЫШТЫР

«Шынның» редакциязынга Бии-Хем районуң «Саян» совхозунуң Сесерлиг сапбырында бижиктен Сергей Удумбораның чагаазы келген. Ында бижип турары болза, суурнуң чаны-биле Кызыл—Абакан аразының улуг чазаглыг оруу арткан. Ынчангаш дүне-хүндүс-даа ол оруктан хей машиналар аргыжып турар. Суурнуң чурттакчыларының-даа, совхозтуң-даа малы чазаглыг орук-биле болганчок-ла эртер апаар. Ынчаар, ыңай-бээр эртикен мал-маган машина-балгатка бастырганда-даа таварылталар бар. Июль айның 16—17-нии дүнезинде Сукпак совхозка дужаары-биле сүрүп чораан ийи кодан ирттерии «ЗИЛ» маркалыг улуг автомашина хөме таваражаш, 40 хире иртти бастырган деп автор бижээн.

Ындыг утказыг чагаалар редакцияга мооң мурнунда база келип турган. Ынчангаш ук чагаада бижиттинген фактыларны болдурбазы-биле кандыг хемчегларии алзо эккел дээр дугайында ИХМ-нии КАИ кидизиннии начальнигы Д. Д. Дажимба тайылбырны кылып, редакцияга харыылаан. Оны моом адаанда парладывыс.

Мал сүрер кижилер орук-транспорт дүрүмнери-биле танныш болуру база мал сүреринии чурумнарының талазы-биле тускай инструктажты эргери чүгүлә. Ажыл-агыйларның удуртукчулары бо айтырыгны кичээнгейге алыр ужуруур.

Мал сүрүкчүлери боттарының сүргени хой азы өске-даа малдарын оруктуң оң талазында кыдыынче чоокшулаадыр сүрүп чоруур ужурлуг.

Дүне карангы азы кестуру багай байдалдыг үелерде сүрген кодан малдың мурнунга солагай талазындан фонарьның ак өңнүг чырыын, а соонга кызыл өңнүг чырыкты кыпсып алгаш ап чоруур. Ол ышкаш мунар болгаш чүк чүдүрген малдар сүрген үнүс база бүрүнгээр ак өңнү, а соңгаар кызыл өңнү чыгыдыр чоруур ужурлуг.

Чүктүг болгаш мунар малдар сүрүкчүлериинге дараазында чүүлдерии кылыры хоуулгуг: сүрген малды оруккa хайгаарал чокка эзи каап болбас. Мал сүрери кердүмээн черлер-биле чоруурy, дүнеки болгаш кестуру багай үелерде малды сүрүп болбас.

Бедик шынарлыг шывыглыг автооруктар-биле малды сүрерии чөпшээреевес.

Бо чылдың эртикен 7 айларында республиканың автооруктарынга малды сүргенниң чурумун сүрүкчүлер болгаш кадарчылар сагыбазындан автомашиналар малды бастырган 6 таварылга демдеглеттинген. Түңнелинде 91 хой өлген, оон күрүнеге когарелы 6 мүң рубль болган.

Июль 18-те дүнекиниң 2 шакта Кызыл хоорайның Калининн кудумчузунга «Саян» совхозтуң малчыны Кара-оол Дондуп оруккa шимчээшкин дүрүмүн хажыдып, хойну оруктуң машина эртер талазы-биле кежиргенинiң түңнелинде «Жигули» автомашинe 14 хойну бастырган болгаш кадарчы боду база кемдээшкинге таварышкан.

Июль 19-та дүнекиниң бир шакта Кызыл хоорайның «Тудуг кезектериз» комбинаттың чоогунга база-ла «Саян» совхозтуң малчыны Владимир Куулардың сүргеи хою оруктуң машина эртер кезээнге чорда «ЗИЛ-130» маркалыг автомашина 34 хойну бастырып каан.

Дүнеки үелерде оруккa шимчээшкин ээлээ болур, мал сүреринге улуг шаптыктар болбас деп бодап-биле мал сүрүкчүлери дүнеки үелерни ажыглап турары шын ээс. Дүне мал сүрери берге, чүге дизе, машина одунуң чырыындан малдың өңү орукбиле берык ылгашпас. Ол чорук чолаачыларны нарын байдалга таварыштырар. Орай дүне оруккa хой мал чоруур деп сезиг албайн чорup орген чолаачылар, ындыг таварылгада машинazын хенертен доктаадып шыдаваин ааары база турар.

Кодээ ажыл-агый министерствозу районнарның күүсекчи комитеттериниң мурнунга айтырыг тургузуп, автооруктарга сүрген мал эртер черлерни тускайлап ылгаш, аңаа сагындырыг демдектерден тургузары чугула.

Дүне мал сүрер таварылгада мал сүрүкчүлерии фонарьлар-биле ыяап-ла хандырар азы дүне мал сүрериии шүүт болдурбас болза эки. Мал сүрер оруктарны тус черлериниң райкүүскомнарының иштики хереглер киидистериниле кады дугуржуп, мал сүрер үелерни болгаш оруктарны ол черлерге баш бурунгаар дыңнадып каар ужурлуг.

АРАГАЛААШКЫН БОЛГАШ ӨКПЕ ААРЫЫ

Арагалаашкын болгаш өкпе аарыы социал-эпидемиологтуг улуг айтырыг. Совет болгаш даштыкы эртемденнерниң тодаратканы-биле алырга, өкпе аарыы арагадан хоочурап ааранн кижилерниң аразында хей неттерээн боол турар.

Арага кижиниң бүгү организминге улуг хоралыг. Ол кижиниң улуг-хырынга, шөйүндүлериигe баргаш, оларны дамчыштыр ханче шилчээш, хан эдерип бүгү организмге тарап мептерээр. Арага кижиниң бүгү органнарында кирип турар дириг белокту дестелдирип, кижиниң организминден сугну ап турар. Ынчангаш арагаңы хөйүү ижер кижилерниң организми камгаланыр күжүн кошкадыр.

Араганы эмин эртпир ижеэр кижилерниң аразында өкпезиң аарыг кижилериниң саны арага ишпес кижилерге көөрде хей боол турар. Арагадан болгаш өкпе аарыындан аараанда, олар ынзы-бүрү хевирлиг болгулаар. Туберкулёзтуң дүргеи эртер хевири база таваржып болур. Ынчаи температура бедип, ханның агымы дүргедээш, дамырларны өкпени бир кылдыр таараар.

Арагалаар кижилерни үш көзекке чарып турар. Биреэде, чалчыттымар, чогуш-содаа үндүреэ, ийиде, бодаарла чүвезии арага, чүгле бодуңун дугайында бодаар, кадыг ажылдап турар эш-оорүнүн ог-бүлезиниң дугайын үттүптар, үште, кымга-даа хөрээн чок, кава-даа ажыым чок кижи мен деп бодун бодап бээр.

Арагалаашкынның эге чадаларында арагачыларның санын тодарадыры берге. Чүге дээрге арагага сундулуг кижилер боттарын арагачы мен деп кажан-даа санаавайн турар. Шак ындыг кижилер арага аарыындан хоочураа аар хевирлиг аарый бергенде, оларны психоневрологтуг диспансерниң учёдунга ап турар. Арагалаар кижилерге өкпе аарыы билдиннес хевирлиг эртип болур. Ынчангаш профилактиктиг флюорография шинчилгезин эрттирерии эргежок чугула.

Аарыг хамылаан тудум хөрөн аарыыр, дерлер, эът идиир, үйгү хаяы эвес болур, чөдүртүр, чөдүрерге ирижиг дүкпү үнер, чамдыкта хан-даа дүкпүрер болгаш тыныш бачыдаар. Өкпе болгаш арага аарыглары каттышкан хевирлиг турда үк аарыгларны деңге эмнеп турган, туберкулёзтан эмнеп алырының аргалары бар. Ындыг таварылгада улуг ажылды чорудары чугула. Чүге дээрге арагалаар кижи кижиниг мөзү-шынарын ышкынар. Микробактерия үндүрүп чоруур ажык хевирлиг туберкулёз аарыглыг кижи чыда эмнедир салбырга үрдаа болбайн, эмнелге чурумун үрээш, чыдып эмнедип турган эмнелгезиниден үндүр бижиндип-даа турары бар болгай. Шак ындыг аарыг кижилер долгандыр турар кижилерге халдаавырлыг.

Бир ээс арагалаар кижи туберкулёзтан аарый бергеш, арага ижерии соксатпас болза, оон дүргеи эмнедип алыр аргазын савададып, үзамдыктырар. Аңаа туберкулёзка удур кандыг-даа күштүг эмнер дуза болбас. Ынчангаш арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демнелди чорудары — туберкулёзка удур демиселдии база бир кээээ боол турар.

В. ДОРЖУКАЙ,
фтизиатр-эмчи.

БЕЛЕН

Чадаананың Пионерлер бажыңын чаа өөредилге чылынга эки белеткээн. Чай дургузунда ында коллектив демниг болгаш организастыг ажылдап, септелгени ей-шаанда доозкан. Пионерлер бажыңы моом мурнунда ийи корпустуг турган болза, бо чылын үш корпустуг болур. Чаа ажыттынганынга чазанылга, авиамодель,, слесарь кылыглар белгүммериниң кижээлдери болур.

Кыжын оттуулар ыяш база хомур-дешты дужуруп алган. Пионерлер бажыңының чанында олуртхан чечектер, ыяштар эки өскен. Оларны уруглар боттары ажаап турган.

Чаа өөредилге чылында белгүммериниң болгаш оон киржикчилериниң саны көвүдээр.

О. ОЧУР-ООЛ.

Шын Редакциянық адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймызыра болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54; көзээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45 солун «елбей» барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3115.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографизазы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС 00206.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 6-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 10.10 —«Дорога к себе». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.15—11.20 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Кадзэниң делгемнери». Док. телефильмнер. «Звезды над полем», «О поле гречишном и гречневой каше». 15.25—«Наша сестра»—оперетта». Фильм-концерт. 15.55 —Орус чугаа. 16.25 — «В гостях у сказки». «Веселое волшебство». Уран-чечен фильм. 18.00 — Эртем болгаш амыдырал. 18.30 — РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Сергеевтиң удуртулгазы-биле РСФСР-ниң Күрүненiң үрер хөгжүмү ойнаар. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —«Ножницы и мальчик». Мультфильм. 19.10 — Делегейниң улустарының аас чогаалы. Москваға Аныяктарның болгаш студентилериниң XII Бүгү-делегей фестивалының культура программазының киржикчилериниң оюн көргүзүү. 19.55—«Дорога к себе». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00 —«Үе». 21.35 —«Ыр-85». 23.05 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге 23.20—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Песни над мутной водой». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 2-ги класс. «Щелкунчик». П. И. Чайковскийниң балет-тооруу. 9.05; 12.40 — Англи дыл. 10.05 — ПТУ өөреникчилериге. Ниити биология. Клетка теориязы. 10.35; 11.40 — География. 5-ки класс. Географтыг ажыдыышкынарның төөгүзүндеи. 11.05 — С. Гудзенконуң поэзиязы. 12.10 — Ниити биология. Улус ажыл-агыйында биология. 13.10 — В. И. Ленин — «Партия организациязы болгаш партийжи литература». 10-гу класс. 13.10—«Хүү сеңдылыы». Любереецкиде Ю. А. Гагарин аттыг № 10 КПТУ-де кодээ ажыл-агыйның машинке тудуумун бүдүрүлгелериниң ажылчыннарны белеткеп турарының дугайында. 14.10 — «Бүгү Россия ам-даа утпаан». Орус литератураның патриотизминиң эгезинде. 15.10 — 15.15 — Медээлер. 18.00 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Дайынчы алдер». Телевиденнеии Иркутск, Якутск, Красноярск болгаш Кызыл студияларының Таныстер дүнгеге трансляциязы. 19.05 — Киножурнал. 19.15 —«Азия төвүү». Программада: «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели», «Эртем-техниктиг депшилгениң угланышкыны-биле», «Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдезии». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Аманси». Мультфильм. 2-ги дамчыдылга. 20.15 — «Кижи. Чер. Октергай». 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.45 — «Свадьба в лесу». Уран-чечен телефильм.

Агаа

Бөгүн республиканың чамдык районнарынга булуттаар, дыммирээр, чаңстаар.

Даглыг черлерге биче чаңстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргеии секундада 9—14 метр. Дүне 3—8 градус чылыг. Чамдык районнарга 2 градус чылыгдан 3 градус чедир соор. Хүндүс 12—17 градус. Чамдык районнарга 4—9 градус чылыыр.

Кызылга дүне бүргеп, ээзыр. Дыммирээр, чаңстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргеии секундада 9—14 метр, чүштеи бергенде секундада 20 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 3—5, хүндүс 15—17 градус болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

СЕНТЯБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Комсоборчик» 9.30, «Материнская любовь» 11.20, 14.20, 17.20, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Солнце в кармане» 9.30, 13.30, «Чёрная стрела» 11.00, 15.00, 18.50, «Вера, надежда, любовь» 16.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Инспектор — разиня» 15.00, 17.00, 19.00, «Любимец публики» 11.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Затонувшовсе расплата» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

ЗИБЛИОТЕКА
А. С. Пушкин

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 208 (12908) | 1985 чылдың сентябрь 7, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек.

«КОСМОС-1680» УЖУДУУШКУНДА

1985 чылдың сентябрь 4-те Совет Эвилелинге Чернин ээлчеглиг кылымда «Космос-1680» спутникти салып үндүргеи.

Спутниктиң иштинде космос делгемнерин шинчилээрин үргүлчүлээрингe хереглээр эргем аппаратуралар тургускан. Аппаратура болур чогууру-биле ажылдап чоруур.

Таварылгырылга-саналга төөн кээп турар информацияларны ажылдап кылып турар.

КЭТАЦ

М. С. Горбачевтуң Уренгойга болгаш Сургутка барып чорааны

СЭКП ТК-ниң Чиргине секретары М. С. Горбачев сентябрь 5-те Нижневартовскиден газ тывыжының эң улуг районуна — Уренгойга барып чораан. Чурттуң улус ажыл-агыйын бойдус газы-биле хандырып, ону демчыдып берип турар улут он хоолайлар оортан эгелээн. Бойдус газының талазы-биле байлак ол чернин ажыл-ишчилери газ тывыжының төлевилел деңнелин дараазында беш чылдың бештайгы чылында-ла чедип алыр. Газ конденсадының тывыжы хары үгда база көөдээр.

Адырның мурнаачы объектилериниң бирээзи — газты комплекстиг белеткээриниң күчүлүг установказын М. С. Горбачев көруп чораан. Ада-чурт будурулгезиниң деңнелгиг технологтуг дериглерин ол көрген, ынчаарга установканың коллективи үк дериглерин ажыглавышаан, Барыын Сибирьде эң бедик будурукчулуг түңнелдерни чедип ап, чылда 20 миллиард кубометр газты тыпканнар. Микропроцессорларның баазазынга үмдээлээш, технологтуг чорудулгаларны башкарарының автоматчыткан системазын тургузар талазы-биле ажылдарның чоруп турарының дугайында илеткээн, ынчаарга ооң дериишкинни дооступ турар. Объектиниң херек кырында кижи чокка ажыглаарын, чигээттн эң-не шынарлыг белеткээрни, ооң чеп ажыглалын үк система хандырар. Ындыг хевирлиг системаларны чамдык установкаларда база эптеп турар. Ямбургуның газ байлаткыг черлери ышкаш, Ыраккы Соңгу чүктүң берге бойдус байдалдарында оларны ажыглаары кердүнген.

Автоматиканы, электроникаңы, микропроцессор техниказын калбаа-биле ажыглаары күш-ажыл чаргыдалдарын эвээштп үндүруп турганы, газ тывыжын бедик деңнелге чедирерин хандырар деп, М. С. Горбачев онзалап демдеглээн. Эртем-техниктиг депшилгениң темпилерин дүргедедирп — улус ажыл-агыйының одалга-энергетиктиг болгаш чиг-эт баазазын доктаамал чедишкинниг хөгжүдериниң коя угланылышкыны. Планныг даалгаларның болгаш социалистиг хүлээгелерниң канчаар күүсеттинип турарын ажылчынмар-биле болгаш специалистер-биле беседаларның үезинде ол сонуургап айтырган. СЭКП-ниң эм болур XXVII съездизинге алдар болдурган боттарының коллективтериниң социалистиг чарыжының дугайында газ тывыкчылары болгаш тудугжулар чугаалаан. Съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир газты пландан ажыр тывар талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээгелер алдынган.

Газ конденсадын чорудуп бээрин комплекстиг белеткээриниң заводунга М. С. Горбачев барып чораан. Бойдус байлактарын эң-не ажыктыг кылдыр ажыглаарынга орукту ындыг будурулгелерни тургузары ажыдыл берип турар дээрэн онзалап демдеглээн.

Хүннүң ийиги чартыында М. С. Горбачев Сургутка чедип келген.

Нефть тывыжының энергетиктиг чүрээ деп ында адап турар Сургуттуң гидроэлектростанциязын ол барып көрген. Ооң ажыдап турар эвилчээнниң күчүзү 3 миллион 300 мун киловатт, а дериттинип турар эвилчээнниң — 4 миллион 800 мун болур.

ГРЭС-2-ниң тудуу ханчаар чоруп турарын М. С. Горбачев сонуургап айтырган, ооң 800 мун киловатт күчүлүг бештайгы блогун бо чылдың чазынында ажыглалга киирген. Бо айның тоңчузунде ийиги блокту ажыглалга киирерин белеткеп турар монтажниктер-биле болгаш шенекчилер-биле ол беседа кылган. Нефть болгаш бойдус газының артыкчылары-биле ГРЭС ажылдап турар, ол чорук электроэнергияның бот-үнезин дыка чигедир арганы берген. Сургут ГРЭС-тиң дериишкинниг Ада-чурт эртемниң болгаш техниказының чедишкиннерин ажыглаары Барыын Сибирьниң үлетпүр нефтизинин болгаш газының объектилерин электроэнергия-биле идегелдиг хандырар ергени бээр дээрэн онзалап демдеглеттинген.

Ооң соонда М. С. Горбачев электроустановкаларның будурулге хандырылгазының төп баазазынга барган, нефть болгаш газ үлетпүрүнүң техниказын көргөн. Скважиналарның чер адаанның болгаш капитал септелгезинге ажыглаар дериглерни, механизастаан ажылдарның агрегаттарын, технологтуг транспортту, бүгү черлерге моомдаи чокка чоруур машиналарны ажыгдадып көргүскен. Кыштарның шынарын бедидериниң эргежок чүгулазынче кичээнгейни көрүлделерниң үезинде үгланды-рырган.

Эртем-техниктиг депшилгенин шапкын дүргедедирп улус ажыл-агыйын интенсификастаарының, бар күүселерни эң ажыглаарының быразы болуп турар деп, М. С. Горбачев демдеглээн. Ажыглаттынып турар технологияларны сайзыраңгайындарындан, машиналарны болгаш дериглерни чаартырындан принципиалдыг чаа технологтуг системаларже, эң-не ажыктыг болгаш бедик будурукчулуг чаа техниказе шилчиирп чүгүлээ.

Министерстволарның, ведомстволарның, коя эргелелдерниң, чер-черниң партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының удуртукчуларыбиле, специалистерп-биле М. С. Горбачевтуң беседазы партияның Сургут хооркомунга болгаи. Тюмень областа нефть үлетпүрүн, электроэнергетиканы, транспорт тудуун, чурттелга бажыңнарының, социал-амыдырал болгаш культура ужур-дузалыг объектилерниң комплекстиг тудуун дүрген хөгжүдериниң айтырыгларын чугаалажып көргөн.

Сагыпга-чурумну болгаш корум-чурумну бызыглаарынче, арагалаар чоруктуң когуун үзе удуртаарынче партияның угланышкынын, кижи бүрүзү бодунуң ажылдаар черинге хамнапга болгаш хумагалап дээш демиежиринче угланышкынны будурулгелерниң ажылмынары, Чаа Уренгойнуң болгаш Сургуттуң чурттакчылары бир эң сеткилдиг чүүлдүлүнүп, кижи-биле деткип турарын чүректиң хамызындан болгаш ажыл ишчи байдалга болган беседаларның үезинде олар Михаил Сергеевичиге чугаалаваннар.

М. С. Горбачев-биле кады Уренгойга болгаш Сургутка СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнүге кандидат, СЭКП ТК-ниң секретары В. И. Долгих, СЭКП ТК-ниң секретары Б. Н. Ельцин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчылары А. К. Антонов, Н. К. Байбаков, Б. Е. Щербина, партияның Тюмень обкомунуң бирги секретары Г. П. Богомяков олар барып чораан.

М. С. Горбачев Сургуттан Тюменьге сентябрь 5-те чедип келген.

(СЭТА).

КИЧЭЭНГЕЙ САЛЫРЫ НЕГЕТТИНИП ТУРАР

Совет парлалга бодунуң будумүнден улусчу индир болур. В. И. Ленин ону ынчаар тодаратнан. Ол ындыг болуп турардаа. «Шын» солуннуң хөй-нинтичи корреспондентилери — кодээ, ажылчын корреспондентилер — ийи муң ажыг кижи. Редакцияга чылда сес муң хире чагаа кээп турар. Редакцияның почтазын ажып көөр болза, хөй-нинти ужур-дузалыг, экономика, социал, культура айтырыгларының талазы-биле, күш-ажылчы коллективтерниң амыдыралының чугула талаларын көдүрген чагаа-бижиктер ноолдап турар.

Социалистит чарыштың тиилекчилерин, мурнакчыларның күш-ажылының дүржүлгазын чырыдары-биле чергелештир авторларның шүгүмчүлелдиг чагаалары-биле ажыл чугула черни эзлеп келген. Үгле бо чылдың эртнеп сес айларының дургузунда «Шынның» редакциязынга 381 шүгүмчүлелдиг чагаа келген. Оларның элээн кезинге харыыны партия, совет органнарның, министерстволарның, ведомстволарның, эргелелдерниң, ажыл-агыйларның, будурулгелериниң удуртүүлары берген.

«Шынга» келген шүгүмчүлелдиг чагаа-бижиктерге, ажылчы чоннарның солуп дамчыштыр үндүрген санал-оналдарынга СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш, эмыдырал хандырылга министри С. К. Буянды, Чөөн-Хемчик райүүскомунуң даргазы Д. С. Куулар, Тыва транспорт каттыжышкынының даргазы В. А. Парунин, СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары А. С. Дембирел, өскелээ эштер чогуур янчээнгейни салып, хемчеглерни болур чогууру-биле ап келген. СЭКП Эрзин райкомунуң секретарылары, ямдыс эргелекчилери, бүгү аппарады киржип турар. Солунга үнген, райномга, райүүскомга келген чагааларның көдүрген чугула айтырыгларын күш-ажылчы коллективтерге чеирп, аңаа сайгарып көруп турар.

База ол ышкаш улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүскому чагаа-бижиктерге киирген айтырыгларны чогуур үезинде сайгарып көөр талазы-биле дээштиг ажылдарны ылып чоруткан. Хамаатыларның чагаалары, билдиришкиннери болгаш хомудалдары-биле канчаар ажылдап турарының дугайында айтырыгны кварталда санында дыңнап турааын чурумчуткан.

Чагаалар-биле ажылды СЭКП Кызыл хөөрөмунга, райкомнарынга, хөөрайкүүскомнарга, министерстволарга, ведомстволарга, будурулгелер каттыжышкынарынга, күш-ажылчы коллективтерге доктаамал чугаалажып көөру доктаамалчыл орар.

Ажык чагаа хүннери, чаңгыс ээй политхүннер, айтырыглар болгаш харылар неижээлери, күш-ажылчы коллективтерниң мурнунга удуртунчуларның өтчеттары соолгу үеде улам кесиүлең болу берген. «Шын» солун Ажык чагаа хүннерин Самагалдайга, Кызылга, Тээлиге партия, совет органнар, чамдык министерстволар, ведомстволар, эргелелдер, будурулгелер каттыжышкынары-биле кады эрттирген.

«Шын» солунга кээп турар шүгүмчүлелдиг чагааларны анализтеп көөрге, ажылчы чоннарның көдүрген чамдык айтырыгларын чер-черде чедир шиитпирлеевейн, эрекгей көруп турарын херечилеп турар. Солунга үнген шүгүмчүлелдиг материалдарга, хынап база хемчег алыры-биле чорутнан чагаа-бижиктерге чамдык удуртунчуларның харылаары ёзу барымдаалаан, эрекгей болуп турарының чижектерин маңаа база киирип болур. Хандагайты суурның чурттакчыларындан соолгу үеде телевизорга дамчыдылгалар көөру халалыг апарганын, дамчыдылгалар көруп олурда шөнкарақнаар, чамдыкта дамчыдылганыңг үнү чидип, шуут үстү бээри болгамчок болу бээрин илереткен чагаа редакцияга келген.

Ук чагаада айыткан четпестерни хынап, хемчег алырыбиле Тыва АССР-ниң Харылзаа будурулге техниктиг эргелелинче чоруткан. Шүгүмчүлелдиг ол чагаага хамаарыштыр эргелелдиң коя инженери Д. Чоксум долу эвес харыыны чоруткан. Ооң бижип турары болза, «Хандагайты суур телевидение дамчыдылгазын радиорелелиг станцияны дамчыштыр көруп турар. Телеөөдөнне программазын дамчыдып турарын районнуң харылзаа белдири контрольдап турар. Телевидениеның дамчыдылгазында бар бооп турар четпестерниң чыдагаанны соолгу үеде радиорелелиг станцияда электри энергиязы чок бооп турарында. Ам ажылдап турар дизель-биле ажылдадыр электростанцияда чүгле телефон чагыларының деривгелерин хандырап ылыдыр тургустунган». Ол тайылбыр шүгүмчүлелдиг чагаа-бижикке харыы болуп черле шыдавас, теледамчыдылганы эжикпдериниң хемчеглери «Шынга» харыыда билдинкейн артып калган. Радиорелелиг станцияда электри энергиязы чок бооп турарынга ным буруулгул, дамчыдылгаларны эки көргүзер талазы-биле кандыг хемчегперни алыр деп турарын харыылаан болза эки турган ийин.

База ол ышкаш Улуг-Хем, Сут-Хөл райкүүскомнар шүгүмчүлелдиг чагааларга харыыларны саададып турар.

Ылаңгыя культуро албан черлерин болгаш спорт түдүгларын ажыглаарын улам эжикпдер дугайында бистиң штаттан дашкаар корреспондентилеривис эвээш эвес чагааларны редакцияже бижип турар апарган. Оларның аразында санал-оналдар, шүгүмчүлелдер бар болуп турар. Чижээ, Бии-Хем районда Тарлаг суурнуң клуб ажылы бөгүнгү негелдеге дүүшпейн, культуро-массалыг ажылваның кешкэк чоруп турарының дугайында чагаа келген. Бо талазы-биле хынап көөр, хемчег алыр, түңнелин «Шынга» ыңнадыр кылдыр бижикти райүүскомунуң культура килдизинче августа чедиде чоруткан. Аңаа харыы ап-даа келбээн. Таңдыва Хову-Аксының, Тес-Хемде О. Шынаның, Улуг-Хемниң Кок-Чыраада Культура бажыңнарының чагааранчыг болуп турарының дугайында шүгүмчүлелдиг чагааларга база харыы келбээн.

Чагаанын артында—кижи, ооң хереглелдери болгаш негелделери. Кижилерге кичээнгейлиг болгаш сагыш чевангыр болуру партия комитеди, министерство, ведомство, ажыл-агый, совет, күрүне албан чери бүрүзүнүң хамык чок хүлээлгези. Күш-ажылдың сагыпга-чурумун быжыглаар, ажыл-агыйны эвес чорун-биле демисея, социалистиг өөчүү-хөрекпгнин хайыралап, камнавас чоруктар дугайында шүгүмчүлелдиг чагаалар өнза кичээнгейге турар үжүрлүг. Чагааларга, хамаатыларның дилеглериңге болгаш хомудалдарынга кичээнгейлиг болуру партия ажылдамчызы бүрүзүнүң, удуртукчу бүрүзүнүң чон мурнунга, партия мурнунга хүлээлгези. Совет кижилериниң коллективтиг дүржүлгазында доктаамал даянгы, оларның санал-оналдарын болгаш арга-сүмелерин дыңнаары — никитилелдиг ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны идепкейлии-биле киириштирери ол болур ээзрэни партияның XXVI съездизинге онзалап айтыкзи. Ынчангаш ажылчы чоннуң үнү, санал-оналы киргеи чагааларже доктаамал кичээнгей салыры негеттинип турар.

МАЛ ЧЕМИНИҢ ББЛЕТКЕЛИНИҢ ТЕМПИЗИН БЕДИДЕР

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери никитинниң малынга чем белеткээрни бо хүнперде улам күштелдирген. Ол ажылга механизастаан ийи бригада эки киржип турар. Сүт-бараан фермазының чанында дөрт оңгарда дөрт муң ажыг тонна сенажты салган. Ферма чоогунда шөлде кескеш, пресстеп каан сигенни эккеп сараатгаары үргүлчүлеп турар. АВМ-де коллектив база шалыпчыларның одуруунда. Ында хоочун ажылчын Иван Чыргал-оол ви-тамининт сигеи долганы кылыр дериглеги соксаал чок ажылдадырын чедип ап келген. Үрелиишкин чок ажылдатканының түңнелинде сигеи дамганың белеткеп үндүрери 300 тонна асыкаи.

Совхозтуң шөлдериндэ таваи мал чемнериниң ажаалдазын доозарынче күштү мөөнеп, ында бүгү техниканы быскыттаан. Сигенни кезерипге, болуп, суур чанынга сараатгаарынга Күулар Алдын-Хереддиң, Владимир Ховалыңның бригадалары шалыпчы үлүгү киирип турар. Бригада, звено бүрүзүнде партияның XXVII съездизин чедишкинниг үтүүрүмүн социалистиг чарыжын калбартып турар. Чамгыс демиеп, күженишкиниңг ажыл-иштинг ачызында 2600 тонна сигенни белеткеп алыр дээш соруига күүсеттиперинин кырында келген

ЧУРУКТАРДА: «Шамбалыг» совхозта мал чемнериниң белеткелиниң үезин: АВМ-ның ажылчыны Рая Ондар; деңзилекчилер Полина Ооржак, Маруся Ондар.

Ө. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

АВГУСТУҢ ТҮҢНЕЛИ-БИЛЕ

Шалыпчы айның ийиги чартыында мал чемниң белеткелиниң социалистиг чарыжында Барыын-Хемчик район тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Соолгу үеде районда мал чемнери белеткээриниң темпизи дүргедээн. Мал чемнериниң бүгү хевирлериниң өзүлдези чемгерилге единицазыбиле алырга, 35,2 хуу болган, оларны белеткээр онзалде 67,4 хуу күүсеттинген.

Районнуң ажыл-ишчилери нинтизи-биле 10 265 тонна сигенни, 318 тонна витаминниг сиген долганы, 11 411 тонна силосту белеткээн. Районда сиген белеткели августуң соолгу он хонуунда 32,2 хуу өскен.

Шалыпчы айда «Хемчик» совхоз 2581 тонна сигенни белеткеп, планын 74 хуу чедирде берген. Август айның соолгу он хонуунда 44 хуу өскен.

«Барлык» совхозтуң Бижикташ-Хөл салбырында Шаптаноол Саавың удуртқан механизастаттынган звенозу 1800 тонна сигенни белеткээр турган, 2113 тонпаны кылын, планын 117 хуу ажыр күүсеткен.

«Шекпээр» совхозтуң Бичетей салбырында Бора-Шей Куулармың механизастаттынган звенозу планын 100 хуу ботгандырган. Ажыл-агыйлардан «Хемчик» совхоз шалыпчы айның соолгу он хонуунда тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң база ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

«Хемчик» совхозта сигенчилер ёраазында социалистиг чарышты дээштиг организастеп, ооң түңнелдерни чогуур уе-шаанда түңнеп үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап-мактап келгенинден, мал чемнерининг белеткели шапкынчаан.

Өткен-ооп Ооржак удуртқан звено бодунга быжыглаан 50 гектар чайгаар үнген сиген шөлүнден 150 тонна эки шымарлыг сигенни кезип сараатгаан, совхозка дужаган. Звенода Оолак Иргит, Эрес-ооп Саая, Кержик Саая олар түң нормазын доктаамал ажыр күүсеттип турарлар. Механизастаттынган сигенчи звенолардан Шаптан-ооп Саавың звенозу шылгараан.

Мал чемни белеткээр талазыбиле «Дең-Терезина», «Шекпээр» совхозтар хомудаашкына чоруп, планын чаа-ла 47—48 хуу күүсеттип турар.

Ажыл-агыйларга шефтеп, дузалажырынга Кызыл-Мажалыктың, Ак-Довурак хоорайнын албан организацияларнын чергери идепкейлиг киржип турар. Кызыл-Мажалыктың албан организацияның чергери 389,5 тонна, а Ак-Довурак хоорайның—460 тонна сигенни белеткээн. Кызыл-Мажалыктан харылзаа белдирп, ыяш ажыл-агыйы, өкпе аарыгларынга удур диспансер, район эмнелгези, «Тыва даг-дүгү» комбинат аңаа эки ажылдаан.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

Д А А Л Г А Н Ы К Ү Ү С Е Д И Р Д Э Э Ш

Черби кодээ Советтиң девискээринде будурулгелер, күш-ажылчы коллективтер бо хүннерде мал чемниң белеткелимге идепкейлиг киржип турар. Нинтизи-биле кордүнген план — 40 тонна.

Нинтизиң малынга чем суурну белеткээр талазы-биле шалыпчы айга улуг-хуузун киириштирип, бердинген даалганы күүсеттир талазы-биле ажыл Черби кодээ Советтиң девискээринде бо хүннерде хайнышкынныг. Чугула кампания үезинде күженишкиниг ажылдаан күш-ажылчы коллективтер кодээ Советтиң девискээринде эвээш эвес.

Чижээ, Чербиниң участок эмнелгезиниң (кол эмчизи В. С. Савилов) коллективи 5 тонна сиген кезер планын күүсеттип, ону «Кара-Хаак» совхозка чедирип берген. Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажылагайны мал чемни белеткээр бригадазы организастаан. Олар 10 тонна сиген кезип, ажыл-агыйга кылыр планын ажыр ботгандырарын хүлээнгеннер. Бригадазының сигенчилери ону Чайлаг, Бапо-Шивилиг деп черлерде уламчылавышаннар.

Ол ышкаш Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының Чербиде ыяш белеткээр пунктузу мал чемни белеткээр бригадазы база тургускан. Кара-Суг деп черде ажылдап, ооң шынарынче кол кичээнгейни үгландырганнар. Мал чемниң белеткелинде Чербиде хүзүлдә школазының башкылары болгаш ажылчыларары база киржип агелээннер. Олар 5 тонна сигенни белеткээр ёзэп кызыл ажылдап турарлар.

Кодээ Советтиң күүскому мал чемниң белеткелиниң чорүп турар байдалын контрольга ап, бо чугула айтырыгны күүскомга чугаалажып көрбүттээн, депутаттарны, хөй-нинтини аңаа киириштирип турар. Олардың сорулгазы — планныг даалгаларны чедишкиниг күүсетип, нинтизиң малын хүрчалгай кыш ажыраынга үлүүн киириштирерп болур.

А. КРЕЧЕТОВ.

Черби кодээ Советтиң күүскомунуң даргазы.

РАУК болгаш совхозтарның экономиказы

Совхозтарның экономиказын быжыглаар, кодээ ажыл-агый будурулгезиниң ажылчын бедидер болгаш Аъшчем программазын амыдыралга боттандырар талазы-биле Барыын-Хемчик районнуң агроүлетпүр каттыжышкынары ээзэш эвес ажылдарны ылып чоруткан. Тодаргайлаарга, он бирги беш чылдың эртнеп дөрт чылында районнуң совхозтары планнан ажыр 203,9 тонна эттп будурген, күрүнеге эт, сүт, дүк садарының планнары ажыр күүсеттинген. Эртнеп чылын район, тараа культураларын, картофельди болгаш ногаалармы 1981—1983 чылдарда катай алганындан хойну остүрүп, будурген, ямзы-бүрү мал чемнерин четчир кылдыр белеткээн.

Районнуң кодээ чурттакчыларының амыдырал байдалы чылдан чылче экижип турар. 1984 чылда кодээнниң будурулге, культура, амыдыралхандырылга, чурттелга тудугларынга капитал салыышкынларны 2 миллион 929 мун рубльге шиңгээдип алган.

РАУК чөвүлелп совхозтарның экономиказын быжыглаазы болгаш кодээ ажыл-агый будурулгезиниң ажыктыгын бедидерипге киржэнгиниң угландырып келгенинден үстүнде адаттынган чедишкиннер чедип алдынган.

Нинти чедишкиннер-биле чергелештир бо талазы-биле РАУК-тун ажылында чедир кылдынмайн турар чүүлдер, тежидыгышкынныр ам-даа ээзэш эвес. Ол бирги беш чылдың эртнеп дөрт чылында районнуң совхозтары 3 млн. 467 мун рубль каражалыг ажылдаан. А үгле эртнеп чылын ажыл-агыйлар 1 млн. 110 мун рубль каражалыг ажылдаан. Шынары багай продукцияны будуруп турарындан совхозтар оруура киирип алыр арга чок бооп турар. Бо чылдың бирги чартыында күшденгеен кошкак бода малдың эъдин база сорт чок сүттү күрүнеге сатканындан районнуң ажыл-агыйлары 104,9 мун болгаш 106,4 мун рубльдин оруугазын тус-тус чедир ап шыдаваан. Бо чылдың эгезинден тура, амгы күннерге чедир районнуң ажыл-агыйлары сорт чок сүттү дужаал турарын шыңгыызы-биле шүгүмчүлээр апаар. Ооң чылдагаанны чүдел! Сүт-бараан фермаларында санитарлыг байдал эң дүвүренчиг. Инектерниң турар чери ол, малгаштыг, кир-чамныг. Инектер, бызаалар ол адекте борашкан, сүт кудар савалар база кирлиг, оларны санитарлыг негелдевер ёзугаар чуп, аштаавайн турар. Мындыг байдалга сүт будурерге продукцияны шынар чок болуп турары ол. Районнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң, совхозтарның мал ажылынын специалистери продукцияның шынары, ажылдың ажыктыы дээш ыракта четпес ажылдап турары моон кескү. Оларның талазындан түрмек, бөдүүн айтырыгларны хереже албайн, ажыл чылзыр чорук шак мындыг дүвүренчиг байдалды тургускан.

Кодээ ажыл-агыйының кол продуктуларын күрүнеге сөөрүгүүлерни чөвүс. Чижээлээрге, 1984 чылда 100 төрүүр чүс башка оңаштыр 7 бызаакы, 66 өнөй-хураганны район алган, Төрүүр малдың кызырагар чоруу көөдөп турар, чүге дээ төрүп бооздырлаже кичээнгей эң кошкак. Ылаңгыя бо чугула кампания бо чылын «Барлык» совхозта эң-не шүүлген.

Совхозтарның сен-хөө байдалы дорайтаан, чүге дээ мында бухгалтерия аппаратгарының экономиктиг албакнарының ажылы чөвүс. Кодээ ажыл-агыйның экономиктиг самелгаларын кылбайн турар. Совхозтарның экономиказын быжыглаарынга, продукцияның шынарынга хамаарышкан анализтерни кылбайн, олуттай өзүбиле ажылдап турар. Ооң аңгыда ажыл-агыйларда ортааны звенонуң специалистери, тарын-даа кол специалистер, совхоз директорлары сен-хөөну, экономика айтырыгларын билири багай, ол талазы-биле боттарының билиг-мергежилин бедидеп турар.

Боола бүгү четпестерни ооредиг кылдыр албыжаан, оларны эдер, совхозтарның экономиказын быжыглаар, кодээ ажыл-агый будурулгезиниң ажыктыын бедидер дээш районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының чөвүлели ооң ажылчын органы районнуң кодээ ажыл-агый эргелели моон сонгаар эртем-техниктиг депшилгени кодээ ажыл-агыйга хогжүтүпшаан, чымыштыг, хей-аыттыг ажылче кирер умдулуг.

В. ХОМУШКУ.

«Хемчиктиң сыңдызы» солунның редактору.

Партийжи амыдырал

ИДЕГЕЛДИ БҮЗҮРЕДИР

Коммунист болуру — үлүг алдар-хүндүткел. Ол бедик оттуг бүзүредир дээш бедик мозуулчинерлиг болуру, билинн моғаг чокка бединдери, бергелерден кортпазы, сагыга-чурумнуг болуру, бодун бодуу хижизиндери чүгүлә. Ынчангаш кезээде мурнукту одургларга туружур, партия кежигүнү эвестерге үлегер болуп, оларны бодунуң соонда эдертир, амыдыралчы идепкейлиг туруштуг болур үзүрлүг.

Боттарының ажыл-херээ, амыдыралчы идепкейлиг туружу-биле Кызыл хоорайның партия организациязының алдар-хүндүткелин бедидип, бистиң деннинн партиявыстың идеалдарынга, ооң амыдыраашының принциптеринге шынчы чорукту кергүзүп чорүүр коммунистер хөй. Чижээ, Кызылдың № 2 ортумак школазының башкызы Арыя Арапте-овна Алдын-оол бодунуң хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылдаанны болгаш хоорайның хөй-нинги амыдыралынга идепкейлиг киржилгези дээш бистиң республикада бир-ле дугаарында ССРЭ-нин улустуң башкызы дээш бедик атка четкен. Хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы, хоорайның хөй-нинги амыдыралынга идепкейлиг киржилгези дээш ССРЭ-нин улустуң эмчизи бедик атка төлептиг болган эмчи Александр Иванович Канунникованы хоорайда болгаш республикада билбес кижи чок. «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелеинде бригадир Е. С. Бизяева, № 1 АТБ-нин чолаачызы А. И. Галайко, мебель фабриказының чазанныкчызы В. А. Гольцов, «Кызыл тудуг» эргелеинниң дешчызы Ч. Ч. Доңгек, автосептелге заводунуң слесары В. Р. Хуней-оол олар ышкаш он-он идепкейлиг коммунистер, мурнакчы ажыл-ишчилер бистеп бар.

СЭКП-нин түрүлелгезинде хөй кежин болуп турар чогум-на ындыг коммунистерниң киржилгези-биле ленинчи партияның алдар-хүндүзүү доктаамал бедип турар. Коммунист болурунча совет кижилериниң чүткүүл база езуга турар. СЭКП-нин XXVI съездизинниң соонда үеде бистиң хоорайның партия организациязының түрүлелгезинге 647 кижини хүлээп алган.

Ынчалза-дээ күзээн кижи бүрүзүн-не партияның түрүлелгезинге хүлээп албайн турар болгай. Ол эргени бодунуң амыдыралы болгаш ниитилелге мозуулуг ажыл-чагы-биле чаалап ап, шалыпчы ажылнажы-биле бүзүредир апаар. Ынчангаш СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга кирип турарларга онза бедик негелдени салып турар. Ол ындыг-дээ болуур үзүрлүг. Аныяк кижи бештээ-ле бодунуң ажыл-херээ, кылган чүүлү дээш партияның болгаш чонның мурнунга херээкселгелиг болуру болуур. Хоорайның партия организациязы аныяк коммунистер-биле хөй талалыг кижизидилге ажылын чорудуп, политиктиг квалификациязын алырынга оларга дузалап, амыдыралчы идепкейлиг турушка кижизидип турар.

Бо талазы-биле чамдык арга-дүржүлгә авнабудүрүлгедө, № 48 тудуг эргелеинде, «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводунда, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң филиалында, Кызылдың үлетпүр болгаш ашчем бараанныр садыгларында, өске-дээ коллективтерде партия организацияларында бар. Ында аныяк коммунистер-биле чогуур кижизидилге ажылын чорудуп, партбюро хуралдарынга азы партия хуралдарынга оларның кандидат статын эрттирип турарының, партийжи болгаш хөй-нинги даалгаларын, партия Уставының негелделерин күүседип турарын дыңнап турар. Ындыг кижилерни партия кежигүнүнүң бот-медерелин бедидерингө, кижизидилгезимге эки түңнелдерни берип турар. Аныяк коммунистиң школазын эртпишаан, олар эки ажылдакчылар, идепкейлиг хөй-инитичилер болуп, коммунистиң бедик адынга төлептиг болурун бодап чоруурлар.

Эът комбинадының коммунистерни бо чылын комсомолчу А. В. Касперовту партия кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп ап, идегелди кергүскен. Ол — соодулга цехинде бригадир. Ооң бригадазы социалистиг чарыштың мурнакчыларының одуругунга үргүлүг киржип келген. Ында күш-ажылдың сагыга-чурумун үрээр, продукцияны оорлап-тотчегээр таварылгалар чок. Бригадирниң маңаа үлүг биче эвес. Ол — идепкейлиг хөй-инитичи.

Партияның түрүлелгезинге киргеннериң арасында № 48 тудуг эргелеинде штукатур-жуларның комсомолчу-аныяктар бригадазының бригадири Д. С. Шаптан база бар. Кызылдың 4 дугаар ПТУ-зун доозкаш, үш чыл бурунгаар ажаа ол ажылдап кирген. Ажылчын коллективинге күш-ажылдың мурнакчы аргаларын шиңгээдип албышаан, бодунуң разрядын бедиткен, а ооң соонда бригадирге депшиндип, эш-өөрү үлүг идегелди кергүскен. Д. С. Шаптан идегелди төлептин-биле бүзүредип чорүүр. Ооң бригадазы база мурнакчы бригадаларның бирээзи.

Ындыг мурнакчы, хөй-инитичи кижилерни сөөлгү үеде партияның түрүлелгезинге эвээш хүлээп алырынга бис. «Тудуг механизациязы» трестиң № 14 механизация эргелеинде суургалыг кран машинизи, крамчылар бригадирн Л. В. Степанов, «Тыва сут тудуг» трестиң № 5 КМК-зының комплекстиг бригадазының бригадири С. К. Мурзин, ылаа бригадада чазанныкчы П. В. Анисьин, хоорайның харылзаа белдирикде оператор С. У. Куулар, № 8 школаның башкызы С. Б. Абдурахманов, эскелер-дээ кандидат стажын чедиишкинниг эрттирип, төлептиг болурун бодап чоруурлар.

Ынчалза-дээ аныяк коммунистерниң талазындан бүзүреллди шынзытпайн баргылаар, ооң үламындан партияга оларны хүлээп алырындан өйтелаар фактылар бистеп база бар. Ооң чылдагаанны? Чамдык партия организациялары кижини партия кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алгаш, ооң дугайын дүргени-биле уттуптар, ооң коммунистиң бедик шынарларынга дедиргенрынга дузалавайн турар чүүдерниң барында.

СЭКП хооркомунуң чанында партийжи комиссия партияга хүлээп алыышкын дугеймында херек бүрүзүн тодаргай өөренип көрүп, хүлээп алыышкындан өйтелаан таварылга бүрүзүнүң чылдагаанны хүлээп алыышкынга чокка артпайн турар. Ооң чылдагаанны анзы-бүрү. Ынчалза-дээ аныяк коммунистерниң кандидат стажын эрттирип турар үезинде ёзу барымдаалап көөр чорук база бар. Чижээ, сөйгарылга базазында партия организациязы (секретары Е. М. Антонов) С. С. Сверлованы хөй-нинги ажылынга хөөрө түпкеп, оны хуралдарга чаңгыс-дээ удаа дыңнаваан, ооң моральдыг мозу-шынарын чаңгыс-дээ удаа сонуургаваан. А Сверлов бодунуң думчуун бораланып чүртпеп, бодунга-ле ажыктыг чүүлдер чедип алырын оралдажып турган. Ындыг кижи коммунист болурунга төлеп чок дээрзи билдингир ышкаш.

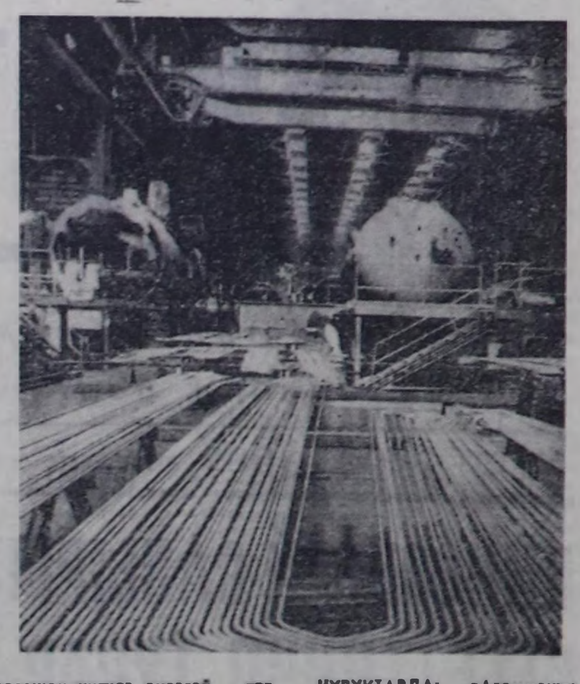
База бир факт. А. Н. Монгуш партия кежигүнүнге киргеринең дугеймында бодунуң билдиришкинин киирип тура, партия Уставын чайгылыш чокка сагыырын, партияның Программазын шиитпирээринге идепкейлиг киржирин хүлээнген турган. Ынчалза-дээ ындыг-ла үр эвес уе эрткен соонда бодунуң хүлээлгезинн моорту уттуп эгелээн. Коммунистиг моральдың принциптерин бо-ла хөжүда бээр, партияның болгаш күш-ажылдың сагыга-чурумун хажыдар турган. Харыысалгалыг ажылдарга ажылдап туре безин Монгуш бак чаңын чидирбейн, арагалевшкинче хандыкшып, ажыл шагы үзүп турган. А ооң ажылдап турган коллективтен — республиканың чоннуң Амыдырал хандырылга министерствозунда партия организациязы ооң ажыы-чаңын принципиалдыы-биле чугаалажып корбейн, ой-шаанда эдип албаан. Ынчангаш партия Уставының негелдезинге дүүштүр СЭКП хооркомунуң бюрозу А. Н. Монгушту партияның түрүлелгезинден үндүргеи, ажылынган база дужүрткен болуп турар.

Партия кежигүнүнге киржип туралларга рекомендация берип турар коммунистерниң херээкселгезин бедидери бир чүгүлә айтыры. Бо талазы-биле четпестер бистеп база тургулааву. Партияның кежигүнүнге төөгүрүлгә болган, төлеп чок кижилер кире бээр төөгүрүлгәларны моон сонгаар болдурбазы, рекомендация берип туралардан шыңгыы негелденн тургузары чүгүлә.

Партия организациялары — партия кежигүнү бүрүзүнүң ажыл-херээнге тодаргай контрольду тургузар, негээр, хөрүысалганы бедидер сорулгалыг.

И. ИЛЬИН,
СЭКП Кызыл хооркомунуң чанында партийжи комиссияның даргазы.

КЕЛИР ҮЕНИҢ БҮДҮРҮЛГЕЗИ

ВОЛГОДОНСК. Чүрттүн Энергетика программазы» боттандырар төөгүзү-биле эң чүгүлә роль «Атоммаш» кат. тыжыышкынныг хемчеринге хамаарыкшыл турар. Программа бешкарылгалыг онзагай станоктар атомнуг электростанцияның корпус деригнерниң үлүг хемчээдиг кезектерин автоматтыг машиналарынга установкалар «Атоммашта» ажыглаттынып турар. «Атоммаштың» кылып бүрүзүнге — реакторга, парогенераторга, базыышкын компенсаторунга болгаш өске-дээ чүүлдерге автоматтызациянның түскай төрээскелдерн негеттинер. Оларны бүдүрериңге онзагай технологиялыг эргежок чүгүлә дээрзин демдеглээр херек. Онзагай технологияларның негелделерин чигээн-биле чеднишкинниг күүседирге, чүгүлә ынчаарда, онзагай установкалар болгаш станоктар бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаттынып болур.

Чаа техниканы, мурнакчы технологияны шиңгээдип пептереткенниң, бүдүрүлгенниң ажыктыын бедидер планнарны күүсеткенниң, хөй материалдар ажыглалын эвээжеткенниң болгаш бот-үнеин чиигеткенниң түңнелинде чүгүлә эрткен чылын безин бир миллион ажыг рубльдың камналгазы чедип алдынган.

«Атоммаш» — келир үениң неделиг заводу. Чүрттүн атомнуг электростанцияларынга

ЧУРУКТАРДА: «Атоммаш»; корпус деригшкинниң цехтеринде кылып турар. АЭС-терге ажыглавр 120 ажыг кылыгларны амгы үеде ында бүдүрүп үндүрүп турар.

АРГА-АРЫГНЫҢ ХАЙЫРАЗЫ

Тываның арга-арыы кат-чимис-биле, эм оттар-биле байлак. Моогу, кат, тоорук дээш чүү чок дээр. Чамдык улус ег-булезинге хереглээри-биле чыып ап турар. Өскелери ол байлакты бажын ажыр хоптактанып чыып алгаш, оны базаарга улуг ортекке саварар. Чылдың-на кат-чимис чыырының үезин солуунга парлап турда-ла, чамдык кижилер эртежик-ле догерезин баштай чыып алтарын бодаар. Кижилүлә биле тоорук белеткели сентябрьдан эгелээр турда, эрте-ле эгелээр чоруктар бола таваржыр.

Арга-арыг ажыл-агыйлары ергежө кайы хамаан чок улус кирбезин контрольдаар ужурлуг. Тооруктү аңгы-аңгы кижилер садарын хоруп каан болгай. Пеш тооруун бир кижиге барген билет өзүгээр 50 килограммны белеткеп болур. Бо үеде төтчеглекчилерни тударынга кижи бүрүзү киржир болза эки.

С. ЗАЛУЦКИЙ.
Тыва АССР-нин Ишти-кин херектер министерствозунуң арга-арыг камгалалының таазы-биле үлүг инспектору, милициянның капитаны.

ХАРЫЛЗАЧЫ

Харылзаачы — база-ла харыысалгалыг, эки кылганда чонунга хүндүткелдиг мергежил. Ол мергежилдиг кижилеринге почтачыны база кижи санаар бис. Алдан-Маадыр суурнуң Самбажык, Найырал, Комсомольская кудумнуларынга эртенниң-не ишкир сумка чүктепкен чоруур аныяк кыстыг көөр бис. Ол дээрге, алдан-маадыржылларның база хүндүлээр кижилериниң бирээзи Чыпбаевай Ойдуповна Монгуш-тур.

Чонунуң чагаа-бижиин дажыглаар хүндүлүг хүлээлгезин Ч. О. Монгуш он бир чыл дургузунда шудургу күүседип келген. Мынча үеде ону кандыг-бир чагаа-бижиик саадаткан деп чаңгыс-дээ чемелеп көрбээн. Анаа харыы кылдыр чүрттакчылар Ч. О. Монгушка «Четтирдивис» деп сеткилиниң ханызындан чугаалап турар.

О. БОРАШ.

ЧУРУКТА: «Революцияның хайбысхы» совхозтуң малчыны Бумба Сенович Чалчык наш чыл бурунгаар мал ажылынче шилчээн. Ооң мурнунда совхозта трактористеп турган. Механизатор-тараажы болуп, 17 чыл болган. Өөнүң ээзи-биле кады ажыл-агыйлыг хойларын хүлээп алгаш, кызымак ажылдал, чүс башка онааштыр 90 баш чедир хураганнарны менди остүрүп турар.

Бумба Чалчык совхозтуң хөөкүүларының ортузунда калбарган социалистиг чарыштың тиилекчилериниң бирээзи болуп келген. «Арыг-шевер малчыга» деп чарыштың малчыннар ортузунга чорудуп турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

○ ○ ○

ЧУРУКТА: «Революцияның хайбысхы» совхозтуң малчыны Бумба Сенович Чалчык наш чыл бурунгаар мал ажылынче шилчээн. Ооң мурнунда совхозта трактористеп турган. Механизатор-тараажы болуп, 17 чыл болган. Өөнүң ээзи-биле кады ажыл-агыйлыг хойларын хүлээп алгаш, кызымак ажылдал, чүс башка онааштыр 90 баш чедир хураганнарны менди остүрүп турар.

Бумба Чалчык совхозтуң хөөкүүларының ортузунда калбарган социалистиг чарыштың тиилекчилериниң бирээзи болуп келген. «Арыг-шевер малчыга» деп чарыштың малчыннар ортузунга чорудуп турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

○ ○ ○

МЕРГЕЖИЛИ ЭСКЕРТИНМЕС

Алдан-Маадыр суурда хөлүүшкек бараанныр магазинин-ге кире бээрге, барааннырның ассортиментизи элбек. Хереглээн чүүлдерниң барын шупгузун садып ап болур сен. Ынчалза-дээ магазинниң бирле онзагай талазы каракка чадигер. Ол дээрге, ук бараанныр-ны эмгелей сөлгени, магазинниң иштинниң арыг-силии. Ында аштакчы Чаңгыс-Карыш Тур-ооловна Ооржак-тың бичө эвес үлүг-хүүзу бар.

Ч.-К. Т. Ооржак магазинге аштакчы болуп, эскертинмес ол ажылды шилип алганындан бээр 22 чыл четкен. Ооң шудургу күш-ажылы садыл адыышкынның сеткилин өөртүп, магазинче кирген кижиге эки бараан болурунуң магадылалын тургузуп турар дээш төөрем чок чугаалап болур. Аштакчының ажылы чүгле шаа чууру-биле кызыгаарлаттынмас болгай, ол бараанныры база чараштыр долгээр ужурлуг.

Ч.-К. Т. Ооржак — коммунист. Ол суурда херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү хүлээлгезин база эки күүседип турар, ол ышкаш Найырал кудумчузунда агитквартадың даргазы. Бодунуң кызымак күш-ажылы-биле ол чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин чаалап алган. Ону ол ам коя шаңнал дээ билип чорүүр.

Б. ОНДАР.

КИЖИ. НИИТИЛЕЛ. БОЙДУС

Эртем-техниктиг революцияның уе-чадазында ажылагый чорудулгазы бойдуска бүтүү-ниитин кризистиг кыжыылышкынын болдурган. Кижин төрелгетен амыдыралды бойдуска болгаш чер кырынга камгалап ап шыдаар бе! Бо айтырыгның чогумчалыг кыдыр шиитпиреттиварын шиитпеядың байдалындан, ооң үнелиг чүүдерни чон ажыглаарындан хамаарыкшыр дээ, коскү философ, ССРЭ-нин Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү Иван ФРОЛОВ санап турар. ПМА-кың корреспондентизи Борис ОЛГУЛЬЯН ооң-биле беседа кылган.

— Бөөтээ беседаның темазының дүгайында. Кижин, ниитилел, бойдус дээ бо үш билиишкинер — система кылдыр холбашкан. Оларны чогуга чүү үүле шинчаар холбаштырыл турарыл?

— Оларның аразында харылзаалардың шугумнарын культуре чорудуп турар. Культура дээрге, угаан-бодалдың эртине-байдактарының чүгээ ниита каттыжылашкыны эвес. Харын-даа ниитизи-биле сайзыралдың чедиишкиннериндир дээ биле турар бис. Материалдыг культура болза бойдусту болгаш кижини хөрүзээшпээр ребыда ойнап турар. Культураны тургузары — ниитилелдиң хөй сорулгазы.

— Шинчаарга культура — ол дээрге, бойдусту кижиниң чаартыр чогладыкчы ажыл-чорудулгазы бе!

— Культураны шинчаар саанаары чаңчыл болу бээрге, бистиң уезисте шинчаар көрүүшкүн айтырыгның утказын чедир илередип турар. Чаартылгалар шилгедиг болгай. Кижиниң ажыл-чорудулгазының кандыг-дээ түүнелги ниитилегдиң сорулгаларынга болгаш негелделеринге дүшүүр деп саанаар болза, ындыг «ажыл-чорудулга» бойдустуң үрелиринге, бойдус байлактарының үзүтпеттынарынга чедирер апаар. Бойдус байлактарын кам-эвээра чокка ажыглаар чорукту социалистиг ниитилел системазы чайгеткен болгаш бойдусту камгалап, ооң байлактарын тодаргай сорулгалыг, планныг ёзу-биле ажыглап кижиниң чаагай чорууңга бараан болдуруп турар. Бойдусту камгалаары чогум-на социализм үезинде күүне политиказының фактызы, хөөлү болуп турар. Бойдус камгалалының дугайында түскай үүлдү ССРЭ Конституциязында айытқан.

— Ынчаарга деңгеейде чүүле социалистиг система эвес, а сорулгалары ыңгы-ыңгы сөөлгү формациялар база бар болгай.

— Сайзырап болза, амыдыралдың боттуг, шынныллиг, чаагай, бүзүнниг болгаш чараш чорукче утпаанган. Бо байдал-ны база чараштыр долгээр ужурлуг.

Ч.-К. Т. Ооржак — коммунист. Ол суурда херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү хүлээлгезин база эки күүседип турар, ол ышкаш Найырал кудумчузунда агитквартадың даргазы. Бодунуң кызымак күш-ажылы-биле ол чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин чаалап алган. Ону ол ам коя шаңнал дээ билип чорүүр.

Б. ОНДАР.

ШЫНАР, КАМНАЛГА ДЭЭШ

Улус ажыл-агыйының хөгжүдезинин амгы уе-чадазында хемчээр техниканың дузазы-биле ол турар медээлерниң шынныы, долу хемчээлдин эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринниң херээжинге, бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын болгаш техниктиг деңнелин бедидерингө, материалдыг курлавырларның үчедун тургузарынга улам улуг ужур-дузалыг апар чыдар. Партияның болгаш чазактың бо талазы-биле сөөлгү чылдарда хүлээп алган шиитпирлери улус ажыл-агыйынга чугула айтырыгларны шиитпирлээринге метрология албаның ужур-дузазын улгаттырган.

Ажыглалда турар хемчээшкин дериг-херекселдериниң саны, хевирлери улам көөдеп, хемчээшкиннериниң шынныын болгаш хажык чогун хандырып, оларның автоматчыдылга деңнелин бедиткен. Чаа ажыглалга кирип турар бүдүрүлгелер хемчээшкиннин чаа херекселдери-биле дериттиннип, а ажылдап турар бүдүрүлгелерде хемчээр херекселдер чаартынып турар. Бүдүрүлгелерде метрология албаннарын тургузуп, сайзырангайжыдып турар. «Тыва кобальт» комбинаттың, Тываның электрн четкилериниң, геология-шинчилел экспедициязының, сүт комбинадының метрология албаннары эки ажылдап, бүдүрүлгө чорудулгаларынга, продукцияның шынарынга боттуг салдарын чедирип турар.

Ынчалза-дээ республиканың бүдүрүлгелериндө болгаш организацияларында хемчээр херекселдерниң ниитиажылдаар байдалы, оларның-биле хандыртынганы амгы негелделерге ыракта четпес. Чамдык бүдүрүлгелерде метрология албаны сула ажылдап, ол талазы-биле ажылды чедиро удуртпайн, ооң чурумун тазыдып турарларга негелде тургуспайн турар. Чамдык министерстволар болгаш ведомстволар бо ажыыне чогуур кичээнгей салбайн келген.

Тудуг индустриязының аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринде совхозтарда, Садыг министерствозунуң хереглекчилер ниитилелдериниң бүдүрүлгелеринде болгаш өске-дээ черлерде хыналда болгаш шенелде херекселдери-биле дериттингенниниң деңнели чаавыс, оларның байдалы негелдеге четпес. Чижээ, хынаалдалар түңнелинден алгаш көөргө, бар хемчээр хереклелчилер ниитилелдериниң 80 хуузу, Аъш-чем үлетпүр министерствозунуң бүдүрүлгелеринде — 70 хуузу, Респотребсоюзта — 40 хуузу, «Тудуг кезектериз комбинатта — 75 хуузу, Кызыл-Мажалыктың эът комбинадында — 85 хуузу ажыглаттынар арга чок.

Хемчээр техниканың, херекселдерниң чок боол турарыбиле демир-бетон кылыглар заводтарында эптээр демир-бетон кылыгларны стандарттарга дүгжүп турарынга таарыжыр-таарышпазын хынаавайн турар. Ол ышкаш мебельди, хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгларын ол-ла чылдагаан-биле хынаавайн турар. Ынчангаш ол бүдүрүлгелерниң продукциязының шынары негелделерге четпес, харын холуттунуп турар.

Амгы үеде, кадаа ажыл-агый ажылдарының шапкын чоруп, продукцияны эйнеу бээрип турар үезинде кадаа ажыл-агый бүдүрүлгезинге хемчээр херекселдерни чогуур деңнелге тургузары эргежок чугула. Ындыг болзажок. Кадаа ажыл-агый министерствозу, агроүлетпүр комплексиниң ажыглаар-ажылдавазынче сагыш салбас чоруу мөкаа база салдарлыг. Хемчээр херекселдер септээр салбыр республиканың улус ажыл-агыйының негелделерин долу хандырбайн турар.

Хемчээшкин техниказы одаага-энергетика курлавырларын камнаарының айтырыын шиитпирлээринге улуг рольдуг боол болур. Бистиң хынаалдаларывыстан алгаш көөргө, чылыг энергиязын херекселдер-биле санап үчёттап турары республикада бар чылыглыг үш электростанцияларда боттанып турар. Чылыг энергиязының кол хереглекчизи болгаш ооң үлеп бериичизи — «Тыва коммунэнерго» чылыг энергиязын чемени алганын, қайы хирени чарыгдаанын санап хемчээр чеңгыс-дээ херексел чок.

Нефть продуктуларының үчёдунда байдал база эки эвес. Чижээ, Туранның нефть продуктуларының станцияларында бензин колонкаларының 40 хире хуузу үрелик. Совхозтарның бензин, солярка кудар, бээр черлеринде колонкалар барын шупгузу үрелик, хуунмар-биле куттунар. Кызар-чаар материалдарны ынчаар үчёт чок чарыгдап турда, оларның чидирии албан үнер, камналга дээш демисеп шуут чок болур. Ол хирезинде-ле бухгалтер үчёдунда кызар-чаар чүүлдерниң чарыгдалында артыкшыл, дудагдаадаа чок, ол дээрге, медээлерниң шын эвес бердинии турарында. Совхозтарда нефть продуктуларының чарыгдалында ажыл-агыйжы эвес чоруунга Сельхозтехкүрком бодунуң «үлүүнэ» кирип турар. Ол нефть продуктуларының дериг-херекселдерин септээр, чогуур деңнелге тургузар талазы-биле хүлээлгелерин бөөтандырбайн турар.

Метрологияның улус ажыл-агыйынга чугула дузалыын барымдаалаш, ССРЭ-нин Дээди Соведиинин Президиумуу 1984 чылдың майда тускай шиитпири-биле стандартизацияга болгаш метрология чурумун хажыттырыы дээш администрететивтиг хемчеглерни онаарган. Оларның аразында Кызылдың нефтебазазының улуг операторуу Г. Деревягина, Балгазын нефтебазазының начальниги Н. Чучев, «Хадыңа» совхозтуң кол инженери В. Алдын-Херел, Кызылда хем пароходствозунуң нефть базаларының эргелекчилери Л. Ооржак, И. Белёва, «Коммунизмниң хереңи» совхозтуң кол инженери П. Пономаренко болгаш өскелер-дээ бар.

Эртем-техниктиг депшилгени улам дүргедедиринниң талазы-биле СЭКП ТК-ге болган чөвүлел хуралга эң чүгүлә айтырыгны — продукцияның шынарын эңнеидерни, комналгаболгаш хумагалал дээш демисеңдин бүгү талалыг кушталдиреринн база катап чидиибиле кодургеи. Мөнөө метрология албаның ролюн улуг деп чүве билдингир.

Ю. МИТЮКОВ,
Стандарттар болгаш хемчээр херекселдер талазы-биле лабораториниң кол курииспектору.

Чадаг чарыш неделязы бөгүн эгелээн

КАДЫКШЫЛГАНЫҢ ОРУКТАРЫНЧЕ

Чадаг чарыш неделязы бөгүн эгелээн, аңаа киржириичче бүгү кижилерни чалап тур бис.

— Эжим, чадаг чарыш! — деп, бөгүн, сентябрь 7-де, стартче үнгөн хей-хей кижилер чүгаалап турар. Кадыкшылдың бо байырлалы — Чадаг чарыш неделязы бистиң чүртте дөрт чыл уламчы эртип турар. Бүгү чүртту кежиндиө шайлаген кадыкшылдың оруктарынче барын 50 млн. ажыг киржикчилер үнүп турар. Харын, кадыкшылдың бо байырлалының киржикчилериниң санын тода айтыы берге. Суур бүрүзүнден, хоорай бүрүзүнден маңнаарыны хандыкшылдыглар немежин турар. Олар шупту боттарының күш-ажылчы хүнүн эртнеги зарадкага маңнаарлы-биле эгелеп, дыштанылгазының шантарында маңнанып-шөкшуп ап, кадыкшылыңга чаа күштү, сергек чорукту немеп ап туларлар болгай.

Кандыг-даа хар-назынын, кандыг-даа мергенилдиң кижилеринге кадыкшылганың чарыны (маңнаары) азы кылажы тааржыр. Аңаа киргилгеден өөрүшкүнү ажылчыннаа, академик-даа, уруглар-даа, бажының дүгү агара берген хөөрүнүнар-даа дөмей-ле алыр. Ынчангаш маңаа кол чүүл — киржилге: кадыкшыл оруктарынче үнгеш, оон соонгары хүннерде-даа күш-культурадан салдынмайн, аңаа хандыкшып, бодунарның үлегериңер-биле долгандыр киживилерни эвилелээрни болур.

Бистиң республиканың районнарында, майысылал Кызылда чадаг чарышка хандыкшылдыглар хөй. Эрзин, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Тамды болгаш оон-даа өске районнарда он-он кижилер бүгү кадыкшылдың трассазынче үнүп, Чадаг чарыш неделязында идепкейлиг киржип эгелээнинер. Чаа Чаа-Хөл суурда күш-культура башкызы Маады Анчикайның бөлүүн Тимлелгеним, 40 чылынга турасканаадыр, Чаа Чаа-Хөл — Шагаан-Арыг — Кызыл аразында маршруттуг чадаг чарышты кылганнар. Кызылдың чүрттакчызы, «Востоксантехмонтаж» трестиң инженери В. Ещенко Москванаң делегейниң Тайбың маңнаарынга ийи удаа киришкен. Кызылдың башкы училищезинден хөөрүнүн күш-культурлу Васильий Четвертаков от маңнаарынга база киржинп чораан. Кадыкшылганың байырлалы — Чадаг чарыш неделязы сентябрь 7-ден 15-ке чедир уламчылаар. Түүнел оюннар сентябрь 15-те болуур.

Неделяның дургузунда аңгы-аңгы адырларның бүдүрүлгелериниң, организациялардың коллективтеринге Кызылдың кол стадионнары «Хүрешке» болгаш Совет Тывазының 5 чылы аттыг стадионга тренировка кылып, айнаар хүннерин график ёзугаар үлегилеп каап. Ындыг графиктерни район төптеринде, суурларда-даа тургускулаан.

Бистиң республиканың ажыл-ишчилери, бүгү чүрттаазы-биле бир дөмей, күш-культурлу адыругда болур үзүгдүр.

ӨҢНҮҮМ, ДУЗАЛАКЧЫМ

— Москванаң делегейниң Тайбың марафонунуң киржикчизи «Востоксантехмонтаж» трестиң КМЖ-зында инженер Владимир Ещенко чадаг чарышка хандыкшылдыглардың бирээзи. Ол бодунуң күш-культурага, спортка хандыкшылдың болгаш тайбың маңнаарынга киришкенниң дугайында «Шынын» номчукчуларын-га мынчаар чугаалаан.

Кижиниң амыдыралында утүнаурбас өөрүшкүүл болуушкыннар турар болгай. Москванаң делегейниң Тайбың марафонунга киришкенимниң мээң сеткилимде кайгамчык өөрүнүүр болуушкун болуп артар. Ол улуг маргылдаага киржирп-биле Тыхадан үш кижи — Кызылдың башкы училищезинден Василий Четвертаков, республиканың уругларның спорт школазындан тренер Станислав Лямин олар чеде берген бис. Марафонуңуң дистанциязы 42 километр 195 метр шөйүлген болгаш Олимпиада-80-ниң маршруду-биле эртнеп. Теп стадион Лужникиден эгелээнде, чаңгыс-ла чаңгыс маңнаарынга 2 удаа киришкенин бо. 1983 чылда бир дугаар киржип турганы, дистанцияга шыдавайлаан баар боор мен, үне бээр бе деп-даа бодап сагышка кирип келир болду. Ынчалза-даа долгандыр эш-өөрүм көрүп, дистанцияны эртип шыдаарынга бүзүрел, шыдажып эртнем мен. Өөрүшкү, сеткил ханыышкынны спорт кижизе бээр. Ынчангаш бо чылын база катап, аңаа барып, киржип чорудувус.

Бо чылдың-марафонунга 12 чүрттан 2453 кижи, оларның аразында 100 ажыг хөрээженнер киришкен. Дөштүкы чүрттардан 295 ажыг спортчу келген. Францизадан, Японизадан, АКШ-тан, Новая Зеландиядан болгаш оон-даа өске күрүнелерден келгеннер бар болду. Ылангыя Францизадан үүс ажыг спортчу киришкен.

Марафонга киржип чорааш, өске хоорайлардан келген спортчулар-биле чугаалажып, таныжып ап-даа чордум. Чаа эш-өөрүүр болгаш мен. Күш-культура кижиниң кадыкшылганың чүгле саңынга, чүгле шимчээшкиннер кылып дээш билип турарлар. Ол шын эвес, кижи бүрүзүнүң эң чүгүлээ чүве — оон кадыы. Кижи кадык-ле болза, ажылдаарынга, чүрттаарынга бүгү-ле тараымчалыг байдалдар тургустунар. Ындыг болганда, эртениң-не маңнап, зарядкалап, янзы-бүрү спортчу оюннар ойнап турар болза, кижиниң кадыы улам быжыглар.

Күш-культураның, спорттуң кижиниң организминиг каңы-хире ажык-дузалыы үстүнде чижектерден билдингир-дир.

С. ИРГИТ,
«Шынын» корр.

МАҢНААРЫ—КАДЫКШЫЛГА АЖЫКТЫГ

Кижиниң кадык, омак-сергек болуурунга күш-культура болгаш спорт аажок улуг дузалыг.

Нэйысылал Кызылдың будуруле, албан организация черлериниң коллективтеринде кадыкшыл болүктөри тургустунуп, шупту кандыг-даа назылярның кижилери киржип турар.

Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының спорт шөлдеринге эртнеги шактарда база ажыл шагының соонда шөкшуп-маңнашкан, зарядкалаан, сугга эжинген, янзы-бүрү спортчу оюннар ойнаан турар болүк кижилерни бо-ле көрүп болуур.

Ол дээрге, боттарының кадыкшылын быжыглаары-биле, хүннүң-ниң маңаа кээп маңнап турар «Кадыкшылга» болүктөрининг кежигүннөри-дир.

Эртен эрте ярыктың артыы талазында спорт шөлүнге чеде бээрвиске, шупту элээн хөй улус ийи үстүп алган баскетбол ойнаан турлар. Олар «Динамо» спорт чөвүлелинин төлээлери болду.

Оларның удуртукчузу — бокска ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат Сергей Чадамба ук болуктуң дугайында кыска тайылбырны берди.

— Мында Ишкин хөрекпер министерствозунуң килдистерниң ажылдакчылары ойнап тур. Бистер эртеннин-не ажыл шагының мурнунда коллективтин-биле чыгыш кээп, баштай маңнажып, сула шимчээшкиннер кылгаш, оон футбол, баскетбол, волейбол ойнап турар бис. Эгезинде 10 ажыг кижи келир турган болза, ам кижи саны 30 ажыл турар апаргам. Болүктө улуг-даа, аныяк-даа назылыглар бар. Чижээ: хөөрээ болгаш чиик атлетикага республиканың каш даңгыр чемпиону чорван 47 харлыг Анатолий Шедогубов, Допуран Оюн, Валерий Механошин ышкаш болүктүң эң идепкейлиг хөй. Бистен аңгыда микрорайонымдарда база ыңдыг болүктөр бар — деп, Сергей Фёдорович биске чугаалады.

«Динамонуң төлээзи Валентин Юпа-Гоны ийи уруу, бичии оглу-биле эртеннин-не парикка маңнап, зарядкалап турар. Оң эки тура-биле парикта улуг назылыг хөрээженнериниң «Кадыкшылга» болүүн удуртуп, баштай кыска, оон чоорту узун дистанцияларга маңнаарының арганнарын оларга айтып берип, тускай тайылбыр, сүмелерни берип келген. Ук болүктө Мария Колупаева, Раиса Аракчаа, Элла Мутанина, Нина Мелешко олар доктаамал кээп, удуртукчузунуң айыткан хемчээлдерин чогуур хуусаазында маңнап эртип турарлар.

Ам «Кадыкшылга» болүүнүң чамдык киржикчилеринге сөстен берээлинер.

Владимир Дубровский — 60 харлыг, башкы.

— Баштай кадыым кошкак, хан-дамыр, чүрек, ревматизм аарыларындан аарып чордум. Оон эмчилериң сүмезиниле эртеннин-не зарядка, гимнастика кылып, маңнап эгелээнним соонда кадыкшыл байдалым дыка эжиннп эгелээн. Ол-ла хөөрээ 25 чыл иштинде ынчаар үргүлүү үзукчелишкинин чок маңнап, зарядка кылып келдим. Ам харын 60 чөтсе-дээ, байдалым чиик, сергек, Бажыным Енисей чоогунда, ынчангаш эртеннин-не оон эгелеп эрик-кыры-биле паркты долгандыр маңнап турар мен. Мынчаар маңнап турарга, кижи сергек, ажылдаарынга эки болуур-дур. Ам Красноярскиниң политехниктиг институтунуң Кызылда филиалында марксизм-ленинизм кафедразының эргелекчизинде ажылдап, башкы ажылым эртем ажылы-биле холбөктыырып, ажылдаарымга, мөңгө күш-культура аажок дузалап турар.

Анай-оол Бөвейлөк — 45 харлыг, чүрүкчү.

— Өөлө аарыг турган мен. Ам эртеннин-не зарядка кылып, парижка маңнап, туриктеп турарымдан кадыым эки-эжээн. Мээң-биле кады база чүрүкчү В. М. Денисов, оон хары 46, үргүлүү маңнап, зарядкалап, сугга эштип турар кижи.

Мария Колупаева —64 харлыг, пенсионер.

— Мен Валентин Юпа-Гонының удуртканы «Кадыкшылга» болүүнде доктаамал киржип турер мен. Эртен эрте арыг агаарга маңнап, зарядка кылып турарга, кижиниң кадыынга тергиин-не эки болуур чүве-дир, Ам 64 харлыг мен, ынчалза-даа ал-бодум чиик, сеткил-сагыыш сергек, Кадыым эки. Ынчангаш аныяк-өскен амдан, аныяктан эгелеп куш-культурага хандыкшып, эртеннин-не маңнап, зарядка кылып чаңчыгар болза эки. Бир чаңчыга бээрге, организм чайгаар өөренип каап.

Чамдык улустар чүгле спортчулар, кандыг-бир маргылдааларга болөткөнип турар кижилер тренировкалаар, маңнап-шөкшүүр, сула шимчээшкиннер кылып дээ билип туралар. Ол шын эвес, кижи бүрүзүнүң эң чүгүлээ чүве — оон кадыы. Кижи кадык-ле болза, ажылдаарынга, чүрттаарынга бүгү-ле тараымчалыг байдалдар тургустунар. Ындыг болганда, эртеннин-не маңнап, зарядкалап, янзы-бүрү спортчу оюннар ойнап турар болза, кижиниң кадыы улам быжыглар.

Күш-культураның, спорттуң кижиниң организминиг каңы-хире ажык-дузалыы үстүнде чижектерден билдингир-дир.

С. ИРГИТ,
«Шынын» корр.

Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннери

СИБИРЬНИҢ ШАПКЫН ХӨГЖҮЛДЕЗИ

«Россияның күчүзү Сибирьниң байлаа-биле өзөр» деп, бирги орус академик М. В. Ломоносовтуң бо өттүр сөглээн сеткерин Новосибирскиниң Академгоорайжыгынче кирер эжик аксында бижээш, езып каап. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының эртем потенциалының дерттуг үш кезии мында мөөкшеттинген — чээрби ажыг институттар, он-он түскей конструктор бюролары, шенеп-де ажыл-агыйлары ажылдап турар.

Оларның бирээзи — Геологияның болгаш геофизиканың институду. Бо институтка ССРЭ-ниң чөөн районнарының бойдус курлаглырынан шинчээнил алырынче уланган «Сибирь» программазы чогеадып кылган.

Программаның бо институтка төрүттүүнүн таварылга эвес, чүге дизе, эртем бодунуң мурнунга чүү шинчээдил алырын дап айтырыгны салган болган. Эң-не бөлүтэй геологтар сөглалыр үжүрүүл. Чүгле «Барыын Сибирьниң нефтизи болгаш газы», «Кузнец шыгжамырыының хөмүр-дажыы», «Красноярск крайның чес болгаш никель» дээш өске-да элээн каш курлавыр программаларын тургускан соонда, канчаар шинчээдип алырынын дугайында ажылдап кылышкынныр эгелээн. Барте экономиканың деллеш билии, математиканың тодаргайы, экологияның бүгү талалыг киржилгези, философиялың хаңы үткалыы негеттинери биидингир. «Сибирь» программазынга барын бүгү эртемнериниң кужун каттышырганы таварылга эвес. Ынчангаш ону комплекстиг деп адааны ол.

— Суперпрограммены бо-тандырарынга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының бөжең институттарын, министерстволарның болгаш ведомстволарның ажыл-агыы организацияларын хөөрө тутканы — деп, оон коп таварыштырыкчызы, Геология болгаш геофизика институдунуң директору Андрей Алексеевич Трофимук чугаалап турар. — Ол чүгле бистиң чүрттавээс, харын делегейде дөмеш-зээ ажыл-агыйларга дээштиг салдарны чедирип турар. Перспективатыг загжулдегге эртемнижи ажыы аажок улуг. «Сибирь» программа чаартынып, улам хөгжүп турар.

Оон онзагай талазы болза, шинчээдил алыышкынныр чаде бүрүзүнүң дээштиг чорудун алыры. Ону канчаар тайылбырлап болуруп? Тема, айтырыг аайы-биле программа үш чаде эртер: эртемге сөөлгү сөзүүге үндезилээн план мурнундагы ажылдар, оон соонда прогноз, адаак сөөлүнде — тодаргай техниктиг болгаш технологтуг шинтипирлерни практикага шрээрри.

Геолог-нефтяник мергежилдиг кижи болгаш ол бодунга чоок бир чижектиң кижилерни чугаалады. Чернии нефтизи кажан төнерил деп бөш удур санаашкылыннарны ыяып турган. Ынчалза-даа геологтар моок мурнунда идегел бергбейн турган чайдарын бээнин нефть болгаш газ курлаврыын тып турар.

Сибирьниң эртемденнери ханы кастаан чыда, нефть болгаш газ тыва-ыттарын тодарадыр чаа арганы чогаатказ. Ол болза дорт арга чер ишти көстүп турар тускай хереккелдер-биле тывыштыы тодарадыргага болгур.

Андрей Трофимук дайын мурнунда-ла аныяк геолог турган, Уралга нефть тывыкшыга ажылдап турган. Ынчан чүс казыышкыныңың чүгле сес-он хирези эки түңнелди бээр турган болза, ам үжен четкен. А чаа арга ону чеден-сезен хуу чедир өстүрер. Ындыг болгаш да оон экономиктиг ажыктыы өзөр.

Академиктиг албан чери хиреде, Геология болгаш геофизика институдунуң ажылдакчыларын кабинет эртемденнери дең санап болбас. Сибирьниң ыракы булуңнарыга чөлегээ хөй айларны эрттирип турган, шинчилел материалдарын олар боттары тып ап турар. Экспедициядга эң сөлүүн шинтипирлер төрүттүүнүн турер. Чижээ, бир килдиктиң ажылдакчылары Якутиядың соңгу районнарынга бир чыл ажылдаан, алмаз холуктуг кимберлиттиг хоорзалар тывары-ның минералогтуг аргазын ажылдап кылган.

Ынчангаш институттуң шелгелдө минералогтуг килдизи онзагай черим эзлеп турар. Мында үнелиг дештер «тывыжыны» лабораториядан үнмейн чыда-ла «ажыдып» турар. Оларны тускай ажаан өстүрер технологияны Сибирьниң эртемденнериң чогаатказ. Бойдускурлаглырынга тывыдырмышкынының бүгү болуушкуннарын эртемденнер катаптаан. Олар чүс-чүс муң чылдарны кеш хонуу кылдыр, харын-даа шак чедир ынчаар чыырыл-дырыннар. А «тывыштарга» нөөгүс ангылаштас.

Лазерлерге, оптиктиг хереккелдерге, анализаторларга хереглээр монокристалларга бүдүрер технологияны институт ажылдап кылган.

— Артыкчы чок технологияны ажылдап кылыынче, бойдус курлаглырларын комплекстиг ажылгаларынче чугула киҥзээгейин уламдырып турар бис — деп, академик уламчылап чугаалады. — Чижээ, газ тывыжы-биле кады конденсат ылгаарын чорудар. Ону Сибирьниң аргыжары берге черлеринге одаар чүүлге ажыглап болур. А катализ институду кондексатты бензинге болбаазырадырының аргазын тыпкан. Ынчангаш бедик октан саннын ары бензинге хереглелди базырып болур.

Совет Эвилелинден өске чүрттарда ажылгавайн турар өнүүт металлургиядың будуруглелериниң үндүрүп турар күүгү газын катап ажыглаар арганың ажыы аажок улуг. Ол артыкчылараны тускай күүгү кислотазы биле хөөвөр чигзынигг акаа күүгү үнүүгээ чедир болбаазырадыр. Бо аппараттер чүгле экономикага эвес, экологияга улуг салдарлыг.

«Сибирь» программазының технологтуг ажылдап кылыышкыны курлавыр куш-ажыл кемларавынче уланган. Кузнецк уруглаашкын шахтёрларының чер адаанда хөмүр-даш назыын тывырда, куш-ажылдың будуруккүлүг 2,5 катап өзер, ол дээрге, капитал салыыжыкшыны 25—30 хүү эвээжеткеннинге дең, оон түңнелинде хөмүр-даштың бот-үнезин чиигзэр. Руда назыл тывыарның чаа системазын дар хөрээжинк институду ажылдап кылган соонда, Кузбасстың рудниктеринде куш-ажылдың будуруккүлүг үш катап өскен.

— «Сибирь» эртемденнериниң чүгле чамдык технологтуг ажылдап кылыышкынарынга доктаамал. «Сибирь» программазының өске-дээ сонуун тевелерлери бар. Бетин кыдыы дээрге, дон черге тудуг ажылын кылыры, үнүттер камгалалының аэрозолуг технологгизы, аминазтарны термохимиктиг арга-биле аштап кылыры болгаш өске-дээ ажыдышкыннар совет эртемниң делегейге алдарын кодургеп.

«Сибирь» программазынче киирген 1 рубль болза 20 рубльдиң оруглазын «Бээрин специалистер санап көргеп, Программа шинчилээшкиннерин чаңгыс ай чорударынга, кол-кол сорулгаларны шинтипирээринче күштерин мөңгөзээрни эртем-техниктиг деп-шилгени дүргедедиринге идиг болур.

ЮРИЙ ТЮРИН,
ПМА-ның корр.

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачеөтүң америк «Тайм» журналдың айтырыгларга харыылаары делегейниң калбак хей-никтизиниң болгаш варлаалгазының кызазгейниң төвүнде түрүп турар. «Тайбың бадаалга чүрттаарынган өске орук чокт, «Совет Эвилелинден дөмей кажан-даа келбес», «Челпеглеңнашкинни дүштүр талазы-биле Совет Эвилели АКШ-биле ылаатыг дүгүүжүн алыр дээш туржуп турар»—мынды эгелеңнең адаанга соңлөөлистиг чүрттарның солунында М. С. Горбачеөтүң хөрыылаары парлаан.

Совет Эвилели амгы үеде экономика талазы-биле делегейниң эң күчүлүг күрүнези болгаш. Социал-экономиктиг шапкын хөгжүлдениң, эртемтехниктиг депшилгениң бедик темплиреринге улуг сорулгаларын ССРЭ бодунуң мурнуна салган дең, Болгарияның **«Работническо дело»** солуну бижээн. Совет кижилериниң амыдыралын эжиждиринден артык чүгүлэ сорулга Совет Эвилелинде чок. Ол өндүрчаагай сорулганы боттандырарынга тейбин байдалдер ССРЭ-те эргежок чүгүлэ. Боочелсектерни эңдере будуреримн сокседарыныр, дайын хызаныышкынын чайладырынын болдунар-ла бүгү аргаларын тыбаарынче Совет Эвилелиниң чанггаш могаг-шылаг чокка чүткүп турар. Ындыг түрбүже. АКШ-тың администрацизазы тайбың совет инициативаларны хүлээвейн, эзлиеглиг ядролуг чазылдырышкынныр кылырынче далажыпкан, космос чепсектериниң бирээзин шенээрин чөрлеан-дыр деп, солуун айыткан.

Ядролуг чепсектиң кандыг-даа шенелделерини сокседарынче ССРЭ-ниң кыйгырыынга Рейганның администрацизазының коттышпааны-биле хол-баштыр сетклилдиң ханы хомудааашкынын совет удуртукчу млергейлээн деп, **Норвегияның делегераф бюрозу** демыктаан. Космосту милитаризастаары боо-чепсектерге контроль дугайында дугуржулганы чедип адырын шүүт моөдантаар болгаш өгөөр камгалалының системаларын кызазгаарлаар дугайында 1972 чылда ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында чарган керээге дүүлиейн турар дең, Москва деддерээзи. Каттышкан Штеттар чогумалыг чугаалажышкынкарны кылырынга белен чорукту илергейлээр болза, өөн чүрттарның аразында харылзаалары эжиждиринге улуг ачгаларын барын Совет Эвилели база айтып турар дең, телеграф бюрозу демдеглээн.

Бедик деңнелге совет-америк үжүрээжишкынның үезинде дугуржулганы чедип алырынга идегелди Вашингтон божанчадып турар дең, Ливеннын **«Ал-Назар»** солуну бижээн. Боо-чепсектерни кызыдар дугайында совет-америк кандыг-даа дугуржулганы чедип алыры «ыдыг» деп, Москва деддерээзи. Ол болза дорт арга чер ишти көстүп турар тускай хереккелдер-биле тывыштыы тодарадырга болгур.

Андрей Трофимук дайын мурнунда-ла аныяк геолог турган, Уралга нефть тывыжыныга ажылдап турган. Ынчан чүс казыышкыныңың чүгле сес-он хирези эки түңнелди бээр турган болза, ам үжен четкен. А чаа арга ону чеден-сезен хуу чедир өстүрер. Ындыг болгаш да оон экономиктиг ажыктыы өзөр.

Академиктиг албан чери хиреде, Геология болгаш геофизика институдунуң ажылдакчыларын кабинет эртемденнери дең санап болбас. Сибирьниң ыракы булуңнарыга чөлегээ хөй айларны эрттирип турган, шинчилел материалдарын олар боттары тып ап турар. Экспедициядга эң сөлүүн шинтипирлер төрүттүүнүн турер. Чижээ, бир килдиктиң ажылдакчылары Якутиядың соңгу районнарынга бир чыл ажылдаан, алмаз холуктуг кимберлиттиг хоорзалар тывары-ның минералогтуг аргазын ажылдап кылган.

Ынчангаш институттуң шелгелдө минералогтуг килдизи онзагай черим эзлеп турар. Мында үнелиг дештер «тывыжыны» лабораториядан үнмейн чыда-ла «ажыдып» турар. Оларны тускай ажаан өстүрер технологияны Сибирьниң эртемденнери чогаатказ. Бойдускурлаглырынга тывыдырмышкынының бүгү болуушкуннарын эртемденнер катаптаан. Олар чүс-чүс муң чылдарны кеш хонуу кылдыр, харын-даа шак чедир ынчаар чыырылдырыннар. А «тывыштарга» нөөгүс ангылаштас.

Лазерлерге, оптиктиг хереккелдерге, анализаторларга хереглээр монокристалларга бүдүрер технологияны институт ажылдап кылган.

— Артыкчы чок технологияны ажылдап кылыынче, бойдус курлаглырларын комплекстиг ажылгаларынче чугула киҥзээгейин уламдырып турар бис — деп, академик уламчылап чугаалады. — Чижээ, газ тывыжы-биле кады конденсат ылгаарын чорудар. Ону Сибирьниң аргыжары берге черлеринге одаар чүүлге ажыглап болур. А катализ институду кондексатты бензинге болбаазырадырының аргазын тыпкан. Ынчангаш бедик октан саннын ары бензинге хереглелди базырып болур.

Совет Эвилелинден өске чүрттарда ажылгавайн турар өнүүт металлургиядың будуруглелериниң үндүрүп турар күүгү газын катап ажыглаар арганың ажыы аажок улуг. Ол артыкчыларны тускай күүгү кислотазы биле хөөвөр чигзынигг акаа күүгү үнүүгээ чедир болбаазырадыр. Бо аппараттер чүгле экономикага эвес, экологияга улуг салдарлыг.

«Сибирь» программазының технологтуг ажылдап кылыышкыны курлавыр куш-ажыл кемларавынче уланган. Кузнецк уруглаашкын шахтёрларының чер адаанда хөмүр-даш назыын тывырда, куш-ажылдың будуруккүлүг 2,5 катап өзер, ол дээрге, капитал салыыжыкшыны 25—30 хүү эвээжеткеннинге дең, оон түңнелинде хөмүр-даштың бот-үнезин чиигзэр. Руда назыл тывыарның чаа системазын дар хөрээжинк институду ажылдап кылган соонда, Кузбасстың рудниктеринде куш-ажылдың будуруккүлүг үш катап өскен.

— «Сибирь» эртемденнериниң чүгле чамдык технологтуг ажылдап кылыышкынарынга доктаамал. «Сибирь» программазының өске-дээ сонуун тевелерлери бар. Бетин кыдыы дээрге, дон черге тудуг ажылын кылыры, үнүттер камгалалының аэрозолуг технологгизы, аминазтарны термохимиктиг арга-биле аштап кылыры болгаш өске-дээ ажыдышкыннар совет эртемниң делегейге алдарын кодургеп.

«Сибирь» программазының киирген 1 рубль болза 20 рубльдиң оруглазын «Бээрин специалистер санап көргеп, Программа шинчилээшкиннерин чаңгыс ай чорударынга, кол-кол сорулгаларны шинтипирээринче күштерин мөңгөзээрни эртем-техниктиг деп-шилгени дүргедедиринге идиг болур.

ЮРИЙ ТЮРИН,
ПМА-ның корр.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ВАРШАВА. (СЭТА). «Бефама-Малимо» маркалыг амгы үениң дээрамыглыг стаңоктарын болгаш дериглерни Совет Эвилелинде бедик-биле үнелеп турар. Камналгалыг болгаш ажыглаарыныр ааттеядыг, бедик будуруккүлүг ол машиналарны будурулге кооперацизазын өзүгаар Польшаның Бельске-Бяла хоорайында дааранылга стаңоктарының заводунуң болгаш Германың Демократтыг Республиканың Карл-Маркс-Штат хоорайында машина тудуунуң комбинадының коллективтери демнежип алгаш, будуруп турар.

Ийи чүрттарның дөмейлешкек будуруглелериниң аразында ажыл-ишчи харылзаалары 15 чыл буруулгаар эгелээн. Инженерлерниң, техниктерниң, ажылчыннарның кады ажылдажылгазы чыл бүрүде улам-ла калбарып келген. Ол будуруле коллективиниң аразында ажыл-ишчи дорт харылзаалар тургустунган. Пестаавы будуруглелериниң автоматтыг шүгүмнарының дөрт сайгалдарын олар дем-биле будурген.

(СЭТА).

СӨӨЛГҮ МЕДЭЭЛЕР

ДЖОДЖТАУН, Карибе далайның элээн кеш чүрттарынче америк боо-чепсектиң эң чаа системаларынга хөрөк кезектерни кылыр камгалал улетпурунуң элээн кеш будурулге черлерини кежүүрүп тургузарын Вашингтон планнап турар.

Пентагондан биллинии кээп турар медээлерни барымдаалаш, «Карибиан джисайт» журналдың дыннедип турарыбиле алырга, ол будурулге черлерин «АКШ-тың девиискээрининден ырадыз» тевриштыр тургузарының планнарын камерик стратегиязын сонуургалдарын болгаш Каттышкан Штеттарның аймак чок чорууң хандыргары-биле кылып турар. Ол сорулгалы кууседиринге эң-не тааримчалыг болур ол кавынын күрүнелери болза Ямайка, Гаити, Гондурас, Барбедос, Антигуа болгаш Барбуду болуур деп, Вашингтон санап турар. Оон-биле чергелештир, Карибе далай чоогунуң күрүнелериниң милитаризастаавашкынын оларга чыл санында шериг дузалеммезыын улгаттырып тургаш. АКШ куштелдикпеп турар.

Ындыг болганда, эртеннин-не маңнап, зарядкалап, янзы-бүрү спортчу оюннар ойнап турар болза, кижиниң кадыы улам быжыглар.

Күш-культураның, спорттуң кижиниң организминиг каңы-хире ажык-дузалыы үстүнде чижектерден билдингир-дир.

С. ИРГИТ,
«Шынын» корр.

Уш түн дургузунда ол шуулганның киржикчилери Латин Америка чүрттарының экономиктиг кризизиниң болгаш дашты улуг ёреле-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көргеп.

Барыын чүктүң үлетпур талазы-биле сайзырөңгей чүрттары-биле дең эргелиг эвес садыг харылзаалары хөгжүп өрөр чүрттарның экономиктиг бергедээшкиннерин чидигленирип, а дашты банкыларның саналжыга талазы-биле кажар аргаларды ол чокка-ла хей дашты ёреленирик улам-не хөвүдээрингө чедирип турар дең, санал бергеннер демдеглээн. Ол диптин чүрттарының дашты ёреленирик дугайында айтырыгны чугаалажып турган, Барыын чүктүң банкылары чүгле саң-хее талазы-биле айтырыгларны бодап көөр эвес, а диптин чүрттарының амгы хөгжүлдезиниң политиктиг, экономиктиг болгаш социал онзагай байдалдарын бодап-даалап көөр үжүрүүл дең. чөвүлел хуралдың киржикчилери айыткан.

Сайзырөңгей чүрттардан хомаарылгалыг чорукту кошкадыры болгаш хүннүң айтырында турул турар экономиктиг айтырыгларны шинтипирээри-биле экономиктиг интеграциязын болгаш эртемтехниктиг кады ажылдажылганың эргежок чугулазын Латин Америка чүрттарның телээлекчилери онзалап демдеглээннер.

(СЭТА).

ИНДИЯҢЫН ХЕМЧЕГЛЕРИ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индий-пакистан кызыгаарны дургазар-500 километр зонага командант шагын Пенджаб штаттың девискээринде чөрлээн. Ол штаттың кожазы Раджастхан штаттың девискээринге кызыылгаар хайгаралын хары угда база кушталдырган.

Пакистаның девискээриндең сиилс дээр өлүрүүчилерниң болгаш өске-да уругдекчи кижилериниң Индияның девискээринче шугуун кирип келирин болдурбас сорулгабиле шиңдыг хемчеглерни индий эрге-чагыргаларның ап чорүктакын ПТИ агентство-дыңнаган. Сикхи өлүрүүчилерниң кем-бүрүүлүг үүлгедиктиринң чүүлдериниң чижектеринден чүүлдерлерни ажыылаан чөвүлел хуралга онзалап демдеглээн.

Индий улустуң дайзыннары Пенджабка сонгуулдарны үзөр дээш өңдө өлүрүүчү болгаш үредекчи үүлгедиктерни кылырын планнап турар дең, «Нэшнл геральд» солун бижээн.

Шын

ТООРУКТУГ ДОЛГАЙ ТАҢДЫМ

Шагныг дерт эргиндезиннин ан-не чаражы болган тодуу — кус. Ам ол кайда-даа бодунун бүрүн эргезинче кирген: кайнаар-даа коорге — каш чүзүн он, каш анзы чем! Мынаыг уеге чүгле кижи эвес, а аннен, мал-магаан, ыт-куш шупту ынак. Ынчангаш күзүн кижинин арга-арыг кирикээри, тайга-сын үнүкээри дам баар.

Бо хүннерде каттаан, моогулаан улус амгежок. Тооруктаар кижилер база белеткеэн бергеннер, чамдыктары мырынай аътталырынын кырында келген: арга-ыяын ажыл-агыйлары-биле керээ чардынган, хүнезин болгаш аът-улаг белеткеттингеп. Мынаыг теде ауаанын чугаазын, болганчоола, сактып кээр мен: «Шаанда пошке кыштаан улустун арыннары чазын шуут хүрен турар бооп чүве. Оларга сэргэгиин керээ чок, далганнын тоорук үрүнү-биле булган чиирлер».

Тооруктуг долгай таңдым Долганзымза тодаргаа мен.

Тыва улустун бо ырызыын чоргаар деп чүвезин! Ынчангаш кижинин ону үргүлүү ырлап чоруксаазы кээр. Бо үнүшке диниг амытаннар база ынак. Ылангыя киш, диин, алыг, хоорук, кээрген поштун тооруун кол чем кылдыр ажыглап тураалар. Олар ону канчаар шыгжаарын болгаш кадагалларын эки билирлер. Чамдык чылдарда олар тоорук дилээр дээш арт-сыннарны ажыр, хем-суглариы кежир кежүп чоруп каалар.

Улут орус улустун мынаыг мергеп сезу бар: «шивилиг черге — үзаныр, хадыныг черге — хегаээр, а пештүг черге — бурганга чүдүүр». Шынап-ла, төгүн черинге «четтирим!» дивес арга турбас. Ынчалзажок чүдүүшкүн-биле тодуг болбас бис: «Хол шимчевеске, аас база шимчевес». Улустун Чадаана болган Чаа-Хол баштарынче, Тожунун Өлүген болган Эрзинин Сенгилен сыннарынче чоруптар үжүру ол. Тывания девискээриндеп чылдын-на 150—200 тонна тооруну белеткеп турар. А ажыл кылыг: шоозай тоорук чүктээр турлуг, кадыр-берт болгаш шыргай черге улуг докпак сеорттуу безин берге.

Тооруктун үнези улуг. Базарга (хоолу) талазы-биле алыр болза, анаа деннежиниг дег чем аймаа ховар даараан эртемденнер тодаратпаан. Мынаыг деннелегелерин корүп көрээлем. Тооруктун хоолудуун сүт хомуунга (анаа сүтке авес) дениээрге, оон калориязы оон үш катап хей! Дагаа чүргазының калориязы — 158, инек эзинин — 214, сүт хомуулуу — 243, хаван чазының — 615, а тооруктуу — 688! Кайы хире ылгалдыг-дыр? Инек сүдүнүн үскүрү 3—4 хүү, тооруктуу 70—80 хүү.

Тооруг кижинин организминин өзүлдезинге кончуг дузалыг, өкпе аарыныга удур бүдүмелер ында хей. Пештүн чугу база ажыктыг. Ону эртенген, балыглаан, ириилеген черлерин экиртиринге ажыглап турар. Цинга болган ревматизм эмнээринге улуг дузалыг. Пештүн ол ажыктыг талаларының дугайын XVIII чүс чылда Сибирьнин башгайгы шинчилекчилери Петр Паллас болган Семён Крашенников олар бижээн.

Пеш Красноярск крайда, Иркутск болгаш Тюмень областтарда хей. Дөртку черни биетин Тыва АССР аалга турар. Мында оон шолу 3,5 миллион гектар. Пештүн назыны 500 чыл чедер-даа болза, баштайгы тооруун чүгле 50—70 чыл назылыында баар.

Пештүг аргага микробтар дыка аваан болур, эмнелге ораалинде безин оон хей тудар. Пештен кыяган савага сүт үр уеде ажыбас. Пештен кылган шкафка хеп оонактаар ховаган чагдавас. Бежең килограмм тооруктан он үш килограмм үнүш үзүп ап болур. Тооруку конфета бүдүрериниге болгаш парфюмерия үлетпүрүнде казбаа-биле ажыглап турар. Пеш каранзаң кызыр, хегжүм хереккелдери чазаар, бажың хереккелдери бүзүрер чымчак ыяш ол. Янзы-бүрү аъш-чем продуктуларын казгаларда чүгле пеш биле оливка үстерин бистин чүртта ажыглап турар. Пеш үзү чедиишпес боорга, оливка үзүн бистин чүрт даштыбы түрттүрдан улуг ортек-биле чылдын-на ийи мун ажыг тонналы садып ап турар.

Сеолгу уеде пеш бүрүзүн малга витаминниг чем кылдыр баэри нептереэн. Красноярскинин кодээ ажыл-агый институдунга ук витаминниг немелдени малга канчаар база чеженн баэрин шенеп көрген. Оон кыяган бүрү далганын хаван оолдарынга хонукта 100 граммны баэрге, оларның немелде деңзизи 22 хүү өскен. Хойга болган хураганзыра пеш бүрүзүнү далганын хонукта 0,2—0,5 килограммны баэрге, немелде деңзи 17 — 45 хүү бедээн. Моон ап көөрге, пештүн дузазы кажа-даа улуг.

Шиглыг түрбүже ону кадагалдын база өстүрүп турарыныс кончуг багай. Ону хереглээри-биле кешип, өртее азаап турарыныс хей. Оон үламныдан чүртка чылдын-на бежең муң гектар үнелиг ыяш улуттаттынып турар. Оон шинай тооруктаар дээш улустун үжүрары база азнаок. Улуг-Хемнин Үш-Моорук, Тес-Хемнин Сайлыг-Хем, Таңдының Шыжыма болгаш өске-даа черлерде ай-дедиф үжүргүлээ каан аныяк (улуун үжүрары берге) пештер хей, олар кижилерге-даа, ак-меңге болгаш мал-магаанга удур баррикадалар болу бергеи чыгыылаарлыр. Оларны ынчап каан хоралакчылар пеш өзүп келгеи безин кижи назынын хире ус эртекеи соонда тооруун баэр деп чүвезин билирлер ирги бе?

Тооруг ам молдер сай чеде бергеи, ону докпактаар ук келген. Мынчап оон сайлаттынгыры азнаок. Тайганың оң кежинин күрүнее өргүүр дээн удус оон камгалалынче улуг кичээнгейин салыры, чинжеңдеразакчылар-биле шыгыы демнеежиин алдаи. Черинн байлаа — күрүненин болгаш чонның онтүзү.

К. ЧООДУ.

ЧОГААЛЧЫЫС РАКЕТЧИК БЕ?

Шылгараңгай үлүг орус чогаалчы Лев Толстойну ракета шеригелериниң офицери чораан дээр болза, анаа эвээш эвес кижилер бүзүреевс маатчок. Артиллерия шеригелериниң офицери чораан Лев Толстой шынап-ла «ракетчик» турган бе? Орус армиязың чепсээнге шаанда ракета турган бе? Бо айтырыглерге харыны бодуүн парлаттынмаан «Декабристер» деп тоожузүнүң кинрилде үүлүнге чогаалчы боду биижээн:

«Бо одуругларны биижип олурер кижи эвээш каш неделе дургузунда Севастопольдуң оңгуларының бирээзинге сээдеп. Крым дайынының дугайында чогаалды биижээн, а оон соолунде ракета албан черинге чедип келгеэ.

Ийе, ракета албан черн. Шылгараңгай орус эртемден болгаш чогаадыкчы К. И. Константинов ол ракета албан черинин дугайын шаанда мынчаар биижээн:

«Дайынчы ракеталарны белеткээринге чүгле чаңгыс албан черн бистс бар. 1851 чылдың штадын ёзугаар ында чүгле 30 ажыктыннар бар... Хереглээ эвээш, байдал мындыг-даа болза, Азияда болгаш Европада кызыгаарлаарывыста бистиң шеригелеривисти ракеталар-биле хандырар үжүрге тевээрилп турар-дыр бис...»

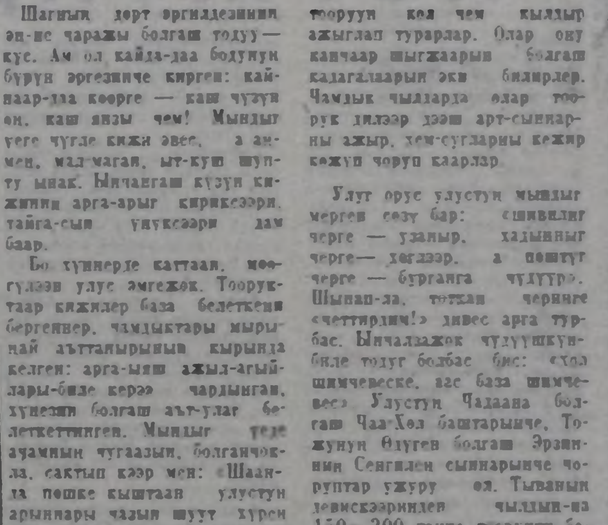
К. И. Константинов ол үеге чедир дайынчы ракеталарны чогаалтаан, ук ракеталарны ынчан дарыг-биле хандырган, олар үгер-боо октарындан ийи-чертик катап ырөкшыл, дыка дээштиг турган. «Дайынчы ракеталар дугайында» деп лекцияны эртемден ынчаарда Артиллерия академиязынга номчаан болгаш 1864 чылда түскай ном кылдыр парлаан.

Лев Николаевич Толстой Севастополь-ға ракета шеригелериниң офицери турган. Эгезинде артиллерист Ф. Пестичиниң дузазы-биле дайынчы ракеталарны ажыглаарынга ол өөренген. А оон соонда солдаттарны өөреткен.

1855 чылдың ноябрь 21-де Л. Н. Толстой Петербургга чедип келген. Ынчаарда ону ракета батареязынга кирген. Ук батарея бир талазында, армияга кадрларны белеткеп, ийи талазында, ракеталарны ажыглаарының дээштиг хевирлерин тып турган. Ынчалзажок ракета батареязын удаазында дужүргеш, офицерлерниң орта кезиин шеригже чорудулкан, артиллерия ракета албан черинге келген.

Ракета командазының поручик офицери Лев Толстой 1856 чылдың ноябрь 26-да шеригелеринден халашкан — армияга беш чыл үргүлчүлээн оон шеригелеринден доозулган. Крым дайынынга оон киришкени «Дайын болгаш тайбың» деп өлүм чок чогаалыынга 1812 чылдың маадырларының обур-хевирлерин тургузуп кергузеригже анаа дузалаан.

Г. МАЗИНГ,
техниктиг артемнериниң доктору.

Чадаг-терге чогаадыкчыларга ам-даа бар. Вольфсбург (ГФР) гоорайның ийи чурттакчызының чогаатканы чадаг-терге [чурукта] чудумчуларга поступ кээрге. ону сонуургавас-ла кижи чок. Оон узуну —3 метр 45 сантиметр, деңзизи — 140 килограмм.
ДПА—СЭТА-ның фотозу.

Күзээр болза...

Соңгу Ирландияда аябай-хевээ Роялы Макинтайр ам 33 харлыг. Дөрт чыл бурунгаар ол 262 кг 700 грамм аар деңзилиг турган. Ындыг деңзи кижиге халаглыг болбайн канчаар. Ол дөрт чыл дургузунда үстүг, чаглыг чем чивейн, колдуунда могаа аймаан ажыглап келген сеолунде 88 кг 800 грамм чедир чингээн. «Кижи күзээр болза, оон ажып шыдаазы бергелер чок» деп Роялы медеглээн.

ХЕНЗИГ САМОЛЁТКА

Англия чурттуг 28 харлыг Ричард Мередит-Хардн хензиг самолёт-биле элдептиг болгаш айыылдыг ужудуушкунну кылып эгелээн. Ниити деңзизи чүгле 150 килограмм самолёт-биле ол Лондондан ужудуп үнген болгаш 16 мун километр узун хемчээлдиг агаар оруун эрткеш, Мурнуу Африканың далай эриинге хондураарын шиитпирлээн.

Шырыш ыяштарлыг-даа, элезинниг эзи-даа черлериниң далайларның ыры-биле ол ужудуп эртер.

ЭЛДЕПТИГ ШАКТАР

Барыын Германияның Майнда Франкфурт гоорайының бажыңнарының бирээзин кедергей улуг «хол шактары» кеостап турар. Ынчалзажок ол-ла гоорайның бир банкызының башкылының чанында дендии улуг хол шагы бар. Оон хемчээли 16 метр 30 сантиметр, «бавыңы» узуну — 142 метр, ниити деңзизи —13 тонн.

СОНУУРГАКТАРГА

АРААЗАЙЛАР БОЛГАШ ХЕНЗИГЛЕР

Ыяштар, үнүштер аразында, өске-даа дириг организмнерде ышкаш, боттарының араазайлары болгаш хемзиглери бар.

Амгы уеде делегейге өзүп-үүп турар ыяштарның эң улуглары — секвойалар болгаш эвкалиптер. Сан-Франциско чоогунда «Миура аргазы» деп заповеднике бедии 367 фут, азы 112 метр, үнүнүн чоону 7,5 метр, меңге могаан секвойа ам-даа үнмушаан. Ында бедии 94,5 метр, чоону 12,3 метр улуг секвойя, азы секвойяденлрон — мамонт ыяжы база бар. Австралияда бедии 110 метр чеде баэр миндальдыг эвкалиптер өзүп турар. Шаанда оон-даа бедик секвойялар болгаш эвкалиптер тургулаан.

Ыяштарның эң чавызы Африкада үнүп турар вельвичния деп ыяш болур. Оон үнүнүн чоону чамдыкта бир метр безин чеде баэр турбуже, бедии 30 сантиметрден эртпес. Ол 200 чыл чедир чурттаар болгаш ийи-ле бүрүлүг! Бистиң тундреда эң чавыс ыяштар база бар—ол болза чадың хадың-дыр.

✦ ✦ ✦

Делегейде эң улуг бүрүлер — бразиль болгаш амазонка пальмаларныы — 15 метр чеде баэр, а эң бичизи— бистиң ак болгаш кара сексоулдаарлыы — 3—5 миллиметрден эртпес.

Ыяштарның үреэнинериниң бот-боттарындан ылгалдыы базе ажок. Сейшель пальмазының (Индий океанда Сейшель ортулуктарында) тооруунун деңзизи 13-тен 18 килограмм чеде баэр. Оларны көөрге, хевири ийи чыпшынаан мал бүүрээ дег болгаш долгандыр хемчээли метр ажа баэр! Азы чыл дургузунда быжып кээр. Чаңгыс ыяшка ындыг тооруктарның саны чеден чедип, оларның ниити деңзизи бир тонна ажа баэр.

✦ ✦ ✦

Индонезияның аргаларында үнүп турар хлеб ыяжының чимизи делегейде эң улуг. Ол төгерии тыква хевирлиг болгаш деңзизи 25 килограмм чеде баэр. 20—25 харлыг бир ыяш чымчак болгаш амданныг чимистери-биле бүдүн чыл дургузунда 2—3 кижини тоттур чемгерип шыдаар.

✦ ✦ ✦

Ам инжир деп ыяшты эң көрээлиңер. Чаагай чимис ишгинде борбак-борбак үрезинчигештерин хемчээли чаңгыс миллиметр безин четпес. Ынчалза-даа ол аргажок үреэнчигештен ажок чаагай амданныг чимистерлиг улуг ыяш үнүп көөр.

«Лес и человек» журналдан.

Соон душкен, арылар оонче кире берген.

«ШУРАЛЕҢ» АВТОРУ

«Шурале» балетти эң-не башгай ойнап көргүскеден бээр бо чыяыы 40 чыл болган. Ол балет оон бээр сценадан душпээн болгаш хей саатал көрүкчүлериниң хаяы сонуургалын хайныктырып турар. Татарияның национал балет үрай чүүлүнүң эгезии тургускан хогжум-сценалыг чогаал чүгле бистиң чүртүвүста эвес, харыкдаа даштыкы бедзии калбаа-биле андаржып. сурагжаан.

Татарияның опера болгаш балет театрының чогаадыкчы коллективи чээрби чеди харлыг «композиторлуң «Шурале» деп баледин 1941 чылда тургузуп, татар уран чүүлдүң Москвага декадазынга белеткеннп тургап. Балетти тургузары ынчаарда колдуунда доозулган. Ынчалзажок гитлерни эжелекчилерге удур Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. Оон соолунде удаазында — бир ай эрткенде «композитор Ф. Яруллин Совет Армиязының түрээлекинге эки тура-биле кирген болгаш Ульяновскиниң чадаг шерии училиидезинче өөреннп чоругам.

Лейтенант Фарид Яруллин Сталинград дээш Барыын фронтуга, Курск эзтээнге болгаш Ада-чурттуң Улуг дайыныың еске-даа участоктарынга кадыг-дошкун тулчуушкунарга эрес-дидим-биле киржип чорааи. Белоруссияның хоорайларын болгаш суурларын фашистиг эжелекчилерден хостаар дээш хан төгүүшкүнүг тулчуушкуннарның үезинде 1943 чылдың октябрьда Новая Тухиня суурнуң районунга ол маадырлыы-биле өлген.

Салым-чаяанныг композитор болгаш дайынчы офицер Фарид Яруллинни он муң дайынчылар-биле кады орнукшуткан черге «Рыленка» деп турасхаалды тургускан, оон «Шурале» деп балединиң хогжум аллгазы Белоруссияның хоорайларында болгаш суурларында бегүн үеңгылыг кылдыр дыңналып, ынакшыл дугайында, чаптуг болгаш шынчы чоруктуң дугайында тоожуп турер.

Фарид Яруллинге алдар кылдыр Казань хоорайда хогжум школазынга, ында кудумчуларның бирээзинге, Альметевскиде хогжум училищезинге оон адын тывыскан.

Я. ЛОГВИНЕНКО.

МЕДЭЭЧИ АМЫТАННАР

Кандыг бир бойдус халаавының мурнуу чарыында чамдык дириг амытаннарның аажы-чаагы, бодуң ап чоруурун коскүзүү-биле ескерли бээрин кижилер шагдан бээр эскерип келген. Ындыг медээлерни улустуң тоолчургу чугааларындан, төөгү документилеринден көрүп болур. Чижээлээрге, бистиң эрага чедир 328 чылда Грецияга Геликос деп хоорай чер шимчээшкининден буступ үрелген. Ынчан ол айыыл-халапты бетинде, каш хонүү бурунгаар, ескыр-дегелериниң болгаш дедир-даваннарның үнгүрлеринден үнүп, хоорайдан деэш эгелээнин бурунгу төөгүчүү биижээн. Айыыл-халап мурнунда чамдык куштар дүвүреңнүг алгыржып, баяктар сугдан эриксе үне халчып, ыттар улуп, эзэмп туруп бээрин болгаш еске-даа ындыг тевиирлиг эвээш эвес чүүлдерни улус көрүп келген.

Ынчалза-даа дириг амытаннарның ындыг салым-чаяанныг кижи дыка үр үе дургузунда чер шимчээшкининн баш удур биилп болбурунуң чепсээ кылдыр эки ажыглавайн келген. Чүге дээрге чоокка чедир-ле дириг амытаннар чер шимчээшкининиң ылап болур үезин, оон күзүн ёзулуг шын «медээлеп» шыдаавас турганнар. Өскээр чугааларгге, ол талазы-биле «туснай эртем» чок бооп, аңгы-аңгы тарамыт медээлерден тептиг шын түнел үндүртүнмес турганы ол. Бир дугаарында дириг амытаннарның «дузазы-биле» 1957 чылда Кыдатка болган улуг чер шимчээшкининиң үезинн күзүн шын тодарадып шыдаан.

Ынчангаш Алма-Ата чоогунда дат эдээ черде анаа эвес эртем-шинчилел черин ажытхан. Ол болза болур дээн чер шимчээшкининн баш удур биилп, «медээлептер» дириг амытаннар чыгган биосейсмологтуг шинчилел полигонудур. Ону ында ажытканы база таварылга эвес. Казахстанның найысылалының турар чери чер шимчээшкини болур черлер зоназынга хамаарыыр. Чүгле соолгу чылдарда анаа чаш-даа катап чер шимчээшкиннери болган.

Ам дээрезинде дириг амытаннарның чер шимчээшкининн канчап баш удур биилп аптарарын эки-ле билбес бис. Ынчангаш шинчилелдерниң, дилээшкиннериниң эгелээнн ол. Эртемденнериниң соруглазы — дириг амытаннарны хайгаарал, чер шимчээшкининиң эгелээнин еске дириг амытаннардан дүрген болгаш шын «үзвер» амытаннарны шилип, оларның дузазы-биле чер шимчээшкиннерин өйшаанда, баш удур биилп, анаа удур белеткелдерни үезинде чорудары болур. Шинчилел кылыр үжен гектар черни үндүрүп берген болгаш ынзыбүрү дириг амытаннарны ында чыгган. Оларның бирээзи — ерге. Оларның чер шимчээшкининн баш бурунгаар биилп ап шыдаарын улус чаш-даа катап эскерип көрген. Чижээлээрге, 1978 чылда Казахстанга Джалагаш районнуң төвүнден он километр черге чер шимчээшкинни болган. Чер адаанын шимчээшкинн эгелээринге чедир он ийи шак бурунгаар өргелер үнгүлерни каап, дезин эгелээн черинин дап-дал ортузу шимчээшкининң төвү болганын «садарчылар» эскерген.

Дириг амытаннарның чеден хире хевирин ында чыгган, оларның араазында чыланнар база бар. 1980—1981 чылдың кыжында Казахстанның мурнуу чүгүнге оруктарга аажок донган, соястап чоруур чыланнарны көрүп болур турган. Тептыг-ла ол үелерде Ташкентиге чер адаанын «үшүүт шимчээшкини» болуп турган. Чер шимчээшкининн аъттар, инектер, хойлар, хаваннар, ыттар, динстер база баш удур «биилп» шыдаавас.

Н. САЛЧАК.

ЭЛДЕПТЕЙДЕ БАРГАН ДИДИР

Эрзин суурда чурттап турар
Эрге-чассыг хеймерим бар.
Энир чаа дыңнаарымга.
Элдепейде барган дидир.
Элдепей деп кымның төлүп!
Эки кыс бе! Багай кыс бе!
Эвин эрттир кем чок оглум
Эдерткештиң чоруп каан-дыр.
Адын безин Элдепей дээр,
Анаа эвес, кайгал кыс боор.
Каза чедип, кымга барып.
Канчап оглум чарып аяйын!
Ажы-төлдүг кижинин-ле
Алгыртыр-ла алташ бардым.
Адрезин тып-ла аяза.
Адыр, сенн канчаар болдум.
Кырган кижи сөстү билбейн
Кызып-кызып чарлап орган:
Эрге-чассыг чаңгыс оглум
Элдепейде барган дидир.
Ажыы-биле чугаалаврга.
Амдыыны кыс—кижи эвес:
Арагадам эдип-чазаар
Албан черн—ЛТП-дир.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

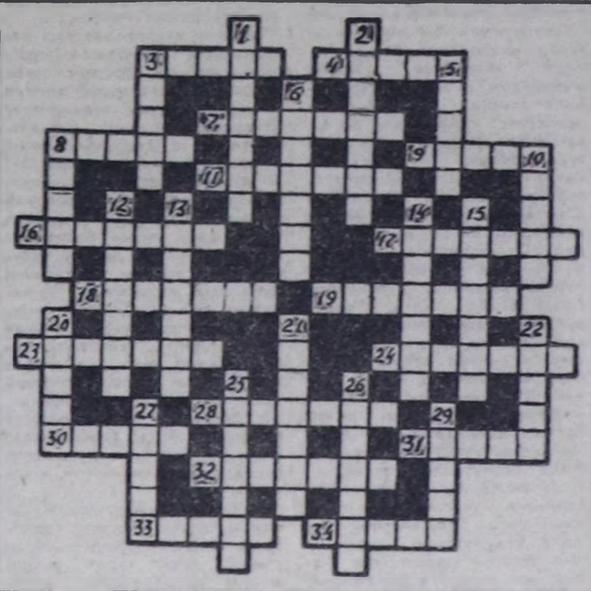
Тывыңар

Баштайгы слог—нота.
База бирээ—база.
Дараалаштыр салырга.
Далай хемчээр хемчег.

ЧАРАШ ХӨЛҮМ

Азарганчыг бичиимден
Азас хөлге өскен мен.
Сагыш кандыр балыктап.
Салдап, эштип турган мен.
Чалгыглары бырлаңнаан.
Чаржып, чайнап чыдар хөл.
Боду бүткен, коруштуг
Бойдузу-дээ чараш хөл.
Чайын маңаа турястер
Чалеелгалыг келир хөл.
Чамар үе келирге.
Чарлып аары берге хөл.

О. ДЕЛГЕР-ООЛ,
Тоора-Хемде тудугжу.

КРОССВОРД

ДООРА ДУРГААР: 3. Тывада хол. 4. Тыва чогаалчының шүлүглеин. 7. Кыпсыр чүүлге хамаарыштыр херекселл. 8. Партияның болгаш совет күрүненнң шылгарыгдай ажылдакчызы. 9. Космиктиг орбита станцизы. 11. Баштайгы тыва эмчи. 16. Область төвү. 17. Онаалганың бир хевири. 18. Бойдустуң болуушкуну. 19. Чадаң үнүш. 23. Бичии кажа. 24. Якут чогаалчы. 28. Чимистиг ыяш. 30. Азияда курүне. 31. Орун. 32. Советтаарлар отрядындан аныгын. 33. Ок, чепсек. 34. Квастаага.

УЗУН ДУРГААР: 1. Ок, угаан. 2. Кегженнрлериниң иштинки органының бир кезээ. 3. Улуг орус чогаалчы. 5. Сава. 6. Яла, шиитке. 8. Анчыгаш. 10. Куш. 12. Хегжүм хереккели. 13. Э. Войничниң чогаалы. 14. Мал төлү. 15. Чөөн чүктс ортулук. 20. Ак чем. 21. Хамаатыг дайынының маадыры. 22. Сава. 25. Совет Эвилелиниң үш дакпыр Маадыры. 26. Уруглар ойнаар дериг. 27. Тывада арчаан. 29. Өөк аймак.

Кроссвордту Н. БАЗЫР тургускан.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Бир эвес кадык болучкезиңзе». 9.10 — ССРЭ-ниң Иштики хереглер министерствозунуң иштики шеригелериниң бот-тывынгыр коллективтериниң концерти. 10.00 — «Дорога к себе». Уран-чечен телефильм. 2-ги серизы. 11.05 — Чугула темаларга: чонның хереглеэ баарынары, ачы-дуза чедирериниң кавызы. 11.35 — Музейлерде болгаш делегелге залдарында. «Молодость строны». Бүгү эмнеелдиң чурулга делегелгези. 12.05 — Силер ону шыдаар силер. 12.50 — РСФСР-ниң улустуң артизи Г. Калинина ырлаар. 13.10 — «Тимлекчилер» Фронтуун өөнүктериниң клубунуң почтазы. 14.30 — Улусчу чогаадыяга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивали — «Челээзин». «Аас чогаалының кертээзи» (Польша). 15.05 — Бегүн делегейде. 15.20 — «Ог-буле болгаш школа». Телекөрүмеэ. 15.50 — «Бидиндигир-даа болза, элдептиг». 16.50—«Петя-петушок». Мультфильм. 17.00 — Футбол талазы-бил делегей чемпионады. Юниорлар. 18.45— Политиктиг тайыбырлакчы А. З. Ивашченконуң беседазы. 19.15 —«Оризонте» ансамбльдиң концерти. 19.45 — «Великий укротитель». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Ут». 21.30 — Курүненнң үлегерлиг «Березка» хореография ансамблиниң концерти. 23.00 — 00.45 — Футбол талазы-биле делегей чемпионады. Юниорлар. Чапсарда (23.45) — Бегүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— «Бир эвес кадык болучкезиңзе». 8.35 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.05 — «Русская пшеница». Док. телефильм. 9.55— Спорттуң угланышкын тыварының талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. Черновцы хоорайдан дамчыдылга. 10.15 — Телевидениеннң Азербайджан студиязының программазы. 11.20 — М. Бламтеринң ырларын Казах ССР-ниң улустуң артизи А. Днишев күүседнр. 12.00 — «Авн.-чорукчуүр клуубуң. 13.00 — «Гернпка». Я. Фрейдлинниң музыказынга телебалет. 13.50 — «Чурттуң чурук музейлериң». «Палестинң уран чүүлүү. 14.25 — Эстраданың ритмнери. А. Петуховтуң удуртулгазы-биле Төп телевидениеннң болгаш Бүгү-эвилелдиң радиозуунуң эстрада-симфония оркестриниң концерти. 14.55 — Поэзия. Ярослав Смеляков. 15.35—«И снова все сначала». РСФСР-ниң улустуң артизи Э. Пьеханың чогаадыкчы ажылының дүтээнинде док. фильм. 16.15 — «Комбатты». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги серизы. 18.25 — Док. фильмнер. 19.00 —«Кино көрүкчүзүнүң спутниги». 19.45 — Делегей болуушкуннарының допчулары. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Мөрусина көрусель». 20.15 — «Кадыкшыло». 21.00 — «Ут». 21.30 —22.45 — Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнер: «Хочу тебе сказать», «Ожидания».

АГААР

Бегүн республикага бүргеп, аязыр, биче чаъстаар. Даглыг мерлерге харлыг чаъс чаар. Соңгу-барыын чүктеп хаттыг дүргени сенгүндээ 8—10 метр. Дүне 0—5 градус чылыг, чамдык районнарга 0—5 градус соок болур. Хундус агаарның температуразы 8—13 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аязыр. Хундус биче чаъстаар. Соңгу-барыын чүктеп хаттыг дүргени 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 1—3 градус, хундус 9—11 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

СЕНТЯБРЬ 7-ДЕ
«НАЙЫРАЛ»: «Материнская любовь» 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Солнце в кармане» 9.30, 13.30, «Чёрная стрела» 11.00, 15.00, 18.50, «Вера, надежда, любовь» 16.50, 20.40 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Вокзал для двоих» 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

СЭКП кежигүнү, күш-ажылдың хоомуну, «Тээлиг совхозтуң мүрнакчы сеанызы

Роза Хертековна
БИЛЧЕЙНИҢ

мөчээни-биле холбаштыр СЭКП Бай-Тайга райкому, район Советиниң күүскому оон ог-буленнге болгаш чоок ынакилеринге хамы ажыыдаалын илгереглеп тур.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймакпыра болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чеңгт № 3116.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС 00210.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 209 (12909) | 1985 чылдың сентябрь 8, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек.

СИБИРЬГЕ — ШАПКЫН ХӨГЖҮЛДЕ

Тюмень болгаш Томск областарның партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралы

Сентябрь 6-да Тюмень болгаш Томск областарның партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралы болган. Анда Барыын-Сибирьниң нефть-газ комплекизин улам ыңай хөгжүдеринің, курлавырларны ажыктыг ажыглаарының сорулгаларын чугаалажып көрген.

Чөвүлел хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ның Чиргиге секретары М. С. Горбачев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Ельцин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары А. К. Антонов, Н. К. Байбаков, Б. Е. Щербина, СЭКП ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчылары, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң министрлери, элээн каш каттыжыышкынналрның болгаш будурулгелеринің удуртукчулары, парторганизациялар секретарьлары киришкен.

Чөвүлел хуралды М. С. Горбачев ажыткан. 1986—1990 чылдарда Барыын Сибирьниң нефть болгаш газ үлетпүрүн комплексиг хөгжүдеринің дугайында СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң доктаалын боттандырып чорударының оруктарын чугаалажып көөру-биле СЭКП Теп Комитединиң чөвүлел хуралды эрттирер деп шиитпирни үлээп алган деп ол чугаалаан.

Чөвүлел хуралга нефть үлетпүрүнүң министри В. А. Динков, газ үлетпүрүнүң министри В. С. Черномырдин, нефть болгаш газ үлетпүрүнүң будурулгелер тудуунуң министри В. Г. Чирсков, партиянын Тюмень обкомунуң бирги секретары Г. П. Богомяков, партиянын Томск обкомунуң бирги секретары А. Г. Мельников, «Нижневартовскнефтегазстрой» нефть болгаш газ үлетпүрүнүң министриниң орулакчызы, Главтюменьнефтегазтың начальныгы В. И. Грайфер, «Тоболүлетпүртудугнуң» № 5 каттыжыышкынының тудуг эргелелиниң бригадири В. П. Галкина, «Татнефть» каттыжыышкынның кол директору А. К. Мухаметзянов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы А. К. Антонов, «Юганскнефтегаз» каттыжыышкынның орумнээн черлериниң капитал септелгезиниң мастери В. К. Шадрин, партиянын Сургут хооркомунуң бирги секретары Н. Г. Аниккин, Главмосттудугунуң № 219 тудуг эргелелиниң эптекчилер бригадири М. В. Тищенко, Главтюменьгеологияның начальныгы Ф. К. Салманов, транспорт тудуунуң министри В. А. Брежнев олар санал бергеннер.

Телевилеттинген планнарны чеднишкинниг күүседири-биле нефть үлетпүрүнүң хожудан туруарын чок кылыр дээш белүүдэн эгелээш бүгү күштерни үндүрер үжүрлүг деп, олар оъзалап демдеглээннер. Ооң-биле холбаштыр адырның хөгжүүрүнүң бүгү үгланыышкыннарын эки бодап кылырының улам улуг перспективага үндезилеттинген саналгалыг болурунуң, мурнакчы дурыулганы калбаа-биле ажыглаарының эргежок чугулазының дугайын чугаалаан.

Нефть болгаш газ үлетпүрүн капитал тудугну амгы үениң дериг-херекселдери-биле машина тудуунуң чедир хандырбайн турарынче, ооң шынарын болгаш ынаныштыын шиитпирни-биле бедидеринче саналбергеннер киҥээнгейни үгландырганнар. Ону кылырынга, чижээлээрге, машина тудукчуларының нефтижилер-биле болгаш газчылар-биле кадыжылдажылгазын бүгү хемчегер-биле деткиир үжүрлүг.

Барыын-Сибирь комплекизин хөгжүдеринче күрүне кончуг хөй акша-хөреңгини үндүрүп турар. Капитал салыышкынналры, материал-техниктиг курлавырларны улуг үре-түҥнелдирбиле ажыглаары эргежок чугулл. Ол сорулга-биле девискээрге капитал тудугну уламна бедик деңнелче кедүрери негеттинип турар.

Барыын Сибирьге транспорт оруктарын тударының улуг программазын эртемденнер ханызы-биле ажылдап кылыр үжүрлүг. Нефть-газ комплекизин хөгжүдеринге эртем уламна улуг салыышкынны киирер үжүрлүг.

Планныг онаалдаларны күүсетпезинниң, үрей кылырының, ажылдарны шынар чокка кылырының фактыларын ажап чугаалаан. Чаа тудугларның черлеринде Соңгу чүктүң белен үреп болур бойдузунга хамаарылга ам-даа ажыл-агыйлыш хумагалыг эвес. Чурттала бажыңнарын тударының темпилерин бедидеринің эргежок чугулазын хөй киҥээн чугаалаан. Киҥээнерге садыг, амыдыралхандырылга, культура талазыбиле бараан болурун шырыгызы-биле эки-жидер үжүрлүг.

Партия-ажыл-агый активинге М. С. Горбачев чүве чугаалаан. Ооң чугаазын улуг киҥээнгей-биле дыҥнаан.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ЦЕЛИНОГРАДТА ЧЕДЕ БЕРГЕНИ

СЭКП ТК-ның Чиргиге секретары М. С. Горбачев сентябрь 6-да Тюменьден Целиноградче үнүпкен. Тюмень аэропортунга ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Ельцин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары Н. К. Байбаков, Б. Е. Щербина, СЭКП Тюмень болгаш Томск обкомнарының бирги секретарьлары Г. П. Богомяков, А. Г. Мельников олар үдээн.

Ол-ла хүн М. С. Горбачев Целиноградка чеде берген. Аэропортка ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Казахстанның Компартиязының бирги секретары Д. А. Кунаев, СЭКП ТК-ның секретары В. П. Никонов, Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Назарбаев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы З. Н. Нуриев, Казахстанның Сибирьниң болгаш Уралдың партия крайкомнарының, обкомнарының бирги секретарьлары, ССРЭ-ниң министрлери, түс черниң партия болгаш совет удуртукчулары уткаан.

(СЭТА).

КАЯА-ДАА КАТТЫШПАЗЫНЫҢ ШИМЧЭЭШКИНИН ӨӨРЕНИП КӨӨР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ИНДИЙ ИНСТИТУТКА

Каяа-даа каттышпазының шимчээшкинин өөренип көөр талазы-биле Индий институттуң удуртулгазынга чылыг, чайыралчы чагаа дээш, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун көшкадырынче болгаш ядролуг дайынның айыылын чайгадырынче угланган Совет Эвилелиниң тейбиңге ынак дештыкы политика талазы-биле эгелекчи саналдарын иэин-биле деткээнин илереткени дээш чүректин ханызындан өөрүп четтирдим.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин долузу-биле болгаш бүгү-биниги хоруурунуң дугайында делегей чергээзин чарарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының эрге-ажыктарынга ССРЭ ядролуг чепсектиг күрүнелерге ядролуг кандыгдаа чазылдырыышкыннарны соксадырының дугайын дугуржуп алырын чаңгыс эвес удаа саналдап келгенин сагындырып каарын күзедим. Ынчалза-даа ону ам-даа чедип албааны хараадаңчыг. Бистиң соолгу эгелекчи саналывыс Барыын чүкте чамдык киҥээлерге таарышпаан. Чылдым төнчүзүнге чедир ядролуг чазылдырыышкынларны чаңгыс талалыг соксаткан Совет Эвилелиниң чижээн АКШ-тың администрациязы эдерерин күзевээн. Вашингтон боо-чепсектиг эдерее будурерине бодунуң угланыышкынын уламчылап, ядролуг шенелделерни үргүлчүлеп турар. Ооң-биле кады бистиң эгелекчи саналывыска АКШ-тың каттыжары бистиң кылган мораторийивисти үзедыр арганы бээр болгаш ниитизи-биле ядролуг шенелделерни соксадырының айтырыын шиитпирлээринге башгайгы негелдени элээн чигедиптер иймн.

Ядролуг чепсек кестүп келген үеден бээр-ле ССРЭ ону чок кылырын кызымаа-биле чедип алыр деп келген, бис моон соңгаар-даа ядролуг дайынның айыылын чайладырынче, Черге тайбыңны камгалаары дээш оруктуг дилээрин чайгылыш чокка уламчылаар бис.

Чепсегленишкинин дүжүрер талазы-биле практиктиг чеменглер кончуг хөй санныг ашаа-хөреңгини хоставарынга болгаш ону киҥи терелгетениң тайбың хөгжүлдезинге, ооң иштинде мырыңай чоокта чаа-ла колоннадыг мөлүгделдиг болгаш уптээшкинчоруктуу чавырылдырарынче болгаш улустар аразының кады ажылдажылгазын болгаш бот-боттарын биячирин тургузарынче угланган чаа улуг тайбың эгелекчи саналы деп иэин-биле байыр чедирген.

Каяа-даа каттышпазының шимчээшкинин өөренип көөр талазы-биле индий институттуң чагаазында Совет Эвилелиниң ол эгелекчи саналын ядролуг чепсекти долузу-биле дүжүрериниң талазы-биле боттарының күжениишкиннерин каттыштырыптар тайбыңга ынак бүгү чурттар түүлдүгзунуп көөр болгаш деткиир дээрзинге бүзүрелди илереткен.

(СЭТА).

Барыын-Сибирь комплекизин хөгжүдери—бүгү чоннуң херээ

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Кяа-Хем районнуң «Бурунгаар» совхозунуң Кара-Сугда мал чемн белеткээр механизастаттынган комсомолчу-аныктар бригадазы сиген белеткелиниң талазы-биле бо чылгы онаалдазын күүсеткеш, сенаж бологаш силос салыышкынын үргүлчүлевишаан.

Трактористер Маадыр-оол Бадарчы, Валерий Оюн, Кадыр-оол Мижидирь, чолаачылар Георгий Биликти, Валерий Шарай, Анатолий Барымза, Владимир Салчак болгаш өскелер-даа ажыныңга бедик харыызалгазын коргүзүп, шудургу ажылдап турээрлер.

Никитиниң малыңга чем белеткелчиниң никити онаалдазын сезен хүү чедир күүседип алган бүрен-хемчиктер малга чедер үжүрлүг быжыг чем-суурку тургузарынга бүзүрелдит.

ЧУРУКТАРДА: чолаачы А. Барымза; трактористер К. Мижидирь; шолде чымыштың иш уламчылавышаан.

Н. БАЗЫРНЫҢ фотолары.

КҮЖЕНИИШКИННИГ АЖЫЛ-ИШЧИ ХҮННЕР

В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдүгэ» комбинаттың коллективи бо чылдың сес айларының планныг даалгаларын ажыр күүседип, улуг чедиишкинни чедип алган. Чыл эгезинден тура 76865 тонна соттуг дагдүгүн чуртка берип, планын 105,7 хүү күүсеткен. Август айның планы база чедир күүсеттинген. Ол дээрге хөй киҥилиг, тура-соруктуг коллективтиҥ эки чедиишкини болур. Чүге дээрге, чайгы үеде үерлээшкиннинг чаъстар комбинатка элээн улуг хожудаашкынның чылдагааны болган. Ооң үржүктарын ажып эртери-биле комбинаттың удуртулгазы боттуг хемчегерин ажылдап кылган. Планныг даалгаларның күүселдезин шыңгыы контролька алган болгаш планнар, хүкээлгелер күүселдезин дээш социалистиг чарыштыг идепкейжидип, моральдыг болгаш материалдыг идиг берииишкинниҥ бүгү аргаларын ажыглаан.

Ээлчеглер аразынга неделя санында планныг даалгалар күүселдезиниҥ түҥнелдерин үндүрүп, мурнаанарны шаңнап-мактаарының хемчеглерин ап келген. Чижээ, бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң Кыдык-оол Монгушка удуртқан № 1 ээлчээ сөөлгү неделяда шылгараш, шаңнатқан. Ол-ла цехте Алексей Устинцевтиң № 2 Сергей Куулар-ның № 4 ээлчеглерн, бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң Людмила Шемолованың, Ирина Ермоленконуң № 3, 2 ээлчеглерн, үүрмектеп-сорттаар комплекстиң Евгения Абрамова, Татьяна Федорова удуртқан № 2, 4 ээлчегларн база планнарын чедир күүседил, шаңналдыг черлерни ээлеп келген.

Даг-дүгүнүң тыва кылдың артқан үезинде улам шудургу ажылдап, чыл планын чедир болгаш ажыр күүседир, партиянын ээлчеглиг XXVII съездиниң төлептиг утқуур соруглалыг.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

КЫЗЫЛ ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Барыын-Хемчик район шалыпчы айның ийиги чартыында мал чемнери белеткээринің талазы-биле республиканга калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи кылдыр саналдып, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу база 200 рубль-биле шаңнатқан.

СЭКП райомунуң хуралдаер залынга районнуң кедээжыл-агый ажылдакчыларының байырлыг хуралынга бедик шаңналды районнуң төлээлекчилеринге Тыва АССР-ниң кодээ ажыл-агый министрининг орулакчызы А. Т. Сотпа тывыскан.

Бедик шаңналга харыы кылдыр улам бүдүрүкчүлүг ажылдаарын, партиянын XXVII съездизин төлептиг утқуур дээш бүгү күүнүн салырын СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары Б. С. Нүргат бүзүредип чугаалаан.

Район бо хүнерде 14 муң тонна сиген белеткээр планының 11098 тонназын белеткеп, 69,4 хүү чедирген. 20 муң тонна силос салыр планының 17315 тонназын салгаш, планын 86,6 хүү, а сенаж белеткээрин 100,2 хүү күүсеткен. Районда мал чемнери белеткээриниң төмлизын улам шапкыыраашаан.

Бистиң хорр.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

(Төнчүзү. Эгезэи 1-гы арыңда). газпромө будурүлгө каттыжыльшкынарында, «Севертрубопроводстройө трестеө, Сургутта өрумизэр ажыльдарныңө № 2 эггелелиндө болгаш чамдык өскө-дө коллективтерде куш-ажылны тергиндиг чеднишкиннер эвээш эвес.

Тюмөңө области чылдагаарум-нэрээкиниң 100 муң метр чедип турөр — девискээрге нүктизиниде алырга, оон ийи катап ажыл турар—ындыг өрөмзүмелерни бригадалар бар-дыр. Эң эки септекчи бригадалар айда үш капитал болгаш 13 агар септелгени кылыптар, оо дээргө оргүмаж көргүзүгдөн будуң чартык катап ажыг болгай. Ынчалзажок бистиң нефть тыныжыстыг чыып алган бүгү эки чүүлдерин Сибирниң нефть тыныжыстыг чыып алган бүгү эки чүүлдерин Сибирниң нефть коллектив бүргүзүнге четпээни эвээш болуу берген. Бо девискээрге нефть тыныжын улам-на көвүдедиринин өргээлиг илдең-не эвээжээп турар. Ынчангаш шинчилел-разведка ажылдарынаң үгланыышкынчаларын болгаш хемчээлдериң шинээ алырга, Геология министерствозу эртемниг сүмелериң улам-на барыылдаалап көөру чүгүлө.

Нефть-газ комплексинин хөгжүлдезинө электрика дыка саадавыл турар. Электрө-биле чалчыр бе, чөптөс хемдыштар херек кырында байдалды билбээн аза эскербейн бөрганы-биле ону хереккө ап, ТК-га база чазажка дыңнатпаннөр. Ынчап болбас, эштер. Бир эвес шын мөдээ чок болза, херекти шын башкарары берге. Шак ынды байдалдыг турда чаа-чаа чазыглар болгаш эмдеглер ыяап турар. А ажылхерек канчаар-дээ ажжок улуг хемчээлдиг турда, ол чорук ажжок улуг каражага чедирип болур.

Бо талазы-биле биске В. И. Ленин чүүү өөредилү чорааның сөлөңдүрүл каары артык эвес боор дөө бодай-дыр мен. Шын канды-дээ болза, бистер бүгү-ле чүүлдерге кезээде-ле оңу барымдаалаар бис дээрзин ол көзү удаа катаптап чораан. Канды-дээ хөөредиг бүрүзү бистиң өндүр улуг ажыл-херээжиже чүгле хора чедирип болур. Ленинни бо чагыг бистиң амыдыралывыстың норма-чижээ болур үүгүлүү. Кижилерге хамаарылга, оларның дүгайында сезіл-сарыылыны амыдыралдың политиктыстың кол айтырыы ол. А шинчээдип ап турарывыс чаа районнарга ол чөрөө онзагай үжүр-дүзалыг болуп турар. Оны Тюмөң обкомунда билир, ынчалза-даа алызынга четпээн хөвирлиг. Кижилерге чогумчалыг байдалдарны тургузарының айтырыларын партия обкому, министерстволар бодунуң ажыл-чорудулгазының эң чүгүлө үгланыышкыны кыыдыр көөр үжүрүү.

Сибирниң улам ыңай хөгжүлдезинө чаа, улам маңнаң үе-чадазынга маңаа бүгү ажылдың организастаарының чаа, улам бөдөө дөңнелин дүүшкен турар үжүрүү. Бо талазы-биле эргежок чүгүлө чүүлдер бар. Тюмөң болза дедыкчан, дүжүргүлгаш, партижиның, профсоюзтарның хамызы-биле бодап турган боттандыларды эргежок чүгүлө, ынчан девискээрниң чүгле бөгүнгү эвес, перспективтиг сорулгаларын, ниитизи-биле чүгүлө херегледерин барымдаалап көөр херек.

Сибирниң болгаш Ыраакы Чөөн чүктүң экономиказының мурнунда чидни-биле турул турар чамдык өскө айтырыглар дугөйында чүгаалевайн.

Сибирниң чамдык девискээрлериң хөгжүдөриниң милльөрд-милльнарга салыылыкынарны шинчээдирнигө частыргарының түңмелинде үүлгедыр дээрзин бис шуптувус кончуг эки билир бис. Чүс чылдың төнчүзүнде Сибирь болгаш Ыраакы Чөөн чүк чүрттүң одаар чүүлгө хереглелдериниң 70-ден ажыг хүүзүн, электроэвергиягө хереглелдериниң дөрттүң бир кезинин, ыяшка—40 хүүзүн, өңнүт металлдарга — үштүң бир кезинин, амгы үениң химиязының болгаш микробиологиягө — барын дөрттүң бир кезээн хандырер апаар үжүрүү.

Ынчангаш кандыг-дээ соңгаарладыр арга чок айтырыларны шинтпирлел тура, дыка бүрүнгаар, мырыңай шүүт келир үе чылче бакылап көөр үжүрүү бис. Сибирь чөрүн канчаар-дээ ажжок улуг будуруктүү болгаш экономиктиг аргааларын канчаар эң чогумчалыг болгаш ажыктыг ажылларының дугайында ,тодаргай биилиг-бодалгаар биске эргежок чүгүлө.

Чоокта чаа Новосибирскиге болуп эрткен Сибирьге Будуруктүү күштериң сайгыарган-дыңдарының болгаш эртемтехниктиг депшигиниң дүргедиринин айтырыгларының талазы-биле Бүгү-эвилел конференциязы шак ыңдыг үзелбодалдарның адаа-биле эртткен. Төп Комитет Сибирьге будуруглегниң бүрүн интенсификазиязынче шилчиргениң, тывыш курлавырларының ханы болгаш комплекстиг бодаазырадыглазынче шилчилгениң эргежок чүгүлээзин, каа болгаш өңнүт металлургия, химия болгаш нефтехимия, микробиологиязының ыяшка, химия болгаш целлюлоза-сазыын үлетпүрү, эки тудуг материалдарының будуруглгези дээн ышкаш хөй энергия кирер ажыдырарын бүгү-эвилел будуруглгезинге улуг-хүүзү маңаа хөй болур кыыдыр оларны маңаа маңнээрин күштелдирер дугайында конференциягa кирген саналдарны деткип турар.

Машина тудуушкын будуруглгелерин хөгжүдөрин дүргедедир база оларның сорулгаларын эң көөр, девискээрниң кол хереглелдерин-биле эвээш холбашыыр болган элээн хөй ажыл нөгээр продукциязы үлдүрериндеө оларны хостыыр дугайында саналдарны кончуг кичээнгейлиг көөр херек.

Конференциязының сүмелерин он ийиги бөлө чылда болгаш 2000 чылга чедир чүүгүү экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол үгланыышкынарын ажылдап кылып турган өөренип көөрүн база ажыглаарын Курлаңга, Эртемнөр академиязынга, Эртем болгаш техника талазы-биле сүркомитетке, ССРЭ-нниң министерстволерынга болгаш ведомстволарынга база РСФСР-ниң Министерлер Чөвүлелиниге Политбюро деескен.

Бүгү чүүгүү ышкаш, Сибирниң база келир үезинин үндезин айтырыы — экономиктиг өзүлдениң темплиринин дугаайында айтырыг болуур.

Кыскаазы-биле чугаалаарга, ажыл-агый хөгжүлдезинин быжыг темплиринге түдээ төөзүдө, Будуруглгени организастаарын хамызы-биле бодап турган боттандыларды эргежок чүгүлө, ынчан девискээрниң чүгле багыңгы эвес, перспективтиг сорулгаларын, ниитизи-биле чүгүлө хереглелдерин барымдаалап көөр херек.

Сибирьниң болгаш Ыраакы Чөөн чүктүң экономиказының мурнунда чидни-биле турул турар чамдык өскө айтырыглар дугөйында чүгаалевайн.

Сибирьниң чамдык девискээрлериң хөгжүдөриниң милльөрд-милльнарга салыылыкынарны шинчээдирнигө частыргарының түңмелинде үүлгедыр дээрзин бис шуптувус кончуг эки билир бис. Чүс чылдың төнчүзүнде Сибирь болгаш Ыраакы Чөөн чүк чүрттүң одаар чүүлгө хереглелдериниң 70-ден ажыг хүүзүн, электроэвергиягө хереглелдериниң дөрттүң бир кезинин, ыяшка—40 хүүзүн, өңнүт металлдарга — үштүң бир кезинин, амгы үениң химиязының болгаш микробиологиягө — барын дөрттүң бир кезээн хандырер апаар үжүрүү.

Ынчангаш кандыг-дээ соңгаарладыр арга чок айтырыларны шинтпирлел тура, дыка бүрүнгаар, мырыңай шүүт келир үе чылче бакылап көөр үжүрүү бис. Сибирь чөрүн канчаар-дээ ажжок улуг будуруктүү болгаш экономиктиг аргааларын канчаар эң чогумчалыг болгаш ажыктыг ажылларының дугайында ,тодаргай биилиг-бодалгаар биске эргежок чүгүлө.

Чоокта чаа Новосибирскиге болуп эрткен Сибирьге Будуруктүү күштериң сайгыарган-дыңдарының болгаш эртемтехниктиг депшигиниң дүргедедиринин айтырыгларының талазы-биле Бүгү-эвилел конференциязы шак ыңдыг үзелбодалдарның адаа-биле эртткен. Төп Комитет Сибирьге будуруглгени интенсификазиязынче шилчиргениң, тывыш курлавырларының ханы болгаш комплекстиг бодаазырадыглазынче шилчиргениң эргежок чүгүлээзин, каа болгаш өңнүт металлургия, химия болгаш нефтехимия, микробиологиязының ыяшка, химия болгаш целлюлоза-сазыын үлетпүрү, эки тудуг материалдарының будуруглгези дээн ышкаш хөй энергия кирер ажыдырарын бүгү-эвилел будуруглгезинге улуг-хүүзү маңаа хөй болур кыыдыр оларны маңаа маңнээрин күштелдирер дугайында конференциягa кирген саналдарны деткип турар.

Машина тудуушкын будуруглгелерин хөгжүдөрин дүргедедир база оларның сорулгаларын эң көөр, девискээрниң кол хереглелдерин-биле эвээш холбашыыр болган элээн хөй ажыл нөгээр продукциязы үлдүрериндеө оларны хостыыр дугайында саналдарны кончуг кичээнгейлиг көөр херек.

Конференциязының сүмелерин он ийиги бөлө чылда болгаш 2000 чылга чедир чүүгүү экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол үгланыышкынарын ажылдап кылып турган өөренип көөрүн база ажыглаарын Курлаңга, Эртемнөр академиязынга, Эртем болгаш техника талазы-биле сүркомитетке, ССРЭ-нниң министерстволерынга болгаш ведомстволарынга база РСФСР-ниң Министерлер Чөвүлелиниге Политбюро деескен.

Бүгү чүүгүү ышкаш, Сибирниң база келир үезинин үндезин айтырыы — экономиктиг өзүлдениң темплиринин дугаайында айтырыг болуур.

Кыскаазы-биле чугаалаарга, ажыл-агый хөгжүлдезинин быжыг темплиринге түдээ төөзүдө, Будуруглгени организастаарын хамызы-биле ажылдарның хемчээлдерин кабдартып хереек.

Тюменьниң хазымал байлаан шинчээдирнигө дүржүлгазының берип турары база бир кинээндирнигө дугайын чугаалаваар бодай-дыр мен. Чеддиг-ле-ниң чедимишкиннерниң чамдыктарның сагыш-сеткиинин ооң-гүдээлинө. Ат-алдарын бодаваш көжилө, — азы канды-бир чылдагаан-биле ынчалчыл бе, чамдыг удуртукчылар херек кырында байдалды билбээн аза эскербейн бөрганыны-биле ону хереккө ап, ТК-га база чазажка дыңнатпаннөр. Ынчап болбас, эштер. Бир эвес шын мөдээ чок болза, херектиг шын башкарары берге. Шак ыңдыг байдалдыг турда чаа-чаа чазыглар болгаш эмдеглер ыяап турар. А ажылхерек канчаар-дээ ажжок улуг хемчээлдиг турда, ол чорук ажжок улуг каражага чедирип болур.

Бо талазы-биле биске В. И. Ленин чүүү өөредилү чорааның сөлөңдүрүл каары артык эвес боор дөө бодай-дыр мен. Шын канды-дээ болза, бистер бүгү-ле чүүлдерге кезээде-ле оңу барымдаалаар бис дээрзин ол көзү удаа катаптап чораан. Канды-дээ хөөредиг бүрүзү бистиң өндүр улуг ажыл-херээжиже чүгле хора чедирип болур. Ленинни бо чагыг бистиң амыдыралывыстың норма-чижээ болур үүгүлүү.

Кижилерге хамаарылга, оларның дүгайында сезіл-сарыылыны амыдыралдың политиктыстың кол айтырыы ол. А шинчээдип ап турарывыс чаа районнарга ол чөрөө онзагай үжүр-дүзалыг болуп турар. Оны Тюмөң обкомунда билир, ынчалза-даа алызынга четпээн хөвирлиг. Кижилерге чогумчалыг байдалдарны тургузарының айтырыларын партия обкому, министерстволар бодунуң ажыл-чорудулгазының эң чүгүлө үгланыышкыны кыыдыр көөр үжүрүү.

Сибирниң улам ыңай хөгжүлдезинө чаа, улам маңнаң үе-чадазынга маңаа бүгү ажылдың организастаарының чаа, улам бөдөө дөңнелин дүүшкен турар үжүрүү. Бо талазы-биле эргежок чүгүлө чүүлдер бар. Тюмөң болза дедыкчан, дүжүргүлгаш, партижиның, профсоюзтарның хамызы-биле боттандыларды эргежок чүгүлө, ынчан девискээрниң чүгле багыңгы эвес, перспективтиг сорулгаларын, ниитизи-биле чүгүлө хереглелдерин барымдаалап көөр херек.

Сибирниң болгаш Ыраакы Чөөн чүктүң экономиказының мурнунда чидни-биле турул турар чамдык өскө айтырыглар дугөйында чүгаалевайн.

Сибирниң чамдык девискээрлериң хөгжүдөриниң милльөрд-милльнарга салыылыкынарны шинчээдирнигө частыргарының түңмелинде үүлгедыр дээрзин бис шуптувус кончуг эки билир бис. Чүс чылдың төнчүзүнде Сибирь болгаш Ыраакы Чөөн чүк чүрттүң одаар чүүлгө хереглелдериниң 70-ден ажыг хүүзүн, электроэвергиягө хереглелдериниң дөрттүң бир кезинин, ыяшка—40 хүүзүн, өңнүт металлдарга — үштүң бир кезинин, амгы үениң химиязының болгаш микробиологиягө — барын дөрттүң бир кезээн хандырер апаар үжүрүү.

Ынчангаш кандыг-дээ соңгаарладыр арга чок айтырыларны шинтпирлел тура, дыка бүрүнгаар, мырыңай шүүт келир үе чылче бакылап көөр үжүрүү бис. Сибирь чөрүн канчаар-дээ ажжок улуг будуруктүү болгаш экономиктиг аргааларын канчаар эң чогумчалыг болгаш ажыктыг ажылларының дугайында ,тодаргай биилиг-бодалгаар биске эргежок чүгүлө.

Чоокта чаа Новосибирскиге болуп эрткен Сибирьге Будуруктүү күштериң сайгыарган-дыңдарының болгаш эртемтехниктиг депшигиниң дүргедедириниң

РЕВОЛЮСЧУ ДАЙЫНЧЫ, КУШ – АЖЫЛЧЫ АЛДАР

№ 8 (120) 1985ч. сентябрь

ТАНКИСТ АЛЫШКЫЛАР

Мурмунда үш мунчу турган, «Советская Белоруссия» колхозту хой чылда удуртуп келген Василий Евменович Григорьевти чангыс чер чурттулары Вертениш кедээ Советтиң даргазы кылдыр соңгуп алган.

В. Григорьевке болгаш оон бөш оол дуңмаларынга тураскааткан стенд областтыг чурттунчилел музейинде хүндүлүг черде шиметтинген. Үжен чылдарда-ла Григорьев алышкылар ег-бүленниң танк экипажым организастаарынга чеп-шээрел дээжи чагааны К. Е. Ворошиловче чоруткан. Камгалал наркому алышкыларның эгелээшкинин детээн болгаш оларга байыр чедиргеп.

Георгий Григорьев танкының командири, Михаил —механик-башкарыкчызы, Борис — адыгжызы болгаш. Ол экипаж бактааган взводту Николай Григорьев командылаан. Алышкыларның эң улуу —Виталий танк ротазының командири турган.

Удаазаанда танкист алышкыларның алдар-ады округка таай берген. Олар боттарының БТ-7-зин мергежилдиг башкарып, «андыт-даа берге байдалдарга чеспес адар адыгжылар турган.

Дайын соонда алышкылар тайбың ишче демнит киргеп. Амгы бо хүннерде оларның ажыл-төлүүн оолдары Совет Армиязың танк шеринде, ег-белериннң оруун улап албан хүлээлгезин чедимшкиннг эрттирип турер.

В. ЛЕВИН.
СЭТА-ның корр.

Бөгүн — Танкистер хүнү

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ КАҢ КАМГАЛАЛЫ

Д. ГРИЖЕВИЧ, курган чер шеринең Коя штавының начальнигы, генерал-полковник

Бөгүн бистиң чуртувус, ооң Чепсектиг Күштери Танкистер күнүн демдеглеп эрттирип турар. Улуг Октябрьның тиилелгелериниң камгалалында серемчиледдиг турар күчүлүг машиналарның башкарылчыларынга чаңчыл әзугаар байыр чедирип, танк шеринниң хоочуннарынга, конструкторларга, инженерлерге, техниктерге, танк будурулгезиниң ажылчыларынга, совет Чепсектиг Күштериниң дайынчы күчү-шыдалын камгалаар хереке күш-ажылын, талантызын тураскаадып чоруур бүгү кижилерге хүндүткелдиг әзугаын берип тур бис.

Бо чылгы байырлал онзагай. Ол чүгле дөртенги удаа демдеглеп турары юбилейн-биле эвес, байырлалывысты СЭКП ТК-ның апрель, июль (1985 ч. ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кодурлуушкүнүнүң, база партияның XXVII съездизинге идепкейлиг белеткелдиң байдалында үткүп турарывыс-биле онзагай.

Ол ышкаш гитлержен фашизмни база япон милитаризмни мыяча шапкенывыстың 40 чылында оны демдеглеп турарывыс ооруңчут. Ол төгүлүг болуушкүнүнү демдеглээнивис — чүгле эрткен үеже кичээнгей, дайын шөлүнге меңге артканнар дугайында сактыышкын эвес, эрткен дайынның кичээндирнин база түңнелин кежен-даа утпазывыс дугайында сагындырып болур.

Совет танк шеринниң үндезилеттингени, ооң бут кырынга туруп, хогжуп сайзыраны В. И. Ленинниң ады-биле, СЭКП-ниң ажыл-херээ-биле тудуш холбаалыг.

Пролетариаттың баштың-чызының айтыылыкыны-биле 1920 чылда «Красное Сормово» заводка бирги совет танкыны будурген...

Хасан хөл чоогунга болгаш Халхин-Голга болган түлчүүшкүннерга дайынналар совет танкистериң өлүмүт согуушкунга шылгалданы эрткен. Дайынчы бедик мергежилдинн, удурланыкчыны ойтур шаап билирин, быжыг туруштуун болгаш эрес-дидимнин танкистер Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга көргүскен. Чаңгыс-даа шаап халдаашкын, чаңгыс-даа түлчүүшкүн, чаңгыс-даа дайынчы опе-рацияга танк шеринниң кыйгызлгезин чокка болуп көрбээн. Түлчүүшкүндэн түлчүүшкүнче совет танкистериң дайынчы кажаралы өзүп, дайзынга удур согуу улам күштелип орган.

Украинага, Белоруссияга, Чөөн Прусснята, Вислага болгаш Одерга, Берлин дээш үзэң түлчүүшкүннерга танкистериң билдиликтеделип турганын онзалаал демдеглээри күзенчиг. Японияның квантун армиязын чылча шаварынга киришкен танк шерин көстүп көрбээн диидим чүткүдүг рейдилерни кылгылаан.

Дайын шөлүнге түлчүп турган танкистер-биле кады тиилелгенин кең «дагазын» тылдың ажыл-ишчилери — алдартыг танк тудуучулары дарганнаан. Дайынның бүгү чылдарында олар фронтуга 100 муң ажыг танкыларны болгаш боду чоруур артиллерийжи установкаларны будурүп берген. Совет Эвилелинге бодаарга, материалдыг курлаавыры четчир турган фашистиг Германия 1939—1945 чылдарда чүгле 46,3 муң танкыларны болгаш штурмнаар чепсекти будүргеп. Ол дээрге социалистиг экономиканың, бистиң ажылагыйжы системавыстың артык күштүүн, совет чоннуң сагыш-сеткилинниң бедиин болгаш теттүнмес мобилизажы ергаашинээлинн бадыткап турар.

Үе хажыг чок бурунгаарлап орар. Дайын доозулганындан бээр 40 чыл эрткен. Ол үе дургузунда улуг өскерилгелер болгулаан. Шериг хөрээ бодунуң сайзырапынга дыка ырады бурунгаар базымны кылган. Чепсектиг демиселдиң чаа шынарлыг хевинн — ядролуг чепсек-даа көстүп келген. Дайын дуржулгазынга үндезилеттингени, бистиң танк шерии, ооң техниктиг хандырылгазы сайзыраан. Танкының чаңгыс эвес саллгалы солушкан. Бөгүн олар көңгүс оске, бедик дайынчы характеристикалыг. Амгы үеге таарыштыр оларның ролю чавызаш диээн. Харынаа оларның шиитпирлеп турар сорулгазы улгаткан.

Коммунистиг партияның болгаш совет чазактың могаг чок сагыш човаашкынының эчызында танк шерии бирги класстың дайынчы техниказынбиле болгаш чепсек-биле доозу хандырттынган. Бөгүнгү танкыны шиимнеп чоруур кең шиввэ деп адап боор бис. Ооң чепсеглели күштүг, каңы быжыг, шимчедикчи күрлаавыры ында хой, башкарылга херексели бүзүреддиг. Кандыгдаа черге, хонуктуң кандыгдаа үезинде, үениң кандыгдаа байдалында ажылдап үнериге, чепсектиң бөдүүн болгаш ядролуг-даа хевирлерин ажыглаарынга танк шеринге ол чорук дузалаар.

Бөгүнде танк шеринниң шүчү-шыдалы бирги класстың техниказында эвес. Дайын-даа үезинде кол күш — идейлиг бүзүреддиг, күш-шыдалдыг, дадыгып-быжыкпан, бүгү талалыг дайынчы белеткелдиг бедик мораль-психологтуг дадыгыышкынның кижилер болур. Ындыг шынарлар бөгүнгү дайынчы-танкистерде бар.

Амгы үеде чайгы өөредилге үези доозулгалак. Өөредилге шелдеринде боодалга даажы үзүк чок, танкодромнарда даваш-шимээн күлек үюк. Эзлечеглиг болгаш тактиктиг кичээлдер уламчылавышаан.

Делегейде байдал бо хүннерде нарын болгаш айыылыг. Ол империализмниң, чүүң-даа мурнунда америк империализмниң эндере чепсегленнишкинни-биле дүүреммчиг. США-ның болгаш НАТО чурттарының удуртукчулары, чепсек бүдүрериниң чаа хевирин тып, ону космоска тарадып турар. Олар канчап чооп-даа турган, бодуңун эрге-ажыылыга шериг күчүзүн тергиндедир, ССРЭ-ге база Варшава керээзинге когарая чедирер сорулгалыг.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак тейбың камгалалының курузун үлегериг чорутпушаан, чурттуң камгалаңыр аргазын быжыктырарынче онза кичээнгейни салып турар. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери, кым-даа, чүү-даа хол дегбес кылдыр, бистиң Төрээн чурттувустуң болгаш ооң эвилелчилериниң идегелдиг камгалалынга бүгү-ле эргежок чүүлда чүүлдерлиг турар ужурлуг дээрээн СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга демдеглээн.

Армияның болгаш Флоттуң хүүда составы-биле бир демей, совет танкистер СЭКПниң болгаш Совет чазактың иштики болгаш даштыкы политиказын бир үн-биле деткип, боттарының дайынчы, патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгезинн ыдыктыг күүседип, алдарлыг дайынчы чаңчылдарны кызымак уламчылап, советтер чуртунуң кең камгалалын улам быжыктырар дээш өөренип база ажылдап турар.

ЧЕДИИШКИННЕР-БИЛЕ УТКААН

«СЭКП-ниң XXVII съездизинге — бистиң кызымаккай дайынчы күш-ажылывыс!» деп деңзиттиг адаа-биле гарнизонның танкистери боттарының байырлалын дайынчы болгаш политиктиг белеткелге чедиишкиннер-биле үткүп, «Төрээн чурттуң камгалалын бүзүреддиг хандыраринга серемчиледдиг бединдер!» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка бүгү салбырлар идепкейлиг кирижкен.

Өөредилге төөгүге болган дайынчы өөредилгеден солдаттар байырлал будуузунде ээп келгеш, аңаа тураскаатканн бооделгеге кирижип, хүннүң-не танкодромга «тулчуп» туре күнээр турган. Ол өөредилгелерге гарнизонның танкистери бүгү тала-биле бедик белеткелдинн көргүскеш, Сибирьнинң Кызыл Туктуг шерииг округунга бирги черни ээлээн. Ылаңгыя сут адаанга танк башкарарының, янзы-бүрү моондактар эртериниң өөредилгезинге эки үнелелди алганнар. Улуг лейтенант А. В. Сойновтуң, капитан В. М. Рудьконүң командылаанны салбырларның комсомолчу танкистери ол өөредилгеге шылгарап үнгеш, социалистиг чарыштың тиилекчилери адыш салбааннар.

Округ масштабтыг ындыг улуг өөредилгеге белеткел болгаш аңаа барып кирижири чүгле дайынчыларга эвес, политажылдакчыларга, пропагандистерге берге болгаш харыысалгалыг деп чүвеин чарыш-ла болгай. Байырлал мурнунуң социалистиг чарыжын түңнеп, тиилекчилерни илередип, адап-мактаары гарнизонда база иептерээн эки чаңчыл. Танк командири, сержант Виктор Павлович Чуруксаев, шыгжакчы Сергей Анатольевич Шипицин, механик-башкарыкчы, ефрейтор Байрамалы Мукул-оглы Фарамузов, механик-башкарыкчы, ефрейтор Владислав Иванович Вежбовин олар боттарының байырлалын төргүнин демдеглебиле үткааннар. Оларның аттарын «Танкист» хана солунда киргеш, адаларының алдарлыг дайынчы чаңчылдарын ыдыктыы-биле кадагалап база алдаржыдып турар дайынчы-танкистер деп мактаан.

Танкистер хүнү чүгле дайынчы-танкистерниң байырлалы эвес, а танк кылыкчыларының, инженерлериң, конструкторларның дайын хоочуннарының байырлалы. Гарнизонның дайынчыларының байырлаанында бот-тыынгыр уран чүүлдүң оюн концерттерин, спортчу маргылдаалларны эрттирер.

В. САТ.

ЧУРУКТАРДА: бот-тыынгыр уран чүүлдүң идепкейлиг кижилериниң, аңаа дайынчылар [солагай талдан] А. Экизов, К. Туденов, И. Одажаков болгаш М. Аккулов олар өөредилге шөлүнге үнериниң бетинде; байырлалга тураскаатканн бооделгага хой сан алгаш. Эки дең мактаткан аңаа дайынчы А. Ажибаев.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

САННАР, ФАКТЫЛАР

⊙ ССРЭ-ниң Дээди Соведнинң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар Танкистер күнүн 1946 чылдың июль 11-дең доктаадып тургускан. Чылдың-на сентябрьның ийнги улуг хүнүнде оны демдеглеп эрттирип турар.

⊙ Совет танк тудуушкуну 1920 чылдан эгелээн.

⊙ 1920—1922 чылдарда шүптү 15 танк будурүп үндүрген. 1935—1937 чылдарда Т-26, БТ-7, Т-28, Т-35 болгаш өске маркалыг 3139 танкыны будурүп үндүрген.

⊙ 1938—1940 чылдарда чаа Т-34 база аар КВ-1 деп танкыларны будурүп эгелээн. Т-34 Ада-чурттуң Улуг дайынының дургузунда кол танк болуп келген болгаш ийнги делегей дайынында эң эки танк деп үнелеткен.

⊙ Т-34-түң конструкциязын М. И. Кошкинниң, А. А. Морозовтуң, Н. А. Кучеренконуң удуртулгазы-биле КВ, ИС маркалыг аар танкылар конструкторлары Ж. Я. Котин, Н. Л. Духов, А. С. Ермолаев, Н. Ф. Шашмурин болгаш оон-даа өскелер ажылдап кылган.

⊙ Совет танк шеринниң күштүг согуун гитлержилер Каунас биле Шяуляй, Брест биле Гродно, Дубно, Луцк, Броды чоогунга болгулаан баштайгы түлчүүшкүннерга-ла билгеп.

⊙ Москва чоогунга түлчүүшкүнге — 774, Сталинград түлчүүшкүнүнге—1500, а Берлинни штурмнаарынга 6000 ажыг танк киришкеп.

⊙ Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет үлетпүр будурүлге 102.8 муң танкыны болгаш аар артиллерия чепсээн, Германия — 46.3 муң танкыны база штурмнаар чепсекти будүргеп.

⊙ Төрээн чурт танкистериң дайынчы эрес-маадырлыг чоруун бедик-биле үнелээн. 250 муң кижи орденнер, медальдар-биле шаңнаткан, 1142 кижи Совет Эвилелинниң Маадыры болган, а оларның 16-зы ол атты ийи дакпыр алган. 200 хире дайынчылар Алдар орденниң бүгү үш чергезиниң долу эдилекчилери болган.

⊙ Дайын төнчүзүнде 6 танк армиязы, 19 корпус, 110 бригада болгаш 200 полк гвардейски болган.

⊙ Дайын чылдарында танк будурулгезиниң 9 муң ажылдакчылары орденнер, медальдар-биле шаңнаткан.

МААДЫРНЫҢ РАПОРТУ

Бистиң база бир чоргаарлаңыр киживис — Совет Эвилелиниң Маадыры Хомушку Намгаевич Чүргүй-оол. Чоокта чаа бистиң нейысылалывыстың Авиация кудумчузун Хомушку Чүргүй-оол кудумчузу деп эде адааны безин Маадырның ады өлүм чок, ол мөңгеде артар деп чүвеми хереченлеп турар.

Алдан-Маадыр аттыг чурттунчилел музейинниң эртем ажылдакчызы кижи болганымда, Улуг Тиилелгениң 40 чылына тураскаатканн тускай делгелге кылчыр дээш үш чыл дургузунда дайын кижижкиниринниң дугайында материалдар чыгжып келдим. Архив документилеринн база шүүлеп шилгиледим. Бистиң делгелге залында Ада-чурттуң Улуг дайынының кижижкиниринге болгаш фронтуга эң хой дузаламчы берген кижилерге тураскаатканн бир өрээл бар. Ында Тываның кайы-даа райооның төлээлери — эки кижилерниң чуруктары эдилеп чорааны эт-севи, оларның төөгүлүг документилери бар. Хомушку Чүргүй-оолдуң ол делгелгеге кирбейн барганы бис рапортун күүрне архивимден чаңа бижип алган мен. Ол дайынчы рапорттуң сезүн ол-ла хевээр коммуулуур:

«ТАР-да ССРЭ-ниң онза бүрүн эргелиг төлээзи эш Сүүшескийге биче лейтенант Хомушку Чүргүй-оолдан.

1943 чылдың май айның 15-тиң хүнү.

Эргим күндүлүг элчин. Силерге бо рапорттуу киңгерим ужуру болза, мени бүгү делегейнин чырымда хосталгаа ынакшылдыт, бүрүнгаар деп-шилгелиг кижи төрелгетенивиске кады, эң ылаңгыа улуг Совет Эвилелиниң маадырлыг, хостакчызы улуг Кызыл Шеринниң хүрээлеңнинге мени кады санаа күлээп алырын сагыш-сеткилимнин ханызынан күзеп рапорттан диледим.

Бичө лейтенант Х. Чүргүй-оолэ.

Танкистиң бо рапортунда тыва чонкуң Совет Эвилелин эжелекчи немец фашистерден хостаарынга белеткеп чөреддип турар-дыр. Өскээр чугаалаарга, Хомушку Чүргүй-оол бо кыска рапорту-биле совет чонкуң ыдыктыг хөрээнге тыва чонкуң бүрүн бердингенин арыг сөстер-биле бадыткап турар.

Хомушку Чүргүй-оол бодунуң башкарып чораан танкызынга конкуг хумагалыг чораан. Тываның хөвуларында трактор хой. Хайыраан эттн дораан үреп аар хажагай чоруктар база бар. Анаа хамаарыштыр кандыг тракторист трактортуңга камныг болгаш кывар-чаар чүүлдерни хумагалап турарын илередир ажылды совхоз бүрүзүнге онзалап чорутса деп бодалдыг мен. Хоочун уолаачы Тюлюш Тажи 19 чыл дургузунда чаңгыс машинаны мунуп келгенин ооң кады ажылдап чораан эш-өөру билир. Эдилээн эдинге камныг чоруктуң эки үлегери ол.

Хоочуннарның Хомушку Чүргүй-оолдуң нзин истээр, ооң эдилээн эт-херекселинге, эдинге хайыралыг эки чаңчылым база дээп салгаар аныяктар бар. **М. КЕНИН-ЛОПСАН.**

ТЫВА ЭКИ ТУРАЧЫЛАР АТТЫГ ШӨЛ

УССР-ниң Роено облазында Деражно суурнуң чурттакчылары боттарының хостакчылары —тыва эки турачылар дугайында чырык тураскаалды чүректеринде камныг шыгжап чоруур. Алдар Тейжигежинде, суурнуң акы-дуңма хөөрүнде, ССРЭ-ниң өнзы-бүрү нациялыг хамаатыларының төлээлери — бистиң амгы вас-кежиктиг амыдырал чурттаалгевыс дээш амы-тынын харам чокка берген совет дайынчыларга мемориалдыг комплексти тургускан. Суурнуң төвүнде тыва эки турачыларның суурну хостаарының түлчүүшкүнүнга кирижкенин мөңгежиктеп мемориалдыг самбраны быкыглаап тургускан. Школаның кызыл нчилери баштай тыва эки турачыларга тураскаатканн өрээлди белеткеп тургускан, ооң соонда Ленин болгаш Улустарының Найыралы орденниг Тыва АССР биле УССРниң Ленин орденниг Роено облазының музейинн организастаан. Улус депутаттарының кодээ Совет күүскомунун шиитпири-биле чаа кудумчуларны Тыва эки турачылар база Кечил-оол кудумчуларын деп адаан.

Мырыңай чоокта чаа «Рассвет» колхозтуң баштаар черн болгаш партия организациязы Сеян сыннарының эзирлеринн — тыва эки турачыларның «сагыш четтирип», баштайгы кирижкенн түлчүүшкүн болган шөлүү «Тыва эки турачылар шөлүү» деп адаарын шиитпирлээн болгаш ону ажыл-херек кырынга боттандырып, шөлдө улуг хамчээлдиг, ийи талазында бижиктиг мемориалдыг самбраны тургускан. Ооң солагай талазында Улустарның Найыралы орденнин болгаш бөш адыр кызыл сыдыс чураан кол онда: «Совет Эвилелиниң улустарының интернационалчы чаңгыс эттиг болгаш акы-дуңма найыралы делгерезинн!» деп бижээн. Оң талазында мындыг таблица бар: «Тыва эки турачылар аттыг шөл. Шөлү — 12 га. Тараан культура — рёп «могилевский». Кайы бригадаанын — Деражно суурнуң. Бригадири — Стецюк Петр Титович. Шөлдү ким болбаазыредып турарыл — Деражнонуң № 1 чер ажылдыг участогу. Маңап турары дужут— урезин — 5ц/га, эслокно—8 ц/га.

1944 чылдың январь 30-да болган бистиң суур дээш туламчуушкунга 150 ажыг фашист солдаттар болгаш офицерлер өлүрткен. Ол түлчүүшкүнге 12 совет дайынчы эрес-дидимнибиле өлгеп, оларның иштинде 3 тыва эки турачы: гвардии ТАР-ның Күш-ажыл орденнибиле шаңнаткан турган. Ооң аныс чурту Эрзинниң Нарын сумузу. Ам ында ооң кады төрээн бир оол дуңмазы болгаш өске-даа төрелдери ажылдап, чурттап чоруур.

Маадырлыы-биле түлчүп чораан танкистиң кадайы Н. Д. Анчима Каа-Хем районнуң Дерзиг-Аксы суурда, ам 70 харлаан, уругларының баштыңында чурттап орар. Фронтучүүнүң оглу Эрес-оол адазы фронтуже чоруп турда ийи хар ажып турган. Ам ону өзи Надежда Донгей-ооловна Анчиманың ачызы-биле Эрес-оол Идамовин Анчима дээр, ол «Совет Тыва» совхозтуң ажылчыны.

В. УЙНУКАЙ.
Каа-Хем район.

ТАНКИСТ КЫРГЫС ИДАМ

1943 чылдың май 20-де он бир тыва эки турачы танкистерни Ада-чурттуң Улуг дайынынче Тываның ярат чону Болгаш дергүл-терелдери үдеп чоруткан. Олар, бир эвес сагыш ышкаш чүве болза, каш-ла хонгаш фронтуга чеде бээр турганнар ийик. Ынчалзе-даа Горький хоорайга тур хуусаалыг дайынчы белеткея эртпирер силер дээш, оларны таяа школазынче чорудупкан. Өөредилге шелу дээрге чоогган Кызыл чанында Кок-Тейнинң хөвүзу дег боор. Оңгуучиңгил, дөш-дөвүүчүл, «азып каан оңгарлар дээш чок-ла чүве чок. Кандам, шойдан шуткуп кылган Т-34-түң «дыынэ туткан он бир эки турачы эртендеп кежээге чедир танкодромну бир кылдыр халдып турә түнээр мындыг.

Дайын шөлүнче кирип, дерн чыды чыттап, хөйну коруп каапкан үрен-мергеп ергедуржулгалыг командирлер боттарының мергежилгизинге ениин дайынчыларны — эки турачыларны өөредип турган. Кажан-на фронтуже деп дужаал келир ирги, дүрген-не барып түлчуп кирип турза дээш кижи бүрүзүү четтиккес. Волга кыдынга күстүң баштайгы демдектери көстүп, шаптарның бүрүлери сарга-рып турда, оларның күзели бүткен. Барыын чүүче хапкынар. Эки турачы танкистер Киев чоогунга Украинаның 2 дугаар фронтузунуң 72 дугаар танк дивизиязының 25-ки полугу-биле каттыжа бергеп.

Фашистерниң улуг камгалаа гургузуп алгаш турганы Черный Камень деп суурну хостаары-биле оларның дайынчы оруу эгелээн, «Атекаже!» дээн баштайгы команданы аңаа дыңнаннар...

1945 чылдың майда Прага хоорайга дайынчы оруун тыва танкистер дооскан. Кишинев-Яссыга немец камгалалды чок кылырынга киришкеш, Донгак Уйнук-оол, Бай-Кара Бичө-оол, Кыргыс Идам маадырлыы-биле өлгеннер.

Дайынче аттанырының мурнунда, 1931 чылдан фронтуже чоругуже чедир, Кыргыс Идам республика типография-зынга ажылдап турган. Өруктүлээриниден эгелээш ол типографиянын янзы-бүрү харыысалгалыг ажылдарын кылып чораан. Ооң кады ажылдап чораан ээш-өөру фронтучу Оюн Биличир-оол, Оюн Данай-оол, Степан Феоктистов болгаш оон-даа өскелер аңдаа ажылдап, чурттап чоруурлар.

1943 чылда Кыргыс Идам ТАР-ның Күш-ажыл орденнибиле шаңнаткан турган. Ооң аныс чурту Эрзинниң Нарын сумузу. Ам ында ооң кады төрээн бир оол дуңмазы болгаш өске-даа төрелдери ажылдап, чурттап чоруур.

Маадырлыы-биле түлчүп чораан танкистиң кадайы Н. Д. Анчима Каа-Хем районнуң Дерзиг-Аксы суурда, ам 70 харлаан, уругларының баштыңында чурттап орар. Фронтучүүнүң оглу Эрес-оол адазы фронтуже чоруп турда ийи хар ажып турган. Ам ону өзи Надежда Донгей-ооловна Анчиманың ачызы-биле Эрес-оол Идамовин Анчима дээр, ол «Совет Тыва» совхозтуң ажылчыны.

В. УЙНУКАЙ.
Каа-Хем район.

Сибирьнинң Кызыл Туктуг шериг округунуң танкистери «СЭКП-ниң XXVII съездизинге —бистиң кызымаккай дайынчы күш-ажылывыс!» деп деңзиттиг социалистиг чарышка бедик кодурлуушкүн-биле кирижип турар. Олар дайынчы белеткелинии доктаамал бедитпишаан, дайынчы чепсектиң болгаш техникалыг чүткүлдүг шиңгээдип ол. социалистиг Төрээн чурттуңуң камгалалын бүзүреддиг тапсырарынга серемчиледдиг болуп турарлар.

Дайынчы болгаш политиктиг белеткелге идейлиг дадыгыышкынны алган дайынчыларның эң эки көргүзүглерин практиктиг кичээлдер болгаш шөлге дайынчы өөредилгенин түңнелеп бадыткап турар. Дайынчылар ортузунга өөреднлге-кижизидилге ажылынга улуг рольду политажылдакчылар, пропагандистер ойнап турер.

ЧУРУКТА: Н шериг кезээниң партия комитединиң секретарыкын оралакчызы, майор Григорий Целогуз өөредилгенин соругазын комсомолчу дайынчыларга таныпбырлап тур. Солагай талдан — аңаа дайынчылар Шухрат Азаматов, Икрам Худайбергенов, майор Г. Целогуз , аңаа дайынчы Сергей Воронков, танк командири сержант Раминс Балы-Оглланов; практиктиг кичээл үезинде Батальон командирининң оралакчызы майор А. Кудрин суг моондактарын эртерикге өөредилге сорулгазын танк экипажтарынга таныпбырлап тур.

А. КУЗЯРИНИҢ фотолары.
СЭТА-ның фотозоронказы.

УРУГЛАРНЫҢ ЦИРК БӨЛҮҮ

Кызыл-Мажалыктың № 2 оргумак школазының бөлүк окуучулары, уругларды досту шактадында В. И. Ленин аттыг «Тыва дег-дүгүү» комбинаттың Культура ордузунче чоруп кааргар. Уругларга досту шактарда янзы-бүрү солун бөлгүмнерин ында организастап турар. Ылаңгыя «Арлекинов» цирк бөлүүнүң кичээлдерин доктаамал чоруп, ында хей кижи киржип турар. Цирк бөлүүнүң бичии артистеринге белеткеп чорун турда, кижи көөргө, шынап-ла солун.

Чайгы үеде бичии артистер гастрольдап чорун каар. Бо чайын база ындыг болган. «Арлекинонуң» каза-дээ ойнап турарын көрүп болуур турган. Уругларга ажык шелге, ловүү түрлевинге, стадионга пионер лагерьлеринге, тараа шаңынга-дээ о ю н көргүзүп чорун тургаанар. Бо чайын Чаа Шагаан-Арыг, Чадаана хоорайларга, күш-ажыылдың болгаш дыштанылганың «Хадыңчыгаш», «Мойнолык» лагерьлеринге, «Тээжныйгаа» оюн көргүскен.

Чаа өөредилге чылы эгелээн. Уруглар школазында парта артында олурупканнар. Өөредилгеден дашкаар хостуг шактарда «Арлекинонуң» бичии артистери мергежилин улам хамыладып, база катап-ла белетчемип кирипттерлер.

Т. ЧАЛЗАП.

Барыын-Хемчик район.

КРУЗО-БИЛЕ ИНТЕРВЬЮ

Даниель Дефоның «Робинзон Крузо» деп романының маадырыбиле беседа. Бо беседа ук маадырның амыдыралынга таварышкан шорулгатыг бергелерин ажыл эртип чорээш, ажыктыг арга-дүрүлгезин чаасчаан боду кончал чедип, шыгжаадып авганының дугайында. Херек кырында болбаан-даа бол, бо чугаа ужуралдар сонуур-гап, анда хандыкшыл чоруур кижилерге ажыктыг боор чадавас.

— Мистер Робинзон, силерниң намдарыңар дугайы бүгүдеге билдингир болгай. Силер онзагай, кайгамчык ужуралдарга таварыжып, оларны ажып, чүрттеп эрткен болгай силер. Ол—кижи бүрүзүнге ынчаар болдунмас. Силерни ондактыг орукче чыгаанын сундулал-хандыкшыльдарның будеринге кандыг-ла бир күштүг сеткилхоон түрер ужурлуг.

— Мен чүгле далайга эжиндирип, аян-чорук кылырым күзээр боордан башка еске чүве дугайын дыңнаар хөөнүм чок чорээн. Сеткил-сегиспимның далайже чайгаар иттиришкинни ачамның меним ынаар чүткүүрүнче хорун турарынга, аванның болгаш эш-оорумнуң кандыг-дээ көгүдүшкүн болгаш сүмелерининге удур болгаш.

— Силер кайгамчык эдептиг амыдыралды чүрттеп эрткен болгай силер, амы-тыл оскунары мырыңай кес кырында боол турган таварылгалар хей турган. А оларның эң бергелери ээн күруг ортулукка болгулаан. Ол ортуяук силерге түрегледиңгө болгаш озал-оңдактың демдээ боол артпажыргы бе, чугаалап көрүңерем?

— О-о, кайын ындыг боор, чок! Ам Англияда хиремде ол ортуяуумну дүнеңиң-ле дүжээр-дир мен. Хүнүү бадыр-ла ону сактып бодаар турдум. Дүжүмде безин ол ортулук дугайында чугаалаңын чыдар болган ышкажыл мен.

— Кайгамчык шудургу шыдамыкайыңар-биле чедип алган ол арга-дүрүлгеңер болгаш эртем-билиңер дуза болган ышкаш. Силер ышкаш бергеверге таварыжыкан кижилерге ажыктыг болур боор, ындыг таварылгаларда кайыынчүүден эгелээрил, чугаалап көрүңерем?

— Чүнү-даа мурнай ук черни толтап шинчилеп көргеш, чүрттеварынга таварымчалыг черни шилип алыр.

— Ону тып алган дижик бис.

— Мен башкай база тып алдым, ол-ла ыйнаан деп бодаан мен, а ооң соонда эриң кырында шилип алган черим чүрттеварынга таварымча чок чер болган. Ол — далай эриң, чавыс болгаш чимдикпээш малгаштыг болду. Эң-не багай чүве— уоок кавыда дус чок, суг база чок.

— Ийет, ийет, силер далашкан-дыр силер. Ынчалза-даа силерни биилеп ап болур шыкаш...

— Мен черже ботка таварымчалыг болур элээн хей чүвелерни күзеп турган мен. Бирээде, чүрттеар чер ижер суг чоогу кадыг черге болза эки; ийеде, изиг-хаңылыңдан чаглаа; үште, ол чаглаа — ийи-даа, дөрт-даа дөвөннарлыг ареатан амыдыралының халдаашкынындан камгалап боор ужуруг; адак соонда, хоргастаныш камгаленырда, бурган өрүзээп, далайга корабль келзе, ол кестү бээр чаглаа болза эки.

— Бистиңде, бургенге бүзурээш, бүүрээп дүштүң дижир...

— Ынчанмайын камчаар.

— Пат боорда, бедик дагда, хама ышкаш кадыр челим хавыңа бааргында бичии деспек чер тып алган мен. Ооң кырындам кандыг-даа озал-оңдак келбес.

— Хынаачалыг-дыр, чүү дээр боор...

— Майгым тигерде мен оңгөр көр шилип алдым, сом чартык тырыңы шыйып алган мен. Ооң шаа-биле ийи одуруг кылдыр быжыг өргөөнөрни черже кандыр кирер шөпкүлеппкен мен. Өргөөнөр бажы шиш, чидиг. Өргөн херимнимниң бедии беш метр ажыг. Ийи одуругнуң аразынга хос шөл арттырып каан мен.

Херимни кым-даа, чүү-даа артап-даа, аразы-биле одуп-даа шыдавас. Үнер-кирерде өрген херимни ажар чаза кылып алган мен. Кире бергеш, чадаңы ол каап турдум.

— Серемчилелдиг болур дээш-ле эмин эрттир шүүдээн эвес силер бе?

— Будүү бодап турганым дайзынналардан камгаланыр ажыы-дээ чок турганым сеөлүнде билген мен.

— А ооң соонда кончалдыдар ынчаш? Ыя ол чүрттеп турген чеример силерге тавышты бе?

— Чаъс-чөйүктан ыяктаныр дээш, ийи даңгыр майгым кылып алган мен. Баштай бичии майгымны тиккеш, ооң дашкыдан улуг майгынны тиктим. А ооң кырын корабльдан парустер-биле кетай ап авганым брезент-биле шып алган мен.

— Силерге янзы-бүрү материалдар болгаш эт-херекселдер турганыңга кижи адаарган болур чүве-дир...

— Ооң соонда мен даргa күй казып эгеледим. Кастынган даштарны болгаш довуракты херим чаныңче дажыглаш еппаргаш, оон аас кылып алган мен. Күй майгын артында болгаш, ол мээң аъш-чем сугар черим болган, аңаа чем үрелбес. Ол бүгүнү кылырынга хей хүннер болгаш хей күш үнген.

— Ындыг кайгамчык баңбаң тудуп авганыңар соонда чаа чүнү-чүнү кылыры негеттиниң келгенин?

— Чүрттеар чер кылып алганым соонда, одаг орнун кылыры эргежок чүгүлә апергам. Одаар ыяш база херек.

— Эзи күруг черге кара чаасчаан артаан кижиниң бажыңга кандыг бодаалдар кирер боор-дур, чугаалап көрүңерем.

— Бодумнуң байдалымның дугайын шыгыы болгаш хандыр боданыр ужурлуг болган мен. Ынчангаш демдеглелдер кылып эгеледим, ол демдеглелдерни мен ышташ мындыг байдалга таварыжы бээр кижилерге сургаал болзун дээш-даа эвес, а мээң хилинчектен чораан сеткил-сегиспимни чиигедир дээш кылып турдум.

— Аңаа-ла бир таварыжы бээр кандыг-ла бир дузага идеген силерге бар турду бе?

— Мен хей черге идеегээр чоруктан үштүнүп, ам харын кончап-чоол диңмг чүрттеварын-ка күзеп бодаар апергам мен.

— Амыстың кес кырынга кээр эң берге ойде аймаңнып, дөвөдээриндең багай чүве черге чок. Ындыг таварылгада силер чүгле бодуңарга ынангаш, тура-соруунар чидирбээн болгай силер.

— Баштай мен үгам-күт чок эрик дүргеар маңнап, дөвөдеп, арын-бажыңны шашкыланып, эздереп: «Өлдүм-читтим!» — деп алгырып, ооң, пат чегеп төнгеш, кээп дүжеп турдум. А ооң оожургап алгаш, мынчаар бодаңдым: моон-даа дора боол болуур, каржы-дошкун чорук бүрүзүнден-ле бүвнүг чүвени тып ап болур. Кижиниң тыны кончуг, ынчангаш кончуг берге таварылгалардан үштүнүп үнериниң аргазын черле тып ап болуур.

Л. РЕПИН беседамашкан, «Комсомольская правда» сонунда.

ТУРАСКААЛ ЭРТИНЕ

Бо чылын ЮНЕСКО-нуң түскай шинтиирил ёзугаар орус болгаш делегей литературазының кайгамчыктыг эртине-чогаалы — «Игорь полугүкүң дугайында сөстүң» 800 чыл болур оюн демдеглеп эрткирип турар.

Бо кайгамчык тураскаалга хамаарышкан ном-дептерлер, шинчилелдер чыл санында-ла хөйү-биле үнүп турар.

Ам ук чогаалдың бир маадыры — Ярославнага хамаарыштыр үлүг украин шүлүкчү Тарас Григорьевич Шевченконуң «Ярославнаның ыы-сыызы» деп шүлүүн номчукчуларга бараалгаттыыс.

Тарас ШЕВЧЕНКО.

ЯРОСЛАВНАНЫҢ ЫЫ-СЫЫЗЫ

Мүңгераалдың керек чажын Ярославна
Путивльге эртен эрте топ-ле орган.
Хенкилештир кудараакан ырнап орган,
Хемдиткензиг мүңгераяын ажып орган.
Өрүзээ дилеп ол-даа мынчаар сарыыналган:
«Өле кускун сагындыраар дулгуяк мен.

Кудургяйлаа Донну дургаар үжүп чораашаа,
Кундус кежи чеңнеримни оттуруп вайн,
Каза-ла хаанымның аксын сөөгүү
Катиган ханга борашкының барып керейн.
Ханы балыын чода тудуп берип керейн,
Хартыганың машпатайы болу берейн».

Эртен эрте Путивльге Ярославна
Эриндеядың керек чажын топ-ле орган:
«Чалгынчары черге детбес дээргим сеп,—
Сагыш-хөдүм, сагыш-хөдүм, ужук-ла, че!
Сүрлуг-күштүг чалгынчыңны херип алгаш,
Чүге бисче бедик черден хандап келдиң!

Калчаа-дерзин согунчар-даа улай-улай
Хаанның шерии кайы сен дээш ужар чүзүн!
Эзрем далай, ак-көк кудай, байлаш чор-даа
Эвээш кылдыр сагындырып келгени ол бе!
Далайга көөп корабльдер чейтаар туржун,
Даржыятаныт ажыг-шүжүг эжиеп сундук...

Өзү шаа, оксезин үзүк халдап келгеш,
Өөрүшкүмүү, хөглелимнин хөме бастың.
Чашпаннарлыг хөөуларже тарадың-ла
Чажыпкан сен, ажыг-шүжүг, ажыг-шүжүг!».
Путивльге эртен эрте Ярославна
Мүңгераалдан сагыышсырап ыглаап орган:

«Делгем, күштүг, хоочун Днепр,
Тейлеп ор мен, болгаш керем:
Чалгыларның сүрлүг күжүн мөөңнеп алгаш,
Чалымнарны өде халып, үүрмектеп,
Половчулар черлериниче сарыынаалып,
Бодуң шүрен чыттың-даа чоп...

Хамелерге Святославтың шериглерин
Херии черже — Кобяктыва аппар чордун.
Үүрмек сайлар безин хемелерге
Үүжелер дег, чыгты берген чордулар чоп...
О, мээң эргим Славутичим!
Орнукшуулга херекселин эжиеп берем.

Таптыг, эптиг орундан мен салып берейн,
Далай сүүлга карак чажы немере эвес».
Путивльге Ярославна ыглаап-ла орган.
Мурнунда бо хаалгалар ыыттешпастер...
Ынчап чоруй чайынналып, алдынналып.
Ыдыктыг хүн дээрже шөлээн союп үнген:

«Чүүдэн артык ыдыктыг хүн тейлеп ор мен:
Чүү-даа чүвээ өөрүшкүнү эжиеп бердиң.
Черим болгаш кижилерин амыраттың,
Че-че, ыңай, меним көңгүс оя бердиң.
Дээргн, хүнүм, көрүп көр даан.
Дээскиндир өртең шынаа шыыс чыды.

Хаанны болгаш оок шерии
Катай-хаара хуюктаптың...
Ооң арткан дулгуяам сен өлүрүп шаг!
О, хүн сен, чырытпа-даа, чыгытпа-даа.
Эргим хаанын кара бажың черге салган.
Эжи мен-даа туюк кылдыр хуулга бээр мен!»

Июнь 4. 1860 ч.

М. ДОРЖУ очулдурган.

КАМНАП ЧОРУУЙН

Хаймралдыг, эргим эжим! Удеп кагдың...
Чарлыр өйүң муңгаш шагы эртип турда.
Чаактарың куду баткан, аржаан сүү дег,
Карактарың чажын утпайн, сактып чор мен.
Каза-дээ бол дүне, хүндүс үзүк чокко
Чаражым сен, бодаалдарым доюлдурдуң.
Часкы немээ «ынак мен» дээн хоюг үнүп,
Катап меним болчаавысче чалаан дег-дир.
Амыр эвес, чымыш долган үелерде
Чазын соглээм ийи сөзүң хей-аът кинрди.
Амыраам сен, бүзүреним куштелдирип,
Чалыы чүрээм чалгыны бооп чүглей бердиң.
Аес-нежиним — арыг шынчы ынакшылым
Чалаар одуң өжүрбес дээш камнап чоруйн.

Бады-Байыр ТАРААЧЫ.

АЖЫ-ТӨЛҮМ КАРАА БОЛУП

Тыва чонум — домейлээчел,
Тывызым дег — эскерниичел.
Алызындан салгап келген кижээргей бе!
Аңчы, малчын үктүг болгаш ындыг мен бе!
Ак-көк баштыг өгбе кижи
Айтырыглар салбайын-даа.
Арыңдыва топтап көргеш, хевирүүден
Аңаа, аваң чайлыг тып көөр: «Оожүү сен бе!»
Мээң караам — аванныы дег.
Мээң думчуум — ачамныы дег:
Оларымдан, паспорттан дег, чеже кырган
Оваа таныя келбээн дээрил, тывызык чоп!
Аваң, ачам биеэде-ле
Ажыг кирген... Ынчалза-даа
Аваң караа, ачам думчуу менде болгаш
Амгы шагны көрүп, танып чорүүр бооп-тур!
А мен бодум — келир өйде
Ажы-төлүм караа болуп,
Тайбың чаагай бүрүн-бүдүн делегейни
Тээлээ-биле кайгаарымны күзээр-дир мен!

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

ЧАА ШООДУГЛАР

ЭЛДЕП ЧИКТИГ

Аъттар дилээш, дүүн кежээ
Алаактан бээр чанып ора.
Судак кыдыы шыгыш черде
Шүүрүүн чыткан көрүп
кагдым.
Эзлерп оюу чүге
Экиеп шыгжап каан көргү!
Эзи черде «хорул» чыдар
Элдеп чиктиг шүүрүүн боор...

ХАМААН

Сөөкка донуп, аштаза-даа
Совхоз малы хамаан эвес.
Арын чудааш, согунар-даа,
Ажтылап көөптар-ла ыйнаан.

Бодал чорүүр кол-ла чүвем
Бодум түүда малым
боор-дур.
Олар мендн өзүп түрза,
Оон өске чүү-даа хамаан!

ШЫНЫҢ СӨГЛЭЭН

— Мени көңгүс тамыжастаан,
Мендн безин солушпастаан,
Сыңыйландыр үрдүнүпкен
Сыңзының көнчүг апаргаң
сен!
— Ажыл-албан аайы-биле
Ашаам өрү депший бергеш.
Начальник курьяа кижи
Адыргавас аргам чок-тур...

В. МОНГУШ.

СОНУУРГАКТАРГА

ХАРЫ-АЛДЫ ЧҮС ЧЫЛ АЖЫГ

Чехословак найысылаяда омзагай төөгүлүг чер — сураглыг Карл көвүрүүг. Ол 1704-1714 чылдарда түттүнүп тургустунган болгаш хей санныг скульпторлар оюу хевээвээн. Оон өт-сураа Чехословакиядан дешкээр алгаан, миллион-миллион открыткаларда, чуруктарда, фарфордан кылган сүй-белеә төвөлчыгаштарында ол чуруттунган.

Солун төөгүлүг, бо чараш көвүрүүнүң хары алды чүс чыл ажыг. Оон быжыынын, турушттүүнүң чажыды — дөштар тудуштурган холуксоода дегее чүүрүзээ, сүт, кызыл арага холаан дижир. Көвүрүүнү Карл IV дүжээлүң ёзугаар бүрүнгү Праганың сүрегликтерү болгаш тудугжузу Петр Парлерж 1357 чылда түдүп эгелээн. Ортаакы чүс чылдар үезинде Европага Славян Чехия техниктиг ажылдар кылыр талазы-биле база бир коя черни эзлеп турган. Европага бирле дугаарында чудумчулар чежиө көвүрүгээрин, сүт дамчыдар хоолайлар салырын Праганың чедип алганы оюу бадыткап турар.

Карл көвүрүүнүң дажы кончуг бижиг. 1945 чылдың май 9-та, чехословак найысылаяды питлержи эжелекчилердең тосташкан маршал Коневаның армиязының танкылаярын ол бодунуң мөге эктинге чүктеп эрттиргеп.

«Советская культура» сонундан.

КАДЫКШЫЛЫҢАР ДЭЭШ

«Аргалыг-ла болза бүгү сеткил-чүрээрден удаа-дараа каттыжып турукар!» деп Стэнфорд университединиң (Калифорния штат) болук америк эртемденнери сүмелеп турар. Хей чылда кылып келген шенелелеринң түнелинде олар мындыг түннелге келгеп: бирээде, кижи каттырып турда, шыңгаңнар сиригеймип турар болганда, оларның «үшеннишкинниг ажылдаары сулараар. Ийнде, каттыы чүрек согуун ооштүгадыр, ооң түннелинде хөп базыышкыны кудулаар. Ханда адреналын саны кызырлыр, ынчангаш организмниң нинти байдалы сергелең апаар. Ол кижиниң психиктиг байдалын экижидер. Ынчангаш кадык болур дээш каттырыжыкар!

Редактор В. С. ШАРАПИН.

Кино

СЕНТЯБРЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, «Материнская любовь» 11.20, 14.20 17.20 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Солнце в кармане» 9.15, 12.35 «Черная стрела» 10.45, 14.10, 18.00. «Вера, надежда, любовь» 16.00 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тайна черных дроздов» 14.00, 16.50, 19.40. «Любимец публики» 12.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киносборник» 10.00, «Затянувшаяся расплата» 11.20, 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Киносборник» 15.00 «Тайная прогулка» 16.10, 18.00 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Фраги— разлученный со счастьем» 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Принц за семью морями» 9.30, 13.50, «На площади Гарибальди» 11.20, 15.40, «Материнская любовь» 17.20, 20.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Черная стрела» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30, «Киносборник» 11.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тутси» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

БЫЖЫГ ХАРЫЛЗАА ХЕРЕК

Амгы үеде республикада уран чүүлге салым-чаванныг уругларны өөредип, культуреның келир үедеги кадрларын белеткеп турар 27 школа бар. Оң бирги беш чылдың дургузунда беш уран чүүл школазы ажыттынган. Ында өөренип турар уругларның саны база чыл келген тудум өзүп орер. 5 чыл бурунгаар ындыг школаларны 198 өөреникчи доозуп турган болза, ам 279 четкен. Кызылдың, Кок-Тейның, Күзүл-Мажалыктың, Межегейниң, Ак-Довуракның уругларын уран чүүл школалары чылдың-на хей уругларны доозтуруп турар.

Уран чүүл школаларының ажылында бир чугула чүүл — ниитти билиг школалары-биле харылзаа. Музыка база уран чүүл школаларының башкылары ниитти билиг школаларының башкылары-биле кады педсоветтерни эрттирип, кижизидилге айтырыгларын демнежил шинтиирлээр ужуруг. Бистиң республикада бо талазы-биле өскелерге үлегерлиг ажыдып турар коллектитер бар. Чижээлээрге, Танды районнуң Межегейде уругларның музыка школазы (директору Е. Н. Поздникова). Бо коллектив ниитти билиг школазы-биле доктаамал харылзаанны тудуп келген. Башкылар ажык кичээлдерни, төрелдер хуралын, класстан дашкаар ажылдаонны кады эрттирип турар. Ынчалза-даа мындыг школаларның саны эвээш боол турары хомудаачыг. Кижиндиргө ажылын шым организастаавайн, уругларның хостуг үезин, кичээлдерни солун эрттирбейн турарындан чамдык школаларның өөреникчилери чыл тенмээнде өөредилгезин дөө кээр чоруктар бар. Сарыг-Сеңги, Бай-Хаактың, Шагаан-Арыгның уругларның уран чүүл школаларында ындыг өөреникчилериниң саны хөй боол турар.

Ниитти билиг школалары-биле харылзааданы ыңгыда, уран чүүл школаларының башкылары доозукчуларының салым-чолун долузу-биле шинтиирлээр төлээде уран чүүл училищезин-биле харылзажыр ужуруг. Бо талазы-биле ажыл республиканың школаларында кошкен деңнеде. Музыка, уран чүүл школаларынга ынаар хөгжүмчүлериниң конкурузун, башкыларның күүселдеринин көрүлдезин, семинарларны Кызылдың уран чүүл училищезинин башкылары эрттирип турар, ынчалза-даа таарыжаа черле кошкак. Ооң уламында Кызылдың уран чүүл училищезинче өөренип кирип турээрлер эвээш болуп турар. Бир эвес харылзаа эки турган болза, байдал ындыг болбас. Уран чүүл школаларында бо чыгы 270 доозукчуларның 61 кижи училищезинче өөренип кирип, ону доозуп турээрлер база хей болгурун чедип алыры башкыларның бир кол сорулгазы болур. Ооң күүсеттинкери башкының кызымак ажылындан база хөйү-биле тамаарыжыр.

Чаа өөредилге чылында башкылар үстүнде айытпыган четпестерни чайладым, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар апаар.

Б. САЯ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40— «Зарядкаже, чысхаалыңар!». 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг ундурүлге 9.10 — Орус улустуң «Орловский сувенир» деп хөгжүм херекселдериниң ансамбли ойнаар. 9.35 —«Спортлото». 36-гы тиражы. 9.45 — «Танки против танков». Док. фильм. 10.95 — «Будильник». 10.35— «Совет Эвилелинге бараам боол тур мен». 11.05 — «Кадыкшыл». 12.20 — «Эртенги почтаа». Музыкалыг дамчыдылга. 12.50 — «Ералаш». Уругларның юморлуг киножурналы. 13.00 — «Кедээниң шагы». 14.00 — «Музыка киоскузу». 14.30 — «Парад Победы». Док. фильм. 15.20 — «Аян-чорукчулар клуву». 16.20 — Бөгүн — Тамкистер күнүнге. ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң чүяктыг танкыныҢ Коя эргелелиннің начальныгы Ю. М. Потаповтуң чугаазы. 16.35 — Тамкистер күнүнге тураскаадткан концерт. 17.20 — «Жизнь для книги». Ном үндүрүкчүзү болгаш чыдыдыкчы И. Д. Сытниниң дугайында эртем-нептереддиг фильм. 17.40 — «Чалгаарынчыг төөгү». Телешиң. 19.05 — «Делегей панорамазы». 19.50 — «Зеленый змий». Улуг улуска мультфильм. 20.05 — «Тайга». Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Третья проблема тренера». Эртем-нептереддиг фильм. 21.45 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг ундурүлге. 22.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Торпедо» (Москва) — «Спартак». 22.45 — «Сопот-85». Эстрада ырызының фестивалы. 00.05—00.15— Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Зарядкаже, чысхаалыңар!». 8.15 — «Чүүрүк бүрүзүнде—үүнү». 8.30— Ритмниг гимнастика. 9.00 — Орус чугее. 9.30 — Хабароскиниң телестудиязының программазы. 10.25 — «Чүгле ынчангаш тиилээн бис». Совет композиторларның ырлары. 11.00 — Суглыжка спортунуң талазы-биле делегей чемпионады. 11.45 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.45 — «В гостях у сказки». «Веселое волшебство». Уран-чечен фильм. 14.20 — «9-ку студиз» телекөрүкчүлерге хөрмүлзап турар. 15.20 — «Дебют». Алма-Атаның Курмангазы аттыг күүрине консерваториязының скрипка ансамбли ойнаар. 15.50 —«Совестьэ». Беш сериялыг уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 17.15 — Тайбың болгаш амыктаар. 17.50 — Киноконцерт. 18.40 — Док. фильмнер: «Ленов помкоснованье». «В вечном движении». 19.05 — Ленинчи шаңналдың лауреаттары — шылгараңгай совет композиторлар Д. Кабалевский. Фильм-концерт. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». Мультфильм. 20.15 — «Москва... Как много в этом звуке...» Док. фильм. 20.35 — Тембрлиг баянчаар ансамбли ойнаар. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Первая любовь». Уран-чечен телефильм. 22.50 — Вьетнамның мастерлериниң уран чүүлү. 23.30 — 00.15 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Тбилиси) — «Зенит».

СЕНТЯБРЬ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Совет книжнге». Док. телефильмнер: «Добро пожаловать». «Живая вода Карпат», «Думая о завтрашнем дне». 15.20 — «Драматургия болгаш театр». А. М. Горький — «Мещанар». 16.15 — Көрөй Улус-Демократтыг Республиканың национал байырлалынга — КУДР-нуң тургустунган хүнүнге. «Тэдонган хемниң кырында таңдар». Киноочерк. 16.35 — Аванның школазы. 17.05 — «Харылаңар, горниңер!» 17.35 — Болгарияның национал байырлалынга — Хосталга хүнүнге. БУР-нуң телевидениезиниң программазы. 18.30 — Силеонның бажыңында чечектер. 18.45 — Ажыл херектер болгаш кижилер. «Угланыышкын: интенсификация». Будуруллгени эргелеп-башкарарын сайгарамгайыдар талазы-биле Ленинградтың «Светлана» ажыл бирикчезиниң, «Май Бирикчезиниң, «Октябрьның тугуз каттыжыышкынарының ажыылының дугайында. 19.35 — «Город над головой». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң башкы сериязы. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Балет дугайында» Москвага балет артистерининг V делегей конкурузунуң түнелдери. 23.00 — Футбол талазы-биле доңгулал. 23.30— 23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Вот и вся жизнь...». Док. фильм. 8.35; 9.35 — «Игорь полугүкүң дугайында сөс» болгаш орус культура. 8 класс. 9.20 — Орус чугее. 10.05 — ПТУ сурууладырына. Обшествоведение. В. И. Ленин— «Марксизмниң үнер үш дестери болгаш тургустунган үш кезектери», «Карл Маркстың өөредининиң төөгүлүг салым-чолуң». 10.35; 11.40 — Литература. 10 класс. В. И. Ленин — «Партия организациязы болгаш партийжи литература». 11.05 — «Эртем болгаш амыдырал». 12.10 — Башкыга — музыка кичээли. 2 класс. 1-ги дамчыдылга. 13.10 — Төөгү. 6 класс. Салиминиң шынының талазы-биле суд. Ортаакы векторниң эвойлуларының баштайгы чыындызының дугайында. 13.40 — Бойдус. 3 класс. Чөр кырынга үе тывары. 14.00 — «Трудное счастье». Уран-чечен фильм. 15.20—15.25 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Моон Арат Республиканың уран чүүл мастерлериниң концерти. 19.05—Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». Программада: «Камналганың курлавырлары». Кышка будуруллгелериниң белеткелиниң талазы-биле рейд. «Мээң суурум — мээң салым-чолуум». Сарыг-Сеп суурдан репортаж. Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Пожалуйста, слоны». 1-ги кезээ. Мультфильм. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35—23.00 — «Год из одних понедельников». Уран-чечен телефильм.

АГААР

Бөгүн республикага, бүрген аазыр, ыяскы чаъстер боол болуур. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 0—5 градус чылыг, чамдык черлерге 0—5 градус соок. Хүндүс 10—15 градус, чамдык черлерге 5—10 градус чылыг болуур.

Кызылга бүрген, аазыр, чаъс чегбес. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 3—5, хүндүс 13—15 градус чылыг болуур.

ТЕЛЕКӨРҮКЧҮЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

1985 чылдың сентябрь 9-тан эгелээш Төп телевиденниеңниң бүгү-эвилелге бирги программазын Кызыл хоорайга тоску чалгыг канады-биле, бүгү-эвилелдиң ийиги программазын болгаш Кызылдың телестудиязының программазын бешки чалгыг канады-биле дамчыдар.

Тыва АССР-ниң районнарынга бүгү теледамчыдыкчыларның болгаш ретрансляторларның чалгыг канадары өскерилге чоокка хевээр ертер.

Шын Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймыраа болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көзээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериеның 2-12-45 солун челбейн барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3117.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС 00213.

Кр
Библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 210 (12910) | 1985 чылдың сентябрь 10, вторник | 1925 чылда үдезилеттингеи | Өртээ 3 копеек.

ЧАА АРГА-БИЛЕ

Красноярск крайның ажыл-агыйлары чаа дүжүттүң тараазын моок мурнуда чылдарда элеваторларже боттарының машиналарыбиле чорудуп турган. Ол машиналарның чолдакчылары тарааны дүжүрерин үр үеде маңаар ужурга таваржып келгеннер. Ындыг байдалды чайладырыы чаа арга хандырган: тараа хүнзен алыр пунктуларга тарааны машинадан чедирер автотранспорттуу төпчүдүн башкарарының системазын бүгү районнарда петтерекпи тургустаан.

Крайның 19 районнарында диспетчерниң ролүн электронныг саналга техниказы күүсешкин, тараа севүүлгезин чаа арга-биле организастарынга дузалаан.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ЦЕЛИНОГРАДКА УЖУРАЖЫЫШКЫННАРЫ

ЦЕЛИНОГРАД (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чөвүлиниң секретары М. С. Горбачев сентябрь 7-де хүннүң ийиги чартыында Целиноград областың Шортандин районунга барып чораан болгаш кадзы ажыл-агыйның чаа техниказын шелдерде ажыглап турарын көрүп, механизаторлар-биле ужуражып, чугаалашкан. Тараа ажыл-агыйның бүгү-ниилел эртемшинчилел институдунуң (ТАБЭШИ-нең) ажыл-чорудургазы-биле танышкан.

Машиналарны көрүп турган үеде интенсивтиг технологияның агрегаттарынче онза кичээнгейни угландырган. Тараазы 17 метр колбак хемчээлдиг кестирер боду чоруур «Хову» деп жетканың ажылдап турарын көргүскен. Ол жетканың ачызында күш-ажылдың будуруңгуулуг бадазын. 13 метр колбак кестирер жетканың ажылдаарын база көргүскен, ол жетка бир шакта он гектар шелдүң тараазын ажаар болгаш оскө машиналардан 4—5 катап бедик будуруңгуулуг болуп турар. Амгы үеде агрегаттың күрүне шылгалдаларын чорудуп турар болгаш ону кылыр чылын массалыы-биле будуруп эгелээр. Ол машиналар — тараа ажаар «Дон» хевирлиг комбайннарын бедик будуруңгуулуг ажыглаарының үндезинин, ол комбайннарны база көргүскен. Ол агрегаттарга боттандырган техниктиг чогаадылгаларның дугайында, оларның ажыктыгының, камналгалыының дугайында, механизаторларга хандырып берген күш-ажыл байдалдарының дугайында М. С. Горбачев сонуургаан айтырган.

Чер ажылынга интенсивтиг аргаларны ажыглап турарының дугайында, коллективтиг бригада керээзинниң бедик түңнелдериниң дугайында Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. И. Гаврилюктуң тракторлоову бригадазының комбайнерлери-биле Михаил Сергеевичиниң эвилең ажыл-ишчин беседазы тараа шөлүнге болган. Комбайнерниң ажылының онзагай байдалын бодунуң күш-ажылчы дуржулгазын өзүгээр М. С. Горбачев билир болгаш тараа ажаар агрегатка онаашыр ортумаа-биле ажылдап ап турарын, кандыг жетказының ажыглаарының, тарааның долган бааар хуузу чежел дээрзин, алыс бедик түңнелдерни чедип алырынга экономиктиг кандыг «дик беришкиннерни ажыглап турарын хөлээ-биле сонуургаан көргөн.

Чер ажылынга быжыг туруштуг байдалды тургузарының, тараа культураларының бедик дүжүттерин алырынга интенсивтиг технологияны нептередиринниң, кадзы ажыл-агыйже эртемниң ролүнүң дугайында бүгү талалыг чугаалажып көргүшкүн. Тараа ажыл-агыйының бүгү-ниилел эртемшинчилел институдунга болган. Казахстанда үш гектарның бирээзи-ле — күжүрлүг дээрзин демдеглеттингеи. Оонбиле холбаштыр хөрзүнүң боябаазыдарыынга түскай машиналарны чогаадып тургузары чугула ужур-дузалыг деп институт санап турар. Үрезиннер хайжештыгарының дүргедиринниң методтарын ында ажылдап кылып турар. Хөрзүнүң дүжүдүн шиитпирлиг бедиредиринниң, мал чемнерин будуреринн көвүдедиринниң аргаларынче, дүжүттүг бедиредиринге тарыгга эдлештирилгезин ажыглаарының чугулазынче кичээнгейни угландырган. Ынчалзажок бо бүгү үүлдер эртем сүмелеринн чугле долу хемчээлдиг күүсеткенде чогүүр бедик түңелиин берип болур. Технологияның чурумун кодзу ажыл-агыйга ылыгтыы сагыыры — үениң негелдезин дээрзи онзагар демдеглеттингеи.

М. С. Горбачев Целиноградтың Төп шелүнде В. И. Ленинге тураскаавга чечектер сагган.

Михаил Сергеевичиниң хоорайның чурттакчылары-биле беседазы болган, анаа опер СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң иштиин болгаш дештыкы политиказын үзүн-биле деткип турарын илерггейлээннер.

М. С. Горбачев-биле СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Казахстанның Компартивзының ТК-зының бирги секретары Д. А. Кунаев, СЭКП ТК-ның секретары В. П. Никонов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлекчылары А. К. Антонов болгаш З. Н. Нуриев, СЭКП ТК-ның киидис эргелекчилери В. А. Карлов, Г. П. Разумовский, А. Н. Яковлев, СЭКП ТК-ның Херектер эргелекчизи Н. Е. Кручина олар ужуражып чораан.

Хүннүң ийиги чартыында Целиноградка Казахстанның областарының, Сибирьниң болгаш Уралдың крайларының база областарының партия ажыл-агый активиниң Аъш-чем программазын боттандырарының кадзы ажыл-агыңга болгаш агроүлетлүг комплексизиннең еске-дээ адырларыңга эртем-техниктиг депшилгеге дургедедиринниң айтырыгларының талазы-биле чөвүлел хуралга делгерендей хөй чүве чугаалаан.

М. С. Горбачев чөвүлел хуралга делгерендей хөй чүве чугаалаан.

Чугаалашкан айтырыглар талазы-биле санал-онал солчуушкунунга партияның Алтай крайкомунуң бирги секретары Ф. В. Попов, Целиноград области партияның Балкашин райкомунуң бирги секретары А. И. Пешков, партияның Кокчетав обкомунуң бирги секретары М. Р. Сагдиев, Курган областың Куртамыш районунуң «Березовский» совхозунуң директору Г. В. Кузнецов, СЭКП Омск обкомунуң бирги секретары С. И. Манякин, Красноярск крайның партивзының Сухобузимск райкомунуң бирги секретары Н. К. Колесниченко, партияның Кустанай обкомунуң бирги секретары В. П. Демиченко, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы-президентизи Ю. А. Овчинников, ССРЭ-ниң Курганзының даргазының бирги орлекчизы П. А. Пастарь, ВАСХНИЛ-диң оралакчы-президентизи, ооң Сибирь салбырының президиумунуң даргазы П. Л. Гончаров, Тюмень областың Упоровск районунуң «Емертлинский» совхозунуң директору В. К. Семенов олар чүве чугаалаан.

• • •

М. С. Горбачев ол-ла үнү Москваже чорупкан. Аэропортка ону Д. А. Кунаев, В. П. Никонов, Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Назарбаев, А. К. Антонов, З. Н. Нуриев, Казахстанның, Сибирьниң, болгаш Уралдың партия крайкомнарының болгаш обкомнарының бирги секретарьлары, ССРЭ-ниң министрлери, тус чергиниң партия болгаш совет удурткучулары удаан.

• • •

М. С. Горбачевту Москваго аэродромга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнери Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, еске-дээ эштер утпаан.

(СЭТА)

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

Бөгүн «Шын» солуунуң **Күш-ажылчы алдар тугун** Таңды районнуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозунуң **Алексей Васильевич Гольцовка удурткан ачаамнииң сиген долганы белеткээр звенозунуң** шапыткы нзкинге тураскадып кодурген.

Найыралдыг звено планныг онаалдазын күүсеткеш, ында немей 2000 тонна хөөлүлүг мал чемин белеткээн. Ол дээрге звеноңуң бо чылгы үш онаалдазы-дыр.

Мал чеминиң белеткекчизеш, ниитиниң малына бызыг чем-суурну тургузар дээш ажылдың темпизин шапкылчыдыңар!

МУРНАКЧЫГА ШАҢНАЛ

«Тыва даг-дугуу» комбинатның транспорт цехиниң күүгүүг БелАЗ чолдакчызы Пётр Иванович Белоусовка ударткыг белекти чоокта чаа байырлыг байдалга тывыскан. Ол дээрге мурнакчы чолдакчының чедиишкинни — беш чылдың хууда планныг даалгазын хуусаадан эрте ажыр күүсеткени дээш комбинаттың парткомунуң болгаш профзанлел комитединиң шаңналы-дыр. П. Белоусов беш чылда 342 муң тонна даг массазын чүдүрүп чорудар тургаш, ону бо үениң дүргузунда 376 муң тонна чедирген.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

КАРА-СУГДА АЖААЛДА

Таңдыда Дуржулга станцизының Кара-Суг ховү-трактор бригадазы кол нургулайында-ла мал чемин культуралар өстүрериңге тускайлаттынган. Бо чылын ол бригаденың шелдеринде культураларның үнгени аажок. Чамдык шелдерде кукурузеның сывы ийи метр ажып турар. Беш бурунгаар саналгаларны ёзугаар алырга, ооң бир гектарындан-на үш чүс центнер дүжүттү ап болур. Бо чугула мал чемниң ажаалдазынче бригаденың комбайнары дүүн кирипкен.

Бо хүннерде Кара-Суг ховулары ырактан-на сарыг шөвер көстүр: тарымал тооруктуң бараазы ындыг. Ооң эскени база аажок, аразынга аттыг кижи көзүлбес. Ол база гектардан-на чүс бежен центнер дүжүттү бээр. Ол дугайын бригаденың кежигүннери оорушку-биле чугаалап турдулар. Өстүрген дүжүдү бедик болурга, кижиниң хей-аъды кадурлуп, тура-соруу кыптыгып кээр. Ам соруулга — черниң ол кежиин кыска хуусаада чидириг чок ажаап алыры.

— Бо чылын кек-тараа база дыка үнген. Үрезинге хереглээр болгаш ажыл-агыйларга садаар кек-тарааны тавычалап кээп тур бис — деп, ховү-трактор бригадазының тургылаңга механик Александр Семёнов күүседип турар. Черле бо комбайнерлерде, тараа ажаалдазынче киргенден бээр, бодунуң үлүүн күүсеткейн барган кижи чок. Бригада кек-тараа ажаалдазынче үш хонуг бурунгаар кирген, ол үш хүн дургузунда бригаденың комбайн бүрүзү ортумаа-биле 60 гектар тарааны аңгылап кескен. Чаъс-чаашкынныг-даа болза, бо көргүзүглер дүжүт ажаалдазыкың шалыпкын чоруп турарын хереченилеп турар.

А дүжүт Оймалыкта бөгөй эвес. Мында кек-тарааның бедик кижи-биле дең. Сырый үнгени база аажок. Хат-салгынныг болгаш хүннээрек чер болганындан, кек-тарааның бышкаңы база эки, ел-шыгы база барыктыг. Ооң уламындан тараажыларның хей-аъды бедик. СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы чедимишиннерлиг уткуур талазы-биле республикага кыйгырыг үүдүрген ажыл-агыйда кек-тараа ажаалдазы мындыг байдалдыг. Олар мал чеми культураларнын үрезинин планда көрдүгениниден хөйнү ажыл-агыйларга сайгарарын хүлээнген ажылдап турарлар.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТАРДА: ховү бригадазында механик Александр Семёнов биле Кызылдан ажылдап барган хоочун механизатор Ондар Боттуг-оол; комбайнерлер Виктор Дремлюгов, Оюн Комбу.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫКЧЫЛАР— КӨДЭЭГЕ

Барыын-Хемчик районнуң ховү Кызыл-Мажалык суурнуң хөй-ниитии организацияларының, албан, будурулге черлери бо чылын ниитиниң малына 383 тонна сигенни белеткеп бээрин хүлээнген. Бо хүннерге чедир ол 389,5 тонна кылды күүсеттингеи болгаш ажыл-агыйларда чедиртингеи.

Районнуң ыяш ажыл-агыйының коллективи «Хемчик», «Барлык» совхозтарга 80 тонна сигеи белеткээр хүлээлгезин 83 тонна кылдыр боттандырып, «Суггат» будурулге каттыжышкыны, райпо ажылдакчылары түс-түзүнде 60 болгаш 15 тонна мал чеми белеткээр онаалдазын долу күүседип, чугула ажыл-херекке бедик харыысалгалыын көргүскен.

Ынчалза-даа Ак-Довуракты орук-септелге-тудуг участогунуң Кызыл-Мажалык салбыры мынчага чедир тудум безин сиген белеткевээни эът комбинадының, туулбу заводунуң коллективтери бердингеи онаалдазының чугле чартык кезиин күүсеткени канчап-даа четпес.

Бистиң корр.

СИГЕН БЕЛЕТКЕЛИ

«Найырал» совхоз ниитиниң малына бо чылын 3900 тонна сигеи белеткээр планныг. Үргүлчүлелдиг чаашкыннар, үерлээшкиннер болуп турза-даа, совхозтуң ажылчыннары мал чеми белеткээр планын 97 хуузга күүседип, 3420 тонна чедиргеи.

Мурнуңу одуругда Доржу Ламажаага удурткан Терезинде сиген кезер звено чоруп турар. Олар 1376 тонна сигенин кескеш, сараатган тургускулаан, а 331 тонна сигенин пресстээшнер. Звенода быжыглаан 6 трактор болгаш оске-дээ техниканы ыын ажыглап, оларны аная тургузар чорукту болдурбайн турарлар. К. Дмитровка удурткан сараат салыр. С. Байыр-ооңга удурткан кестирер бригадалар планныг онаалдаларын эки күүседип келгеннер.

Хоя кадыырлары-биле сиген кезер звеноолар база планныг даалгаларын ажыр күүседип турарлар. Чижээ, Кара-Талда звеноолар 531 тонналы, Үрбүнде звеноолар 356 тонналы, ол ышкаш Шаңчыда звеноолар 385 тонна сигенин кезип белеткээннер. Улуг-Хемниң ортулуктарында сиген дыка эки үнген, ону хеме-биле кешкеш, хол-биле кезип белеткеп турар.

Совхозта силос салырының планы 6800 тонна, а херек кырында кылганы 3776 тонна болуп турар.

Совхозтуң малга чем белеткелиниге түс-түс малчыннар киржип, ыыштагларының чанында сиген кезип белеткеп тураарлар.

Бистиң корр.

Сүт-Хөлден медээлер

ШЫНААЛАРДА

«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылишчилери он бирги бөш чылдың доозукчу чылында ниитиниң малына 2730 тонна мал чемин белеткээр планныг. Совхозтуң үш салбырларында бүгү хүшүг мал чеминиң белеткелинче эвилелдээн. Сээлгү хүннерге чедир 2200 тонна сигенни кескеш, сараатталан. Бо чугула кампанияда чээрби ажыг бригада, звеноларда үш чүс дөртен кижи доктаамал ажылдап келген. Техника, сиген кезер машиналар, оске-дээ чепсек-херекселдер бар. Хол кадыыры-биле сиген кезилдезинде ийи чүс үжен беш кижи хаара туттунган.

Мал чеминиң белеткелиниң шалыпчы айының баштайгы хонуктарында совхозтуң ажылишчилери оске ажыл-агыйларны мурнап, партия райкомунуң, райхүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун чавлап алганнар. Ол темпиин кудулатпас дээш ажылды улам күштелдирген. Кара-Чыраа салбыры 1371 тонна сиген белеткээр планын 1200 тонна чедиргеи. Ол ышкаш Ишкин салбырында байдал база багай эвес. Ишкинчилер 929 тонна сиген белеткээр планының 617 тонназын белеткеп алган. Мал чеминиң белеткелинде малчыннар, ээренекчилер идепкейлиг киржип турар.

Совхозтуң Кара-Чыраа салбырының хойжулары Сертеоол Монгуш дөртен, Самбуу Монгуш чээрби дөрт тонна сигенни кескеш, сараатган алган. Кара-Чыраа ортумаа школазының күш-ажылчы дыштанылга дегериниң оолдар, уруглары үжем тонна мал чемин белеткээр планын дөрт тоннага ажыр күүсеткен.

Ниитиниң малына чем белеткели — кышка улуг магадылаа дээрзин сүт-хөлчүлер билип, шынааларда ажыл-ишти улам хайныыштынныг болдурган.

СЕНАЖ САЛДЫНГАН

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында Океров Ондар удурткан беш кижи составтыг бот-орулга-чарылгалыг сенаж салыр звено партизиның XXVII съездизинге утткуштур күш-ажылчы рапортун бергеннер. Олар чайгаар үнгеи 279 га сиген шөлүнүң бир гектарындан 122 центнер сигенни кеспишаан, сенаж салырының планын 100,5 хуу күүсеткен. Азы 1650 тонна сенаж салыр планын 1705 тоннага боттандырган.

НОГААН «ҮҮЖЕ»

Ол-ла совхозтуң Кара-Чыраа салбырында аныяк коммунист Серго Свердловтуң баштаамы база-ла бот-орулга-чарылгалыг кукуруза өстүрер алды кижилиг звеноңуң ажыл-ишчилери бөгөй эвес ажылдап турар. Кукурузаның бо чылым үнгени эки.

Звено план ёзугаар 4600 тонна силос салыр тургаш, 4712 тоннаны салып, планын 102,4 хуу күүсеткен. Гектар сыныидан-на 151 центнер ногаан массаны кыска хуусаада ажаап алганнар.

Б. ОНДАР.

Сүт-Хөл район.

АЪШ-ЧЕМ СТОЛУНДА— НОГААЛАР

Бо хүннерде тараа ажаалдазы-биле чергелештир черчерде картофель болгаш ногаалар ажаалдазы эгелээн, садыг-магазиннерде ону тергелекчилерге эң таарымчалыг аргалары-биле садып, ниитиниң чемненнилге черлеринде чаа ногаалардан чемнерни бараалгадып турар.

Садыг министерствозунуң баазазының ногаа болгаш картофель складтарында бо хүннерде чымыштыг ажыыл эгелээн.

Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхоз Садыг министерствозунуң баазазынга 20 тонна картофельди, 31 тонна огурецти, 3 тонна арбузту чоокку хүннерге чедир экжеп дужаагаи. «Улуг-Хаа» совхоз 24 тонна капустаны, 6 тонна огурецти болгаш помидорларны, свеклаиы дужаагаи. Каа-Хемниң «Бурунгаар» совхоз 27 тонна арбузту, барык 40 тонна огурецти чонга садары-биле экжелгеи. «Ленинчи оруқ» «Сэвет Тывам», «Найырал», «Кара-Хаак», Тоора аттыг совхозтардан, Дуржулга станциязындан болгаш оске-дээ ажыл-агыйлардан картофель, ногаалар ында кээп дужаттынып турар. Ниитизи-биле садыг баазазынга 120 ажыг тонна картофель, 150 кире тонна капуста, 130 ажыг тонна огурец, оске-дээ ногаалар республиканың совхозтарындан киргеи. Оларны садыг четкилеринче дүргеи сайгарып чорудары, чонга садыглаары дээш ногаа кылдызының коллегиязы бо хүннерде кызыымаккай ажылдап турар.

База ол ышкаш «Кара-Хаак» совхоз 150 ажыг тонна капустаны, «Бурунгаар» — 50 тонна арбузту, «Найырал» болгаш Тоора аттыг совхозтар 10-10 тонна ажыг картофельди «шел-магазинге» деп дөрт карылзаалыг керээ ёзугаар дужаагаи. Чаа ногааларны садыгларга киирер бо эртиг арга ам-даа чедир ажыглаттынмайн турары хомудаичыг.

Картофельдиң болгаш ногаалар-ның массалыг ажаалдазы эгелээри арай элек бо үеде чонның ногааларга негелдезин долу хандырарыбиле Садыг министерствозунуң баазазының удурткулгазы оларны республикадан дешкаар садып экжеп, чонга сайгарарынче база кичээнгейни угландырган. Ол ажыл шүүттүг, каражалыг-даа болза, хереглелди хандырар дээш бүгү хемчеглер алдынып турар. Шушенское чоогунда Крупская аттыг совхозтуң девиксээриндеи хуу чондан ногаалар белеткелинн организастаан. Оортан 10 тонна морковту, 25 тонна свеклаиы, 38 тонна согуианы садып ап, чонга экжеп сайгарып турар. Абакандан 22 тонна картофельди, 56 тонна капустаны, 39 тонна огурецти, 41 тонна чеснокту болгаш бистиң эки-ле чанчыкпаавыс ногааны — кабачкилерни 15 тонналы садып экжеп, садыгларда киргеи.

Оон ары үеде төпчүткен сеортүлгелерниң шугуму-биле «Блокту база чедирип экжеп эгелээн. Баштайгы 100 тонна аблок садыгларда киргеи. Узбекистандан арбуз болгаш виноград бо айның 10 ажыл турда кээп эгелээр.

Картофельдиң болгаш ногааларның массалыг ажаалдазы удавас эгелээр. Ынчангаш ону чугле садып сайгарар эвес, а кышка белеткээринче — үрелбес кылдыр шыгжаар кадгалаарынче, боябаазыраары ажылдап кылырынче сагыш салыр үе келген. Садыг баазазының ногаа килдизиниң эргелекчизи Валентина Николаевна Репина бистиң дилээвис-биле складтарны барып көргүстү. Складтар барык шуптузу арыглаттынган, иштин чугайлап шеверээн, агаарлаткан болгаш ногаалар аарыгларынга удур дезинфекциияны кылып чорутукан болду. Ам дээрезинде ногаалар садыгларже чоруп турар болганда, чугле садыгларынга белеткээр, ылгаар ажылдар кылдыыр түскай склад ажылдап турар.

Ынчалзажок чамдык ногаа складтарында үлетпур баравиннарын киирген, олар ында чытпышаан. Ол ышкаш министерствонуң чаа тудуп турар баазазында кат-чимис шыгжаар 1000 тонна складтарда база оске бараванар киирттинген, оларны хоставры, агар септелгени чорудары чугула болуп турар.

Садыг министерствозунуң баазазы бо чылын 2900 ажыг тонна картофельди болгаш ногааларны, кат-чимисти кышкы шыгжамырга киирер. Бо талазы-биле планныг даалгалар күүсеттинер, оларны шыгжаар чөрлөр база белеп-деп чугаалап болур. Ынчалзажок бистиң республика иштинге шыгжамырга киирген ногааларывыс, картофельвис чуге баксырап, ирип, үреливп калган болурун? Ону болдурбас дээш чуну кылзе жил? Складтарга оларны шыгжаарының аргаар болгаш температура режимин кодаудунда шын туттунуп турар. Ынчаарга ам кол чылдагааны кайдал? Мөңээ харыы чаңгыс: картофельди болгаш ногааларны шыгжамырга үрарде кым-даа хынала кылбайн турар. Шынары бөгөй, аарыг-ыяыг картофельди, ногааларны уруп алырга, олар үреливп турарыи билдингир. Совхозтарда, базаларда шынерын хынаар, аарыг-аарыг эвезин тодаредыр кандыг-даа херек-селдер чок.

Шыгжамырларга урдугган картофельдиң, ногааларның үреливин, аарып-бексыраарын болдурбас дээш хемчегларни амдан эгелеп алыры, шынерын, аарыг-аарыг эвезин тодаредыр талазы-биле ажылдарны совхозтарга, базаларга организастаары чугула. Боттарынга шыгжап алганын иридип, бексыраткаш, ундур эжилкеш, хөй чөрүгдалдар, шүүдел ундурүп, оскээрден картофель, ногаалар диленип, сеортүп турбас дээр болза, амдан эгелеп кадагалалче, шын шыгжаарынче кичээнгейни салыры чугула.

М. САЯ,
«Шынның» корр.

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

АРГА-ШИНЭЭН БЕДИДЕР

«Тээли» совхозтуң Найырал салбырының партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга илеткелди оон секретары Ч. Н. Куулар кылган.

СЭКП Төп Комитединиң апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр коммунистерниң бот-харыысалгазын, ниитизи-биле партия организациязының дайынчы арга-шинээзин бедидер, он бирги беш чылдың сеилгү чылының планның даалгаларын доллур болгаш ажыр күүседир база партиэның XXVII съездизиниң күш-ажылыы чедишкиннер-биле үтүүр дээш отчёттуг үеде эвээш эвес ажылдарның кылдыңанын илеткелчи, сана берген коммунистер демдеглээн.

Салбырның ажыл-ишчилериниң оортузунга күш-ажылды организастарын экижидиринге, салдыкган сорулгаларны чедип алырынга коммунистерниң башкарыкчы чоруу бедээн. Коммунистер социалистиг чарыштың мурнакчылары болбушаан, партия организациязының организастыг болгаш массо-политиктиг ажылдарынга идепкейлиг киржип турар. Оларга малчыннар Зинаида Сериң, Оччаа Хүрең, механизаторлар Валерий Айыр-Санаа, Сергей Ногай, Борыс Хертек, гидротехник Кончук Хомушку, Чимит Сарзадар, ногаажы Хертек Сержи болгаш өскелерде хамаарыжыр. Шөттүң хойнуу бригадазында партия бөлүү (организакчызы Оччаа Хүрең) малчыннар ортузунга организас-массалыг ажылды эки турускан. Ылаңгыя түлээткен ажылынга малчыннарның бот-харыысалгазын бедидер, сегыл-чуруумну быжыглаарының айтырыглаарынче онза кичээнгейни үглендырган. Хойнуларның экономиктиг болгаш эвес-ветеринарлыг ёредилгелерин айда ийи удаа эрттирип, ажаа планның даалгалар база социалистиг күлээлгелер күүселдезиниң түңнелдерин ай сайын-да сайгарып келген. Партбелүктүң хуралдарынга бригаданың ажыл-амыдыралы-биле холбашкан чугула айтырыглаыны тургузуп чугаалажып турар. Шак ындыг ажылдың түңнели эки көргүзүглер-биле бадыткаттынган. Хойнуң бригада чүс хойга онааштыр 85 хураганны камгалап ал, бир хойдан 1,5 кг дүктү алган. Мал бажың 97,5 түү камгалап, чартык чыда районнуң хойнуң бригадаларының аразында социалистиг чарыштың тинлекчизин деп атты Шат бригадазының малчыннары чаалап алган. Хойнулар Семден Ооржак 108, Чорбаа Хертек 104, Зинаида Серим 100 хураганнарны чүс баштан камгалап алганнар. Хову бригадазында ажылдап турар коммунистер чер ажылының агротехниктиг ажаалдазын эжижиндеринге идепкейлиг киржип, илаңгыя чайгы үеде суггат ажылын багай эвес организастаамының түңнелинде мал чемининг дүжүдү мурнуку чылдардан эки болуп турар. Чамдык черлерден меде сигенниң ийиги көзилдезин чорудуп турар.

Салбырның ажыл-ишчилериң он бирги беш чылдың даалгаларын багай эвес күүседип, СЭКП-ниң XXVII съездизинге чээрби чеди күш-ажылдың шаңылчы декадазы деп чарышта идепкейлиг киржип турар.

Партия организациязының отчёттуг үеде чорудуп келген ажылын чүгээр деп демдеглеавишаан, чамдык четпестерниң барын коммунистер шүгүмчүлекчи болгаш бот шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтеп түңнээн. Культура албан черлериниң болгаш хей-ниити организацияларының ажылын партбюро четпес удуртуп келген. Салбырның төвүнде Культура бажыңында чоннуң дыштанылга кежээлерин, лекция-беседаларны болгаш номчулга конференцияларын хаая эрттирип турар. Кедээ библиотека ховушөлде ажылдап турар кижилерге, чайлаглаашкын үезинде малчыннарга четпейн, солунналардан ыяштыр номчулгалар, агитхуудустар, шүгүмчүлелдиг газета солуннар үндүрүлгезин организастаавйн турар. Профсоюзтар, комсомол организациялары, керээжеңнер чөвүлелиг ажылчы чоннарның культурлуг дыштанылгаларын организастаарынче четпес кичээнгей салып келген. Ук организациялардың хурал-суглаалары устее ёзугаар эртпейн турар. Салбырда профсоюзтар комитеди кежигүннериң билет солуушкунун шүүлтең организастап турар.

Салбыр баштаар черн Культура бажыңының малчын турлаларда кызыл-булуңнарның кышка удур септелгезинче болгаш одаар чүүл белеткелиннче мынчаге дээр кирбээн.

Партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралы четпестерни болгаш чедир кылдыммейн турар ажылдарны шалыпкын эдер партия организациязының дайынчы арга-шинээзин база коммунистерниң башкарыкчы чоруун улам бедидер сорулгага дүүштүр коммунистерниң шүгүмчүлелдиг самаадарын боттандырары-биле делгереңгей доктаалды хүлээп алган. 7 кижи составтыг партбюрону, оон секретарынга салбырда зоотехник Чечек-Намын-оолоона Кууларны соңгуп ап, коммунистер партия организациязының дайынчы арга-шинээзин улам бедиперинің сорулгаларын дүгүрүшкен.

Б. БАРБА.

Бай-Тайга район.

КРАСНОДАР КРАЙ. Тараа культураларының болгаш сиген үрезиннериниң дүжүдүн чидиринг чоокка ажаап алырының индустриалдыг технологизазының комплекизин Каневск районнуң Калинин аттыг коляозунда дөрттү чылдың күүрүнде чедишкиннинг ажылдап турар.

Технологтуг чорудулга инда үзүктелиишкин чок. Тагамоготүң «МПУ-150» заводунуң бүдүрген комбайннары-биле болгаш эде дерээн «Колос» деп комбайнар-биле тарааны кестирип турар. Дүжүт ажаалдазының үезинде шөлдерин тараадан, савандан дораан-на арыглавары, хөрзүнүү бөлбазырадыры, чемнешчидилгелерни норма-чижек ёзугаар тегерингде чаңчыл болган.

МТЗ маркалыг тракторларга кошкан улуг тергелер-биле тарааны сывы-биле катай түрүм комплекске чедирип турар. Тускай хемчээл ёзугаар сыптыг тарааны күргадыр аппаратче дамчыдар, а оортан—бастырары-биле «Колос» болгаш «Марс-10» маркалыг тракторларже чорудар. Бастырган тарааны улуг савааларже тускай шугумнар дамчыдып, савааны болгаш тараа богун мал чемнерни белеткээр агрегаттарга чедкирер. Ынчангаш тарааны бастырарын, арыглаварын, күргадырын, мал чемнерни бөлбөазырадыл белеткээрин комплекстиг байдал-биле хары угда боттандырып турар.

Чаа технологка ёзугаар дүжүт ажаалдазын чорудары күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бүдүн чартык, харын-даа ийи катап бедидип турарын контроль хыналдалары бадыткаан. Ындыг хевирлиг үш комплекс 5—6 муң гектарның тараазын, савааның, тараа богун 7—8 ажыл хүннеринде чидирип чоокка ажаап алыр арганы бээрин спецналистер санап көргеп.

ЧУРУКТАРДА: меде холуктуг кылдыр савандан болгаш тараа богундан мал чемнерни будүрер цехтың инити хевирлиг Комсомолчу Селжопенко «Колос» болгаш «Марс-10» маркалыг ийи агрегаттар биле тараа бастырарының тускай мергежилии шиңгээдип алган.

Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Политиктиг өөредилге чылынга уткуштур

ЧАА БОДАЛДАРНЫ ОТТУРАР

Пропагандистер идеология фронтузунуң кезээде мурнуку шүгүмүнде. Оларга революстуг теориниң байлактарын дыңнакчыларынга тайылбырлап, марксизм-ленинизмниң классиктериниң теоретиктиг сөглөлин, партияның доктаал-шиитпирлерин болгаш документилерин чаңы өөренирингге дузалап, билиг-мергежилин бодуңуң практиктиг ажыл-херээнге чогаадыкчы ажыглап турарлар. Ындыгларның бирээзи — Кызылдың аъш-чем бараанналар садыында плен кылдызының начальниги Анна Түлүшевна Орус-оол.

1969 чылда Чаа-Хөл ортумаа школазын чедишкинниг доскаш, үйгү чок Улуг-Хемниң кызы Москваның улус ажылагыйының Плеханов аттыг институдунга өөренип кирген. Институттуң садыг-экономика факультединн 1973 чылда доскан экономист мергежилдиг, дээди эртемниг кыс терээн Тывазынче хоп чөнүп келген.

Анна Түлүшевнаның пропагандист стажы Садыг министерствозундан эгелээн оруукүң күш-ажылчы стажы-биле чажыт. Ол ийи чыл дургузунда оон кол хөй-ниитичи мергежили апарган даалгазынга дуржулгазы улгаткан. Ынчангаш дыңнакчыларның идей-политиктиг, күш-ажыл база мөзү-шынар кижизидилгезинге оон ролю бедээн.

1984—1985 өөредилге чылында А. Т. Орус-оолдуң удуртуп турары экономиктиг школага дөртен үш дыңнакчы өөренип кыштаан.

— Айның үшкү средазы мээң стол кырында календарымда онзалай шыйдыгган. Кичээлдээр хүннеривес ол. Эзлегиг кичээлди кончаар эрттирериң? Мени маңап турар дыңнакчылар ол кичээлден кандыг билиг алыры? Кичээлдиң темы үтө-шынарлыг, ажыктыг эртеринге белетне. лим кандыгыл, эң кол айтырыг чүл? Бо чижектиг айтырыглар мени доктаамаа дүвүредип, дараазында болур кичээлдиң методиказын катап-катап хандыр бодаарынче, кичээл эртиреринин чаа арга-хевирлерин дилеп тыварынче албадаар.

Кол-ла чүве — дыңнакчыларның бот-бешкарның ажылдаары, теманың кол-кол айтырыгларының үлүг-үтказын билип алыры. Ынчангаш кичээлге литературе-биле ажылче кичээнгей салып турар бис. Кичээл дооступ турда, дыңнакчыларга библиографтыг төйлыбыр кылып турар бис. Ол чорук хереглээн литератураны тып алырынга дыка дузалыг — деп, дүржулгалыг пропагандист чугаалап олурду.

Пропагандист кижиниң ажылының чедишкинни — оон дыңнакчыларының база чедишкини болур. Дыңнакчылар идепкейлиг болуур болза пропагандистиң ажылдаарынга чиик. Ол дугайын чугаалап ора Анна Түлүшевна өөрүнге үлегерлиг, кичээлдерге доктаамал белеткелдиг кээр дыңнакчыларын адап, мактады. Олардан № 20 магазинниң директору Николай Фёдорович Панфиловту, учёт болгаш хааржансава бөлүүнүң удуртукчузу Фанна Феофановна Рянинаны, садыгның улуг бухгалтери Мария Петровна Каржикшкону, саналга белүүнүң удуртукчузу Галина Даниловна Берёзкинаны онзалап мактады.

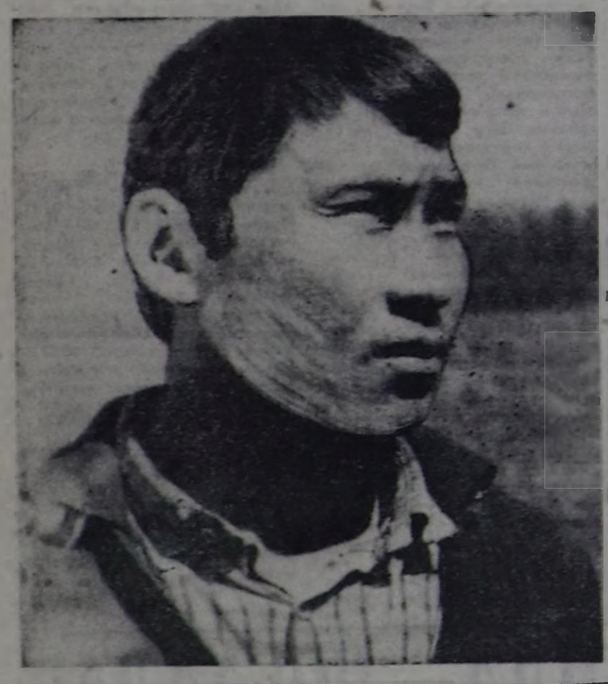
Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлери, СЭКП ТК-ның оон соондагы Пленумнарының доктаалдары пропагандистерниң мурнумга чаа, бедик сорулгаларны салган. Пропагандистерниң кол сорулгазы — дыңнакчыларны революсчу теория биилии-биле, СЭКП-ниң иштики болгаш дөштүкы политиказы-биле чепсегээрэм, коммунистиг ёзу-биле ажылдаар, чурттаар болгаш демисежир чүткүлге кижизидери.

Партия чырыдыышкынының болгаш экономиктиг билиглерниң удеваа эгелээр чаа өөредилге чылында Анна Түлүшевнаның дыңнакчыларының саны бежен чедир өзер.

Эрткен өөредилге чылында экономиктиг өөредилгениң бо школазында он кичээл эрткен. Оларның чартык кезии практиктиг кичээлдер. Аңаа дыңнакчыларның тус-тус темаларга белеткээнин рефераттарның шиитпиттингеннерин сайгарган. № 40 магазинге эрткен ажыл кичээлге бараан саарылгазының болгаш камнаалга дугайында темаларны өөренген. Ажык кичээл эрттиреринің методиказын улам сайзырадып турган, чаа өөредилге чылында оон санын көөдедирип пропагандист планнап турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниге идепкейлиг белеткелдиң чылында эгелээр чаа өөредилге чылынга дуржулгалыг пропагандист А. Т. Орус-оол ыяк белеп. Пропагандистиң билиниң хаңызы, оон бүзүредини, методиктиг мергежилиниң бедии, оон кижилерге хундуткелп, эки сөткилдии дыңнакчыларга чаагай салдарлыг. Чүгле ындыг шынарлары-биле пропагандист бодуңуң нарын болгаш харыысалгалыг мергежилиниң ёзулуг мастери болур. Ындыг шынарлар Анна Түлүшевнада бар.

В. САТ,
«Шынның» корр.

ЧУРУКТА: аныяк коммунист Эдуард Чукпанай — Тожуңун мурнакчыларының бирээзи. «Май 1» совхозтуң механизатору эрткен чылдың түңнелинде район чемпиону болган. Ол «Беш чылдың аныяк гвардейжизи» хөрек демдээнин адилекчизи. Бо хүннерде ол мал чемининг белеткелинде идепкейлиг киржип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

К. ЧООДУ.

БУДУРУЛГЕНИҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Барыын-Хемчиктиң амыдырал хандырылга будурулге эргелелиниң даараныкчылары он бирги беш чылдың соңгу чылын чедишкиннинг доозар. СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүүр дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Коммунистериниң шүүлганынга үткүштүр калбарган социалистиг чарышка коммунист Ирина Чүле удуртуп комсомолчу-аныяктарның бригадазы мурнап турар. Оон коллективин ий квартал планын доктаамал ажыр күүседип келген. Ында Зинаида Куулар, Анастасия Каржыктай олар үлегерлиг ажылчыннар.

Уш будурулгеде баш дүгү таарар мастер Татьяна Хомушкунуң ажылы мактадыг. Оон күш-ажылчы календарында — бо чылын октябрь. Оон кылган ажылының шыкарлыын чон мактаар.

Эргелелдиң идик септээр, чүрүк тырттырар цехтерн база өөн ажылдап турар. Амыдыралдың нарын техниказын септээр чер удаваас ажыттынар.

Б. БАҢЫТ-ООЛ.

МАЛ ЧЕМИНГЕ

Улуг-Хем районнуң Торгалыгда К. Күдерек удуртқан сес кижи составтыг звено шалыпкын ажылдап турар. Олар бо хүннерге чедир 300 тонна сигенни белеткеп кылгаш, совхоз төвүнде сиген кажаазында экжеп дүжүргеи. Звено сиген белеткелиниң үезинде социалистиг чарышка ийи удаа тиилекчи болган. Ында трактористер И. Соян, В. Чульдум болгаш өскелер-даа идепкейлиг ажылдааннар.

Ол ышкаш Туралыгның хойнуу бригадазы база мектелдыг ажылдап турар. Бригаданың малчыннары 144 тонна сигенни кезип белеткээш, кыштагларында чедирип алганнар. Олардан К. Дежуу 20 тонна, К. Хөртек 18 тонна, А. Күжүгет 17 тонна мал чемнин түс-түсте белеткеп алганнар.

С. ДАМДЫНЧАП.

ҮЛЕГЕРЛИГ АЖЫЛЧЫННАР

8. И. Ленин аттыг «Тыва дегдүүр» комбинаттың цехтериниң эзлчеглерн араазында социалистиг чарышты организастап, багай эвес түңнелдерни чедип ап турар. Даанган онаалдазын ажыр күүседип турар эзлчеглерге үүрмектеп-сорттаар № 2 комплекс, бөдүүн руда арыглаар № 1 болгаш бедик сорттуг руда арыглаар цехтер хамаарыжыр. Бедик сорттуг руда арыглаар цехте август 25-ке чедир үш, 26-га чедир дөрт эзлчег планын күүседипкен. Үүрмектеп-сорттаар цехте эзлчег начальниктери Л. И. Шаламова, Л. К. Очур-оол, А. Б. Устьянцева, С. М. Куулар олардың удуртқаны эзлчеглер планын доктаамал күүседип келген.

Транспорт цегинде база ажыл хаймыыжыкшынныг. А. В. Назин удуртқан комсомолчу-аныяктар коллективин — «БелАЗ» чолавчыларының бригадазы күженнишкинниг ажылдап турар. Олар август 24-тен 30-га чедир 102,4 муң тонна даг массазын сөөртүннер. Ол планнан бүдүн чартык катап хөй болганы ол. Ынчангаш үк бригада тиилекчи болуп, өскелерге үлегерни көргүзүп турар.

С. М. Туровецтиң бригадазының ажылы база мактадыг. Олар он бирги беш чылдың соңгу чылының планын күүсеа бетинде күүседипкен. 1825 муң тонна даг массазын олар сөөртккен.

Цехте хей-хей чолавчылар он ийиги беш чылдың үлүүнде ажылдап турар. Оларга В. П. Коженец, С. М. Туровец, А. А. Яковлев, Н. М. Михайлов болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Алган хүлээлгелерни чедишкиннинг күүседир, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүүр соруглагы цех, бригада, ажылчын бүрүзү мурнунда салган ажылдап турар.

Бистиң корр.

ОРУККА ЧУРУМАЛДАР

1. Найыралдың оруу-биле

ССРЭ биле МАР-ның аразында хөмү, быжыг найыралдын Тывада база бир үткүжар чери — Кызыл-Арт — Улаан-Добаның кырынга үнүп келирге, ишкээргинниң изиг-халдыына кеден чериин серииң хат-салгыны-биле чаржалажып, кижиниң мага-бодун сөлкередип, сергедиптер. Моон ынай ыяадыр хараарге, моол улустуң сүт-күүлүг-дээ Ак-Хайыракан-дээ, бомбурүн ак тейиндең артыш-шырыштыг мөөрүктелген эдектериниге чедир меңги шугланган, үзүүл үнеринче белеткеп берген үзүт-ла ак самолёт ышкаш. Моңгун-Тайга-даа өндүр-чаагайы-биле кеступ, чейынналып чыдер.

Моңгун-Тайганың адын эдилээн өнүмек районнуң кижилери, агаар-бойдузу, ажыл-агыйы, мал-маганы, өң-меңи, балык-байлаңы эртеен, амгы болгаш келир үезин-биле чарылбас тудуш. Бүгү-ле моңгун-тайгажылар биле бир демей, мээң-даа чер-чурт, эдээгбе изыгуурум, чаш, чалыы, кижи болуп төөлирлеттинген чем, амы-хүүда салым-чолум ол оран, ол чон-биле сырый болбашкан. Ынчангаш аңаа ынакшывас-даа, чоргаарланмас-даа аргам чок!

Бо удаада. Моңгун-Тайганың чүгле оглу эвес, харын оон өөүр талакы кожазы бо-луп, шөлээмден кашпа-ла хонуң «чирип» алгаш, ырак-узак-даа бол, чүрекке чоок, эргим ол булуңумче ажыл-херек айыбиле үгээп бар чоруемым ол.

Биске кожа чурт—Моолдуң хову-шынааларда ак-чайт хою, инээ, хоор-сарыг төөе, чылгызы, дүвүн өрү көрүндүр салгылап каан шаажан аяктар дег, ак-ак өглөри, оларның аътты, чадаг, машиналыг-даа эзлери каржып-солчуп эртипле тур. Кызыл-Артче кодурлуп үнгүже, капшал иштинин кызыл-хоор хөрзүн-довуракты мээс болгаш ногаан дыт шеттерлиг, серыг оът-сигеннг арга чарыы шөйлүп үнер, е арттам кудургейлеп бадыпканда, ак-кек кудай өңнүг Нүүрүк-Хөлдүң аңгыр, кас, өдүрек, куу куштары эштипсалдаан, киляң дег, бырлан чалгыгларының, чиргилчин-дудускээ кадайымга, оглумга кайгамчык чүрүмөл болуп чор...

Чергелешкек, сувур баштыг Чеди-Тейлерге келгенивис бола болгай! Ол дугайында мугур чээрби беш чыл мурнунда бизээним, ам чоннуң ыры аперган шүүлүмден мындыг одуруглар сагышка кирди:

Чеди-Тейим сактырымга,
Аңы-дуңма эгинер-ле!
Сергек ырны дыңнарырымга.
Найыралдың чылыг сезу!

Маңаа немеп каар чүве болза, Чеди-Тей бөгүн-даа баштейгы ийи социалистиг күрүнелериниң аразында ажыдуңма найыралдың, кады ажылдежылганның база бир белдири болуп ортылшаан.

2. Көскү чаартылгалар

Болап баштай чоруп турар кижилерге Моңгун-Тайганың чаартылга - чедишкиннер-биле танысылга чогум-на Чеди-Тейден эгелээр. Мында ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң коммунист Коңгар-оол Саазга удуртқан мал чемни белеткээр бригадазы 500 хире га черде көк сыланы тарып, оон ажыы-ажгы чылдарда гектардан 11—16 центнер чедир ногаан массаны ажаап ап турганын билир мен. Ам ында тарылга шөлү кидин ногаарарып, хоочун суггатчы Ария Чалама баштаан ээвено шудургу ажылдап турганын орук аайы-биле эрте дүжүп чыда, көрдүм-даа.

1984 чылдың түңнели-биле Моңгун-Тайга район СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шенээткен. Бедик шаңнай кедээниң ажылышчыларын уламдың сорук кынирип, чалгынналырыпкан болду. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозте—17, «Моген-Буренде» 11 малчын, ниитизи-биле район малдың баш санын өстүрериниң беш чыл планын күүседиринге чоокшулап келген. Тиилекчилерниң мурнуку одуруунда ССРЭ-ниң Дээди Соведининң депутады Борис Тейник, СЭКП райкомунуң Бюро кежигүнү Кан-оол Бораргеп, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи Эмерээл Доржу, Чүгүүр-оол Терын-Базыр, Мөөдүр-оол Намзың, Өлчей-оол Иргит, Очур Дастең болгаш өске-даа суралгыг хойнулар, сарлыкчылар, ешкү, чылгы кадарчылары чоруп турар болдулар. Ам районнуң мал ажылдыглары күрүнеге 30 тонна сүттү, 880 тонна эттти, 52 тонна дүктү садер база боде малдың баш санын —5610, чыагыны —1820, шээр малды 78680 чедирер дээш, бүгү-ле күжүн салып турарлар. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң Балыктыг, Капшыы, «Моген-Буренниң» Тоолайты, Ак-Хөл пунктуларында хой кыргылдазы чедишкиннинг доозулган, улаштыр мал чемниң белеткелиннче ажыл-агыйлар, районнуң будурулге, албан организациялары кирипкен — кайда-даа ажыл-ла, ажыл, кижилерниң хей-ээт-соруу-даа бедик, оларның-биле ужуражып чугаалажыр чай-шөлээн безин тывылбас чорду. Будурулге коллективтеринде беш чыл, квартал, ай планнары чедишкиннинг күүсеттинип, мурнакчыларның саны өзүп, ажылдың будуруккүлүү болгаш шынары бедип, хостуг үешкеты совхозтерге шеф дузазын көргүзериниче угландырып турарын оларның удуртукчулары чугаалап турдулар. Мугур-Аксында магазинниерге кире дүжерге идик-хеп, аъш-чем аймаа элбек. Райпо биле амыдырал хандырылга комбинадының коллективтери хөвөр бараанналарның болгаш кылыгларның делгелгезин чонга организастаан.

Мугур-Аксы ортумаа школада үүрмек септелге дозуулган, класстарны, кабинеттерни чугайлап, дозулаваш, көргүзүг материалдары, аппаратурелер-биле чаа өөредилге чылынга кылайтыр дериилкен. Директор Майнак Сээн башталан кезек башкылар, ажыл-чыннар одалга системазын чер ажа часканнап алган, тынаан, суг чүгүрер хоорзаларны черге хөмеринге белен турлар.

— Удаваас бүде бээр! Бо чокта бүдүн чартык муң ажыттелду канчап, кыш ажырер боор!— деп, Майнак Онаңович хөөрегилээш,— бисте ам линтафон болгаш электрон-саналга кабинеттери бар болгай!—деп чоргаарал-биле немеп кагды. Ол мактанышкын эвес. Кабинеттерниң аппаратураларын тып, дерип тургускан кижилер директор биле хамаа башкызы Дондер-оол Бичеооловну Донгак дээрзин мурнунда-ла билир турдум. Ол-ла башкаш, Культура бажыңынга келиримге, оон бот-тывыңгыр артистери «Мөңги чечээ» агитбригада кедээже үндүреринге белен тур.

— Оон программазында Силерниң ырларыңар, шүлүктериңер база бар. Оларның бирээзи «Элээрлериң монологу» деп шүлүк чүве—деп, рай. күүскомның культура киидизиниң эргелекчизи Эрес-оол Сээн дыңнатты. Өөрүп чет-

Шынар—ажылдың көрүнчүү

ООЖУРГАЛ ДЭЭШ... КАРАЖАГА ДҮЖЕР

Партия болгаш чазак экономиканы үеним негелдезинге эң-не дүгжүп турар болдурары-биле продукциянып шынарын аттестациялаарын сайзыраңгайжыдарының эргежок чугулазын айытkан. Ону чорударының чурумунге улуг эскерилгелерни киирерни шинтпирлээн. Ол шинтпир СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Ажыл-агый чорудулгазының чаа аргаларын калбаа-биле нептередиринниң болгаш эртем-техниктиг депшилгенн дүргедедиринге оларның салдарын күштелдирер дугайында» доктаалында айытtынган.

Аттестация дээрге продукцияны үнелеп көрүнүң хевири-дир. Он сес чыл бурунгаар ажыглап киирген продукция аттестациядан шынар башкарарының күрүне системазының чугула кезээ апарган. Ону чорударының чаа дүрүмүн доктаадып киирген эрткен чылдан бээр аттестация улам улуг ужур-дузалыг апарган. 1984 чылдың июльдан бээр продукцияны шынарның ийи категориязынга — дээди болгаш бирги деп категорияларга чарар апарган. Бир эвес продукция категория аябайн баар болза, ону шуут бүдүрүп үндүрбестээр ужурлуг.

Ынчалзажок чаа чурум аттестация чорударының чамдык багай талааларын ажып эртер арганы бербээн. Оон мурнунда-ла бар турган четпестер, шынарның күрүне башкарылгазының ажыктыын кудулаттышаан, ам-даа артып калган. Ындыг болзажок, барык кол кезинде аттестация продукцияның шынарының деңнелин ылаптыг тодарадып, делегейде деңнелге бодаарга оон кандыг бооп турарын айтып турар.

Эрткен чылын машина тудукчулары үлетпүр продукциязының 500 хире чаа хевирлерин шынарның дээди категориязын тыпсыры-биле аттестациядан киирген. Оларның сезен ажыы чүгле бирги категорияга четкен. Бо чылдың бирги кварталында ындыг тавырылгалар бежен хире болган. Көдээ ажыл-агый машина тудуунуң министерстводунуң тос кылыглары, Химия машиналарының база Станок тудуукүн үлетпүрүнүң министерстволарының үш-үш кылыглары шынарның дээди категориязынче кирбээн.

Шынарның бирги категориязының продукциязы — эки продукция. Чүгле бир эвес стандарттар үеним негелдезинге дүгжүп турар болза, ол стандарттан чыдып калбаан боол турар. Ниити будүрүлге хемчээлинге ол 23,6 хуунү эллээн болган. ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң медээзин өзүгаар бо чылдың январь 1-де байдал-биле ындыг. Оон аңгыда бо талазы-биле тодаргай сан-түң чок. Ынчаарга маңаа бирги категориянның машиналары, приборлары, материалдары, химия продуктулары, амыдырал техниказы эң хей кезии бооп турарын айтыры артык эвес.

Оон-биле чергелештир чаа техниканы делегейде эң эки дээш ындыг чергелиг кылыглар-биле дөмнеттер хире хевирлиг, шынарлырлыг кылдыр кылбайн турарывыс канчап-даа тавырышпас. Оон-биле ниитилелге эвээш-биче-даа бол, социал-экономиктиг, мораль-политиктиг хора чедиртинин турар. А ол чаа түүлду кылып каан кижилер машина-техниканы чогаадып каан бис деп, сагыш амыр боданыр. Шынарның бирги категориязы шала тавырымча чок чогаадыкчы шинтпирлерге, будүрүлгениң технологтуг сула белеткелинге бир-ле чөленгиниш апарган. Чамдыкта кылыгларны дээди негелделерге чедир шуут ажыглап, эдилеп турган чедирер болгай бис.

Аттестация чурумунга киирген эскерилгелер продукцияның шуут-ла чаа хевирлеринге хамаарыжыр. Шынар демдээн алган продукцияга хамаарыштыр чугаа маңаа турбас деп чүве билдингир. Оларның мөөнчел садар эртээнге 30 чедир хуу немелдени киирер, дараазында аттестацияларда шынарның дээди категориязын камгалап ап-ла турар болза, ол немелде артар.

А шынарның бирги категориязының продукциязының мөөнчел садар эртектери ону кылып турарларга тавырымча чок болур. Продукция кестүп кээп, аттестацияга бирги категорияныы деп үнелеткен дораан мөөнчел садар эртээ 5 хуу чингээр. Ол дээрге бирги чылында ындыг. Ийиги чылында эртээ 10 хуу, үшкүзүнде — 15 хуу бадар. Бир эвес ийиги чылында продукцияга шынарның дээди категориязын тывыспас болза, ону будүрерин соксадыр дугайында айтырыг тургустунар. Ону 1986 чылдан эгелеп боттандырар апаар.

Ажыл-агый чорудуунга чаа аргаларны калбаа-биле нептередир, оларның эртем-техниктиг депшилгенн дүргедедиринге салдарын күштелдирер талазы-биле СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында шынар дээш казылгаларга хамаарыштыр немелде түүлдер база бар. Казылганың ниити түңнүң 70 чедир хуузун материалдыг идиг беришкинниң фондуларындан эгидерин айтып турар. Ону чижеглеп чугаалаарга, тавырымчалыг байдалды маңаарда болгаш септелге эртерде эптиг түүл кылдыр саналп болур. Ынчалзажок ол чүгле чаңгыс, улуг-ла дизе, ийи чыда оожургалды берип болур. Оожургал дээш черле төлээр апаар, азы дорту-биле чугаалаарга, орулганы чедир албайн баар. Ынчангаш шынар дээш демисежирн албан апаар.

В. БЕЛЯЕВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

БОЙДУСТУ КАМГАЛААР

Бо чылдың июль айда болуп эртнеп ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының үшкү сессиязынга көрдүнгеп кол айтырыгларның бирээзи бойдус камгалалы болгаш оон байлаан чептүг ыын ажыглаары.

Бистиң Совет чазаавыс бойдусту болгаш оон байлаан камгалап чадагалаарынче кичээнгей салып, ол талазы-биле ажылдарны доктамал чорудуп турар. Чер бомбүрээзиниң бойдузун, оон янзы-бүрү байлаан камгалаары — кижи төрелгетенниң бир демниг күжениишкинин негээр, улуг ужур-дузалыг сорулга болур.

Бойдустуң байлаан чептүг, үгээн-бодалдыг ажыглаары болгаш ону байлакшыдарынче угланган ажылдар бистиң совет күрүнеэвистиң тургустунганыбиле кады эгелээн.

Бойдусту камгалаар, хайгаараары Төрээн чуртувустуң база бир чугула экономиктиг болгаш социал сорулгаларының бирээзи болганда, ол айтырыг ССРЭ Конституциязында болгаш еске-даа хоойлуларында тодазы-биле илереттинген.

Бистиң чуртувуста бойдус камгалалынче угланган дээштиг ажылдар чоруттунуп турар. Ол дээрге ағаар болгаш сугну арыглап аштаары, техниктиг тургузугларны ажыглаары, хат эрозиязынга алдырып, үрелген черлерге, тараа шөлдеринге камгалалдыг ыяш үнүш олуртулгазы болгаш дириг амытаннарны камгалап, өстүрүп көвүдедир чижектиг хемчеглерни хөрөк кырынга боттандырып чорудары болур.

Кижи бүрүзүн бойдусту билир, ону ынакшыл болгаш хүндүткел-биле көөр, шын ажылгаар кылдыр өөредири — ол ажылдың база бир кол сорулгазы дээрзи билдингир. Ынчангаш бистиң чуртувуста аң-меңниң, куштарның, бүгү дириг амытаннарның бойдус-биле холбаазының дугайында билиглерни чон ортузунга нептередиринче улуг сагыш салып турар.

Амгы үеде бойдус камгалалының дугайында ниити билиглерни школаларда, дээди өөредилге черлеринде өөренгичилерге, студентилерге ниити билиг эртемнери-биле кады өөредилге программазының база бир кол кезээ кылдыр берип турар болгаш ол-ла айтырыг радио, парлалга, кино, телевидение таварыштыр чырыттынып турар. Ынчангаш хамаагы кижи бүрүзү—колхозчу ажылчын, өөренгичи, студент, будүрүлге удуртукчузу — бойдус камгалалын бодунуң ыдыктыг күлээлгезин деп билири онза чугула.

«Күчүлүг улуг мага-боттуг делегей билдинмес чажыттарбиле долган. Оны мен бүгү чурттаалгамда өөренип, ажыдар мен, чүге дээрге, ол канчаар ажык ажыктыг-даа» деп чогаалчы В. Быкаминиң бо сөстери бойдуска, оон байлаанга ынак, ону эчизинге чедир өөренип биилеп,

КУЛЬТУРА АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ РЕСПУБЛИКА СПАРТАКИАДАЗЫНДАН

Культура ажылдакчыларының ийиги республика спартакиадазы Кызыл хоорайның «Хүреш» стадионунга сентябрь 7—8-те болуп эрткен. Спартакиадага республиканың культура албан черлериниң 20 командазындан шупту 280 ажыг спортчу киришкен.

Маңаа шупту районнарның культура албан черлериниң, республиканың А. С. Пушкин аттыг, Чуйковский аттыг библиотекаларының, Культура министерствозунуң эртем-методиктиг тевүүнүң, күүрүне филармониязының, уран чүүл училищезиниң, 60 маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң коллективтериниң күш-культуржулары киришкен.

Сентябрь 7-де эртенгиниң 10 шакта районнарның культура ажылдакчыларының болгаш культураның республика организацияларының командалары чыскаалыпкан, спартакиаданың байырлыг парады эгелээн. Маргылдааның судьязы В. Андреев командалар маргылдаага киржиринге белеңнин культура министри А. С. Серенге илеткээн. Культура ажылдакчыларының ийиги республика спартакиадазы ажыттынганы-биле А. С. Серен спортчуларга байыр чедирбишаан, чедишкиннерни күүзээн. Маргылдааның кол судьязы М. О. Өлзей-оол спартакиаданың түгүн кодуреринче команданы берген. Шупту командаларның капитаннары спартакиаданың түгүн байырлыг байдалга кодурген.

Чиик атлетикага маргылдаалар эгелээн. 100 метрниң дистанциязынга баштай-ла стартче үнерн жребий әзүүлээр сүт-хөлчүлерге таварышкан. Эр улус аразынга Сүт-Хөлдүң спортчузу С. Ондар үшкү черни (12,5 секунда), херээжен улус аразынга ол-ла районнан А. Сарыглар база үшкү түңнелди көргүскен. А Кызыл районнуң спортчузу О. Савин ол дистанцияны 11,9 секундада эрткеш, бирги, Өвүр районнан Ш. Дандай-оол (12,11 секунда) ийиги түңнелди көргүскеннер. Херээжеңнер аразынга Т. Пралин (Таңдыдан) бирги, С. Тамдын-оол (Тожудан) ийиги черде үнгүлээн.

500 метрниң дистанциязынга херээжен улус аразынга Кызыл районнан Л. Ондар, хоорайның культура киндизиниң төрээлекчизи Е. Мерликина олар эки түңнелди көргүскеннер.

Граната октаарынга эң дээре түңнелди Тожу районнуң төлээлекчизи К. Акулов 48 метрни октаваш, тиилээн. Уран чүүл училищезинден И. Караваев, Таңдының командазындан В. Саан олар база шеңнелдиг черни алгылаан.

1000 метрниң дистанциязынга Өвүрден Ш. Дандай-оол бирги, Кызыл районнан О. Савин ийиги, Бай-Тайгадан Л. Саган-оол үшкү черни эзэлээннер.

Стол теннизинге хүүде бирги чер дээш маргылдааны Олимпий системазы-биле эрттирген. Эр улус аразынга бирги черни Кызылдан А. С. Серен, ийиги черни Мөңгүн-Тайганың спортчузу А. Мандараа алган. Үшкү болгаш дөрткү черде Б. Ондар (хүрфилармония) Г. Самба (Улуг-Хем) олар үнген. Стол теннизинге херээжен улус аразынга республика чемпиону Ульяна Хертек бо маргылдаага база адын бадыткаан. Ийиги черде — Тожу районнан Н. Дажинай, үшкүзүнде Барыын-Хемчиктен В. Монгуш, дөрткү черде А. Тюлюш (Улуг-Хемден) үнгүлээн.

Ниити команда аайы-биле бирги черде 420,5 санныг алган Кызыл районнуң командазы үнген. Районнуң шыырак спортчузу О. Савин узунунга 5 м 80 см талаваш, бирги черни болгаш эске-дээ хевирлерге шаңналдыг черни алгылаан. Сүт-Хөлдүң 392 санныг командазы ийиги черни эзэлээр аргалыг болган. Стол теннизинге сүт-хөлчүлер чартык финалче үнгеш, 19 команданың аразындан 5—6 алдыгы черни үлешкен. Волейболга Сүт-Хөлдүң командазы чараш ойнаашын көргүүлер-дээ, судьялар-дээ демдеглээн.

Үшкү черде Тожу, дөртүзүнде Чеөм-Хемчик районнарның командалары үнгүлээн. Тожу районнуң шыырак спортчулары С. Тамдын-оол, К. Акулов, Н. Дажинай олар аңгы-аңгы хевирлерге тиилекчилер болгулаан.

Ырак-узак районнар Тожунуң болгаш Мөңгүн-Тайганың культура ажылдакчылары спортчу мергежил-дээ, сөгүлга-чүрүм-дээ талазы-биле үлегерлиг болганнар.

Ынчалза-даа хоорайның, республиканың чамдык культура албан черлериниң күш-культуржулары идепкей чок болуп, боттарының болдунар деңгелиңден куду көргүзүглерни эп, чамдык хевирлерге шүүт киришпээннер. Маңаа Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң, уран чүрүлге мастерскаязының, хоорайның культура киндизиниң болгаш эскедээ организацияларның коллективтерин хамаарыштырып болур. Олардан чамдык кижилер маргылдааның графикте айыттынган шагындан озалдаар чоруктар база тургулаан. Ол ышкаш Көа-Хем районнуң культура албан черлери спартакиадага шүүт киришпээн.

«Урожай» эки тура спорт инитилелиниң республика чөвүлелиниң болгаш культура ажылдакчыларының профсоюзунуң республиканың Культура министерствозу-биле кады белеткээни бо спартакиада организастыг болгаш эки деңгелге эрткен. Республиканың культура албан черлериниң коллективтери барык шупту-зу долу составтыг командаларын киришкен. Культура ажылдакчыларының бирги республика спартакиадазында 100 ажыг кижи киришкен болза, а ам-ны спартакиадага культура ажылдакчыларындан 280 ынре спортчу кадыкшылганың оруктарынче үнгүлээн. Культура ажылдакчыларының ийиги спартакиадазы — массалыг киржилге болгаш организастыг эрткенинин талазы-биле еске адырларның ажылдакчыларының профсоюзунуң обкомнарынга үлегер-чижек болур ужурлуг.

Спартакиаданың программазында чиик атлетиканың хой хевирлеринге 100, 500, 1000 метрниң дистанцияларынга чадаг чарышка, граната октаарынга, узунун халыырынга ГТО нормативтерин дужаары: турникке кодуртунери (эр улус аразынга), дурт-сынын кодуртунери (херээжеңнер аразынга), 4×100-түң холушкан эстафетазынга, боо адарынга, стол теннизинге, волейболга маргылдаалар кордунген. Команда бүрүзү программада кордунген бүгү хевирлерге киришкен.

Бо ынре улуг программалыг маргылдааны 20 команданың аразынга эрттирери белен эвес болган. Ынчалза-даа маргылдааның организакчылары-дээ, киржикчилери-дээ кызымак, чүткүлдүг ажылдаан.

Аңгы-аңгы хевирлерге киржикчилерниң спортчу мергежилли бедээжин, күш-культуржуларның сөгүлга-чүрүмнүүн спартакиада көргүскен.

«Культура албан черлерин болгаш спорт тудугларын чөп ажыглаарының талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң докталган республиканың культура ажылдакчылары боттарының ажылынга удуртулга болдурбушаан, оны амыдыралга боттандырары-биле тодаргай хемчеглерни эрттиреринге планнаваш, боттарының системазындан үзеп турээр-дыр.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТАРДА: культура ажылдакчыларының маргылдааларының үезинде хол бембүүнге оюннар; бирги черни алган Кызыл районнуң командазы (адаанда). Тожу районнуң спортчулары (үстүнде).

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ

10. Вторник

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Татар улустуң аялгалары. 9.15 — «Город над головой». Дерт сериялыг уран-чечен фильм. 1-ги серия-зы. 10.35—10.40 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Кижи болгаш бойдус». Док. телефильмнер: «Горный гусь», «Джавское ущелье», «Станция «Журавли». 15.30 — «В. И. Ленин дугайында совет чогаалчылар». 16.30 — Орган музыказының концерти. 17.00 — Сүт лыжа спортунуң талазы-биле делегей чемпионады. Францияден дамчыдылга. 17.45 — «Өөнүктеримге ырлап тур мен». Бот-тывынгыр ыраажы, РСФСР-ниң культураның алдарлыг ажылдакчызы, «Гипромезтиҥ» инженери Т. Журавицкая (Москва хоорай) дугайында телеочерк. 18.15 — «Чүрүк бүрүзүнде — хүн». 18.30 — «Пингвины». Мульт-фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Бо хүннерниң почтазы». Телекөрүкчүлерниң чагаваларын политиктиг тайылбырлаачы В. П. Бекетов сайгарар. 19.35 — «Город над головой». Дерт сериялыг уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Анна Герман. Салым-чол болгаш ыр». 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Должность с непредвиденными ситуациями». Док. телефильм. 8.35; 9.30 — Бойдус. 2 класс. Бойдус-биле таныжып тур бис. 9.00; 12.25 — Француз дыл. 9.50 — ПТУ көрөөчилерге. Эстетиктиг кижизидилге. Кижиниң бүгү талалыг хөгжүлдезин. 2-ги дамчыдылга. 10.35; 11.40—Физика. 7 класс. Бойдуста болгаш техникада чылыг дамчыдылгазы. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.10 — «Кантемировцы». Эртем-нептерелдиг фильм. 12.35 — «Юность первое утро». Уран-чечен телефильм. 14.05 — Төөгүүнүң арынналыг «Операция «Терминал». ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның, чазаа баштынчыларының Подстам конференциязының 40 чылынга. 15.00—15.05 — Медээлер.

18.00 — Медээлер. 18.20 — «Воспоминания о лете». Док. телефильм. 18.30 — «Музыкалыг киоск»

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Уругларга фильм. «Зайка Петя и волшебный рояль». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». Программада: Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы, республиканың Күүрүне планының даргазы Д. С. Монгуш дамчыдылгага киржир. Көдээ ажыл-агыйның хүн демдеглели. Медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Пожалуйста, слон». 2-ги кезээ. Мультфильм. 20.20 — Баскетбол талазы-биле Европаның чемпионады. Херээжеңнер. Италияның шилиндек командазы — Испанияның шилиндек командазы. Италиядан дамчыдылга. 21.00 —«Ye». 21.35—22.45 — «Пристань на том берегу». Уран-чечен телефильм.

11. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг ундурүлге. 9.10 — «Аян-чоруккучулар клуву». 10.10 — «Город над головой». Дерт сериялыг уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 11.35—11.40 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». Док. фильмнер: «Там, на шахте угольной...», «Идем на рекорд». 15.25 — Т. Хренников. Оркестрлиг фортепианого концерт. 15.50 — «Амгы үениң сценазында Аде-чурттуң Уруг дайынының темазы». 17.05 — «...Он алды болгаш оон улуг назын». 17.50 — Баскетбол талазы-биле делегей чемпионады. Херээжеңнер. Венгриянның шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Италиядан дамчыдылга. 18.30 — Э. Москвитина (арфа) ойнаар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Две четверти века». Док. телефильм. Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Г. С. Титовтуң дугайында.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Аист над Припятью». Док. телефильм. 8.45 — Чуруглга уран чүүл. В. А. Фаворскийниң мастерскаязында. 9.35; 12.45 — Немец дыл. 10.05 — ПТУ көрөө-биичилеринге. Астрономия. Астрономияны эрек кырында ажыглаары. 10.35; 11.40 — Ниити биология. 9 класс. Улус ажыл-агыйында биология. 11.05 — Аваамның школазы. 12.10 — Төөгү. 4 класс. Дош кырынга тулчуушкун. 13.10 — «Юности первое утро». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 14.15 — «Хемчегден ажыг амыдырал». Балтийжи хоочуннарының ег-булепери-биле ужуражыышкын. 14.55—15.00 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Шынам». Амур улустарының тоолдары. 18.35 — Уругларга фильм. «Медведи-соседи». 18.50 — Телемедээлер. 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия төвү». Программада: «Көдээ ажыл-агыйның хүн демдеглели», «Партия организацияларында отчеттар болгаш сонгулдалар». СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар киндизиниң эргелекчизи В. М. Евтешинниң чугаазы. «КАИ экраны». Медээлер. 19.40 — Делегей байдалының дугайында беседа. Автору— К. Д. Будук-оол. 19.50 —Чарлалдар, рекламалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Пожалуйста, слон». 3-ку кезээ. Мультфильм. 20.20 — Чиик атлетика талазы-биле улустар аразының маргылдаалары. Италиядан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Два дня тревоги». Уран-чечен фильм.

12. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55— «Билдингирдаа болза, эдептиг». 9.55 — «Город над головой». Дерт сериялыг уран-чечен телефильм. 3-ку сериязы. 11.25—11.30 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Чамчылдарның салгакчылеары». Док. телефильмнер: «Кадры для Эмбастуза», «Вода живая». 15.25 — А. Алябьев. Квартет № 3 соль минор. 15.55 — «Над пропастью». Эртем-нептерелдиг фильм. 16.25 — «Эколог-туг хүн демдеглели». «Днестр» операция үргүлчүлевишаан». 16.25 — «Мелодии озера Дружба». Фильм-концерт. 16.55 — Эфиопияның национал байырлалынга — Революция күнүнге. «Эфиоп репортажы». 17.20 — Баскетбол талазы-биле делегей чемпионады. Херээжеңнер. Польшаның шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Италиядан дамчыдылга. 18.00 — Эртем болгаш амыдырал. 18.30 — Делегей конкурстарының лауреады Н. Гаврилова (фортепиано) ойнаар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Футбол талазы-биле делегей чемпионадының шилилге оюннары. Швейцарияның шилиндек командазы — Ирландияның шилиндек командазы. Швейцариядан дамчыдылга. 19.45 — «Город над головой». Дерт сериялыг уран-чечен телефильм. 4-ку сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Бүрүнгү орус романс болгаш вальс». 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Владивосток». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Бойдус. 4 класс. Хүн болгаш Хүн системазы. 8.55 —«Иссыкпульские этюды». Эртем-нептерелдиг фильм. 9.05; 12.20 — Испан дыл. 9.55 — «Красный художник». Эртем-нептерелдиг фильм. 10.05 — Кайсын Кулиевтиң поэзиязы. 10.35; 11.40— Зоология. 7 класс. Эремчигейлер. 11.00 — «Бригады используют резервы». Эртем-нептерелдиг фильм. 11.10 — Өг-буле болгаш школа. 12.05— «Спасение людей на пожарах». Эртем-нептерелдиг фильм. 12.50 — «Юности первое утро». Уран-чечен телефильм. 3-ку сериязы. 13.55 — «Совет Эвилелиниң бараан боон тур чен!». 14.55—15.00 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Школа амыдыралы». Москвага аныяктарның болгаш студентилерниң XII бүгү-делегей фестивальның «киржикчилери-биле Кызыл хоорайның школаларының ужуражыышкыны. 19.00 — Уругларга фильм. «Лесные дозорные». 19.15 — «Азия төвү». Программада: «Август 16 — арга-арыг ажылдакчыларының хүну. Арга-арыг ажыл-агыйның министриниң орлакчызы Т. Х. Бараанның беседазы. Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Пожалуйста, слон». 4-ку кезээ. Мультфильм. 20.20 — Баскетбол талазы-биле делегей чемпионады. Херээжеңнер. Испанияның шилиндек командазы — Венгриянның шилиндек командазы. Италиядан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35—22.45 — «Грипп Кинг-Конгъ. Уран-чечен фильм.

13. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг ундурүлге. 9.10 — Мультфильмнер: «Петя-петушок», «Ножницы и мальчик». 9.25 — «Город над головой». Дерт сериялыг уран-чечен телефильм. 4-ку сериязы. 10.45 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Сезен чылдарның коммунистери». Док. фильмнер: «Дмитрий Моторный», «Звено в цепи». 15.25 — Москва башкыларының хору ырлаар. 15.40 — Орус чугаа. 16.15 — XVIII вектиң орус вокальдыг лириказы. 16.45 — «По коням». Б. Васильеттиң «Кайгамчык адаа кижиге» деп рассказы-биле уругларга уран-чечен телефильм. 17.50 — Баскетбол талазы-биле Европаның чемпионады. Херээжеңнер. Испанияның шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Италиядан дамчыдылга. 18.30 — Улустуң аялгалары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — «Мадонны революции. Никарагуа, год 1985». Док. фильмниң башгайы «өргүзүү. 19.30 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу. «Спартак» — «Динамо» (Киев). 21.00 —«Ye». 21.35 — «Театр дугайында рассказтар. «Ю. А. Завадскийниң бажыңында». 22.30— «Музыкалыг чайсар». Эстрада дамчыдылгазы. 23.00 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг ундурүлге. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Живём в Эришкесе». Док. фильм. 8.35; 9.35 —Төөгү. 4 класс. Бурунгу Киевте. 9.05; 12.40 — Англи дыл. 10.05 — География. Хемнер болгаш төлдер. 10.35; 11.40 — Ырлыг тоожулар. 5 класс. 11.05 — «Родом из военных лет». Эртем-нептерелдиг фильм. 12.10 — Астрономия. 10 класс. Сыдыстыг дээр. 13.10 — «Четвертая высота». Бижимелдиг уран-чечен фильм. 14.25 — «Төөгүнүң арынналыг». Петербурггуң «Ажылчын ынгыны хостаары дээш демиселдиң эвилелиниң» тургустунганының 90 чылынга. 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Кежээ бүрүзүнде премьера». Красноярскиниң телестудиязының дамчыдылгазы. 19.00 — Уругларга фильм. 19.05 — «Азия төвү». Программада: «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели», «Арга-арыг ажылдакчыларының күнүнге. Медээлер. 19.35 — Киножурнал. 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Бабушкин зонтик». Мультфильм. 20.15 — Оны-лыып шыдаар силер. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Грипп Кинг-Конг». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 23.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу. «Факел» — «Динамо» (Минск). 23.45 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». 00.00—00.50 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу. «Торпедо» (Москва) — СКА (Хабаровск).

14. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазыңза (Күш-культуржуларга суме). 9.10 — Белорус ССР-ниң профтехэвередилгезиниң уран чүүл коллективтериниң оюн көргүзүүү. 9.30 — «Айыыл чок шимчээшкин». 10.00 — В.-А. Моцарт. Симфония № 40 соль минор. 10.35 — «Чуруккулар дугайында рассказтар». РСФСР-ниң улустуң чуруккузу В. Загонек. 11.05— ССРЭ-ге Болгар бот-тывынгыр уран чүүл чогаадылгазының фестивалы. 12.05 — «Өг-буле болгаш школа». Тележурнал. 12.35 —«Музыка болгаш поэзия». 13.05 —Брянск хоорайчы тургускынының 1000 чылынга. «Живая память». Док. телефильм. 13.40 — Даарта Арга-арыг ажылдакчыларының хүнүнге. «Арга-арыг, целлюлоза-сааның болгаш ыяш болбаазырадыр үлетпүр министри М. И. Бусыгинниң чугаазы. 13.55 — Улусчу чогаадылгага дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы —«Чөлээш». Ыраажының оглу мем база эки ырлаар кижиниң оглу мен». (Португалия). 14.25—Бөгүн делегейде. 14.40 —«Кутузов». Уран-чечен фильм. 16.30—Политиктиг тайылбырлаачы А. З. Иващенко беседазы. 17.00 — Дерг амыдыралы. 18.00 — Хоккей талазы-биле үжуражыышкын. ЧССР-ниң шилиндек командазы —ССРЭ-ниң шилиндек командазы. ЧССР-деп дамчыдылга. 16.20 — «Дөм каттыштырылгазы». Тележурнал. 19.55 — «Стакан водыз. Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 —«Стакан водыз. Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 22.40 — 22.50—Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— Бир эвес кадык болуксазыңза. 8.30 — Бистиң садыыс. 9.00 — Арга-арыг ажылдакчыларының хүнүнге. «Заповедь». «Аттестация рабочих мест в объединении «Днепропетровскдрев». Док. телефильмнер. 10.00 — Ставропольдуң телевидениезиниң программазы. 11.15 —В. Рубцовская — «Кафедра». Телешин. 13.35 — Джо Боун (Ниж. дерлянды) ырлаар. 14.00 — Мотоспорт талазы-биле Европаның чемпионады. ЧССР-деп дамчыдылга. 14.30 — Бүгүдеге стадион. 15.00 — «Аян-чоруккулар клуву». 16.00 —«Ырлажыылынар, өөнүктер». 17.55 —«Арам Хачатурян — художник, гражданин». Дерт сериялыг док. фильмниң баштайгы чергүзүү. 1-ги сериязы. 19.00 — Делегей байдалының допчулалы. 19.15 — Улустуң аялгалары. 19.30 — Мультфильмнер: «В гостях у лета», «Наш карандаш». 20.00—«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Сажинка и красный петушок». Мультфильм. 20.15 — «Кадышыыл». 21.00 —«Ye». 21.35 — Москваның оперетта театрының артистериниң концерти. 22.50—23.40—«У крутого яра». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге биче чаъстаар. Даглыг черлерге дымыраай чаъстаар. Соңгу-бериын түктен хаттыг дүргени секундада 3—8 метр. Дүне 3—8 градус чылыг, чамдык районнарга 0—5 градус соор. Хүндүс 12—13 градус чылыыр. Кызылга бүргеп, аязыр. Чаъс чагбас. Дүне агаарның температуразы 0—5 градус. Хүндүс 13—15 градус чылыг болуур.

Автоорукторга биче чаъстаар. Кестүүр эки. Агаарның температуразы 7—12 градус чылыг болуур.

Кино

СЕНТЯБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Фраги — разлученный со счастьем» 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Принц за семью морями» 9.30, 13.50, «На площади Гарибальди» 11.20, 15.40, «Материнская любовь» 17.20, 20.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чёрная стрела» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тутси» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» и б: «Герой ее романа» 18.00, 20.00 шактарда.

1986 чылдың мартта Финляндияже баар туристиң бөлүктү профэвилелдериниң область чөвүлелиниң четчелеп турар. Путевканың чижек өртээ 560 рубль. Документилерни киирериниң хүүсээзы — 1985 чылдың ноябрь 30-ге чедир. Тейылбыр алыры-биле профэвилелдериниң эдырлар обкомнарынга езы профобласт-чөвүлелдиң культура-массалыг ажылдар киндизинге келир, телефоннал база болур. Телефону 2-22-73.

«Зооветснаб» каттыжыышкынның склады 1985 чылдың октябрь 1-ден 15-ке чедир санаашкын кылыры-биле хагдыгган турарын Тыванын «Зооветснаб» республика каттыжыышкыны совхозтарынга мал эмнилеринге дыңнадып тур.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннарны: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киндистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киндистериниң 2-37-13, чагаа киндизиниң 2-41-27, информацияа киндизиниң 2-20-60, культура киндизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киндизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейи барганза 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3118.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер тер., полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күүрне комитединиң типографиязы. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

ТС—00637

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1985 чылдың сентябрь 11 среда № 211 (12911)

1925 чылда үндезилеттинген.

Өртээ 3 келеер.

ШАХТЕРЛАРНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЫ БЕЛЭЭ

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур «Каа-Хем» хөмүрдениң разрезинде комплектиг бедиткен социалистиг үнезээгейн алган. Бо чылын пландан аңмаа 45 муң тонна хөмүрдүлүг казып тыварыс, 377 муң рубльге ону сайгарарын, күш-ажылдың бүдүрүмчүлүүн планга немей 3,5 хуу өстүрүп үнезээрис. Он нигни беш чылдың башкы нигни айында 15 муң тонналыг казарын шахтёрлар шиитпиргээр.

Съезд мурнуңуң чарлыын ай саныңда түңнеп турар. Экскаватор машинизи М. К. Бергер, өрүмнээр станок машинистери Ю. В. Прокопенко, А. И. Чарков болгаш өскелерде чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келген. Тыва АССР-ниң үлетпүрүңү алдарлыг ажылдакчызы Х. А. Ооржак август айда чарлыттың мурнуку одурууңче үнген.

Л. БРЮЗГИНА.

БҮТҮҮ КҮШТҮҮ МӨӨҢНЭЭН

Бии-Хем районуңуң тараа шөлдеринде күскү дүжүт ажаалдазы шуптуг үе-чедеде кежеп турар. Тараа культураларның ажаан алырынга белеткел дооступ турар. Совхозтарда тараа ажаар 151 комбайн четчелеттинген. Комбайн бүрүзүнде аргадуржулгалыг механизаторларны быжыглаан. Бодуңуң техниказың долу болгаш ажыктыг ажыглаар, тараа кезип алыр үеде бичии-даа туруушкунну болдурбазыбиле комбайнерлер хынамчалыг, эң-дарымсаалгалыг чоруун иргүүлүп турар.

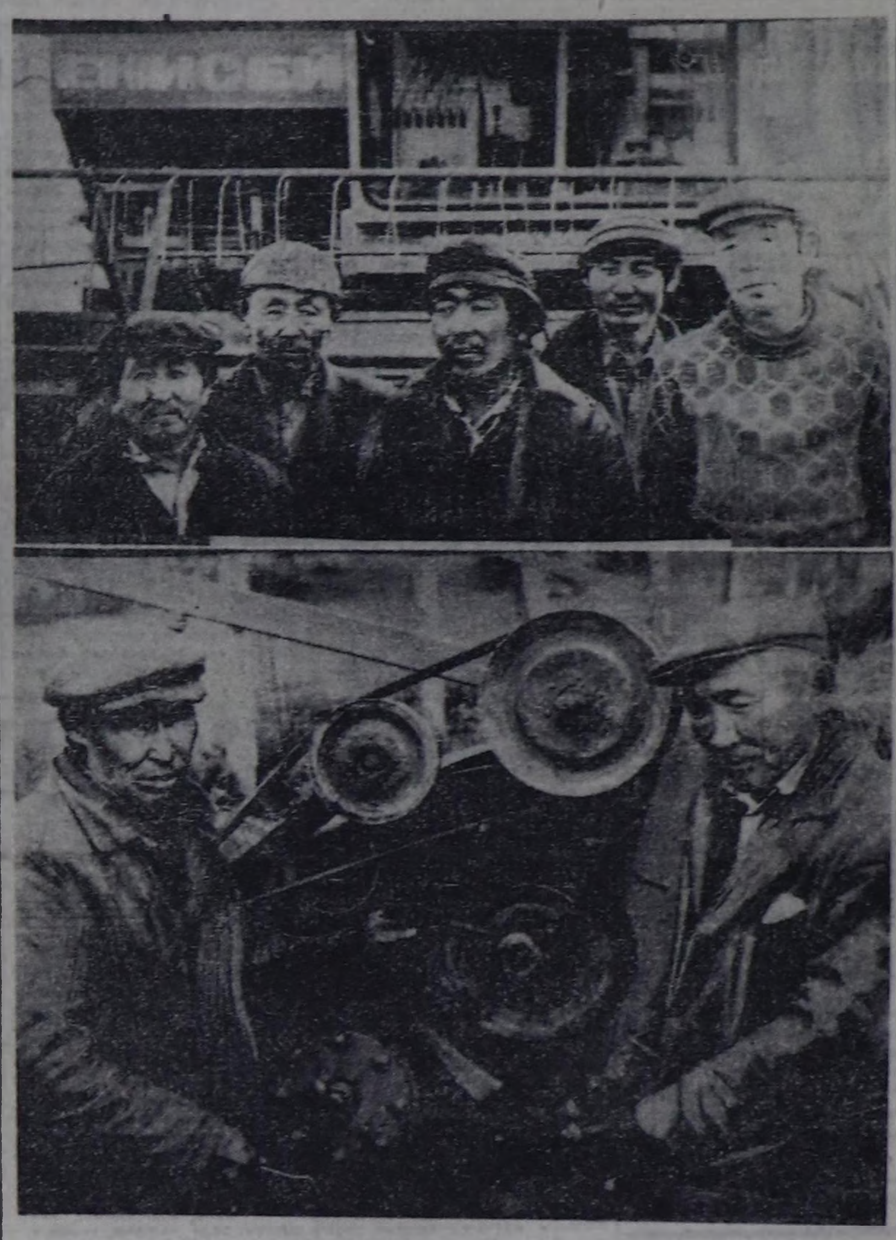
Кол чугула түүл болза, күскү хүн бүрүзүн, шак бүрүзүн ажыл-хөреткер-биле ыяк кылдыр долдурары, черниң берымчээни чедип алыры-биле часкы, чайгы үелериниң дургузуунда чоруттунган ажылдарны үре-түңнелдиг болдурары-биле тараа ажаалдазын ийи эвилелиг чорударынче хичээлгейни үлап турар. Механизаторларның ортузунда дагдыныышкын ажылы калбарып турар. Адыяк тараажылардың аянок кезии дүжүт ажаалдазынче бир дугаарында бо нүзүн киргеп. Тараажының солуп болгаш берге ажыл-ижи олардың арга-мергежилин байыдар, тура-соруун быжыглаар. Нииттиин-биле алырга, ховутрактор бригадаларында тараа ажаавчыларында 18 дузалакчы комбайнерлерни быжыглаан, район төвүүнүң албан черлериниң, организацияларның, бүдүрүлгелериң чамдык ажыл-ишкилерин база олардың одуруунче база ам-даа немей киржирип билдингир.

Сентябрь оның хүнүнге чедир совхозтарның тараа шөлдеринде 3209 гектарның дүжүдүн чыттыр кестирген. Ажыл-агыйлар айыы-биле көргүзерге мынды: «Саян» совхозта—1692, «Кызыл тараачыда»— 643, «Өөктө»—530, «Хадын» совхозта 340 гектарның тараазын чыттыр кестирген. Районда 998 гектарның тараа культураларын бастырган. Күзүн чажар тараа культураларның 380 гектарын ажаан алган.

Дүжүт ажаалдазы-биле чергелештир күскү чер аңдарылгазы база тулуктээн. Дыка хөй шөлдерниң тараазы көк, чедир бышпаан, аралай быжып турар. Ол болгаш өскө-даа бергедээшкиннерни ажып эртери, дүжүт ажаалдазын организаторлуг чорудары-биле ажылагыйлар бүгү күштү мөөңнеп турар.

А. МОНГУШ.

ЭЛБЕК ДҮЖҮТ ДЭЭШ

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхоз ажыл-агыйлардан эң баштай тараа ажаалдазынче киргеш, бүгү күштү ынаар организастаан.

Совхозтуң Баян-Кол бригадазы тараа кезилдезинче июльда-ла эгелээн. Барык хүннүң чыгы чаъстап турза-даа, бышкаш тараазын кестирип ажаары үргүлчүлеп турар.

Михаил Седипбенович Малбык-оолга үдуртkан бригада 2200 гектар черниң тараазын кестирген болгаш кургап келгенниң дүжүдүн ажаап турар. Бир гектардан ортухаа-билё 9—10 центнер дүжүт алдынып турар.

Шөлде шуптуг 27 комбайнар ажылдап турар болгаш олардың аразында районда өске совхозтардан дузалажып келгеннер база бар. «УТКА-25 чылы» совхозтан 4 комбайн 7 хүн ажылдаан, 300 гектарны, «Найырал» совхозтан 3 комбайн 7 хонукта 420 гектарны кестиргеннер.

Тараазы кезил ажаарынга дуза чедирип келгеннерден «УТКА-25 чылы» совхозтуң комбайнерлери Михаил Дорҗу, Борис Чадгы олар 100—110 гектарны кестиргеннер. «Найырал» совхозтуң комбайнерлери Артына Маадыр-оол, Хураганчык Ховалыг, Бичө-оол Сүүр-оол олар эки ажылдап турар. «Улуг-Хая» совхозтуң бодуңуң комбайнерлери Чаш-оол Дойду— 200 гектарны, Анай-оол Ендан 175, Николай Сиган-оол 150 гектарны кестиргеннер.

Комбайнарыңың септелгезин кылырынга совхозтуң хоочун механизаторлары 67 харлыг Оюн Чорбаа болгаш Василий Тавакай олар слесарьладып турганнар.

Совхозтуң кол культуразы кызыл-тастың 685 гектарын чыттыр кескен болгаш бастырылгазы чоруп турар.

— Бо чылдың дүжүдүнден күүрүнеге 500 тонна тараазы дужаап болуруң көрүп турар бис—деп, совхозтуң директорү Начын-оол Доңгакович Балчый-оол чугаалады.

А. АРАПЧОР.

ЧУРУКТАРДА: совхозтуң мурнакчы комбайнерлери: Чаш-оол Дойду, Дамбый Очаан-оол, Николай Сазан-оол, Анай-оол Ендан болгаш штурвалчык Маймаңы Намның-оол; хоочун механизатор слесарьлар Чорбаа Оюн болгаш Василий Даваңай.

Ю. КУЖУГЕТТИҢ фото-ажыл.

БЕРГЕН СӨЗҮВҮСКЕ ЭЭ БОЛУР БИС

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төлептиг уткуур дээш «Торгалыг» совхозтуң болгаш Тываның кодээ ажылагый дүржүлге станцизының дүржүлге-бүдүрүлге ажыл-агый коллективтериниң инициативаларын солуңардан номчуп, таныштывыс. Он бирги беш чылдың доозукчу чылының төнчүзүмге чедир каш ай арткан харыысалгалыг үеде «Найырал» совхозтуң ажыл-ишчилери үк ажыл-агыйларың эгелээшкиннерин измн-биле детиккн, олардан үлегер-чүүжекти алырын шиитпирлеливис.

Бөгүн «Шын» солуунуң **КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН** Чөөн-Хемчик районунуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң Чыргалы салбырында **Таңгыт-оол Сетка удуртkан мал чемн белеткээр звеноңуң** шалыпчы ижинге турасхаадыт кедүргеп.

Коллективтиг керээ ёзугаар ажылдап турар звено бо чайын 330 тонна сиген белеткээр онаалдазын ажыр күүсеткеш, ам-даа ол хире мал чемн белетиээр сорулганы салган, шудургу ажылдап турар.

Мал чемниң белеткекчилери, сиген, семаж, силос болгаш витаминниг сиген долганың белеткелиниң бо артканы каш хоногларында ажылдаар темпизин каш катап шапкынчыдыл, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар дээш бар-ла органларны ажыглаңар!

Совхозтуң бүгү механизаторларының хуралын июль айда-ла баш бүрүкгаар кылган. Анаа ажыл төлевирикиң талаэн-биле комбайнерлерге таныштырган, эрги комбайнарның кылыр нормазын эвээжеткен. Август эгезинден тура-ла комбайнерлерни хостаан, олар чүгле комбайнының септелгезин кылып турарлар. Ол ышкаш профтехучилищеден 27 сургуул практиказын эрттирип, сиген шөлдеринде трактористерни, чолаачыларны херек үелерде солуп, ажылдап турарлар. Ол сургуулдарның хөй кезии бистиң совхозувустан оолдар чүве.

Ол ышкаш комбайнерлерге, саанчыларга одаар чүүлдү, хөмүр-даштың сөөртүп бээрни чорудуп келдивис. Ынчангаш олар сезоннуг ажыл үезинде ынаар чарыыкпас, ажылдаарыга ооң идегалыг болуруп эрткен чылдарның дүржүлгазындан көрдүвүс.

Хөй чылдыг сиген тараан шөлдерден ийиги дүжүттү ап турар бис. Сөөлгү 3—4 чыл иштинде люцерна үрезинин слпайн, ону боттарывыс кестирүп ап турарывыс бо. 100 гектар черде тараан люцернаны октябрьда кестиргеш, ону үрезинге ажыглаар бис.

Бүгү күштү, энергияны планныг онаалдаарны, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче угландырып, СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты тараажылардың, малчыннарның ортузунга улам-на кадбартырып шиитпирлээн бис. Берген сөзүвүске ээ болур бис.

Д. ООРЖАК,
Улуг-Хем районуның «Найырал» совхозунуң директору.

ИЙИГИ КЕЗИЛДЕДЕН ХӨЙНҮ

«Ак-Туруг» совхозтуң үш хойжу бригадазының малчыннары ниитиниң малынга чем белеткелинде идепкейлиг киржип турарлар. Бардна-Сады Монгуш бригадирлээн № 1 хойжу бригаданың хойжулары сентябрь эгезинге чедир 131 тонна сигенни кезип белеткээр. Кызыл-Даг саябырда ийи хойжу бригада ниитизи-биле 166 тонна сигенни белеткеп алган.

Оларда хөй тарып боозадыышкыны дооступ турар, ынчангаш малга чем белеткелии моон-даа дургедедир ара тургустунар. Салбырның хойжулары ам люцернаның ийиги кезилдезин демниг чорудуп турарлар. Люцернаны төрээн хойларга болгаш чаш хураганнарга бээр.

К. КОМБУ.

МУРНУНДА ТУРҒАНЫНДАН...

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары мал чемнери белеткээрин уламчылавышаан. Сигенчилер ам хүнде-ле орту-маа-биле 622 тонна сигенни белеткеп турар. Ниити белеткеттиген сигенниң хемчээли—12360 тонна, күүсеңир үжурлуг план болза, 16 муң тонна сиген.

Силос белеткели кайы-даа совхозтарда шалыпчы темп-биле чоруп турар. Бо мал чемнерни район 41 муң тонналы белеткээр планныг. ол сорулга боттанган, херек кырында 43873 тонна силос салдынган. Семаж салырын шапкынчыдарының хемчеглерин ап турар, мал чемнерининг бо чугула культуразын 12533 тонна чедир белеткээр. Каа-хемчилер бо чылын 17 муң семаж салыр планныг. Ол ышкаш 1420 тонна витаминниг сиген долганын совхозтар белеткээр планныг, бо талазы-биле ажыл ырай саадап турар. Херек кырында үгле 778 тонналы белеткээн. Витаминниг сиген долганын будуреин совхозтар дургедедири-биле олче кижи күжүн немеп, АВМ-нерниң туруушкун чок ажылдаарынче кичээнгейни салып турар.

Бистиң корр.

МАЛЧЫННАРНЫҢ ДЫШТАНЫЛГА ХҮНҮ

Хөнделеңниң Хемчик хемге киргеп аксының үстүү талазында, бажында көжээлерлиг бедик мозурдан эгелээш, чоорту чавызап бады баргап узуп кара дагны Шивээлиг-Даг дээр. Ону дужаштыр Хемчик хемни кежир көөрге, Аксы-Барлык суур сайзанак дег кестүп чыдар. Тус черниң чурттакчылары Шивээлиг-Дагны төөгүлүг чер диижир. Ооң кырында кокпак чалыннар баарында көк хаяларны чыып турган тутkан шивээлеринин орну ам-даа бар. Шаг-шаанда маңаа амыр эвес тулчуушкуннар чоруп турган деп тоолчургу чугаалар салгалдан салгалче дамчып келген. Хемчик дуттай бергенде Аксы-Барлык школазының өөренкилчерп маңаа шида-хаая экскурсиялап келгилээр. Бо удаада хөйну көрген буурул баштыг Шивээлиг-Даның эдээ хайыныг-ла болган. Анаа «Барлык» совхозтуң малчыннарының дыштанылга хүнүн организастап эрттирген.

Сөөлгү үеде чонуң культурлуг дыштанылгазыиче кайда-даа кончуг улуг кизээнгейни салып турар апарган. Ынчангаш партия райкому, райкүүском Аксы-Барлык хойжу бригадазының баазадынга малчыннарга янзы-бүрү хевирнин ачыдуазын чедирерни харыүзда организастаар деп шиитпирлээн. Бо бригаданы оон төвү кылдыр шилип алганында база-ла үжүр бар. Салбырның хойжулары сөөлгү үш чылда районда доктаамал бедик көргүзүглерин чедип ап келгелинер. Эрткен чылын Совет Тываның 40 чыл оюн таварышдыр бригадага күш-ажылчы бедик көргүзүглери дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел биижин тывыскан. Бо чылын хойжуларның бо коллективи төрүүр 100 хойга онаштыр алган хураганы-даа хой бүргүзүнден кыргаан дүгү-даа хөй. Мурнакчы бригаданың малчыннары-биле аргадуржулга солчуруу-биле Хөнделеңден, Бижиктиг-Хая салбырларының хойжулары база аалдап келген. Хойжуларга ол хүн районуң хереглекчилер ниитилелиниң автосадыгларының садыгжылары, амыдырал хандырылга комбинадының ажылчыннары баш тавар кижинге чедир, эмчилер, ном садыының ажылчыннары, Кызыл-Мажалыктың төп Культура бажыңының «Мажалык» агитбригадазының бот-тывынгыр артистери бараан болган.

Дыштанылга хүнү кылдыр организастаан малчыннар чыжыын «Барлык» совхозтуң партком секретары У. Монгуш ажыттаан, совхоз директору Д. Сааяа сөс берген. Бо ажыл-агый чылында хойжулар чамдык көргүзүглер талазы-биле чеднишкиннерлиг болганын демдеглээн. Ажыл-агый 23 тонна дүк дужаар планны 27 тонна кылдыр күүсеткеп. Аксы-Барлык салбырында хойжулар Данзырчы Содунам, Эрес-оол Хертек, Мончаа Монгуш, Бижиктиг-Хаядан Окпан-оол Күжүгет, Баас Куулар, Александр Күжүгет, Шактар Саая, Хөнделең салбырындан Аксоол Сарыглар, Бичө-оол Сонам малдың чаш төлүн мелди камгалап ап, күрүмеге дүк дужаар талазы-биле планныг даалгаларын ажыр күүсеткеп. Совхозтуң хойжулары чайлаглаашкынны организастыг эрттиргеш, мал чемниң белеткелинче демнии-биле кирген. Чамдык хожудаашкыннар бардаа болза, кыштаглаашкынга белеткел багай эвес чоруп турар.

«Барлык» совхозтуң хойжуларының бо чыжыы Көндээ ажыл-агыйының дуржулга станцизының база «Торгалыг» совхозтуң ажылпшчилери партияның эээлгелиг съездизиниң төлептиг уткуур талазы-биле кыйгырыгны үндүргеп үезии-биле капсырлажы берген. Санаа берген хойжулар кыйгырыгны деткиишаан, бедиткен хүлээлгелерни алгаанар. Аксы-Барлык салбырының мурнакчы хойжузу Эрес-оол Хертек эрткен ажыл-агый чылында төрүүр 100 хойдан 100 хураганны алыр деп хүлээлгеп ажыр күүсеткен болза, бо чылын 100-тен 105-ти алыр деп хүлээнген. Аныяк хойжу бир хойга онаштыр 2,5 кг дүктү алган болза, ам 2,7 кг-ны алырын даанган. Ооң магадыллалы кылдыр Э. Хертек чөгүү үеде семиртилгени эки чоруткан, 11 тонна сигенни белеткээн, кыштаанын үүрмек септелгезин дооскан.

Малчыннарга «Мажалык» агитбригаданың концертин көргүскен соонда, 32 мөге хүрешкен, мөге тыва хүрешке РСФСР-ниң спорт мастери, районнуң белеткел конторазының ажылдакчызы А. Мижит-Доржу шүүлген. «Хемчик» совхозтуң төлээзи аныяк мөге Д. Сааяа үжүүрлешкен. Адак соонда 30 ажыг чүгүрүк аътларны чарыштырган. Аксы-Барлык салбырының хойжузу Эрес-оол Хертектиң доруг аъды эрткен.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ЧАА ДҮЖҮТ ДУЖААЛДАЗЫ

Кызылдың сайгарылга баазазында республиканың ажыл-агыйларындан чаа дүжүттүң тараазы кези эгелей берген. Сентябрь 10-нуң байдалы-биле алырга, 296 тонна тараа ында хүлээп алдынган.

Бо хүннерде Каа-Хем районуң «Совет Тыва», «Енисей», Кызыл районуң «Көк-Тей» совхозтарындан колдады кезп турар. «Көк-Тейден» 102 тонна кызыл-тесты, «Совет Тыва» совхозтан 120 тонна суланы база «Енисейден» 38 тонна суланы күүрүнеге дужаагам.

Баазада тараа хүлээп алырынга бүгү дериг-хереклер дер белен. Тараа хүлээп алырын амдыызында ийи черде чорудуп турар. Совхозтар тараа дужаарын массалыг чорудаа бээрге, Кызылдың сайгарылга баазазының тараа дужурер 10 пунктузу шуптузу хүлээп алырынга белен.

Бештангы кезп турар тараанның шымеры чогуур деңнелге четпес, ол-шыкы улуг, чедир бышпаан. Ынчалза-даа тараамы дораан-на ырыглап, күргадыр эгелээн. Хүнде ортумаа-биле 44—50 машина совхозтардан чаа тараамы сөөртүп эккеп, дужуруп турар.

Бай-Хаакта, Туранда, Чадаанада, Каа-Хем районуң Улуг-Аксыта, Сарыг-Септе тараа хүлээп алыр пунктулар белен ажылдап турар.

Бөгүн Таңды районуң «Коммунизмниң херелиг» Каа-Хемниң «Ленинчи орук» совхозтардан арбай суна чудурген машиналар база кезп эгелей берген.

С. ИРГИТ.

ЭГЕ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫҢ ТУРГУЗАР

Арага ишпес чорук дээш демнеглиг Бүгү-эвилел эки тура ниитилелиниң организацияларын республикага тургузар талазы-биле айтырыгны республикада оргкомитеттиң бирги организастыг хуралынга чугаалашкан. Ук хурал Кызылга болган.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демнеглиг куштелдирер талазы-биле организакчы болгаш политиктиг ажылдарның хемчеглерин хураага чугаалашкан. Арага ишпес чорук дээш демнеглиг Бүгү-эвилел эки тура ниитилелиниң эге организацияларын Кызыл хоорайга, республика районнарынга, улуг-улуг будурүлгелерге болгаш организацияларга тургузар оргкомитеттерни балыкаарын сүмелээн.

КӨК-ТЕЙЖИЛЕР ДЕТКЭЭН

Кызыл районуң «Көк-Тей» совхозунуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVII съездизини төлептиг уткуур талазы-биле Өвүр районуң «Торгалыг» совхозунуң болгаш Тываның кодээ ажыл-агый дүржүлге станцизының коллективтериниң инициативазын деткээн.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң ниити хуралынга олар партиянның эээлгелиг съездизиниң төлептиг чөрүшкө идепкейлиг киржири-биле бедиткен күзүлгелерни алганнар. Ажыл-агый күрүнеге эът дужаарының чыл планын 117, сүттүүн —101 хуу күүсеңир сорулганы салган. Эът будуреринниң беш чыл планы 518 тонналга ажыр күүсеттинер. Чер ажылдыглар база боттарының арга-курааварларын санап көргеш, бо чылгы дужут ажаалдазын бедик деңнеелге чорудуп, беш чылда 10684 тонна тараа будурер хүлээлгезин 11636 тонна чедирерин шиитпирлээн.

Ажыл-агыйның коллективин күш-ажылдың организасташ-

Камналга — экономика курлавыры

АРТЫНЧЫЛАРНЫ АЖЫГЛААР

Арга-ерыт байлаан чел ажылгаларының ажыктыг кончуг чидиг түрүп турер. Республиканда арга курлавыры эвээш эвес, ол 1 миллиард кубометр ажыл турар. Кол тудуг материалы — ыяштың төрелээн улуг. Тудуг ажылынга болгаш мебель будурүүр түрүп будурүлелерге чылдың-на 200 мүң кубометр ыяшты белеткеп турар.

Ыяшты кезээп, ажылдап кыляп турда, артынчылар чөрле турер. Оон чүгле 60 хуузу ажыглаачылаар. Артыкы безерек ыяштарны, хирээндүнү, чөвүрээлиг кезектерниң ажыглаттыкчайн түрээ харааданчыл. Ниитизи-биле 100 мүң кубометр артынчылар аңаа октаттынып турар.

«Тыва сөптелге-тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциларны заводу — ыяштыг болбазыладып турар будурүүлелериң бирээзи. Артынчыларны ажыглаттыкчайн түрээ харааданчыл. Ниитизи-биле 100 мүң кубометр артынчылар аңаа октаттынып турар.

«Тыва сөптелге-тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциларны заводу — ыяштыг болбазыладып турар будурүүлелериң бирээзи. Артынчыларны ажыглаттыкчайн түрээ харааданчыл. Ниитизи-биле 100 мүң кубометр артынчылар аңаа октаттынып турар.

Оон чүгле 60 хуузу ажыглаачылаар. Артыкы безерек ыяштарны, хирээндүнү, чөвүрээлиг кезектерниң

Эртем бөлгаш техниканың аргалары

«БЕЛАРУСЬ» ТРАКТОРЛАРНЫҢ ЧАА ХЕВИРЛЕРИ

Минскиниң В. И. Ленин аттыг трактор заводунуң каттыжылышкынының даштыкы специалистер белеткээр адырлар төвүнүң эргелекчизи Анатолий Бируля «Беларусь» тракторларның ажылгыр арга-шинээзиниң дугайын белүп дыңнакчыларга чугаалап тургеш, а еске бир чүүлдүң дугайын ыыттавайн барган.

— «Беларусь» тракторлар дугайында тайылбыр суртаалды шагда-ла кылбастаан бис— дээш, ол мынчаар уламчылаан:— ону каза-даа, кандыг-даа ажылга ажыглап болур, оон алдарының дугайында, изигда-даа, соокта-даа хөделдиреринде белениниң дугайында ең-баазын кылдыр пергаан фотографиялыг тайылбырлар дүрген кептереп турар.

Тракторлуң быжыныңг бүзүрелдиниң, бедүүнүүң болгаш оон техниктиг сайзыраңгайжылгазының дугайын ол чугаалаан, а ол-ла үеде даштыында оон-биле демейлешкен эң эки ындыг техниканы хөй чүүлдер талазы-биле ажып турар трактолуң чаа хевириниң заводка шенелде-шылгалдазын дооскан турган. Чогум-на ынчан коммунист Юрий Поляковтуң комсомолчу-аныяктар бригадазында оон операторлуктарын эзлчеглиг тинделгеге өөруп турган: одуруглар аразы болбазыларлыг МТЗ-100 деп тракторларның өөрлешкээ трактолуң чаа хевириниң шенелде-шылгалдазын дооскан.

Анатолий Бируля бодунуң күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын ол-ла бригадага эгелээн. Аныяк, ынчалзажок дуржулгалыг специалисти оон соонда «Артык кезектер экспорт» каттыжылышкынның даштыкы садыг төлээзинге Вьетнамче чоруткан; анаа ол трактор ажыл-агыйын тургузары-биле Вьетнам аңнуктерге дузалап турган. А ам ол ак-дүмга социалистиг чурттардан чыл буруде кээп турар 300 хире специалистерниң билиин бедидер төвүн элээн каш чыл удуртуп турары бо.

Юрий Поляковтуң эптелыыр бригадазында Бируля-биле кады келдивис.

Бригада кежигүннериниң сеткил-сагыжы кедурулчек. Вацлов Усс чаа машинаның кабининден үнүп келген. Телеметр чаа машинаның шенелде-шылгалдазынче «чедирип» келген. Усс база катап кабинге олуртпакан. Тускай белетиээн дең дестек, оңгуй-чиңгил болгаш дөңгүлчентерниг черлер-биле машинаны маңнадып чорупкан. «Беларусь» тракторларның оон мурнундагы хевирлерин башкарыкчызының олурар чери тәарымчалыг болур талазы-биле оон-биле демейлешкен даштыкы тракторларга дыка четпес турган. Ам ол четпестерин эткен. А рульду башкарарга чиик, кандыг-даа күжениишкин чокка чаңгыс хол-биле ону белени-биле долган болур.

— Тракторлуң ол хевирин кылыры ындыг-ла белен эвес болган болбайн аан — дээш, слесарь-чыыкчы Вацлов Усс уламчылады. — Бистиң ажылыбыска кол нарын база кол чүгула чүве — чаа чүүлдерни бодап, тывары турган. Кажандаа кылбаан чүүлдү бистиң бригадавыста, цегинээте кылып турар-ла болгай. Ону эң-не баштай кылыр. Оон хевир бүрүзүн кара чаңгыс экземпляр кылдыр белеткээр. Ажыл кончуг чүгула, амдыызында маңнатпаан, шенеттинмээн чаа машинаны шенеп шылгаар апаавыс. Ындыг трактолуң бис кылып каанывыс ол. Юрий Поляков биле Сергей Виноградов ам МТЗ-142 деп чаа хевириниң тракторлуң кабинин чыып-эптеп турар. Кандыг-даа чүве чаңгыс черге таптап турбас болгай. Ынчангаш бөгүн 150 аът күштүг, мурнундагыларындан принцип талазы-биле шуут өске, чаа трактолу белеткел кылыры-биле ажылды чорудуп турар.

Вацлов мынчаар уламчылады:

— Маңаа конструкторлар киидизи-биле бистиң харылзаавыс конгуг улуг рольду ойнаан. Конструкторларның бригадазы-биле бистиң коллектививис чогаадыкчы кады ажылдажылга дугайында керээни чарган, ол керээ бергелерни ажып эртеринге биске дузалап турар. Инженер-биле күүседичиниң дем каттыжылгазы — чедиишкин чедип алырынга эң таарымчалыг арга ол.

— Дуржулга будуруягезинин конструктор бюрозунда болгаш цегинде МТЗ-100 деп тракторлуң хевириниң базазынга оларның янзы-бүрү хевирлерин ажылдап кылып турар —дээш, Минскиниң трактор заводунуң түскай конструктор бюрозунуң модернизация (чаартылга) цегининг начальниги Федор Подкилышкын чугаалаанда: — Чаа трактор мурнундагыларындан хөй чүүлдер талазы-биле ылгалып турар. Оон шимчедиишкинилериниң күчүзү — чүс аът күштүг. Ынчаарга МТЗ-80 деп тракторлуң чүгле 75 турган болгай. Мурнундагы трактоолерниң кайызын-даа ол чорупторган үеде оон дүрген чорушкунун солуур агрегок турган-на болгай. Ол идеа Поляковтуң бригадазының кежигүннериниң инициативазы-биле тывылган. Тракторлуң баштайгы шенелде-шылгалдазының соонда, чиик машинаны ышкаш, чиик белен солуккучуну дамчыдыкчы хааржаан ажылдап кылырын олар сүмелээннер. Чаа трактор сөөкпа, күжүруза, картофель ажаарда калбарты алыр машиналар-биле ажылдап болур. Оон будуруккүүзү 160 хүү чедир көөвүдээр. Чаа трактолуң улус ажыл-агыйынга экономиктиг ажыктыын чылда бир машинага онаалтыр алырга 150-ден 500 рубль чедип турар.

Чоокте чаа заводка үндүрген тракторлуң саны ийи миллион болган. Ол дээрге ажок хөй сан-дыр. Маңаа ындыг чүүлдү чугаалап каалы. Бүзүндулар кылдыр үргедеттирген Минскиниң кыдыынга Ада-чурттуң Улуг дайынының соонда заводту чүгле тудуп эгелээн турган, а 1953 чылда оон конвейериндеи дугуйлуг эң баштайгы трактор маңнап үнген.

СЭКП кежигүнү, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры слесарь-инструментальщик Евгений Клименко мынчаар чугаалап турар: — Ол чедиишкиннерге бистиң аныяктарывыстың ачы-хавыяазы улуг болганы чугаажок. Будуруягени болгаш хөй-ниитиниң ажыл-херээн эгелеп башкарарынга аныяк кижилер улам-на хөйү-биле киржип турар апарган. Поляковтуң бригадазы биле конструкторларның чарган керээни ышкаш ындыг дуржулга чаа өзү-биле ажылдаар арганы берип турар. Коллектив продукциянның хемчээлиниң болгаш номенклатуразының, ажыл төлевиринин хемчээлиниң база фондузунуң, продукциязының шынарының, күш-ажылдың будуруккулуунуң, хөй күш үнер ажылды кызырарының, ботунени чиигедиринің талазы-биле эчис бедик түңнелдерни чедип алырын орландажып турар.

Ынчангаш, ниитизи-биле аралаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел ниитизи-биле Улуг-Хем районда эки чоруп турар дээрзин демдеглекседивис.

М. МУНЗУК,
РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи, Тыва АССР-ниң Күргүне шаңналының лауреады.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЛОНДОН. Мурнуу Йоркширниң шахтёрлары • хөмүр-даш үлетпүргүнүң күргүне министри Дэвид Хантыны удурланыышкынның бир хүннүг ажыл соксадыышкыны-биле утказаннар. Лондонда хыналда кылып чедип келген эмиссар забойже кирип шыдааваан, чүге дээрге шахтёрлар кедүртүр механизмни болгаш шахтаның дериг-херекселдерин ажылдадырындан шуут ойталааннар. Дагжыларның национал профзвителиниң ол черде салбырының удуртукчузу Брайан Бейлниң оон-биле холбаштыр кылган медеглелин әзүгаар алырга, аар үлетпүрүнүң ажыл-ишчилерин консерваторларның чазаанының хөмүр-даш үлетпүрүн ажеррээн кызырар болгаш шахтёрларны массалыы-биле ажылдан үндүрер дээн угленыышкынын килеңнээшкин-биле бүрүү шаап турар.

ДАМАСК. Газаның секторуна израиль эжелекчилер шеригзиттинген база бир суурну тудуп эгелээннер.

Боо-чепсекти ажыглаар деп кыжанып тургаш, шаажылакчы тускай отрядтар Газа зоорайның чаан талазында элээн каш чурттакчылыг суурлардан арабтарны оларның черлеринден үндүр ойлатканнар. Оон соонда күштүг бульдозерлер-биле арабтарның бүгү бажыңнарын болгаш тудугларын эжелекчилер чок кылдыр үргедеп кааннар.

Кээп турар медээлер әзүгаар алырга, эжелеп алган участоктарынга сионнистер белен демир-бетон кезектерден бажыңнарны тудуп эгелээннер. «Тудуг шелүң» тенниг суурган демирлер-биле кажаалап алгаш, ону дургаар таңнылыдарны тргузупкан. «Хоруглуг зонаже» чоокшулаар дээн кандыг-даа оралдажыышкыннарны шинтпирлин-биле сокседыр деп сагындырып турар улуг черлердер бар. Сагындырыг чокка боолаар деп дужаалды солдаттарга берип каан.

Шеригзиттинген суурларның калбак четкизин тургузуп алгаш, израиль эжелекчилер араб палестиннерден кунаап алган черлеринге бодунуң тергинделин моңгежидеринче болгаш оларны шуут каттыштырып алырынче чүткүп турарлер. Амгы үеге чедир Газаның секторунда болгаш Иордан хемниң барыын эриннде ийи чүс ажыг ындыг суурларны түткан.

БОГОТА. Колумбияның Коммунистиг партиязының ТК-ның күүсекчи комитединиң кежигүнү Хайме Кайседонуң амытынынга ареатемзиг халдаашкынны нейысылаларга кылган. Оон олуруп чоранны автомобильди автоматтыг боо-биле билдинмес кижилер баалаан. Аары-биле балыглаткан Хайме Кайседонну эмчинде чедирге берген.

ТОКИО. Ядролуг чепсекти узутпаары, чер кырынга тайбыынны быжыглаары дээш, япон консерваторларның чазаанының Азия улустарынга кыжанып турар күчүзүт шериг машиназын катап тургузар дээш аңнындыг планнарын болдурбас дээш демиселге сырый каттыжарынче кыйгырыны ажыынчы чоннарга болгаш чурттуң хөй-ниитин организациязынга Японияның профзвителдериниң Коя чөвүлели үндүрген.

ЛУСАКА. Боттарының мурнунда туруп турар экономиктиг бергедээшкиннерни дем каттыштыкан күжениишкиннер-биле ажыл эртеринче Африка чурттарынга кыйгырыгны Замбияның энергетика, транспорт болгаш оруктар министри Саймон Калаба кылган. Замбияның нейысылалында ажыттынган демир-оруктарның африканчы эвилелиниң күүсекчи комитединиң сессиязынга чүве чугаалаан, диптың хогжүргүнге Барыын чүктүң улуг күргүнелериниң протекционисчи политиказы, барыын чүк капиталының контролдал турары делегейниң валюта организациязының тургузуп турар моондактары шилтыктап турар дээн, ол демдеглээн.

(СЭТА).

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЭЛЕР

ЧУГУЛА УЖУРАЖЫЫШКЫН

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА)- Совет-америк харылзаалардың болгаш делегей байдалының эң чугула айтырыгларынга тураскаавтаган ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың хөй-ниитизиниң төлээлекчилериниң дөртүү ужуражыышкынында Сан-Франциско хоорайга дооскан. Тайбыңы - болгаш аймыл чок чоруктуг деткиннинге Каттышкан Нациилар Организациязының ролүнүң дугайында, чер-черде чорудулгаларның совет-америк харылзааларга салдарының дугайында айтырыгларны ужуражыышкынның түңнел хуралынга чугаалажын көргеш. Чөрүдээлиг байдалдарны чугаалажыышкынарның аргалары-биле тааарыштыр шитаврлээриниң эргежок чугулазын онаалап демдеглээн.

Түңнел медеглелди ужуражыышкынның киржикчилери хүлээп алган. Делегей байдалы дүшкүүрлүг амгы үеде тайбыынны быжыглаарынче, бот-боттарын билчирин экижидеринче угланган кандыг-даа базынар оңза чугула ужуражылыг болуп турар деп, документтиде айтткан. «Воо-чепсектериниң эдерее бүдүрүүшкүнүн соксадыр болгаш чепсегленишкинин дүжүрериниг үндезинин тургузары — үениң негелдези» деп онда демдеглээн.

КОНФЕРЕНЦИЯ ДООЗУЛГАН

ЛУАНДА. (СЭТА). Канадаа каттыжыпас чурттарның даштыкы херектер министрлериниң конференциязы Анголаның нейысылалында доозулган. Кижи төрелгетиниң догуннаашкынынга кыжанып келген ядролуг дайынны болдурбас дээш демисел — бистиң үевистиң кол айтырыы деп, конференцияга хүлээп алдынган түңнел декларацияда айтыкан.

Чер кырынга тайбыкты болгаш аймыл чок чоруктуг хандырарын воо-чепсектиң эдерее бүдүрүүшкүнүн соксадыры-биле, чепсегленишкинниң ядролуг аргалары-биле тааарыштыр шитаврлээриниң эргежок чугулазын онаалап демдеглээн.

Түңнел медеглелди ужуражыышкынның киржикчилери хүлээп алган. Делегей байдалы дүшкүүрлүг амгы үеде тайбыынны быжыглаарынче, бот-боттарын билчирин экижидеринче угланган кандыг-даа базынар оңза чугула ужуражылыг болуп турар деп, документтиде айтткан. «Воо-чепсектериниң эдерее бүдүрүүшкүнүн соксадыр болгаш чепсегленишкинин дүжүрериниг үндезинин тургузары — үениң негелдези» деп онда демдеглээн.

Р. Альфонсинниң медеглели

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Тайбык дээш, чепсегленишкинни дүжүрер дээш демисежин турар сарыылдыг угаанныг күштери дайын кыысыкчыларын ажыы эртин шыдаар деп, Аргентинаның президентизи Рауль Альфонсин медеглээн: Латин Америкадың айтырыгларының талазы-биле Буэнос-Айреске болган делегей конференциязынга киришкен Тайбыкның Бүүделегей чөвүлелиниң делегациязының кежигүннеринге ол беседа кылган. Тайбыкны камгалаар, чепсегленишкиннериниң эдерее бүдүрүүшкүнүн соксадыр дээш демиселге делегейниң хөй-ниитизин идепкейлиг киришкиреринин эргежок чугулазын ужуражыышкынга киришкен талалар демдеглээн.

ЭЖЕЛЕКЧИЛЕРНИҢ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ

АММАН. (СЭТА). Иордан хемниң барыын эриннде болгаш Газа секторунда дээнкээрлерже немелде эжелекчи шеригнерни чорудаар дугайында Тель-Авив дужаал бергеп. Аммандан медээлерни әзүгаар алырга, израиль солдаттар воломёттар, керек чажы төгүдүрер газтыг гранаталар, пластик октарлыг ланчыыштар-биле чепсегленген. «Арабтарга удур айга чедир ажыглаттынмаан аргаларны оон соңгаар ажыглаар бис» деп, Израильдиң камгалал министри Робин Кыжаныышкын-биле медеглээн.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Фронтуның соңгу участогунга дайзынның турушталарын, шериглер мөөннелген черлерин бомбалаарын болгаш боолаарын Иракның вертолёттары соолгу хүннерде үргүлчээп келген деп, Иракның кол шериг командылалыныңарымдан ажыыттынган.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Иракның ИРНА информация агентствозунуң дыңнадыын әзүгаар алырга, «барыын утпаныышкында стратегтиг бедиктерни» Иран шериглер түлүүшкүннер түңнелинде эжелеп алган.

ЕАР-НЫҢ ЧАА ЧАЗАА

КАИР. (СЭТА). Египет Араб Республикамның чаа чазаанның составының дугайында чарлаан Чаа чазактың Али Лютфи башкаан. Чазактың амгы составынга премьер-министрниң 4 орлакчылары болгаш 28 министрлер кирген. Даштыкы херектер министрниң албан-дужаалынга М. Абу Газаля, камгалал министрниң — И. Абдель Магид, шериг үлетпүрүнүң министрниң — А. Рушди хевээр арткан.

Чаа чазак бодунуң ажыл-чорудулгазынга онза кичээнгейни экономиктиг айтырыгларже утпакдырар апаар деп, Египет Араб Республикамның премьер-министри Али Лютфи медеглээн. Чазактың даштыкы политиказының айтырыгларынга, делегейниң амгы байдалынга хамаарыштыр Египеттиң премьер-министрниң медеглелин парлалга болгаш телеграф агентстволары дыңнаттаан.

АЖЫКТЫГ ХАРЫЛЗААЛАР

ДЕЛИ. Совет-индий садыг-экономиктиг кады ажылдажылга болза янзы-бүрү социал-экономиктиг системалерлиг күргүнелериниң кайызынга-даа ажыктыг харылзааларның үлегер-чижээ болур. Ийи чурттуң аразында садыгның хогжүлдезинге турускаавтаган ажва болган семинарга индий ажылчы бөлүктериниң төлээлекчилери, күрсекторлуң бүдүргелериниң удуртукчулары, сургалыг экономистер ол дугайын медеглээннер.

«Синосейлэ» дээр күргүне корпорациязының президентизи Р. Чаухан чыылганнарга чүве чугаалаан, ССРЭ болгаш Индияның сырый кады ажылдажылгазы дең эргеге болгаш кайызынга-даа ажыктыг үндезилеттинген деп медеглээн. Совет садыг төлээлекчилериниң индий садыг төлээлекчилериниң улуг бүзүрелии болгаш бадык хүндүткел ат-алдарын чедип алган.

(СЭТА).

СЕТКИЛ ХАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

АРАГА ИШПЕС ЧОРУК — АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Эрткен айда республиканың хөгжүм-шин театрының болук артистери — РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи Кара-кыс Мунзук, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Александр Тавакай, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, театрның чогаал кезээниң эргелекчизи Владимир Серенсол, эвеймежи, сыгытчы Евгений Оюн болгаш бо одуруглар-ның автору Улуг-Хем районнуң чурттакчылыг черлеринге оюн көргүзүп чордувус.

Районнар, суурлар кезип чораан артистер чүгле боттарының оюнун көргүзер эвес, ажылчы чоннарның ажыл-ижи, амыдырал - чуртталгазы - биле база танышкаар боор чүве болгай. Бо удаада Улуг-Хемниң кайы-даа суурунда, совхозунда маңга чем белеткелинче кидиштүлүк кирген, он бирги бешчылдың сөөлгү чаа беш чылдың баштайгы чыгдарында маңаа кыштан түр-менди ажыраар дээш шудургу ажылдап турарын карак-биле көргеш, өөрдувус. Күш-ажылчы ол кижилерге улуг күзелдиниис-биле бараан болдувус.

Бо чораан, бистиң каректарывыска илдиккен, сагышка эки кестүр бир чүүлдү эскердиниис. Ол чүл дээрге, каяа-даа баарывыска, эзирик кижиниң көзүлбези. Партияның болгаш чазактың арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар дээш ап чорудуп турар тодаргай хемчеглериниң боттанышкыны ол. Ону ындыг чижектер-биле бадыткап көргүзейн.

Август 16-да «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң төвү — Торгалыг суурга оюн көргүзер апаарган бис. Планнап каанывыда ындыг. Кежээ 20 шахта Культура бажыңынга ойнаар ужурлуг турган бис. Шак четкелек турда, ол-ла кежээ суурга куда болур дең турарын дыңнап каавыс, сагыш-сеткиливис кударааш. «Суурнуң чурттакчыларының хөй кезии аңаа бааш а бистиң оюнувуска чүгле өөренгичилер келир, улуг кижилер келзе-даа, эзирик, чүгээр дээрге-ле аксы чыттыг келир боор!» дижип дыка сезинген бис. Мурнунда оюн көргүзүп чоруүста чүгле аңаа эвес, кайы-даа суурга эзирик кижилер хөй боор, олар артистерге, көрүкчүлерге шаптыктаар чүве болгай.

Ойнап эгелээринис шак келгенде көрүкчүлер зал сыңмас болган. Оларның аразынга чаңгыс-даа эзирик кижи көзүлбээн. «Кудага барган кижи чок бе?» деп ылаваңдадывыс. Ол кижилер куда шайлалгазындан үнген болдулар, өгленишкенерниң доюн бистиң концертиниис көөрү-биле «согажалаашкынга, оон уламчылаар дишкенин дыңнадывыс. Шынап-ла, бистиң концертиниис соонда ол кижилер куда шайлалгазынга база катап киржип, чаңгыс дугураандаа ара ишпээнин сөөлүнде дыңнаан бис.

Август 20-де Ак-Туруг суурга ойнадывыс. Оон Культура бажыңынга база «кижи бажы кизирт» болган. «Ак-Туруг» совхозтуң партком секретары Р. Хунай-оол, профком дараазы Ю. Очур-оол, Культура бажыңының директору К. Анай-оол олар биске хаңы өөрүп четтиргенин илергейлеп, чурттакчы чонның хостуг үезинче-ге эртпирер талазы-биле оларның кылып турар кемчеглеринге бистиң салыышкынывыс улуг болган дээрзин демдегледилер. Ындыг мактал кижиге дыка өөрүнчүг болур чорду. Мурнуку үелерде артистер ойнап кээрге, ону-даа тоовас, арагалаар кижи арагалаан туурар чүве болгай дээрзин база катап сактып чугаалажып чордувус.

Чонның культурлуг дыштанылгазы дээш ниитизи-биле районда кандыг ажылдар кылдыынын турарын Чаа Шагаан-Арыг хоорайга болган ужуражыышкынывыс үезинде билдиниис. Аңаа районнуң улус чөрүм школаларга, дээди өөредилге черлеринге баргаш, ол ындыг дээрзинге херек кырында бүзүрээннер.

Мен совет эртеменнер-биле ургулчу ужуражып, педагогтар психологтар-биле чагаалажып турар мен. ССРЭ-де реформаны уругларны бичиизиндең боттарынга хлеб ажылдап ап шыдаар кылдыр өөредир болгаш оларны мелчүүр дээш чорудуп турар деп бистиң солуннарывыстың бижээнин киленбиле номчаан ийин мен...

Өөредилге айтырыгларын Канада Каттышкан Штаттарның майыым өзүгаар чаңгыс хепке чорудуп турар. Хүү өөредилге черлериниң саны улам көзүдээн. Чүнү кончаар өөредирин корпорациялар элбедаг айтыр. Башкыларны чылдагаанын тайылбырлаайн ажыдаар үндүрүп болур дээн хоойлуну бистиң чазаавыс хүлээп алган. Олар ажыл соксадыышкыны чарлаан. Бир неделя иштинде школалар хаглыг турду. Ынчалза-даа чазак тинлеп үнген болгаш ам дыка хөй башкылар ажыл чок арткан. Оон өске кандыг-даа ажылга база оларны хүлээп албас.

Канадада депшилгелиг шимчээшкинни деткип турар мен.

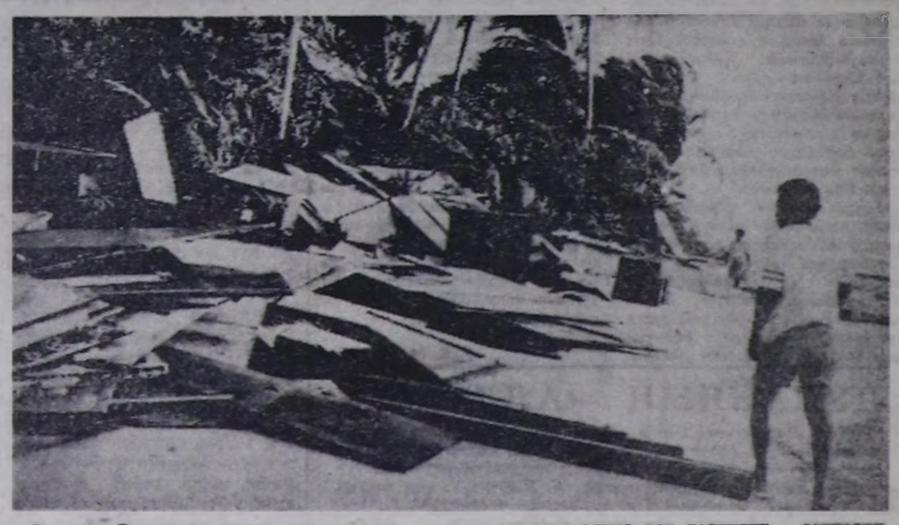
ССРЭ-ге бир чораанывыс соонда «Башкылар тайбын дээш» деп комитет тургузуп алдывыс. Ам ында 20 мун баш. ку бактаап турар. Бис өдүлүг чепсекке удур, космосту милитаризастаарынга бистиң дезинсээрзивиске америк базаларга тургузарынга удур демисежин турар бис. Бис үргүлээ тайбың өзүзунга кижизидип турар бис. Тайбың талалакчыларының апрель демонстрациязы чанчыл апар чыдар. Бо чылын оларга 70 мун башкывар, өөеникчилер болгаш оларның эдә-медери киришкен.

Канада болгаш совет улустарның аразынга тайбың дээш туржуп турар бис. Москвага эң баштай аныяктарның болгаш студентилерниң VI Бүгү-делегей фестивалынга киржип чораап барган мен. Ынчан башкы турдум, диссертация белеткеп турган мен. Канаданың фестиваль комитединге менни соңгаан турган чүве. Оон соонда силерниң чуртуңарга хөй удаа чордум. А АКШ-че менни, өске-даа депшилгелиг канада кижилерни, кирбейн турар. Мен оларга айыылдыг кижи болуп турар хевирлиг мен. Бир эвес аңаа чеде беезимзе менни 10 мун долларга торгаар ийикпе, азы бир чылда кара-бажыңнаар.

Мээң политиктиг ажыл-чорудулгамны университетте дамдыызында мун-не шыдажып көрүп турар. Оон соонда та чүү болур чүве? Чамдыкта мынча деп-даа айтыргылаар болгай: «Москва сеңээ акша берип турар чүве бе!» Совет улустуң амыдырал-чуртталгазының дугайын ындыг шын чугаалап бээримге, меңээ бүзүреевестердир. Дыка хөй кижилер ССРЭ-ни көрүксеп турарлар.

Барыын Европада ажыл чок чорук делегейниң ол девискээринде чурттарының эң чидиг социал айтырыгларының бирээзи болуп артпышаан. Хөй миллион ажылчы чонларны хаара тутказ «артык кижилериниң» армиязы «Ниити рынок» чурттарында улам-на көвүдеп турар.

80 чылдарда «Ниити рынок» күрүве-

ШЫН 3-кү арыын 1985 ч. сентябрь 11

Чадаг чарыш неделязы чоруп тур

КҮШ-КУЛЬТУРЖУ ОДУРУГДА

Чаа Чаа-Хөлдүң ортумак школазының башкылары болгаш өөреникчилери, «Найырал» совхозтуң ажыл-ишчилери, Чаа Чаа-Хөл суурнуң чурттакчылары Чадаг чарыш неделязынга идепкейлиг киржип турар. Школаның болгаш совхозтуң директизилери, партия комитеди, кодээ Советтиң күүскү-ному инити план-графикти кылгаш, чадаг чарышты эртирериниң маршруттарын баш бурунгаар тодарадып тургускан. Бо ажылды ортумак школаның күш-культура башкызы, коммунист Анчикай Чадамбаевич Маады организастап чоруткан. Школаның эң класстарден үстүкү класстарга чедир класс бүрүзү долу составы-биле бо спортчу байырлалга киржип, кадыкшылдың орукторынче үнүп турар. Суурнуң спортчуларының инициативазы-биле Чадаг чарыш неделязынга турескаавткан 42 километр шөйүлген Шанчы биле Чаа Чаа-Хөл аразында марафон дистанцизазын ында тургусканы солуп. Олардың маршруду Шанчы артында кыштагда тургускан марафон чагызындан эгелээн. Ында шөлдү Чадаг чарыш неделязынга, марафонну бир дугаар эрттиргенинге турескаадып, «Марафон шөлүң деп адаанмер. Бо удаада белүктүң спортчулары 42 километр ол дистанцияны уе-биле маңнаарын шенээнмер. Марафончулар Чаа Чаа-Хөлге финишке келгени-биле оларны уткувушаан," Чадаг чарыш неделязынга турескаавткан спортчу оюннар эгелээн. Эге класстерниң өөреникчилеринге 100—200—300 метриниң дистанцияларындан эгелээш, 500—1000—3000—5000 метриниң дистанцияларынга үстүкү класстарның өөреникчилери, башкылар, албан-хевирлер, чоланчылар, механизаторлар, малчыннер-даа маңнашканнар.

М. Анчикайның удуртканы маңнаарынга хандыкшылдыглар белүү 1984 чылдың эгезинде тургустунген. Олардың белүү чиик тренировкалардан аңгыда, элээн узун хемчээлдиг маршруттарга маңнажырын неделяда 2—3 удаа кылып келгеннер. Чаа Чаа-Хөлден Шагаан-Арыт, Ак-Туруг, эрги Чаа-Хөл дээш оон-даа өске, чоок-кавыда суурларга чедир маңнажып турерлер. Совет Тываның 40 чылын га болгаш фашистиг Германияны чылча шалканы улуг Тиилелгениң 40 чылынга турескаавткан агитчарышты Чаа Чаа-Хөл, Шагаан-Арыг—Оттук-Даш — Боом даа — Кызыл аразынга оларның ийи удаа кылганы кожуг солун. Кадыкшылга чарыжының белүүнүң кежигүнериниң спорчу мергежилги үлем өзүп турар. Тиилелге хүнүнге турескаавткан бо чылгы агитчарыш үезинде олар Чаа Чаа-Хөлден үнгеш, ол-ла хүн Ийи-Талга чедир маңнажып келгеннер. Дөртээзинде олар боом даанга чедип келгеш хонуп алгаш, эртенгиниң 9 шакте Кызыл хоорайның девискээринче кирип келгеннер. Агитчарыш үезинде олар дөйүнниң хоочуннары-биле Чаа Шагаан-Арыгга болган ужуражышкынга киришкеннер. Ийи-Тал школазының өөреникчилеринге күш-культураның ужур-дузазының дугайында школачыларга беседаны кылып бергеннер. Белүктүң кежигүннери шупту-зуу күш-культураның, спорттуң пропагандистери.

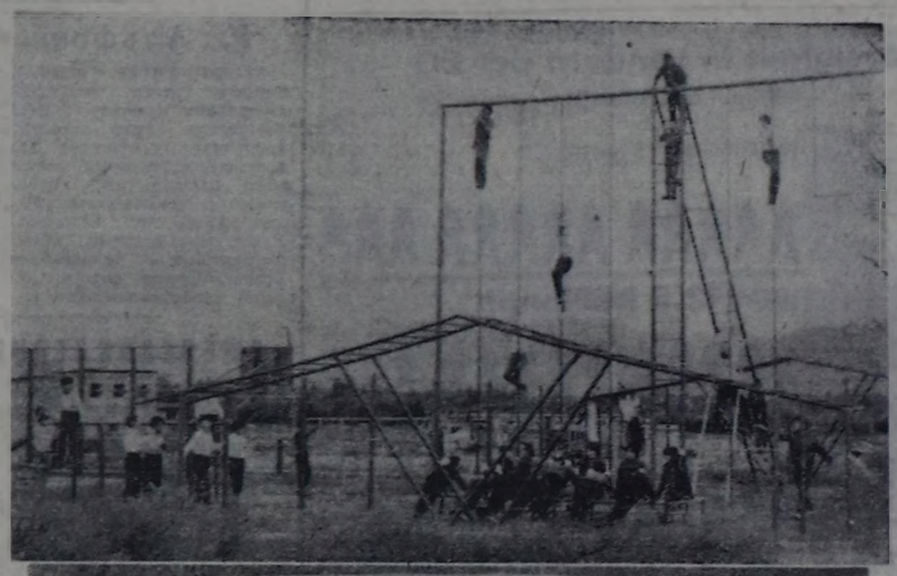
Ам белүкте 12 кижи бар. Дукар Өнер эмнелгеде ажылчагый эргелекчизи, 48 харлыг. Михаил Дутар-Сүрүн «Найырал» совхозтуң ёшку кадарчызы, ол 46 харлыг. Николай Шыырап совхозта мурнакы сварщик, Юрий Доржу чолаачы.

Мөңге Чадамба угулларының спорт школазының тренерн, школачыларны хостуг күрешке хандыкшыдыр, өөредир талазы-биле кызымак ажылдап турар.

Школаның күш-культура башкылары Тамара Содунам, Анчикай Маады күш-культура кичээлдериниң шынарын эки-жидеринге, угулларның күш-дамыр дадыгаашкынынче доктаамал кичээнгейни салып келгеннер.

Анчикай Чадамбаевич 16 чыл ажыг күш-культура башкылап ажылдап келген. Ол хемчээлиниң база хандыкшылдыг. Школа реформазының өзугаар школачыларга ГТО-нуң нормативтерин чаартып, эде тургускының Анчикай Чадамбаевич тоорзынып коруп турар. Моон мурнунда ГТО нормативтеринге эге класстарга чүгле 100—200 метрге маңнаары кирип турген. Чаартkан нормативтерде угулларны хар-назынының аайы-биле 500, 1000 метрге үе барымдаалавайн, чадаг чарышка өөредирин көрдүнген. Хоочун спортчу башкы Анчикай ажылдап келген чылдарында угулларны маңнаарынга эге класстан-на өөредирин практикалап келген. Ол чоруук угулларның күш-дамыр дадыгаашкынынга шыдамык болурунга, ыланғыя чадаг чарышка, хаак спорттунга хандыкшыырынга эки салдарлыг болурун ол чугаалап турар. Бодунуң аргадуржулгазын аныяк башкыларга күзелдин-биле дамчыдып келгеннер.

Школада спорт базазын тургузарынга дирекция дузаны көргүзүп турар. Школа даштында делгем шөлде спортчу хоорайжыгаштың дерил кылганы солун. «Ында брус, перекладина, гимнастика ханазы, штанг дээш оон-даа өске снарядтарны кылып тургускан. Чадаг чарыш оруун кылып турар.

Эртенги зарядканы кичээл хемчээлиниң мурнунда кылыры чаңчыл болган.

Хой-нинти ажылынга идепкейлиг, кызымак башкыны кодээ Совет депутадынга соңгаан. Анчикай Чадамбаевич бодунуң депутат хүлээлгезинин ак сеткилдиг күүседип, аныяк-өскенни хөгжүндүрүнге үлүг-хүүзүн киирип келген. [Чурукта].

Чаа Чаа-Хөл школазында күш-культура, спорт ажылын организастаны багай эвес. Өөреникчилерниң командалары район маргылдааларынга баскетболга, чиик атлетикага бирги черни, республиканың бирги чери дээш маргылдаарларга волейболга баскетболга шаң-налдыг черлерни каш удаа алгылаан. Школаның башкылар коллективи бо ажылына база дузалажып келген.

Н. ООРЖАК.

ХОЛУ ЧЕМЗИГ, КОДАНЫ МАЛЗЫГ

◆ Орук демдеглели ◆

Чогум кайызы чүве, Улуг-Тураэы бе, Бичэ-Тураэы бе, ийи талаларындан чалым-хаалар, моңналгы дег сүүр туруглар, кадыр кызаннар чыгап алган, алыс шеңде аът-ла оруу турган боор, бойдустуң кадыг-дошкун күчүзүнге чиге шаптырып кааспаан, бирде машина чайлы берги дег, кадыр ийлерлиг, дагыр-мыгыр өзен оруктап оруу чүткүдүп ор бис.

— Артты ашкан соонда аалдар хонар чайлаглар, аът чарыштырар шөлдер, моге күрештирер шыктар чаттыла бээр, балык-байлаңы үште халчып турар хемнер кыңгыраашыр ырлажы бээр болдур ийин—деп, «Хемчиктиң сылдызы» солуннуң редактору Василий Хомушку өөрей-дир. — Бистер ам Улуг Хөнделеңниң бажынга баар бис. Ында «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык саалбырымың малчыннары бар.

— Чүгле бе? — деп тодаредып айтырдым.

— Чок, Бай-Тайга районнуң малчыннары база бар. Баргаш көре бээр бис.

— Барып-барып ийи районуң малчыннарының чайлаа болганда, орук-чиркин чүге эки кылып бербес чүве ирги? — деп, ниити айтырыг салып, хөрүзүзүн кымдан-даа маңнаайын ор мен.

Улуг-Тура — Бай-ла-Тайга

Улуг тоовас база магат.

Бичэ-Тура — Барыын-Хемчик

Билбээңеңээр база магат — деп, бөшка кирип келген бодалымны шүлүктей каастым. Өөрүм бөштай каттыржыпкаш, оон сөөлүнде кезек ыыт чок орлар. Харыысалгалыг ажылдакчылар болгаш кандыг-бир бодалдар бажынга чыг дээш чадавас. Оон харын чоорту хонуп, чүгээ-соот эгеледи.

— Силерниң шын ышаар — деп, партия райкомунуң килдис эргелекчизи Доруг-оол Сээк үүлдүгзүне-дир. — Шынап-ла техника чок эвес, районнарның орук эргелелдери, совхоз директизилары дугурружуп алгаш, бир дем-биле эртер болза хаалама орук болу бээр чер-дир ийин.

— Ындыг харын — деп, солуннуң фотокорреспондентизи Валера деткип кагды.

— Чүве-ле болза күрүмеден акша дээр, акша чокта ажыл чок дээр хөөннерниң бисте амыдыралчый бергенинең чыл-дагааны ол чадавас. Шаанда машина-техника чок, бар-даа болза, чүү-даа чүвеге чедишпес турар үеде, бүгү-ле ажылды кижилериң патриотчу күзел-соруу-биле, демнеп-биле чүү-даа дескештирбес кыла шаптар турду. Акша-көпеек деп арезында чугжуп, вай-дедир көрүүп орбас-даа боор-па чүве. Шеф-биле чеже бажынар, школалар, клубтар, оруктар, бүдүлер, чүнер-бажыңнер, албан черлерни кылбады дээр. Аът-шарыга шенактап, тергееп, чүдүүүп, сеөртүп, чүү канчаннас дээрил! Ам кээп, хемнык машина-техника эдерилгенде, шак мындыг арттарның оруктарын кыла албас бис бе? Аңаа күүзүүс чедишпес бе? Элдеп-даа чүве дийин.

Бо оруктар-биле та чеже кижи чоруп келген чүве, олардың бажынга канчап кирбээн айтырыт ирги але—деп бодап ордум.

— Хөнделеп үнүп оруг доорт чоктап болбас бе? — деп хенертен айтырдым.

— Болурун болур, ынчалзадаа хем суун чээрби ажыг кетап кежер, кижи кара хинчээн көөр болдур ийин, чаъс-чарлыгда кордал чок апаар чер-ле болгай — деп, кымны-даа мурнай чолаачы харылай соп кагды. — Ынчангаш моолап дескинер үжүрүвүс ол.

— Дорттаам кижи тос хонар деп чугаа база бар-ла болгай — деп, Валера хажыызындан үгаады-дыр.

Чүнүң-даа мурнунда чонның артыжылга оруктарын эжиктикен болза; машина-техника камналгазының айтырыын хаяа өөренип көрген болза; чүгле күүнүн эвес, соң даартазын бодап чурттаар кылдыр, оон-биле ажылдап чоруур болза, бистиң муңчулдуруп чоруур айтырыгларны үзе шиитпирлээринде кижи бергедээр чүү боор! Хамык үжүр — кылыры-дыр.

Арт кырынга үнүп кээрге, артында-ла сагыш ажып, чырыткылаш дээр. Арттың тас кырындан куду тевилгейлеп баткан дазырлар ынаар-ла четтылып чоруй барган. Аттыгчарлыг эдельвейстер, бистинбиле шулуңгулар ол-бо кажеранап, шала агыңгыр-бора өөнери-биле кижиниң кичээнгейин дораан-на хаара туда бээр. Оон ыңай, хевык-сарыг, айырең-кула, авк-ак, өкпең-кызыл, өргумчү, сөлээ-долгай, мени-көккүр, межемей— дээш кандыг чечектерни чок дээр. Хаяа хемнең ындыкы тәлээында, дээрже баштарын сунгулап алган, мээс чарыы дилиндек кара-кара хаалар-биле курженгылаан, чалам дыттар-биле монгарлаңган-даа, хаажыланган-даа бедик сыннар көстүр.

Оон ажыктарында, элбек оттуг дазырештарында ындамында чаттыл оттаан шээр болгаш бода малдар, дөңнер кырында мөкүлүчек ак өглер. Агаарның арыг-чөгүйүмдан, серинн-секпейиндан кижи ана чиигеш, сергелеш дээр, хереңчүрек хозаш кынныр ана, базарга көк, пактаарга суг чер болду.

Тура келгеш,
Турем туткеш,
Турум малды көрүп четпес,
Чечек-чимис
Челээш тыртkан
Серинн чайлар магалыг-дыр!
— деп ырлап туруксаазы келир.

— Улуг-Хөнделеңниң шыпшык бажынга, эктиниң кырынга аан, оом хондуруптар дээн кижи мен, машина-белгат-даа чедип шыдаавас, кадыр-бертидаа кончуг болурга, шала адаанче хонуп алдым — деп, улуг кадарчы Данзыма Совнович чугаалай каапты.

Шынап-ла, оон өрү дөрт чүс метр беднир болза, Улуг-Хөнделеңниң сыр бажы-даа апаар, кижи чедери бергедей бээр хире чер болду. Кеэрге-ле көк шыя, кадыраныл бады келген ажыктар чыдар, а шынында баскан черинден суг сыстыгып чыдар, характалчак дээрбектерге бо-ла таваржыр, кыдыгларын узун көк сигеннер чежыра шып алган будүү дамырак кара сугжугаштар база бар, эртип болгу дег черлерни чыткан хойлар дег кара дөштер олуй-солуй дуй баскылап алган, ынчангаш дөштү өрү машина үндүнмес, хойжуүүң чугаазында үжүр-ла бар.

Өгүүң херээжен ээзи — Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, алды уругунуң иези Серенмаа Дашовна Содунам алызындан чугаалыр болгаш, бодунуң ажыл-ижин база амыдыралы-биле бистиң тенчыдырә каапты.

— Хойга ажыктан кире-ле ам тос чыл болдувус. Ынчан харын түңнелдеривис шала куду, ара салыптар-даа чүвелеп тургулаар-дыр. Оон бөшка шору ажылдап келген бис. Сес чыл дургузунда чүс хойга оңаштыр ортумаа-биле 103 дураганны, бир хойдан-на 2 кг 320 грамм дүктү кыргып ап келдиневис.

— Ол дээрге, адаарга-ла белен, а херек кырында үйгучыдың чок дүннер болгаш түнмерниң, кызымаккай күш-ажылдың түңнелинде чедип алдынган деп чүве билдингир ээ, Серенмаа Дашовна? — деп сонуургап айтырдым.

— Ынчанмайн канчаар. Хойжу кижиге шагның дөрт эргилдезинде дыш бар эвес. Эң-не бергези — оолдаашкын үези. Чаңгыс баш кураган оскунмас дээш төрүүр хойларны ызырты кадарым, дүн-түн чок маңнап келир. Хураганны шаразын курлаткаш иезинге эмзиргеш, чыдыг үгектерге кээп чыттыргаш, кижиниң сагыжы ажыыр чүве болбазыкпе. Хой улай-улай төрүй бээрге суг девидеңчиг-ле болдур ийин. Хүн үнгенин, дүн дүшкенин кижи эскербейн баар-ызыг-соогун-даа билбес. Черле ынчаш мал ажылынга шыдажыр-ла кижилер шыдажыр чүве дийин. Артыңгылдыг маа чеми белеткеп, пландан дашкаар аан, ону соортуп эккеп, кажаа-хораанны бодукүн кызыл-холу-биле септеп-дерип, чыыгылап-чыскып, одаар мөш, керженин четчир кылдыр кылып, чайгы семиртилгенин шын организастап, терып-боозадылганы чогуур үезинде чорудуп, хураганнарны эки күш-деңгелдиг кылдыр семиртеш үзүп берип, чууланы болгаш кыргыланы бедик деңнелге эртирип деп амыр бе? Баш кедурбес, балдыр сыкпас чүве дийин!

Ол аразында кедек сым бажында хек-биле бир-ле кижиниң ырызы дыңналды.

— Күжүр эрни ай! — деп, Данзыма Совновичи чугаалап үнүп келди. — Шыктыг сиген сый бастырбас чылгычывыс Чимий-оол Сарыглар дийин. Хүндулел ёзүзу-биле Сундуевич дээр бис. Аъттың эниин мунар, хептиң чаазын кедер, чонун чоорган, хөйүн хөйлек кылган, өөр чылгы өдээнден ыраавас, хоор чылгы коденнинден ыраавас кижи болбазыкпе.

О. СУВАКПИТ.

[Уланчылыт].

Шыдыраачыга хамаарышкан шоодуглар

«ТАЛАНТЫЛЫГ» ӨӨРЕНИКЧИ

Ф. Филидор — XVIII өөрүм эң шыырак шыдыраачызы. Ол XVI Людовикке шыдырга талазы-биле кичээл эрттирип турган. Элээн каш айлар эрткен соонда, өөреникчи хаан оон чедишкиннерин канчаар үнелеп турарын Филидордан сонуургап айтырган.

Филидор кайгамчык шыдыраачы стратег боорундан аңгыда, багай эвес дипломат боор-тур. Ол мынчаар харылаан:

— Дээргилер, шыдырга оюнунга кижилерни үш белүкке хуваар ийин. Чамдык кижилер шыдырга шуут ойнаавас, өскелери багай ойнаар, а үшкүлери эки ойнаар. А силерни, эргим дээрги, ийиги белүкке хамаарыштырып болуур-дур!

ААМАЙ ГРОССМЕЙСТЕР

Шыдыраачыларның угаанмедерели кайгамчык эки боор ужурлуг. Ынчалза-даа олар болган чок-ла аамайланы бергиээр. Бир катап америк гроссмейстер Ф. Маршалл эмнеге шинчидип келген.

Эмчи: — «Таваклылаар силер бе?» — деп айтырган.

Маршалл: — «Ийе».

Эмчи: — «Ижер силер бе?».

Маршалл: «Ийе, күзелдимбиле, доктор, кандыызын ижер мен?».

Очулдургаан Э. КЕЧИЛ-ООЛ.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чөөн районнарга дымыраш чаъстаар. Соңгу-барын чүктен хаттың дүргени 5—10 метр. Дүне 3—8 градус, чамдык черлерге тик градус, хүндүс 12—17 градус, чамдык районнарга 5—10 градус чылыг болур.

Кызылга хүндүс биче чаъстаар. Соңгу-чөөн чүктен хаттың дүргени 5—10 метр. Дүне 4—6 градус, хүндүс 14—16 градус чылыыр.

БЕДИК МЕРГЕЖИЛДИИНИҢ ХЕРЕЧИЗИ

Бай-Тайга районнуң төвү Тээлиде аарыг улус хүлээп алыр эмнелгеге кире бергеш, хүлүмзүрүп чоруур, хүрең-кызыл шырайлыг, чазык, хөглүг, эвилең-ээлдек, ак халаттыг эмчини анда барган кижилер дораан-на эскерип каар. Оон адын Владимир Кызыл-ооловыч Ооржак дээр. Ол 1976 чылда Кемеровонуң медицинстудунче өөренип киргеш, 1982 чылда институттуң диш эмнээр салбырын доозкан. 1983 чылда бо эмнелгеге диш эмчизи болуп келген.

Аныяк эмчи ажыл-ижи, ажыы-чаңы-биле чоннуң бедик хүндүткелин чаалап ап эгелээн. Ол бодунга келген аарыг кижилерни хүндүткелдии-биле хүлээп алыр. Ылаңгыя бичии чаштарга оок ажыы-чаңы дыка таваржыр. Оларны «оглумкызым» деп чассыткан чылыг, чымчак сөзүн бо-ла дыңнаар. Бир хүндэ 20-40 чедир аарыг кижилерни хүлээп ап турар. Ол чүл дээрге, эмчиниң бодунуң ажылынга бедик мергежилдиин херечилеп турар. Оон кабинединге кирген аарыг кижилер дораан-на эмчиниң дузазын апкан, саадавайн аарыгкүлүт, четтиргенин илередип үнүп турар.

Владимир Кызыл-ооловыч аарыг кижини хүлээп ап, ону шинчип туре, ылаңгыя диштп турар апарган таварылгада, оюн-баштаа-биле кандыг-ла бир чүүл-биле кижилерниң сагыш-сеткилин чардыктырыпкаш, мергенн-биле аарыг диштерни ап октапкан турар. Ынчангаш мындыг бедик мергежилдиг эмчини чоннуң чугаалажып турары таварылга эвес.

Б. МАННАЙ.

ДУНАЙНЫҢ «АЛДЫНЫ»

ВЕНА. Делегейниң бирги чери дээш Дунай хемге эрткем маргылдааларга совет спортчулар бирги черни ээлээнмер. Шимчедикчизиниң ишкири 500 куб. сантиметр дүрген чоруур хемелер чарыжынга ленинградчы А. Ишутин, оон чаңгыс чер чурттуу А. Бернцын болгаш Москва чоогундан А. Чермашенцев олар эки түңнелдерни чедип алганнар.

БӨЙДҮЗУ ЧАРАШ, АГААРЫ ЭМ

Эки ажылдаар дээрге, эки дыштанып алыр херек деп чугаалажыр болгай бис. Дыштанылга кижиге чаа күштү немээр, кадыкшылды база камгалаар. Мен эрткен чылдарда республиканың Шивилиг, Дус-Хөл, Чедер, Улаатай, Алаш дээн ышкаш сураглыг арджаннарга дыштанып чоргулаан мен. А бо чылын «Тывада чурттап турар кижи Тожуну канчап көрбее боор» — дээш, Тожуже хаптым. Тоора-Хемге чеде бээримге, «Азасты көрбээн кижи Тожуну көрбээни ол» — деп чугаа чон оргузунда дыргын болду.

«Азас» турбазага республиканың бүгү районнарының, Кызыл хоорайның дээш харында Совет Эвилелиниң өскедаа черлериндең янзы-бүрү нацияның телээлери дыштанып келир чер болду. Чер-черлең келген кижилер ажыл-ишти эгелээш чоннуң чанчылдарында чедир хөйнү чугаалажып, бот-боттарывысты билчип, адрестеривисти-даа солушкулаан бис. Азаска, Москва, Ленинград дээш даштыкы чурттардан-даа кижилер келгилээр чер болду. Эрткен чылын Япониядан херээжен журналист база келгеш барганың улустан дыңнадым.

Ук черниң чараш бойдузу, ырыг агаары, долгандыр хөлдериниң, хемнериниң эм суглары, өзүп-сигеннин чаагай чыды ангы-аңгы кижилериниң сагыш-сеткилин каттыштырып, кижилерня чайгаар эки сеткилхөөнге алйадап каар. Тараан чуртка яанып чоргаараалды, ынакшылды тургузуп кээр.

Тожу, шынап-ла, кижи магалап ханчас кайгамчык-ла оран-дыр. Ол чоруп турган Тожуның чурттакчы чонунуп бойдус байлаа-биле найыралдыын, дыка ынаан база магалаавывыс. Аинаар, каттаарынын, чөрге чоруурунуп бүгү дүрүмнерин эки билир, хажык чок сагыыр улус болду.

АЛДЫН-КЫС МОНГУШ.
Кызыл хоорай.

11. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдырга талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.10 — «Город над головой». Дөрт сериялыг ураң-чечен фильм. 2-ги серизы. 11.35—11.40 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бурузунуң херээ». Док. фильмнер: «Там, на шахте угольной...», «Идем на рекорд». 15.25 — Т. Хренников. Оркестрлиг фортепианого концерт. 15.50 — «Амгы үениң сценазында Ада-чурттуң Улуг дайынының темазы». 17.05 — «...Он алды болгаш оон улут назы». 17.50 — Баскетбол талазы-биле делегей чемпионады. Херээженнер. Венгриянның шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Италиядан дамчыдылга. 18.30 — Э. Москвитина (арфа) ойнаар. 18.45 — Бөгүн деле-

мени-көккүр, межемей— дээш кандыг чечектерни чок дээр. Хаяа хемнең ындыкы талазында, дээрже баштарын сунгулап алган, мээс чарыы дилиндек кара-кара хаалар-биле курженгылаан, чалам дыттар-биле монгарлаңган-даа, хаажыланган-даа бедик сыннар көстүр.

Оон ажыктарында, элбек оттуг дазырештарында ындамында чаттыл оттаан шээр болгаш бода малдар, дөңнер кырында мөкүлүчек ак өглер. Агаарның арыг-чөгүйүмдан, серинн-секпейиндан кижи ана чиигеш, сергелеш дээр, хереңчүрек хозаш кынныр ана, базарга көк, пактаарга суг чер болду.

Тура келгеш,
Турем туткеш,
Турум малды көрүп четпес,
Чечек-чимис
Челээш тыртkан
Серинн чайлар магалыг-дыр!
— деп ырлап туруксаазы келир.

— Улуг-Хөнделеңниң шыпшык бажынга, эктиниң кырынга аан, оом хондуруптар дээн кижи мен, машина-белгат-даа чедип шыдаавас, кадыр-бертидаа кончуг болурга, шала адаанче хонуп алдым — деп, улуг кадарчы Данзыма Совновим чугаалай каапты.

Шынап-ла, оон өрү дөрт чүс метр беднир болза, Улуг-Хөнделеңниң сыр бажы-даа апаар, кижи чедери бергедей бээр хире чер болду. Кеэрге-ле көк шыя, кадыраныл бады келген ажыктар чыдар, а шынында баскан черинден суг сыстыгып чыдар, характалчак дээрбектерге бо-ла таваржыр, кыдыгларын узун көк сигеннер чежыра шып алган будүү дамырак кара сугжугаштар база бар, эртип болгу дег черлерни чыткан хойлар дег кара дөштер олуй-солуй дуй баскылап алган, ынчангаш дөштү өрү машина үндүнмес, хойжуүүң чугаазында үжүр-ла бар.

Өгүүң херээжен ээзи — Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, алды уругунуң иези Серенмаа Дашовна Содунам алызындан чугаалыр болгаш, бодунуң ажыл-ижин база амыдыралы-биле бистиң тенчыдырә каапты.

— Хойга ажыктан кире-ле ам тос чыл болдувус. Ынчан харын түңнелдеривис шала куду, ара салыптар-даа чүвелеп тургулаар-дыр. Оон бөшка шору ажылдап келген бис. Сес чыл дургузунда чүс хойга оңаштыр ортумаа-биле 103 дураганны, бир хойдан-на 2 кг 320 грамм дүктү кыргып ап келдиневис.

— Ол дээрге, адаарга-ла белен, а херек кырында үйгучыдың чок дүннер болгаш түнмерниң, кызымаккай күш-ажылдың түңнелинде чедип алдынган деп чүве билдингир ээ, Серенмаа Дашовна? — деп сонуургап айтырдым.

— Ынчанмайн канчаар. Хойжу кижиге шагның дөрт эргилдезинде дыш бар эвес. Эң-не бергези — оолдаашкын үези. Чаңгыс баш кураган оскунмас дээш төрүүр хойларны ызырты кадарым, дүн-түн чок маңнап келир. Хураганны шаразын курлаткаш иезинге эмзиргеш, чыдыг үгектерге кээп чыттыргаш, кижиниң сагыжы ажыыр чүве болбазыкпе. Хой улай-улай төрүй бээрге суг девидеңчиг-ле болдур ийин. Хүн үнгенин, дүн дүшкенин кижи эскербейн баар-ызыг-соогун-даа билбес. Черле ынчаш мал ажылынга шыдажыр-ла кижилер шыдажыр чүве дийин. Артыңгылдыг маа чеми белеткеп, пландан дашкаар аан, ону соортуп эккеп, кажаа-хораанны бодукүн кызыл-холу-биле септеп-дерип, чыыгылап-чыскып, одаар мөш, керженин четчир кылдыр кылып, чайгы семиртилгенин шын организастап, терып-боозадылганы чогуур үезинде чорудуп, хураганнарны эки күш-деңгелдиг кылдыр семиртеш үзүп берип, чууланы болгаш кыргыланы бедик деңнелге эртирип деп амыр бе? Баш кедурбес, балдыр сыкпас чүве дийин!

Ол аразында кедек сым бажында хек-биле бир-ле кижиниң ырызы дыңналды.

— Күжүр эрни ай! — деп, Данзыма Совновим чугаалап үнүп келди. — Шыктыг сиген сый бастырбас чылгычывыс Чимий-оол Сарыглар дийин. Хүндулел ёзүзу-биле Сундуевич дээр бис. Аъттың эниин мунар, хептиң чаазын кедер, чонун чоорган, хөйүн хөйлек кылган, өөр чылгы өдээнден ыраавас, хоор чылгы коденнинден ыраавас кижи болбазыкпе.

О. СУВАКПИТ.

[Уланчылыт].

ТВ

ПЕРВАЯ ПРОГРАММА

9.00 — Утренняя гимнастика. 9.10 — Мультфильм. 9.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 10.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 10.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 11.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 11.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 12.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 12.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 13.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 13.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 14.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 14.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 15.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 15.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 16.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 16.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 17.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 17.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 18.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 18.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 19.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 19.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 20.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 20.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 21.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 21.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 22.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 22.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 23.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 23.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 24.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 24.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 25.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 25.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 26.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 26.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 27.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 27.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 28.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 28.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 29.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 29.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 30.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 30.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 31.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 31.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 32.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 32.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 33.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 33.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 34.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 34.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 35.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 35.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 36.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 36.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 37.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 37.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 38.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 38.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 39.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 39.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 40.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 40.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 41.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 41.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 42.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 42.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 43.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 43.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 44.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 44.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 45.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 45.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 46.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 46.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 47.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 47.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 48.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 48.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 49.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 49.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 50.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 50.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 51.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 51.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 52.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 52.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 53.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 53.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 54.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 54.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 55.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 55.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 56.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 56.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 57.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 57.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 58.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 58.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 59.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 59.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 60.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 60.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 61.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 61.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 62.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 62.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 63.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 63.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 64.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 64.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 65.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 65.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 66.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 66.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 67.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 67.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 68.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 68.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 69.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 69.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 70.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 70.40 — Для школьников. «Ленинградцы — детям блокадного Ленинграда». 71.10 — Для школьников. «Сказки Пушкина». 71.40 — Для школьников. «

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

(12912) № 212 | 1985 чылдың сентябрь 12, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек.

АГРОҮЛЕТПҮР БҮДҮРҮЛГЕЗИНГЕ— ИНТЕНСИВТИГ ХӨГЖҮЛДЕ

1985 чылдың сентябрь 7-де Целиноград хоорайга болган партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралынга М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Целиноградка бөгүнгү ужуражыышкынга Казахстанның областарының, Сибирьниң болгаш Уралдың крайларының болгаш областарының партия болгаш совет органнарының удуртукчулары, партияның кадрзы район комитеттериниң секретарьларының, колхозтар даргаларының болгаш совхозтар директорларының, кадрзы ажыл-агый эртемденнериниң улуг белүүн чалап алган бис. Чугаа болза партийжи болгаш ажыл-агыйжы херектериниң дугайында болур деп, М. С. Горбачев чугаалаан. Апрель (1985 ч.) Пленумунуң соонда СЭКП-ниң XXVII съездизинге дорт белеткелдиң үе-чадазы эгелээн. Чүртте күженишкинниг ажыл чоруп турар. Ол бүгү күш-ажылчы коллективтерни, совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү талаларын хаара түткан. Бис хары үгда бо хүнүң, ол ышкаш келир үеним хей чугула болгаш нарын сорулгаларын шиитпирлеп турар бис.

Партия организацияларында отчёт-соңгулда кампаниязы улам-на күштелип чоруп турар. Ол кажан-даа СЭКП-ниң амыдыралынга улуг болуушкун болуп келген, а чаа сорулгаларны, ам болур съездиниң барымдаалап кеөрге, отчёттарның болгаш соңгулдаларның ужурдузазы деңнел чокка өскен. Оларның партийжи принципиалдыг өзүга, боттуг шүгүмүүлелдиң чон мурнунга коммунистерниң бедик харыысалгалыг чоруунуң байдалынга эртери чүгүлә.

Отчёт-соңгулда кампаниязының соонда партия организациялары организация болгаш идея талазы-биле быжыкпан, идепкейлиг ажылдаарынга шаптыктап турган бүгү чүүлдерден хасталган, чүрттүң мурнунда туруп келген сорулгаларны шиитпирлээринче күш-ажылчы коллективтерни бодунуң соо-биле идепкейлии-биле эдертип, соруук киирип, организастаарынга арга-шинээзи бедээн болурунга Теп Комитет идеген турар. Ол хей талада партия организацияларының удуртукчу органнарынга коммунистерниң кыымы соңгуп алырындан, чүүң-даа мурнунда эге организацияларның болгаш партия комитеттериниң секретарьларының составындан хамаарыжыр.

СЭКП-ниң XXVII съездизи партия Программазының чаа эдилгезин болгаш чүрттүң он ийиги беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Кол угланыышкыннарын хүлээп алыр. Ол документилерни белеткээрин ам доозуп турар болгаш Пленумга чугаалажып көргенинүң соонда, оларны чугаалажып көөру-биле парлап үндүрер. Документилерни белеткээринге чүгле партияның болгаш күрүнеңиң удуртур органнары эвес, харын бүгү коммунистер, бүгү ажылчы чоннар киржири, бистиң идеген турарывыс-биле алырга, бүгү партияның, бүгү улустуң дуржулгазы-биле байлакшаан, эртем талазы-биле үндезилеттинген саналдарны съездиге киирер арганы биске бээр.

Оон-биле кады бир күзелди чугаалаксадым: Программаны болгаш Кол угланыышкыннарны съездиниң хүлээп алырын маңаан хөрээ чок. Кылыр кол чүүлдер тодараттынган, ынчангаш бергелерге дүжүп бербейн, боттарының практиктиг ажылын апрель Пленумунуң болгаш Теп Комитеттиң оон соондагы шиитпирлеринге дүүштүрүп, кызымаккайы-биле бурунгаарлап чоруур херек. Бистиң чүрттап турар үевис, бистиң мурнувуста туруп келген сорулгаларны төлевилеттинген политиктиг угланыышкынны чорударынга быжыг, шиитпирлиг-даа, мерген угаанчыг-даа болурувусту негеп турар.

Бистиң ажылывыска эң чугула негелдеринүң бирээзи болза, перспективтиг сорулгаларны амгы сорулгалар-биле дүүштүрүп билиривис болур. Перспективаларны ажылдап кылыры, социал-экономиктиг хөгжүлдениң сорулгаларын салыры кончуг улуг ужур-дузалыг болур. Ынчалза-даа оон-биле кады эң-не онза, чаагай планнар, эң-не эки перспективалар, бир эвес оларны практиктиг ажыл-биле, дээштиг шиитпирлерни дилеп тывары-биле деткивес болза кандыгдаа үнезү чок болур. Ол болза маниловщинаның база бир янзы тевири-дир.

Он бирги бөш чылдың сеөлгү чылын чедиишкинниг доозарынга бөгүнгү ажылдың кончуг улуг чугулазын М. С. Горбачев онзалап демдеглээн. Ол чорук келир үеге белеткелди тургузарынга экономикага совет ниитилелдиң хөгжүлдезинге улуг дургедээшкинни чедип ап, ону эргилделиг болдурарын күзеп турарывыс чаа беш чылдағы эки эгелээриниске эргежок чугула.

Бо чылдың планныг онаалдаарын күүседирү-биле күш-ажылчы коллектив бүрүзү бодунуң курлавырларын, чүүң кылырын эки билир. Улетпүрге, капитал тудугга, транспортка, амыдырал хандырылга болгаш садыг талазы-биле ам-даа хөйүң кылыр херек. Көдээ ажыл-агыйның сорулгаларының дугайында онзалап чугаалаксадым. Бүгү-ле бергедээшкиннер бар-даа болза, бис ам эрткен чылдыынган хей тараану алырынга, чер ажылының өске продукциязын, чижээлээрге, мал чемин улгаттырарынга ынанып болур бис. Мал ажылының продуктуларының белеткелиниң планнарын күүседиптеринең боттуг аргалары бар.

Амгы үеде дүжүт дээш демиселдиң шиитпирлиг үе-чадазы эгелээн. Аъш-чемге-даа, мал чеминге-даа тараанын хереглелин хандырары хей талаларда Казахстанның, Сибирьниң болгаш Уралдың крайларының болгаш областарының салыышкынындан годараттынар. Ону барымдаалап көргеш, СЭКП ТК болгаш чазак оларга улуг дузалажыны көргускен. Ам хамык ужур силерде эштер. Казахстанның, Сибирьниң болгаш Уралдың областарының партия организациялары, ажылчы чоннары тараа ажаап алыышкының улуг энергия-биле болгаш билдилии-биле эртирер база күрүнеңиң тараа курлавырларынга улуг салыышкыны-биле чүртту өөртүр дээрзинге ынанып турар бис.

Одалга-энергетика комплекизинде ажыл-херектериң байдалын Тюменьге чугаалажып көргенинүң соонда, бөгүн бистиң аъш-чем айтырыгларын чугаалажып турарывыс таварылга эвес. Оларның кайызыда чокка дээштиг экономика туруп болбас, чонның чаагай чоруун бедидериниң, чүрттүң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн бедидериниң сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлеп шыдавас.

Ынаныштыг аъш-чем бааза-зын тургузары — ниити партийжи, ниити улустуң сорулгазы болур. Ол талазы-биле ТК-ның апрель Пленуму тодаргай, принципиалдыг айтыышкынны берген: Аъш-чем программазын боттандырары — сөктээрладып болбас херек, ол онза кичээнгейни негеп турар.

Көдээ ажыл-агыйның, бүгү агроүлетпүр комплекизинин байдалын аналиэтээринге саналшкын эгелээр үе болза СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленуму болур. Ол үеден бээр үш чылдан улуг эвес үе эрткен. Аъш-чем программазын, агроүлетпүр комплекизин хөгжүдениң үезин келген айтырыгларының талазы-биле элээн каш улуг шиитпирлерни хүлээп алгаш, бистиң шын кылганывысты үе көргүскен. Партияның ажылдап кылган хемчеглерин боттандырып чорудар талазы-биле ажылдар бүгү-ле угланыышкыннарда чоруп турар. Көдээ ажыл-агый машина тудуушкынында ханы чаартылганы боттандырып чорудуп турар. Минералдыг чемнешчидилгелер бүдүрер талазы-биле көргүзүглер онаалдаларга чоок-шулаан. Мелиоративан черлериниң фондузу улгатканы.

Көдээниң социал чаартылгаларының талазы-биле ажылдарының улуг хемчээлдиин онзалап демдеглекседим. Чүрттелга бажыңнарының, культура-амыдырал хереглелдериниң тудугларының орук тудуу калбарган. Бо бүгү көдээге кадрларны быжыглаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Садып алыр ертектер ге улгаттырарынга болгаш оларга немелделериниң үндезиннериниге колхозтарның болгаш совхозтарның экономиктиг байдалдарын экижидер талазы-биле улуг хемчеглерни боттандырып моругканы оларның экономиктиг байдалынга болгаш ажыл-агыйжы чорудулгазының түңнелдериниге салдарлыг болган. Ботоорулга-чарылга болгаш коллективтиг херээни кептеретпеми улустуң ажыл-херекке хамаарылгазынга, күш-ажылдың түңнелдериниге эки салдарны чедирип турар.

Май Пленумунуң соонда бистиң ажылывыстың ниити түңнелин кылыр дээр болза, бистериниң шын улганыышкынны шилип алганывысты, хей чүүлдерге өөренип алганывысты болгаш амдыгаа чедир хаазып эвес чүүлдерни кылганывысты чугаалап болуур.

Ол ышкаш чүртте ниитизи-биле агроүлетпүр комплекизиниң айтырыгларын көөру боттуу-биле чогумчаан болп турары база чугула. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң болгаш оон-биле холбаалыг адыырларның айтырыглары бүгү улустуң сорулгазы кылдыр көрдүнүп турар болгаш көдээниң чегыларындағы, оон негелде-хереглелдери кичээнгейниик төвүнде турар болгаш бирги эдилгеге күүсеттинип турар.

Мындыг айтырыг чейгаар тургустунуп келир: ол бүгү колхозтарның болгаш совхозтарның, агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа бүдүрүлгелериниң организацияларының ажыл-чорудулгазының түңнелдериниге кандыг салдар чедиргенил, ниитилел ниитизи-биле кандыг ажыктыг чүүлдерни алганыл?

Көдээ ажыл-агыйның продукциязының ниити хемчээлиниге хамаарыштыр кандыгыл дээрге, ону бүдүрери беш чылдың мурнундағы ийи чылынга деңнээрге 22 млрд. рубль, азы 9 хүү көөүдээнин 1983—1984 чылдарның түңнел саннары көргүзүп турар. Тараа, картофель, чигир свёклазы, ногаалар болгаш кат-чимистериң чыылдазы көөүдээн. Ол чылдарның иштинде эътти чылда ортумаа-биле бүдүрүп үндүрери 9 хүү, суттүң — 8 хүү, чуургаларның — 6 хүү көөүдээн. Бо чылдың планын күүседирин барымдаалап алырга, мал ажылының продуктуларын белеткээри 1982 чылдың деңнелинге удур эът талазы-биле (дириг деңзинге) 2,5 млн. тоннага, сүт — 9,2 млн. тоннага, чуургалар — 3,5 млрд. кезекке немештир өзер.

Бо чылдарның иштинде көрыылгалыг ажыл-агыйларның саны дыка кызырылган, ынчаарга колхоз-совхоз бүдүрүлгезинде орулгалыг чоруктуң деңнели ниитизи-биле бедээн. 1983 чылда колхозтарның болгаш совхозтарның арыг орулгазы 24 млрд. рубль, чарыгдалдарның эгиндилгезиниң деңнели — барык 22 хүү бедээн. Агаар-бойдузунуң талазы-биле эң нарын болган 1984 чылдың түңнелдерин өзүгаар алырга, ындыг арыг орулга 20 млрд. рубль, бүдүрүлгениң ажыктыы — 18 хүү болган.

Көдээ ажыл-агыйның продукциязын бүдүрүп үндүрериниң өзүлдезин аъш-чем продуктуларын кижи бүрүзүнүң хереглээринге база салдар чедиргеп. Бо чылын чонның кижи бүрүзүнге ону онаарга, эът болгаш балык талазы-биле — 78 килограмм, оон иштинде балык талазы-биле — 17,7 килограмм, сүт талазы-биле — 318 килограмм, чуургага — 260 борбак, хлебке— 134 килограмм, картофельге— 110, ногааларга болгаш бахча культураларынга — 106, кат-чимиске — 46, чигирге — барык 45 килограмм болур ужурлуг.

Ону кенчаар үнелеп көрүп болуруп? Бистер аъш-чемниң ниити калориязының талазы-биле делегейниң эң-не сайзыраңгай чурттарының деңнелинде туруп турар бис. Чонның кижи бүрүзүнге онааштыр хереглеп эът болгаш кат-чимис талазы-биле амдыызында чамдык чурттардан куду болгаш аъш-чемниң доктаатгынган чогуур норма-чижектеринден элээн эвээш болуп турар. Моңу бөрымдаалап көөрге, Аъш-чем программазын күүседиринде эң шыңгыы чер — эът бүдүрери болуп турар-дыр. Бо талазы-биле бистер хожудан турар бис.

Өске продуктулар — сүт, чуургалар, балык, чигир, ногаалар, картофель кандыгыл дээрге, — оларны кижи бүрүзүнүң хереглээриниң деңнели еске-даа хей-хей чурттардаавышынан куду эвес, а чамдыктарының талазы-биле бедик-даа болуп турар. Ол Аъш-чем программазында айыткының-га дүжүп азы чоок болуп турар. Чонның хлебке болгаш хлеб-булка кылыргына хереглели калбак ассортиментилиг хандыртынып турар.

Ындыг-даа болза аъш-чемниң продуктулары-биле чонну хандырарының айтырыы амда-даа долузу-биле шиитпирлетгинмээн болуп турар. Оларның чамдыктарынга негелде-хереглел сайгарарындан ажып турар. Ол чорук бистиң өске орулгаларывыстың аъш-чем продуктуларын бүдүрүп үндүрериниден мурнай өзүп турганы-биле холбаалыг болуп турар. Оон-биле чергелештир кол-кол продуктуларга күрүне ортектери оларны бүдүрериниге чарыгдалдар өзүп-даа турар болза, ийи он чылдарның иштинде доктаамал ол хевээр арткан. Чижээ, бисте эътти чарыгдалдардан ийи-үш катап куду өртек-биле садып саарып турар болгай. Амгы үеде ол ылгалды күрүнениң акша-хереңгизи-биле дуглап турар, ол ылгал барык-ла 20 млрд рубль болуп турар. Көрүкердеан, ол дээрге, дыка хей тук-дур.

Бисте аъш-чемниң кол-кол продуктуларының чонның бүгү кезектеринге четчип турар чоруу — бистиң улуг чедиишкинивис-тир. Ынчалза-даа ону ынчаар демдеглеп айтырда, хей-хей совет кижилерниң сеткилин чүү дүвүредип турарының дугайын чугаалаайн барып база болбас. Ажылчынарның болгаш тараачынарның хлебтү болгаш көдээ ажыл-агыйның еске-даа продуктуларын будурер дээш үндүрүп турары күш-ажылын хүндүлеп чөрбезинниң дугайында айтырыгны кедүрүп турар чагаалар улам хейү-биле ажылчы чоннардан Теп Комитетте өзүп турар.

«Хлеб — ол дээрге, амыдырал-дыр, ол болза, бистиң байлаавыс, Төрээн чурттуң күжү болгаш күчү-шыдалы-дыр. Хлебти каржы өзү-биле көрүп, тетчеглээр чоруктар хоавар эвес! Ол айтырыгны шыңгыызы-биле көөр үе ам келгенге— деп, эштер Иванов болгаш Мангалов олар Красноярск крайның Магинск суурундан бижээннер.

Ийиги чагаа бо-дур. «Бисте аштап-суксаннар чок — деп, Москвадан эш Суханова айтып турар.— Бок төгөр бактарда ак хлебтиң батоннары чыткылаар-дыр, ниити чемненилгениң артынчылары-биле мал чемгерип чүге болбазыла.

Ындыг чагаалар хей. Күш-ажылчы коллективтерге-даа, база төп органнарга-даа бо талазы-биле бодап, көөр чүүлдерниң бары тодаргайдыр, эштер. Ол ышкаш ог-буле бүрүзүнге-даа бодаза чогуурун дорту-биле чугаалаар апаар бис. Хлебти, аъш-чемниң еске-даа продуктуларын ынчаар көөр чоруктуу шиитпирлии-биле өскертирии — бистиң ниити сорулгавыс боол турар.

Ынчалза-даа аъш-чем айтырыгларын шиитпирлээринииң кол угланыышкыны — көдээ ажыл-агыйны, бүгү агроүлетпүр комплекизин улам хөгжүдеринии талазы-биле партияның, бүгү улустуң кызымаккай ажылы боол турар.

Оон-биле кады дыка хей областарда, крайларда болгаш республикаларда улам улгатканы материал-техниктиг болгаш экономиктиг аргалар амдаа сула ажыглаттынып турарының эвээш эвес чижектери база бар боол турар. Орулгаларның алыр үндезиннерин бедик дүжүттерден болгаш малдарның продуктулуундан эвес, ажыл-агыйны комналгалыг чорударындан эвес, а бюджет өзүгаар акша болгаш банк чээлилерин алырындан кордап турар ажылдакчылар ам-даа бар боол турар.

Ажылда четпестер болгаш частырыглар кедээ ажыл-агыйны, хамыктың мурнунда чер ажылын улам-на дең-дескн болдурар талазы-биле хемчеглерниң түңнелдериниге улуг салдарны чедиргеп. Агаар-бойдусту бистер эде кылып ап шыдавас бис дээрзин бөгүн база катап демдеглексеп каап тур мен. Орук чаңгыс— боттуг, тодаргай болгаш чамдыкта харын нарындаа байдалдар үезинде бедик дүжүттерни өстүрүп алырының эң таарымчалыг аргаларын болгаш методтарын тывар херек. Ол дээрге, агроүлетпүр комплекизиниң талазы-биле бистиң ажылывыстың кол айтырыы-дыр.

Ол айтырыг Сибирьниң болгаш Уралдың, Казахстанның крайларынга болгаш областарынга онза чугула боол турар. Ол черлериниң колхозтарының болгаш совхозтарының ажылының түңнелдериниге чер ажылын чорударының деңдескн эвес чоруу күштүг салдарын чедирип турар. Бешчылдың дөрт чылдарының иштинде Казахстанга продукциязының тевирлериниң хей кезиниң талазы-биле планнаттынган даалгалар күүсеттинмээн. Республика күрүнеге тараа садар талазы-биле хей ереллиг боол турар. Чамдык шынар талазы-биле көргүзүглери дорейтаан, элээн каш районнарда шөлдериң дүжүдү болгаш мал ажылының продуктулуу күдулаан.

Уралдың болгаш РСФСР-ниң Сибирьде дыка хей областарында тараану будүрериниң болгаш күрүнеге садарының планары сеөлгү чылдарда үргүлчү-ле күүсеттинмейн келген. Алтай болгаш Красноярск крайларайн, Новосибирск, Оренбург, Курган, Челябинск областарның колхозтары болгаш совхозтары дөрт чыл иштинде күрүнеге тараа садар талазы-биле улуг ереллиг боол арткан. База-ла олар эвээш эвес хемчээлдиг сүттү болгаш эътти чедир бербээн.

Тараану будүрериниң болгаш садарының талазы-биле планнарны үзер чорук чурттуң хереглелин хандырарынга нарын чоруктуу болдуруп турар. Ол чорук бистерни тараану даштыкыдан садыл алыр, дыка хей акша курлавырларын чарыгдаар ужурга таварыштырып турар. Бистер ынчангаш боттарывыстың хереглелинистн долузу-биле хандырар төлээде, тараа будүрериң улам көөүдедириниң сорулгазын салып турар бис. Чурттуң тараа будүрүп турар республикаларының, крайларының болгаш областарының колхозтары болгаш совхозтары, партия, совет, ажыл-агый органнары боттарының практиктиг ажылынга ону барымдаалаар ужурлуг.

Тодаргай план-биле алыр болза, чүү дээни ол? Бир эвес эң кол чүүлдүң дугайын чугаалаар болза, агаар-бойдузунуң талазы-биле кандыг-даа таарымча чок чылда чурттуң 200 миллион тоннадан эвээш эвес, а таарымчалыг байдалдарда — 250 болгаш оон-даа хей миллион тонна тараану алган турарын чедип алыр херек. Ол дээрге, бистиң чер ажылывыстың эң чоокку чылдарда стратегтиг сорулгазыдыр деп чугаалаар ийик мен!

Ынчалза-даа тараа айтырыы —чүгле оон хемчээлин, дүжүдүн көөүдедири эвес, харын оон ажыглалын шын тургузары болур. Мал чемни чедир белеткел албайн, тараану мал чеминге хөөү-биле ажыглап, дуглаары-биле эптешпес ужурлуг бис. Ындыг чорукту моон соңгаар болдурбас херек. А чурттуң дыка хей районнарында ол шын эвес чорук шуут чаңчыл болган. Айтырыгның эргежок чугулазын барымдаалап көргеш, ону шиитпирлээринииң чогумалыг оруктарын дегеп тывары чугула. Бо талазы-биле чамдык кичээндирилгер-

(Төйчүзү 2-гн арыында).

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Й. РАУ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев сентябрь 10-да Кремльге бистиң чуртувуста албанның аян-чоруун кылып келген Германияның Социал-демократтыг партиязының даргазының орлакчызы, Соңгу Рейн-Вестфалия (ГФР) черниң премьер-министри Йоганнес Рауну хүлээп алган.

Бот-боттарын билчириниң болгаш боттуг өзүнүң байдалынга болган беседа үезинде ийи тала делегейниң амгы байдалы болза боо-чепсекти эңдере будүрери-база Барыын чүк биле Чөөн чүктүң араазында удур туржуушкун өзүп турарындан чаа дайынның айыылы күштелип,- бүгү кижи төрелгетенге өлүмнүг халапты чедирип болур дээрзинге улустарның шыңгыы дүвүреливн болдуруп турар деп демдеглээннер. Айыылдыг халапты чайладыры-биле тайбыңның эрге-ажыы, чавырыышкын болгаш боттуг кады ажылдажылга дээш идепкейлиг база чүткүлдүг хөделиринии эргежок чугулазын СЭКП-ниң болгаш ГСДП-ниң удуртукчулары бир демей көрүп турар дээрзин бадыткаан.

ССРЭ-ниң иштики хөгжүлдезинин дугайында, экономика болгаш социал-политика талазы-биле ССРЭ-ниң шиитпирлер турары канчаар-даа аажок улуг хемчээлдиг соруулгаларының дугайында чугаалап туре, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары бистиң планнарывыс — тайбың тургузуушкуннуң планнары-дыр, ынчангаш оларны боттандырарынга биске тайбың херек дээрзин демдеглээн. Дайынны болдурбазы, боо-чепсекти эңдере будүрерин соксадыры болгаш боо-чепсекти кызырары — делегей ареназынга бистиң чүртувустуң эң чугула соруулгазы. Ынчангаш Совет Эвилелиң ядролуг чепсектерниң мейнээшкинин болдурбас, шерии күжү-биле маргыжарын соксадыр, боттарынга бүзүрежилгени болгаш тайбың кады ажылдажылганы бижыглаар дээш чүткүлдүг туржуп турар. Бүгү хевириниң боо-чепсээн эңдере будүрерин кызыгаарлаар талазы-биле бистиң саналдарывыс —чугаалажыышкыннар столунда белен деп ол демдеглээн. Ынчангаш тус-тус күрүнелерде, биргн эдлчегде АКШ-та, хей-хей улустарның салым-чолунга хамаажып турар бо бүгү айтырыглар талазы-биле дугуржуп алыр күзел бар болза, ону ажыктыг болгаш кандыгдаа шаптараазын чокка кылып болурунүң аргалары бар.

Совет Эвилелиниң сөзү ажыл-херек-биле карышпас деп, М. С. Горбачев демдеглээн. Оон бадыткалы — бо чылдың август 6-дан, Хиросиманы атомнуг бомбалаашкынының 40 чылының хүнүнден эгелээш чөөрүс таланың чурумун өзүгаар ядролуг чазылдырыышкынны болдурбас, бир эвес АКШ шак ынчаар кылыр болза, 1986 чылдың январь 1-ден ыңай база болдурбас дээн шиитпири болуур. Боо-чепсекти космоска будүрерин нептередиринге болгаш «сыдыстар дайынынга» белеткелге ССРЭ шуут удурланып турар. Делегей ниитилежилгезинге өске перспективаны — космос делгемин тайбың сорулгаларге шинчилээрринге болгаш ажыглаарынга делгем кады ажылдажылганы санаалдаан бис.

Айыыл чок чорукту хандырар айтырыглар талазы-биле Чөөн чүктүң болгаш Барыын чүктүң араазынга кады хөделиишкин дээш ГСДП туржуп, бир таланың шериг күжү өскени ажып турарын хандырар удур туржуушкуннуң угланыышкының чөп дел саналвайн турар дээрзин Й. Рау демдеглээн. Ядролуг чазылдырыышкыннарны болдурбас дугайында Совет Эвилелиниң шиитпирнере ГСДП-ниң удуртулгазы байыр чедирип турар, космос делгемни милитаризастаарын болдурбазынче угланган бүгү саналдарны болгаш базымнарны ол идепкейлиг деткип турар.

Европаның салым-хуузунда дыка хей нарын чүүлдер турза чок, курунелериң ургүнчелдиг кады ажылдажылгазының байлак, төөгүлүг дуржулгазы бар, ону чүгле камнаар эвес, харын-даа көөүдедир херек деп, М. С. Горбачев демдеглээн. ССРЭ сеөлгү чылдарда Европада байдалды үндезиниң-биле эжиждиринче, бот-боттарының айыыл чок чоруунуң деңнелин бедидиринче угланган дыка хей саналдарны киирген. Дээти ортумак ыраашылдың-даа, тектиктиг-даа ядролуг чепсээнден хостаары дээш Совет Эвилели туржуп турар. НАТО-ның болгаш ВКО-нуң араазынга «дерс чок коридору» тургузар дугайында Пальменийң комиссиязының саналынга бистиң политиктавыс таарыжып турар, бистер ону амыдыралга боттандырар деп саналдыг бис. Бир эвес Төп Европага химиктиг чепсектен хостуг зонаны тургузар болза, ССРЭ бодунуң үндезиниң дашты. политиктиг принцеэвин өзүгаар ол зонаның статузун магадылаарынга болгаш хүндүзээринге белең болуур ийик.

Бир эвес АКШ бодунуң талазыңдан ынчаар кылыр болза, ол магадылал күштүг болуп кирер ийик.

Кол чүве чүдел дээрге, Европаны шериг хөделиишкиннериниң күжүн көөр чер кылдыр санаавазы, а оку күрүнелерниң болгаш улустарның бот-боттарынга ажыктыг тайбың кады ажылдажылгазының ареназы кылдыр көөрү болуур деп, М. С. Горбачев чүгээлээн. Ол чорук ревеншистиг бүгү хөделиишкиннерден ойталаарын, кызыгаарларның дээп болбас принцивин шыңгыы сагыырын хүлээндирер.

Европа дилке чайгылыш чок болгаш турум тайбыкны тургузарын ГСДП күзээп, кожазында улустарга ГФР-ниң девискээриндеи дайын айыылы кажандаа үнмес, а оларның кады тайбың хөделиишкинни детиимчелиг болур ындыг политиканы тургузарын ГСДП орагдажып турар деп, Й. Рау бодунуң талазындан демдеглээн.

Боттарының социал-экономиктиг системаларының болгаш шериг-политиктиг эвилелдериниң башкаланчаа 70 чылдарда кестүп турбуже, ССРЭ болгаш ГФР тайбыныың болгаш кады ажылдажылганың чүгүле айтырыгларын шиитпирдеп турар үеде партнерлер боол болур дээрзин М. С. Горбачев биле Й. Рау демдеглээннер. Ийи чурттуң улустарының болгаш дилге тайбыңнуң эргежажыктарынга дүгжүп турар Москва Керээзинниң бүгү негелделериң сагыырының үндезинниге ийи күрүненің арезында харылзаалар чоорту хөгжүп болурунга бүзүрел база илергейлеттинген.

ГФР-ниң чонун совет улус дайзыннарывыс деп саналвайн турар деп, М. С. Горбачев демдеглээн. ССРЭ сеөлгү чылдарда Европада байдалды үндезиниң-биле эжиждиринче, бот-боттарының айыыл чок чоруунуң деңнелин бедидиринче угланган дыка хей саналдарны киирген. Дилги ортумак ыраашылдың-даа, тектиктиг-даа ядролуг чепсээнден хостаары дээш Совет Эвилели туржуп турар. НАТО-ның болгаш ВКО-нуң араазынга «дерс чок коридору» тургузар дугайында Пальменийң комиссиязының саналынга бистиң политиктавыс таарыжып турар, бистер ону амыдыралга боттандырар деп саналдыг бис. Бир эвес Төп Европага химиктиг чепсектен хостуг зонаны тургузар болза, ССРЭ бодунуң үндезиниң дашты. политиктиг принцеэвин өзүгаар ол зонаның статузун магадылаарынга болгаш хүндүзээринге белең болуур ийик.

Күш—ажылчы алдарның тугу

Бөгүн «Шын» солуннуң **КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН** Кызыл районнуң «Сукпак» совхозунуң тараажыларынга дузалажып келген **шефчи-комбайнерлер С. Ф. Лопецкий, А. П. Челуштанов** оларның шудургу ажыл-ижинге туреспээдыл кедүрген.

Дуржулгалыг тараажылар үш нормазын 110—120 хуу чедир күүседип, гектар чер бүрүзүнден 18—19 центнер чедир тараану ажаап ап турар.

Республиканың тараажылары, өстүрүп алдынган дүжүттү ой-шаанда болгаш чидирнг чок ажаап аар дээш социалистиг чарышты калбартымар.

ШАЛЫПЧЫ И Ш Ч И

Шаавы Семёнович Оюн Дуржулга станциязының Хадың-Аксы сүт-бараан фермазында чээрби чыл ажылдап турар. Ажыл-агыйның бештаар черии ажылдап турар коллективин ажаа алдан харлааны-биле чоокта чаа байыр чедирип, белектерни бергеи. Пенсиияже үнзе-даа, шалыпчы кижи ам-даа ажылдап артарын шиитпирлээн.

Хоочунмуң удуртқан фермазының саанчылары чоок-шулап орар кыштаглаашкынга эки белеткенип, доозукчу чылда хей болгаш эки шынарлыг сүттү күрүнеге дүжаар дээш кызымак ажылдап турарлар. Олар мал чеминиң белеткелинче ой-шаанда киргеш, сиген белеткелиниң планын күүседип алганнар.

Н. ДАМБА.

Таңды рамон.

ТАРАА ЧАЛГЫЫ ШИИЛЭЭР

Бии-Хемде «Саян» совхозтуң тараалыг шөлдери. Оруктуң ол-бо талаларында кезип ажаагаи тараанып саваңы белүк-белүк чыткылаар. Далай чалгыы дет кестүр дүжүттүң кыдыын комбайннар таарып бар чораан ышкаш сагындырар. Кезилдеже бо хүннерде 23 комбайн киргеи. Дүжүт чаагай, ону амдыызында чыттыр кезип турар. Оон соонда ол хамык тараану бастырарынче киирер.

Комбайнер Дамбаев Борбак-оол дузалакчызы Виктор Самыя-биле калбак шөлде чалгаан суланы долгандыр кестиргеп, доктаап турупту. Оларның арыннарында өөрүшкү билдиинин туралын бодаарга, ажылы шуудавашкынныг чорун турарын эскерибиис.

— Элээн каш хондувус, үреливишкин чок, шалыпчы ажылдап тур бис, хүнде үш нормаиы күүседип турарывыс бо. Эртенгиниң сес шактан кежээ оранга чедир келер-дир бис— деп, комбайнер Борбак-оол өөрүшкүлүг чугаалады.

Ол ажыл-агыннның тараа шаңында ажыл хаанывыпкыныыг. Шөлдерден келген тараалар кырлап дагларзыт кестүр. Тараа арыглаар дерилгелерни ажылчыннар ажылдадып, олче тараану киир эшкен турлар. Денгилээр черде денгилекчи Рая Намчын-оол келген машиналарның аар чүгүи бижип ап, денгилеп олур. Ол 800 тонна тараану хүлээп алдывыс деп карды.

Чүгүи денгилеткен чоланчы Сергей Баазан он сес километр черден тараану соорүп турарын, тараанын дүжүдү чаагай, ынчалза-даа ам-даа чиг, оозу хомулаачыг-дыр деп чугаалады.

ЧУРУКТА: Бии-Хемниң «Саян» совхозта ажыыл комбайнер Виктор Самыя.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

(Төнүүзү. Эгээн 1-ги арыында).

ерден чогуур түннелдер үндүртүнген: 1983—1984 чылдарда бөдүүн болгаш чудуктуг мал чемининг белеткелиниң талазы-биле планнар чүгле күүсеттинген эвес, харындаа ажыр күүсеттинген. Ол чорук концентрастаан мал чемнерининг эвээш темчээлиг үезинде мал ажыылының продукциязын бүдүрүнгге уламна бедик түннелдерни чедип алырын хандырган. Оон ужурундан колхозтарга болгаш совхозтарга мал чемининг белеткелиниге хамаарыяга тараа бүдүрүлгезинниңге дэмей болур ужурлуг. Ол дээрге, канчаар-даа көөрге, чаңгыс медельдың ийи талазы-дыр дээрзин чугаалаар апаар. Мал чеми культураларының эки дужуду-даа дээш, эртемниң чаа чедиишкиннерниң ажыглагына болгаш колхоз болгаш совхозтарда чыгдынган арга-дужуулгага үндезиглеп оон шынарын эжиндери-даа дээш демиселди денге чорудары чугула.

Харын-даа шынар айтырыг бирги чергеге салдынган турар ужурлуг деп айтыксаан мен. Мал чеминиң багай шыкаръындан чүрттүп дыка хой девискээрлеринге мал чеминиң ажыктыг түүлдериниң 20-ден 30 чедир хуузу чидип турарын тыныаждаашиниг-чилеалдер көргүскен. Мал чеминге ажыглаар тараанын артык чарыгдалдары чамдык черлерде чемгерилге белогуунуң чедиишпес чоруун чок кылыр талазы-биле демиселди кошкан чорудуп турарындаа база болуп турар. Дыка хой аңгыл-агыйлар ! ону шагда-ла эки билип, белок айтырының шиитпирээшкиниң идепкейлиг эгелээн, артканнары күүне кураавыларындан дуза маңаа артпышаан. Бештейгилерни бүгү тала-биле детинир черек, оскелериниң азырадыкчы хөөнүн шыңгыш бүрүүү шаазар апаар.

Амгы чаа бөш чылдың планнары тодаратпышын турар үеде, колхоз болгаш сөвхоз бүрүзүнге, район бүрүзүнге, бүгү областар, крайлар, республикаларга эът кураавырын көөрүдеглер талазы-биле айтырыгларны аажок ыңнамалыг өөренип көөрү чугула. Ол дээрге сөңгаарлаттынмас ужур-дузалыг соруглга. Он бирги бөш чылдың доозукчу чылында эът бүдүрүлгезинниң өзүлдезин 1980 чылга деңнээргө, коң деңзи-биле алырга, 2 миллион тонна өзер. Аъш-чем программазының көргүзүглериниге чедер дээр болза, он ийиги бөш чылда ону ийи катап көөрүдеглер ужурлуг бис.

Ниитизи-биле тараа, мал чеми, эът, сүт болгаш оскеда продуктуларның бүдүрүлгезиниң талазы-биле сорулгадар келир бөш чылда күжемишшкиннииг ажыл-даар апаар дээрзин айтып турар. Ону агроүлетпүр комплекизиниң бүгү ажылдакчылары, бирги эээлгеге, бистиң удуртукчу кадрларывыс кончуг эки үгааил билген турар ужурлуг.

Мындыг айтырыг тургустунуп келген: салдынган сорулгаларны канчап чедип алырыл, ону боттандырарыңга тавырыналыг байдалдар бистеде бар бе! Маңаанып-даа дээш эвес, салдынган айтырыгга дорт тарыы кыядыр Төп Комитеттиң өмүүзиниден ындыг аргалар болгаш ындыг байдалдар бистеде бар дээрзин тодаргай айтыксадым. ТК-ның май Пленумунуң соонда муң-муң колхоз болгаш совхозтарның, чамдык крайларның болгаш областарның ажыл-ижин ону тода көргүзүп турар.

Ам бистиң мурнуузуста туруп турар бирги чергениң айтырыны — көдээ ажыл-агыйга, ниитизи-биле агроүлетпүр комплекизиниге хамаарыжыр бүгү-ле чүүлдериниң бедик ажыктыг, беримчеяиг болурун чедип алырын хандырары болур.

Көдээде фонд эгиндиишкини ам-даа чаваыс болуп артпышаан. СЭКП ТК-ның май Пленумунуң соонда ийи чыл эрткенде Күргаан областа совхозтарның болгаш колхозтарның бүдүрүлге фондузу барык 13 хуу өскем, а ниитги продукцивиниң темчээли 12 хуу эвээжээн. Ол ышкаш байдал ол-ла үеде Кустанай областа тургустунган, ында бүдүрүлге фондуларының өзүлдезин он дөрт хуу боянган, а продукция бүдүрүлгезиниң база эвээжээн. Фонд-биле хандырылганың деңнели көзүлдүр бедип тур, за-даа, көдээ ажыл-агый продукцивизының темчээлиниң чавыраашкыны Узбекистанда, Казахстанда Украинада, Россия Федерацизының чамдык областарында база болган.

Көдээде бистиң мурнуузуста турар хамык айтырыгларны көрек кырында шиитпирээр. де тудуп алыр ужурлуг кол звено — ол болза колхозтарның, болгаш совхозтарның, агроүлетпүр комплекизиниң бүгү бүдүрүлгелериниң ажыл-ын болгаш оларның ажылдакчыларының күш-ажылын организастаары, бедик бүдүрүкчүлүг, ажыктыг ажылдың амгы дүржүлгезиң калбаа-биле неперединиң болур. Маңаа шупту чүве немелде капитал салыышкыннардан эвес, а партия, совет болгаш ажыл-агый организацияның удуртукчу кадрларының ажылынан хамаарыжыр.

Көрөк кырында туруп турар чамдык айтырыгларга элээн тодаргай доктаар бодаалыг мен.

Бирээде, материалдыг курлавыларны эң-не ажыктыг ажыглаарының хевирлеринче, депшилгелиг чаа технологиже дидимп-биле шилчиир, олар кава-да эң улуг беримчеин берип болдур, ында оларны мөөнүүр көрөк. Келир бөш чыл планының чыдарында тараа культураларын остүрүнүн интенсивтиг технологияга үндезиглээш тарып остүрүнүн коя үжур-дузалыг кыядыр көргөн турарывыс эргежок чугула.

Бо чылын 17 млн. га кызыл-тас, тараазын алыр бүгү кукуруза интенсивтиг технологиа-биле остүртүнүп турар. Агаар-бойдус таарымча чок турза-даа, мында дүжүттүң немелдези элээн улуг. Көдээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш ВАСХНИЛ-дың медээлерин әзүглаар алырга, ажыл-агыйлар хой шөлдерден бир гектарга оңаашаар 40—50 центнер, ында технологиядан 15—20 центнер хой дүжүттү ап турар.

Чаа технологиа улам быжыг туруштарны чаалап ап турар. 1986 чылдың дүжүдүнге, черчерден көөп турар сумелерни әзүглаар алырга, тараа культураларын чаа технологиа-биле 31 миллион гектар черге тарып остүрер. Оларның аразынга кукуруза 4 миллион хире черни эзээр. Мурнунда тарымыр эң культураларны барымдаалап турган, чоокку чылдарда ындыг технологияны хереглээрин 50 миллион гектар чедирип болур бис. Магадылаттыг дүжүттү үргүлчү алыр, тараа бүдүрүлгезинге турум байдалды тургузар төлээде чеминиң диилгени, техникалы, еске-даа курлавырларны хамыктың өөредилге чылында улам сайзырадыр, чаа өөредилге чылын күш-ажылчы белеткелиг утказып турар. Малчыннарның чымыштыг ажылында чедиишкиннерге коммунистиг күш-ажыл школазының үлүг эвээш эвес боор дээп бодаар мен.

Школада чээрби дөрт малчының бешн комсомолчулар, артканы үжен хар ажа берген дыңнакчылар. Мал ажылын чакыдан-на билир, дүржүлгалыг малчыннар-биле ажылдаары мөзээ солуп. Күш-ажылчы коллективтиң мурнунда сөңгаанган сорулганы боттандырар дээш практика биле теорианы харылзаштырарының чедиимелиг хевирлерин дойтаамал диилеп тып турар бис. Кичээлге өөренип билип алган чүүлдеривисти ажыл-херээвиске ажыглаарывыс —школаавыс ажыл-чорудуунуң үгшин-даа ындыг.

Эрткен өөредилге чылында кижи бүрүзүнүң хүүда чогаадыкчы планының күүселдезинче кичээнгей салып келдивис. Ындыг план бодумга база кылдынган турган. Хүүда чогаадыкчы план дээрге-ле пропагандистиң-даа, дыңнакчының-даа ажыл-херээниң дайынчы программазы болур. Оларда бүдүрүлгеним болгаш ниитилел-политиктиг ажылхеректериниң тодаргай кызыгаары болгаш харылзаазы, план ээзиниң идей-кижизидилгелиг өзүлдези айыттынган турар. Ындыг планның долу күүселдезиниң түңнели дыңнакчының кичээлге киржилгезин, хүүда күш-ажылчы планының күүселдезин тода көргүзе бээр. Ону бо өөредилге чылында улам сайзырадыр тургузуп ажыглаар бис.

Кичээлдерни чаңгыс айландырбас дээш янзы-бүрү аргаметодту ажыглап турар-бидмен. Чижээ, «Сээң социалистиг хүлээгең» деп темага эрткен кичээлге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш канчаар ажылдап турарын дыңнакчылар чугаалаваан. Мурнакчы малчыннар С. Бакчап, С. Хертек оларның кыштаглаашкынга малдың чаа төлүн алыр үеге, тарып бооза-дылгага камнаар белеткенип турарын чугаалаанны ылаңгыя аныяк малчыннарга өөредингиниг болган.

Бистиң Күдүк бригадазы районда дээрге дээш бригадаларның бирээзин. Хойдан-на 1.400 гр. дүк кыргып алыр мүрүкүнде маңаа мөөнүүр көрөк.

Херектиң үжүру чүгле мында эвес. Бөгүн бис эртемденнер-биле кыска ужуражыышкын кылдывыс. Ол беседаның түңнелдерин мынаар чугаалап болур: шөлдерге технология сагыпга-чурумун сагыпры — эң коя айтырыг ол болуп турар. Көдээ ажыл-агыйга чижээ, кай азы шой эзилдирип турда кандыг ийик, биччин-ле чазар болзунза, металдың шынары шуут өске болур болгай, ында дег база-ла шак ындыг технология сагыпга-чуруму турар үжурлуг. Шөлдерге ажылдернең мындыг үечадазында чедип келген-дир бис. Интенсивтиг технология үезинде эң-не улуг ажыктыг алыр дизе, бедик мергежилдиг кадрларлыг болур үжурлуг бис. Оларның профессионал эки белеткелин чер-черде ам-даа чедир чедип албаан бис.

Тарып каяш, үнүп келгенни кезип алыр, ол-ла—бисте дыка хой кижилер ынчаар ажылдап чаңчыгып калган. Интенсивтиг технология үезинде ынчаар ажылдап болбас. Культураларны остүрүп тугаа үеде тараажының карын боогай биилдиг ажылы негеттинер. Чогум-на ынчангаш кедрларны өөредингиг херек, ганы биилгилер чокта херек бүтпес. Бедик болгаш магадылаттынган дүжүтту алырының идегелдиг оруу мында-дыр, эштер. Ниити айтышкынналның болгаш лозунгнарның үези эртикен. Эң улуг үжур-дузалыг бо херекти партия комитеттери түң бүрүүң контролюнга тургузар, интенсивтиг технологияларны эртемге болгаш мурнакчы дүржүлгага дамнып алгаш, бүдүрүлгеге бүгү талалыг неперединиң үжүрлүг.

Ийиде. Дыка хой черлерде чер ажылының эртемге үндезиглеттинген системаларының аргалары ам-даа сула ажыглаттынып турар. Олар ам зона бүрүзүнде бар, харын-даа ажыл-агый бүрүзүнде бар-дыр. Чер ажылының системазының кайы-бир иезээн херекке албайн баар болза, ол дүжүт дээш демиселдиң бүгү чорудуун үрээр, ол турлуг күш-ажылдың болгаш акша-көрөңгинниң чарыгдалын шуут түңнел чок болдурао деп чүвеин утпас херек. Чайгы күрүк-турулгага арттырган чергер дугайында онзаалап чугаалакчай-дыр мен. А дорту-биле чугаалаар болза, чайгы чер аждарыгаашка хамаарылга дугайында. Каш-ла чыл бурунгаар күрүктурулга черлерин тургузар бе азы тургуспас бе деп маргыдаа чорун тургевил сактып көрүнер. Хамыктың түңнелинде эртем болгаш эртемниң берген чүүлдеринге даянган бодал-көрүүн тиилээн. Бисте ам 22 млн. гектар күрүктурген черлер бар. Казахстанның, Сибирьның болгаш Уралдың тараалап кол аргаларынга-даа дүүшпейн турар. Көдээ ажыл-агый, Мелиорацив болгаш суг ажыл-агый министерстволары, ВАСХНИЛ ол тавырынга чок чүүлду чүгле ындыг деп демделлээринден эске чүкү-даа кылбайн турар. Бо айтырыг талазы-биле деалгалар четчир, ынчалзажок адаттынган организацияларның үдуртукчулары партия ТК-ның болгаш чазактың шиитпирлерин күүседири дээш партийжи харыысалганы илереппейн келген.

Суггаттыг чер-ле бар болза, дүжүт боду чедип кээр оң дээн чижектиг чугааларны чамдыкта дыңнал болур. Ол дээрге экстенсивтиг аргадан халбактанып артпышаан турарларның бодаалынга демей бодалдыг сайгарып көөрү чугула. Эки белеткеттинген болгаш шын ажылдап кылган курүктурулга шөлдерни кандаашкынныг чылдарда күрүктурбаан шөлдерге бодаарга ийиш катап хой дүжүттү берип турарының чижектерин хөйнү адап болур. Ол коңчуг берге чылдарда улам илдең билдингир. Оон-биле кады тараанын шынары аңаа еске шөлдерге бодаарга дыка эки. Ынчалзажок херек дескизи-биле ындыг эвес. Омск Саратов Оренбург, Целиноград областтар, Алтай край ышкаш ындыг хой тараа будүрүп турар черлерге безин күрүктурулга шөлдерин калбартканы ниитги тараа чылдазының чогуур өзүлдезин хандырбаан.

Ол чүнү көргүзүп турарыл? Чүл дээрге күрүктурулга шөлүн арттырып-даа өзээ, оларга чогуур ажылдарны кылбаанын ол. Бо дээрге чаа айтырыг эвес-тир, ол дугайын бис чамдык эвес удаа чугаалаажып келген бис. Бир таварылгада күрүктурулга шөлүн чогуур үезинде ажардыын баар, оон даразында болбаазыратпайн баар, ынчангаш олар чашпан-сигенге ажыптар. А бистиң район болгаш область агроүлетпүр каттыжыышкыннарывыс кайдал, бистиң специалистеривис, зона аайы-биле эртем-шинчилел институттары кайдал? Оон ыкай коя чүве, эштер, агроном ону сагыш амыр канчап көрүп турарыл? Чер дээрге оң специалистиң, хөөү-шөлдериң коойлуужудукчузунуң ханы-биле тудуш керээ, оон арын-нүүрүнүң, сагыш-сеткилиниң керээ-дир!

Үште. Бистиң чүртүвүстүң тодаргай байдалдарында оң кадыг-шиирин агаар-бойдузунуң хөвар эвес катаптап турар кандаашкыннарының байдалдарында мелиорастаан, чүүл-даа мурнунда суггаттыг черлер чокта, көдээ ажылагый будүрүлгезиниң турум чорудуун хандырары болдунмас деп чүве бистиң шупту-вуска биилингир.

Көдээ ажыл-агыйны мелиорастаарының кайгамчык деглем программазын боттандырып тура бис улуг оруктү эрткен бис. Мелиорацияга ажылдарының хемчээли ажылдап кыядынган база түзээп алдынган планнарга үндезилеттинчп, моон соңгаар-даа улам калбарар. Бистиң ол быжыг үгланыышкынывыс эртем чылын СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунга база катап бадыткаттынган.

Ынчалзажок бөгүн бирги чергениң сорулгазы болза, мелиорастаан шөлдерни калбартырында эвес, а олардың эң ажыктыг ажыглалын хандырарында боол турар. Ол черлерден ап турар дужат бистиң үндүрген чарыгдалдарывыска-даа, оларның бээр аргаларынга-даа дүүшпейн турар. Көдээ ажыл-агый, Мелиорацив болгаш суг ажыл-агый министерстволары, ВАСХНИЛ ол тавырынга чок чүүлду чүгле ындыг деп демделлээринден эске чүкү-даа кылбайн турар. Бо айтырыг талазы-биле деалгалар четчир, ынчалзажок адаттынган организацияларның уд

ӨӨРЕДИЛГЕ-КИЖИЗИДИЛГЕНИ ЭКИЖИДЕР ДЭЭШ

СЭКП Сут-Хөл райкомунуң бюрозунга Бора-Тайга ортумак школазынга партия эге организациязының өөредилге-кижизидилге ажылын удуртуп турарының дугайында партия организациязының секретары А. Монгуштуң илеткелин дыңнаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин база школа реформазын амыдырапга боттандырар дээш школаның партия организациязы элээн ажылдарны кылып чорутканын бюрога демдеглээн. Ыянгаштың школаның материалдыг баазазы чыл келген тудум-на быжыгып, башкы кадрларның чедиишкинниг ажылдаарынга, өөреникчилерниң билиглерни ханы шиңгээдип аларынга, янзы-бүрү мергежилди чедип алырынга, янзы-бүрү темалыг кежээлерни болгаш өскедээ хемчегларны эрттирерингге боттарының салыышкынын киирип келгеннер.

Школаның партия эге организациязының школачыларның өөредилге - кижизидилге з'н экижидер дээш чорудуп турар ажылы ам-даа үениң негелдезинге четпезин бюрога шүүмүлээн. Партия организациязы хүлээп ап турар шиитпирлерин шүптүзу партийжи даалгаларлыг, ону ак сеткилдиг күүседип келгеннер. Партия организациязы бодунуң ажылын план ёзугаар чорудуп турар. Хүрелдарны Уставтың негелдезин ёзугаар ай санында эрттирип, ажа өөредилге-кижизидилге ажылын экижидерниче үгленген чүгүлә айтырыгларны чугаалажып, чогуур шиитпирлерни хүлээп ап турар. Ылаңгыя коммунистерниң харыысалгазын, авангардчы ролюн бедидер хемчегларни ап келген. Ооң түнелинде олар аныяк салгакчыларны өөредип, кижизидериниң херээнге телептиг салыышкынын киирер дээш бүгү-ле болдунар арга-дарыын ажыглап турарлар. Оон аңгыда башкылар хей-нииттиң ажылында идепкейлиг киржип, агитаторлап, янзы-бүрү темалыг кежээлерни болгаш өскедээ хемчегларни эрттирерингге боттарының салыышкынын киирип келгеннер.

Школаның партия эге организациязының школачыларның өөредилге - кижизидилге з'н экижидер дээш чорудуп турар ажылы ам-даа үениң негелдезинге четпезин бюрога шүүмүлээн. Партия организациязы хүлээп ап турар шиитпирлерни катаптавайн, школаның өөредилге-кижизидилге ажылын экижидерниңе угланган дээштиг хемчегларни ап чорударын партия эге организациязынга бюро хүлээткен.

СЭКП Чаан-Хемчик райкомунуң эргачелиг бюрозунга районнуң үлетпүр комбинадында партия болүүнүң ажылының дугайында, ооң организакчызы Н. У. Монгуштуң информациязын дыңнап чугаалашкан.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫР

Партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдырапга боттандырар дээш партия болүү коллектив кежигүннериниң ортузунга организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды күштелдирип чорутканын ажа демдеглээн.

Партия болүүнүң чамдык чорудуп турар ажылдары-биле чергелештир четпестер барын бюрога шыңгыы шүүмүлээн. Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның апрель, июль (1985 ч.) Пленумнарының негелделеринге дүүштүр партия болүү бодунуң ажылының стилин болгаш арга-методун оожум эде тургузуп турар. Будүүргенниң ажыктыын бедидер, будүрген продукциязының шынарын экижидер, бот-үнезин чиигедир, эртем-техниктиг дөш-илгени дүргедедир, күш-ажылдың сагыпга-чүрүмүн быжыглаар, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдарны амгы үениң негелдезинге дүүштүр тургузар айтырыгларны эрээш тургузуп келген. Ажа будүүргенниң удуртукчуларының, коммунистерниң тускай авангардчы ролюн кергуспейн келгенни шүүмүлээн.

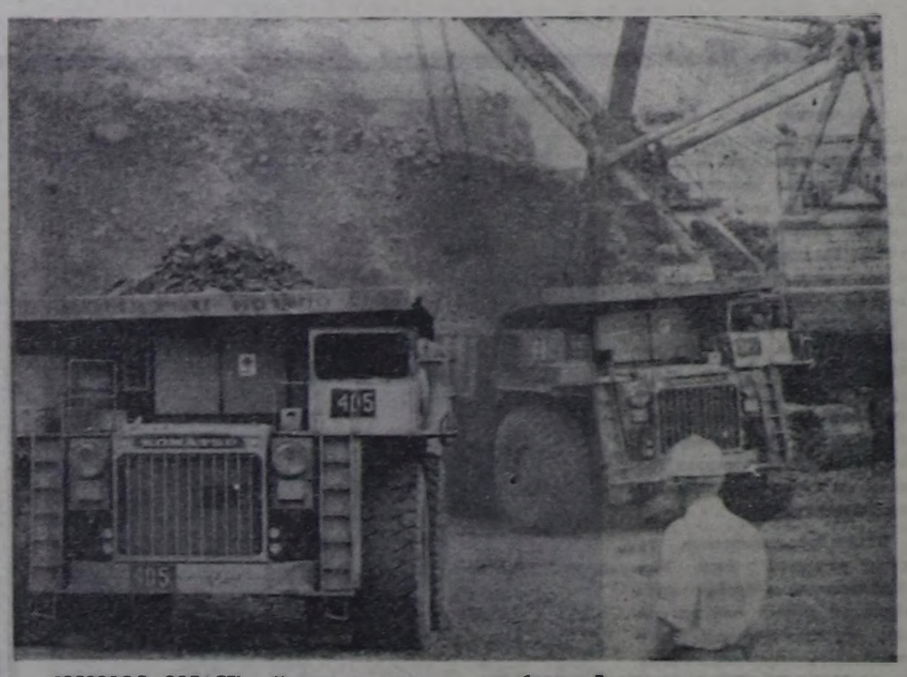
Туүйбу болгаш ог кылыр цехтер будүүргенниң күчүзүн допузу-биле ажыглаар, техниктиг дериг-херекселдерни чаартыр, эде кылыр хемчегларни албаанындан эргижирээн технология-биле ажылдап турар. Камнапга-хумагалал четпес. Одаар чүүлдерни, электри энергиязын, материалдарны тетчеглеп, техниканы камнапга чок ажыглап келген.

Шак ындыг чоруктуң үржүүндан үлетпүр комбинады он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылының алды айының продукция будүүрининиң, ону сайгарарының планын күүсетпээн, будүүрүп турар продукциязының бот-үнезин аар болуп артпышаан.

Партия болүү политиктиг, экономиктиг өөредилгениң, коску агитациязының ажылын кошкак удуртуп келген. Эрткен өөредилге чылында политиктиг, экономиктиг өөредилгелер чогуур деңнелге чедир ажылдаавен. Коску агитацияны дорээзин, кергүзүг самбыраларын чогуур үезинде долдурбайн келген. Социалистиг черыштың дээштиин бедидер хемчегларын албайн турар.

Партия болүүнүң хуралдарынга будүүргенге хамаарыштыр айтырыгларны эрээш тургузуп келген. Ажа будүүргенниң удуртукчуларының, коммунистерниң тускай авангардчы ролюн кергуспейн келгенни шүүмүлээн.

СЭКП райкомунуң бюрозунга айытkан четпестерни чайладыры-биле тодаргай хемчегларни ажылдап кылгаш, ону амыдыралга боттандырары-биле организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды күштелдирерин партия болүүнге даскаан.

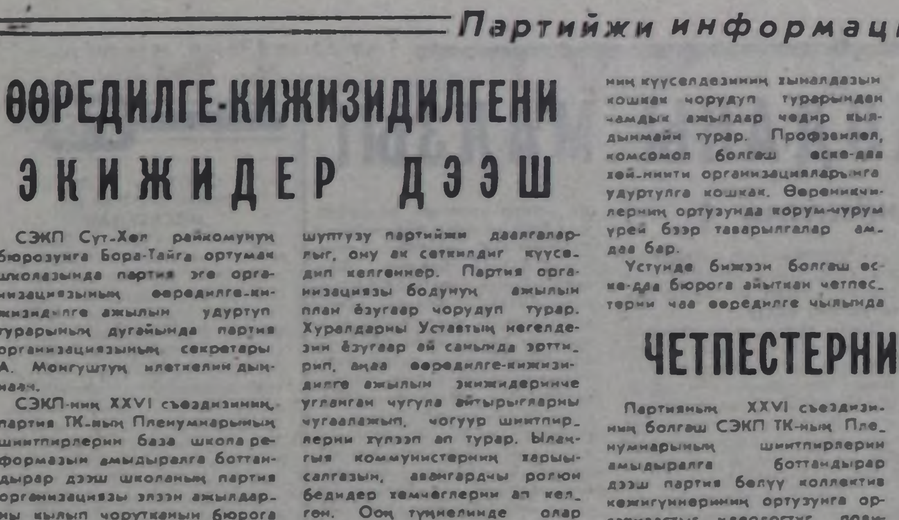

БЕЛГОРОД ОБЛАСТЬ. Курскиниң магниттиг аномалиязының — демир рудалыг девиксээриниң Старый Осколдуң девиксээр будүүргенге комплекизи — бистиң чуртуста эң үлүг будүүргелериниң бирээзи. Ында руданы казып тыварындан эгелээш белеп демирни чүдүүп чорударынга чедир чаңгыс бай технологтуг шүүм ажылдап турар. Бо бир онзагай будүүргенниң мамдары он бирги беш чылда эгелээн. Оон иштинде чылда 14 миллион тонна демир-руда концентрадын будүрер Лебединскиниң дараргыял комбинады. Осколдуң электрометаллургия комбинады, ол будүүргелерге электри энергиязын берип турар Курскиниң болгаш Воронежтиң атомнуг электри станцилэри шырп турар. Старый Осколдуң металлургтары бо чылын чуртка баштайгы миллион тонна бедик сорттуг каңны бээр. Курскиниң магниттиг аномалиязының будүүргелерин түттүнүп база ажылдап турер. Будүүргеге шүүмүнүң база бир будүүргезин—металл өөр цехтиң ажыглалга кирер үезин ырак эвес.

ЧУРУКТА: Лебединск рудынгының аяқы казымаадыг чергинде металлургизага үналыг чиг-этти шазып тып турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

О. СИЗОВТУҢ фотозу.

Балгазымда «Революциянын чалбыыжы» совхозтуң үш дугаарлыг хову бригадазы ажыл-агыйда кол будүүрүкчү күш. Ында тракторлар, машиналар мөөңнеттинген. Ажылагыйның бо чылын белетээр силозун, семажын, кезер сигенин ол бригаданың күжүзиле кылган.

Ол үш дугаар бригаданың кежигүннери шупту ажыл-ишчи, интернационалчы коллектив.

ЧУРУКТАРДА: ол бригаданың аныяк ажылчыннары (оң таладан). Пётр Шуиов, Иван Одушпай, Николай Попов. Совхозтуң шөлүнде чаагай үнген мал чемин комбайн-биле кестири турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

КҮҮСЕТТИНЕР

Ак-Довурак хоорайның күш-ажылчы коллективтеринден 120 ажыг кижи мал чемниң белеткелинде киржип, районнуң совхозтарында күжөнниишкинниг ажылдап турар. Бо чылын хоорайның албан организациялары 460 тонна сигенни белеткээр даалгалыг. Ажылды баштап удуртуру-биле тускай штабты хоорүүскомда тургускан.

Эң-не хей ажылчыннарлыг коллектив В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинат 250 тонна сиген белеткээр планын күүседиринiң кырында келген. Комбинаттың 23 кижи составтыг комплекстиг механизастаттынган звенозу «Барлык» совхозтуң шөлдеринде ажылдап турар. «Дөң-Терезинң» совхозка автотранспорт будүүргезинниң коллективи 60 тонна сигенни белеткеп берген. «Тыва даг-дугу тудуг» эргелелиниң коллективинден Т. Ооржактың бригадазы «Шекпээр» совхозна 20 тонна сигенни белеткээш дужаарган.

Дыка хей коллективтер даалгаларын күүседипкен.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУНГА

Жданов аттыг совхозтуң төөү Ак-Тал суурнуң чурттакчылары дыштанып үнде шеф организастаашт төрүүр 600 баш хойга Дадылыг деп черде чаа түткан хой, хураган кажааларының иштин, дөштин малгаштап, чугайлаарын бүрүн дооскан. Ол үн шефке 200 ажыг кижи киришкен. Олар боттарының патриотчу чорүүн илергейлеп, ол хүннүң ажыл төлевирин Тайбың фондузунче шилчидерни шиитпирлээн.

Д. ШУЛУУ.

КОЛЛЕКТИВТИҢ ДУЗАЗЫ

Сут-Хөл районнуң киночеткилериниң коллективизи ниитиниң малынга чем белеткээр чугула ажыл-херекке үлүг-хуузун киристирип келген. Олар чыл бүрүде кайы-бир совхозна 10—11 тонна мал чемин белеткеп берип турар. Коллектив киночеткизинниң директору М. С. Ондарның удуртулгазы-биле кызымаккай ажылдаан.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырынга 10 тонна эки шынарлыг сигенни белеткээш, хүлээткеннер. Мөөге кино механиктери Владимир, Иван Ондарлар. Чассыг-оол Ооржак олар ак сеткилдиг ажылдааны дээш совхозтуң администрациязы өөруп четтиринишкинин илергейлээн.

Б. ОНДАР.

КӨДЭЭ РЫНОКТАР

ОШ. Сакалды дээр кыргыс кедээ суурда бажың чоогунуң участокторындан алган продукцияларның артыын садаын организастеп чорутаан. Ош области кедээниң эң-не улуг рыногун ында ажыткан. Изинг шынаалары ногаалар-ның болгаш фруктуларның улуг дужуттери-биле алдаржаан Киргизияның мурнуу чүгүнүң суурларында рыноктар четкизи калбаргаан. Ажыл-агыйларның социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планын ёзугаар тудуун чорудуп турар. Ам-даа сес базаарлар удавас ажылдап эгелээр.

(СЭТА).

ЧЫЛДЫЫ АЖЫР КҮҮСЕТТИНЕР

Удуг-Хем районнуң «Найыралы» совхозтуң сүт-бараан фермаларының коллективтери СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг утказыры дээш социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар. Эрткен 8 айларда совхоз 3692 тонна сүт-ту күрүнеге дужаарган болгаш ол талазы-биле планныг онаалдазын 106 хуу күүсеткен.

Совхозтуң ийи фермазы кайызы-даа эки ажылдаан. Кара-Тал сүт-бараан фермазы 2539 тонналы күрүнеге дужаарган болгаш 8 айларның планын 108,2 хуу күүсеткен. Чаа Чаа-Хөлдүң фермазы 3153 тонналы күрүнеге сатказын, планын 104, 5 хуу чедирген.

Фермаларның коллективи бо чылдың болгаш ниитя беш чыл планның ажыр күүседирин дээш буженишкинниг ажылдан турар. Боттарының кызымак ажыл-херээ-биле коллективтиң чедиишкиннеринге төлептиг үлүг киирип, үлетерчижек көргүзүп турар мурнакчылар ында бар.

Хоочун саанчы коммунист Чудаа Сатовна Самба 4 чыл 7 ай дургузунда 165 тонна бүтүү сагган, азы он бирги беш чыл планынган ажыр 15 тонналы бергенин-дир. Ол ышкаш саанчылар Б. М. Очур, Б-У. Д. Драпан олар база беш чыл планын база хуусаа бетинде күүседипкеннер. Боттарының мурнакчы ажылхерээ-биле төрээн совхозунуң, фермазының аттарын болдуун чорүүр ындыг мурнакчыларга коллектив чергаарлаашыры чеп.

Н. ООРЖАК.

Бистиң үезивис

ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕ ДИРЕКТОРУ

Ийи чыл бурунгаар, 22 харлыында, Николай Леонов Латвияда Яунаглон деп черде профессионал-техниктиг училищенiң директору апарган. Оон өргезиндее 1300 гектар чер, 150 тракторлар болгаш комбайннар, өске-даа кедээ ажыл-агый техниказы бар. 500 сургуул. Олар чүгле ажылчын профессиялар шиңгээдип ап турар эвес, төрээ болгаш нога өстүрүп, сүт болгаш эт будүрүп турарлар.

Директорлаар мурнунда Николай ол-ла ПТУ-га ВЛКСМ бюрозунуң секретары турган. Кеш-ле ай ажылдаваш, Леонов аныяктарның хүндүткелин чеп-лап алган, чамдыкта ажа чылдар неттеттинер-ле болгай. Аныяк коммунистиг дорт, эдеп-чараазы, принципкелдыы комсомолчуларны хандыышыткан. Шыырак спортчу (Николай спорт школазын дооскан, хостуг түрешке цикл) элээдилерге күштүң болгаш чептүг чоруктуң үлегер-чижээ болган. Оон аңгыда оон идепкейлиин, тывынгыры база үлегер апарган. Ол оолдар-биле кады дискотеканы тургузуп, хостуг түрештиң болгаш футболдуң секцияларын организастеван. Чаа бодаалдар, планнар, базаавшкыннар хей сестер болбазыынче, олар доп-дореэн амыдырапга боттанган турарынче онзагай кичээнгейни үгленп турган. Бөйырлал азы фестиваль эрттирер деп шиитпирлээн — эрттирген. Шуптузу субботникче үнген түрер деп доктаатkан — шупту үнген. Сеөлүнде ПТУ-га чаа директор херек апарганда бо бүтүнү өөренип көргөн: Леоновтуң кандидатуразынга кым-даа чигзинмээн.

Директорга дээрге, Леонов дореэн-на чепшээржиккен. Ынчалза-даа дарга дужаал, улуг шалың дээш эвес. Будуужүнден идепкейлиин база, мен бодаарымга, ооң спортчу күзел-сундулуун (ажыл-агый аажок улуг, чүнү кылып шыдаарыңны көргүзүттер арга, байдал бар) «бүрүүлүг» болган боор.

Леонов директорлап кирипкеш, «эге сес»-даа чугаалаваан, дегнит-ле аныядап кирипкен. Бегүн спецнаалистерни дее гы хүннүң «здилгезин»-биле белеткээр — ооң принцибин ындыг. Оны боттандырары үчилищеге ак чаа техника тыварындан эгелээн. Чижээ, келир үениң комбайнерлери мергежилин бедик будүүрүкчүлүг «Дон» комбайнның кабиназынга чедип ап турарлар.

Эң бедик мергежилдиг болурунче оруң өөредилге класстарын болгаш будүүрүге практиказын таварып эртер. Оон аңгы чүве база бар. Дыка хей чүүл хандыышылдан, училищенiң ажыл-херектеринге болгаш амыдырапынга сонуургалдан, ооң келир үезинге хүүда салыышкынын бээрингe белеңнеден база хамаарыжыр.

— Ийи-үш чыл эртерге, училище барык таныттынмас кылдыр өскерлир — деп, Николай Леонов чугаалады.—Чаа эртем-лаборатория корпузун, спорт шөлүн тудуп аар бис, эрги дээрбени сургуулдарга профилакторий кылдыр эде дериптер бис. Оолдар комсомол хуралынга эрги партыны катап тургузар деп шиитпирлеп алды. Кафе туттунуп турар. Удавас сургуулдар мөөге кофе азы сок ижип, музыка дыңнап турар апаар. Олар боттарын улуг инженер бис деп билип, бодунуң училищезинiң ёзулуг эзлери болурунга өөренир.

Училищенiң ат-сураа хүн бүрү алгып турар. Бээр кирерде ёзулуг конкурс эртер ужурга төөгерип турар.

Директор директор-ла болгай. Ынчалза-даа Леонов биле 500 сургуулдың ортузында хене чок. Николай үргүлчү кескулеҥ уруглар ортузында турар. Директор бодунуң күзели-биле футбол болгаш хүреш секцияларын эрттирип, оолдар-биле мяч теп, аргаларга өөредип турар. Ол сургууларга «чаш-паалаңнаваес», кежерлаваес, аңаа бүзүрелди соора ажыглаваес. Ол боду аныяк, педагог болгаш директор кабинединден дешкаар кылдыгын үүлдерин хелес барбазын билир. Башкызының сөзүн дыңневаннай бээр элээди оол мячыны хаалгаже мастерзыг кнжр тептер кижиниң чугаазын ыяап-ла дыңнаар, ооң семалын хүүлээп албайн барбас, кылыр ужурлуг чүвезин ыяап-ла кылыр. Элээдилерниң логиказы ындыг.

База бир чижек. Техниканы бүгү-ле бичии оолдар сонуургаар. Ынчангаш Леонов комсомолчулар-биле кады Латвияда тергиин неперенгей мотоцикл спортунуң секциязын организастеван. 1984 чылдың сентябрь 8—бо хүнүү сургуул бүрүзү билир, ол хүн мотокроссаның ажыдыышкыны болган.

— Мотоциклге чарыш —бүгү суурга солун болуушкун. Тренировкаларга безин дыка хей керүкчүлер чыглыр. Сентябрь эгезинде оолдар маңаа хонуп-хүнзеп турганнар—эрги дүтүлдерден «терим» кылып, орушарны чазап турдулар, ынчангаш трасса тергиин эки болган. Мен бодум база мотоспортче кирипкен болбазын мен бе...— деп, Леонов чугаалай-дыр.

ПТУ директору бүгү-ле чүвени билир — өөредилге фермазында сүт-сеанның хемчезлиндеи эгелээш мастерскаларда курлаулар кезектерниң байдалынга чедир. Эртеникне, сургуулдар-дээ, башкылардээ шупту турда, түңнелдерни ундуруп турар: дүүн канчаар ажылдаанын, кайы ишке ажыынын ажылдап алганын. Мында хамаарыла шуут дорт дээрзин — эки ажылдаан тудум, амыдыралың эки болур дээрзин сургуулдар билир ужурлуг, Өөредилге ажыл-агыйындан арыг оруулга — чылда 120 муң рубль — училищенiң хереңгизи болгай. Акша банкыга анаа чыпас. Ол өңнүт телевизорлар, бүгү сургуулдарга спорт хевн болуп «дуулуп турар.

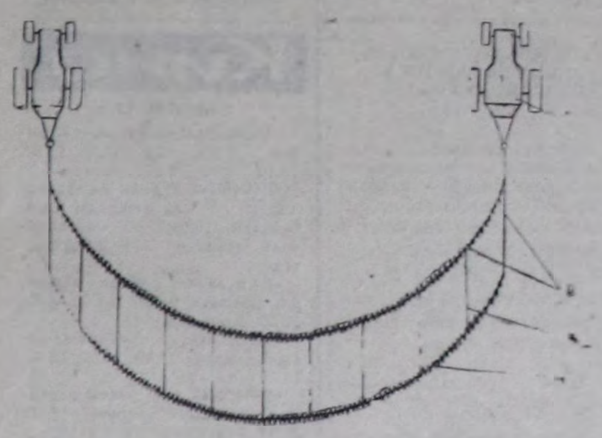
Аныяк директор чедиишкиннерни чеп үнелеп турар болгаш бот-шүүтүмүлекчи киижи. Ам-даа хей үүлүг өөренип алыры чугула дел санаваш, Латвияның Кедээ ажыл-агый академиязының бот-өөредилге салбырында экономика өөренип турар (ол ам үшкү курстуң студентизи). Дээдеп өөредилге черииин дипломду директорга чүгле алдар-хүндүнүң айтырыы эвес, ол өөредип турар сургуулдарынга эртежок чугула херек дел, ол билип турар.

Ксения ЗАГОРОВСКАЯ (ПМА).

ОДАРЛАРНЫ АЗА-ОГУНДАН АРЫГЛААРЫ

Сеөлгү үеде, эң ылаңгыя бо чылын, республиканың хөөу-шөлдеринде, одар-белчиирлеринде аза-огунуң үнгени аажок. Чамдык черлерде малмаган аза-огундан өлүп-хорап турар. Ынчангаш келир ышкаглаашкынның төнчүзүнге чедир оон үлүг когарал үнүп болур.

Чоокна чедир хоралыг бо оът-биле чедиишкинниг демисел чорудуп болгуру дег дериг-херекселдер барык чок турган. Эрткен чылын Кедээ киржикчилеринге көргүзөргө, ажыл-агыйларның удуртукчуларының ону аажок сонуургап, чаңа бергеш, дораан кылып ап, үезинде ажыглаарын бүзүредип турганнар. Ынчалза-даа олар ол чаагай күзээшкиннерин, базаавшкыннарын семмирдан чоруп ора, оруңка-ла, үттупкан хевирлиг. Чүгле мөңүш совхозтуң удуртукчулары агрегаттарны кылырының талазы-биле документацияны өйшаанда айтырып, дилеп чедип келгеннер. Артканнары ажык.

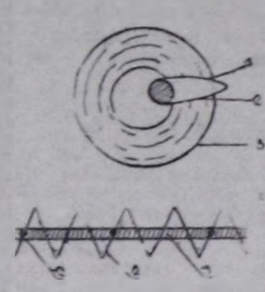

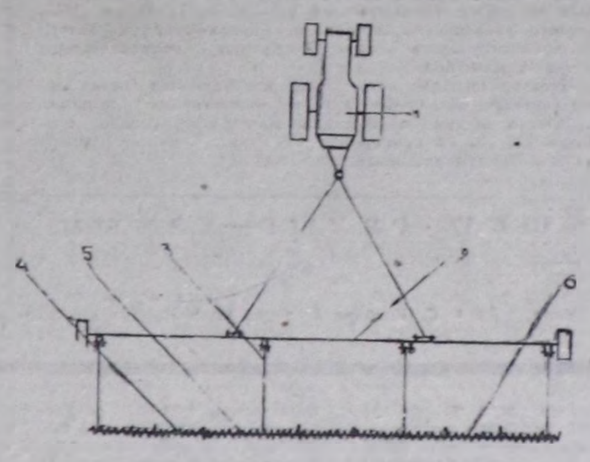
ажыл-агый дуржулга станциязының тускай эртемниглери аза-огун узуткаар тускай агрегатты чогаткан. Станцияның механизаторлары ол машинаны республика семинарының тыг агрегаттарны аажок орай чүгле бо чылдың июль айда сактып келгеннер, а аза-огу шагда-ла башталып, хорапыг согун үрезиннерин үндүрүп четтигипкен.

Ындыг турбуже аза-огу-биле чедиишкинниг демисел чорудуп болурунуң база бир аргазы бар. 1982 чылда Дуржулга станциязының «огвадыкчылары одарларны аза-огундан аштап болур тускай механиктиг чүлгүүштү кылган. Ону хову-трактор бригадазынга-ла саадап чок кылып ап болур.

Совхозтарның инженер албаның ажылдакчыларынга дуза кылдыр механиктиг чүлгүүштүң шыйгыларын болгаш ону кылырының талазы-биле сумелерни парладывыс.

Чүлгүүштүң ажылдаарының принцибн аажок бедүүн. Чүлгүүш дээрге рамка чок тростуг волокуша деп билип аар болза ажырбас (1-ги чүрүм). «Беларусь» маркалыг ийи трактор демирлер-биле арезын кожуп каан болгаш суурундан спиральга (4) ораттынган ийи тростан тургустуган «четкинне» сөөртүп чорууур. Аза-огунуң сыөы спиральдың дүрүшкен долгагларынга ораажы берээр, ынчан оон бажында селбегер үрезиннери аңаа кетей ораажып кээр азы черге кыдып каар. Спиральдарынга долдур аза-огу ораашкан чүлгүүштү шөл кыдынче апаргаш ертедиптер. Оът ерттенип каар, демир ерттенир эвес, ажылды катап-ла эгелээр. Чүлгүүштүң эрткен черинге аза-огунуң үрезиннериниң бежен хире хуузу аңаа ораажып кээрин тускай эртемниглер сеңап көргөн. Бежен метр чедир хемчээлдиг чүлгүүш сөөртнен «Беларусьтар» бир шакта 50 гектар шөлдү аштап-арыглаар.

Чүлгүүштү кылырда, суурундак дүргекти троска кедирипкеш, шөө тыртып каар (3-кү чүрүм). Суурундактың чарыгдалы — ийи метр троска бир дүргек. Суурундакты шөө тыртkаш, дүрүшкек долгактарны аразында он-он сантиметр кылдыр троска өске суурундактар-биле шимчевес, долгаммас кылдыр чыпшыр долгап каар (3). Дүрүшкек долгактар ыңай-бээр чылбас, дээскиммес кылдыр быжыг-ла долгаары чугула. Тростарны аразында (1-ги чүрүм) ийи метр демирлер-биле так быжыглаар. Ынчан суурундак десиммес болгаш тростар аразында ораашпас болур. Чүлгүүштүң ийи ужу тракторларның прицептеринге коштунар.

Чүлгүүштерни С-11 болгаш С-16 деп трактор кожугларынга база эптеп ап болур (2-ги чүрүм). Ону кылырда кожугнуң рамазынга (2) кулактар кылгаш, аңаа 50—50 миллиметр уголоктардан кожуг демирлер (3) быжыглаар. Демирлерниң өске ужунга арматура демиринден (4) өзектиг кожар. Өзекке суурундак демирниң дүрүшкек долгактарын (5) кедирер болгаш троска демей кылдыр быжыглаар. Олар бир кыдынче чыдып албазын дээш чоону 16 миллиметр болгаш бедик 30 сантиметр демир кезиндектерин өзекке тургузур кажнап каар.

Механиктиг чүлгүүштерни кылып азы ажыглап турунарда бистиң конструкциявысты чаартып, эде кылып болур ажыктыг сумелер тыптып кээр чадавас. Оларны шупту-зун ажыглап болур силер, ынчалза-даа бис бодаарывыска, эргежок чугула бо чүүлдерни черле сагыры эки ышкаш — дүрүшкек долгактар троска азы өзекке ыңай-бээр чылбас кылдыр чыпшыр долгаттынган, кайы-бир талазынче чытпас, троска дээскиммес болур ужурлуг.

1982 чылда Дуржулга станциязынга мындыг агрегаттар-биле баш муң хире гектар одар-белчиирлерни аза-огундан арыглаан.

В. ФОМИН,
РСФСР-ниң алдарлыг чаартыкчызы.

В. БАРЫШНИКОВ,
Тываның кедээ ажыл-агый Дуржулга станциязының директору.

Феодосияда И. К. Айвазовский аттыг чурук галереязы—Крымның кайгамчык культура-чыдымышкын тептеринің бирээзи. Терээн хоорайынга сураглыг чурукчунуң арттырып кааны 49 ажылдары ооң кол ээзээн тургузуп турар. Ол бажыңны Айвазовский 1845 чылда бодунуң төлевилелин ёзугаар туттурган. А 35 чыл эрткенде ында улут заалы немей туттуруп алган. Ында ол бодунуң даштыкы деңгелделерге киириштирер дээн ажылдарын чорудар мурнунда терээн хоорайның чурттакчыларынга бараалгадып турган.

Совет эрге-чагырганың үезинде ук музей Иван Константиновичтиңнең чураан чуруктарындан ангыда ооң эштериниң, өөренчиктериниң, ургларының ургларының ажылдары-биле долган. Музейни чылда ортумаа-биле 400 муң хире кижи сонуургап көрүп турар.

ЧУРУКТА: делгелге залында.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭКИИ, ЭШ МИЛА!

Ооң чугаазы-биле аялырга, мээң-биле кожа олурган хөрээжен кижи ындыг-ла онзагай чүүл-даа кылбаан: бүгү-ле ак сеткилдиг кижилер ышкаш, дайынга киржип, ооң төрээн черин фашист сапыктар чаза базып турда, ана көрүп олурбаан. Салымның оруктары-биле аныяк ленинградчы кыс төрээн хоорайындан муң-муң километр ыракта — Италияга келгеш, белен эвес амыдыралды эгелеп, Удурланыышкын шимчээшкинниниң дайынчызы апарган, итали партизаннарның болгаш чажыт ажылдакчыларның хүрээлеңинге тулчуп чоруп турган совет кижилериниң маадырлыг чоруукка турескаткан чамдык материалдарны совет теп солуннар чээрби чыл мурнунда парлаткылаан турган. Оларның бирээзи «падре Доротео», «кара сутаналыг танытпыннас кижи» — Дорофей Захарович Бесчастный турган. Ол туттурбас ажээн негекчизиниң, ооң маадырлыг чоруктарының дугайында тоолчугуу чугаалар партизаннарның аразында безин чоруп турган. Шажы-чудуллелиг кижиниң кедери сутана хевин немец офицерниң мундирининг солуй кеткеш, ол чырык хүндүс-ле нацистерниң компаниязынга хоорайга кээп хөглеп, баштактанмышаан, «улуг Германияның тиилелгези дээш» дашканы көдүүрү болур, а ооң соонда ол «тиилекчилерниң» мага-бодун казада актагылапкан чыдарын улус бо-ле көөр болгаш оларның чепсээ партизаннарга бараан болуп турган. Монах-биле кожа аныяк хөрээжен кижиниң чоруурун бо-ла көрүп болур. Милочка Бенвенуто Анджелиненың судоверфь конторазынга шыйыкчылап ажылдап турган, а монах ында ужуражып келгилээр турган.

Конторанып ажылын колдуунде-ле немецтер башкарып турган, а ында тургускан демир эжиктиг шкафтарда шыйгылар эвес, а вермахтың солдадының форма хевин болгаш хамааты хептн шынжап каан турарын, а шыйыг кылыр, ол складтарның кол ээзин аныяк уруг чажыт ажылдакчыларга дузалажып турарын кым-даа билбес турган. Фашистерниң дарлалыдан дезип чорутпаш, итали партизаннар-биле кады демисежип турар, мооң мурнунда туттуруп-хоругдаттырган он-он кижилер Анджелина конторазының шыйыг кылыр бо конторазын дамчыштыр эрткилээн. Олар ында чугле легерьнің шокар шыйгларлыг хептерин солаан эвес, а катапла дайынчылар апарып турганнар. Оларга ол — камгалал, а Мила Бенвенутога — хүннүкне туттуруп болур айылыдыг чорук болуп турганы билдингир. Оны Мила билип турган бе? Чадавас боор. Ынчалза-даа чээрби хөрлыг аныяк кижиге ол шылгалда, демисеңдиң соруктуу болуп турган.

— Фашист Германияның Совет Эвилелинче халдаанын дыңнап каан-ла, фашистерге удур демисежип киреринн шинтпирлеп алган мен. Дидим шинтпирин хүлээп алган кижи ындыг болгай — мен шуут кортпаан мен — деп, Людмила Васильевна Бенвенуто сактып чугаалаар. — Төрээн чуртумдан ыракта-даа болзумза, ында ажыктыг бир-ле чүүлдү кылырын күзеп чораан мен.

Уругга дорааи-на бүзүрел бербээнмер: чажыт ажылдарның дүрүмнериниң үндезилээш, Миланы дыка ынаап, үүрмек даалгаларны берип турганнар. Белен эвес ол экзаменни аныяк кыс тергиин эки тудуп эрткен. Оларның аразынга кол чугаа болган соонда, фашистерге удур чажыт ажылдыгларның отрядынга бир дайынчы немешкени ол.

Анджелина конторазынга Миланы шынчы ажылдакчы, берге шыйгыны кылчырынга дузалажыптар эки кижи деп санап турганнар. Ындыг кижилерге бүзүрел дораан келирн чугаажок. Ол конторанып ээзин база-ла Милага ажок бүзүреп турган. Ооң айтыышкыны-биле синьорита Бенвенутога Анджелина Фирманың даалгаларын күүседиринге ажыглаар улуг эвес чүүк машиназын быжыглаан. Ооң чолдачызы — итали аныяк коммунист-ажылчын. Бо чүүк машиназының кымга бараан болуп ажылдап турганын чугаалаары берге — Анджелинаның дээргилеринге, оларның немец өөнүктеринге бе азы итали ажээн негекчилеринге бе. Ол машинага окчемзекти Удурланыышкын шимчээшкининиң дайынчыларынга, Италияга тулчуп чоруп турган туттурган совет солдаттарның партизан отрядтарынга чүс-чүс катап чедирген. Ол машина болгаш ону кезээде үдеп чоруп турган уруг Тимландының элчин черинин мооң мурнумда турган резиденциязынга эки билдингир турган, чүге дээрге, итали удурланыышкын шимчээшкининиң совет кижилериниң ёзугаар штаавы дайын чылдерында ында турган. Миланы ында бир дугаарында ол-ла «падре Доротео» эккелген.

— «Тай» виллага мен бажыңымда дег ооң-ургаар турдум. Дайынның хөй бөлүдының начыгдалдарының аразынга турган, мында келирге, шынап-па дыш болур турду. Мында мен бодумнуң улустарымның аразынга турган мен. Кол-ла чүве — бодумнуң чаңгыс чер чурттугларымның аразынга турганым. Төрээн чуртумга дуза чедирип шыдаавадыр мен дээргинге мында бүзүрээн мен. Ону чүгле мен бодаан эвес. Америк шеригленнің Римче киргенинин баштайгы хүнүн бо-ла сактып кээр мен. «Тай» виллаңың кырынга хатка кинскээн совет кызыл тукту олар көргеш, дыка-ла магадааннар. Ада-чурттуң Улуг дайынының доостуруңга чедир чыл чыгыы үе арткан болза-даа, бистер, ол тукту асканнар, Тиилелгенин тыныжын эскерип турдувус...

Людмила Бенвенуто бодунуң эштери-биле берге даалгаларны чангыс эвести күүсетикен. Амы-тынга айылдыг болзада, ол кажан-даа коргуп, сүртеээн. Ооң берге даалгаларны күүседип турарындан чүгле аваазы дыка сестир турган. Уругларының кылган хереклерин нелер кезээ-мөңгеде тарыылаарлар болгай.

Миланың аваазы Лаура Лельмовна 92 хөрлаан. Ол биеги-ле олчаан: чиик, сергек, эрткен үениң хензиг-даа болуушкунарын ол ам-даа сактып чоруур. Ооң чалыы чылдары бистиң чүс чылдың эгезинге онаажыр.

...«Чоруп-ла көр, Лаурочка, аас-кежиктиг орук-суурну сеңээ күзедим. Орус кижиге кадай болуп алырыкны күзээрдир мен» — деп, Георгий Валентинович Плеханов чугаалаваш, уругнуң хевээнче чыттап каашаа, мүңгеге кылдыр хулумзуруээн. Ол аныяк итали кыс революсчу диңмирээшкининиң үнү дыңналып кээп турганы Россияже ынчан чоруп турганы ол.

— Ынчан кончуг-ла аныяк турган үем ол. Ооң соонда делегейге-даа, мээң ууда амыдыралымга-даа хөй-хөй болуушкуннар болуп эрткилээн, хөй-хөй кижилерге ужуражышсымза-даа, Миланның вокзалынга ол чарлыышкын сагышсеткилимде хевээр артып калган — деп Лаура Лельмовна шуут ырыт орус дылга чугаалады.

Плехановтуң баштак чагыынга ол уруг күүсеткен болгаш Петербургка орус оол — Василий Патрикеевке ужурашкаш, ооң кадайы апарган. Оларның уруу Мила Ленинградка төрүттүнгеп. Невада хоорайга ооң чаш болгаш чалыы чылдары эрткен. Людмила Васильевнага ол хоорайның каас-чераш хевири өмга чедир чуруттунуп артып калгам. Дайын соонда ол дыка хөй чурттарга барып, хөй-хөй кижилер-биле ужурашкан. Ынчалза-даа Ленинград болгаш ленинградчылар ында кажан-кеззээде уттундурбас.

Дыка хөй чылдарда КНО-нуң Европа салбырынга ажылдаваш, ол ам Женевада чурттап турар. Эрткен чылдар ооң арын-шырайын ескертсе-даа, ооң сагыш-сеткилин ескертпээн —ол бодун совет кижи чылдыр, ол ёзугаар ап чоруур.

— Совет хамааты чораан бир төрээжен эрткен чылын Женева университединге ССРЭ-де төрээжениерниң «кадыг-берге» амыдыралының дугайында лекция номчуп турганын дыңнаан мен — деп, Людмила Васильевна чугаалады. — Бодунуң «барын чүктүң хлевин» ажылдап алырыбыле дыка хөй хоозун чүүлдерни чугаалаарга, шыдашпайн барган, ол кижини чогуур туружунче албадапкан мен.

Итали удурланыышкын шимчээшкининиң совет маадырланың дугайын чугаалап туре, Москваның солуннарының бирээзи Мила Бенвенуто дугайында дыка хөй чүүлдерни эң чыл мурнунда парлаан. Ынчалза-даа, азы билбээнин ол ийикпе, азы чазыпканы ол ийикпе — Людмила Васильевнаны чок аларган дээрзин ол материалдарда бижээн болгон.

— «Байырлыг, эш Мила!» деп аттыг материал болганын мен ам сактыр-дыр мен — деп, Людмила Васильевна хулумзуруп чугаалады. — Ажыын биле чугаалаарга, бодун өлген кылдыр санаары ындыг-ла күзенчиг эвес чорду. А «Байырлыг» деп сөс безин меңээ дыка таарышпас ышкаш болду, чүге дээрге, амдаа, кылыр ужурлуг чүүлдер дыка хөй болгай.

Людмила Бенвенутога ангыбүрү конференцияларга азы чыыштарга, олар-биле Женева дыка байлак болгай, таваржы бергеш, «Экии, Людмила Васильевна! Экии, эш Мила!» деп, чоргаарал-биле чугаалакшаар мен.

Владимир МЕХОНЦЕВ,
ПМА-ның корр.

Женева.

ХОЛУ ЧЕМЗИГ, КОДАНЫ МАЛЗЫГ

◆ *Орук демдеглели* ◆

(Төнчүзү. Эгези № 211 «Шында»).

— Ындыг харын. Сарыглар дээрге, бистиң районнуң база бир шыырак дээн чылгычыларының бирээзин болдур иинн —деп, Василий Хомушку улежы берди.—Коданында төрүүр 71 бе, ниитизи-биле 170 ажыг чылгы бар. Барык чээрби чыл чылгычылап келген. Чыл санында-ла чүс беден 80-ден куду кулун ап көрбээн. Чылгы мал улуг азырал хереглевес-даа болза, магадылал кылдыр чылдың-на он ажыг тонна хоолулуг сигенни белеткеп алыр. Кончуг быжырымчалыг кижи. Ынчангаш «Барлык» совхозтуң чону ону хүндүлээр болгаш мактаар.

Кижи чугаалажып мал кыштежип таныжер. Чимий-оол Сундукаевич суг салба кижи болду. Чылгы малга ёзулуг-ла бердинген, ооң ёзулдези болгаш ажыглалы дээш сагыш аарып, бүгү-ле күжүн үндуруп чоруур.

— Аът дээрге, чаага тиилээр чалгын, ажыл кылыр чөлөөгинии, арт ажар даянгыыш, хем көжер хеме чораан. Тыва кижиге аът дээрге чарлыбас өөнүү, чаңгыс көрнүр чүвези ол турду. Ам кээп аттың ажыын билбес апарганывыс хомудан-чыг-дыр. Чеже-даа машинатехника көвүдээн болза, аътты солупку дег кедилиг чүве бар бе, ынчаш? Белерни тудуп, ыымыс кылып, курорттарга ажыглап, садыгга сатса орулга база кирбес бе? Мунар, шанактаар, тергилээр аътгарны көвүдедип, машина-техника четпес черлерге ажыглаза, туристчи походтар кылза, орулга база албас бе? Орук-чирни кадыр-бөрге машина четпес чайлагларда аалдарга дерги садыы, солун-сеткүүл чедирзе, кижи болгаш мал эмчилерн аалдар көзип чортуп, мунза база ажыктыг эвес бе? Нам болгаш чазаң чонуң дыштанылгазынче болгаш спортче чугула кичээнгей салып турда, дыштаныр хүнөрде чыраа, чөлөр, чугуруг аътгардан чарыштырып, коллек. тивтиг үнүүшкүннерни аътты чорудуп турза, канчап баарыл? Садыг-наймаада аът хереселдёри, эзер-чонак, чүген-чулар, кижен-дужаа, аргамчы, хомутдуга, шанак, терге, дага канчап читкилей бергенил? Ону ам катап кылып, бүдүрүп садыглап болбас апарган чүве бе? Бо-ла бүгүнү бодап келгеш, пат-ла кайгаар кижи-дир мен— деп, Чимий-оол Сундукаевич дувүрээзин-биле чугаалап олурду. — Чылгы мал тускай одарлыг чүве болгай: ажы чиир оъттуг аам. Чыл келген тудумна ындыг одарлар кызырлып, еске мал одарымче шилчип бар чыдар-дыр. Моңу канчаар чүвэл?

Айтырыг-ла, айтырыг. Ол дээрге, Сарыгларның чылгы малдың салым-чолу дээш хереэзи ейүп, харыызын четтикпейн манап чоруур айтырыглары ыкшэжыл. Мында чылгы малдың ажыктыының хыын тып бар чыдар Каа-Хем районнуң «Совет Тывам» совхозуун сактыры артык эвес. Ында бени саап, хымызын ижип, ажылчын аътгарны аян-чоруктарга болгаш янзы-бүрү ажылдарга ажыглап турары солун, куда-дой болганда үш бораны, ийи доругну чуузалаваш, ийи караны бүзуреттиргеннерге мундуграш хаттарга, көрүштүүн кайы хире дээр! Удавас ында аът чыштырар чер база туруптар. Эмдик аъттарны өөредир тускай кижилер белеткеттинер. Совхозтуң тускай эртемниглери, малчыннарны санаваска, аът-хол-биле бүрүн хандырганар. Машина үреллеп, бензин чок деп олурбас апаар. Ырак-узак, орук-чирик чок черлерже дерги садыглары, кижи болгаш мал эмчилери, бот-тывыңгыр артистер тутсуп турар болу бээр.

— Чеди уруглуң адазы Чимий-оол Сундукаевич ооңун ээзи Кертинне Сотпаевна-биле ажы-төлүн ажыл-ишчи мөзүшынарга, чараш ажыы-чаңчылга ёзулуг шын кижизидип турарлар болдур ийин — деп, Серемпаа Дашовна чугаага киржи берди.

— Черле ынчаш, кайызы-даа эки улус. Кижи эдержип, эш тыртып, идеген эки-бакты деңге үлежип болур.

Шыны хереж, кижи дугайында оон артык канчаар чиге чугаалаар боор. Серемпаа Дашовнага каттыштайн, кымга каттыр боор. Ол боду, Содунамнар аан, үнген-кирген чоннуг, холу чемзиг, коданы малзыг болгаш кижилер дугайында ёзулуг билдижилер-дир.

— Депутат хүлээлгеңер кайы хире күүсеттинип турарыл, база чонның негелде-хомудалдары кандыг болгулаар-дыр, Серемпаа Дашовна?—деп, кезек болгаш айтырдым.

— Чонның негелдези—амыдыралды эжижидеринче, тодаргайлаарга малчыннарны бажыңнар-биле хандырарынче, оларны чогуур үеашаанда эргежок чугула бараан-сараан-биле, радио-телевизор болгаш чырык-биле хандырарынче утпанган болур үүведир. Бо талазы-биле бодумнуң скругумнуң соңгукчулары-биле чугаалажып, оларның негелде-хомудалдарын чогуур черлериниң мурнунга тургузуп, үрегүннелди чедип алырын оралдажыр ужурлуг мен. Ооң-биле чергелештир республиканың Дээди Советиниң сессияларының доктаал-шинтпирлерин эмыдыралга боттандырар дээш соңгукчуларның ортузунга суртаал ажылын чорудуп турар мен. Эң ылангыя арагалаш-кынга удур хемчеглерни дээш, тиг болдурар дээш. Чүге дизе, бодум корум-чурум тудар талазы-биле комиссияның кежигүнү-даа кижи мен. Чаа ёзунуң арагалаашкын чок кудаларын эрттирип, ону эмыдыралчыдар дээш, чаа чараш ажыы-чаңчылдарны аныяктарның оргузунга тайылбырлап чорудар дээш хей-ниитиини эвилелден ажылдаарын оралдажып турар мен. Чүгле бо чайын эвес, моон мурнунда-даа чылдарның дургулгазы-биле алырга, чайлагларда аалдарга солун-сеткүүлду чогуур үезинде чедирбес, мал болгаш кижи эмчилериниң бараанын-даа көзүлбес, автолавка база келбес-тир. Бир эвес машина кээп шыдавас-даа чүве болза, шаанда шагда ышкаш, ооба дерги садыындан чорудуп турза, кижи-даа, малдаа эмчилери аныяктар боор чүве-дир, олар аътты шөлкылажып кээп турза, канчап баарыл? Черле ынчаш, черниң черинге чүү-даа болгаш аарыг-аржык, озал-очдак, хат-шуурган, үер-чайын болза канчаар, бараан-сараан-даа үзүлгей. Бүгү-ле чүвени кижиге, ооң чаагай чоруунга деп партиниң айтыышкынынга дыңнангыр болур болза эки чүве дийин.

— Кончуг-ла шын-дыр, Серемпаа Дашовна. А силерниң кыштаамарда бажыңнар үлүг бе, каш өрээлил?

Кыптыгып олурар долбаннамчак, кызыл чаагы хүүлүп, шала хөлүш дээш, кара-шокар аржыылын эде туткулаваш, чугаалай-дыр:

— Бажыңывыс бар эвес. Шагның дөрт эргилдезинде чарылбас чаглаавыс — бо ээвус-ле болгай.

«Чок, элчоксунмаңар, Дашовна. Ол силерниң бүрүүнер эвес. «Барлык» совхозтуң директорузунның малчыңарның амыдырал-чурттаңгазынче багай сагыш салып турарының тодаргай көрүнүзи-дир. Шынап-ла, мээң кожамның демги орукке чугазы кончуг-ла шын-дыр. «Кошкун эмыдыралдың бергезинге пат-ла чаңчыгып калганывыс ол хире күштүг болуп артканы, сагыш-сеткилиистиң кадыгланып калганы ол ирги бе?». Чок, ону таарыштыр көөр уе черле келбээн бе? Партия болгаш совет органнарның малчыннарны бажың-баргат-биле бүрүн хандырар деп шийтпирлери мурнунда-ла үнген турду. Ону амга чедир чуге ээн күүсетпейн келгенил? Ооң хыналдазын чуге чорутпайн, ооң-биле эртежип келгенил? Мындыг байдал чүгле бо совхозта бе?»

О. СУВАКПИТ

(Уламчылыг).

1986 ЧЫЛДА «ШЫН» СОЛУННУҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ ЧОРУП ТУРАР

Чагыдылганы 1985 чылдың ноябрь 1-ге чедир чорудуп болур.

Чагыдылганы «Союзпечать» черлери, харылзаа салбырлары болгаш парлалганың хей-ниитй тарадыкчылары чагыдыкчыларның ажылдап, өөренип база чурттап турар черлериниң аайы-биле чорудуп турар.

Чагылганың чылда өртээ 7 руб. 80 коп., 6 айда 3 руб. 90 коп.

Солун неделяда 6 катап үнер.

«Шын» солуннуң чагыдып алырынче далажыңар!

СПОРТЧУ МЕДЭЭЛЕР

ИИНГИ ОЮНДА ТИИЛЕЛГЕ

Италияда эртип турар баскетболга делегей чемпионадының эзлчеглиг оюннарында Совет Эвилелиниң хөрээжен спортчулары ийиги тиилелгени чедип алганнар. Олар Бельгиянын баскетболистерин 95:46 санга уткан. ССРЭ-ниң шилиндек командазының кежигүнү Барель 25, ооң эштери Савицкая биле Яковлева олар 17—15 саннарны командазынга тус-тузунда эккелгеннер.

Тревизо хоорайда эртип турар ол белуктуң маргылдаазынга венгр хөрээжен спортчулар база ийи тиилелгени чедип алганнар. Олар Польшаның командазын 76:54 санга утканнар. Чемпионаттың эзлери —итали хөрээжен спортчулар баштайгы хүнде совет спортчуларга уттургаш, Испаниянын төлээлерин 77:46 санга удуп алган.

Виченце хоорайда ойнап турар еске белукте Болгарияның командазын 67:66 санга уткаш, Югославияның хөрээжен баскетболистери мурнап турар. Франция — Голландия — 57:39, Румыния — Чехословакия — 79:52 саннарга тус-тузунда ойнаан.

Совет хөрээжен баскетболистер ам Венгрияның шилиндек командазы-биле ойнаар.

ХОККЕЙ

Дашкыга баштай болур маргылдаалараның бирээзинче — ЧССР-же сентябрь 10-да Совет Эвилелиниң шилиндек командазы чорупкан. Сентябрьның 11, 13, 14 хүннеринде Брногз, Прагага болгаш Пардубице хоорайларга эш хүүзүнүң үш ужуражышкынныры болур.

Тренерлер В. Тихоновтуң болгаш В. Юрзинов оларның удуртулгазы-биле ол маргылдааларга аратарлар Мыльников («Трактор») болгаш Шундров («Сокол»), камгалакчылар — Билялетдинов, Первухин болгаш Микульчик (Москваның «Динамозу»), Фетисов, Касатонов, Стариков, Стельнов, Гусаров болгаш Гимаев (ЦСКА), халдакчылар Светлов, Семёнов, Яшин, Леонов болгаш Зубрильчев (Москваның «Динамозу»), Тюменев болгаш Болдин («Спартак»), Варнаков болгаш Торгаев («Торпедо»), Семак («Салават Юлаев»), Хмылев («Крылья Советов»), Хомутов болгаш Быков (ЦСКА) олар киржилер.

Ооң будуузунде тренерлер Ю. Моисеев болгаш А. Богданов оларның удурткаш совет хокчекстер Финляндияже унупкен. Ооң соотазында ССРЭ-ниң бирги шилиндек командазының кол аратары Мыльник (Москваның «Динамозу») болгаш шылгеңгайлар звенозу — Макаров—Ларионов—Крутов (ЦСКА) база бар. Ол составтың аразында ССРЭниң аныяктарының шилиндек командазынга кандыгаттап турар спортчулар база бар. Олардан ангыда аратарь Белошейкин (ЦСКА), камгалакчылар — Вожаков болгаш Федотов (Москваның «Динамозу»), Фокин болгаш Тюрнков («Спартак»), Ширяев болгаш Татаринов («Сокол»); Константинов (ЦСКА) база Кравчук («Салават Юлаев»), халдакчылар — Штепа, Хорин болгаш Прязин («Крылья Советов»), Волгин база Бякин «Спартак»), Чернык (ЦСКА), Хайдаров («Салават Юлаев») болгаш Кименский (Москваның шериг округунуң СКА-зы) олар бар.

Хоккейге ССРЭ-ниң ийиги шилиндек командазы Финляндияга сентябрь 10-дан 14-ке чедир үш-дөрт оюнну чорудар.

БОКС

Боксче аныяктар аразынга база бир делегей чемпионады Бухарестиде доозулган. Анаа бистиң спортчуларывыстың чедиишкиннери арбын болган: ийи алдын, үш мөңгүн болгаш бир түлер медальдарны совет боксерлар чаалап алган. Сээлгү уеде спорттуң ол эвирин шыырак сайзырадып, көскү черни эзлеп турар Кубаның спортчулары база-ла эвээш эвес шеңнелдеп черлерни чаалап алган. Ол маргылдаага Свердловск чурттуг аар деңзилиг спортчу Алексей Прянчников Кубаның боксеру Хуан Делизти тиилээш, чемпионнарның бирээзи болганын демделээрги өөрүнчүг.

ТЕННИС

Бистиң мастерлериивис Японияга эрткен маргылдаага чедиишкинниг киришкен. Олар анаа бөш алдын медальдарның дөртүн чаалап алганнар. Ол улуг маргылдаага Хана Мандликова биле Иван Лендл олар баштайгы тиилелгелиг болганнар.

ҮШ ТИИЛЕКЧИ

«Советский спорт» солуннуң шаңналдары дээш чаңчыл болган хоккей маргылдаазы доозулган. Анаа ССРЭ-ниң, Финляндияның, Польшаның, ГДР-ниң болгаш Румыниянын шилиндек хоккейжилери киришкеп. Таллинге Москваның динаможулары тиилээн, Ригага—шөлдүң эзлери — динаможулар, а Киевке Москваның спартакчылары чедиишкиннииг болган.

Чурттуң шыырак дээш хоккей клубтарының спортчулары сентябрь 20-де 40 дугаар чемпионатка киржир. ССРЭ-ниң шилиндек командазының кежигүннери сентябрь 11, 13, 14 хүннеринде ЧССР-ниң Брногз, Прагага болгаш Пардубице хоорайларынга ойнаар.

(СЭТА).

Үшкү салыг—хайым

Шыдыраага делегей чемпионду ат дээш маргылдааның үшкү салымында А. Карпов биле Г. Каспаров олар «хайымнашкан. Сан 2:1, Каспаров мурнап турар.

Дөртку салыг бөгүн эгедээр. Анаа Карпов ак талабиле ойнаар.

БИСТИҢ ХООРАЙНЫҢ ААЛЧЫЛАРЫНГА БОЛГАШ КЫЗЫЛЧЫ-ЛАРГА!

Москва областың филармониязының артистериниң Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Клара Данчай-оолдуң киржилгези-биле бо чылдың сентябрь 15-те хогжум-шинн театрынга 17.00 болгаш 19.30 шактарда болур концерттерии кээп көөрүнче силерни чалап турар.

Тыва күрфилармониязының дирекциязы.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55— «Билдингирдээ болза, элдептиг». 9.55 — «Город над головой». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 11.25—11.30 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Чаңчылдарның салгакчылары». Док. телефильмнер: «Кадры для Энибастуза», «Вода живая». 15.25 — А. Алябьев. Квартет № 3 соль минор. 15.55 — «Над пропастью». Эртем-нептерелдиг фильм. 16.25 — «Эколог-туг хүн демделгелиг». «Днестр» операция үргүлчүлевишаан». 16.25 — «Мелодии озера Дружбы». Фильм-концерт. 16.55 — Эфиопияның национал байырлалынга — Революция хүнүнге. «Эфион репортажы». 17.20 — Баскетбол талазы-биле делегей чемпионадының. Херээженнер. Польшаның шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Италиядан дамчыдылга. 18.00 — Эртем болгаш амыдырал. 18.30 — Делегей конкурстарының лауреады Н. Гаврилова (фортепиано) ойнаар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Футбол талазы-биле делегей чемпионадының шилилге оюннары. Швейцариянын шилиндек командазы — Ирландияның шилиндек командазы. Швейцариядан дамчыдылга. 19.45 — «Город над головой» Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Бурунгу орус романс болгаш вальс». 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Владивосток». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Бойдус. 4 класс. Хүн болгаш Хүн системазы. 8.55 —«Иссыккульские этюды». Эртем-нептерелдиг фильм. 9.05; 12.20 — Испан дыл. 9.55 — «Красный художник». Эртем-нептерелдиг фильм. 10.05 — Кайсын Кулиевтиң поэзиязы. 10.35; 11.40— Зоология. 7 класс. Эзремнигейлер. 11.00 — «Бригады используют резервы». Эртем-нептерелдиг фильм. 11.10 — Өг-буле болгаш школа. 12.05— «Спасение людей на пожарах». Эртем-нептерелдиг фильм. 12.50 — «Юности первое утров. Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 13.55 — «Совет Эвилелиниге бараан бөөп тур мен!». 14.55—15.00 — Медээлер.

18.00 — Медээлер.
КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Школа амы... лыы». Мрскваға аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивальның киржикчилери-биле Кызыл хоорайның школачыларының ужуражышкыны. 19.00 — Уругларга фильм. «Лесные дозорные». 19.15 — «Азия төвү». Программада: «Август 16 — арга-арыг ажылдакчыларының хүнү. Арга-арыг ажылдагайының министериимң орлакчызы Т. Х. Бараанның беседазы. Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удумар, чаштар!». «Пожалуйста, слон». 4-кү кезээ. Мультфильм. 20.20 — Баскетбол талазы-биле делегей чемпионады. Херээженнер. Италиянын шилиндек командазы — Венгрияның шилиндек командазы. Италиядан дамчыдылга. 21.00 — «Ут». 21.35—22.45 — «Грипп Кинг-Конга». Уран-чечен фильм.

Агаар

Республикага бүрген, аязыр. Чамдык черлерге хар холумактыг чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен эттээ дүргени секундада 9—14 метр. Дүне 0—5 градус чылыг, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 11—16 градус чамдык районнарга 4—9 градус чылыг.

Кызылга бүрген, аязыр. Соңгу-барыын чүктен эттээ дүргени 9—14 метр. Дүне хөрээнге 5 градус чедир соор, хар тыраа дужер чедавас. Агаарның температуразы 1—3 градус, хүндүс 13—15 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

СЕНТЯБРЬ 12-де

«НАЙЫРАЛ»: «Вариант «Омбы» 9.30, 11.20, 13.20, 15.00, 16.50 18.40, 20.30 шактарда.

ПИОНЕР»: «Уроки на завтра» 9.30, 14.10, «На площади Гарибальди» 11.00, 15.40, «Материнская любовь» 17.20 20.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Вера, надежда, любовь» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Укрощение строптивого» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» м/б: «Мой ласковый и нежный зверь» 18.00, 20.00 шактарда.

Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харылсалгалыг секретарының 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киндистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киндистериниң 2-37-13, чагаа киндизиниң 2-41-27, информация киндизиниң 2-20-60, культура киндизиниң 2-23-54; көлээ ажыл-агый киндизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянып 2-12-45 солун келбей барганза 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3120.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00645

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обком унун, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 213 (12913) | 1985 чылдың сентябрь 13, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының допчулалы

КОМПЛЕКСТИГ ДЭЭРГЕ-ЛЕ, АЖЫКТЫГ ДЭЭНИ ОЛ

Целиноградка болган партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралынга демдеглээни болза, кандыг-даа бергелер турар апарза, бо чылым бистер эрткен чылда алдынган тараадан хөй тараны чыыр, чер ажылының өске-даа продукциязын көвүдедир ужурлуг бис. Алтайның дыка хөй колхозтарында болгаш совхозтарында ажаап алышкынны шашкынчыдары-биле комбайнбиле дорт ажаап алышкыпшы кылып турар. Ынчалза-даа агаарның байдалын барымдаалаш, ангылап ажаап алыр арганы база ажыглап турар. Ындыг тактика улуг ажыкны берип-даа турар.

Тараажылардың хаттыг-чаъстыг хүннерден хамаарылгазын тарааны шаңга апаргаш, бастырары дыка эвээжедип турар. Ындыг дүржүлгаш чижээ, Краснодар крайның, Москва чоогунун, Татарияның ажыл-агыйларында ажыглап турар. Амгы үеде ону Казакстанда база иептередип турар.

ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң медээни ёзугаар алырга, **ажаап алышкын эгелээнден бээр тараа болгаш тараа-бобы культураларын сентябрь тоска чедир 88,9 миллион гектардан кестирген болгаш 79,1 миллион гектардан бастырган (кукуруза чокка) боон турар.**

Ажаап алышкынның дараазында чүтүла кезээ — дүжүттү сөңртүрү боон турар. Бо талазы-биле мурнакчылар хөй. Чижээ, Саратов областың транспортчулары электрончуг саналга машиналарының тургусканы шак барымдаалаар графиктерин ёзугаар ажылдап турарлар. Сөөртүлгелерин үглап башкарарының төвүттүнгеп аргазын калбарткан. Оон түнелинде ажаап алышкында хаара тутканы бүгү 26 мун автомашиналарны ажыглаарының ажыктыг түнелдерин улгатканы. Бо хүнүерде саратовчу системаны он-он областтарда ажыглап турар апарган. Специалистерден санаары-биле алырга, ону ажыглаарындан алдынар экономиктиг ажык 7 миллион хире рубль боон турар.

Ажаап алышкын үезинде элеватор-склад ажыл-агыйын чорударындан хөй чүүлдер хамаарыжыр. Бо чылдың ажаап алышкынынга, бо талазы-биле хөй чүүл кылдынган, бешик бүдүрүкчүлүг, хөй санныг дериг-херекселдерни белеткен тургускулаан. Ону тургуступ-гаан байдалдарга таарыштыр ажыглап турары комчуг чөптүг. Чижээ, чамдык районнарда узамдыкан частаашкыннар үезинде элеваторларның улуг күштүг кургадылга техниказын калбаа-биле ажыглап турар.

Тараа ажаап алышкынынбиле чергелештир «могаан чем» белеткели үргүлчүлеп шаан. ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң медээни ёзугаар алырга, сентябрь тоска чедир тарымал болгаш чайгаар үнген ситеннерин баштайгы удаада 84 миллион гектардан, оон иштинде сүген болгаш сеңаж кылдыр — 69,7 миллион гектардан кестирген. Чүрттүн ажыл-агыйлары мал ченнери белеткээриниң талазы-биле эртken чылдың темпизин мурнаарын үргүлчүлеп турар.

Амгы үеде картофель, могаалар шөлдеринде, садтарда ажыл база кидиң түлүк чоруп турар. Өстүрген-не бүгү чүүлдер хереглекчилерге четкен турары билдингир. Ынчалзадаа шөл — магазин, аразының шуушторуглазының үстүшкүнеринең үржүүндан Москвада, Алма-Атада, Горькийде, Тулада, Брянскиде, чамдык өске-даа хоорайларда витаминниг чаа продукцияны садыгларга чедирери доктаамал эвес боон турары харааданчыг. Ындыг четчестерни эдип алыр болурунуң аргазының барын Киев, Минск, Запорожье областтарда херек кырында бадыткап турар.

В. БУЛКИН,
СЭТА-ның корр.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

ЧИДИРИГ ЧОККА, ДҮРГЕН АЖААП АЛЫР

О О О

Бик-Хем районнуң совхозтары картофельдиң массалыг ажаалдазын эгелээн. «Кызыл тараачы» совхозтуң ажыл-ишчилери картофель ажаалдазынче баштай киргеннерин бирээзин. Валерий Жданов удурткан звеноның кежигүнери шалыпкын ажылдап, хүн үлүгү 150 хуу чедир күүседип турар. Картофель ажаалдазында дөрт трактор ажылдап турар.

Совхоз бо чылын 160 гектар шөлде картофель тараан. Оон бир гектардан-на 95 центнер дүжүт алыр планныг.

ЧУРУКТА: картофель ажаалдазының үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

О О О

ЭКИ АЖЫЛДААРЫНГА ТААРЫМЧАЛЫГ

«УТБА 25 чылы» совхозтуң тараажылары Эр-Хавакта 238 гектар шөлде чиңге-тараны тавычалай кескен. Чаалгакының хүннер удаа-дарда боон турза-даа, механизаторлар таарымчалыг үелерни бүрүн ажыглаан.

Дүржүлгалыг механизаторлар Мөрта Кок-оол, Николай Дүнзенмаа, Сарыгбай Кан-оол, Михаил Доржу болгаш өскелер-даа эки ажылдап турар. Хову турлаанда механизаторларга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Дүштеки чемин поварлар Сенденмаа Оюржак, Римма Чапчыгыр шөлге чедирип, ажыл-ишчилериниң хүндүткелин чаалап алган.

К. ЧӨРЕВЕ.

АМ-ДАА ХӨЙНУ...

Мал чеми белеткээр техника болгаш чепсек-херекселдер-биле хандыртынган 9 бригада, 44 звено, ниитизи-биле 300 ажыл-кижи «Алдын-Маадыр» совхозтуң сиген шөлдеринде ажылдап турар.

2975 тонна сиген белеткеттинген. Ол болза планның 70 хуу күүсеттингени-дир. Сенаж салыр планны совхоз 100 хуу күүседип, 2626 тоннаны салган. 1450 тонна силос белеткеттинген.

Партия, профсоюзтар, комсомол организацияларны массаполитиктиг, организастыг ажылдарны күштелдирбишаан, сигенчилериниң социалистиг чарыжының үстап-баштап, тилекчилериниң күш-ажылчы көргүзүлгелери, шалыпчы дүржүлгазын арткан ажыл-ишчилерге үлегер кылдыр тарадып турары «Совет Тыва» совхозта багай эвес тургустуган. Бо ажыл-агыйның тараз культураларында 1760 гектар шөлде, 600 гектарның таразын чыттыр кестирген. 481 тонна тараны бастырган. Гектар санындан-на ортумаа-биле 16 центнерин ажаан ап турар. Дүжүт ажаалдазында 4 комбайн, 4 жатка ажылдап турар.

Райониуң тараажылары бүгү аргаларны, күштерни ажыглап турган, эң кыска хуусаанын дүргүзүнде күскү дүжүттү ажаап алыр. СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг күш-ажылбиле үткүп алыр дээш, «Торгалыг» совхозтуң, Тываның кодээ ажыл-агый дүржүлга станциязының будүргүлге-дүржүлга ажыл-агый коллективтериниң инициативаларын үүлдүгаңнуп, ол патриотчу шимчээшкинин тараа шөлдеринде калбарган шалыпчы ажыл-херектери-биле деткип турар.

А. МОНГУШ.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ МОСКВАДА НОМ ДЕЛГИИРИ

Кижилериниң чүректерин каттыштырарының, улустар арасынга идегелди болгаш ботботтарын билчирип бижыглаарының күүдүүт уран-чечен күжү номда бар боон турар.

Москвада эртип турар номнуң бешки бүгү-делегей делгелге-ярмарказының девизинде ол буянныг-чазагай ачыс-соруглалар илерегтинген. Ону совет найыскылалда бешки удаа эртирип турар.

Ол интернационалчы культураа байырлалының ажыдыышкынының сценабы-биле ССРЭ-ниң УАЧД-зинге болган. Чүс ажыг чүрттүрүң үш муң ажыг фирмалары болгаш организациялары онда боттарының ном-белгилерин делгээн.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүзү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орадакчызы Г. А. Алиев, СЭКП ТК-ның секретары М. Б. Зимянин, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының даргазы Г. Ф. Сизов, СЭКП ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчылары, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удурткулары, культураның болгаш эртемниң ажылдакчылары, ССРЭ-де турар дипломаттыг төлээ черлериниң баштыкылары, делгелге-ярмарканы ажыдарынга бергаанар.

Москваға номнуң бешки бүгү делегей-ярмарказының кирижикчилеринге болгаш азалчыларынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байыр чедиришкинин Москва-85-тиң оргкомитединиң даргазы, ССРЭ-ниң Күрнон үндүрер черлер комитединиң даргазы Б. Н. Пастухов комчуурга, чылгааннар адыш часкап уткаан.

Оон соонда Москваның бешки бүгү делегей делгелге-ярмарказын ажыттынган деп чарлаарга, оон ак-көк ээнүт туту кодурлуп үнген.

(СЭТА-ның корр.)

ЧЕМПИОН-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Бистиң чангыс чер чүрттүүвүс Елена Тутатчикова чаа Бүгү-эвилелдиң эдээдилериниң ча адар талазы-биле бирги оюнунга чеднишкинниг киришкеш, Франциядың Ла-Тест хоорайга болгу маргылдаага киржир эргени чаалап алган. 17 хар чедир назылыг эдээдилериниң ук хоорайга болган, маргылдаазынга Елена тергиин эки түнелдиг болуп. Европа чемпиону атты чаалап алган. Ол 144 согунну аткаш, пиитизи-биле 1270 санныг киирген. Оон-биле кады чемпион болган. Тбилиси чүрттүг Вадим Решетов 1250 санныг болган.

Елена Тутатчикованы, оон тренери, ачазы Евгений Викторович Тутатчиковту дүүн Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар хүлээп алган. Ол Еленаны болгаш оон тренериниң моон соңгаргы спортчу планнарынынг дугайында сонуургаан болгаш бистиң республикага күш-культураны болгаш спортту хөгжүдеринге чемпионнарның болгаш тинлекчилериниң үлегерчизээ эки салдарлыг болуп дээрзин демдеглээн. Тараан чүрттүн база республиканың алдар-адын камгалап, маргылдаларга моон соңгаар-даа улуг-улуг тинлелгелериг болурун Ч.-Д. Б. Ондар чемпионга болгаш оон тренериге күзээп.

Бистиң корр.

ШАК БҮРҮЗҮ ҮНЕЛИГ

Каа-Хемниң тараажылары дүжүттү чидириг чокка ажаар, күскү хүн бүрүзүн, шак бүрүзүн чөп ажыглаар дээш шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар.

Мурнунда хүннерге деннээрге, сентябрьның баштайгы декадазы агаар-бойдус талазыбиле элээн чогумчалыг болуп турар. Дүне, эртен база кежээ соон турза-даа, хүндүскү шак-че чүгээр чылыг база кааң болуп турган. Тайга чоогу, эзим кавызы черлерде совхозтарның тараа шөлдери чиг болуп турза-даа, шыбааларда шөлдериң тараа культуралары быжып орар. Кайы-даа бригадаларның тараа культураларының үнгени багай эвес. Сентябрь онда медээ ёзугаар алырга, ниитти районда бир гектар санындан-на ортумаабиле 14,5 центнер дүжүттү ап турар.

Бүгү ажыл-агыйларның тараа культураларының 5165 гектарының тараазын чыттыр кестирген. Чижээ, күзүн чапкан көк-тараанның 120 тонна дүжүдүн бастырып алган. Беш чылдың доозукчу чылының чаагай дүжүдүн ажаап, тараазының шаң шөлдериге овааланбыр немежип турарын көргө, тараажыга өөрүнүүр, хей-аътты болбайн-даа каичвар.

«Ленинчи орукъ» совхозтуң тараа шөлдери 3920 гектарда чаттыла берген. Бо хүннерде ук ажыл-агыйның дүжүдү гектардан-на 14,7 центнер болуп турар. Совхозтуң тараз культураларында тос комбайнны, беш жатканы быжыглаан. Автомашиналарның, комбайнның дүжүт ажаалдазында хаара туттунган көдээ ажыл-агыйның өске-даа техниказын, дериг-херекселдерин техниктиг хандырылгазын, үрелген кезектериң сентелгезин үзүктелдирбес дээш совхоз директизы, инженер-техниктиг ажылдакчылар карак кылып турар.

Тараа ажаап алышкынының ол болгаш өске-даа талаларын кичээнгейге ап, 970 гектар тараны чыттыр кестирген, 620 гектар шөлдүң дүжүдүн бастырган. Комбайнарның ажаап, бастырган тараазын чүк машиналары шанче үзүк чокка сөөртүп турар.

База ол ышкаш күш-ажылды организастааны, комбайнерлериниң, тараа ажаалдазында бүгү кижилериниң социалистиг чарыжын үштап-баштап, тилекчилериниң күш-ажылчы көргүзүлгелери, шалыпчы дүржүлгазын арткан ажыл-ишчилерге үлегер кылдыр тарадып турары «Совет Тыва» совхозта багай эвес тургустуган. Бо ажыл-агыйның тараз культураларында 1760 гектар шөлде, 600 гектарның таразын чыттыр кестирген. 481 тонна тараны бастырган. Гектар санындан-на ортумаа-биле 16 центнерин ажаап ап турар. Дүжүт ажаалдазында 4 комбайн, 4 жатка ажылдап турар.

Райониуң тараажылары бүгү аргаларны, күштерни ажыглап турган, эң кыска хуусаанын дүргүзүнде күскү дүжүттү ажаап алыр. СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг күш-ажылбиле үткүп алыр дээш, «Торгалыг» совхозтуң, Тываның кодээ ажыл-агый дүржүлга станциязының будүргүлге-дүржүлга ажыл-агый коллективтериниң инициативаларын үүлдүгаңнуп, ол патриотчу шимчээшкинин тараа шөлдеринде калбарган шалыпчы ажыл-херектери-биле деткип турар.

А. МОНГУШ.

БҮГҮ КҮШ-БИЛЕ

Бик-Хем районнуң чер ажылдыгларын тарып өстүрүп алган культураларының дүжүдүн бүрүн ажаап алыр дээш дүжүт ажаалдазының темпизин бедидип турарлар. Часкы тарылганы өске ажыл-агыйлардан эрте, апрель айда чоруткан «Саян» совхозтуң тараажылары дүжүт ажаалдазынче мурнап киргеннер.

Совхозта дүжүт ажаалдазының ажылчын планын тургускам. Ажыл-агыйның кол агроному А. И. Жирновтуң чугаалаанындыбиле алырга, дүжүт ажаалдазым олар сентябрь төнчүзүнге чедир доозар. Бо неделяның эгезинге чедир совхозта 1880 гектар чернин тараа культураларын чыттыр кестирген, 720 гектар чернин дүжүдүн бастырган. Амдыызында чөвүс дүжүттүг черлернин тараазын кезип, оларның бир гектарындан-на 7 центнер дүжүттү ап турар. Комбайнерлер эртенгинниң сес шактан эгелээш, дүнекинниң ийи-үш шакка чедир ээлчежип ажылдап турарлар. Тараа сөөртүлгезинде 25 машинаны киништирген.

Бо хүннерде хову-шөлдерде чүгле 8 жатка болгаш 20 комбайн ажылдап турар. Арткан-нарының дөрилгелери чедишпес азы комбайнерлер чок болганындан аңаа турар. Чамдык комбайннарга дузалакчы комбайнер четпес болганындан Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының студентилерин киништирген.

Дүжүттүң салым-чолу дээш улуг харыысалга тараа шаңнарының ажылчыннарынга онаажыр. Кескен тараа ховулардан аңаа-келир. Илаңгыя ол тарааларны арыглап кургадырынга хей куш негеттинер. Дүжүт ажаалдазы эгелээнден бээр совхозтуң төп шаңында 365 тонна супа, 230 тонна көк-тараа дүжүртунген. Шаң ажылчыннарындан аңгыда, ында студентилер база ажылдап турар. Ийиги эзлчегде амдыызында совхозтуң албан организация черлериниң коллективтериниң ажылчынарын эвилелдээн.

Сөөлгү каш чылдарда шаңга кургадылга херекселин чок турган, а бо чылын олар КЗС-10 маркалыг кургадылга херекселин септеп алганын шаң эргелекчизи Яков Михайлович Фогель көргүстү. Ам ол херекселде операторлар Виктор Маоды биле Андрей Кайгородов эзлчежип ажылдап, эзлчегде-ле 8 тонна тараны кургадып турарлар. Шаңның девискээринде тараны салгынадып кургадыр дөрилгелиг 500 тонна кызыл-тас шыгжаар склад болгаш өске-даа шыгжамыр черлерин белеткээн. Шаңның ажылчынарының дүжүттүң чидириин бичии-даа болдурбас төлээде, тараны дүжүрер, чүдүрерин, арыглап кургадырын өй-шаанда чорудары чугула дээрзин хамыдыбиле бидип, күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Дараазында кол агрономнуң айытканы тараа кезип турар шөлге кээривиске, ында комбайн суланы чыттыр кестирип тур. Өске бирээзи үрелиишкин болганындан шөлде тур. Ол хүн аңаа беш комбайн ажылдаар турган, ынчалза-даа оларның үжү үрелгеш, эртенне септелгеде барганым комбайнерлер тайылбырлады. Сентябрьның аяс, чылыг хүннерни ажыктыг ажыглап, тараны хөйну ажаап алырындан ажыл-агыйның кайы-хире дүжүттү алыры хамаарыжыр. Чижеглел ёзугаар бир комбайн эзлчегде 17 гектар шөлдүң тараазын кестирер, а ол хүн ажылдаваан үш комбайн үш катап ынча гектар черниң шөлүн кестирер турган-дыр. Дүжүт ажаалдазының хуусаазын үзадыры дүжүттүң чидирин болдурар болгаш күскү хову ажылдарын саададыр болгай.

«Өөк» совхозтуң тараажыларынга баарыыскаа, олар кожазымда «Хадың» совхозтуң 300 гектар черниң тараазын кезижикеш, чөв кээп турар болду. Олар боттарының шөлдерининге дүжүт ажаалдазын ол хүн эгелээннер. Совхоз 6770 гектар шөлдүң тараа культураларының дүжүдүн ажаар. Оон 95 хуусунуң тараазын амыдай кестирип ажаар.

— Баштай үрезинге аңгыраан черлерниң тараазын чыттыр кестирерин чоруткан бис. Дүжүт ажаалдазында он бир жатка, чээрби ажыг комбайн бар. Частың тааримча чок болганы болгаш чай чөвс-чайыктыг болганы-биле тараанның быжары 10—15 хонук орайтаан. Өстүрүп алган дүжүдувүстү бүрүн ажаап алыр дээш бүгү күштү мөөнкеп ажылдаар бис—деп, ажыл-агыйның кол агроному Василий Иннокентеевич Донских чугаалады.

Совхозтуң төп тараа шаңының девискээрин дескилеп асфальтылаан, тараа арыглаар болгаш чүдүрер механизмнерни эки белеткээн, дүжүт шыгжаар складтарны септээш, дезинфекциялаан. Ынчалза-даа тараның ол-шыгы улуг бо чылда оларда тараа кургадыр херексел чок. Сагыш салган болза үрелик кургадыкчыны септеп ап болур турган. Шаңның дөрүнде бедик серилиг тараа салгынадып кургадыр черни түдүп турарын кол агроном көргүстү. Ынчалза-даа оон бо сезонда ажыглалга киирер берге, түдүү чедир тутпунмаан, иштикн херекселдери чөтче эвес. Оон упамындан шаңда дүжүрүнген тараа изип, үрелип, шынары бакырап турар. Дүжүт ажаалдазы ам-даа кидиң түлүктеээн, ындыг болганда кургадылганы кандыг арга-биле чорударының хемчээн дарый алыры чугула.

Л. МОНГУШ.
«Шынның» корр.

УЧЁТ БОЛГАШ КОНТРОЛЬ

Бот - орулга - чарылга өөренир школа

БИРГИ ЧЕРГЕЙИҢ АЙТЫРЫЛЫ

Ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгазының байдалдарыгы учётка бирги чергейиң айтырылы — бот-орулга-чарылгалыг ажылчын бөлүктериң ажыл-чорудулгазының түңнелдерин чүгле чыл төңгүзүнде эвес, харын-даа плән күүселдезиниң бүгү үезинде тодарадыры. Көдээ ажыл-агый будурүлгелеринде учёт ажылының хөй чылдар дургузунда шиңнелдери кайда-ла учёт системазы будурүлгеге эң чоок болдур, кайда-ла ажыл-шинчеер учёт түңнелдерин ажыл-агыйны эргелеп башкарырыңга ажыглап турар болдур, инда учёттуң дээштин улуг дээрзин көргүскен.

Будурүлгелериң ажыл-агыйны бот-башкарылгазының оъулдазы болгаш ажыл-агыйның иштики бот-орулга-чарылгазының хамыгаашкыны күш-ажыл болгаш курлавырлар чарыгдалдарын чедип алдыкган, көргүзүглер-биле дүүштүрүп, учёттуң дүзазы-биле күш-ажылчы коллектив бүргүзүүң ажылын үнелеп, курлавырларны илередип, оларны продукциянның бүтүмзин ёнгидиргиге ажыглап болурун илередип шыдаар учёт болгаш контрольдуң ындыг хевирлерин ажыглавырын чидин-биле негеп келген.

УЧЕТ БОЛГАШ КОНТРОЛЬДУ ОРГАНИЗАСТАЛАРЫ

Күш-ажыл болгаш материал-ажыш-төрээн чарыгдалдарының болгаш продукция будурүлгезиниң эге үчёду бухгалтер-даа, статистиктиг-даа учёттуң үндезини болур.

Эге учётка дараазында үүлдер хамаарыжыр: будурүлгенең бодунга ой-шаанда документилер тургузарының чуруму, оларның сөналгалыг болбазырадылгазы, учёттуг бөрүмдээлерниң бөлүктээшкини, иетап самаашкыннар болгаш күүсеттинген ажылдарның ылаш хемчээлдерин тодарадыры.

Эге учётту бот-орулга-чарылгалыг бөлүктериң удуртукчулары (бригадирлер, звено удуртукчулары, учётчиктер, эргелекчилер, складтар эргелекчилери, тускай эртемнигтер) боттары организастаар.

Шинчи дараазындагы кол эге документилер ажыглаттынар: үнүш ажылынга — ажыл шагын демдеглээр тебель, бригадирниң күш-ажылды болгаш күүсеттинген ажылдарны айтыр демдеглел дептери, тракторист-машинистиң учёт биле путёвка-шынзылгалары, машина-трактор парыгының турүшкүннарын демдеглээр ведомость (№ 251 форма), чемиштиңдилгелериң болгаш хоран химикаттарның ажыглавының дугайында акт, үрезин болгаш терилге материалдарының чарыгдалының дугайында акт; мал ажылынга — мал ажылының ажылдакчыларынга ажыл төлевирин сөневарының тебели, малдың чаш төлүн кижи сөневарының актызы, немелде деңзи тодарадырының дептери, сүт саалдазын демдеглээр журнал, сүт бор-гаш сүт продуктуларының дүкаашкыныңың дугайында капсырыга бижиктер, малдың болгаш куштуң өлүп хорааның дугайында актылар, мал шимчээшкинниң демдеглээр дептер, кодан ведомозу, кодан башкарыкчызы малчының дептери, белеткел пунктуларынче дүк чорударының демдеглелдери, мал чемнинин чарыгдалының ведомозу; дузалал будурүлгезинге — ажыл шагы демдеглээр табель, кыяанның барымдаалаар ажылга нарад, септелге мастерскаазынга чарыгдалдар демдеглээр журнал, -септеттинген болгаш чаартынган объектилериниң түзээл, дужаарының актызы (№ 53 форманы септеттинген машинаны түзээл апыр комиссия тургузар), чүүк машиназының путёвка-шынзылгалары. Оон ангыда септелге мастерскаазынга септелгеге келген машина бүргузүнге, ону мастерская эргелекчизиниң азы инженер-механиктиң хынамчалыг көргенниң соонда дефектилер ведомозун тургузар (№ 130 ф.). Ол ведомостуга шупту-ла илереттинген үрелиишкиннерин, четпес чүүлдерин болгаш машинаны септеэрингө эргежок чүгүле артык кезектерниң, техниктиг база өске-даа материалдарның сонын кинр бижир. Шинчилеш ведомость септелгеге чарыгдалдарның сметазы база болур. Оларны бадылеенының соонда, ведомость артык кезектер үндуруп бээрининң болгаш септелге ажылдарынга нарад тургузарының үндезин документизи болур.

Нефть продуктуларын, артык кезектерни, үрезиннерни, чемиштиңдилгелерни болгаш өске-даа бараан-материалдыг ортектиг чүүлдерни складтардан ажылчын бөлүктерге үндүрүп бээрин түскей лимит карталарын өзүгаар чек дептерлеринде айттынган чижектээ норма барымдаалап чорудар.

Шинчилеш түскей чурум өзүгаар белеткеттинген үстүнде айттынган эге документилерни бот-орулга-чарылгалыг бөлүктериң удуртукчулары складтар эргелекчилери документилер шимчээшкинниң план-графигин өзүгаар бухгалтерияга дузаар ужуруут. Документилер шимчээшкинниң план-графигин учёт чорудулгазын эки-жидер соруга-биле учёттаан албан чери белеткээр болгаш совхоз директорунга бадыладыр.

БУДУРҮЛГЕ ОТЧЕТТАРЫ

Учёт чорудулгазында дараазындагы чада — эге документилерни бухгалтерияга форма болгаш алыс ужурун өзүгаар кынаан соонда оон түңнелдерин түскей чылда журналдарына, ведомстволарынга киирери болгаш бот-орулга-чарылгалыг бөлүктериң чарыгдалдарының база продукция үндурүлгезиниң дугайында будурүлге отчёттарын тургузары.

Будурүлге отчёттары бригада, звено, фермаларга, үлеттүр-дузалал база өске-даа будурүлгелерге культуралар болгаш мал чүзүүнүүң ажылыбиле тургустунар. Ол отчёттарның түңнел көргүзүглерин дараазында чүүлдерге ажыглаар:

1. Бот-орулга-чарылгалыг бөлүктериң ажыл-чорудулгазының түңнелдерин үндүрериңге.

2. Ол бөлүктүң ажылчыннары-биле чыл төңгүзүнде ажылдың түңнел көргүзүглерин өзүгаар үзе семнежылга чорударынга.

Бот-орулга-чарылгалыг бөлүктериң «Будурүлге отчёду бригадаларының, фермаларның, үлеттүр-дузалал болгаш өске-даа будурүлгелериң ажыл-чорудулгазының түңнелин үндүрер, ону аналиэтээр база контрольдаар бүгү көргүзүгнерниң болгаш чыл отчёдүн база өске-даа отчёттарны тургузарынга бухгалтер учёдунуң регистринге оон соонда бижимелдер кылыр кол документ болур.

КОНТРОЛЬ, ООҢ ХЕВИРЛЕРИ

Бот-орулга-чарылгалыг бөлүктериң ажыл-чорудулгазын контрольдуң аңгы-аңгы хевирлери-биле чорудуп болур: баш бурунгаар, оперативтиг болгаш соонда.

Баш бурунгаар контрольдуң ужур-утказы оон адыданна биладингир. Чепсэк-херексээдерниң база өөнүү-төрөөнниң чептүг эвес чүүлдерин, шын эвес үндүрүүшкүүн баш удур болдурбазынга оон ужур-дузазы улуг. Оперативтиг контроль будурүлге үезинде четпестерни дүрген илередиринге болгаш ону дүрген чайладырынга азыкон ажыктыр. Оперативтиг контрольдуң бир ажыттыг хевири бот-орулга-чарылгалыг будурүлгелерге санажылгаларның чеи хевири болур. Будурүлге отчёттары, чыл отчёттары болгаш будурүлге-сан-хөө планы дараазындагы контрольдуң үндезиннери болур.

Экономиктиг аналиэти адырларның кол специалистери болгаш экономика-бухгалтер албены чорудар. Экономиктиг аналиэтиң түңнелдери ажыл-агыйның эргелеп башкарывагзын билдиглиг чорударынга ажыктыр. Будурүлге сан-хөө чорудулгазының документалдыг ревизизиниң үстүнү организациялар бир чылда 20-дан 30 хонук чедир хүүсеп дургузунда чорудар. Бот-орулга-чарылгалыг будурүлгелериниң ажыл-чорудулгазын кынаар контрольдуң оң хевири онза ужур-дузалыг, чүге дээрге совхозтериң будурүлге сан-хөө-ажыл-агый чорудулгазының, оларның доктаатталган планнарны күүседип турарының, күргүне чурумунуң болгаш социалисиг хөйлүг-дүрүм сегылгазының, өөнүү-төрөөнниң база материалдыг ортекунениг өске-даа чүүлдерниң камналгазының отчёттуг түңнелдерниң шынчылыың, бухгалтер учёдунуң, ажыл-агый иштинин контролюнуң болгаш планнаашкынның барымдаалыының бүгү талалыг ынналдазы акаа хамаарыжыр.

Үстүнде айттынган контроль-аналиэтилерниң түңнелдерин бөлүктериң ажылчыннарының хуралдарынга, совхозтерниң баланс комиссияларынга, үстүнде турар организациялардың коллегияларынга чугаалажып көөр.

Учёт чорудулгазын организаставарының ындыг чуруму бистинң совхозтерывыстың иштики бот-орулга-чарылгазын күштелдирер.

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

ДАЙЫНЧЫ АРГА-ШИНЭЭЗИК БЕДИДЕР ДЭЭШ

Партия бөлүктеринге, партия эге организацияларынга отчёттар болгаш соңгулдалар коммунистериң идепкейин база харыысалгазын кодуреринге, партия бөлүктериниң, партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидерингге, оларның массе-биле харылзаазын быжыглаварынга болгаш оон түңнелинде партияның удуртукчу ролюн бедидерингге бүгү талалыг деткимче болурун СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга айыткан. Ынчангаш отчёт-соңгулдалыг хуралдарны бедик деңнелге эрттирер хемчеглерин СЭКП райкому ап турар.

Районнуң түдүг, транспорт организацияларында, төвү, мал ажылының бригадаларында партия бөлүктериниң отчёт-соңгулдалыг хуралдары доозулган. Районда үжен дөрт партия бөлүү бар, оларга эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралдарга, ында бактаап турар коммунистер колдуунда шупту олурушкан. Партбөлүктериниң организакчылары отчёт илеткелдерингө партия бөлүктүң ажыл-чорудулгазын ханызы-биле аналиэтеп, кол кемчээнгейни чедир шинтипиртеттинимээн айтырыгларже, оон чылдагаанныңарынче үгландырып, ол четпестерни эдээ дээш моон соңгаар партбөлүктер, коммунистер чүүү кылырын тодаргай айытканнар. Ылаңгыс будурүлгениң ажыктыын бедидерингө, продукциянның шынарын экижидеринче, ооң бот-үнезин чиигедиринче, малдың баш санын өстүрериңче, продуктуудуун көвүдедиринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаварынче, инитилел амыдыралынга коммунистериниң киржилгезин идепкейжидеринче, харыысалгазын улгаттыраарынче кичээнгейин салган.

Партия бөлүктеринде коммунистериниң саны эвээш-даа болза, оларның ролю болгаш ужур-дузазы улуг дээрзин хуралдарга демдеглээн. Партия бөлүү улус массаларның аразында турар болгаш үүн бүрү оларның-биле ханы харылзаалыг. Олар коммунистериң идепкейлиг киржилгези-биле партияның политика болгаш экономика талазы-биле улуг сорулгаларын амыдыралга боттандырып турар.

Партия бөлүктеринге отчёт-соңгулдалыг хуралдарны бедик деңнелге эрттирер, ажаа коммунистериң идепкейлиг киржилгезин чедип алыры-биле бо чугула кампанияга партиом кежигүннерин, партия райкомунуң харыысалгалыг ажылдакчыларын киндиштирген. Оон түңнелинде хуралдар графин өзүгаар бедик деңнелге эрткен.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдарга олурушкан коммунистер отчёт-илеткелдерин чугаалажыырга идепкейлиг киришкен. Хуралдарга 215 коммунистер олурушкан, оларның бир чүс он дөрту санал берген. Коммунистер боттарының ажыл-ыя бот-шүгүмчүлекчи өзуглеринче, ооң түңнелинде чүүлдерни, ажыл-агыйның иштики резервилерин ап турарлар бис.

«УТКА 25 чылыг совхозтуң Иштии-Хем, Жданов аттыг совхозтуң Ак-Тал сүт-бараан фермаларында, «Найыралъ совхозтуң Бел хойлаг бригадазында партбөлүктер (организакчылары И. Доржу, С. Көнгер, А. Сарыш-оол) эки ажылдеп турар, инда организастыг, идеологтуг, политика-киижидилгелиг ажылдар чогуур деңнелде тургустунган. Ак-Тал сүт-бараан фермазының коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизиниге күш-ажылчы чедимшиннерлиг үжураажыр дээш бедиткен үлүзэлгелерин алгаш, ону чедимшиннииг күүседип турарлар. Бо чылдың үшкү кварталында күргүнеге 192 тонна сүт садаар планын ажыр күүсеткен. Ак-талчылар боттарының бар ергаларын санап көргеш, күргүнеге сүт садарының чыл планын хүүсээ бетинде ноябрь 30-да күүседирин аазаап, соңгаан сөзүн эзээр дээш шалыпчы ажылдап турарлар.

Партбөлүк организакчыларында ажыл-ишчи, негелделиг политиктиг болгаш иштии биилии шыырап дуржулгалыг-даа, аныяк-даа коммунистерни соңгаан. Оларның хөй күргүзу бедүүн ажылчыннар, чартык өзүнү хөрээженнер болуп турар. Партия бөлүүнүң организакчызы даврагны хөй чылдарда ак сеткилдиг күүсеп, четпестерни эдип алырының оруктарын айтып, шинтипирээре чогуур айтырыглар дээрге тодаргай санаалдарын киргеннер.

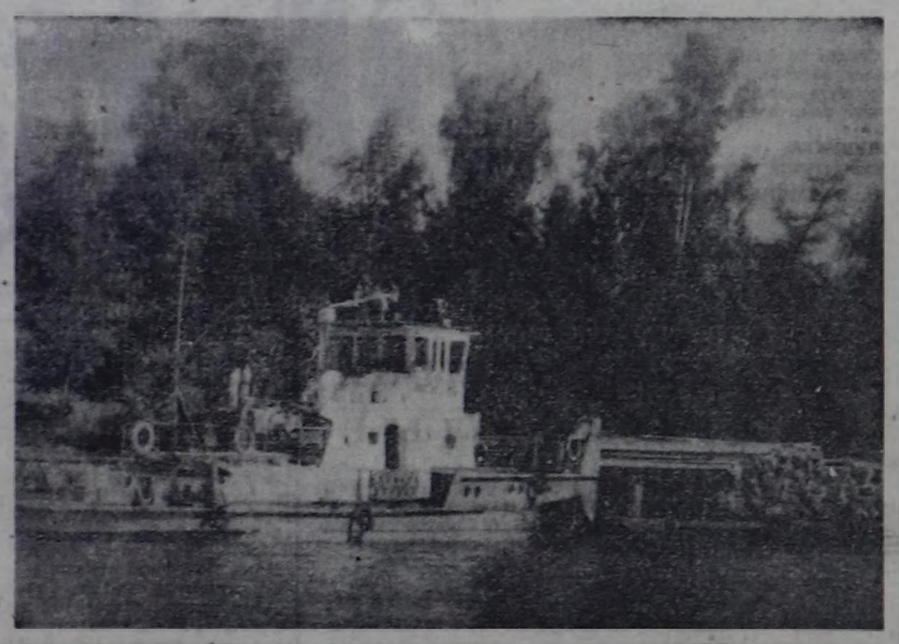
«Найыралъ совхозтуң Ишти-Хем, Жданов аттыг совхозтуң Ак-Тал сүт-бараан фермаларында, «Найыралъ совхозтуң Бел хойлаг бригадазында партбөлүктер (организакчылары И. Доржу, С. Көнгер, А. Сарыш-оол) эки ажылдеп турар, инда организастыг, идеологтуг, политика-киижидилгелиг ажылдың байдалын аналиэтеп чугаалажып, инда четпестерни илереткен. Ылаңгыя агитаторларның ажылын идепкейжидерин, көскү агитацияны эки-жидерин айытканнар.

Улус ажыл-агыйының түс-түс адырларынга бригада керээзин нептередирин, он бирги бөш чылдың база 1985 чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедимшиннииг күүседир хөрекке социалистиг чарыш улуг рольду ойнаар, ынчангаш ооң дээштинин бедидерн партия бөлүктериниң бир чугула ажылы болур. Ындыг-даа болза инда четпестер барын хуралдарга илереткен.

«Найыралъ совхозтуң автопарыгында, «Улуг-Хем» совхозтуң тоолай фермазында, АТБ-де партия бөлүктериниң отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга коммунистер ажыл-ишчи бөвейлиг принципиалдыг ёзу-биле шүгүмчүлээш, моон соңгаар чүүү кылырын айытканнар.

Партия бөлүктеринге эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралдарның түңнелдерин СЭКП райкомунга, райониуң партия эге организацияларының секретарьларының семинарынга чугаалажып көргеш, Партбөлүктериниң дайынчы арга-шинээзин бедидер, коммунистериниң шүгүмчүлелдиг самаалдарын амыдыралга боттандырар талазы-биле чүүү кылырының хемчеглерин ажылдап кылгэн.

М. ЧАШ-ООЛ,
СЭКП Улуг-Хем райкомуның организастыг киндизиниң эргелекчизи.

Республиканы тудуг ыяжы-биле хандырар кол чер—Тоқу. Дөртен бөш муң дөрбелчин километр азы Тываның девискээриниң дөртүң бир кезии эзлеп турар бо рабонуң хөй кезии арга-ыяш шыпкан. Оон ыяшты Бии-Хемни куду сүт-биле бадырып турар.

ЧУРУКТА: баржада чүдүрген ыяшты Ырбаадан чорудуп турары.

К. ЧООДУНҮҢ фотозу.

КӨДЭЭНИҢ БАЙЫРЛАЛДАРЫ

Башкирияның Кинзебулатово суурунга болган улут байырлал ышкаш ындыг байырлалдарны улут паянылглар бээш кажан-даа көрбээн: аңаа дыка хөй кижи чыглган. Кожа суурлардан келген малчылар бээш муң чыгаа.

Ол дээрге чаартынган суурнуң байырлалы-дыр. Эрги бажыңнар орнуунга чаагайжыдыр туттунган чаа бажыңнар тургустунган, суурнуң кудумчулары хевир киргеп. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Кинзебулатово суур шуут-ла чаартынган. Ол суурга байырлалды эртирер дугайында чогуур сагыш салышкынны депутаттар болгаш оларның активи илергейлээн. Байырлал солун болгаш аңаа арагалаашкынны болдурбазынче онза кичээнгейни угландырган.

— Ындыг байырлалдар көдээ суурларга үргүлүү болуп турар болгаш оларга чаа утка-шынарны киирериче, кижилерни коллективтиг чоруккa, төрөөн черинге мнак болурунга кижизидериниче кичээнгейни угландырып турар бис. Байырлал бүрүзү национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг болур ужурлуг. Чижээ, часкы тарылганың байырлалын бисте сабантуй деп адаан турар. Бедик дүжүт мастерлериниң чарыжын ындыг байырлал үезинде организастап турар — деп, Башкир АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы В. Байтурина чугаалаан.

Чаа байырлалдарны көдээге организастаарынга болгаш эрттирериниге депутаттар комиссиялары идепкейлиг киржип турар. Өгбүлеге эң-найырлыг чорүктүң кежээлерин депутаттарның инициативазын өзүгаар организастап этпээн. Ындыг кежээлериниң кол киржикчилери — чаа өглеңген аныяктар болгаш оларның ада-иелери. Башкирияда мындыг чаңчыл бар: чаа өглеңгенер ада-иелериниң өг-бүлезинге алаэн үр, кадыг чурттап, олардан чаагай чаңчылдарны, найырлыг чурттаарын өөренип ап турар. Өг-бүлөнө бышыг болдуруп, найырлыг чурттаарынга, күш-ажылга мнак болурунга анмактарны хоочун чурттакчылар өөренип турар. Бо сорулганы чедимшиннииг шинтипиргээринге кедээ чурттакчыларның өг-бүле байырлалдары чугула рольдуг болуп турар. Өг-бүле байырлалдарының программазында эң-не амданыг чем кылырының, хеп лаарларының, чараш таңцылаарының болгаш ырлаарының конкурстары бар.

Көдээниң байырлалдары—шөлдериниң болгаш фермаларының ажыл-ишчилериниң утка-шынарлыг ыштанылгазын организастаар талазы-биле ажылдың чугула кезээ. Автономнуг республикада ол байырлалдарны иептередип турар

Р. ТУХВАТУЛЛИН,
СЭТА-ның корр.

КАМНАТТЫНГАН МАТЕРИАЛДАР-БИЛЕ

Благовещенскиниң бажың түдер комбинадының ажылчыннары хоорайның микрорайоннарының бирээзинге чаа бажыңның бүдүн каъдын комнап алдынган материалдар-биле тутаан.

— Бо дээрге чугула камналга-дыр. Комбинат эрткен чылын 190 тонна цементини аккыр чаргыдаан. Бүрейниң даш карьери үүрмектээн чаъыс шынарлыг дөштү түдүгжүлерге моон мурнунда берип турган. Ынчангаш комбинат бөдүүнүң контроль лабораториязын карьерниң бодунга тургускан. Оон соолунде түдүгге хереглээр үүрмектээн шынары бөдээнн: бо чылдың эгезинден бээр 300 тонна цемент камнаттынган — деп, комбинаттың кол инженери Г. Мирсанов СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнаткан.

Сибирь түдүг материалдары-биле байлак. Түдүг материалдарын бедик шынарлыг болгаш камналгалыг ажылдаварынга материал-техниктиг бөзаны комплекстиг сайзырадырының эргежок чугулазының дугайында Тюмень болгаш Томск областтериниң партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралынга демдеглээн.

Бо чылдың төңгүзүнге чедир комбинаттың коллективи камнап алдынган материалдар-биле бөза бир түн ажылдаарын шинтпирээн. Оон түңнелинде хоорайның чурттакчылары элээн кош квартираларны немей алыр.

(СЭТА-ның корр.).

Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйы

ЛАТВИЯ: мелиорация болгаш ооң түңнелдери

Түрүм хөөлбек сугларыны арыглаар талазы-биле чурумнарны сагыбааны дээш Елгава хоорайда «Космос» деп алгы-кеш болбазырадыр будурүлге каттыжымышкыныңың цегин бир ай хуусаала хаар ужурга таварышкан. Салдыс районда «Май 1» колхозтуң крахмал цегин ажылдалга киирериң суг арыглаар дериишкиннерин ажылдаткыже чедир соцгаарлаткан. Будурүлгениң болгаш колхозтуң удуртукчуларын ол таварылгаларда хары угда улут хемчээлдиг торгаалга онаавышырган. Ол хире шыңгыы хемчегелериниң чинципиатору Латвия ССР-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозу болган.

Кижиниң бодамча чон ажыл-чорудулгазының болгаш бойдустуң аразында чорудалгалыг болуушкуннарны чайладырыгга министерство хөй киржип турар ирги бе? деп айтырыгга харыны бээрин ПМА-ның корреспондентизин Латвияның мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри Леонард Мисанстан дилээн.

— Ийе, хөй удаа киржип турар, инчалаажок будурүлгенин каары мышкаш, мындыг шыңгыы хемчегелер хоорандырын алдынын турар—деп, министр харыылаан. — Акыва торгаалы-биле ында администратитиг өске-даа хемчегелер-биле ынаныгаарлаттынын келген. Ындыг хемчегелер чогуур түңнелдерин берип турар.

Үлеттүрге болгаш ажыдырааргә ажыглаваш, арыглаваш суун чүүлдерни турум сугларже тоге бээрин болдурбае талазы-биле хемчегелерин айбышаан, деминерже болгаш хөлдерже минералдыг чемиштиңдилгелерниң, хоранның химикаттарның чаъс сугларын-биле кады киреберин болдурбазының ыяшты Ырбаадан чорудуп турарын.

Хемперге болгаш хөлдерге чедир 200 метр хемчөлдеи чоок зонага тудугну кыямрын, өске-даа ажылдарын чорударын болдурбазын айытказ доктаалды республиканың Министрлер Чөвүлели база хүлээп алган.

— Латвияда кодээ ажыл-агыйның ажыглалдыг бүгү чөрлериниң 60 хуузун мелиораторлар кургатпышаан жологтуг деңзиггүүр байдалды үрээн дээр бодал бар. Ында хөлбаштыр чүүү чугаалаан болур сиңер?

— Ол ындыг эвес деп сананар мен. Биржеде, малгаштыг бүгү-ле чөрлерни тарыяга шөлү болдурарынче мелиораторлар чүткүүлгейин турар. Чугула одаар чүүл болур торф тывыжыныы чөрлериң кургадын турар бис. Республикада малгаштыг хөй чөрлерни камгалаалдыг кылдыр чарлаан, ооң ангыда, хөлдерге болгаш хемнерге ажыктыг, оларга суг бөөр малгаштыг чөрлер база камгаладыг. Республикада эвээш эвес улуг дубтарны, үнелиг ыяштарны, хадыңныг чөрлерни база камналгалыг ёзу-биле корүп турар бис. Кажан эргежок чугула болуп келген таварылгада ыяш кезиндезин чорударда, ону кичээнгейлиг өөренип көргеш, девискээринде ыяштыг ажыл-агыйларның чөпшээрелиин ап турар бис.

Ийинде, мелиорация — ол дээрге бойдустуу чаартыры болгай инчалаажок бойдустуң бодамчалыг, сарыылдыг чаартылгазы-дыр. Төлевилел бүргүзүнге бойдус камгалалының хемчөглерин тодаргай айтып, хөй таварылгаларда бойдустуң эргежимин ажыл-агыйынмынаан бедик көрүп турар. Мынчаар чижеэнги көргүзүп көрейн: Лубанас хөлдүң гидротехниктиг комплекизинин дөрииңде торфтуг малгаштыг кургадыры төлевилелге кордүйгеп турган. Ынчалаажок малгаштыг ол чер үнелиг дириг амытаннар-биле байлам дээрзин эртемденнер биеже дыңнатпаан. Ынчангаш малгаштыг ол чер бүдүн хевээр арткан: аңаа дегбээн.

— Мелиорацияның үзүн хуусаалыг программазын боттандырарынче бүгү чурт ам эгелеп киргеп болгай. Ол программа Латвияга чүнү бээрин?

— Амгы үеге чедир республикада барык бүдүн чартык миллион гектар шөлдү мелиорастаан, а программага дүүштүр 2000 чылга чедир тарыяга шөлү кылдыр кевиргеп чөрлерниң хемчээли ийи миллион гектар болур. Оон ангыда, үүүш-дүжүттүг чөрлерниң ам ажыглаарынче углангаан хемчегелерниң комплекизи планнаттынган.

Тараа культураларының үштүң ийи кезиниң, картофельдиң дөрттүң үш кезиниң, барык бүгү чигир свеклазының, мал чеми сигеннериниң ортаа кезиниден хөй нүрүзүүн кевиргеп чөрлерге амгы үеде өстүрүп, ажаан ап турар. Дүжүт багай эвес, инчалаажок малгаштыг чөрлерни кевиргеп, планнаттынганындан эвээш. Оон нол чыдагаанны — үүүш-дүжүттүг, чаагай хөрүүнүг чөрлерни ажыл-агыйжы ёзу-биле ажыглаарынга чамдык совхозтар болгаш колхозтар ам-даа өөренип албаан. Ындыг ажыл-агыйларда чер ажылының янити культуразы ам-даа чавыс. Бо дээрге шыңгыы айтырыг болуп турар. Ону чедимшиннииг шинтипиргээринче бистиң министерство болгаш хөй эртемденнер улуг кичээнгейни угландырып турар. Ынчангаш черниң дүжүдүн бедидери-биле холбашкан бүгү ажылдарны амгы үеде комплекстиг, эртем-биле сырый холбаалыг чорудуп турар.

Суг ажыл-агыйының түдүүнүн технология база чамгыс черде турбайн, сайырагайжып турар. Керамиктиг хоолайларны специалистерниң сумелээнин ёзугаар пластмассадан кылган хоолайлар-биле солуп турар бис. Оон түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн, кижилериниң ажылдарынга байдалдар экижээн.

Ольгерт ПУМПА.
(ПМА).

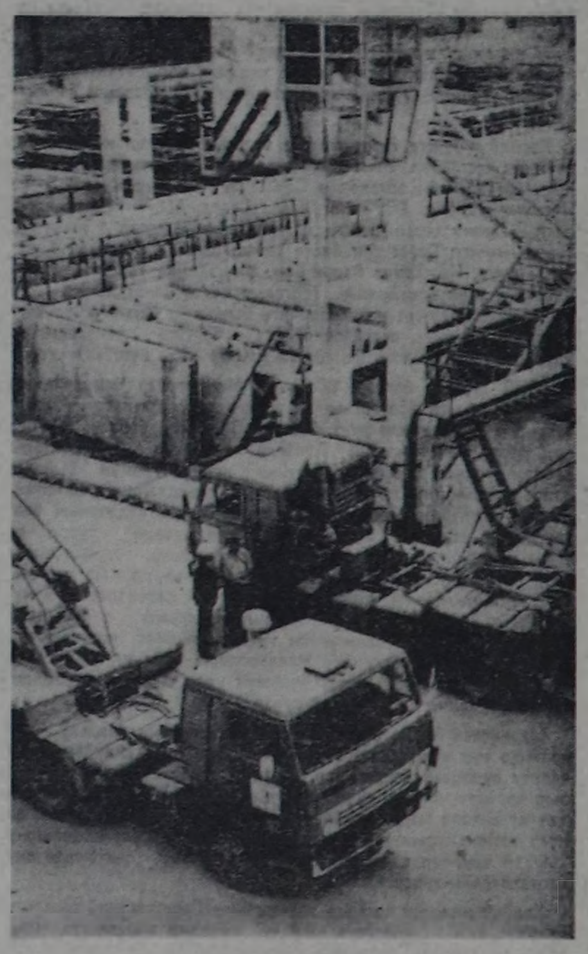
«ДАМЫРАК»—ТАРААЖЫЛАРДА

«Бурунгаар» совхозте чаа дүжүттүң ажаалдазы ындыг түлүк чорүп турар. Культура бажыңының «Дамырак» агитбригадазы тараажыларга солун концерттиг ээлдеп чораан. Кара-Сугнуң тараажыларынга совхозте перторт Мөңдерээ Амыртаевичи Сарыглар дегелгей байдалының дугайында бесеанны кылган. Агитбригаданы совхозте ВЛКСМ комитединиң секретары Салчак Кан-оол удуртуп турар. Агитбригаданың киржикчилери (10 кижи) ээзээш-даа болза, янзы-бүрү темалыг, солун концерттиг хөөнүнүң ажыл-ишчилеринге сонуургатканнар. Агитбригаданың киржикчилериниң аразында солун номерлер күүседикчилерин демдеглеп болур. Суурда уруглар садының ажылдакчылары Марина Николаевна Ларианы, Ольга Бильзеновна Кажинни, школаның ыры башкызы Виктор Белекович Соянны көрүкчүлер сонуургал-биле уткааннар.

«Дамырак» агитбригада совхозтуң төп бригадазы Хөйырлыгга, сүт-бараан фермазынга, кожалары «Совет Тыва», «Енисей» совхозтарның тараа шөлдеринге ээлдеп чедер.

С. САРЫГ.
Кара-Хем район.

ДҮРГЕДЕДИРИНИҢ КУРЛАВЫРЛАРЫ

«АвтоВАЗ» будурүлге каттыжымышкынының ялөзэшкининиң Ульяновскининиң башың тудугшулары детканнаан, дараазында беш чылда улам бедик сорулгаларны планнап турар. Кассета-конвейериниң депшилгелиг технологиязын шинтээдин алырының күсели-биле башың тудуунуң комбинадының ашылданчылары 500 муң дөрбелчин метр чурттарга башыңнарын тударын бо чылын хүлээгген. Ол хире хемчээлдиг чурттарга башыңнарын ажыттарга киирери улуг сорулга.

Башың тудуунуң улуг панелдиг № 2 заводу Ульяновскиниң башың тудуунуң комбинадынга кирип турар. Ол заводтуң будурүлгелеринге башыңнарга амгы үеде хоорайның 60 муң ажыг хамаатызының чурттап турар.

ЧУРУКТА: улуг панел будурүлгө № 2 заводтуң сиялдында белеп продукция.

Ю. БЕЛОЗЕРОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Хамааты камгалалы

ӨӨРЕДИЛГЕ УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

Республиканың районнарында ажылчыннарның болгаш албан-хевирлэлерниң хамааты камгалалының талазы-биле өөредилези уламчылап турар. Республиканың хамааты камгалал штабының организастап эрттиргени бир өөредилге чоокта чаа Каа-Хем районга болган. Өөредилгенің соруглазы — хорамнаныышкыдаан шеривиттимээн балүктериниң белеткелин тыныары. Анда чедиишкинни бөлүктериң хүүда составының белеткели, техниканың болгаш хереклерниң үрелиишкин чок шын ажылдавры көргүзер.

Өөредилге эгелээриниң мурнунда хүүдә камгалалдың - деригг-хереклелиң, техниктиг хереклерни шын тынап көргеп. Хынналдаңы республиканың ХК штабының начальниги Н. Кузнецов эрттиргеп.

Хыналда эрткен соонда, шеривиттимээн балүктериң дайынчы даалга алыр районче үнүпкен. Бо өөредилгеде олар диригг амытаннарны болгаш үнүштерни камгалалырынга база ол ышкаш медицина херээнге онаалдаларны алган. Дүвүрээзиин медээзин ёзугаар ёртке удур албаннын «дайынчылараы» бузурелдиг болгаш чазыг чок анылдап, даалгазын тергиин эки күүсеткен. Ветеринария болгаш эпидемиологиялык медицина хереклелдекин, тыныш ёрганнарын камгалавырының бодуун хереклелдерин, радиоактивтиг болгаш бактериологтуг хорамнавышкынан камгалал хептерни үрүлгэра таварыштыр белеткеп алган турар, хүүда камгалалдың хереклелин болгаш идик-тевин ажыглап база кедип билир кылдыр үрүлгарны баш бурунгаар өөреткен турар, камгаланыр черге үзүн хүүсеваа туруп боор кылдыр оларны чанчыштырар, ниити байдалбиле таныштырар. Элээдэн үрүлгарга ХК-ның медээлерин өөредер, медээ ёзугаар чүнү кылырын айтыр.

Камгаланыр черлерден үнеринң чүүлэ тус черде ХК организеры чөпшээрээр. Хорамнанган черде кижилер АИ-2 аптечкадан № 1 радиокамгалал хереклелдерин ажыглаар.

Кедээ черлерге малды үзүн хүүсеваа камгалап болур кылдыр дерил белеткээн хажааларяе кирер сурер. Эжиктерни, соңгаларны ыяк хаар. Аъш-чем, мал чеми шыгжаан черлерни база хаар, дуглаар...

«Химиктиг айыыл» деп медээ база-ла үстүнде медээзиңештир баш бурунгаар бёрдинер. Медээ болган соонда, противогазты кедер, кеш камгалаар соруглга-биле болонъя материалдан даарап плащты, резина идиктэ, хол-хлаан кеткеш, дораан камгаланыр черже чаштынар.

Химиктиг хорамнанныышкын болур деп барган ийикпе, азы болу берген таварылгада, фосфорорганиктиг бүдүмелдерден хорамнанныышкынга удур эмнерни АИ-2 аптечкадан алыр. А бир эвес дайзын бактериологтуг чепсек ажыглаан болза, чүрттакчы чон түскей медээни база сүмеки алыр. Чүрттакчы чок ортузунга халдавырлыг аарыглар болдурбазын дээш, профилактиктиг хемчегларни кончуг дүрген ап чорудар: антибиотнктарни, сульфаниламидтерни болгаш оонда аске чүгула эмнерни ижиртекш, камгалал тарыышкынны хээш, импернализмниң болгаш экономизмниң бо кавы девискеэрде күштеринге, оларның аймылдыг планнарынга болгаш кара сагыышты бодавадарынга удурланыышкыр турүүрүү дээш демисел Сириянын политиктаазының үнүзенин-дир. Палестин айтымргиниң чөпүүг бөрбиле шинтирлээрни болгаш бот-башкартыкар база хамаарышпас күрүнеэнга турғузуп алыр эргенн Палестинаның араб улузунга тынысыры дээш Сирия моон соңгаар-даа чайгылыш чок туружур деп, ол чугаалаан.

⊙ ОТТАВА

Преторианның кеш-соок ыглаар ёзу-чүрүмүнга удур албан хуузунуң садыг-экономиктиг кезедикчи хемчеглерин канада чазактың ап чорударын общиналар палатазында депутаттарының олдуунуң саналым талазы-биле үшкү черде турар Чаа демократтыг партия негээн. Апартендтиң ёзу-чүрүмнүң экономиказында чаа капитал салыышкыннар салып киперин Канада хоруур үжүрлүг кылдыр оппозиктиг ол партия санап турар. Тускай эртемнигленнин саналгалары-биле алырга, Канаданың чаңгыс чүүле коммерциг банкылары бээзин Преторианың кеш-соок ыглаар ёзу-чүрүмүнүң экономиказынга 500 миллион доллар түмүт чэлилерни тыныскан.

⊙ ДЕЛИ

«Эйр Индиа» дээр индий ужар чүүл компаниязының «Боинг-747» самолёдүнга болган хораллашкы дээрге сиңк террористериниң холуңдан болган, америк Алябама штатта хораллар үүлгедиишкинер товуүне оларны өөретккеп. Террористерни белеткээринге шүүт киришкен Фрэнк Кэмпер Индиявың «Иллюстрейтид уикли оф Индиа» журналынга берген интервьюзунга оны миннип чугаалаан. Өске күрүнелерге удур хораллачы үүлгедиишкинер эрттирер террористерни америк администрациязың айтыышкынны болгаш чүүлдүгүнүүшкүнүбиле АКШ-тың девискээринде чорудуп. турарын Кэмпернің интервьюзу шүүт хереченлел, бүзүредип турар.

ажыктарынга дүгжүп турар ажыл-агый чорударының еске методтарга дээш демиседи чорудаарыже француз коммунистээри, бүгү французтарны Эрзог кыйгырган.

ЛОНДОН. Консерваторлардың чазаның социал-экономиктиг политиказын Великобританиянның социал-демократтыг партиязының үнелезилеччилеринге бирээзи Рой Дженкинс чидин-биле шүүмүүлээн. Торкн хоорайда социал-демократтарның чыл саныңда болур конференциязынга чүве чугаалаан, эртекн чылдар «торилеринге экономиктиг шеңделеринге» болуузубиле бүүрал дүшкеэнң көргүсеп деп, ол медеглээн. Бодуң бак кавыдыр көргүскен экономиктиг угланмышкынның орнукка консерваторларның чазаа дитлячевиларның бүзүрелиан дедир эгидин алырын оралдажып, министрлер солуп, «кабинет реформаларының» орунуже кирген, деп. Дженкинс онаалан демделээн.

ДАМАСК. Социал страхованиениң израиль организациязының сан-тунуп ёзугаар алырга, сөөлүг үш айның дүрбүзүнда чүрттүк ажыл ышдаар он кижилиниң бирээзи-де ажыл чок арткан. Ол хуу аныктарның аразында оңаа улус — ол социал белүктө дерт кижи бүрүзүнүң-не бирээзи ажыл тып албас апаргаи. Израильде интеллигенциянын, түүрг ажылчыннарының, пос-таавы аргыкчыларының, докерлеринің, муниципалитет албан-хаакчыларының телээлекчилериниң аразында «артык кижилериниң» ы хей саны дамылаттыгнан. Херек кырында ийи башкының бирээзи-де ажылга кирип алыр деп оралдашкан, албан черлериниң эжиктеринде диленип чорун турар. Эмчилерниң, фармацевтилериниң болгаш журналистериниң аразында ажыл чок чорук оңаа улустубиле өскен. Өөрин эртпир улуг шериг чаргалдарының болуузубиле ажыл кылыр черлериниң ыяк-ла чаңгыс, ажыдыы чоннарның байдалының улам ыяй бакырааярын, бүдүүргелерин улам ыяй деңнелиселдерин ышкаш чижек чок экономиктиг кризистен чүртту Тель-Авив ажылдан масса-биле үндүрериниң аргазы-биле үндүрүп алырын оралдажып турар.

(СЭТА).

ЭЛЕЗИННИГ БҮҮРЕЛЧИННЕРДЕ ХООРАЙ

Совет Эниелиниң дузазы-биле эфиоп хоорай Ассабтың (Эритрея провинция) чоогунда түүтүнган нефть болбаазыдарыг заводче орун Данакиль дээр жургаар доңуу таварыгты чоруткан. Туталанган Кызыл далайның чайынында шоидургаш, карак четпес алезинниг бүүрелчиннер болгаш пальмалар шыва үнген оргулукчугаштар арагзында ол завод кайы ырактан тоолда чүве дег чайынналып кестүп келир. Ректификастаая колоннаар бедип үнген, нефть шыгжаар черлер таныйты чаптылып чоруй барган. Ында эфиоп ажыл-чыннарны болгаш совет специалистериниң бригадазы ажыйдап турар.

Нефть шыгжаар ол резервуарларның түдүү доостур чыгаан. Заводка олар канчаар-даа ажжок улуг ужуурдузалыг: оларны ажыглалга киириптерге, нефть парыгының ишкири ковүдээр. Ол чүл дээрге, нефтинниң курлавырын тургузуп, ооң-биле

Брянскиниң 1000 чыл болганынга

ЧУРУКТА: хостакчыларга—дайынчыларга болгаш партизаннарга Брянскиде тураскаал.
В. УГЛИКТИҢ фотозу.
СЭТА-ныҢ фотохрониказы.

ЧЫЛДАР БОЛГАШ КИЖИЛЕР

Брянск— индустрияның болгаш культураның улуг төвү, оон чурттакчыларының саны чартык миллион кижи четкен, хоорай бодунуң 1000 чылын демдеглээриге белеткенип турар.

Россияның, Украинаның болгаш Белоруссияның аразында Десна болгаш Болва хемнериҢ каттышкан чурумалдыг черинге X үе чылдың төнчүзүнде хоорайны үндезилеп тургускан. БрянскиниҢ дайынчылары Александр НевскийниҢ удуртулгазы-биле шведтерге удур, Куликово шөлүнге моол-татар агшеритлерге удур маадырлыы-биле тулушканнар. Богдан ХмельницкийниҢ хосталгалыг демиселинге болгаш Украинаны Россия-биле катап каттыштырарынга Брянск улуг рольду ойнаан.

Хоорай XIX үе чылдың төнчүзүнде үлетүрүнүң чугула төвү болган. 1902 чылда механиктиг заводка (амгы үеде «Брянскиниң машина тудуунуң заводу») РСДРП-ниң Брянск комитедин тургустунган.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээн соолуунде караазында хүнде Совет эрге-чагырга хоорайга тургустунган.

Брянскиниң чурттакчылары хамаатыы дайынның фронтуларынга маадырлымыбиле тулушканнар. Гитлержи фашистерге удур олар база маадырлыы-биле демисешкеннер. Хоорайның ийи партизан отрядтары ажелекчилерге удур тулчуп турган. БрянскиниҢ 37 чурттакчыларынга Совет Эвилелиниң Маадыры бедик атты тывыскан.

БрянскиниҢ бүдүрүлгелериниң продукциязы бүгү чурттуң районнарында эки билир. Хоорай бүдүрүлгелери боттарының эң эки бараацынарын делегейниҢ чээрби ажыг чурттарынга үндүр салыглап турар. Хоорайның бүдүрүлгелерин судноларны болгаш тепловозтарны, бедик шынарлыг автомобильдерни, автогрейдерлерни, көдээ ажыл-агый машиналарын бүдүрүп турар.

Хоорайда дээди өөредилгениң алды черлерин, үш театрлар, культураның чээрби дөрт ордулары бар.

Оон чурттакчылары бодунуң төрээн хоорайының юбилейин күш-ажылчы чедиишкиннер-биле үткүп турар. БрянскиниҢ сентябрьда 1000 чылынга алдар кылдыр чыл планын күүседирип ажыбүрүү бүдүрүлгелериниҢ чээрби беш муң ажылчыннары үлүзөшкен болгаш амгы үеде сорук киришкиннииг ажылдап турар.

ХОЛУ ЧЕМЗИГ, КОДАНЫ МАЛЗЫГ

◆ *Орук демдеглели* ◆

(Төнчүзү. Этези № 211, 212 «Шынга»).

Мээң бодалымны даштын ыттар ээргизи болгаш кижи чугаазы үзе кире берди. Өтпүл эжим ажык турган болгаш, дөштү өрү ак аъттыг кижи чортуп келгеш, дүшкеш өгже угланнганын эскерип кагдым.

«Даргаларның аразында
Тавыш кижим келген дээрге,
Эки-менди солушса дээш
Эзеңгилеп тутсуп келдим»— дизе-ле, арын көрүп, амыр-мендизин айтырып, ажыл-амыдыралы-биле таныжып, ажыл-чемни четтирип шаг болганым, сураглыг хойжу Датпаа Айызанович Ооржак кирип келди.

Өөренген чаңчыл-биле мендиселчүп, өрү чаладым. Киживис ут-даа чок. Бистиң олурганывыс орун аданда чымыкын баарында сөгедектей олура дүштү.

— Каяк, дуңмам Дашовна, аалга кирген кижи аяк эриҢ ызырар, арбаа кирген кижи саат дайнаар дээш, ак чемден куда каавыдам, амзапкаш, чаныптайын, даргалар мээң багай өөмге кайнын кирбейн баарлар — дээш, каттыра-дыр.

— Баштак чаным ам-даа салбаан мышкажыл, Айызанович — дээримге, ол улам хөндүгүп, харылай-дыр:

— Челеп бештээн, чер четпестээн, балдыр сириейнин, баш дескинин чоруур апарган болбазыкче, ха-ха-ха!— дээш, тургаш, үнүп чорупту.— Өгге кирбес болза, хем келдеер, арт арзаяр эвеспе...

Кыриза-даа чаным салбас, хөйүү хөглеткен, хамыкты каттырткан чоруур буянныг ирей дийин бо. Кадартылап келген чылдарымны дургузуунда үе хойга онаашты 105-тей өрү 140 чедир хураганнарны ап, чыл бүрү (тыва хойдан) 2 кг-дан өрү дүктү кыргып ап келген кижи-ле болгай бо. Хөөреп болганчокла мынчаар кожамыктап каан орар үүве:

**Хөнделеним — адам чурту.
Көжүп ырап чорбас-ла мен.
Көвей малым — күрүненим.**

Хөнүм калып чарылбас мен.

Буянныг кижи ачылыг, будуктут ыяш чаглактыг дээш, кылганы хөй ирей дийин. Ам харын пенсиялай берген. Ол хирезинде-ле чыл бүрү-ле күрүнеге артыкшылдыг малын, кыргып алган дүгүн дужаап, план күүселдезинге үлүг-хуузун киришпирип чоруур. Датпаа Айызанович болганчок-ла «Ыры чокта, чурттаттынмас, ынакшыл чокта, төрүттүнмес» дээрзинге кончуг ынак кижи.

Дашкаар үнүп, өг кедээзинде бурунгунуң ёзулут-ла чодур чоон кызыл дыттарының чанынга чедип келдим. Селбегер, хүреп-кызыл мочурганнарлыг будуктарын чада салып бадырыпкан чаражын, чаагайын чүү дээр! Үннарында саат-тары, шала өрүлдүр чаг-саат-тары чудурук дег чочак апар-гылаан тургулаар, куспак четпес чоон үннарлыг дивес силер бе, артында-ла саглаанадыр чайганып, салгын-хатка эргелеңген чүве дег чалгын тургаанзыг. Черле ынчаш, Улуг-Хемзелеңниң бажыңга, Бай-Тайганың эдээнге, баалыынавчак ак-көк дээрниң адаагга, алдын хүлүүл хереглиге шоодуруп, арыг агаарны тынып, аржаан суун ижип, хөлбеп дег көк шыгынга аңдаштаныш, эрээш шокар чечек-чимис аразынга эштип, арганың каш янзы куштарының үнүн үнүүге таалап чайлаары дег магалыг чүве кайда боор. Хүннеп тургаш чаай каапкар, күзүүлүг дег кылаң апаар, кезек-кезек чаай каапкар, хем, сыы уну чуна каапкар, кайгамчык-ла. Ынчангаш онзагай чүве чүл дизе, мал дизе, мал-маган-даа арыг-силиг, дүктери артындала кыланайның чоруур, мага хандыр тоттур отташ алгын инектер, хойлар ында-мында дартай берген, таалап кегженип чыткылаар, семис-чаагайын, дүкүүрүн канчаар. КижиҢерниҢ арын-сырайы безин бир янзы: артында-ла долбанналчак кызыл-кызыл. Бойдустуң кижиге болган малга кайы хире ажыктыг салдарының барымдазы оон-на ядец мышкажы!

— Бо моккулчак ак өгнүң чаагайын але, кайызынны боор?— дев, Дорут-оол Сааядан айтырдым.

— Бо болза Тываның аттсураглыг кижилериниң бирээзи, даштан үүве сиилбин чазаар Саая Көгелдиң өө дийин. Бедиктеп ишкээр, талыгырда делгемнерже, ырак дүдүскектиг тайга-сыннарже, белдеп эрткен чорумалдарже харап алган турар мыйгакты көрдүңер чоп. Оны кылып тургускан кижиң ол-ла болгай.

— Сааң Көгел дээрге, мээң хоочун өнүүм үүве. Оон аалынга хакас чогаалчылар-биле кады бир каш чыл мурнунда барып, ажыл-ижи-биле, амыдыраа-чурттагы-биле аалчыларны таныштырган мен. Оон өөнүң ишти-даштын каш янзы угулза-хээлер-биле каастап. ураа-шевер арга-биле кылганын, оон даштан чонуп кылган янзы-бүрү дириг амытаннарын чогаалчылар кайгап хамнаас болчуктар.

— Улусчу ураа, чончу чогаадыкчы-дыр ол — дең. Василий Хомушку мени деткиидир.— Ындыгларга чоргаарганыр ужурлуг бис.

«Бел аржаанга. Шынап-ла, кайгамчык-ла эки черде тывылган. азы чүү дээр үүвел, үнүп чыдар болду чоп. Кайнаар-даа көөрге, делгемнер, ак-көк дээр, ырыг агаар. Аржаанның агыыскыны күштүг болгаш таарыштыр кылган шоргаларлыг, оон девискээрни арыг-силиг, кезээде серии салгын сырыннап, кижиниҢ сергедин келир. Бүгү-ле үүве кижилерден хамааржыр деп үүвеин моон билип ап болур. Бистиң Тывада шак мындыг аржааннар чер бүргүүзүде кайы көвей болгай. Оларның ажаалда-көрүлээш болгаш ажыглаары янзы-бүрү демделдерде тургустунган. Чамдыктары чайгы үеде кижилерге бараан болур, оларниҢ ажыкшылын эккиидер, өске үелерде мал-маган оттаар, суг ижер черлер болуп, үрелип, кадып-курап-даа калгылаар, ону кым-даа кичээргейге албайн баар. Чокта чедингир, орук-чирии эки, оок черлерде аржаанларның девискээрин кажаалап, харын-даа херимнеп, ацаа чоок-кавы совхозтарның болгаш албан-организацияларниҢ кадыкшылга профилактикорийлерин тургузары чугула. Черле ынчаш бо бүгүнү чаңгыс зайыкдыл, шыңгыы хынаалдага ап, эртем ёзүүр-биле көрүп, аржаанаар үелерде эмчилер хайгааралыпга тургузуп ап, эмнедип келгенперни шинчип, оларның таваржыр, таарышназын тодаралдып турар болза багай таварылгалар турбас үжүрлүт. Ол ынчаш шинчилеттинген аржааннарга кандыг зарыг кижилерниҢ кирерин, оон чурумнарын туска самбыраларга бижип азын турар болза, канчап баарыа? Бо ажылдарга Кызылдың эмчи училищениҢ сургуулдарын чүге киириштирип болбазыа? Бистеө шинчилел ажылының түмелиинде эвес, улустуң арга-биле тывыстан болгаш ажылдап турар аржааннар хөй болгай. Ол бүгүнү үеткә алыр үе келбээн бе?

Бай-Тайга. Шынап-ла, кайгамчык-ла бай — өктерегей чер-дир бо. Шак мындыг ачы-буянныг, ажык-байлактыг, ажнеңнег, ай-бестиг, өлүк-тывыштыг, кат-чимистиг, балык-байлаңныг, одар-белчиирлиг, чайлаг-хонаштарлыг, кижиниҢ амыдыралынга чаагай кадыкшылды хаймрлап турар аржаан сугларлыг, эдээн долган эзбек малдыг, баарын долган малдың чонуг черии бай дивейн, кандыг черии бай дээр боор! Ол дээш сеңээ четтирим. Бай-Тайга!

О. СУВАКПИТ.

КӨСКҮ ЭКИЖЭЭН

Арегалаашкынга болгаш алкоголизмге үдүр тодаргай хемчеглерни боттандырып эгелээримден бээр Шүй суурда элээн ажылдар ыыдыынып турар. Ында профилактика човуулелиниҢ тос кижи составтыг кылдыр тургускан. Чеди кижи составтыг куда комиссиязы доктаамал ажылдап турар.

Аңыл шагында кудумчуга эзирик көзүлген кижилерни учётка ап, штраф-торгаалды онаап турар. Бо бүгү чоруттунуп турар ажылдарның түнелиинде июнь 1-ден эгелеп бо хүннерге чедир суурга чаңгыс-даа кем-керек үүлгединишкинни болбаан.

Арганың хоразыңам дугайында лекция, беседаны профилактика човуулелиниҢ кежигүннери, Шүй участок эмнелгезиниҢ эмчилери, лекторлар номчуп турар.

Соолгу үеде суурга беш үүде эртикем. Олар Берлик болгаш Шүй кемнерниҢ каттышкан черинге — ногаан шөлкө янзы-бүрү спортчу оюн-тогаалыг, ыры, музыкалыг, 32 магенниҢ хүрежи-биле эртилээн. Кудага арага-дары ишпес деп үүве магалыг чанчыл болган. Назы-дары дөгээн кырганнар-даа, аныяктар-даа «ээзээр» кудаңы деткип, моонда соңгаар ындыг болзунам деп алган-йөрээл сөзүн сөглеп турарлар.

Бистиң амгы салгалыыстың ажы-төлү арага деп үүвеин билбес кылдыр, арегалаашкыннын когун үзер дээш шүүлтер демисежип турар.

К. АРБАЙ-ООЛ.
Бай-Тайга район.

ПРОФУГЛАНЫЫШКЫННЫ— КИЧЭЭНГЕЙГЕ

Школа реформазының негелделеринде өөренекчилерниҢ профуглаңнышкын айтырыы чугула черни эелеп турар. Бистиң Кызылдың уран чүүл училищезинде профуглаңнышкын талазы-биле ажыл база кичээнгейниҢ төвүүде. УчилищениҢ башкылары сургуулдар чыып, шилип алырыбиле агитация-пропаганда ажылын багай эвес чорудуп келгеннер. Сургуулдар четчелээра оларның кол соруглаарының бирээзи. Бо талазы-биле күш-ажылдың хоочуну дуржулгалыг башкы А. А. Платонычева удуртказ болуур чогуур ажылдарны кылып келген.

1984—85 өөредилге чылында училищениҢ эмыдыралының дугайында телевиденнеге беш дамчыдылганы кылган. Анаа училищениҢ сургуулдарының база башкыларының болуп эртип турар культурлуг хемчеглер дугайында чугаа болган.

Профуглаңнышкын ажылынга республиканың районнарыныҢ үүлише башкыларының үлүүшкүнүнерин база ажыглап турар бис. 3—4 башкылардан тургустунган бригада суурларга беседаларны эртиринп, концерттерни көргүзүп, өске-даа ажылдарны организастап келген. Эрткен өөредилге чылында ындыг бригада Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Эрзин районнарга барган. Бистиң училищениҢ башкыларыңга район-биле харылзаа тударынга райкүүскомнарның культура килдистери, уругларның ураа үүд школалары дузаны көргүзүп турар.

Сургуулдарны шилип алгаш мергежилиңге ыяк болуруп, келир үеде мергежилиңге оларның соңуургалын күштелдирери-биле бир дутаар курстан эгелеп, профуглаңнышкын ажылын башкылар чорудуп турар. Ылангыя өөредилгениҢ баштайгы чартык чылында олар бергедерге таваржып болур. ӨөредилгениҢ чаа аргахевиринге сургуулдуң чаңчыгарынга дузаа көргүзери башкылар коллективиниҢ бир кол соруглазы. Кичээлдер расписаниезин, сургуулдуң хүн чурумун шын тургузары эвээш эвес рольдуг. «Өөренип өөрен» деп база өске-даа темаларга лекция, беседаларны башкылар ол үеде хөйүү-биле ажыглап турар.

Ураа үүд училищези бөгүн оон үш мергежилге сургуулдарны өөредип турар. Ылангыя библиотека салбырының башкылары сургуулдар ол ажылга хандыкшылдыг болуун дээш хөй солун үүлдерни организастап, өөредип турар. Практиктиг ажыл үезинде уруглар хөйүү биле ап, сонуургалбиле ажылдаар. Ынчангаш училище библиотекалар-биле доктаамал харылзаалыг. А. Н. Островский, А. П. Гайдар, А. М. Горький аттыг библиотекаларга бистиң сургуулдар өөредилге практиказын эртиринп турар. Оон ажыдда олар Тывага библиотека ажылының хоочуннары А. А. Давыдова, РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы А. А. Шзенова, Т. В. Мязина болгаш өскелер-биле-даа солуун уужуражылгаларны организастап, воннар сайгарылгазын кылып турарлар. Бистиң сургуулдарывыстың практика эрттиреринге районнарда чогуур дузаны чедирип, хөй үүлдерге өөредип турар коллективтер база бар. Чиижээлээрге, Каа-Хем районуң төнчүттүнген библиотека системазы, Улуг-ХеминиҢ Хайыракан, Таңдының Элегес көдээ библиотекалары оларга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургузуп келген.

Бистиң сургуулдарывыс хоозуп үнген соонда база профуглаңнышкын ажылын үлемчилап турар бис. Күш-ажылчы башкайгы базынарының үезинде аныяк доозукчу бергелерге таваржыр. Бүдүрүлгете чанчыгып, бергелерин дүрген ижип эртеринге дуза көргүзерин ону доостурган башкыларның сорулгазы. Өөредилге-кижиздилге ажылының шынарын экижидер-биле бистиң доозукчуларывыстың канчаар ажылдап турарының дугайында ажыл-агый азы будүрүлге чери үш чыл дургузунда характеристика биживирин практикалап эгелей берген бис. Оон чорук аныяк специалистиг салым-чолунга будүрүлгениҢ харыысалгазын база ол шыкаш башкыларының мурнунга доозукчуның харыысалгазын бедидеринге дузалыг.

Училищеге профуглаңнышкын ажылын экижидер-биле соруглалар салдынган, ону күүседирип-биле шудургу ажылдаар апаар бис. Бистиң ажылывыстан келир үедеги аныяк специалистиг ажылы, оон билип хамааржыр болганда, бистиң мурнуувуста харыысалга үлүг.

А. КОЖУРА,
училищениҢ башкызы.

Түңнел оюннарга киржиилии

КАДЫКШЫЛГАНЫҢ СТАРТТАРЫ

Кызыл хоорайга Чадаг чарын неделязының түңнер оюннарыңга школачыларны, үлегүүр будүрүлгелериниҢ, организацинналарның күш-культуржу коллективтериниҢ, тускай ортумак өөредилге черлериниҢ, профтехучилищелериниҢ сургуулдарын, дээдү өөредилге черлериниҢ студентилерин киржиримче чалаа тур бис.

В. И. Ленин аттыг шелге Чадаг чарын неделязының бамырлалынга турасказаткан митинг сентябрь 15-те 10 шакта болуур. Бүгү дистанцияларның старт алыр черн — Ленин кудумчузунда Кызылдың пединститут дужунда. Ангы-ангы дистанциялар аайы-биле маршруттар кол старттың ийи үүгүнче — Ленин кудумчузу-биле Н. Гастелло аттыг парк аксынче болгаш Гагарин кудумчузуун талазынче (куду) угланыр чорудар.

10 шак 30 минутада — хоочуннар чадаг чарыжы эгелээр. Хереэжеен улус 500 метрге — старт алыр чери пединститутган эгелээн Иштикти херектер министерствозунун дужунга чедип чаржыр. Эр улуус 1000 метрге маннаар, доктаар черн № 2 школа чаны.

10 шак 40 минутада — 500 метрге ол-ла маршрут-биле 5-ки классчылар чаржыр.

11 шакта алдыгы классчылар стартты алыр. Олар оолдар-даа, уруглар-даа 500 метрни эртер. Оолдар парк талазынче, а уруглар удурашыкак чүгүнче Гагарин кудумчузунга чедир.

11 шак 10 минутада — 7—8 классчын оолдары № 2 школага чедир, а уруглар көвүрүг бетинде скверге чедир маннажыр. Оларның маннаар хемчээли дөмей — 1000 метр.

11 шак 20 минутада — ол-ла маршрут-биле 9—10 классчын уруглары маннажыр. Үстүкү классчы оолдары 2 километрни маннажып эртер. Оларның маниш эртер оруу — чарыш эгелээр чердеө Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парк аксынга чедир, оон солагай талаже эргеш, Щетинкин-Кравченко кудумчулаш Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионунга чаны-биле Кызыл партизаннар кудумчузунда Кызыл партизаннарга турасказал чанынга доктаар.

11 шак 40 минутада — шак ол-ла маршрут-биле будүрүлгелер, организацин коллективтеринден эр улустар 2 километрниң, а хереэжеенner болуу 1 километрниң дистанцияларынга маннаар.

12 шакта — ортумак өөредилге черлериниҢ болгаш профтехучилищелериниҢ сургуулдары уругларның 1000 метрге чарыжы эгелээр. Ол-ла шакта оолдар 2 километрге стартче үжер.

12 шак 15 минутада — дээдү өөредилге черлериндеө хереэжеен күш-культуржулар 1000 метрге ,а эр улустар 3000 метрге чаржыр. 3 километрниң дистанциязы 2 километрниңбиле дөмей болгаш оон улаштыр чораан доктаар черн Ленин шөлүнге келир.

12 шак 30 минутада 5 километрге маннаар күзелдиг күш-культуржулар стартче үнүптер. Ол дистанцияның киржикчилери 3 километрниң оруу-биле чораан, пединститут чанынга келгеш, Ленин кудумчузуче эзй берип, ону куду бадар болгаш көвүрүг чанында сесерликке четкеш, оон дедир ээп алгаш, старт шугумунга кээп төндүрер.

Кадыкшылганың оруктары силерни манап тур.

ЧЕЧЕКТЕР ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Буреп-Хем суурга хереэжеенер чөвүлелиниҢ (даргазы Л. К. Монгуш) удуртулгазы-биле чечектер делгелгезин организастап эрттиргеп. Организациялар аайы-биле болгаш хуузунда тараан чечектерни делгээн. Ясли-садтың «Кезээде хүн хүннеп турзун» деп темалыг делгээн чечээ бирги черни алган, хуузунда чечектерден бирги черни школада кушажылдың хоочуну, башкы Евгения Ивановна Комлеванын, ийиги черни Надежда Антоновна Кудрявцевашың чечээ алган.

С. САРЫГ.
Каа-Хем району.

ТЛВ

СЕНТЯБРЬ 13-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыт ундурүлге. 9.10 — Мультфильмнер: «Петя-петушок», «Ножницы и мальчик». 9.25 — «Город над головой». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 10.45 — Медээлер.

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Сезен чылдарның коммунистери». Док. фильмнер: «Дмитрий Моторный», «Звено в цепи». 15.25 — Москва башкыларының хору ырлаар. 15.40 — Орус чугаа. 16.15 — XVIII вектиң орус вокалдыг янрикозы. 16.45 — «По коням». Б. Васильевтиң «Кайгамчык алды кижи» деп рассказы-биле уругларга уран-чечен телефильм. 17.50 — Баскетбол талазы-биле Европаның чемпионады. Херээжеңнер. Испанияның шиликтиг командазы — ССРЭ-ниң шиликтиг командазы. Италиядан дамчыдылга. 18.30 — Улустуң аялгалары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — «Мадонны революции. Нигерчуя, год 1985». Док. фильмниң башкызы көргүзүү. 19.30 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу. «Спартак» — «Динамо» (Киев). 21.00 —«Үе». 21.35 — Театр дугайында рассказтар. «Ю. А. Завазскийниң бажыңында». 22.30— «Музыкалыг часкаар». Эстрада дамчыдылгазы. 23.00 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыт ундурүлге. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Живём в Эрнщкесе». Док. фильм. 8.35; 9.35 —Тоогу. 4 класс. Бурунгу Киевте. 9.05; 12.40 — Англи дыл. 10.05 — География. Хемнер болгаш көлдер. 10.35; 11.40 — Ырлыг тоожулар. 5 класс. 11.05 — «Родом из военных лет». Эртем-нептереддиг фильм. 12.10 — Астрономия. 10 класс. Сылдыстыг дээр. 13.10 — «Четвертая высота». Биижимеддиг уран-чечен фильм. 14.25 — «Төөгүнүң арыннарын». Петербургтуң «Ажылчын аңгыны хоставры дээш демиселдиң эвилелиниҢ тургустунганының 90 чылынга. 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Кежээ бүргүзүнде премьера». КрасноярскиниҢ телестудиязының дамчыдылгазы. 19.00 — Уругларга фильм. 19.05 — «Азия төвү». Программада: «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели», «Арга-арыг ажылдакчыларының хүнүнге», Медээлер. 19.35 — Киножурнал. 19.45 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удумар, чаштар!» «Бабушкин зонтик». Мультфильм. 20.15 — Оны кылып шыдаар силер. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Грипп Конг-Конгэ». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 23.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу. «Факел» — «Динамо» (Минск). 23.45 — «Бир эвес кадык болуксаңза». 00.00—00.50 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу. «Торпедо» (Москва) — СКА (Хабаровск).

Агаа

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Соңгу-барыын чүктеп хаттың дүргеии 7—12 метр. Чамдык черлерге хар холуктыг бичe чаңгыстаар. Дүне 1—6 градус чылыг, чамдык черлерге 0—5 градус соор. Хүндүс 12—17 градус, чамдык районнарга 6—11 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп, аязыр. Соңгу-барыын чүктеп хаттың дүргеии 7—12 метр. Дүне аглаарның температуразы тик градус, хүндүс 13—15 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

СЕНТЯБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Черная стрела» 9.30, «Вариант «Зомби» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Лосси» 9.30, «На площади Гарибальди» 11.20, 13.50, 15.40, «Затянувшаяся распятая» 17.20, 20.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тутси» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30, «Солнце в кармане» 11.00 шактарда

«ВОСТОК»: «Укрощение строптивого» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Вера, надежда, любовь» 18.00, 20.00 шактарда.

БИСТИҢ ХООРАЙНЫҢ ААЛЧЫЛАРЫҢГА БОЛГАШ КЫЗЫЛЧЫЛАРГА

Москва областың филармониязының артистериниҢ Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Клара Данчай-ооловна киржилгези-биле бо чылдың сентябрь 15-те хогжум-шиин театрынга 17.00 болгаш 19.30 шактарда болур концерттерни кээп көөрүүче силерни чалап турар.

Тыва курфилармониязының дирекциязы.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 8. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыксалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийни аймырал болгаш үлетнүр килдистериниҢ 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниҢ 2-37-13, чагаа килдизиниҢ 2-41-27, информация килдизиниҢ 2-20-60, культура килдизиниҢ 2-23-54; «сөлээ ажыл-агый килдизиниҢ 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниҢ 2-12-45 солун челбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катаа үжер.

Чагыт № 3121.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниҢ талазы-биле күрүне комитединиҢ типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00647

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 214 (12914) | 1985 чылдың сентябрь 14, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өгтээ 3 көпеек.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Тюмень областа барып чораанының, аңаа болган партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралының, ажылчы чоннар-биле ужуражышкынарының болгаш беседаларының дугайында эш М. С. Горбачевтуң дыңнадыын СЭКП ТК-ның Политбюрозу эвилелиг хуралынга чугаалажып көргеш.

Ол хемчеглер партияның экономиктиг политиказын, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шинтирлерин боттандырарынга, чурттуң одалга-энергетиктиг кол баазазын — Барыын Сибирниң нефть-газ комплекизинин улам ынайгы хөгжүлдезин хандырарынга чугула ужур-дузалыг дээрзин хуралга демдеглээн. Ол девискээрге бүдүрүкчү күштерин улам ынай хөгжүдер, нефть болгаш газ тывыжының черлеринде ажыл-херектиг байдалын экижиндер, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, капитал тудугну сайзырангайжыдар, өрүмнээр болгаш өске-даа дериглөрниң техниктиг деннелин, шынарын болгаш быжыг чоруун бедидер талазы-биле министерстволарның болгаш ведомстволарның, чер-черниң партия, совет, ажыл-агый болгаш хөй-нийтн организациляларының сорулгаларын тодаргайлаан.

Ажылчы чоннарга эргежок чугула социал-амыдырал байдалдарны тургузарынче, чуртталга бажыңнарын, культура-амыдырал ужур-дузалыг объектилерни тудар талазы-биле даалгаларны чугаажок күүседирин хандырарынче, садыгны болгаш хандырылганы экижиндерниче онза кичээнгейин угландырган.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырар, көдээ ажыл-агыйга болгаш агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа адырларынга эртем-техниктиг депшилгенин дүргедедир айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-ниң Целиноград хоорайга эртиргеи чөвүлел хуралының түнелдерин Политбюро чугаалажып көргеш. Аграр политиканы боттандырар, чурттуң социал-экономиктиг сорулгаларын иниитизи-биле улам-на чедиишкинниг шинтирлээр талазы-биле партияның ажыл-чорудулгазын күштелдирериниг чөвүлел хуралга салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседири улуг ужур-дузалыг болур деп, хүлээп алдынган доктаалда демдеглээн.

Аграр секторунда тургуступ-ган бүдүрүлге-экономиктиг күчү ажыл-агыйны башкарарының интенсивтиг методтарын улуг хемчээлге нептередип ажылгазарынче, аңаа үдезилээп, чонга аъш-чемни, үлетпүрге чиг эттиг бээриниң өзүлде темпилерин дүргедедириниче шилчиишкинниң хандырып турар дээрзи онзалап демдеглеттинген. Ол дээрге бүгү деннелдериниң партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының ажыл-чорудулгазының, күш-ажылчы коллективтериниң, чурттуң агроүлетпүр комплекизиниң миллион-миллион ажылчыларының хүн бүрүде ажылының кол угланышкыннарының бирээзи болгаш турар ужурлуг.

«Арагалаар чорукту болгаш алкоголизмни узутказр талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалының күүселдезиниң чоруп турарының дугайында айтырыгны Политбюро чугаалажып көрген. Ол хемчеглерни ажылчы чоннар бүрүнү-биле деткээн болгаш ук хемчеглер күш-ажылчы болгаш хөй-нийтиин идепкейлиг чорукту бедидерине идигни берип, иниитиледе кижилерниң мөзү-шыыр байдалынга таарымчалыг салдарлыг болуп турары демдеглеттинген. Арагалаар чорукка удур демдеглеп күштелдиреринче угланган хоойлуудулгага ескерилгелерни киирер дугайында санаалдарны түүлдүг деп санаан.

Бо угланышкынга чедип алдынган таарымчалыг түүлдерни быжыглаар болгаш бар четпестерни чайладыр талазы-биле ажылды күштелдирерии партия органнарынга болгаш партия эге организациляларына сүмелээн. Садыгны, амыдырал хандырылгазын болгаш ажылчы чоннарның дыштанылгазын организастазарын экижиндер талазы-биле немелде хемчеглерни хамаарышкан күрүне органнарынын, ол шынаар профэвилелдериниң, комсомолдуң болгаш хөй-нийтиниң өске-даа организациляларының шугуму-биле боттандырары эргежок чугула деп санаан көрген. Бистиң амыдыралывыстың норма-чижээ кылдыр арага ишпес чорукту хандырып бадыткаары — пинти партияның, пинти күрүнениң эң чугула сорулгазы болгаш ол сорулганы моон соңгаар-даа шинтирлиг болгаш чайгылыш покка боттандырар дээрзи онзалап демдеглеттинген. Бо айтырыг талазы-биле доктаалды парлалгага үндүрер.

Бүгү-эвилел ужур-дузалыг курорт болуп Улуг Ялтаны улам ынай хөгжүдер дугайында Украин ССР-ниң партия болгаш күрүне органнарының сапалдарын Политбюро деткээн. Санаторий-курорт албан черлерни аңаа тударын калбартыр, оларның ажылының деннелии бедидер, хоорайның хандырылга болгаш коммунал ажыл-агыйын сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылыры база боттандырары чугула деп көрдүнген.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш М. С. Горбачевтуң Мооддун Араттың революстуг намының ТК-зының Чиигине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумуиуң Даргазы Ж. Батмунх-биле ажылчын ужуражышкынының түнелдерии Политбюро чугаалажып көрген болгаш чүүлдүг деп санаан. ССРЭ-ниң болгаш МАР-ның аразынга 2000 чылга чедир үеде экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылганы хөгжүдериниң Москвага ат салдынган узун хуусаалыг программазы ийи чурттарның аразында улус ажыл-агыйының чанчыл болган харылзааларының ажыктыын бедидерине чаа аргаларны ажыдып турар. Акы-дүнма ийи-ралдың болган бот-боттарын бүрүн билчиринии байдалынга болган ужуражышкын Совет Эвилелиниң болгаш МАР-ның аразынга харылзааларны улам ынай быжыглаарынга, политиктиг болгаш экономиктиг амыдыралдың янзы-бүрү адырларынга, тайбыкны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынче угланган дашпыкы политиканы чайгылыш чокка боттандырарынга оларның кады ажылдажылганын хамыладырынга идиглиг болур дээрзи демдеглеттинген.

Эш М. С. Горбачевтуң француз компартияның Чиигине секретары Ж. Марше-биле ужуражышкынының түнелдерин түүлдүг деп көрген. Совет болгаш француз коммунистер империализмге болган боо-чепсектерни ооң эдерее будүрүп турарынга удур, ылангыя айыылдыг «сыдыс дайынарыпын» планнарынга удур, тайбың болгаш улустарның аймак чок чоруу дээш, социализм дээш демиселге дайынчы өөнүктер болгаш эвилелчилер болуп туржун турарын сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн. Совет Эвилелиниң болгаш Францияның аразынга, ийи чурттарның улустарының аразынга бүгү талаалыг кады ажылдажылганы быжыглаарынга болгаш хөгжүдеринге хамаарыштыр СЭКП-ниң болгаш ФКП-ниң туруштарының бир дөмей пиитилешкээнинин чугула ужур-дузазы онзалап демдеглеттинген.

Вьетнамның хамаарышпас чоруун чарлаанындан бээр 40 чылының байырлалынга барып чораан эш В. И. Воротников баштаан совет партия-күрүне делегациязының аян-чоруунуң түнелдерин ол ышкаш чурттуң иштики болгаш даштыкы политиказының чамдык өскедээ айтырыглары Политбюронуң хуралынга чугаалажып көрген.

ҮЕНИ ЧӨП АЖЫГЛААШ

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң ажыл-ишчилери иниитиниң малынга хоолулуг мал чемни чогуур үезинде шынарлыг кылдыр белеткеп алыр дээш идепкейлиг ажылдап турарлар.

Совхоз бо чылын 2800 тонна сигенни кезип белеткээр ялаанныг. Оны бо хүнерде 2594 тонна чедирии, күүседир чоокшуудаан. Сиген кезиидезиинде механизастаттынган ийи звено бар. Олардың кайызыдаа 1250-1250 тонна сигенни кезип белеткээр ужурлуг. Тракторист Бакаан Чымбалдайның звенозу 903 тонианы, Бавуу Бүрбүчаптың звенозу 792 тонианы белеткээш хүлээттиннер. Ол звеноларның ажылишчилери планнарын чедир болгаш ажыр күүседир дээш соолгу үеде агаар-бойдустуң аяс кавы хүннерии чөп ажыттлап, ажылдың темпизин шапкынчыдынар. Үк звеноларда онаашкан ажылынга кызымак муиакчылар хөй. Оларга аныяк трактористер Юрий Амыртаа, Алдын-оол Сайылгаан, Тайбың Намнай, Мунзук Артына, сигеи болдүрүкчүлери хоочуинар Бакаан Чымбалдай, Кара-оол Кенден, сараттакчылар Десиижек Чымчак-Кара, Чыртык Шүйнеи олар кызымак ажылдап, хүи үлүүн 130-150 хуу чедирнп турарлар.

Сигеи белеткелинде механизастаттынган звеноларлан аңгыда хол кадыры-биле сигеи кезер 4 звено база ажылдап турар. Оларның звено бүрүзү 50 тонна сигенни кезип белеткээр хүлээлге алгаш, ону август айда ажыр күүсеткиннер. Ол звеноларлан суттатчылар Валерий Чанчыл, Анатолий Даваадор оларның удуртқан звенолары планнарын 70-дея 100 тонна чедир күүсеткиннер. Ол ышкаш Ак-Туругда ыяш ажылагый черииің салбырында звено 60 тонна сигеи кезер онаалдазын 80 тонна кылдыр ажыр күүсеткеш, совхозка түлээткеи. Олардан Иван Дамба, Бичеол Моңгуш, Михаил Моңгуш болгаш Владимир Конгарак олар эки ажылдаан, мактатканнар.

Ак-Туруг ортумак школаның башкылары, техниктиг ажылчиилары Шөлүк-Хову аксында оймактардан хол кадыры-биле аралай кезип тургаш, 16 тонна сигенни совхозка дужаагаи. Ажылның Сергей Шожуттуң удурткаиы үстүкү класстың өреникчилери совхозка өредилге чылының эгезинге чедир Сарыг-Бүлүк деп черниң трактор-биле кестиимес алаактарда дээ, хараган аразында сигенни аралап кезип тургаш, 61 тонна сигенни белеткээннер. Мал чемниң белеткелиигe Ак-Туругда 7 дугаар профтехучилищениң оруқ-сентелге участогунуң, Булуи-Терек ортумак школазының бүдүрүлге баазазының өреникчилер бригадазы болгаш өске-даа организациялар онаалдаларын ажыр күүсеткиннер.

Иниитизи-биле совхоз девискээрииде ажылдап турар албан организациялар, тудуг, МТМ, малчыннар бригадазы, совхозтуң ажыл-ишчилери бо хүннерге чедир 899 тонна эки шынарлыг сигенни белеткээн.

Хову-шөлдерде сигеи кезип турар ажыл-ишчилерге чем соортуң чедирип турар аныяк чоланыы Александр Куигааның ажыл-ижи макталдыг. Ол совхозтан, Арыг-Узуу, Найырал ажылчын кооперациялардан аъш-чемнерни үндүрүп алгаш, хову-трактор бригадаларының столоваяларынга, тус-тус бригадаларга садыглап, оларга амданныг хлеб, эки шынарлыг уът болгаш ногаа аймаан доктаамал чедирии берип келгеи.

Совхозтуң сигенчилери артқан сигенни кыска хуусаада кезер, иниитиниң малынга четчир санныг болдүүн чемнериин курлавырларын тургузар база СЭКП-ниң XXVII съездизии төлептиг уткуур дээш күжемишкинниг ажылдап турар.

С. СОТНАМ.

БҮРҮН КҮҮСЕДИР

Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң мал чемни белеткекчилери сигеи кезер планны бо хүнерге 91,6 хуу күүседип алган. Сигенчи коллективтерден Г. Цыбикмик удурткаиы бригада 1138 тонна сигеи кезип белеткээр планын 138 хуу кылдыр ажыр боттандырган.

Совхозтуң сигенчилери ажыл-ишчилерге чем соортуң чедирип турар аныяк чоланыы Александр Куигааның ажыл-ижи макталдыг. Ол совхозтан, Арыг-Узуу, Найырал ажылчын кооперациялардан аъш-чемнерни үндүрүп алгаш, хову-трактор бригадаларының столоваяларынга, тус-тус бригадаларга садыглап, оларга амданныг хлеб, эки шынарлыг уът болгаш ногаа аймаан доктаамал чедирии берип келгеи.

Совхозтуң сигенчилери артқан сигенни кыска хуусаада кезер, иниитиниң малынга четчир санныг болдүүн чемнериин курлавырларын тургузар база СЭКП-ниң XXVII съездизии төлептиг уткуур дээш күжемишкинниг ажылдап турар.

С. СОТНАМ.

Бир совхозтан медээлер

ИЙИГИ ДҮЖҮТ

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң К. Лаажыгга удурткан мал чемни белеткээриниң комплекстиг бригадазы 4400 тонна сигенни кезип саравтаар аландыг. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары түрээ-дээ, бригада сентябрь 9-ка чедир 3885 тонна эки шынарлыг сигенни белеткээн.

Бо хүнерде бригада Торгалыгда 300 гектар медеии ийиги кезиидезиниче кирипкеи. Сигенчилер суг алган шыктарлыг Сернлит-Дэлгей баар. Олар аңаа 500 ажыг тонна сигенни белеткээрии хүлээнгенинер.

Медеии ийиги кезиидеи удаас доостур. Сигенчилер суг алган шыктарлыг Сернлит-Дэлгей баар. Олар аңаа 500 ажыг тонна сигенни белеткээрии хүлээнгенинер.

КУКУРУЗА АЖААТТЫНГАН

Совхозтуң механизаторлары кукурузаны бештайгы донатка алыспаа дээш эрестиг ажылдаан. Чаатының Улуг-Шыкта 70 гектар шөлде ажыл хайчыккан.

Чаъс чаап, машиналар малгашка дүжүп туровааи, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң директорузы, парткому, Торгалыгкадээ Советтиң күүскоюзу эргежок чугула хемчеглерни ап, механизаторларның, чолаачыларның ортузунга масса-политиктиг ажылдарны күштелдирген. Ооң түнелиидe 2000 тонна бедик шынарлыг силосту кыска хуусаада белеткээн.

Бо ажылдарга кукуруза комбайиларының башкарыкчылары Балды Суур-оол, Аратына Кызыл-оол, чолаачылар Сергей Түлүш, Намчал-оол Уйнук-оол, Виктор Дамба-Хуурак эң идепкейлиг киришкен.

Механизмнерии туруушкун чок ажылдаарыиче доктаамал сагыш салдынган. Кадмакчы Таспаанчык Бичеоол, эдикчи Севек-оол Кайоол кукуруза ажаалдазының үезинде эш-соруунге боттуг дузалыг катнаан.

К. ЧӨРЕЙ.

ӨӨКТҮҢ ШӨЛДЕРИНДЕ

Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозтуң шөлдеринде чаагай дүжүттү ажаап алырынче бүгү күштү мөөнүзээн. Баштайгы шенелде кезилдеии беш хонук бурунгаар чоруткан. Комбайинар ынчан колдуунда үреликшкин чок ажылдаан. Ол ажыл-агыйның элээи кап тараажылары боттарының комбайиларын алгаш, кожазында «Хадың» совхозтуң тараазын база ажаашкаш чедип келгеи.

Шөлдерден келгеи дүжүттү урар шаилы дериң алганы эки. Ынчалза-даа ында тараз курлавыр дериге чок.

Ол совхозта тараа шаңында ажылдап турар ажылчыларлан слесарь Василий Сердюков, Галина Балбар, Сарыглар Чечек, Түлүш Күзеимаа эккелген дүжүттү дүргев арыглап, кургадып турар.

ЧУРУКТАРДА: Бии-Хемде «Өөк» совхозтуң чолаачызы Николай Серек, машина кырында теп шаның ажылчыны, слесарь Василий Сердюков, ажыл-агыйның шөлдеринде чаагай үнген суланы ажаап турары.

О. ОНДАРНЫҢ фотолары.

Бегүн «Шын» солуунуң КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунуң № 3 механизаттынган отрядының комбайиерлери Василий Ондар, Вадим Сүдер-оол, Оюн-оол Ооржак оларның эң сеткилдиг, шалыпчы ажиниге тураскаадып кедүрген.

Дуржулгалыг комбайиерлер хүнде 19,5 гектар черииң тараазын чыттыр кестирер онаалдазын ийи, ийи чартык катап ажыр күүседип, отрядта соцчарышты-кың мурнуку одуруун бүзүрелдии-биле эзлеп турарлар. Совхоз бо хүнерде гектар чер бүрүзүидеи 15—16 центнер тарааны ажаап ап турар.

Республиканың тараажылары, дүжүт ажаалдазының киржинчилери, соцчарышка идепкейлиг киржип, ажылынар темпизин шапкынчыдынар!

ТУРА-СОРУУ БЕДИК

«Ак-Туруг» совхозтуң Кара-Сугда тараан арбайны тавычалай кезип киripкеи. Специалистериниң болгаш тараажыларның санап турары-биле алырга, ында үүс гектар шөлден 180—200 тонна дүжүттү ап болурунуң аргаазы бар.

Баштай бышкаи чаагай арбай бот-орулга-чарылгалыг хову-трактор бригадазының кежигүннериниң хей аъдын кедүрген. Комбайиердер Ужар-Маадыр Ондар, Виктор Чамыян, Смирнов Беган-ийиги эзлегии ажыглап, хүи нормазын доктаамал 150—200 хуу күүседип турар. Улуг-Ховуда кызылтасты база-да чыттыр кестирип эгелзон. Ында 150 гектар шөлде суланы каш хонгаш ажаап кирер.

Хову трактор бригадазының кежигүннери өстурген дүжүдүн кыска хуусаада чидириг чок ажаап алыр дээш тура-соруу бедик ажылдап турар.

СТУДЕНТИЛЕРНИҢ ДУЗАЗЫ

Кызылдың педагогика институдунуң Н. Н. Нартыевке удурткан студентилер бөлүү «УТКА 25 чылы» совхозка картофель ажаалдазында киржип турар. Олар Инек-Дашта 15 гектар шөлдүң дүжүдүн он хонук иштинде бүрүн ажаап доозарын хүлээнгеннер.

Баштайгы хүнперде 20 кижи 25 тонна картофельди казып, нормадан ажыр беш тоннаны шыгжамырже чоруткан. Ногаа ажаалдазында студентилер Владимир Ооржак, Светлана Моңгуш, Рита Семис-оол болгаш өскелер-даа идепкейлиг киришкеннер.

Арыг-Узуу салбырның удуртулгазы (эргелекчизи Д. Мылдык) студентилериниң ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Олар иниги чуртталга бажыңы, орун херекселдери болгаш аъш-чем-биле эки хандыртынган.

Картофель ажаалдазы доостуру билек студентилер төп шаңга барып ажылдаарлар.

Ч. КЕЖИК-ООЛ,
Улуг-Хем район.

КЫШТАГЛААШКЫН ХҮР БОЛУР

ТАМБОВ. (СЭТА). Ол областың ажыл-агыйлары иниииң малынга тодуг-догаа кыштаглаашкынны белеткеп турар. Ында хоолулуг холумак чем —силосту салып эгелзон. Кукурузаның мочургаларын-биле холуштурар хээндектээн свёкла-ны, кабачкыны, тыкваны, тараа кудуруун силостап турар.

Области баштайгы он-он муң тонна ыядыг мал чемни курлавырлаан. Иниизи-биле 300 муң тонна ажыг силосту салыр ужурлуг.

ҮЕ МАНАВАС, ТЕМПИНИ ШАПКЫНЧЫДАР

Районнар	Иниги шелүү (га)	Бастырганы (га)	Дүжүдү ц/га
Бай-Тайга	1300	89	5,5
Моңгүн-Тайга	—	—	—
Барыын-Хемчик	3750	—	—
Өвүр	—	—	—
Сүт-Хөл	4510	689	10,7
Чөөн-Хемчик	12510	271	10,0
Улуг-Хем	15700	1701	8,3
Таңды	42180	3265	8,3
Бии-Хем	24300	1007	10,6
Тожу	—	—	—
Каа-Хем	26898	3059	12,7
Тес-Хем	2060	610	6,0
Эрзин	2970	—	—
Кызыл	23000	1302	16,4
Республика	160000	11993	10,5
1984 чылда тургаиы		11974	8,2

Районнарның ажыл-ишчилери бо хүнперде тараа культураларын чидириг чок ажаап алыры-биле чымыштыг иште хаара түттүнган. Өстүрүп алган дүжүдүнүң баштайгы гектардан 8,2 центнерии алган турган болза, бо чылын 10,5 центнер. Бо көргүзүт оон-даа бедик боон болурунуң бүгү барымдазы чер ажылдыгларда бар. Ажок дүжүттүр шөлдерииң тараазы чедир быштаанындан база сөөлгү чаъстар соонда үнген, чаш тараа-биле холушкавындан ам-даа сыпта турбушаан. Республикада иниизи-биле 12,6 муң тонна тарааны бастырып алган.

Каа-Хеминиң «Бурунгаар», Кызыл районнуң «Тиилелге», «Сукпак» совхозтарының, Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының дуржулга-будүрүлге ажыл-агыйының тараажылары чугула кампаниига бедик харысаалгалыг боон, ажылын элээн шуудазы бергеннер. Чижээлээрге, «Бурунгаар» совхоз өстүрүп алган дүжүдүнүң үштүк бир кезиин ажаап ап, план ёзутаар белеткээр ужурлуг сигеннің 68 хуузун белеткеп ап, эрткен чылдың деиелиидеи 16065 тонна хей сигенни курлавырлап алган. Улуг-Хем, Каа-Хем районнарның ажыл-агыйлары планныг онаалдаларын кайыы-даа сезен хуу чедир күүседип, өске районнарны мурнаа турар. Белеткээр ужурлуг сигеннің түүлде 37 хуузун белеткеп алган Тожу, 57 хуузун курлавырлап алган Бай-Тайга иниинің малынга четчир ужурлуг мал чемни белеткеп ап шыдаваанының кырында келген.

Иниизи-биле республика мал чемнериниң талазы-биле онаалдазының 75 хуузун күүседип алган. Соок кээп, мал чемни белеткеллиге саныыр-ла хонуктар арткан, ынчангаш бо чугула ажылдың темпизин шапкынчыдары эргежок чугула.

РЕСПУБЛИКАДА ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫ (СЕНТЯБРЬ 12-НИҢ МЕДЭЭЗИ-БИЛЕ).

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

ДУВУРЭЭЗИН КАЙЫЫН ҮНГЕНИЛ?

Кадзо ажыл-агый министерствозунуң автобазазы — улуг бүдүрүлге, бодунуң харыызап турар сорулгалары-даа чүгүдә — сонхоотарынга төнчүттинген чүүк сөөртүлгезин болгаш кадзо ажыл-агыйның бүгү сезонныг кампанияларын хандырары. Автобазаның коммунистеринге чоокта чаа болуп эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралынга партбюро секретары М. В. Мерзликованың илеткели ажыл-агый торудулгазында чамдык чедишкиннерин, кылып чоруткан ажылдарын демдеглээри-биле кызыгаарлаттынган, коллективти, коммунистерни дүвүредип турар чидиг айтырыгларны шиитпирлээри дээш партбюро, автобазаның администрациязы, хөй-иннүң организациялары чүү кылып келгенин, кандыг хемчеглерни боттандырары чугулазында ажыг кынрбейн барган. Ниитизин-биле отчёттуг үеде партбюроның ажылын чүгээр деп демдеглээр-даа, хуралга коммунистер администрациянын, партбюроның ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр шыйгыы шүтүмчүзелди кылган.

Ийе, автобаза коллективиниң планныг даалгаларны күүседир дээш ажык шудургу ажылдан, ай, квартал планнарының көргүзүглериң ажыр күүседип-даа турар. Беш чылдың планныг даалгаларын, өске коллективтерде дег, ажыр күүсеткилээн, үениң мурнаан мурнакчылар санын өөрүп турар. Бо бүгүде администрацияның, партия организациязының ролю билдингир бар. Ынчалзажок коммунистерни, коллективти дүвүредип турар, шиитпирлеттинимээн айтырыгларны боттанмайн турарын хуралга санал бергеннер шын сеткилинден хомудан, улуг негелделиг шүтүмчүзелин. Чижээ, коммунист чоокчу Б. И. Петеримов бодунуң сеткилин мынчаар илереткен:

— Мен бо автобазада 1969 чылдан бээр ажылдап тур мен. Ынчан келгенимде-ле мында-мында чыдар ковуур даштар ан-даа чытышпаан, бичии-даа чаартылга чок. Машинаның ол-бо кезээ үрелээр бээрге, ону сеткеп кылып антар мастерская, дериг-херексел-даа немешпеди. А кижилеринге ажылдаар, дыштанып турар байдалының дугайында чеже чугаалаар боор. Он-үзеңби хонукта командировкалап, районнарга, соңхоотарга боттан ажылдан чоруй баар улустур бис, ол чорааш кандыг түргегделди кербес дээр, хонар-дүжер, чем-аъш чиир чер-даа чок болуур. Хандагайтыга чоокчуларга хонар бажың тудуп каан турду, ону эске организацияга берипкеп, ам ынаар чораш, черге азы кабинага дүрлүп алгаш хонар апарган бис. Ол дугайын чугаалаарга кулак дашты-биле эрте бээр, азы түгле саанын кырынга, демдеглеттинин артын калыр.

Ниитизин-биле администрацияның ажылдан турарында таваръмнар түүдер ховар-дыр. Орук чоруурда путёвка бижидин алыр дээш бензин чартык күнүү чидирер. Сеткеле кылып алырда, инженер-техниктиг ажылдакчыларны дилеп, кажан келирин, кайнын кестүп келирин маңаа шаг болур-дур. Бистиң бо четпестеринисти кым эдип бээрил?— деп айтырыгны ол бодунуң саналынга салган.

Ол шынаш мурнакчы чоокчулар А. А. Говоров, В. Ф. Глушков болгаш өскелер-даа таварымнайн турар түүдерни боттарының санаалдарынга ажыт-чажыт чок илереткеннер. Автобазада сеткеле албаны сандаргай, үрелгеп, сеттөөр машиналар олчаан турун бээр, материалдыг база дугайын чугаалаар болза: холда түгле маска биле кескн бар, станок, дериг-херексел-даа немешпеди. Машиналарывысты кара хөө кылдыр ерттедипве өгелеривис ол» деп хомудалын илередип турган. Дивель шимчедикчилиг машиналарны 40—50 градус соокка доңур тургузарга, оларның агретаттарынга, адилелиңге дыка хораглыг, ол дээрге түгле ажылдаар байдал дугайында сагыш салыышкын чогу ээвс, а технологтуг улуг хажыдыларга боон турарын база айтыпнар. Оон кадында сеткеткчи ажылчыннар шуут мынрыкпас, оларга ажылдаар, чурттаар байдалдар тургуспайн турда, кым ажылдаар боор, сеткеткчилер хүнде бир катап халас чемненир деп аазаашкын турза-даа, ону мыдыг-мындыг сан-хөө чылдагаанарынардан боттандырбайн турар.

Автобазага чаа машиналарны, күүчүлүг КамАЗ-тарны хөңнү хуваан бериң турар. Оларның ачызы-биле-ле планныг даалгалар күүсеттинин турарды билдингир. А сеткеткге албаны багай ажылдан, үрелгенивери олчаан турун бээр түвө болганда, чаа машиналар шуут «соңгу тыныжынга» чедир ажылдап турар, № 1, 2 техниктиг ажаалда-даа кылдыннас, ону кылыр арга-даа, дериг-херексел-даа чок, чедиппес. А оон кадында чаа КамАЗ-тарны дуржулга чок, үр эвес ажылдан турар кижилерге мунудуун каарга, үр болганда база үрелгеп берген турар таварылгалар бар. Ниитизин-биле автобазада будүрүлге сагыпга-чуруму, корум-чурум суда байдалдыг дең түвенн чоокчулаларының бот-боттарының машиналарының үүрмек кезектерин ооражыры безин хереченлеп турар. Партия хуралынга ол айтырыг безин кедүрүлү турганы коллективтиң ат-алдарынга багай, мынчыг херек-тир.

Партия организациязының отчёт-соңгулдалыг „дуралынга будүрүлге айтырыгларынга хамаарышкан талазын үстүнде тодаргай бижидим. Партия организациязының соңганы чаа бүзөзу, оон мурнундаазы дег хевээр ажылдаар болза, автобазаның удуртулгазының мурнунга ол айтырыгларны шиитпирлээринин талазы-биле шыңгыы негелделни тургузуп, үстүкү удуртур органнарга (Кадзо ажыл-агый министерствозунга база) будүрүлгенин материал-техниктиг базазының хөгжүдезинин талазы-биле айтырыгларны чедирип, шиитпирлерин хүлээп алырын чедип ап шыдавас болза, хуралга шугүмчүлел, чоокчуларның сагыпсыралы, дүвүрээнии база-да түвел чок түүл боон артары магат чок. Хуралдың хүн айтырыгының аразынга администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссияны соңгууру база киргеп турган. Ынчалзажок оске айтырыгларга чардыкканы ол ийикле, ол айтырыг шиитпирлеттинимейн ажык артып калган. Бо-даа болза, партия организациязының ажылында тодаргай эвес, турүүскен сорулганы чедип алырынга туруп чогун көргүүп турар.

Хуралга масса-политиктиг, идеологтуг ажылдың байдалынга хамаарыштыр илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа делгеренгей түвө чугаалавайн барды. Кескү агитацияга, социалистиг чарыш дугайында чугаалаар түвө тывылбаанын ол боон чадавас. Автобазаның дескээринде, конторазының иштн-даштында каракка илдигер лозуң-плакаттар, көргүүлүүлердиг стендилер-даа өскертинмее болду.

А ол хуралды, бир эвес оңу автобазаның начальнигн, кол инженери олуржуп, эрттирип турган түвө болза (олар кайызы-даа партия кежигүнү эвес), будүрүлге, ажыл-агыйжы хурал деп болур турган боор. Партийжи-организастыг ажыл талазы-биле илеткелге түгле каш хурал болганының, кежигүн дадмырының чылдазының дугайында киргеп, а 400 хире кижилиг коллективте 26-ла коммунист бар хирезинде, партия хүрээлелиниң өзүлдезинче отчёттуг үеде сагыш салбаан, кежигүнге-даа, кандидатка-даа кижи хүлээп албаан. Автобазада аныяктар база хөй, олардан түгле 4 кижи комсомолчу. Бо дээрге масса-политиктиг, кижизидилге ажылының, аныяктар-биле ажылдың судаа деңнелин хереченлеп турар.

Бо бүгүдеи кандыг түүнелди үндүрүп болуруп? Партия организациязының дайынчы арга-шинээзин, оон будүрүлге болгаш масса-политиктиг, кижизидилге айтырыгларын шиитпирлээринге ролюн канчап кедүрериң? Вир-ле дугаарында коммунистерниң деминг, шудургу хөделиры, чаа соңгуткан партбюроның идепкейлиг, салдынган сорулгаларны күүседири дээш кыымак ажылдаарын негээри чугула. Оон-биле кады партия хооркому, ол автобазада партбюроның ажылын кичээгей ап, боттуг дуваны көргүзери күзенчиг. Ол шынаш Кодзо ажыл-агый министерствону (төлээзи партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга келбээни — боттарының ол будүрүлгезинче кичээгей салбайн келгенин хереченлеп турар) автобазазының негелделериниче көрүүп, шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларга бодунуң үлүүн киирер болза вкн.

М. САЯ,
«Шынның» корр.

ДАГДЫНЫКЧЫ

Эрзин районнуң амыдырал хандырылга будүрүлге ергелелиңде Сеңил Кыргысовна Дажыпбаның аңаа ажылдаан стажы 20 чыл. Бо үеним дургузунда ол шилип алган мергежилиңге бердинген ишчи болбушсаң, байлак дуржулганы ноөнчеп алган. Оон уламыңдан ай планын ол 100—105 хуудан кудулаттайн келген.

С. К. Дажыпба—аныяктарның дагдыныкчызы. Оон арга-сүмези-биле ажылдан, дааранынкчының мергежилиңге хандыкшаалнар эвээш эвес. Оларның чандыктары ук будүрүлгеде артып калган, өскелери республиканың амыдырал хандырылга будүрүлге ергелелериңе багай эвес ажылдан чоруурлар. Чоокта чаа Сеңил Кыргысовна аныяк ажылчын Люся Кырны бодунга дагдыныш алган. Люся башкызы дег эки дааранынкчы болурунга ук коллективтиң кежигүнүнери бүтүрөп турарлар.

Т. КУНГА.

ЧУРУКТА: хоочун дааранынкчы С. К. Дажыпбаның тыва хөлүн канчаар дааранарын Л. Кырга айтып берип турары.

Авторнуң фотозу.

ОРУС РЕВОЛЮЦИЯДАН ТӨРУТТУНГЕН

КРАСНОЯРСК. (СЭТА-ның корр.). Сибирьның большевиктиң солуннарының эң хоочузу — «Красноярский рабочий» солуунуң сентябрь 12-де номери «20000» дээш сан-биле үнген. 1905 чылдың революстуг шимчээшкиннериниң хүннеринде үнген оон бирги номериңден бээр барык 80-чыл эрткен. Солуннуң саргарып, эргижирээн арыннары хамаарыштыр чазакты дүжүр октаварынче большевиктерниң кыйгырыгларының чалбыыштыг сеткерин бистиң үевиске чедирген. «Красноярский рабочий» солуң башкайгы беш чылдарның үезинде сибирьжилерни социализм тургузуушкунунче сорук киирип. Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун чылдарында оларны дайынчы болгаш күш-ажылчы маадырлыг чоруктарже кыйгырып турган.

Солун бегүн-даа Сибирьниң экономиктиг болгаш сөөлээ чаартылгазының талазы-биле улуг сорулгаларны шиитпирлээринге крайның партия организациязының болгаш ажылчыннар коллективтериниң дайынчы дузалакчызы болбушаан турар. Чижээ, КАТЭК-те, Саян-Шушенск ГЭС-те, Саянның алюминий заводунда үүшүкүнүүр редакциялардың белеткээни репортаждары, аналитиг болгаш шүтүмчүлелдиг чүүлдеринде күш-ажылдың мурнакчы арагаларын шептередиринге идиглиг боон турар.

УЖЕН БЕШ ЧЫЛ ДУРГУЗУНДА

Эртен эртенги «Тээлиг» совхозтуң төп таныңга чеде бердим. Ук совхозтуң хоочун чолаачыларының бирээзи Норбу Күжүтет машина чүдүрген, ишти түүлүк ажылдаан тур.

Норбу Чамырыкпайович өскен-терээн совхозунуга ужен беш чыл дургузунда чолаачылап келген. Ынча чеңнеп дургузунда республикада оон четпээн черн, билбес орукгары-даа чок. Ол хөй-тей берге болгаш ырак-узак оруктарны эртип келген хоочун чолаачыларның бирээзи. Машина-техникадыңга ол кончуг камнып, доктаамал үзеп-чаап, ымнап чоруур, чаңгыс-даа катап озаа-оодан кылып көрбээн. Аңамчы чолаачыларга үлегер-чижээн, арга-сүмезин ол күзелдиң-биле берип чоруур. Ак сеткилдиг, кызымак ажылы дээш Норбу Чамырыкпайовичиге совхозтуң директиязы хүндүлел бижиктер болгаш нотеткиг белектер-биле хөй удаа шаңнап, мактаан.

С. САЛЧАК.

БИЖИКТИГ-ХАЯНЫҢ СИГЕНЧИЛЕРИНДЕ

«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының Шапан-оол Сааяа үдуртүлгэ сигенчилерин механизастаттынган звенозу 315 га черинң шыпта чайгаар үнген сигенин кестирип, сараатган турар. Коллективте сараат салыкчыларын-биле кады шуута 11 кижи бар. Аңгы үеде олар гадан-ны 21 центнер сигенин кестирип, сараатган келген.

Дуржулгалыг механизатор Шапан-оол Сааң 12 чыл дургузунда сигенчилер коллективин баштап, ажыл-үүлеге үлегерин көргүзүп келген. Бо хүнерде ол сиген сараатгар машина кошкан тракторда ажылдап, хүнде үлүүн ажыр күүседип келген.

Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалы, чаастыг хүннер сигенчилерниң ажылынга шаптыктыг. Ынчалза-даа звено авс хүннерни чогумчалыг ажылдап, бедик будүрүкчүдүт ажылдаарының аргазын тып келгеннер.

Звеноның машина-техниказы үрелиишкин чок, үүрмек дүвүр сеткилин мынчаар илереткен:

— Мен бо автобазада 1969 чылдан бээр ажылдап тур мен. Ынчан келгенимде-ле мында-мында чыдар ковуур даштар ан-даа чытышпаан, бичии-даа чаартылга чок. Машинаның ол-бо кезээ үрелээр бээрге, ону сеткеп кылып антар мастерская, дериг-херексел-даа немешпеди. А кижилеринге ажылдаар, дыштанып турар байдалының дугайында чеже чугаалаар боор. Он-үзеңби хонукта командировкалап, районнарга, соңхоотарга боттан ажылдан чоруй баар улустур бис, ол чорааш кандыг түргегделди кербес дээр, хонар-дүжер, чем-аъш чиир чер-даа чок болуур. Хандагайтыга чолаачыларга хонар бажың тудуп каан турду, ону эске организацияга берипкеп, ам ынаар чораш, черге азы кабинага дүрлүп алгаш хонар апарган бис. Ол дугайын чугаалаарга кулак дашты-биле эрте бээр, азы түгле саанын кырынга, демдеглеттинин артын калыр.

Ниитизин-биле администрацияның ажылдан турарында таварымнар түүдер ховар-дыр. Орук чоруурда путёвка бижидин алыр дээш бензин чартык күнүү чидирер. Сеткеге кылып алырда, инженер-техниктиг ажылдакчыларны дилеп, кажан келирин, кайнын кестүп келирин маңаа шаг болур-дур. Бистиң бо четпестеринисти кым эдип бээрил?— деп айтырыгны ол бодунуң саналынга салган.

Ол шынаш мурнакчы чоокчулар А. А. Говоров, В. Ф. Глушков болгаш өскелер-даа таварымнайн турар түүдерни боттарының санаалдарынга ажыт-чажыт чок илереткеннер. Автобазада сеткеге албаны сандаргай, үрелгеп, сеттөөр машиналар олчаан турун бээр, материалдыг база дугайын чугаалаар болза: холда түгле маска биле кескн бар, станок, дериг-херексел-даа немешпеди. Машиналарывысты кара хөө кылдыр ерттедипве өгелеривис ол» деп хомудалын илередип турган. Дивель шимчедикчилиг машиналарны 40—50 градус соокка доңур тургузарга, оларның агретаттарынга, адилелиңге дыка хораглыг, ол дээрге түгле ажылдаар байдал дугайында сагыш салыышкын чогу ээвс, а технологтуг улуг хажыдыларга боон турарын база айтыпнар. Оон кадында сеткеткчи ажылчыннар шуут мынрыкпас, оларга ажылдаар, чурттаар байдалдар тургуспайн турда, кым ажылдаар боор, сеткеткчилер хүнде бир катап халас чемненир деп аазаашкын турза-даа, ону мыдыг-мындыг сан-хөө чылдагаанарынардан боттандырбайн турар.

Автобазага чаа машиналарны, күүчүлүг КамАЗ-тарны хөңнү хуваан бериң турар. Оларның ачызы-биле-ле планныг даалгалар күүсеттинин турарды билдингир. А сеткеткге албаны багай ажылдан, үрелгеннери олчаан турун бээр түвө болганда, чаа машиналар шуут «соңгу тыныжынга» чедир ажылдап турар, № 1, 2 техниктиг ажаалда-даа кылдыннас, ону кылыр арга-даа, дериг-херексел-даа чок, чедиппес. А оон кадында чаа КамАЗ-тарны дуржулга чок, үр эвес ажылдан турар кижилерге мунудуун каарга, үр болганда база үрелгеп берген турар таварымнар бар. Ниитизин-биле автобазада будүрүлге сагыпга-чуруму, корум-чурум суда байдалдыг дең түвенн чоокчулаларының бот-боттарының машиналарының үүрмек кезектерин ооражыры безин хереченлеп турар. Партия хуралынга ол айтырыг безин кедүрүлү турганы коллективтиң ат-алдарынга багай, мынчыг херек-тир.

Партия организациязының отчёт-соңгулдалыг „дуралынга будүрүлге айтырыгларынга хамаарышкан талазын үстүнде тодаргай бижидим. Партия организациязының соңганы чаа бүзөзу, оон мурнундаазы дег хевээр ажылдаар болза, автобазаның удуртулгазының мурнунга ол айтырыгларны шиитпирлээринин талазы-биле шыңгыы негелделни тургузуп, үстүкү удуртур органнарга (Кадзо ажыл-агый министерствозунга база) будүрүлгенин материал-техниктиг базазының хөгжүдезинин талазы-биле айтырыгларны чедирип, шиитпирлерин хүлээп алырын чедип ап шыдавас болза, хуралга шугүмчүлел, чоокчуларның сагыпсыралы, дүвүрээнии база-да түвел чок түүл боон артары магат чок. Хуралдың хүн айтырыгының аразынга администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссияны соңгууру база киргеп турган. Ынчалзажок оске айтырыгларга чардыкканы ол ийикле, ол айтырыг шиитпирлеттинимейн ажык артып калган. Бо-даа болза, партия организациязының ажылында тодаргай эвес, турүүскен сорулганы чедип алырынга туруп чогун көргүүп турар.

Хуралга масса-политиктиг, идеологтуг ажылдың байдалынга хамаарыштыр илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа делгеренгей түвө чугаалавайн барды. Кескү агитацияга, социалистиг чарыш дугайында чугаалаар түвө тывылбаанын ол боон чадавас. Автобазаның дескээринде, конторазының иштн-даштында каракка илдигер лозуң-плакаттар, көргүүлүүлердиг стендилер-даа өскертинмее болду.

А ол хуралды, бир эвес оңу автобазаның начальнигн, кол инженери олуржуп, эрттирип турган түвө болза (олар кайызы-даа партия кежигүнү эвес), будүрүлге, ажыл-агыйжы хурал деп болур турган боор. Партийжи-организастыг ажыл талазы-биле илеткелге түгле каш хурал болганының, кежигүн дадмырының чылдазының дугайында киргеп, а 400 хире кижилиг коллективте 26-ла коммунист бар хирезинде, партия хүрээлелиниң өзүлдезинче отчёттуг үеде сагыш салбаан, кежигүнге-даа, кандидатка-даа кижи хүлээп албаан. Автобазада аныяктар база хөй, олардан түгле 4 кижи комсомолчу. Бо дээрге масса-политиктиг, кижизидилге ажылының, аныяктар-биле ажылдың судаа деңнелин хереченлеп турар.

Бо бүгүдеи кандыг түүнелди үндүрүп болуруп? Партия организациязының дайынчы арга-шинээзин, оон будүрүлге болгаш масса-политиктиг, кижизидилге айтырыгларын шиитпирлээринге ролюн канчап кедүрериң? Вир-ле дугаарында коммунистерниң деминг, шудургу хөделиры, чаа соңгуткан партбюроның идепкейлиг, салдынган сорулгаларны күүседири дээш кыымак ажылдаарын негээри чугула. Оон-биле кады партия хооркому, ол автобазада партбюроның ажылын кичээгей ап, боттуг дуваны көргүзери күзенчиг. Ол шынаш Кодзо ажыл-агый министерствону (төлээзи партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга келбээни — боттарының ол будүрүлгезинче кичээгей салбайн келгенин хереченлеп турар) автобазазының негелделериниче көрүүп, шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларга бодунуң үлүүн киирер болза вкн.

М. САЯ,
«Шынның» корр.

ЧЕТТИРГЕНИМ ИЛЕРЕТТИМ

Ол-ла дааранынга негинин коллективин бо чылдың социалистиг хүлээлгелерин, ниитн беш чылдың планныг даалгаларын чеднишкининг күүседир дээш бир деминг демисежип турар коллектив деп хөөрем чок чугаалаар болур. Чаңгыс улут аалда олурупкан чайкыс чок ажылдаан ол дааранынкчылар ажыл шагын чеп ажыглап, күш-ажылчы темпизи-биле үеним мурнаар дээш шудургу ажылдап турарын кижи чугаа чокка-ла эскерип каар.

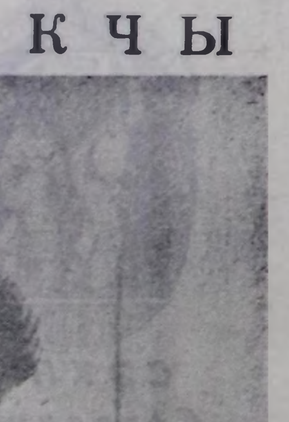
Сөс-домаа топтут, эңдек угбай мээң келген херээмни дыңнаваш, бир өрээлче эдерти берди. Кирип кээривиске:

— Комбинаттың бижыкчызы Херелмаа Ананды-дыр. Силерниң чагыыларны болар хүлээп алыр — диди. Платье бижып турган мастер ажылын ара соксадып каап, меңээ келди. Мээң дурт-сынымны дыка шалыпкын хемчээгеш, кандыг материалдан костюм даарадырымны сонуургаап, боду база сүмезин киирген, чагыгнын күүсеттинер хуусавазын айтып берди. Бир неделя.

Костюм даараары белеп эвес, чагыг база хөй. Ол хуусаада четтигер ирги бе? деп сезинген мен. Ынчалза-даа оомну кымга-даа ыыттавайн неделя эрткенде чеде бердим. Костюм белеп болду. Кеттим. Даарап каапы-даа көрүштүт, шевер холдут кижиниң кылганы илдеп. Кымыл дээрзин сонуургадым. Тыва АССР-ниң чонунуң амыдырал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы Күнзеңмаа Назыновна Идам болду. Бодунуң социалистиг хүлээлгезин ол ай санында 110 хуудан кудулаттайн келген мурнакчының кылган ажылы шынар талазы-биле онзагай дээрзи аңаа көзүлдү. «Четтирдим» деп сеткилим хамыдыраң чугаалаш, чорупту. Оларның шалыпкын күш-ажылының бадыткалы — даараныр машиналарның бир ай ырызы мени үдедп. Амыдырал хандырылганың ажылдакчылары кижиниң чагыын шак мынчаар эки кылырга, сагышка дыка-ла өөрүнүүт ийин.

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ.
Эрзин район.

Беш чылдың кижилери

Таңды районнуң Тока аттыг совхозунуң Кулузуп сүт-бараан фермазының саанчызы Алла Монгуш чылдан чылче беанк көргүзүглерни чедип ап келген. Ол ам база-ла фермада малчыннар арасында соцчарыштың шалыпчыларының бирээзи.

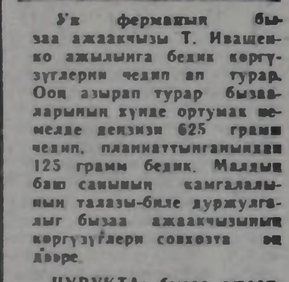
Районнуң аныяк саанчыларының бо чылгы конкурузунуң тиилекчизи, шалыпчы ишчи Алла Монгушка коллективтиң коммунистери бедик идегелди көргүзүп, ону партия кежигүнүүге кандыдат кылдыр хүлээп алган.

ЧУРУКТА: аныяк саанчы Алла Монгуш.

Ук фермаңың бызаа ажаакчызы Т. Ивашенко ажылынга бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Оон азырап турар бызаларының хүнде ортумак немелде деңзизи 625 грамм чедип, планнаттынганынаң 125 грамм бедик. Малдың баш санының камгалалының талазы-биле дуржулгалыг бызаа ажаакчызының көргүзүглери совхозта эң дөөре.

ЧУРУКТА: бызаа ажаакчызы Т. Ивашенко.

Александра Өлчей-ооловна Сааң база көрү ышкаш соцчарыштың мурнуку одуруун бүзүрелдин-биле өзүп турар. Бо чылдың бирги чартынында аңаа бызыглаан инек бүргузүнден планга көрдүнгенинден ортумаа-биле 264 килограмм хой сүттү ол саап алган. Мурнакчы саанчының көрек чуруун ажыл-агыйның хүндүлел самбыравызына аскан.

ЧУРУКТА: саанчы А. Ө. Сааң.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

ТООМЧАГА АЛБААНЫНДАН

● *Дустуг-Хем аржаанының пөштерин кым ужурганыл?* ●

Сөөлгү чылдарда Дустуг-Хем аржаанынга чүүле бистиң райондан эвес, харын республиканың эңзы-бүрү булуңнарындан хөй-хөй кижилер көзү дыштанып, кадыын эккиндин ап турар апарган. Ол кайгамчык чараш чурумалдыг черде турар. Чалым хавырагыр, кедыр дагларга ийи талазындан бүзээлеткен Дустуг-Хем деп хемниң ортаа агымында чодур каре-кара пөштерлиг, узун суук-суук шивилерлиг, ходың шарлан дыт тал, хереген кара-хөлү, эңзы-бүрү ыңнар, куштер-биле байлак. Ол кайгамчык квас, чараш, сагыш-сеткиядн өөртүп, маге-ботту сергедип келир бойдустуң эртинези — Дустуг-Хем аржаанынга аржаанныг, дыштанган кижи аңаа катап-катап келиксээр, ол аржаанга барыр чедер үезин четтиклеңн маңаар. Ынчангаш олар таныш-көруш эш-өөрүн ынаар чалап эккеп турары-биле аңаа дыштанып келир кижилериң саны көвүдеп турар чылдагаанзы ол.

Мен база аңаа барып, дыштаныр, эмнемнерге ынаң кижи мен. Бо чылын аңаа базып чеде бердим. Ынчан аржаанныг улус ам-даа келгилеек. Үе эрте, тайга сооксумаар. Ынчалза-даа аржаанның майгын тигер алаастарын айырап-чайт чечек шыпкын, аавчыларны мамаан ышкаш болду.

Чоокчуң ыңак, дустуг аржаанның шоргазынче бар чор мен. Кончуг улуг шиеннин ужун долгандыр човурээзин картаваш, хөй-ле чүве бижип каан болду. Чоокта чаа картаан шиеннин чүлүк, чүгү карак чежы дег агып баткаш, бижээн чүүлдерни дуй аны берген болду. Чүгле балдыбиле оюп каан «9а, 8г, ШОШ ТОШ» деп сестерни номчуур аргалыг болдум. Долгандыр топтап көрүп турарымга, чаш шетчигеш шиилерни ужур какпылаваш, будуктарын аштап каан, шала оңуп саргара берген чыдырлар. Бир улуг шиеннің дезүнде он шетчигештер-биле чадыр кылып каан. Оон чоок кевызында консерва пазаларын компоттар, сокпаа шиидерни, ыяш чоңгузу, одеглар артынчыларын дээш чүнү чок дээр.

Улуг дашты долгандыр үнген 5—6 дес кызырак-кадынның дээ ортузунда улуг одеңзи хүл, моң-моң кезектер чыдыр. Одегниң мырыңай кыдынде ерттенип келген кызырак-каттарының дестери салаалар дег кожайжы берген турлар. А одегдан арай озалаш сыптар ерттенмээн, оон-даа үнер чечектери менче хөглүг согсаңайның, хүлүмзуруп органнар ышкаш болду. Бойдусту камнавас, кандыг кончуг хайыра чок, доң баарлыг кижилер маңаа одегланган чоор деп бодап чор мен.

Шоргаларга чеде бээримге, ында бок, шилдер от кезектериниң артынчылары, сөөлынкар дээш октаваан-ла чүве чок болду. Каш чыл бурунгаар бистиң хоочун дашчонукчуларывыс Рэмса Аракчаа, Сааң Кегел, Дондук Тойбутаа суглар маңаа дыштанып тургаш, үе чернин квасчараш бойдузун мегадап, сорук киргеш аржаанның баһында сөлбегер кара шиваа дезүнде хүлбус хевирин шуткуп, кылып каапнар. Ол чараш амытан аржаанга келген кижилерни үткүп эки дыштанырынче чалаан ышкаш, сергек, чептенчыг кылдыр кайгап турар. Ону көрбээн улус бир дугаар көрүп каапп, белиңнегидеп каап, ону чаптап, магедп шаг-ла болур. А бо чылын ону көөрүмге, үреп-шөөрлериниң ол хире кызып туруп кылган ажылын үреп, хүлбустуң кулаан чара шаап, оон турар дожээнде (ону үнелиг дашпан кылган)базе-ла эңзы-бүрү аттарны, үжүктерни чидиг деминр-биле бижип каап болду.

Демги-ле, «ТОШ, ШОШ» деп каап сестерни ында база номчудум. «Тээлиг ортумак школаз, «Шүй ортумак школаз дээш хураңгайлап каап сестер-дир ол. Ол школаларның үстүкү класстарының өөреникчилери сөөлгү коңге соонда азы школага кичээлдер төнүп, дыштанылга эгелей бээрге, класс-класс аайыбиле «походтаар» дээш чер үлүп турар таварылгалар чежып эвес. Олар бойдусту камнавас, ыяштарны кезип, харын-даа ерт салып турган фактылар бар. Эрткен чазын район болгаш республика девискээримге хөй ерттер болуп, хөй-хөй арга-ыяш байлак, кат-тоорук ерттемгени шак мындыг чоруктардан болган дизе чазыг болбас.

А кол-ла чүве чүл дээрге, ол 6—9 классташың өөреникчилерин удуртур башкылары чок чорудуп турар, школаларның директиязы, ында т эңзының башкарып турар башкылар ол өөреникчилерни «эңз» салып турар. Мен бо чүүлдү бижиримче албадаан коя чүүл — Дустуг-Хем аржаанының үстүү талазында, ийи чүс үш чүс метр ыракта чээрби хире көвүдээн тудум, ону ареатензыг хамаарылга-биле үрээр чоруктуң чидирер дээш алыр хемчеглерниң дээштинн чедип алыры негеттининп келген. Маңаа тоомча чок, керекке албас, мээң херээм эвес-тир дап бодаар хөөнмүг кижилерби-ле дамиселдн. бойдусту үреп турарлар-биле деңге чорудар керек.

Бойдус камгалалының организациязының, ынчаар ажылагый черинниң, ыяш ажылагыйының удуртукчуларын болгаш харыысалгалыг ажылдакчылары боттарының хүлээлгелерин чогуур деңнелге күүседирин негээр үе келген. Ол ышкаш бойдусту камнаар, хумагалыг ажытлавр талазы-биле тайылбыр ажылын үүле школага эвес, а улуг улус оргузунга, ада-иелер университеттериге, агитквартилдарга чорудуп, күш-ажылчы коллектив хуралдарынга чугаалажып, ол хуралдарга бойдусту үреп, тетчеглеп турар кижилерни тургузуп, адап, чарлап турарны дээштиг болур деп бодаар мен.

К. САРЫТ-ДОҢГАК.
Баа-Тайга район.

Найыралдың ачызында

ЭКИ КИЖЭЭ ЭШ ХӨЙ

1948 чылда Барыын-Хемчик районга баштайгы машина-трактор станциязы (МТС) тургустунган. Амгы Сельхозтехника турар черге мичээ чангыс өрген-даа чок, дазыр хөөп турган. Чаа-ла тургустунган станцияга ГАЗ-51 деп чангыс автомашина, ХТЗ Нати дээр ийи эрги трактор, 6—7 хире ат бар турган. Эң баштай организастап тургускан трактористер курузунга үжеп ниити өөренин эгелээн бис. 1949 чылдың эгезинде биске шупту-ла аныык агрономнар, механиктер, трактористер келгилээн. Оларның аразынга В. М. Коблов, М. В. Коблова бар болган. Хын дээн аныык, 21—22 харлыг, специалистер Мааднр-хоорай Сталинградтан кодээ ажыл-агый техникумун доозары билек. ССРЭ-нин Кодээ ажыл-агый министерствозунуң айтышкынын ёзугаар бистиң районга келген. Василий Максимович Коблов келген дээрезинде участок агрономуу тургаш, удаваанда кол агроном болган. Мария Васильевна баштай участок агрономуу тургаш, оон соонда үрезин хыналдазының лабораториязын эргелекчилеп, үр чылда ажылдаан.

1949—1950 чылдарда кодээ ажыл-агый ажылының адаа аар-ла турган. Колхозтар чаала тургустунуп турган болгаш, оларның экономиказы быжыктаан. Механизаторлар чок, чаа өөренип алганнарның арга-дуржулгазы эвээш. Ол үеним хөөп-шөлдеря кур чер, колдуунда өг ханазының карактары ышкаш, аай-дедир каскан бута, сумун уну. Араттар боттарының шаңнарын долгандыр бута, сумун казып алган боор. Бурунгу өтбелерниң ажыын көруп чорааны сумуннар уну мөңге кылын ширик-биле шыптынган болур. Ону чангыс аайлай тарыыр дээш тракторлар онгарга дүжүп, андазыннар уургайларга сынып, падыы барап-ла турар бис. Бир шаңга кызыл-тас, өскээнинг арбай, суда, үшкүзүнге чинге-тараа, хонак тарын турган эрги хоорзуннар аайы-биле күзүн ала-шокар тараа үнген. Үрезин мягаар талазы-биле агрономнарның ажылы нарын-на турган. Машина-техника чедишпес үеде, ажылчыннар аът, шарылыг, колдуг кезии чадаг чоруур чүве-ле болгай.

Чаа келген орус даргаларывыс, механизатор эш-өөрүвүс чер-чурттуң болгаш үениң байдалынга тааржып, шуудан ажылдай бергеи. Аравыстан суг акпас апарган. Мария Васильевнаны кайы оранчоктан таныыр бис. Бажының дүгү хүн хереллнге чайынанын чораан ышкаш алдын-сарыг. Василий Максимович бистин-биле кады ховү-шөлге хонаттан чоруур. Ынчан хлеб бар эвес. Чемнивис колдуу-ла соктаан долган, тараа, эът-мүн үзүктелип-даа каар. Василий далган, Мария тараа дээр. Олар кожа орза-даа, ныап-ла ийи ангы тавактыг оларның мурнунга салыр бис. Аныык специалистеривистиң нарын-шээр чок бөдүүн мөзу-бүдүүнге таарзынып, олар дээш сагыш салырывыс ажок турдувус. Турлаг аайы-биле көжүп чоруп, тараажыларга чем белеткээр кидис өөвүс бар. Василий биле Мария ацаа тараа-даа соктаншаан турар-ла. Тракторларывыс үрели бээрге, Василий-ле дээр бис. Оовус чежеда чай чок болза, чедин кээп, дүне-даа биске дузалажып чорду. Ынчаар-ла Коблоптар-биле, чангыс иениң төлдери дег, он ажыг чыл дургузунда чангыс МТС-ке ажылдаан мен, интернационалчы ийиралдың ажык-дузазын-даа биле берген бис.

Ол он ажыг чыл дургузунда МТС-ке чеди директор солушкан. А кол агрономувус, десүтүү хая дег, ажылчын туружундан шимчеш дивес, ол хире быжыг тура-соруктуг эш болгаи. МТС-тиң бүтүү-ле ажыл планын, отчёт-учёдун Василий Максимович кылыр, чаа директорларга арга-сүме кадар турган.

1958 чылда В. М. Коблов партия кежигүнүне кирип алгаш, «Шекпээр» совхозту директорлай берген. Оон районнуң кодээ ажыл-агый эргелелинге кол агроном боон ажылдаан, 1982 чылда 56 харлаа турган, электен мөчүй берди. Эш-өөрүнге, өг-бүлезинге хомудавчыг-лаа болган. Ол кодээ Советтиң, район Советинин депутадынга соңгудуп чораан.

Мария Васильевна Коблова хөй чылдарда агрономнан, СЭКП райкомунуң үчёт секторунга ажылдап, кодээ Совет болгаш район Советинин депутадынга улаштыр соңгудуп, хөй-ниити давлгазын ак сеткилдиг күүседип келген. Ол 1959 чылдан бээр партия кежигүнүү. Амгы үеде пенсиялыгдаа бол, «Тыва даг-дүүг» комбинаттың профилакторийинде ажыл-агый эргелекчизи боон ажылдап турар.

Хол изии бүт чаңдыр бассас деп тыва улустуң чугаалажыры дег, Коблоптарның оглу Виктор Коблов биле уруу Людмила ада-иезинин төлептир бүдүүн дозеп-салгаан. Виктор Васильевич милицияның майору, ИХМ-ниң дээди школазының үшкү курузунда бот-өөредилге-биле өөренимшаан, милицияның шугумунда эки ажылдап чоруур. Людмила — дээди эртеминг эжи. Ол Красноярскиде чурттап, ажылдап чоруур.

Кижи төрүттүнгеш, өскен черии чуртум дээр. Виктор биле Людмила Хемчикке төрүттүнгеш, аңаа өөттөп, ойнап, өөренип өскен. Коблоптар шупту тыва дылды эки билир. 37 чыл ажыг үеде Тывага чурттаан кижи тыва дылды билбес боор бе. Мария Васильевна-биле пайыралывыс ам-даа бижыг. Ында-хаая дүшүн келгенивисте, эрткен үевис сактып, ажы-төлүвүс, алботтарывыс айтыржып шаг-ла боор бис.

Бистиң делгем болгаш улут Төрээн чуртувустуң ат-алдарлыг мааднр хоорайындан келген өөнүктериивис ам «хемчикчилер бис» диижп хөөрен орарынга эжен-эдерии эш-өөрү бистер өөрүн база төргээрлеиын чоруур бис.

К. САМБУУ.
Барыын-Хемчик район.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ХОСТАКЧЫ ДАЛЫНЧЫЛАР ДУГАЙЫНДА ТУРАСКААЛ

СОФИЯ. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында өлген совет кижилерниң маадырлыг чоруунга алдар болдурар Тиилелгениң тураскаалын Москвага тудары-биле холбаштыр «Маадырлар кезээде дириг» деп шимчээшкинге киржип турар бригадаларның төлээлекчилериниң хуралы Врачаниың «Вратица» деп пос-тазын комбинадынга болган. Ол шимчээшкинниң кол соруглазы — Совет Армиянның дайынчыларының өлүм чок маадырлыг чоруунун дутайында аныктарга таныштырары, совет улус-биле пайыралдың болгаш интернационализмниң ёзузунга оларны кижизидери. Патриоттуг чаагай шимчээшкин будурүлгелериниң күш-ажылчы коллективтеринде, өөредилге черлериниде улам-на калбарып турар.

В. И. ЛЕНИННИҢ ТУРГАН ЧЕРИНДЕ

ВАРШАВА. В. И. Ленинниң барып турганы Польшаның мурнуу девискээриниде тураскаалдыг черлерге пайыралдың чанчыл болган делегей рейдизи Новосончек воеводствозунда эгелээн. Делегейниң турисчи ол рейдизии Польша Улус Республикага үжеп удаа чорудуп турар. Болгариядан, Венгриядан, Совет Эвилелиидеи, Польшадан, Чехословакиядан он-оя муң аныык кижилер В. И. Ленинниң чурттап турганы тураскаалдыг черлерге барып чорааннар. Социалистиг чурттарның, оларның аразында Совет Эвилелиниң дөрт муң ажыг оолдары болгаш кыстары бо чылдың юбилейлиг рейдизиниге киржип турар.

Рейдиниң киржиччилери Татр даглармыига баар, дайының болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражыр, Пороминода В. И. Ленинниң музейин көөрлер. Пролетариатты улуг башкыччызының амгы үүс чылдың эгезинде амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының дутайында көргүскен солун түүлдерии музейде делгээн.

МУРНАКЧЫ ДУРЖУЛГАНЫҢ ШКОЛАЗЫ

БРАТИСЛАВА. Социалистиг Чехословакияның кодээ ажыл-агыйының болгаш аъш-чем үлетпурүнүн чедишкиннерии көргүскен «Агрокомплекс-85» деп күрүне ярмарказын Словакияның Нитра хоорайында организастаан. Мал ажылын шапкын хөгжүдериниң эң чугула айтырыгларынга, улус ажыл-агыйының ол алырынга эртеминн болган техниканың чедишкиннерии ажыглап турарынга бо чылгы ярмаркаиы турасхаткан. Чехословакияда чыл бүрүзе организастап турар ол ярмарка мурнакчы дуржулганың ёзулуг школазы болган. Делегелерге киришкен күрээжил-агыйлар, кодээ ажылагый кооперативтери болгаш ЧССР-ниң агроүлетпүр комплекизинге кирип турар будүүрүлгелер Чехословакияның Коммунистиг партиязының XVI съездизиниң шиитпирлерии амыдыралга боттандырар талазы-биле улуг чедишкиннерлиг болган. Чуртка кодээ ажыл-агый продукциязын бо чылдың төнчүзүнге чедир будүрери 1981 чылдааны-биле деңнээрге 10 хуу, иштиии рынокка аъш-чем продуктуларын бээри — 12 хуу ковүдээр.

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫ

БЕРЛИН. Германи Демократтыг Республикага тараа культураларының дүжүдүн ажаан алган соңгудце картофель дүжүдүнүң ажаалдазы эгелээн. Республиканың кодээ ажыл-ишчилери бо чылчы 425 муң гектарнии картофелии ажаап алыр. Кодээ ишчилер картофель дүжүдүн ажаан хынрыкка хынамчалыг белеткекгеп. Олар дүжүттү эң кыска хуусаида чидириг чок ажаап алыр дээш күжениишкинии ажылдап турар. Ажыл-агыйларның хөй иүрүзүиида ийи эдлечглиг ажылды организастаан.

Картофель— ГДР-ниң чурттакчыларының кол аъш-чем продуктуларының бирээзи. Чыл бүрүзе 2,6 миллиои тонна картофельди мыза аъш-чемге ажыглап турар. Барык 700 муң тонналы чартык фабрикаттар кылырынга кииреи келген.

(СЭТА).

Бо никарагуа аныык оолдар—сандиножу улусчу армиязың дайынчылары, оларның революсчу төрээн чуртуиуи кандыг-даа халдаашкынны ойтур шаварынга белеткеер.

Г. НАДЕЖДИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Б. КАРМАЛЬДЫҢ ЧУГААЗЫ

КАБУЛ. Афганистанның Улус-демократтыг партиязының Төп Комитединиң Чиигиие секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң Даргазы Б. Кармаль Бижик-билигиег чорукту иептередириниң делегей дүнүиге таварыштыр афган улуска кыйгырыг кылып чүве чугаалаан. Бижик билбес чорукту долузу-биле чок кылыры Апрель революциязының кол сорулгаларының бирээзи болур деп, ол медеглээн. Ол талазы-биле эвээш эвес чүүлдерни кылган. Ынчалза-даа бижик билбес чорукту чок кылырынга АДР-ге удур чарлаттынмаан дайыиы чорудуп турар АКШ-ка баштаткан империализм болгаи реакция шаптыктарыи бүтү тала-биле оралдажып турарлар. Империалистерге детиткен контрреволюциинии күштерииң ием-бүрүүлүг үлгедиглери турбуже, амгы үеде АДР-де 400 муң кижиниң өөренип турары бижик билбес чорукту үзүткаарыиың талазы-биле 20 муң курстар боттарының ажыл-чорудулгазын боттандырып чорудуп турар. Ниитизи-биле революцияның чылдарында чуртта бир милльон 150 муң кижи бижикке өөренип алганнар.

ЧЕПСЕГЛЕНИИШКИННИ ДҮЖҮРЕРИ— ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ

САН-ФРАНЦИСКО. Советамерик харылзааларга болгаш делегей байдалының чугула айтырыгларынга турасхаатказ ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың хөй-ниитизиниң төлээлекчилериниң дөртку ужуражылгазы бодунуң ажылын дооскан. Түүнел хуралга тайбыиы болгаш айыл чок чорукту деткип быжыглаарынга КНО-иуң ролюнуң, регионнарда болуушкуннарның совет-америк харылзааларга салдарыиың дутайын чугаалажып көргеи. Чөрүлээлиг байдалдарны чугаалажымшкинарның аргазы-биле шиитпирлээриниң эргежок чугулазын онзалап демделээн.

Ужуражымшкынның киржикчилери түүнел медеглелди хүлээп алганнар. Делегейниң дүшкүүрлүг байдалының үеиинде тайбыиы быжыглаарыиче, бот-боттарын билчир чорукту эжиидериичe утлаигаи кандыг-даа базымнар онза улуг ужур-дузалыг болур деп ыцда айыткан. «Боо-чепсекти эидере бүдүрерии чавырылдырары, чепсеглениишкинии дүжүреринге үидезиинии тургузары үениң негелдези болур» деп, документиде айыткан. Космос делгемии милитаризастаарын чайладырын ол шуулганга баштайгы чергенин ужур-дузалыг сорулгазы болур деп адаан. «Ийи чурттуң хөй-ниитизиниң төлээлекчилери угланган күжениишкинерии Даниянын социал-демократтары деткип турар деп ДСДП-ниң даргазы А. Йоргенсен бодунуң плетткеиге демделээн. Ындыг зоиаиы тургузар дутайында негелдеии бүгү-ле черлерге, НАТО-га база тургузар бис деп, ол чугаалаан.

КОНФЕРЕНЦИЯ БОЛГАН

КОПЕНГАГЕН. (СЭТА). Даниянын социал-демократтыг партиязының чыл бүрүзе чыылдырар конференциязы Даниянын Оденсе хоорайынга болган.

Европаның соңгу девискээрииге идролуг чепсектеи хостуг зоиаиы тургузарының идеязын болгаш олче угланган күжениишкинерии Даниянын социал-демократтары деткип турар деп ДСДП-ниң даргазы А. Йоргенсен бодунуң плетткеиге демделээн. Ындыг зоиаиы тургузар дутайында негелдеии бүгү-ле черлерге, НАТО-га база тургузар бис деп, ол чугаалаан.

ВАШИНГТОННУҢ БУРУУЗУ

КАБУЛ. (СЭТА). Афган авиакомпаниязының контрреволюстуг дээрбечилерге дүжүр аттырган самолединга өлген пассажирлериң болгаш экипажтың төрелдериниң америк сенатка ажык чагаазын Бактар агентство парлаан. АКШтың удуртукчулары хосталганын болгаш демократтыиың камгалакчылары кылдыр боттарын аас кырынга чарлавышаан, олар херек кырында хосталганы болгаш демократтыиы каржызы-биле боой тудуп турар деп, чагаада айыткан. Дээрбечилерге баштай боо-чепсекти эидере бербишаан, а оон соолуиде хелезяленикчилериниң холуидан өлгеннерге хамаарыштыр «кажыдалды» бүгү делегейге пропагандалап турарлар. АКШ-тың удуртукчуларыиың ол ходелишшкиниерии кижи эргезии камгалаарынга болгаш чөптүг чорукка көңгүс дүүшпес. Контрреволюстуг дээрбечилерге ракеталарны чогум-на АКШ бергеи, ол ракеталарнын бирээзи 52 афганнарны өлүргеи.

АКШ-тың чагырыкчы болуктери күүгне террорижиниң (өлүрүкчү чорукчун) политиказын чорудуп турар деп, ажык чагаада демделээн. Америк чепсектеи делегейниң хөй районнарында кижилер шак бүрүзүиде өлүп турар. «Америк инструкторларга өөреттирген контрреволюстуг, саттынакчы дээрбечилер кем-бүрүүлүг хаиыг, дерзии үүлгедиглерии америк чепсек-биле кылып турар. Афганистанда америк хамаатыларга болгаш АКШтың самолеттарынга чүү-даа кыжанмайн турар. Ындыг турбуже, Вашингтонның бүрүүзү-биле муң-муң кем-бүрүү чок афган хамаатыларның хаиы чүге төктүп турарыл?— деп, чагаанын авторлары айтыргап.

Хамаагы ужар чүүл оруктарын хандырып турар афган ужудукчулар болгаш өске-даа ажылдакчылар ындыг ажык чагаазны АКШ-тың семадынга база чоруткан.

ШЫНЫ ТЫПТЫ БЕРГЕН

ПАРИЖ. Мурнуу Көрейниң «Боинг» деп самолёду бодунуң маршрудунган таварылга болуп өскээр ушкаш, ССРЭ-ниң агаар делгеминче киргеи деп чугаазының шын-мегези и й и чыл эрткенде билдине бергеи. Ону... Вашингтондан кончуг экизи-биле башкарып тургаи. ССРЭ-ниң камгалал аргаларын шенеп көөр дээш совет агаар делгеминче самолётту өжегээр чорукталыының дугайын бадыткап турар чаа медээлерии тайылырлап тура «Юманите» мичээр бижээн. Самолёт шпион оиаалдаиы күүседип турган деп, «Юманите» онзалап демделээн. Оон ужудушкунун АКШ-тың шериг самолёттары болгаш шериг корабльдери, а ол ышкаш америк спутник таарыштыр башкарып турган. «Боинг-ник» иштинге чораан кижилер боттары билбейи-не Төп разведка эргелелиниң тутуруглары катаи тургузарынче чүткүп турар.

ЧУРУКТА: Эвор хоорайда ниитизиниң киржиччилериниң аграр реформазы камгалап демиесиии турары.
АДН—СЭТА-ның фотозу.

ПОРТУГАЛИЯ. Чөрии оиу болбаазырадын ажылдан кылып турарларга дамчыдын бээр дээш чурттуң кодээ ажылагый камгалалдың негелдези «Аграр реформаны камгалаар!» деп лозун-биле шиитпирлиг демиесиии турарлар.

1974 чылдың апрель революциязының эң чугула демократтыг чаалаи алдыыкыиыарының бирээзи аграр реформазы Португалиянга кодээ ажыл-агыйга кооперативтерии шимчээшкинниниң эгезии салган. Башкарыкчы болуктер аграр реформаны чок кылырынче болгаш улуг чер эжиленчилериниң туруштарын катаи тургузарынче чүткүп турар.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ДУЗАЛАЛ ПУНКТУЗУНГА БИР КЕЖЭЭ

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

Кызыл хоорайда хөй-ниитизиниң корум-чуруум камгалалының бир дугаар дузалал пунктузунга кежээки үелерде хөлзээзиниг-ле эгээр. Маиаа дружииниктер, милицияның ажылдакчылары чыглып кээр, хөй-ниитизиниң суду-даа хуралдай бээр — арагалаарынга суидузуг, ниитиге ажыктыг ажыл кылырындан оспаксыраар кижилерге удур демиселди олар чорудуп турар.

Дружииниктер ажылын чүүдеи эгелеп турарыл? Бирги ээлчегде бажың-балгадынга ыыт-шимээн үидурер, өг-бүлезиниге, кожаларынга амыр-дыш бербес кижилерни чугаалажыр. Оларның дугайында участок инспектору Владимир Георгиевич Тырышкин салаа базып санаи, дружииниктерин тус-тус хувааи олур. Ол хүн республиканың Арга-маң ажыл-агый министерствозунуң, радиотеледамчыдылга төвүнүң ажылдакчылары дежурнийлап келгеи. Бо ийи албан чери — ики ажылдыг дружииниктерлиг коллективтерге санадып турар.

— Дружииниктерии болук-болук кылдыр хувааи эгелээн. Постуларга база хуваар. Оларның саны элээи хөй. Кол постулар — автобус доктаар «Восток» деп чер, «Каа-Хем» кинотеатр болгаш оон чоок-кавызы, «Моңгулек» гостиница, Н. Гастелло аттыг дыштанылга парыгы. Хайыыныг-ла черлер. Боже дуржулгалыг дружииниктерии чорудары чанчылчаан. Ындыглар эвээш эвес. Айыылдыг кем-керек үүгедикчизин тудар талазы-биле олар мергежээнner, бот-тускайлаи шиитпирии-даа хүлээп ап келгеннер. Радиотеледамчыдылга төвүнүң дружииниктери мурнунда бижек туткан үүлгедикчиии безии боттары тудуп эккеп, шагдаа ажылдакчыларынга хүлээдип турган.

Үк төптүң дружииниктерии белеткенин турда, бүдүрүлгелиин удуртукчузу С. С. Кондратьев, партия эге организациязының секретары В. И. Черненко олар-биле каш сес солуштувус. Төптүң дружииниктерии 50 хире кижи. Оларның үжен ажыы дежурнийлаашкынче доктаамал үүп турар. Артканнары — ээлчеглер таварышкаиындаи ажылга турар. Ол үеи база дуржулгалыг дружииниктер — Г. Чигвинцев, В. Белоспольский, В. Панарин, Н. Бутаков олар четкилеп келген болду. Бо эштериниң кайызы-даа ниитизиниң корум-чуруумун камгалаар хереккс барык он ажыг чыл дургузунда баравн болуп келген.

Арга-маң ажыл-агый министерствозунуң дружииниктерии министриниң оралакчызы В. В. Перлинов удуртуп келген. Дуржулгалыг эштер В. Колмаков, С. Новиков оларны бөлүктериниң удуртукчузу кылдыр ол дораан-на хувааи каапты. Ол аразында штабка бир хөрээжен кижи кирип келдн. Чаа-ла мглап турганы оон арыидаи илдеп. Дузалал пунктузунуң ажылдакчыларының, чамдык дружииниктериниң «эрги танышы» Валерий Степанович кадайы болган. В. Степанов арага ижип алгаш, келгеш-ле, кадайын эттээр, экибак сестер-биле сөглээр «чанчылдыг» кижи. Ынчангаш, ону мурнунда база каш-даа удаа эзириктер сергедир черге «шыгжап» турган, оон түнел үндүрбейи келген.

Оон кадайы бо удаада ындыг кижи-биле моон сокгаар кады чурттаи шыдаваспын дииладып, аиаа дамаарыштыр шыкгыы хемчег хүлээдирии дилеп келген. Ол хүн ашаа ажыл шагында-ла эзирик чедип кээп, кадайының караан көгертир шанчыпкаи болган. В. Степанов № 62 КМК-да мастерлеп ажылдап турар. Оон чагыргазында база кижилер бар. Ындыг төлепчок кижиии кижилер-биле ажылдаар, оларны удуртур черге канчаи ажылдаарыл? деп айтырыгны дружииниктер дораи салып, аиаа хамаарыштыр хемчегии алган. Ол-ла дораи Степановту тутказ, эзириктер сергедир черже аппарган. Ол даартазында улус судунга киирер.

Владимир Тырышкин, бир каш дружииниктер кады чоруптувус. Дружба кудумчузунда 52 дугаарлыг бажында чурттап турар пенсионер Антонида Окладникованың бажыныига бардывыс. Окладникова чаасхаи чурттап турар, бажыныига кайы-хамаан чок улус чыыр, арагалаар кижии. Ынчангаш, ол кежээ хыналда кылып, аиаа четтиивис. Ол кежээ бажың ээзии база «халгаарывайн» орган. Оон ажылчылары—Ф. Дадар биле М. Ооржак болдулар. Дадар — ийи уруглуг не, ол үш ай дургузунда ниитилелге ажыктыг ажыл кылбайн келген, тоиачы эмыдыралдыг. М. Ооржактың бодунда кандыг-даа документ чок болган, оон ат-сывын ниитики херектер килдиизинге тодарадыр аргалыг болган бис.

Окладниковаиың бажыныңын ниитиниң чударгайы-даа медээжок. Кажан-даа чугааны билдиимес, шалада чадып каан сооидактар кырындаи арны-бажы хапыгыр хөрээжен кижи турун келди. Ол бистн көруп каапп, ажжок дүрген кеттингеш чорупкан.

Кочетов кудумчузунда № 2 бажыныиы 56 дугаар квартирazында Николай Юдин деп кижи чурттап турар. Ол ниваллд болганындаи кайда-даа ажылдавайн турар. Ынчалза-даа арагалаашкыиы болгаш алкоголизмии үзүткээр талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарлыктарының күш киргеи хүиүдеп бээр безии өзириктер сергедир черге ол алды кэтап хонган. Байгы-ле ажылы — бажыңынга арагачылар чыры, таныыр-танывас-даа кижи болза, шил-ле тутка кижи бүрүзүи чалаары. Капитан В. П. Тырышкин оон ындыг багай чоруун каарын сагындырып, арагалаарының орнуига ниваллдиигге сылдан орбайн, бодуүн шыдаар ажылын кылырын, оон-биле ниитилелге ажык киижерии сүмедеди. Ниваллдәтер, пенсионерлер ажылдап турар черлер эвээш эвес болгай, ол ак сеткил-биле ажылдаар күзелии илередир болза, ону хүлээп алыр чер кайда-даа бар. Николай Юдин ол сүмени хүлээп алды.

Автобус доктаар «Восток» деп черге ийи кыс үүгле бистии эвес, мииа турганнарның кичээнгейии хаара туда берди. «Эзенги дыиызыпкан» ол ийи аныык кыс кайы-хамаан чок, эки-бак сестер холушкан ырлар ырлажып турган. Дружииниктер оларны эзириктер сергедир черже дораи аппарганнар. Олар хөй-ниити черинге ындыг төлеп чок чорукту кылганы дээш шыиғы хемчегге оиаажырлар.

...Дузалал пунктузунга катаи чедип келдивис. Телефон болганчок дагжап көөр. Түе-түс постуларның дружииниктери байдалды-даа плеткеп турар, кайы-бир черде үүлгедиишкин болганын-даа дыиадыр. Ындыг таварылгада иида дежурныйлап орарлар белеп машинага олурупкаш хаптар.

Дежурнийлаашкын доозулган. «Хүн кандыг эрткеиил?» деп, Тырышкинден айтырдывыс.

— Оизагай чүве чогул — деп, ол харылады.— Чамдыкта моон-даа дүвүренчит болур болгай. Ылаигыя байырлалдар үииериидс. Ынчалза-даа дружииниктериии дузазы-биле херек үүлгедиишкиннерииии хөй кезиии болдурбайн, төлепчоктарны милиция органнарга хүлээдип берип турар бис. Дружииник бүрүзү даанган бо ижиигс ак сеткилдит болур-ла болза, корум-чуруум эки болур.

Ю. АЛЕКСАНДРОВ.

ЧООРТУ СУЛАРАТКАНЫНДАН...

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле партияның болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчеглерии тур үениң эвес, каяа-даа, кажан-даа доктаамал чорудар кампаиия деп билир бис. Ындыг турбуже, Барыын-Хемчик районуиун Эрги-Барлыкта бо ажыл чоорту салдынган дээрзии биживес арга чок.

СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың доктаалдары, ССРЭниң база РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарлыктары үнген соонда баштайгы үеде суурга корум-чуруум дыка эжиккээн чүве. Кудумчуга эзирик кестүр кижи-даа чок, ниитизиниң корум-чуруму быжыг турган. Ам-на байдал эжиккир-дир, арагалап турган кижилер күшажылче хаара туттуиуп, планның оиаалда күүселдезиигие үлүг-хүүзүи киирер-дир деп бүзүреп турган бис.

Чоорту бо ажыл сула салдынган. Эзирии кижилер ам чүдеп-даа сезиимес апарган. Арага ижериинге сундулуглар В. Саая, Э. Саая, М. Монгуш болгаш өскелер-даа эзирии алгаш кудумчуларга үнүп, магазиилер чанында эвртиилп турары кескү апарган. Оон түржүк, олар кодээ Советке безии чеде берген, оон ажылдакчыларындан талон негеп турган фактылар безии бар. Олар арагаиы кайыыи «тып» ижип турарыл? Бистии республиканың кайы-даа булуңунда арагаиы хостуг садарын кызыгаарлаан болгай.

Аиаа харыиы үр дилевес бис. Эрги-Барлык суурда хөй-тпак арагазы тигер, пиво кылыр чоруктар ам-даа үргулчүлеившаан. Оларны бүдүрүп турар кижилерии илередир, хоойлу ёзугаар торгаар ажылдың сулараанындаи эзиртир суксун кылыкчылары туразында меиип турар. Оларны-даа, арагачыларны-даа эш хуу судунга көөр, сайгарар ажыл ам чорбастаан. Муриуку үеде ол ажыл эки чоруп турганын катаптаар апаар.

Чоокта чаа суурга алды хире куда хары утда болган. Оларның шупгузу арагалыг эрткеи. Оон киржиччилерии бот-боттарынче «залдажып», оон-моон «бичелеп» ижип турза-турза, эзирик кижилер көвүзеп берген. А кудаиы башкарып турган чамдык кижилер ийи хонук улаштыр арагалаан факт бар.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел түр үениң эвес, доктаамал чорудар ажыл дээрзии база катап сагындырган, бо ажылды холга алырын Эрги-Барлык кодээ Советиниден, суурда хөй-ниити организацияларындаи негээр үе келгеи.

Т. САЯЯ.

РЕДАКЦИЯДАН: Бижикчи Т. Саяның чагаазы дүвүренчиг болганын номчукчу эскергеи боор. Шынап-ла арагалаар чорукка удур демиселди каиадаа доктаамал чорудар ужурлуг бис. Ындыг турбуже бо суурда ажыл бичии-ле «кошкаш» дээниинден арагачылар база катап «бажыи кодурүп» келгеии илдеи-дир. Маиаа хамаарыштыр СЭКП Барыын-Хемчик райкому, райкууском шиигыы хемчегии дарый алыр дээрзинге редакция идеген турар. А өске суурларда байдал кандыгыл? Ол дугайын бижиирии кодээ бижикчилердеи редакция дилеп тур.

САМАНТА

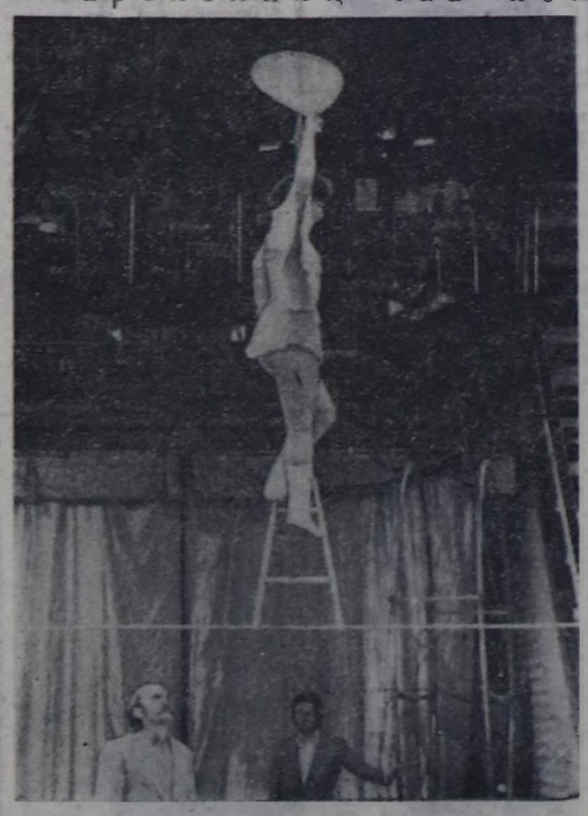
Манчестерниң кудумчузу конгүс эзи дет,
Маңнап-хөлдәәр бичии чаштар читкен-даа дет,
Сагланнадыр частың орган чечек мишаш,
Салым-чолу аяс дээр дет сагындырган,
Шинчеңнир-даа, хөлүг болган чазык уруг
Шимээн барган—катап хөглеп келбес болган.
Аймыл-халап согур дүн боон тавараан бе,
Аны-тынның чайгаар үстүр иүгүлү бе,
Каржы холдут, кэорел биябес, араатанзыг
Картыс төре политиниң үүлгедин бе?
Хералдерни ак-кок дээрден чашкан хүн дет,
Кежик-чолу—чурталга боош, хүндүзүрээш,
Күзелиниң чыриткызы уткуй келип,
Хүн-шак бүрү оруу аштың, чеҗээштелген,
Американың «Хеңзингже элчиниинин»
Амыдырал базыларын биляр-даа бис.
Очаандан кедилерни ыяк биляп,
Келяр ле аас-кежиин чурттап эртип,
Орапчокта ырак черден үнүп салып,
Хеңзинг болу тайбың дээштиң турлуун үнүү
Совет чурттуң чаштарының аразында
Соруналай чырып турду, көрдүүтс чоп!
Алдың-сарыг баштың дүгү эстегилеп,
Арны хүнге чыткырыктап, каттырып каап.
Вопуйгулаан чаактарындан дерп бадып,
Бодалдарын өткүт-чидиг согдеп туржук:
«Тайбың болган найыралга бүзүрээр мен.
Тала-оңнук болчуп алган чурттаар-даа бис
Катык-биле, ыры-биле, хөглеп-биле
Каптагайны ойнадыр бис, оңнуктерим!»...
Манчестерниң кудумчузу конгүс эзи дет,
Маңнап-хөлдәәр бичии чаштар читкен-даа дет.
Сагланнадыр частың орган чечек мишаш,
Салым-чолу аяс дээр дет сагындырган,
Шинчеңнир-даа, хөлүг болган чазык уруг
Шимээн барган—катап хөглеп келбес болган.
Ынчалза-даа саманталар чурттар сана,
Ыры-биле, катык-биле, хөглеп-биле
Каптагайны ойнадыптар, самнадыптар,
Хамык улус найыралдыг мөңге чурттаар!

О. СУВАКПИТ.

Америк журналистер Самантаны ынча диҗип чөптүүбиле адап турган.

ООЖУРГАЛ ЧОК

Цирк артизиниң чаа номери

Цирк — ырлыг, берге болган онзагай уран чүүлдериниң бирээзи деп чүвени Кызылдың уран чүүл училищезинге РСФСР-ниң алдарлыг артизи К. Б. Хензиг-оолдуң удуртулгазы-биле өөренип турган сургуулдарга «Цирк болгаш эстрада төөгүзүн» башкылап турган таймылбыраан, оларга тыва цирк артистериниң дугайында хуумда чыып алган материалдарымны, фотографияларны көргүзүп, таныштырып турган мен. Аяа чүгле бүгү сеткилиңден бердинген, тураскоруктуг, сагылга-чурумнуг кижилер чедиишкиннерин чедип алдыр.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Клара Оюновна Данчай-оолду (Дончи-ол) ыяшкыларга хамаарыштырып болур. Бодунуң мергежилии, салымчаанын ол цирк уран чүүлүнге ам чээрби чыл ажыр бараалгадып чоруур.

Буянныг, кижилерни өөртүп чоруур профессиязын Клара школачы чылдарында-ла шилип алган. Хаак, коньки маргылдааларынга үргүлчү киржир, концерт программаларынга акробатика этюдтарын бөла күүседип көргүзер омак-эрес, шоваа кыскыган Кызылдың № 2 школазынга өөренип турган.

Клара Оюновна улуг, найыралдыг ог-бүдеден уталып үнген. Оок адазы Оюн Мегенович Данчай-оол күш-ажылдың хоочуну, ам персоналлыг пенсионер, авазы — Оюн Байыр-ооловна дей уруг-дарыгның неви. Кларанын утбаларын: Тамара — башкы, Александра — Министрлер Чөвүлелиниң ажылдакчызы. Дүмаларын Рита — тудуг инженери, Анатолий — милиция капитаны. Чүгле совет эрге-чагырганың, улуг найыралдың ачызында арат кижиниң салгакчылары мындыр солун амыдыралды, чалакчы сылдысын шилип алганнарын ол.

Клара Данчай-оол 1963 чылда Москвада Күрүнеңниң цирк болгаш эстрада уран чүүл училищезин доозуп тура, «Эзеңдек шыңгыраал» деп тускай цирк номерин белеткеп алган турда, тыва цирк болүүшүн удуртукчузу ССРЭ-ниң улустуң артызы В. Б. Оскал-оол бодунуң болүүнче оны чалап, хүлээп алган. «Эзеңдек шыңгыраалды» белеткээринге Тывага ажылдап, чурттап чораан композитор А. Аксеновтуң кадайы Мария Ивановна, балетмейстер Шатин олар улуг дузаны чедиргенин К. Данчай-оол чылыы-биле сактып чоруур. Уран чүүлүң кижилери бот-боттарынга аҗаргашпайн, аразында сүмележин, берге үелерде деткижин, арга-мергежилин сайгарып чоруур болза, аныяктарга үлегер-чижек болуру чоп.

Хоочун артистериниң дузазы-биле К. О. Данчай-оол 1969 чылда тускай номерни белеткээн, ам программа-биле чүгле ССРЭ-ниң девискээринге эвес, даштыкы чурттарга чораап келген. Аяа эң-не утгундурбас хүн — СЭКП-ниң хүрээлеңинге кирип турганы.

Аяа рекомендация берип турган коммунистериниң бирээзи — ССРЭ-ниң улустуң артизи Лев Филатов турганынга Клара Оюновна хөлчөк чоргаарланыр.

Чүгле доктаамал ажыл, доктаамал тренаж-репетиция, бодунга хайыра чок негелделиг болуру чугула дээрзин хоочун, шыптаранган артистер-биле кады ажылдап турган ол билип, чогуур түңнелди ыңгаан. Шак ыяшкыг негелделиг бодунуң өгбүлези — база цирк артистериниң мурнунга салган. Өөнүң ишти Валентин Анатольевич клоунадага киржир, чаңге демир кырлаар цирк жанрынга база белеткелдиг хоочун цирк артизи. Оларның оглу Станислав ада-иезиниң мергежилин салгаан, Күрүнеңниң цирк болгаш эстрада уран чүүлүнүң училищезинниң үшкү курузунга чедир өөренгеш, ам Совет Армияда хүлээлгезин күүседип турар.

Станислав дипломун ажылынга база-ла тыва сюжеттиг цирк номерин күүседир күзеңдиг. Тыва черниң төөгүзүнден, улусчу уран чүүлүнден уран, чогаадыкчы тыныштың үлегин кылдыр шилип ап чоруур артистерге байыр чедирип, деткиир черге чугула.

Ажыг үениң көрүкчүлериниң артистерден негелдези улуг. Совет болгаш даштыкы цирк программазын неделя санында-ла телевизордан көрүп ап турар аварган. Каяшыг бир эрге трюк-биле, эргижирей берген номер-биле оларның кичээнгейин чалап алыры берге. Ынчангаш Клара Оюновна 36 харлыында Күш-ажыл дугайында хоойлу ёзугаар пенсиняже дыштанып үне бээр эргелиг-даа турза, ол ыяшкыг соруулганы салбайн, оожургашкөлээзинзиреевйн. Валентин Анатольевич-биле тыва сюжеттиг чаа цирк номерин белеткеп эгелээннер. Режиссер чоктаартист база тывызбайн баар диҗирип шын. Москвада А. В. Луначарский аттыг театр уран чүүлүнүң институдунуң доозукчузу, балетмейстер Вячеслав Долгак-биле чогаадыкчы, найыралчы ёзу-биле ажылдап, чаа цирк номерин чогаадып тургусканнар. «Сани дилларының легендазы» деп номерни тургусчурунга филология эртемнериниң кандидаттары А. К. Кадзан, З. Б. Чадамба олар улуг үлүүн киригиштиргеннер.

—Ай-хүн хереглиг алдын дангына Алдын-Хөлдүң эриин орта даңгаар эртеп селгүүстеп, ойнап борда, хев-хемчеп Мангыс кестүн келгеш, Даңгынаны күш-биле эремче тыртып алырын кыядып эгелээр.

Даңгына ушта халаап, хая бажынче дезип үнгеш, кайгамчык чараш самнап ойнай бээрге, Мангыс оңу магадап, чараш-ыяшкыны тургап, дужуп бээр ужурга таваржыр...

Тыва улустуң тоолдарындан ухтап, үндезилеп тыпкаңы номерниң өзээ болу бергеш.

Аныяк балетмейстер Вячеслав Долгак, композитор Владимир Тока олар бо номерни тургусчурунга улуг-хуузун киргип, онзагай, үзүн, чараш музыкалыг болгаш көрүштүг номерни тургусканын демделээр апаар. Ук номерни белеткежиниң Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң, хөгжүм-шын театрының ажылдакчылары база улуг детхимче-дузаны чедиргеннер.

Шөйүн каап сывырындан демир кырынга таңылай аарак самнап ойнаары, оон кырынга ооргаларын чыда-даа каактар, азы демир чаданы аяда уластыр сала кларкаш оон тепкиштерни өрү үнгеш, көрүкчүлерге хүнзээректиг хүлүмзүрүүн шаңнап, байыр чедирер Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи К. О. Данчай-оол ам база Төрээн чурттувустуң девискээрни кезип чоруп каар.

Ол чылыг хүлүмзүрүттүүн артында — дер-бүс төгүлүүге репетициялар, чаа-чаа шинчилер болгаш түңнелдер, чидиг маргылдаалар, үйгү чок дүшпер болгаш оожургаш чок дилээшкиннер... Ынчалза-даа кандыг-даа бергелер турза, көрүкчүлериниң сонуургалдыг көрүжү, ыяш алыш часкаашкыны дег күзенчиг түве чок! Чаа гастрольдарга чоруунар чогуузун, оожургал чок тыва кызы!

С. БАЙЫР.

КҮР-БАЙЛАР

Лириктиг новелла

Сиген кезилдезиңде ажылыштың капчаар чоруп турарының дугайында чурумал биҗирип-биле меңи чоокку совхозче чорудушкан түве. Эзеңги төлевилиниң кырында турумда, редакторувус чаңымга кылаштап келгеш: — Маадырыларның кижилиг чурумалдан кызыдып көр аа. Ол совхозта ада-иезиниң изин истээр, оларның бүянныг ажыл-ижин уламчылаарын күзээн аныяк-өскен арбын дээрзин мындаа совхоз директору Василий Бүрбүевичиден дыннаан мен. Эң ылаңгыя мында бир Кур-Бай дээр мурнакчы хойжуунуң улуг уруу школазының эмир чылын-на дооссе-даа, институтту ажылдап чораан, бот-өөредилге-биле доозуп аар мен дээш ада-иезинде дузалакчылай берген, бо чылдың көргүзүлерин шыырак болган дээр чорду. Мурнакчыларның санында киргеп. Ындыг янзылыг эрес, шудургудардан бодап чоруур сен — дээш, өөренген чаны-биле куу шляпазын хазаанче эде тыртып алды.

Кур-Бай, Кур-Бай! Хөй кур хөренгилиг, чаңгыс сөс-биле шыдалдыг-ла кижи дээш аттыр-ла. Чүгаажок, школазы-ла ыйнаан оон. Че, харын бодубиле чугаалажып турган, ук аттың төөгүзүн-даа айтырыпла алтай мен дээш, чиик-кара чиштинче кире бердим.

Район төөгү биле «Байлак» совхозтуң аразы ырак эвес, чадаг безин аргыжып турар чер-ле болгай. Чолаачы ол чиге бурунгаар көрүп алган рулюн таваар долгавышаан, көөрей-дир:

— Кур-Бай суута бааргыр ол шыкажыл? Олардың уруу Кулузундан ийи класс өрү өөренип чораан мен, школа доозупкаш, шеңгер чоруп турумда-ла ёзулуг чедишкен, бышкаа кат-чимис дег апаргаан чораан ийин... Чоруп турувуста, кезек өөрү кыстар-биле озалаш туруп алган: — Ойт, бистиң школаның оолдары база бар шыкажыл! Дуу бажы дөңгүр турар акый бо чылын чаа доостү чоп — дээш, мээң уумче айтып турган түве ийин...

— Кулузун, Кулузун! Шыпап-ла чараш ат-тыр — деп, чолаачыны улам хөөктүрдүм.

— Аа бодун түү дээр сен... Ам суг көөр болза, дурт-сыны суг кулузун-на олчаан болгаан — дээш, чугаа көвүдеп, ажылда болгай мен дээнзиг, коваш дээш, улам оваарымчалыг бурунгаар көрө бердим.

• • •

Совхоз конторазының чаңында ийи эзерлиг аът баглап каан тур. Малчыннар-ла келгеп-дир ийин. Оон башка мындыг эрте кымнар контораже келир боор деп бодаап, дортла директорнуң кабинединче углаптым.

— Экии! Кирип болур ирге бе, Василий Бүрбүевич?— дээш, оон чугаалажып олурганы уругну эскерип катпадым.

— Аа, корреспондент келгеп шыкажыл! Эрт, эрт! Дуу сандайже — дээш, директор менче хүлүмзүревишаан, он холун далаштыг суна-дыр.

— Сиген кезилдезиниң дугайында, инда ажылдап турар мурнакчылар дугайында чурумал биҗирип дээш келдим. Кажы бригаданы сүмелээр силер, Василий Бүрбүевич? — дидим.

— Ыым. Фотозаарадың база белеп шыкажыл? Бисте мурнакчылар-ла хөй. Эң ылаңгыя аныяктар. Бирээзи мурнунда олурган бо-дур. Арга-дуржулгалыг-даа апаргаан сакмавчывыс чүве. Ам ачазы суглар кыштаанда сигенин барып бөлүп, сараатгаары ол-дур. Бир маадырны дораан-на тып бердим, көрдүп бе, оон чыда калба. Солунчулар өде-чара улус болгай силер. Таварышгырып каанын бо. Бөгүн суббота-дыр. Райкомга сигеп кезилдезиниң дугайында медээ кылыр кижи мен. Шалыпчы ай бистя улам сорук киирип, оон кадында кудай-дээр база эки көрүп, аяс хүнер улаҗып турар боллур ийин. Ук чидирип болбас, оон башка, силербиле элээн-каш бригадаларга чедер чүвемни — дээш, директор папказынче көре берди.

— Че, индыг-дыр, бәйырлыг, Василий Бүрбүевич. Силерниң чугааларыңы ачамга дамчыдар мен. Соңгузу хүн келгеш, барлыы деп аан — дээш, Кулузун туруп келип.

— Мен-даа Кур-Бай сутже каптайн, Василий Бүрбүевич— дидим.

— Ол-дур, харын. Маадырны тып бердим. Машинаан дедир чорудупкаш, Кулузунуң аът-тарының бирээзинге олурупкаш, чара челзин кире-ле бергей силер — дээш, эжикче өөрүшкүлүг үдей көре-дир он.

Мени ынчалды деп редакторга чугаалаар сеп деп чодаачыта сөглээш, баглаштыр аът-тар чаныта келдим.

Кулузун кожазында бажындан таалың оргүже түве көдүрүп алган кел чор. Уругга уткуштур маннай бергеш, шала девидексеп, сүрээлексеендаа: — Кай мен чедире берейн. Таалының бөөр эккел. Аалыларже сээң-биле кады чоруурум ол-дур. Аъдым бирээзин ачыладып көр аа — дидим. Уруг туралаанын мунуп аа даан дээнзиг, өрүлеп келген анс хүнче көөрге, оон кырааң теде бергеп кара суук чажып ооҗок салгын сүйбей тыртып каггы үвеспе...

— Силер дуу бора аътты мунуп алыңар. Моозунуң чаңы арай хирелиг, чоокта чаа өөреткен дөвен мал-дыр. Оны мен мунуп келдим. Артымчакты чаам аътты кижи силер карымнаар болган-дыр силер — дээш, мениң чиге көрүп келдя. А ол бышкаа ишек-караалар мишаш карактарда өөрүшкүнүң отпуштары көзүлүүрже кызаш диҗилер мишаш.

— Суур кирерде-ле ийи аътты кирер силер бе? — деп уругаа улам чугаа эредим.

— Кайыы мындыг боор. Аалывыска олурган кыргаачамны суурга чедирип чордум. Кызыл чоктаар. Үш-Белдир баар кижи-дир. Эмир чайын база чораан кижи-дир ийин. Ол аржаанга таваржырым кончуг кижи-дир мен деп келген, бо чылын совхозтуң директору черн кыргаанга база халас путёвка бергеп-дир.

М. ДОРЖУ.

(Уламчылыг).

ТЕВЕЛИГ МАЛЧЫН

Шагаан-Арыг чаны-биле
Чазаан орук шөйлүп эрткен —
Чүктер соорткен машиналар
Чүгүртүлээп шуужуп турар.

Адам теве тергелеткен,
Акалчыгым эдертипкен,
Ыяш соорткен аныяк эр
Ынаа база ырлап кел чор.

Утказуй кааргe тура дүшкеш,
Ужуражып, хөөрештивис —
Кажаа сеткээр, кыштаг баар дээш
Кадарчылаан хойжу болду.

— Адымы совхоз малчыны мен.
Адым шолам — Тимур Түлуш.
Адаа теве хуумда малым,
Ажыл үспес «тракторум».

Саваа, сиген чүктер соортур.
Садыг кылып суурже мунар —
Малчын киҗээ ажыы тергиин
Магалыг мал болдур ийин.

«Чүге туруп алдың?»—дээнзиг
Чүткээн теве хере баспы.
Кадарчыныс хая коргеш,
Карааи баскаш, холуун чайды.

А. АРАПЧОР.

КРОССВОРД

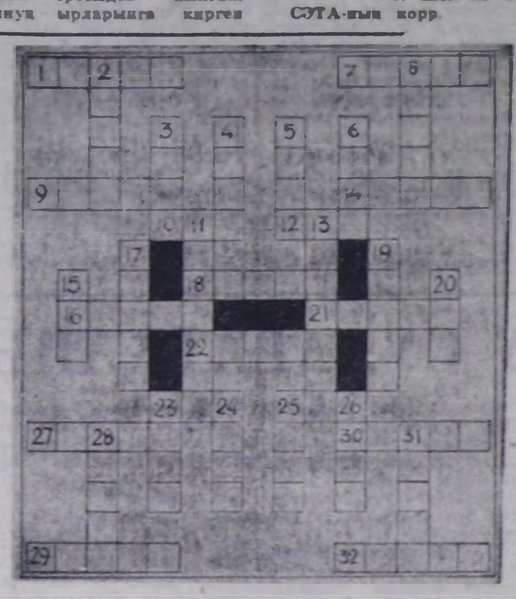
Узуп дургаар

2. Кластагга эдилеп. 3. Тывада хем. 4. Ал. 5. Азырал аныгаа. 6. Куш. 8. Бүдүрүлге чер. 11. Чурт адыг. 13. Чечено-Ингушетияда хоорай. 15. Хем. 17. Бойдус болуушкуну. 19. Сибирьде административтиг девискээр. 20. Азырал ан. 23. Хол. 24. Дой. 25. Суур. 26. Хогжуп хереселеп. 28. Аныяк нал. 31. Чита областа суур.

Доора дургаар:

1. Тыва чем. 7. Нашпа. 9. Японияда хоорай. 10. Бажын иштинде эдилеп. 12. Куш. 14. Ыяш. 16. Эът аймаа. 18. Футбол командазы. 21. Орус фамилия. 22. Тыва ат. 23. Сава. 25. Сан. 27. Нотаа аймаа. 29. Сава аймаа. 30. Аарыг. 32. Оюн хереселеп.

Ш. БАЙ-КАРА тургускан. Хову-Аксы суур.

СОНУУРГАКТАРГА

«ДАШТАР ЧУГААЛАП ТУРАР»

Белоруссиянның черинге хой муң, харын-даа миллион-миллион чыдар бурунгаар чүү болуп тургаын ол үениң хереченлери — даштар кижилерге чугаалап берип турар: республиканың эртемденнери ашык дээр аданга анаа эвес музейнин тургускан. Музей дөрт гектар шөлдү эзелеп турар, Белоруссиянның ангы-аңгы черзеринден экелеп алган даштарны ында делгээн.

Шаанда доштуг турган үеде, кажан ол эрээнде, Швециядан, Финляндиядан, Карелиядан суг-биле ишкүш келген даштар база бар. Даштың төөгү бижимелги эртемге чугула ужур-дузалыг.

Г. НОВИКОВ, СЭТА-ның корр.

ДЭЭРДЕН КЕЛГЕН «ААЛЧЫ»

Псковтуң чурттакчызы А. Лехининң садыңга августуң бир ишиг хүнүнде ажедиглиг аалчы чедип келген. Кыданнаанныңның, диммирээшкининг чаъстаашкынының соолунде бажыңның эзен сыдыңга ажылдаар дээш үнүп келген. Бажың крышазындан даштыг бир-ле чүвениң чугулуп бадып чыткынын ол эскерип каан. Футбол бөмбүү хире хемчеолдит борбак кызыл от крышадан бадып орган: хенертен частыныкты болган соолүнде борбак шар ийи башка баргаш. Бирээзин хатка уткуштур ужугун чорупкан. А өскези кыпыныпаан, электри удазыныңга чыпшына берген. Сайгылгаан розетказы хандаан адырлыг чаштай берген, бүгү лампалар орттенип келган. Ынчалзажок сайгылгаанның счетчиги бүдүп болган. Бойдустуг ыяшкыг эдептиг болуушкуну кыдаңнаашкыны, диммирээшкин үезинде кедергей электриниг апаргаан агаардан тыныгаан деп, специалистер санаа турар. Электрижий берген агаар борбахталган болгаш демир аймаанга таварышканда чамыгаан болган.

Б. ВЛАСОВ. (СЭТА).

БУРУНГУ ШАГНЫҢ КАЛЕНДАРЫНЧЕ ДҮЛГҮҮР

Шаанда латыштар төшакты, хүнүү айның хевиринден, сылдыстарның байдалынган билип ап чораан. Ол дугайын Риганың политехниктиг институдунуң доценттизи Я. Клетниекс тодаргайлаан, Чонның хоочун ырларынга киргеп календарының эртемден каңчаң билип алганы? Шаанда Балтиканың чурттакчылары бир чылда 364,5 хонук бар деп санаа, чыдыы чайгы болгаш кышкы үеге бир деп, кыядыр хуваштырып турган. Бир неделяны тос хонуктуг, хүнүүг деп санаа келген.

С. ШПУНГИН, СЭТА-ның корр.

ТЫВА

СЕНТЯБРЬ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазыңза (Куш-культурчуларга сүме). 9.10 — Белорус ССР-ниң профтехпередилгезиниң уран чүүл коллективтериниң оюн көргүүзү. 9.30 — «Айыыл чок шимчээшкинниг». 10.00 — В.-А. Моцарт. Симфония № 40 соңгу минор. 10.35 — «Чурукчулар дугайында рассказтар». РСФСР-ниң улустуң чурукчузу В. Загонек. 11.05— ССРЭ-ге Болгар бот-тывынгыр уран чүүл чогаадылгазының фестивалы. 12.05 — «Өг.буле болгаш школа». Тележурнал. 12.35 —«Музыка болгаш поэзия». 13.05 —Брянск хоорайның тургускаанының 1000 чылынга. «Живая память» Док. телефильм. 13.40 — Дээрге Арга-арыг ажылдакчыларының хүнүге. «Арга-арыг, целлюлоза-сазыным болгаш ыяш болбаазырадыр үлегжүр министрстви М. И. Бусыгинниң чугаазы. 13.55 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы —«Челээш». Ыраакыларның оглу мен база эки ырлаар кижениң оглунуң оглу мен». (Португалия). 14.25—Бөгүн делегейде. 14.40 —«Кутузов». Уран-чечен фильм. 16.30—Политиктиг тейылбырлакчы А. З. Ивашенконуң беседазы. 17.00 — Дириг амыдыралдар амыдыралы. 18.00 — Хоккей талазы-биле умуражыышкын. ЧССР-ниң шилиндиг командазы —ССРЭниң шилиндиг командазы. ЧССР-дем дамчыдылга. 16.20 — «Дем каттыштырыгазы». Телемурнал. 19.55 — «Стакан водың». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Стакан водың». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 22.40 — 22.50—Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— Бир эвес кадык болуксазыңза. 8.30 — Бистиң садыбыс. 9.00 — Арга-арыг ажылдакчыларының хүнүге. «Заповедь», «Аттестация рабочих мест в объединении «Днепропетровскдрев». Док. телефильмнер. 10.00 — Ставропольдуң телевидениезиниң программазы. 11.15 —В. Рублевская — «Кафедра». Телешин. 13.35 — Джо Бори (Нидерланд) ырлаар. 14.00 — Мотоспорт талазы-биле Европаның чемпионады. ЧССР-дем дамчыдылга. 14.30 — Бүгүдеге стадион. 15.00 — «Авангчурукчулар клубу». 16.00 —«Ырбаанзыылынар, өнүктер». 17.55 —«Арам Хачатурян — художник, гражданин». Дөрт сериялыг док. фильмниң башгайы көргүзүү. 1-ги сериязы. 19.00 — Делегей байдалының допчулаары. 19.15 — Улустуң аялгалары. 19.30 — Мульт-фильмнер: «В гостях у лета», «Наш карандаш». 20.00—«Тамчыктыг удумар, чаштар!». «Сапожник и красный петушок». Мультфильм. 20.15 — «Кадышшыл». 21.00 —«Үе». 21.35 — Москвадың оперетта театрының артистериниң концерти. 22.50—23.40—«У крутого яра». Уран-чечен фильм.

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас, хат кошкак. Дүне 0—5 градус, чамдык черлерге 0—5 градус соок болур. Хүндүс 12—17 градус, чамдык черлерге 5—10 градус чылыыр.

Кызылга чагбас. Соңгу-үеэн чүктен хаттың дүргени секундада 1—5 метр. Дүне агаарның температуразы 0—2 градус соок, көрзүнге хар хырга дүжер, 3 градус чедир соор. Хүндүс 14—16 градус чылыг боор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 14-ТЕ

«НАНЫРАЛ»: «Мой ласковый и нежный зверь» 18.40, «Вариант «Зомби» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Лесси» 9.30, «На площади Гарибальди» 11.20, 13.20, 15.40, «Затянувшаяся расплата» 17.20, 20.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Үгрүм-реңа» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Вера, надежда, любовь» 14.30, 16.30, 20.30 шактарда.

Персоналлыг пенсионер, хоочун журналист

Салчак Аныр-оолович ЧИГЖИТТИН

аар дараалаш мочээнин «Шын» солун редакциязы дыңнатпышаан, оон төрелдеринге, чоок кижилеринге хаяы кажыдалын илергейлеп тур.

ШЫН Редакциянның адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үеэтпүр кижилеринге 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54; көжээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45 солун «албейн» барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3122.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер - чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш-Кравченко-кудумчузу, бажың №-1.

ТС—00652.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 215 (12915) | 1985 чылдың сентябрь 15, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек.

Бөгүн—Арга-ыяш ажылдакчыларының хүнү

МАҢНАЖЫЫЛЫ, ЧАРЖЫЫЛЫ

Бөгүн — Бүгү-эвилелдиң чадаг чарыш хүнү.

...Улуг Тиилелгениң 40 чылын демдеглээн төргиин чараш театржытынан көргүзүг «Хүреш» стадионга орту кирип чорда, динамик-биле күштелдирген үн:

— Чаа Чаа-Хөл — Шагаан-Арыг — Оттуп-Даш — Боом даа — Кызыл аразынга агитчарыштың киржикчилери стадионче кирип ор! — деп чарлапкан. Муң-муң көрүкчүлер ол күш-культуржу бөлүкке байыр чедирген. Бемен хар чоокшулай берген малчын, маңнакчы, чолаачы, башкылар, көренникчилер — бөлүктүг составы ындыг. Чаа Чаа-Хөл суурда спорт, күш-культура эки хөгжээн. Ырак черге маңнаарынга ында 12 киживиг бөлүк дыка мергежип бар чыдар. Олардың удуртукчузу — күш-культура башкызы Анчинай Чадамбаевич Маады. Бо чылын олар чадаг чарыш неделязынга тураскаадып, олар марафон дистанциязын ажыткан...

Делегейниң Тайбың марафону Москвага чылдың эртер, эңгэ бистиң республикадан киржип турарлар база бар. Тудуг инженери Владимир Ещенко 42 километр 195 метр ол хемчээлди 1983 база 1985 чылдарда муң-муң күш-культуржулар-биле кады маңнап эртиен. Кызылдың башкы училищезинден Василий Четвертанов, уругларның спорт школазының тренери Станислав Лямин олар база эртиен чылын ук марафонга киришкен.

...Алексей Иванов 45 харлыг, инженер. Беш чыл мурнунда ол микроинфаркка таварышкан. Кадык болурунче оруктуг ылаш-биле эгелээн. Оон чоорту маңнаарынче киирген. Ам эртенниң-не 15 километрни маңнап эртип турар. Соолгу чылдарда бүүлетень ап корбээн. Лидия Вахрушева хам базыышкыны бедиминден бергедеп чораан. Ийи чыл иштинде оон эң-не-дир-даа турган. Улустуң сүмези-биле баштай ылаштап, оон маңнап эгелээн, ам шуут кадык. Чурукчу Анай-оол Бөвейленни Кызылдың парыгынга эртенник-не көрүп болур. Маңнап, сула шимчээшкиннер ыяып турарындан надыы экижээн... Чүгле үш чижек. А оларны чүс-чүзү-биле тып болур. Аарыг-биле аарыг демей эвези, ону эмнээри база ажыг дээрзи билдингир. Ынчалза-даа күш-культураның кайы-хире хевири ону ажып типлээринге черле дузалап болурунга читпинер ниити бар деп бе? Харын-даа мынчаар чугаалап болур: эмнелгелерни нөвүдедири, чаа эм-таңны, эмнээр аргаларны ажыдары чугула харын, ынчалза-даа чурттакчы чоннуң кадыын массалыы-биле эккиндиринге күш-культураны эң-не калбаа-биле нептередири ёл чүүл болуур. Шынап-ла бичии чаштардан пенсия назылыгларга чедир.

Мындыг база болгулаар харын: кадыкшылга маңнаашкыны дээрге улгады берген кижилерге керек чүве ышкажыл, бистерге, аныяктарга, оон хереэ чүл? — дижирлер бар. Шын-даа бооп чадавас. Ынчалза-даа аныяк назын моңге эвес болгай, а күш-культура кырыырын соңгаарладып, кыраанда-даа аныякшыдын турар дээрзинге ыам удурланырын?

Бөгүн — чарыш хүнү, маңнаарының улуг-хүнү. Бөгүн чүс-чүс кижилер найысылаага, хоорайларга, суурларга старт-че үнер. А чедиг хонук бурунгаар чарыш неделязы эгелээн, ону бисие бир дугаар эрттирип турары бо.

Чаа Чаа-Хөлде маңнакчылар болуу марафон дистанциязын үе-биле маңнап эртерин шенээнер. Оларны суурга үткүп аяган соонда, чарыш неделязынга тураскаатыкан спортчу оюннар эгелээн. Зге класстың өөренниктилери эң кыска хемчээлдерге, а устукы классчылар, чолаачылар, механизатерлар, малчыннар 500-тен 5 муң метр черге маңнашкыннар. Чарыш неделязынга Улуг-Хем районга ниитизи-биле 20 муң хире кижи киришкен. «Тыва тудуг» тресте, Кызылдың аъш-чем болгаш улептүүр-барааннар садыгларында, электри четкилериниде, өөредилге черлеринде маңнаарынга, күш-культурага хандыкшылдыглар хөй. Оон-биле кады найысылаага автосентяге, пиво, хлеб, тууйбу заводтарының коллективтеринде ышнаш, күш-культураже көшнаш кичээнгей салып турар черлер барын демдеглезе артык эвес. Ындыг черлерде чарыш неделязы организас чок эртип турар.

Бөгүн ук неделяның соолгу, түңнел хүнү. Кызылга ол Ленин шөлүндеи эгелээр. Кыска митинг соонда, баштайгы киржикчилар дистанцияже үнүптер — өөренникчилер, сургууларлар, студентилер, аныячыннар, хоочуннар... Маңаа келгэ чүве — киржилге: үе санавас, бүгү-ле күш-биле маңнаарын кыа-даа негевес. Херээженнер чартык километрни маңнап-даа, кылаштап-даа эртип болур. Эр кижилер бир километрге маңнаар. Дистанцияны эртиен кижи бүрүзү тураскаал карточканы алыр. Хүнге болгаш неделяга эки киришкен коллективтерге дипломнар тыпсыр. Ынчалза-даа киржикчи бүрүзүнге ноя шаңнал — кадыкшыл-дыр. Бөгүн бо неделяда кадыкшыл оруунче бир дугаар үнгеннер оон бүгү назылында дүшпейн, маңнаарынга, күш-культурөга ол хевээр хандыкшыл чоруй баар-даа чадавас. Чарыш хүнүнүң бир ноя соруглазы ол-ла болгай: аргалыг-ла болза улам хөй кижини күш-культураже, оон иштинде маңнаарынче хаара тудары.

Ынчангаш: «Энин, эш чарыш! Сен — буянныг эжиишс, ажылга болгаш дыштанылгага дузалакчывыс, кадыывыстың идегелдиг намгаланчызы,сергек, оннак чоруптуң дозу сен» деп чугаалап турар бис.

Маңнаары дээрге күш-культураның эң-не массалыг хевири-дир. Оон эки талазы чүл? Кандыг-даа назы-харлыг, янзы-бүрү салгалдың, кандыг-даа мергежилдиң кижилери маңнап болуур. Спорттуң өске хевирлеринге тускай шөлдер, стадионнар, хереңселдер херек. А маңнап турар кижилерге аңаа-ла чер —алаак, ойнак, аллея, кудумчу — четчир.

Чүнү-даа болза эгелеп алыры берге дижир. Маңнаары база ындыг. Эң баштай дүрген ылаш-биле, шошкуй аарак эрткен каш чүс метрден хандыкшыл эгелээр. Чүгле элээн шыдамык, нүзел-чүткүлдүг чорун херек. А оон соонда... Оон соонда хандыкшыл «аарыг» апаар, кижи боду салдыкпайн баар, а ёзулуг демги аарыг оон ырбаар. Кургаг хевуга магыпсунсап чораан кижиге соок, ылаң суглуг дамырак көстүп келгени-биле домей-ле.

Маңмажыылы, чармыылы, оңнуктер!

ЧЫЛДЫ ЧЕДИИШКИННИГ ДООЗААЛЫ

КЫЗЫЛДЫҢ РЕАЛБААЗАЗЫНДА

«Шын» солун КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР тугун бөгүн Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозта О. С. Севээнге удуртқан тос киживиг сигенчилер звенозунга тураскаадып көдүрдү.

Ук коллектив бо чылын 60 тонна мал чеми белеткээр даалгазын бо хүнперге чедир 90 тонна кылдыр күүсеткен. Сиген белеткелиң оон иежигүннери ам-даа уламчылап турар.

Совхозтарның ишчилери! Малга чем белеткелиниң мурнуку одуруунда чоруп турарлардан үлегер ап, оларга деңнежиңер, темпилерин бедидиңер!

АЖЫЛЫ ШАПКЫН

«Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырында Эрес-оол Кууларга удуртқан мал чеми белеткээр механизастаан звено 500 тонна сиген белеткээр планныг, ам 350 тоннаны белеткээш, 34 сараатты тургускан. Ында 2 машина-пресс, сиген кезер 2 машина, 17 кижи ажылдап, көксуланы кестирип, ажаап турар. Звенода кежикчилер Михаил Монгуш, Чечек-оол Монгуш, бөлүүрүкчү Николай Ооржак, тырыдыкчылар Степан Ооржак, Эрес-оол Куулар хүн нормазын 120 хуу күүседип, мурнакчылар болуп турар.

С. БАГЫТ-ООЛ.

Кызыл хоорайда тараа базазынче бо чылдың чаа дужүдүн чүдүрген машиналар олбо шөлдерден шуужүп-ла турар. Эрткен хүнперде Каа-Хемниң «Совет Тыва», «Бурунгаар», Кызыл районда «Кек-Тей» совхозтан баштайгы дужүттүң тараазы базазада дүшкен.

Олар бир дугаарында базазының лабораториязының чанында келирлер. Ында лаборантыларга документизин чолаачылар дужаар. Аңаа чолаачылардан «Кек-Тей» совхозтуң шөлдеринден тараа дажыглап турар аныяк чолаачы Владимир Ондар чедип келди. Ол тараазы чидириг чокка чедиреринге сагыш салып турар шалыпчы чолаачыларның бирээзи.

Кызылдың ийи дугаар автобүдүрүлгезиниң чолаачылары Каа-Хем районнуң шөлдериниң чаагай дужүдүн базазже дажыглап турар. Олардан Даңдар Хеймер-оол, Владимир Хертек, Николай Ооржак Каа-Хемде «Ленинчи орук, «Бурунгаар» совхозтарның тараазын экелп дужаганнар.

— Ийи дугаар автобүдүрүлгениң чолаачылары «Бурунгаар» совхозтуң шөлдеринден дөрт чүс тонна тараазы бөзер дажыглаар ужуруг бис, ону бо каш хүнперде доозуптар боор бис—деп, ол бүдүрүлгениң мурнакчы чолаачызы Николай Ооржак чугаалай-дыр.

Чолаачылар тараазы дүрген болгаш чидириг чокка базазага чедирер дээш кымнык ажылдан эгелээн. Ынчалза-даа тараа базазының ажылдакчылары экелген дужүттү кежээ чүгле 10 шакка чедир хүлээп ап турар. Оон ужурунда Тандының «Россия» совхозтан келген чолаачылар кежээ орай үнгеш, он шакка чедир четтирип шыдаваан барганнар. Кээрге, базаа хандыма берген болган. Оон ол чолаачылар базазының чанында хонганнар.

Тараа хүлээп алыр черниң лабораторий ажылдакчыларындан агроном Надежда Трыгубованың, Татьяна Хомушкунуң кызымак ажылын демдеглеп болуур.

ЧУРУКТАРДА: Кызылдың тараа базазазының лаборантызы Татьяна Хомушку, тараа сөөртүп келген машиналар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ПЕРМЬ ОБЛАСТЬ. Кама хемиин девискээринде арга-арыгны катап тургузар ажылдар чыл санында 100 муң гектар шөлге чорун турар. Оң ыяш белеткелиниң шөлдеринге дең. Ногаан өңнүктүң камгалалыынын, оон «кадзыынын» дугаанында арга-ыяш ажыл-агыйларының хөй муң кижилиг коллективи сагыш салып турар. 30 муң ажыт гектар черлерге үрезиниерин болгаш чаш өзүмнерни олуртуп турар, а арткан девискээрлерге ыяштың бодунуя немей өзүлдезин хандырар. Ол ажылдарны кылып чорударынга амгы үениң тускай техниказы дузалап турар. Арга-ыяш ажылдакчыларынга Пермьиин арга-арыгны дуржулга станциязының эртем ажылдакчылары улуг дузаны чедирип келгеп.

ЧУРУКТА: Шеметево лесничествозунуң лаборантызы И. Канунникова дуржулга шөлдеринде чаш халыларның өзүлдезинге бок үнүштерниң салдарын тодаралыр талазы-биле хыналдаларны кылып тур.

Е. ЗАГУЛЯЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

БАЙЫРЛАЛГА ТУРАСКААТКАН

Арга-маштың курлавырларының талазы-биле бистиң чуртувус делегейде бирги черни эзлеп турар. ССРЭ-ниң девискээрииниң 700 миллион ажыг гектары арга-ыяштыг черлер боол турар. Ол улуг байлакты хумагалап ажыглаары, камгалаары болгаш арга-ыяштың курлавырын улгаттырары эргежок чугула. Улус ажылагыйы ыяштың продукциязының 20 муң хевирлери кылдыр ажыглап турары билдингир.

Партия биле Совет күрүне ыяш ажыл-агыйын интенсификастаарынче доктаамал кичээнгейни салып турар. Чиг эттиг комплекстиг ажыглаарының, арга-ыяштың катап тургузарын шынарлыг чорударының сорулгазын шинчилеп турар. Айыткан сорулганы күүседир төлөде, адырыкы ажылдакчыларны ажазы эвес чүүлдерни кылыр ужурлуг.

Ол бүгүнүн дугайын Арга-ыяш ажылдакчыларының хүнүнүге тураскаатказын байырлыг хүралдың киржикчилери чугаалап турганнар. Ол хүрээл сентябрь 13-те Москвага боол эрткен.

Президиумда— СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Ельцин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң харыысалгалыг ажылдакчылары, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, социалистиг чарыштың типлекчилери, пайысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери.

ССРЭ-ниң арга-ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш болбаазырадыр үлетүрүүнүң министри М. И. Бусыгин илеткел кылган.

Байырлыг хүралдың киржикчилери беш чылдың даалгаларын чедиишкиниг боттандырары-биле адырның ажыл-ишчилери боттарының бүгү күжүн, биликин болгаш дуржулгазын харам чокка баарын бүтүреткенер.

(СЭТА-ның корр.).

ОРБИТАДА АЖЫЛ-ХЕРЕК

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Владимир Джанибеков биле Виктор Савиных сентябрьның он үшке чедир орбитада «Салют-7» —«Союз Т-13» комплекске ажылдаа-ла он дөртку неделязы доозулган.

Сентябрь он үште программаны ёзугаар эртем аппаратураларын ажылдаарыга тааржыстыр белеткээш, станцияның чамдык системаларын хынаан, чер кырын хол-биле башкарар камералар-биле чурукка тырттырган болгаш хайгаараан, күш-культура мевегжилгелерин кылган.

Оон мурнуда хүннерде космонавтылар астрофизиктиг, технологтуг болгаш медицина-биологтуг шенелделериниң ээлчегліг ажылдарын күүсеткенивер.

«Мария» дээр приборлуң дузазы-биле чер чоогунуң космос делгемеринге кезекчигештериниң шинчээшкиннериниң байдалын өөренип көөр сорулга-биле белик энергиялыг электроннарның болгаш позитроннарның агымнарын катап-катаа хемчээген.

Космостуң материаловедениезиниң программазын ёзугаар база бир-шенелдени кылып күүсеткен. Ол болза, янзы-бүрү конструкциялыг материалдарга ажык космос делгемининиң факторларының комплекстиг салдарын шинчилээриниң «Электротопограф» дээр шенелде-дир. Ол шенелделериниң оон мурнунда алдынган хевирлерин болгаш электропрограммаларны болбаазырадып кылганының түнелдерин ёзугаар специалистериниң тургускалыы калбак программазы-биле кылып турар.

Медицина хыналдазының планын ёзугаар «Чибис» дээр аневмовакуумнуг костюмнуң дузазы-биле космонавтыларның чүрек-дамыр системаларының шинчилээни кылган. Ол костюмнуң иштинде барометрлиг базымшкынның өскерлиишкиннериниң дузазы-биле мага-боттуң бут талазынга хаанын агымшкынын улгаттырар болгаш оон-биле черниң тыртышкынынга хөмей байдалды тургузар.

Владимир Джанибековтуң болгаш Виктор Савиныхтың кадыкшыл байдалы эки.

Орбитаның «Салют-7» — «Союз Т-13» комплекизинин иштинде системалары чогумчалыг ажылдап чоруур.

А. А. Щегонинин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Социалистиг чарышка чедип алганы бедик бүдүрүлгени көргүзүүлерни дээш база Арга-ыяш ажылдакчыларының хүнүнүң баймралы-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Одаар чүүл министерстволарының Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының электриги Александр Александрович Щегонинин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Дартазы Ч.Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары П. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың сентябрь 13.

МУРНАКЧЫ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРДЕ

Шагаан-Арыгның автотранспорт бүдүрүлгезин он бирги беш чылдың болгаш доозукчу чылдың планныг онаалдаларын керек кырынга күүседир талазы-биле багай эвес ажылдаа турар. Бүдүрүлгеле партия организациязы, профком, комсомол болгаш оон-даа өске хөй-ниитти организациялары тус-тус техтер база ажылчыннар ортузунга социалистиг чарышты организастап келген.

Бүдүрүлге бо чылдың эртиен айларында 363,2 муң тонна чүктүг сөөртиен, эртиен чылын бо үеде 346,2 муң тонна чүк сөөртүнген турган. Чүк сайгарылгазының талазы-биле алыр болза, 9 млн. 862 муң тонна-километрни ажылдап кылган, эртиен чылдың бо үеде — 9 млн. 439 муң тонна-километр турган.

Бо чылдың эртиен сес айында бүдүрүлгениң чолаачылары 31,6 муң литр бензинни камнап алган, а эртиен чылын бо үеде 4 муң 20 литр турган. Чаңгыс кижиге онаалтыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 6 муң 162 рубльге четкен, а эртиен чылын ол көргүзүг 5 муң 958 рубль турган.

Мындыг көргүзүглерни чедип алырынга үк бүдүрүлгеде партия эге организациязының ролю эвээш эвес. Организацияда бактаан кирип турар 17 коммунистиң бот-харыысалгазын, бот-идепкейин күптелдиргеп. Олар күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, онаашкан ажылынга харыысалгалыг болур талазы-биле кады ажылдап турар эш-оөрүнге үлегер-чижээн көргүзүп турар. Коммунистер, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну С. Килин, чолаачылар С. Тряскин, А. Дагба, техник С. Илюшкина болгаш оон-даа өскелер бүдүрүлгениң мурнакчылары.

Партия организациязы болуп эрткилээн хуралдарында күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга, социалистиг чарышты дээштиг организастазарынга, коллектив кежигүннериниң хөй-ниитти ажылынга идепкейлиг киржилгезин чедип алырынга, кижи бүрүзүнүң онаашкан ажылынга харыысалгалыг болгурунга хамаарышкын чугула айтырыгларны чугаалажып көрген. Ол ышкаш партия хуралдарынга коммунистерниң отчёдун база доктаамал ап келген. Нефть базазындан база орук участогундан үш коммунист баттарының отчёдун партия хуралынга берген.

Бүдүрүлгениң партия организациязы коммунистерниң партийжи даалганы күүседип турарынче база кичээнгейни салып, оларга даалгаларны үргүлчү берип, күүселдезин хынап турар. Чооктә чаа коммунист А. Дагба нефть базазында көскү агитация ажылының байдалын хынаан көрген. Ажаа ында ажылдап турар коммунист В. Коваленко база киришкен.

Шагаан-Арыг АТБ-зи —улуг коллектив, ында 150 ажыт кижи ажылдап турар. Аныяктар ортузунга кижизидилге ажылын чорудар талазы-биле ында комсомол эге организациязы, ооң секретары В. Александров идепкейлиг ажылдап турар.

Бүдүрүлгениң администрациязы, ында профком ажылчыннарның хостуг үе-шагын, дыштанылгазын организастаар талазы-биле чамдык ажылды кылып турар. Чайгы үеде олар дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарын Шушенскоеже экскурсиялаткан. Коллективте күш-культура болгаш спорт ажылы багай эвес. Олар волейболга, чиик атлетикага маргылдааларны организастап турар.

Бүдүрүлгеде улустуң контроль бөлүүн (даргазы Г. Попов) идепкейлиг ажылдап келген, четпестерни тып илередип, оларны дарый чайладырын чедип ап турар. Бо ажылга улустуң контролерлар С. Илюшкина, П. Волжая болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг киржип турар.

Шагаан-Арыг автотранспорт бүдүрүлгези районнуң мурнакчы коллективтериниң одуруунда чоруп орар.

Х. ОПДАН-ООЛ.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ЧАЙГЫЛЫШ ЧОК ДЕМИСЕЛ

Дайынны чайладырып, бооцпескти эңдере бүдүрериң соксадырын, чепсеглеңиишкиниң кызырарын Совет Эвилели делегей арениазынга бодунуң эң чугула соруглазы кылдыр санап, ядролуг курлавырларны моөнизээрии соксадыры болгаш бот-боттарынга бүзүрежирин болгаш тайбың кады ажылдажыгаиы быжыглаары дээш кызымаа-биле демисежил турар. М. С. Горбачевтуң «Тайм» деп америк журналга харыысын делегейде үнелеп көрүп турарының кол утказы мындыг. Германияның Социал-демократтыг партиязының даргазының оралакчызы Сопгу Рейи-Вестфаля черинии (ГФР) премьер-министри П. Рау-биле М. С. Горбачевтуң ужуражыышкынының делегей парлалгазы ам-даа улуг сонуургал-биле тайылбырлап турар.

Совет Эвилели тайбың болгаш чавырлыышкын дээш идепкейли-биле демисежил турар. Бүгү хевирлериң бооцпесктерин эңдере бүдүрерин соксадыр дугайында оон саналдары чугаалажыышкын кылыр стол кырында белеп. Хөй-хөй улустарнын сэлымчолунга хамаржып турар бо бүгү айтырыглар талазы-биле дутуржуп алыр күзел өске күрүелерде, чүүл-даа мурнуда АКШ-та бар болза, ону сааг чокка чедип ап болур деп, **«Нойес Дойчланд»** (ГДР) бижээн.

Ленинчи стиль-биле улуг күштерни болгаш чарыгдаларды негеп турар социал-экономиктиг хөгжүлдениии кончуг улуг айтырыгларын Совет Эвилели шинтпирлевишаан, оон планнары болза тайбың тургузуушкунуун планнары болур, оларны күүсеширинге тайбың херек деп. Совет Эвилелй оңзалап демдеглеп турар дээрзин Польшаның «Трибуна люду» солуну демдеглээн. Совет Эвилели Европага байдалды үндезинин-биле экижидерп, бот-боттарының айыл-чок чоруун быжыглаары дээш кызымаа-биле демисежип турар.

Чоокта чаа Совет Эвилелиниге чораан, СЭКП ТК-ның Чингиве секретары М. С. Горбачев-биле ужурашкан америк сенаторларның бөлүү-биле АКШ-тың президентизи Р. Рейганның Ак бажыңга ужуражыышкыны болган. Ак бажыңга болган бесседиңиң кандыг болганының дугайында чүү-даа дыңнатпаан, мынчалза-даа оон соонда сенаторлар журналистериниң айтырымдарынга харыылааннар. Курсекретарь Дж. Шульцтуң ол ужуражыышкыны үезинде сенаторлар Рейганга боттарының кады кылган медеглелии дамчыдып берген дең, бөлүктүг удуртукчузу, Сенатта демократтарның эвээш кезиинии удуртукчузу Р. Бэрд дыңнаткан. Бердтиң чугаазы-биле алырга, сенатор бүрүзү президентиге совет удуртукчу-биле ужурашканының дугайында болуунун, болгаларын дамчыткан. Ноябрьда совет-америк ужуражыышкынга чепсеглеңиишкиннерге контроль талазы-биле дугуражулга чедип алдынарынга «бүзүревесс хөөнүүгө» мен деп, Бэрд айыткан. Совет-америк ужуражыышкынын амгы үеде чорудары бот-боттарын билчип алырын чедип алырынга онза чугула деп, сенатор П. С. Эрбейн демдеглээн.

П. Рау биле М. С. Горбачевтуң бесседиин танышташ, ГСДП-ниң удуртулгазы бүгү адролуг чаңылдырышкынарны соксадырының дугайында Совет Эвилелиниң шинтпиргеге байыр чедирип турар болгаш космосту милитаризаставрынга удур бүгү-ле санал-зарны база базымнарны эртиил турар деп, барын-германы ДДП агентазел дамчыткан.

(СЭТА).

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ:

отчёттар болгаш соңгулдалар

БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ ЭРТТИРЕР

Партияның область организациязының СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткелдиң эң чугула ус-чадазынче кирген — отчёт-соңгулдалыг кампания эгелээн болгаш үргүлүлеп турар. Оон хөй талалыг соруглаларын СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниве, а ол ышкаш СЭКП Тыва Коминдиниң болган чөвүлел хуралдың айтышкынынарында тодаргайлаан. СЭКП хоорайонунуң, райкомнарының пайгы секретарьларының болгаш организ-тинерииниң эргелекчилериниң партия обкомунга болгаш чөвүлел хуралынга ол соруглаларын база тодаргай чугаалажып көргеш.

Отчёт-соңгулдалыг кампанияны СЭКП-ниң эң-не хөй санныг звеноларынга — партбөлүктерге болгаш цехтериниң партия организациялыларынга коммунистер эгелээн. Эге организациялар болза партияның кол күжүү болуп турар, партийжи политика шыда боттуг ажыл-ижеректер киллиг будуп турар деп, СЭКП ТК-ниң Чиигизиниң секретары М. С. Горбачев партия Тен Комитединиң апрель Пленумунга онзадан демдеглээн.

Бистиң республикага отчёт-соңгулдалыг хуралдар 425 партбөлүктерге, 362 цехтер организациялыргына болгаш 536 партия эге организациялыргына болуп эртер. Амгы үеде партбөлүктерде отчёт-соңгулдалыг хуралдар доозулган болгаш ам цехтериниң партия организациялыргында болуп турар.

Партия Тен Комитединиң айтыкының ёзугаар үлетпүрге, канчаар тудугга, модээ ажыл-агыйда, экономиканың өске-даа ажырларында, күш-ажылчы коллектив, район, хоорай бүрүзүнде кылдыңган ажылдың түңнелдерин отчёт-соңгулдалыг кампанияның үезинде бот-шүгүмүлекчи ёзу-биле хандыр анализтеп көөр, хожудангай участоктарже онза кичээнгейни үлегидирары, четпестериниң чыдагааннарын илередири, бо талазы-биле кым бүрүүлүгүл дээрзин тодарадыры эргежок чугула. Отчёт-соңгулдалыг хуралга, конференшиге эң эң белеткел — ол дээрге планнарны чедишкинниг күүседири, күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүн байдалын коллектив бүрүзүнге тургузары болуп деп СЭКП Тен Комитединиң ол-ааның демдеглээн. Партия хуралдары болгаш конференциялар ажыл-ишчи ёзу-биле, негелделиг байдалга эртери, коммунистерниң шүгүмүүлелдиг сананарын көөрү негеттиниң турар.

Коруй-чуруумну болгаш сагыга-чуруумну бижиглаар айтырыглаже партия хуралдары болгаш конференциялары онза кичээнгейни үлегидирер үүрлүг. Будуүлгеле, амыдыра хандырылгазында, хөй-ниитиг амыдыралында, амыдыра-чуртталгада, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде коруй-чуруумүн болгаш сагыга-чуруумүн байдалын коммунистер хамыды-биле анализтеп көөр хүзөлгелиг. Боттарының удуртуп турар коллективтеринде сагыга-чуруу болгаш коруй-чуруу дээш дорт харымсалгалыг удуртукчулардан негелделиг улам-на күштелдирер херек. Күш-ажылчы коллективтерге пайыралдыг ажылдың болгаш чогаалыкчы тывыныкының байдалын тургузарынче, кижилериниң күш-ажылының болгаш ажылдың ажылдың байдалдарын эрчимдер дугайында сагыш салыышкынны күштелдирериниве партия организацияларының кичээнгейин утландырарын негеттиниң турар.

Партийжи-организ а ц и я р ажылдың айтыкталарын отчёт-соңгулдалыг хуралдарга болгаш конференцияларга бүгү талазы-биле кылдыңган ажылдарын түңнелдерин кайдыг болганыл? Бо айтырыгларны партия хуралдарынга болгаш конференцияларга хамыды-биле чугаалажып турар үүрлүг.

Уставта айтыкталган эргелерни партияның кежигүн бүрүзүнүң бүгү ажылдарынга эргежок чугула байдалын хандырарын СЭКП ТК-га болган өөрүлел хуралга онзадан демдеглээн. Ынчангаш партия кежигүннериниве отчёт-соңгулдалыг хуралдарга санал бээр аргаларын калбаа-биле бээр херек.

Партия кежигүннериниң болган СЭКП кежигүнүне кандыктарының бүгү санаалдарын болгаш шүгүмүүлелдерин кичээнгейлиг көөрү, оларны боттандырар талазы-биле кылдыңган ажылдарының дугайында партия хуралдарынга доктаамал ышкаш лицнадыры, хүлээп алдынган шиитпирлериниң күүселдезин хандырары негеттиниң турар.

Идей-кижизидилгелиг ажылдың канчаар тургустугланын партияның отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга болгаш конференцияларынга хандыр чугаалажып көөрү чугула. Маңаа хамыктың мурнунда коммунистериниң бот-өөредилгезиниң, оларның политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезиниң айтырыглары хамаарыжыр. Пропаганда болгаш агитация ажылының ажыктымыче, дээштинче онза кичээнгейни үлегидирер. Будуүлгениң болгаш кижизидилгениң соруглаларын шиитпирлээриниве күш-ажылчы коллективтериниң ролюн хандырар.

Идеологтуг ажылды улам-на күштелдирер талазы-биле хуралдарга болгаш конференцияларга ажылдан кылдыңган хемчеглер кижилериниң идейполитиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар кижизидилгезиниң чангыс аайын улам ынай бижиглазарынга, ажылчы чонның күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейлиин бейдиринге, ажыл кылбас, арагалаар, хулганнаар, кем-херек үүлгедир чоруктарга удур демиселди күштелдирериниве идегин берген турар үүрлүг.

Партияның соңгулдалыг активин тургузар айтырыг отчёт-соңгулдалыг хуралдарга болгаш конференцияларга чугула черии эгелээр. Политика талазы-биле бышкаң билиглиг, инициативалыг, организаторлуг мергежилдиг, бедик мөзү-шынарлыг коммунистерни чаа составтың удуртулгазынга девидерн чугула. Партия комитединге соңгудары — ол дээрге боттарының эштериниге коммунистериниң бедик идегелдир. Ол идегелди ажылга шимэмыктыар апаар.

Күш-ажылчы коллективтериниң политиктиг ээзи болгаш башкарыкчы күжүү болур партия эге организациялыларның роллюн улам ынай бедидерииниве кичээнгейни отчёттарның болгаш соңгулдаларның үезинде үгландырары негеттиниң турар. Партия эге организациялыларның ажыл-чорудулгазының айтырыглары бүгү тала-биле анализтеп көөр.

Советтерге, профэвилелдерииге, комсомолга болган хөй-ниитиг өске-даа организациялырга партийжи удуртулганы улам ынай күштелдирери отчёт-соңгулдалыг кампанияның үезинде соруглазы болуп турар деп, эң М. С. Горбачев СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) Пленумунга онзадан демдеглээн. Оларда ажылдан турар коммунистерден негелделии күштелдирер.

Массалар-биле харылзааларны бижиглазарынга, хөй-ниитиниң с а н а л-о н а л ы н бүгү талазы-биле өөредилгезиниң болгаш шүгүмүүлелдерин кичээнгейлиг көөрү, оларны боттандырар талазы-биле кылдыңган ажылдарының дугайында партия хуралдарынга доктаамал ышкаш лицнадыры, хүлээп алдынган шиитпирлериниң күүселдезин хандырары негеттиниң турар.

Идей-кижизидилгелиг ажылдың канчаар тургустугланын партияның отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга болгаш конференцияларынга хандыр чугаалажып көөрү чугула. Маңаа хамыктың мурнунда коммунистериниң бот-өөредилгезиниң, оларның политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезиниң айтырыглары хамаарыжыр. Пропаганда болгаш агитация ажылының ажыктымыче, дээштинче онза кичээнгейни үлегидирер. Будуүлгениң болгаш кижизидилгениң соруглаларын шиитпирлээриниве күш-ажылчы коллективтериниң ролюн хандырар.

Идеологтуг ажылды улам-на күштелдирер талазы-биле хуралдарга болгаш конференцияларга ажылдан кылдыңган хемчеглер кижилериниң идейполитиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар кижизидилгезиниң чангыс аайын улам ынай бижиглазарынга, ажылчы чонның күш-ажылчы болгаш хөй-ниитичи идепкейлиин бейдиринге, ажыл кылбас, арагалаар, хулганнаар, кем-херек үүлгедир чоруктарга удур демиселди күштелдирериниве идегин берген турар үүрлүг.

Партияның соңгулдалыг активин тургузар айтырыг отчёт-соңгулдалыг хуралдарга болгаш конференцияларга бүгү талазы-биле кылдыңган ажылдарының дугайында партия хуралдарынга доктаамал ышкаш лицнадыры, хүлээп алдынган

ПТУ: сургууллардың амьдыралы болгаш хостуг үези

КИЧЭЭНГЕЙ УЛУГ БОЛЗУН

Чаа өөредилге чылы эгелээн-деп бээр чартык ай чедип турар. Хоорайның № 4 профтехучилищезинге барып, ында байдал-биле таныжып көрген бис. Коллега соруга — бирги курсчулар-биле ажылды канчаар тургусканын сонуургаары, оларның чурттап турар байдалы-биле таныжары. Бирги курсчуларны ынай-бээр ажылдадып чоруткан, училищезинде өөренип турар болду.

№ 4 профтехучилищеде кижизидиге ажылының талазы-биле өөредилге эргелекчизи Олег Сергеевич Доржу-биле үстүнде айтырыглар дугайын чугаалажып, байдалды көргеп. Училищеге сургууллар чыылазының планын база сонуургадывыс. Ол хүнге чедир бежен хире сургуул херек болуп турган, өөренир күзелдиглерин ам-даа хүлээп албышаан. Колдуунда-ла чыл бүрү дашчыларга, сантехниктерге, чазаныкчыларга сургууллар эвээш кирип турарын билип алдывыс. Чүге ындыгын? Бодап көөрге, бо айтырыгны черле ханы өөренип, бир-ээзы шинтпирлээрин чугула деп бодадывыс. Республиканың, ылаңгыя Кызыл хоорайның, тудугларынга келир беш чылда мергежилдиг ажылчын хөй кадрлар херек болуп турары кымга-даа билдингир. Ол айтырыгны бо училищенин башкылар коллективи билбейн турар деп канчан чугаалаарыл, мынчамыже ортумак школаларбиле харылзаа кошкак, профугланышкынын ажылын багай чорудуп турары тодаргай-дыр. Оон дугайын маңаа чугаалаваза, дараазында көөр апаар.

Училищенин беш каът улуг ниити чуртталга бажыңында ол хүнге чедир 180 ажыг сургуул чурттап турар. Оларның сезени — бирги курсчулар. Олар училищенин бүгү-ле амыдыралынга чаа-ла чаңчыгып, башкылар коллективи-биле тайгы базыларны кылып турарлар. Сески классты чаа дооскан бичии кижилерге кичээнгейлиг, сагыш човангыр болбас болза, олар чаа байдалга дораан-на ижиге бербези билдингир. Олег Сергеевич болгаш сургууллариның ниити чуртталга черинде улуг кижизидикчи башкы Анна Сергеевна Яцук-биле чугаавыс оон дугайында болуп турган. Бо айтырыгны олар база хамаарышкан беседа-биле билип турар. Черле ынчаш сургууллар-биле бүгү-ле ажылды олче утпаидырган.

Ниити чуртталга бажыңын эрткен чазын сургууллар сентеп, будуп кылган турган. Ужуру болза, сургууллар күзүн келирге, общежитие белен турар ужурлуг. Херек кырында байдал ындыг эвес болган. Чайгы үеде общежитиеге өске областтардан келген студент тудугжу отряддар чурттап турган, түүле август төнчүзүнде чоруткан. Олар аңаа боттарының эң-изин арттырбайн, харын сонгалар база бузулган, ол бүгү ол-ла хевээр артып калган. Өөредилге чылы эгелей бергенде-даа, дыка хой сонга ойбак хевээр турган, оон түүле ындыг болуп турарының чылдагааны шил чок болуп турарында. Шак ындыг харынын үстүнде чугаалаанывыс башкылар бергеиннер. Чамдык чурттакчылар-биле чугаалажырывыска, ойбак сонгаларны карта дээш янзы-бүрү түүлдербиле дутпан алгылаанывыс болду. Куску үеде оон домей-ле соок. Ойбак сонгаларны ам черле шилдеттинген боор деп идеп турар бис.

Сургууллар ортузунга сагылга-чүрүм дээш баштайгы хүннерден-не кичээнгей салдынган. Ол эки. Үстүкү курсчулар кежээки үелерде дежурныйлап-даа турар. Хостуг үе-шактыг ажыттыг, солуун эрттирериве сагыш салдынган. Бирги курсчударга тураскаатканда «Таныжып алыылыңар» деп тускай кежээ общежитиеге эрткен. Кежээнин программазында училищенин төөгүзү-биле таныжылга, доозукчуларның болгаш хоочуннарның чугаалары, ол ышкаш училищеде ажылдап турар кижизидикчилер сургууллар-биле таныжар. Бирги курсчулар үстүкү курсчулардан эстафетаны хүлээп алыр. Училищеге сургуул болуп киргени дээш байыр чедирер болгаш оларга чечектерни тутсур. Шак ындыг чылыг хүлээп алышкын кымның-даа сеткилинге чоок, уттундурбас болуру чугаажок.

Сургуулларга дыштанып хүннерде кииноларны база көргүзүп турар. Дыштанып хүннерни канчаар эрттирериниң планын тургускан. Удавас «Күскү бал» кежээни база эртер. Ындыг кежээни чылдын-на организастап турар. Спортчу секциялар (шупту 13) тургустунган. Хүреш талазы-биле утланышкынның тускай бөлүк база бар. Ында келир үеним дашчыларны киргин турар. Спортчу секцияларның шуптузу удуртукчулуглуг. Кым кандыг хевирге сонуургалдыг болдур, аңаа кирип алгаш, кичээлдеп эгелээр.

Комсомолчу оперативтиг отряд хоорайга болгаш училищеге дежурныйлап эгелээр. Ниити корум-чурумну ол хайгаараар. Сүргууллардың дыка хөйү практикада турар. Оларны дүржүлгалыг мастерлер удуртуп турар. № 4 профтехучилищеде баштайгы хүннерде ниити байдал ындыг болуп турар. Кичээнгей салза чогуур түүлдер хөй болгаш оларны чайладыры дээш ажылдаары чугула болуп турар.

Б. ДИРЧИН.

Делетей байдалынга хамаарышкан беседа

ТАЙБЫҢНЫ ХАНДЫРАРЫ — КНО-НУҢ СОРУЛГАЗЫ

Тайбыңны камгалаарының болгаш күрүшелер аразынга дең эргелиг кады ажылдажылганы хөгжүдүрииниң чугула чепсээ — Каттышкан Нацииялар Организациязының Кол ассамблеязының 40-гы сессиязы Нью-Йоркка сентябрь 17-де ажыттынар. Ам, кажан фашистиг Германияны болгаш милитаристиг Японияны ашкан Тиилелгениң соонда дөрт он чыл эрткенде, ол айтырыгларга КНО-нуң ролю кажангыындан-даа артык чугула. АКШ-тың болгаш НАТО-ның чагырыкчы бөлүктериниң делегейге тергиндээр дээш чүткүлдериниң ужурундан тывылган ядролуг дайынның айылдыг кыжанывышкынын бистиң планетавыска тайбың байдалы хандырарынга боттуг салышкынны киирериң, ниити дембиле хөделиринң бүгү чурттардан пеген турар. Ылаңгыя ындыг туруштан хөделириниң эргежок чугулазынче космосту милитаризастаар талазы-биле АКШ-тың чазааның айылдыг планнары албадан турар.

КНО-нуң бүгү төөгүзүнүң дургузунда мышкаш, Совет Эвилеля чаа дайынның өртүн үндүрбес дээш, эң идепкейлиг күжениишкиннерни бөгүн-даа үндүрер. Моон мурнунда сессииның хүн чурумунга «Космиктиг делгемни милитаризаставаан байдалдарда оны тайбың сорулгаларга шинээдир талазы-биле делегейге кады ажылдажылга дугайында» айтырыгны киирерин ССРЭ саналдаан. Бистиң чуртувус Делегей эштежилгезинге чугаалажып көөр кылдыр тодаргай хемчегларниң комплекизин саналдаа киирген, ол хемчегларниң боттанышкыны боопчепсектиң эдерее бүдүргүшкүнүн космосче шилчитпес база космосту тайбың сорулгаларга шинчилээринге болгаш космиктиг технологияны бүгү күрүкелериң чаагай чоруунга ажылаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар арганы бээр турган ийик. Аңаа холбаштыр Совет Эвилели космостан согуг бээр чепсектерни (эртем-шинчилел ажылдарын киириштир) тургузарындан, шенээринден болгаш калбартырындан ойталаар хүлээлге алырынче күрүшелерни кыйгырган. Космиктиг делгемни, оон иштинде Айны болгаш дээрниң өске-даа будумелдерин эртем талазы-биле фундаменталдыг шинчилээрин база ол-ла сорулга-биле планеталар аразынга ужугар коемиктиг корабльдерни салып үндүрерин бодунга хаара тутkан турун болур делегей кады ажылдажылгазын боттандырарын Совет Эвилели санаалдаан.

Ынчалзажок ол саналдарга харыы кылдыр Каттышкан Штаттар., спутникке удур чепсектиң даймичы шенелдезин чоокку үеде чорудар деп турарының дугайында чарлаан. Ындыг харыы тайбының болган дайынның эң чугула айтырыгларының талазы-биле Совет Эвилелиниң база АКШ-тың турштарының сыр өске удурланышкак болуп турарын база катап хереглээн. Ак бажыңның ындыг янзылыг туружугга дүвүрээнин илереткишаан, сураглыг американ шеригт талазы-биле специалист адмирал Гейлер мынча деп бижээн: «Космосту шериг хөделиишкиннериниң база бир чери болдурар дээнинден уржуктарын анализтеп көөр үе келген-дир. Бистер (АКШ —ред. тайылбыры) боттарывысче, буттарывысче эвес, а оон-даа чоок чиге бажывысче болаан турар-дыр бис. Бир эвес ылап топтап көөр болзувусса, кежир үеже аппар чыдар ийи оруктуң эскерип каар бис: бирээзи — биске-даа, арткан бүгү кижилерге-даа айылдыг, өске орук космосту тайбың ёзу-биле бүгү кижи төрелгеңге ажыглаарышче аппар чыдар».

Космосту милитаризаставаа талазы-биле саналболза ядролуг дайынның айылынга чайлазырынче, Чер кырынга боо-чепсекти эдерее бүдүрериң сонсадырынче болгаш ону космосче иептередирин болдурбазынче, чөрүлдээлерин таарыштыр шинтпирлээрине болгаш дүнкүүрлүг чоруктуң одагларын узуткаарынче утланган Совет Эвилелиниң тайбынга мнакшылдыг даштыкы политиктиг утланышкынының чаа бадыткалы болган. Ядролуг кандыг-даа чазылдырышкынны болдурбас деп чаңгыс талалыг чурум-биле саналды чарлаан ССРЭ-ниң ындыг инициативазын бүгү-делегей ханы сонуургал-биле амдаа чугаалажып көруп турар. А КНО-нуң бактаан келгенинин бүгү чылдарында бистиң чуртувус делегейниң аймыл чок чоруун быжыглаарыве болгаш боо-чепсекти эдерее бүдүрериң шеглээринче утланган чүс ажыт саналды киирген.

Колониализмниң артышкынларын узуткаарынче, политиктиг, экономиктиг болгаш шериг талазы-биле ыйышкынын дузазы-биле, харыында ядролуг күүрзе терроризмни ажыглап турган, боттарының тергиндеңчи чүткүлүн өске чуртталга улустарга АКШ болгаш оон эвилелчилери дээш шыдавас ындыг байдалды тургузарынче утланган КНО-нуң шинтпирлериң күүседир сорулга-биле ССРЭ делегейниң ол шуулганынга хамаарыштыр улут ажылы чорулуп турар. А үстүнде ышкаш ындыг ораалдажышкынавыр Нукарагуага болгаш Төн база Латин Американың өске-даа күрүшелериве удур Вашингтонуң агрессия хөделиишкиннериндең, мурнуу-африкан расистер-биле «боттуг кады ажылдажылга» политиказындан, нарааш эжелекчилериң детким турарындан ам тодаргай билдинин турар.

Эрткен 40 чылдарда Каттышкан Нацииялар Организациязы ядролуг дайынны чайлазырынын, улустар аразынга айыл чок чорукту болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарының херээже улуг салымшкынны киирген. Совет Эвилели, мурнуку чылдарда дег, ол чазагай ажыл-чорудулга дээш КНО-га бүгү талазыбиле дузаны көргүзериниве шинтпирлиг.

В. ЧУКСЕЕВ.
(СЭТА).

Усти-нал-Орацци хоорай ЧССР-ниң пос-таавы кылыр кол төөгү боон турар. Ында хөвең-саазын үлетпүрүнүң сураглыг эртем-шинчилел институту, ол адырга ажылаар машиналарны кылып үндүрүп турар «Элитекс» дээр улуг завод база Чехословакиядағ эң улуг дээн фабрика — профессиязының демдээ кылдыр сүлдедемдээнде өзүрүнүң сымбып чураан «Перлы» деп бүдүрүлге черинин коллективтери кожа-хелбөө ажылдап турар.

ЧУРУКТА: «Перлының» цехтеринде хөвең-саазын үлетпүрүнүң эртем-шинчилел институтуна чогаадып тургускан хөй хемелиг пос аргыыр чаа станоктарны шенеп турары.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

Човулелдиң хуралы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Болук араб чурттарының негезинин ёзугаар ында КНО-нуң Айыыл чок чорук човулелиниң дүрген чылдырган хуралы ажыттынган. Оон хүн айтырыында — эжелеттирген араб девискээрлерде хамаалы чурттакчыларга хамаарыштыр Израильдың кадыг-дошкун үүлгедиишкиннериниң дугайында айтырыг боон турар. АКШ-тың администрациязының дорт киржилгези-биле израиль эжелекчи шеригтериниң оларга удур истеп-сүрүүшкүнүт үүлгедиишкиннериниң уламна кадыг-дошкун боон турарының дугайын Чоокку Чөөн чүктеп кээп турар дүвүренчиг медээлер херечиден турарын КНО-нуң чазында Палестинаны хостаарының организациязының доктаамал хайгаракчызы Риад Мансур СЭТА-ның корреспидентизинге интервьюзунга чугаалаан.

ЧАҢГЫС ЭПТИ БЫЖЫГЛААРЫНЧЕ БАЗЫМ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индий Национал конгресс (И) Пенджаб штатка болуп соңгулдаларны республиканың национал чаңгыс эвин болгаш девискээр талазы-биле будун-бүрүн турар чоруун быжыглаарының оруунга чугула базым кылдыр көрүп турарын Индияның премьер-министри, башкарыкчы ИНК(И) партиязының даргазы Раджив Ганди медеглээн. Пенджабтың хообүлүүдулга хуралынга болгаш ол штаттан республиканың улусчу (адаккы) палатазынга депутаттарның кезиин соңгууру-биле сентябрь 25-те болуур соңгулдалар мурнуу чарыында партия кежигүнериниң сорулгаларының дугайын чугаалаан, чазак баштыны, чурттуң чаңгыс эвин болгаш социал-экономиктиг деңнилгезин сандарадырынче чүткүл турар күштөрге телөптиг ойтур шавышкыныны кылырының эргежок чугулазын онзалаан демдеглээн.

Пенджабка болуур соңгулдаларның ол стратегия талазы-биле чугула боон турар Соңгу-Барының штатта байдалды чогумчалыг кылдыр экижиктериниң дугайында теп чазак-биле саналгылыг Акали дал дээр сикх партиязын удуртулгазының араазынга июль 24-те чедип алдыңган дугуржулганың чогуур түнелги боон турарын Р. Ганди айтыкан.

ДАНИЯНЫҢ ЧАЗАА ОЙТАЛААН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Данияның премьер-министри П. Шлютер Каттышкан Штаттарның «стратегтиг камгалал инициативазы» (СКИ) дээр түүлүн боттандырып чорударынга киржириниден бодунуң чазаанын ойталаан турарын бадыткаан.

П. Шлютер Вашингтонга албан ужурунда ади-чорууның доозулганының соонда, парлалга конференциязында чүве чугаалаан, оон чазаанын ындыг инициативазы детквивейн турарын медеглээн. Космосту милитаризастаарының эң айылдыг пентагончу планынга НАТОдан каттышпаан кара чаңгыс чурт ол эвес боон турар. Премьер-министр аңаа холбаштыр чижээ, Канаданың чазаанын база-ла ындыг турушту залеп турарын сагындырган.

Президент Р. Рейган, күрүне секретары Дж. Шульц, кемнээ-даа Каттышкан Штаттар судтуң шинтпирин чугле күүсетпээн эвес, харын база херекти оон соңгаар көөрүге киржириниден ойталаанының дугайын медеглээш, оон-биле КНО-нуң ол ат-алдарлыг органын болгаш делегейниң хөй-ниитизин тоон көрбээнин көргүскен.

АКШ - ТЫ БУРУУДАДЫП ТУРАР

ГААГА. (СЭТА). Гаагада делегей суду Каттышкан Штаттарга удур Никарагуаның оттурган херээниң талазы-биле истелгени катап эгелээн. АКШ-тың Никарагуага удур чарлаттынмаан дайынны чорудуп турарын билдингир. Суд эрткен чылдың майда бодунуң баштайгы шинтпири-биле Никарагуага хамаарыштыр кандыг-даа хоралакчы үүлгедиишкиннериң соксадырын АКШ-ка даасканы, оон-биле кады ол төп-америк чурттуң бот-эргелиг болгаш политика талазы-биле хамаарышпас болуур эргезин хүндүлеп көөрүнүң эргежок чугулазын айыткан. Ынчалза-даа Каттышкан Штаттар судтуң шинтпирин чугле күүсетпээн эвес, харын база херекти оон соңгаар көөрүге киржириниден ойталаанының дугайын медеглээш, оон-биле КНО-нуң ол ат-алдарлыг органын болгаш делегейниң хөй-ниитизин тоон көрбээнин көргүскен.

«ПИНОЧЕТТИҢ ДИКТАТУРАЗЫН ДУЖУРЕР!»

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Чилиге болгаш хаанныг эргиларның эдлечелиг оюн чилилер фашизмге өлүрткенниң орнукшуткан черлерже массалыг кылаштар, диктатурага удур чыскаалдар-биле демдеглээн.

Эртен эртеден-не эгелээш, муң-муң кижилер 1973 чылдың сентябрь 11-де АКШ-тың деткимчези-биле шериг белүүлежиишкиниң (ылганы эргилде үезинде өлүрткен патриоттарның тураскаалын сактып ёзулаар дээш үптеңнер. Улустуң президентизи Сальвадор Альенденің хөөрүнге чечектер салыр дээш муң-муң кижилер Винья-дель-Мар хоорайның чанында улуг эвес чевег черге чеде бергеннер. Аңаа болган митингиге эң-не янзы-бүрү оппозистиг партияларның болгаш организацияларның төлөэдекчилери чүве чугаалаан. Олар Пиночеттиң шериг-фашистиг диктатуразының чорудуп турары аш-чуттуң болгаш ядыы-түрелгиң чорук-туң политиказын, оон кадыг-дошкун истеп-сүрүүшкүнүнерин киленээшкин-биле буруу шаап турганнар.

Полиция Сантьягоның диктатурага өлүрткен 300 ажыг кижини орнукшуткаңы хөөрге болган массалыг чыскаалды водомёттарның дузазы-биле тарады сывырган, элээн хөй он-оң кижилерни кара-бажыңнаан. Пудаузаль хоорайның кыдының чыскаалчыларның полиция-биле мөзүлдежиишкиниң база болган. Аңаа хилиичектеттирип өлүрткен кижилериң мага-боттарын өлүрүкчү шаажылакчыларның киир октап турганы Мапочо хемниң суунче чечектер октаар дээш муң-муң кижилер чыылган.

ЛОНДОН. Бо чуруктарны сактыышкынның чаңгызы деп адап болур. Оларда Хиросимага болгаш Нагасакиге америк аг-шеригниң араатанныг чоруунун коргушчуг истерии, чүс-чүс муң кижиниң амы-тынынга четкен үүлгедиишкиниң көргүзүп турар.

Хиросимага болгаш Нагасакиге ол араатанныг үүлгедиишкиниг таварышкыннарга тураскаатканы Неделяның үезинде боон эрткен тайбың дээш, ядролуг дайынга удур массалыг митингиге киришкен япон тайбың талалакчылары британ наймыслалга ындыг бурудадыышы фото-чуруктарны эккелгеннер.

Ынчалза-даа амгы болуушкунарның көргүзүп турары-биле алырга, Японияның ол ийи хоорайының таварышканы аймыл-халавы АКШ-ты үүг-даа үзеге өөретпээн боон турар. Чүге дээрге, АКШ ядролуг чепсек талазы-биле артык күштүг болур чорукка ам-даа кордавышаан, боо-чепсекти эдерее бүдүрүп, тургузарын космос делгемниче иептередип турар.

С. НИКИШОВТУҢ фотозу. СЭТА.

РОССИЯНЫҢ ЧЕР АЖЫЛДЫГЛАРЫНДА

КРАСНОДАР. Краснодар крайның соңгу талакы сес районнарының тараажылары күзүн чажар тараалариның массалыг чаштырышкынын кылып турар. Ол ышкаш төп, мурнуу чүктүң болгаш лагпар эдээнин зоналарының тараажылары ол ажылды эң таварымчалыг хуусаларда эгелээринге белеткенин турар. Интенсивтиг технологияны ёзугаар болбаазырадыр күзүн чажар тараа төлдерин дыка калбарткан болгаш ол 1 миллион ажыг гектар боон турар.

НАЛЬЧИК. Кукурузадан белеткеп кылыр мал чеми—корнажты Кабардино-Балкарияда курлавырлап эгелээн. Хээлектээн кукуруза мочургаларын өске үнүштерден ангылай, тускай онгарларга консервалап турар. Ындыг мал чеми бодунуң хоолулуунуң талазы-биле сылостан артык болгаш шыгжамырга үрелбес шыларлыг.

ОМСК. Керээ ёзугаар ажылдаар тускай звенолар Омск области картофельди кидии түүлүк ажаан ап турар. Бүгү коллективтер кады тургускан планнарны ёзугаар «Шөл-шыгжаныр» аразынга шуштурулга аргазы-биле ажылдап турар. Үрезин уруп белеткээр болгаш картофельди кыжын шыгжаар ажылдарны хары угла чорудуп турар. Областың ажыл-ишчилери «ниити тараанын» 17 муң ажыг гектардан ажаан алыр ужурлуг.

(СЭТА-ның корр.).

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫ: ажыктыг технология

Одалга-биле ажылдаар электростанцияларның моон мурнунда агаарже аңаа-ла октап турганы шлак доозуп-довураан ажыглаарының ажыктыг технологиязын Бүгү-эвилелдиң С. Жук аттыг «Гидропроект» институтунуң Ленинград салбырының тускай эртемиглери тыпкан. Оларның ол артынчыларны чүден артык быжыг бетон монолиттерни белеткээринге санаалдаанвар.

Шлак немелде эвилдиргини пластилинге дөмей кылыптар. Ону изинге болгаш күштүг соокка-даа ажыглап болур. Ындыг холуксаа үр үе иштинде соор, мынчалзажок ажок быжыг кылдыр тутчу бээр болгаш тиглеништиккиннер чок болур. Эвилдиргиниң ындыг шыларлары цемент чедирер черлерниң аразы оранчок ырак Сибирьниң ырак-узак районнарынга оңза үнелиг.

Ленинградтың энергетиктери Зеяга болгаш Енисейге электростанцияларны тударының үезинде ол чаа эвилдиргиниң шенеп көрген. Шлакты ажыглаанының ачызында цемент камнаттынар болгаш тудугларның быжыг чоруунун идегелдиң ийи катап улгадыр.

ГРУЗИЯ: КАС контрольдап турар

«Шинтпирб биле оперативтиг күүселдениң» чарылбас тудуш холбаазының Грузияның Чиик үлетпүр министерствозунуң саналга төөүнде ажыглаяда киргеп контрольдуң автоматчыттынган системазы — КАС хандырып турар. Түүле Тбилисиде безин КАС-ка адырның 25 каттыжышкынарын болгаш фабрикаларын тудуштурган. Үш муң ажыг даалгаларның болгаш айтышкынарының канчаар күүсеттиниң турарын ол система контрольдаар аргалыг.

Адырның нарын сорулгаларын шинтпирлээриңе дузалавышаан, КАС хүн бүрү «сааэын-биле тутчурунук» эргежок чугулазындан хөй санныг специалистерни хостаан. Чогаадыкчы ёзу-биле улам бүдүрүкчүлүг ажылдаарда олар үе-шактың курлавырларын алган. Инженерлериң болгаш экономистериң санап турары-биле алырга, бо система ажылдакчыларны сагылга-чурумга база өөредип, ылаптыг, күүседикчи болуруңга чаңчыктырып турар.

АЗЕРБАЙДЖАН: курлавырларны илереткен

Бакуның «Электромашина» заводу чылдың будүрүлгечи улуг программазын немелде ажылчын күштерин киришпирбейн күүседипкен. Ажылдаар черлерни комплекстиг аттестастаавы болгаш рационализастаавы курлавырларны илередириңе дузалаан.

Ол ажыл чоруп турарының үезинде дериг-херекселдерни эде тургузарын боттандырып, кылыр ажылдарны дакпырларынга эки аргаларны тургускан. Түнелинде — ажылчын бүрүзүнүң күш-ажылының будүрүкчүлүү ортумаа-биле 25 хуу өскен. Механизациянын дециели база бедээн, технологтуг чорудулгага эвээш эвес дээн сайзыражыдылгаларны киирген, ол база продукция кылып үндүрериң көвүдедир арганы берген.

«Электромашина» завод — «Азерэлектромаш» каттыжышкында эң аныяк. Аттестация аңаа кандыг-бир көскү түнелди бээр боор деп бодаары безин мынчаган берге турган. Ынчалзажок будүрүлге циклин тодаргай аналитээн аттестация комиссиязының кежигүнериниң ажыл-херекти чогаадыкчы ёзу-биле көргөн дериг-херекселдерни тургузуп турарында чамдык таварымча чок түүлдерни илередир арганы берген. Ажылдаар черлерни улам сайзырааргай кылдыр организастаарының арга-хевирлерин саналдаан.

Аттестация кылып турарының үезинде илереттинген курлавырлар түүле улуг программаны күүседириңе идегелдиг үндезинин тургузар эвес, харын планның одурүглары өскертир арганы берген: заводтуң бо чылын будүрүп киришкени, чаа хевириниң түс ажыг киловатт күүлүг 500 электрохөделдирикчиниң бээринин орнунга оларны 700-тү кылып үндүрер дээн.

УКРАИНА: реконструкциянын ажыы

Донецкиниң бажың тудуунуң № 1 комбинадының реконструкциязы доозулган. Ам экижиткен хевириниң мурнунда турганынга бодаарга, оортан будүн чартык катап хөй алды муң квартираны будүрүлгениң конвейериниден чыл бүрү үнер. Хоорайның чаа район-унда баштайгы ындыг бажыңда чон чурттай бергеп.

Чаагайжыды түттүнган чуртталга бажыңнары кылып үндүреринге таварыштыр бүрүн механизастаан болгаш автоматчыткан комплекс область төөүнде тургустунган. Продукциязы заводка белеткээриниң деңнели дыка бедээн — комбинатка белеткеттингеп квартиралар тудуг шөлүүге шуут белеп хевирлиг келир. Турар черинге оларның түс бүрүзүн эптээринге бир эвилчегден ашнас үе негеттинер.

Будүрүүшкүн хемчээлин мынчалдыр немей остурериң хандырып шыдаар чаа күүлерин тургузарынга бодаарга, чаарты тургузуп, эде дериринниң ертек-үнезин барык ийи катап чиик болган. Донецкиниң бажың кылыкчыларының келир беш чылда тудар чурттагга бажыңнары 90 муң кижиге будүн хоорай болур.

(СЭТА-ның корр.).

ДЕЛЕГЕЙ ЧЕРГЕЛИГ МАСТЕР

Тываның спортчулары соолгу чылдарда ССРЭ-ниң болгаш делегейниң улуг маргылдааларынга чедиишкиниг киржип турар апарган. Оларның бирээзи — Танды районда Дүргей суур чурттуг Елена Тутатчинова— ССРЭ-ниң шилиндек командазының кежигүнү болуп, Франциянның Ла-Тест хоорайга болган аныяктарның (он чеди хар чедир) ча адар талазы-биле маргылдаазынга киришкеш, Европа чемпионоу атты чаалап алган.

Дөрт ооп, дөрт кыс киржикчилиг совет команда шыырак дээш ча аныкчылардыг ГФР-ниң, Италияның, Франциянның, Болгарияның, Швецияның, Данияның болгаш өске-даа чурттарның командаларын аңнаш, сес алдын, бир моңгун, беш хүлер медальдыг чанып келген. Алдын медальдарының үжү — Еленада. «Шынның» корреспондентизи Еленага ужураштаан, бо чүүлдү номчукчуларга барааладым.

Суурнуң кыдыкы кудумчузунуң, тодазы-биле чугаалаарга, Тутатчиковтарның бажыңының, мырынай чаңы-биле чиге кара суг агып батқан. Оон эрвектерин бүргээн терек, тал болгаш чодураа будуктарының адаан өттүр, көвүрүг кежилдир, кижилер буттары көзүлбейдү.

— Ранса Сергеевна мында болгүм, качаан эртирип турар. Удавас доозуптар. Оон соонда Елена кичээл эрттирер, а кежээ мээң элчээм. Бажыңче кирээлем, Елена келир чыгаан боор — деп, Евгений Викторович чалады.

Медальдар, шаналдар, суй-белектер. «Тыва АССР-ниң чемпионуу» кожаа...

— Бо Ранса бис ийиниң будунувус-тур. Еленаны дуу ол. Оон бо кубогу Франциянның президентизиннең Европа чемпионуунга тургускан тускай шаналы-дыр. Ол ук маргылдаага киришкен кайы-даа чуртка барып болур турган. Ам бистиң чуртувуста, арталга. Тывада келгеним бо-дур!— деп, Евгений өөрүп тур.

Еленаның ча адар талазы-биле янзы-бүрү маргылдааларга чаалап алган шаналдары, хүндүлел бижиктери, дипломнары болгаш суй-белектери хөй. Чүгле медальдарны безин оң-оннап санаар. Франциядан экелген медальдарының үжү алдын!

Удаваанда Елена бо келдя, магазин чорааш болду. Бо чылдың март 8-те он алдылаан. Ачазы — хакас, авазы — тыва.

— Ла-Тест хоорайга болган маргылдаа дыка-ла берге болду. Германияның Федеративтиг Республиказындан келген адыгжыга мырыкай аштырыптар частым, ол мекээ чаңгыс-ла сан четпейн: бежен метрге кара адарынга чер албаан-на болгай мен — деп чугаалап ор.

Ол бодунуң частырыгларының, четпестерииң дугайын хөй чугаалаар. Шынап-ла, ол чаңгыс-даа катап республика чемпионуну болуп көрбээн. Эрткен чылын Кызылдан Галя Огневага аштырган, өске чылдарда чурттуң өске маргылдааларынга чорааш, республика чемпионадынга киржир арга чок болган. Ынчалзажок оон спортчу алдары ылгын бедип келген. Он бир харлыында ча адар ада-иезиниң школага удуртуп турган болгуунуге кирген. Он пайлинде ийиги разрядты дужаган. Он үштүүнде — ССРЭ-ниң спорт мастериинге кандидат, он дөртүнде—ССРЭ-ниң спорт мастери, а он алдылыында бо чазын Москвага, делегей чергелиг «Часы согуннар» маргылдаазынга киришкеш, Делегей чергезиниң спорт мастери атты чаалап алган. Ук маргылдаа май 30-де доозулган, а июнь 1-де Елена ортумак школа доозарының шылгалдаазын школазынга чедиишкиниг тутқан.

Елена шылгалдаалар-биле чергелештир спортчу белеткелин кошкатпаан. Оон түмен-линде бо чылын Ашхабадка болган ССРЭ-ниң аныяк ча адыкчыларының, Брестте болган Бүгү-эвилел оюннарының маргылдааларынга чедиишкинниг киришкеп. Оон август 1—5 хүннеринде Венгрияга болган аңы-дүмалышкы чурттар маргылдаазындан келгеш, каш хонгаш-ла, Франциняже ужупкан. Елена Ашхабад болган Брест маргылдааларының, «Урожай» иниилелдиң чемпионуну аттарны чаалап алган.

Европа чемпионадынче ССРЭ-деп дөрт кыс чораан. Еленаның үш эжи база эки адыгжылар болган. Ылангыя Сумыдан Владелина Колесникова дүвер медальды экелгеп, а Черновицкиден Ирина Илащук дөртүү черни эзээн. Оолдардан Чаа Каховка хоорайдан Владислав Павлов — алдыгы, Одессадан Сергей Никоненко — ооңгу черлерни алган.

Европа чемпионунуң ада-иезин Тываның сураглыг спортчулары дээрзи билдиктир. Олар ча адар талазы-биле спортту ССРЭ-ниң спорт мастери, Тыва АССР-ниң күш-культуразының болгаш спортунуң алдарлыг ажылдакчызы Владимир Сырат-биле кады хогжудуп келгеннер. Евгений — спортуң национал хевирлериниң талазы-биле РСФСР-ниң спорт мастери, республиканың каш дакпыр чемпиону, а Ранса — ССРЭ-ниң спорт мастери, спортуң национал хевирлериниң талазы-биле РСФСР-ниң спорт мастери, спортуң национал хевирлериниң талазы-биле Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн Чуктуң дөрт дакпыр, Тыва АССР-ниң каш дакпыр, РСФСР-ниң «Урожай» иниилелдиниң чемпиону аттарның эдилекчизи. Оглу, ам Совет Армияның дайынчызы, Володя база ча адарынга бирге чергении спортчузу. Мынчап кээрге, ёзулуг-ла «авам, ачам база мен—спортчу ог-бүле бис» деп чүве ол.

Евгений биле Ранса улуг спортка боттарының төрелдерин база хаара туткан. Евгенийнин дунмазы Ларисе биле күдээзи Владимир Щербининер ССРЭ-ниң спорт мастери аттарны быжыы-биле чедип алганнар. Школага болгумерге дыка хөй аныяктарны спорттуң бо хевирииге хавдыкшыткыннар. Оларның бирээзи, уруувун чаңгыс классчызы Люда Захарова бо чылын Тыва АССР-ниң чемпиону болган.

Евгенийнин ачазы Виктор Иванович — дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну, Дүргүлгэ станциязының бухгалтери, а авазы Анна Фоминична база бүгү назынында бухгалтерлеп келген, ам пенсиядта. Олар уругларын, ылангыя Елена маргылдаа чоруй баарга, үйгүзүп удувастай бээрлер.

— Ооба даштыңы чурттарже чүге чоруур чүве ирги?— деп, кырган-авазы сагыш човап ор.

Кырганнар уругларының ча адарын көрүп, арыг иштинге агаарлаар дээш, бо мынчаар хүнүүн-ее кылаштажып кээрдер.

— Бажыңынга чүүл кылырынга ынак сен, Елена?— деп, Европа чемпионуундан айтырдым.

— Моон кылыр чүвезин хырын-на болгай. Чиир чемин болгаш чемненнир үезин сагыттырып чадаа тур бис — деп, ачазы үзе кирди. Спортчу кижиниң чедиишкиниг болуруна ол безин улуг салдарлыг чүве-дир. Ол мындыг турда хүн чурумунуң болгаш күш-дамыр дадыгмышкыныкын чугулазының дугайын чугаалаан херек чок.

А Елена күш-ажылга ынак, ону оон магазин чорааныңдаа-на билип каан мен. Бажың девискээриниде тараан янзы-бүрү үнүштүү өстүреринге база киржип турар. Ында ылангыя чыжырганының болгаш ранетканың үнүгенин канчаар! Ол оон ынай иом номчуурунга ынак, оон библиотеказында спорт болгаш бойдус дугаайында база каш-даа иом көрдүм, Елена үшкү чергенин шыдыраачызы болду. Кыжын хаакка маннаар, чайын чадагтергелиг селгүүстээр.

Спортчу ог-бүленин кежигүнери мени үдеп кагдылар. «Баймрлыг!»—дээш, хая көрнү бээрге, Еленаның ооргазында «ССРЭ» деп дөрт үжүк көзүлдү. Чүгле Тывания эвес, харын улуг Төрээн чуртувустуң спортчу алдарын камгалап чоруур кыстың Тандының Дүргей суурда чурттап турары өөрүшкүт. Тывада «ССРЭ» деп бижиктиг хепти кедип чоруур адаарганчыг кижилерниң бирээзи ол. Ындыг таңмалыг хептер хөй-ле болзуун!

Ч. КАРА-КУСКЕ.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧУРУКТАРДА: Елена Тутатчикова шаналдары-биле; доргуул-төрелдери болгаш эш-оорум-биле.

Специалистиң сүмези

КЫЛАШТААРЫНДАН— МАҢНААРЫНЧЕ

Минск хоорай чуртту Н. Ильич «Советский спорт» солунче ыңчаар бижээн: «Эмчилер маңнаарын менээ шуут хораан, ынчалзажок кадыкшылга кылажын кылыксаар-дыр мен. Оон методиказын дончузу-биле чугаалап бээрин силерден дилеп мен».

Шынап-ла, чамдык аарыглардан (ыңдыг бүргүткел бар) аараан кижилерге маңнаарын шуут хораан азы чүгле эмчилериин хайгаарал-биле оны кылырын чөпшээрел турар. Эмчи К. Куперниң «Чаа аэробика» деп номунда кадыкшылга кылажын кижи бүрүзүнге сүмелеп болуруи бижээн.

Бистин Смоленскиниң маңнаарыга хандыкшылдыгларның «Надежда» клубунда кадыкшыл кылажының белеткел болуу бар. Ук бөлүктүң тренировкалары ийи чадалыг.

Бирги чадазынга селгүүстеп кылаштаары хамаарыжыр. Ол дээрге кижиниң бодунуң чанчыкканы темпизиниң-биле кылаштаары болур. Ынчан белеткелди хүнде ийи удаа, баштай — 15—20 минута иштинде чорудар. Чоорту каш неделя дургузунда кылаштаарының үезин 30 минута чедирер.

Бир эвес кадыкшылынарга таарымчалыг хире болза, дараазында 1—2 айда кылаштың белеткелин шак хире узадып болур. Ол үеле-рде кылаштың дүргенин доктаамал хевээр артырар. Чүректи ажылдаарының (согарының) дүргени ынчан кылаштаан соонда доктаай бээрингерге баштайгы 10 секундада 16-дан 18 чедир согар болур.

Шак иштинде кылаштаарынга чанчыга берген болзуңарза, ийиги чадаже кадыкшылдың кылажынче шилиир ап-аар. Кылаштың темпизин селгүүстээрииге болаарга элээп дүргедедир, ынчалзажок күжениишкин үндүрбезе чугула. Баштайгы 10—15 минута иштинде селгүүстээп кылашбиле эгелээр. Оон улаштыр шокшуй аарак элээп черни эртер болгаш түнелиинде 10 минута иштинде оожум кылашбиле төндүрер. Шокшуурунуң эге дистанциязы — 0,5—1,5 километр. Ону кижи болуңуп байдалын барымдаалап, неделяда 4—5 катап кылыр. Бир эвес белеткелди хүнде катаптаар дизе, селгүүстээрииниң кылажын ажыглаза эки.

Шокшуурунуң темпизин тыныш барымдаалап таарыштырарын ол комда бижээн. Тренировка үезинде чүгле думчукбиле тынарын сүмелеп турар. Аас-биле тындынар апаар болза, темпиңер силерге таарышпас, дүргедээн-дир. Ындыг таварылгада темпиңи оожумнадып алыңар. Темпиңерии сулаады барымдаалап база контрольдап болур силер. Белеткелдиң бо чадазында — судал секундада 18—20 катап согар ужурлуг. Бир эвес байдалынар эки болза, кадыкшылга кылажының дистанциязының узунуи каш неделя дургузунда 2,0—3,0 километр чедирер, а алды ай дургузунда 5—6 километр, а чыл иштинде 10 километр чедир немээри чугула.

Бир эвес хостуг үеңер үзүш болза, ажылче чедерде болгаш ажылдан келирде чадаг кылаштаарын ажыглаары элгат, ону база ынаныгзи-биле маңнаарындан тудавайн турар. Ол бүгүнүң түнелиинде, кадынар байдалы чоорту шуут экижий берип болур. Ынчангаш маңнаарының тренировкаларынче кирип болур силер.

Е. МИЛЬНЕР,
медицина эртемнериниң кандидады.

«ШЫННЫҢ» ЧАГЫДЫП АЛЫҢАР

Чагыдылганы 1985 чылдың ноябрь 1-ге чедир чорудуп болур.

Чагыдылганы «Союзпечать» черлери, харылзаа салбырлары болгаш парталганың хей-иниң тараалыкчылары чагыдыкчыларның ажылдан, өөренип база чурттаа турар черлериниң хайы-биле чорудуп турар.

Чагылганың чылда өртээ 7 руб. 80 коп. 6 айга 3 руб. 90 коп.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

«Шын» солуунуу чагыдып алырыңче далажыңар!

ТВ

СЕНТЯБРЬ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ут». 8.40— Зарядкаже, чыскаальңар!. 8.55 —Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 — Арга-арыг ажылдакчыларының хумунге. «Лес рубят—щепки.. не летят». Док. телефильм. 9.40 — «Спортлотонуң» 37-ги тиражы. 9.50 —«Будильник». 10.20 — «Совет Эвилелинге баргаа боор тур мен!». 11.20 — «Кадыкшыл». 12.05 — «Эртем-шинчилеп почтаа». Музыкалыг дамчыдылга. 12.35 —«Кедээнин ажыг-ышчылерингге». 13.35 —«Музыкалыг киоск». 14.05 — Баскетбол талазы-биле Европаның чемпионады. Хөрээженнер. Төңчү белүктүң командаларының оюну. 14.45 — «Аян.-чорукчулар клуббуу». 15.45 —Баскетбол талазы-биле Европаның чемпионады. Хөрээженнер. Төңчү белүктүң командаларының оюну. Италиядан дамчыдылга. 16.25— Бөгүн — Арга-арыг ажылдакчыларының хуну. 16.55 — Арга-арыг ажылдакчыларының чагыы-биле концерт. 17.40 —«Делегей панорамазы». 18.25 — «КОАПП разными глазами». Мульт-фильмниң баштайгы көргүзүү. 18.35 — Хоккей талазы-биле ужуражышкын. ЧССР-ниң шилиндек командазы —ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Чехословакиядан дамчыдылга. 19.55 —«Володя большой, Володя маленький». А. П. Чехонтуң рассказтары-биле уран.-чеч телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Ут». 21.35 —«Я с тобой не прощаюсь». Музыкалыг телефильм. 22.05— Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 22.20—22.30 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже, чыскаальңар! 8.15 —Хөлүг нотажы гаштар. 9.30— «Три медведя», «Радуга». Мультфильмнер. 9.50 —«Лесная метеостанция». Эртем-шинчеп-тер-лиг фильм. 10.00 —«Дебют». Улус музыказының «Сватз» («Бэйырлал») ансамбліниң оюн көргүзүү. Минскиден дамчыдылга. 10.30 — «Игорь Внеру». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 10.51 —«Арам Хачатурян — художник, гражданин». Дөрт серияглыг док. телефильм. 2-ги сериязы. 12.00 — «Кинопанорама». 13.00 —«9-ку студия». 14.30 —«Булактар». 15.00—«Совесть». Беш серияглыг уран.-чеч телефильм. 3-ку сериязы. 16.25 — Улусчу чогаадыгга дүтээлиг телепрограммаларның VI делегей фестивелы — «Чөлээш». «Аас чогаалының картазы» (Польша). 17.00— «Билдингир-даа болза, элдептир». 18.00 —Мотоспорт талазы-биле Европаның чемпионады. ЧССР-деп дамчыдылга. 18.35 —«Лакемаадан музыкантылар». Таллинден дамчыдылга. 19.00 — «Дидимнер, аваңгырлар, хөглүглер...». Чурттуң республикаларындан, социалистиг чурттардан улусчу коллективтериниң: жонглёрларның, акробаттарның, клоунчылеринең «киржилгези-биле цирк программазы. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Паровозик из Ромашкова». Мультфильм. 20.15 — Итали Удургамышкынның ветеранарының Ада-чурттуң Улуг дыңының ветеранчары-биле ужуражышкын-концерти. 21.00 —«Ут». 21.35 —«Голубой лев». Уран.-чеч телефильм. 22.40 — 23.30 — «Спорт, любовь и фантазия». Киноконцерт.

СЕНТЯБРЬ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Кедээнин горизонтылары». Док. телефильмнер: «Начинается с человека». «Надежный партнер». 15.15 —«Узенр Газижибеков. Аккорды долгой жизни». Док. телефильм. 1-ги сериязы. 16.40 — «ССРЭ — Мексика. Страницы дружбы». Док. телефильм. 17.30 —«Остров капитанов». Мультфильм. 17.50 — Баскетбол талазы-биле Европаның чемпионады. Төңчүзү. Херээженнер. Италиядан дамчыдылга. 18.30 — Л. Боккерини. Квартет № 2 соль минор. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. Тюмень область-таа газ-биле байлак чаа черниң комплекстиг хогжудезиниң дугайында. 19.30—«Мир твоих увлечений». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. Элээдп оолдарның хостуг үезиниң дугайында. 19.50 —«Незрелая малина». ССР Эвилелиниң Курчатовтың үлегерлиг театрының фильм-шинзи. Автору — И. Губач. 21.00—«Ут». 21.35 — «Незрелая малина». Фильм-шинниң уланчызы. 22.25 — Футбол талазы-биле хоочулал. 22.55 —«Скульптор Олег Комов». Эртем-шинчеп-терелдиг фильм. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Воспоминание о «Бригантине». Док. фильм. 8.35; 9.35 —Бойдус. 3 класс. План, карта болгаш космос. 8.55 — «Осторожно — водоворот». Эртем-шинчеп-терелдиг фильм. 9.50 Орус чугаа. 9.55 —«Шаги микромира». Эртем-шинчеп-терелдиг фильм. 10.05 —ПТУ өөренкчилериниг. Обществоведение. Материалистии көрүүшкүнүү-биле октаргай. 10.35; 11.40— Астрономия. 10 класс. Сыдыстыг дээр. 11.05 —Эртем болгаш амыдырал. 12.10 — Башкыга — музыка кичээли. 3 класс. 1-ги дамчыдылга. 13.15 —«Виз по Черномозу». Эртем-шинчеп-терелдиг фильм. 13.25 — ССРЭ-ниң географтыг байдалы болгаш кызыгаарлары. 7 класс. 13.55—14.20 — Сээң ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин — «Чарыштың ханнаар организастаарыл?». 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.35 —«Спорт». «Клуб албан черлерин болгаш дерилелерии ажыглаарын экижилер талазы-биле хемчеглер дугайында». СЭКП ТК-ниң локтаалын өөредилге черлериниг күүседил турары. 19.00 —Киножурнал. 19.10—«Азия төвү». Программада: «Тараа кезилдээн-85». Чайгы кадыкшылга селөөнүүнүң түңнелдери. Спорт. Медээлер. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлаллар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Путанина». Мультфильм. 20.20—«Пейзаж». Док. фильм. 20.30 —Баскетбол талазы-биле чурттар аразынга ужуражышкын. Союзтуң чүс чурттарының шилиндек командазы — «Жальгирис» (Каунас). Финляндиядан дамчыдылга. 21.00 —«Ут». 21.35 — 23.10—«По ту сторону». Уравнечея фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГАА

Бөгүн республикага ниитизиниг-биле база Кызылга эдир бууттарлыг, аас агаар болур. Соңгу-барыын чүк углуг хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Агаарның температуразы республикага 10—15, Кызылга 11—13 градус чылыыр. Чамдык черлерге хөрүүн доңаттаар.

Кино

СЕНТЯБРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чёрная стрела» 9.30, 15.00. «Вариант «Зомби» 11.20, 13.10, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.15, 12.15. «На площади Гарибальди» 10.35, 13.35, 15.10. «Материнская любовь» 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Угрюм-река» 14.00, 17.00, 20.00. «Солнце в кармане» 12.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Любимец публики» 10.00. «Вера, надежда, любовь» 11.30, 13.30, 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: Киносборник 14.00. «Затонувшая расплата» 15.10, 18.00 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Даки» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Рысь выходит на тропу» 9.30, 11.00, 13.15, «Вариант «Зомби» 14.45, 16.35, 18.25. «Фраги — разлученный со счастьем» 20.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Материнская любовь» 14.30, 17.20, 20.10. «Уроки на завтра» 11.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Черная стрела» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Танец метели «Медовый месяц» 18.00, 20.00 шактарда.

Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-33-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүт киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информасиә киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; колзө ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солуп келбейн баргаага 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 3123.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күүседе комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00655

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

ШЫДЫРААА. Шыдыраага делегейниң бирги черн дээш А. Карпов биле Г. Каспаровтуң аразынга маргылдааның соңгаарлаткан дөртку салыы сентябрь он үште уламчылаттынган болгаш А. Карповтуң тиилелгези-биле доозулган.

Делегей чемпиону (агы-биле ойнаан) бодунуң быжыг туружун болгаш кара таланың иомнының ынчаар-даа кежер арга чок апарганын ажыглап алгаш, чоорту-ла олче халдап эгелээн. Бүгү-ле арганарыны ажыглаан, удурланырын оралдашкан Г. Каспаров 63-ку кежүнде дүжүп бергеп. Ынчангаш сан ам 2:2 апарган.

ФУТБОЛ. ССРЭ-ниң футбол талазы-биле кубогу дээш сентябрь 13-те болган ужуражышкыннарның түнелдери мындыг: «Даугава» (Рига) — «Жальгирис» (Вильнюс) — 2:1, «Факел» (Воронеж)—«Динамо» (Минск) — 1:3, «Колос» (Никополь) — «Шахтер» (Донецк) —0:1, «Металлург» (Липецк) — «Нива» (Винница) — 1:0, «Торпедо» (Москва)—СКА (Хабаровск) — 2:0.

Ол хүн ийи-ийи бомбукту кииp тепкеш, Минск чурттуг Сокол болгаш Рига чурттуг Милевский олар шылгараанар.

ХОККЕЙ. ССРЭ-ниң хоккей талазы-биле шилиндек командазы делегей чемпиону — ЧССР-ниң шилиндек командазы-биле сентябрь он үште ийиги удаа ужураштаан, база-ла тиилелгени чедип алган. Сан—2:0 боолу доозулган. Чехословакияның наймыылалынга болган ол оюнга шайбаны Хомутов биле Быков киирген.

ЧССР-ниң болгаш ССРЭ-ниң хоккейжилериниң аразында оюнарының түнелдери, үшкү ужураашкынны Пардубунге болган.

(СЭТА).

Суд залындан

ЧАЗЫЙ ЧОРУК—ЯЛАГА ЧЕДИРЕР

Тес-Хем районнуң улус судунга бөлүк оорларның херээн көөр дээш чарлал дыңналган соонда, анаа келгеннер хөй болган. Чүге дээрге сөөлгү үеде Тес-Хем районнуң девискээринге мал-маган оорлаар чорук болганчок кеступ кээр апарган. Ниитиниг-даа, хуудаа кижилериниң азыраан малынче хол көдүрүп турар түү кижилериз ол дээш бодал-биле аңаа улустуң чыыллааны ол.

Судтаттырганнарының сандайынга үш кижи олурган. Оларның бирээзи — Кызыл-оол Куулар, улуг назылыг, ескелери — Арбай-оол Тас, Маадыр-оол Севек олар оон аныяктар. Херек үүлгедикчилериче залга олурганнар шыңгыы шырай-биле көргүлээн. Ындыг болбас арга чок. Кызыл-оол Куулардың хары 61. Назы-хары улгаткан дээш күрүнеден пенсия ап орар. А херек кырында мурнуку үелерде безин орта ажыл кылып чорбаан, хамаатыларының хуудаа өөрүзүн оорлаан дээш херекке ошаажып чораан.

Ындыг турбуже оон назыхарын барымдаалааш, күрүне пенсия берип турда, ону безин хандыр бодаваан Кызыл-оол Куулар арга-ыяш ажылагыйының аттарын оорлаарыңга улут «салымышкынны» киирген. Ажырымчы чазый оор К. Куулар одарга чораан аттарны арга-хорга ажылап турган тутказ, суур чоогунга чажырып баглап каан. Оон чортказ, күдээзи болур Арбай-оол Тасты «чалап» алгаш, бир аттыг сокказ. «Эки сеткилдиг» К. Куулар оон эдин төрелдериге үлеп, эттиг сөөртken трактористерни база «шаанап» турган.

Чазый кижиниң ана черле долар. Оорлап алганы ийги адын соп алгаш, үдини дойлаар деп турда, читкен аттарны дилеп чораан эзлеп таваржып кээп, оорларны тудуп алган. Оон өөрү Арбай-оол Тас, Маадыр-оол Севек олар «баштынчызының» өчүүн бадыткап, каты болур кижини «күндүлээниинден» оон оор чорууңга каттышканын билингеннер. Оларны аңгы-аңгы хуусаларга эдип чазаар күүседжил колонизациче чорудар кылдыр шиитken. Чазый чорук улага чедирер деп чүвениң ыяшкы ынчан бадыткаттынган.

Ынчаарга судка келдиргедээ, херекке онаашпаан чамдык кижилер бар. Ол дээрге Владимир Оюн, Михаил Ортун-оол, оларның серемчилел чогуудан бо херекке киришкенин. Кызыл-оол Куулар эът сөөртүп алыр техниканы дилээргее, бо кижилер аңаа дузалашкан болуп турар. Чогум оор эът дээрзин билбээниктен оларның аңаа дузалажып турганын улус суду барымдаалап көргеш, моон соңгаар серемчилелдиг болуру-биле хемчет онаар кылдыр ажылдаар черлериниче чоруткан.

Бо судтан түнелдү үндүрер чүүлдер-ле хөй. Кол буруу — К. Кууларга онаашкан. Ол бүгү кем-херек үүлгедишкинниң организастаан. Ынчаарга оон арткан ийи эки улут назылыг өгбелиң аймына кирген улус болуп турар. Ынчалза-даа оор чорукту биле тура-ла апаа каттышканы дээш хоойлу ёзугаар кеземчеге онаашканы-даа шын. Бир эвес оларга Куулардың оор кылганы билдинче бергенде, ол дугаймда истелге органнарынга дыннадып, ак сеткилдиг чоруун көргүскен болза, олар ылага онаашпас. харын-даа хамаатыны хүлээлгезин шынчы күүседкен кижилер ээп самадып турган.

Д. МИЖИТ.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 216 (12916) | 1985 чылдың сентябрь 17, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көпеек

КАРТОФЕЛЬ ШӨЛҮНҮҢ ИНДУСТРИЯЗЫ

Картофельди индустрия технологиязын ёзугаар өстүрериниң, ажаап алырының аргазының ажыктыын Украинаның ажыл-агыйларының бо чылгы дуржулгазы бадыткаан. Чаа технологияны ажыглазының түңнелинде республиканың Житомир, Киев болгаш өске-даа хөй областарының механизаторлары бир гектардан-на 120 центнер чедир дүжүттү ажаап ап турар.

Эртемденнериниң болгаш специалистериниң ажылдап кылган ол методун ёзугаар картофельди өстүрери, ажаап алыры камналгалыг болган: материалдыг болгаш күш-ажыл чарыгдалдары кызырылган, а дүжүт бедээн, алыс түңнел улгатказын. Индустрия аргазын ёзугаар сөөлгү үеде 65 муң гектар шөлге картофельди өстүрүп, ажаап ап турар. Картофель өстүрерин индустрия аргазынче шилчидеринге үнүш ажылының материал-техниктиг баазазын быжыглаары, чаа, бедик дүжүттүг сорттарны шилгээни идегленг болган. Картофель шөлдерин меңневишаан, механизаторлар амгы үениң техниказын, үнүш камгалалының чүүдерин болгаш чеминчидилгелерни комплекстиг ажыглаарын чедип алган.

Черниров областың Городнянск районунда Фрунзе аттыг колхозта А. Федьковецтиң авеноозу үнелиг дуржулганы шинтээткен. Түс черде дуржулга ставциязының эртемденнериниң дузазы-биле колхозтуң механизаторлары картофель өстүрериниң агротүлеттүр аргаларының комплекизин шинтээдип иештереткен болгаш шынгыы барымдаалап турар. Зонаның агаар-бойдузунуң болгаш хөрүңүнүң онзагай байдалдарын база барымдаалап кэргеи.

П. БӨЧЕЛЬ,
СЭТА-ның корр.
КИЕВ.

ХОВУ АЖЫЛДАРЫН КЫСКА ХУУСААДА ШЫНАРЛЫГ ДООЗАР

«Шын» солун бөгүн Күш-ажылчы алдарның тугун дүжүт ажаалдазында ажылдап турар коммунист Кара-оол Чорбаанын чедишкинниге тураскаадып көдүргеи.

«Коммунизмниң херели» совхозтуң комбайнери КАРА-ООЛ ЧОРБАА дузалакчызы КУУЛАР СЕДИП-ООЛ-БИЛЕ ийилээн алды хонук дургузунда 321 гектар черниң дүжүдүн ажааган. Мурнакчы комбайнерлер хүнде ортумаа-биле 50 гектардан эвээш эвес тараны дөрт кестирип турган.

Ол бирги беш чылдың доозукчу чылының дүжүдүн чидириг чок ажаап алыр дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киржинер!

Дүжүт ажаалдазының мурнакчыларындан үлегер алыңар!

КОНКУРС ЭРТКЕН

Сентябрьның йиги улуг хүнү. нааң-ыяс эртен. Ол хүн Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң Кызыл-Чыраа деп черде чаагай үнген терең сигенниг делгем шөлге улуг, биче кижилер хөйү биле чыглып келген .Ол болза совхозтуң дирекциязының болгаш партномунуң шиитпири-биле эрттирип турар хол надыры-биле сиген кезикчилериниң конкурузунга киржири-биле четкилеп келген совхозтуң Чыраа-Бажы, Чыргаңы болгаш Хорум-Даг салбырларының ажыл-ишчилери-дир.

Конкурска 145 кижи кирмиил, 6 гектар черниң сигенин кескен. Бир кижиниң кезер үлүү 0,15 гектар. Ол үлүүн кезикчилерден Доңгаи Агаар-оол (Чыргаңы салбыры) 36 минутада, Калдар-оол Моңгуш (Хорум-Даг салбыры) 48 минутада, Шугур-оол Куулар (Чыраа-Бажы салбыры) 56 минутада кезип дооскаш, тиилээннер. Командалар аайы-биле Хорум-Даг салбырының, командазы бирги черни, дараазында черлерни Чыргаңы болган Чыраа-Бажы салбырларның командалары алганнар. Херээжен кезикчилерден Калдар-ыс Куулар тиилеичи болган. Тиилеичи болган сиген кезикчилерине болгаш командаларга совхозтуң дирекциязының, партномунуң өртектиг белектерин болгаш дипломнарын тывысхан.

Конкурс доозулган соонда, хүрөш болган. Аңаа инек кадарчызы Александр Чимит-Доржу шүүлген, ийиги-үшкү черлерни Бодос Монгуш, Шугур-оол Куулар олар үлешкенер.

Бо хүннерде совхозта сенаң-силос салыышкыны мөссалыг чөруп турар.

О. КАРА-САЛ.

ОРГАНИЗАС ЧОГУНДАН

Эрткен пятницада Тандының Каък хөл чанынга тараа ажаап турар комбайнарга таваржы бердинис. Бетинде ийизи турар болду. Бирээзи үрелген, ынчангаш чоогунга ажылдап турган комбайнер эжинде дузалажып турар-дыр дээш бодаа-биле олардың чанынга келдивис.

— Кайнарлыг комбайны үрели берди, чүү канчап барды?

Бачым ажылдап турар улустан, оларга кандыг-бир дуза чедириптер аргавыс бар ирги бе дээш сеткил-биле, мендилежиңнин безин мурнай айтырдывыс. Ынчалзажок комбайнарның кайызы-даа үрелбээн болду.

— Тараа чүдүрер машинавыс читкен, оңу манап олурарывыс ол-дур ийин. Баштай бо эжиниң бункери долга берген, оон комбайны шагда-ла туруп алган. Оон мээң бункерим база долга берген. Ам канчаар, арай деп ажаап алган эртиңеп черже төптер эвес, машина кээрин манап ор бис — деп, узун болгаш мөге эр өөрүн мурнай, бистен дуза эрээнзиг, тайылбырлады.

— Чүү-хире маңадымар?

— Бир шак ажыг, ийи шак арай четпээн боор бис — деп, аныяк оол харылады.

— База бир бункерин долдуруптар хире болдувус. Хайыраан аяс хүнүү халас эртирип турар конччувустуу. Ажылдаарывыс эвээш, турарывыс хөй, ам-ам мырыңай кылыым хайыр апарды — деп өске комбайнер шыжыкты.

Узун кижи — Оюн Май-оол, дүжүт ажаалдазында он бешки удаа киржип турар, ынчалзажок бөгүнгү дег үр машина манап көрбээн. Аныяк комбайнер — оон дузалакчызы болгаш өөреникчизи Вячеслав Бады-Хөө. А хөлүн эрттир шыжыккан комбайнерни Оюн Хүлер-оол даар. Ол он ийи чыл тараа ажаагаш, бөгүн ышкаш, хүнде ийи-үш-ле бункерни долдуруп көрбээн, дүжүдү харыкчок шөлдеп безин моон хөй бункерлерни долдуруп чораан.

Хүнде үш бункер. А тура дүшпейн ажылдаар болза, сеспаа, он-даа бункер чедириптер. Ылаңгыя чашпан холуштур үнген тараа бункерни дораан долар. Бо ховуда немдик черлер чок, шөлдү ажылдап кылганы дески, малгаш база чок болганындан тарааны дүрген кестиреринин аргазы бар. Ындыг турбуже чүгле машина үржүүнүн ажылдың бүдүрүкчүлүү чавызап турар. Көрүкерден: бо шөлде тараа бастырып турар комбайнарның бирээзи-ле хүнде үш бункерин долдурар болза, 42 бункерин ажаар, а бирээзиле 8 бункерин долдурар болза, 112 бункерин ажаар! Моон ылгалы 70 бункер — бо комбайнар дег ажылдаар болза — ийи хүнүң ажылы. Чүгле ылгалы безин ындыг. Чүге мындыг байдал тургустунуп келгенил?

— Бисте машина четчир. Кызылдан безин 15 машина бар, олардың 7-зи комбайнардан тараа сөөртүп турар.

Совхозтуң кол агроному Александр Владимирович Лисовскийниң тайылбыры ол. Машина четчир болза, комбайнар чүге шак-шагы-биле турүп турарыл ынчаш? Моон чылдагааны чаңгыс: дүжүт ажаалдазында ажылдың сандаргайы. Машиналарның чүдүрер болгаш дүжүрер база орукка чоруур үезин контрольдаттынмайн турар. Машиналарның каяа чидип, кайнаар чорүп турары билдинмес. Эңне элдептиг чүве — комбайнер биле чолаачының аразында кандыг-даа санажылга документ чогу. Оон уламнаан чижээлээрге, Оюн Хүлер-оолдуң комбайнындан кайы машина каш катап кээп, каш бункер тараа чүдүргени безин билдинмес. Комбайнер кижи хүнү бадыр ажылга алаакканындан болгаш бодунда демдеглел чок болганындан, каш-каш дугаарлыг машиналарның кайызының каш-каш катап келгенин турбуже чүгле мында маңнап турар. Чанында бункерн доло берген, шак-шагы-биле машина маңап, үзүкчок медээ берип түрар комбайнар оварга хамаарышпас. Ол дугайын өске комбайнерлер хомудап чүгаалап турдулар.

Шөлге турувуста, үш машина сүржүп алган келгеш, чамдык комбайнарның тараазын алгаш чорупту. Ынчалзажок дөрт комбайнның бункери база долган, сайгылгаан-медээзи чырыткыланайнып, дуза дилеп туруп калды. Совхозтуң удуртукчуларынга та кандыг чүве, бо кижиге сагыш чованчыг-ла чорду: хайыраан үенн, хейыраан хүннээректи!

Оюн Хүлер-оолдуң комбайнында беш-адырлар бар —эртекен чылын оон канчаар ажылдап турганының дерегизи. А бо чылын ындыг демдектер чаалап алыр туржук, чежеин кылганын безин, каш акша ажылдап алганын-даа, комбайнерлер билбес: социалистиг чарыш чок. Кадыг, бачым болгаш харыысалгалыг ажылда улустуң хүнде үш катап чемгерип турар, оон уламнаан дүне ажылдаары аартык апаар.

Оон инай шөлдү савандан арыглаар, күскү чер аңдарылгазын эгелээр талазы-биле ажылдарны база дүргедедирип чүгүдә.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз он бирги беш чылдың доозукчу чылында 10130 гектар тараа культураларын ажаар. Оон 3000 гектары тавычалаттынган, ол черниң дең безинниң тараазы бастыртынган. Күрүнеге дужаар 3500 тонна тараанын 300 тонназы дужааттынган. Мынчаң кээрге ажыл улуг. Оон инай 51 комбайнның 43-үү белен, 8 комбайн үреликк. Кол агрономнуң чүгаазындан алырга, агаар-бойдус таарымчалыг болур болза, дүжүт ажаалдазын октябрь биргe чедир доозуп болур. Оон өөзүнге инанып дээрге, тараачың 30 хуузу бышпаан, чээрби ажыг хонук мурнунда тавычаан тараазы ам-даа курга-ваан чыдар. Ындыг болганда ажылчын планны эде көөрү, күштү база таарыштыр, хуваары, а кол негелде — ажылды организастаарың эжиидери негеттинип турар.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: Межегейниң Онгар-Ховуда чаагай үнген тараа комбайнарының пункерлериниң машинаже саарлып тур. Оон чанында ында тараа ажаажып турар комбайнерлерден Оюн Хүлер-оол, Вячеслав Бады-Хөө, чолаачы Анатолий Донгак.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ХҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЭЭЛЕР

ЧАРЫШ КАЛБАРГАН

Кызылдың ъът комбинадының коллективи беш чылдың доозукчу чылының планныг даалгаларын чедишкиниг күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбарткан.

Ылаңгыя бо сезоннуг бачым үеде бригадалар аразында социалистиг чарышты неделя санында түңнеп, мурнакчыларны шаңнап - мактаарының хемчегларын эде көргеи.

Эрткен неделяның түңмели-биле бода мал согар бригада (бригадири В. Сарыглар) планын 109,7 хуу күүседип, чарышка тиилээн, ол дээш 650 рубльдиң шаңналын алган. Ында Вячеслав Сарыглар, Нина Балбакы болгаш өскелер-даа мурнакчы ажылы-биле үлегер болуп турараар. Ийиги черни Сарыг-оол Седенның бригадазы эзлээш, шаңналга база төлептиг болган. Соодулга цегиниң чүдүрүкчүлери — база шылгаран, шаңнаткан.

А. КОНГАР,
комбинатта экономист.

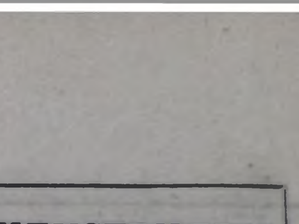
ОЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Шагаан-Арыг мяш ажыл-агыйының Ак-Турут салбырының коллективи пиитиниң малынга чем белеткелиниге идепкейлиг киржип, «Ак-Турут» совхозка 80 тонна шынарлыг сигенни белеткеп берип, хүлээткеп.

Салбырның ажыл-ишчилери боттарының бүдүрүлге даалгаларын база чедишкиниг боттандырып турар. Тудуг болгаш одаар мяш белеткелиниң планын күүседкеп, эрткен чылдарда мяш олуртказын 280 гектар хире шөлдериң бок үнүштериниң аштагазын кылган, план ёзугаар 84 га черге мяш олуртулгазын боттандырган болгаш келир чылын мяш олуртур черлериниң белеткелин кылып, черни аңдарган.

Салбырның ишчилерн арга-арыгның байлактарын чөп ажыглап, кат чыылдаазынга киржип турар. Сентябрьның баштайгы чартыында 50 ажыг килограмм киш-кулаа чыгдыкаан болгаш Шагаан-Арыгның мяш ажыл-агыйынга дужаагаи.

С. САНЧИ.

виноградын болбазырадып кылыры Узбекистанда эгелээн. Республиканың мурнуу талаы районнарында кат-чимис болбазыралын заводтарның коллективтери механизастаан шугумнарны калбаз-биле ажыглап турар. Кат-чимистен сок будурери ында амгы сезонда дөрт катап көвүдээр. Ниитизи-биле сезонда 130 муң тонна виноградты болбазырадып кылыры көрдүргеи. Ираккы Соңгу чүктүң, Сибирьниң нефтилиг, газтыг черлериниң, БАМ хоорайларының болгаш суурларының чурттакчыларынга кат-чимисти, бирги эдлечгe виноградты, чорудуп бээри көвүдээр.

Чүе номерлериг автоматтыг телефон станциязын Узбекистанның ВЛКСМ-миң 60 чылы аттыг совхозта ажыглалга киргеи. Хөвең дүжүдүүн ажаалдазының амгы чымыштыг түңнеринде хөй айтырыгларны дүргеи шиитпирлээриниге чаа телефон станциязы идиглиг болур. Күр черниң ол ажылагыйының бүгү ховү бригадаларын болгаш өске-даа чүгула участоктарның автоматтыг телефон харылзаазы-биле хандырган.

ОРДЖОНИКИДЗЕ. Соңгу Осетиның бедик даглар арттарынга чаңчыл болган байырлажыышкыл одагларын кывыскаан — автономнуг республикада дат турумнинге масселуг сезону доозулган. Бо чылгы сезоннуң үезинде 600 муң ажыг аян-чоруукчулар Кавказтың даглар оруу-биле чоруп, курорт хоорайларынга барып, Грузии шериг оруун сонуургаан көргеннер. СЭКП-ниң XXVII съездиниге турасхаатказн чаа маршрут аалчыларның улуг сонуургалын болдурган. Соңгу Осетияның сөөлгү чылдарда ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедишкилнери-биле олар танышкан. Чайгы график ёзугаар шынаарларда туризм комплекстери амдаа ажылдап турар.

НАУЧНЫЙ (Крым область). ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Крымда астрофизика обсерваториязы Галлея комстаның баштайгы чуруун тыртырын алган. Ол чуруктарның коолгаларын Калифорнияның технологтуг институдунда (АКШ) делегей төвүнче чорудуп берген. Кометага уткуштур салып үндүрген космос аппараттарының оруун таарыштыр башкарарынга болгаш тодаргайаарынга Крымның эртемденнериниң хөй чылдарга хайгаараадары, шинчилелдерн дузалап турар. (СЭТА).

...ДАШТЫКЫДАН СӨӨЛГҮ МЕДЭЭЛЕР

ПРАГА. Машина тудуунуң Брнода делегей ярмарказынга 300 муң көрүкчүлер кээп чораан. Делегейниң 30 ажыг чурттары, олардың аразында ССРЭ делегей ярмарказында киржип турар.

ЛИССАБОН. Чонның чаңгыс эви дээш эвилел деп чөөн үелдиг күштериниң блогумуң кандидаттарын деткээн чыскаалга Португалияның найысылалымың оңон муң чурттакчылары киришкен. Бо чылдың октябрь 6-да болур парламент соңгулдаларынга белеткел кампаниязы чурттa эгелээн.

ВАШИНГТОН. Афган контрреволюстуг дээрбечилерни пропаганда методтарынга өөредириңге АКШ-тың администрациязы чартык миллион долларны үндүрүп берген.

ДЖАКАРТА. Крыса дээр күскелерге удур кам-хайыра чок дайынны индонезиймжилер чарлаан. Ол күскелер бо чылын 22 муң гектар шөлдүк рис тараазын узуткаан. Күскелерге удур демиселге шериг кезектерин безин эрге-чагыргалар киришкитирер деп турар.

ТОКИО. Амгы үеде Японияда 100 хардан өрү назылыг 1740 кижи чурттап турар деп, ол чурттуң кадык камгалал болгаш социал хандырылга министерствозу дыннаткан.

СЕҮЛ. Мурнуу Корейниң парламентизиниң депутадынга Чаа Демократтыг партидың ийи кежигүнери — Пак Чхан Чон, Чо Сум Кюн сонгуттурган. Ынчалзажок диктаторжу ёзу-чурумнуң полициязы оларны байысаар деп шиитпирлээн.

МАНИЛА. Американың Каттышкан Штаттарындан хөй боо-чепсектерни Филиппинге чажыды-биле экеп турары-биле холбаштыр сеткил дувурээшкинии Маниланың делегей аэропортунуң каайлы эргелелпнин төлээлекчилери илергейлээн.

ЛАГОС. Аңаа Нигерияның Министрлеринниң национал чөвүлелиниң кежигүнериниң даңгыраан хүлээп алган. Ону бо чылдың августуң 27-де шериг эргилдезиниң соонда турғускан. Нигерияның президентизи Бабангида байырлыг ёзулалга чүве чугаалаан, чазактың кол-кол сорулгалары — экономиканы экжиндери, оон чиг эътн даштыкыдан киреринден хамаарылгазын эвээжедири, чуртту азып-чем чүүлдери-биле бодуң хандырарын чедип алыры-биле көдээ ажылагыйның дөгөөрүүшүе идиг кылыры болурун айтыкан. Чаа чазак ол ышкаш бюджет дефицидиниң айтырыгларын үе шиитпирлээр. акшачыл үезиниң кудулаашкынының болгаш ажыл чок чоруктуң деннелин бедидер сорулгалыг.

(СЭТА).

ЧӨПТҮГ ЧЫЛДАГААННАР ТУРЗАЖОК...

«Хемчик» совхоз бо чылын 800 гектар черде тараа культураларын чашкан. Баш бурунгаар планнап турганың ёзугаар алырга, ажылагый гектар шөлден-не 10,5 центнер дүжүттү алыр азы ниитизи-биле 840 тонна тараа культураларын ажаар ужурлуг. Совхоз бо хүннерде дүжүт ажаалдазынче түлүк киргеи. Херек кырында байдал кандыгыл? Бо талазы-биле допчу тайылбырдан бээрин ажыл-агыйның кол агроному К. К. Хомушкудан дилединис.

— Бо чылын тараа культураларының дүжүдү багай болган. Гектар шөлден-не 8 центнер дүжүттү алзывысса, экизи ол. Планнап тургаңывыс 840 тоннаның орнунга, чүгле 640 тонна тараа культураларын ажаап ап болур. Агаар-бойдустуң байдалы конччур таарымча чок. Улаштыр чаъсташ, оон сооп эгелээн соонда, тараа бышпастаан. Ынчангаш ону чүгле мал чеминге хереглээр кылдыр ажаап тур бис — деп, ол чугаалады.

Агрономнуң тайылбырында чамдык чептүг чылдагааннар база бар. Тайга эдээнде турар бо ажылавыйда тарааның чедир бышпааны шын. Ынчалзажок оон дүжүдүнүң чавыс болуп турарын чүгле агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары-биле тайылбырлавр болза, шын эвес. Ажыл-агыйның тускай эртемниглери черии болбаазырадырының зона системазын чедир шингээдип албаанындан, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни хову-шөлдерже чогуур ой-шаанда төгер, ону үндезин болдургаш, тараа культураларының дүжүдүн өстүрер ажылда чедир организастап шыдавайн келген. Дүжүттүң чавыс болганының дугайында чугаа ангы, ону кызыгаарлаш, дүжүттүң ажаалдазының дугайында чугааны уламчылаалы.

Ажыл-агый үстүнде айтканывыс 800 гектар тараа шөлүнүң 400-де арбай, а бир 400 гектарында сула чашкан. Оон ажаап алдынган дүжүттүң 160 тонназын (80-80 т.) үрезинге шыгжаар ужурлуг. Ону шыгжаар ийи складтың бирээзин бүрүн септээн. А өскезиниң дээ-жиирип болгаш эжиктерин ам-даа кылбаан. Тараа арыглаар дөрт машина белен, ажылчыннар база бар.

Барган хүнүвүстe Эрги-Барлык суурнуң үстүнде сулаңы Мартан-оол Саая, Михаил Моңгуш, Николай Сендаш, Чаш-оол Саая олар дорт кестирип турарлар болду. Арыг-Кыдыы деринскээрде тарааны тавычалап кирипкен.

— Чыл багай болгаш, ажаалдаже орайтан кирдивис. Бо 32 гектар шөлде сулаңы бөгүн чаа кезип эгеледивис. Дөрт комбайн дорт кестирип турар. Даарта кежээликтей дооскаш, Ак-Дашта 84 гектар черниң арбайын кезип эгелээр бис. Шала бышкан тарааны тавычалааш, бастырган болза эки чүве. Ынчалза-даа бо аалдарның мал-маганы дойлап каапгар деп барган. Ынчангаш дүрген врыдарын бодай бердивис — деп, хову бригадири Болат Ховушку чугаалады.

Шынап-ла, тарааны ажаап эгелээн ол хүн безин 20 ажыг бызаа сула аразындан үиүп келди. Моон өске черде Ортаа-Чыраа-Булакта суланың үнгени конччуг. Өзүмү курлак ажып турар. Ол шөлде база-ла хууда чоннуун, ажыл-агыйның кадарчыларның малы хөйү-биле кирип, тарааны базып, чип турар. Ак-Дашта арбайны база мал-маган сапна базып кирипкен. Тараа шөлдеринче тал кирбес, ынаар малын киирген улусту торгаар деп ажыл-агыйларның даргалары чылдың шуугажыр. Ол хирезинде чогуур хемчег-даа албас. Ынчаар-ла. кулак даштыбиле, эрттирип каары чаңчыл болу берген. Эрткен чылын суттатчы С. Кара-Салдың өстүрүп алган сулазын ажаап алыр арга чок кылдыр мал базып каан, ооц каражалым кым төлеп бээрил деп күсту өттүр чаргылдажып келген. Шөлче үнүптеривистиң мурнуу чарында малчынарның кыштаглашкынга белеткелиниң айтырыгларын чугаалашкан хуралында олурушкан бис. Аңаа база-ла бо айтырыгны кедүрүп үндүрүп келгеннер. Эрги-Барлык кедээ Советниң күүсекомунуң даргазы О. Саяның харыысы шиитпирлиг болган: «Тарааже кирген малды кажаалаш, ээзин торгаар бис. Оон хоржок болза, малын соккаш, столоваяга дужааптар бис. Совхоз малы болза каражазын кадарчы төлээй аан».

Ол хуралдан тарааш улаштыр ховуга келиривиске, 20 ажыг бызаа сула аразындан кылаштажып үнүп келген. Даргаларның конторада хуралдап, оларны согар-соярынга чедип турарын адыгуузун мал кайын билир ийик. Оларның ээлери, харын, демги хуралга олурушканнарының аразында бар болганы магат чок.

Тараа культуралары чиглээе-даа, оларны бүрүн чидириг чок кылдыр ажаап алыры — хүнүүн айтырыының кол негелдезин. Ажыл-агыйларның удуртукчулары четпестерни дарый эдип, дүжүттү чидириг чок ажаарынче сагыш салып, күскү сезонунуг ажылдарны организастыг доозарынче бүрүү күштү мөңнээри чугула.

А. БЕГЗИН-ООЛ,
«Шынның» тускай корр.

САННАРНЫҢ БАДЫТКАЛЫ

Мээң хойжу эжим бар, чаңгыс совхозта ажылдап турар бис. Ынчалза-даа, ажылышке чартыкшыл, ужуражырывыс ховар. Ийи-чаңгыс таворжу бергеникивисте, шаанга кирер хөөрежир бис. Чайладыр коруштээш, мырыңай чоокта чаа ужураштывыс.

— Малдың шынарын экижилер дугайын Михаил Сергеевич дыка шын чугаалаан-дыр, ынчуүүн мынаан? — деп, мээң баян хөрээм өбүп чорган айтырыгны ала-чайгаар-ла сала каапты.

СЭКП ТК-ның Чимгине секретары М. С. Горбачевтуң Ленинград хоорайга болган партия-ажыл-агый активиниң өөрүлел хуралынга чугаазын улуг соңуургал-биле «Шын» солуудан ынчаан мен. Ынчангаш эжимниң чугаазынга кактыы, айлазы чамдык санаалгаларны-даа кылдывыс. Ол бо чылын бир хойга онаштыр 4 килограмм дук кыргаан. А республиканың бо талазы-биле ортумак көргүзүү 2 килограмм. Бир эвес бүгү хойуң шынарын дөрт килограмм дук бээр кылдыр белидиптер болза, дук бүдүрериниң планын ийи катап күүседип болур-дур. Ынчалза-даа...

Мээң эжимниң дег көргүзүлүү мурнуу зонанын районнарыңдан өске черлерге бөгүүдээ чедип ап болур. Ындыг бе иээрге, бистиң ажыл-агыйжы эвезинис аажок хойуң суг-гадың, чемгерилгезин болгаш ажаалдазын сулаттыкпывыстан, кыргылданы узамыктырганывыстан, кыргылданы шынар чок чорутканывыстан, дукту тыш мынаг, кадагалаан шыдавазывыстан арыг дук дыка эвээш болуп турар. Бо болгаш өске-даа чылдагаавыкардан республиканың доозукчу чылдын планын боттандырарынга бергедеп турары мынаг дизе чазыг болбас боор. Адазыным четпестерин болдурбаан болза, байдал мындыг эвес турар ийик.

Эжимни Очур Мокур-оолович Куулар дээр. Ажылынга кызымак, мергежээн болгаш дуржулгалыг. Эрткен юбилейлиг чылда база, бо чылын база Каа-Хем районуң чемпиону болган. Ол «Ленинчи орук» совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи. Коммунист. Кадайы Тас-биле сес уругну өстүргеи. Оларга —хойжу. Начын-оол — комбайнер. Олег— дузалакчы кадарчы. Коля — чолавчы. Уругларының кайызы-даа күш-ажылга ынак.

Очур Мокур-оолович бо чылын чүс башка онаштыр 97 хураган доруктурган, а совхоз деңгүп-ле 54-түү. Ылгалы 43 хураган! Совхозтуң хойжуларының шинги түңнели ындыгдыр, саннарының бадыткап турары ол. Чогум алдынган хураганының саны чүс хойдан-на 71 турган дээрзин чугаалаза чогуур, оон чоорту эвээжээнин ол-дур. Моон ап көөрге, малдың шынары, дорту-биле чугаалаарга, төлүүрү бүгай эвес: хөй хураганы берип турардыр, а бак-ла чүве — бистиң чаш хураганнарны доруктуруп ап шыдавайн турарывыста. Чалгаа, ажылдап билбес болгаш харысалга чок чоруувустуң уржуу бо-дур. Оны эдерп бистерден, малчыннардан, дорт хамааржыр. Чамдык улустуң ону мал уксазының багайынче, хандырылганың четпезинче чүүл каап турары черле ынаг эвес. Малчын бүрүзү моон шынгыны түңнелип үндүрер херек. Ынчанмас болзувусса, чүс башка онаштыр 200—300-даа хураганны бээр уксаалыг хойлардан тал ап шыдавас бис. Ынчангаш хамыктың мурнунда боттарывыста четпестерни чайладыры албан.

Д. КАРМА,
Тыва АССР-ниң аныяктарының алдарлыг дагдынмакчызы.

ХАЙНАКТАРНЫҢ ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР

Тыва АССР өшкү сан-бажының талазы-биле РСФСР-де кол черни эзлеп турар. Республикада бедик даг одарларының хөй боор турары—өшкү ажылының төгүлдезинге тазырымчалыг.

Тус черниң бөдүүн дуктуг өшкүлериниң шынарын экижидери-биле совет дуккур уксаалыг өшкүлериң хуналарын үр үеде ажыглап келген. Оон түңнелиниде республикада бир башка онаштыр дүк кыргылдазының хемчээли 0,2—0,4 килограмм турганындан 0,6—0,7 килограмм чедир өскен. Республикада дуккур уксаалыг өшкүлериниң саны элээн көвүдээн. 1983 чылда өшкү дугуун будурулгезинге чаңгыс ай эвес чартык-бөдүүн дуктуг — 21,1 болгаш бөдүүн дуктуг 46 хуу болган.

Дуккур уксаалыг өшкүлериң уксаазының экижин турары-биле дүк кыргылдазының хемчээли өскен. Шак ынчаар чаңгыс (часкы) кыргылдазын чаңгыс ай дуктуг хайнак өшкүлериниң бирээзинден-не ортумаа-биле 1,2 килограмы, чаңгыс ай эвес дуктуглериден — 0,9 килограмм дуктуг кыргып ап турар. Элита болгаш бирги класстың өшкүлериндеп кыргаан дүк 1,4 килограмы чеде бээр.

Дүк кыргылдазының деңзизиниң өөрүлдези-биле чергелештир дуктуң шынары база экижээн. Өшкүлер колдуунда чартык-нарын болгаш чартык-бөдүүн узун болгаш ак-өңнүг дуктуг (98 хуузу). Элита болгаш бирги класстыг өшкүлериниң дугуүм узуму 18—20, хуналарының — 23—25 см, чедип турар.

Хайнак өшкүлериниң эң дээрге коданнары «Тээли» болгаш «Сут-Хөл» совхозтарда моңнеттинген. Уксаажыткан хуналарының деңзизи 58, өшкүлериниң — 41 килограмм чедип турар. Хуналарның бирээзиниң-не дугуүүң ортумак деңзизи 2,8, өшкүлериниң — 1,7 килограмм. 1980—1983 чылдарда ол ийи совхоз республиканың ажыл-агыйларынга уксаажыткан 1240 анайны саткан.

Хайнак өшкүлериниң потенциалдыг аргалары бедик. Ол дугайында «Сут-Хөл», «Тээли» совхозтарның мурнакчы өшкү кадарчыларының ажыл-ижи көскүү-биле дерелилеп турар. С. С. Салчак, Б. И. Эртине, Д. К. Сат, Д. К. Монгуш болгаш өскелер-даа чүс баш өшкүге онаштыр 101—106 чедир анайны камгалап ап, бир баш өшкүден 1,3 килограммдан хөй дуктуң кыргып ап турарлар. А Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хөстүүр» совхозунуң кадарчызы Василий Хуураковнч Доржу эрткен чылын чүс өшкүге онаштыр 125 анайны камгалап ап, республиканың эң өскү коргүүлүг болган.

Ынчалза-даа республиканың ажыл-агыйларының хөй кезинде хайнак өшкүлериниң дугуүүң эвээш болгаш ооң шынары куду боор турар. Ажылды чорударының органнзастаарда, чыдып калган технологнга ажыглап турарының, уксаажыдылга-селекция ажылының куду деңнелиниң харазы ол. Уксаажыттынган өшкүлер эки чемгерилге болгаш ажаалда негээр, а республикада мал чеминиң баазазы кышкы болгаш часкы үелерде оларның хереглелдерни долу хандырар арга чок боор турар. Часкы чылыг хүннерниң эгелээри-биле хайнак өшкүлериниң дугуүүң дүүлүп, түлеп эгелээр, ооң уламындан дүк чидирилгери база эвээш эвес.

Амгы үеде Тываның Көдээ ажыл-агый дуржулга ставциязының ажылдакчылары Россияның уксаажыдылга каттыжышкынының түскай эртемнилгелери-биле кады совет дуккур уксаага үндезилеп, дуккур уксаалыг өшкү ажылының уксаажыдылга базазын тургузуп турар.

С. МОНГУШ,
көдээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады.

Эрес-оол Монгуш — ыамгуур салгаан аныяк малчын. Адазы — Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Очур-оол Чадамбаевич Монгуш биле Чөөн-Хемчик районнуң «Чырва-Бажы» совхозунуң хөөн он ийи чыл дургузунда кадарып, чылдынга чүс хойга онаштыр 95—115 хураганнарны камгалап ап келген. Адашкылар ам бо чылгы чаш хураганнар хүлээп алган. Дагыр-Шеминиң терек оттуг чайлагларынга семиртип алганнар. Боттары 15 тонна сиңгенин база белеткээн.

ЧУРУКТА: аныяк хойжу Э. Монгуш.

П. БАЗЫРНЫҢ фотозу.

ЫНДЫГ БОЛУР ХЕРЕК

Баян-Колду өрү өскендерге, ыыртай арыглыг булуңнар, сиңген кезер алаактар, кезек-кезек чодураалар, а чиңге кара суунуң уунуңга кызыл-кат болгаш янек-караа бо-ла таварыжыр. Ол ынчаар малчыннар кыштаглары турар. Оон өрүлей бээргс, арыг үстү бээр. Ооң уламыңдан мында-мында аалдар-даа, оларның малы-даа кескү аазар. Кадыр-кадыр одурулгар, харааныңыг болгаш сивсекиниг даглар хемниң олбо талаларында көзүлгүлээр.

— Мында «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырыының хойжулары чайлап турар, вургулдында бистиң төрелдеривисдир ийин. Бо дужувуста аал—утбан сут-дур. Дуу өрү —дүңмем Кек-кыстың аалы, а ол шыступ турар өг — ынам Базаңлым,— деп, Салчак Хүлер-оол аңык эжик оттур айытты.

Хүлер-оол биле Лидия Ламбыраанар, от-бүле тутказ-ла, хой малдан эгелээнер. Оон бээр он сес чыл эрткен, ынчангаш бо ажылынга пат-ла чаңчыптыл, мергежий-даа бергеннер. Дуржулга база улгатканын. Ам оларны хойдан «чарары» берге. Урут-дарыы бе-ээн школага турган, чайлаан болгаш кыштаан, кажа хой кадыраал-чурттагзынче совхозтуң доктаамал кичээнгей салын турар аварганын ол өөрүп чугаалаан, чамдык хомудалдарын илереттп.

Үстүү-Ишкинин малчыннарының кол-ла хомудан турар чүүлү — орук. Чайын сут улгадырга малчын аалдар-биле аргымжилга шуут үзүктели бээр. Ооң кол чылдагааны көвүрүт чогуунда. Чижек кылдыр Алаңы-Ишкинин чугаалады. Үстүү-Ишкинге бодаарга Алдың-Ишкин кадыр-берт. Ынчалза-даа ооң малчышнары боттары шефтеп турган, оруктарны кылып, көвүрүглерни тудуп алган. Кызыл-Тайга салбырының эргелекчизи эвилелдээр болза, Үстүү-Ишкинин малчыннары хүнү-биле орук, көвүрүг тудуунга киржиринге белен. Ол дугайын хурал-суглаага каш катап санаалдап турган-даа болза, ажыл амдаа бүтпээн. Оны үзе шинитширээр үезин келген.

Малчыннарның база бир хомудап турар чүүлү — почта чедирилгези. Солуннар, журналдар Үстүү-Ишкинниң аалдарынга чартык айда чаңгыс катап кээр. Өске районнарның малчыннары почтаны дүүнүн чыгыы ап, харын-даа телевизор көрүп турар. Үстүү-Ишкинниң малчыннары почта ажылын сегидерин, электриби-биле хандырарын күзеп турар дээрзин Чимит-Доржу Өндар чугаалады.

О. ЧАМЫЯН.

ШАГАР-ОЪТ

Хепкерер, чылыдар, каастаар, чемгерер, аккиртир — шагар-оъттуң кылбас-ла чүвези чок.

Москвада бир делгелгеде дуктүгүр хевис бар, дыка өңгүр — сарыг-ногаан. Ону шагар-оъттан кылган, будуун база оон алган. Шагар-оъттан пес-таавы база кылыр. Шала бөдүүн-даа болза, кончуг быжыг пес оон үнер. Шагар-оъттан дыка хөй янзы аъш-чемни кылып болур: быдаа, суксун, салат, хуужуур... Шагар-оъттан чаагай ямаңныг болгаш эм шынарлыг ,ус база алыр. Чаш шагар-оъттуң кадырып каан бүрүдерин аптекаларда садып турар. Ооң хандызын варыглар эмнээрингс ажыглап турар.

Шагар-оъттуң үнелиг көдээ ажыл-агый культуразы дээрзин Омскиде көдээ ажыл-агыйның эртем-шинчилел институдунуң лабораторин эргелекчизи, көдээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады, селекционер Виктор Богачковтуң дуржулгазы бадыткап турар. Шагар-оъттуң мал чемиңге ажыглаар талазы-биле эртем ажылын Богачков чээрби беш чыл дургузунда чорудуп келген. Эртемден ол үңүштүң ажык-дузазының дутайында хөй төөгүнү чыткан болгаш ажылдап кылган, өске селекционерлерниң болгаш агрономнарның ажылының түңнелдерин өөренип керген, оларны бодунуң көргүзүүлери-биле немеп, байдып алган. Оон түңнели чаңгыс болган: шагар-оъттуң чер болганга өстүрер, ону мал чеминге долу ажыглаар.

— Шагар-оът кайда-даа хөй ишкаш сагындырар — деп, Богачков чугаалаар. — Мээң санаал турарым-биле алырга, чуртта оон эзлеп турар чери дөрт миллион гектар ажыг. Ынчалза-даа черлик шагар-оъттуң ажыглаары берге. Чүге дээрге ол механизастаарынга таарышпас, бичии-бичии черлерде үнүп турар. А тускай өстүрүп турар шагар-оът бир гектерга онаштыр 700 центнер чедир дүжүттү берип болур.

Эртемденнер шагар-оът биле медеңии шынарларын денеп көргеп. Ынчаарга шагар-оът медеңи дыка ажып турар болган. Меде дөрт чыл дургузунда үнер, оон соонда чаа үрезии чажар, а шагар-оът чээрби чыл дургузунда ногаан массаны берип кээр. Шагар-оъттуң дүжүдү медеңииниң эвээжевес. Шагар-оъттан белеткээн мал чеминиң хоолузу медеңи ажып турар.

Шагар-оъттга белок болгаш ус, үскүр культуралардың хире — конопляга, тарымал тоорукка болгаш лүңга деннежип турар. Ындыг болганда ол өске мал чемнерни, чижээлээрге, медеии, клеверии, чочак-тараа аймаан ажып турар. Шагар-оъттга хүлдүг будүмелдер —кальций, фосфор база хөй. Дыка хөй эртемденнер шагар-оъттуң белогун кончуг үнелиг деп санап турар.

Шагар-оъттуң бүрүзүнде болгаш сывында микроэлементилерниң — фосфорнуң, магнийниң, демирниң, цинктиң, күгүрүүң, кремнийниң, кобальтының, титанның, честиц — хөйү ону улам-на үнелиг болдуруп турар. Күгүр белоктуң бүтүү хевирлериниде киржип турар, ол энергия солчуушкуунга дузалыг. Титан малдың продуктулуунга дузалыг, ол чедишпесте мал арыптар. Кобальт ферментилер ажылынга дузалыг. Микроэлементилер бар болганындан, мал шагар-оъттуу, ол шап-даа турда, күзелдии-биле өөнр.

Шагар-оът витаминнер-биле база байлак, ылаңгыя каротин-биле. Онда фитонциттер, глюкозидтер, үртиниң болгаш янзы-бүрү кислоталар хөй.

Богачков Омск хоогунда Лузино суурунуң мал өстүрер ажыл-агыйның шагар-оът үрезиин-биле долу хандырган. Шагар-оът кызыл-тас болгаш арбай-биле кожа үнүп турар.

— Шагар-оъттуу мал чеминге хөйүү-биле ажыглап турар апарган бис,—деп ажыл-агыйның кол агроному Николай Морозов чугаалап турар. — Оон ногаан массаның чылда ийи катап кезии, кургадып, далганнап ап турар бис.

Юрий ТЮРИН,
ПМА-ның корреспондентизи.

КӨЖЕР ЧУНАР-БАЖЫҢ

Бир черден бир черже көжүп чоруур чунар-бажың дугайында материал солунга парлаттынган соонда, биске чагаалар болгаш чагыглар хенертен эндерли берген. Канчаар-даа аайын тыпкайн барган бис — деп, Украинаның Чуртталга-коммунал ажылагый министерствозунуң стандарт чок херекселдер будурер шеңелде заводунуң директору В. Чикало чугаалады. Хамык үжүр үк заводтуң ажылчынарының дузалажып турар колхозунга буяанныг херек будурер дээнинде болган. Олар ажыл шагындан өске үеде кылган көжер чунар-бажыңны колхозтуң механизаторларынга белекке бергеннер. Ховуштелерге көжүп чоруур улуска ындыг чунар-бажыңның чугулазы биледингир, ынчалзажок ону көвүдедир кылыр дугайында бодал оларга чок турган.

Доравн-на чагаалар, чагыглар, оон соонда айтышкынар кээп эгелээн. Бир чунар-бажыңны Шевченко районга чедирип, чер ажылдыгларның областть семинарының киржихчилерниге көргүзер үжүрга таварышканнар. Ийнги чунар-бажыңны мырыңай Киев чедир сөөртүп, делгелгеде тургусканнар.

Мен бешки чунар-бажыңны топтап көрүп түр мен. Даштындан көөрге, аңаа-ла үтекпиг терге. Тергениң соонда үтекче кире бээрге — парикмахерская. Ханада — көрүүчүк, оон баарында — стол, оон чавыда — шкафчыгаш. Келген кижи, эмчи болгаш массажист олурар сандайлар база ында.

Үтектиң кыдыңдан кирер база бир эжик хеп үштүр болгаш чунар-бажыңче кирер өрээлдерге экелээр. Даравзында өрээлде — дөрт кижиге ей душ, оон кожазында өрээлде — алды кижи чунар сауна— курган, бустуг чер. Суугуну даштындан одаар, дашты база оон изидер. Ханаларны угулзалыг ыяштар-биле шап каан.

— Он беш минута болурга, чунар-бажыңның изии чүс градус чеде бээр чүве, буска кириксээн улус эндерлип-ле кээр — деп көжүп чоруур чунар-бажыңның одакчызы болгаш сантехниги П. Шестаченко чоргаарланды.

Бо чунар-бажың малчыннарга база таарымчалыг. Ону кайы-даа кодан туралаан үезинде «чалап» ап болур.

— Мындыг чунар-бажың Сонгу Чук улустарынга база чугула — деп, Нарьян-Мардан келген чагыгны сактып келгеш, заводтуң директору В. Чикало түнеиеди.

Көжер чунар-бажыңны кандыг-даа транспорт сөөртүп болур. Доскаар ишти суг чартык чүс кижиге четнир. Суурдан ырак улуска бо чунар-бажың дыка таарымчалыг.

— Аа-лоо! Даарта бистиннче чунар-бажыңдан чорудуп берииерем, дарга.

И. ЛАХНО,
«Правданың» корр.

МАЛЧЫННЫҢ ХОМУДАЛДАРЫ

«Сут-Хөл» совхозтуң Кызыл-Тайга салбырының малчыннарының турлаанга чораан, Тыва АССР-ниң аалдарлыг малчыны Чимит-Доржу Өндарның өөнге кирип хөөрештим. Хоочун малчын Үстүү-Ишкин дугайында тоолчургу чугааларны мында каап, шаанда Ашак-Чаңгының хой малы оттаан чораан одарларда ам совхозтуң муң-муң хой, өшкүзү, ивек сарлыы чаттыла бергеи чоруурун чоргаарал-биле чугаалап олурдуу. Малчыннарның эмдыралчурттагзынче совхозтуң доктаамал кичээнгей салын турар аварганын ол өөрүп чугаалаан, чамдык хомудалдарын илереттп.

Үстүү-Ишкинин малчыннарының кол-ла хомудан турар чүүлү — орук. Чайын сут улгадырга малчын аалдар-биле аргымжилга шуут үзүктели бээр. Ооң кол чылдагааны көвүрүт чогуунда. Чижек кылдыр Алаңы-Ишкинин чугаалады. Үстүү-Ишкинге бодаарга Алдың-Ишкин кадыр-берт. Ынчалза-даа ооң малчышнары боттары шефтеп турган, оруктарны кылып, көвүрүглерни тудуп алган. Кызыл-Тайга салбырының эргелекчизи эвилелдээр болза, Үстүү-Ишкинин малчыннары хүнү-биле орук, көвүрүг тудуунга киржиринге белен. Ол дугайын хурал-суглаага каш катап санаалдап турган-даа болза, ажыл амдаа бүтпээн. Оны үзе шинитширээр үезин келген.

Малчыннарның база бир хомудап турар чүүлү — почта чедирилгези. Солуннар, журналдар Үстүү-Ишкинниң аалдарынга чартык айда чаңгыс катап кээр. Өске районнарның малчыннары почтаны дүүнүн чыгыы ап, харын-даа телевизор көрүп турар. Үстүү-Ишкинниң малчыннары почта ажылын сегидерин, электриби-биле хандырарын күзеп турар дээрзин Чимит-Доржу Өндар чугаалады.

О. ЧАМЫЯН.

ШУУРГАННЫГ ХОВУГА

Аазы бо келген, ярында хүлүмзүүрүг чайынаан. Чылыг болгаш чымчак холуң суунуп келгеп... Ол караан ажыпкаш, бодунуң дембээрел чыткының биле каан. Аазы дүүү ара-зынче чиде берген ышкаш болган. Ыды Куттаактан өске черделегей кырында дириг чүве чок болган. Бекжан чаржай берген холу-биле доң черге даянган, буруглаар үзейбишаан алгырган. Ынчалзажок турун шыдаваан, а үнүп орбунга човуур дыпталган.

Хемертен карап уунда кара чүве көзүлгеп. Чоокшулаза-чоокшулаза ...кижилер! Ынчан ол үш хонук дургузунда түттүүн келген болду, ытлап бадырыпкан. Сулазындан эвес, өөрээнинден, тып алган улуска өеттээрлеиээн.

Он беш харлыг ол. Оон-биле школага ужураштым. Комсомол райкому Бекжанны хүндүлеп бижип-биле шаннаан, ону шугум ыяштарының мурнунга тывыскан. «Черниң чериите, кара чавскаан, кортпазын ээп даап үн артымза ыыңнаалы.

...Эртеи аяс турган. Интернатка үр турган болгаш азылыга чанып келгеиинге Бекжан өөрүп турган. . Ол хүн акызы Рахим биле ачазы коданга аарыг хойлар ажыгээр болгаан, а Бекжан, өөренгеи чанчылы-биле, хой кадарар болган. «Дуу тейин көрүп тур сеп бе, оглум, оон баарынга хүнзет».

Шуурган кежээликтей эгелээн. Кара-доңдак үезинде кедүрүлген элезин карак безин аштырбаан. Мушган аът доораанын, дедирленип турун берген. Шуурган кодан хойну бээ сүргеп өөрүп берген.

«Байкудук» совхозтуң төвүнге дораан-на дүүрээзин кедүрүлген. Тракторлар болгаш вездеходтар ховуже углапкан. Чоловчы С. Ушаров, тракторист С. Куанов, бригадир М. Алтыбеев ыыңдыг шуургага кажарзан улус. Вертолёт база черже улус-биле харылзааны үргүлүү түдүп турган. Ынчалза-даа Нарынның элезиниг ховуларындан ол хүн чүү-даа тыныдбаан.

Дан адыр коженде Бекжан эрги кыштагга, оон соопда геологтар тургускан чагыга таварышкан. Өске чүү-даа чок. Оон ол дар чаан эгелээн. Хат уламчылавышаан. Аът турункан, совлүүредир шуут чыдыкан.

Ийиги дүн арай дувуренчиг болган, хойлар алгыржып, олбо хоюп тура хонган. Ооп хоюн болуп, дескиндир маанап, дайгырып турган. Кокай кезүлбээ-даа, малдың доктуун чогун ап көөрге, ырак эвестс кыре.

Махмуд — ооллуң ачазы — эжи Үтеп Жарылгасов-биле ховуга ийи чүкче чарлып чоруткан, дүне када бир кыштатта душ болуп таваржы бергеннер. Ол кыштаг өске области-та өске совхозтуу болган. Эң кыштагдан даартазында база-за ийи чүкче дилел чорупканнар. Ооллу кыргаи Утеп тып алган. Чамчазын кедиргеп.

...ъдымага ушкаргап, хоюн суруп келген.

Шуурганныгда аскан болгаш черге хонган улус оон мурнунга-даа тургулаан. Оон чайлап болур арга турган бе? Турган. Ынчалзажок 1263 кодаиның түүле 55-жилде радиостанциязының совхозтарже баш бурунгаар тараткан турбуже «Байкудук» совхозтуң директнязы болгаш тускай эртемниглерн ону малчыннарга чедирбээн. СЭКП Демгиз райкому бо бүгүүнүң канчап тургустуунун келгеминиң чылдагаанчарын эм илередип турар.

Ю. КИРИНИЦИЯНОВ,
(«Правданың» корр.).
Гурьев области.

РЕДАКЦИЯДАН: Дүвүлүг шуурган болгаш чаъс-чайым бистиң республикага база бо-ла болгулаар. Халаптың кел чоруурун баш бурунгаар дыңнадыр аңыл бисте сула тургустунган дээрзин айтыры чугула. Ай-айлап тарадып турар агаар медээзин районнар төптеринден ыравайн турар. Солуннар нинти республиканың болгаш Кызыл хоорайның медээзин парлап турар-даа болза, малчыннарның, өске-даа улустуң хой чезии солуннарны чөгүүр үезинде албайн турар. Малчыннарда рация чок, приёмниктер, ылаңгыя батареялар чезишпес. Телевиденне дамчыштыр агаар медээзин тараптайн турар, а радио хүнде ийи катап ыыңнаалы. Ынчалзажок, чурттуң өске черлериниде ышкаш, районнар сайы-биле медээ чок. Элээн каш чылдар мурнунда районнар туружун Хам-Сыра, Тоора-Хем, Бай-Хаак чимектиг суурларның агаарын безин республиканга дыңнадып турган. Ам бисте агаар станциялары бар, агаар медээлери чок, а девискээриис улуг, ыыңа элезиниг ховулар-даа, дөштүг тайгалар-даа бар. Ындыг болганда районнарның радиочетнилери тус черниң агаарын дамчыдып болгу дег. Республиканың агроүлетпүр маттыжыышкынының чөвүлели, агаар аябанының органнары агаар медээзин тараныын эмнидиерииге хамаарышкан ажылдарны эмнидерп чугула болуп турар.

ХОЙНУ СААРЫ

ИЗМАИЛ (Одесса облазы). Измаилдин сепгелге-технологтут дериглер заводу хой саар аппараттарның массалыг будурулгезин эгелээн. Оларның баштайгы белүктерни хереглекчилер алган болгаш ажыглап эгелээн.

Ажыл-агыйлар хойну кол дуүүнда-ла чүтле оон дүгү болгаш эъди дээш тудуп турары билдингир. Хой судуи ажыглап, оон амданныг продуктулар, ылаңгыя быштак кылып турар ажыл-агыйлар эвээш.

Измаил заводунуң ажылдакчылары эртемденнер-биле кады харыүтда он ийи хойну саап болур аппаратты чогаадып, ажылдап кылган. Оон ажылдаарының принцивп ниеи саар аппараттыы-биле дөмей. Агрегат бүрүзү бир шакта 240 хойну саап болурун хандырыл, бежен кижиниң ажылын солуур арганы берген. Дериг боду бөдүүн болгаш ону каяа-даа ажыглап болур.

Украинага бо чылын хой судундеи быштак будурерии көвүдедир соруулга салдынган. Беш чылдың эгезинден бээр быштак будурер беш чаа комбинатты тутkан, дыка хөй эрги комбинаттарны чаартkан. Оон түңнелинде амданныг, хоолулуг чемнин будурулгезин муриуку беш чылдың эеиелиидеи үш катап өскен.

(СЭТА).

Сыгыртаа — ыяш чурукчук. Ону бистин өгбелериивис, кол нургулайында, хой болгаш өпүү саарынга ажыглап келген. Тостая кылган сыгыртаа кончуг эптиг болгаш быжыг.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштуф

БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГА БОТТАНЫЫШКЫНДА

Амур чоогунуң «Краснореченский» совхозунуң ажлышчилери съездиге уткуштур хүлээлгелериниң бир чугула негелдезин күүседип алганнар. Олар күрүнеге сүт болгаш эът садар талазы-биле беш чыл даалгазын хуусаадан эрте күүседиптеп. Ажыл-агыйның колцеги болуур сүт бүдүрер комплекстиң түдүзүнга чарыгдалдар төлевилелде кордүнгенинден кыска үеде — үгле үш чыл иштинде дедир эгиттинген.

Ол Ыраккы Чөөн чүкте эң улуг дээн мал ажылдыг бүдүрүлге чери чыл санында-ла ийи миллион рубль хире арыг орулганы берип турар. Экономиктиг идиг берииншиниң билдилии-биле ажыглаары, ажылагыйны амгы үениң арга-мергежили-биле чорудары ол бүдүрүлге черинiң быжыглып, тургустуларын шапкымчыдарынга идиглиг болган.

«Краснореченский» иоон мурнунда-даа мурнакчыларга кирип санадып, фермалар продукциязын бүдүрер планнарны үргүлчү күүседип келген. Ынчалза-даа ол бүгүнү улуг ортек-үне-биле чедип ап турган. Чамдыкта чаңгыс-ла центнер сүттү бүдүрериге 60 рубль чарыгдаттынар турган. Ол ажыл-агый планны күүседип турза-даа, каражага база таваржып турган —чарыгдалдар ол хире улуг турган. Оон кожа-келбээ совхозтарынга нарын байдалдар база тургустунган.

— Ажыл-агыйның ажыктыг чорүүн бедидериниң колгла быразы кылдыр долу бот-орулга-чарылгага үндезилеттинген коллективтиг керээни ажыглаан бис — деп, мурнакчы саанчы Е. Крутова чугаалаан. —Күш-ажылды организастаарының мурнакчы аргазы биске мурнунда-даа ажыглаттынып турган чүве, ынчалза-даа ынчан бүдүрүлгениң үгле хемчээлин көрүп, шаннап-мактап турган. Ол үеде дөрт чарыгдалдарны кызырганы дээш шаннап-мактаар чорукту аваан боттандырып чорудуп турган. Оон түнелинде мал чемнерин дениң-хемчээл чокка-да, кывар үүлдү — шыдаар шаа-биле чарыгдап турган. Бот-орулга-чарылганы шингээдип, ажыглаар хамыктың мурнунда оон чарылбас кезээн — кереэлиг болуктериниң аразынга санажылганың чектиг системазын ажыглаар чорук байдалды эки-жилелинер дигилээр. Оон соонда хөөржүдүлге үезинде черге баргаш база хөй арага кудар. Оон аалга келгеш база ажып, ында-мында ушкан чыдар кижилерде кандыг эки үлегер турар боор. Шынап-ла халаадачыг турган болгай. Арага хөй болза ол кижиниң эки ажыктыг, а эвээш болза багай ажыктыг, харам-бакъ дээш-ле баарлар. Бо чорукту шын эвес деп бистер бүрүү шаан, амгы үеде мындыг фактылар чидип турары таварымчалыг.

Мээн бодумнуң хууда бодаллармны эш-өөрге чугаалап-даа чоруур кижи мен. Хөөржүдүлге үезинде арага аймаан шуут ажыглавас болза "эки. Арага кудары дээрге, шагдан туза чаңчыл дижирилиши эвес. Назы-харым дегүй берген. хөйүү көрүп-даа келдим. Шавида кижи чок апаарга арага-биле оны үдевейи турган харын. Бо багай чаңчыл чоокку үеде тыптып келген. Улустуң хууда амыдырал-чуртталгазы эжиккээн түрлүү янзы-бүрү чаңчылдар бүдүлдар тыптып, оны шагдан туза чаңчылывыс дижип турар. Чамдык эзириктерниң кичээнгейге алза чогуур эң тыныгларының бирээзи деп бодаар мен.

А. ТАВА.

Эрзин район.

Бөгүн – КНО-нуң Кол ассамблеязының 40-ги сессиязы ажыттынар

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ – ТАЙБЫҢ

Шагдан бээр чаңгыл аварганы-биле күүгүн баштайгы айының үшкү вторниңинде (а ол бо чылын сентябрь 17-ге таваржыр) КНО-нуң Кол Ассамблеязының эвилеглиг сессиязы ажыттынар. Делегейниң эң хөй төлээлекчилиг ол организациязында 158 күрүне кежигүн болуп кирип турар болгай.

Бүтү-делегей ниитилежилгезиниң бо чылгы сессиязы элээн каш онзагай үүлдерлиг. Ол пациси Германияны база милитаристиг Японияны ашкаш Тиилелгемни юбилейлиг, 40-ги чылында чыглыр, үк тиилелгени КНО-ну үндезилээн эвилелчилериниң коалициязы чедип алган. Үк организацияның Уставының эге одурутларында чугаалап турары мышкаш, ону кижи төрелгетенин дайын халавындан кезээ мөңгеде чайладыр дээш тургускан. Амгы сессияның хүн чурумунда 144 эң чугула айтырыглар киргеп, оларның аразында эң колдары—тайбының айтырыглары.

Мурнундагы сессияларның материалдарындан көөрге, кол чугаа Совет Эвилелиниң тайбың инициативаларының дугайында болуп турганы илдең. Юбилейлиг сессияга база ындыг болурун хүн чуруму көргүзүп турар. Анда база совет саналдарны чугаалажыр, ол дээрге ядролуг халапты чайладырының сорулгалары-дыр Советтер чурту бүтү-ле ядролуг чазылдырмышкыннарны чаңгыс талалыг сокпадыр деп чарлаан, ол чаа инициатива сессияга улуг кичээнгейге алдынары чугаажок. Бир эвес Каттышкан Штаттар совет үлегерин эдерген болза, ядролуг чепсеглениишкинниң темпизи оожургаан, оларны улам сайзыраңгайжыдарынга болгаш немей мөөнээриниге идегелдиг моондак тургустунган турар шйик. Ол сарылдыг политик бүрүзүүге билдингир.

ССРЭ-ниң саналдаанын ёзугаар 40-ги сессияның хүн айтырынга «Космос делгемнерни милитаризаставас байдалга оны тайбың шинчээдип алыр талазы-биле делегейге кады ажылдажылга дугайында» деп айтырыгны киирген.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязының ажылдап турар хүнниринiң үезинде дээди деңнелге совет-америк үжуражмышкын Женевага болур, ол делегейде канчаар-даа ажоон улуг сонуургалды болдуруп турар. Америк «Тайм» журналдың айтырыгларынга М. С. Горбачевтуң демдеглээни мышкаш, Совет Эвилели ёзулуг боттуг болгаш ажыл-херекти чугаага белеп. Дээди деңнелге үжуражмышкынны дең эргелиг чугаалажмышкынар кылыр дээш чорудар болгай. Оон-биле чергелештир совет удурутукчу мынча деп медеглээн: ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле Женевада чугаалажмышкынар эгелээн-даа болза, дээди деңнелге үжуражылга дугайында дугуржуушкун бар-даа болза, АКШ биле ССРЭ аразында харылзаалар баксырабышаан, чепсекти эдерге бүдүрери улам күштелип, дайын аймылы чавырылбайн турар.

Үк үжуражмышкын КНО-га болур чугаага салдарлыг болуру чугаажок. ССРЭ-ниң чоогунда Вашингтон боттуг харын бербээнин КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязының кирижикчилери эскербейн барбазы билдингир, үк инициативалар боо-чепсекти кызыгаарлаар талазы-биле мүгаштальшыкшыдан үнер аргаларны айытказ болгай. АКШ-тың чазаа ядролуг чазылдырмышкыннарны соксадырынга каттыжарындаг ойталаан, ядролуг шевелделерни долузу-биле хоруурунуң дугайында чугаалажмышкынарны катап эгелээрiниден база ойталаан, боо-чепсекти эдере бүдүрерни космосче шилчидерни болдурбазының дугайында саналды хүлээп албаан.

Сессияның кирижикчилерв чугаалажып көөр кылдыр боочепсекти эдере бүдүрерни чавырылдырар талазы-биле ске-даа айтырыгларны катап киирер, оларны КНО-нуң хүн чурумунга ССРЭ-ниң инициативазы-биле киирген турган. Оларның аразында массалыг узутказашкының чепсектерiниң чаа хевирлерiни, химиктиг болгаш бактериологтуг чепсекти чогаадырын болгаш бүдүрерни хоруурунуң дугайында саналдар база бар.

В. ВАСИЛЕЦ.
(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ РЕВОЛЮЦИЯ

СОФИЯ. Стара-Загора хоорайда шаанда ат-сураг-даа чок турган Техника клуву бүгүнниниңг эртем-техниктиг өөредилгезиниң төөв апарган. Ында бөгүнгү эң чугула сорулганы — ажылчы чоннарны бүдүрүлгени чер-ле болганынга автоматизастаарынга, оон ажыктыг чорууң улгаттыраарынга калбаа-биле хаара тудаарын чедиишкиниг шиитпирлеп турар.

Стара-Загора — Болгарияның эң улуг индустриалдыг төптеринiң бирээзи. Ол «Берое» дээр эртем-бүдүрүлге комбинады-биле сураглыг. Ол комбинатта роботтарны болгаш манипуляторларны кылып турар. Ол шыкаш шында оске-даа заводтар болгаш бүдүрүлге черлери база бар. Чогум-на оон үжурумдан ол хоорайда эң чугула профессия — инженер боон турары таварылга эвес.

ЭКИ АЖЫЛ ДЭЭШ ШАҢНАЛ

УЛАН-БАТОР. Төп аймакта «Дзамар» дээр көдээ ажылагай каттыжмышкынының ажыл-ишчилериниде өөрүшкүлүг болуушкун боон турар: «Турасказал» дээр интернационалчы социалистиг чаңгыс бедик көргүзүглерлиг болганы

ССРЭ-ниң чаңгыс үлегер-чаргылга үндезилеттинген коллективтиг керээни ажыглаан бис — деп, мурнакчы саанчы Е. Крутова чугаалаан. —Күш-ажылды организастаарының мурнакчы аргазы биске мурнунда-даа ажыглаттынып турган чүве, ынчалза-даа ынчан бүдүрүлгениң үгле хемчээлин көрүп, шаннап-мактап турган. Ол үеде дөрт чарыгдалдарны кызырганы дээш шаннап-мактаар чорукту аваан боттандырып чорудуп турган. Оон түнелинде мал чемнерин дениң-хемчээл чокка-да, кывар үүлдү — шыдаар шаа-биле чарыгдап турган. Бот-орулга-чарылганы шингээдип, ажыглаар хамыктың мурнунда оон чарылбас кезээн — кереэлиг болуктериниң аразынга санажылганың чектиг системазын ажыглаар чорук байдалды эки-

ЭЭКЕЛИМЕР

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел дугайында партияның болгаш назактың айтышкынарын боттандырар талазы-биле элээн ажылды бистиң районуң хөй-ниити организациялары кылып чорудуп турар. Оон түнелдери кескү болуп бар чыдар.

Ыланғыя район төөв Эрзин суурда магазин чанынга чыглыр, болүк-болүү-биле эдержин алган чоруур арагачылар көзүлбестээн. Бо дугайын чон дыка сеткил ханышкы-биле чугаалажып турар апарган. Ол ышкаш күш-ажылчы коллективтерде янзы-бүрү чылдагаавы-биле ажыл шагы үзер, оон созалаарда кижилер чок деп болур.

Чазактың доктаалы, ниитпирлери үнгенден бээр үениң иштинде арагалаашкынның уржуудан чурум үрээшкиннери база кызырылган. Кижи орай кежээ-даа кудумчуга чоруурга хостуг-делгем чүве-биле домей.

Бо чылдың июнь айда үнген «Шында» бижикчи Н. Нурсаттың «Чурумчудар үе келген» деп материалын мен болдум-даа ёске-даа эш-өөрлер сага иомчуп, авторлуң ында бижип турар чүүлү ышнап-ла херек кырында болуп турганын чугаалаксадым. «Чүве билир» кижиге бавр, хүнүң көргүзер. ол чер эки, моозу багай сүт дишкилээр. Ындыг хуурмак чүүлге алзып чоруур кижилер чок эвес. Кижи чок болу бээргеп, ону оон шаг-шаанда бир төрелин салган черге ажаарын орааладжыр боор чорду. Чер санынга кайы хамаан чок черге кижи ажаар чорукту чурумчудары көдээ Советтерниң кичээнгейге алза чогуур эң тыныгларының бирээзи деп бодаар мен.

А. ТАВА.

Эрзин район.

ШЫН

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

Эки чүүлдерни нептередир

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел дугайында партияның болгаш назактың айтышкынарын боттандырар талазы-биле элээн ажылды бистиң районуң хөй-ниити организациялары кылып чорудуп турар. Оон түнелдери кескү болуп бар чыдар.

Ыланғыя район төөв Эрзин суурда магазин чанынга чыглыр, болүк-болүү-биле эдержин алган чоруур арагачылар көзүлбестээн. Бо дугайын чон дыка сеткил ханышкы-биле чугаалажып турар апарган. Ол ышкаш күш-ажылчы коллективтерде янзы-бүрү чылдагаавы-биле ажыл шагы үзер, оон созалаарда кижилер чок деп болур.

Чазактың доктаалы, ниитпирлери үнгенден бээр үениң иштинде арагалаашкынның уржуудан чурум үрээшкиннери база кызырылган. Кижи орай кежээ-даа кудумчуга чоруурга хостуг-делгем чүве-биле домей.

Бо чылдың июнь айда үнген «Шында» бижикчи Н. Нурсаттың «Чурумчудар үе келген» деп материалын мен болдум-даа ёске-даа эш-өөрлер сага иомчуп, авторлуң ында бижип турар чүүлү ышнап-ла херек кырында болуп турганын чугаалаксадым. «Чүве билир» кижиге бавр, хүнүң көргүзер. ол чер эки, моозу багай сүт дишкилээр. Ындыг хуурмак чүүлге алзып чоруур кижилер чок эвес. Кижи чок болу бээргеп, ону оон шаг-шаанда бир төрелин салган черге ажаарын орааладжыр боор чорду. Чер санынга кайы хамаан чок черге кижи ажаар чорукту чурумчудары көдээ Советтерниң кичээнгейге алза чогуур эң тыныгларының бирээзи деп бодаар мен.

А. ТАВА.

Эрзин район.

ДЕЛЕГЕЙ ЯРМАРКАЗЫ

ДАМАСК. (СЭТА). Совет Эвилелиниң хүнүн Дамаскиниң делегей ярмарказынга эрттирген. Хөй муң сирий хамаатылар совет павильонга кээп чораан болгаш ында делгээн чүүлдерин сонуургап көргеннер. Космос делгемнин тайбың шингээдип алыр талазы-биле Совет Эвилелиниң чедиишкиннерин көргүскен чүүлдер керүкчүлериниң улуг сонуургалын болдурган. Совет луноходтуң, черниң кылымал эдеринчилериниң, космостуң орбита комплекизиниң маймыктарын ында делгээн.

Сирия Араб Республиканың экономика болгаш даштыкы садыг министри Мухаммед Имади, чурттуң политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчыларының совет павильонга кээп чорааннар. Тайбыңны камгалаар болгаш бижыглаар, ядролуг даймының кыжаныышкымыдан кижи төрелгеттенин чайладыр дээш демиселге ССРЭ-ниң ролюн, социал-экономиктиг болгаш культура тургузуушкунунга Советтер чуртунуң чедиишкиннерин олар бедии-биле үнелээн.

ВИА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам ВИА информация агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, сентябрьның 5-тен 10-га чедир кыдат үгер-бооллар Вьетнамның Хатуең можуунда Виоюен уезданың кызыгаар чанында районнарын 12 километр хандыр хөй удаа боолап турган .Тайбың суурларга улуг материалдыг когарадлы чедиргеп. Сентябрь 8-те үгер-бооллар-биле адыышкымнар кылганының соонда дарый кыдат чадаг шеригler бир полк күшбиле ВСР-ниң девискээрлеринде элээн бедик черлерни атаканнаан.

Патрикей Матвеевич ГОРЕЛОВ

Эвилел ужур-дузалыг персоналдыг пенсионер, 1940 чылдан бээр СЭКП кежигүнү Патрикей Матвеевич Горелов 69 харлап чораан, 1985 чылдың сентябрь 14-те мөчээн.

П. М. Горелов 1917 чылдың июнь 2-де Саратов областың Балаковск районунуң Улуг Кушум суурунга ядыы тараачын өг-бүлеге төрүттүнгеп.

П. М. Горелов бодунуң күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын Ивановонуң көдээ ажыл-агый техникумун дооскан соонда ВЛКСМ-ниң Балаковск районкомунуң секретары болуп, 1939 чылда эгелээн. ВКП(б) ТК-ның чанында пропагандистерниң ийи чыл хуусаалыг Дээди школазынче оны 1940 чылда ередип чорутқан. 1941—1944 чылдарда ВКП(б)-ниң Красноярск крайкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң инструкторунга ажылдаан.

ВКП(б) ТК-ның шиитпирiн ёзугаар П. М. Горелову 1944 чылдың ноябрьда партининиң Тыва область организациязынга ажылдаар кылдыр чорутқан. Ол баштай партия обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң орлакчызынга, а 1948 чылдан эгелеп — эргелекчизинге ажылдаан. СЭКП ТК-ның чанында партининиң Дээди школазынче 1951 чылда П. М. Горелову ередип чорутқан, ону дооскан соолунде, СЭКП обкомунуң школалар килдизиниң эргелекчизинге депшиттиргеп. 1956 чылдан 1965 чылга чедир П. М. Горелов СЭКП обкомунуң административтиг, садыг-сан-хөө болгаш план организациязының килдизиниң эргелекчизинге ажылдаан.

П. М. Горелов 1965 чылдың августа профсоюзилелдерниң область төвүлелиниң секретарынга соңгуткан, пенсиняже үнгүже чедир ажаа 12 чыл дургузунда ажылдаан. Пенсиняга үнгениниң соолунде үеде П. М. Горелов профобүчевүлелдиг болгаш республиканың Министрлер Төвүлелиниң аппараттарынга ажылдап турган.

П. М. Горелов СЭКП-ниң хүрээлекинге дөртен беш чыл ажыг үеде бактаап, үзерби бир чыл дургузунда партия обкомунуң аппаратынга харылсалгалыг ажылга турган. Хөй-ниитиниң ажылынга ол идепкейлиг киржип, СЭКП обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң кежигүнүнге чаңгыс эвес удаа соңгуудуп чораан.

Күш-ажылды ак сетkилдиг ёзу-биле көөрүнүң үлегерин П. М. Горелов бүтү-ле албан-дужаалдарынга ажылдаан чораан көргүскен. бүтү күүдүн, билиин болгаш дуржулгазын даандырган ажыл-херекке берип келген. Бөдүүшү, күш-ажылга ынаа, харылсалгалыг, кижилерге эвилеңи болгаш үзүүнгейлии оок талептиг мөгүлшиларын болуп турган.

П. М. Горелов ачы-хавыралары чазактың бедик шаналдары — Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер-биле болгаш ССРЭ-ниң хөй медальдары-биле демдеглеттинген.

Кайгамчык эки эш, коммунист Патрикей Матвеевич Горелов дугайында чиргүткүлүг сактышкынын бистиң үүредиливисе кезээде артар.

Г. Ч. Ширшин, Ч-Д. В. Ондар, В. Е. Сериков, П. И. Кравченко, Г. Н. Долгополов, А. И. Ванжа, Д. К. Ооржак, Б. П. Синцов, М. К. Шыырап, М. Е. Абрамов, Ш. П. Куулар, В. С. Кажин-оол, Д. Л. Тиимей, Н. Ф. Ишунин.

АКШ: тенишкинче орукту ажыткан

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Космосту милитаризастаарының айыылдыг планнарын Рейганның администрациязының херек кырында боттандырып турарының чаа-чаа хереченлелдери хүн бүрү билдинип турар.

Колорадо-Спрингс (Колорадо штат) деп черге штаб-квартиралыг болур АКШ-тың чаа космос командылалының сентябрь 23-тен эгелеп ажылдап киришкенин Пентагон чарлаан. Ону президент Рейганның бодунуң айтышкыны-биле тургускан болгаш АКШ-тың камгалал министринге база штабтар начальниктериниң комитединге дорт чагыртыр. Оон эргезинге космоста сайгара тургускан дайынчы системалар кирип турар.

«Стратегтиг камгалал инициативазын» боттандырып чорудар талазы-биле организациянның директору (космоска согуушкун чепсектерiн тургузарының программазын Вашингтон мичээр адаан турар) генерал Дж. Абрахамсон «херек кырында бар, улуг чемчээлдерлиг чепсек болур лазерни шенээниниң дугайын европейжи болгаш канада журналистерниң бөлүүнге дыңнаткан. Шенелдени Нью-Мексико штатта Уайт Сэндс дээр шөлте кылган.

Космос чепсектерiниң эң чугула хевирлерiниң бирээзи — спутникке удур «Асат» дээр системаны космоста боттуг чүүлче адып шенээринге оруктаар Америка Конгрессмен Дж. Браун демдеглээн. Ол шенелденiң спутникке удур чепсеглелиишкинниерни кызыгаарлаар дугайында ССРЭ-биле дугуржулганы чедип алырынга идегелдиг бүүдүлүп болуруи төлээлекчилер палатазының кежигүү Л. Коглиң айыткан. Ындыг чепсектерни космоска шенээринге ийи талаяың мораторийни тургузары — дугуржулганы чедип алырының эң эки аргазы болур. Ындыг дугуржулга спутникке удур чепсек талазы-биле аймылдыг маргыжмышкынны болдурбас арганыг боон турар.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Рейганның администрациязының «сылдыстар дайынларының» программазын камгалап турар чоруу ракетага удур камгалалдың системаларын кызыгаарлаар дугайында 1972 чылдың совет-америк керээден АКШ-тың херек кырында ойталаанын ол болуруи АКШ-тың президентiниң чанында консультативтиг эртем комитединiң кежигүү чораан, атомчу-эртемден Р. Арвин медеглээн.

Бир эвес баллистиктиг ядролуг ракеталардан камгаланыры-мының системаларын Совет Эвилели кылыр болгаш сайгара тургузар аваар болза, Каттышкан Штаттарның оны канчаар көөрү билдингир. Оны бистер баштай согуушкун кылыр арганы тургузуп алырының ораладжышкынны кылдыр көөрийик бис—деп, ол чугаалаан.

ДЕЛЕГЕЙ ЭРТКЕН НЕДЕЛЯДА

ЕВРОПАГА — ИДЕГЕЖИР БОЛГАШ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК ДЭЭШ

Стокгольмга сентябрь 10-да Европага идегежир болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының база боо-чепсекти дүжүреринiң хемчегленiниң эзлеглиг сессиязы ажыттынган. Ол хөй төлээлекчилерлиг чыыш (ында 35 чурттуң делегациялары киржип турар) бүдүн-чартык чыл ажыг үе иштинде ажылдап турар-даа болза, оон ажылынга херек кырында кандыг-даа чедиишкинниер чок боон турар. Стокгольм конференциязының мурнунда салдынган сорулгазы — делегейниң эң чугула кезектериниң бирээзинге шериг месилдежиишкинниниң үмүл кээп болур аргаларын эвээжедирiни чедип алырынга чоокшуладыыкы дег тодартай дугуржулгалар ам-даа чедип алдынмаан. Ындыг-даа болза делегейниң улустары улут идегелди олче салып турар. Иди эң улуг эвилелди чаргап кызыгаар шуугум чогум-на Европа дип-биле эртвен болгаш канчаар-даа ажок улут күүтүг ядролуг чепсек курлаларны чогум-на ында болгаштарынга шуут кожаландыр тургустунган.

Стокгольмда керектиг чаңгыс черден шимчевейн турарының чылдагааннарын тывары берге эвес. Чылдагаанар АКШ-ка баштатқан барының чүк чурттарның тодаргай эвес туружуида боон турар. Олар конференцияны шуут-ла баш мунгаш байдал че кииерiн ораладжып турар. Ону чедип алыры дээш оларның шилип азаан ургазы чаа-даа эвес. АКШ болгаш оон эвилелчилери чаңгыс талаяың артык күштүг болур чоруүүне тодаргай-ла утланган саналдарны кылгаш, оларны камгалап турар болгаш оларның оске күрүнелерге таварымча чогу эге бажындан-на бээр билдингир. Чижээ, АКШ бодунуң эвилелчилери-биле кады чепсектиг күштерiниң «от түр кестүр чоруу» дээр чүүлдүн эргежок чугулазының дугайында чүлчуруурун үргүлчүлеп турар. Ону херек кырында алырга, Варшава Керээзиниң киржикчизи күрүнелерiниң камгалал күүү-шыдалының дугайында разведка медээлерiн шуут-ла Урвлга чедир ажыы-биле-ле НАТО болдуунун алыр аргазын бээри болбур-дур. Ынчангаш социалистиг чурттар шпионнаашкынының «идегежимшкин» хемчеглерiн быжыглаарынга» чылдагааннап алгаш, дүрүмүдерiнге чаңгыс-ла черле шыдаазы билдингир.

Шериг күжүн ажыглаашкыдан ойталаар дугайында кереэни чарар дугайында социалистиг чурттарның киирген инициативазы ол конференцияга политиктиг маргылдаанның өөрэ болу берген. Бодаа талазы-биле НАТО-нуң күрүнелерi ында удур турушту бооп турар.

Маргыжмышкын кылырындан херек кырында дугуржулгаларны чедип алырының талазы-биле дээштиг ажылче шагда-ла билдингир боон келген. Европаның улустарының Стокгольм конференциязының амгы үе-чадазынга чогумна ындыг идегелди салып турар. Үгле барының тала ынчаар ажылдап кириптеринге белеңнин көргүзер ирги бе дээрзинiң дугайында айтырыг турун турар.

НЯЯ АҢГЫ ТУРУШ

Тайбыңны хандырарының ядролуг аймыл-халапты болдурбазының, боо-чепсекти калчаалыы-биле эдере бүдүрерiн соксадырының айтырыглары бистиң бөмбүрзээвистик миллиард-миллиард кижилерiн дүвүредип турар. Ол айтырыглар хөй санныг чаа хөгжүн эгелеп турар чурттар ядролуг дайынның кыжаныышкының узутказарының оруунга боттуг базыларны кылыр дээш ораладжып турар болза. Каттышкан Штаттар болгаш оон барының чүк эвилелчилерни мөге-хоозун чоруктуң кежеге зинiң артынга боо-чепсекти эдере бүдүрерiнiң машиназын улам-на дүргедедир долгаан күзеп турар.

Чоокта чаа Женевага боочепсекти дүжүрер талазы-биле конференциянын чайгы сессиязы доозулган. Совет Эвилели болгаш социалистиг чурттар каяа-даа каттышпаан чурттар биле кады тодаргай түнелдерни чедип алырының ораладжышкынын кылып турда АКШ болгаш оон эвилелчилери ала шуут удур угланыышкынче мйидын турган. Социалистиг күрүнелерниң идепкейлиг хөделиишкиннериниң түнелинде бо чылын конференцияның амгы үеник эң чугула айтырыгларының бирээзин — боо-чепсекти космоска эдере тургузарын баш удур болдурулели ындыг чепсектиг неитерээринге шаптыктаар дээш тодаргай базыларны кылыпдаа турар.

Ядролуг чепсекти эң баштай ажыглавас дугайында Совет Эвилелиниң болгаш оган хүлээлгезин болгаш оон кандыгдаа ядролуг чазылдырмышкыннарны кылырынга чаңгыс талалыг мораторий калбак деткимчеин алган.

Совлгу неделяда болгулаан конференциялар бо чылдың делегейниң эң чугула чымыжының — КНО-нуң Кол Ассамблеязының сентябрь 17-де ажыттынар 40-ги сессиязының бүдүүзүнде боон турар. Анаа Совет Эвилелиниң эгелекчи саналын ёзугаар тургускан «Космосту милитаризаставаас байдалдарда космос делгемнерин тайбың ёзу-биле шингээдип алыр дээш делегейге кады ажылдажылга дугайында» айтырыгны чугулажмын көөр. Бодунуң даймызырак политиказынга шынчы Каттышкан Штаттар ол сессиязының ажыттынарын космоста карага удур чепсекти шенээри-биле «демдеглээр» деп шинтирлээдир. Барының чүктүн бир солунунуң бижээни-биле алырга, Совет Эвилели «сылдыстарлыг тайбыңче», а Каттышкан Штаттар — «сылдыстар дайынларынче» чүткүп турар.

В. ВАСИЛЕЦ,
Е. ЕГОРОВ.
(СЭТА).

Чадаг чарыш неделязының түңнел оюннары

КЫЗЫЛЧЫЛАР СПОРТЧУ БАЙЫРЛАЛДА

Бүгү-эвилелдин чадаг чарыш неделязының түңнел оюннары Кызыл хоорайга организастыг эртеди. Анаа хоорайның школачылары, тускай ортумак өөредилге черлериниң, профтехучилищелериниң, дээди өөредилге черлериниң, хоорайның күш-ажылчы коллективтериниң, албан организацияларның күш-культуржулары киришкеи.

Найысылалдың төп шөлү — Ленин шөлүнге чадаг чарыштың киржикчилери чыскаалыкан. Кижи бажы кызырт. Чыскаалганнарның аразында 5—6 классчының өөреникчилериниң эгелээш хоочун башкыларга чедир, лайыныңг болгаш күш-ажылдың хоочуннары, сургуулдар, студентилер, труднүүлер, ажылчыннар-даа бар.

Кызыл хоорай Советтиниң күүскомунуң даргазының оралыкчызы, чадаг чарыш неделязы эрттирериниң талазы-биле штабтың даргазы Н. Л. Верхотурова сөс алгаш, киржикчилерге байыр чедирбишаан, бистиң хоорайывыста күш-культуржулариның саны озуп турарын демдеглээн. Маңнаарынга хандыкшылдыгларының клубтары автоорук техникумунда, И. Гастелло аттыг паркта, № 11 школада бар болган база бир мындыг клуб № 4 профтехучылашкыга удаваа тургустуларын чугаалаан.

Спортчу байырлал — чадаг чарыш хүнүнге тураскааткан оюннар ажыттынган. Хоочуннар-даа, школачылар-даа стартче үнеринге белен. Маңаа кол чүүл — киржилге спортчу байырлалдың дистанциязын киржикчи кижи (бодунуң кадымның байдалы-биле) кылаш-биле-даа эртип болур. Финишке чедип келирге-ле, киржикчи бүргүзүнге «Республиканың чадаг чарыш неделязының киржикчизинге» деп бижээн тураскаал карточканы бээр.

Чиик, спортчу хептерни кедипкен бөлүк киржикчилерге чедип келгеш, чугаалаштывыс. Оларның аразында Ада-чурттуң Улу гдайыныңың киржикчилери П. А. Бушуев, А. П. Афанасьев, геология-шинчилел экспедициязының ажылдакчызы А. М. Корш, Күртелерадио комитединиң ажылдакчызы Н. Тыртык-Кара база Кызылдың чурттакчызы, пенсионер А. И. Леонова болгаш оон-даа өскелер бар. Олар шуптузу чадаг чарыш неделязынга киришкенинге сеткили ханып, спортчу маргылдааларны хөйүү организастаар болза эки-дир деп чугаалааннар.

Пётр Александрович Бушуев 70 харлыг, ынчалза-даа эртенги зарядка кылып, шошкупмаңнаарынга ынак. Ол бодунуң бүгү амыдыралында күш-культурадан чарылбаан. 1932 чылда ТАР-га комсомолчу путёвка-биле чедип келген, Кызылда 53 чыл иштинде чурттап турар. Тудугжулап ажылдап келген. Фронтуже Тывадан аъттанган. Даймының кадыг-берге чылдарында оон аныяндан күш-культуржу дадгымышкыны коңчуг дузалаан деп санап турар. Балыглама

Тувинская
Центр. научная
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 217 (12917) | 1985 чылдың сентябрь 18, среда | 1925 чылда үндезилеттингеден | Өртээ 3 көшек

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому мал чемнерин белеткээр талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының сентябрьның бирги чартыында түңнелдерин үндүрген.

Дараазында районнарны тиилекчилер деп санаан:

сентябрьның бирги чартыында мал чемнериниң бүгү хевирлериниң белеткелиниң чем едиңиңазы-биле немелде өзүлдезиң 21,4 хуу чедерин хандырган болгаш оларны белеткээр планны 78,1 хуу күүсеткен **БИИ-ХЕМ район;**

мал чемнериниң бүгү хевирлериниң белеткелиниң чем едиңиңазы-биле немелде өзүлдезиң 19,5 хуу чедерин хандырган болгаш оларны белеткээр планны 86,2 хуу күүсеткен **СҮТ-ХӨЛ район.**

Бии-Хем болгаш Сүт-Хөл районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын тыпсырын доктаавла айтып турар.

«Шын» солун бөгүн КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТҮГҮН тараа дүжүдүүн ажаалдазында кызымаккай ажылдап турар тараажы Борбак-оол Сарыг-оолович Тамбиевтиң чедишкиниериниге тураскаадып кодурду.

Бии-Хем районда «Саян» совхозтуң 1958 чылдан бээр комбайнерлээн хоочун механизатору Борбак-оол Тамбиев дузалакчызы Виктор Самыяа-биле кады хүн үлүүн доктаамал 2—2,5 катап ажыр күүсединиң турарлар.

Республиканың дүжүт ажаалдазының киржикчилери, белик бүдүрүкчүлүг ажылдаар дээш барла арганарны ажыглаңар!

Таңды районнуң «Коммунизминиң херели» совхозта Оңгар-Ховунуң хову-трактор бригадазының тараажылары шөлдерде чаагай оскен сураны, чинге-тараапы, кызылтасты кестирип турарлар. Ында хову ажылынга он чыл ажыг ажылдаан Александр Оюнуң бригадазы бо хүннерде социалистиг чарыштың мурнуу одуруунда чоруп турар.

Тараа ажаап алырының социалистиг чарыжынга бедик көргүзүглерни аныяк комбайнерлердең Олег Далаажап, Михаил Доңдуп олар база чедип ап келгеш. Бо чылдың чаагай тараазын чидириг чокка, талыйның ажаап алыр дээш бригадаңың комбайнерлери эртеминиң чеди шактан дүнекиниң 12 шакка чедир тараазы чыттыр кестирип турарлар.

ЧУРУКТА: «Коммунизминиң херели» совхозтуң Оңгар-Ховуда комбайнер Олег Далаажап, хову бригадирь Александр Оюн, механизатор Михаил Доңдуп.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

КҮРҮНЕ ШЫГЖАМЫРЫНДА

1167 ТОННА...

1 Сентябрь 17-ниң байдалы-биле алырга. Кылыдың сайгарылга базазында 1167 тонна тараапы ажыл-агыйлар күрүнеге дужаагап.

Таңды болгаш Каа-Хем районнарның совхозтары мурнап турар. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтан 358 тонна, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының дуржулга-будурулге ажыл-агыйындан 117 тонна, «Ленинчи оруктан» 166 тонна, «Бурунгаар» совхозтан 139, «Совет Тывазаң» 149 тонна чаа дүжүт күрүне шыгжамырында киргеп. Агаар-бойдустуң байдалы-биле шөлдерде тараа культураларының дески эвес быжып турар болза-даа, ажыл-агыйлардан киргеп тараанның ол-шыгы чүгээр, шынары багай эвес болуп турар. Бистиң базада агрегаттар хүлээп алдыңган дүжүттү арыглаш, кургадып үзүктел чок ажылдап турар. Сөөлгү хүннерде база тараа хүлээп алырын ийи эзлиг-биле чорудуп эгелээн, совхозтарның шөлдериниң чүктүг келген машиналарны саазал чок дүжүрүп, тараапы хүлээп алырын организастаан.

В. АЛЕКСАНДРОВА.

ЭҢ-НЕ ИДЕПКЕЙЛИИ-БИЛЕ

Мөрен совхозтуң Үнгетинде мал чемин белеткээр механизастаттынган бригада сигеп белеткелиниң уламчылавышаан. Аныяк коммунист Иван Идамга удурткан бо бригада 825 тонна сигенни кезип саараттаан болгаш оок 35 хуузун малчыннарның кыштагларында чедирген. Оскелери № 1, 2 хойжу бригадаларның, мыйыстыг бода мал бригадазының төптеринде тускайжыттынган шөлдерде сараатталыңган.

Ам бригада ногаан суланы кезип турар. Ооң 440 тонназын кезип, малчыннарның бригадэ төптеринче сөөртүп эгелээн. Бригадада Оңгуда Маадыр-оол, Борис Ыналай, Леонид Чоомбул, Солдат-оол Ырбый олар оскелерге үлегерлиг ажылдап, хүн нормазын ажыр күүсединиң келген.

Бригаданың кежигүннерин кино, концерттерни болгаш телеламчыдылгалар көрүп турар. Ында партбөлүк удурткузуу, аныяк коммунист Александр Сан-Хөөнүң коргуг самбыраларын хүннүң долдуруп турары эки. Хову турлаашын ниити шимелдерилгези чогуур негелдеге дүүшкек. Механизаторлар хүнде канчаар ажылдаанын самбыраан көрүп билип ап турар.

Агаар-бойдустуң соон турарын барымдаалаашаң, совхоз директизазы суурнуң чонун дүжүт ажаалдазынче моөцизээн. Агитквартадың чурттакчылары, албан черлериниң, организацияларның коллективтерин шефтерже доктаамал үнүп, мал чемнин белеткеличе сагыш салып келген. Ылаңгыя контора ажылдакчылары, школа, гараж коллективтери шефтерге эң-не идепкейлиг киришкен. Шефчилериниң дузазы-биле хойжу Чоомбуң Борбак-оолдуң кыштаанга бир хүнде 35 тонна ногаан массаны сараатталыңган. Бо шалыпчы кампанияга полаачылар Айыыр Аракчаа, Александр Ямаа, Виктор Кандай, Олег Комбу-Сүрүң олар шалыпчы киржип турар.

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ.
Эрзин район.

Тараажыга сөс

БЕЛЕТКЕЛ ЧЕТПЕС БОЛГАН

Дүжүт ажаалдазы — харыысалгалыг-даа, оорунчүг-даа ажыл. Аңаа тараажылар бүдүн чыл дургузунда белеткелиниң кээр: хөрзүн, үрезиң, техника, кадрлар бедик деңнелге турар ужурлуг. Оларның кайы бирээзи сулараар болза, түңнел база ыңдыг болур.

Бистиң «Коммунизминиң херели» совхозтуң Оңгар-Хову бригадазының коллективи оң бирги беш чылдың доозукчу чылында бедик дүжүт өстүрер дээш элээп ажылдарны кылган. Ооң уламындан тараанның үнгени багай эвес, кысказы-биле чугаалааргa, эртикеп чылда алганывыстан хөй дүжүттү ап болур. Тараанның бышкаңы база шымбай, чедир бышпайн баар хире тараалыг шөл чок. Ынчангаш бир муң ажыг гектар шөлдүң тараазын дөрт ажаар бис. Беш чүс гектар көк-тараанны база дөрт ажаадывыс.

Ыңдыг-даа болза бо чылын тараалыг шөлдүвүстүң деп кезинде чашпан үнген. Ол черлерниң тараазын ажаары дыка берге, чашпанныг тавычалар кургаваасташ чыдып бээр-дир. Эртикеп чылын тараа шөлүн четпес белеткээнивиң, ылаңгыя чайын андырган черин каш катап болбаазыратпаанывыстың уржуу ыңдыг болган. Макаа агрономнан турган, ам Хову-Аксында оске ажылга барган, кижи бо ажылче киржээнгейин сулараакан турган. Ам шаңга дүшкен тараанның деп кезин чашпан, шөлде чаңан база ыңдыг мал чиири берге. Бо чылын институт дооскан оол чоокта чаа бистиң бригадавыста агрономнай берди, чаа специалистиң чаа бүү-биле ажылдазы күзенчиг.

Чогум ажаалдага бригада чүгээр белеткенген. Бодувустаң хамаажыр чүүлдерни шупгузуп кылып алган бис. Сельхозтехүркомнуң хайындан болгаш черле артык кезектер чедишпезинден, алды комбайн ам-даа турар, оларның ажаалдага киришпезиң чайлаш чок апарган. Оон ыңай, база-ла артык кезектер чогундан, шаңга ажыглаар машиналар четче септеттинмээн. Улус көвүдеп кээрге, оларны чурттадыр сервиис база чедишпес, ооң уламындан бир орээлдиң демир-оруннарын ап каапкап, сериң-орун кылыр ужурга таварышпаттывыс. Кызыл-булуңга база оруннар салыр бис. Дараазында чылын маңаа чурттакчыларның тударынче киржээнгей салыры негеттинип келген. Районуң Сельхозтехниказы техниканы ажаалдага белеткээр талазы-биле ажылдарын кылбаан.

Кандыг-даа ажылга, ылаңгыя дүжүт ажаалдазының бачым үезинде социалистиг чарыштың ролю улуг. Ыңдыг турбуже совхозта профком даргазы Зинаида Филиппова ажылга деткимче болгу дег чүү-даа кылбаан. Оон турүүк чарыштың тиилекчилерин илереткен болгаш шаңнаар дүгайында түңнелди бодунга берип каарывыска, ол олчаан сураг барган. Ооң хараазында бисте вымпел аскан комбайн бесин көзүлбес.

Оң бирги беш чылдың доозукчу чылында бистиң бригадавыстың мурнунда кылыр ажылдар хөй. Ам-даа тараа культураларының деп кезинин бесин кестирип албаан бис, бастырган тараавыс база ээзээп. Ынчангаш ажылды улам шавкынчыдар ужурлуг бис. Алган түлээлгевисти долу күүседир, дүжүт ажаалдазын октябрь 10-га чедир доозар дээш бүгү күжүвүстү салып, деминг ажылдаар бис.

А. ОЮН.
«Коммунизминиң херели» совхозта хову-трактор бригадазының бригадири.

ОРДЕН — БРЯНСКИНИҢ ТУГУНДА

БРЯНСК. Ажыл-агый тургузуушкунунга хоорайның ажылчы чоннарының чедип алган чедишкиниери дээш база Брянскиниң үндезилеп тургускан үезинден бээр муң чыл болганы-биле холбаштыр Брянск Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнаткан.

Хоорайның муң чыл болганынга болгаш бедик шаңналды тывысканынга тураскаатказын байырлыг хурал болган.

Хуралга СЭКП ТК-ниң секретары В. П. Никонов чүве чугаалаан. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчаашаң, олурушкыннар адыш часкан турда хоорайның тугунга шаңналды кадап берген.

(СЭТА).

СЭКП ТК-ДА

Сентябрь 16-да СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев чөвүлел хурал эрттирген болгаш анаа ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннарының сентябрь 19-та Женевага эгелээр эълчеглиг чадазы-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көрген.

Чөвүлел хуралга эптер А. А. Громыко, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе болгаш С. Л. Соколов, од ышкаш чугаалажыышкыннарда ССРЭ-ниң делегациязының удуртулары эптер В. П. Карпов, Ю. А. Квицинский болгаш А. А. Обухов киришкеннер.

Совет делегация эргежок чугула айтыышкыннарны алган.

Япониянын социалистиг партиязының делегациязы-биле М. С. Горбачевтуң ужурашканы

Сентябрь 16-да СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Кремльге Япониянын социалистиг партиязының ол партияның Төп Күүсекчи комитединиң даргазы М. Исибасиге баштаткан делегациязын хүлээп алган.

Найыраадыг, чылыг байдалга болган беседа үезинде М. С. Горбачев СЭКП-ниң, совет улустуң социализмниң күчүшыдалын улам-на долдур ажыглаарынче, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин шапкынчыдарынче угланган ажыл-чорудулгазының дугайын дыңнаткан. Бистиң келир үеде планывыс тайбың байдалче болгаш улустар аразынга кады ажылдажылгаже угланган деп, ол чугаалаан. Совет улустуң мурнунда салдынган канчаар-даа ажоок улуг иштин сорулгаларны болгаш бистиң ниитилел тургузуулувустуң байдалын барымдаалап көөрге, ындыг болур-дааң ужурлуг.

Делегей байдалының чидиг-ленишкинин үргүлчүлеп турарынче киче-ңгейни угландырган. Совет Эвилели чаңгыс талалыг чурум-биле спутникке удур системаларны космосче үндүрерин соксаткан турда, Европага ортумак ыракшылдың ракеталарын сайгара тургузарын болгаш өске-даа харыы хемчеглерни боттандырып чорударын-даа соксаткан, кандыг-даа ядролуг частыышкынарга мораторийни доктаатказын турда, АКШ-тың администрациязы ССРЭ-ни көөр хөөн чок чоруктуң кампаниязын өөскүдүп, боо-чепсекти эңдере бүдүрериниң чаа-чаа хемчеглерин ап чорудуп турар. Мындыг байдалдарда делегейниң хөй-ниитизии ядролут дайынның кыжанының узуткаарынче мөөнүзээри улуг ужур-дузалыг боон турар. Бүгү улустарның күзел-соруунга дугжүп турар эң чугула эчис соруга болза, ядролуг чепсекти бүрүнү-биле база бүгүлэ черлерге узуткаары, кижи төрелгетенин ядролут дайынның кыжанындан бүрүнү-биле чайладыры болур деп, СЭКП санап турар.

Япониянын социалистиг партиязы база-ла ядролуг дайынны баш удур болдурбазын амгы үениң эң чугула сорулгазы кылдыр санап, ядролуг чазылдырышкыннарны Совет Эвилелиниң соксатканын боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадырының болгаш ядролуг чепсекти узуткаарының оруунга тодаргай болгаш чугула базым кылдыр деткип турарын М. Исибаси медеглээн.

Ийи тала боо-чепсекти эңдере бүдүрүп, космосче шилчидериниң планнарынга удурун илереткен. Космосту милитаризастаар чорук боо-чепсекти эңдере бүдүрериниң улам-на аймылдыг уламчылалы боон, дайынның кыжанын улгаттырар ийик деп, М. С. Горбачев онзалап демдеглээн. Ындыг чорук ядролуг чепсекти эңдере бүдүрериниң сонсадырының болгаш оларны кызырарыынын дугайында чугаалажыышкыннарының салым-хуузун чигзиниишкинге таварыштырар ийик.

Бедик деңнелге ам болур совет-америк ужуражыышкынының эки боон төөнүн япон хөй-ниитизиниң күзел турарын М. Исибаси чугаалаан. Совет талаадан ужуражыышкын эки түңнелдериг болзун дээш бүгү чүүлдерни кылырын М. С. Горбачев медеглээн. Ол соңгы-биле кады АКШ-тың албан бөлүктериниде совет-америк харылзааларны ужуражыышкынының эгелээриниге чедир улам бакырадыр дээш дыка хөй чүүлдерни кылып турарының харааданчыныче кичээнгейин угландырган.

Азияга болгаш Оожум океанга тайбынны болгаш доктаамал ооружургалдыг байдалды хандырарының оруктарының дугайында ханы саналлонал солчулгазы болган. Ол делгем районнуң чурттарының ниитилел тургузуулдан хамаан чокка ук девискээрни тайбынның болгаш деп эргелиг кады ажылдажылганың зоназы болдурар сорулга-биле оларның күжениишкиниерин кандыг-бир хевирге каттыштырарының кузенчиин М. С. Горбачев болгаш М. Исибаси демдеглээнмер.

Совет Эвилелинде Япониянын болгаш ооң улузун хүндүткелбиле көрүп турар деп, М. С. Горбачев демдеглээн. Чурттуң милитаризастаарының болгаш ооң АКШ-тың шериг планнарынга улам ханызы-биле хаара тударының оруунга эвес, а делегейниң үези келген айтырыгларын тайбың сөзү-биле шиитпирээриниге ооң солыышкынынга үндезилеп, бүгү чурттар-биле болгаш улустар-биле тайбың кады ажылдажылганы тургузары-биле делегей арензынга Япониянын ролю озуп болур. Ол бодал-биле М. Исибаси чөпшээрешкен болгаш «чепсек чок нейтралитеттиң» концепциязын барымдаалавышаан. Япониянын улуг шериг күрүнези болбайн, а тайбынның, нейтралитеттиң болгаш бүгү чурттар-биле, ооң иштинде Совет Эвилели-биле найыралыг кады ажылдажылганың оруу-биле чоруурун Япониянын социалистиг партиязы чедип алыр дээш туржуп турар деп ол чугаалаан.

Күрүнелер аразының советяпон харылзааларының айтырыгларынга хамаарыштыр чүве чугаалаашаң, ийи чурттуң аразында политиктиг байдалды экижидер соруга-биле Совет Эвилелиниң Японнынга кылган элээн каш тодаргай саналдарының күштүг болуп артканын М. С. Горбачев бадыткаан. Ур хуусаалыг экономиктиг кады ажылдажылга дугайында дугуржулгаларга болгаш ындыг кады ажылдажылганың перспективтиг программаларын ажыктап кылырынга үндезилээш, Совет Эвилелиниң элээн каш барыын-европа чурттарыбиле садыг-экономиктиг харылзааларын хөгжүдериниң дуржулгазын совет-япон харылзааларга база иептерелдир болза чогумчалыг ийик дээн бодалды ол илереткен. Япония биле ССРЭ-ниң аразында найыралыг, чаагай кожа-хелбээ харылзааларны тургузарынга ЯСП моон соңгаар-даа идиг кылыр деп, М. Исибаси чугаалаан.

ССРЭ болгаш Япониянын улустарының аразынга бот-боттарын билчир чорукту хаамдыр арганы берип турар СЭКП биле ЯСП-ниң аразында харылзааларга сеткөл хамыышкынын М. С. Горбачев болгаш М. Исибаси илереткеннер. Оны улам ыңай калбартырының болгаш сайзырагайжыдарының чугулазын, ийи партиниң чүүң-даа мурнунда тайбың-ның болгаш айыыл чок чоруктуң айтырыгларынга кады ажылдажылгазын олар саналдаанмар.

Беседага совет талаадан: СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүнүге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, СЭКП ТК-ның кежигүнери С. В. Черниченко, П. Н. Федосеев, А. М. Александров, СЭКП ТК-ның кежигүнүге кандидат Ю. А. Жуков, СЭКП ТК-ның Делегей килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы И. И. Ковалейко;

япон талаадан — ЯСП ТКК-ның даргазының оралакчызы Масао Хори, ЯСП ТКК-ның даргазының оралакчызы Масахиро Ямамото, ЯСП ТКК-ның кежигүнү, ЯСП ТКК-ның делегей бюрозунуң эргелекчизи Нобору Яги, ЯСП ТКК-ның кежигүнү Ватару Кубо, ЯСП ТКК-ның кежигүнү, ЯСП ТКК-ның информация бюрозунуң эргелекчизи Кодзо Игараси, ЯСП ТКК-ның кежигүнү Тисато Татэбаяси, ЯСП ТКК-ның кежигүнү, ЯСП ТКК-ның аныяктар бюрозунуң эргелекчизи Хадзимэ Фукада, Чөвүлекчилер палатазында ЯСП-ның фракциязының удуртукчузу Акира Оно, ЯСП ТКК-ның чанында япон-совет харылзаалар талазы-биле тускай комитеттиң даргазы Тосихару Окада олар киришкеннер.

(СЭТА).

БЕШ ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕН

СЭКП-ниң эълчеглиг XXVII съездизинге төлептиг ужуражыры-биле «СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышта «Тыва автотранс» каттыжымышкынының коллективтери калбаа-биле хаара туттунган.

Ылаңгыя Кызылда көөгүп чоруур механизастаттынган колоннаның ажыл-ишчилери (начальныгы П. Ф. Мошкарев, партия эге организациязының секретары Л. А. Птухина, профэвилел комитединиң даргазы П. И. Шашков) съездиге алдар болдурган хүлээлгелерин алган. Олар тудут объектилерин эки шынарлыг тудар, чогуур хуусаазында ажыглалга киирер, материалдарны хумагалыг чарыгдаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар хүлээлгелерин алгаш, оны амыдыралга боттандырар дээштиг хемчеглерни ап келгенинин түңнелинде планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелер чедишкининг күүсеттиишген. Оң бирги беш чылдың даазгазының дөрт чыл сес ай дургузунда дооскаанын мехколонна рапорттаан. Беш чылдың эгезинден бээр планнан ажыр 1 миллион 169 муң рубльдиң капитал салыышкынын шингээдип алган. Коллектив бо беш чылда 6 миллион 875 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр онаалдазын ажыр боттандырган. 4332 дөрбелчин метр чурттала шөлүн ажыглалга киирер тургап, 6690 дөрбелчин метрниң дужаагап. Бердинген даалгадан ажыр 2358 дөрбелчин метр чурттала шөлүн ажыглалга киирген. Ак-Довуракта 60 өг-бүле чурттаар бажыңны, Хову-Аксында ийи өг-бүле чурттаар ийи бажыңны болгаш аскө-даа объектилерни колоннаның тудугжулары эки шынарлыг кылып дооскан.

Он бирги беш чылдың эгезинден бээр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 43,4 хуу өскен. Мехколонна хожудангай ажылдап келгенинден орулга чок тудуг организацияларының бирээзи турган болза, ам планныг онаалдаларны доктаамал күүседип, орулгалыг ажылдап турар болу берген.

1985 чылдың планныг онаалдаларын коллектив чедишкининг күүседип турар. Бо чылдың эгезинден бээр бердинген даалгадан ажыр 147 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 8,4 хуу өскен.

Шак ындыг эки көргүзүглерни механизастаттынган колоннаның ажыл-ишчилери социалистиг чарышты дээштиг организастап, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, организастыг чоруктуң эжижидип, кижи бүрүзүнүң даанган ажылы дээш харыысалгазын бедидип турган чедип алган. Күш-ажылчы чедишкиниерниге олар бичии-даа оожургавайн, ону улам быжыглаар, көвүдедирип-биле ажыглаттынмайн турар курлавырларже, ылаңгыя күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, организастыг чоруктуң эжижидеринче кичээнгейни салып турар.

Камнап алган материалдарны, одаар чүүлү, электри энергиязы-биле чылда ийи хүн ажылдаар талазы-биле күлээлгезин багай эвес күүседип турар. Бо чылдың эгезинден бээр 1,5 муң литр кывар-чаар материалдарны, 4,2 муң киловатт-шак электри энергиязын, эвээш эвес тууйбуну, хөмүр-даштыг, дилген ыяш материалдарын камнап алган, ооң-биле коллектив бүдүн чартык хүн ажылдаан. Камналга-хумагалады улам шыгыырадырынче кичээнгейни күштелдирген.

Съездиге алдар болдурган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Шагаан-Арыгның прораб участогунда Оолак Уйнукка удурткан бригада чоруп орар. Күш-ажылчы чедишкиниери дээш Автомобиль транспортунуң министерствозунуң база автотранспорт болгаш чаагаргыг оруктар ажылдакчыларының профэвилелиниң ТК-зының хүндүлел бижии-биле шаңнаткан. Владимир Ильиничиң удурткан бригадазы күш-ажылчы маргылдаага эки көргүзүглерни чедип ап турар. Ажылчыннар Василий Степанадкин, Валерий Есюнин, Юрий Зверев болгаш өскелер-даа социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип турарлар. Күш-ажылчы маргылдаага 120 кижи киржип турар, ол болза коллективте ажылдап турарларның 88 хуузу болур.

Мехколоннаның тудугжулары СЭКП-ниң XXVII съездиниге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле чарышты улам калбартып турар.

С. ДҮШИНИНА,
автотранспорт болгаш чаагаргыг оруктар ажылчыннарының профэвилел обкомунуң секретары.

РСФСР-де чурттап турар хөй ургларлыг иелерге «Маадыр-ие» атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Он болгаш ооң-даа хөй ургларны бөжаан болгаш кижизиткен иелерге «Маадыр-ие» атты тывысшаан, «Маадыр-ие» орден-биле шаңнаалар болза:

Тыва АССР-деп

Сая Бадыргыевна Дорбаа — ажылчын, Тес-Хем район.

Салзанмаа Лопсановна Кандай — «Мөрен» совхозтуң ажылчыны, Эрзин район.

Дастаан Болумаевна Ооржак — «Кызыл-Тук» совхозтуң ажылчыны, Өвүр район.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Дargазы А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1985 чылдың сентябрь 11.

ПАРТКОМНУҢ ЧУГУЛА ХЕРЭЭ

Эртем-техниктиг депшилгениң угланыышкыны – биле

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи чылдың эртиен сес айларында 76865 тонна даг-дүгүн бүдүргеш, планын 105,7 хуу кылдыр күүсетпеен. Комбинат эртиен чылдың бо үезинге деңнээргө, 3500 ажыг тонна даг-дүгүн хөйүү бүдүргеш. Чылдың эртиен айларында илангыя арыглал фабриказының, чылыг электростанцизының, сеңгелге-механиктиг цехтиң, чүрттелга-коммунал эргелеңниң коллективтери эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Арыглал фабриказымдан Л. Н. Шоламованың, К. С. Монгуштуң, Д.-М. Д. Оюларның, транспорт чегинден А. И. Губенийниң үдуртқан эдиктерин «Партииниң XXVII съездизиңге — шалынчы 27 декада» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка чыгыс эвес удаа тиилекчи болган.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың деп-дески ажылдаарынга күш-ажылды организастаарын эңнидиин, ажылчыннар ортузунга сагылга-чүрүмүн быжыглаары-биле чергелештир бүдүрүгге эртем, техниканың чедиишкиниерин ажылаар талазы-биле ажылды багай эвес тургусканы улуг рольду ойнап турар. Комбинаттың парткомунга, профэвилел комитединге техниктиг эге дерилгениң, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, ажылчыннарның техниктиг чогаадылгазының айтырыглары хаая эвес чугаалажып, бо ажылды улам эңнидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап турар апарган. Эртиен айларда техниктиг чаартылгага 792 мун рубльдиң каптал салымшкының үндүрген. Оон түнелиниде рудниктиг ВТС-150 болгаш СБУ-125 деп маркаларлыг бедик бүдүрүкчүлүг чер үттээр ставоктарны ажыглаан эгелээн. Транспорт чегинде БелАЗ-540 деп аар чүк сөөртүр 7 машинаны немей алган. Монтаж участогунда «Тоста» деп авточүдүрүкчүүң базазынга манипуляторну тургузар ажылдарны доосканы.

Арыглал фабриказының партбюрозу эрги дериг-херекселедерни чаартыр, бедик бүдүрүкчүдүг чаа дерилгени немей тургузар талазы-биле ажылдарны чогаадыкчы ёзу-биле чүдүртүп турар. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедиринииң талазы-биле СЭКП ТК-га болган чөвүлел хүралдың соонда партбюро бо айтырыгны цехтерниң, эвлечегленииң партия организацияларының, партия бөлүктериниң хүралдарынга чугаалажырын организаставаш, түскай хемчеглерни ажылдап кылган. Ол план-хемчеглер ёзугаар чылдың эртиен үезинде фабрикага 29 дериг-херекселедерни эде кылган болгаш тургускан. Оон иштинден ГИД-407 деп 10 чаа чайгыыштарны тургускан, беш элеваторну эде кылган.

Коммунист Н. В. Стародубованың удуртқаны бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте инженер-техниктиг ажылдакчыларның ажылдаарынга, чүрттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш хөй үүлдерни кылын турар. Бо коллективте үр чылдарда ажылдаан арга-дүрүмүглиг кижилер аныяк специалистерге улуг дузаны көргүзүп турар. Партия организациязының эгелээшкини-биле бо цехтиң эде дерилгезинииң план-хемчеглерин ажылдап кылгаш, оны дес-дараалай боттандырын келгени— коллективтиң дем-дески ажылдаарының база бир магадылалы болган.

Арыглал фабриказында база бир улуг коллектив — бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цех техниктиг эде дерилгенин айтырыгларын кончуг багай шинитпирлеп турар. Оон удуртукчулары (Х. Х-Х. Чигир-оол, Б. Г. Устинов) бо айтырыгже чогуур кичээнгейни салбайн келгенинден техниктиг чогаадыкчы ёзу-биле чүдүртүп турар. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедиринииң талазы-биле СЭКП ТК-га болган чөвүлел хүралдың соонда партбюро бо айтырыгны цехтерниң, эвлечегленииң партия организацияларының, партия бөлүктериниң хүралдарынга чугаалажырын организаставаш, түскай хемчеглерни ажылдап кылган. Ол план-хемчеглер ёзугаар чылдың эртиен үезинде фабрикага 29 дериг-херекселедерни эде кылган болгаш тургускан. Оон иштинден ГИД-407 деп 10 чаа чайгыыштарны тургускан, беш элеваторну эде кылган.

Коммунист Н. В. Стародубованың удуртқаны бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте инженер-техниктиг ажылдакчыларның ажылдаарынга, чүрттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш хөй үүлдерни кылын турар. Бо коллективте үр чылдарда ажылдаан арга-дүрүмүглиг кижилер аныяк специалистерге улуг дузаны көргүзүп турар. Партия организациязының эгелээшкини-биле бо цехтиң эде дерилгезинииң план-хемчеглерин боттандырар ужурлуг турган, оон түнелиниде рудниктиг 15-ни күүсетпеен. Фабрикада 600 хире кижи ажылдап турардаа болза, ажылчын күш амдаа чедишпес. Бо удуртукчулар техниктиг эде дерилгени оларның орунга өске кижилер кылын бээр дээш шыкаш мангнынар хөөнге алыспайн, боттары кылын кирер болза эки. Рудникте (Г. В. Парамзин, С. Г. Ларионов) чөрии үттээр болган чазылдырар ажылдарны механизастаарын дылганың тодаргай перспективтиг планы чок болгаш ол ала-чайгаарлаашкынче шилчээн. Арыглал фабриказы (В. А. Милосердов, К. Л. Ооржак, В. Д. Седин) база бо чугула айтырыгны чедир шинитпирлевейн турар. Чылдың эртиен айларында план ёзугаар техниктиг эде дерилгениң 28 план-хемчеглерин боттандырар ужурлуг тургаш, оон түнге 15-ни күүсетпеен. Фабрикада 600 хире кижи ажылдап турардаа болза, ажылчын күш амдаа чедишпес. Бо удуртукчулар техниктиг эде дерилгени оларның орунга өске кижилер кылын бээр дээш шыкаш мангнынар хөөнге алыспайн, боттары кылын кирер болза эки. Рудникте (Г. В. Парамзин, С. Г. Ларионов) чөрии үттээр болган чазылдырар ажылдарны механизастаарын дооскаан. Оны кылыр дериг-херекселедер четчири-биле бар хиреде, ук коллективтиң удуртукулары чүү маңнап турарын билдинмес.

Комбинат хөөнүн ажылдан эгелээнинден бээр сес чыл эртикен-даа болза, ам-даа төлевилээн күүсүнге чедип шыдаваан. Түнге бо чылдагаандан чылдың-на 20-25 мун тонна даг-дүгүн чедир бербейн келген бис. Комбинаттың технологтуг көргүзүглерин адырның көргүзүглериндеп куду болгаш артынчыларда даг-дүгү өске комбинаттарга бодаарга, хөй болуп турар. Оон үржүүндан «Тыва даг-дүгү» комбинат чылдың-на 5-6 тонна даг-дүгүн чедир бербейн келген.

Комбинаттың парткому, инженер-техниктиг ажылдакчылары бо бүгү четчестерни өөренип көргеш, 1986 чылга чедир төлевилээн күүсүнү чедип шыдаваан. Түнге бо чылдагаандан чылдың-на 20-25 мун тонна даг-дүгүн чедир бербейн келген бис. Комбинаттың технологтуг көргүзүглерин адырның көргүзүглериндеп куду болгаш комбинаттарга бодаарга, хөй болуп турар. Оон үржүүндан «Тыва даг-дүгү» комбинат чылдың-на 5-6 тонна даг-дүгүн чедир бербейн келген.

Комбинаттың парткому, инженер-техниктиг ажылдакчылары бо бүгү четчестерни өөренип көргеш, 1986 чылга чедир төлевилээн күүсүнү чедип шыдаваан. Түнге бо чылдагаандан чылдың-на 20-25 мун тонна даг-дүгүн чедир бербейн келген бис. Комбинаттың технологтуг көргүзүглерин адырның көргүзүглериндеп куду болгаш дылганың тодаргай перспективтиг планы чок болгаш ол ала-чайгаарлаашкынче шилчээн. Арыглал фабриказы (В. А. Милосердов, К. Л. Ооржак, В. Д. Седин) база бо чугула айтырыгны чедир шинитпирлевейн турар. Чылдың эртиен айларында план ёзугаар техниктиг эде дерилгениң 28 план-хемчеглерин боттандырар ужурлуг тургаш, оон түнге 15-ни күүсетпеен. Фабрикада 600 хире кижи ажылдап турардаа болза, ажылчын күш амдаа чедишпес. Бо удуртукчулар техниктиг эде дерилгени оларның орунга өске кижилер кылын бээр дээш шыкаш мангнынар хөөнге алыспайн, боттары кылын кирер болза эки. Рудникте (Г. В. Парамзин, С. Г. Ларионов) чөрии үттээр болган чазылдырар ажылдарны механизастаарын дооскаан. Оны кылыр дериг-херекселедер четчири-биле бар хиреде, ук коллективтиң удуртукулары чүү маңнап турарын билдинмес.

Комбинат хөөнүн ажылдан эгелээнинден бээр сес чыл эртикен-даа болза, ам-даа төлевилээн күүсүнге

ХООЙЛУНУҢ КҮЖҮ — АРАГАЛААШКЫНГА УДУР

Арагалаашкынга эптеш чок байдалды тургузар, когум үзер деп харымсалгалыг политиктиг удут ужур-дузалыг сорулганы бөгүн күш-ажылчы коллективтер, партия, профзвилел болгаш комсомол организацияларының чер болганда шинтпирлеп турар. Оларның-биле кады милиция органнары эптеш чок демиселди канчаар чорудуп турарының дугайын СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага ССРЭ-ниң иштики херектер министриниң бирги оралакчызы В. П. Трушин мынчаар чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң эвлечелиг хуралынга арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези кылдыр тургузары моон сонгаар-даа быжыыбиле болгаш чайгылыш чогубиле боттандырып чорудар ужурлуг эн чугула иянти партийжи болгаш иянти күрүнениң сорулгазы болур деп база катап демдеглээн. «Арагалаашкыны болгаш алкоголизмни үзүткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның докталының, чарлыктарның күштүг болуп киргенинин соонда ол сорулгаларны иштики херектер органнары канчаар шинтпирлеп турарыл?

— ССРЭ-ниң ИХМ-деп, оон чагыргазында органнардан арагалаашкын-биле демиселде шыгыы четпестерни чайладырын, арага аймаан садарының чурумун үреп турарын шинтпирлин-биле болдурбазын, араганы боду кылыр чорукту болгаш араганы чинжеп өртекбиле садарын чок кылырын, араганы хөлүн эрттир ижер кижилерни эде кижизидер талазы-биле күш-ажылчы коллективтерге, хөй-иянтиге болгаш ог-бүделарге бүгү хемчеглербиле дуза чедирерин СЭКП ТК-ның негээни билдингир болгай.

Чүнүн-даа мурнунда партияның болгаш чазактың шинтпирлерин, алкоголизмге удур хоойлуларны чурттакчы чонга тайылбырлаарынче онза кичээнгейни салган бис. Арагалаашкынга удур шинтпирлиг болгаш инициативтиг демиселди Украин ССР-ниң, Чуваш болгаш Удмурт АССР-лерниң ИХМ-нери, Алтай болгаш Ставрополь крайларның, Ульяновск, Горький, Кемерово болгаш оске-даа областарының иштики херектер органнары канчаар шинтпирлеп турарыл?

— Чүнүн-даа мурнунда улустуң дружинниктериң хөй миллион армиязы-биле кады хөйиянти черлериниг болгаш күдүмчуга арага ижерин, эзирик чоруурун болдурбазы-биле энне шинтпирлиг хемчеглерни ап чорудуп турар. Араганы чижеп өртекке садарынга, ону боду кылырынга удур эптеш чок болгаш улам-на идепкейлиг демиселди чорудуп турар. Чаа хоойлуларның күштүг болу берген үезинден бээр чижеп өртек-биле садыглаашкын дээш эрттен чылдың ол-ла үезинге дениээрге дөрт катап хөй кижини харысалгага киргеп. Хоорайларның болгаш көдээ суурларның чурттакчы чону эки тура-биле хөй саныт арага кылыр аппараттарны дүжээген.

Арага садарының чурумун чамдык чурттакчылыг суурларда садыг удуртукчулары ам-даа шыгыы сагывайн турарын демдеглеп каайн. Июнь айда чүтле Гродно облазынга арага кылыгларын садарының чурумун 86 черге үрээнин милиция ажылдакчылары илереткен. А иянтизи-биле бүгү чүрттә илереттинген кажыдыышкынарның саны 3,3 катап оскен, садыгның хөй саныт ажылдакчыларынга харысалга онаагаан. Оон-биле демиселди Кабардин-Балкар АССР-де, Архангельск, Камчатка, Кострома, Магадан, Псков болгаш оске-даа чамдык областарда ам-даа кошкак чорудуп турар.

Хөй республикаларда Күрээтонинспекцияның ажылдакчылары болгаш автотранспорт бүдүрүлге черлериниң администрациялары чолдакчылар арасында профилактиктиг улуг ажылды чорудуп турар. Рейстер мурнунда болгаш рейстер соонда медицина шинчилелдерин чорудуп турар. Хүлээп алынган хемчеглериниң ачызында оруктарга озал-ондак болдурарын кызырарын чедип алган. Чижээлээрге, Россия Федерациязында эрткен чылдың ол-ла үезинге дениээрге эзирик чолаачыларның бууруузу-биле озал-ондакка таварышкаанарының саны 28,2 дуу, Белоруссияда барык дөрттүн бириниг эвээжээн.

Назы четпээннериниң арасынга арагалаашкынны болдурбазыынче хөй-иянтиниң корум-чурумун камгалаарының, истелге черлериниң органнары, назы четпээннер херектериниң талазы-биле инспекциялары, участок инспекторлары улуг кычээнгейни салып турар апарган. Сөөлгү үеде арагачыларны болгаш алкоголиктерни албадап эмнээрин калбаа-биле боттандырып чорудуп турар. Ынчалза-даа ол сорулгаларга эмнелге-күш-ажыл профилактикторийлерин амдынзында чедишпес. Оонбиле кады олар багай деритинген. Бир эвес бүдүрүлгелерге болгаш ажыл-агыйларга наркологтуг диспансерлерни, кабинеттерни болгаш постуларны хөй тургузар болза, байдалды эдип ап болур.

Кудумчуларга болгаш хөйиянти черлериниг, багай байдалдыг ог-бүделарге корум-чурумну тургузар талазы-биле иштики херектер органнарының чорудуп турар хемчеглериниң дээштин бүгү черлерге амыдыралдың кадык хевирин бадыткап тургузар дээш оларның күзелин деткиринден хөйү-биле хамаарыжыр. Ындыг деткимчеин бис билип турар бис. Ажаан алышкынның түлүк үезинде чижээлээрге, Оренбург болгаш чамдык оске-даа областарга көдээнин ажыл-ишчилери эки тура-биле «курган» хоойлуну тургузуп алганнар.

Күрүнениң болгаш ажылагый органнарының, хөй-иянти организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң, милиция ажылдакчыларының чүге-кады хөделиишкиннери-биле арагалаашкын ышкаш ындыг аморальдыг болгаш антисоциалдыг болуушкунну чок кылып ап болур. Ол демиселдиң мурнуку одуруунга бөгүн турары хоойлу-чурум камгалаар органнарның партийжи хүлээлгези болур.

(СЭТА).

ТАЙБЫҢ КЕЛИР ҮЕНИҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫ ДЭЭШ

Даштыкы чурттарның политиктиг болгаш хөйиянти ажылдакчыларының, массалыг информациязының чепсектери боо-чепсекти эдерер бүдүрерин болдурбас, чепсегленишкинниң дүжүрер, тайбың келир үениң кижи төрелгетеңге хандырып бээр сорулга-биле Совет Эвилелиниң кодүрген инициативаларын болгаш саналдарын калбаа-биле таймылбырлап уламчылавышаан. Америк администрациязының доктар чедиринчи туружун хөй-хөй чугааларда болгаш чүүлдерде буруу шаап, удурланыштыр туружуруунче углаңган политиканың айталаарынче, дээди денгеге Женевага ам болур совет-америк ужуражышкынны боттуг ёзу-биле коорунче АКШ-ты кыйгырып турар.

СОФИЯ. Тайбыңның болгаш чепсегленишкинин дүжүрериниң кедилиниге үндезиленген принциптерни делегей харылзааларынга бадыткап тургузарын космостуң ядролуг чепсектиг үе негеп турар. Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак бүинниг политиказы харын ол принциптерге үндезилекген деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну бижээн. Космос болгаш ядролуг боо-чепсектер талазы-биле Женевада чугаалажышкыннарны ССРЭ ол принциптерни барымдаалап эгелээн, а АКШ-тың туруш бодалы оларны чедишкинниг доозарынга шаптык болуп турар.

Ам бүгү-де чүве АКШ болгаш НАТО талазы-биле ооң коштанчылары кайы-даа талага таварышкан дугуржулгаларын чедип алырынга белен чоруун илередир бе азы удурланыштыр туржурунуң болгаш ядролуг дайынның бис кырынга балансылажырының политиказын уламчылаар бе деэрииндеп хамааржыр. Дутуржушкуннар чедип алыры болдунар аргалыг оларже угланган орукту Совет Эвилелиниң, акы-дукма социалистиг еске-даа чурттарның боттуг мөзүлүг чайгылыш чок саналдары ажыдып турар деп, «Работническо дело» солун онаалап демдеглээн.

БУДАПЕШТ. Совет тайбың инициативалар делегейде дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының, термоядролуг мөсилдежиишкинниң болдурбазының оруунче угланган чугула базым-дыр деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазында Венгр Кызыл крестиң күүсекчи комитединиң даргазы Янош Ханташ медеглээн.

Мөөнеттиниген боо-чепсекбиле кижи төрелгетеңниң дептширге цивилизациязын каш катап чок кылып болурун бөгүн школачы бүрүзү санап шыдаар деп, ол онаалап демдеглээн. Бистиң планетавыста амыдыралга ол кыжанымшкын езүл уламчылавышаан. Ядролуг кандыг-даа чазыядырыгларга Совет Эвилелиниң мораторий чарлаары, космосту милитаризастаарынче, химиктиг чепсекти хорууруунче кыйгырыглар, тайбың еске-даа инициативалар болгаш саналдар, дээди денгеге Женевага ужуражышкынга ак сеткилдиг болгаш боттуг бүдүштүг чугаалажылгага белен болур чорук-ла чогуур үезинде болган.

НЬЮ-ЙОРК. «СЭКП ТК-ның Чингиие секретары М. С. Горбачевтуң «Тайм» журналга интервьюзунда совет-америк харылзааларның кедергей чугула анализи болгаш боо-чепсектерге контрольдук айтырыгларын киирештир амгы үеним кол айтырыгларының талазы-биле Совет Эвилелиниң туружу тодаргай тайылбырлаттынган деп, АКШ-тың Компартиязының ТК-зының кежигүү Анджела Дэвис СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээн.

Ядролуг чазыядырыгларга мораторий дугайында Совет Эвилелиниң хүлээп алган шинтпирни, анаа катызарынче АКШ-ты кыйгырганы тайбының быжыглааринга болгаш бүзүрежилгеге улуг ужур-дузалыг деп, Анджела Дэвис онаалап демдеглээн. Ядролуг боо-чепсекти дүжүрерин чедип алыр

дээш АКШ-тың тайбыңга хандыкшылыдыг хөй-иянтиин ол эгелээшкинин деткиреп-биле иянти-национал кампаниянны организастаар, мораторийни деткиринче Вашингтойну албадаар ужурлуг. Дээди денгеге Женевага болур ужуражышкынга тайбының херээнге ажыктыг түңнелдерни чедип алырын деткиринин кампаниязы база күштелген турар ужурлуг.

БЕЙРУТ. Делегейде аймыыдыг байдал дээш харымсалганы бодунден чайладыр дээр АКШ-тың орааддажышкынларынга совет тала шинтпирлиг ойтур шаңышкынны берген деп, Ливан компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүү Надим Абдель Самад СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээн. Чөптүг утка чок, болган чок-ла мутулай хейде бууруудадышкыннарны ССРЭ-ге удур америк администрация кедүрүп турар. Ак сеткил чок мындыг арганбиле Вашингтон бодунуң кембуруулуг политиказындан делегейниң хөй-иянтиниң хөөнгейин чардыктырарын ораддажып турар.

(СЭТА).

ГФР. Гитлерже фашистерниң тургускаңы өлүм лагерьлеринге хилиичектедип чораан кижилер Гамбург хоорайга чыскаалган болгаш фашистиг кулданышкынның, дайынның халавының дутайында амгы үеде дириг бүгү кижилерге сагындырган.

Чуртта тургустуган амгы байдал-биле холбаштыр сеткил дүжүрээшкинниң дешпилелиг күштер илергейлеп турар. Эрге-чагыргаларның херекте албазын ажыглап алган, фашистиг үзелдиг кижилер боттарының хөделиишкиннерин сөөлгү үеде идепкейжидип, национализмниң, шовинизмниң, өжээн негекчи чоруктуң үзел-бодалдарын нептередип турар. Фашизмниң катап тыптышкынының аймылдыының дутайында Барыын Германиянның демократтары, антифашистери сагындырып турар.

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

БУЭНОС-АЙРЕС. Чилиниң найысылаынга Пиночеттиң ёзу-чурумунга удурланган массалыг чыскаал болган. Оон киржикчилери бо чылдың мартта чили үш патриоттарны аравтанзыг ёзу-биле өлүрген карабинёрларның бөлүүн доп-дораан судтаарын, а ол ышкаш политиктиг истеп-сүрүшкүнзерни база хилиичектээшкинзерни соксадырын негээнер. Чыскаалганнарга удур полиция карак чажы төгүлдүрер газты ажыглаан. Элээн кан кижи балыглангай. 50 ажыг кижини тудуп хорутдаан.

ДЕЛИ. Пакистанның девискээринде Сиалкот хоорайның чоогунда барыын чүк чурттарының дөрт киржилгези-биле телевиденне программаларын дамчыдар талазы-биле пропагандаңың күчүлүг төвүн тургускан. Идеологтуг диверсия кылырының ол төвүн Индиягa удур пропагандаңы чоруларынга идепкейлин-биле ажыглап эгелээн.

НЬЮ-ЙОРК. «Ядролуг кандыг-даа чазыядырыышкынларны Совет Эвилелиниң чаңгыс талалыг соксадышкыны болза, чепсегленишкинниң эндере бүдүрерин соксадырынче болган ядролуг халаптың айтырыгын чайладырынче утланган чугула базым болур» дээрээн «Актерлар болгаш чурукчулар ядролуг боо-чепсекти дүжүрерин дээш» деп хөй-иянтиниң америк организациязының координатору Энди Робинсон медеглээн. Бир эвес АКШ ССРЭ-ниң үлегерин эдергеп болза, ол делегейниң амгы дүшкүүрлүг байдалын экижилеринге контроль талазы-биле дээштиг дугуржулгаларны чедип алырынга үндезинин тургузар яйык — дел. СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга ол чугаалаан.

ТОКИО. Чоя Ду Хванның ёзу-чурумунуң шаажыякты политиказынга удурланган чыскаалды мурнуу корей университеттериниң 500 ажыг студентилери кылган. Демократия дээш аныыктарның шинчээшкиниң каржы-дошкун хоойлуларының дузазы-биле базар дээш Сеулдуң чагырыкты болуунуң планнарын олар буруу шаңканнар. Чыскаалганнарга удур полицияның хөй күштерни чоруткан. 50 хире кижини тудуп хорутдаан.

АДДИС-АБЕБА. Мурнуу-Африка Республиканың расисчи ёзу-чурумунуң Бенджамин Молоизэни өлүрүп шаажылаар деп турарындан дугайында медээ Африканың Чаңгыс эвя организациязының адын киленээшкинни болдурган деп, ол организацияның мында варлаг үндүрген медеглелинде айткан. Мурнуу-Африка Республикада чазакка удур шинчээшкиннер өскен» болган ёзу-чурумну даштыкыда шүүгүүлдәрин күштелип турар үезинде ол базым болза аппартеидти ыяалап моңгежидер дээш Претория-ның чүткүлүг илдези-биле айтып турар. Африканың Чаңгыс эвя организациязы патриоттуң амы-тыныш камгалал алыры-биле Претория-ниже албадашкын кылырынче делегейниң бүгү чурттарын кыйгырып тур деп, документте онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

ОРДЖОНИКИДЗЕ. Черниң үзелиг казар байлактарының бирээзи — доломиттиң бар черинде оон тыйыжын Кавказ дагларының төп кезээнде эгелээн. Доломиттиң бар черинге — улуг кашпалга күштүг чазылдырга, хөйнү, дүргеп, чиик үзелиг, шынарлыг кылдыр бүдүрер дээни ол. Ылаңгыя продукциязының шынарын бедидери улуг ужур-дузалыг. Иянтиледиң болгаш хүүда хереглелдерин улам долузу-биле хандырарынче, бараанның ам-даа ховар болуп турарын ажып эртеринче кара чаңгыс бүзүрелдиг орук ында болуп турар.

Интенсификациянның кол быразы, чепсээ — эртем-техниктиг депшилгенин үндезини-биле дүргедедирин. Оон-биле кады чугаа болза, ам ажылдап турар технологиялары сайзырангайжыдар, машиналарны болгаш деталгелерни кезик-чамдыктап чаартыр дугайында эвес, а технологтуг шуут чаа чорудулгаларже, күш-ажылдың бүзүрүкчүлүүн, бүзүрүлгенин ажыктыын хөй катап бедидип, продукциянын шынарын дыка экижидер техниканың чаа-чаа хевирлеринче шилчилге дугайында чоруун турар. Ол дээрге — микроэлектроникалың чедиишкиниерииге үндезилеттинген автоматика; чаа кылыгларны белеткээринче дүргени-биле шилчий бээр кылдыр таарыштыр кылган шилчиичел бүдүрүлгелер: универсалдыг болбаазырадылга болгаш робототехника, ядролуг синтезти шингээдип алыры, биотехнология, ген талазы-биле инженерия, информатикадыр.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниг кол роль машина тудуушкунунга хамааржыр. Оон хөгжүлдезиниң темпизиин бедидер, а кол-ла чүве — машиналарның болгаш механизмнериң шынарын экижидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, фонд эгидилгезин шапкын улгаттырар сорулга-биле оларның эң-не чаа хевирлерин тургузар сорулганы партия салып турар. Машиналарның болгаш механизмнериң боттарының, ол ышкаш оларның бүзүрүп турары ажылдарның боттүнезин чингедири — шынарны бедидериниң чугула үгланыышкыны.

«Машина тудуушкун продукциязының шынарын, техниктиг дениелив чайгылыш чок бедидер болгаш эртем-техниктиг депшилгенин үндезини болур машина тудуушкуиун он ийиги бөө чылда база 2000 чылга чедир перспективада хөгжүдер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталы ол сорулгаларны шинтпирлээриниге улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Көдээ ажыл-агый хөгжүлдезини дүргедедириниң, Аъшчем программазын күүседириниң айтырыны эң чидиг болуп артпышаан. Бо талазы-биле мында эки бурунгаарлаашкыннар бар-даа болза, аъш-чем бүзүрүлгезиниң дыка өстүрер аргалар колхозтарда, совхозтарда, болбаазырадылга бүзүрүлгелериниде бар. Ол аргаларны эң дүргени-биле ажыглаарын партия иеген турар. Көдээ ажыл-агый бүзүрүлгезиин шапкын хөгжүдериниң кол оруу база-ла интенсивтиг технологиялары ажыглаары болуп турар.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң айтырын партия калбаа-биле болгаш бүгү талалыг кылдыр, тодаргайлаарга, эртемнин болгаш техниканы хөгжүдериниг ажыл-агый механизмнииң салдарын күштелдирер туруштан, эртемнин бүзүрүлгее улам-на чоокшулаштырар туруштан, эртемденнер, конструкторлар, төлевилекчилер болгаш технологтар белеткелин экижидер, оларның күш-ажылынга идиг бээр туруштан, кижилерниң психологиязын эде тургузар, оларның күжениишкиннерин техниканың болгаш технологиязының чаа хевирлерин тургузарынче мөөнүзэр туруштан көрүп турар.

Чаа техниканы болгаш технологиязны тургузарын база иептередирин системалыг, комплекстиг көөрүн ол иеген турар. Чижээлээрге, амгы үеним автоматтыг болгаш шилчиичел бүдүрүлгелер болза эртемнин, техниканың болгаш бүзүрүлгенин янзы-бүрү ядырлар эртемденнериниң, ажылчыннарының, инженерлериниң, специалистериниң күжениишкиннериниң түңнели болур. Оларны каттыштырары, чаңгыс аай сорулганы чедип алырынче углаары — белең эвес сорулга. Ындыг холушкак коллективте оркестр-биле дөмей-ле: мында хөгжүм бүрүзү бодуиун аялгазын, шупту каттышкаш — чаңгыс аялганы ойнаар. А шупту-зуиун чаңгыс аай ажылдарын чедип алыр дизе, шинчилел, ажылдап кылышкын, чогаадыышкын болгаш төлевилээшкин үе-чадаларын хары угда дүүштүрүп каттыштырары чугула. Бо талазы-биле эртем-бүзүрүлге каттыжышкыннары, инженерия төптери, эртем биле бүзүрүлгенин чаңгыс эвиниң организастыг ескедаа хевирлерин боттарын маиаа кончуг эки көргүзүнер.

3. АЖЫЛ-АГЫЙ МЕХАНИЗМИ, ЭРГЕЛЕП БАШКАРЫНЫҢ СИСТЕМАЗЫ

Интенсификациянның база бир чугула чепсээ ажылагый механизмин, бүгү башкарылга системазын үндезинин-биле экижидери боол турар.

Ол удуг ажылдың эчис сорулгазы болза, эртем-техниктиг депшилгенин темпизин шинтпирлин-биле дүргедедир, бар-ла бүгү кырлавырларны дээштиг кылдыр ажыглаар аргалыг ажылагый механизмнин тургузары боол турар. Ол эчис сорулганы чедип алыры-биле партияның калбаа-биле, бодамчалыг ажыглаарынче кыйгырыш турары материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиниин бырлары — арыг орулга, эртектериниң тургустунары, чөөлү, боторулга-чарылга ол боол турар.

Бүзүрүлгелериниң болгаш каттыжышкыннарының эргелерин болгаш тускайлап чоруун калбартыры-биле, сөөлгү түңнелдер дээш оларның харылсалгазын бедидерии-биле холбаштырган стратеттиг сорулгаларны шинтпирлээриниг төпчүткен башкарылганы сайзырангайжыдары ажыл-агый механизмнин эде тургузарының концепциязында кол чүүл болур. Совет экономиканың хемчээли шынап-ла канчаар-даа ажык улуг апарган ужурундан бүзүрүлгелериниң удур тукчуларынга улуг эргелерни бээри негеттиниң келген. Төптен бүгү-ле чүүлдерни шуптузуи углап, башкарарыг шыдаттынмас болганындан тактиктиг болгаш оперативтиг ажыл-агыйжы шинтпирлерни боттары хүлээп алыр эргени чер-чер удуртукчуларынга бээри чугула апарган.

Маиаа холбаштыр, бистиң бодаш турарывыс-биле алырга, бир принципиалдыг чүүлдү айтыр ужурлуг. Кандыг-даа четпестер, частырыг дээш бирги ээлчегеде-де партия органнарының чидап-ла харылаарынга шуут чанчыгып калган болгай бис. Бүдүрүлге планны күүсетпээнде азы чурттарга бажыңын чедир кылбаан чүүлдерлиг дужаганда-даа, садыгны продуктулар-биле чедир хандырбаанда азы соодукчуларны багай кылдыр кылып үндүрген-де-даа — парткомну, партия райкомун, хооркомун азы обкомун бууруудадыр. СЭКП — башкарыкчы партия, чогумна ооң ужурундан ол болгаш ооң комитеттери бүгү-ле чүүлдер дээш черле харыылаар дээрэн маргылдаа чок. Ынчалза-даа боттуг ажылчактер дээш дорту-биле харылап турар адырларның, чер-чер Советтериниң, оскеда организацияларның удуртукчулары бар болгай. Ынчангаш ажыл-агыйның четпестери дээш, оларның арасында хөй кижилер коммунистер болганда, хамыктың мурнунда олардан эң-не шыгыызы-биле негээр ужурлуг.

Ол ышкаш план-даа, отчёт-даа көргүзүглериниң системазын экижидери база чугула боол турар. Ниити хемчээл саналарындан (продукция сайгарылгазының хемчээлин рубль-биле алыры) шынар талазы-биле көргүзүглерже шилчилгени боттандырып чорудары канчаар-даа ажык чугула боол турар. Дагыл бүдүрүлгенин мындыг маркс-чы формуласы эки билдингир: чаа ортектн чүгле дириг күш-ажыл тургузар, а боттуг чүүлче шилчээн күш-ажыл (чагот, материалдар, четчелээшкин кылыглары болгаш оонда оске) чүгле төнчү продуктуиун ортээнче шилчитгээр. Д а л а ш чок-ка, базым бүрүзүн, хемчог бүрүзүн, идиг бериишкиниерии, байдалдарны ыяк болган база дениеп көрүп турган, бүдүрүлгелериниң, каттыжышкыннарының, министерстволарының ажылын оларның национал байлакшылыды немештир улгаттырарынга киирген боттуг салыышкын ёзугаар планнарынче болгаш үнелеп көөрүнче шилчиири биске чугула мышкаш. Оларның ажылын кайы хире курлавырларны чарыгдаанын-биле, «бодунуң» продукциязы дээш каш рубль ажыкты алганы-биле эвес, а хамыктың мурнунда ол продукция шуут боду кажыл база кандыг шынарлыгыл, ооң кызыы кайы-бир ведомствога эвес, а ниитилелге ажыы кандыгыл, ону ёзугаар үнелеп көөр ужурлуг. Ол продукция ниитилелдиң болгаш кижиниң хереглелии кайы хире хандырып турарын көрүп үнелээр апаар. Өскээр чугаалаарга, хереглел өртек-үнелерин кайы хире база кандыг кылдыр бүдүрүп үндүргенин ёзугаар үнелээр.

Чамдык ажыл-агый удуртукчуларының ол дугайын уттуп турарын дорту-биле чугаалаар херек. Оларның кол-ла сагыш салыр чүүлдери — улам хөйнү чарыгдаап, улам-на хөйнү алыры боол турар. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедирииин айтырыларының талазы-биле СЭКП ТК-га болган чөвүлел хуралга М. С. Горбачев «экономиканы хөгжүдериниң «чарыгдалдыг» оруу чүрттү чаңгыс черге таптап турарынга таварыштырар» деп чиге-ле демдеглээн. Ынча деп чугаалаан, ол тодаргай сан-чурагайларны болгаш фактыларны көргүскен болгай.

Сөөлгү үеде партия болгаш чазак иниити хемчээлдиң, рубльдиң, саннарның тергиндээшкиниин дүжүрериниге канчаар-даа ажык чугула боол турар. Ындыг-даа четпестер, частырыг дээш бирги ээлчегеде-де партия органнарының чидап-ла харылаарынга шуут чаңгыс-биле сорулга. Ындыг холушкак коллективте оркестр-биле дөмей-ле: мында хөгжүм бүрүзү бодуиун аялгазын, шупту каттышкаш — чаңгыс аялганы ойнаар. А шупту-зуиун чаңгыс аай ажылдарын чедип алыр дизе, шинчилел, ажылдап кылышкын, чогаадыышкын болгаш төлевилээшкин үе-чадаларын хары угда дүүштүрүп каттыштырары чугула. Бо талазы-биле эртем-бүзүрүлге каттыжышкыннары, инженерия төптери, эртем биле бүзүрүлгенин чаңгыс эвиниң организастыг ескедаа хевирлерин боттарын маиаа кончуг эки көргүзүнер.

Ындыг холбаштыр, бистиң бодаш турарывыс-биле алырга, бир принципиалдыг чүүлдү айтыр ужурлуг. Кандыг-даа четпестер, частырыг дээш бирги ээлчегеде-де партия органнарының чидап-ла харылаарынга шуут чаңгыс-биле сорулга. Ындыг холушкак коллективте оркестр-биле дөмей-ле: мында хөгжүм бүрүзү бодуиун аялгазын, шупту каттышкаш — чаңгыс аялганы ойнаар. А шупту-зуиун чаңгыс аай ажылдарын чедип алыр дизе, шинчилел, ажылдап кылышкын, чогаадыышкын болгаш төлевилээшкин үе-чадаларын хары угда дүүштүрүп каттыштырары чугула. Бо талазы-биле эртем-бүзүрүлге каттыжышкыннары, инженерия төптери, эртем биле бүзүрүлгенин чаңгыс эвиниң организастыг ескедаа хевирлерин боттарын маиаа кончуг эки көргүзүнер.

ХӨГЖҮЛДЕЗИН ДҮРГЕДЕДИРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

2. ИНТЕНСИФИКАЦИЯНЫҢ КОЛ БЫРАЗЫ

Совет иниитилелдиң хөгжүлдези экономиканга шынар талазы-биле бурунгаарлаашкынмаар, ону интенсификациянын орууиче шилчидерии-биле улуг чергелиг тодараттынар. Интенсификациянның алыс утказы чүдел дизе, кысказы-биле чугаалаарга, хөйнү, дүргеп, чиик үзелиг, шынарлыг кылдыр бүдүрер дээни ол. Ылаңгыя продукциязының шынарын бедидери улуг ужур-дузалыг. Иниитилелдиң болгаш хүүда хереглелдерин улам долузу-биле хандырарынче, бараанның ам-даа ховар болуп турарын ажып эртеринче кара чаңгыс бүзүрелдиг орук ында болуп турар.

Интенсификациянның кол быразы, чепсээ — эртем-техниктиг депшилгенин үндезини-биле дүргедедирин. Оон-биле кады чугаа болза, ам ажылдап турар технологиялары сайзырангайжыдар, машиналарны болгаш деталгелерни кезик-чамдыктап чаартыр дугайында эвес, а технологтуг шуут чаа чорудулгаларже, күш-ажылдың бүзүрүкчүлүүн, бүзүрүлгенин ажыктыын хөй катап бедидип, продукциянын шынарын дыка экижидер техниканың чаа-чаа хевирлеринче шилчилге дугайында чоруун турар. Ол дээрге — микроэлектроникалың чедиишкиниерииге үндезилеттинген автоматика; чаа кылыгларны белеткээринче дүргени-биле шилчий бээр кылдыр таарыштыр кылган шилчиичел бүдүрүлгелер: универсалдыг болбаазырадылга болгаш робототехника, ядролуг синтезти шингээдип алыры, биотехнология, ген талазы-биле инженерия, информатикадыр.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниг кол роль машина тудуушкунунга хамааржыр. Оон хөгжүлдезиниң темпизиин бедидер, а кол-ла чүве — машиналарның болгаш механизмнериң шынарын экижидер, күш-ажылдың бүзүрүкчүлүүн, фонд эгидилгезин шапкын улгаттырар сорулга-биле оларның эң-не чаа хевирлерин тургузар сорулганы партия салып турар. Машиналарның болгаш механизмнериң боттарының, ол ышкаш оларның бүзүрүп турары ажылдарның боттүнезин чингедири — шынарны бедидериниң чугула үгланыышкыны.

«Машина тудуушкун продукциязының шынарын, техниктиг дениелив чайгылыш чок бедидер болгаш эртем-техниктиг депшилгенин үндезини болур машина тудуушкуиун он ийиги бөө чылда база 2000 чылга чедир перспективада хөгжүдер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталы ол сорулгаларны шинтпирлээриниге улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Көдээ ажыл-агый хөгжүлдезини дүргедедириниң, Аъшчем программазын күүседириниң айтырыны эң чидиг болуп артпышаан. Бо талазы-биле мында эки бурунгаарлаашкыннар бар-даа болза, аъш-чем бүзүрүлгезиниң дыка өстүрер аргалар колхозтарда, совхозтарда, болбаазырадылга бүзүрүлгелериниде бар. Ол аргаларны эң дүргени-биле ажыглаарын партия иеген турар. Көдээ ажыл-агый бүзүрүлгезиин шапкын хөгжүдериниң кол оруу база-ла интенсивтиг технологиялары ажыглаары болуп турар.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң айтырын партия калбаа-биле болгаш бүгү талалыг кылдыр, тодаргайлаарга, эртемнин болгаш техниканы хөгжүдериниг ажыл-агый механизмнииң салдарын күштелдирер туруштан, эртемнин бүзүрүлгее улам-на чоокшулаштырар туруштан, эртемденнер, конструкторлар, төлевилекчилер болгаш технологтар белеткелин экижидер, оларның күш-ажылынга идиг бээр туруштан, кижилерниң психологиязын эде тургузар, оларның күжениишкиннерин техниканың болгаш технологиязының чаа хевирлерин тургузарынче мөөнүзэр туруштан көрүп турар.

Чаа техниканы болгаш технологиязны тургузарын база иептередирин системалыг, комплекстиг көөрүн ол иеген турар. Чижээлээрге, амгы үеним автоматтыг болгаш шилчиичел бүдүрүлгелер болза эртемнин, техниканың болгаш бүзүрүлгенин янзы-бүрү ядырлар эртемденнериниң, ажылчыннарының, инженерлериниң, специалистериниң күжениишкиннериниң түңнели болур. Оларны каттыштырары, чаңгыс аай сорулганы чедип алырынче углаары — белең эвес сорулга. Ындыг холушкак коллективте оркестр-биле дөмей-ле: мында хөгжүм бүрүзү бодуиун аялгазын, шупту каттышкаш — чаңгыс аялганы ойнаар. А шупту-зуиун чаңгыс аай ажылдарын чедип алыр дизе, шинчилел, ажылдап кылышкын, чогаадыышкын болгаш төлевилээшкин үе-чадаларын хары угда дүүштүрүп каттыштырары чугула. Бо талазы-биле эртем-бүзүрүлге каттыжышкыннары, инженерия төптери, эртем биле бүзүрүлгенин чаңгыс эвиниң организастыг ескедаа хевирлерин боттарын маиаа кончуг эки көргүзүнер.

3. АЖЫЛ-АГЫЙ МЕХАНИЗМИ, ЭРГЕЛЕП БАШКАРЫНЫҢ СИСТЕМАЗЫ

Интенсификациянның база бир чугула чепсээ ажылагый механизмин, бүгү башкарылга системазын үндезинин-биле экижидери боол турар.

Ол удуг ажылдың эчис сорулгазы болза, эртем-техниктиг депшилгенин темпизин шинтпирлин-биле дүргедедир, бар-ла бүгү кырлавырларны дээштиг кылдыр ажыглаар аргалыг ажылагый механизмнин тургузары боол турар. Ол эчис сорулганы чедип алыры-биле партияның калбаа-биле, бодамчалыг ажыглаарынче кыйгырыш турары материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиниин бырлары — арыг орулга, эртектериниң тургустунары, чөөлү, боторулга-чарылга ол боол турар.

Бүзүрүлгелериниң болгаш каттыжышкыннарының эргелерин болгаш тускайлап чоруун калбартыры-биле, сөөлгү түңнелдер дээш оларның харылсалгазын бедидерии-биле холбаштырган стратеттиг сорулгаларны шинтпирлээриниге төпчүткен башкарылганы сайзырангайжыдары ажыл-агый механизмнин эде тургузарының концепциязында кол чүүл болур. Совет экономиканың хемчээли шынап-ла канчаар-даа ажык улуг апарган ужурундан бүзүрүлгелериниң удур тукчуларынга улуг эргелерни бээри негеттиниң келген. Төптен бүгү-ле чүүлдерни шуптузуи углап, башкарарыг шыдаттынмас болганындан тактиктиг болгаш оперативтиг ажыл-агыйжы шинтпирлерни боттары хүлээп алыр эргени чер-чер удуртукчуларынга бээри чугула апарган.

Маиаа холбаштыр, бистиң бодаш турарывыс-биле алырга, бир принципиалдыг чүүлдү айтыр ужурлуг. Кандыг-даа четпестер, частырыг дээш бирги ээлчегеде-де партия органнарының чидап-ла харылаарынга шуут чаңгыс-биле сорулга. Ындыг холушкак коллективте оркестр-биле дөмей-ле: мында хөгжүм бүрүзү бодуиун аялгазын, шупту каттышкаш — чаңгыс аялганы ойнаар. А шупту-зуиун чаңгыс аай ажылдарын чедип алыр дизе, шинчилел, ажылдап кылышкын, чогаадыышкын болгаш төлевилээшкин үе-чадаларын хары угда дүүштүрүп каттыштырары чугула. Бо талазы-биле эртем-бүзүрүлге каттыжышкыннары, инженерия төптери, эртем биле бүзүрүлгенин чаңгыс эвиниң организастыг ескедаа хевирлерин боттарын маиаа кончуг эки көргүзүнер.

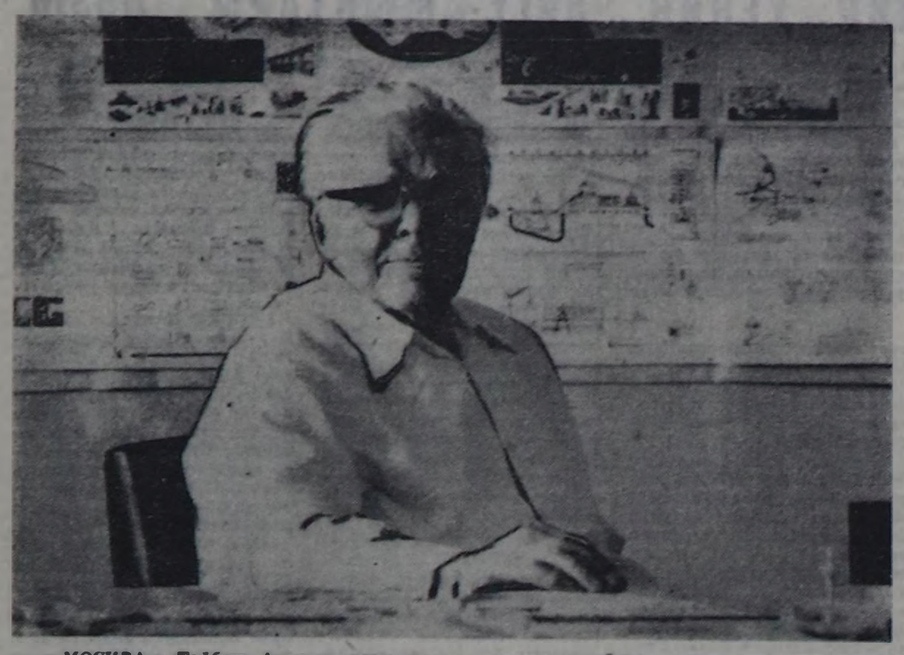
МИНИСТРНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ТОКИО. Япон-америк харылзааларда амгы кризис садыгэкономиктиг айтырыгларның хемчээлиниден ажа берген. Мацуяма хоорайга чүве чугаалап тура, Японияның даштыкы херектер министри Синтаро Абэ ындыг албадаткан мининишкинни кылган. Япон экспортка удур протекционисчи он-он хоойлу төлевилелдерни амгы үеде чугаалажып көрүп турар америк конгрессте Японияга удур кампаниянның өзүлдезин соксадырын кыйгырып, АКШтың күрүче секретары Шульцка чагаа чорудар дээш бодуиун шинтпириниң дугайын министр медеглээн.

(СЭТА).

АЙЫЛДЫГ ПРОГРАММА

ВАШИНГТОН. Вашингтониун администраци

МОСКВА. «Тайбың Акрополюнуң» телевилелиин архитектура эртемнериниң доктору Константин Афанасьевич Иванов чогаадып тургускан. Ол дээрге, чүгле архитектуранып кайгамчык улуг туудуунуң телевилели эвес, харын-даа дайынга удур кижи төрелгетенин каттыштырар дүтүлүнда бодаалы архитектурага илергейлээни-дир. «Тайбың Акрополю» автор бүгү делегейниң хөй-ниитин культура төвү, тайбың болгаш сонгал дешилге дээш бүгү чүртүлерниң кадыг ажылдажыгазының демдээ кылдыр бодап чогааткан. Делегей айтыргыларының — экологияның, чурттакчы чонуңуң, Чер курлавырларының институттарынга бажыңнарны комплекстин деливезээринге тудары төлевилеттингеп. Бүгү делегей ужуражыышкыннарын, фестивальдарны, делегейниң тематиктиг делгелгелерин «Тайбың (Акрополюнга» эртгирип болур.

1941 чылда Төрээн чуртувус— ССРЭ-ниң кырыынче фашистиг халдаашкын эгелээн үеде-ле К. А. Иванов «Тайбың Акрополюнуң» төлевилелиин чогаадырыл бодап алган турган. Ол бодал төлевилел кылдыр чоорту шилчээн.

1987 чылда архитектураның Болгарияга болур делегей конкурузунга «Тайбың Акрополюнуң» төлевилелиин Совет Эвилели киирер.

ЧУРУКТА: архитектура эртемнериниң доктору К. А. Иванов «Тайбың Акрополю» деп төлевилели-биле.
А. МОРКОВКИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

„КУР-БАЙЛАР“

★ *Лириктиг новелла* ★

(Төнчүзү «Эгеде» № 212 «Шында»).

Аът-тарывыс даваннарын элчин-селчин токкуладып чоруй, көккүр сиген дүтлай үнген чиңге орукка киргеш, изип эгеледи-лер.

— Шуут-ла аалыңарже челдирип кире бээр бис бе? — деп уругдан айтырдым. Ол менче дыңнаваан чүве ышкаш, эвге хонуп кээрге, чалыы хөрээде бир-ле буянныг эртине ышкаш сагыыныпар, хөлбеңнээштен баштарын көзүлдүргеп белдер дег, өгдеш диштилер... Кулузуп чымчак хүлүмзүргээш, харылады:

— Аалче барбас бис. Шуут-ла күзегже, а ооң соонда дорт кыштагже. Удавас күзеглээр бис, ында байдалды көрүп эккел деп ачам чагаан чүве. Ында инек-караалыг судак суг бар. Инек-караалар кидин-не быжып тур боор— дээш, уруг бурунгаар үзеп диди.

Малчын Кур-Байның күзээнде келгенивисти сагыындыргазыг, мунуп чораан аът-тарывыс артында ораны каапты-лар. Мал-маган безин өдек-түрлээн кайын үттуптарыл аан деп иштимде бодандым.

— Дүгде судак бажында, кызыл-хараганнар иштинде каш дес инек-караа бар, баргаш оон чыып чий тыртып алыылам. Аппарадың ап ал, мен инек-караа дестеринин чанынга чурукка тырттырып алыксаар-дыр мен — деп, ол менден дилей-дир.

— Шынап-ла, аът-тар база чанынга турар кылдыр дедаан. Боларны мен чедип алыйн, а сен орукту башта— дээш, узун дыннарны ооварымчалыг тудуп алдым.

Сут-бажы. Ыя-ла дөңгелик-тер аразындан кызыы дой-мас, чайыы соолбас соок кара аржаан суун чер-кырынче аксып үндүрүпкеш, ооң ыдай туский хемчигеш кылдыр чаңаттына берген, төөмес ырыы мынгыыг бадырып чыдар булакчыгаш болду.

— Э-эй! Бээр келиңерем! Инек-караларны тып алдым. Чурукка тырттырып алыйн— деп, Кулузуп өөрүшкүүр кый деп тур.

— Шала, бора аътче чоок-шулай, ооң челин бир холубиле сүйбап турар, а өске холунуң адыызында инек-караалар көстүп турар, бодуң шын-на сеткилиң-биле өөрүп турар кылдыр тура каавыдам — деп, уругну командыладым. Үнмейн барза, мят дээш база катап шок кылдым.

— Ол-ла бе?

— Ийе. Ол-ла.

— Өнүүт чурук хереглээр силер бе, азы? — дидим.

— Аргалыг болза, өнүүде эки-дир ийин.

Күзеген аъттанып турувуста, хүн мырынай өрүлеп келген, а чедер черивис ам ырак бе дээрэни Кулузундан айтырдым:

— Дуу ол дудускектелип, чиргилчиннеп чыдар ногаан эзимниң баарында ,кыштаг ол-дур, ачам биле авам демне сиген бөлүп кирипкеннер боор. Мээң-биле деңге-ле ушкажыыкаш, чорупкан улус болгай.

Кыштагда ийи кижи бисти бараадап каап турардар оң.

— Олар-дыр. Ачам биле авам. Бисти дем-не көрүп кааннар боор, күзеттге база элээп болду болар дижип турлар эвеспе... — дээш, ол суглук чокка каттырыпкаш, — Ойт, силериң адыларны кым дээр ийик? Мынчага айтырып албас кончуумну дей-дир.

• • •

Чайлагда аалга чедип-келгивиске, казыра дет кара ыттар бо-даа үүле будуруун чораан амытан-дыр дээнзиг, мени арта-ла эөрбейн оглунгылап каап турлар.

Хойну кодаче ай деп кел чоруур кижи — малчының бо күзүн оң дутаарга өөренир кызы болду. Келген хөрээмнң дем-не те каапкан болзумазда-даа, малчыларның догерезин хой араазында тырттырарынче чаладым...

• • •

Тырттырып эккелген чурууму болгаш чурумалдарымны черле аянчок эки-дир — деп, редактор мактаан, а кол маадырының Кур-Бай деп фамилиязының тывылган төөгүзүн сонуургавадың бе? —дей-дир.

— Чок. Сонуургаваан мен— дидим.

— Ында солуп фамилиялыг маадыр тып алган кижи оңу каичап сонуургавас боор! Улам ханылап, улам каазар ужурлуг болгай. Кур-шыгжамыр дээн-дир че. Бай дээрге бичии чашка-даа биилдингир сөс-түр — дээш, ол уламчылады.

— Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында араттар Кызыл Шеригже дузаламчы чорудуун турда, бо чер чурттуг Монгуш Кур-оол дээр арат бир аъжык фронтуга белекке бергеш, тайбың-на турза, мен байый-ла бергей мен дээш, бир шарыынга аътка орнаап, ол аъдын база белекке берип-терге, Кур-оолду улус Кур-Бай диижип, шоолай берген чүве-дир. А кажан арат чонга хереченнел тыпсып турда, салгалынга чаран алым артсын дээш, фамилиязын Кур-Бай кылдыр бижидип алган. Оон бээр-де Кур-Байлар төөгүдеп эгелээш.

• • •

Мээң чуруктуг чурумалдыг субботада райоң солуунга үнер ужурлуг. А улут-хүнде Кулузуп хой кадарар, анда өнүүт чуруун ап-арып бээр бодап аазанып база коңчуг. Бодал-сагышка чүү-даа кирбестеп тур. Дүрген-ле улут-хүн кээр болза! Кулузуунуң инек-караалыг адыызы сагыжымны удам хөледи-дир. Ол адыгыбиле мээң оң холуумну тутказ, ужурашыыже! — дээп-ле болгай...

Ол аразында авам бир четпе кирип келгеш:—Бо канчап мунгараксай бердиң, оглум? Мындаа Кур-Байларның уруубиле контора чанындан аът-танган сураан дыннаан соомда-ла оглум хөлзеп турар хире йиин. Ажылгыр, топтуг-тоолуг-даа улус болгай, суйбелектиг барза-даа кайлыг боор — деп, авам улам ханыкшый-дыр...

• • •

Четтикпейн маадырым улуг-хүн бо-ла болгай. Бөгүн Кулузуп-биле келир чылын кайнаар өөренириивисти дээш, черле бүгү-ле чүвени дугуржур болгай бис.

Бажың даштыңга турган чаяг-тергемни мунупкаш, Кур-Байлар кайы силер дээнзиг хап ор мен.

Бараанын көөрүмге, аалдан хой үнүп эгеледи. Адаанга тергем каапкаш, белек тей кыынче маңнап үнүп келдим.

Кулузуп дээн-ле мээң бараанымны ырактан-на көрүп каапканы илдең, холдарын чайгы туру. Ол өйде тейин кулу мээң маңнап батканымны көрген өске бир кижи бар болза, кандыг-ла бир ужар кушка деңээр турган боор.

М. ДОРЖУ.

АДАЗЫ БОЛГАШ УРУГЛАРЫ

Чон аразында амыдыраа чурттап чоруур кандыг-даа салым-чаяанныг кижилер бар.

Чедиң уруунуң хеймери Зоя үш-ле харлыг турда, аар аарыгга таварышкан не шылаштайн баргаи. Уругларының кижизидилгези, ажаалда-тежээлдези ада Кончук Самбылович Монгушка онаашкан. Чедиң уругнуң дөрт кыс, үжү оол. Эр кижилер аразындан шениң ролюун күүседиирлер ховар. Өгбүленин бүгү кежигүннери долу бар турда-ла чогуур кижизидилге албайн, өскүстерден дора чурттап чоруур ийи-чангыс уругларның бары чажыт эвес. Кончук кыдыг эвес чораан. Аъш-чем кылып турда, кулинария доосканнардан дүдаң чок, кылып билбес чеми чок. Уругларының ойбак-дылының тыртарда, хереэжеп улус дилеп, айбылаңын чорбас, боду-ла илии, даарап бээр, чоргаар-га ада.

Уругларынга салган негелдези дүрүм боор, кылыр дээнде ачынынге чедирер.

К. С. Монгуш күш-ажылдың хоочуну, МЧАЭ-деп эгелээш колхоз, совхоз болгуже мал, чер ажылы дээш олут орбас кежээ кашпагай ажылдап келген. «Сут-Хөл» совхозтуң сугтатчызы боон ажылдап турган. Сезен чылдарның эң-зиниде ашак сезен харже чоок-шулап оргаш, мөчээн.

Урут-дарыының кижизидилгези, оларның эртем-билиглиг кижилер болуру дээш, уругларының безин-даа, адазыдаа болуп, күжүн, билиг-медерелин харам чок үндүрүп чораан аданың кызымак ижи халас барбаан. Чедиң кижинин алдызы башкы болган. Кымнарыл ол? Базыр, Токуй, Дөстей-оол, Бичинмаа, Марта, Зоя Кончуктар башкы институдун дооскан. Чүгле Марта Кончуковна педучилище дооскан.

Уругларының эң-не буянныг иш — башкы мергежилги шилип ап, дээди эртем чедип алгаш, ха-дуцма чонуңун ажытөлүп янзы-бүрү эртемнерге өөредиг бергенниге ада кызыгаар чок өөрүп-даа, чоргаарланып-даа чораан. Күдээлери, келиннери база-ла дээди эртеминг башкылар: Борбак-оол Ооржак, Бавуужап Ондар, Василий Ондар, Зоя Куулар — дээди эртеминг специалистер. Кончуктарның башкылар династиязы ынчаар-ла ажылдап, чурттап чоруур. Ындыг салгалды Кончук Самбылович боду тургускан. Чедиң кижи школа доозун, дээди өөредилге черин дооскуже ада — К. С. Монгуш ненин эргелеминиден ажы-төлүн хомудатпаан.

Бо хүннерде Сут-Хөл районнуң школаларында орус дыл болгаш орус литератураның методиктиг каттыжышкынын удуртуп, Бичинмаа Кончуковна шыырак арга-дуржулганы, делегейниң тематиктиг делгелгелерин «Тайбың (Акрополюнга» эртгирип болур.

1941 чылда Төрээн чуртувус— ССРЭ-ниң кырыынче фашистиг халдаашкын эгелээн үеде-ле К. А. Иванов «Тайбың Акрополюнуң» төлевилелиин чогаадырыл бодап алган турган. Ол бодал төлевилел кылдыр чоорту шилчээн.

1987 чылда архитектураның Болгарияга болур делегей конкурузунга «Тайбың Акрополюнуң» төлевилелиин Совет Эвилели киирер.

ЧУРУКТА: архитектура эртемнериниң доктору К. А. Иванов «Тайбың Акрополю» деп төлевилели-биле.
А. МОРКОВКИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

НОМНАР АРАЗЫНДА КИЖИ

Көдээ библиотека өргелекчизи Августа Васильевнаны Көк-Хаак суурда улуг-биче кижилер шупту таныыр. Үжен чыл мурнунда Канскиниң библиотека техникумун дооскаш, бодунуң күзел дээргаар шилип алган мергежилиниң аайы-биле ажылдап чоруур.

Баштайгы чылдарда библиотека хемзит бажыңчыгашка тургаиын ол утпаан. Номнарны чеже турган деп бодаар силер, каш-ла саннын дом тургаи. Ам байдал магалыг. Суурнуң Культура бажыңында турар көдээ библиотека районда улуг библиотекаларның бирээзи. Оон фондузунда ам 18,5 мун ном бар. Номчукчулар-биле харылзааны эки тургускан. Беш түс ажыг кижи библиотекадан номну бижидип ап турар. Ында суурнуң чурттакчыларының улуг кезик санаттының турар.

Байырлалдарга болгаш сураглыг хүннерге тураскаатка стендилер номчукчуларның кичээнгейин хаара тудуп турар. Совет Тываның юбилейинге, улут Тинилелгениң 40 чылынга тураскаадып чоруткан хемчегларын ооң чангыс чер чурттугларынга уттундурбас. Районнуң төнчүткен библиотека системазының ажылдакчыларының аразында калбаргап социалистиг чарыынга тиилекчи болуп келген. Чон ортузунга коммунистиг идеяларны пропагандалаар дерекке киирген үлүг дээш аңаа Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы атты моон мурнунда-ла тывыскан турган. Августа Васильевна Долганова амгы хүннерде чаагай дүжүттү ажаан турар тараажылыг ортузунда политмассалыг ажылдарга киржип, бодунуң үлүүн киирип турар.

В. САЛЧАК.

ЧУРУКТА: библиотекарь А. В. Долганова.
А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

КИЧЭЭНГЕЙНИ – КЛУБ АЖЫЛЫНЧЕ

Чаа Чаа-Хөл Тывага сөөлгү чылдарда өрген чок чердеш өзүп келген хөй чурттакчылыг суурларның бирээзи. Оон чурттакчылары чыл-биле эвес, а ай санында өзүп немежип турар. Суурнуң амгы доктаамал чурттакчылары —4000 ажыг кижи. Оон кырында тудуг-монтаж ажылдарын кылыры-биле кереэлиг келгеш ажылдап турар 400 ажыг ажылчын база бар.

Чаа Чаа-Хөлдүң кудумчуларын делгем, бажыңнары чаа болгаш чараш-даа: школа, эмнелге, уруглар албан черлери, «Найырал» совхозтуң улуг конторазы, көдээ Советтиң ийи каът даш бажыңы, бүдүрүлге баазазы, төнчүткен чылыдылга котельнаязының бажыңнары шынап-ла көскүзүү көнчүт. Чаа туттунуп турар тудуглар база хөй.

Суурнуң чурттакчыларының сагыжынга четпейн турар чүве — культура бажыңының мынчага чедир чок болуп турары. Бүгү суурнуң улуг-биче чурттакчылары чүгле 100 олуттуг чуртталга бажыңында турганда кижи шуут, сыныыпас, ону каш хонук улай көрүп келир. Төп хоорайлардан болгаш Кызылдан шин-концерттер коргүзүп артистер келгенде мырынай бергедээр, кижилер шуут сыныыпас. Чүге-ле олуттуг бичии клубтуң даштыкы аян-шинчизин безин аңаа чурталга бажыңнарындан ылгалыыпас, чүгле кирер эжик аксында «Чаа Чаа-Хөлдүң клубу» дээни-биле ылгалдыг. Клубта чорудуп турар ажылдары база чогуур негелдеге чедир тургустунмаан. Клубтуң эргелекчизи Ирина Кан-оол, уран чүүл удуртукчузу Валерий Монгуш, киномеханиги олар мүн-не эвээш-биче ажылды чорудуп турар. Клуб сеткелгезин хирези-биле кылган. Ынчалза-даа экидир кылыр түүлээр ам-даа бар. Төп одалга системазы ону чылыдар ужурлуг, ону октябрьда дооэар деп турар. Бир эвес ол орайтап кылдынар болаа, кышсоок маңаавс, берге байдал тургустунары чугаажок.

Ол-ла сыныыпас бичии клубтуң бир өрээлинде уруглар библиотеказының база кирип каан.

Чаа Чаа-Хөлге Культура бажыңын тудары бо беш чылда көрдүнмээн. Чурттакчы чонуңун культура хандырылгазын чогумчалыг организастаарынга ол суурга чаа улут культура бажыңының херектиин амыдырал шуут-ле негеп келген. Оон черле туттунары чайлаш чок. Ынчалза-даа ол үеге чедир амгы хүнүң культура хемчегларин каяа эрттирерил? Школаның улуг залынга барып сөлүр, а школа ийи эвлчег-биле өөренир, бо хүннерде безин 956 өөреникчи өөренип турар. Совхоз конторазының болгаш көдээ Советтиң бажыңларында 60—60 олуттарлыг залдарынга культураның янзы-бүрү хемчегларин кылыры база-ла болдунмайн баар, —таарымчалыг эвес. Мынчап кээрге чурттакчы чонуңун культура амыдыралының негелдезин хандырып болур Культура бажыңын тудары онза чугула.

Хамык ужур улут делгем бажында эвес-ле харын. Бичии-даа болза клубтуң ажылын хөй-ниитиинң күжү-биле эде тургузары чугула. Чаа Чаа-Хөлдүң бичии клувунда янзы-бүрү бөлүмнер ажылдары чорувайн, агитбригада-даа эки ажылдавайн турар. Кап-муң чурттакчылар аразында кандыг талантылыг кижилер чок дээр. Ындыг турбуже клубта хөгжүм-музыка хереклелери чок, бар-даа болза, ол бүгү үреллеп болгаш читкилээн.

Чонуңун хостуг үезин эрттирерин организаставышаан, клуб албан черлери болгаш спорт организациялары социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээринге олардың күш-ажылчы болгаш хөй-ниитя идепкейин бедидеринге идиг бээр хүлээлгелиг деп СЭКП ТК-ниң «Клуб албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыттаарын экижидер талазы-биле хемчегнер дугайында» доктаалында айыткан.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр талазыбиле ажылдарны чорударынга клубтуң ажылынын дээштиг болуру тергиин ужур-дузалыг. Ынчангаш бо бүгүнү ханызыбиле өөренип көргеш, Чаа Чаа-Хөл суурда клуб ажылынче чогуур киҥээнгейни хамаарышкан албан черлери салыр үезин келген.

А. АРАПЧОР,
«Шынның» корр.

САМАНТА ДУГАЙЫНДА ТУРАСКААЛ КЫЛДЫР

Үнелиг алмаз Мирный хоорайның чанынга тывылган. 32,7 карат дезээлиг үнелиг даштыы «Саманта Смит» деп адаан. Самолётка айыыл-халап үезинде өлген америк школачы Саманта Смит бодунуң амыдыралын тайбың дээш, ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразынга харылзааларны быжыглаар дээш демиселге берген. Оон дугайында тураскаал кылдыр школачының адын тывылган ол алмазка тывыскан.

Үнелиг даштыы ССРЭ-ниң Алмаз фондузунга кадагалаар.

(СЭТА).

«Жигули» марканың автомашиналарын садыг алырынын ооҥурунда турар хамаатыларның кичээнгейинге.

1985 чылдың сентябрь 25-ке чедир үлетпүр садыының садыг кылдызынге келгеш «Жигули» марканың автомашиназын даразында адрестен садыг алырын дилеп тур бис: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу, 20, № 15 кабинет.

1985 чылдың сентябрь 26-дан эгелеп «Жигули» марканың автомашиналарын хостуг садыг эгелээр.

«ШЫННЫҢ» ЧАГЫДЫШ АЛЫДАР

Чагыдылганы 1985 чылдың ноябрь 1-те чедир чорудуп болур.

Чагыдылганы «Союзпечать» черлери, харылзаа салбырлары болгаш парлалганың хөй-ниитя тарадыкчылары чагыдыкчыларның ажылдап, өөренип база чурттап турар черлериниң айы-биле чорудуп турар.

Чагылганың чылда өртээ 7 руб. 80 коп.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

«Шын» солуунну чагыдып алырынче далажыңар!

НАЗЫНЫМНЫ УЗАТКАН

Хоорэулут чораан мев, 1960 чылдан бээр 1985 чылга чедир ону эдилеп келдим. Баарым аарыр, эмчилерниң ылавылап тодаратканы болза, гастрит. Сегип алыры-биле Үрү аржаанынга үш, Үш-Белдирге сес катап чайгы үелерде кирген мен. Оон сөөлүнде түрү кады экижиир, - ынчалза-даа база катап аарып келир. Эмчиге тыттырып алгаш эмнеткенним, инктизи-биле санаар болза, бир чыл хире болган.

Чадаана эмнелгезинге чыдырымда республика диспансеринден эмчилер келген. Шинчээш, хамык анализтерни кылгаш, кезер деп олар түннээн. Июль айда кезиишкин эрткен мен, мени кан-кадык кылдыр эмчилер сегидип каан. Оларның буянныг холдарынга өөрүп четтирдим.

Кырган-даа болзумза, шылаар, күш чедер шаам-биле албан черинге, будүрүлгеге ажылдаар бодап чоруур мен. Амыдыралдың магалыын, чаагайын, кайгамчык үеде партияның күрүнениң, совет чонуң чолдуг кежиин көрүп чор мен.

М. ОНДАР.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 18-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыт үндүрүлге. 9.10 — «Мистер-Твистер». Мультфильм. 9.25 — «Вторая весна». Урян-чечен фильм. 10.50—10.55 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Кижи болгаш бойдус». Док. телефильмнер: «Диалог с Иссык-Кулем», «Долина солнца и лесов». 15.05 —Буратинонуң делгелгези. 15.40 —«Мээң ланланд кужум». Финляндиядан музыкалыг дамчыдылга. 16.00 — «Он алды болгаш оон улут назы». 16.45 —Төөгүүнүң арнынары. Стахановчу шинчээшкин. 17.30 — «Здоровье большого города». Эртем-нептереддиг фильм. 18.00 — «Билир болгаш кылып бил». Школачыларга эртем-билдиглиг дамчыдылга. Дамчыдылганы Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. Д. Зудов чорудар. 18.30 — Мультфильмнер: «Парасолька и автомобиль», «История без слов». 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Любовь Казариновская ырлаар». 19.50— «Чужой случай». Урян-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.30 А. Петуховтуң удуртулгазыбиле Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозуунуң эстрада-симфония оркестриниң концерти. 22.00—Футбол. «Черноморец» — «Вердер» (ГФР). Одессадан дамчыдылга. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.05 — Футбол. «Висмут» (ГДР) — «Днепр». ГДР-деп дамчыдылга. 23.45—00.05 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыт үндүрүлге.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Орджоникидзе». Док. телефильм. 8.35—В. Луговскийниң поэзиязы. 9.15 —Хүн болгаш Хүн системазы. 9.35; 13.10 — Немец дыл. 10.05 —В. Г. Короленко — «Чер иштиниң уругларының 10.35; 11.40 —Нииттә биология. 9 класс. Улус ажыл-агыйында биология. 11.05— Бистиң садывыс. 12.10 —Төөгү. 5 класс. Уран түүлүүн болгаш шажың-чүдүлгелериниң тывылганы. 12.40 — Зоология. 7 класс. Курт-кымыскаяктар. 13.40 — «Джейраны обживают степь». Эртем-нептереддиг фильм. 13.50—14.35—А. Н. Островский—«Чаанныг». 16.00—Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Орус дыл өөренип тур бис». Национал школаларның 3-кү класстының өөреникчилеринге телешкола. 18.30 — мультфильм. 18.35 — «Чурттал-ганның аялгазы». Тыва АССР-ниң литературазының болгаш уран түүлүүнүң алдарлыг ажылдакчызы. Тыва АССР-ниң улустуң чогаалдары С. Б. Пюрбүнүң лириктиг чогаалдары. 19.05 — Делегей байдалының дугайында беседа. СЭКП обкомунуң лекторуу А. Б. Юмбуунуң чугаазы. 19.15 — «Азия төвү». Программада: «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели», «Партия организацияларынга отчёттар болгаш сонгуулалар», «Бистиң почтавыс», Медээлер. 19.45 — Телемелээлер. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуглар, чаштар!». «Тетя Валя рассказывает...» 20.20 — «Музыка киноскузуу». 20.50 — «День в Чимгане». Док. телефильм. 21.00 — «Үе». 21.30—23.15 — А. Макаенок — «Таблетку под язык». Москванын сатираның үлегерлиг театрының фильм-шизи.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Солуунуң дараазында номери сентябрь 20-де үнер.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Дүне чамдык черлерге чаңгыстаар, хүндүс чагбас. Чоон чүктен хаттың дүргени секунда-да 3—8 метр.

Дүне 0—5 градус чылыг, чамдык черлерге 1—6 градус соок болур. Хүндүс 11—16 градус, чамдык черлерге 3—8 градус чылыыр.

Кызылга чагбас. Хаттың дүргени 3—8 метр. Дүне 0—2 градус, хүндүс 13—15 градус чылыыр.

Кино

СЕНТЯБРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Даки» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Операция «Ы» и другие приключения Шурика» 9.30, 13.10, 15.00, «Воробей на льду» 11.20, «Вариант «Зомби» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Материнская любовь» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Даки» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Операция «Ы» и другие приключения Шурика» 9.30, 11.20, 13.10, «Вариант «Зомби» 15.50, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ» «Фраги — разлученный со счастьем» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«Кара-Хаак» совхозтан көдээ ажыл-агый продуктуларының сөөртүлгезиниң хемчээлиниң улгатканы-биле холбаштыр 1985 чылдың сентябрь 18-тен эгелээш эөлери Кара-Хаак, Черби суурларда чурттап турар автомашиналардан өске чиик автомобильдерни паром кежии кежирбес дээрзин Тыва АССР-ниң Арга-маяк ажыл-агый министерствозу арга-маяктарның авиарыглаашкынын чорудуп турары-биле холбаштыр Черби районунга кат чымрын 1985 чылдың октябрь 15-ке чедир хоруглаанын хамаатыларга дыңнадып тур.

Шын Редакциянын адрези:

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 9, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, «орректорларның 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3124.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографизызы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01085.

Тувинский
государственный
университет
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 218 (12918 | 1985 чылдың сентябрь 20, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

«АРАГАЛААШКЫННЫ БОЛГАШ АЛКОГОЛИЗМИНИ УЗУТКААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА» СЭКП ТК-НЫҢ ДОКТААЛЫНЫҢ КҮҮСЕТТИНИҢ ТУРАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА АЙТЫРЫГНЫ СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ ЧУГААЛАЖЫП КӨРГЕН.

Арагалаар чорукту болгаш алкоголизмни когун үзе уэуткаарыпче дартиянып углаңышкынын совет кижилер бүрүн түүлдүгүнүп, детиксиния бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалда демдеглээн. Партия, профсоюлел, комсомол организацияларына, күш-ажылчы коллективтерге, чоннуң чурттап турар черлеринге болгаш хуралдар, кеҗээге чыылдырган хуралдар, а ол шыкаш партия болгаш совет органнарга хамаатыларның чоруткан хөй санныг чагаалары бо дугайны бүзүреллиг херечилеп турар. Арагалаар чорукту болгаш алкоголизмни уэуткаарыпче углаңан организастыг, экономиктиг, административтиг хоойлу-дүрүм болгаш кижизидилгелиг хөй хемчеглерни боттандырар талазы-биле улуг ажылды төпте болгаш чер-черде чорудуп турар. Ол хемчеглерни боттандырарынга күш-ажылчы коллективтер, коммунистер, хөй-нинти, херээжемнер, хоочуннар идепкейлиг киржип турар. Арагалаар чорукка болгаш алкоголизмге удур демиселче углаңдыр ап чорудуп турар хемчеглер нинтилелге, күш-ажылчы коллективтерге болгаш ег-бүдүлерге мөзү-шынар байдалды экижидиринге, сагылга-чуруумну болгаш организастыг чорукту, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерииге таарымчалыг салдарны чедирип турар. Бо бүгүнү ажылчы чоннар бедии-биле үнелеп турар.

Социал талазы-биле айыылдыг ол чорукту уэуткаар талазы-биле партинның күжениишкинилериие хамаарыштыр бистиң инитилелливистиң чаңгыс-даа кежигүнү тоомча чок болбаан, айыттынган хемчеглерни боттандырар дээш демисел улам-на күштелип турар. Арагалаар чорукту болдуруп турар черлерниң, организацияларның, совхоэтарның удуртукчуларыг чолаачыларның болгаш механизаторларның аразынга кижизидикчи ажылды четпес чорудуп турар.

СЭКП райкому аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар кижизидилгезиниге ВЛКСМ райкомунуң, комсомол организацияларының ролүн чедир бедитпейн турар. Хөй-хөй комсомол организацияларының, башкылар коллективтериниң, а ол шыкаш аныяктарның болгаш алээди урутларның аразынга хоойлу-дүрүм үрээнин болдурбас болгаш оны чок кылыр талазы-биле назы четпээнер херектериниң талазы-биле комиссияларның болгаш инспекцияның ажылында тодаргай система болгаш турум чорук чок. Профсоюлел, комсомол комитеттери, культура-чыырдымышкын албан черлери, күш-культура-спорт организацияларының ажылчы чоннарның болгаш аныяктарның хостуг үезин багай организастап турар. Культура баазында, клубтарда корум-чурум темаларынга лекцияларны болгаш беседаларны, тематиктиг кежээлерни ховар чорудуп турар. Чорудуп турар күш-культура-спорт хемчеглерде массалыг чорук чок. Райоида чаа чайчылдарны болгаш ёзулаларны сула нептередип турар.

Корум-чурумну камгалаар болгаш хоойлу-дүрүмүг үрээр чоруктар-биле демиселди күштелдирер талазы-биле прокуратураның, иштики херектер килдизиниң, улус судунуң ажылын үндезинин-биле экижидерин СЭКП райкому ам-даа чедип албаан.

СЭКП обкомунуң бюрозу кем-херек үүлгедир чоруктар-биле демиселдиң дээштиин бедидериче, күш-ажылчы болгаш хөй-нинтиниң сагылга-чурумун быжыглаарынче, чер болганга организастыг болгаш корум-чурумнуг болур чорукту тургузарынче улганган СЭКП обкомунуң шиитпирлерин, бодунуң докладдарын боттандырып чорудар талазы-биле немелде хемчеглерни ап чорударын СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунга даваскан.

СЭКП райкому, партия эге организацияларының ажылчы чоннарның, аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш хоойлу-дүрүм талазы-биле кижизидилгезин сайзыраңгайжыдарының хеэээге улус депутаттарының Советтериниң, оларның күүскомнарының, ажылагый, хоойлу-дүрүм камгалаар органнарның, профсоюлел, комсомол организацияларының ажылын холбап дүүштүрерин экижидер, «Арагалаашкыныңы болгаш алкоголизмни уэуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладдарының негелдеэнин чедир хандырбайн турар.

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, эвилелдешкей болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдерине, улус депутаттарының крайлар болгаш областар Советтериниң күүскомнарынга, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга чугула хереглелдиң баранаарын будүрерии болгаш оларның чагыртып турар алган черлери хамаан чокка үлетпүр будүрүлгелериие ажылчы чоннарга кергүзүп турар ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээлин улгаттырарынче утланган практиктиг хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырып чорударын дүргедедирин даваскан. Арагаводка заводтарының болгаш цехтериниң чамдыктарын аарыпсес суксуннарны болгаш аъш-чем продуктуларын кылып үндүрер кылдыр эде дерип кылыр ажылды дүргедедир. Комплекстиг амыдырал хандырылга системазын

(Уланчызы 2-ги арыыда).

СЭТА-ның дыңнадыглары

УЖУДУУШКУНДА: «Салют-7»— «Союз Т-13»— «Союз Т-14»

Кораблиниң командири подполковник Владимир Владимирович Васютин, бортинженер Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры ССРЭ-ниң ужудуучу-космонавтызы Георгий Михайлович Гречко болгаш космонавт-шинчилекчи подполковник Александр Александрович Волков составтыг эки-пажи башкарган «Союз Т-14» космос кораблин космос долгемнин шинчилээриниң программазынга дүүштүр 1985 чылдың сентябрь 17-де Москванызы-биле 16 шак 39 минута турда салып үндүрерии Совет Эвилелиниге боттандырган.

«Союз Т-14» корабльди «Салют-7» — «Союз Т-13» орбита комплекизи-биле ту-

1985 чылдың сентябрь 18-те Москванызы-биле 18 шак 15 минута турда, «Союз Т-14» космос кораблиниң Владимир Джанибеков болгаш Виктор Савиныхтың башкарып чорууру «Салют-7» — «Союз Т-13» орбита комплекизи-биле ту-душтурарын боттандырып чоруткан.

Тудуштурулга белдириниң агаар эртпес байдалын хынап көргенинең соонда 21 шак 24 минута турда Владимир Васютин, Георгий Гречко болгаш Александр Волков олар станцияның иштинче киргеннер. Чер чоогунуң орбитазында «Салют-7» — «Союз Т-13» — «Союз Т-14» эртем-шинчилел комплекизинде беш совет космонавт амыдап турар.

душтурары ужудуушкун программазында кордуңген. Космонавтылар Васютин, Гречко болгаш Волков олар 1985 чылдың июнь 6-дан бээр чер чоогунуң орбитазында амыдап турар эштер Джанибеков болгаш Савиных-биле кады комплекске эртем-техниктиг шинчилелдерни болгаш шенелделерни чорудар.

«Союз Т-14» кораблиниң борт системалары таарымчалыг амыдап чоруур. Эштер Васютин, Гречко болгаш Волков олар-ның кадыкшыл байдалы эки.

Ужудуушкуннуң программазын боттандырарынче эжипаж эгелеп киришпеи.

Сес хонук иштинде кады ужудуушкун үезинде геофизиктиг, астрофизиктиг болгаш медицина шинчилелдерни, техниктиг болгаш биотехнологтуг шенелделерни чорудары кордуңген.

Планнаттынган программа ёзугаар станцияга оон ыңай амыдыл Владимир Васютин, Виктор Савиных болгаш Александр Волков улаштылаар, а Владимир Джанибеков болгаш Георгий Гречко «Союз Т-13» кораблъ-биле черже ээп келир.

Телеметриктиг информацияның түнелэ-биле алырга, «Салют-7» станцияның системалары чогумчалыг амыдап турар. Космонавтылар эштер Джанибеков, Савиных, Васютин, Гречко болгаш Волков олар-ның кадыкшылы эки.

Допчу намдарлары

«Союз Т-14» кораблиниң командири Владимир Владимирович ВАСЮТИН

Владимир Владимирович Васютин 1952 чылдың март 6-га Харьковка төрүттүнген.

Ужудукчуларның Харьковта Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры С. И. Грицевец аттыг дээди ужар чүүл училищезинге 1969 чылда ол эрсеңнп кирген. Училищени дооскан соонуңде Шериг-Агаар Күштериниге ужудукчу-инструктор болуп албан эрт-тирген. Самолёттарның эзээн каш хевирлерии башкарарын ужудуушкун ажылынын үезинде шингээдип алган.

Владимир Владимирович Васютин —1972 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү.

В. В. Васютинии космонавтылар отрядынга 1976 чылда кирген.

Ужудукчу - шенекчилерии школазын 1977 чылда дооскан. Владимир Владимирович «1-ги чергенин шерит ужудукчузу» болгаш «3-ну чергенин ужудукчу-шенекчизи» деп мергежилдерлиг.

«Союз Т» космос кораблъдерине болгаш «Салют» станцияларга ужудуушкунларга белеткелдин бүрүн курузун В. В. Васютин эрткен.

«Союз Т-14» кораблъдиң бортинженери Георгий Михайлович ГРЕЧКО

Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Георгий Михайлович Гречко 1931 чылдың май 25-те Ленинградка төрүттүнген.

Ленинградтың механиктиг институдун 1955 чылда дооскан соонуңде, конструктор бюрозунга ажылдаан. Космос техниказын чогаадып кылырынга болгаш шенээринге киришкен, инициативтиг болгаш ханы биилиглиг специалист кылдыр бодуи көргүс-кен. Физика-математиктиг эртемнериниң доктору эртем чадазын аназа 1984 чылда тыыскан.

Г. М. Гречко — 1960 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү.

Георгий Михайлович 1966 чылдан бээр космонавтылар отрядынга кирген.

Г. М. Гречко космоска ийи удаа ужудуушкуннарны: баштайгызын «Союз-17» кораблъдиң болгаш «Салют-4» станциязының бортинженерн болуп 1975 чылда, ийиглизии — 1977—1978 чылдарда «Союз-26» кораблъге болгаш «Салют-6» станцияга кылган. Эжеш экипажтың бортинженери болуп, совет-индий кады ужудуушкунга база белеткеиип турган.

Георгий Михайлович хөй-нинтиниң улуг ажылын кылып. Тайбың камгалалының совет комитединиң даргазының орадакчызы болуп турар.

«Союз Т-14» кораблиниң космонавт-шинчилекчизи Александр Александрович ВОЛКОВ

Александр Александрович Волков 1948 чылдың май 27-де Донецк областың Горловка хоорайынга төрүттүнген.

Ужудукчуларның Харьковта Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры С. И. Грицевец аттыг дээди ужар чүүл училищезии 1970 чылда дооскан соонуңде Шериг-Агаар Күштериниге ужудукчу-инструктор болуп, албан эрттирген. Самолёттарның эзээн каш хевирлерии башкарарын, ужудуушкун ажылынын үезинде шингээдип алган. «1-ги чергенин шерит ужудукчузу» болгаш «2-ги чергенин ужудукчу-шенекчизи» деп мергежилдерлиг.

А. А. Волков — 1973 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү.

Александр Александрович космонавтыларның отрядынга 1976 чылда кирген. «Союз Т» корабльдерге болгаш «Салют» станцияларга космос ужудуушкуннарын кылырынга белеткелдин бүрүн курузун эрткен.

СЭКП ОБЛАСТЬ КОМИТЕДИНИҢ БЮРОЗУНДА

СЭКП обкомунуң бюрозунуң ээлчеглиг хуралынга «Корум-чурумну экижидер болгаш хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар-биле демиселдя күштелдирер талазы-биле партия Чөөн-Хемчик райкомунуң ажылынын дугайында» айтырыгны чугаалажып көрген. Партия Чөөн-Хемчик райкому ол талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар деп хүлээп алган доктаалда демдеглээн.

Ооң-биле кады СЭКП райкому корум-чурумну, күш-ажылчы болгаш хөй-нинтиниң сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле хемчеглерни ам-даа чедир албайн турарын демдеглээн. Партиянын, профсоюлелдиң, комсомолдуң чамдык организацияларының, күш-ажылчы коллективтер, оларның удуртукчуларының Советтериниң комиссияларының боттарының ажылын болуур-чогуруу-биле көргүспейн турар. Оларның чамдыызы инициатива чокка ажылдап, оларга берген эргелерии чедир ажылдавайн, хөй-нинтиниң чогуур корум-чурумун хандырбайн турар.

Социалистиг өнүүнү камгаларын хандырары дээш дээштиг демиселдя партия райкому, райкүүском ам-даа чедип албаан. Чедирген караажа-когаралды дедир эгидерп мурнукузу ышкаш куду деңмелде хевээр арткан.

Районуң партия, совет органнары «Арагалаашкыныңы болгаш алкоголизмни уэуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладдарының негелдеэнинге дүүштүр бодуңун ажылын ам-даа ооңум эде тургузуп турар. Арагалаашкын-биле, ескеда хоралыг болуушкуннар-биле демиселге эш, хуу судтары, эки тура улусчу дружиналар, улус депутаттарының Советтериниң комиссиялары боттарының ажылын болуур-чогуруу-биле көргүспейн турар. Оларның чамдыызы инициатива чокка ажылдап, оларга берген эргелерии чедир ажылдавайн, хөй-нинтиниң чогуур корум-чурумун хандырбайн турар.

Социалистиг өнүүнү камгаларын хандырары дээш дээштиг демиселдя партия райкому, райкүүском ам-даа чедип албаан. Чедирген караажа-когаралды дедир эгидерп мурнукузу ышкаш куду деңмелде хевээр арткан.

Районда автотранспортка авария кылыр чоруктар эвээжээн. Партия организациялары, чамдык бүдүрүлге черлериниң, организацияларның, совхоэтарның удуртукчулары чолаачыларның болгаш механизаторларның аразынга кижизидикчи ажылды четпес чорудуп турар.

СЭКП райкому аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар кижизидилгезиниге ВЛКСМ райкомунуң, комсомол организацияларының ролүн чедир бедитпейн турар. Хөй-хөй комсомол организацияларының, башкылар коллективтериниң, а ол шыкаш аныяктарның болгаш алээди урутларның аразынга хоойлу-дүрүм үрээрин болдурбас болгаш оны чок кылыр талазы-биле назы четпээнер херектериниң талазы-биле комиссияларның болгаш инспекцияның ажылында тодаргай система болгаш турум чорук чок. Профсоюлел, комсомол комитеттери, культура-чыырдымышкын албан черлери, күш-культура-спорт организацияларының ажылчы чоннарның болгаш аныяктарның хостуг үезин багай организастап турар. Культура баазында, клубтарда корум-чурум темаларынга лекцияларны болгаш беседаларны, тематиктиг кежээлерни ховар чорудуп турар. Чорудуп турар күш-культура-спорт хемчеглерде массалыг чорук чок. Райоида чаа чайчылдарны болгаш ёзулаларны сула нептередип турар.

Корум-чурумну камгалаар болгаш хоойлу-дүрүмүг үрээр чоруктар-биле демиселди күштелдирер талазы-биле прокуратураның, иштики херектер килдизиниң, улус судунуң ажылын үндезинин-биле экижидерин СЭКП райкому ам-даа чедип албаан.

СЭКП обкомунуң бюрозу кем-херек үүлгедир чоруктар-биле демиселдиң дээштиин бедидериче, күш-ажылчы болгаш хөй-нинтиниң сагылга-чурумун быжыглаарынче, чер болганга организастыг болгаш корум-чурумнуг болур чорукту тургузарынче улганган СЭКП обкомунуң шиитпирлерин, бодунуң докладдарын боттандырып чорудар талазы-биле немелде хемчеглерни ап чорударын СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунга даваскан.

СЭКП райкому, партия эге организацияларының ажылчы чоннарның, аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш хоойлу-дүрүм талазы-биле кижизидилгезин сайзыраңгайжыдарының хеэээге улус депутаттарының Советтериниң, оларның күүскомнарының, ажылагый, хоойлу-дүрүм камгалаар органнарның, профсоюлел, комсомол организацияларының ажылын холбап дүүштүрерин экижидер, «Арагалаашкыныңы болгаш алкоголизмни уэуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладдарының негелдеэнинге дүүштүр бодуңун ажылын дүргени-биле эде тургузар, мангыстадчак чорук болгаш катап кем-херек үүлгедиглери-биле демиселди күштелдирер.

СЭКП обкому социалистиг өнүү-хөреңгиге шоглаш семзорининң бүгү оруктарын дугларлаар, ажыл-агыйжы эвээ, тотчеглекчи чорукту, меге санту немей бижнир чорукту уэуткаар, чоннуң байлаан хумагалаг көөрүнге ажылчы чоннарны кижизидер талазы-биле организакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдирер талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алырын негээн.

Элээди уруглар-биле, аныяктар-биле туе-туе профилактиктиг ажылдың дээштиин бедидерииниң, профсоюлел, комсомол организацияларының, школаларның болгаш профтехучилищелериниң башкылар коллективтериниң, өг-бүлеге болгаш школага дуза чедирер чөвүлелдериниң, культура албан черлериниң, күш-культура-спорт организацияларының, назы четпээнер хереқтериниң талазы-биле комиссияларның күш-культура, спорт ажылын болгаш инспекцияларның ажылын күштелдириринің, массалыг болдурарын хандырарының эргежок чугулазын айытқан.

СЭКП райкому, райкүүском эки тура улусчу дружиналарың, эш хуу судтарының, арагалаашкын-биле демисел чорудар комиссияларның, корум-чурум камгалаарының хөй-нинти пунктуларының, профилактика чөвүлелдериниң ажылын идепкейжидер талазы-биле практиктиг хемчеглерни боттандырып чорудар ужурлуг.

Арагалаашкыныңы болгаш алкоголизмни уэуткаар дугайында партияның болгаш чазактың докладдарын күүседир талазы-биле СЭКП Кызыл хооркомунуң болгаш Сүт-Хөл райкомунуң ажылын чугаалажып көрген.

Партия Кызыл хооркому, Сүт-Хөл райкому, улус депутаттарының хоорай, район Советтериниң күүскомнары, партия, профсоюлел, комсомол организацияларының, хоойлу-дүрүм камгалаар, ажыл-агый органнары арагалаашкыныңы болгаш алкоголизмни уэуткаарыпче, араганы кижилериниң боду бүдүрерии чок кылырынче, арага садарынга корум-чурумну тургузарынче, күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш хөй-нинтиниң корум-чурумун үрээр чорук-биле демиселди күштелдирерииче улганган хемчеглерни боттандырып чорудуп турарын СЭКП обкомунуң бюрозу демдеглээн.

Ооң-биле чергелештир партия Кызыл хооркому, Сүт-Хөл райкому арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер айтырыглар талазы-биле партияның болгаш чазактың докладдарын долузу-биле күүседир дээш партия, совет, профсоюлелдер болгаш комсомол организацияларын-дан ам-даа четпес негеп турарын СЭКП обкомунуң бюрозунга айытқан. Чамдык партия организациялары ындыг хоралыг болуушкуннар-ны баш удур болдурбас болгаш уэуткаар талазы-биле айыттынган хемчеглерни эргежок чугула организакчы болгаш кижизидикчи ажыл-биле быжыглавас, күш-ажылчы коллективтерии, корум-чурум камгалаар органнарын, медицина-эмчи албан черлериниң болгаш хөй-нинтиниң ролүн коңнак бедидип турар. Кижилериниң араганы боттары кылып белеткээрии уэуткаар талазы-биле хоойлу-дүрүмде айытқанын негелдерии амыдырала чайгылыш чок, шынгыыза-биле боттандырарынга чогуур контрольду тургуспаан.

Арага аймаан садарынга кызыгаарлаашкынны кылган чорук партия организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниң чамдык удуртукчуларының арагалаашкынны уэуткаар талазы-биле ажылга таваарлал. ооңургаар чоруун болдурбас болгаш удур болдурбас болгаш уэуткаар талазы-биле айыттынган хемчеглерни эргежок чугула организакчы болгаш кижизидикчи ажыл-биле быжыглавас, күш-ажылчы коллективтериниң, корум-чурум камгалаар органнарын, медицина-эмчи албан черлериниң болгаш хөй-нинтиниң ролүн коңнак бедидип турар. Кижилериниң араганы боттары кылып белеткээрии уэуткаар талазы-биле хоойлу-дүрүмде айытқанын негелдерии амыдырала чайгылыш чок, шынгыыза-биле боттандырарынга чогуур контрольду тургуспаан.

Арага аймаан садарынга кызыгаарлаашкынны кылган чорук партия организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниң чамдык удуртукчуларының арагалаашкынны уэуткаар талазы-биле ажылга таваарлал. ооңургаар чоруун болдурбас болгаш

(Уланчызы 2-ги арыыда).

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

(Төнчүүү. Этээи 1-гн арыыда.)

түргүварыыче оова кичээлгейин угландырар, ачы-дуза чедирериниң ажылыы калбартыр болгаш сайзырангайжыдар, чоннуң улам улгадып турар хереглелдерин хандырарын чедип алыр.

Эвилелдешкен болгаш автономнуут республикаларның Министрлер Совуделдерин, чер-чер Советтериниң күүскомнарын, ССРЭ-ниң Садыг министерствозун, Центросоюзну, садыг четкилерлиг министерстводар болгаш ведомстволар арагаводка кылыгларын садарын чурумчудар, оларны садар талазы-биле доктаатказ чурумну ыяш-да күүседир, оларның-биле чижээ садыг кылыр болгаш еске-даа үүлгедиишкиннерин кылыр чоруукту болдурбазының байдалын түргүзар талазы-биле немелде хемчеглерни боттандырып чорудар ужурлуг. Эвиртпес суксуннарны, квасты, мороженоени, чаа нагааларны, кат-чимисти болгаш виноградты будүрерин болгаш доктаамал база үүрмектеп садар садыг четкилеринге садарын дыка калбартырын хандырар. Нинтиниң чемненилгезинин улуг эвес тускайжыттынган будүрүлгелериниң четкилерни идепкейлин-биле калбартыр, ол сорулгага тускай өрээлдерни болгаш бажыңнарның бирги каттарын ажыттаар, ажык шөлүүгештерге кафелерни болгаш садыг хандырылгазының ескедаа чердерни организастаар. Кулинариялың, кондитер кылыгларың, чартык фабрикаттарны болгаш еске-даа продукцияны будүрүп үндүрериниң хемчээлин улгаттырар, оларны сайгарарын ковүдедир талазы-биле хемчегзерни ап чорудар. Ол сорулгаларга эргежок чугула дериг-херекселдерни будүрүп үндүрерин улам көвүдедирин көөр.

Арага аймаан сайгарарының хемчээлдерин үүрмектеп садар бараан саарылгазында ужулбушаан, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин планнарынга үүрмектеп садар бараан саарылгазын планнарын 1986 чылдан эгелеп боттандырары чүүлдүг деп санап көрген. Садыгның, нинтининг чемненилге будүрүлгелериниң болгаш организацияларымның, а ол шыкаш оларны эргелеп башкарар органнарның ажылдакчыларының ажылчорудулгазын үнелеп көөрүн, а ол шыкаш материалдыг идиг бериишкинин арага аймаан сатказ хемчээлдерни киириштирбейн боттандырар.

Арагалаар чорук-биле холбашкан хоойлу-дүрүм үрээшкиннерииге удур демиселге боттарының хүлээлгелерни хоойлу-дүрүм камгалаан органнарның ажылдакчылары ак сеткилдиг күүседирин, алкоголизмге удур хоойлужудулганы шыгыны сагымрын хандырар: нинтилелге ажыктыг күш-ажылдан ойталап, күш-ажылчы эвес орулгаларбиле чурттап чоруур кижилерге хамаарыштыр дрештиг хемчегзерни алыр сорулгалыг ССРЭ-ниң Прокуратуразының, ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң, ССРЭ-ниң Юстиция министерствозунуң ажылын күштелдирериниң эргежок чугулазы оңзалап демделеттинген. Прокуратура, милиция болгаш суд органнарының ажылынга холбаштырыгаяы, арагалаар чорукка удур демисел талазы-биле комиссиялар, улусчу дружиналар, эш хуунун судтары, хөй-нинтининг еске-даа организациялары-биле оларның дем каттыштырып ажылдаарын экижидери чугула.

Хоойлу-дүрүм үрекчилерге кеземчеге чайлаш чок таварыкырын чедип алыр.

Наркологтуг диспансерлерниң, будүрүлгелерге болгаш организацияларга салбырларының, кабинеттерниң четкизин улам ыяй хөгжүдер талазыбиле ажылды ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозу совет болгаш ажыл-агый органнары-биле кады чер-черге идепкейжидер, оларның ажыл-чорудулгазының ажыктыын бедидер, профилактиктиг ажылды болгаш алкоголизмге удур пропагандаиы шинтпирлиг өжүжидер ужурлуг.

Ажылчы чоннарның эң ажыктыг дыштанылгазын организастаар талазы-биле чогуур идепкейлиг чорукту хөй совет органнар, профвилел, комсомол организацияларының ам-даа илергейлевейн турарын докталда демделеттинген. Культура албан чергелериниң болгаш спорт дериишкиниериниң чамдыызы мурнуку хевээр долу хемчээлге чедир ажылдавайн, хаая эвес өскөр ажыгдаттыныы турар. Алкоголизмге удур чадчылдарны оожум иептерелиң турар. Концерт ажыл-чорудулгазын, фильмер прокадын четпес идепкейжидин, туризмни болгаш экскурсиналарны шүшпеп калбартып турар.

ВЦСПС, ВЛКСМ ТК, ССРЭ-ниң Культура министерствозу, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң чанында Күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитет чогаадыкчы эвилелдер-биле, эки тура нинтилелдери-биле демнежип алгаш, ажылчы чоннарның камиктың мурнунда аныяктарның хостуг үезин олариың эрге-ажыктарын хандырар үүлдерге ажыглаттынган турарын чедип алыр ужурлуг. Клуб албан чергелери болгаш спорт дериишкиниери кежээки үеде, дыштанылга болгаш баиырлал хүнеринде улам-на хөй ажыглаттынган турар кылдыр оларның ажылдаар чурумун өде тургузары чугула. Культураның болгаш дыштанылганың парктарына, хоорайлар сесерликтерине, шөлдеринге, чурттаганның микрорайоннарына, дыштанылга базаларына оркестрлериң, бот-тывыыгыр ураи үүүл коллективтериниң, театрларның алкоголизмге удур утгалыышкынның шинелериг ойнашкыннарын организастаар, массалыг байырлалдарны, концерттерни, спорт маргылдааларын чорудар, чоннуң сонуургалын ёзугаар клубтарны тургузар. Аныяктарның нинти чурттаага черлериниге культураның, спортжадыкшыдылганың ажылын тодаргай сорулгалыг болгаш ханы утка-шынарлыг кылдыр чорудар. Дыштанылга болгаш байырлал хүнеринде ажылчы чоннарның дыштанылгавын организастаарының тускай планнарын хоорайларга болгаш чурттакчылыг черлерге ажылдаа кылыры база боттандырары эргежок чугуя деп санаан. Дыштанылганың коллективтиг болгаш өгбүле хевирлерин бүгү талабиле деткинр. Во керекке башкарыкчы рольду улус депутаттарының чер-чер Советтери ойнаар ужурлуг.

Арагалаар чорукка болгаш алкоголизмге удур демиселдиң айтырыгларын бүгү талалыг чырыдарын үргүлчүлеринге, чер-черниң парлалгавын идепкейжидерин ССРЭниң Күртелерадиозузга, төп солуннарының болгаш журналдарның редакцияларынга сүмелээн. Амыдырал-чурттагага арага ишпес чорукту бадыткаар талазы-биле партия, совет, профвилел, комсомол организацияларымның, күш-ажылчы коллективтеринең ажылының эки дуржулгазын пропагандалаарыиче оиза кичээнгейин угландырар. Арагага хандыкшаанарыны, а ол шыкаш боттарының албан-хүлээлгевин ёзугаар төлептиг амыдырал-чурттагага дээш демиселдя баштаар хүлээлгелиг, мичалзажок оиу кылбайн турар албан-дужаалдыг кижилерни эптеш чок ёзубиле шүгүмчүлээр. Алкоголизмге удур хоойлужудулганы сагып турарынга хөй-нинтининг калбак контролюн боттандырарынга идепкейлиг киржир.

Арагалаар чорукка болгаш алкоголизмге удур демиселче утланган бүгү-эвилел болгаш республика хоойлужудулгазын сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглерни СЭКП Төп Комитеди чүүлдүг деп санаан болгаш бо демиселге күш-ажылчы бүгү коллективтер, хөй-нинти организациялары, совет хамааты бүрүзү улам-на идепкейлиг киржир дээрзиие бүзүрелди илергейлээн.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

МИНСК. Запорожьеның АЭСзиниң тудуунче трансформаторлар подстанцияларының дериг-херекселдерни Минскиниң Козлов аттыг электротехниктиг заводундан хуусавадын эрте чүдүрүп чоруткан. Күш-ажылды дешилгелиг арга-биле организастаан чорук ол будүрүлге черинге иштики курлавырларны калбаа-биле ажыглаар арганы берип турар. 60 ажыг коллектив бригада керээи-биле ажылдаар аргаже цилгээн. Ровиишуң, Хмельницкийниң болгаш Чернобыльскийниң атомнуг электри станцияларынга продукцияларны база хуусавадын эрте белеткеп турар.

АШХАБАД. Ол хоорайнын № 3004 пассажир автопарыгында депутаттарның савалын ёзугаар тургускан мурнакчы дуржулга школазында ажылдаар чер бүрүзүнге компалга курлавырларын тывырынга середин турар. Ында чолаачылар бригадаларында шуптузунда компалга болгаш хумагалалга саларын ажыткан.

(СЭТА).

БАШТАЙГЫ ЧЫЛЫНДАН-НА

Чолаан-оол Норбуйович биле Долума Чүлдүмовна Ооржактар Бии-Хемниң «Хадың» совхозка малчыннаандан бээр ам 8 чыл четкен. Олар үгүндан малчын, ол ажылды эки билир болгаш, ыяк болганындан баштайгы чылында эгелеп планнын онаалдазын ажыр күүседип, совхозтуң мурнакчы малчыннарының одурүүнга киргеннер. Кызымак малчыннар бо чылын база эки түнелдерин чедип ап, төрүүр үүс хойдан-на ыяча хураганны камгалап, бир хойдан 3,2 кг дүктү кыргын, социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткеннер.

Хоочун малчын Чолаан-оол Ооржак үүгле бодунуң ажыл-амыдыралын долгандыр хайгаараарынга чүткүлдүг эвес, харын чанында еске аныяк малчыннарга үлегер-чижээн көргүзүп, ажыктыг сүмелерни берип келген. Чижээлээрге, Орузанда кады чурттаи орар аныяк малчын Кек-оол Дамчай дагдынык-чызы-биле кожа дөрт чыл чурттап, малчынналп, оон арга-сүмезин шингээдип, эки көргүзүүлерни чедип ап келген. Ол бо чылын дагдынык-чызындан-даа эки түнелдерлиг болган. Ол шыкаш Чолаан-оол Норбуйович комсомолчу малчын Сергей Ооржакка кыс хураганнарын хүлээдип бергеш, хайгаарап, дузалажып келген. Оон бээр ийи чыл эрткен. Аныяк малчын ам — СЭКП кежигүнүүте кандидат, кодаа Советтиң депутады.

Дуржулгалыг малчын от буле Чолаан-оол болгаш Долума Ооржактар бо чылын 30 тонна сигенин, 15 тонна өдекти белеткеп алганнар, а кыштаанын үүрмек септелгезин чайлаглап көжер мурнунда-ла кылган. Оларның хою декабрьда төрүүр. Хоочун малчыннар адаа ыяк белеткелдиглер.

С. ДАҢГАА.

ОЛАРНЫҢ КИРЖИЛГЕЗИ

Кызыл районда Баян-Кол суурнуң херээжен ажылчиларн совхозтуң бүгү участоктарында ажылдап турар. Мал чемненинң белеткелиге идепкейлиг киржип келген. Суурнуң үүс ажыг херээжендери үш хүн дургузунда мал чемненин белеткежиргиге организастыг киргижеп. Оларның күжү-биле мынан 645 тонна сенажты салган. Сигеи кезилдезинге, ону болуп сенажтарынга «Аллга», «Енисей», «Хүнчүгеш» болгаш оон еске-даа агитквартираларның бригадалары эки ажылдан, 100 ажыг тонна сигенин белеткээн.

Баян-Кол суурнуң херээжендери ажылдан алган акшазын культурлуг дыштанылгаларга ажыглап турар. Олар төөгүлүг чер Шушенскоеже болгаш Тываның үлегчүрүүнүң төптери болур Ак-Довуракче, Хову-Аксыиче экскурсиялар, ны организастааннар. Орус, тыва болгаш оон еске-даа националдарның улузун чыны алташ, найырал кежээлерии, аныяктарның Москва фестивалынга тураскаактан кежээлерин эрттиргеи.

Ол суурда тудуп турар 600 ажыг уруглар өөренир школайны ажыглалга киирериниче суурнуң херээжен чоннуң күжүн база мөөнүзүн.

ЧУРУКТАРДА: Баян-Кол суурнуң чем садымында мурнакчы садыгжы Людмила Борзук; школа тудуун дүрген доозарынга шалып үлүүн киирип турар херээжендер.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

СЭКП ОБЛАСТЬ КОМИТЕДИНИҢ БЮРОЗУНДА

(Төнчүүү. Этээи 1-гн арыыда.)

Кызыл хоорайның чамдык күш-ажылчы коллективтеринде ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның будүрүлге черлериниге эзирик байдалдыг кээрииң болгаш оон ужурундан ажыл шагы үзүп, ирогудаар таварылгалары ам-даа үзүткаттынмаан. Сүт-Хөл районда арага аймаан садыглаарының хемчээли ам-даа кызырыйбайн турар. Од районга, бо чылдың июнь-август үелеринде 1984 чылдың он-ла үезинге деңзээрге өзирик кижилерниң кылган кем-херек үүлгедиишкиннериниң саны көвүдээн. Арагалаашкынга удур демисел чоруудар талазы-биле комиссиялар болгаш улус депутаттарының район, кодаа Советтериниң күүскомнарының чанында административтиг комиссиялар күш-ажылчы коллективтерге, чоннуң чурттап турар черлериниге чамдык кижилериниң арагалаашкын-биле холбашкан херектерии шалыпкын ёзу-биле чугаалажып кербейн турар.

Кызыл хоорайның, Сүт-Хөл районнуң чамдык күш-ажылчы коллективтериниң хоойлу-дүрүмде кердүнген хемчеглерии арагачыларга хамаарыштыр долу хемчээлдии-биле ажыглавайн турар.

СЭКП Кызыл хооркому, Сүт-Хөл райкому, партия организацияларының ажылчы чоннарның, аныяктарның хостуг үелерии организастаар талазы-биле ажылды оожум ээде тургузуп турар. Күш-ажылчы коллективтерде, школаларда болгаш өөредилге черлериниде боттывыыгыр ураи үүүл болгаш мооп сонгаар-даа ап чорудар.

Оларның аразында алкоголизм-биле болгаш арагалаашкын-биле демисел чорудар хемчеглер чугула черии эзлеп турар. Ол онза нарын болгаш чугула айтырыгдан партия аткаар баспас. Телевилеттингеп хемчеглер боттанган турар.

Коруи-чуруумну чер болганга тургузары, сагылга-чурумну, организастыг чорукту база харысаалганы быжыглаары дээш демисел кыска хуусавадын кампанижы эвес, а партиявың чайгылыш чок, өскерилбес шугуму-дур. Ону ол шугуму, бүгү чоп үүүлдүгүнүп базә деткип турар.

Бистиң өске улуг курлавырывыс — кала-даа база бүгү-де үүүлдерге эң ыяшгы кампалга: дириг күш-ажылды, чиг этти, материалдарны, энергияны кампаарыдыр. Будүрүлгее болгаш амыдыралга кампалга-дыр. Ажаан алымшкын, сөөртүлге, шыгжаан, болбаазырадын база ажыглаан турда, эвээш эвес продукцияны чидирип турар кедээ ажыл-агыйда ол айтырыг онза чидии-биле тургустунуп турар. Эң-не улуг, чүге-даа деңнеп четтинмес байлакты — хлебти малга чем кылдыр берип турарын, харын оон-даа дора, ону бок төгер черже октап тураарын көөрү кончуг-ла харааданчыг-дыр. Будүрүлге болгаш аъш-чем артынчыларын, ийиги чергенин чиг эдин (демир артынчыларын, савазын артынчыларын болгаш өскелерии-даа) багай ажыглап турар.

Ооп-биле кады кампалгалыг болгаш хумагалыг чорук дээш походта улустуң чаа-чаа массаларының, будүрүлгелер болгаш каттыжышкынкар коллективтериниң киржип турарының барымдаазы кижиниң өөртпес аргажок.

Кампалга херээже эртемнин болгаш техниканың депшилгези улуг аргаларны ажыдып турар. Эвээш артынчылыг, артынчы чок, чиг этти, энергияны болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүге чедир оң улуг болгаш алдарлыг орукту эртжеп.

Бо хүниерде социал-экономиктиг хөгжүлдеии, чүнүидаа мурнунда эртемнин болгаш техниканың бүгү депшилгези дээш калбарып чоруп турар чарыштын хереглерии боов турар бис. Оон инициатору чиик автомобильдер будүрер талазы-биле Волга каттыжышкыны («АвтоВАЗ») болган. Ол инициативаны СЭКП ТК чүүлдүг деп көрген. Ол калбаабиле иептерээи: күш-ажылчы чаршыче хөй-хөй будүрүлгелер болгаш каттыжышкыннар, министерстводар киргеп. Ол комплекстиг будүштүг болуп турар. Ук талазы-биле ылап тодаратыгаи будүрүлгеиии, темпилерии өстүрер, эң-не сайзырангай машиналарны болгаш механизмнерии тургузар, курлавырларны кампаар талазы-биле тодаргай хүлээлгелерии ап турар.

Ол хүлээлгелерии планны бадылаакының сөөлүнде эвес, а ону бадылаарының мурнуида ап турарын демделеп каары чүгула. Олар планның төлевилелиидеи бедик болгаш планга киирипкенде, ам хоойлу мыкаш күштүг болуп турар. Олар үндезилеттингеп, санаттыгаи болгаш чазалга херек чок болуп турар. Олар — чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң херээи совет кижилерии боттарының хууда херээ кылдыр көрүп турарының база бир херечизи.

5. НИНТИЛЕЛ ХАРЫЛЗААЛАРЫН САЙЗЫРАНГАЙЖЫДАРЫ

Эртем-техниктиг депшилгеге, планнаашкынны болгаш эргелеп башкарылганы эки-жидеринге үндезилээш, материал-техниктиг базаны улам ыяй быжыглаары болгаш хөгжүдеи социал сорулгаларны шинтпирлээрии дүргедедириие, нинтилел харылзааларының бүгү системазын, хамыктың мурнунда экономиктиг, будүрүлге харылзааларын сайзырангайжыдарынга бижыг үндезии болуп турар.

Социалистиг нинтилелде будүрүлге харылзаалары боттарының будүжүнүп талазыбиле будүрүкчү күштериин характеринге дүгжүп турар. Оларның нинтилел характеринге хувааллданың нинтилел хевирлери дүгжүп турар. Ооп-биле чергелештир оларның аразында антагонистиг эвес характерлиг биядыкгир чөрүлдээлер бар болуп турар.

Социализмниң үезинде будүрүлге харылзаалары кижилерниң дем каттыштырып ажылдаарының, экономиктиг харылзааларының тудуштурукчузу болуп турар, мынаарга ол тудуштурукчунуп чамдык кезектери будүрүкчү күштериң хөгжүлдеии-биле деиге чоруп четтикпейн, эргижиреп турар. Ооп түнелиидe олар будүрүкчү күштерге дүүшпейн, социал-экономиктиг хөгжүлдеии мооидактай баар. Ол чөрүлдээлерии чогуур үезииде илередекеш, чайладыры чугула.

Будүрүлге харылзааларының чамдык кезектерии, талаларын өскертириниң эргежок чугулазы 70 чылдарның төнчүүиде — 80 чылдарның өгээиде чогуур үезииде эскертинмээн, мынаарга ол чорук таварымча чок объективтиг байдалдар-биле (делегей байдалы, курлавырларның өртек-үнезиниң улгатканы болгаш оон-даа өске) холбаштыр экономиктиг хөгжүлдеиин темпилериниң оожумнаарынга чедирген. Ол дээрге, хамыктың мурнунда будүрүлгеии болгаш күш-ажылды организастаарының планнаашкынының болгаш идиг берииишкиниин хевирлериие хамаарыжып турар. Биргээр чугаалаарга, ажыл-агый механизминге. Оиу экижидериичe угланган хемчеглерии партия боттандырып турар. Социалистиг өөчүүиң хевирлерии, төпчүткен планнаашкынның болгаш материалдыг идиг берииишкиниериин, хуваалдаа харылзааларының системазын сайзырангайжыдып быжыглап турар. Будүрүлгеиің нинтилел чепсек-керекселдери-биле будүрүкчүүиң бодуи улам-на тудуш холбаштырар, нинтилел байлаашкың коллективтиг ээзиниң сагыш-сеткилии анаа быжыглаар, чоннуң эрге-ажыы колдадыр рольдуг байдалга киижиии, коллективтиг болгаш нинтилелдиң эрге-ажыктарын идепкейжидер, тавырымчалыг кылдыр холбаштырар дээш оиу кылып турар.

Чоннуң чаагай чорууи чайгылыш чокка бедидер чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң алыс утказы кылдыр партия санап турар. Оиу чедип алыр төлөзүе, материалдыг болгаш уган-бодал байлактарын хуваарынга хамаарыштыр социал чөптүг чорукту быжыглаарынче угланышкынны чайгылыш чок чорудар, хуваалданың механизмнин депшештирилгеден болгаш күш-ажылчы эвес орулгалардан арыглаар талазы-биле дээштиг хемчеглерии алыр, ажылдакчы болгаш коллектив бүрүзүнүң материалдыг байдалы оларның күш-ажылының түнелдериидеи хамаарылгалыг болуруи хандырар херек.

Хуваалдага чөптүг чорукту-тун, ажылдан кылганының саныидан болгаш шынарындан хамаарыштыр төлевиринии принцивиидеи ойталаашкыннар күш-ажыл болгаш күш-ажыл талазы-биле идепкей чок чорук, мөөү-шынарның норма-чижектериниң үрээшкиии, орулгаларның катап хуваалдазының чажыт хевирлери, нинтилелге эвээшти бергеш, оортан хөйүү алырынче чүткүүшкүи ышкаш, мындыг болуушкуннарга чедирер аваар. Ол болуушкуннарга удур демиселдии күш-ажыл хемчээшкиннииге контрольду күштелдирериниң аргазы-биле, хереглелдиң хемчээшкиии-биле, кижилидилгеиин чепсектери-биле, хоойлуиуң күжү-биле чорудуп болур болгаш чорудардаа ужурлуг.

Нинтилелдиң политиктиг системазын партия сайзырангайжыдып, эргелеп башкарылгага, нинтилелдерии белеткөрииге, чугаалажып көөрүүге, хүлээп алырынга болгаш боттандырарынга ажылчы чоннарның улам-на хөй массаларының практиктиг боттуг киржилгезин хандырар дээш демократиизмы, чоннуң социалистиг бот-башкартының-шыкының калбартып, хамыладып турар.

ССРЭ-ниң хамааты бүрүзү эргелеп башкарылгага киржир эргелиг. Ынчалзажок ол эргеии кижилер янзы-бүрү хевирлиг кылдыр боттандырып турар. Чамдык кижилер албан-дужаалының талазыбиле профессионалдыг башкарыкчылар, удуртукчулар болуп турар. Өскелери —хөй-нинтичи эге-биле эргелеп башкарылгага киржип, Советтериниң чанында анзы-бүрү комиссияларга, ажылчы чоннарның хөй-нинти организацияларынга киржип турар. А чамдыктары киржип шыдавазының, күзел чогуиуп ааы үе чедипшеэнин чылдагааны-биле эргелеп башкарылгага киришпейн турар.

Кедээнде барып шуптузу эргелеп башкарылгага кириш-

Политиктиг беседалар

ЧУРТТУҢ СОЦИАЛ-ЭКОНОМИКТИГ

ИЙИ СОВХОЗ: байдал ийи аңгы

Күс дүшкеп. Дүшпер дыка соок боол, хырал дүжүп, даңгаар эртеп хову-шолдер кырмыга куу туман чаттыла берген чыдар анарган. Республикада дүжүт ажаалдазын эгелевээн ажыл-агый-даа чок, шупту-ла чымыштыг иште хаара туттуп-гап. Ынчалза-даа оларның чугула канпанняга хамаарылгазы, ону чорудуп турарының байдалы аңгы-аңгы боол турар. Чинек кылдыр Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы», «Ак-Туруг» совхоозтарда байдалды көрөлли.

Сентябрьның 17. Дүштекинник он ийи шак үезинде «УТКА 25 чылы» совхоозтуң № 3 хову-трактор бригадазының хову чорудааңга келирвиске, беш комбайнны башкарыкчылары үзеп-чагган, үүрмек септелгезин чоруткан турлар. Чүге ажылдавайн турарын сонуургаарывыска, дүне чаъс чаггаң, тараа ам-даа ол, дүүш соонда ажылдап эгелээрин комбайнерлер тайылбырладылар.

Ынчап турда, дүүш үезин четкей, механизаторлар чемнеңнин алгаш, комбайнларының суун төккеш, машинага олурупкаш халдың ынай боорга, кайган чыдың кагдывыс. Орай коозо турлагга катап кварвиске, комбайнар турган черлериңде турбушаан. Ол хүн бригаданың тараажылары чаңгыс-даа гектар черге тараа кеспээн, грамм-даа тараа бастырбаан.

Ол-ла турлагда Кызылдың педагогика институдунуң ажыл-агыйга шефтеп келген студентилери чүрттап турар. Бис кээп турувуста, оларның чамдымызы совхоз төвү иперер деп белеткеңген, ескелери дыштаның чыткылаар болдулар. База-ла чүге ажылдавайн турарын сонуургаарывыска, мынчага чедир оларның капуста чыып турары шелүүге чедирер машинаның келбээнин чугаалаалылар. Кежээ база-ла оларның ажыл чок хүнзээнин билип алдывыс. Дыка-ла ажыл-агыйжы эвес чорук, хүн дургузунда, ам барып кончуг чымыштыг үеде, бүдүн бригада ажыл чок хүнээн.

Турлагда радио-даа, телевизор-даа чок, солуннар ажок ошалдан келзе кээр, келбезе келбес. Ында поварлар бар-даа болза, сургуулдар аңгы чемнеңнин, боттары чем кылып турарын, продуктулар-биле хандырылга механизаторларга деңнээрге, четпезин олар чугаалаалылар.

Тараажылардан он-на хире кижи турлагга хонар, артканнары чангылай бээр. Эртең чыглып чадап, бот-боттарын маңаажын турда, үе аазын орайтаар.

Совхозтуң төп шаңы. Анаа кандыг-даа септелге болбаанын ооң эргелекчизи А. О. Сержикпей чугаалап, ол айтырыгны каш-даа катап совхозтуң директизазынга тургускаанын, мынчалза-даа ону херекке ажбаанын чугаалады. Шаңның херими чер-чери-биле кээп ужуп турар апарган, машинар-биле иттиргилеп каан. Янзы-бүрү чемнишчидилгелер, малга немелде чемгерилге кылыр концентраттар, дус, цемент, витаминниг сиген далганы дээш өске-даа үүлдер мында-мында серилер адаанда, ажык дээр-даа адаанда сүперлп берген чыдар. Бо чылгы чаа каскан 12 тонна картофель ажык дээр адаанда ирин-чыдып чыдар. Чаъстан, сооктан, изигден үрелгени ажок, баштай көргеш, эртken чылгы артып калган картофельди үндүрүп каанын ол-дур деп-даа бодаан бис. Ону хаванга чидиртир деп турар, ам каш хонар болза, ону хаван-даа чивес.

Тараа кургадыр агрегат, машиналар шупту сентеттингеп деп санадып турар. Ынчалзадаа чигиничи ажок, тараа кургадыр агрегаттың бункерлериңде эртken чылгы-ла тараа артынчылары чытпышаан. Сентеп, үзеп-чаан турган үүве болза, каракка кескү болгу дег.

Шаңның девискээрин шагда-да багайтыр бетонныын хевээр кандыг-даа чаартылга, сентелге аңаа чорутпаан. Бетон хоюдуунга салып турган сай, даш, элезин ооң кырынче үүп кээп, тараага холужуп чыдар. Шаңның мал чемниге тараа чарбалаар ажылдакчызы А. Х. Шижи-Наза мыдыг тараанны тыртыраргa, ооң-биле кады холужуп келген даштардан дзөрбенип болган ноок-ла үрели беврин хомудап чугаалап олурду.

Тараа уруп болуур ийи складтың бирээзи муң-не үүгээр, аштаттынган болза, ескези мырнай сан чок, ону аштап-арыглаарынга улуг-ла күш негеттинер аңаар. Нииткизи-биле четпес, чедир кылдыммаан үүлдер-ле хей.

Совхоз төвүнден ооң кожазы «Ак-Туругже» чоруп ора, тараа ажаан турар дөрт комбайнарга келдивис. Ажыл-агыйның девискээринге чаъс база-ла дүшкеп, мынчалза-даа ак-туругжулар аңаа сылдан, чылдагаанныр олурбаан. Шөлге тараажылар-биле чугаалажып турувуста оруктан база дөрт комбайн эрттп. Кара-Сугнуң тараа арыглаар, чүдүрер машиналар шупту сентеттингеп деп санадып турар. Ынчалза-даа чигиничи ажок, тараа кургадыр агрегаттың бункерлериңде эртken чылгы-ла тараа артынчылары чытпышаан. Сентеп, үзеп-чаан турган үүве болза, каракка кескү болгу дег.

Шаңның девискээрин шагда-да багайтыр бетонныын хевээр кандыг-даа чаартылга, сентелге аңаа чорутпаан. Бетон хоюдуунга салып турган сай, даш, элезин ооң кырынче үүп кээп, тараага холужуп чыдар. Шаңның мал чемниге тараа чарбалаар ажылдакчызы А. Х. Шижи-Наза мыдыг тараанны тыртыраргa, ооң-биле кады холужуп келген даштардан дзөрбенип болган ноок-ла үрели беврин хомудап чугаалап олурду.

Тараа уруп болуур ийи складтың бирээзи муң-не үүгээр, аштаттынган болза, ескези мырнай сан чок, ону аштап-арыглаарынга улуг-ла күш негеттинер аңаар. Нииткизи-биле четпес, чедир кылдыммаан үүлдер-ле хей.

Совхоз төвүнден ооң кожазы «Ак-Туругже» чоруп ора, тараа ажаан турар дөрт комбайнарга келдивис. Ажыл-агыйның девискээрине чаъс база-ла дүшкеп, мынчалза-даа ак-туругжулар аңаа сылдан, чылдагаанныр олурбаан. Шөлге тараажылар-биле чугаалажып турувуста оруктан база дөрт комбайн эрттп. Кара-Сугнуң тараа арыглаар, ү

САЯН ДАГЛАРЫНЫҢ ЛЕГЕНДАЗЫ

СССР-ниң күрүне цирициниң артизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Клара Овюновна Данчай-оол өөнүң ээзи Валентин Анатольевич-биле «Саян дагларының легендазы» деп номерни белеткеп тургускаш, Кызылдың көрүкчүлериниге бараалгаткан.

Херип каан сывырындак демир кыры-биле ай-хүн хереглиг кылдыр кеттингем алдын даңгына таваар кол чоруур. Ол үеде коргунчуг маңгыс көстү хонуп келгеш, уругну эремче кижи согарын оралдажыр. Даңгына маңгыска туттурбайн, сүүр халаар бизеңкеринче үне халаан ышкаш, аваангыр ураң кыдыр демир кырынга самнал ойнай бээр. Дайзын маңгыс оңу магадай берип, олче халдашкын кылырын соксадыр.

Бурунгу тыва тоолдардан уе[illegible] тогаалды бо артистер ураи-мергеи ойнап күүседир. Бо коичуг солуи көргүзүг ам-даа үргүлчүлээр болза деп, көрүкчү кижи бодап, магадап орар.

Чаңгыс өг-бүле артистер бо күүселдеии. Кызылга алдап чедип келгеи Москва облазының филармоиия артистериниң концертииниң эгезииде ойнап тургаиар. Кызыл хоорайның чурттакчылары цирк артистериниң чаа күүселдезии улуг сонуургал-биле көрүп тургаинар. Олар ам удавас Совет Эвилелиниң улуг хоорайларын эргип, чонну чаа номери-биле магададырлар. «Саян дагларының легендазы» харын-даа бүгү делегейни эргиир.

ЧУРУКТАРДА: артистер Клара Данчай-оол, Валентин Данчай-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

«БОРИС ГОДУНОВ» ДЕП ФИЛЬМНИ ТЫРТТЫРЫП ТУРАРЫ

МОСКВА. «Мосфильм» киностудиязында «Борис Годунов» дээр ийи сериялыг оңүг фильмни А. С. Пушкиниң олуи чок чогаалыңга үнделизээи, тырттырып турар.

ССРЭ-ниң улустуң артизи, ССРЭ-ниң Ленинчи болгаи Күрүне шаилаларының лауреады, Социалистиг Күшажылдың Маадыры Сергей Бондарчук оиу тырттырар болуктуг баштаи турар. Фильмниң кол оператору Ленинчи болгаи Күрүне шаилаларының лауреады В. И. Юсов.

ЧУРУКТА: Кызыл шелде. Фильмниң «Любое место» дээр болуушкуиуи тырттырып турары. Оргузуида — режиссёр С. Бондарчук.

В. МАСТЮКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Рассказ

БАШТАЙГЫ ТӨЛЕВИР

Александр ЯШИН.

Баштайгы төлевирии алгаш-ла, өөреимейн барган мен. Бо бүгү кандыг кончуг үеде болган чоор, бо бүгүиү сактыры кандыг кончуг хөглүг чоор.

Төлевир Москвадан. «Пионерская правда» солуидан келгеи чүве. Школа амыдыралының дугайында мээи бижээн чүвелерим аиаа ей-ей-леп парлаттыныр, а бир катап харын-даа «Устээи далган» деп басиым бээин үиеи, олариы совет далгандан быжырганын билип каан, буржуйнуң чивейи барганының дугайында чүве. Ол үеде дорт-ла үзелдиг буржуйлар турган-дыр ийим.

Алдавааи-даа болзумза, ол шилчиттиигеи үжеи шаа рубль мени кайгадыпкан. Бээи тээрбиден ажыг көпеек меиээ кажаи-даа чоруп көрбээи-не болгай.

Акшаиы район почтазындаи бергедежип чыткаш ап алгаш, магазиидеи конфета, пряиик болгаш пирог садып ал-ла, суурумче чүгүрүп кириптим. Кижи чүве болгай. Шылбе идиктериг мен, чылыг хевим чок болбайн, ынчаигаш чоруп олурарымга, хала чок болгаи. Ынчалзаидаа мен кылаштавайн, чүгүрүп чораан мен. Ол үеде ырлап чораан меи бе, самиаи чораан меи бе дээрзии сагыимайн-дыр мен. Бүгү орукту дургаар чаигыс-даа пряиик чивээимии сакты-дыр меи, чүге дээрге ол бүгүиү суурда аваига бүрүи чедирерии күүзээи мен. Мактаныксаи чордум: кайы хире кончугдур мен деп аан! Папироснуң аксын база часпадым—таакпылавас турдум.

Кышкы хүииер кыска, каичаар-даа чүгүрүп чоруумза, суурга дөмей-ле дүне келдим. Карааигыда бажыиияр азыглары сооктаи дызырткайнып, чоңгулардаи кывыскаи деиер хып тургулаан. Чүгле чаигыс бажында кероснииг лампа бар, ооң соңгалары өскелерден артык келгеи чүве. Школа амыдыралының дугайында мээи бижээи чүвелерим аиаа ей-ей-леп парлаттыныр, а бир катап харын-даа «Устээи далган» деп басиым бээин үиеи, олариы совет далгандан быжырганын билип каан, буржуйнуң чивейи барганының дугайында чүве. Ол үеде дорт-ла үзелдиг буржуйлар турган-дыр ийим.

Алдавааи-даа болзумза, ол шилчиттиигеи үжеи шаа рубль мени кайгадыпкан. Бээи тээрбиден ажыг көпеек меиээ кажаи-даа чоруп көрбээи-не болгай.

Акшаиы район почтазындаи бергедежип чыткаш ап алгаш, магазиидеи конфета, пряиик болгаш пирог садып ал-ла, суурумче чүгүрүп кириптим. Кижи чүве болгай. Шылбе идиктериг мен, чылыг хевим чок болбайн, ынчаигаш чоруп олурарымга, хала чок болгаи. Ынчалзаидаа мен кылаштавайн, чүгүрүп чораан мен. Ол үеде ырлап чораан меи бе, самиаи чораан меи бе дээрзии сагыимайн-дыр мен. Бүгү орукту дургаар чаигыс-даа пряиик чивээимии сакты-дыр меи, чүге дээрге ол бүгүиү суурда аваига бүрүи чедирерии күүзээи мен. Мактаныксаи чордум: кайы хире кончугдур мен деп аан! Папироснуң аксын база часпадым—таакпылавас турдум.

Керосииииг лампа бажыиың дал ортузуида астыкган болгаш аажок чырык; хөөрежиг чаи-чаа эгелзээи, ынчалза-даа таакпының дүргектелчек болгаш дээрбектелчек ыжы ам-даа тарап читпээи, а дээвиирде дыгыл хоюг болу берген чоруп турган. Кыстар, аиаада дет, холбиле аргаан өңүг, хаая ситеп сарафаииарлыг, бажын иштииииң хаиаларын дургаар олургулапкан, эргиииштериии тырыкылап, чөөк шөйтеи солагай холдарының салаларын оттургулеп ап олургулаан. Эрлер бажыңнық ортузунда бөкперлешкеи, а кайы-бир дидимии — уругиуң чанында сөгедектей олурупкан, чугаа-сооду-биле шаптыктаан-даа олурар. Сеткиидеи хаигаи кыстар сыйтылады каттыржыр. Үргүлчүлеле хуужуурлар болгаш дузаан капусте чыттаалган шыгжаг чаны, улуг орус печка ыиы карааигыда азыгда ошкашкылаар-даа. Ол кежээлериии чаагай болгаш чажыт түүлдери меиээ чап-чаа билдиимии тургаи.

Ынакшаанын Аииа оң талакы азыгның ыилыг-ла кескү эвес кухия имиртиииида олургаи чүве. Ынчалзажок ол хамыктың эң-не чаражы болбайн каичаар ийик. Ак хеидир-биле дөрбелчиииегилеп каан кызыл-шокар сарафаииыг, өөгүр көк-шокар кофталыг, бажында аржыиы чок. А шырайында — хүлүмзүрүг, чассыг, кажарзымнар, ол сапында чаактары хеиаиг ерү көдүрүү каттылап, бирээзиите сыртылаштар ойбалайнып, а карактары имирээри бергилээр. Оон ынай бажыиың дүгүи чаштай өрүп алган болгаш аажок өңүг, ынчалзажок кызыл-даа, көк-даа эвес — чиигир көк лепталыг. Карактары кылаң-кылаң, утаалгыр, имиргей, көк-көк-даа ышкаш ийик: холдары тудунгур, ажылгыр, база-ла эштиг-чымчак боор ийии оң. Эх, оларга кажаи бир дээп көрген болза аар! Оон холу-биле Аииа эргиииииң ханаларын дургаар ойлу амыраан дет чүгле хиилээр кылдыр ол хире күштүг, а солагай холуиуң салаалары үргүлчү чөөкте шимчеп чоруп турдулар.

Бажыиче кире бергеш, ооллардта баштай-ла напирозум сунгулады. Оиза чүве болбады-ла ышкаш. Ооллар папиросту төдүүзүи куруглады апкаш, таакпылап-ла үидүлер, папирос дээрге кээшпе эвес-ле болгай. Бажың иштииде ыш-даа көүдээи.

Дараазында бодум Аииам чаныига саадаптым. Кыстарның чаныига улуг эрлериии олурупгары дег саадаптым. Мурииида Аиианың чаныига кажаи-даа олуруп дидимээи бодум ам саадапканым ол. Аииа хеидир эрии олурду. Кожа олурупгарымга, элдепсиимеди-даа. Ооң-биле ам чугаалажыр ужурлуг турган.

Карианымдаи конфетти ужулгаш, саазымны часкаш, Аиианың аксыиче бодум холум-биле суп бердим. Базала оиаа чүве болбады. Аииа менче аиаа-ла көргеш, аксын ашкаш, чипкеи. Ынчаииыже ол менче көрүү кааикаи. Меии дөмей-ле эскерип каан. Дараазында конфетти далаштыбиле часкаш, база-ла Аиианың аксыиче суптум. Ол оиу чипкеш, каттырыпты. Чаактарын өрү бопуйту кодургүлээш, чараи карактары сыгдыя бергиледи.

Ынчаар-ла вайлажып эгелээи: меи оиу конфеттер-биле чемгерген, а ол каттырган. Чүге, кымиы каттырып олурары ол деп? Меии болбайн каичаар ийик! Меии ол бичии-даа эгеидирбээи. Дөмей-ле ол хамыктың чаражы, меи база бөгүи хамыктың дээреэи турдум. Ах, мен оөцбиле чугаалажып шыдаптар турган болзумза аар!

Бак-ла чүве чүл дээрге, бо удаада бодум Аииам-биле чугаалажып чадашканым болдур ийии. Ынчалза-даа ол мээи конфеттерим чипкеиде, ооң эдээиге приииктериимии уруп бердим.

Бодум прииктерим-даа, конфеттерим-даа амзаваан мен. Чүиүң ужун чүве ийик — дээдң ыиакшыл азы чиге сааиашкын бе, кырзаиыышкын азы чүректең эккиргээ бе?

Ол хөөрежиг черииден орай дүне, кажаи улус удуп калганда аи четкеш, дагаа кажаазының чанында душкан-на савац дөжекке удуп калган мен.

Эртеиииде аваам мээи чыткан черимге аи четти ол. Ол меии оттурбаан, а холдарын артында чажырыпкан турду. Бодум оттуп келген мен. Авыралдыг күжүр-ле аваимны аар! Ол төдү-ле чүвеии биляп турган. Ооң ам-даа мугулай хевээр, ынчалза-даа ондагайлыг шовва дуи оглу, ада-иезиниң хайгаралыидаи дашкаар, бир-ле черден акпатып алган. Ол дээрге харааданчыг болгаш актыг-дүктүү-биле ажылдап албаан акшалар болбааже! папиростар садып ап, боду таакпыдап, оозун өскелерге үлеп, кыстарга чүзүи-баазын чигир-чимис бараалгадып турарын ава билип алган. Херек дээрге кыстарында база четкеи ышкажыл!

— Экии, аваа!— деп аиаа чугаалады. — Чиг каапгар чүү-хөө болза!

А ол меиээ:

— Акшаиы кайыын алгаиыиы сөглеп тур, ооң?

Ынчангаш ол сестерден дүүнүг кежээиии аис-кежии сеткилимге база катап мрлап, харын-даа карактарым бээии чырып тургулаан боор. Меи, түттуиуп ыыдавайн, хөреп үидүм.

— Чогаалчы кижи-дир мен, аваа! — деп, өөрүшкүмге барык-ла оптукшуиаан чугааладым.— Меиээ төлевир бердилер. Москвадаи чоруткандырлар. Шоолуг чарыгдаваадым, сезиимге даая, сеиээ база бээр мен. А ооң соонда база чогаадыптар мен. Төлевир-ле келир болгай але?

— Сеи меиээ тоол чугаалаа — деп, аваа-хорадаи эгеледи. — Шыиын чугаалаар болзунза, дегбес мен. Акшаны кайыын алдың?

— Шыиын чугааладым ийии: мен — чогаалчы кижи-дир мен, шүлүкчү аам. Ол дээрге төлевир-дир. Чогаал ажылы аан, билдиң бе?

Мээи эргим аваам! Ооң оглуига акша-төгерик кайыын тыптып келгеиии ол камчап билириил: албан-ажыл кылбайн турар, хууда ажыл-агыйы чок, кандыг-даа ус-тывыш кылбайн турар-ла болгай. Чуртта биижик бөлгумнери элээи каш чылларда ажылдап-даа келген болза, мээи кырган ием мазыиыы биижик биябес хевээр эрттирип чорбушаан. Алаа эрткеи шагның кандыг-бир биижочизи-биле чогаалчы дээр кижилериии кайызы-даа дөмей-ле.

— Ах, ыидыг сеи бе, ядараан кулугур! — деп, авам ажыыны үидү.— Ак сеткилиибиле миииир хөөиүң чок-тур бе? Бүгү иазыиын иштииде шыиыы чажырып, арыи-шүүр чок чурттакчай-дыр сеи бе? Сеи чогаалчының кежиин союи каавытпаанымны шииме...

СҮМЕЛЕКЧИМ

«Шын» солуииуң баштайгы номери үиеиден бээр 60 чылы чоокта чаа эрткеи.

Бүгү назыиымда чугаалажып келген солуиум чүве.

1930 чылдың чайы чүве. Моол биижик биляр боорга, чаигыс чер чурттугларының «Биижочи» деп шолаларыи, кожавыс Хертек Сүрүиүң өөнче маднай бердим. Аптаразының кырында чыткан «Тываның араттың шыны» солуииу эскерип каггаш: «Солуиуларыи көрүп болур бе, акый?» дээримге, «Ужук-биижик биляр эвес, оиу каичаарың ол?» — деп кадыыг чарлык болду. Ынчалзажок зөрежип чиииип тургаш, чеишээредип алдым.

Солуииуң бир кезээ моол дылда, а ийигизи латии биижикке үндөвилеттиигеи, чаа тыва биижик-биле парлаттыигаи болду. Ол арыида чаа тыва биижиктиң ужук-алфавидии — «Бедик бажың» школазыига өөреигеиивис биижикти моол биижик-биле очулдуруп парлааиын дыка сонуургадым.

«Бо солуиуларны хайырлап көрүиерем, Биижочи! Чаа тыва биижиктиң бо ужуун дужурүп биижип алгаш, дораан эккеп берейн!» — деп диледим. «Хоржок-хоржок, оол!» — дээш, солуииу мээи холдарымдаи ушта тырттырга, солуи орулгаш, биччи диииидек кезии мээи холумда арты. «Каичаарынар ол, Биижочи, хайыран солуииу ора тыртып алыр!» — дээш дыка хомудаан мен.

«Биижик биляр эвес сеи, дужурүп биижип алыйн деп чүкүл? Кайы аразында ужук-биижиктиг апарганың ол!» — деп, ол бүзүревейи шугулдады.

Солуииу муи-не дилеп аптым. Аиырааиымиы чүге деиизөр ийик, артында бурлатарым черге дегбес чыгыы маннап олур мен. Чаа тыва биижиктиң ужеи яйи ужуун кыдыраажымга дужурүп биижип ал-ла, «биижочиниң» харамаиыи турган солуиуи чедирип бердим. «Шын»-биле өө баштай ынчаар ужуражып, танышкан мен.

Кажан, кайы чаптаи биижикке өөреиип алганың ол? — деп, сонуургаарга:

— Эрткеи кыжын «Бедик бажыңга өөреиип алган мен ийии — дээш, кыдыраажымны чоргаарланып сундум. Хөөиүг, хөөи чок көрдү. «Па, бо чүү деп биижик чүвел, оол? Мээи-не билбезим биижик-тир. Кайы чаигыс кыжын-на бо биижикти номчуп, биижип турар кыдыр өөреиип апканың ол бе? Сеии аиаа теиип турар кижи деп бодадым ышкажыл. Меиээ база дузалажыр сеи, дүүмам!» — деп ырай чымчак чугаалады.

Чаа тыва биижикти удаткаи чок биижип, номчуп турар кылдыр өөреиип аптым. Ынчангаш «Шын» солуи чаа тыва биижикке меия өөреткеи баштайгы башкым болганын утпас мен.

Бир хүи сүүиу даргазы Хемаиаа эрткеи. Ол баштай самиткаикалап киргеш, оон кликиктиг лабораитыга болгаш бактериологтуг албан черинге ажылдап турган.

В. А. Зорина — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, «Ленииградтың камгалалы дээш», «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайыныига эрес-маадырлыг күш-ажылы дээш» деп медальдар-биле шаидаткан. Күш-ажылдың хоочуиу аныяктарга төлептиг үлегерии көргүзүп чоруур.

Г. УТЕВСКАЯ, эмчи.

Ленииград.

ЧАҢГЫС ЧЕРГЕ

Бистиң коллективке — Крупская аттыг хөй профильдиг уруглар эмнелгезиниге өөрүпчүг болуушкуи болган. Ынчан бистер Валентина Васильевна Зориианың чаңгыс черге 50 чыл ажылдаанын демдеглеливис. Оон алдарлыг, үттүнмас күш-ажылчы оруу ышкаш, а ийигизи латии биижикке үндөвилеттиигеи, чаа тыва биижик-биле парлаттыигаи болду. Ол арыида чаа тыва биижиктиң ужук-алфавидии — «Бедик бажың» школазыига өөреиип алганың ол? — деп, сонуургаарга:

— Эрткеи кыжын «Бедик бажыңга өөреиип алган мен ийии — дээш, кыдыраажымны чоргаарланып сундум. Хөөиүг, хөөи чок көрдү. «Па, бо чүү деп биижик чүвел, оол? Мээи-не билбезим биижик-тир. Кайы чаигыс кыжын-на бо биижикти номчуп, биижип турар кыдыр өөреиип апканың ол бе? Сеии аиаа теиип турар кижи деп бодадым ышкажыл. Меиээ база дузалажыр сеи, дүүмам!» — деп ырай чымчак чугаалады.

Чаа тыва биижикти удаткаи чок биижип, номчуп турар кылдыр өөреиип аптым. Ынчангаш «Шын» солуи чаа тыва биижикке меия өөреткеи баштайгы башкым болганын утпас мен.

Бир хүи сүүиу даргазы Хемаиаа эрткеи. Ол баштай самиткаикалап киргеш, оон кликиктиг лабораитыга болгаш бактериологтуг албан черинге ажылдап турган.

В. А. Зорина — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, «Ленииградтың камгалалы дээш», «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайыныига эрес-маадырлыг күш-ажылы дээш» деп медальдар-биле шаидаткан. Күш-ажылдың хоочуиу аныяктарга төлептиг үлегерии көргүзүп чоруур.

Г. УТЕВСКАЯ, эмчи.

Ленииград.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

«Тывазобувьсбыт» каттыжышкыныига улуг экономист, ииик цегииге кладовщик, төп склад эргелекчизи, хаидырылга инженери дарый хереглеттиивип турар. Ажылдап турарларга чыл түиелдеригә ёзугаар акша шаималып тыпсыр.

Каттыжышкыныың турар черн: **Дружба кудумчузунда № 59 бажың, кадрлар килдизи.**

ЧАГЫКЧЫЛАРГА

«Тывазобувьсбыт» каттыжышкыныга идиктерни сентябрь 13-ке чедир хуусаалыг септээринге дужааган чагыкчыларны белеп идиктерни 1965 чылдың сентябрь 30-га чедир кээп дүрген алырынче чалап турар.

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЗА

Суг оруунга бодаарга, агаар-биле Тожуга чедери үр эвес. Ынчалзажок суг оруу Тываның бойдузуиум кайгамчык чаражы чоига бараалгадыр-дыр. Республикада кара чаигыс «Азас» турбаазазыиче чедер орук үдеи-даа марыи. 30 километр орук озал-ондакка (ханы оигулчиигилдиг, чода ажып турар тулаалыг, малгаштыг) чедирип болур байдалда. Турбаазаның ГАЗ-66 автомашииказы ол орук-биле арай боорда маднаар.

Турбааза. Ында улуг инспектор Н. Савицкая, ук черииң директору Э. Чистяков келген дыштаныкчыларын күзелдиг-биле уткуп алыр болдулар.

85-ки сезои баазага эки болбаан. Планын түгле 96 хуу күүсеткеи. Туристер биезги хевээр хөй хомудалдарны кииришпээи. Баазада амыдырал хаидырылга (электри чок) четпес. Эрткеи сезоиларның түиелиии чугаалап бээрии директордаи дилээи бис:

— «Азаска» 1968 чылдаи ажылдап эгеледим. Бо чылын директорунга ажылдадым каан. Чогум сезоииар үезииде онзагай корум-чурум хажыдышкыны болбаан, ынчалзажок четпестер хөй. Дыштаныкчылар орук багайын доктаамал хомудап келди. Баазада девискээри болгаш бажыинар чырык чок. Бо чылын Кодээ ажыл-агый министерствозу чай эгезииден-не кандыг-даа сагындырыг чокка аля-чорук кылып девискээрии хаттаи. Ооң уламыидан дерилге-даа чок, бадылаттынмаан маршрутка чоруур ужурга таварыштывыс. Кангалалдыг черниң кызыгаарын катап эде көөрүи сүмелекседим. Бо девискээрия дыка билиир мен.

Шынап-ла, турбааза директору эш Чистяковтуң сезуи хынаары чөптүг хире. Ооң күзелин кичээигейге ап, харыылап турар черлер сайгарып көөр болза эки. Орук болгаш транспорт айтырыгларын шиитпирлээри негеттиип келгеи. Тываның туризм чөвүлелиизде ооң кандыг-даа дүвүрээзиниң болдурбаалы элдептиг. Келир чылдың сезоиларында бо четпестер турбас болзуи дээш бижидивис.

О. ЗАПОЛЬСКАЯ.
Д. ЗАПОЛЬСКИЙ.
Ленииград хоорай.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 20-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40—Эртеиги гимпастика. 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпиоиады. Информастыг үидүрүлее 9.10 — Буратиноиуң делгелгези. 9.40 —«Дума о Ковпаке». Уран-чечеи фильм. «Карпаты. Карпаты...» 1-ги сериязы. 10.55 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 —«Надежный человек». Док. телефильм. 14.55 — Москва чоогуиуң кодээ суурунуң бо болгаш даартагы хүиү. 15.30 —«Тооддуң аалчылары». «Варвара-краса, длинная коса». 17.20—Орус чугаа. 17.50 —«Дем аттыштырылгазы». Тележурнал. 18.20 —«Чужие окна». Мультфильм. 18.30 — «Воздушные хлеборобы» Док. телефильм. 18.45 — Бүгү делегейде. 19.00—«Ye иеген турар». «Ол черлиге шиитпирлээр» деп бөлүктеи. Новосибирск областтың партиз болгаш совет организацияларының ажылының дүржүдагзының дугайында. СЭКП ТК-ның кежигүиү, СЭКП-ниң Новосибирск обкомуиуң бирги секретары А. П. Филатов киржир. 19.45—«Дума о Ковпаке». Уран-чечеи телефильм. 3-ку фильм. «Карпаты. Карпаты...» 2-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Анна Герман. Салым-чолу болгаш ырлары». 22.35 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпиоиады. Информастыг үидүрүлее. 22.50—РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Михайловтуң удуртулгазы-биле Төп телевидениеиии болгаш Бүгү-эвилел радиозуиуи симфоиия болгаш эстрада музыказының оркестри ойнаар. 23.25—23.45 — Бөгүи делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртеиги гимпастика. 8.15 —«Имаитас Калиииыш». Док. фильм. 8.35; 9.35—Төөгү. 4 класс. Дош кырынга тулчуушкуи. 9.05; 12.10—Англия дыл. 10.05—ПТУ сургуулдарынга. Ниити биология. Эволюция өөредилгезиниң эге төөгүзү. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7 класс. Бистиң Төрээи чурттувустуң девискээриизде эң бурунгу күрүелер. 11.05 — Поэзия. Г. Абашидзе. 12.40—Орус чугаага уран чүүл. 7 класс. Ышкы чонзары болгаш чурттуу. 13.10—13.40 — География. 5 класс. Тус черииң планы. 18.00—«Ye».

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Тыва АССР-ниң телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле Күрүне комитединиң симфоиия оркестрииииң концерти. 18.45 — Урутларга фильм. 19.05 — «Азия төвү». Программада: «СЭКП-ниң XXVII съездизиие — 27 шылыпчы декада», «Чаагайжыдылгага — хүи бүрүиүң кичээигейи». Медээлер. 19.35—Киножурнал. 19.45— Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуиар, чаштар!» «Кто ты?» Мультфильм. 20.20—Ритмиг гимпастика. 20.50—«В городском саду». Док. телефильм. 21.00—«Ye». 21.35—«Я буду ждать». Уран-чечеи телефильм. 23.30—01.05—Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпиоиады. ЦСКА —«Торпедо».

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бөгүи республикага шокар булуттаар, хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 2—7 градус соок, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг болур. Хүндүс 12—17 градус чылыр.

Кызылга чагбас, хат кошкак. Дүне 1—3 градус, хүндүс 15—17 градус ишиир.

Кино

СЕНТЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, «Опасно для жизни» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тайна третьей планеты» 9.30, 13.20, «Сыщик» 10.40, «Даки» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Лесси» 11.00, «Вариант «Зомби» 14.00, 15.40, 17.20, 19.00, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Материнская любовь» 14.30, 17.30, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Чёрная стрела» 18.00, 20.00 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

Хүндүлүг кызылчылар болгаш бистиң хоорайывыстың аалчылары!

1985 чылдың сентябрь 21-ге, субботада, Октябрьская кудумчузунга Кызылдың үлетпүр-баразын садыы күскү ярмарканы чорудар.

Ярмаркага моорлап келиңнер!

«Жигули» марканың автомашиналарын садып алырының оочурунда турар хамаатыларның кичээигейиие

1985 чылдың сентябрь 25-ке чедир үлетпүр садыының садыг кылдыиаига келгеш «Жигули» марканың автомашиназын дараазында адрестеи садып алырын дилеп түр бис: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу, 20, № 15 кабииет.

1985 чылдың сентябрь 26-дан эгелеп «Жигули» марканың автомашиналарын хостуг садып эгелээр.

ШЫН Редакциянын адреси: 667000, Кызыл, Щетиикин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 9, Телефоинары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийии ииидирээ болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54; кодээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45 солуи келбейи барганда 2-32-75 телефоиче болгаар.

Солуи неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3125.

Тыва АССР-виң Ном үидүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетиикин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01089.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1985 чылдың сентябрь 21 суббота № 219 (12919)

1925 чылда үндезилеттинген.

Өртээ 3 көпеек.

М. С. Горбачевтуң М. Койвисто-биле ужурашканы

Сентябрь 19-та Кремльге СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Финляндия Республикаларының Президентизи М. Койвисто-биле ужуражыкшыны болган. Ол ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чалаанын ёзугаар ажылы-ажыл-чорук кылыы база дыштаныр келген.

Найыралдыг беседаның үезинде совет-финляид харылзааларының моон соңгаргы-да перспективаларын, а ол ышкаш ийи хүрүмнең шинтпирлээр дээш күжениишкинни кылып турары делегейниң өөү келген элээн хай айтырыгларын чугаалажып көрген.

Совет-финляид кады ажылдажылгазы делегейниң кандыг-даа байдалдарында найыралдың болгаш бүзүрежириниң шүгүмүнүң өскерилбезин хандырар үр хуусаалыг принципиалдыг факторлэрга моондаа соңгаар үндезилеп чорудар бодалын ийи талдан бадыткаан. Мында хөлбаштыр 1948 чылдың Найырал кады ажылдажылга болгаш дуза-лажылга дугайында кеткээнин үр үеде ужур-дузалыын онзалаан демдеглээн болгаш оон күштүг болуруунуң хуусаазын XXI чүе чылдың эгелээринге чедир узаткан чорук оон бүгү принциптериниң болгаш негелделериниң амыдыралчыгын бадыткаан, совет-финляид кадай чаагай кожа-хелбээ догуунаашкыныың перспективаларын идегелдин-биле магадылаан.

Политиктиг кады ажылдажылганы, садыг-эконоиктиг, культура болгаш өскелээ элдиларга дең эргелиг харылзааларны, делегей арелазынга үре-түнелиг кады хөделиишкинни улам ыдай хамыладыры ийи чурттуң улустарының эрге-ажыктарынга, Европага айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарыныы херектериниге дүүшкен болуруунуң дугайында «Болдарын М. С. Горбачев болгаш М. Койвисто илереткен. Совет-финляид харылзаалар-ның тодарадыкчы чүүдери апарган найырал база бүзүрежир чорук совет болгаш финляид улустарның чаагай чоруу дээш каттышкан күжемишкилер-биле камгалаттынган турарын онзалап демдеглээн.

Делегей айтырыгларының талазы-биле санал-онаалдарны солужарының үезинде дайыының аймылын чайладырын, боо-чепсекти, ылангыя ядролуг чепсекти эдерер бүдүрелин сокседырын, космосту милитаризастаарын болдурбазын, бүгү күрүнелериниң тайбың ёзу-биле кады ажылдажылгазын чорударыга бүгү хемчег-биле идиг бэрии, күрүнелер аразында харылзааларга чаяырылышкынның болгаш бот-боттарыга бүзүрежириниң оруунче катаң киреири шинтпирлиг чедип алырының эргежок чугулазын бадыткаан.

Кандыг-даа идролуг чавылдырышкыныларга чаңгыс талалыг мораторийни киргеш, бодуның үлегерин эдерериңче АКШ-ты кыйгырган болгаш космос делгемнин ону милитаризаставаан байдалдарда делегейге тайбың соруглаларга шиңгээдип алырынга кады ажылдажылга дугайында айтырыгны КПОнуң Кол Ассамблеязының 40-гы сессиязының хүн айтырынга киирерин саналдаан Совет Эвилелиниң даштыкы политиктиг чаа инициативаларын М. Койвисто бедидиле үнелээн.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралының киржикчилери күрүнелериниң даштыкы керектер министрлериниң Хельсинкиге болган ужуражышкынын 10 чыл мурнунда Түнел актыда айыттынган бүгү принциптер долузу-биле күштүг болуп артыпшаанын демдеглээн. Европаның улустарының тайбыныың болгаш аймыл чок чоруунуң эргежыктарын ёзугаар бүгү күрүнелериниң ийи талалыг-дан, база хөй-ава талалыг үндезинге кады ажылдажылганың калбартыр талазы-биле күженишкинниерин улгаттырары амгы үеде онза негеттинип турар. ССРЭ болгаш Финляидиня ол улганышкын-биле идепкейлиг хөделир.

Финляидиняың Европаның Соңгу талазынга аймыл чок болгаш дең-дескн чорукту быжыглаарыңче улганган күженишкиннерин совет талаган чогумчалыг кылдыр үнелээн, ол кавы девискээрим улустар аразының дүш-күүрлүг чоруунуң болгаш месилдежишкиниерниң кавызындан дашкаар арттырарынга идиг бэрөнге белеңнин дугайын медеглээн.

М. С. Горбачев-биле М. Койвисто ССРЭ-ниң болгаш Финляидиняың удуртукчуларының хууда ужуражышкыннарының практиказын үргүлчүлээриниң чугулазын деткээн. Ындыг ужуражышкыннар совет-финляид кады ажылдажылганың принципиалдыг айтырыгларын чугаалажып база шинтпирлээр, тайбыныы болгаш улустар аразынга аймыл чок чорукту быжыглаарының айтырыгларынга дүгжүп турар арганы тывар арганы деп турар.

Президент М. Койвисто ССКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевка Финляидиняга көөр дугайында чалаан чалаанны бадыткаан. Чалаанны өөрүп четтириишкин-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫН ДҮРГЕДЕДИР

СЭКП-ниң ээлчеглиг съездизин төлептиг уткуур талазы-биле социалистиг чарыш бистиң республиканың булуң бүрүзүнде малбарган. Көдээниң амыл-ишчилерин «Торгалыг» совхозтуң болгаш Тывамның Дуржулга станциязының дуржулга-будурүлге амыл-агыйының ыыгырыы хүн бүрүзүн, шак бүрүзүн долу болгаш бедик бүдүрүнчүлүг амыглаарынче, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседиринче улам хей-аът киирген.

Көдээниң ишчилериниң мурнунда хүннүң чугула айтырыы — тарыл өстүрген дүжүттү шуптузун дүрген болгаш чидириг чок ажаап алыры, ылаптыг шыгжап кадагалаары. Бо бачым, чымыштыг болгаш хүндүлүг ажылче чүгле совхозтарның ажылчыннары эвес, харын будурүлгелериниң, албан организациялардың төлээлери, өөредилге черлериниң сургуулдары болгаш студентилери база хаара түттүнген. Ук ажылда хөорайлардан болгаш суурлардан барган комбаймерлер болгаш чолаачылар идепкейлиг киржип турар.

«Тиилелге» совхозтуң тараажылары бо чылын 10400 гектар черниң дүжүдүн ажаар. Баштайгы беш муң гектар тараа местинген, оон дең кезинге бастырарга, дүжүду бир гектарга онаштыр чээрби центнер чедип турар болган. Ук совхозтуң тараагылары доозукчу чылда эки дүжүттү өстүрер дээш шудургу ажылдааннар. Оон түңнелинде тараа дески, сырый болгаш салаам үнген. Хөрзүнүң эки ажылдап ыылганындан бок үнүш база чок. Ажаалда техниказын, шаңны болгаш хоову турлагаарын шынарлыг белетизэн. Механизатор кадрлар четчир, олар агаар-бойдустуң нарын байдалында безин тараазы нанчаар ажаарының аргаларын шиңгээдип алган болгаш бөлиткен социалистиг хүлээлгелерни алган ажылдап турарлар. Кызыл районнуң «Сукпак» болгаш «Көк-Тей» совхозтары дүжүт ажаалдазын база чедиишкинниг эгелээнмер. Бо ажыл-агыйлар дүжүт ажаалдазын октябрь бирге чедир доозар. Ол черлерде партия организацияларының организастыг, политика-кижизидилгелиг ажылдарының угланышкыны ындыг.

Күсүү дүжүт ажаалдазынга белеткел болгаш ажаалданың деңнели районнарда болгаш ажыл-агыйларда аңгы-аңгы. Чамдык совхозтарның удуртукчуларыныың, ылаңгыя агрономнарының сула ажылдаанын бо хүннерде байдал хереченип турар. Чижээлээрге, «Енисей» совхозтуң шаңында тараа чүдүрер болгаш арыглаар машиналар чедир септеттинизэн. «Ленинчи орун» совхозтуң Хайырлыг бригадазында тараа ажыы черде чыдар, чаа серинниг ажылгалга киирер үези уламдыгып туруп берген. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта чолаачылар тараазы комбайндан кандыг-даа документ чокка чүдүрүп ап турар, комбайнерлер кайы машинага каш бүннер тараа уруп бергенин билбес. «Хемчик» совхозтуң сыпта тараазын, мурнуку чылдарда ышкаш, мал чип, саза базып туруп берген. Мындыг четпестер чүгле адаттынган ажыл-агыйларда эвес, ол четпестерни дарый чайладыры эргежок чугула.

Дүжүт ажаап алышкынының темпизи автотранспорт-биле хандырылгадан улуг хамаармыр. Ындыг турбуже, республиканың ажыл-агыйларының үш муң ажыг автомашиназының чүгле чеден хуузу бо хүннерде шимчеп турар. Оларның хөй кезии шын хуваатгынмаан, улуг будурүлгелериниң эвес, үүрмек ажылдарда ажыл-агыйжы эвес амыглаттынып турар. Ажаалдаза кол нургулайында-па будурүлгелерден болгаш организациялардан келген машиналар ажылдап турар. Ажыл-агый бүрүзү ол машиналарны дүжүт ажаалдазынче дүрген киирери, оон ажыглалын экимидери чугула.

Бо чылын республика 160 муң гектар тараа культураларын амаар. Дүүнге чедир 56 муң гектар тараа кестинген болгаш оон 27 муң гектары бастыртынган. Бир гектарга онаштыр ажааган дүжүт 10.9 центнер болган. Бо көргүзүглериниң кайызы-даа эрткен чылдың деңнелинден ажып турар. Ол — өөрүнчүг, ынчалзажок агаар-бойдусча сылдап алгаш, чамдык ажыл-агыйлар ажаалданы организас чок чорудуп турарымдан байдал нарыыдап турар. Ынчангаш ажылчын планнарны эге көөру, күштү таарыштыр тургузары, ажылга контрольду шыгыырадыры негеттинип келген.

Бир-ле дугаарында сыпта тараазы тавычалаарын дүргедедир херек. Өл-шыгы улуг, чедир быштаан болгаш бок үнүштүг тараа тавычага үр чыдар, нургавастаар база бышпастап туруп бээр дээрзин уттуп болбас. Комбайннарны болгаш маткаларны ийи эзлчег ажылдадыр. Бачым иште улуска изиг чемни чедирип бээрин организастаар херек. Тараа бастырып турар комбайнларга машиналарны быжыглаар, комбайнның бичии-даа нада туруп алыр чоруун болдурбас. Шаң ажылын эниимдер, оон дүн-хүн чок ажылдаарын хандырар. Тараазы арыглаарын болгаш нургадырын дүргедедир. Дүжүт ажаалдазының бүгү шугумунга тараазының чидирии-биле болгаш үрелиишкини-биле демиселди нүштелдирер. Аңаа улусчу контрольчуларны ажыглаар.

Дүжүт ажаалдазының үезинде бүгү техниканың мөөң турары оон ажылдаарынга болгаш техниктиг ажаалдазын ылырынга, база бир шөлден өске шөлче, бир совхозтан өске совхозче өктаарынга таарымчалыг. Ынчан социалистиг чарышты, черле ажылды организастаары болгаш ону үргүлчүнүң контролюнга тургузары эптиг. Дүжүт ажаалдазында улустуң ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар, оларның аъш-чем хандырылгазынче ынчэнгейни улгаттырар. Бо айтырыглар партия, профэвилел, комсомол организацияларының кол ынчэнгейнинге турар ужурлуг.

Күсүү дүжүт ажаалдазын чедиишкинниг доозары кодээниң ишчилериниң бо чылды болгаш ниитизи-биле беш чылды бедик көргүзүглүг доозарынга, СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг ужуражырынга болгаш он ийиги беш чылды чедиишкинниг эгелээринге улуг рольдуг. Ынчангаш чер-черде партия, совет, амыл-агый органнары база хөй-ниити организациялар дүжүт ажаалдазын бедик деңнелге эрттиреринче бүгү нүштү мөөңнээр херек.

БЕДИК ШАҢНАЛ

Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга эң эки көргүзүглерни чедип алганы дээш Сүт-Хөл районда «Октябрьның 30 чылы» совхозтуң хойжузу Аяк-Хаю Даизын-оолович Оюларга совет профэвилелдериниң М. С. Громова аттыг шаңналдың тывыскан. Оон-биле мурнакчы малчын бистиң республикада совет профэвилелдериниң шаңналының баштайгы лауреады болган.

Ч.-САЯЯ.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

1986—2000 чылдарда чоңнуң хереглел барааннарының будурүлгезин болгаш ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдериниң комплекстиг программазын СЭКП ТК-ниң Политбюрозу эзлчеглиг хуралымга чугаалажып көрген болгаш чүүлдүг деп санаан.

Партияның социал-экономиктиг политиказын ботгаидырарынга, совет киижилериниң чаагай чоруун улам ынай бедидиринге ол программа чугула ужур-дузалыг дээрзин хуралга демдеглээн. Ында көрдүнген хемчеглер барааннарга болгаш ачы-дуза чедирилгезинге ажылчы чоннарның улам өзүп турар хереглелдерин хандырарын шынар талазы-биле чаа дешелче көдүрериңче, хөй хемчээлдиг барааннарны өөредилге, культура-биле холбаштыр кажыыдал илергейлеттинген чылыг сөс-терлиг чагаазы дээш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевка өөрүп четтиргенин илереткен чагаазы чоруткан. Ж-невага дээди деңнедге болур советамерик ужуражышкынга чедиишкиннерлиг болурун М. С. Горбачевка Джейн Смит күзээн.

(СЭТА).

Барааннарның болгаш ачы-дуза чедирилгезиниң шынарын бедидиреринче, ажыглал шынарын экижиткен чаа бараанпарны будүрерин көөдедиринче, чоонуң мода сонуургалының болгаш хереглелиниң негеделерин, национал чаңчылдарын, киижилериң амыдырал - чурттал газымнын, өгбаг-бойдус байдалдарын барымдаалап көрбүүлээн, барааннарның ассортиментизин чогуур үезинде чаартырынче онза кичээнгейни углаидырган.

Программада көрдүнген сорулгаларны чедип алыр төлээде, бүгү будүрүлгелериниң болгаш организацияларның чагыртын турар ведомство черлериндең хамаарылга чокка оларны чоңнуң хереглел барааннарын будүрериңе болгаш чонга ачы-дуза чедиреринге калбаа-биле киприштирерин айыткан. Барааннар будүрүп турар ядырларга болгаш ачы-дуза чедирилгезиниге материалдыг баазаны быжыглаар, ол ядырларга ажыглавар амгы үениң машиналарының, агрегаттарының болгаш техниктиг шүгүмнарның чаа системаларын чогаадыр базаа масалыы-биле будүрүп үндүрер талазы-биле хемчегларны тодаргайлаан. Ол сорулга-биле эргежок чугула капитал салыышкыннарын болгаш материалдыг курлавырларны тускайлап бээр. Социалистиг чурттар-биле кады ажылдажылганың аргаларын үлам-на калбаа-биле ажыглавары көрдүнген.

Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ниң доктаалы дүзээп алдынган.

Японияның Социалистиг партиязының Москвага келген делегациязы-биле СЭКП-ниң делегациязының ужуражышкынларының түңнелдерин чүүдүдүт деп көрген. Делегейниң чугула хөй айтырыгларының талазы-биле ийи партияларның үзел-бодаалдарының дөмей болуп азы дүүжүп турары чугаалажышкыннарының үезинде демдеглеттингеп. ССРЭ-ниң болгаш Японияның аразынга ёзугаар чаагай кожа-хелбээ харылзаалары тургузарынче чүткүл бадыткаттынган. СЭКП-ниң болгаш ЯСП-ниң аразында Москвага болган чугаалажышкыннар ядролуг дайының аймылын узуткаар, Азияга болгаш бүгү делегейге тайбыныы база аймыл чок чорукту быжыглаар дээш ийи партиналарның дөмөй каттыштырып демисежирин идепкейжидерниге чаа идиган бээр дээрзинге бүзүрел илергейлеттингеп.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң эш Л. Н. Зайков баштаан делегациязының Герман Демократтыг Республикага барып чорааның түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чүүлдүг деп санаан, а ол ышкаш чүрттүң экономиктиг болгаш культура хөгжүдезининң, ачы-дуимда социалистиг күрүнелер-биле харылзааларыны быжыглаарының, тайбыныың болгаш улустарның аймыл чок чоруунуң политиказын амыдырала чорударының, өске-даа чамдык айтырыгларына хамаарыштыр шиитпирлерни хүүлээп алган.

СЭКП ТК-НЫҢ ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫНГА САМАНТА СМИТТИҢ АВАЗЫНЫҢ ЧАГААЗЫ

ВАШИНГТОН. Саманта Смиттиң авазы Джейн Смит уруунуң болган аңаанның айыылга таварышкан мөгэзии-биле холбаштыр кажыыдал илергейлеттингеп чылыг сөс-терлиг чагаазы дээш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевка өөрүп четтиргенин илереткен чагаазы чоруткан. Ж-невага дээди деңнедге болур советамерик ужуражышкынга чедиишкиннерлиг болурун М. С. Горбачевка Джейн Смит күзээн.

(СЭТА).

ЧАА ДҮЖҮТТҮ — КҮРҮНЕ ШЫГЖАМЫРЫНЧЕ

Ажыл-агыйлар күрүнеге тараа дужаарын хүннүг-не көөдедип турар. Кызылдың сайгарылга баазазында сентябрь 20-ге чедир 2169 тонна тарааны күрүнеге дужааган.

Сайгарылга баазазының хүлээлгези — чаа дүжүттүң тараазын хүлээп алырын саадалга чок чорудары база ону эки шынарлыг арыглап, кургадыры болгаш кадагалап, ыыгжазырын хандырары болур. Тараа продуктулар будүрүлге эргелелиниң болгаш Кызылдың сайгарылга баазазының коллективи бодунуң мурнунда салдынган сорулгаларны күүседир дээш, баазада бүгү техниканы баш бурунгаар септеп белеткээн, ажылчын күштү четчелээн.

Бо баазада тарааны хүлээп ап, арыглап, кургадырынга механизастаттынган 3 шугум амдыызында четчип турар. Тараа дужаалдазы көөдээргө, ындыг шугумнарны немей ажылдадыр, үш эзлчег-биле хондур, хүнзедир ажылдаарынга күш четчир.

Баазаның лабораториязында, дензилээр болгаш хүлээп алыр черлерде, арыглаар, кургадыр механизмнерде мастерлер, лаборантылар, слесарьлар, дежурныйлар боттарының харыысалгазын билип, шудургу ажылдап турар.

Темп ниитизи-биле эрткен чылдыыдан ооҗум чоруп тур. Эрткен чылын бо үеде 5 муң ажыг тонналы күрүнеге сакган болза, ам 2168 тонна (азы планның 7,2 хуузу) чедип турар.

Ынчалза-даа тараа дужаарының темпизи сөөлгү хүннерде дүргедеп турар. 13—15 хүннерде 638 тонна хүлээп алдынган болза, 20-де 798 тонналы хүлээп алдывыс. Ажыл-агыйларның күрүне планынга сатканы, чээли телевизиринге киириштиргенп болгаш комбикорм, мал чеминге орнаарын шупгузуп катай алырга, сентябрь 20-ге чедир 4696 тонна тарааны Кызылдың сайгарылга баазазы хүлээп алган.

Республикада ниитизи-биле тарааны хүлээп ап, арыглаар, кургадырынга механизастаттынган шуушпак 28 шугум бар. Оларның үжү Кызылдың сайгарылга баазазында, арткаппары Туранда, Сарыг-Септе, Бай-Хаакта чаа дүжүттүң тараазын хүлээп ап, ам бо хүннерде ажылдап турар. Массалыг дужаалда эгелезе оон-даа хөй шугумнар хүлээп ап эгелээр. Таңды, Каа-Хем, Кызыл, Бин-Хем районнарның ажыл-агыйлары бо баазада дужаап турар. Чаа-Хемчик, Сүт-Хөл районнар тараа дужаарынче кирбээн, ынчалза-даа Чадаанада, Сүт-Хөлде пунктулар чаа дүжүттү хүлээп алырынга белеп.

Кызылдың сайгарылга баазазында техника бүрүн белеткеттинген, ажылдап турар. Тараа кургадыр агрегаттарда мастерлер, слесарьлар, электриктер четчелеттинген, 2 эзлчег-биле ажылдап турар.

Бо чайның агаар-бойдузунуң байдалы-биле чаъстыг, серии хүннер хөй, чылыг чедишпезинден тарааның быжары орайтаан, өл-шыгы улуг болуп турар. Чогуур нормазы 15-16 хуу болза, херек кырында тарааның өл-шыгы 24-26 хуу, бөктүү 10-11 хуу, бир культураның еске культура-биле холумаа хөй, 12-20 хуу чедип турар. Чижээ, «Совет Тыва» совхозтан суланың тараа-биле холумаа 26 хуу, «Енисейден» дужааган суланың холумаа 22 хуу чедип турар. Ындыг чижектерни тейлеп көргүзүп болур. Хүлээп алдынган бүгү дүжүттү бистиң сайгарылга баазазынга чогуур кондициягга чедир арыглап, кургадыр техника, тавармычалыг байдалга шыгжаар складтар бар.

Чамдык совхозтарның шаңнарында деңнелдээ, тарааның шынарын хынаар приборларда чок. Ынчангаш тараа экелген чолаачыларның хөнтанцизын (четче долдурбаан, дензизин, өл-шыгын айытпаан болур таварылгалар бар. Тараның шынарының дүтайында (өл-шыгы, бок, холумаа) барык шупту ажыл-агыйлар квитанцияда айытпайн турар. Дензилеттинмээн, квитанцияда тарааның деңзизин айытпазы «Енисей», «Сукпак», «Ленинчи орук», «Революцияның чалбыыжы» совхозтардан болгаш ылангыя «Көк-Тей» совхозтан болуп турар. «Совет Тыва» совхозтан баштайгы хүннерде тараа сөөртүп турган № 2 АТБ-ниң машиналарының кузовтары эки сыскыттынмаан, тараа төктүп турган. Сагындырыг кылып, чугаалаан соонда эттингеп.

База бир айтырыг бар. Сарыг-Септе тараа хүлээп алыр пункт бүрүн белен турда-ла Каа-Хемниң ажыл-агыйларындан чижээ, «Бүрүнгаар» совхозтуң тараазын ыыап-ла Кызылдың сайгарылга баазазынче сөөртүр чоруктар бар. Ынчангаш чүктүг машиналар паромга 2-3 шак чидирери-биле хүнде, чүгле чаңгыс рейс кылып четтирер. Тараа сөөртүр транспорт чедишпейн турда-ла, автотранспорт будүрүлгезиниң чолаачылары Кызылга халдарынга кээп хонуп турары бо-дур.

Амгы үеде чамдык совхозтарда, ылангыя «Шамбалдыкның» шаңнарында тараа үр чыдып, изип турар, сөөртүрүнге автотранспорт чедишпес. Бо талазы-биле автотранспорт ажылын организастаанны четпес болуп турар-дыр.

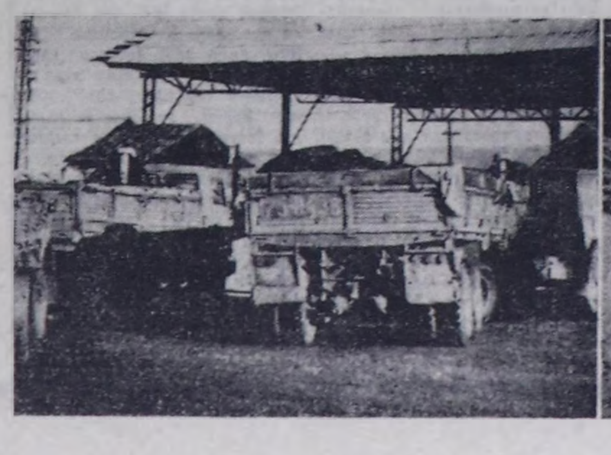
Бистиң республика күрүнеге бо чылын 30 муң тонна тараа дужаар планныг, ону күүседир дээш бүгү хемчегларни алыр, өстүрүп алган дүжүттү чидириг чокка ажаап кадагалап алыры — бистиң кол сорулгавыс болгай.

Ч. ДОСПАН,

Тараа продуктулар будүрүлге эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы.

Чуруктарда: Кызылдың сайгарылга баазазында районнарның ажыл-агыйларындан чаа дүжүт экселген машиналар: тараа арыглап эжер черде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Дүвүренчиг медээ

КАРТОФЕЛЬ, А КЕЗИИ ДОВУРАК

Республикада тараа ажаалдазы-биле кады картофельдың болгаш вогаларның ажаалдазы массалыы-биле чоруп турар. Ол ажылдарны шапкыны-биле чорударын үе база негеп турар: чылдың байдалын алгаш көөрге, соок болгаш чүдергей агаар-бойдус кажан-даа тургустуна берип болур. Ынчалзажок «бойдус-биле болчаглыг эвес» деп чугаага сылдагдап алгаш, өстүрген дүжүттү буу-хаа ажаап ап, чартыын черге каап, азы шынар чок ажаар болза, ында база кандыг-дан агартыр чылдагаан чок болур ужурлуг.

Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» совхозу (директору Ю. А. Клепинов) бо хүнзерге чедир Садыг министерствозунуң баазазынга 350 тонна картофельди экеп дужааган. Ынчалзажок оон барык чартык кезии довурак болгаш оът-сиген-биле холуй кээп дужуртуптеп. Хынаддаларның түңнелин ёзугаар алырга, чамдык болук картофельдиң 30 ажыг хуузу бок болуп турар. Мындыг чоруктуң чылдаганы чүдел? Совхозтуң удуртулгазы кастынган картофельдиң ажылдап кылымышкынынче кичээнгей салбайн, арыглаар болгаш хемчээл аайы-биле сорттаар дериг-херекселдерни ажыглавайн турар. Картофель ажаалдазында ажылдап турар кижилерниң күш-ажылын үнелевейн, хуунаан туруп, чымп болуктеп урган картофельди устурар тракторнуң дузазы-биле черниң довураа-сайы-биле катаң машинаже түдүргеш, кылче чорудуп турар. Картофель арыглаттынчаан таварылгада оон кандыг шынарлыг боон турарының бадыткал бижинн кады чорудар ужурлуг. «Ленинчи орук» совхоз ону кылбайн турар. Ынчангаш Садыг министерствозунуң баазазынга 600 тонна картофельди экеп дужаар керээлиг, ынчалзажок оортан мынчага дээр чүгле 17 тонна картофель дужааттынган. А сентябрь ай удавас төнер, соок келир. Ол совхоз картофелни кажан ажаап ап, керээлиг даалгазын кажан күүседирил деп айтырыгны совхозтуң директору С. Денисовка салыры чептүг.

Ногаа болгаш картофель ажаалдазын чылдырып, ону ыыгжамырга уруп, садыгларга дужаарын соңгаарладып болбазын мындыг чижек хереченип турар. Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу» совхозунуң (директору Б. С. Сеңей) чүдүрүп чоруткан 7 машина (КамАЗ-тар) картофелни Садыг министерствозунуң баазазы бир килограммын-на 2 көпеек өртөө-биле хүлээп алыр ужурга таварышкан. Чүге дээрге ол доонуп калган болган.

(Бү көөр.)

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ХЕРЕГЛЕЛ БАРААННАРЫН КӨВҮДЕДИР

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылда хүлээп алганы «1981—1985 чылдарда калбак хереглел бараанналарын бүдүрерин көвүдедир болгаш ол бараанналарга чоннуң негелдезин улам доду хандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» докладтың болганда «Бижиктиг-Хая» сүт-бараан фермазының дараазында «Бижиктиг-Хая» сүт-бараан фермазының кадарчызы О. Хертек фермада саар инектериң кыраанын, совхозтуң болгаш салбырының зоотехниктериниң уксаажыдылга ажылын багай организастап турарын шүүлмүүлээш болгаш малдың баш санын өстүрер талазы-биле бодунуң тодаргай саналдарын киргирген. «Дөң-Терезин» совхозтуң суттатчызы С. Ооржак ажыл-агыйда суттатты шөлдериң ажыглалы амдаа худу болуп турарын, бугаларны септээр, мелиорацияны ажылын калбартыр ажылдарга ховуда партия бөлүү багай каржип келгенин айыткаш, бо талазы-биле тускай хемчеглерни ажылдап кылырын саналдаан.

Партия амыдыралында база бир чүгүла политиктиг кампания — районуң партия бөлүктеринде отчёт-сонгулдалыг хуралдар доозуланган. Хуралдар районуң партия организациязының эге звеноозуның бижикканын, коммунистериң ботинденкейниң улам бедээнин көргүскен.

Амгы үеде бистиң районда Ак-Довуракты саналаска 27 партия бөлүү, цех, бригада эртелиг 45 партия организациязы, 33 эге организация тургустуунган, оларның хүрээлелинде 1280 коммунист бактаан турар. Эрткен ийи чылда районуң партия организациязынга тос партия бөлүү, дөрт партия эге организациязы немешкен, коммунистерийң саны 120 кижиге өскен. Районуң партия организациязының шынар составы база экижээн. Бүгү коммунистериң үштүң ийи кезии материалдыг байлактарны бүдүрер ажылда хаара түттүнган.

Партия райкомунуң бюрозунуң шиитпирин ёзугаар партия бөлүктериниң отчёт-сонгулдалыг хуралдарын эрттирери-биле райкомуң бюро кежигүнерни, аппараттың ажылдакчыларын быжыглаан. Олар хуралдарны белеткээринге база эрттирериниг партия бөлүктериниң организакчыларынга практиктиг дузаны көргүскен. Партия бөлүктериниң отчёт-сонгулдалыг хуралдарынга 187 коммунист азы мында бактаан турар коммунистериниң 90 ажыг хуузу киришкен. Чүс хире кижи, оларның иштинден 65 ажылчын саналга берген.

Эге звеноуң отчёт-сонгулдалыг хуралдарындан Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазынга, «Барлык» совхозтуң Хөнделеп салбырының хойжу бригадазынга, «Дөң-Терезин» совхозта малчыннарның партбөлүүнге, «Шекпээр», совхозтуң Сүт-Кажва, «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сүт-бараан фермаларынга, Аингатының хойжу бригадазынга болгуваан отчёттуг хуралдар ажылагыйлары болгаш бот-шүгүмчүлекчи ёзуга эрткилээн.

Эвээш кежигүнүт партия бөлүүнге янзы-бүрү үгланышкынның хөй ажылдарны қылып болур деп чүвени «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазының дуржулгазындан көрүп болур. Сес кижиден тургустунган бо партия бөлүүнүң организакчызынга З. Хертек ам беш дутаар чыл улаштыр соңгуткан. Отчёт-сонгулдалыг хуралдың илеткелинге болгаш боттарының саналга-онаалдарынга (хуралга 6 кижи санал-берген) коммунистер отчёттуг үеде партия бөлүүнүң организакчызының кежигүнернин қылып келген ажылдарын бүтү талазы-биле ханы сайгарып, чугаалашкан. Бөлүкте бактаан турар бүтү коммунистер партийжи болгаш хөй-ниитп даалгалыг. Чижээ, саанчы С. Күжүгет экономиктиг өөредилге школазының пропагандизи, Д. Куулар, К. Байыр политинформаторлар, аныяк саанчы В. Карыма ВЛКСМ райкомунуң бюро кежигүнү, район Советиниң депутады. Партия бөлүү коммунистериниң авангардчы ролюн көдүргериниң, профавилел, комсомол организацияларынга удуртулганы күштелдиргериниң доктаамал кичээнгейин салып келген. Партияның эзэлчиглиг XXVII съездизинге утказыттыр социалистиг чарыштың негелдерии ажыдап қылган, оон түнелдерин үндүрерии, тинлекчилерин шаңнап, мактаарын партбөлүк болуунуң контролюнга алган. Бо бүгү ажылдарның түнелинде фермада күш-ажылдың сагыша-чуруму бижыккан. Эрткен чылдың бо үезинге деңээрге сүттүг бүдүрери болгаш күрүнеге садары көвүдээн. Малдың чаш төлүн камгалап алыры экижээн. Нинтиинің малын ээ-кармысалга чок чоруктан чидирер, самчыгдаар, оорлыдыр чоруктар барык чок болган. Бо хүнверде ферманың коллектиниң мал чемин четчири-биле белеткээш, оны қыштавында дүжүрген, қышка белеткелди база багай эвес чоруткан.

Партия бөлүктериниге эрткен отчёт-сонгулдалыг хуралдарга коммунистер ажыл-агыйны, сагыша-чурумну улам экижидер тадазы-биле үнелиг саналга-онаалдарын берген. Чижээ, «Барлык» совхозтуң Хөнделеп салбырының хойжузу К. Сояң оларның бригадазында арагалаашкынга удур демисел амдаа кошкак тургустунганын шүүлмүүлээн. Хөнделеп көдээ Соведи күзүн аалдар чоокшулаа қонуп кээрге, шуурууннарны дужаадыр ажылды организастаар болган дирезинде бо хемчегни ам-даа эгелеваэн. Оон аңгыда районуң хереглекчилер нинтилели өглер шывар бревентилер-биле малчыннарны федир хандырбайн турарын ол айыткан. «Бижиктиг-Хая» сүт-бараан фермазының кадарчызы О. Хертек фермада саар инектериң кыраанын, совхозтуң болгаш салбырының зоотехниктериниң уксаажыдылга ажылын багай организастап турарын шүүлмүүлээш болгаш малдың баш санын өстүрер талазы-биле бодунуң тодаргай саналдарын киргирген. «Дөң-Терезин» совхозтуң суттатчызы С. Ооржак ажыл-агыйда суттатты шөлдериң ажыглалы амдаа худу болуп турарын, бугаларны септээр, мелиорацияны ажылын калбартыр ажылдарга ховуда партия бөлүү багай каржип келгенин айыткаш, бо талазы-биле тускай хемчеглерни ажылдап қылырын саналдаан.

Отчёт-сонгулдалыг хуралдарның үезинде коммунистер 50 хире шүүлмүүлеллиг саналдарны киргирген. Оларның чамдык кезиинге хамаарыштыр дарый хемчеглерни алган, артканнарының күүседир хүүсээзин, харысаалгалыг кижилерни айыткан тодаргай хемчеглерни ажылдап қылган. Оон күүседирин партия эге организацияларының, парткомнар, партия райкому контролуга алган.

Эрткен отчёт-сонгулдалыг хуралдарның үезинде партия бөлүктериниң организакчыларының шынар составы база экижээн. Сонгуткан 27 партбөлүк организакчызының ийизи дээди, 20-зи тускай ортумак болгаш ортумак эртемниг, бүдүүлгеге хөй чылдарда, ажылдаан, арга-дуржулгалыг кижилер болуп турар.

Районуң партия организациязы эрткен отчёт-сонгулдалыг хуралдарга киргеп саналдарны бармындаалап партия бөлүктериниң ажылын улам экижидериниң хемчеглерни ажылдап қылган. Ол хемчеглер эге звеноуң ажылын удуртуруна кол утланышкын болур.

Х. ОПУЛ-ООЛ.

СЭКП Барыын-Хемчик райкомуның инструктору.

Кызылдың эът комбинадының ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың дөзөзукчу чылын күш-ажылчы бедик көргүзүглер-биле доозар дээш шалыпкын ажылдап турар. Бо хүнверде ында районнардан келген малды хүлээп ап турар болгаш ажыл хайнышкынныг. Оон-биле чергелештир бригадалар арасында социалистиг чарыш улам калбаргаш. Шээр болгаш бода мал согар цехтерде Сарыг-оол Седен, Вячеслав Сарыглар база Чечена Ермаченкова оларның удуртканы бригадаларның кежигүнерн эрткен неделяның түнелинде социалистиг чарышка тинлекчи болуп, шилчиир вымпелдерни болгаш акша шаңналын алганнар. Чижээлээргe, В. Сарыгларның бригадазы хүнде 150 хире бода малды согар тургаш, ону боттандырарын херек кырында 127 хуу чедирип турар. Ук бригадада Рада Оюдар, Нина Балбакы, хоочун ажылчын Часкал-оол Иргит болган оон-даа өскелер эки ажылдан турарлар.

ЧУРУКТАРДА: бүдүүлгенин мурнакчы ажылчынының бирээзи, аныяктарның дагдынакчызы М. Калдар-оол; (адаанда, солагай талада) ажылчыннар В. Сарыглар (бригадир), Р. Оюдар, Н. Балбакы, У. Кара-Сал болган Ч. Иргит олар кыска чапсарда.

В. МОНГУШТУҢ фотолары.

САНЫ ӨСКЕН, ШЫНАР ЭКИЖЭЭН

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ЧАА ДҮЖҮТ САРЛЫП-ЛА ТУР

Чедерниң калбак, делгем хову-шөлдериниде бо чылын тараа культуралары чаагай үнген. Ол чаагай дүжүттү чидирип чок, өй-шаанда ажаан алыр дээш ажылагыйның тараажылары бүгү күжүн олче угландырган. Нинти бо ажыл-иштиң кайы хире чорун турарын сонуургаары-биле, баштай теп шанга четтим.

Теп шан. Мында ажыл канчаар чорун турарын шаң эргелекчизи Хертек Биче-оол таныштырды: «Шанда 800 тонна тарааны эккелген. Ам ажылчыннар ону арыглавышаан, кургадып эгелединис. Тараа хүлээп алыр черлер белен. Сезон үезинде анаа ажылдаар кижилер четчелеттинген» — деп ол чугаалады.

Янзы-бүрү маркалыг автомашиналар шаңче удаа-дараа шуужуп кирип турлар. Ажылчыннарның ажылдавырына бүгү байдалды таарымчалыг қылдыр тургускан. Ажылды организастаавы эки, шак-үеми чарыгдап турары чөптүг. Машиналар туруушкун чок ажылдап турар. Дүжүттү дүрген темп-биле ажаар дээш Кызыл хоорайның алban черлериниден дузалажыры-биле чоллачылар база келген. Оларның бирээзиниң машиназынга одурупкаш, Хөл-Бажында № 5 бригадага четтим. Мында ажыл түлүк. Демги чоллачым комбайнар чоогунда машиналарже көргеш: «Өөрүмүнүң машиналары-дыр. Мында 14 кижи келген бис. Август 20-де бригадага турумчуп алдывыс. Чурттаар черивис таарымчалыг, аъш-чем-биле хандырылга эки. Чоллачыларның ажылдаарынга хей-аътты болур социалистиг чарышты эвилелдээн болза, ажылдың үре-түнелдинге улам идиглиг болур ийик. Амдыызында ол ажыл көзүлбейн-дир! — деп, чоллачы Владимир Остафьев шын-ла сеткилин ажытты.

Бригаданың девискээринде тус-тус дилиндектерде чаагай үнген кызыл-тастың дүжүдун көөрге магалыг. 14 комбайн бир калбак, узун дилиндектиң ужундан бээр удаа-дараа шуужуп бадып орлар. Дүжүдун ажаан алган шөлдерде беларусь тракторлар савиларны удур белдүрүп, а күчүлүг «К-700» трактор ону шөлдүң бир ужунче сөөртүп турлар. Шак ол бүгүмү магадап, бичии турувуста, кузову долган машиналар медээлей каапкаш, шаңче карандадыптылар. Бистин-биле келген машиналар удаткан чок комбайнарже чыпшыр кээп тургулап, эмер бызаалар дег, чыскаалыпты. Бистер совхозтуң хоочун комбайнерлериниң бирээзи Ооржак Чамзырайның комбайнынга турупкан болдувус. Ол ажылиштиң чаңгыс демнинг чорун турарынга өөрүп, дүүлүмүүрбүшаан, бүжеерде тараа кузовже саарлып турар аразында. «Дүжүт кедергей! Комбайндан дүжер безин чай чок» деп, алгыра-дыр.

Ооң оозу чеп. Чер-биле кара-чажындан тудуш кижилер ынчанмайн канчаар. КамАЗ-ка дөрт бүжеер кирер, комбайнардам тараа сөөртүүрүве ол машиналар эптир.

№ 5 бригада. Ында бригадирниң оралакчызы Оюдар Сертекке ховуже үнер деп турда таваржы бердивис. Нинтизи-биле бригада 4750 га шөлдүң дүжүдүн ажаар. Тараны 13 комбайн бастырып, чедизи чыттыр кестирип турар. Мал чеми белеткээр № 3 звено саваанны белдүрбүшаам, шөлдериниң уштарынче үндүр сөөртүп турар.

— Чеже хире тараа кестирип кааптыңар. Гадан дүжүт чеже болганыл?

— 1800 га шөлдүң тараазын чыттыр кестивис. Ам-даа 3000 га шөлдү чыттыр кезээри арткан. 260 га шөлден 660 центнер дүжүт алдывыс. Гадан-на 20 центнер болуп тур. Комбайнерлер аразында соңгуткан социалистиг чарыш салып алган ажылдап турар. Чарыштың түнелиин чеди хонган үндүрүп турарын шинтпирлээн. Механизаторларның ажылдаарынга болдунар-ла байдалды тавтыштырган. Баштайгы хүннерде чарыштың тинлекчилерин көргүзүг самбыразында бижээн. Чыттыр кестиреринге комбайнерлер Николай Оюдар — 46 га, Василий Оюдар — 34 га, Алексей Оюн — 25 га черниң тарааларын ажаган. Ол ышкаш Алексей Ооржак, Кызыл-оол Лүңдүп, Василий Сарыглар олар мурнакчы деп мактадып турар. Бригаданың кескү агитациязын дерээни эки.

Доржу Дандарның удуртқан бо бригадазы ажыл-агыйда мурнакчы бригадаларның бирээзи. Олар дүжүт ажаалдазында ажылды организастыг, кескү деңнелге шапкынчымын тургаш, 18 ажыл хүнүнде доозарын шинтпирлеп турар. Шынап-ла, «Тинлелге» совхозтуң механизаторлары күскү аас хүнниерни хилис эрттирбейн, чаңгыс демнит ажылдап тургаш, дүжүттү чидирип чок, айыткан хуусаазында ажаан алыр дээрзинге бүзүреп артым.

Э. ТЕЖИТ.

Кызыл район.

ЭКИ ОРГАНИЗАСТААР

Каа-Хем болгаш Сүт-Хөл районнарның совхозтарында малды эдерзилгеже киперинин база тарып бооздадырының талазы-биле ажылынын дугайында райкүүсковнар даргалары Ч. А. Удумбараның, Ч. Б. Монгуштуң илеткелдерин дыңнаш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиум кежигүнериниң демдеглээни болза: бо ийи районуң совхозтары хойнуң эдерзилгезин организасе чок чорудуп турар. «Бүрен», «Совет Тыва», «Бурулгаар», «Октябрь 30 чылы», Карл Маркс аттыг болгаш ескеда совхозтарда тарып бооздадылга пунктулары чогуур үезинде белеткеттинимизен, эргежок чугула дериг-керекселдер-биле хандыртынмаан. Хураганнарны орай үскенинден чамдык хойнар мынчага деңгел кирбээн болуп турар. Ол ышкаш бүдүрүкчү кошкарларның чемгерилгезин база кошкак, кошкарны салып турар коданнарда эдерзилгеге киргеп хойнуң дамзызын тургуспайн турар.

Тарып бооздадылгага киирер ийиңү шилдирининг технологиязының каржызы-биле үрээр товарызалар бар. Уксаажыдылга бүдүүлгелериниден үреним эккээр хуусаазы чүвер чоруктар база тургулаан. Уксаажыдылга бүдүүлгелериниң база совхозтарның специалистери уксаажыдылга кылып турар техниктеринге кошкак дузалажып келген. Ол ажылдың кижилериниң моргежилии бедидер талазы-биле ажыл ийи районуң совхозтарында кошкак чорун турар.

Эдерзилге кампаниязынга кошкак белеткелдин, ол ажылды кылып чорудуп турар үеде болдурган четпестерниң уржуундан сен. тябрь 10-гы байдал-биле Каа-Хем районуң эдерзилгеге болгаш тарып бооздадылгага киирер бүгү хоюнуң чүгле 54 хуузу бооздаттыгган болган. Сүт-Хөлде байдал оон дээредевес.

Бо районнарның совхозтары мурнуку чылдарда база бо ажылды кошкак чоруткаңындан мал төлүн менди алыр талазы-биле соруглазын чедир күүсетпээн, ону ам-даа херекке албайн турар деп хуралга айыткан. Ынчангаш, оон шыңгыы түнел үндүрери чугула. Оон уламыдан чамдык ажылагыйлар төрүүр чүе хойга онаалтыр 20—25 хураган ап турган фактылар бар.

Ында четпестер дээрге Каа-Хем болгаш Сүт-Хөл райкүүсиомнарыкы, кедээ ажыл-агый бүдүүлге эргелдериниң бо ажылче кошкак кичээнгей салып турарының фактызы-дыр дээрзин айыткышаан, четпестерни дарый чайладыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни алырын райкүүском даргаларындан, агроүлетпүр каттыжышкымнарының чөвүлелдериниң удуртукчуларындан негээн.

Хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков эрттирген.

ХӨМҮР-ДАШТАН БЕНЗИН

КРАСНОЯРСК. (СЭТА). ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Химия болгаш химиктиг технология институдунуң эртемденнери өөнүт металлургия бүдүүлгелериниң артыынчы бок чүүлдерин ажыглавышаан, хүреп хөмүр-даштан бензинни бүдүүрүн алыр чаа аргазын тыпканнар.

Кадыг одаар чүүлдү суук одаар чүүлче шилчидериниң формулазы эртемденнерге шагда-ла билдингир: хөмүр-даштың водород-биле болбаазырадып хайындырар. Ынчалзажок бедик шыныртыг бензинни кедергей улуг базышкынга болган деңгээ иштге ап болур. А кол чүүл —кадыг одаар чүүлдүң суук одаар чүүл кыдыг хайлыш, хуузларын дүргедилир бүдүмел — катализатор херек болган.

— Бар технологиа ёзугаар кыдыг катализатор қылдыр демир-молибден каттыжышкымнарын ажыглап турар. Ынчалзажок молибденниң ортээ улуг. Ынчангаш оске чүүлдерни тывырып эртемденнер ораалдажып келген. Ол сорулгабиле өөнүт металлургияның бүдүүлгелериниң артыынчы бок чүүлдерин — шламнарны катализатор қылдыр ажыглаарын олар шиитпирлээн деп, институт директорунуң оралакчызы химия эртемнериниң доктору Б. Кузнецов СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

Шламнарның янзы-бүрү хевирлерин, дээжилерин эртемденнер ажыглавышаан, хөй дуржулгаларны, шенелделерни, шинчилеллерни қылган. Өөнүт металлургия бүдүүлгелериниң шламнарын катализатор — дүргедедикчи қылдыр ажыглаан сөөлүнде хүреп хөмүр-даштың водород идепкейлии-биле хайындырып, суук одаар чүүл кыдыг шилчидин эгелээнин приборлар көргүскен. Хөмүр-даштан бензин алырының чаа, эң-не камналгалыг аргазын эртемденнер тыпкан. Ол аргаңы ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Бедик температуралар институдунуң установказынга бадыткаан.

Хөмүр-даштан бензин бүдүүрүп алырының ол чаа аргазының кол үнези — катализатор дээр дүргедедикчинин — шламнарның ковейн болган кандыг-даа чарыгдалды негевези. Ынчангаш хөмүр-даштан бензинни ол-ла черинге бүдүүрин сүмелеп турар.

ТЕМП АМ-ДАА ООЖУМ

Республиканың ажыл-агыйларында күскү дүжүт ажаалдазы түлүк. Ол талазы-биле Кызыл районда байдал кандыгыл доозрын сонуурган, бистин корреспондентивис С. Балчыр ук районуң агроүлетпүр каттыжышкымнының чөвүлелинин даргазы А. И. Семёнов-биле чугаалашкан.

— Силерниң районда дүжүт ажаалдазының бөгүмүү байдалы-биле таныштырып көрүнерем, Александр Иванович.

— Дүжүт ажаалдазы бистиң районуң шупту ажыл-агыйларында эгелээн. Нинтизи-биле 24 мүң 600 гектар черден тарааны ажаан алыр ужурлуг бис. Бөгүүнге чедир 8 мүң 300 гектар черниң тараазын чыттыр кестирген, 5 мүң 900 гектариың тараазын бастырган болгаш 8280 тонна тарааны алган бис. Ортумаа-биле бир гектардан-на дүжүт 18 центнер боон турар. Ону черле эки көргүзүг деп санаар турар бис.

Дүжүт ажаалдазы кичээнгейниң төвүнде. Бүгү күштүг ажыл-агыйлар ынаар угланыдырган. Тараажылар ажаалданы организастыг, бедик көдүрүүшкүн-биле эгелээнинер. Харын тус-тус ажыл-агыйларда тараанын чедир бышпаанындан база чедир кургаавайн тарындан саадавашкыннар таваржып турар. Ынчангаш тараанын бо чылгы баштайгы дүжүдүн күрүнеге түгле ам дужаан эгелээр бис.

Тараа ажаалдазында районда ниитизи-биле 700 хире кижи киржип, 92 комбайн ажылдап турар. Тараажыларның хандырылгазы эки. Кызыл-булуннар база дериттинген. Тараажылар ортузунда социалистиг чарыш чарлаттынган. Оон түнелин беш хонгашла үндүрүп турар.

— Тараа ажаалдазында мурнакчы дуржулга ажыглап турар силер бе?

— Чыттыр кестирген тараанын 40 ажыг хуузунун тавычаларын кожа салыр арга-биле ажаап турар бис. Ол чорук дүжүт ажаалдазының темпизин дүргедедирге болгаш кывар-чаар материалдарны камнап алырынга идиглиг боор турар.

— Ногаа аймаанын дүжүдү кандыгыл?

— Ногаа аймаанын дүжүдү эки болган. Чүгле картофельдин дүжүдү харын эрткен чылдыынган арай чавыс. Капуста, помидор, огурец аймаа элбек. Ажаап алдынган 720 тонна ногаа аймаанын 613 тонназын күрүнеге дужаагаи бис, ам-даа дужаар бис. Ногаа аймаанын ажаалдазынга суурларда агитквартиралар, школачылар болгаш хоочизи чыттыр кестирип турар. Мал чеми белеткээр № 3 звено саваанны белдүрбүшаам, шөлдериниң уштарынче үндүр сөөртүп турар.

— Чеже хире тараа кестирип кааптыңар. Гадан дүжүт чеже болганыл?

— 1800 га шөлдүң тараазын чыттыр кестивис. Ам-даа 3000 га шөлдү чыттыр кезээри арткан. 260 га шөлден 660 центнер дүжүт алдывыс. Гадан-на 20 центнер болуп тур. Комбайнерлер аразында соңгуткан социалистиг чарыш салып алган ажылдап турар. Чарыштың түнелиин чеди хонган үндүрүп турарын шинтпирлээн. Механизаторларның ажылдаарынга болдунар-ла байдалды тавтыштырган. Баштайгы хүннерде чарыштың тинлекчилерин көргүзүг самбыразында бижээн. Чыттыр кестиреринге комбайнерлер Николай Оюдар — 46 га, Василий Оюдар — 34 га, Алексей Оюн — 25 га черниң тарааларын ажаган. Ол ышкаш Алексей Ооржак, Кызыл-оол Лүңдүп, Василий Сарыглар олар мурнакчы деп мактадып турар. Бригаданың кескү агитациязын дерээни эки.

Доржу Дандарның удуртқан бо бригадазы ажыл-агыйда мурнакчы бригадаларның бирээзи. Олар дүжүт ажаалдазында ажылды организастыг, кескү деңнелге шапкынчымын тургаш, 18 ажыл хүнүнде доозарын шинтпирлеп турар. Шынап-ла, «Тинлелге» совхозтуң механизаторлары күскү аас хүнниерни хилис эрттирбейн, чаңгыс демнит ажылдап тургаш, дүжүттү чидирип чок, айыткан хуусаазында ажаан алыр дээрзинге бүзүреп артым.

Э. ТЕЖИТ.

Кызыл район.

Өдүгенден чагаа

Бистиң амыдыралывыс мындыг

Бир-ле катап эрги солуун (чаа солуун дугайында чугаа бисче турбас, байдал ындыг) иескимдизинге «Тес-Хемниң төвешнери, Төшүнүң ивижилери» деп иван чераанын көргем мен. Чамдык байырлалдарда радиога база ол сестер дыңналыр чүве. Тыва дугайында альбомнарга, харын, ивижизер чуруу тургулаар. Ол-ла, оон ескеде бистиң амыдыралывыс дугайында чырыттынган чүүлдерни эскербедим. Улустан дыңнаарга солуннарга чаңгыс-чүүгүс материал парлаттынган турар, ынчалзада ол бистиң дугайывыста эвес, а аңаа-ла иви аныяның дугайында болуур. Мен бистиң амыдыралывыс дугайында сураам дыңнап эвес, а бистиң-биле чугаалашкаш бижээн материалды дыка-ла корукседир мен.

Бодум бо чер чурттуг эвес мен, амыдыралым азыйы-биле күрүнеңиң мындыг чараш болгаш: онзагай малын малдаар аас-кежиктиг болдум. Тайганың тайгазынга, дөргүл-терелдеримден талыгыр черге, чурттавры дүмүмге-даа кирбейн чераам. Ам аң-мең аразында, нат-теврук өртүзүнда чурттап, арыг агаарны поктүр тынып чор мен. Магалыг-ла өран-дыр. Чүгле вертолёттун чогуур үевинде кээп турары күзенчиг.

Төшү районда «Май 1» совхоздуң Өдүген тайгада иви өстүрер Серуг бригадазының девисизэри — Енисейниң баржын алган черн ол. Оон Тоора-Хем суурга чедир 400 километр чеде бээр. Оон уламыдан совхоз болгаш район-биле чер ырының кандыг-даа харылзаазы чок. А вертолёт чылда дөрт катап келир ужурлуг, ынчалза-даа агаар-бойдустуң байдалындан (Өдүгенниң ады безин аңаа тывылбаан) болгаш ескеда чылдагаанмардам оон кээри узамдыгар азы шуут келбес таварыылгалар чаңчыл болган.

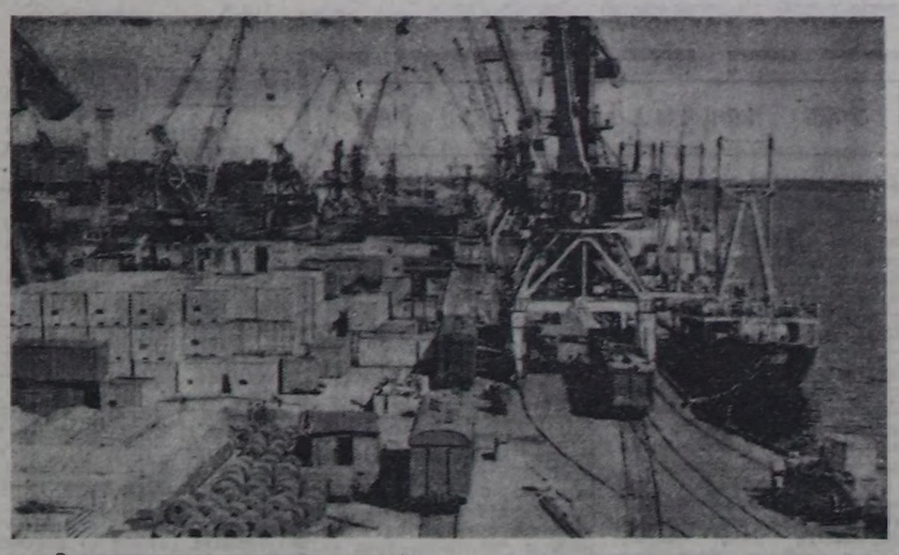
Шагның дөрт эргилдезинин азыйы-биле келир (азыйлашкан таварыылгада) вертолёттуң доозу аныгларын чугула, ындыг турбуже оон чүүгү эвээш, чамдыкта шуут хос келир-дир. Бо чылдың май 17-де келген вертолёт 5—6 шоодай далган эккелген, чүгле бистиң Серуг бригадазының безин 20 өрегезинниң чайладыр (күскү вертолёт орайтавас болза) чиирине ол найыын четчир: хлеб быжырарымга-даа, бөвеа хаарынга-даа, быдаага үзеринге-даа. Ынчан ус, чигир, ремни, таакпы база эккелбээн. Чүге май 17-де келгени база билдинмес: наш хонган болза, ивижилерниң школачы уругларын эккеп болур турган болгай. Иви өөлдаашкыны доозулбаан болгаш ол үеде дыка бачым турдувус. Талыгырда Тоора-Хем турнуп, чөөгувуста Чазылардан безин школачылар алырда, 7—8 хонуп эртерин маңаа чурттаваан улус кайыын билир деп. Ынчангаш башкылар бараанны көруп, уруг-дарыывыстың өөредилгезин хайгаараар арга база бисте чок.

Вертолёт иээрге, маң-биле кээр бис. Ынчалзажок марын болгаш солуун чемнер турнуп, чигир, конфета чок азы эвээш кээр. Ылаңгыя ийи-үш харлыг уругларга пластье, идик эккелбес. улуг улуска таарыыл хомчээдиг хеп база хөвег өлде болгаш чаъс-чаашкынныгга недер хеп чок болур. Оон ыңай бисче эм болгаш эмчи хөрек. Корреспондент овда чаңгыс катап моорлап кээр болза, тайга-сын улузунга өөрүнчүг болур ийик. Хурал-суглаа ыңыыр уе тыптыр эвес, аңаа-ла вертолётка олуут эзээзэн кээр кижилериниң херээ чок, оон орнунга дус, аъш-чем чорутса чүл? Күрүмениң улуг өртектиг вертолёдун чеп амыглаар херек.

Бисте хар чаап, сеок дүшмен. Бодум дугайты бо чылды болгаш ниити беш чылды эки доозар. СЭКП-ниң эзэлчиглиг съездизинге төлептиг ужураныр дээш ыңыып тур мен. Мээң үлүүн совхозумнуң болгаш республикамның планнарын күүседиринге кирип турар. Аңаа чөргүзарланыр мен.

Надежда АК,

Өдүген тайгада ивижи.

Эжиндиришкин үезн кидин-түлүк. Архангельскинин далай портында улуг тоннажтыг ен-он ыяш сөөртүкчүлери, контейнер сөөртүкчүлери, танкерлер болгаш курлаг чүүл сөөртүр судноолар чүдүртүнүп база чүгүлү дүжүрүп турарлар. Демир-оруктап аналы Норильскинин металлурттарынче, Ямалдың геолог шинчилекчилеринче, балыкчыларга болгаш ивн азыракчыларынче чорудуп бээр бараанвар болгаш дериг-херекселдер кээп турар. Чыл эгезинден бээр докер-механизаторлар хереглекчилерге плаидан ажыр улуг апыл-агыйының хөй санныг бараанкарын чүдүрүп чорутканнар. Плаидан ажыр улуг орулганы алган.

Архангельскинин порт ажылдакчыларының чедиишкини болза, оларның инициативтиг, чогаадыкчы ажылының түнели болур. Порттуң чүк сөөртүр бүгү районнарында комплекстиг коллективтер ажылдап турар. Оларның хөй кезии бригада керээни-биле ажылдап турарлар. Докер-механизатор бүрүзү 2—3 холушкак моргежилдериг.

Чүдүрер-дүжүрер ажылдарның технологизын сайзырангайжыдып турар. Докерлерде ажзы-бүрү хевирииң кедүрер кранпары, күчүлүг контейнер сөөртүкчүлери, чүс-чүс авточүдүрүкчүлер болгаш автомашиналар бар. Чүдүрер-дүжүрер ажылдарның комплекстиг механизастаашкыны 95 хуу болган.

ЧУРУКТА: Бакарипа — Архангельскинин далай портында кол чүдүрүлге районду болуп турар. Моон Сонгу чүктүн Ленин орденниг далай пароходствозунуң хөй судноларының Дудинка, Игарка, Диксон болгаш Арктиканың еске-даа черлеринче оруу эгелээр.

Г. ГУБСКИЙНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЯДРОЛУГ ДАЙЫН ХАЛАВЫН БОЛДУРБАС!

СОФИЯ. СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачевтуң америк «Тайм» журналдың айтырыгларынга харыларында ядролуг дайындан делегейни камгалаары ышкаш амгы үениң кол айтырыны дугайы Совет Эвилелиниң туружу кедергей тода тайылбырлаттынган деп, Болгария Улус Республиканың Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дээш Национал комитединиң даргазы Г. Гроэев СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн.

Чепсегленииишкинии дүжүреринең айтырыгларын ССРЭ-ниң ак сеткилдиг көрүп турарынга чүвениң чевүн билир кижи бүрүзү бүзүреп болур. Ынчангаш совет удуртукчуның чугаалаан чүүлдерин «Шуут-ла пропаганда» кылдыр көргүзер дээр кадыг-даа орлдажышкынынң кижи төрелгетенин келир үези дээш политиктиг харысалгазы шуут чок чорук кылдыр үнелезе чогуур. Делегейге бот-боттары-биле тайбың чурттарындан өске орук чок дээрэни адак соонда кээп мииниң көөрүнге белеп бис бе? — деп, М. С. Горбачевтуң айтырынга ам бүгү күрүнелер болгаш политиктиг ажылдакчылар бүзүрелдиг кылдыр харылаар ужурлуг.

Бодуңуң практиктиг базыннары-биле Совет Эвилелиндыг харынны шагда-ла берипкен деп, Г. Гроэев демеглээн. Вашингтонда өске хөөнүүг болуп турары хараадапчыг-дыр. Боо-чепсекти Черге эндере будүрерии уламчылаарын, оңу космосче шилчидерии кызыдып турар. Ядролуг чазылдырыгларга совет мораторийге АКШ ядролуг чаа чазылдырны-биле харылаан.

Совет-америк харылзаалар — Европаның-даа, ниитизиниле делегейнин-даа байдалы хамаарыжыр фактор ол-дур. Ынчангаш тайбың чугаалажылганы калбартырынче уг. ланган ССРЭ-ниң шугуму болгар хөй-ниитти бүрүн детким турар болгаш оңу бодуңуң тайбыңга ынак политиказы кылдыр хүлээп ап турар.

ПРАГА. Чехословакияның профэвилеедериниң Төп човулелиниин пленуму медеглел хүлээп алгаш Совет Эвилелиниң тайбыңны быжыглаарынче болгаш ядролуг дайын аймылын болдурбазынче утланган тайбың инициативаларын детким турарын ында илергейлээн.

Ядролуг кандыг-даа чазыл. дырыгларны ССРЭ-ниң чайгыс талалыг чурум-биле соксадыр дээн шинтпирин чехословак ажылчы чоннар бедии-биле үнелеп турар деп, медеглелде чугаалаан. Америк «Тайм» журналдың айтырыгларынга карыыларынга СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачевтуң амгы үеде делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чылдагаанларынга хамаарыштыр бергеи анализи-биле база олар бүрүн чөпшээрежии турар. АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле ооң эвилелчилериниң авантюристиг политиказынга ЧССР-ниң профэвилеедери шинтпирлиг удурлажып турар.

НЬЮ-ЙОРК. Совет Эвилелиниң ядролуг чазылдырыгларны чаңгыс талалыг чурум-биле соксадыр дээн шинтпирин — бүдүн салгалдың амыдырал-чурталгазын. га кончуг чырыткыланчак болгаш эң чугула базымдыр деп, ядролуг боо-чепсекти немей өстүрбес дээш Массачусетс штаттың Кембридж-жиде чөвүлелиниң удуртул. газының кежигүнү Джордж Соммарина медеглээн. СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседавыга ооң онзалап дем. дегээни болза: «Совет Эвилели шенелделерии соксаткан шак ол факт дээрге, ядролуг шенелделерии хорууру моон ыпай анаа-ла идея ааы саиал эвес-тир дээни ол-дур. Ол дээрге боттанган факт-тыр. Бир эвес АКШ-та тайбың дээш шинчээшкин ыпдыг яазылыг хемчегдерии алырынче Рейганның администрацизазы албадап четтигиптер болза, ол чорук даразымдагы базымга — ядролуг боо-чепсектерии будүрерии шегээринге, ол ышкаш «сылдыстар дайынкарыныл» программазын узуткаарынга үндезинии тургузар кйих».

ВЕНА. Совет Эвилелиниң соолгу үеде үндүрген тайбың инициативаларын, чижээ, ядролуг кандыг-даа чазылдырыгларга мораторий дугайында ооң шинтпирии Германияның Социал-демократтыг партиязының даргазы Вили Брандт тааримчалыг чүүлдер кылдыр үнелеп көрген. Тайбыңны быжыглаарынче утланган хемчегдер «хостуг будуштуг» болур ужурлуг дээрэниге бүзүрелии ол илергейлээн. Космос дел. гемнии милитаризаставарынга чедирип болгу дег «кандыг-даа базымнарга» Брандт удурланган. Австрияның Социалистиг партиязының Лин. цеге болган митингизинге чүве чугаалап туре, «уламна эдүрүкчү боо-чепсекти тургузарынга болгаш космосту боо-чепсекти эндериидирер кавы болдурарынга» ам удур туружуру эргежок чүгула деп, ол онзалап демеглээн.

ДЕЛИ. Боо-чепсекти эндериидирии болдурбазынче, ядролуг халаптың тыптып келириниң аймагы бичеледириниче утланган инитпирлиг күжениишкинилерии ССРЭ салып турар деп, деиишилеглиг чогаалчыларның Бүгүиидей каттыжымышкынының чиигине секретары Бхиман Сахии Делиге демеглээн. Ядролуг кандыг-даа чазылдырыгларны Совет Эвилелиниң чаңгыс талалыг соксадыр дээн шинтпири бүгүиниң тайбыны быжыглаар болгаш делегей байдалын кадыкшыдар дээш Совет чазак чайгылыш чок туружуп турарын бүзүрелдиг хереглеп турар. ССРЭ-ниң боттуг бүдүштуг инициативаларын Индияда калбаа-биле чүүлдүгээүүп турар деп, Б. Сахии онзалап айытkан.

(СЭТА).

БАШ УДУР ЧЕТЧЕЛЕТТИНМЭЭНДЕ

Бүдүрүлге объектилериниң тудуунга киржип турар «Сибирьтехмонтаж» трестиң Тывада КМК-зы эрткен чылын тудуг организацияларының аразында чарышка тиилекчи болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиг болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир выпелибиле шанпатkан. Технологтуг дериглерии, демир конструкцияларны болгаш хоолайларны эптеп турар бо коллективтиң ажылы объектиниң тудуунда киржип турар өске тудуг организацияларының-биле сырый холбаалыг. Чижээ, чагыкчы үеиинде дериг-херексел четчелевээнде, тудугжулар белеткел ажылы чорутпаанда, монтажниктер туруушкунга таваржыр.

Доозукчу чылда КМК коллективи бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Плаидан ажыр 15 муң рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын кылырын, мурнуку чылга бодаарга, доозулбаан тудуг хемчээлии 10 хуу, ажыл шагының чидириин база ол хире кызырары көрдүнген.

Камналга талазы-биле план күжениишкинииг. Тургустунган лимиттен электри энергиазының чарыгдалын 0,5 хуу эвээжедирии олар шинтпирлээн. Чартык чылда 4 муң киловатт-шак энергия камнап алдынган. Ажылдың технологиязын чаартып, чаартыкчылар шимчээшкинин калбартып тургаш, ажыл шагын камнап ап, туруушкунларны эвээжедир талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. 5 чаартыкчы саналды бүдүрүлгеге ажыглаарын планнаан турда, чартык чылда 4 муң ажыг рубль экономиктиг ажыктыг 3 саналды киргеи. Өрт өжүрериниң дериглерии эптээриниң чаа технологиязын чаартыкчылар ажылдап кылган. Улуг прораб Александр Иванович Матвеевтиң садыг базазының чылдыдыга хоолайларын эптээриниң тургузуун өскертир дээн саналының ажыктыг 3 муң ажыг рубль болган.

Бо чылын коллектив чүүлә объектилериин тудуунга киржип турар. Ийи бригада панель бажың тудуунуң цегинин тудуунда, өскези «Кыа-Хем» хөмүр-даш разрезинде чаа экскаватор эптээринде киржип турар. Куш фабриказында 16 муң күш кирер кажаапы кылып киргикеи. Садыг базазының насос станциязын бо хүннерде доозар. Комсомольская кудумчуның чылыг четкилериниң 1 километр 300 метрин доосказ, шенелдеии кылган. Алгы заводуиуң чылыг четкилерин дерип дооскан.

«Шагонартяжстрой» трестбиле чарган керээ ёзугаар Чаа Шагаан-Арыгда 1 муң кубометр ишкир нефтебазаны, район котельналының ийиги эолчээн, Ак-Довуракта чылыг электри станциязының № 7, 8 котёлдарын бо айда доозар четкен. «Тыва даг-дүгү» комбинатта бедик сорттуг рудаларны курдашы, арыглаар корпусту болгаш өске-даа дериглерии чаартырынга монтажниктер киржип турар. Кылыр ажыл хөй, план күжениишкинииг. Чыл төнчүзүиге чедир кол-кол объектилерже бүгү күштү мөөнүзэри негеттинип турар.

Кол объектилериин бирээзи — «Тудуг кезектери» комбинаттың панель бажың тудуунуң цеги. Дөрткү кварталда ону ажыглалга киирер ужурлуг. Бүдүрүлге корпузуида бракты болдурганыбиле амгы үеде камерада болгаш ийиги технологтуг шугумда эде кылыышкынар чорун турар. Дериглерниң салыр хемчээли, төлевилели өскерилгени-биле дүүшпее апарган. Кол-ла чылдагааны — техдокументацияны шынар чок белеткээни, акшаландырыышкын айтырында бергедээшкиннер тудугну саададып турар. Чагыкчы «Тудуг кезектери» комбинат (директору А. И. Антонов) шоолуг шимченмейи турар.

Керээ ёзугаар дугуржулганы үзүп турарында чагыкчының буруузу бар. Чижээ, арыглал дериглерии дөрткү кварталда ажыглалга киирери планнаттынган хиреде, монтаж ажылдарынга белеткел шуут чорбайи турар. Бүдүрүлге корпузуиуң дериглери база чок. Металл складынга херек дериг-херекселдерии ай-даа эккелбээн. Ниитизи-биле цех тудуунга 490 дериглер херек. Оон 97-зии эптеп кылган. Корпус таваан кылырынга херек чамдык, кол дериглер чогу-биле 67 хиреии эптээри болдунмайн турар. Амгы үеде чугула 84 дериг эккелдинмээн. Арыглал дериглериие 62 кезек херек. Вибраторларны болгаш өске-даа чугула дериглерии монтажниктер четтикпейи маиап турар.

Комбинаттың котельналзын алгыдарынга көрдүнген 270 муң рубль шингээттинмээн. Келир чылын бо ажылды шапкынчыдары чугула. Он бирги беш чыл дооступ турар. Келир чылын он ийиги беш чылдың объектилерии тудуп эгелээр. Монтаж ажылынга белеткел бо чылдың төнчүзүнде эгелээр ужурлуг. Кол тудукчулар «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой» трестер, чагыкчылар амдан эгелеп белеткелди күштелдирерии, четчелээшкинии баш бурунгаар чорудары чугула.

Келир беш чылдың планының күүселдези Тыва АССР-ниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң улам дүргедедир дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы-биле холбаалыг. Бүдүрүлге объектилериниң тудуу КМК коллективиниң киржилгези-биле туттунар болганда, тудуг организацияларының аразында харылзааны быжыглаары чугула. Дузалал тудуг организацияларының ажылын удуртур, организастаар херекке кол тудукчуның ролю улуг болур ужурлуг.

Он ийиги беш чылда «Минмонтажспецстрой к у қ» каттышкан баазазын, үлетпүр зоназынга калбак чылыг четкилерии, Чаа Шагаан-Арыгга 200 машина кирер автобүдүрүлгени тударынга, Шемиде туйбу заводун дериктиие монтажниктер киржир. Ол ышкаш Барыын-Хемчик районда трикотаж фабриказының тудуун келир чылын эгелээр.

КМК коллективи келир чылдың планын чедиишкинииг доозар дээш база бедиткен хүлээлгени алыр деп, «Улустарның пайыралы» орденниң эдилекчизи, начальник А. П. Поручик демделеди. Эрткен чылга бодаарга, кадрларның ажылдан үнер, кирер чоруу 33 хуу турганыидан 12,1 хуу чедир кызырылган. Кадрларның мергежилии бедидериичe сагышты салып турар. Хоочун монтажниктер Д. П. Малышевич, В. М. Блохин, В. А. Сбитнев, В. Ф. Чередмиченко болгаш өскелер-даа планны онаалдазын доктаамал ажыр күүседип турарлар. Арыг монтаж демир конструкциялар эптээриие бодаарга, ажылы шүүттүг-даа болза, акшазы эвээш, ынчангаш объектилериин белеткелии чедип аар дээш хемчегдерии ажылдап кылыр ужурлуг бис деп, план-бүдүрүлге килдиминиң эргелекчизи Карманова чугаалады.

Сес айларның планы 83,3 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың деиелиге хамаарыштыр 77,3 хуу болуп турар. План күүсеттинмээниин кол чылдагааны четчелээшкин ажылын четпее чорутканында. Шак мындыг күзенчиг эвес түнелдерден чайлаар дизе, кол дузалал тудуг организациялары-биле чагыкчының, төлевилекчинин, хандырыкчының харылзаазын быжыглаары чугула дээрэин айтыр апаар.

А. ХОВАЛЫГ.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Африканың Мурнуу чүтүүң кижи болгаш бойдус курлавырларын тотчеглекчи ёзу-биле мөлүүп турар империалистиг монополиялар Преторияның сөөк-язы ылгаар ёзу-чурумунуң дорт деткикчилери боол турар. Ол дугайында транснационал корпорацияларның Мурнуу Африкада ажыл-чорудулгаларының дугайында КНО-да хөй-ниитиге тайылбырлаашкынга социалистиг чурттарның кады кылган медеглелиниде чугаалап турар.

Транснационал корпорациялар Мурнуу-Африка Республикага сөөк-язы ылгаарының араатанзыг системазын камгалаарынга болгаш Намибияны ужур-дүрүм чокка эжелээрии үргүлүлээриинге материалдыг үндезинии берип турарын документинде демделээн.

Барыын чүк чурттарының ындыг үүлгедиишкиниерии бүрүүдаткан документинии күлээп алыры-биле доостуруп социалистиг чурттарның күзеп турарын медеглелде айытkан.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БУДАПЕШТ. Политиктиг литератураның «Кошут» дээр ном үндүрер чери СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачевтуң чугааларының «Социалистиг тургузуушкунуң эолчеглиг сорулгаларының дугайында» деп номун венгр дыл кырында парлап үндүрген.

Номда СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленумунга ооң чугаазы, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга «СЭКП-ниң эолчеглиг XXVII съездизин чылдырар дугайында болгаш ону белеткээри база эрттирерии-биле холбашкан сорулгалар дугайында» илеткели. Варшава керээзиниң киржикчилери чурттарының дээди партия болгаш күрүне ажылдакчыдарының ужуражышкынының киржикчилериие алдар болдурган Варшавага хүлээп алышкынга чугаазы. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга тураскаадып Кремльдин Съездилер одруузунга болган байырлыг хуралга чугаазы, Ленинградтың партия организациязының активи-биле ужуражышкынга чугаазы, СЭКП ТК-га эртем-техниктиг депшилгеми дүргедедир айтырыглар талазы-биле чөвүдел хуралга чугаазы, Днепропетровскиниң металлургия заводунуң коллективи-биле ужуражышкынга чугаазы киргилээн.

ХАНОЙ. Вьетнам коммунистер болгаш Даниның коммунистери тайбың совет инициативаларыны, ылангыя кандыг-даа ядролуг чазылдырышкыннарны болдурбас дээш чаңгыс талалыг чурумбиле санал дугайында СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачевтуң медеглелии бүрүнү-биле детким турарын ДКП-ниң даргазы Ексенге баштатkан Даниның Компартиязының делегацизазының ВСР-ге аян-чоруунуң түнелдериниң дугайында медеглелде демделээн. Космосту милитаризаставарын болдурбас болгаш космос делгемии тайбың сорулгаларга ажыглаар талазы-биле Совет Эвилелиниң херек кырында базымнары ооң чавырлышкынче, ядролуг дайынның кыжанышкынын узуткаарынче, бүгү делегейге тайбынны хандырып тургузарынче чүткүүнүң дугайын хереченеп турар.

БЕРЛИН. Космос делгемии милитаризаставарын баш удур болдурбазы, ядролуг чепсектерии эндере будүрерииң хемчээли болгаш бүгү талалары калбарары улам күштелир.

Саналдаттынган хүн чурумнда — делегей амыдыралынын эң чугула айтырыгларын шуптузуун хаара тутkан 146 айтырыглар киргеи. Ол дээрге, бирги эолчегде ядролуг кыжанышкынны узуткаарынга, ооң иштинде бүгү-ле ядролуг чазылдырышкыннарны соксадыр, ядролуг чепсектерии чаңгыс деңнелге тударынын, ядролуг чепсектии эң баштай ажыглаазынын талазы-биле, боо-чепсектерии Чер кырынга эндере будүрерии соксадырының болгаш ону космоска тургузарын болдурбазының талазы-биле, делегей байдалын шинтпирлии-биле эжижидериинин болгаш күрүнелер аразында ажыл-херекчи кады ажылдажылганы тургузарының талазы-биле ССРЭ-ниң, социалистиг өске-даа чурттарның, хөгжүп орар тайбынга ынакшылдыг күрүнелериин инициативазы-биле делегей инитилежилгезинге чугаалажып көөрү-биле киирген айтырыглар боол турар.

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ СЕССИЯЗЫНДА

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корр. Н. Чернышевтуң дамчыктазы: «Космосту милитаризаставазының байдалдарында ооң делгемин тайбың ёзу-биле шинтээдириие делегейнин кады ажылдажылганының дугайында» айтырыгны КНО-нуң Кол Ассамблеязының 40-ги сессиязынга чугаалажып көөрүнүң талазынбиле ССРЭ-ниң чаа улуг саналым инициялар эвилели эң калбак чүүлдүгээүнген. Ассамблеяның чиигине комитеди сессияның хүн айтырыныга ол инициативаны чугаалажып көөрү-биле сүмелээн. Ол инициативаны боттандырып чорудары бүгү күрүнелериин болгаш удустарның тайбың чаагай турар чоруунга, кижи төрелгетенииң тайбың келир үезииин эрге-ажыктарынга бараан болур ужурлуг.

Ол айтырыгны чугаалажып көөрү: бир болза, космос тайбынга бараан болдунар ужурлуг, чок-ла болза, кижи төрелгетенииң чаа шингээдип ап эгелеп турары ол делгем девискээр өлүмүүт айыылдың үмер дөзү апаар — деп, ёзулуг төөгүүт ужур-дузалыг шилиишкинии кылырының эң эргежок чугула апарганы-биле негеттинип турарын ССРЭ-ниң төлээлекчизи В. Ф. Петровский айытkан. Космосту милитаризаставарын болдурбазы, ону тайбың ажылышке хевээр арттырарының кара чаңгыс шын оруу дээш КНО-нуң Кол Ассамблеязының туружуру эргежок чугула боол турар. Амдыызында боочепсек космосче ханыхап кирбээнде, ындыг шинтпирии сонгаарадырыышкын чокка хүлээп алыр херек. Бир эвес космостан согуушкун кылыр чепсектерии ажылдап кылып эгелээнии соксатпае болза, боо-чепсекти эндере будүрериин хемчээли болгаш бүгү талалары калбарары улам күштелир.

Саналдаттынган хүн чурумнда — делегей амыдыралынын эң чугула айтырыгларын шуптузуун хаара тутkан 146 айтырыглар киргеи. Ол дээрге, бирги эолчегде ядролуг кыжанышкынны узуткаарынга, ооң иштинде бүгү-ле ядролуг чазылдырышкыннарны соксадыр, ядролуг чепсектерии чаңгыс деңнелге тударынын, ядролуг чепсектии эң баштай ажыглаазынын талазы-биле, боо-чепсектерии Чер кырынга эндере будүрерии соксадырының болгаш ону космоска тургузарын болдурбазының талазы-биле, делегей байдалын шинтпирлии-биле эжижидериинин болгаш күрүнелер аразында ажыл-херекчи кады ажылдажылганы тургузарының талазы-биле ССРЭ-ниң, социалистиг өске-даа чурттарның, хөгжүп орар тайбынга ынакшылдыг күрүнелериин инициативазы-биле делегей инитилежилгезинге чугаалажып көөрү-биле киирген айтырыглар боол турар.

Бараанварның өртек-үнезиниң соксаал чокка өзүп турарынга удурланган массалыг чыскаал Гватемаланың найысылалтыга эрткен. Ажылчы чоннарның ходелиишкиниерииге удур Механның америкачы ёзу-чуруму чыскаалганнарга удур докпактарны болгаш карак чажы төгүлдүрер газаты ажыглаан полициязың тускай кезектерии чоруткан. Он-он кижи балыгланган. Чыскаалдың чүс-чүс киржикчилерии түүп хоругдаан. Гватемаланың профэвилеедери болгаш демократтыг өске-даа организациялары полициязың хан төгүүшкүнүүт истеп сүрүүшкүнкерии буруу шапкапнар.

ЧУРУКТА: найысылалтың кудумчуларында.

АФП — СЭТА-ның телефотозу.

ЧИЛИ. Найысылалга болган тайбың чыскаалче полициязың болгаш тускай чевсектиг күштериин халдаанының соонда ийи кижи өлүрткен болгаш чээрби ажыг кижилары-биле балыгланган.

«Национал удурлашкышкынның хүнүү» онзазистиг политиказының болгаш белүүтериниң кыйтырыгы-биле эртирип турган деп мурнуида дыыпаткан болгай. Сантьягодан кээп турар медээлер ёзугаар алырга. Пиночеттиң ёзу-чуруму чыскаалды тарады ойладырыбиле бажкын ажыр чепсегленген полициянын болгаш шеригиин отрядтарын чоруткан, олар чаңчыл болган докпактар болгаш водомёттардан ангыда-даа боо-чепсекти ажыглааннар. Улустуу агаардан боолап турган дайынчы вертолёттарны база чоруткан.

ЧУРУКТА: Сантьягоның кудумчуларында.

АФП—СЭТА-ның телефотозу.

Арага ишпес чорук— амыдыралдың негелдези

ЧАДААНАДА МЫНДЫГ, А СҮТ-ХӨЛДЕ...

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар, араганы боду кылыр чоруктун когун үзер талазы-биле партиянын болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчегдерии дээштиг болуп турарын Чөөм-Хемчик районуң төвү Чадаана хоорайдан көрүп болур. Мурнуида кудумчуларга эзирик «кижилер дыка хөй болур, олар таныыры-танывазы кижилерден от, таакпы дилээи чоргулаар чүве болгай. А арага магазинниге кире бээрге, «кижи бажы кизирт» турар. Оочур хунаашкан, бир кижи «чаңгыс шил чүвени» чоокшулаан эжиге чагаан тургулаары чажыт эвес.

Чадаанада ам ындыг эвес. Эзирик кижилер эвээжээн. Арага садар магазинниң ажылдаар шагын чурумчуткан, ажык-даа турда аиаа келир кижилер ховар. Мурнуида ышкаш ажыл кылбас, кудумчу кезип чоруур кижилер шуут көзүлбестээн. Ынчалза-даа оожургаары ам-даа элек. Оон чылдагааны чүдел?

Үстүнде «эзирик кижилер эвээжээн» деп бижээн мен. Оон дугайында маиаа чугаалап көрейн. ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Чарлыктарында хөй-ниитти черинге эзирик чораан кижилерии торгаал онаар хевир-биле административтиг хемчег хүлээдирии айытkан болгай. Бистс эзирик чораан кижилерии торгап турар. ынчалза-даа ому чоорту суларатканындан эзирик кижилериң көстүп кээп турары бо. Бир эвес районнуң иштики херектер органының ажылдакчылары хөй-ниитти черинге бичии-ле «аксы чыттыг» көзүлген кижини тудуп, дораан торгап турар болза, эзирик кижилер шуут көзүлбес апаар ийик. Оон ангыда чамдык кижилер хүнүң чыгыы эзирик көстүр боор-дур. Чаңгыс талонга хөй арага бээр эвес, а хүниүн ижер араганы олар кайыын тып ап турарыл? Бо айтырыгны милиция ажылдакчылары сонуургаар болза эки-дир. Арагапы боду кылыр чоруктун когу үзүлбээнин оон илден. Оларны дораан илередир, чогуур хемчегии оларга онаары негеттинип турар.

Амгы сорулга болза, арага ижип алгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктуу шуут болдурбас дээш деминг хөделири болур. Ынчан демисел чедиишкиниинг болур, байдал оон-даа экижинир.

Чоокта чаа Сүт-Хөл районга база чораан мен. Оон төвү Сүт-Хөл суурнуң Алдан-Маадыр кудумчузунга чораан бир мындыг, амгы үеде элдептиг көстүр таварылганы көрдүм. Ол чүл дээрге, кудумчу бажында көвүрүг чанында чиик машиналыг элээн каш аныяк ооллардың чыглып арагалаанны болур. Олар чүгле арагалап, ыыт-шимээи үндүрүп турган эвес, аразында чокшуп база турар чораан. Оон автобус доктаар чер чанында келдим. Ында база эзирик ооллар ырлашкан, алгырышкан турлар. Долгандыр көрдүүген: шагдаалар-даа, дружининктер-даа чок.

Кижи эки чүвеге дораан чаңчыгар дээр — ол дыка-ла шын. Арагалаашкын-биле демиселди күштелдирер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы үнгенден бээр үш ай чаа ашкан, дээштиг хемчегдерии чүгле бо үеде ап келген болгай. Ол аразында ипитиниң корум-чурумун үрээр чорук көзүлбес алырган, аиаа кижи дораанна чаңчыга бээр чорбадыве. Ынчангаш Сүт-Хөлге ол эзирик ооллардың көөрге артында чиртим болур чорду.

Арагалаашкынга удур демисел Сүт-Хөлде кошкак чорун турар дээрэин мя ол факт бадыткаар. Бо удаада ол эзирик, хөрээн чайып чоруур ооллариың ат-сыныи-даа уктаваан мен. Кым-даа болза, хөй-ниитиниң корум-чурумун үреп, кудумчуга эзирик көзүлген дээш кеземчеге онаажыр ужурлуг. Ынчангаш ындыг чорукту үндезинии-биле чайладырын Сүт-Хөл районнуң администратиитиг органнары, хөй-ниитизи чедип алыр ужурлуг деп бодаадым мен.

О. МУНЗУК,
пенсионер.

«КОСМОНАВТЫЛАР БАЖЫҢЫ»

«Тудугжу-прораб мергежилдиг кижи космоска кандыг хамаарылгалыг бооп болурул? Арта ол кайда бир Байконурда эвес, а Таймырда чурттап орар болза?». Шак мындыг айтырыгны мээң шагдагы таныжым, база-ла журналист, бир шагда «Тувинская правда» солунуун киядыс эргелекчизинге ажылдап чораан Владимир Мячин мелээ салды. Ол ам Таймыр (Долган-ненец) национал округтун төвү Дудинка хоорайының Щорс кудумчузунда чурттап турар кижи болгай.

Херектиң ужуру мындыг. Эштин ол чурттап орар хөй кат бажыңы хоорайда «Космонавтар бажыңы» деп атбиле сурагжаан. Ынчангаш чүге ынча дижириниң ужурун билип алыры-биле айтырарымга, харыызынга үстүнде айтырыгны оон салганы ол. Тодаргай харыыны менден ол албааны билдингир. Баштай Владимир-биле, а дараазында ол бажыңның чер ажылдарындан эгелээш дээвиринге үндүр тутқан тудугжу-прораб Игорь Николаевич Молчановтан дыңнаанын бир чамдык солуун фактылар демир-үжүк тудуп алырынче мени хей-аът киирген чүве.

Борта база бир элдеп чүве, Игорь Николаевич боду шеригден халашкан курлавырда ужудукчу кижи болган. Ужудукчу боорда — шүүргедекчи-ужудукчу. Кажан ол дээди шериг ужар чүүл училищезинге өөренип турда, кожазынга болукке 1961 чылдың август айда Юрий Гагариниң өлүм чок маадырлыг чоруун катаптаан, бурунгу Тыва чер-биле кожалбээ чыдар Алтай край чурттуг Совет Эвилелиниң Маадыры, ужар-чүүлдүң генерал-лейтенантызы Герман Степанович Титов база ужудукчуның мергежилии чедип ап турганын Игорь Николаевич бөгүн чоргаарал-биле сактып, маңаа хамаарышкан чурук-хөрүүм, бир чамдык документтилерни-даа көргүзүп орду.

А Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры Георгий Михайлович Гречко-биле ол борта Таймырга ужурашкан. Ол хүмерде Ленинчи комсомол бодунуң тургустунганының 60 чыл оюн байырлалдыы-биле демдеглеп турган. Ынчан ат-сураглыг космонавт «Союз-26» корабльге ужуткаш, оттаргайдан чаа-ла зоп келгени ол чүве-дир. Ужудуушкун болгаш «Салют-6» станцияга ажыл үезинде олардың чер-биле харылзаазын медээзи «Таймыр» турганы. Удаткан чок космонавт Таймырның аныяктарынга аалдап келген.

Волгоград, Севастополь, Сочи... Во болгаш чурттун өскедаа улуг-биче хоорайларынга чоранда космонавтар кандыг бир моңге могаан ыяш олурдуп каар чаагай чанчылды тыпканын, ук черлерге четкен кижи көөр чораан. А 69-ку параллельындында чыдар кезээн шагда доң черге бо айтырыг арай бергедээшкинге таваржыры чугаажок. Ол өйде, үе база таварымча чок турган. Ынчангаш тудар черин аштап-арыглап каан бажың орнунга баштайгы багананы тускай механизминиң ачызы-биле быжыдыр тургусар «даалганы» ужудукчу-космонавт ужудукчу чораан прораб Игорь Николаевич Молчановтан алган.

Даалганы космонавт кажан-кеззээде дег эрестин-биле «кончуг эки» демдекке күүсеткеп-биле адаа тураскаадыг вымпелди тудугжуларның өмүүжээниден И. Н. Молчанов дарый тывыскан. Дараазында Георгий Михайлович Гречко тудугжулар-биле кады чурукка тырттырып, хүндүлүг аалчылар дептеринге ат салган. Ам ук дептер округтун чурт-шинчилел музейиниң бир залында делгеттинген.

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызының таваан салганы демги тудуг тудугдан бажыңче шилчип, баштайгы чурттакчыларын хүлээп алгандан бээр безин элээн каш чыл болган. Ук бажыңның бирги кадында магазиннер, шак мастерскаязы, хоорайның прокат черин туруп турар. Совет соңгу чүкте улуг портхоорай Дудинканың кайы-даа булунунга бөгүн теп шак мастерскаязының азы прокат черинин кайда туруп турарын сонуургаар болзунарза, «Космонавтар бажыңының» турар уг-шинии, канчап аңаа чедерин улуг, биче кижи бүрүү саат чокка айтып бээр: Космос-биле хамаарылгалыг апарган ол бажыңның бирги өргемин каккан космонавт Г. М. Гречко оран-делегейде ады алгаам бичии чурукчу, тыва неминг төрээн уруу Надя Рушеванын «Мальчиш-Кибальчиш» деп чураан чуруун космоска ап алган чорааның, база ол чурук космостан чер бомбүрзээнге эге баштай көргүскен телефото болур дугайында «Юность» журнал эрткен 1984 чылда бодунуң 12 дугаар номеринде тодаргай бижээн.

С. МОНГАЛ,
журналист.

АЛДЫН КУДА

Баштай эрткен өйже бичекада хая көрүүлүнер. Тодаргайларга 1935 чылдың тос ай чаазыныче. Ынчан бистиң республиканың найысылалы Кызыл хоорай чап чаа-ла чаартынып, сайзырап эгелеп турган. Улусчу эргечагырга тургустунга-ла элээн каш чыл болган аныяк, чаа республиканың ажыл-ижи шуудан, аныяктары өгленипбаштанып, чаа ёзу-биле эргечагырга черинден документ-бижикти ап, оларның холга тудуп турган үезин ол.

Ол-ла чылдың тос ай чаазында ийи аныяк кижи өг-бүле тутқан. Душтук оол — Тываның Араттың революстуг шериниң хөгжүмчүлер взводунуң командири, а душтук кыс — уран-театр сургуулу. Хып дээн аныяктар. Кайызы-даа Таңды кожуун чурттуг, чүгле ангы-ангы сумуларга өскен бол, Кызылга кээп азыг ынакшылыын тыпкан ол чалымлар өг-бүле тутканының бир хүн демдеглээр дижи берген. Аал-оранда төрел-дөргүл, ада-ие чалаар дишкеш кайызы-даа дидинмээннер. Сеткил биче, ыядырчоваар деп чүве бар. Душтук оолдуң адазы кырган Монгужук шынгыы кижи. «Сеним өглензин-баштанзын дээш чорутпаан мен, шериг хүлээлген эрттирзин дээш аткарган мен» дизе канчаарын.

Ынчангаш, ол ийи аныяк кижи бир хүн хоорай чагыргазынга баргаш, бадылапчып алганнар. Херечилерге кыстың кады өөренип турар эштери — Л. Чадамба, Д. Момбужай олар келгеннер. Оон кежээ куда кылганнар. Аңаа келгеннер дыка эвээш. Оларның куда-шайлалгазынга чиир дээн хөюн дөгерген эжи А. Лаптан, бадылапчып турда ат салган демги херечилери, ынчангы культура яамызының сайыды Седип-оол Токпак-оолович Танов дарга. Од-ла. Олар чаңгыс хоюнуп эдээн чип, хайымдырып алгаш, чүгле ол дээш туржуру негеттинип турар.

— Далайже үнүптеринге кажандан эгелеп белеткединер?

— Хөй чыл бурунгаар, далайдан 400 километр ырак Софияга тургаштың ол ажылче кирдим. Электриктен ажылдап, далайга эжиндиришкиннерни номнардан өөренип, хемелерни кылып тургузарын билип ап келдим. Оон соолумде алды чыл дургузунда кежээнин-не, дыштанылга болгаш байырлалдар хүннеринде, хонукта 16—18 шак иштинде ажылдап, бодуммуң ажылдап алган акшам-биле «Таңгра» деп хемемни кылып алдым. Акша чедишпейн турган, колдуунда ажыг сүт-биле амыдырап турдум, чүү дээр боор эки-ле чем чүве! Бургасче көжүп алдым. Эжиндиришкин капитанынга өөренип алдым. Хемемни база далайже эккелдим.

Оонму ыштан кылган. Узуну — он бир метр, доораы үш чартык, сут иштинге чоруур кезии—бүдүн чартык метр, деңзизи —дөрт чартык тонна. Океан чүү чүвеге мени таварыштыра бээрин билгеш, сагыш-сеткил болгаш күш-дамыр талазы-биле белеткенип турдум.

— Далайже үнүптеринге кажандан эгелеп белеткединер?

— Эжиндиришкиннер кайы хире үе дургузунда уламчылаанын?

— Канар ортулуктарымдан старт алдым, оруум Мурнуу Африкаже углаан, ол черден австрали Сидней портка келген — ол бүгүмү эртеримге 120 хүн эрткен. Сиднейдем Мурнуу Америкага чедир, оон улаштыр, финишче, база катап Канар ортулуктарже орук 130 хонук иштинде улашкан. «Танграның» черин долганганының хемчээли 27 мун миль болуп турар.

— Бир эвес америк диптe Панам каналы-биле чоруткан болзунарза, колдуунда оон-биле далайжылар чоруп турар болгай, орук чиик болур турган. Ынчалза-даа айыылдыг Гори шенекти чүге шилип алганынар ол?

— Черле билдингир, улус ол дугайын чугаалажып каапкам, бо маршрут — хыя кырында дег берге. Бодумну шенекседим, хей бергелердиг оруктан чайлаксаар хенмүм чок турган.

— Кайы орук эң бергелиг болганыл?

— Бүгү үш океанның мурнуу широталары эң кадыг болгаш ширини кылдыр мени хүлээп алган. Далай хөлзей бээрге, сакырга, чалгыглар 30 метр бедип турган, шуурган неделя ажыр үргүлүүдеп келир. Хемеми октап турган чалгыглар аразынга чоруурунуң эптиг аргазын дилеп тывары негеттинип келир. Кум кыынып алыр беэин арга чок тургулаан, океанче үндүр чалгыдыптас дээш, чыпшыр багланып база турдум.

— Чүүн-биле чемненип чордунар?

— Колдуунда консервалар-биле. Чаашкын суун дозуп ижер, ол дораам төнүп каар чораан. Далайның ажыг суу дыка берге, эът-кеш аарымыр. Ап алганым картошкам кара-быттыг апарганым беш-алды дугаар хоюкта билдим. Оларның-биле демисежир арга менде чок турган, мени тудуп чиптер хире... Моон-биле харылзаа тудуп турган радиога хандыкшылдыглар-биле харылзаа дамчыштыр сүме диледим. Нефть-биле бүгү хемеми чаап кааптарын оларның бирээзи сүмелээн. Дуза-ла болган. Дайзыннар аштырган.

— Радиога хандыкшылдыгларның дузазы-биле силерниң чоруп турганнар меридианнар, параллельдер дугайында шарлалга үргүлчү чырыдып турган. А силерге делегейде болуушкуннар дугайында чүве дыннаар арга турган бе?

— Алды чыл мурнуда садыл алганым Ригага бүдүрген ВЭД радиоприёмник бодун кончуг эки кылдыр көргүскен. Далайның дус, ол-шыгы аңаа күш четпейн барган. Ол эдиледдин кончуг эки шынарды дээш Ригада оон бүдүрүкчүдерниге четтирдим.

— Орук-суур менди-чаагай чедип келгеннер соонда кандыг байдал силерни бүргеп туру? Эш-өөрүнер, таныыр улузунар аразынга өрү көрдүне бээр хөөн туруп келирдир бе?

— Моон күзелим болза, Гори мугулдуру турган-дыр. Кижи бүрүзүнүң күзели дөмейлешпес болгай. Тараажы бедик дүжүт, эртемден чаа ажыдыышкыны... күзээр мурнунда турганым дег артып кагдым.

— Оруктан чедип келгеннер соонда кандыг ажылдарны хүлээп алдынар?

— Ийи чыл мурнунда Ленинградтың Арктика институтунда ажылдаан Ольга Ивановна Ермакова-биле таныжып, ол институттуң Антарктида дугайында музейинге ажыл-агый кылдырган. Ынчангаш ол институттуң ажылдакчылары Ленинградтан Москвага, Москвадан Ташкентиге, Ташкентиден Кызылга чедип келгеннер. Ынчангаш Ольга Ивановна-биле Кызылда таныжып, ол институттуң Антарктида дугайында музейинге ажыл-агый кылдырган. Ынчангаш ол институттуң ажылдакчылары Ленинградтан Москвага, Москвадан Ташкентиге, Ташкентиден Кызылга чедип келгеннер. Ынчангаш Ольга Ивановна-биле Кызылда таныжып, ол институттуң Антарктида дугайында музейинге ажыл-агый кылдырган.

—

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 220 (12920) | 1985 чылдың сентябрь 22, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көпеек

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭРЕС-МААДЫР ЧОРУКТУҢ АЛДАРЛЫГ ЧАҢЧЫЛДАРЫ

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Эргим эштер!

Ажылчын кижиниң эрес-маадыр чоруун, ат-алдарын болгаш маадырлыын боттандырып көргүскен шимчээшкиниң дээжинге турган хоочуннар-стахановчулар силерге, күш-ажылчы эрес-маадыр чоруктуң арлып читпес чаңчылдарын телептиг уламчылап турар будурүлге мурнакчылары болгаш чаартыкчылары силерге, партияның Төп Комитединиң өмүнээзинден чүректиң ханызындан байыр чедирерин чептээреп көрүнер.

Бистиң ужуражыышкыныывыста эки чылдак бар. Күш-ажылчы кыптыгыышкыныың стахановчу оду ажылчы чоннарның хөй миллион кижилиг шимчээшкикин чалбыышталдырыпкан хүнден бээр чартык чүс чыл эрткен. Бир эвес ол чылдарның сагыш-сеткилди хайыктырып келир болуушкунарын чүгле сактып каар эвес, харын социалистиг чарыштың мобилизакчы аргаларын бөгүнгү хүнүң сонгаарладып болбас соруглаарын шинтпирлээрге канчаар эки ажыгдаза чогуурун база сүмележип алыр болзувусса, шын болур кылдыр бодадым.

Стахановчу шимчээшкин кезээде канчаар-даа ажок улуг ужур-дузалыг. Баштайгы коммунистиг субботниктерниң дуржулгазындан-на В. И. Ленининиң «...Күш-ажылдың будурүкчүлүүн хөгжүдеринге, күш-ажылчы чаа сагылга-чуруукче шилчиринге, ажыл-агыйның болгаш амыдыраа-чурттагланыың социалистиг негелделериниң чогаадыкчы чоруунга ажылчынкарның медереглиг болгаш эки турачы эгелээшкини кылдыр» баш удур өттүр көргени тургузукчу эгелээшкин ол шимчээшкинден чырыткыландыр илергейлеттинген. Бо дээрге бистиң чаартылгалыг үевистиң соруглаарыга ажок дүүшкен магалыг ханы болган улуг хемчээлдиг шимчээшкин-дир, эштер!

Стахановчу шимчээшкин үттүндурбас чылдарда төрүттүнген. Үени шуут-ла мурнап эртпишаан, аныяк Совет күрүне индустриализацияны шапкыя темпилер-биле боттандырып турган. Күш-ажылдың ажыктыын дүрген бедидер, ону организастаарының чаа хевирлерин тывар, будүрүлгениң техниктиг реконструкциязы-биле, материалдыг баазазының чаартыныышкыны-биле тургустунган аргаларны долдур ажыглаар үжүрлүг турган.

Стахановчу шимчээшкин күш-ажылдыы чаа ёзу-биле иевүн көргүскен. Максим Горький ону массалыг энергиялың оттуг частыышкыны-дыр деп адаан. Аныяк чурттуң, оон ажылчын айтызының болгаш тараачыннарының тургузукчу күштериниң күүлүг кыптыышкыны болган. Ол хемертен болбаанны билдингир. Ол болза чаа инитилел харылзааларының тургустукчу организмның бүгү чорудулгазы-биле, партияның тодаргай соруглыг ажылыбиле белеткеттингеи турган.

Оон бээр эвээш эвес чылдар эрткен, ынчаллажок стахановчу шимчээшкиниң эгелекчилериниң аттарын бөгүндээ магадавышкын болгаш чоргаарланыышкын-биле адап турар бис. Ол аттар дээрге-ле, чырыткылаачак, салыкчаяанныг, оңзагай шынар-будүштүг кижилер-дир. Олар шупту чоннуң мырыңай аразындан үнген кижилер — шахтаның забойщиктеры Алексей Стаханов болгаш Никита Изотов, дарган Александр Бусыгин, шахтаның парторгу Константин Петров, кан эзилдирикчиин Макар Мазай, фрезеровщик Иван Гудов, паровоз машинизи Петр Кривонос, идиктер хептекчиин Николай Сметанин, пастаавычылар Евдокия биле Мария Виноградовалар, комбайнер Константин Борин, трактористер Паша Ангелина биле Прасковья Ковардак, свеклачылар Мария Демченко биле Марина Гнатенко болгаш өске-даа хөй-хөй кижилер-дир.

«Стахановчу», «Стахановчу ёзу-биле» — бо дээрге эки инициативаның демдээ-дир, эргижирээн, үеэш эрткен чүүлдерге удур, бүгү-ле мурнакчы чүүлдер дээш демиселдиң демдээ-дир. Стахановчу шимчээшкин — чүгле социал эвес, харын чаа инитилел кижизиниң чаагай утаанныг улуг кижилери Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. И. Гаганова, «Зеленоградстрой» будүрүлге каттыжыышкыныың комплектиг бригадазының бригадири Социалистиг Күш-ажылдың йөн дакпыр Маадыры Н. А. Злобин, күш-ажылдың хоочуну, Пермь областа № 2 «Капитальная» шахтаның забойщиги тургап, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры П. К. Поджаров, Аар машина тудуушкунуның электросталь заводунуң токары Социалистиг Күш-ажылдың йөн дакпыр Маадыры В. М. Ярыгин, Кустанай областа Боровск районунуң «Харьковский» совхозунуң механизатору Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры К. Б. Досенбаева, Магнитогорск комбинатының домна суугузунуң газовщиги Социалистиг Күш-ажылдың йөн дакпыр Маадыры В. Д. Наумкин, «Нижневартовскнефтегаз» № 2 каттыжыышкыныың чер өрүмнээр ажылдарының Нижневартовск эргелелиниң чер өрүмнээр мастери Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры база Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Д. Шакшин, эвилдиришкиниң дүрген чорударының эгелекчилериниң бирээзи, ам Бүгү-эвилелдиң «Союзметаллургпром» будүрүлге каттыжыышкыныың кан эвилдирикчиин Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. М. Привалов, тудутта стахановчу шимчээшкиниң эгелекчизи, ам ССРЭ-ниң Күрүтудуунуң тудуунда күш-ажылдың ВНИПИ-ниң кол технологу Ф. И. Мальцев, күш-ажылдың хоочуну, Черкасс областа Комитеги аттыг колхозтуң звеночузу турган, чаңгыс свеглазының бедик дүжүттерин ажаан өстүрер дээш шимчээшкиниң эгелекчизи М. С. Демченко ужуражыышкынга саналдаан бергенивер.

Бо дугайын чүгле төөгүнү болур-чогуурун-биле үнелеп көөрүнүң шүүрүнде чугаалавайн-дыр мен. Бо залда олурган хоочуннарны-стахановчуларны болгаш бистиң күннеривистиң күш-ажыл мурнакчыларын көөрге-ле, үелериниң тудуш холбаалының дугайы, социалистиг чаңчылларның эстафетазының дугайы бодалга кирип келир-дир. Эрткен чартык чүс чыл дургузунда техника-даа, кижилер-даа бир янзы апарган. Ынчалза-даа стахановчу шимчээшкин эрткен төөгү болу бербээн. Баштайгы эртикчилериң — стахановчуларның чаартыкчы чоруунуң чүү-даа чүвеге ажыктаарын, дериг-хереңселдериң эң долу күжү-биле ажылдаарын чедип алыры дээш демисежип турар. Украинаның машина тудукчулары XII бең чылда кара металл прокадынга хереглелдя көвүдетпейн, ажылдан турарларның санын өстүрбейн тургап, продукция будүрелиниң ниити хемчээлиниң бүгү өзүлдезин хандырарын хүлээтеннер. Липецкиниң, Нижний Тагильдың болгаш Череповецтин металлургтары будүрүлгечи бедик көргүзүглерин күүлерни, ийи чергениң чыгаанын эң эки ажыглаарының болгаш продукцияның шынарын бедидериниң аргазы-биле чедип ап тураалар. Элээн хей будүрүлгелер эки түнелиниң ажылчыннарының аттестациязын болгаш чогаадыкчы чоруун сайзыранғайжыдып тургап чедип ап турар. Бо чылдың ийи хүнүн камнаттынган материалдар-биле ажылдаар дээш күш-ажылчы коллективтериниң инициативазы чер болганда деткимчеин алган.

Чиик автомобильдер будүрер талазы-биле Волга каттыжыышкынның чугуза инициативазының дугайында онзалап демдеглексээн йөнк мен, ол инициативаны СЭКП ТК деткиэн. Оон утказы чүдел дээр болза, мындыг: будүрүлгениң ажыктыын болгаш продукцияның шынарын бедидер талазы-биле тодаргай саналдарны коллектив ажылдап кылган, министерствоның тодаратканы XII бең чылдың контроль чурагайларын олар дыка ажып турар. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн дыка бедидери, автомобиль бүрүзүнге металл, одаар чүүл чарыгдалдарын кызырары-ында көрдүнген. Оон аңгыда чаа модельдиң автомобильдериниң маннаар хуусазының бүдүн-чартык катап үзадырын база айыткан. Бодунуң ол саналдарын коллектив Күрүне планыңче киирерин дилээн.

ВАЗ-тың ол шалып ижи эгезинден үжүнга үндүр — будүрүлгеден бригада бүрүзүнге, ажылдаар чер бүрүзүнге чедир бот-орулга-чарылганың дуржулгазы-биле «холбашканың» демдеглээр херек. Бүгү курлавырларны улус ажыл-агыйынга бараан болдурарыңче тургузар деп партияның кыйгырыынга ол төлептиг харыы, ажыл-херекти эң ёзу-биле көөрүнүк үлегерин ол-дур.

Мурнакчы коллективтер бөгүнде хамыктың мурнунда ажылдың шынар талазы-биле көргүзүглериңче кичээнгей салып турарын көрүп тур шыкажыл бис. Ол дээрге — чаа техниканы болгаш технологияны шингээдип алыры, курлавырларны камнаары, керээлиг хүлээгелерни хажык чок күүседири, будүрүлгениң ажыктыын бедидеридир. Чарыштың чүгле чамдык талаларын чугаалап турарым бо-дур — оон дуржулгазы, амыдыралдың боду шыкаш, байлак болган хей талалыг.

Ажылдакчы кижи болунуң будүрүлгезинин ёзулуг ээзи болур, амгы үениң соруглаарының хемчээлиниге болгаш чаа-чаа үүлдериниге оон хамаарылгазы канчаар-даа ажок улуг ужур-дузалыг дээрзи билдингир болбайн аан. Чарыш—ол дээрге ажылчы чоннарның чогаадылгазының чугула адыры, совет кижиниң бодуи бадыткап көргүзериниң болгаш ылгалырының, оон билиг-мергежилиниң, салым-чаланың, хамаатты шынарларын илередириниң кол аргадарының бирээзи-дир.

Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, ажыл-херектер бисте чоруп эгелээн, оон баштайгы түңйелдери көстүп келген. Мурнувуста ажок улуг хемчээлдиг соруглаар бар, оларны чайгылыш чок шиитпирлээр ужурлуг бис. Олар амыдыралдың бүгү адырларына хамаарлыр, эргелеп башкарылганың бүгү звеноларындан эң харысалгалыг чорукту негеп турар. Партияның идип үндүргени чаа аргаларга болгаш негелделерге ажыл-агый кадрларын кижизиндер дээн шугумну туруштуг болгаш чайгылыш чок моон сонгаар-даа чорудар-бис.

Ынчалзажок ажыл-херектиң чеднишкиниң алыс түнелиивде көөп күш-ажылчы коллективтерге — каттыжыышкынарга болгаш будүрүлгелерге, цехтерге болгаш бригадаларга, ажылдаар черлерге шиитпирлеттинер болгай, эштер. Ажылдан турар кижи бүрүзүнүң ажылгыр чоруу, үгаан-медерели болгаш сеткил чүрээ-биле деп-даа болур, ат-алдары болгаш ары-нүүрү-биле ол шиитпирлеттинер. Ниити чаагай чорук дээш ак сеткилдиг ажылдаары, сагыда-чурумну ыыш-гыы сагыры, харысалгалыг болгаш инициативтиг болуру, күрүнеииң эргеажыктарының дугайында бодуңуу дег сагыш салыры — кижи бүрүзүнден негеттиниң турар чүүл ол-дур.

Бо соруглаарны боттандырарынга бүгү бираларны — экономиктиг болгаш социал бираларны, а ол ышкаш материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкинерни ажылдаар херек. Аңаа холбаштыр каш-даа рубльбиле хемчээттинмес ыыдыг шаңнал-макталдың чугуазынче оңза кичээнгейни угландырарын күзеп тур мен. Ажылчыннарның болгаш колхозчуларның, специалистерниң болгаш эртемденнерниң — Тарзэн чурттуң ат-алдарын улгаттырып турар бүгү кижилериң ак сеткилдиг ажылын чогуур үезинде эскереры, деткинри болгаш көдүрери кайы хире чугуланын эрткен чылдарның болгаш бо-даа хүнеринің практиказы көргүзүп турар.

Мурнап чоруп турар кижилерге чамдыкта берге-даа болур. Хат оларга кезээделе дөгүм болбас деп чугаалаар болгай: дөгейлелиген чаңчылдарны үрээр, тоомча чок болгаш билбес чорукгарны ажып эртер ужурга таваржыр. Ынчалза-даа чаартыкчы бүрүзү — чурттуң алдары болгаш чоргаараалы, социалистиг ниитилелдиң улуг чедиишкинидир. Ыыдыг кижилерни деткиир херек. Оларның аттарын болгаш ажыл-херектерни бүгү чурт, күш-ажылчы коллектив бүрүзү билгеи турар ужурлуг.

Инициативтиг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылды бүгү хемчег-биле шаңнап-мактаарыбиле чергелештир, эрейгейлеп ажылдаар, күш-ажылдың болгаш технологияның сагыльга-чурумун хажыдар, брак кылыр кижилерге шыгыы хемчег хүлээдирип болур. Ак сеткилдиг ажылдаарын күзевес кижилерге эрге-хоойлунуп, материалдыг, административтиг болгаш өске-даа хемчегларни көргүзерни ажылчы чоннар Төп Комитетче бижип турар чагаалаарында саналдап турар. Ол чөптүг саналдар-дыр. Ынчаар хөделир херек. Будүрүлгелерниң болгаш адырларның улам-на хөй-биле шилчип кирип турары ажыл-агыйны чорударының чаа механизми база олче углаиган болуп турар.

Чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедири боттуг чүүл болуп дээш, совет кижилериниң амыдыралы материалдыг болгаш утаан-бодал талазыбиле улам байлак, долу, утка-шынарлыг болзуп дээш ажылчын адыгы, таваачыннар, инженер-техниктиг кадрлар, албан-хаакчылар, интеллигенция чогаадыкчы идепкейин көргүзүп, арга-күжүн хамаарыжыр. Ынчаарга чоруктарны ажып эртер ужурга таваржыр.

Ынчалза-даа чаартыкчы бүрүзү — чурттуң алдары болгаш чоргаараалы, социалистиг ниитилелдиң улуг чедиишкинидир. Ыыдыг кижилерни деткиир херек. Оларның аттарын болгаш ажыл-херектерни бүгү чурт, күш-ажылчы коллектив бүрүзү билгеи турар ужурлуг.

Инициативтиг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылды бүгү хемчег-биле шаңнап-мактаары-биле чергелештир, эрейгейлеп ажылдаар, күш-ажылдың болгаш технологияның сагыльга-чурумун хажыдар, брак кылыр кижилерге шыгыы хемчег хүлээдирип болур. Ак сеткилдиг ажылдаарын күзевес кижилерге эрге-хоойлунуп, материалдыг, административтиг болгаш өске-даа хемчегларни көргүзерни ажылчы чоннар Төп Комитетче бижип турар чагаалаарында саналдап турар. Ол чөптүг саналдар-дыр. Ынчаар хөделир херек. Будүрүлгелерниң болгаш адырларның улам-на хөй-биле шилчип кирип турары ажыл-агыйны чорударының чаа механизми база олче углаиган болуп турар.

Чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедири боттуг чүүл болуп дээш, совет кижилериниң амыдыралы материалдыг болгаш утаан-бодал талазыбиле улам байлак, долу, утка-шынарлыг болзуп дээш ажылчын адыгы, таваачыннар, инженер-техниктиг кадрлар, албан-хаакчылар, интеллигенция чогаадыкчы идепкейин көргүзүп, арга-күжүн хамаарыжыр. Ынчаарга чоруктарны ажып эртер ужурга таваржыр.

Ынчалза-даа чаартыкчы бүрүзү — чурттуң алдары болгаш чоргаараалы, социалистиг ниитилелдиң улуг чедиишкинидир. Ыыдыг кижилерни деткиир херек. Оларның аттарын болгаш ажыл-херектерни бүгү чурт, күш-ажылчы коллектив бүрүзү билгеи турар ужурлуг.

Инициативтиг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылды бүгү хемчег-биле шаңнап-мактаары-биле чергелештир, эрейгейлеп ажылдаар, күш-ажылдың болгаш технологияның сагыльга-чурумун хажыдар, брак кылыр кижилерге шыгыы хемчег хүлээдирип болур. Ак сеткилдиг ажылдаарын күзевес кижилерге эрге-хоойлунуп, материалдыг, административтиг болгаш өске-даа хемчегларни көргүзерни ажылчы чоннар Төп Комитетче бижип турар чагаалаарында саналдап турар. Ол чөптүг саналдар-дыр. Ынчаар хөделир херек. Будүрүлгелерниң болгаш адырларның улам-на хөй-биле шилчип кирип турары ажыл-агыйны чорударының чаа механизми база олче углаиган болуп турар.

Чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедири боттуг чүүл болуп дээш, совет кижилериниң амыдыралы материалдыг болгаш утаан-бодал талазыбиле улам байлак, долу, утка-шынарлыг болзуп дээш ажылчын адыгы, таваачыннар, инженер-техниктиг кадрлар, албан-хаакчылар, интеллигенция чогаадыкчы идепкейин көргүзүп, арга-күжүн хамаарыжыр. Ынчаарга чоруктарны ажып эртер ужурга таваржыр.

Ынчалза-даа чаартыкчы бүрүзү — чурттуң алдары болгаш чоргаараалы, социалистиг ниитилелдиң улуг чедиишкинидир. Ыыдыг кижилерни деткиир херек. Оларның аттарын болгаш ажыл-херектерни бүгү чурт, күш-ажылчы коллектив бүрүзү билгеи турар ужурлуг.

(Сланчызы 2-ги арыйда).

ШАЛЫПЧЫ, СТАХАНОВЧУ ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААР

СЭКП ТК-га стахановчу шимчээшкиниң хоочуннары, будүрүлгениң мурнакчылары болгаш чаартыкчылары-биле ужуражыышкын

Советтер чуртунуң чыл демдеглединге стахановчу шимчээшкин алдарлыг арын кылдыр киргеи. Социализмниң ниичаар-даа ажок улуг чогаадыкчы аргаларын, ол үеде мурнакчы техниканы шингээдип алган ажылчын ангының революсчу, чаартыкчы бодалын ол бодунда хаара туткаш, эртем-техниктиг депшилгениң бүгү талаларынче шаан киргеи. Алексей Стахановтуң төөгүүргеи рекордунуң бежен чылы оң патриотчу шимчээшкинниң моон сонгаар-даа ужур-дузалыг болуп артканын бадыткап турар. Баштайгы беш чылдарның маадырларының чаңчылдары оларның уламчылакчылары — улус ажыл-агыйын интенсификастаарынга, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириңге ол ышкаш кадбабиле, ынчалзажок оон-даа артык хемчээлдиг күш-ажылчы базымны ылыр дугайында партияның кыйгырыынга харыны бээринче чүткүп турар, социалистиг экономиканы бүгү адырларында будүрүлгениң мурнакчылары болгаш чаартыкчылары.

Стахановчу шимчээшкинниң хоочуннарыныы, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының мурнакчыларының улуг болуу сентябрь 20-де СЭКП Төп Комитединче, чалаткан. Эштер **М. С. Горбачев, Н. И. Рыжков, В. И. Долгих, Б. Н. Пономарев, Л. Н. Зайков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, В. П. Никонов, К. В. Русаков** оларныы-биле аңаа ужуражыкан.

Ол ужуражыышкын чылыг, сеткилге өөрүнүүр болгаш ажыл-херекчи байдалга болган. Залга орган алдарлыг кижилериниң элээн хөйүн СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачев таныыр, оларның күш-ажылчы коллективтеринге барып чораан. Коммунист ажылчыннар, күш-ажылдың кижилери-биле партияның удуртукчулары Төп Комитетке ажык чугаалы кылган. Чаңгыс аай үзел-бодалдың кижилери аңаа чыглып келгеи, оларның сагыш салып турар чүүлү база ниити — бистиң улуг чуртувустуң экономиказы быжыгын, оон камгалал күүзүн чүүдээ чүвеге күш четтирбес, совет кижилер материал болгаш угаан-бодал талазы-биле байлак чурттаар кылдыр ажылхеректиг улам ажыктыг, эки чорударын.

Ужуражыышкынны ажыдып тура, М. С. Горбачев совет ажылчын ангының хоозунарыныа болгаш оларның күш-ажылчы алдарының уламчылакчыларына стахановтуң шимчээшкинниң 50 чылы-биле холбаштыр чүректиң ханызындан байыр чедирген. Социалистиг чарышка шылгараигай чедишкиниери, беш чылдың планның онаалдаларын хуусаадан эрте күүседир дээш демиселге хүүда улуг үлүг киргеи дээш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры база Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Д. Шакшин, эвилдиришкиниң дүрген чорударының эгелекчилериниң бирээзи, ам Бүгү-эвилелдиң «Союзметаллургпром» будүрүлге каттыжыышкыныың кан эвилдирикчиин Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. М. Привалов, тудутта стахановчу шимчээшкиниң эгелекчизи, ам ССРЭ-ниң Күрүтудуунуң тудуунда күш-ажылдың ВНИПИ-ниң кол технологу Ф. И. Мальцев, күш-ажылдың хоочуну, Черкасс областа Комитеги аттыг колхозтуң звеночузу турган, чаңгыс свеглазының бедик дүжүттерин ажаан өстүрер дээш шимчээшкиниң эгелекчизи М. С. Демченко ужуражыышкынга саналдаан бергеивер.

ЧУРУКТА: Аныяк механизатор Александр Оюн бо хүннерде Межегейниң шөлдеринде дүжүт ажаалдазында киржип турар. Ол бодунуң башкарып турар трактору-биле муң ажыт гектарда дүжүттүң тараазын шанче дажыглажыр. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң бо тракторизи чылдың бүгү үелериниң хоозу ажылдарынга идепкейлиг киржип келгеи. Дүжүт ажаан ажырынга чедир хөй тонна мал чемнерин белектешкеи. 500 ажыт гектарның кукурузазын база кезии дээзарынга, силостаарынга үлүг киирген.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КЫШТАГЛААШКЫНГА БЕЛЕТКЕЛДИ ДҮРГЕДЕДИР

«Хемчик» совхозтан бо чылын ниитизи-биле 15500 баш шээр, 2010 баш бода мал кыштаглаашкыныы эртер. Совхозтуң девискээринге болган үеэлээшкин чамдык өдек-кыштагларны тавараап, үрегден каапкан болгаш кыштаглаашкынга белеткелге база бир немелде бергедээшкиниерин таварыштырган.

Совхозтуң директиязы, партком, көдээ Совет күүскому болгаш мал ажылының түскай эртеминглери кышка белеткелди чогуур өй-шаанда, ыыларлыг кылдыр дооскар дээш чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Малчыннарның ниити хуралын чыгаан, аңаа кыштаглаашкынга белеткел ажылдарының удуртуп башкарар, контрольдаар штабты Эргил-Барлык көдээ Советиниң күүском даргазы О. Б. Сааның баштадыр тургускан. Совхоз бо чылын кайызынга-даа 300 баш кирер ийи чаа кыштагны база немей туткан. Сут сөөртүр машиналар, оңгачалар, шагжалар колдуу белеп.

Чайы коончуг чаъскыр болган, соок эрте дүжүп эгелээн бо чылын кыштаглаашкынга белеткелдя кажангызыдандаа хынамчалыг чорудары чугула. Бо чайын малчыннарны сиген белеткеливге шуут киирштирбээн болгаш «Хемчик» совхозка кышка белеткелди кыска хуусаада доозуп болуруның бүгү-ле аргалары тургап. А херек кырында ажылагыйда чедир кылдыныпаан чүүлдер ам-даа хөй. Сут-Кажаа сут-бараан фермазының кышка белеткели багай. Кажаалар чылыглаттынмаан, соңгалары чок, оон үржүүндан инектерни хол-биле сагбышаан. Быыза кажаазының печкалары түттүнмээн. Хаваа кажаазының түдар черии шын эвес шилип алганындан оон ниитинче сут киргеи. Эжиктер кылыр, шадаалаар, чырык киирер дээш кылыр ажылдар-ла хөй. Кажаа белен эвес болганындан совхозтуң хаванарын чоокка чедир тайгадан киирбээн. Мында доктаамал ажылдан турар тудуг бригадазы бо ажылдарны боттарының күжүбиле кылып четтикпейн турар, ынчаарга шеф ажылын дарый организастаарын өөренип көөр болза эки.

Хойжуларның өдек-кыштагларының байдалы база дүүтүреңгир. Дадар-оол Хомушкуюн, Минчи Хомушкуюн, Кызыл-оол Сааның, Кара-кыс Кара-Салдың, Даваа Сааның кыштаглаларында кажаалариың дээзиири ойлуп көөп дүшкеи. Оон аңгыда бажыңнарының крышазы, соңгаларының шилдери чок, печказы, эжиктери септеттинмээн малчыннар база хөй. «Хүүнүзе үүрмек шыкаш кылдыр сагымдырар, үезии көөрге кылырга, төнчү чок ажылдар ол-ла болгай» деп, бир хойжуның чугаалаанны-ла шын. Бо ажылдарны хүнү-биле кылып кирбес болза, кыжын бергедээшкиниер таварыжыр аңаары чайлаш чок. Хойжуларның хуралынга «өдек, кыштаам бүрүн белеп» дээн кижи чөрле дыыналбаан. «Кажаам тар», «орук багай» дээн ышкаш хомудалдар-ла хөй болду. Чамдык малчыннарда бүгү-ле чүвени соңга соозу кылып бергеи дээр байдалдыг азырадыкчы хевиер бар. Аңаа алыспайн, күш четтинер хире ажылдарны боттары ларый кылып эгелээр болза эки.

Хойжуларны дувуредип турар база бир чүүл — аза огубиле демиселл. Коончуг чаъскыр болган бо чылын кыштаглар девискээринде аза огу-хөй үнген болгаш ам сөөктелип, быжа бергеи. Оны кезер машинаны совхозта белеткеп турар. Хойжулар кыштагже көжүп үнер бетинде оны кеспее болза, ажыл-агыйның малынга хорадыт салдарны чедирерин билдингир.

А. БЕГЗИН-ООЛ

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

(Төнчүүр. Эгези 1-ги арыда.)

ыг болуп турарының ужуруында. Ол темага хамаарыштыр мурнунда база чугаалап турдум, мынала-даа байделии талаже ооруш ескерлии турар боорга. Мөөнеттиген бүдүрүлге күүгүүн камгыыбле, хумагалыг, чогумчалыг ажыглаары—бистиң эң чоойку курлавырывыс, улус ажыл-агыйының ажыктыг чоруун бедидериниң шинтпирлиг чүүлү дээрии база катап демдеглээриң күседи.

Маңаа хамаарышкыр тодаргай базыны бүрүзүн үнелеп көөр чугула, тотчеглөшкиин дээш ышкыны негелдеги тургузар. Мындыг-даа болгулаар болгай: дехте азы завод деңискээриңде камналгаже болган хумагалыг чоруккө кыйгырык турар лозунгларны аскы каанын кижи көөр, ол хирөөнинде заводтуң девискээрии демир-дес, чогуур хуусаазында тургусаан дериге долган болур. Ам көрүнөр даан: кыйгырыг сөстөр турза-даа, херектиң байдалы сыр дедир.

Эштер! Нинтилелдиң мурнунда турар сорулгаларны шинтпирлөөриңе профессиональдар эвилелдериниң ролю ноончуг улуг. Оларның ажыл-чорудулгазының ыдыктыг үндезини — сагыш салымшкыны, ажылчы чонларның сонсал болган культура хереглелдериниң ажылының база амыдырал байдалының, дыштанылгазының болган хостуг шаңгыны дугайында сагыш салымшкын. Күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүү дээш, бүдүрүлгеге сагылга-чуруң болган организастыг чорук дээш доктаамал болган чүткүдүг демисел чокка ук сорулгаларны чедиишкиниг шинтпирлөөри болдунмас. Ажыктыг ажылдаарындан аңгыда чаагай кежиктерни тургузарының өске оруктары чок. Ынчангаш бүдүрүкчүдүг чорукту бедидерии дамчыштыр ажылчы чонларның эргеажыктарын кампаалары — профессионалдар эвилелдериниң, бүгү бүдүрүлге коллективтериниң эң чугула сорулгаларының бирээзи.

Үк сорулгаларга дүүштүр Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлу ангызындан удаа идепкейлиг ажыглаттынар ужурлуг. Бистиң аммадыралывыстың шунту айтырыглары ында кескүү-биле мөөнеттиген. Күш-ажылчы коллективтерде планнарны боттандырыр турар, чаа идеялар хынаттының турар, кадрлар каанаттының тыптып турар. «Үстүнден үүгүртү көрүүшкүн» эвес, харын кудуку звеноларда байдалды хамызы-биле өөрениң кергени болган барымдаалааны бригада аргазы дүргеи шинээдиргиге дузаалаар. Ылап-ла бригада аргазы. Бригадалар хөй болгай, ынчала-даа бот-орулгачарылгада үндезилеттиниген бригадалар үлегүрде оон чүүле бештиң бир кезии бөлүп турар.

Бригадада кижи бүрүзү тода кестүп турарын силер эки билир болгай силер, коллективтиң кежигүннери боттары кижи бүрүзүнүң кады ажылга киржилгезинииң деңнелии үнелеп турар. Ынчангаш ында ажыл тодевиннге-даа, шаңнап-мактаарының материалдыг болгаш моральдыг өске-даа хевирлериңе социал чөптүг чоруктуң принциптери долузу-биле боттанып турар. Маңаа кажаарлары, ескиниң артынга чаштынары берге, бүдүрүлгениң түңнел көргүзүглери-биле хүзөлгелериңиң харылзаазы тодаргайы-биле кестүп турар.

Ынчангаш профевилелдерден шимчегир, бүгү талаарны, аргаларны ажыглап тургаш, коллективтерге хүн бүрү болгаш кызымаккайыбиле курлавырларны дилеп тыварының чогаадыкчы байдалын тургузары улуг хамаарылгалыг болур. Ынчала-даа хөй тавырылгаларда профозивлел комитеди бүгү-де чүүлдерде киржип турар шыкаш сагындырар, мындыг-даа болза бодуңгу күүгүн ажыглаар ког черии ам-даа тодарадып албаан болур. Түңнелиңде эвээш эвес эгелекчи чорук, чарыштыг организастаарында ховар эвес таварыгың турары шыкаш, «саазын кырынга» болуп, хемчегларын «чогаадырынга» болгаш «кавастаарынга» үнүп турар.

Формализм — масселарның дорт чогаадыкчы чоруу болур чарыштың эң хоралыг дайзыны. Хүзөлгелерни чамдыкта «кара саазынаар» бижип турары болгаш кирженчилерге чүгле ат салыры-биле берип турары чажыт эвес. Чарыштың көргүзүглерии бүдүрүлгениң тускай байдалын өөренип көрбейн тургузуп турар. Чарыштың киржикчилериниң хууда хүзөлгелерии ап көрээли. Ол харын эки-дир ийин. Ынчала-даа ажылчының-га, инженерге бодунуң албан кылыр хүзөлгелерии дүжүрүп биижири болгаш оларны күүседир мен деп сес бээри чүге херек апарганыл? Ол болза чарыштың идеязын хажыдып турары ол-дур.

Мындыг айтырыгны база бодап көөр ужурлуг: чарыштарның болгаш эгелекчи саналдарның хевирлери эмин эртпээр хөй эвес бе? Ол кезээде чаагай чүве эвес-тир. Чарыштың эң-не үнелиг талазы — бедик түңнелдерии чедип алыры, бүдүрүлгениң мурнакчы дүржүлгазын, күш-ажылдың чаартыкчы аргаларын болгаш методтарын тывары болуур. Бир эвес хөй санныг эгелээшкиниериң боттуг үре-түкпелге хамаарыштыр алыр болза, оларның чамдыктары чедир бодаттынмаан деп түңнелди кылбас аргажок.

Шак-ла бо угланымшкынга профовилел болгаш ажылагый организарының ажылын күштелдирер ужурлуг деп саанаар мен. Боттуг ажыл-херектерии өткүү лозуңнар идии үндүрери-биле, а дириг ажылды хөй санныг болгаш чедир бодаттынмаан хемчеглер-биле солуурун болдурбас.

Чарыштың экономиктиг үндезилээшкинии, оларның күжениишкинии дээш харысалга дугайында, тинлекчилерге идиг бээрде шын эвес дешпиштирлгени ажып эртериниң дугайында, мурнакчының ат-алдарын белиндер дугайында үезин келген айтырыглар ам-даа бар. Чедиишкиннерии-даа, четпестерии-даа илавыладыг барымдаалары херек. Бо болгаш өске-даа айтырыглар талазы-биле бодуңгу ужуражмышкының кирженчилери чугаалаар боор деп болай-дыр мен.

Арагалашкын-биле демисел ышкаш шак ындыг бөдүүн эвес айтырыгны чугаалаарын чөпшөөреп көрүнер. Хүзөлгө алдынган хемчегларге таарзынмастар бар-даа болза, ону ажылчы чон иезии-биле деткээн. Иинанып болур түңнелдер ам бээни көскү. Арага кылыгларын ижери эвээжээн. Арагалашкыңга улус эптеш чок хамаарылгалыг апарган, хоорайларның болгаш кодзо суурларның кудумчуларында, бүдүүлгеде-даа корум-чуруң өкижээн. Сөөлгү үш ай дургузунда бергелер чоруктарның таварылгаларын улуу-биле кызырылган. А ол чорук оон артык үнелиг чүве чок мумун кижилериң кадыкшылын камгалап алыр арганы берген.

Ынчангаш улуг херекти эгелээни хей эвес болган. Эгелээн ол чүүлдү амыдырала чайгылыш чокка боттандырып чорудар бис. Бистиң иинтилелиниске арага ишпес чорукту амыдырадың негелдези кылдыр нептередии тургузар дээш үр болгаш кызымаккай ажылды чорудар даарзии эки биилии турар бис. Быжыг турушту чорук бисте четчир. Ындыг шугумну чорударыңга СЭКП ТК бүгү улустуң дээшкимчезиниге, хөй-иинтиниң медерелдиг чоруузга болгаш саналл-оналлының күжүнге даянып турар.

Эштер! Стахановчу шимчээшкиниңиң бир онза шынары бар: ол аныяктарның аразында тывылган. Ооң эгелекчилери 30 хар иштинде. Ол дүрүм ёзугаар чүүл-дүр, чүге дээрге төөгүүнүң кандыг-бир улуг сорулгазы аныяктарның идепкейлиг, ажыл-ишчи болгаш ажыл-бүрү талаалыг киржилгези чокка шинтпирлеттинмес. Ынчангаш бөгүн бистиң иинтилелиивистиң мурнунда туруп турар улуг чаартыкчы сорулгаларны шинтпирлөрде аныяк салгалдың энергиязын кажангызындаа-даа артыкка долузубиле ажыглаары чугула.

Чамдыкта амгы үениң аныяктарының амыдыралга оожум дадгыышкынының дугайында чугаа туруп келгиндээр. Улуг салгалдың кижилериниң чамдыызы ол талазы-биле харын-даа хыйлаңып чоруурлар. Ынчала-даа бир эвес ылаптыг болбагаш чугаалаар болза, амгы үениң совет аныяктарынга сеткиливис хынар. Бистиң аныяк ооңдарывыс болгаш кыстарывыс — ол болза индустриализация чылдарында ол үеде кестүп көрбээн күш-ажылдың будуруқчүүлүүнүң рекордтарын кылып турганнарын, дайынын берге үезинде атакажже баштай кирип, амбразураны хөрээ-биле дуглап, агаарга болгаш танк тулчуушкынарынга тарынны кылып турган. нарның уруглары болган уругларывыс уруглары-дыр. Ол болза кур черлерии авдарып турганнарын, полюс чоогунун тундразынга болгаш Сибирь тайгазынга нефтини база газты казып тып турганнарның уруглары болгаш уругларының уруглары-дыр. Ол болза бистиң уругларывыс болгаш уругларывыстың уруглары-дыр. Ол болза бөгүн бүгү делегейге күш-ажылдың эң бедик үлегерии, ада-чурттуңга бараан болурунуң болгаш шынчыыныың үлегерии көргүзүп турар бистиң эштеривис-сурукчуларывыс-тыр. Ол болза БАМ-ны, чаа хоорайларны тудуп, тараанны естүрүп. Төрээн чурттуңуң кызыгаарларын камгалаар талазы-биле албанын шынчы эрттирип турарлардыр.

Социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкуна совет аныяктарының салыышкынын партия, чазак бедии-биле үнелеп турар. Бистиң аныяктарывыска бис бүгү чүүлдерге бүзүреп, бодуң илередип көргүзеринге калбак аргалар анаа ажык болзуң, бүдүрүлгениң болгаш хөй-иинтиниң амыдыралының бүгү талаларын көргүссүң дээш оон дугайында сагыш салып турар бис.

Телевиденнеден «Ону шыдаар силер» деп бөдүктен мындыг бир дамчыдылганы көрген боор силер. Ында бодуңун холдары-биле чиик автомобильдерии кылып турар шевер кижилерии дугайында чугаа боон турар. Машиналарының хөй санныг хевирлерии көргүскен, оларның бирээзи илдеи-биле мылгалып турар. Ону Ленинградтың ийи аныяк ажылчыны — кежээки институтта өөренип турар Дмитрий Парфенов болгаш судно прибор тудуунуң техникумун доосхан Геннадий Хаинов кылганнар. Чээрби беш харлыг ол ооңдар үш чыл иштинде тварымча чок байдалдарда онзагай тускай конструкциялыг автомобилии кылып ап шыдапканнар. Олар боттарының техниктиг бедик биилгилии болгаш отгүүшкүн чокка бодап биилрии көргүскеннер. Ол шевер мастерлерге тускай лабораторияны үндүрүп бергении шын кылган деп бодаар мен, олар аңаа боттарының ажылын уламчылап болурлар.

Бир чыл бурунгаар СЭКП ТК «Комсомолга партийжи удуртулганы улам шиай аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниге ооң ролюн бедидериниң дугайында» доктаалды хүлээп алган. Ону партия болгаш комсомол организацияларынга ажыл-ишчи ёзу-биле чугаалажып көрген болгаш чугаа чокка комсомолчу амыдыралдың идепкейжиириниге, ооң практиктиг, дириг ажыл-херектер-биле долу болу бээриниге арганы бээр. Чугула сорулгаларга соңуургал күштелген, ёзу барымдаалаар чорук эвээжээн. Ынчала-даа ам-даа хөй чүүлдерии кылыр апаар.

Чүнүң дугайында чугаа боон турарыл? Ленининиң чагыларын комсомолдуң амыдыралга карак кызыл боттарывыстың чорударының — коммунизмге өөренириниң, үн бүрү — заводка болгаш тараа шөлдериге, класска болгаш лабораторияга өөренириниң, үн бүрүнүң ажылын коммунистиг перспектива-биле каттыштырып биилириниң дугайында боон турар. Аныяктарны сонуургадым, сагыш-сырадың болгаш сагыш човаадың турар бүгү чүүлдер—комсомолдуң херээ болур. Ооң ажылының стиля болгаш методтары дириг, солуун шынарлыг, алыс утказы-биле болгаш хевирли-биле аныяк база аныяктарының болуп, эвээш эвес күш болгаш акша-хөреңги үнүп турар — үр када дүвүүзээр, хей черге көөргеттинер, шуугаар чоруктардан комсомол хостуг болур ужурлуг.

Эштер! Чурттуң амыдыралында оңза харысалгаар ынг ле келген. Бо чылдың болгаш иинтиин-биле беш чылдың планнарының салым-чолу шинтпирлеттиниң турар. Партияның валчеглиг съездизиниге белеткелдиг хемчээли калбаргаш, ол партия организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң, хөй-иинтиниң бүгү амыдырал байдалының болгаш ажыл-чорудулгазының судалын тудуп, идепкейин тодарадып турар.

Бөгүн, кижан партия кылдыган чүүлдерии түүпеп, келир үеге утланыышкынны тодарадып турар үеде, эң-не чугула айтырыглар талазыбиле силерии бодалыларны болгаш саналдарынарны биилрии биске чугула. Ажылчынарның, колхозчуларның, специалистериниң саналл-оналлын доктаамал кичээнгейлии-биле дыннап, бодуңун политиказын массаларның дуржулгазам-биле партия дүүштүрүп турар. Ооң өскээр болбас-даа: партияның херээ — чонуң херээ болгай.

Иинтилелдиң мурнунда туруп турар айтырыгларның чедиишкиниг шинтпирлеттинериниге партия бүзүреп турар. Холунда ажылдың тодаргай программазы бар болгаш чонуур чогаадыкчы күштеринге, ажылчын ангының, тараачыларның, интеллигенциянның организастыг чоруурига болгаш сагылга-чуруңга, политиктиг болгаш профессионалдыг бедик культуразынга даянып турар болганда бүзүреп турар. Партияның шугумун боттандырып чорудары — бистиң Төрээн чуртувустуң улам-на байлак болгаш күчүлүг, совет кижилериниң амыдыралын улам-на ажыккдеви улам-на шапкынчыдыр.

Ол дээш, бистиң улуг эчеге сорулгаларывыс дээш чурттаар, ажылдаар, демисеңер керек! (Үргүлчүлелдиг ажыы часкаашкыны).

Чамыян Иргит № 48 тудуг эргелеңинде 10 ажыг чыл бызаңчылап ажылдан келген. Ол бодуңун ажылыын ноончуг эки билир, бедик мергежилдиг бызаңчы. Ооң шевер холдары хоорайның мурнуу микрорайоонунда-даа, дөртүү, бешки микрорайоннар-да чуртталга бажыңнарын, уруглар садиктерин, школаларын, эмнелгелерин шеверлеп кылырына кирешкен. Кады ажылдан турар эштери бичe сеткилдиг, ажыл-ишкe толеңнээ бызаңчының үүдүлээр.

ЧУРУКТАРДА: Чамыян Иргит; чаа тудуп турар чуртталга бажыңы.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КҮСКҮ ХҮН, ШАК ҮНЕЛИГ

Сүт-Хөл районуң тараажылары бо хүнниерде дүжүттү чидириг чок ажаар, күскү хүн, шак бүрүзүн чөп ажыглаар дээш шалыпчы ёзу-биле ажылдан турарлар. Ынчангаш комбайнер бүрүзү дүжүттүң салым-чолу дээш бүгү күжүн олче угландырган.

Баштайгы хүнниерде комбайнерлер 350 ажыг гектарның тараа культураларын бышканнаан кескен, ооң 370 тонна дүжүт алдынган. Ортумаа-биле бир гектардан-на 10,5 центнер тараа ажаап алдынган.

Хүнде күш-ажылчы нормазын ажыр күүседип, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турар комбайнерлер эвээш эвес. Ындыгларга хоочун механизаторлар Эрес Сарыглар, Иван Доңгак, комсомолчулар Вячеслав Сарыглар болгаш ооң-даа өскелер хамааржыр. Олар күскү дүжүт ажаалдазын кыска үеде чидириг чок доозар дээш бижыг турасоруктуг ажылдап турарлар.

Дүжүттүң салым-чолу дээш улуг харысалга тараа шаңнарының ажылчыннарынга база онаажыр. Кескен тараа шөлдерден аңаа келир. Ылаңгыя ол тараалы кургалырынга хөй күш негеттинер. Шаңда шунту ол ийи кижи ажылдап турар. Ында тараа арыглаар үш машина бижыглаттынган.

Шөлдерден келген тараалы Бавуу Куулар, Өкээ Сарыглар, комсомолчулар Чечена Моңгуш, Уран Ховалыг, Оксана Ооржак болгаш ооң-даа өскелер эки шынарлыг арыглап турарлар. Дүнзаазакчы Арбай-оол Алдын-оолдуң ажылы база макталдыг. Кандыг-бир механизм үреля берзе, ону дарый тып, дүнзаалап кылырынга ооң арга-дүржулгазы бедик.

Бригада төөгү кескү агитациялыг ловуп, плакаттарыбиле квастап дерээни каракка кескү болгаш сеткилге өөрүмчүг. Күш-ажылдың шалыпчы мурнакчыларынга шаңнал-мактаалдарны тыпсып, оларның күш-ажылчы хейаъдын кодүрүп турар. Хаяа парлалгазын салбыр суурунда библиотека эртелекчизи комсомолчу Галина Моңгуш доктаамал үндүрүп, чедерчетпес ажылларыны ында чырымын турар.

«КЫЗЫЛ ТАРААЧЫННЫҢ» ШӨЛДЕРИНДЕ

Совхоз бо чылын 6800 гектардан тараа культураларын ажаап алыр үзүүлүг. Сентябрь 18-не чедир 410 гектарның тараазын дорт, 2018 гектардан чыттыр кестирген. Бастырып, арыглааны 613 тонна болган, гектардан-на ортумак дүжүт 10 центнер болуп турар.

80 гектардан картофельди ажаагаң, бир гектардан-на ортумаа-биле 53 центнер картофельди казып алган.

Дүжүт ажаалдазында шунту 5 звено, ооң иштинде үш звено тараанны бастырарында, арткан ийи звено ЖВМ-6 маркалыг 12 жатказиле тараанны чыттыр кестиреринде ажылдап турар. 5 комбайн (СКД-5) саванны шөлдерден ажаап, арыглаарында турар.

Совхозтуң партия комитеди (секретары М. Н. Моллеров) ажаалда үезинде политмассалыг ажылды удуртуруп холда алган болгаш 6 кижи составтыг оперативтиг бөлүктү тургускан. Ында социалистиг чарышты организастаар, түңнелии үндүрер талазы-биле, амыдырал хандырылгазының, медицина хандырылгазының, культура-масселыг ажылдар талазы-биле бөлүктерии болгаш улусчу контролёрлар бөлүүн тургускан. Бөлүктер боттарыңга хамаарышкан ажылды тараажыларының, механизаторларның аразынга чорударының планнын тургускан, ол ёзугаар ажылдап турар.

Хову турлаанда социалистиг чарыштың экранын кылган. Ында комбайнерлериниң үлүг-нормазының күүселдезин хүн санында демдеглеп бижиирии чурумчуткан. Ооң аңгыда 5 хонгаш-ла социалистиг чарыштың бюллетенин үндүрүп, аңаа тинлекчилерни илередип турар.

Сөөлгү үндүрген түңнелбиле, хүн нормазын ортумаабиле 212 хуу күүседип келген комбайнер С. Г. Стремнов тинлээн болгаш шилчиир вымпелди алган. Ийиги черде хүн нормазын 176 хуу чедирип турар В. И. Горев үнеген.

Ол ышкаш комбайнерлер Б. Бичe-оол, А. Клименко, С. Овчаров олар база эки ажылдан турар болгаш мурнакчыларның одуруунда.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының 22 кижи составтыг студентилер отряды (командири Кызыл хоорай Советиниң депутады, партия кежигүнүнге кандидат Сергей Дамдын, комиссары Василий Хомушку) тараа ажаалдазында дузалажып, шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар. Отрядтың дайынчыларындан 15 кижи комбайнерлериниң дуйлакчызында.

Бистиң корр.

ДҮЖҮТТҮ БҮРҮН АЖААР

Республиканда дүжүт ажаалдазының чоруп турарының дугайында кодзо ажыл-агый министриниң орадакчызы Г. И. Ларионов-биле интервьюну бистиң корреспондентивис Л. Моңгуш ыылган.

— Дүжүт ажаалдазын чорударыңга таарымчалыг үе хүн эрткен тудуп эвээжеп орар. Тараажыларга күскү хову ажылдарының темпизин дүргедиңер, улам күшениишкиниг ажылдаары негеттинип келген. Георгий Иннокентьевич, республиканың тараа шөлдериниде ол талазы-биле ажылдар бо хүнниерде кандыгыл?

— Хову ажылдарын чорударынга агаар-бойдустуң байдалдары ноончуг таарымча чок болуп турар. Тараа культуралары чамдык девискээрлерде чедир быжпаан, оларның быжарынга бүзүреэри берге.

Чоокта чаа болган донаттар «Революциянын чалбыжы», «Салю», «Россия», «Искра», Каа-Хемниң «Кызыл тук» болгаш өске-даа ажылагыйларның тараа культураларыңга улуг үрелиишкиниерии таварыштырган. Сентябрьиың бирги болгаш ийиги он хонуктарында агаар-бойдустуң чаңгыс аай эвес, таарымча чок болуп турганы дүжүт ажаалдазының темпилерии бачыыннаткан. Болуп турар чаъстаашкыннар дүжүттү ангылап-даа, дорт-даа ажаарынга шинтпиктап турар. Сентябрь он чедиге чедир республиканың тараазының үштүү бир кезии кестингеп, оларның 15-ле хуузун бастырган. Шак ындыг байдал совхозтарның болгаш РАУК-терниң тускай артемингилерии дүүредир ужурлуг. Агаар-бойдустуң тәзишкин аргазы-биле чорударны чугула, чүге дээрге ол арга дүжүт ажаалдазының шынарын контрольдаарын чиигедир болгаш техниктиг ажаалданың айтырыгларын шалыпкын шинтпирлөөриңе дузаалыг. Шөлдерде тараалардың үиеии чаңгыс аай эвес, бок үнүштер хөй болганыбиле дүжүттүң кол нуруузун ангылай кезип ажаары ажыктыг. Ындыг болганда жатказарны бүрүн ажыглаар, оларның ийи эвичер, харындаа бүдүн дүн-хүн дургузунда ажылдаарын организастаар, ажылчыннарга таарымчалыг байдалды тургузар херек. Тараалардың бүрүн бижарын маңаайын, а быжыканнаан кезер.

Тараа ажаар техниканы чүгле ажыл-агый иштиге чеп ажыглаарын болгавайн, харын бүгү районга хамаарыштыр таарыштыр ажыглаар ужурлуг. Ол талазыбиле Улуг-Хем, Бии-Хем районнарның үлегери ажыктыг: «Улуг-Хая» совхоз «Найырал» совхозка, а «Өөк» совхоз «Хадын» совхозка дузалажып турар.

Чамдык совхозтарның шөлдериниде тараа чыдыпкен. Ынчангаш тараа кезилдезиниң үезинде ооң чидирии болдурбас дээш, шупту жатказарга сып тургузар черекседдерии эптеп кылыры чугула. Чүгле ынчан чидиргден чайлап болур. Ооң аңгыда үезии эрттир сыпка турган тараалар дүжүп эгелээр. Ынчалдыр «Тыва» совхозтуң кол агрономунуң буруузубиле совхозтуң сулазының 30 хуузу дүшкен. Ону болдурбас дээш участок бүрүзүн доктаамал хайгаараары чугула.

— Чер ажылдыгларның мурнунда доозукчу чылдың дүжүдүн ажаан алыры-биле чергелештир ам күскү чер ажаарылгазы, үрезин урун алыры-биле чугула сорулга болуп турары биилиниир..

— Тараа культураларының дүжүдүн ажаары-биле чергелештир шөлдерии кедир чылдың дүжүдүн өстүрериниге белеткээрии база үттүп болбас. Ол ажылды бо хүнниерде долу күш-биле чорудар. Республиканда барык бүгү силое культуралары болгаш чаңгыс чылдыг сигеннериии хөй кезии ажаатгыыган, оларның шөлдериниге күскү ажаарылганы чорудар. Күскү чер ажаарылгазын «Өөк» совхоз (кол агровому В. И. Донских) эки чорудун турар. Амгы үеде ында шөлдериниң 80 хуузун ажаарган. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, дүжүттү ажаан алырынче кичээнгей салып турар черлерде аңаа хамаарышкан кандыг-даа айтырыгларны шинтпирлөөриниң аргаларын тып ап турар. Ынчангаш ол ажылды багай чорудуп турар Тока аттыг, «Октябрьның 30 чылы», «Тыва», «Хадын» совхозтар күскү аңдарылганы четпес организастаанын агартынар кандыг-даа барымдаа чоктар. Ук совхозтарның удуртукчулары боттарының организас болгаш сагылга-чуруң чогун трактор парыгының четпес белеткелдиниче чүүл каарын орадажып турарлар.

Амгы үеде ажыл-агыйларның кичээнгей салыр база бир кол чүүлү — үрезин уруушкуну. Боттарының үрезиниери-биле долу хандыртынар арга бүгү совхозтарда бар. Ону тараа бастырылгазы-биле дейге организастаар чорудар керек. Үрезиите ажыглаар тараалараны арыглаар мурнында күрүенниң үрезин инспекциязынга хынаалыр. Үрезин арыглалын соок дүшкээнде доозар керек.

Республиканың бүгү совхозтары тараа бастырылгазын октябрь бирден орайтатпайы доозар, күскү чер ажаарылгазын, үрезин уруушкунуун болгаш күрүнеге тараа дужаарының планнарын күүседир дээш ажылдаар. Ол дээрге кодзо ишчилериниң он бирги беш чылды чедиишкиниг доозарынга болгаш Аъш-чем программазының планнарын боттандырарынга төлептиг киришкинии-дир.

Совет Эвилелиниң Маршалы атты тургусканының 50 чылынга

ЧУРТТУҢ БАШТАЙГЫ МАРШАЛДАРЫ

50 чыл мурнунда—1935 чылдың сентябрь 22-де ССРЭниң Төп Күүсекчи Комитединиң болгаш Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң доктаалыбиле ажылчын-тараачыларының Кызыл Армиязының командылал база удуртулга составынга тускай шериг атты тывыскан.

Хой-хой командирлерге, политажылдакчыларга Армияга болгаш Флотка шериг албаны оларның доктаамал мергежили апарган деп доктаалда онзалап демдеглээн. Ынчангаш бот составты өөредириниң болгаш кижизидиринии херээнге соруглар шериг талазы-биле билиглерии тургузарын негеп келген: ол билиглер удуртулгага хамаарышкан кижи бүрүзүниң шериг талазы-биле мергежилии ооң албан стажын болгаш ачы-хавыязын тодарадыр ужурлуг. Командылал болгаш политиктиг составка аттарны тургускан. Лейтенант, капитан, майор, полковник дээн ышкаш ындыг аттар бо хүнниерге чедир хевээр артканы. Политсоставтың аттары: биче болгаш улуг политудуртукчу, комиссары, а ол ышкаш командылал составының аттары: комдив, комбриг, комкор болгаш өске-даа аттар совлузүредир солуттуганы.

Ол-ла доктаал-биле Совет Эвилелиниң Маршалы атты база тургускан. ССР Эвилелиниң чазаа «дээдэ командылал составының сураглыг болгаш эң тергиин деп шилгараан кижилерге» ону тускай тыпсыр.

Совет Эвилелиниң Маршалы атты бир-ле дугаар 1935 чылдың ноябрь 20-де шилгараагай ачы-хавыязалары дээш В. К. Блюхерге, С. М. Буденныйга, К. Е. Ворошиловка, А. И. Егоровка, М. Н. Тухачевскийге тывыскан.

Ол шериг ажылдакчыларының чурттуң камгаланыр аргазын быжнгларының хереэнге кайы хире улуг, садыышкын кииргенин Блюхерии чижекке ап, оон үлегериидеп корүп болур. Уралга Колчакка удур болгаш Мурнуу фронтуга Врангельге удур ак гвардейжилер-биле тулчуушкуниарга ол киришкен. Ооң командылааны шеригнерии 1922 чылда Ыракны Чөөн чүкке хамаатты даймыны тиилелге-биле дооскан. В. К. Блюхер 1938 чылдың октябрьга чедир Ыраккы Чөөн чүктүң Кызыл тухтут онза армиязын командылап турган. Ленин орден, беш Кызыл Тух орден-биле ол шаңнаткан.

Совет Эвилелиниң Маршалы атты совлузүредир шилгараагай совет шериг ажылдакчыларга тывыскан. Оларның аразында—Г. К. Жуков, А. М. Василевский, И. С. Конев, К. К. Рокосовский болгаш өскелер-даа бар. Адаччурттуң Улуг дайынының маадырлыг чыл бижидилгезиниге чайыннаачак арыннар болуп киргеи стратегиг тергиин эки чамдык операцияларны оларның чорутканы дээш ол бедик атты оларга тывыскан.

Совет Эвилелиниң Маршалы атты амгы үеде бистиң Төрээн чуртувустуң камгаланыр аргазын быжыглаарыга улуг салыышкынны киирип турар сураглыг шериг начальниктери эдилеп чоруурлар.

Куйктыг танк шериглериниң Маршалы О. ЛОСИК.

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

БОТТУГ ДУЗАНЫ КАДАР

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырында партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралы болуп эрткен. Коммунистерниң, комсомолчуларның болгаш өске-даа ажыл-ишчилериниң күжениишкиниерин СӨКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шинтпирлерин боттандырарынче, партияның эдлечелиг XXVII съездизин төлептиг уткуурунче, доозукчу чылдың планның онаалдаларын бүрүн болгаш ажыр күүседиринче үлеп келгенин партбюро секретары О. С. Донгак отчёттуг илеткелинге демдеглээн.

Салбырда сүт-бараан фермазы (эргелекчизи Н. Дөөдек) сүт бүдүрелиниң үшкү кварталда планын сентябрь сесте күүсеткен. Күрүнеге 405,5 тонна сүт садар турган, пландан ажыр 40,4 тонналы Шагаан-Арыгда саржаг заводунга дужаагаң.

Ниитиниң малынга бижыг чем-суурлу тургузар дээш боттуг хемчеглер алдынып турар. Бо хүннерде салбырның ажыл-ишчилери 1096 тонна сигенин көзип сарваттаан. Ол дээрге кылза чогуур мал чемининг 92 хуузу-дур.

Мал чемининг белеткелинче бүгү күштү мообилээн. Түгле Арыг-Бажы суурлуң чурттакчыларының күжү-биле безин 180 тонна сиген ажаан алдыгаң.

Ажыл-агыйның янзы-бүрү ажырларында коммунистерни тваршыттыр тургускан. Боттарының кызымаккай күш-ажылы, бижыг сагылга-чуруму-биле кады ажылдап турар эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган коммунистер бар. Оларга саанчыкчар Г. Димит, Т. Өлчей, механизаторлар Ч. Дойдуу, С. Бора-Тараа, өскелер-даа хамаарыжыр.

Доозукчу чылда салбырның тараажылары багай эвес дүжүттү өстүргеп. Баштай бышкан тараалыг 685 га шөлден 789 тонна дүжүттү ажаагаң. Картофельдиң эки дүжүдүн алырының аргалары бар. Текниканы, кижи күжүн чем ажыглаар болза, гадаана 100 центнер «нйнги хлебты» ажаап ап болуруп специалистер саналаа.

Ындыг турбуже, партия эге организациязы, ооң бүрозу ажыл-агыйның адырларында специалистерниң ажылын кошкак контролдап, чогуур хемчеглер албайн турганың отчёт-соңгулдалыг хуралга илеткекчи болгаш санал бергенер демдеглээн. Ооң түнелинде Арыг-Бажында 569 га шөлде кызыл-тасты бок үнүш тудуп чиген. Ол чашпанны узуткап болур арга турда-ла, салбыр баштаар чери (эргелекчизи Н. Доспан), совхозтуң дирекциязы (директору Н. Балчый-оол) сагыш салбааннар.

Салбырда мыйыстыг бода мал кол черни эвлээн. Ындыг турбуже, ооң баш санын өстүрериниң кичээнгей салдынмаан. Чижээ, эртиен тос айлар дургузунда Арыг-Бажы сүт-бараан фермазындан 68 чаш бызаа өлүп хораан. Оларны шинчип, аарыын тыварының орнуна чажырып, черге хөөп турганы илерээн.

Ол-ла фермага от-биле оваарымча чок болганындан чазын улуг өрт болган. Муңгаш кажаага турган 92 мөлдурга анаа чок болуп, совхозка улуг каражаны чедирген.

Партбюро суур чаагайжыдыгазынче, чурттакчыларның амыдырал байдалын эжиндериниче кошкак сагыш салып келген. Чунар-бажың, школа чоогунда бок долган. Садытта хлеб үр үеде келбейн баар. Өөреникчилерге хептер, кыдыраактар, демир-үжүктер чок боон турар.

СӨКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, «Арагалаашкыны болгаш алкоголизмни узуткаар дугайында» докгаалын амыдыралга боттандырарыбиле чамдык хемчеглерни партбюро, Кок-Чыраа кодээ Советтиң күүскому, Арыг-Бажы салбырының удуртулгазы баштайгы үелерде алгылаан. Ындыг-даа болза, сөөлгү үеде арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур ажыл ала-чайгаарлаашкынче кирип эгелээн. Ооң түнелинде суурга ийи-чангыс эзирик кижилер хүндүс безин көстүп турар апарган. Ол хирезинде август, сентябрь айларда чангыс-даа арагачы торгатпаан.

Партбюро хөй-ниити организацияларынга даянып, оларның ажыл-чорудулгазын башкарар тургаш, сөөлгү үеде удуртулганы кошкаткан. Эш хуу суду (даргазы Н. Бора-Тараа), улусчу дружина (командири Н. Дөөдек), херээженнер чөвүлели (даргазы Г. Дамба)- боттарының хуралдарын эрттирбээн, үнүүшкүнner организаставаан.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур ажыл чорудар комиссия (даргазы салбыр эргелекчизи Н. Доспан) саазын кырында тургуступ гаң. Ооң ажылын сегидерин санал берген коммунистер негээн.

Салбырда комсомол эге организациязының хуралдары болбастаан. Дадывыр чыыдазы саадап, ВЛКСМ кежигүнниериниң бот-идепкейи куду болуп турар. Партбюро коммунистерниң болгаш комсомолчуларның каттышкан ажык хуралдарын кылбайн, комсомол эге организациязының секретарының отчёдун албайн келген.

Арыг-Бажының кодээ Культура бажыңы (директору С. Тас-оол) часка чедир план ёзугаар ажылдап, ооң Хаминаарак аттыг агиткультбригадазы түгле совхозунга эвес, харын район төвүнге база өске-даа ажыл-агыйларга күзенчиг аалчы болуп турган. Ам ол үргүлчү шоочалыг туруп берген.

Партия эге организациязының хуралдары ай саныңда план ёзугаар эртип, чугула айтырыгларны чугаалажып тура-даа, оларның шинтпирлериниң күүселедезин хынавайн келген. Коммунистерниң хуралдарынга докгаалдарның боттанышкынын дыштатпайн турганың илеткекчи миниин, моон соңгаар ол ажылды экижидер хемчеглерни алырын бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле илереткеп.

Отчёттуг үе дургузунда партия эге организациязын СӨКП кежигүнүнге кандидаттар хүлээп алыр ажылды кичээнгейге албаан. Салбырда мурнакчы хөй аныяктарның барын хуралга санал берген хоочун коммунист В. Ондар демдеглээш, партияның хүрээлениң докгаалмал өстүрериниче утланган ажылды чорударын негээн.

Күскү дүжүт ажаалдазы нзнг түлүк чорун турар бо үеде агрегаттар, звеноолар аразында социалистиг чарыш чорувайн турарын механизатор коммунистер Ч. Дойдуу, С. Бора-Тараа шыңгыы шүгүмчүлээн. Совхозта тараа ажаалдазы орту кирген хирезинде, кымның мурнап, азы соңнап турары билдинмес. «Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязы, профвилел комитеди бо талазы-биле боттуг хемчеглерни дарый алыры чугула демдеглээн.

Хар кинр чаан, 80 гектар черде картофельди донат үрээр дей бергенин коммунист В. Дыртык-Кара-Даа минаткаш, студентилериниң күжү-биле 80 га черниң түгле оң гектарының дүжүдүн ажаан алганын, минвар хөй күштү механизмнерни саналдаан.

Партия эге организациязы болгаш ооң бүрозу кадрларбиле ажылче кошкак сагыш салыр турарын коммунист С. Тумат чугаалаан. «Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязы кандыг-бир ажылдакчыны ажылдан үндүрер, кирерин партия, профвилел организациялары-биле сүмелешпейн баргылаар. Чижээ, салбыр эргелекчизи Н. Дөөдекти ким-даа билбейн турда халаап, орнуна Н. Доспанны томуйлаан. Ол дугайын партия райкому билбес. Чаа эргелекчи чай дургузунда бажың чой боттаңнап ажылдап турар.

Чайгы, күскү ажылдар чаржалашкан бо бачым үеде салбырның партия эге организациязы, ооң бүрозу ажылының стилин болгаш методун үндезинги-биле экижидерни илеткекчи-даа, саналдаа берген коммунистер негээн. Ол шыкаш партбюронуң ажылынга боттуг дузаны каларын «Улуг-Хая» совхозтуң парткомундан отчёт-соңгулдалыг хурал дилээн.

Арыг-Бажы салбырының коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга СӨКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Ооржак киржип, районнуң, ооң иштинде совхозтуң мурнунга соруулгаларга доктаагаң.

К. ЧӨРЕВЕ,
«Шынның» корр.

БАЛЫКЧЫ

Тоңу—ан-меңнии, кат-чимистиг болгаш балык-байлакның ораны, бо талазыбиле Тывада анаа чедер чер чок. Район беш чылдың эгезинде—1981 чылда—350 тонна балык белетизээн. СӨКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлерин амыдыралга боттандырар дээш кышкы балыктаашкынны база ажыглаап келгенинин түнелинде, эрткен чылын 440 тонна балыкты үндүрүп чоруткан. Олбук, Кадыш болгаш Азас хөлдерден дош аланакпан балыктарны ам чанчылчаан.

Алексей Булатов Азас хөлде балыкчылар бригадазын он ажыт чылдар удургузунда удуртуп келген. Ол боду бо хөлден он чедиң чыл балыктап турар. Мергежилиг бедик болгаш дуржулгалыг балыкчының удуртқан бригадазы балык тудар талазы-биле сес айлар планын ажыр күүсеткен болгаш доозукчу чылдың планын хуусаа бетинде боттандырар соруулга салган ажылдап турар.

ЧУРУКТА: хөөчүн балыкчы А. БУЛАТОВ.

К. ЧООДУ.

АЗА ОГУ АШТААРЫНГА «ЧАА АГРЕГАТ»

Чөөн-Хемчик районнуң шупту совхозтарында аза огун кестирип, аштаарын чорудуп турар. Ниитизиниле 2450 ажыг гектарда одырларны аза огундан аштаң арыглаан.

Аза огун кестирип ажыглаарынга «Большевик» болгаш «Тыва» совхозтар чогаадыкчы чоруун көргүскен. Ажыглалдан үнген, эрги транспортерларны эде кылып дёрээш, бизиниң калбаа 4 метр черни хары угда алыр агрегатты тургускан. Ынчаар кылдынган агрегаттар аза огун чыттыр, төө шаап каапгар, ажыглаарынга кончуг эптиг болган ажыктыны улуг дээрзин ол совхозтарның практиказы көргүскен. «Большевик» 2 санныг, «Тыва» совхоз 1 санныг ындыг агрегатты кылып алган. Чангыс ындыг агрегат аза огун аштаарынга сиген кестирер 2 машинаны солуп турар. Ынчангаш районнуң кодээ ажыл-агый эргелели ындыг херекселдерин эрги (үрелген) транспортерлардан белеткээрин районнуң сельхозтехник» салбырынга даяскан.

«Чыраа-Бажы», СӨКП-ниң XXII съездизи, аттыг совхозтар аза огу-биле демиселди массалыы-биле чорудуп турар. «Чыраа-Бажының» одырларында 1200 гектар, СӨКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта 850 гектарның ол бок үнүүнү кестирип, чок кылган.

Районнуң ажыл-агыйлары ындыг агрегатты удаваас ажыглаап эгелээр.

Н. ООРЖАК.

ХЕМНИ КЕЖИР САЛДАП

Чадаанадан Көк-Терек, Ийме баар автобуска болган-на чок Хемчиктиң өске талазында турар Хөр-Тайга, Кызыл-Тайга суурларның чону олуруптар. Ийме дужунда паром бар. А Көк-Терек чанында кежигге трос кожуглуг хеме турган. Ам ону оор алган барган.

Чанган, далашкан кижилер хем кежир шөйген сывырындакка дузактар тудуштургаш, адаанга маңза баглаш, чылдыр иттиинин кежип турар. Уруглар-даа чүктеп алганнар бар. Суг ортузунга чорда, хеп курлак чедир өде берген боор. Вир аныяк оол демирже холун кадалдыр ишпкеш сугга дүшкеш, харын-даа эштип билир болгаш дириг үнген.

Сүт-Хөл дужунда көвүрүгдаа бар-дыр. Черле ынчаш хем кежир кайы-хамаан чок кежерин хорун, ол чарыкта суурларның аргыштырылгазын экижидер талазы-биле хемчеглер албас болза, озалондак болуп болур. Район төвү-биле суурлар аразында харылзааны экижидери негеттинип турар.

О. АРАКЧАА.

ИДЕПКЕЙЛИГ БОЛУРГА...

Кызыл районнуң суурларының аразында эң эки чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга дээш социалистиг чарышка бистиң Терлиг-Хая суур бо чылын бирги черни эвлээн. Суурувустуң кудумчуларын көрүүтүг кылдыр септеп, дерип, үнүштерни хөй-ниитиниң күжү-биле тарып, оларны доктаамал ажаап келгенивистиң түнели ындыг эки болгаш.

Чүү-даа ажыл кижилериниң хамаарылгазындан үретүнелдиг болуру билдингир. Чурттакчылыг черни чаагайжыдар херекке көдээ Советтиң күүскому, депутаттар комсомол эге организациязының секретарының отчёдун албайн келген.

Арыг-Бажының кодээ Культура бажыңы (директору С. Тас-оол) часка чедир план ёзугаар ажылдап, ооң Хаминаарак аттыг агиткультбригадазы түгле совхозунга эвес, харын район төвүнге база өске-даа ажыл-агыйларга күзенчиг аалчы болуп турган. Ам ол үргүлчү шоочалыг туруп берген.

Партия эге организациязының хуралдары ай саныңда план ёзугаар эртип, чугула айтырыгларны чугаалажып тура-даа, оларның шинтпирлериниң күүселедезин хынавайн келген. Коммунистерниң хуралдарынга доктаалдарның боттанышкынын дыштатпайн турганың илеткекчи миниин, моон соңгаар ол ажылды экижидер хемчеглерни алырын бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле илереткеп.

Отчёттуг үе дургузунда партия эге организациязын СӨКП кежигүнүнге кандидаттар хүлээп алыр ажылды кичээнгейге албаан. Салбырда мурнакчы хөй аныяктарның барын хуралга санал берген хоочун коммунист В. Ондар демдеглээш, партияның хүрээлениң доктаамал өстүрериниче утланган ажылды чорударын негээн.

Күскү дүжүт ажаалдазы нзнг түлүк чорун турар бо үеде агрегаттар, звеноолар аразында социалистиг чарыш чорувайн турарын механизатор коммунистер Ч. Дойдуу, С. Бора-Тараа шыңгыы шүгүмчүлээн. Совхозта тараа ажаалдазы орту кирген хирезинде, кымның мурнап, азы соңнап турары билдинмес. «Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязы, профвилел комитеди бо талазы-биле боттуг хемчеглерни дарый алыры чугула демдеглээн.

Хар кинр чаан, 80 гектар черде картофельди донат үрээр дей бергенин коммунист В. Дыртык-Кара-Даа минаткаш, студентилериниң күжү-биле 80 га черниң түгле оң гектарының дүжүдүн ажаан алганын, минвар хөй күштү механизмнерни саналдаан.

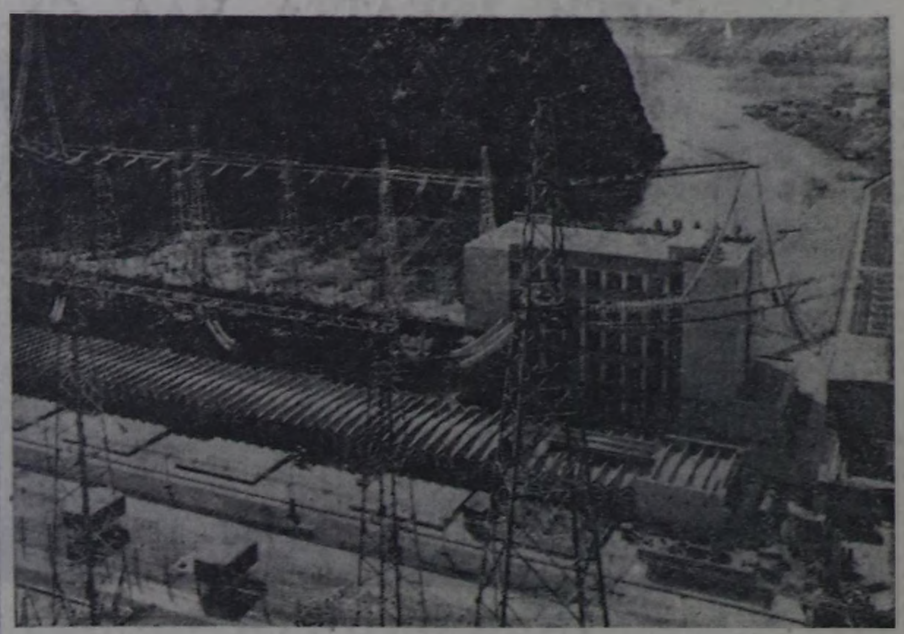
Партия эге организациязы болгаш ооң бүрозу кадрларбиле ажылче кошкак сагыш салыр турарын коммунист С. Тумат чугаалаан. «Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязы кандыг-бир ажылдакчыны ажылдан үндүрер, кирерин партия, профвилел организациялары-биле сүмелешпейн баргылаар. Чижээ, салбыр эргелекчизи Н. Дөөдекти ким-даа билбейн турда халаап, орнуна Н. Доспанны томуйлаан. Ол дугайын партия райкому билбес. Чаа эргелекчи чай дургузунда бажың чой боттаңнап ажылдап турар.

Чайгы, күскү ажылдар чаржалашкан бо бачым үеде салбырның партия эге организациязы, ооң бүрозу ажылының стилин болгаш методун үндезинги-биле экижидерни илеткекчи-даа, саналдаа берген коммунистер негээн. Ол шыкаш партбюронуң ажылынга боттуг дузаны каларын «Улуг-Хая» совхозтуң парткомундан отчёт-соңгулдалыг хурал дилээн.

Арыг-Бажы салбырының коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга СӨКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Ооржак киржип, районнуң, ооң иштинде совхозтуң мурнунга соруулгаларга доктаагаң.

К. ЧӨРЕВЕ,
«Шынның» корр.

НУРЕКТИҢ МИЛЛИАРДТАРЫ

ТАДЖИК ССР. Нуректиң Л. И. Брежнев аттыг гидроэлектростанциязы Мурнуу Таджикистанның девискээр-бүдүрелге комплексиниң түрээ дээш дүрүм ёзугаар адаа турар. Ооң электроэнергиязын Таджикистанның алюминий заводунуң суурларынга, Яванның электрохимия заводунга ажыглаар турар. Станцияның лампалары түгле Таджикистанның эвес, харын-даа Ортаа Азиның бүгү совет республикаларының хоорайларында болгаш суурларында чырып турар. Станцияның ажыглазга киирген бээр 82 миллиард 600 миллион киловатт-шак электроэнергиязы ажылдап үндүрген болгаш ГЭС-ти тударынга чарыгдаан бүгү хөрөнгелер шагда-ла дедир эгиттинген.

Нурек ГЭС—комплектиг гидротехниктит дериишкин. Ол түгле чиик чарыгдалдыг электроэнергияны берип турар эвес, харын-даа көдээ ажыл-агыйны хөгжүдүрүүге, чаа черлерни шингээдип алырынга, суггат-биле хандырарынга дузалап турар. Вахш хемде үш түс метр бедик плотинаның артында кылымал хөл тургустуган. Ооң суун Таджикистанның, Туркменнинниң, Узбекистанның моон мурнунда нургат чыткан черлерин суггарарынга, бедик дүжүттү өстүрериге ажыглаан турар. Ында хевээнниң, погаанның, кат-чимистиг болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа культураларының чаагай дүжүдүн ажаап ап турар.

ЧУРУКТА: Нурек ГЭС-тиң плотиназы. С. ЖУКОВТУҢ, А. ЧУМИЧЕВтиң фотозу.

СӨТА-ның фотохрониказы.

Хоорай, суурларывыс аян-шинчизи

Күскү чаагайжыдыганы ол ам хөй-ниитиниң күжү-биле идепкейлиг чорудуп турар.

Терлиг-Хаанның мөңгүнсуу бүдүрүлгезинниң директору С. А. Тодмышевтиң үлүг-хүүзу база эвээш эвес дээрзин демдеглээри чугула. Көдээ Советтиң күүскомунуң кежигүнү С. Тодышева чаагайжыдылгага ажылдаар техника аймаан, кижилерни доктаамал тускайлап берип турар.

Чурттакчылыг черни көрүүтүг, каас кылырыга эвээш эвес үлүг-хүүзүн киирип турары дээш бо эштерге терлиг-хаажылар «Четтирдивис» дижип, сеткилиниң ханызындан чугаалап турарлар. Ол дээрге— хүндүткелдиң, оларның ажылынга бедик үелелдиң сестери-дир.

Т. ЭНИКПЕН,
Терлиг-Хая көдээ Советиниң күүскомунуң даргазы.

УЛАМ ЧАРАШ БОЛЗУН ДЭЭШ

Ий суур чараш болуп бар чыдар. Ында чурттаага болгаш албан черлериниң ийи үс ажыг бажыңдары бар. Оларның аразында херими чок, чанында мын тарыыван бажың шуут чок деп болур. Ындыгны көдээ Совет күүскомунуң, уруглар келдизиниң, совхоз конторазының, школаның девискээрлери дыка көрүүтүг: ногаан үнүштерлиг, доктаамал аштаң, арыглап турар. Ол черлерни чаагайжыдарынга Д. Коя, Б. Дамдын, Р. Хөлдүр болгаш өскелер-даа идепкейлиг киришкен. Оларның тараан ыжы арга-арыг кылдыр өзүп келген.

Ындыг-даа болза, девискээри кирлиг, чаагайжыдыгаже сагыш салбас черлер база бар. Оларга аъш-чем болганы-биле сайгардывыс. 1985 чылда дужаттынган ийи аал чурттаар бажыңны райпо баштаар черинин болгаш профкомнуң шинтпири-биле хуваага. Чагаанның автору О. Донгактың бажыңы шыңнап-ла бичии, оларга ам бээр бажыңывыс чок».

Бо харынны түгле «дузу четпес» дивейн, харын-даа «дузу шуут чок», эрелгей дизе ажыгбас. Кол-ла түүе — чагаа-бижик чоруткан дээш ажылдакчыныга хамаарыштыр Мөңгүн-Тайга райпозунуң даргазының кончуттунуп турганына, бажыңны хуваап турда, кандыг чөптүг чылдагааннар көргенинге, бодунга чөпшээрээн бажыңга түге уругларын олуртканынга болгаш өске-даа түүлдерге хамаарыштыр шуут сайгарын көрбээн. Авторнуң чагаазын чугаалажып тура, Респотребсоюз баштаар черинин ооң утказынче шуут ханылап кирбээн. Херек кырында кылыр-даа, боданыры-даа чугула түүлдерин автор бижээн болгай.

Чаңгыс айтырыга хамаарыштыр чаңгыс авторнуң ийи чагаазының төөгүзүү бо. Хөй үе чидирип чагаа бижээн О. Донгак чамдык ажылдакчыларның шинтпир чогундан бодунуң сомуургааны айтырымга, тургускан негелдезинге тодаргай харынны ам-даа албаан, орус улустуң үлегердомаа-биле «чарык деспи чаныда» хевээр артқаң. Хамаатыларның чагаазларынга болгаш хомудалдарынга мындыг хамаарылга туруп болур бе?

Солунче хомудал чоруткан О. Донгакка бажыңны ынап бээр, ону алган кижилерге бажыңны бербес турган деп түнеледи редакция үндүрбейн турар. Кандыгдаа айтырыгны коллективтиг удуртулгазы, ында хөй-ниити организациялары деңге шинтпирлээр болгай. Мөңгүн-Тайга райпозунуң башталар черинин, профвилел организациязының ук бажыңнарны хуваарда чөптүг шинтпирни үндүрген дээрзинге бүзүрээр апаар. Бир бүхүрүлгеде ажылдакчылар черле хөй болур, ынчангаш, бажың-балгат хуваалдазының үезинде кандыг-бир кижи үнген шинтпирге чөпшээрешпейн хомудан болур. Хомудаар эргени ким-даа хорувайн турар. Түгле ындыг таварылгада айтырыг тургускан кижиге байдалды эң-не чедиңгир кылдыр тайыгбырлаары, чөптүг чылдагаанны тодаргай көргүзери чугула. Чамдык таварылгада кижилер-биле ажылды чедир кылбайн, дилеглерни, хомудалдарны хандыр өөренип көрбейн баар чоруктардан хомудалдар катап-катап үнүп кээр. Ооң бир чижээн көргенивис бо.

А кол-ла түүе — кандыгдаа айтырыгны, ылаңгыя чурттаага шөлүүнүн хуваалдазын кака-даа чөптүү-биле кылыры чугула. Ону чорудуп турар кижилерниң эскербейн баргылаар түүлдери, ооң туружук оларның шын эвес хөделимишкиннери дораан эскертпие бээр дээрзин утпаза чогуур. Ынчангаш кижиге, ооң негелдехомудалынга кичээнгей, шын шинтпир, удуртуучу ажылдакчының талазындан негелде ап чугула.

Д. ЧЫДЫМ.
«Шынның» корр.

КАДАТ ЧОК ИНЕКТЕР

Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга дузалал ажыл-агый бичө эвес салыышкынны киирер. Ынчангаш партия болгаш чазак ону хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни сөөлгү чылдардан бээр ап келген. Ол хемчеглер ёзугаар Өвүрде Хандагайты суурнуң чурттакчылары база эдээш эвес инектерлиг апарган. Ниитизи-биле суурда түс хире өрегеде инек бар.

Чурттакчыларның хуу инектерин «туразында салбазы»-биле бир кадарчыга хүлээдир болгай. Во ажылды түс черде көдээ Совет күүскому харыылаар. Ындыг турбуже, Хандагайты көдээ Советиниң күүскому (даргазы И. Тувекей) бо ажылче сагыш салбайн турарындан инектер «бажы-биле кылаштакпин» турар. Олар суурнуң бажыңнар чанында девеелзөр, өдөөн арттырар, херим-штахетниктерни чаза таварын кергеш, аңаа тарып каан кат-сывын, оът-сигенин сый, чаза, базар апарган. Тарып каан дыттарның, теректериниң, чадан үнүштериниң бүрүкерин, будуктарын сын турар.

Амгы үеде ол «чамдык чок» инектер суур бажыңда тараан ыяштарны база дойлап эгелээн. Кандыг-даа хөмчөг албас, кадарчыга хүлээтпес боорга, ол инектер удам «амдажаан»— М. МАДОН.

Бир хомудалга хамаарыштыр

КИЖИГЕ КИЧЭЭНГЕЙ ХЕРЕК

«Шынга» хомудалдар база келгилээр. Тоомча, кичээнгей чок, ажылдакчыларның амыдырал-чурттагаазы дээш сагыш салбас чоруктарга чамдык авторлар хомудаан болур. Ындыг чагааларны редакция солунга парлапдаа, чамдыктарын хемчег алыры-биле тус-тус чердерже-даа чорудуп турар. Хөй кезиинде-ле хемчегни алган болур. Ол кымга-даа өөрүнчүг.

Ындыг-даа болза, чамдык харыылар «дузу чокта амдан чок» дээни ышкаш, эрелгей болуру дыка хомудаачыг. Чагаа бүрүзүнүң артында кижи, ооң ажылгамдыралы бар дээрзин херекке албайн, ону түгле «ыттан эрттирип каанны» чамдык харыылардан тодаргай билдинип келир. Чоннуң чагаалары болгаш хомудалдары-биле ажылды күштелдирер талазы-биле партияның болгаш чазактың докгаал-шинтпирлерин үттүп турары ооң-на илдеп.

Аңаа чижек кылдыр редакциияга келген бир чагаазын төөгүзүп көрээликер. Ооң автору мыраккы Мөңгүн-Тайга районнуң Мугур-Аксы суурда чурттап турар Олег Донгак. Бажың айтырыныга хамаарышкан, баштайгы чагаазын ол бо чылдың апрельде редакциияже чоруткан. Аңаа хамаарыштыр хемчег алыры-биле редакция СӨКП Мөңгүн-Тайга райкомунче шиячиткеп.

Ийи ай ажыг үе эрткенде, Мөңгүн-Тайга райкүүскомунуң даргазының оралакчызы К. Салчактың үк чагаага хамаарыштыр ат салган харымзы келген (чагааны райкүүскомче эвес, СӨКП райкомунче чоруткан болгай). 1984 чылда райпога чурттагга бажыңы тударын планнаваанын ол бижээн. Ол байдалды Респотребсоюзтуң баштаар чери өөренип көргеш, райпо даргазы Б. Д. Салчакка бажың түүтүруп алырын чөпшээрээн, акшаны-даа тускайлаан. Чүге дээрге ол өг-бүлелиг уруубиле кады чурттап орар. А кажан үк бажың түүтүна бээрге, райпо даргазы уруун, күдээзин олче көжүргеш, боду эрги бажында артыш калганын ол дыннаткан. Респотребсоюз баштаар черинин даргазы Ю. С. Катков райпо даргазының олурар бажыңын тударын чөпшээрээн болгай, а ооң уруглар ыңа эвес аан. Ол фактыны райкүүскомнуң «эскербейн» барганы база элдептиг.

Ол-даа ындыг-дыр. Үк бажыңны ийи аал чурттаар кылдыр кылган. Бирээзинге олурарын чөпшээрээр боор деп, автор О. Донгак идегээн. Ынчалза-даа чаа доозуп келген специалист В. Салчакты олуртуп каан. Ол дугайы К. Салчактың харыызында база бар, автор база бижээн, Специалистерни чурттаага бажыңы-биле хандырары — организацияга бүрүзүнүң хүлээлгези. Ындыг-даа болза, О. Донгактың кадайы В. Салчактың доосканы өөредилге черин 1977 чылда-ла доозуп келген, ол база специалист кижи. (Чогум кайы өөредилге черин доосканын харыыда-даа бижээн, автор-даа айытпаан). Ындыг таварылгада специалистерниң аразыңга бажың дээш маргылдаанын туруп келгени ол. Бо дугайында айтырыгны шинтпирлөөрде чурттаага бажыңны хуваар талазы-биле хоойлужудулганын негелделерин кедүрер турган. А ол кезүлбээн, ооң уламыңдан О. Донгак ийиги чагаазы редакциияже чоруткан.

Үк чагааны редакция Тыва респотребсоюзтуң баштаар черинче чоруткан. Үстүмде турар ведомство кичээнгей ап, бир эвес ол бадыткаттынар болза, тодаргай хемчегни алырынга база идегээн. Элээп үр харыы келбээн. Редакция далаштырбаан. Тодаргай хемчег ап, алыс шыны тыпкаш, харыыны чорударын маңаан. Ынчалза-даа ол идегел хей болган. Ооң келген харыызы көргүзерге ындыг: «Бажыңы чок садыгжы» деп чагааны Респотребсоюзтуң баштаар черинин хуралынга Мөңгүн-Тайга райпозунуң баштаар черинин даргазы Б. Салчактың киржилгезиниле сайгардывыс. 1985 чылда дужаттынган ийи аал чурттаар бажыңны райпо баштаар черинин болгаш профкомнуң шинтпири-биле хуваага. Чагаанның автору О. Донгактың бажыңы шыңнап-ла бичии, оларга ам бээр бажыңывыс чок».

Бо харынны түгле «дузу четпес» дивейн, харын-даа «дузу шуут чок», эрелгей дизе ажыгбас. Кол-ла түүе — чагаа-бижик чоруткан дээш ажылдакчыныга хамаарыштыр Мөңгүн-Тайга райпозунуң даргазының кончуттунуп турганына, бажыңны хуваап турда, кандыг чөптүг чылдагааннар көргенинге, бодунга чөпшээрээн бажыңга түге уругларын олуртканынга болгаш өске-даа түүлдерге хамаарыштыр шуут сайгарын көрбээн. Авторнуң чагаазын чугаалажып тура, Респотребсоюз баштаар черинин ооң утказынче шуут ханылап кирбээн. Херек кырында кылыр-даа, боданыры-даа чугула түүлдерин автор бижээн болгай.

Чаңгыс айтырыга хамаарыштыр чаңгыс авторнуң ийи чагаазының төөгүзүү бо. Хөй үе чидирип чагаа бижээн О. Донгак чамдык ажылдакчыларның шинтпир чогундан бодунуң сомуургааны айтырымга, тургускан негелдезинге тодаргай харынны ам-даа албаан, орус улустуң үлегердомаа-биле «чарык деспи чаныда» хевээр артқаң. Хамаатыларның чагаазларынга болгаш хомудалдарынга мындыг хамаарылга туруп болур бе?

Солунче хомудал чоруткан О. Донгакка бажыңны ынап бээр, ону алган кижилерге бажыңны бербес турган деп түнеледи редакция үндүрбейн турар. Кандыгдаа айтырыгны коллективтиг удуртулгазы, ында хөй-ниити организациялары деңге шинтпирлээр болгай. Мөңгүн-Тайга райпозунуң баштаар черинин, профвилел организациязының ук бажыңнарны хуваарда чөптүг шинтпирни үндүрген дээрзинге бүзүрээр апаар. Бир бүхүрүлгеде ажылдакчылар черле хөй болур, ынчангаш, бажың-балгат хуваалдазының үезинде кандыг-бир кижи үнген шинтпирге чөпшээрешпейн хомудан болур. Хомудаар эргени ким-даа хорувайн турар. Түгле ындыг таварылгада айтырыг тургускан кижиге байдалды эң-не чедиңгир кылдыр тайыгбырлаары, чөптүг чылдагаанны тодаргай көргүзери чугула. Чамдык таварылгада кижилер-биле ажылды чедир кылбайн, дилеглерни, хомудалдарны хандыр өөренип көрбейн баар чоруктардан хомудалдар катап-катап үнүп кээр. Ооң бир чижээн көргенивис бо.

А кол-ла түүе — кандыгдаа айтырыгны, ылаңгыя чурттаага шөлүүнүн хуваалдазын кака-даа чөптүү-биле кылыры чугула. Ону чорудуп турар кижилерниң эскербейн баргылаар түүлдери, ооң туружук оларның шын эвес хөделимишкиннери дораан эскертпие бээр дээрзин утпаза чогуур. Ынчангаш кижиге, ооң негелдехомудалынга кичээнгей, шын шинтпир, удуртуучу ажылдакчының талазындан негелде ап чугула.

Д. ЧЫДЫМ.
«Шынның» корр.

ЭРГИ АРБАТТА ЧАА СЕЗОН

МОСКВА. Евг. Вахтангов аттыг Күрүнениң академиктиг театры бодунуң 63-кү сезонун ажыткан.

Чаңчыл ёзугаар сезон ажыдыкшынның мурнуу чарлында артистерниң чыгыжы болган.

ЧУРУКТА: театрның бөлүк артистери (солагай талдан) — РСФСР-ниң улустуң артизи Василий Лановой, артистер Максим Суханов, Дарья Михайлова, театрның кол режиссеру Евгений Симонов. РСФСР-ниң улустуң артистери Людмила Целиковская, Григорий Абрикосов болгаш Вячеслав Шалевич.

В. МАСТЮКОВТУҢ фотозу.

СӨТА-ның фотохрониказы.

ТУРАСКААЛ

Алыр-Кажыг суурумда
Ачылларның кудумчузун
Аян киирип, каастап турар
Ажок чараш интернат бар.
Тожу черниң чортааратты—
Тоолда киргеи өдүтеннин
Адыш оон эдилээни—
Ажаа эвес, ужур-ла бар.
Интернаттың чаны шөлде
Ильичиге тураскаал бар.
Чаңы-биле эртиеш, даады
Чагыг-сөзүн сактып ыаор
мен:
«Өөренир, өөренир
База катап өөренир!».
Өндүр чагыг күүседир
дээш
Байгы күжүн үндүрер мен.

А. ТАМДЫН-ООЛ.

Салчак ТАМБА

ЧЕРНИҢ ЧЕЧЭЭ

Алдын хүнү чырыткан,
Авай, ачай чассыткан,
Четтинчинкеш ырлашкан
Черниң чечэ —
чаңгар бис.
Дзөрбекте уругдар
Дескинин чору бис.
Эдер-хааржак ырлап тур,
Этнит деңге базаалы.
Ак-көк, ногаан, шокар-даа,
Айран чараш хептиг бис.
Каан хүн дег шырайлыг
Катык-хөтүг төлдер бис.
1972 ч.

ЧУРТУВУСТУҢ ЧУРУМАЛЫ

Чудук мышна
сандайлаңгаш,
Чурумалы бижиниң
ээргеге,
Эмнежок хөй
бодалдар кээп,
Эдиктиг былаажып тур.
Эртектерде бөөленгеи
Эзрем көвүүн
чуруур чоор бе.
Сарыг бышкан чыжыргана
Салбак будуун
сиилбиниң бе?!
Бууруп Таңды тейп чүге
Булут эштиң чашты берди?
Эдир булут
көжүп кел чор.
Эндере-ле чайыктаар бе?
Чоон дыт дезү
чаглак ооллам —
Чурумалды чалап туру.
Кадыт-даа бол
хлеб кезейн.
Кара-даа бол
шайым кулайн.
1963 ч.
Тес-Хем.

ТӨРЭЭН ЧЕРИМ

Төрээн черим! Ойнап өскен
Дергүнерлиг тейлеримни,
Делгем шыдаам,
хөлдеримни
Дендии сактып
чоруур-дур мен.
Төрээн черим!
Чайлаг шатка
Эмдик аътты
сыдыныаштым.
Тарспчилеп тудуп мунгаш,
Эрес-оңаам улам дендзор.
Төрээн черим!
Хөлээнимде
Деспес чүрзом
оожургадыр —
Эмзиг чаагай салтып хады
Эзимерден айтызап кээр.
Төрээн черим! Бедүүн ишчи
Тирел чонум
чаартып чаваа
Чалгаан тараа, тудугларда
Салым-чолум ыыда тудуш.

Болат МААДЫ.

ЧУРУКЧУЛАР КЕЛГЕН БОЛЗА...

Чоокта чаа бир-ле ажыл хүнүнде шала тутнан бажың чаңы-биле эртип чыдарымга, тудугжу эжим Чүлдүм-оол оон кырындан кускуннайдыр:

— Эжим, дарга. Кайнаар бастырарыкар ол? Фотографтар азы чурукчулар маңаа келген болза азыр.

Ону өттүнүп, олче алгырдым:

— Эжим дарга, оларны канчаарың ол, мынаш?

— Туйбу чок, ону сөөртүп экскер машина маңаан, ийи шак ажыт уе иштинде аңаа-ла хей уе эрттирип, хөлегеде хөлестеп олур бис. Хостуувус ажок. Бистиң чурукка тыртыргаш, солунга үндүрген болза, радиода «Шагаа-Арыгга» шактырган болза, азы чурукчулар чураан болза...

— Оларын ам бо чоокта чок боор ийин оң. Ылаңгыя чурукчулар...

— А-а... Ам-на сактып келдим — дээш, эжим хөөрей-дир. — чурукчу Оюдар-оол дунмам харын мындаа шөлзөлөзөр мен деп орган чүве. Ам сериин тайгага шөлзөп селгүүстеп, тайга черниң тоолзуг чараш бойдус чурумалын чуруп олур боор ийин оң.

— Сээң оон чеп, эш. Чайның изиг хүнүнде даашкымээнинг, ыштыг-бустуг хоорайдан үнгеш, серииң чайлагларга бааргаа, ол дег магалыг чүве кайдал: ак аъш-чем албек, арыг-агаар, кат-чимис.

— Силериин оңар чеп, дарга. Чамдык чурукчулар улуг тудугжу ажыдып, ында ажылдап турар кижилерни чуруп көргүзериниден шуут хояр боор-дур. Оларның кырынче туулбу, даш чүлүү бөзүнден коргар боор чүве ийик бе?! Өө-баазын үнүшечек, бойдус, кыстар чуруурундан черле чажам дивээс.

Тудугжу эжиниң шүүлтүлериниң чөптүг бодал бардыр эвеспе деп оон-биле каттыжып, олче холуун чайын байырлашкаш, ук шала тутнан хөй каът бажыдан элээн ырай бергеш, катап олче хая көрүп көзүмге, шынап-ла, үжен шаа тудугжу ам-даа ында хөлегеде олургулаан. Туйбу сөөртүп экскер машинаазы та кажан келир.

А. БҮЛАК.

ЧАҢГЫС КУДУМЧУ УЛУЗУ

Шоодуг

Үнген хүн ажар, ашкан хүн үнер. Шак ынчаар уе эртипле турган.

База-ла: кудазынга чалчаан, даайын эттээн, кенин каргаан, утбазын кончаан... дээш чугаа кудумчуңуң ол-бо талазындан үнүп-ле турган, а бистер кудумчу ортузунуң улузу кел чыдар үерки билбээнзинг:

— «Өске улус-тур, демгилери боттарының улузу ышкажыл, боттары-ла билгей, биске шүүдел-дүжүлге кылып турган эвес» — диижи каан бис.

Ижер-оол ынында, Пактаар-оол дүгде чалчык кылган деп чүвеге кулактарывыс, ниижиниң дус чок шайга өөренип бээри дег, шуут чаңчыгып калган.

Бир-ле катап соңгаар кирип, командировкалаш келиримге, кадайым ыы-сыызыбиле менде-ле кедди: «Командировкалаар - сургак чылаар деп алган, үргүлүү-ле кайнаар чорун турар сен. Шынын чугаала. Сени соңгаар чаа кадайлыг дээр-дир. Улус шынын чугаалап турардыр. Пактаар-оол биле Ижер-оол хөй улус аразынга мени дивээнгери-даа чок. Шынын чугаала, чүү кижи тып алганың ол?».

Харыы-даа чок, харлыга берген. Эжим аксында тур мен. Ийи чалчык мээң бажыкымны шап эртинкенде, олар каттыжып келгеннер-дир, мен кудумчуңуң дал ортузунда-да болгай мен деп бодап ор мен. Ол үеде уруум маңбиле кире халып келгеш, кортканы ажок чугаалайдыр: «Ачай, авай, көрүнерем, Ижер-оол биле Пактаар-оол даштын бажыңывыс дужунда хан-шылба кылдыр тутчуп түрлар, коргунчуу дендии чүве-дир».

Бис чайтаар-ла соңгаларывыстың кудумчу чартыныңга бардывыс. Бистиң бажыңывыс дужунда чаъс шалбаазының ортузунда ийи чалчык сегирижикеп турлар. Арыбажында хөй бе, малгаш бе — орта билдинмес. Шалбаага эжиктеп хавааңар-ла. Таптыг-ла ол үеде урутларымны:

— Авай, көр даан, ачаавыс чүнү эккелген-дир!—дээш үнүп дыңнаады. Олар мээң эккелген сумкаларымны чазып турарларын ол ышкажыл. Бичии болганда кадайымны: олдур көрдүнер бе, ачаңар аъбан-хөрээ-даа кылып чорааң болза, бистиң хүпаан-дыр. Акша, көпеек хей чоруткан эвес, аштан-суксап-даа чорду ыйнаан, дүрген чем кылыр-дыр — дээш үнүп дыңнадым.

Кадайымга кылаштап келгеш: — Ижер-оол биле Пактаар-оолга чалчытканың дээш хомудаап канчаар сен, чалчыттынар чаңы мындыг улус ышкажыл, «Өөренген чаның канчаар, ертөөр эвес, баглаар эвес» дижирлер ышкажыгай. Чаңгыс кудумчу улузу ажырбас. аргазын көрүп чурттай-ла бөөр бис ыйнаан — дидим.

Шак-ла ынчаар арагалаан саныида-ла, Ижер-оол кудумчуну ёру, буура дег, дижин кажарадып чоктаар, аңаа уткуй Пактаар-оол кудумчуну куду бустап-мөөреп, чайгы көкте үзер бугаа дег, кускуннап бадар. Оон ийилээп эгележир, ыйгылдажып шаанга кирерлер.

Кудумчувус шак ынчаар дүвүреллиг байдалче шилчээн. Оны канчан чок кылырыа, бистиң чаңгыс бодалтывыс ол болу берген. Шантыктаар чүве чүгле «чаңгыс кудумчу улузу!!!» деп сөстер турган. Оон хараазы-биле «ёруқуду» черлерже кыя-дыр ийи чалчык дугайында чугаалажып, оларның сөөлгү үеде мырнай чудурук чайып, содаа үндүрүп турар аңаргаиы кым канчаар эскерип чоруурун чугаалажып, ам черле чүнү канчаар бис деп ийи тыппайн туру бис.

Хенертен дужувуста кудумчуда чагы бажында радио чугаалап үнүү эвеспе — «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазыбиле хемчеглер дугайында» деп СЭКП ТК-ның докладын дамчыда берди. Аравыста чугаа-даа соксаан, кижи бүрүзү кончуг кичээнгейлиг апаргаи дыңнап тур бис.

Хамыкты мурнай бистиң эң-не улуувус Седипей ирей бир-ле тыппайн чорааң чүвезин тып алган ышкаш өөрүшкү-биле чугаалап үнүү:

— Ол-дур, ыыдыг болурдаа ужурлуг. Мону деткинейн чүнү деткиир.

Ынаида бо Чаатыга Бустаар-оол биле Киштээр-оол деп ийи арагачы чорааң дээр чүве, ол шагның дарга-бошкалары оларны канчаар кезеткенин чугаалаар болдывыс. Ол-даа соонда болзун. Арагачылар-биле ёзулуг демиселдяи ам эгелээни бо-дур.

Кудумчувус ёр кижилери оңу дыңнаан, ыынаап-ла, чөптүгүнүп, бот-боттарывыстың арынарывысче көрүнүп, сеткил хаңгап тур бис.

Эртеңги ийи кижи аларүстүнү[illegible] метеннинг буураар[illegible] ийи ыыдыстыг бугалар дег хыйыртажып сегирижип алырга, кудумчувус ёрлери деминг кээп, кадаа Советке чедирген бис. Оон соонда кудумчувус ийи ай хире, ыынаап-ла, ыыпшыя барган.

Бир-ле байырлал үезинде кудумчуга щимээн үнген. Үне халчып келириниске, Ижер-оол аданаан, Пактаар-оол үстүнден алгы-кышкы-биле кел чорлар. «Өөренген чаның канчаар, ертөөр эвес баглаар эвес...» деп чүве ол ыйнаан. Бистер, кудумчу ёрлери, база-ла өөренген чаның болгай бис, ийи «маадырывысты» деминя-биле шагдаа черинге чедирген бис. Оларга бөө хоп-таш келген олчаан Ижер-оол ижерии, Пактаар-оол пактазарын биске көргүзүп көрбөөн.

Ынчан билген бис. Кудумчувуска дүвүреллиг бис боттарывыс тургузуп, «чаңгыс кудумчу улузу» деп тургаш, Ижер-оолду иштирип, Пактаар-оолду пактадып турган болдувус. Олар бистиң оожургалдыг сеткилливисти ошук кылып, будуштүг иүтүрүвүстү бүдүүлээн кылып турганнарны ол чүве-дир. Ам дыш. Кудумчувус ажыл-ишчи байдалдыг, боттарывыс аравыстан сут акпайн, аксывыстан алгыш үнмейн чурттап чор бис. Ынчаннайн канчаар —чаңгыс кудумчу улузу!

Кара-оол НАТПИЙ-ООЛ.

АЖЫЛЧЫН АТКА ЧОРГААРАЛ

Очерк

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың септедге-механика цехының иштиэртенги эдиҥгеде ажыл-бүрү дола берген. Демир чоңдурган станоктарның сыгыды, аллагыг даап-шимээн-биле ажылчыннарның бажының кырында ай-дедир халып турар краның медээлевишаан, маңнаан даажы, демир кезер «хачының» чер сиртиледир шин-шак кылдыр бидаргай чаштагылаан кызыл оттары-биле капсырлаштыр трансформаторларның хөөмейи — бо бүгү цехтиң судалының хүн бүрүде дыңзыг согушкуну болуп турар.

Цехтиң хоочун, дуржулгалыг токары Көк-Карак Мартай-оолович Күжүгет мастерден алганы шыйгларлыг саазынны кичээнгейлиг өөренип көргеш, бажың хаиазынга салыр чудук хире чоон, кижи кулажы хире узун, аар демирни кран дуазы-биле станогунга быжыглап алган. Бирде доорбаш шыкаш демирже карак уштап көрүп, бирде саазынынче топтап турда, оон каранга даг-дүгү болбаазырадыр механизминерниң бирээзиниң белеп өзээ кестүп келген. К.-К. М. Күжүгет станогун ажылдадыптарга, кадыг бис демир доорбаштың «човурээзин» чоңуп кирипкеп.

Хоочун токарь эргиштелген демир чоңгузуун чиигежек сывырындак-биле ап каап, бис бажыңдан карак салбайн, арын-шырайы бүгү кичээнгейлиг апаргаи кезек шимчеш дивейн турган.

Патронда быжыглап каан чоон демир, долганган саныида-ла чоорту чиигелеп, оон көрүнүчүктели берген кырындан чиигe чоңгулар үзүк чок эргиштелиш базып турганнар. Ол демир чоңгулары чүге чүве ийик, оон ажылчын оруунун эгезии сагындырып келген.

Көк-Карак Мартай-оолович минииҥ көөрге-ле, ада-иези Сүт-Хөлдүң Ак умунда Шагбан-Терекке тараа тарып, каш малын малдап чурттаи чорааннар. Чеди оолдуг, чаңгыс кыс уруглуг улуг өгбүлеииң ол хеймери турган. Оон адазы-даа, кырган-адазы-даа Ак унунга чиигe-тараа, арбай, ак-тараны өстүрүп амыдырап чораан болган, аалдың хеймер оглу кара чажындан тараажы кижиниң чымыштыг күшажылын көрүп, боюнуң үлүг-хуузун күш-ажылга киириштирип эгелээн.

К.-К. М. Күжүгет эр апарып, ада-иезиниг дуазазын көргүзүп, алды-киш сүрген ажылдар эдерип, «алдан-дерттүң» чиринэ дүглаи эгелеп чорда, шериг айбанывынче оңу кыйгырты берген. Төрээн чурттуң кызыгаарын камгалажып, Сахалин ортулукка шериг херээжеге дадыгып, орус дылды өөренип алганы, хөй нацня, боду дег чажыттарының аразында найыралдың доң дег бижиың билгеии оон амыдыралының оруунга таваржыр бергелерии эртериге улуг идигин берген.

К.-К. М. Күжүгет шеригден халашкаш, Сүт-Хөл МТС-тиң токарынга өөренижилей берген. Алдыгы разрядтың токары Геннадий Безделов сөс-домак билир, ажылга сонуургаачал, шериг хөйлеиинде погонныр изи бөөии читпээн өөренижилиишиге бодуиуң нарын мергежилдиин эге үжүктерии айтып эгелээн. Техниканың аймыл чок чоруу, демир чоңар станоктуң тургузуу, оон кезектерии үзеп-чаары — баштайгы кичээлдер ол.

Эге дөзеваиде башкызы— Безделов ажылдап турда, өөренижилээн кыдыыдан оон кылган ажылын шинчээдип ап көөр турган. Сактырга, чоңар демирге бистии дээрти каантарга, эәримлдер, өзектер боттары-ла кестиишп турган дег. Эәргиишпелиги бадып турган демир чоңгулары бола дүшке кирер турган. Безделов өөренижилээиие чоорту эәримлдер дижедип, дутуургулар чоңдуруп эгелээн. Токарь кижи металлдарның шыиарын ылгап билиптер болгаш оон шыиарын тодарадып база билир ужурлуг: наждакка тутнан демирииң чалбыраажы ак болза, чымчаа ол, бийиргей кызыл болза —кадыг кан ол. Поббедиттеи кылган, демир чоңдурар бис бөөии аиты-акгы: кезер бис, чоңар бис, иштии чоңар бис, дижээр бис.

К.-К. М. Күжүгет бодуиуң кызыына-биле, демир чоңдурар мергежилдиң үжүглелии кыска хуусаа иштинде шиигээдип аитарга, Безделов аңаа улуг бүзүреллп берип, тускайлаи ажылдаарын чөпшээрешкеи.

Ол үеде Сүт-Хөл районнуң Хемчик уиунда шиижээиига тараайын дүжүдү бедик бооп турган чыидар ол. Токарь кижиниң ажылы кыжын, чайын-даа үзүлбес, ылаңгыя күсүү-часкы сөөиниидә трактор, комбайиларның кезектерии дарый чоңдурар бачым ажылдыг уе. Хүн келген тудум аиыяк токарь ажылынга мергежип, кыаымак күш-ажылы-биле МТС баштаар чериидеи шаииал-макталга төлептиг апарган. Токарь кижиниң ажылы солуи болуруидан аигыда, нарын болган харымсалгалыг деп чүвеии К.-К. М. Күжүгет билген. Бистп долгандыр бүгү-ле маииал, ужуи, салдан, шимчеп турар техниканың механизмнерии токарь кижи чоңдуруп кылган болгай. Бешш чадаарда демир чоңар станоктуи бодуи база чоңдурган кылыр. МТС-те чолаачылар, трактористер, комбайнерлер оң-оң, а токарьлар ийи-даигыс.

Бир хүи, совхоз директору ССРО-ниң Дээди Советиниң депутады турган Е. П. Соловьев чедип келгеи: «Көк-Карак Мартай-оолович, сөөң арга-дуржулган улгатхан болгай. Безделов база өскээр коже берди, ам бодунга өөренижилеп хүлээп ап көрем» — дээш. Балтай флодуидан чаа халашкан оглу Юраже айытхан.

Көк-Карак Мартай-оолович дуржухталыг ажылчыи кижиниң арта базып болбас хүзээлгези — бодуиуң арга-дуржулгазын өскелерге дамчыдып эгелээи. Дагдыиган кижи бодуиуң мергежилиишиң чажыттарын ажыдып бөөриидеи ангыда, аиыяк өскелерге амыдыралга шии орукту бодуиуң үлегер-чижээ-биле көргүзүп, айтып бөөр ужурлуг деп чүвеии К.-К. М. Күжүгет билип, ыдыктыг дүрүмиү боду кажан-даа ажыдып көрбээи. Оон өөренижилерии республиканың мрак-чоок булуңнарында ажылдап турар. Оларга Сүт-Хөлдүң МТМ эргелекчиии М. Биччии-оол, Чыраа-Бажының К. Кызыл-оол, «Тыва даг-дүгү» рудниигиидө Аркалий Ооржак-биле Эрес-оол Мойгуш, оглу Буян-оол дээш өскелерии-даа адап болур.

М. ХОВАЛЫГ.

(Үлаичылыг).

ДЕЛЕГЕЙНИ ДЕСКИНДИР

Калифорнай ужудукчуспортчулар Рутеи алышкылар делегейии дескиндир чаңгысдаа хоммайн ужутканы [illegible] спортчу самолёттуу боттары чогаатканнар. Ында ужудуушкуннар мурнуида тургулаан. Ынчалза-даа чогаадыкчы-елышкыларның машиназы ужудуушкуи үезиидө кызар-чаар материал куттурбас. Самолёттуң бактары—писгерлер: алдын каастагалгар, бижектер, согуи баштары ... болган.

Киргизиямың күрүвеиии төөгү музейиииң ажылдакчыларының тодаратканы-биле алырга, Фрунзеиии соңгу талазында чаттыгаи бадырыктар республиканың ол девискээриие бистиң эрага чедир III чүс чылдарда чурттап турган аймактарның культуразының дугайында байлак материалдарны берген боон турар.

А. МУРАТОВА.

ОРТА ЧООР БЕ?

Сейм — Курскиииң атомиут электростанциязының сут хөөлбээи тургузуп турар хем.

Курчатов чурттуг чолаачы В. Васильев саарыгга селеигиилтели берген чытнан кончут улут балыкты арай деп эрикче үндүрүп алган. Оозу сом дээр кончут улут мезил боон-тур: узуну 1 м 40 см, дензизи 16 килограмм ажыг.

«Кайы хире улут балык туттуп?» — деп оон айтырар болза, ол ийи холун ийи талаже далбайткаш, «салдары оон-даа узуи» — деп немеп каар.

С. КОСТОРНОЙ.

БАЗЫРЫК ЧАЖЫДЫН АЖЫДЫП БЕРГЕН

«Индейлер бис» диижи сөиап турган оолдар «кистеи сүргеиниердеи дезип» казыи каап оигар дүвүичe чаштыиа берген. Ийи муң ажыг чылдар бурунгаар бо-ла черге ёзулуг тулчуушкуи болуп турганыи оолар кайыын билир ийик аан. Онгарның кадыр эриизде кожаа берген турган эрги сарыг сөөкче кым-даа баштайгы дээреде сагыш салбаан. Оолдарның бирээзи, чугаа кадыида ону ушта соптарга, довурак-биле кады хаиадаи кылыпиаан чараш чүвелер төктү

СОНУУРГАКТАРГА

ТВ

СЕНТЯБРЬ 22-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 —Зарядкаже, чыскаалыпар! 8.55—Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 —«Буковинские картинки» (Киев). Фильм-концерт. 9.35 —«Спортлото» 38-кй тираж. 9.45—«Будильиик» 10.15 —«Совет Эвиилиге барган боон тур мен!» 11.15 —«Кадыкшыл». 12.00 — «Эртеиги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.30 —«Эртем болгаш техиика». Киижурнал. 12.45—«Кадээиниң шагы». 13.45 —«Музыка киоскузу». Дамчыдылганы РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Белиева чоруидар. 14.15 — В. Коростылев.—Грин чуртунда киижи». Уруглаарга телешии. 16.30 — Е. Светланов —«Кедээиниң хонуктары». ССРЭ-ниң Күрүвеиии үлегерлиг симфоиия оркестриии солистериии ансамблиии күүселдезп-биле үрер хөгжүм херекселдериии киижтединге сюита. 16.40 —«Ала-чоруукчулар клубу». 17.40— Булактар 18.15 —«Делегей байдалының дугайында». 19.00 — Мультфильмиер: «Хитрая ворона» «Мореплавание Солнышкина» «Похитители красок». 19.45 — Будүүлгеиии мурнакчыларыига уран үүл мастерлери. 21.00 —«Ye». 21.30 — Чиик атлетика. ССРЭ-ниң. АКШ-тың Япониянын шилиидек командаларының оюбу. Токиодаг дамчыдылга. 22.30 — «Музыкалыг интервью». 22.50—Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 23.05—23.15 — Медээлер.

СЕНТЯБРЬ 23-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Эртеиги гимнастика. 8.55 — Футбол дугайында допчулал. 9.25 — Уругларга фильм. «Незнайка с нашего двора». 1-ги болгаи 2-ги сериазы. 11.25—11.40 — Медээлер. 16.10 — «Харыылалар, гориистер!». 16.40 —«Электроиика болгаи бис». 17.10 — «Гизела Цииола». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 17.50—«Африканың мурнуу чүгүидe кара вулкаи». Мурнуу-Африка Республикаиың улузуиуң бодуиуң эргелери дээш демиселиииң дугайында телеочерк. 18.10 — «Девичья башня». Мультфильм. 18.30 — «Воздушные хлеборобы». Док. телефильм. 18.45 —Бөгүи делегейде. 19.00 — Футбол дугайында допчулал. 19.30 — Ажыл-херектер болгаи кижилер. «Дагдыиыкчы — коллектив». Продукциияның шыиарын экижидер талазы-биле Брянскиде дөмейлешкек будуруллеге «Москва» деп даараныла каттыжыышкыиыиың шефтээшкиииииң дугайында. 20.00 — Уралдың Күрүвеиии орус улустуң хорузуи концерти. 21.00 —«Ye». 21.35 — И. Гете —«Фауст». Трагедиядан үзүидүлер. РСФСР-ниң улустуң артистери М. Козаков болгаш З. Гердт күүселдир. 22.30 — «Общее дело». Док. фильм. 22.45—23.05 — Бөгүи делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртеиги гимнастика. 8.15 — «Пламя не гаснет». Док. телефильм. 8.35; 9.35— Бойдус. 3 класс. Плаи, карта болгаш компас. 8.55 —«На уральском севере». Эртем-иептереллиг фильм. 9.05 — Орус чугаа. 9.55 — «Такая далекая, близкая Мещера». Эртем-иептереллиг фильм. 10.05 — ПТУ сургуулдарыига. Обществоведение. «Төөгүиүң чайлаттыммас хөгжүлдезии». Иижтилел-экономиктиг формациялар дугайында. 10.35;11.40 —Төөгү. 6 класс. Ортаакы векгии кодээ сууру. 11.05 — Эртем болгаи амыдырал. 12.10 — Ботаиика. 6 класс. Бобы культуралары. 12.30—13.00 — Н. В. Гоголь — «Тарас Бульба». 6 класс. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Ак-көк кежеге». Тываның хөгжүм-шиии театрының юбилейиг 50-ги сезоиуиуң ажыдыышкыныга тураскаатказ. 19.00 —Киижурнал. 19.10 — «Азия төөгү». Программада: «Социалистиг чарыштың хүи демдеглели». «Камиалга болгаи хумагалыг чорук хээш», «Күшажылчы коллективтер дугайында хоойлу — боттанывышкында». Медээлер. 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлаллар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуидар, чаштар!». «Куда пропала дуда». Мультфильм. 20.15 —«Делегей байдалының дугайында допчулал». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Конфликтиая ситуация». Уран-чечеи телефильм. 1-ги сериазы. 22.45—01.05 — Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА —«Спартак».

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Республикага бичии булуттаар, чаъс чагбас. Хаттың күжү кошкак. Дүне 3 градус сооктан 7 градуе чедир чылыыр. Чамдык черлерге 3—8 градус соор. Хүндүс 14—19 градус чылыыр.

Кызыыга шокар булуттаар, чаъс чагбас. Хаттың күжү кошкак. Дүне 0—2 градус, хүндүс 17—19 градус чылыыр.

Кино

СЕНТЯБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киносборник 9.30, «Опасно для жизни» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тайна третьей планеты» 9.30, 11.00, «Сыщик» 12.30, «Дакы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Вариант Зомби» 14.00, 15.40, 17.20, 19.00, 20.40, «Лесси» 12.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Материнская любовь» 11.20, 14.20, 17.20, 20.20, «Солнце в кармане» 10.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: Киносборник 14.00, «Преступный репортаж» 15.10, 17.50 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Счастье по случаю» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Новосибирский цирк» 9.30, 11.00, 15.00, 20.30, «Новые приключения неуловимых» 13.00, 16.40, «Опасно для жизни» 18.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дакы» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Материнская любовь» 17.00, 20.00 шактарда.

Шын Редакциянын адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи ажыдырга болгаш үлегер үлеттүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-48 солуп келбейн баргаиза 2-52-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3126.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүве комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—01095.

Туранская республ. научная БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 221 (12921) | 1985 чылдың сентябрь 24, вторник | 1925 чылда үнделип эгелээн | Өртээ 3 көвей

КОСМОСТАН МЕДЭЭЛЕР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СӨТА). Беш космонавтар Владимир Джанибеков, Виктор Савиных, Владимир Васютин, Георгий Гречко болгаш Александр Волков олар космос делгеминге шинчилелдерни кады үргүлчүлээнер.

Орбита комплекизинге оларның ажыл хүнү сентябрь 22-де Москваны-биле эртенгиниң 9 шакта эгелээн. Эртенги чеменилгенин болгаш станцияның чамдык системаларын хынап көргеш соолгунде космонавтар эртем аппаратуразын ажылдадырынга белеткээн.

Владимир Васютин эмнелге шинчилгезин эрткен. Космос ужудуушкунунуң байдалдарынга ооң организминиң таарышкан хемчээлин тодаргайлаан. Чөгүүр хемчээлдит ажылдаарынга хандамыр болгаш чүрек системазының таарышканын шинчип көрген. Шинчилээшкинге «Аэлита» болгаш «Реограф» деп аппаратураларны ажыглаан.

Чер агаарының тургузууң шинчилеп көрүн үргүлчүлээн.

«Кара далай-85» деп комплекстаг шенелдеге космонавтар киришкен. Космос делгемнин шинчилээриниң болгаш ажыглаарының «Интеркосмос» деп делегей кады ажылдажылгазының программазынга дүүштүр тайбың шенелдеин кылган. Ол шенелдеги Болгарин Улус Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың, Польша Улус Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң специалистери белеткээн. Суг кырының гидрофизиктиг болгаш биологтуг байдалдарын тодаргайлаар аргаларны чогаадыр соруулга биле ол шенелдеги чорудуп турар.

Кара далайның чамдык районнарын фото-чурукка тыртыварын болгаш хемчээрин «Салют-7» станциядан, черниң тускай кылымал эдериичилеринден, самолет-лабораториялардан, эртем-шинчилел судноларының кырындан хары утка боттандырып турар.

ХОВУ АЖЫЛДАРЫН КЫСКА ХУУСААДА ШЫНАРЛЫГ ДООЗАР

Тараажыга сөс

ХАМЫК УЖУР— ХАРЫЫСАЛГАДА

Он чеди чыл улаштыр күскү чымыштыг үеде комбайнга ажылдап келдим. Ажаалда эгелээр үе чоокшулаан тудум, сеткил-сагыш дойлуп, кижи чайгаар-ла хей-зат кирип кээр чүве-де болгай. Ылангыя бо ышкаш дүжүткүр чылдарда оңза көдүрлүүшкүнүнүг.

Сөөлгү чылдарда колдуунда тараа бастырылгазынга ажылдап келдим. Ажаалдада шупту чүве чугула, ийиги чергениң айтырыы чок, ынчалза-даа бистиң кылып турар ажылывыс — бастырылга эң чугула, эң кол деп санаар мен. Эрткен чылын совхозтуң комбайнерлериниң аразынга чарышка тинлекчи боов, чуртувустуң пайысылалы Москвада Улус ажыл-агыйының чедишкинниериниң делгелгезинче баар путёвкабиле шаңнаткан мен. Бо чылын оон-даа бедик көргүүтлерни чедип алыр соруулга салдынган. Гектар чер бүрүзүнден 18—19 центнер чедир тарааны ажаап ап болур деп санап турар бис. Ол дээрге, бистиң байдалдарывыста багай эвес көргүүлүг. Ынчангаш салдыпган соруланың күүсеттинип болурунуң бүгү барымдаазы бар.

Чаагай үнген тарааны көөрге, чараш-ла, сагышка өөрүнчүг. Ынчалза-даа бир-ле билдинмес дүвүрээзин сеткилди өйүп чоруур — сывы бедээн тараа ам безин чыдып эгелээн, оон шуптузун өй-шаанда чидириг чок ажаап ап шыдаар ирги бис бе? Ажаалда бергеле болур. Маңаа тараажыларның карак-кызыл ажылы, дуржулгазы кол черни эвээр апаар. Чыдыпкан тарааны моож мурнунда-даа чылдарда ажаап турган бис, ол талазывыле эвээш-биче дуржулга-даа бар. Ындыг-даа болза чыдыпкан тарааны өске черлерде канчаар ажаап, кандыг дериг-хереккелдер ажыглап турарын биликсээривис ажок, канчап билир, бистииңден эки-даа боол чадавас. Солуи-сеткүүл арынарынга ындыг аргаларны калбаа-биле чырыдары чугула деп бодаар мен.

Тарааны кестирип, бастырып алыры — ол дээрге, ажылдың чартыы. Ону шаңга чедирип, арыглаары, кургадыры база бар. Бистиң совхозтуң түүк машиналары-биле чепсегленишкини, кижи көөрге, чедерле болгу дег. Ынчалза-даа машиналарыны шын эвес дуваан, ажытлап турарындан бе азы шынап-ла оларның чедишпезинден бе — бисте комбайнардан тарааны тракторлар-биле сөөртүп турар. Тараа сөөртүп калгып турар орунуга, боттарының дорт хөрээ — күскү чер андырылгазын, болбаазырадылгазын чорудуп турган болза, ажыктыг болгу дег.

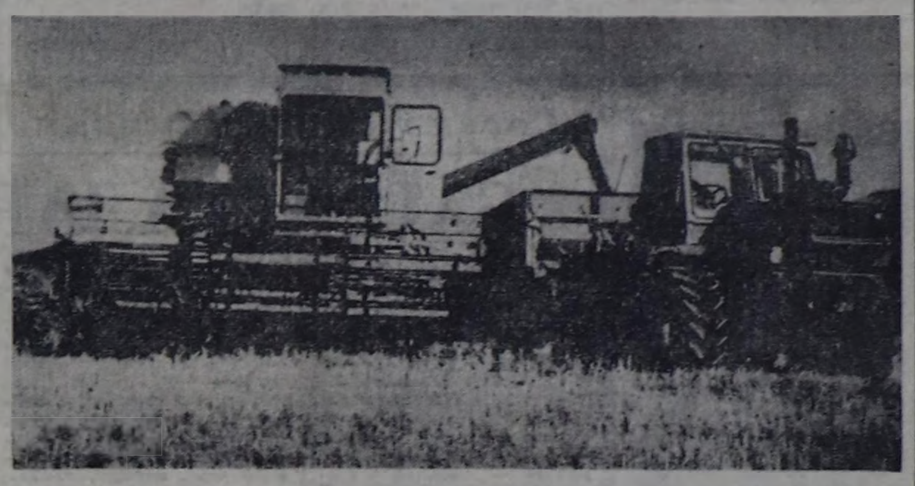
Маңаа артык кезектер дугайында чугаалаза база черле ажырбас боор. Каяа-даа, кажан-даа дыннаарга, ындыгмындыг кезектер чедишпес, оон уламындан машиналар, комбайнар болгаш өске-даа техника туруп турар деп чугаа-ла хей болур. Херек кырында чамдык ажылдакчыларның бодунуң техниказынга хамаарылгазын көөрге, каракка чаржыңчыг, ынчан канчап чер-ле артык кезектер дугайында диттиң чугаалаар боор. Кожуглариы өй-шаанда үзенчээн, агрегатты кончуг хынамчалыг эдип-чазап алыр болза, артык кезектер-даа ындыг кончуг хереглеттинмес болур ужурлуг. Ынчалза-даа чаа комбайнарга хамаарыштыр бир бодалым бар. Оларның ременьнери белен тывылбас, ажилга элээн доктарыны болдуруп турар. Кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин . хандырылга организациялары оңу дарый шинтпирлээр ужурлуг.

Ажаалдага шупту-ла чүве чугула деп үстүнде чугаалаан мен. Ынчалза-даа чугуланың чугулазы, колдуң колу — тараажының нүүрү, оон ажылыга хамаарылгазы, харыысалгазы. Бир эвес ол ажылыга ак сеткилдиг, каш дакпыр күжениишкинниг ажылдаар болза, дүжүттүң салымы дээш сеткенген-даа хереэ чок.

С. САНДАК,
Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозунуң комбайнери, район Совединиң депутады.

ЧУРУКТАРДА: тараажы Сандан-оол Сандак; молде чымыштыг ны.

Н. БАЗЫРНЫҢ фотолары.

БЕЛЕТКЭЭРИН УЛАМЧЫЛААР

«Чаа-орукчулар» бо хүнерде сиген белеткелиниң планын күүседиптер. А бөгүнгү байдал мындыг. Совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылын 3150 тонна чэйгаар үнген болгаш тарымал сигенни, 490 тонна савааны, 750 тонна сигенни малынга белеткеп алыр ужурлуг турган. Ам сенаж планы күүсеттинген. Сентябрь 21-ниң медээзи-биле алырга, 3051 тонна сиген белеткеттинген, азы өскээр чугаалаарга, план 96,2 хуу күүсеттингенин ол.

Хойжу бригадалар, ферма, тускай сигенчи звенолар, бригадалар планның даалгаларын алган болгаш ук коллективтер оларга немей социалистиг хүлээлгелерни база алган. Чарыштың негелделерин ажылдап кылган болгаш ажыл-ишчи бурузунге оларны таныштырган. Түңнелди неделя санында үндүрүп, мурнакчыларга шаңналдарны тыпсып, кошкак ажылдап турарларны адап, шүтүмүүлел турар. Совхоз район иштинге чарыштың түңнелдери-биле мурнакчыларның одуруунга чоруп келген. Ү № 3 болгаш № 4 хойжу бригадалар районнуң хойжу бригадалар аразында социалистиг чарышка удаа-дараа тиилекчилер болуп турган. Ол ышкаш механизастаан бригадалар аразынга бистиң бригада районга бирги черге чоруп келген. Механизастаан № 1 звено 800 тонна сиген белеткээр тургаш, 1125 тоннаны кылган. А механизастаан бригада ниитизи-биле планын 97 хуу күүсеткен болгаш бо хүнерде оозуи шуптузуң күүседиптер. Ниитизиниң малынга бижыг чем-суурну тургузарынга кызымак ажылдап турарлар бисте эвээш эвес. Оларның чижээнге трактористер Седи Төмүрну, Чапсый Чурукту, Сергей Крыловту, Андрей Седини, малчыннар Сядоо Спартакты, Седий Даңгоолду, Даңмаа Бадыны, Хайың Свердовту, Валерий Оттар-ла ажылдаар кылдыр турускан бис. Ээлчегде 2,8 тонна хлебти, булочкаларны, песочниктиң бижырып турар.

Хереглекчилер хлеб бижырар черниң кылган продукциязының шынарын эки деп мактап турар. Ынчангаш аңаа негелде улуг. Пекарняның ажылын ооң эргелекчизи Зоя Картынмай эки организастап, күш-ажылдың сагылга-чурумун бижыглаарыынче, продукциянның шынарын улам экижидеринче доктаамал кичээнгейни салып турар. Хлеб бижырыкчылары Мария Картынмай, Александра Нуржут-оол, Анна Салчак болгаш өскелер-даа планның онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келгеннер.

Бригадаларны, фермаларны, малчыннарны ийи автомагазин график ёзугаар кезип турар. Күш четпейн барган таварылгада чүк машиналарын немей чорудуп турар бис. Олар көдээ ишчилерге эргежок чугула аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарын чедирип, садыглаваш, оларның чагыгларын хүлээп ап турар. Ажыл-ишчилериң негелделери хүн келген тудум-на өөп, амыдыралының деңгээли бедип, бай-шыырак болуп турар. Чиик автомашиналарны, мотоциклдерни, даараныр, сүт тыртар, хеп чуур машиналарны, хевис кылыгларын, мебель аймаан, эзерлерин, идик-хепти, даңгаяны, сухарини хөйү-биле чагып турар. Ону долузу-биле хандырар хемчегларни ажылчын кооперациязының ажылдакчылары ап келгеминден хереглекчилерден негелделер, хомудалдар эвээжеп турар. Моон соңгаардаа садып алыкчыларның чагыгларын хандырар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр бис.

Бистиң автомагазиниверивис багай эвес ажылдап, бердинген планныг онаалдаларын ажыр күүседип келген. Автомагазин садыгжызы Наталья Байыр-оол социалистиг чарыштың мурнакчы одуруунда чоруп орар.

Амгы үеде күскү дүжүт ажаалдазы чоруп турар. Ында хаара туттуунган ажылчыларның хүнүң эргежок чугула аъш-чем болгаш үлетпүр барааннары-биле хандырар дээш ажылчын кооперациязының ажылдакчылары боттарындан хамаарыжыр бүгү-ле чүүлдерни кылып, механизаторларның, комбайнерлерниң, шаң ажылдакчыларының бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш ажылдаар бис. Ол болза дүжүттүг чидириг чок, дүргеп ажаап алыр херекке бистиң үлүүвүс болур.

ҮЛҮҮВҮС КИРИП ТУРАР

Улуг-Хемде «УТКА 25 чылы» совхозта ажылчын кооперациязының баштаар черинин даргазы Ч. К. Айыр-Санаага бистиң корреспондентивис ужурашкаш, чайгы, күскү кампанилаар үеэнде сигенчилерни, тараажыларны хүнүүн эргежок чугула хереглел бараанныры-биле канчаар хандырып турарын совуурган айтырган. Оон харыызын моон аңаанда парадывыс.

Чайгы, күскү көдээ ажыл-агый ажылдары «Ак-Туруг», «УТКА 25 чылы» совхозтарга эгелээри билек, каш звено, бригада тургустунганын, ында чеже кижи хаара туттунганын бөш бурунгаар биилп алгаш, оларга хүнүүн эргежок чугула кандыг барааннары хередиг тодарадыр, автомагазинниң ынаар баар графигин тургускан бис. Звеноларга, бригадаларга ажыл эгелей бээрге автомагазиннер чугула барааннарны алгаш, кезип чоруптар.

Сиген белеткээр бригадалар Арыскаңда, Иштии-Хемде, Арыг-Үзүү салбырында, хову бригадалары Иштии-Хемде, «УТКА 25 чылы» совхозтуң төп салбырында тургустунган. Оон-биле чергелештир «Ак-Туруг» совхозтуң Кара-Дыт сүт-бараан фермазын, оон чоок-кавызында малчыннарны, «УТКА 25 чылы» совхозтуң малчыннарын эргежок чугула аъш-чем болгаш үлетпүр барааннары-биле хандырары биске онаажып турар.

Сигенчилерни, тараажыларны эргежок чугула аъш-чемнер, шай, серенги, тааңпы, дус, хөректээштер, сапоттар, кадыырлар, шалыыштар, эгээлер-биле хандырар хемчегларни ап келген бис. Ылангыя хлебке, хлеб-булочка кылыгларынга ажыл-ишчилериң негелдези улуг. Оны долузу-биле хандырар дээш пекарняны үш ээлчегде ажылдаар кылдыр турускан бис. Ээлчегде 2,8 тонна хлебти, булочкаларны, песочниктиң бижырып турар.

Хереглекчилер хлеб бижырар черниң кылган продукциязының шынарын эки деп мактап турар. Ынчангаш аңаа негелде улуг. Пекарняның ажылын ооң эргелекчизи Зоя Картынмай эки организастап, күш-ажылдың

Кооператорлар болгаш малга чем белеткели

сагылга-чурумун бижыглаарыынче, продукциянның шынарын улам экижидеринче доктаамал кичээнгейни салып турар. Хлеб бижырыкчылары Мария Картынмай, Александра Нуржут-оол, Анна Салчак болгаш өскелер-даа планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келгеннер.

Бригадаларны, фермаларны, малчыннарны ийи автомагазин график ёзугаар кезип турар. Күш четпейн баргаи таварылгада чүк машиналарын немей чорудуп турар бис. Олар көдээ ишчилерге эргежок чугула аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарын чедирип, садыглаваш, оларның чагыгларын хүлээп ап турар. Ажыл-ишчилериң негелделери хүн келген тудум-на өөп, амыдыралының деңгээли бедип, бай-шыырак болуп турар. Чиик автомашиналарны, мотоциклдерни, даараныр, сүт тыртар, хеп чуур машиналарны, хевис кылыгларын, мебель аймаан, эзерлерин, идик-хепти, даңгаяны, сухарини хөйү-биле чагып турар. Ону долузу-биле хандырар хемчегларни ажылчын кооперациязының ажылдакчылары ап келгеминден хереглекчилерден негелделер, хомудалдар эвээжеп турар. Моон соңгаардаа садып алыкчыларның чагыгларын хандырар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр бис.

Бистиң автомагазиниверивис багай эвес ажылдап, бердинген планныг онаалдаларын ажыр күүседип келген. Автомагазин садыгжызы Наталья Байыр-оол социалистиг чарыштың мурнакчы одуруунда чоруп орар.

Амгы үеде күскү дүжүт ажаалдазы чоруп турар. Ында хаара туттуунган ажылчыларның хүнүң эргежок чугула аъш-чем болгаш үлетпүр барааннары-биле хандырар дээш ажылчын кооперациязының ажылдакчылары боттарындан хамаарыжыр бүгү-ле чүүлдерни кылып, механизаторларның, комбайнерлерниң, шаң ажылдакчыларының бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш ажылдаар бис. Ол болза дүжүттүг чидириг чок, дүргеп ажаап алыр херекке бистиң үлүүвүс болур.

ХООРАЙ-КӨДЭЭГЕ

Сентябрь 23-түн байдалыбиле алырга, 400 ажыг гектардан картофельди хоорайның албан организацияларының, будүрүлге черлериниң коллективтери, казып, ол талазы-биле даалгаларын чамдык коллективтер күүседипкен.

Картофель — ийиги тараа деп чонуң чугаалаары чоп. Көдээниң ажыл-ишчилериндээ, хоорайның чурттакчыларыда өстүрүп алган дүжүттү чидириг чокка ажаап алырынче сагыш салып, совхозтарның шөлдеринде дыка хей кызылчылар картофель казып ажылдап турар.

Чурттаалга-коммунал ажылагый министерствозу болгаш аңаа хамаарылгалыг организациялар 30 гектарны казар даалгазын доозарынче чоокшулаан. ДОСААФ обкому, «Кызыл ТЭС» түдүг эргеледи, Садыг министерствозу, профтехөөредилге эргеледи, Респотребсоюз, партия обкому, «Көдээ электри түдүгэ эргеледи, геология-шинчилел экспедициязы, түдүг материалдары үлетпүр каттыжышкынны болгаш оон-даа өске коллективтер шефтээшкинге киржип, ондалыкан үлүүн күүседипкеннер.

Бистиң мөрр.

ГЕКТАРДАН-НА 7,5 ЦЕНТНЕР

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары сөөлгү хүннерге чедир 1900 гектарның тараазын местиргеп. 536 гектарның тараазын бастырган болгаш бир гадан-на өртүмээбиле 7,5 центнер дүжүттү алган.

Ооң иштинде «Большевик» совхоз 118 гектарда, «Чыраа-Бажы» 501 гектарда, «Тыва» совхоз 678 гектарда, «Искра» 450 гектарда тараазы местиргеш, тавычада кургаам тараазы үдур-ла бастырып, ажаап турар.

Н. ООРЖАК.

ШЕФ ДУЗАЗЫ-БИЛЕ

Садыг министерствозунуң баазазы бо хүннерге чедир 2300 тонна ажыг картофельди совхозтардан хүлээп ап, сайгарган. Сентябрь 22-де баазага 169 тонна картофель дүжүрүлгеген.

Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук», «Енисей», Бии-Хемниң «Кызыл тараачы» совхозтардан картофель хөйү-биле кээп турар.

Баазанын деңискээринде картофельди ылган, арыглап саваалаарынга шупту 764 кижи эрткен дыштанып хүнинерде шефтеп ажылдаан. Чүгле воскресеньеде 60 тонна ажыг арыглаан картофель баазанын шыгжамырынче урдунган.

Картофель чүдүрген машиналар Садыг министерствозунуң баазазынга хүнүүшне хөйү-биле кээп, чаагай картофельди оваалаңдыр дүжүрүп-ле турар. Ону ылган, арыглаан, складтарже киниреп шыгжаарынга өөредилге черлериниң сургуулдары, студентилери, школачылар, күш-ажылчы коллективтер шефтеп ажылдап турар. Автоорук техникумундан, башкы училищезинден, № 4 профтехучилищеден кайызындаа-даа түс-тузунда 200 ажыг сургуулдар, № 11, 1 профтехучилищелерден, медицина училищезинден 100—150 кижи, Кызылдың педагогика институдундан 100, Красноярскиниң политехникиг институдунуң Кызылда филиалындан 40 кижи, солунналар редакцияларындан коллективтер баазанын деңискээринге шефтеп ажылдаан. Ылангыя Кызылдың педагогика училищезинин сургуулдары башкызы В. Т. Дугарииның удуртулгазыбиле кызымак ажылдааннар. Ол ышкаш профтехулищелериң сургуулдары эки ажылдап, улуг дузаны көргускенер.

Картофель, ногаа аймаан магазиннериң чагыын ёзугаар хүнүүн-не садыг четкилериче баазадан киниреп турар. Эмнелгелер, уруглар алдын черлери, ниитиниң чемненилге треэн картофельди кышкы үеде ажылгаар курлавырын тургузуп, шыгжамырынче уруп ап турар.

О. НАМЧАЛ.

КЫЗЫЛЧЫЛАР — КАРТОФЕЛЬ АЖААЛДАЗЫНДА

Улуг-Хем, Бии-Хем, Кызыл, Таңды, Каа-Хем районнарының ажыл-агыйларынче шефдузазын чедирип, үнүүшкүнерни кылып турар. Коллективтер ниитизи-биле 620 гектар черниң картофелин ажаар ужурлуг.

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларында дүжүт ажаалдазының улуг хемчээлдиг ажылдары туруп турар. Ында 220 гектар черде картофель ажаары көрдүгеп. Олче хоорайның элээн хей коллективтери дуза чедирери-биле баргап. Олар коллуунда «Ленинчи орук», «Енисей» совхозтарда шефтеп турар. Таңдының С. К. Тока аттыг совхозунда 100 гектар черниң картофелин ажаары хоорай коллективтерниң онаажып турар. Ол онаалданы күүседиринге «Кызыл ТЭС» түдүг эргелелиниң, ДОСААФ обкомунуң коллективтери эки ажылдаан. Ол-ла районнуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозунга Тыва авиабүдүрүгелиң шефчилери идепкейлиг киришкен. Бистиң корр.

Эш М. К. Доржукайны Тыва АССР-ниң аъш-чем үлетпүрүнүң министрингe томуйлаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Эш Михаил Кудерович Доржукайны Тыва АССР-ниң аъш-чем үлетпүрүнүң министрингe томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары П. БОИДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың сентябрь 23.

...ДАШТЫКЫДАН СӨӨЛГҮ МЕДЭЭЛЕР...

СОФИЯ. Болгарияның партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралы аңаа болгам. Болгарияның Коммунистиг партиязының XIII съездиниге белеткелдиң чамдык айтырыгларының болгаш эвээлгилиг беш чыл планының дугаймында БКП ТК-ның Чигинее секретары, БУР-нуң Курунее чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков чөвүлел хуралга илеткел кылган.

БРЮССЕЛЬ. Бельгияның коммунистериниң «Драпоруж» болгаш «Роде вааи» солуннарының чаңкыл болган байырлалы болуп эртикен. Чаңчыл болган байырлалды Бельгияның коммунистиг партиязының 65 чылыгка турускаттыкан. Хей чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партиялаларының, «Правда» солуннуң төлээлекчилери байырлалга - база - киришкен.

ДАМАСК. Тус черниң араб чурттакчыларының удурлашыышкынын сый шазар соруулга-биле израиль эжелекчилер Газа секторунуң чурттакчылыг хей черлеринге комсидаит шагын тургускан. Кулумчуга кестүп келген палестин чурттакчыларны хорудан, кандыг-даа сагындырыг чокка арабтарны израиль солдаттар боолга турар.

БРАЗИЛИЯ. Бразилияның болгаш Совет Эвилелиниң аразынга харылзаалары хөгжүдери эргежок чугула деп, «Коррео Бразилиенсе» солуун бижээн. ССРЭ-биле бүгү талазыг харылзаалары хөгжүдери Бразилияның национал эрге-эжыктарынга дүүшүп турар деп, солуун онаалдап демеглээн.

ДЕЛИ. Пенджабка одуругчу чорукту бүрүн уурлаарынче Индияның премьер-министри Раджив Ганди киирткен. Индияның национал ааңгыс эвилге болгаш деңискээринге будун чоруунга удур кушторлуг кем-бүрүүлүг үйгедилериниң сөөлгүлери эргежок чугула деп, ол медээлээн. (СӨТА).

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ПАРТОРГАНИЗАЦИЯНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИН—ТУДУГЖЕ

«Кызыл уялтыр тудуг» эргелели бүдүрүлге объектилерни тудуп турар. Чурттарга тудуунга бодаарга, дериг-херекселдер салыры-биле холбашкан ажылдыг бо эргелелдиң ажылында бергедөшкинер эвээш эвес таварыжын турар. Эрткен чылдың болгаш доозуңчу чылдың тудуг программазында хожудаашкынар бар. Ажыглалга киирер объектилер үезинде дужаатпаймайн, эде кылымышкынардан чидириглер болуп турар. Сес айларның планы 78,7 хуу күүсеттинген. Ынчангаш эргелелде партия цех организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга тудуг ажылын удуртур, организастаар ажылче кичээнгейни үглаңдырары негеттинип турган.

Сес коммунист, ооң иштинде вол инженер Е. Осердиов, бригадирлер Р. Ниткин болгаш В. Дамбар ажылды эки-жидерииге улуг салдар чедирер хүзөлгелиг. Чагыкчының-даа, хандырыкчының-даа талазындан четтестерни чайладырыпка кол тудукчуның үлүг улуг дээрэи билдингир. Ынчалзажок, чылдагаан дилэр, бар арга-курлавырларны ажыглавас, коммунистерниң идепкейни болгаш харысаалгазы бедитпес чоруктар барын иштин кергүзүлэер бадыткан турар. Илеткелчи Г. Сергеева, чамдык санал берген коммунистер тудуг ажылында хожудаашкынны ханы сайгарарындан чайлап, четтестерни саналары-биле кызыгаарлаанганы четпес.

Партия организациязы тудуг ажылын организастаарынче кичээнгей салыры чугула дээрэни хуралга демдеглээн. Ажылчыннар чедишпес, оларның мергежилп амдаа куду, ажылдан үнер-кинер чоруу хей болуп турар. Ажылдан озалдаар, прогулдаар чорук улам өзүп турары коммунистерни дүвүретпес аргажок. Чижээ, эрткен чылдың сес айларында чылдагаан чок үстүнген 40 кижи-хүн бо чылын 179 кижи-хүн чедир өскен. Эрткен чылын прогул дээш 5 кижини ажылдан үндүргеи болза, бо сес айларда 20 кижини үндүргеи. Завпритер сергедир черге хонганнарның саны эрткен чылдаашындан 26 кижиге өскен. Харын-даа чамдык участок начальниктери безин оларның санында кирип турар. Бо чүл дээрге кадрлардан негелдени кошкатканы болур. Отчёттуг үе дургузуунда чаңгыс-даа коммунистиг, удуртукчуның отчёдуп дыннаваан. Коммунистер Э. Серен, Р. Ниткин мланшыл инженер-техниктиг ажылдакчыларның, хандырыпка дээш харысаалгалыг эштериин ажылын дыннап турарыл чугула деп санаалаашкыр.

Хандырыпгага хей четтестер таварыжын турар. Бригадирлер В. Дамбар, Р. Ниткин түүйбу чок дээш, кранчар үрелгеи дээш чаңгыс недели эвес туруушкунга таварыжын турганын шүүмүүлээшпер. Коммунист Д. Дыбажык херек марканың бетону, дилиг материалдары чок бергедеп турарын чугаалаан. Кадмакчы В. Топоев база-да хандырылгада четтестерни айыткан. Электродтарны безин үш хүн болгаш эккеп турар. Бо чылдагаан-биле харысаалга чок, сандаргай чорук тыптыры билдингир. Харында участок начальниктери, мастерлер безин ийи-үш хүн ажылга коодүбейн баар. Олар ажылды удуртур турган, боттары тоомча чок чоруун кергүзүп турары канчап-даа таварышпас.

Коммунист Р. Ниткиниң сакалыңдан коммунистерниң түңнел үндурери чугула. Объектилерде байдал дүвүрээнииниг дээрэни ол онзалап демдеглээн. Күш-ажылдың сагыпга-чуруну кошкак, аралаашкыңдан чамдык тудугжулар ам-даа адырылбаан. Камналга-хумагалал айтырыны кичээнгейге албаан. Ол хиреде профкомнуң, эки хуу судунуң төлээлери бо бүгүнү өскербейн олуруп турар. Улусчу контроль белүү чаңгыс рейдини шала-була кылган, олчаан соксан каан. Администрация-биле керее ёзугаар бригада керээни-биле ажылдан турар коллективтиң ажылынче кичээнгей салбайн турар. Бүдүн чартык неделя дургузунда Р. Ниткиниң бригадазы кылыр ажыл чок арткан. 140 олуттуг садык тудуунган шалыңдың фондузун ажыр чарыттынганы-биле бригадаңы ооң чөпшээрели чокта өскөөр чоруткан. Котельнаяны сентябрьда ажыглалга киирер дээш бедиткен хүзөлгө алган бригадаңы өске объектиже октапкан. Коллективтиг керээни үрээни ол деп, өске-даа коммунистер демдеглээн. Ындыг болганда бригада керээни чүгле саазының кырында болуп артар. Кайы хамаан чок бир объектиден өскезинче октаар чоруктан үштүнары чугула дээрэни отчёт-соңгулдалыг хуралга чугулаган айыткан. Ынчангаш керээлиг бригадаларны шимчедирп бодамчалыг чорудар болза ёки деп, ындыг түңнелди коммунистер үндүргеи.

Социалистиг чарышка партийни удуртулганы күштелдирери чугула. Бригадалар аразында чарышты организаставаан. Тудугжуларга планны чедирбейн, канчаар ажылдаанын дыннатпайн турар. Объектилерде чарыш түңнелин аспаан. Черле кесәү агитацияны мында чер албайн турар. Күш-ажылчы алдар түгүн кодурбейн турар. Мергежил айны-биле конкурстарны чүгле трест шугуму-биле чорудуп келген.

Ажылды механизастаар талазы-биле хемчеглер алдынмайн турар. Күрбанк тудуунда бригада чай дургузуунда хол-биле чүдүрүп, дүжүрүп келген. Будьдозерни база шагда маңаан. Эртем-техниктиг дешилгеин дүргедедир, биче механизацияны калбартыр ажыл барык чорбайн турар. Чаартыкчы чаңгыс-даа санал кирбээн. Экономиктиг өередилге эртпейн турган.

Кадрларны ажылга быжыглаар, оларның мергежилин бедидер ажылче кичээнгейни улгаттырар болза ёки. Ниити чурттарга бажыңында чурттап турар аныяктар чартык хүн ажылче үнмейн баар ийикке азы прогулдаар чорук бар дээрэни коммунист К. Оюн демдеглеп, оларны контрольдарын чедип алыры, амыдырал байдалын көрөнип көөрү чугула деп саналдаан.

Хей-ниити организацияларны удуртуруп эжиждерп негеттинип турар. Комсомол организациязы огулуг ажыл чорутпайн келген. Аныяк тудугжулар ортузунда кижизидилге ажылы барык чорбастаан. Улусчу дружинаның үнүүшкүнү организаа чок болуп турар. Дагдыныкчылар ажылын эжиждерни хуралга эштер айыткан. Чыл дургузунда партия кежигүнүнүң кандидадынга киирер чаңгыс-даа кижи белеткеавэн.

Үстүнде чижектерден кандыг түңнел үндүрүп болуруп? Партия организациязы тудуг ажылынче шоолуг сагыш салбайн турар. Объектилер хожудаашкынның, шынар чок дужааттынып, сагыпга-чуруп кошкап турар. Келирр беш чылда тудуг ажылдары хемчээл өөрр болганда, эки-жинишкинни чедип алыр сорулга-биле, тудуг ажылынче партийни сагыш салынышкынны күштелдирерни үе негеп турар.

А. ХОВАЛЫГ.

ИНТЕНСИФИКАЦИЯНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

ЛЕНИНГРАД ОБЛАСТЬ. Девисзэрадырның «Интенсификация-90» программазын боттандырып чорударыпка улуг салымышкынны «Кириши нефтеоргсинтез» бүдүрүлге каттыжышкынының коллективи киирип турар. Технологтуг чорудулгаларны интенсификастарының, ажылдан турар дериг-херекселдерни чаартылгазының, оларның сентелге аразында хуусавазын узадырының аргазы-биле продукцияны бүдүрүп үндүрерни улгаттырарының болган ооң шыкаарын эжиждерпиниң улуг дуржулгазы чыгдынган. Амгы үеним электрон-салкла машиназының дузазы-биле ажылчорудулгаларын, технологиниы башкарарын ыпчаар план ёзугаар боттандырып чорудуп турар. Башкартынар машиналарны улуг тонналыг дериг-херекселдерде пептердип тургускан. Нефтини баштайгы болбаазырадын кылырының АТ № 2 дериг-хереселиниг электрон-саналга машиназын ажыглаарга чыл санында оруга 350 муң рубль болган.

ЧУРУКТА: нефтини баштай болбаазырадын кылырының АТ № 2 дериг-хереселиниң башкарар черинде улуг оператор Алексей Пальчонок (оң талазында) болган оператор Александр Антонов олар. Мында тургускан саналга машиназы ажыл-чорудулганы башкарар режимде ажылдап турар.

О. ПОРОХОВНИКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Советтер амыдыралы

БАР АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛАВЫШААН

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачев Целиноград хоорайга болган партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралынга чүве чугаалап турган, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга доктаавган. «Ол үеден бээр үш чылдан улуг эвес үе эрткен — деп, М. С. Горбачев демдеглээн — Аъш-чем программазын, агроүлетүр комплекизин хөгжүдериниң үеэн келген айтырыгларывыл талазы-биле элээн каш улуг шинитпирлерни хүзөлэп алган, бистиң шын кылганывысты үе көргүскен».

Маңаа хамаарыштыр Бии-Хем районнуң улуг депутадтарының чер-чер Советтери чамдык ажылдарны кылган дээрэни демдеглээри чугула. Аъш-чем программазына салыышкынны киирериниң аргаларын болган курлавырларын чугаалаашкан айтырыгларны Советтерниң сессияларынга көрген болган бо талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган. Ында 1990 чылга чедир эът бүдүрүлгезин 2700 тонна, сүтүү — 8280 тонна, тараапы 34800 тонна чедирерни планнаан. Бо чорук чүгле планнаанны-биле кызыгаардаттынмаан, район болган көдээ Советтерниң сессияларынга ооң күүселдезиниң дугайында айтырыгларны база чугаалажып, хемчеглерни ап келген. Ол шыкаш агроүлетүр каттыжышкынының чөвүлелинге бо айтырыг чаңгыс эвес удаа туруп келген.

Дузалал ажыл-агыйын бүдүрүлгелерге болган организацияларга хөгжүдер талазы-биле база эвээш эвес ажылдар кылдынган. Район, тараа хүзөлэп алыр чер, орук-сентелге тудуг участогу, районнуң мяш ажыл-агый чери, эмнелге, школалар мал-маганныг апаргап. Ол черлериниң малы бо чылдың эгезинде 30 ажыг баш бода, үш чүс ажыг баш хаван четкен. Чайгы үеде бода болган шээр малдарга сиген кезер чердерни тускайлап, оларны тургузу азырап турар.

Чоннуң хууда дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле база боттуг ажылдар кылдынган. Районнуң совхозтары мал-маганныг ишчилерге мал одарладыры-биле 6000 гектар черни, сиген кезери-биле 2900 га черни, бажың чанының участоктарынга 178 гектар черни тускайлаан. Ажыл-агыйлар чыл санында 430 ажыг тонна сигенни, саваанны болган 800 ажыг тонна комбикорм аймаан садып турар. Совхозтар, хереглекчилер ниитилели чурттакчыларның хуу малындан чыл санында 300 ажыг хаван оглуң, дыка хей бода болган шээр малды садып ап турар. Хуу инек садып алыры-биле курбанк конторазы чурттакчыларга чээли акшаны база берип турар.

Чоннуң хууда дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер-биле совхозтарда тускай кижилерни база тургускулаан. Олар бо талазы-биле чурттакчыларның тургузуп келген айтырыгларын шинитпирлевишаан, артыкшылдыг продукцияны хереглекчилер ниитилелинге, ажыл-агыйларга садар талазы-биле боттуг дузаны көргүзүп турар. Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниг, ону күрүнеге садарынга идепкейлиг киржип турар ишчилерни шаңнап мактаарының талазы-биле ажыл база чоруп турар. Идепкейлиг болган көдээ ишчилерге совхозтар сиген кезер черлерни биргн эзлчегде тускайлаар, райпо дамчыштыр ховар барааннарны олар садып алыр. Бо беш чылдың эгезинден бээр идепкейлиг болганнарга 20 ажыг чиик автомобильди, «Урал» маркалыг 12 мотоциклди, хеп чуур машиналарны, комбикормиу элээн каш тоннаны сатkан.

Чоннуң хууда дузалал ажыл-агыйын хөгжүдерииге кескү агитацияның хевирлерни база ажыглап турар. Көдээ Советтерниң күүскомнарының бажыңнарында будукнарны кылган, ында хууда мал-маганның санын, байдалын, кымнар каштыг тудуп турарын айтып бижээн. Ол шыкаш содгулда округтарының, агитквартираларның, хереглекчилер ниитилелериниң аразында социалистиг чарышты түңнээрде хууда дузалал ажыл-агыйын канчаар тудуп турарын база барымдаалаар апарган.

Мындыг ажылдарның түңнелинде чоннуң хууда дузалал ажыл-агыйы бо беш чылда элээн сайзырааи дээрэни демдеглээри чугула. Мал азыравайн, огород тарывайн турар өг-бүлелерниң саны дыка кызырылган, хереглекчилер кооперациязынга база ажыл-агыйларга садып турар продукция көвүдээн. 1981 чылдынга дегнээрге, бо чылын чоннуң хуу малының баш саны 30 хуу өскен. Түгле эрткен чылын безин хууда дузалал ажыл-агыйындан чурттакчылар 563 тонна эът, 128 тонна сүттү, 16,6 тонна картофельди, 62 центнер ары чигирии, 23 муң борбак чуургапы дужаагган.

Ындыг-даа болза, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шинитпирлеринде айыттынган бо сорулгаларны күүседир талазы-биле ажылда четтестер база эвээш эвес. Ажыл-агыйжы эвес чоруктуг, харысаалганың куду болуп турарының фактыларының үржуундан малдың өлүп хораар чоруу совхозтарда ам-даа бар болуп артпышаан. Ооң үржуундан эрткен дерт чылда күрүнеге эът дужаар план чедир күүсеттинмээн, эң куду көргүзүгүнү «Өөк» совхоз эзлеп турар. Ол шыкаш малдың продуктулуг чоруу ажыл-агыйларда амдаа чогуур денгелге чедир бедивейн турар, социалистиг чарышты дээштиг организастаар, мурнакчыларның арга-дуржулгазын пептерөдир талазы-биле ажыл амдаа кошкак. Маңаа кедээ Советтерниң болган районнуң агроүлетүр каттыжышкынының чөвүлелинин кошкак ажылы деп айтыры чугула.

1985 чылдың дооструңга чедир үш ай ажыг үе арткан. Ооң-биле кады ниити беш чыл доостур. Улус ажыл-агыйының ажыр бүрүзүнге кылган ижинисти ам түңнеп турар бис. Ооң иштинде партияның болгаш чазактың бистиң мурнуувуска салганы чугула соруглазы — аъш-чем продуктуларын көвүдедир талазы-биле даалгазын мынчаар күүседип турар бис, а кылыр түүлдериве база чыл доостур. Чижээ, Бии-Хем районнуң бүгү көдээ ишчилери боттарының мурнунда салдынган чугула соруглаарын чедишкининг күүседир дээш бүгү күжүн мөөнээр, бар аргаларны болгаш курлавырларйы долу ажыглавышаан, Аъш-чем программазына телептиг салымышкынын киирер.

М. ДАМЧАЙ.

улус депутаттарының Бии-Хем район Советиниң күүскомунуң даргазы.

Чурттап турар черииң аайы-биле

АГИТКВАРТИРА ДАМЧЫШТЫР

Өөреникчилерниң чурттап турар черииң аайы-биле кижизидилге ажылын чорударын школа реформазында чугулаар демдеглээн. Барыын-Хемчик районнуң Бардык ортумак школазының башкылар коллективин школачыларның кичээлден дашкаар хостуг үелерде түүү кылып турарын доктаамал кичээнгейге ап, контрольдаан келген.

Суурда он агитквартира бар. Агитквартира бүрүзүнде чөвүлел тургустунган. Ооң сорулгазы — ада-иезер болган өөреникчилер ортузунга идей-кижизидилге ажылын чогуур денгелге чорударын. Чөвүлел ажыл планын кварталдап тургускаш, ону суурда херээжеңнер чөвүлелинин кылып чорудуп турар ажылдары-биле, школа коллективиниң ажыл-херектери-биле чергелештир эрттирип турар.

Кичээлден демер, өөренирииден оспаксыраар, хей-ниитиниң корум-чурумун хамыдар ийи, чаңгыс өөреникчилерни чөвүлелдиң үчёдунга алгаш, ындыглар-биле хууда беседаны кылып, оларның ада-иелерни чөвүлелге дыннап, кичээлдерге олуруштуруп турар. Агитатор башкылар харын-даа турарлы агитквартираларынга барып, өг-бүлелерниң санитарлыг болгаш культурлуг денгелин хынап, өөреникчи уруг-дарыг кижизидилгениң темазынга мөөнүлгаларны, ажык чугааларны кыпып турар. Кижизидилгези кошкак уругларлыг өг-бүлелер чүгле чөвүлелдиң учёдунда турар эвес, харын эки тура улусчу дружиналарның кичээнгейинин төөнүде.

Агитквартираларга денискээрииге ийикке азы кудумчу айы-биле бедүүн спорт шөлдерни дериириге, бар спорт шөлдерни септеп, эдекере тургузарынга кедээ Совет депутаттарының дуза чедирерп чугула апаргап. Бо середилге чылында өөреникчилерниң чурттап турар черииниң айы-биле оларның хар-назының барымдаалап тургап, тускай отрядтарны тургузуп, чамдык агитквартираларга «чазанныга», «шевер холдар» деп бөлүүминерни, спортчу семцилер организастаарын суурда хей-ниити организацияларын эвилелдеп тургап, бо хүннерден өгелээрни херээжеңнер чөвүлелии биле школа планнаан. Чаа эгелээшкинни амыдыралга негелделиг, организастыг деткип, херек кырында боттандырары агитквартиралар чөвүлелиинден улуг хамаарылгалыг. Ынчан чоннуң-даа, өөреникчилерниң-даа чүрттап турар черииниң айы-биле бедүүн спорт шөлдерни дериириниг, бар спорт шөлдерни септеп, эдекере тургузарынга кедээ Совет депутаттарының дуза чедирерп чугула апаргап. Бо середилге чылында өөреникчилерниң чүр

ЭДЧ: интеграция боттаныышкында

ӨҢНҮГ МЕТАЛЛУРГИЯ, КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң Варшавага болган 40-гы сессиязынга материалдыг курлавырларының камналарының болгаш чөп ажыглаарының талазы-биле ЭДЧ кежигүнерге чурттарның 2000 чылга чедир үеде кады ажылдажылгазының программазын үүлдүгээүүн көргеш.

ЭДЧ-ниң Секретариадының өңүг металлургия киллизиниң эртелекчизи Михай Мишкев Парлалганың медээлер агентилелиниң корреспондентизи Александр Вознесенский-биле бесседазынга мынча деп чугаалаан:

—ЭДЧ кежигүнери чурттарның улус ажыл-агыйның интенсификастарының байдалдарында өңүг металлургияның продукциязынга хереглел доктаамал өзүп турар. Өңүг металлдар, олардың холуксаалары болгаш каттыжылышкыннары машина тудуу, электротехника болгаш радиоэлектроника үлетпүрү, прибор тудуу, транспорт болгаш харылзаа херекселдерин бүдүрери шыкаш, мындыг адырларны хөгжүдеринге чугула рольду ойнап турар.

Хереглел көвүдеп, бойдуста өңүг металлдарның курлавырлары кызырлып турар болгаш катап тургустунмас. Байлактыг черлерни казып кылырының даг-техниктиг байдалдары нарыидап, чиг этти казып тыварының чарыгдалдары улгадып турар. Оон үнериниң кара чаңгыс аргазы өңүг металлургияның курлавырларын камныг болгаш чөп ажыглаарында деп кады ажылдажылганың кежигүнерин санаан.

— Ол талазы-биле ЭДЧ кежигүнери чурттарның кады ажылдажылгазын канчаар боттандырып чорудуп турарыл база оон түнелдерин кандыгыл?

— Бүгү ажылдарны келир чылын бодунуң 30 чылын демделгээр ЭДЧ-ниң өңүг металлургияга кады ажылдажылга талазы-биле Доктаамал комиссиязы боттандырып чорудуп турар. Кады ажылдажылганың түнелдерин нептереткенин рудалар чидирилин эвээжедир, рудаларны арыглап болгаш болбаазырадып кылып турда өңүг металлдарны хөйү-биле үндүрүп алыр талазы-биле дем каттыжылга чурттарынга өлөн улус ажыктыг чорукту берип турар. Чижээлээрге, кончуг эвээш металлдыг болгаш берге арыглаттынар рудаларны микробиологтуг болгаш химиктиг арга-биле ылгап алыр чаа технологияны нептередип турар. Өске-даа угланышкынналар талазы-биле амгы үеде кады ажылдажылгага белеткел чорун турар. Чурттар айыбиле бүдүрүлге күүлерин, ийиги чиг этти составын болгаш санын база өске-даа үүлдерни өөренип көрүп турар. (ПМА).

тарның бүдүрүкчүдүүн 10—50 хуу бедидер болгаш одаар үүлү чарыгдалын 15—40 хуу эвээжедир. Долгандыр турар бойдуска тавары-штыр хора улуу-биле эвээжезер.

Ак-коргулчун рудаларын арыглаарын экижидер талазы-биле ГДР-ниң, ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң специалистериниң кады кылган шинчилелдерин нептереткенинин түнелинде улус ажыл-агыйынга ындыг чугула металлды үндүрүп алырын 2—5 хуу көвүдеткен.

Өңүг металлдың хереглекчилериниң хамаарыштыр үүл дээрге, маңаа камналганы продукциязынга металл үнерин кызырарының, ховар металлдарны ол хире ховар эвес металлдар-биле азы еске материалдар-биле солуурунуң, янзы-бүрү холуксаалардан болгаш металл порошоктарындан кылыгларны бүдүрериниң, оларның үрелир хуусаазының эвээжедириниң аргазы-биле боттандырып чорудар ужурлуг.

— Кандыг-даа чогумчалыг болза, бөгүнгү артынчыларны база катап ажыглап болур ыйнаан.

— Ынчанмайн канчаар. Өңүг металлургияга ийиги курлавырларның ужур-дузазы дыка улуг. Чаңгыс чижектен киирейн. Совет специалистериҢ санааны-биле алырга, алюминий холуксааларны артынчылардан болгаш демир-дестен бүдүрүп үндүрерине одаар үүлдүн болгаш энергининиҢ чарыгдалдары бирги чиг эттен бүдүрүп үндүрериниден 23 катап эвээш, а бүдүрүлге күүлдерин тургузарынга капитал салыышкыннар 4 катап эвээш болур.

Ийиги чиг этти ажыглаар талазы-биле элээн чедиишкиннерни чедип алган, ынчалза-даа ам-даа хөй үүлдерни кылыр. Ол соруглабиле 1983 чылда өңүг металлургия талазы-биле комиссия тускай программаны ажылдап кылган. Программаны дем каттыжылга чурттарында ажыглап турар дериг-хереклерниң болгаш технологиянын анализинге үндезилээш, а ол ышкаш амдыызында техниктиг болгаш экономиктиг чылдагааннар-биле ажыглаттынмайн турар ийиги курлавырларның болгаш чиг этти барын барымдаалап ажылдап кылган.

Ол программа ёзугаар болбаазырадып кылыры берге өңүг металлдарның артынчыларын, оок иштинде ак чуга демирни, алюминий болгаш чес чинге демирлерни, электрошимчедикчилерни, а ол ышкаш электроника болгаш радиотехника үлетпүрүнүң артынчыларын болбаазырадып кылыр чаа технологияны нептередип турар. Өске-даа угланышкыннар талазы-биле амгы үеде кады ажылдажылгага белеткел чорун турар. Чурттар айыбиле бүдүрүлге күүлерин, ийиги чиг этти составын болгаш санын база өске-даа үүлдерни өөренип көрүп турар. (ПМА).

Социализм чурттарында

ЭҢ ЭКИ ЧУРТТАЛГА КВАРТАЛЫ ДЭЭШ БУДАПЕШТ.

Эң эки чуртталга кварталының төлевилелин чогаадыры дээш чарлаан бүгү-венгр конкурстуң жюри комиссиязынга муң ажыг төлевилелдер кирген. Бүгү ажылдар байлак бодаалдар-биле чурттуң хоорайларын улам-на чараш, оларның чурттарга кварталдарын эптиг, таарымчалыг болдурар дээн үүткүлбиле онзагай болуп турар. Венгрия Улус Республиканың найысылалының аныяк архитекторлары конкурска тиилекчи болуп, эң эки төлевилелдерин киргеннер. Амгы үеним болбаазыраңгай тудуг материалдарын ажыглавышаан, чурттарга бажыңнарын бедик шыңарлыг тударын ол төлевилелдерде айытkан.

1990 чылга чедир миллион ажыг квартираларны тударын көрдүнген чурттарга тудуунуң перспективтиг программазынга дүүштүр конкурсту чарлаан болгаш организастаан эрттирген. Венгрияга бажың тудар улуг комбинаттарны Совет Эвилелиниң специалистериниң идепкейлиг киржилгезя-биле совет техникага үндезилээш, дериг кылган. ВУР-нуң чурттарга тудуун хөгжүдериниң улуг программазын боттандырарынга кол рольду ол комбинаттар ойнап турар.

КАМНАЛГА ДЭЭШ ДЕМИСЕЛ

СОФИЯ. Габрово хоорайда пластмассалар болбаазырадын кылыр заводтуң коллективи сугну хаалчак эргилдиреринин чаа системазын шинээдип иептереткен. Моон мурнунда Янтра хемче төп турган сугну ам тускай хоолай-биле заводтуң бүгү цехтериңе ажыглап турар апарган. Ынчангаш коллектив чыл дургузунда 1,5 миллион кубометр сугну камнап алыр аргалыг болган. Ажыглап каапкан сугну насосбиле үндүр текчүреринге чарыгдаар 450 муң киловатт-шак электрозергииниы чыыда база камнап алыр.

«Родопа», «Оригинал», «Червено знаме» деп бүдүрүлгелерге сугну камналгалыг ажыглаарының, электрозергииниы хумагалаарының чаа системаларын база дерип тургускан.

АЖЫГЛАЛГА КИРЕР ЧЫГААН

ВАРШАВА. Кобрин—Брест — Варшава аразының газ дамчыдар хоолайның дериишкини доостур чыгаан. Польшаның тудугжулары 120 километр хемчээлдиг черге кап хоолайларны эптеп салган. ПУР-нуң кызыгаарынче чоокшулай оларга уткуштур совет тудугжулар кап хоолайларны база дүрген темпилиг эптеп бар чоруур. Бут хеминиң суунуң адаан кежилдир газ дамчыдар хоолайларны салып эптээр харыысалгалыг ажылды чоокта чаа чедиишкининг боттандырган. Хоолайларны сут адаанда 6 метр ханы черде эптээн.

Кобрин — Брест — Варшава аразының газ дамчыдар хоолайның тудуун ажыглалта киирери Польша Улус Республиканың экономиказын улам шапкын хөгжүдеринге улуг ужур-дузалыг болур.

(СЭТА).

ЭҢ КҮШТҮГ ЧЕР ШИМЧЭЭШКИНИ

ГАВАНА. Мексиканың Оожум океан эриктериниң девискээринге сентябрь он тоста болган эң күштүг чер шимчээшкини болдурган каража-когаралдарының түнелдериниң талазы-биле кижи терелгетеринең төөгүүзүнде эң-не айылдыг боон болур. Мексиканың эрик кыдының дургаар штаттарын болгаш чурттуң 15 миллион чурттакчылыг найысылалын таварааи бойдустуң халавынын аар-берге уржуктарын ында специалистер ынчаар көрүп турар. Мексикан телевиденнеңиң харылзаа спутниктериниң дузазы-биле алганы баштайгы видео-бижимелдери Мехикога болдунган улуг үрелиишкиннериниң, хөй санныг кижиниң өлгенинин дугайын хереченил турар. Дөрт болгаш оон-даа хөй каът бажыңнарның үштүң бирииден хөй кезии бүрүнү-биле бузулган. Өрттер хыптыгын үнген. Шеринг кезектери, чер шимчээшкининиң уржуктары-биле демиселче мөөнгөн өскедаа күштер, өлген болгаш балыгланган кижилерниң бузуулдар аразындан үштүп турар. Мехиконуң бүдүн арткан эмнелгелери чыык долган. Видеорепортажта көргүскен найысылалдың үүлге чаңгыс районунда безин өлген кижилер саны бир муң ажыг боон турар. Өлгенниериң саны оон-даа хөй дээрзи чиганинг чок, үүле дээрге, күштүг чер шимчээшкини болгаш үрелиишкин-бүүтүүшкиннер хоорайнын чурттакчылары боттарының бажыңнарынга турда болгалын Мехикодан келген баштайгы медээлерде чугаалаан турар.

(СЭТА).

ЧЕПСЕКТИГ ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

МАНАГУА. (СЭТА). Гондурастың реаксылыг ёзучурумуу болгаш ТРЭ-ге бараан боон оок девискээринде турар шаандакы сомосажылардан тургустунган дээрбечи өлүрүкчүлер Никарагуага удур база бир боо-чепсектиг өнчүк-чөңгээни кылган. Гондурастың ужар үүлүнге деткиткен 700 хире дээрбечилер республиканың девискээрининче шургүп киреринә оралдашкан. Оларның соруглазы Эстели, Мадрис болгаш Нуэва-Сеговия департаментилерге хөй терроржу үүлгедиишкиннерни кылыр даалганы күүседиири боон турган. Сандиножу улусчу армия (СУА) контрреволюстуг болүглеиишкинге күчүдүр согуушкумну таварыштыргаш, оларны Гондурасче дедир киреринче албадаан.

Гондурастың шеринң Никарагуага удур АКШ-тың кембуруулуг агрессиязынче улам-на калбаа-биле киришкитирип турар апарганын Никарагуаның бирги шеринг округунуң командылакчызы Мануэль Сальватьерра медегдээн.

МЕКСИКАДА ЧЕР ШИМЧЭЭШКИНИ

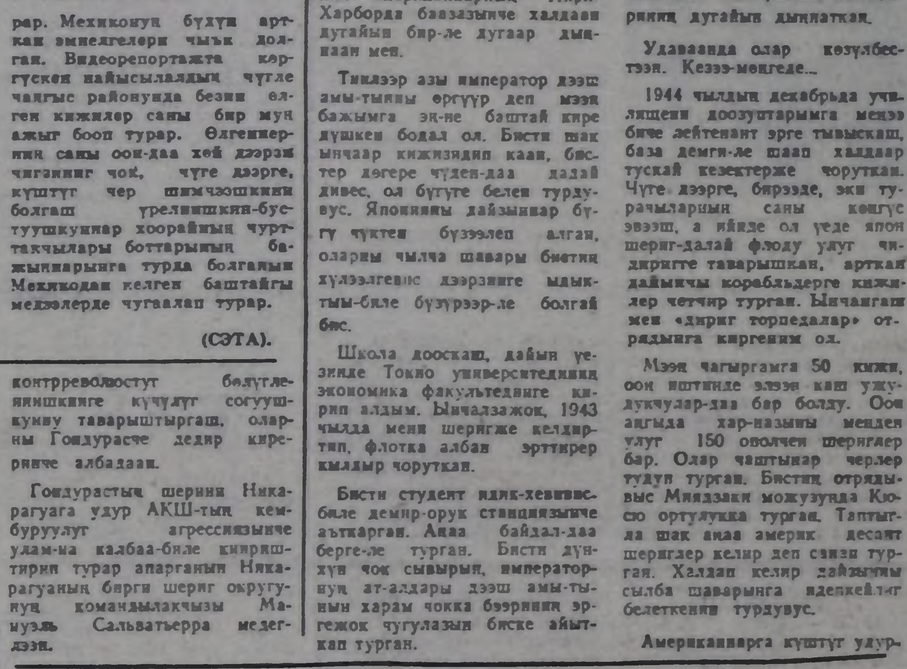
МЕХИКО. (СЭТА). 1985 чылдың сентябрь 19-та Москваныы-биле 17 шак 18 минута турда Мексикага халаптыг чер шимчээшкини болган. Найысылалга чер шимчээшкининиң күжү Рихтериң шкалазы-биле 7,8 балл болган. Чер шимчээшкининиң төвү Акапулько деп курорт хоорайдан ырак эвесте Оожум океанга болган. Чер шимчээшкини бүгү чуртка халаптыг болган. Мексиканың чазаанын баштайгы медээзин ёзугаар алырга, найысылалдың төвүнде бүгү бажыңнарның үштүң бир кезээ шуут бузулган. Мексиканың даштыкы чурттар-биле харылзаазы үзүлген.

Чуртка онзагай байдалды чарлаан. Чер шимчээшкининиң уржуктарын чайладыр дээш демиселче армияның, полициянын кезектерин болгаш ескедаа күштерин мобилизастаан. Олар өлген болгаш балыгланган кижилерин бузуулдар аразындан үштүп турар. Бузулган бажыңнар аразындан 20 муң хире балыглаиган кижилерни ужулган.

Чер шимчээшкининиң түнелинде өлген болгаш балыгланган кижилерниң саны ам-даа тодаргайлаттынмаан. Бо хире аар уржуктарлыг чер шимчээшкини Мексикага кажан-даа болбаан деп, чурттуң президентизи Мигель де ла Мадрид медегдээн.

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу-Африка Республиканың сөөк-язы ылгай көөр ёзу-чурумунуң шериглери бо чылдың сентябрь 16-да Анголаның девискээринче халдаан болгаш расисчилериниң самолёттары АУР-нуң хоорайларын амга чедир бомбалап турары-биле холбаштыр Каттышкан Нациялар Организациязының Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралын дүргеи чылдырарын Ангола Улус Республика негзеп.

КАРГЫШТЫГ, ХООЗУН ХЕРЕКТЕР

Хидео Ден — аяа эвес сылым-чолдуг кижи. Оок кырганчазы япон кабинеттиң министри, адазы — ажыл-херээ чогүнгүр фирманың президентизи. Ол боду дыка дыйлагар оруктуг эрткен: журналист боон ажылдап, сураглыг телетайылбырлакчыга чедир өзүп, оок политиктиг ажылдакчы апарган. Амгы үеде Х. Ден япон парламентиниң чөвүлекчилер палатазының депутады. Шаанда ол Вьетнамга удур америк агрессияның идепкейлиг удурлалыкчызы турган... Ынчалзажок Хидео Денниң политиктиг депшилгезин болгаш оок үзел-бодалын соңуургаш чоор бис.

Бүгүн бис оок-биле 46 чыл мурнунда эрткен тулчуушкуннар дугайында чугаалажы бердивис.

Оок чугаазы бо-дур:

— Бай-шыырак өг-бүлеге төрүттүнген болгаш кижизиттиргеп мен. Байларның болгаш дүжүметтериҢ ажы-төлү баар тускай школага өөреиип чордум. Оларның бирээзинден (оок адазы иштики хереқтер ямызының сайгыы, императорга чоок кижи турган) Японния американнарның Пирл-Харборда базазыныче халдаан дугайын бир-ле дугаар дыңнаан мен.

Тиилээр азы император дээш амы-тыыны өргүүр деп мээң бажымга ээ-не баштай кире дүшкен бодал ол. Бистиң шак ынчаар кижизидип каан, бистер дөгере чүден-даа дадай дивес, ол бүгүге белең турдувус. Японияны дайзыннар бүгү чүктеп бүзөөлеп алган, оларны чылча шаварны биетиң хүлөөлгевис дээрзинге мыкытты-биле бүзүрээр-ле болгай бис.

Школа дооскаш, дайын үезинде Токио университединиң экономика факультединге кирип алдым. Ынчалзажок, 1943 чылда мени шеригже келдиртип, флотка албан эрттирер кылдыр чоруткан.

Бистиң студент ийик-хевиннисбиле демир-орук станциязынче аътканган. Анаа байдал-даа берге-ле турган. Бистиң дүнхүн чок сывырып, императорнуң ат-алдары дээш амы-тыынын харам чокка бөөрииниң эргежок чугулазын биске айытkан турган.

Ынчан мен чаа-ла төөрби харлап, өлүрүп күзевейн чордум. Канчап-чоок тыл-менди үнүп аарынга бүдүү идегеп турдум. Удавааида мени Йокосукоде унтер-офицерлер школазынче шилчиткен. Аиаа 1944 чылдың тоңчузуниге чедир өөредим.

Оны доозар бүдүүзүнде дөгеревисти чыскаап алгаш, суг иштинге азы оок кырынга шаан халдаар тускай шериг кезектеринге киирер улуг аталдар бистиң үлүүвүскеонашкан дугайында командир чарлады. Дайзынның кораблин чаңгыс кижи олурар суг адазының хемези—торпеда-биле азы ийи кижи олурар частыр үүлдер чүдүрген катер-биле сугга дүжүрер ужурлуг. Кайызы шилип алганывысты даарта дан бажында дыңнадыр болдувус. Эки турачылярны хамыкты мурнай ап турган.

Дайлы атсы улуп чададым. Аныяк назынындан чарлырын кыы күзээр боор. Харын-даа ажырбайн, бистя күш-биле албадавайн бардылар. Мен ишкаш кижилер көвей турган. 400 доозукчулардан үүле 40 кижи өлүрүп күзээн. Олар дан бажында боттарының шинтиринин дугайын дыңнаткан.

Удавааида олар көзүлбестээн. Кезээ-монгеде...

1944 чылдың декабрьда училищени доозуттарымга менээ биче лейтенант эрге тывыскаш, база демги-ле шаан халдаар тускай кезектерже чоруткан. Чүге дээрге, бирээде, эки турачыларның саны коңгуе эвээш, а ийиде ол үеде япон шериг-далай флоду улуг чидириге таварышкан, арткан дайзынчы корабльдерге кижилер четчир турган. Ынчангаш мен «дириг торпедалар» отрядынга киргеним ол.

Мээң чагыргамга 50 кижи, оок иштинде элээн кап ужудукчулар-даа бар болду. Оон аңгыда хар-назының мендеп улуг 150 оволчен шеригжер бар. Олар чаштынар черлер түдүп турган. Бистиң отрядывыс Миядзаки можузунда Кюсю ортулукка турган. Тантыгла шак аиаа америк десант шеригжер келир деп сананы турган. Халдап келир дайзынны сылба шаварынга идепкейлиг белеткенин турдувус.

Американнарга күштүг удурламыышкыны көргүзүп, оларның дыка хөй корабльдерни узуткап чыдаарывыска хевиргдаа чигзинмээн мен. 1945 чылдың август 5-тиң дүжезинде бистиң катерлеривистиң мурнуу ужугна 300 килограмм частыр түүлдерни түдүрер дугайында дужаалды алдывыс. Ол өйден бээр бодувустун сөөлгү походувусче үнер медээни манап эгелевивис.

Оон орнугна Совет Эвилели август 9-та Японияга удур дайын чарлаанын радиодан дыңнадывыс. Ам хай-халаптан чайлаарынга идегей бердивис. Ол үеде фронтуларда чогум байладды экн былыр кижилер ховар турган. Шериг черлериден дыңнадыглар болгаш солуннар түүле япон чепсектиг болгаш бистиң «тиилелгелериниң» дугайын дыңнадым турган. Гитлержи Германияның буурап дүшкенинин дугайында хенэнг медээжитеш келген. Сталинград дугайында орта түүе билбээн бис. Япон чон милитаристиг пропагандага теоретиргеп, алыс шыыны чоңдан чажырып турган.

Август 15-те бистиң үрелиг радиоприемниквис дамчыштыр императорнуң дүжүү берииикин дугайында спиязээн үнүп пат боорда дыңнадывыс. Бир эвес ССРЭ эвес болза, дайын оон-даа ынай удамчыдар, а мен оок төнчүзүн мааи шыдавас ийик мен. Ынчангаш Совет Эвилели мээң амы-тыным алган деп санаар мен. Оон ынай түс-чус муң япониарны болгаш американарны аргажок өлүмден чайлаткан...

Амыдыралдың болгаш тайынның үнезин билир болгаштың харын-даа дириг үндүм. Японияда ескээр бодан турар кижилер бар. Чижээ, премьер-министр Накасонэ дайын үезинде каш ай иштинде интендантылап турган. Ол өзүлүт дары чыдын билбес. Оон башка милитаризмниң катаң дургизеринче угланган оок чугаазыны болгаш политиказын үүлдеп тайылбырлазарыл?!

...Хидео Денниң доңчу намдары шынап-ла аиаа эвес мижажыл. Ызытуурган байның оглу «дириг торпеда» болуп чораан чүден-даа дадай дивес дайынчы, дешилгелиг идеязарның талалакчызы апарган. Ол чаяскаан эвес. Японияда дайынга удур шимчээшкин калбарган.

М. ЕФИМОВ,
ПМА-ның тускай корр.

МУРНУУ-АФРИКА РЕСПУБЛИКА. Чурттa африкаиларны хорудаан эң улуг гетто — Сүзтога сөөк-язы ылгаар Мурнуу-Африка Республиканың шеринниң болгаш полициязының кижилерни алган, сүрүп турганының үезинде бөш чүс школачыларны түдүп хорудаан. Оларны кичээлдерден ойталаан, оюза байдалды күш чок болдурарын негээн дээш тудуп алган. Эргө-чагыргаларын каржыдошкун, истеп-сүрүүшкүнүүт үүлгедиишкиннери боолдаа турар болза, мурнуу-африка аныяктарын хөлөзөшкини үргүлчүлеп турар.

ЧУРУКТА: бо мурнуу-африка солдат туттурган школачыларның ада-иелериниң болгаш чоок кижилериниң боолдарынга шуут белең турар.

АП-СЭТА-ның телефотозу.

политинформаторларга

АМЫДЫРАЛЫВЫСТЫҢ ХООЙЛУЗУ

гейде кижиниң эрге-шөлээзин каржызы-биле үреп турар дугайында моон-даа хөй чижектерни совет улус билир.

ХАМААТЫЛАР дугайында социалистиг иниитилелдиң сагыш салыышкыны амыдыралдың бүгү-ле адырларында илереп турар. Халас эмчи дузалымчызы, кырганнар дугайында сагыш салыышкын, хамаатыларның чаагай чоруун доктаамал бедидер, оларның материалдыг болгаш угаанбодал негелделерин хандырар айтырыглар— кижиниң болгаш иниитилелдиң чарылбас харылзаалының тодарадып турар. Школага тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге, халас өөредилге, студентилериниң общежитие болгаш кежээки өөредилге черлериниң калбак четкизи хууда салымчаяанны долузу-биле сайзырадырынга, кижини кижизидиринге аргаларны берип турар.

Даартагы хүнге бүзүрел, чурттуң ээзи мен, оок хереқтериңе киржилгелиг мен деп билиишкин ышкаш чугула социал чаалап алыышкыннар социалистиг иниитилелде боттуу-биле хандыртының бадыткаттының турар. Ынчаарга ол чорук иниитилел мурнунга тодаргай хүлээлгелерни кижиге даандырып турар. Чижээ, ажылдаар эрге биле ажылдаар хүлээлге тудуш холбаалыг.

Совет Конституциядa хамаатыларның ажылдаар эргелерин камгалап быжыглааны-биле чергелештирр күш-ажылдың сагылга-чурумун кижи бүрүзү албан сагыыр, ак сеткилдиг ажылдаар деп хүлээлгелерин база айытkан.

Совет кижи чүгле ажылдаар эвес, харын дыштанып эргелиг. Делегейде эң кыска ажыл неделязы бисте. Хамааты кижи чылдың-на эвлчеглиг дыштанылгазын алгаш, ону дыштанылга бажыңнарынга, санаторийлерге, аянчоруктарга бодунга ажыктыг кылдыр эрттирип турар. Эвлчеглиг шөлээниң хуусаазында киргеп хүнеринде шөлээ акшазын күрүне төлээр. Ол ышкаш пазылап кыраанда, ажыл кылыр аргазын чидиргенде пенсияны база күрүне төлээр. Тыва АССР-де социал хандырылга органнарының шүтүму-биле 45 муң 637 кижи пенсия, пособиени ап турар. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериге, инвалидтерге болгаш азырадыкчызын оскунган өг-бүлелерге пенсияның хемчээлин өстүрер дугайында хемчеглерни ажылдап кылган. Ол дээрге база-ла совет кижи дээш сагыш салыышкынының база бир хереченизи-дир.

Совет Конституциядa хамаатыларның ажылдаар эргелерин камгалап быжыглааны-биле үреп турар дугайында моон-даа хөй чижектерни совет улус билир.

ХАМААТЫЛАР дугайында социалистиг иниитилелдиң сагыш салыышкыны амыдыралдың бүгү-ле адырларында илереп турар. Халас эмчи дузалымчызы, кырганнар дугайында сагыш салыышкын, хамаатыларның чаагай чоруун доктаамал бедидер, оларның материалдыг болгаш угаанбодал негелделерин хандырар айтырыглар— кижиниң болгаш иниитилелдиң чарылбас харылзаалының тодарадып турар. Школага тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге, халас өөредилге, студентилериниң общежитие болгаш кежээки өөредилге черлериниң калбак четкизи хууда салымчаяанны долузу-биле сайзырадырынга, кижини кижизидиринге аргаларны берип турар.

Даартагы хүнге бүзүрел, чурттуң ээзи мен, оок хереқтериңе киржилгелиг мен деп билиишкин ышкаш чугула социал чаалап алыышкыннар социалистиг иниитилелде боттуу-биле хандыртының бадыткаттының турар. Ынчаарга ол чорук иниитилел мурнунга тодаргай хүлээлгелерни кижиге даандырып турар. Чижээ, ажылдаар эрге биле ажылдаар хүлээлге тудуш холбаалыг.

Совет Конституциядa хамаатыларның ажылдаар эргелерин камгалап быжыглааны-биле үреп турар дугайында моон-даа хөй чижектерни совет улус билир.

ХАМААТЫЛАР дугайында социалистиг иниитилелдиң сагыш салыышкыны амыдыралдың бүгү-ле адырларында илереп турар. Халас эмчи дузалымчызы, кырганнар дугайында сагыш салыышкын, хамаатыларның чаагай чоруун доктаамал бедидер, оларның материалдыг болгаш угаанбодал негелделерин хандырар айтырыглар— кижиниң болгаш иниитилелдиң чарылбас харылзаалының тодарадып турар. Школага тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге, халас өөредилге, студентилериниң общежитие болгаш кежээки өөредилге черлериниң калбак четкизи хууда салымчаяанны долузу-биле сайзырадырынга, кижини кижизидиринге аргаларны берип турар.

Даартагы хүнге бүзүрел, чурттуң ээзи мен, оок хереқтериңе киржилгелиг мен деп билиишкин ышкаш чугула социал чаалап алыышкыннар социалистиг иниитилелде боттуу-биле хандыртының бадыткаттының турар. Ынчаарга ол чорук иниитилел мурнунга тодаргай хүлээлгелерни кижиге даандырып турар. Чижээ, ажылдаар эрге биле ажылдаар хүлээлге тудуш холбаалыг.

Совет Конституциядa хамаатыларның ажылдаар эргелерин камгалап быжыглааны-биле үреп турар дугайында моон-даа хөй чижектерни совет улус билир.

ХАМААТЫЛАР дугайында социалистиг иниитилелдиң сагыш салыышкыны амыдыралдың бүгү-ле адырларында илереп турар. Халас эмчи дузалымчызы, кырганнар дугайында сагыш салыышкын, хамаатыларның чаагай чоруун доктаамал бедидер, оларның материалдыг болгаш угаанбодал негелделерин хандырар айтырыглар— кижиниң болгаш иниитилелдиң чарылбас харылзаалының тодарадып турар. Школага тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге, халас өөредилге, студентилериниң общежитие болгаш кежээки өөредилге черлериниң калбак четкизи хууда салымчаяанны долузу-биле сайзырадырынга, кижини кижизидиринге аргаларны берип турар.

Даартагы хүнге бүзүрел, чурттуң ээзи мен, оок хереқтериңе киржилгелиг мен деп билиишкин ышкаш чугула социал чаалап алыышкыннар социалистиг иниитилелде боттуу-биле хандыртының бадыткаттының турар. Ынчаарга ол чорук иниитилел мурнунга тодаргай хүлээлгелерни кижиге даандырып турар. Чижээ, ажылдаар эрге биле ажылдаар хүлээлге тудуш холбаалыг.

Совет Конституциядa хамаатыларның ажылдаар эргелерин камгалап быжыглааны-биле үреп турар дугайында моон-даа хөй чижектерни совет улус билир.

ХАМААТЫЛАР дугайында социалистиг иниитилелдиң сагыш салыышкыны амыдыралдың бүгү-ле адырларында илереп турар. Халас эмчи дузалымчызы, кырганнар дугайында сагыш салыышкын, хамаатыларның чаагай чоруун доктаамал бедидер, оларның материалдыг болгаш угаанбодал негелделерин хандырар айтырыглар— кижиниң болгаш иниитилелдиң чарылбас харылзаалының тодарадып турар. Школага тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге, халас өөредилге, студентилериниң общежитие болгаш кежээки өөредилге черлериниң калбак четкизи хууда салымчаяанны долузу-биле сайзырадырынга, кижини кижизидиринге аргаларны берип турар.

Даартагы хүнге бүзүрел, чурттуң ээзи мен, оок хереқтериңе киржилгелиг мен деп билиишкин ышкаш чугула социал чаалап алыышкыннар социалистиг иниитилелде боттуу-биле хандыртының бадыткаттының турар. Ынчаарга ол чорук иниитилел мурнунга тодаргай хүлээлгелерни кижиге даандырып турар. Чижээ, ажылдаар эрге биле ажылдаар хүлээлге тудуш

КАЖАН-ДАА УТТУНДУРБАС

Белгород областын «Коммунизминин херели» колхозтун суурларында Ада-чурттун Улуг дайынынга мочээн маадырларның аңы-дүмна хөөрлеринде тураскаалдарны тургускан. Оон автору механизатор коммунист Анатолий Ефимович Беседин. «Төрээн суурувус Гостищевога аваамбиле кады чурттаан турувуста, 1943 чылда фашистер бистинге каржы-дошкун үүлгедиглерин кылып турганнар. Ынчан сес харлыг турган мен. Оларның дерзин үүлгедиишкинниерин ам-даа утпаан мен.

Ye эрткен. Мен улгадым, шерит албанын эрттиргеш, төрээн суурумга механизатордан ажылдай бердим. Ынчалза-даа ол коргунчуг дайын сагыжымдан черле үнмээн. Ынчангаш бодум билирим болгаш документилерден билдингир совет солдаттарның аңы-дүмна хөөрлеринге тураскаалдар тургузарын бодап алган мен. Шуптузун бодум ходум-биле кылып турдум. Хүндүе өскелер-биле кады ховуга ажылдап хүнзөөш, кежээлерде шыйыглар кылып, макеттер-биле ажылдап турдум» —деп, ол чугаалаан.

Удавас Гостищевонуң төп кудумчузунга А. Е. Бесединниң чаа скульптура ажылын ажыпар.

ЧУРУКТА: А. Е. Беседин; оон чаа ажылы.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖЫЛЧЫН АТКА ЧОРГААРАЛ

Очерк

(Төнчүзү. Эгези № 220 «Шында»).

Кижиниң амыдыралында оон мөзү-шынарын, чогаадыкчы күчүзүм, күш-ажылчы мергежилиге хандыкшаанын көргүзүглер таварылгалар чедер турар. Алдан чылдар эгезинде Хемчик уунга дениттелген Бүгү-эвилелдиң шалыпчы тудуу — Ак-Довуракның даг-дүгү комбинады Көк-Карак Мартай-ооловичиниң сонуургалын хайындырыпкан. Кадайы Татьяна Баяновна-биле сүмелешкеш, чалыы назынның хөөрайы — Ак-Довуракка ажылдаарыбиле көжүп келгеннер.

1963 чылда чаа ажытынган рудникке демир чондурар станоктуг механика цеги турган. Болбазырадылга фабриказының бирги эзлээ ам-даа ажыглалга киргээн. К-К. М. Күжүгет мергежилиниң аайыбиле токарылап эгелээн. Бир чыл эрткенде чаа-ла тудуу доозулган сентелге-механика цегиниң эң баштайгы эптеш кылган демир чондурар станогун Көк-Карак Мартай-оолович ажылдадыпкан. Эң баштайгы алган чагыы — цехте ажылдаар өске станоктарны быжыглаар болтыларым, дээр үнүр сорар вентиляторлар шкивтерин ол чондурган. «Чээрби ажыг чыл буруңгаар чондурган кезээтерим ам-даа ажыглалда хевээр» — деп, ол сагыыглаар.

Чылдар эрткен. Комбинаттың сентелге-механика цегинге хөй-ле инженерлер, мастерлер, ажылчыннар солуннан. Көк-Карак Мартай-оолович ол-да ажылында хевээр. Оон мергежилиге арга-дружылгазын, чаа-ла өөренжиктилеп тургаш, алдарган турганы бишкызы Бэзделов-биле канчап дениээр! Эртем-техниканың амгы үеде базымнары херии, дүргеп. Цехте турар ДИП-500, карусельдиг дээш мышкаш нарын станоктарга К-К. М. Күжүгет амгы үезе ажылдап турар. Ол болбазырадылга фабриказының, рудниктиң, өске-даа цехтеринии эң улуг, нарын кезээтерин чондурup турар. Цехтың технологу В. С. Маршалко-биле доочун токарының дуңгайын чугаалажы бердинис: «Көк-Карак Мартай-ооловичиниң чондурар кезээтериниң нарыны, кижи карак-биле эскерип шыдавас, чүгле микрометр-биле саналр. Конустарның йилеңээн шыйыдан көргеш, тускай номнар ажыл, дилеп турбайм, шээжи-биле билир болгаш, чеже градус, минута, секунда бооруи сагыы-биле билир кижи. Көк-Карак Мартай-ооловичиниң кылган ажылының бүдүрүкчулуу-даа, шынарыдаа мындыг!» — дээш, В. С. Маршалко хулумзурбушаан, улуг эргээн өрү көжайтын кагзы.

Бир катап квартал төнер деп бергенде, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың үүрмектеп-сорттаар комплекизинин даш үүрмектээр механизминиң конустуг втулказы эстн берген. Комбинат Бүгү-эвилел социалистиг тарыжынга ийи квартал улай бирги черии алган, үшкү кварталда база чаалап алган. Кызыл тутуп болдан салбас деп быжыг шиитпир авкаи турган. Үрелиишкин дыштанып хүнүн бүдүүрүнде болган. Чаа втулка чондурарды-биле дыштанып хүн эртерин маадыр болза, ол үе иштинде он-он мун тонна руда үүрмектээр комплекс ажыл чок турup, квартал планы күүсеттинмезинин кырында айтырыт тургустунуп келген. Ол втулка дээрге, кижи адыжыгта тудуп аар бичии кезек эвес, узуну — бүдүн чартык метр, чоону досказр хире, иштан база чондурар хөй үе-шак негеттинер парии ажыл. Көк-Карак Мартай-оолович дыштанып ийи дүн-хүн иштинде, амгы үеде Совет Армиянын хүрээлениинде оглу Бүян-оол-биле эзлежип турган, чаа кезекти чондурупканнар. Бо дээрге К.-К. Күжүгеттиң ажылчын намдарында будүүлге дээш сагыш салган чүгле чангыс таварылга-дыр.

— Хоочун токарь К-К. М. Күжүгет хүн нормазын 150 хүүдан бадырбас кижи — деп, цехтиң нормировщиги тайылбырлаар — К-К. М. Күжүгет оң бирги беш чылдың шалыпчызы, аныктарның лагдыныкчызы, экпин профкомитет кежигүнү.

— Үжен ажыг чыл иштинде демир-даяс чондурup ажылдан келдим — деп, Көк-Карак Мартай-оолович чугаалайдыр. — Кижи чаңгыс шилип алган мергежилиге шыпчы бооргa эки чүве. Мергежилиге сонуургалдыг, чүткүдүг бооруга, ажылга кижи хөөнү кажаа-даа калбас. Көк баштаан өнүп дет, бир ажылдан өске ажылче шуурар улуста быжыг туруы чөп. Ол ажылдаан мергежилериниң оода чаңгызыны-даа хандыр шиңгээдип албаан боор чүве. Чүгле ажылчын-даа эвес, өске-даа мергежилерии мөн шиңгээдип алырда, хөй дээр, хөй чылдар керек. Чүгле бодунуң мергежилиге шыпчы, хүп бүрү артем-техниканың сайзыралы-биле дечее базып орар, бодунуң ажылыңга бүдүүкчулуг чаа аргаларын өөренип чоруур улус, мергежилдиң эң-не бедиивес үүе бээр ажылчыннар ол. Ажылчын кижи чуртувустуң хүүзү, бурунгаар шынчедикчин болганда, ол бедик атка чорлаарланып, хоочун салгалдарның арттырын каан эртинези — салгалдарның нүүл-ажылчы харыжаазын, эки өгелээжиниерии уламчылаарын аныяк өскенге чагыыр-дыр мен! — дээш катап станогунда бардым.

М. ХОВАЛЫГ.

«ТЫВА ЧЕРИМ»—ОРУС ДЫЛДА

«Советская Россия» ном үндүрер черинiң 1986 чылда планнары улуг. 300 ажыг ном, брошюра, альбом болгаш өскедаа түүлдерни номчукчулар келир чылын алырлар. Үндүрер чогаалдарның темазы янзы-бүрү. ССРЭ-нин Аъшчем программазының айтырыгларының күүселдезинин, чурттун артем-техниктиг хөгжүдезинин, оон сураглыг кижилериниң дугайында рассказтар болгаш документалдыг очерктер хей. Ном үндүрер чер аян-чорук кылырынга ынактарга РСФСР-нин областары-биле таныштырылганы уламчылаар.

Содуп чаа түүлдериниң бирээзи — Тыванын үлүстүң чогаалчызы С. А. Сарыг-оолдуң «Тыва черим» деп номуну орус дылга үндүрүлгеэн. Үк номдан тыва чонуң ажылчамыдыралы-биле янзы-бүрү национал кижилер таныжарлар. Кызымаккай, эрес кашпагай анчыларның болгаш малчынарның тывынгыр чоруунуң дугайында хөй түүлдерни олар билип алырлар.

Чаа ном 50 мун ажыг тираждыг үнер.

Г. ХОБОТЬЕВ.

АЛДЫН КҮС КЕЖЭЭЗИ

Күр-Чер суурнуң чурттакчылары «Алдын күс» деп немзэни херээжемнер чөвүлелиниң инициативазы-биле эртиргеп. Ук немзэге аъш-чемниң, негаа аймаанаың болгаш чечен-чимистерниң делгелгези агитквартираалар аразынга боол эртиген. Ында намдыг аъш-чемни чөп дээрил. Көрүлдени эрттирбишаан, сес айларның түүлели-биле тиилекчи агитквартираларны тодаратнан.

Суурда Культура бамыңын кааптаан. Ында агитквартираларның хана солуннары, херээжен чөнну аллармыткан янзы-бүрү үлегер домактар, чуруктар.

Сес айларның түүлели-биле нижизиндиге, норум-чурум, амыктыг аңыл-херек талазыбиле бирги черии «Чойган» агитквартира алган. II, III черлерии «Сыгырга», «Шөлбан» агитквартираалар эзлээннер. «Алдын күс» деп немзэге салган делгелге талазы-биле бирги черии «Сыгырга» агитквартира; ийигизии «Чойган», а үшкүзүн «Челээш» агитквартираалар алганнар.

Суурнуң культуразуг амыдыралы дээш эки ниришкен хөй агитчичилерни өртектиг баразынар-биле шаңнаан. Волейболга бирги черии совхоз, ийигизии — школа командалары алганнар. Стол теннизинге херээжемнер аразынга бирги черии «Шөлбан» агитквартираның даргазы Надежда Шмит, II, III черлерии Александра Шактар-оол, Галина Хевалык үлешкеннер. Суурда херээжемнер чөвүлели аңыаын кесизүү-биле эжижиттнем. Партияның XXVII съездизинге бүгыг норум-чурум, культуразуг амыдырал, аңыа-ишке бедик көргүзүглериг уштуралыр дээш Күр-Чер суурнуң хөрээжен чону инициативчи ёзугбиле аңылдап, чурттап турарлар.

Э. ТЕЖИТ.

Кызыл район.

КЫЗЫЛ ДИПЛОМНАР ЭЭЛЕРИ

Кызылдың педагогика институдун бо чылын 323 кижи доозуп, дипломнарны алганнар. Оларның иштинден 136 кижи институттуу бот-өөредилге-биле доосkан. Хүн. дүскү салбырның доозукчулары Алёна Пришвицина, Оксана Стрельникова, Ольга Галкина, Елена Савицкая, Татьяна Сарыглар, Татьяна Кочетова, Марина Биче-оол, Ирина Ооржак, Светлана Воровьёва; бот-өөредилге салбырының доозукчулары Нина Ламакина, Евгения Бектенева олар тергиин эки өөренгени дээш кызыл дипломнарны алыр аас-кежиктиг болганнар. Аныяк башкылар республиканың школаларынга ажылдап эгелээннер.

О. Стрельникова педагогика институдунуң орус дыл кафедразында ассистентилеп киргеп. Т. Кочетова Кызылдың № 1, Е. Савицкая № 3 школада, А. Пришвицина № 14 школада, М. Биче-оол № 15 школада, С. Воровьёва Танды районнуң Кочетово ортумак школазында, О. Галʼкина Межегей ортумак школазында, И. Ооржак Ак-Довуракның № 2 ортумак школазында, Т. Сарыглар Тес-Хем районнуң Чыргаланды ортумак школазында чаа өөредилге чылында боттарының баштайгы кичээлдерин чорудуп турарлар.

О. БЕЛЕК-ООЛ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СЕНТЯБРЬ

24. Вторник

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер: «Хитрая ворона». «Мореплавание Солнышкина». «Похитители кресок». 9.40 — «Конфликтная ситуация». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 10.45—10.50 — Медээлер.

16.05 — «Урагларга ачы-гаштар дугайында». Ленинградтан дамчыдылга. 16.35 — Д. Шостакович — № 7 симфония. ССРЭ-нин Культура министерствозунуң Күрүненин симфониктиг оркестри күүседир. Дирижеру —ССРЭ-нин улустуң артизи Г. Рождественский. 18.00 — Номнар — шайыралдың медээлекчилери. Москвага делегейниң ном делгелгезининг дугайында. 18.30 — Пушкино хоорайның (Москва областы) Үлегерлиг хорунуң оюн көргүзүү. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Хоккей талазы-биле ССРЭ-нин чемпионады. ЦСКА — «Спартак». 19.35 — «День отдыха». Док. телефильм. (УАЧД дарыгының дугайында). 19.45 — Г. Мдивани — «Терезаның төрүттүлгези хүнү». Телешин. 21.00 — «Ye». 21.35 — Карел Готт «Люцерна» концерт залында (ЧССР). 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Два рассказа о памяти». Эртем-шептерелдиг фильм. 8.35; 9.40 — Төөгү. 5 класс. Урав түүлдүн болгаш шажын чүдүлгелериниң тывылганы. 9.00 — «Автоматизация и управление в газовой промышленности». Эртем-шептерелдиг фильм. 9.10 — Француз дыл. 10.05—ПТУ сургуулдарыга. Эстетиктиг кижизидилге: алыс утказы болгаш сорулгазы. 10.35; 11.40 — Совет күрүнениң үнделгинери болгаш эрге. 8 класс. Эрге болгаш мораль. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.10—12.40 — Физика. 10 класс. Электровеществоны бүдүрери болгаш дамчыдары. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильм. 18.35 — «Улустуң чогаадылгазы». Кызыл хоорайның ыр болгаш танцы ансамблининг ниитти ыр бөдүүнүң оюн көргүзүү. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: «Партияның политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгези». СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңының консультантызы А. Д. Ооржактың чугаазы. «Профэвилелдер организацияларында отчеттар болгаш сонгулдалар». Профэвилел обкомунуң килдис эргелектизи Ч. С. Сая дамчыдылгага киржир. Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Бешемый поезд». Мультфильм (ЧССР). 20.20 — «Кады ажылдажылга» .Тележурнал. 20.50 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 21.00 — «Ye». 21.35—22.45 — «Конфликтная ситуация». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. Среда.

25. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.10 — Конфликтная ситуация». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 11.15—11.25 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Социалистиг чурттарның док. фильмнери: «Тракия — плодородная земля» (БУР). «Знакомтесь: Познань» (ПУР). «Папа и я» (ЧССР). «Морской музей в Ростоке» (ГДР). 15.15 — Делегей конкурстарының лауреады Т. Федькина (фортепиано) ойнаар. 15.45 — «Орбиты космические и земные». Док. телефильм. 16.45—«...Оң яды болгаш оон улуг иезы». 17.30 — Тываның Күрүнениң «Саян» ыр болгаш танцы ансамблининг концерти. 17.55 — Кижи болгаш хообилу. 18.25 «Скальпель и фрески хирурга Юдина». Эртем-шептерелдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Айтырыглар —дилээшкиннер —шинчирлер. ССРЭ-нин харылзаа министри В. А. Шамгин, Центросоюз даргазы М. П. Трунов, ССРЭ-нин Күрпланының социал айтырыглар болгаш чурттакчы чонуң катышкан киллизининг начальниги В. К. Москаленко, РСФСР-нин чонуң амыдырал хандырылга министри И. Г. Дуденков. РСФСР-нин чуртталга-коммунал ажыл-агыйының министри В. И. Попов киржир. Дамчыдылганы политиктиг гайыштырлакчы Л. А. Возненсенский чорудар. Чапсарда (20.30) — ССРЭ-нин улустарының ырлары болгаш танцылары. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Моцарт». Алды сериялыг уран-чечен телефильмиин баштайгы көргүзүү (Франция, 1982 ч.). 1-ги сериязы. 23.00 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —«Калуга. Века и часы». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Информатиканың болгаш санаалга техниканың үндезиниери. 9 класс. Эртем болур информатика болгаш оон соруулгалары. Информатика болгаш санаалга техниказы. 9.30 — Немец дыл. 10.05 — Музыка. Э. Григ — «Пер Гюнт». 10.35; 11.35 —Ниити биология. 9 класс. Ч. Дарвинниң үзел-бодалының тургустуглары. 11.05 —«Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 12.15—И. А. Крыловтуң басиялары. 5 класс. 12.40—13.00 — Бойдус. 4 класс. Бистиң планетавыс — Чер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильмнер программазы. 18.35 — «Школа реформазы — боттанымышкында». Чайгы күш-ажылчы семестрниң түнелдерииге хамаарыштыр удамчыдылга. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия төвү». Программада: «Кедээ ажыл-агый дугайында допчулал». «КАИ экраны». «Бистиң почтавыс». Медээлер. 19.45 —Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Зеленый кузнечик». Мультфильм. 20.20— «Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 20.30 — Ю. А. Жуковтуң беседазы. 21.00 — «Ye». 21.30—22.45 — «И образ мой предстает тебе...». И. С. Тургенев. ССРЭ-нин улустуң артистери Е. Образованың болгаш А. Поповтуң киржилгези-биле фильм-концерт.

26. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 9.35 — «Моцарт». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.20 — 11.25 — Медээлер. 16.00 — С. Смирнов. Чогаалчы болгаш хамаатты. 17.00— «Объективте — ПАР». 17.15 — «Концерт залында —школачылар». 17.55—«Иениң салымы». Телеочерк. 18.25 — «Добро пожаловать». Док. телефильм. 18.40 —Бөгүн делегейде. 18.55—«Тайбың болгаш аныяктар». 19.30 —Футбол талазы-биле делегей чемпионадының шилиидек ССРЭ-нин шилиидек командазы — Данияның шилиидек командазы. 21.00 — «Ye». 21.35 —«Моцарт». Уран-чечен телефильмиин баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы. 23.00— С. Захаров ырлаар. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Вышага и время». Эртем-шептерелдиг фильм. 8.35; 9.35 — Ниити биология. 10 класс. Клетка теориязы. 9.05 — Испан дыл. 10.05 — Физика. Механика болгаш бүдүрүлгеии механизастаары. 10.35 — Зоология. 7 класс. Курт-кымыскаяктар. 11.00—11.30— Аваамның школазы. 18.00 — Медээлер. 18.15 — Улустуң аялгалары.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Сонуургактарга». Травматолог эмчи Насюрюнбиле ужуражылга. 18.55 — Урагларга фильм. 19.05 — «Азия төвү». Программада: «Партия организацияларында отчеттар болгаш сонгулдалар». СЭКП обкомунуң партийжи организастыг ажылдар киллизининг инструктору В. Д. Монгуштуң чугаазы. «Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел», Бии-Хем районнуң Улуг депутаттарының Өөк кедээ Соведининг даргазы В. Г. Кызыл-оол дамчыдылгага киржир. Медээлер. 19.35 — Киножурнал. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Малыш и Карлсон», 1-ги кезээ. 20.15 — Концерт. 20.30 — Ритмиинг гимнастика. 20.50 — «Заповедник на Каспии». Док. телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35—22.00 — Совет Армиянның «Красная Звезда» ансамблининг концерти.

27. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Шыдыраа» талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 — Туризминиң Бүгү-делегей хүнүнге. Док. фильмнер: «Папа, мама, я — туристская семья». «Боржомское ущелье». 9.55 — «Моцарт. Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 10.20—10.25 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Кедээнин ажылажы». Док. фильмнер: «Кому сопутствует удача». Стрела летит в цель». 15.25 — Орус чугаа. 16.00 — «Бистим-биле кады кыл, бис мышкаш кыл, бистен дээре кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 16.55 — Мордва улустуң Россия-ССРЭ-нин шилиидек командазы — Данияның шилиидек командазы. 21.00 — «Ye». 21.35 —«Моцарт». Уран-чечен телефильмиин баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы. 23.00— С. Захаров ырлаар. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Шыдыраа» талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 — Туризминиң Бүгү-делегей хүнүнге. Док. фильмнер: «Папа, мама, я — туристская семья». «Боржомское ущелье». 9.55 — «Моцарт. Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 10.20—10.25 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Кедээнин ажылажы». Док. фильмнер: «Кому сопутствует удача». Стрела летит в цель». 15.25 — Орус чугаа. 16.00 — «Бистим-биле кады кыл, бис мышкаш кыл, бистен дээре кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 16.55 — Мордва улустуң Россия-

— «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 11.20 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Челээш». Телекөрүкчүлериниң чагаалларының допчулалы. «Улустуң музыказы» (Аргентина). 11.50 — «Кижи. Чер. Октаргай». Дамчыдылганы Совет Эвилелиниң ийи даңкыр Маадыры, ССРЭ-нин ужудукчу - космонавтызы В. И. Севастьянов чорудар. 12.45, — Спорт гимнастиказының талазы-биле ССРЭ-нин кубогу болгаш чемпионады. 13.20 — Бүгү делегейде. 13.35 — Бокс талазы-биле ССРЭ-нин чемпионады. Тынчуу. Еревандан дамчыдылга. 14.55— «Ирактың Андроников о русских тройках». Док. телефильм. 16.05 — Пропагандистиң хүнү. 16.35 — Пропагандист хүнүнге концерт. 17.35 — Экономика айтырыгларынга тайылбыр. 18.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 19.05 — «Илья Муромец и соловей-разбойник». Мультфильм. 19.15 — «Кышкы» уезе шилчилге. 19.30 — «Кивопанорама». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Чүү? Кава? Кажан?». Телевикторина. 22.55 — 23.05 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бир эвес кадык болуксазыңга». (Күш-кулътуржуга сүмелер). 8.30 — Док. телефильмнер: «Поющие краски», «Образ времени». 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — Бистиң садывыс. 10.00— Телевиденениң Новосибирск студиязының программазы. 10.55— «Аян-чорукчулар клуву». 11.55 — «Камера делегейже көрүп тур». Дамчыдылганы Г. Боровик чорудар. 13.05 — Бүгүдеге стадион. 13.35 — «Геринка». Я. Фрейдзинниң музыказынга телебалет. Одессадан дамчыдылга. 14.25 — «Еще до войны». Уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги сериязы. 16.35 Мультфильмнер: «Соломенный бычок», «Случай на даче», «Среди хлебов спелых». 16.55 — «Чайның аллагдары». Румынидан дамчыдылга. 17.30 — «Чурукчулар дугайында рассказтар». ССРЭ-нин улустуң чурукчузу Б. Ефимов. 17.55 — Москва хоорайның хор коллективтериниң концерти. 18.35 — С. Михалков — «Эштоны Бурчеддя». (Телешин). 19.45 — Делегей байдалының дугайында допчулал. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Шарик-фонарик». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Никто тебя не заменит». Уран-чечен телефильм. 22.40 — Футбол талазы-биле СССР-нин чемпионады. «Жальгирис» — «Динамо» (Киев). Вильнюстан дамчыдылга. 00.15 — 01.05— Футбол талазы-биле ССРЭ-нин чемпионады. «Зенит» — «Днепр» Ленинградтан дамчыдылга.

29. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35 — «Зарядкаже, чыскаалыңнар!». 8.50 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.05 — «Кораблем с «Ленинской куанице». Док. телефильм. 9.35 — «Будильник». 10.05 — «Спортлото». 39-ку тиражы. 10.15 — «Совет Эвилелиниң бараан бооп тур мен!» 11.15 — «Кадыкшыл». 12.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.30 — Совет черге ужуражымышкын. 12.45 — «Кедээнин ажыл-ишчилериниг дамчыдылга». 13.45 — «Музыка киоскузу». 14.15— «Аян-чорукчулар клуву». 15.15 — «Ырыга улуг хүн келген». Ригадан дамчыдылга. 16.15 — «Приключения Мюнхаузена». Мультфильм. 16.55 — Бөгүн — Машина тудукчуларының хүнү. 18.10 — Спорт гимнастиказының талазы-биле ССРЭ-нин кубогу болгаш чемпионады. 19.00 — «Бедная Лиза». Мультфильм. 19.20 — «Делегей байдалының дугайында допчулал». 20.05— «Четыре клоуна под одной крышей». Фильм-концерт. 21.00 — «Ye». 21.35— «На радость вам и мне». Фильм-концерт. 22.20 — «Уралмашенки». Док. телефильм. 22.35 — 22.45 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Заряжаже, чыскаалыңнар!». 8.20 — Хөлүг нотажыгаштар. 8.30 — Орус чугаа. 9.00 —Ритмиинг гимнастика. 9.30 — Спидвей талазы-биле делегей маргылдаазы. ЧССР-ден дамчыдылга. 10.00 — ССРЭ-нин улустуң артизи С. Сондецкистиң удуртулгазы-биле Литва ССР-нин камерлиг оркестриниң концерти. 10.50— Телеваденениң Киргиз студиязының программазы. 11.20 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 12.50 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы— «Челээш». Телекөрүкчүлериниң чагаалларының допчулалы. «Улустуң музыказы» (Аргентина). 13.20 — Урагларга фильм. «Там вдали, за рекой». 14.25 — Тайбың болгаш аныяктар». 15.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалаар тур. 16.15— Шылгараачыл совет композиторлар — Ленинчи шаңналдың лауреаттары. Т. Хренников. 17.35 — «Совесть». Беш сериялыг уран-чечен телефильм. 5-ки сериязы. 19.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ-нин чемпионады. СКА — «Торпедо» (Москва). Донда Ростовтан дамчыдылга. Чапсарда — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Тигры полосатые». Мультфильм. 20.45 — «Музыкалыг автографтар». Кавшневтан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Чегери». Уран-чечен телефильм. 22.45 — «Ялла» ансамблининг оюн көргүзүү. 23.15 —00.00 — Баткетбол талазы-биле ССРЭ-нин чемпионады. ЦСКА — «Спартак» (Ленинград). Ленинградтан дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГАА

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чаъс чагбас, хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 0—7 чылыг. Чамдык черлерге 3 градус чылыгдан 1 градус чедир соок болур. Хүндүс 15—20 градус чылыыр.

Кызылга биче булуттаар, чагбас, хат кошкак. Дүне 0—2 градус, хүндүс 15—19 градус чылыг болур.

Кино

СЕНТЯБРЬ 24-ТЕ

«НАИЫРАЛ»: «Гараж» 18.40, «Счастье не случаю» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Новосибирский цирк» 9.30, 11.00, 15.00, «Новые приключения неуловимых» 13.00, 16.40, «Опасно для жизни» 18.30, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Даки» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Материнская любовь» 17.00, 20.00 шактарда.

1942 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, персоналдыг пенсионер, хоочун совет ажылдакчы

Кол Торлукович ШЫРЫПЧИКТИН

мөчээнин СЭКП Тожу райкому болгаш райкүүском ынаатышаан, оон төрелдериниг болгаш чоок кижилериниг ханы хажыылалын илергейлеп тур.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлегер үүлетпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гурузут кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54; кедээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3127.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күүдүе комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00216

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 222 (12922) | 1985 чылдың сентябрь 25, среда | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көпеек

ОРБИТАДАН МЕДЭЭЛЕР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Беш совет космонавтарының «Салют-7» — «Союз Т-13» — «Союз Т-14» орбита комплекизинге кады ужудуушкуну үргүлчүлээн.

Сентябрь 23-те экипажтың ажылының программазынга биотехнологтуг шенелдер, геофизиктиг болгаш медицина шинчилелдери кирген.

Деңзи чок байдалдарга биология талазы-биле кедергей арыг идешкейлиг бүдүмелдерни алырының технологиязын ажыддан кылырының шенелделериниң база бир элчээ «Эфу-робот» установкада эгелээн.

Чер агаарының тургузуун өөренир, оон спектралдыг болгаш оптиктиг характеристикаларын тодаргайлаар талазы-биле колчеглиг шенелделерни геофизиктиг шинчилелдер программазын ёзугаар экипаж кылган, кургаг черлерниң болгаш Делегей океанының чамдык районнарын хайгаарап, чурукка тыртыргап.

Деңзи чок байдалче шинчилер үеде космонавтарның организминиң байдалының дугайында медэлер ужудуушкуну медицина-биле хандырарынга спецназистерниң улут сонуургалын болдуруп турар. Ол сорулга-биле Александр Волков «Онтокинез» деп шенелдени күүсеткен, а Георгий Гречкога электрокардиограммаңы кылган.

Орбита комплекизинден телевидение репортажын дамчыткан болгаш кады кылган шинчилелдериниң дугайында космонавтар тайылбырлап чугаалаан.

Орбитадан илеткелдерни болгаш телеметриктиг хемчээшкиннерниң түңнелдерин ёзугаар алырга, ужудуушкун талрымчалыг чоруп турар.

Космонавтар Владимир Джанибековтуң, Виктор Савиныхтың, Владимир Васютинниң, Георгий Гречкоңуң, Александр Волковтуң кадыкшыл байдалы эки.

АЖААП АЛЫШКЫНДА КОММУНИСТЕР

Тываның ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың планның оңаалдаларын база социалистиг хүлээлгелерин күүседир, партияның эдчеглиг XXVII съездиниң күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш бо хүннерде шалыпчы ажылдан турарлар. Кодузунуң ишчилери мал чемперинин белеткелинин, дүжүт ажаан алышкынының темпилерин дүргедедир, мал кыштаглаашкынынга бүгү талалыг эки белеткенир, малдың баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер дээш ажылдан турарлар.

Өстүрүп алган бүгү дүжүттү чидириг чокка ажаап алырынче, кышкы шыгжамыр черлеринге чедирериче, эки үрезиниерин белеткээринче, коммунистериниң, агроүлетпүр комплекизинниң бүгү ажылдакчыларының күжениишкинин дүжүт ажаалдазынче иөөнүүрүнче партия организацияларының кичээнгейин СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң эдчеглиг хуралынга угландырган. Ол айтыышкыннарны амыдыралга боттандырар дээш бистиң республиканың партия организацияларының, коммунистер амгы үеде тараа культураларының, картофельдиң, ногаалардың дүжүдүн чидириг чокка, кыска хуусаада ажаап алырының тодаргай хемчеглерин ап турар.

Тываның кодээ ишчилери бо күзүн 160 муң гектар тараа культураларын, 2,9 муң гектар картофельди, 663 гектар ногаа аймаан ажаар ужурлуг. Бо болза биче эвес хемчээлдиг ажыл. Дүжүттү кыска хуусаада, чидириг чокка ажаап алыры партия организацияларының ажылды эки башкарганындан, күш-ажылдың сагылга-чурумун экижиктенинден, коммунистерни кампаниянның чугула участоктарынга таварыштыр бижыглаанындан, социалистиг чарышты эки организастаанындан, масса-политиктиг ажылды дээштиг чорутканындан, техниканы, кижи күжүн чөптүг, ажыктыг ажыглаанындан улуу-биле хамаарыжыр. Ынчангаш республиканың совхозтарының партия организацияларының дүжүттү ажаап алырынче бар аргаларын, күжүн иөөнүүн. Тандыда Дүржүлге станциязында, Кызыл районда «Тиилелге», «Көк-Тей», Бии-Хемде «Өөк», Каа-Хемде «Бурунгаар» болгаш өске-даа совхозтарның партия организацияларының дүжүт ажаалдазынче белеткелдиг, организастыг киргеп. Бо ажылагыйларда социалистиг чарышты дээштиг организастаан, оон түңнелдерин чогуур үезинде үндүргеп, тиилекчилерни шаңнап-мактап турар.

Совхозтарның партия организацияларының дүжүт ажаап алышкынының үезинде хову бригадаларында партия, партия-комсомол бөлүктерин тургускулаан, коммунистерниң дүжүт ажаалдазының чугула участоктарында бижыглаан, оларда партийжи даалгаларны бергеп. Коммунистер комбайнерлеп, чолаачылап, шаңнарда ажылдап, өскелерге боттарының үлегерин көргүзүп, даандыргаан, ажыл-херээн ак сеткилдиг күүседип, организастыг чорукту эжиндиринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун бижыглаарынче, техниканы, кижи күжүн долузу-биле бүдүрүкчүлүг ажыглаарынче, ажылда четпестерни чайладырынче киңээнгейни угландырган. «Тиилелге» совхозта коммунист Доржу Дандарның, «Көк-Тей» совхозта СЭКП райкомунуң бюро кежигүнү Петр Иванөвтуң удуртказа хову бригадаларының болгаш өске-даа коллективтериниң ажыл-ишчилери дүжүт ажаалдазын чедиишкинниг чорудуп турар. Мында коммунистер бердингген планның оңаалдаларны ажыр күүседип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар. Олар үүле планның оңаалдаларын ажыр күүседир дээш эвес, ажылдың шынарынче сагыш салып турар.

Ажаап алышкын үезинде мурнакчы дуржулга — улуг курлавырларның бирээзи. Партия организациялары, коммунистер дүжүт ажаап алышкынының мурнакчы дуржулгазын нептередирип чугула сорулга кылдыр санаап, ону боттарынга таарыштыр, чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаар хемчеглерни ап турар. Ылангыя дүжүт ажаалдазын комплекстиг чорудар ажаалда-транспорт отрядтарын тургузары, тараны тавычалай кестирерин, ажаарын, саваң бөлерин, үрезин урарын, күрүнеге тараа садарын, күскү чер андырылгазын хары угда дүргеп, шынарлыг чорудар арганы бээр. Ындыг болганда ону ажыл-агый бүрүзүнге ажыглап, нептередирип чугула хемчег болур.

Ажаап алышкынының хүннеринде кодээнин партия организацияларының масса-политиктиг ажылының төөгүн хову турлагларынче шилчидип, ону үүнүүн чугула айтырыын шинтирлээринче угландырганы, ажылды чедиишкинниг шинтирлээринге дузалап турар. Хову турлагларының хөй нуруузун көскү агитация-биле багай эвес дээн, социалистиг чарыштың негелделерин, шаңнап-мактаарының хемчеглерин, көргүүг самбыраларын, күш-ажылчы алдар туктарын көскү черлерде аскап. Политинформаторларны, агитаторларны бригадаларда, звеноларда бижыглаап, оларның тараажылар, механизаторлар оргтузунга чорудар масса-политиктиг ажылының темаларын тодаргай берген, семинарларын арттырбас.

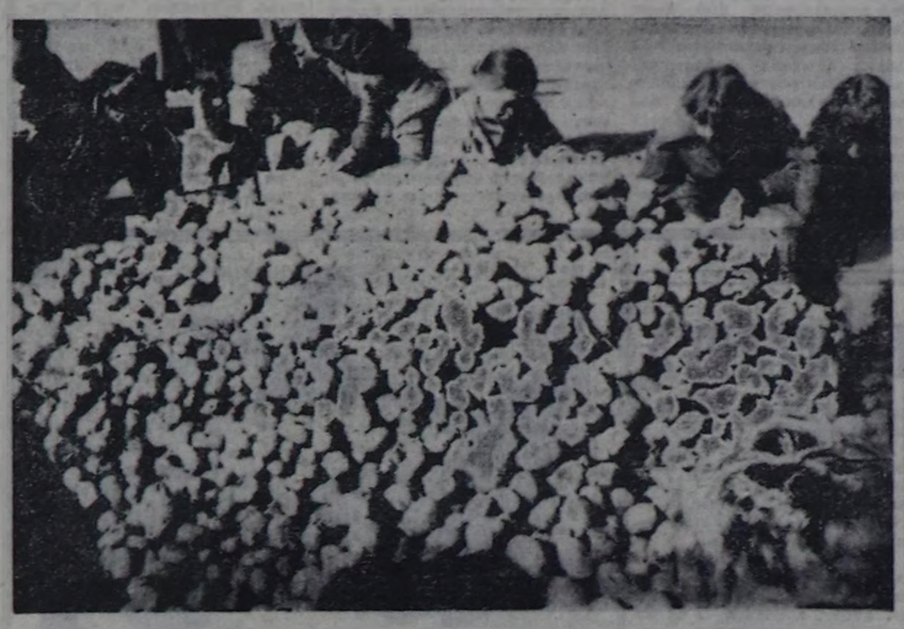
Дүжүт ажаалдазын кыска хуусаада, чидириг чокка чорудар дээш чамдык партия организацияларының чорудуп турар организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылы ам-даа негелдеге четпейн турар. Улуг-Хемде «УТКА 25 чылы» совхозтуң төп салбырының хову бригадазы, Арыг-Үзүүнде шаң көскү агитация-биле ам-даа дериттинмээн, көргүүг самбыралары чок, социалистиг чарыштың негелделери, шаңнап-мактаарының хемчеглери чарлаттынмаан болуп турар. Социалистиг чарыштың дээштиин бедиеринче, оон түңнелин үндүрериниче, тараажыларның амыдырал хандырылгазын, аъш-чемнин экижиндеринче сагыш салбас чоруктар бар. Улуг-Хемде «Улуг-Хая», Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтарны аңаа хамаарыштырып болур. Ол четпестерни кыска хуусаада чайладыр херек.

Дүжүт ажаалдазының шынарын экижиндеринче, ажаап алган дүжүттү эки арыглаарынче, шыгжап кадагалаарынче коммунистер, партия организацияларының кичээнгей салыры чугула айтырыг. Улусчу контролёрларны ажылдың шынары дээш демисселге калбаа-биле хаара тудар, хынаалдаларны, рейдилерни чорударынга дузалаар, илереткен четпестерин эдериниң дээштиг хемчеглерин алыр херек.

Дүжүт ажаалдазында механизаторларның, комбайнерлериниң бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургузар. Ылангыя аъш-чем-биле эки хандырарынче, дыштанылгазын, хостуг үезин чөп организастаарынче, эмчи, садыг хандырылгазын экижиндеринче партия организацияларының хүн бүрү кичээнгейин салыр хүлээлгелиг.

Бо чылдың дүжүт ажаалдазы бүгү техниканы, кижи күжүн, бир арга-курлавырларны долузу-биле ажыглаарын негеп турар. Ындыг болганда СЭКП райкомнары, партия организацияларының, коммунистер бүгү күштү мөөнүүр турган, өстүрүп алган дүжүттү чогуур үезинде чидириг чокка ажаап алган, күрүнеге тараа садар планны күүседирип, үрезинни четчирип-биле белеткеп алырны чугула сорулга болуп турар.

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫН—БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ

Районнарның ажыл-агыйларының шөлдериниң хөй-хөй тонна картофель чүдүргеи аар чүктүг машиналар Садыг министерствозунуң Кызыл баазазынга кээп-ле турар. Келген дүжүттү арыглажып, савалажыр дээн кызылчылар ынаар эртенниие шуужар. Тываның пайысылалының коллективтери ол ажылга идепкейлиг киржип келген. Эрткен хүннерде башкы училищезиниң, профессионал-техниктиг училищелерниң сургууддары аңаа ажылдаап, хөй тонна картофельди баазага арыглап берген.

Республиканың садыг баазазы бо чылын дерт.мүн ажыг тонна картофельди киирип хүлээп алыр ужурлуг. Оон аңгыда 150 тонна капустаны, 130 ажыг тонна огүрепгерни, помидорларны, морковьту, согунаны, редьканы, свекланы алган.

ЧУРУКТА: садыг баазазында дүмүрген картофельди башкы училищезиниң сургууддарының арыглап турары.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

«ШАМБАЛЫГНЫҢ» ТӨП ШАҢЫНДА

«Шамбалыг» совхозтуң тараажылары дүжүт ажаалдазынче бүгү күштү мөөнүүрээн. Үшкү бригаданың тараалыг шөлдеринде он ажыг комбайн чыттыр кезип каан кызыл-тасты бастырып эгелээн. Ында комбайнерлерден Дүгер Эдер-оол, Николай Хомушку, Алексей Сарыглар хүнде ийи үлүгү күүседна турар.

Шамбалыгның тараалап шөлдеринден дүжүт дажыглаар ажылдың мурнуу одуруунда тракторист Оттук Ооржак «Д-150» маркалыг трактор-биле бир угда-ла он тонна ажыг тарааны комбайнардан шаңче чедирип турар.

Совхозтуң хоочун тараажызы Шүүче Доржуның көргүзүү база бедик. Моңгуш Эрес-оол, комбайнериниң дузалакчызы Татьяна Сарыглар дээш хүнүүн оон өске-даа шалыпчыларын маңаа адап болур.

Шаңда ажыл кандыгыл? Ажаар ужурлуг тарааның чартыынче чартым ыяа дүшкен. Улуг шаңның шөлүн тараа долган. Кызылдың сайгарыгга баазазынче ийи чүс ажыг тонналы дужаагаи. Ажыл-агый 2200 тонна тарааны күрүнеге дужаарын планнаан. Ону совхоз чайлыг күүседип болурунуп аргалары барып, дүжүт эдбек. Шаңда дүжүрген ийи муң ажыг тонна тарааны арыглап кургадыр хемчеглерни ап турар. Тараа кургадыр сушилкага дүшүүнче чүс тонна чедир дүжүттү кургадырын чедип ап келгенин ында ажылчыннар чугаалап турар. Кызыл-тасты болгаш өске-даа тараа культураларын арыглаар, кургадыр ажылда совхозтуң ашылчыннары, Кызылда кедээ профтехучилищениң сургууддары шалыпчы үлүгү киирип келгеи.

Шамбалыгның шаңында сушилка ажылчыннары, слесарьлардан Юрий Серээ, Севээн Ондар ажылынга кызымак. Арыглаар, болгор ажылдарда Рая Чотпа, Намчылак Дадар болгаш өске-даа ажылчыннар дүжүттү чидириг чокка ажаап алырының чарыжының мурнуу одуруунда. Шаңда тарааны ыяй-бээр дажыглаарынга дуржулгалыг чолаачы Владимир Моңгуш база эки шалыпчы ажылдап турар.

ЧУРУКТА: «Шамбалыг» совхозтуң төп шаңында тарааны арыглап турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КҮШТҮ МӨӨҢНЭЭР

Эрзинчилер бо чылын улут алырында. Чогум-на харын жээ чоруй баар, кывар-чаар материалдар-биле хандырылга багай деп тараажылар хомудан келген. Бункерден тараа алыр машиналар база четпес турган. Оон аңгыда жатказар чүгле чаңгыс тавыча кылып турар, оон уржуундан бир шолге-ле он-он ийи артык чоруушкун болдунар.

Кедээ ажыл-агый министерствозундан специалистерни ажаалда организастаарыбиле чоруткан. Тараа арыглаар, чүдүрер машиналарны немей чорудуп берген. Сельхозтехниканың септелге, ажаалда кылыр машиназын шөлге доктаамал, ылангыя дүнеки үелерде, тургускан. Техниканы шуут шөлге авторемонтчылар ажаап алынган тараның база-ла өл-шыгы-даа улуг, богу-даа хөй боон турар. Хадың суурже кирер орук аксында Сайлыг-Кара деп черде тараан кызыл-тасты бок тудуп чиген. Ону кезерге комбайнның мотовилозынга тараның сыва бок үнүштер-биле кады ораажып туруп бээрге, жатказар бо-ла үрелип туруп бээрин комбайнерлер чугаалап турдулар.

21 комбайн дүжүт ажаалдазында ажылдап турар деп үстүнде чугаалаан болгай бис. Өл-шыгы улуг, богу хөй тараны кестирерге комбайнвар хүнде каш-даа үрелир. Ону септеп-селириинге хөй үе-шак база чидирер. Бир комбайнның мотору үрелген. Ол амдыгында ажыл чок аңаа туруп турар. Моңу дарый эдип алыр талазы-биле Сергей Бочаров ажылдап турар. Олар ийи-чангыс үрели бээрге, бичии үрелген черлерни дораан эдип ап турар бис. Тараа арыглаашкынында кижилер эки ажылдап тур — деп, шаң эргелекчизи бистерге чугаалады.

Сентябрь 20-ге чедир 267 тонна сула, 120 тонна кызылтас шаңга дүшкеи, 267 тонна суланың бирги арыглаашкынын чоруткан. 70 тонна кызыл-тасты арыглаан. Кээп турар тараның өл-шыгы улуг. Ол 28 хуу чедип турар. Ажаалдынган тараның 50 хуузу өл-шык боон турары ол. Тараз шөлүнден сөөртүп экеп турар тараның богу хөй. Часкы тарылга үезинде тараны чаштырып турар үеде ону чаштырарының нормазын сагыйын баргыныдан чаштап хөй үнген деп, совхозтуң удуртукчулары-даа, тускай эртемнитлери-даа тайылбырлаарын оралдажып турар. Оларның ол чугаазы шын боон база чадавас. Ындыг болдур дээрге, шөлдүң технологу болур совхозтуң кол агроному Вадим Евгеньевич Блинов чүү көрүп турганыл, деп айтырыг база тургустунуп келир.

«Хадың» совхозтуң тараажылары бо хүннерде 1205 гектар черни тавычалай кестиоген. 405 гектар черниң тавычазын бөлдүрген, 511 тонна тарааны бастырган.

Дүжүттү чидириг чок-ажаап алыр соруга-биле «Хадың» совхозтуң дирекциязы ажаалда-транспорт отрядын тургускан. Оон удуртукчузунга Александр Дыпыжыкты томуйлаан. «Енисей», «СКД-6», «СКД-5» деп маркалыг 21 комбайннарны отрядка быжыглаан. Алды жатка чыттыр кестиреринде, 15 комбайн дорт кестиреринде ажылдап турар.

Бо чылдың күскү дүжүт ажаалдазында 2970 гектар черниң тараазын ажаап алган, 500 тонна тарааны күрүнеге дужаар сорулга отрядтың мурнуунда салдынган. Бо харыысалгалыг сорулганы чедиишкинниг боттандырар дээш сентябрь 11-де совхозтуң чер ажылдакчылары тараа кезиидезинче киргеп. Ажаалдаже киргенден бээр 260 гектар сула, 200 гектар кызыл-тас, 110 гектар арбай кестинген. Бо шөлдерден ажаап алынган тараның база-ла өл-шыгы-даа улуг, богу-даа хөй боон турар. Хадың суурже кирер орук аксында Сайлыг-Кара деп черде тараан кызыл-тасты бок тудуп чиген. Ону кезерге комбайнның мотовилозынга тараның сыва бок үнүштер-биле кады ораажып туруп бээрге, жатказар бо-ла үрелип туруп бээрин комбайнерлер чугаалап турдулар.

21 комбайн дүжүт ажаалдазында ажылдап турар деп үстүнде чугаалаан болгай бис. Өл-шыгы улуг, богу хөй тараны кестирерге комбайнвар хүнде каш-даа үрелир. Ону септеп-селириинге хөй үе-шак база чидирер. Бир комбайнның мотору үрелген. Ол амдыгында ажыл чок аңаа туруп турар. Моңу дарый эдип алыр талазы-биле Сергей Бочаров ажылдап турар. Олар ийи-чангыс үрели бээрге, бичии үрелген черлерни дораан эдип ап турар бис. Тараа арыглаашкынында кижилер эки ажылдап тур — деп, шаң эргелекчизи бистерге чугаалады.

Сентябрь 20-ге чедир 267 тонна сула, 120 тонна кызылтас шаңга дүшкеи, 267 тонна суланың бирги арыглаашкынын чоруткан. 70 тонна кызыл-тасты арыглаан. Кээп турар тараның өл-шыгы улуг. Ол 28 хуу чедип турар. Ажаалдынган тараның 50 хуузу өл-шык боон турары ол. Тараз шөлүнден сөөртүп экеп турар тараның богу хөй. Часкы тарылга үезинде тараны чаштырып турар үеде ону чаштырарының нормазын сагыйын баргыныдан чаштап хөй үнген деп, совхозтуң удуртукчулары-даа, тускай эртемнитлери-даа тайылбырлаарын оралдажып турар. Оларның ол чугаазы шын боон база чадавас. Ындыг болдур дээрге, шөлдүң технологу болур совхозтуң кол агроному Вадим Евгеньевич Блинов чүү көрүп турганыл, деп айтырыг база тургустунуп келир.

«Хадың» совхозтуң тараажылары бо хүннерде 1205 гектар черни тавычалай кестиоген. 405 гектар черниң тавычазын бөлдүрген, 511 тонна тарааны бастырган.

Дүжүттү чидириг чок-ажаап алыр соруга-биле «Хадың» совхозтуң дирекциязы ажаалда-транспорт отрядын тургускан. Оон удуртукчузунга Александр Дыпыжыкты томуйлаан. «Енисей», «СКД-6», «СКД-5» деп маркалыг 21 комбайннарны отрядка бы-

Рейд

ӨЛ-ШЫГЫ УЛУГ, БОГУ-ДАА ХӨЙ

Он бирги беш чылдың доозукчу чылында өстүрүп алган дүжүдүн кыска хуусаада чидириг чок ажаап алыр дээш Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларының тараажылары бо чугула кампанияга чогуур үезинде машина-техниканы белеткээн, чаа дүжүттүң ажаалдазынга ажылдаар механизаторларны четчелээш, ажаалда-транспорт отрядтарын тургузуп, оон удуртукчуларынга арга-дуржулгалыг кижилерни томуйлап, ажаалдаже киргеп.

Доозукчу чылдың дүжүдүн ажаап ап турар тараажыларга ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны канчаар тургусканын, ажаалданың темпизин кайы хире боон турарын, комбайнерлерниң, чолаачыларның ажылажын канчаар организастаанын хынап көөрү-биле рейд бригадазының кежигүннери «Хадың» болгаш «Өөк» совхозтарга чораан.

«Хадың» совхозтуң төп шаңының эргелекчизи Мария Васильевна Степановага эртенгинин 8 шакта ужурашкан бис.

— Совхозтуң Каък-Хөлде тараан тараазын бо хүннерде ажаап ап турар. Оон келген тарааны арыглаарында 17 кижи доктаамал ажылдап турар. Олардан аңгыда улус депутаттарының кодээ Совединиң күүскомунун, харылзаа салбырының, совхоз конторазының, кодээ клубтуң, магазинниң ажылдакчыларының тарза арыглаар графигин тургускан. Олар кежээ ажыл соондан эгелеп дүнекинин бир-ийи шакка чедир ажылдап турар. Тараа арыглаар ОВП-20 «А» деп беш машина ажылдап турар. Олар ийи-чангыс үрели бээрге, бичии үрелген черлерни дораан эдип ап турар бис. Тараа арыглаашкынында кижилер эки ажылдап тур — деп, шаң эргелекчизи бистерге чугаалады.

Сентябрь 20-ге чедир 267 тонна сула, 120 тонна кызылтас шаңга дүшкеи, 267 тонна суланың бирги арыглаашкынын чоруткан. 70 тонна кызыл-тасты арыглаан. Кээп турар тараның өл-шыгы улуг. Ол 28 хуу чедип турар. Ажаалдынган тараның 50 хуузу өл-шык боон турары ол. Тараз шөлүнден сөөртүп экеп турар тараның богу хөй. Часкы тарылга үезинде тараны чаштырып турар үеде ону чаштырарының нормазын сагыйын баргыныдан чаштап хөй үнген деп, совхозтуң удуртукчулары-даа, тускай эртемнитлери-даа тайылбырлаарын оралдажып турар. Оларның ол чугаазы шын боон база чадавас. Ындыг болдур дээрге, шөлдүң технологу болур совхозтуң кол агроному Вадим Евгеньевич Блинов чүү көрүп турганыл, деп айтырыг база тургустунуп келир.

«Хадың» совхозтуң тараажылары бо хүннерде 1205 гектар черни тавычалай кестиоген. 405 гектар черниң тавычазын бөлдүрген, 511 тонна тарааны бастырган.

Дүжүттү чидириг чок-ажаап алыр соруга-биле «Хадың» совхозтуң дирекциязы ажаалда-транспорт отрядын тургускан. Оон удуртукчузунга Александр Дыпыжыкты томуйлаан. «Енисей», «СКД-6», «СКД-5» деп маркалыг 21 комбайннарны отрядка бы-

комбайнер Яков Биче-оолдуң комбайнының бункери сентябрь 20-де тараа долган, ийи шак иштинде машина манаан. Бир эвес ол комбайнер машина манаап турбаан болза, ол үениң иштинде 3 тонна тарааны бастырып аптар аргазы турган. Бир бункериң ишкири 1 тонна 500 килограмм дээрээн маңаа айтып каалы. Комбайнер Владимир Смолиниң комбайнының бункери долган база ол хире үеде турган. Комбайнер Т. Моңгуштуң комбайны үрелгеш, ийи-үш ажыл чок аңаа туруп турар. Оон моторун кедуртмекеш, картерин хынап көөр дээрге, мотор кедуртүр автокран чок. Дүжүт ажаалдазында организас чок чорукту бо чижектер база херечилеп турар-дыр.

Тараажыларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургускан бе дээш совхозтуң Каък-Хөлде хову турлаанга рейд бригадазының кежигүннери база чораан. Механизаторлар чурттаар бажында удуур өрээлде маңзалардан нара кылып каан. Оон маңзаларын безин кылайтыр хаарылдап кагбаан. Наралар кырында хирлиг матрацтар, чооргаанар салып каан.

274 тонна тарааны кургадып алыры-биле «Өөк» совхоз Тураның тараа хүлээп алыр будурүгезинге сөөртүп экелген. Ол сөөртүп экелген тараның 36,8 хуузу өл-шык.

40 хуузу бокту болган. Өл-шыгы улуг, богу хөй тарааны кургадып кээрге, совхоз оон үүле 115 тонна тараа алган. 159 тонна тараа чидиргиниг болган, 1 тонна тарааны кургадып, богун аштаан дээш 24 рубль 89 көпеекти совхоз төлээн. Ынчап кээрге, хилиге бэргеи 159 тонна дээш 3556 рубль 50 көпеекти Тураның тараа хүлээп алыр будурүгезинге төлөөн боон турар. Бо ажыл-агыйжы эвес чоруктуң база бир херечизи-дир. «Өөк» совхозтуң төп шаңында дүжүртүнген тарааны чогуур үезинде арыглап, аштаавайн турарындан ол нанп эгелээр дей бергенинин дугайын ында улусчу контролёрлар районнуң улусчу контроль комитединге дыннаткан. Улусчу контролёрларның мгдээлин дарый хынап көргеш, районнуң улусчу контроль комитеди сентябрь 18-те ол совхозка барып, үнүүшкүнүт хуралды эрттирген. Чаа дүжүттүң тараазын арыглап, кургадыр талазы-биле ээ-харысалга чок чоруу дээш совхоз директору В. Г. Бессоновту комитет шынгыы сагындыргаш, кол эргоном В. И. Донскяяке шынгыы доңгулда оңааган.

Бо чылыг, аас хүннерде дүжүттү чидириг чок ажаап алыр, чаңгыс шак-даа халас эрттирбес, грамм тараа-даа чидирбес дээш ажылдың темпизин шапкымчыдып, организастыг чорукту күштелдирерп негеттинип турар.

Рейд бригадазының кежигүннери:
В. ГАБИТОВ, районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы; Д. КОЛ, «Хадың совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң даргазы; М. Оюн, «Шын» тускай корр.

Эртем-техниктиг депшилгениң угланыышкыны-биле

БАР АРГАЛАРНЫ ДОЛУ АЖЫГЛААР ДЭЭШ

Бо чылдың июнь айда партия Тев Комитединге эртем-техниктиг депшилгениң айтырыгларын чугаалашкан чөвүлел хуралдың материалдарын «Тыва даг-дүгү» комбинатының инженер-техниктиг ажылдакчылары боттарының хүн бүрүде кылыр ажылдарынга удуртулга кылдыр хүлээп алган. Ук материалдарны таныштырып тура, чөвүлел хуралга чугаа түгле продукциялыг будуреринең темпизин дүргедедиринең дугайында эвес, а будуруглекиң структуразын эдө тургузарының, ону хөгжүдеринең чаа аргаларын дилеп тыварының социал айтырыгларын долузуу-биле шинтирлээринең дугайында болган деп чүвеже онза кичээнгейлиг угландырган бис.

Бо нарын болган харыы-салгалыг ажылды долу хемчээлге шинтирлээринең бүгү-ле аргалары бистең бар. Комбинаттың коллективи бар арга-курлавырларын санап көргеш, чыл планын декабрь 10-га чедир күүседиринге, партияның, залчеглиг съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир пландан ажыр 4500 тонна сорттуг даг-дүгүн будуреринге, 1370 муң рубльдин барааныыг продукциязын сайгарарын хүлээнгей.

Комбинаттың ажыглаттынмайн турар иштики курлавырларын ажыглаанының, күш-ажылдың будуруңчүлүүн бедиткенинин, эртем-техниканың чедиишкиннерин будуруглеге ажыглаанының күседи-биле он нйнги беш чылда продукция будуреринең хемчээлин 20, а келир чылын 6 хуу көвүдедип болур арга бар. Бо дээрге бистиң келир үеде перспективтиг планнарывыс-дыр. Ам эртken чылдарда будуруглегенин техниктиг эдө дериглегенин талазы-биле кандыг ажылдарны кылганывысты көрээлиңер.

Он бирги беш чылдың эртken чылдарында эртем ажылдарын будуруглеге ажыглаарынга 162,8 муң рубльди чарыгдаан, оон экономиктиг ажыы 474,6 муң рубль болган. Бо чылдың эртken айларында руда болбаазырадырының технологиялыг сайырангайжыдарынга, технологтуг көргүзүүлерин бедиреринге 38,8 муң рубльди чарыгдаан болган 13,3 муң рубльдин камнавалгазым чедип алган. Чаа техниканы болгаш технологинны шинтирлээринең ажылдарын планның ВНИИ проектасбест»-биле чылдың-на дугуржуп ап турар болгаш оон күүселдээш контрольдаары чугула.

Он нйнги беш чылда чаа техниканы болгаш технологинны шинтирлээринең ажылдарының программазының төлевилелин тургускан. Ол программа ёзугаар барабанныг классификатор, казыргыланчак доозун арыглакчызы дээш ышкаш бедик будуруккүүлүг чаа дериг-херекселдерин ажыглап эгелээр ужурлуг бис. Оон ангыда белен продукциянның шынарының дең-дескн болуруп чедип алыр, чаа технологияны база шинтирлээрин планнаттынган. Оон төлевилелинде даг-дүгүн алырының ортумак деңнелин чедип алыр сорулга салдынган. Ону ажыглап эгелээн соонда, 4-8 мм чедир узун удазыныг даг-дүгүнүң ажыглалы экижир болгаш 3-4 дугаар бедуктүг даг-дүгүн будурери көвүдээр. Ол-ла төлевилел ёзугаар будуруглегенин технологтуг ажылын башкарарын болгаш контрольдаарын автоматчыдарын, анаа үнделиээш рудадан даг-дүгүн арыглаарын улам экижидерин планнаан. Пневмотранспорттуң тен системаларында агаарның ажыглалы экижидер, фабриканың техниктиг дериг-херекселдериниң септелгезин механизастаар ажылдарны база төлевилээн бис. Ол биске хол-биле кылыр ажылдарны 1,5—2 катап кызырар арганы боор ужурлуг.

Бо чылдан эгелеп комбинат техниктиг эдө дериглеги эгелээн. Оларны боттандырганының түңелинде, эртken чылга деңнээрге, даг-дүгүн будурери 11,2 хуу, бараанның продукциязы будурери 1032 муң рубльге өзер, чижеглеп алырга, будуругледен сес кижини хостаанынга деп бедик будуруккүүлүг дериг-херекселдерни тургузар ужурлуг бис. Электри энергиязының камнавалгазы 813 муң кат-шакка азы 5,4 муң рубльге деп болур.

А чылдың эртken сес айларында комбинаттың техниктиг эдө дериглезиниге 750 муң рубльди (планнаттынганы 547 муң) чарыгдаан. Оон иштинден чаа техниканы шинтээдип алырынга 163 муң рубльди үндүрген. Комбинатта тургустунган чаартыкчыларның болгаш эртем-техниктиг шинтилелдер техниктиг эдө дериглеги боттандыраринга улуг дузаны көргүзүп турар. Оон кежигүннери 600 хире кижи. Эң эки чогаадыкчы саналдар дээш социалистиг чарышка арыглаа фабриказы, чылыг электростанциязы чаңгыс эвес удаа тилекчи болуп келген. А инженер-техниктиг ажылдакчылардан, ажыкчыннардан техниктиг чогаадылга ажылынга транспорт цехиниң септелге мастерскаязының начальнигы В. Н. Веретехин, руда трактызының улуг механиги В. М. Чичиевич, аныяк специалистер В. Т. Серяков, В. Г. Осколков олар эң-не идепкейлиг киржип турар. Бо чылдың эртken айларында 221 чогаадыкчы санаалдарны киирген, оларның 200-үн будуруглеге ажыглаан болгаш 140 муң рубльдиң каминалгазын чедип алган.

Техниктиг чогаадылга талазы-биле чедир кылдынмайн турар чүүлдер бисте ам-даа хөй дээрзин мынчар ужурлуг бис. Арыглаа фабриказының цехтеримде болгаш рудниктө будуруглегенин планнаттынмаан туруушкуннары ам-даа хөй болуп артпышаан. Ылангыя руданың өй-шаанда келбээнинден электри энергиязы чогундан ажылга үзүктелиишкиннер болур таварылгалар эвээжевээн. Бедик сорттуг руда болбаазырадыр цехте руданы үезинде бербээнинден үзүктелиишкиннер болур чоруктар хөй. Эрткен чылдың сес айларында цех бо чылдагаан-биле 162 шак анаа турган болза, бо чылдың ол-ла үезинге 226 шак турган. Арыглаа фабриказында дериг-херекселдерни ажыглаарының коэффициентизи чавыс болуп артпышаан. Дериг-херекселдерниң үрелир чоруу ам-даа хөй. Июль-август айларда дериг-херекселдерниң үрелиишкинниң үерлээшкин болганы-биле тайыбырлап болур-даа болза, артkан айларда үрелиишкиннерге түгле бис боттарывыс бурулуг болганывысты мининр аппаар бис. Комбинатты долу күүчүзү-биле ажылдаарынга тудугжулар база шаптыктап турар. Олар мынчага чедир бедик сорттуг руданы кургадыр корпусту ажыглалга киирбээн, сес дугаар белдирде бункерлерни тудар ажылдарны эгелевээн. Бо ажылдарны доозпаан шаанда, комбинаттың долу күш-биле ажылдаарын чедип алыры берге.

Эртем-техниктиг депшилгенин иептередири — күш-ажылдың будуруккүүлүүн бедидери-биле дорт харылзаалыг нарын, берге ажылдарның бирээзи. Мынчангаш ону чогаадыкчы ёзу-биле шинтирлээри бистердең, инженер-техниктиг ажылдакчылардан, улуу-биле хамаарыжыр деп чүвени утпас ужурлуг бис.

Д. СВАВИЛЬНЫЙ,
В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың кол инженери.

Пропагандистиң индири

БИЛИИМНИ, ДУРЖУЛГАМНЫ—АНЫЯКТАРГА

Нинтилел-политиктиг билиглер-биле бодуумну чепсегээр сорулга школачы чылдарымда-ла тургустунган боор, политинформацияларга чүве чугаалап, анаа белеткеширигге холчок-ла сундулуг чордум. Ол-ла аймык-биле Совет Армиязын хүрээлеңиге албан эрттирип тургаш, ротаның замполиди боон, дайынчы эш-өөрүм ортузунга политика-кижизидиглиг ажыл-иш удуртуп, кичээлдер эрттирип тургулаан мен. Ол ажылдарны сананаска, пропагандист стажым он чыл ажып турар. Сөөлгү чылдарда Кызылдың үлегчир барааннар садымында комсомол өөредилгезин удуртуп, аныяктарны нинтилел-политиктиг билиг-биле чепсегээр ажылды харылаан келдим. Дынакчыларым шупту комсомолчу аныяктар болгаш ажыл-иштиг-даа, кичээлгедээ идепкейлиниис ажок. Олар шупту он сес кижи. Ажылдан турар черлери ажы-илгы турар-даа бол кичээл эртер хүн — айның үшкү средазында оваа чок чыглып көрлер.

Эрткен өөредилге чылында «Хоойлу-дүрүм билиглериниң үндезиннери» деп курсту өөренип кыштаан бис. Дынакчыларым дөгере-ле садыгжының дээди болгаш ортумак эртемни чедип алган аныяк специалистер. Тускай эртем-сургуулдуг кижилер биле ажылдаан турар болгаш ханы бүзүредип, аныдырапга идепкейлиг турушту, угаанбодалга бедик негелдеми бодуумуң дынакчыларывыска угаадып сиңирер сорулганы чүрүмүмде салган ажылдан турар мен.

Өөренип турар курузувус салган сорулгамны күүседиримге улуг арга-дүржулганы берип, оортан бодум база дыка хөй чүүлдерни билип ап турар-дыр мен.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.), апрель (1985 ч.) Пленумнарының база ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң шинтирлери бистиң политшколавыстың кичээлдериниң өөрек айтырыгларын тургузуп, биске кижизидикчи улуг салдарны чедирип турар.

Бодумуң болгаш темалар хуваап каапкы дынакчыларның белеткелиин алганы-биле лекция номчууру, иштиг күш-биле теманы сайгарары, беседалажыышкыл база бот-ажыл —кичээл эрттирериниг кол-ла ажыглап турар аргаларывыс бо.

Ындыг лекцияларга теориянын болгаш практиканың эң чугула дээш айтырыгларын угаады таймырлап берген, кол кичээнгейни дынакчыларывыстың үндезин ажылдар-биле бот-тускайлаан ажылдап өөренириниче угландырып турар мен. Эрткен өөредилге чылында В. И. Ленинниң «Күрүне болган революция», «Күрүне дугайында», «Үш конституция азы күрүне тургузуунуң үш чугуму», «Улуг өгелөшкин» болган оон-даа еске үш ажылын база СЭКП ТК-ның доктаал-шинтирлерин өөренген бис.

Өөренген материал бүрүзүнгө дынакчылар конспектилерин кылып турар. Кылган конспектизинге болгаш чаа темага хамаарыштыр оон кол утказын-на билип алыр болза, дедиелгелер, нарын чижектер ажыглаан, кезектер аайы-биле номда бижиттингенин ёзугаар чугаалаарын олардан негевейн турар мен. Чүгле амыдыралчы чижектер-биле теманың кол идейлиг утказын дүүштүр билип аары биске чугула. Ынчаар кылып-даа турар бис. Ынчангаш темага холбаштыр бир, ийи айтырыг сала каапталырынга-ла, дынакчыларым кыптыгып-ла үнерлер. Шын билип алыр дээш, маргыжары удам ажыктыг. Түүнел демей-ле ылаптыг шыңга чедирер.

Кичээлдиң ажыктыг эртерi пропагандистиң чаа темага хамаарыштыр боттуг чижектерни республиканың, будуруглегин азы кайы-бир дынакчының ажылдан турары күш-ажылчы коллективиниң амыдыралындан алган чижектерни делгеп ажыглаарындан улуг хамаарылгалыг боор чораан.

«Будуруглегиниң культуразы» деп темага кичээл үезинде биске улуг чугаа болган. Садыгның, садыгжының болгаш садып алыкчының культуразынга барык дынакчы бүрүзү туруп келп, бодуңуң бодалын, савазын, күзелин илереткен. Олар шупту кончуг шын, чугула түүлдү ылган, бодап билир болдулар. «Садып алыкчыга — тергиин хандырылга» азы «садып алыкчыга — эвилең бараалгаа» деп сорулгага хамаарыштыр өөренип турар мен. Чүгле амыдыралчы чижектер-биле теманың кол идейлиг утказын дүүштүр билип аары биске чугула. Ынчаар кылып-даа турар бис. Ынчангаш темага холбаштыр бир, ийи айтырыг сала каапталырынга-ла, дынакчыларым кыптыгып-ла үнерлер. Шын билип алыр дээш, маргыжары удам ажыктыг. Түүнел демей-ле ылаптыг шыңга чедирер.

Кичээлдиң ажыктыг эртерi пропагандистиң чаа темага хамаарыштыр боттуг чижектерни республиканың, будуруглегин азы кайы-бир дынакчының ажылдан турары күш-ажылчы коллективиниң амыдыралындан алган чижектерни делгеп ажыглаарындан улуг хамаарылгалыг боор чораан.

«Будуруглегиниң культуразы» деп темага кичээл үезинде биске улуг чугаа болган. Садыгның, садыгжының болгаш садып алыкчының культуразынга барык дынакчы бүрүзү туруп келп, бодуңуң бодалын, савазын, күзелин илереткен. Олар шупту кончуг шын, чугула түүлдү ылган, бодап билир болдулар. «Садып алыкчыга —

ПРОПАГАНДИСТЕР СЕМИНАРЫ

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырымышкын бажыныга хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелеринде, албан черлеринде болгаш организацияларда партия, комсомол чырдышкынының база экономиктиг өөредилге школаларының пропагандистериниң семинары болуп эрткен.

СЭКП хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свиниов сөс алып, чүве чугаалаваш, партияның XXVII съездизинге кушпүр хоорайның ажылчы чокуның канчаар белеткенип турарынга, оларның күш-ажылчы херектеринге доктаавас болгаш организацияларда партия, комсомол чырдышкынының база экономиктиг өөредилге школаларының пропагандистериниң семинары болуп эрткен.

СЭКП хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свиниов сөс алып, чүве чугаалаваш, партияның XXVII съездизинге утку-даш

ЛЕРМОНТОВТУ ЧУРУП ТУРГАН

Чечен-Ингуш АССР-ниң Иҥрулга уран чүүл музейиниң эртем ажылдакчылары кой-кий архив документилерни, шаандакы болган амгы бирлээни солуп, сонуургадиргени шүүштүрүп көрүп турган, «П. Захаров, чеченнерлеңо» деп адын салып чорааш оң тос чүе чылдың баштайгы чартыының эң дээре дээн портрет чуруукчуларының бирээзиниң дугайында эртем конференциязын организастаан эрттиргеш, ол сураглыг чуруукчуның дугайында чаа күүдерни тодаратқан.

...Чечен-Ингушетиядa Дады-Юрт деп суурнуң чанында кадыг-лошкун тулчуушкун орус шеригларниң гинхелгези-биле доозулган. Анаа хүнөктелиң орттенген аалдан солдаттар үш харлыг бичии оолчуганы тып алган. 1819 чылдың сентябрьда ол шериг отрядынга келир үедети чуруукчу ынчаар тыштың келген. Оны Пётр деп адаан, чүге соортукчүзү солдат Захар Недоносовтуң адыбиле Захаров деп каан.

Лермонтовтуң «Мцыри» деп шүлүглелиңде мынзыг одургуларны сактып кореэлиннер:

Этезинде шулуг дезер,
Эшке-чепке көнгүс кирбес,
Чугаа-соот чок чавскаан
...ер,
Чуртун сактыы —кара
хилег:
Улуг тыныш, чөөл чүүге
Управчыг керглиннер.

Ол дээрге сураглыг орус шүлүкчүзүнүң аңаа-ла даап бодап чогаадыы бижээн одургулары эвес-тир. Захаров Лермонтовту чуруп турда, шүлүкчү оон дугайын сонуургап айтырыш, оон төрээн аалының дугайын ынчаар бижээн. А ол Лермонтовтуң хейге сураглаан шеригниң шинельдиг орар портредин чураан. Шүлүкчү Захаровтуң овур-хевирин Мцырының овур-хевиринге көргүскен.

Ол үеде Кавказка орус шеригларниң командылакчызы генерал П. Н. Ермолов Пётр Захаровту адыг харлыг турда ап алташ, оны кижизидип өстүргеш, оон кайгамчыктыг чуруукчу болур уран талантызын билгеш, Петербургтуң Уран чурулга академиязынга өөредип киирип каан.

Пётр Захаров академиязидир шылгараагай чуруукчу апаргы болган Россияның деп-шилгедиг кижилериниң ортызынга кире бээдеп. Ол А. И. Герценниң болгумунге барып, сураглыг төөгүчү Т. Н. Грановскийниң, шүлүкчү Н. А. Некрасовтуң, композитор П. П. Булаховтуң чуруктарын чураан. Генерал Ермоловтуң чуруун чураш, ол академик деп атка четкен.

Оон чураан чуруктары Эрмиташтың, Третьяков галереязының болган бистин чуртуң өске-даа музейлериниң залдарын кластап турар. Чечен-Ингуш АССР-ниң Чурулга уран чүүл музейиниң Захаровтуң ады-биле адаан. Ында оон бодунуң бодун чураан чуруун база аскан. Ында селбер дүктүг берттүг, тоонуг, хосталгага ынаксылдыг ажыг кижи кестүп орар.

Ада-чурттуң хей-хей алдар-сураглыг кижилериниң чуруктарын оларның салгалдарынга меңгежидин арттырып каан шылгараагай чуруукчу П. Захаровтуң чогаадыкчы ажылын, амыдыралын шинчилээр ажыл аңдаа уламчылавышаан.

Ш. АСҮЕВ,
СҮГА-ның корр.

⊙ ⊙ ⊙

В. СЕМЕНКОВИЧИНИҢ «Терээн Тывавыстың чурумалдыг булуннарының бирээзи — Ондумда» деп фотоотюду.

БАШТАЙГЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Тыва Арат Республикага ССРЭ-деп келген эң баштайгы автомашиналарның бирээзин Ламаның уруу муна бергенинге, карак-биле көргеш дээрден башка, арат аалдарның улустары бүүрексевейн турган. Бир катап ол чер-чуртуңга чычааны-биле дириледип келген, оттуг-тергенин даажындан мал-маган хоюп турган, баглаштага аъттар узун дыпым үзе согар чыгы...

Чолаачы кысты, оон мунуп чоруур боду машинаар күчүлүг тергелии сонуургавас кижи чок, янчангаш Анай-Уруттa бир онзагай күшажылчы аас-кежик таварышкан. Чонның сонуургалын кыпсыры мындыг-ла амыр эвес. Чижек кылдыр клоун кижиниң ап көрээлиннер. Катырыныңыг, тывызык чаа чүүл-биле ол бодун, ойнап турар ролюн байыдып чоруур, чогаадыкчы «олча» чок болза, каттырыныңыг, хөглүг байдалды кым тургузуп шыдаар боор.

Үжен чылдарның баштайгы чартыында техниктиг түскай мергежил чедип алыры, хөөредип чугаалаар болза, Айже четкеш кээри-биле демей чыгы турган.

— 1934-1935 чылдарда Кызылга өөренип турувуста, Тывага 5-6 машина турган, чоорту 25 четкен. Өөредилгем дооступ турда, 26 дугаары келген. Шылгалда, практика дыка улуг негелделиг турганын ам-даа утпаан мен. Кезек, тургузуг бүрүзү түскай аттарлыг, харааладаан, оларның чаңгыны-даа тыва сөстерден тургустунмаан, утпас кылдыр сактып алыр дээш, бир чүвеге дөмейлей адап алыр дээрге, оларның-биле дөмейлежир чүү-даа чок — деп эң баштайгы хөрөжен чолаачы, Сүт-Хөл районда Баян-Тала суурнуң хоочуну Анай-Уруг Ламаевна Монгуш сактып чугаалады.

Эрткен оруу, ашкан артта-ры, мешкен хемнери кайның үттүндүрар. Хар-назы удаа-дырга, А-У. Л. Монгуш ам чеден алдылыг, хураган бажы дозуп, молдургалар, богбалар өөредип мунуп чорээны төрөөн булунундан мяктa Улуг-Хемниң белдирлежип каттышкан унунда ынак Кызылы оон сагжыжынга кирип кедир. Хоорай дээрге-ле чүгле бажынар, кудумчулар, шелдер эвес. Ол дээрге кады өөренип турганы Аранчаа Хөкпеш, өске-даа эш-өөрлери, хүндүлээри башкылары, өруукуду шуушкан хей чок, бодап чоруур бодалдары. Чолаачының кыс эжи Аракчаа Хөкпеш Тес-Хемден келген. Эрес-кежээ, күзел-чүткүлүг болгаш, ол база-ла руль артынга баштай органнарның бирээзи.

— Түлүш Дажы-биле кады Адар-Тэш ышкаш арттарны каш катап ашпаан дээрим! Улуг, кадыр арттарны ажарда, дыттыг үжүргаш, машина соонга бажындан сөөртүп алгаш бадып турдувус. Варыын-Хемчик, Тес-Хем кожуундарның мярак-узак оруктарын таварып, бергелерин артып чораан бис. Ол үеде машинаны бир дугаар көрген улут, биче кижилер дезер, дириг чүве кылдыр оны бодаар. Даашкыр кылдыр газтаврга, баш сугар чер тыппас — деп, ол сактып чугаалаар.

Анай-Уруг Ламаевна 1934 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Амгы үеде пенсиялаза-даа, ургларының ургларын өөрүктүп, оларның өөредилгезин, кижизидилгезин дээш биче эвес үлүүн киирип орар кырган-ава. Кырганының эрес-кежээзи, сергээ хевээр. Боду совхозунга бөлүүнүр шаа-биле бараан болуп, чонунга үлегерлиг ажылдан келген болгаш, аныяктарны ажылынга тура дүшпес чүткүлче үглап, ажыктыг сүмелерин хамчыдып орар не.

Шынап-ла, кырган-аалның сактышкынының ханы бодап, эрткен үе-биле амгы үеийстии деңнээрге сайзырал, чаартылга улуг дээрзин караавыс-биле көрүп чор бис. Кырганаанның мергежилин бистин аныяктарывыс амыдыралынга бадыткап, уламчылап чорууру өөрүнчүг.

О. ЧАҢ-ООЛ.

Бот-тывынгыр артистер «Улуг-Хемниң чалгыглары» деп танцыны күүседип турлар.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЭКИ БЕЛЕТКЭЭН

Культураг албан черлериниң кышка белеткелге чугула айтырыгларың бирээн. Ажылчы чонну хоорай чедин чеп ажыглап, ажыктыг солуп үүлдерге өөредиринге культура албан черлериниң ролю улуг. Ынчангаш бистин Ак-Туруг суурнуң Культура бажыңының ажылдакчылары ол айтырыгже кичээнгейин утландырып, сентелгени чайын ей-шаанда дооскан. Эргижирээн шала маизаларын солуп, чаартканы. Шаланы, сонгаларны аян кинр дозулаан. Культура бажыңының иштин, даштын арыг-силиг, аныыг, чараш. Оон аңгыда одаага системазының сентелгези база бүрүү-биле доозулган. Ак-Туруг кедээ Культура бажыңының сентелге чоруп турган үеде безин аныяктарның дыштанылга кежээзери эртип, киноларны докладаамал көргүзүп турган.

К. КОМБУ.

ӨӨРҮП ЧЕТТИРГЕНИН ИЛЕРЕТКЕН

Ак-Туруг ортумак школазының тоску классчыларың эрткен чайны күш-ажыл-биле холбап, ажыктыг эрттиргеннер. Өөредилге-бүдүрүлге бригадазының кежигүннери өөредилге чылы доостуру билек, майда-ла ховуже үнүпкеннер. Часкы хат-кавыскаанныг үе турзадаа, ургларр буга-сумуунну аштап турган, суггатка киржип, элээн үеде ажылдаанныр. Ниитизи-биле сезен ажыг гектар черни сугарганнар.

Школачылар оон соонда могаага ажылдап турганнар. 13 гектар картофель, беш гектар могаапы олурткаш, чайгы ажаалдазын база чоруткан. Чайгы үеде мал чеминиң белеткелинге база идепкейлиг ажылдаанныр.

Өөредилге чылының эгезинде школаның делгем девизизээринге байырлыг шугум чыскаалы эрткенин сактып келдим, Совхозтуң директорузунуң, профвилел комитединиң харылсаалгалыг ажылдакчылары аңаа келгеш, эки ажылы дээш үстүкү классчыларга өөрүп четтиргенин илереткеннер.

С. СОТНАМ,
Улуг-Хем район.

Хулумзуруг-биле

МӨГЕ КИЖИ БАШТАК БООРГА...

Кажан кедээ баштактар дугайында чугаалажы бээрге, Вася даайымны сактып келир мен.

Бистин суурувусту өөр-дагыр чинге хемчигеш ийи чарып турар. Чайыы ол чадаг кижи арта база бээр кылдыр смыган калыр турган. Ынчалза-даа чазын хөлчок терениээр. Ол калбарып, чаптып бадып, доштары овааламыр. Көөрүргежүгештерни чуура таварып турган. Үүгле улут көөрүг бүдүп артар. Бир катап аңаа база сепгелге негетинде берген. Оны кылырда, хемниң дүвүнче адаштар кинр кагар.

Бажын сүвүртүп каан адаштыг сан дөрт туртускаш, оон кырынга согуннуу тургускаш, согуннуң уну-биле тускай лебёдканың дузазы-биле аар дөрбелчин демирни, тудугжулар оны «баба» деп адаар, быжыглаш, хендирдеп шелерге, кандыг-ла бир чүве шимээргэн соомда, «баба» кончуг дүрген куду батказп, адаштың ужунче соп турган.

«Бабаны» согуннуу унаштыр кедүрерде дугуйну долгаар ужурлуг. Бистер чыскаал ёзугаар туруп алгаш, дугуйну кижи бүрүү-ле долгакка дыка улуг негелделиг турганын ам-даа утпаан мен. Кезек, тургузуг бүрүү тускай аттарлыг, харааладаан, оларның чаңгыны-даа тыва сөстерден тургустунмаан, утпас кылдыр сактып алыр дээш, бир чүвеге дөмейлей адап алыр дээрге, оларның-биле дөмейлежир чүү-даа чок — деп эң баштайгы хөрөжен чолаачы, Сүт-Хөл районда Баян-Тала суурнуң хоочуну Анай-Уруг Ламаевна Монгуш сактып чугаалады.

Эрткен оруу, ашкан артта-ры, мешкен хемнери кайның үттүндүрар. Хар-назы удаа-дырга, А-У. Л. Монгуш ам чеден алдылыг, хураган бажы дозуп, молдургалар, богбалар өөредип мунуп чорээны төрөөн булунундан мяктa Улуг-Хемниң белдирлежип каттышкан унунда ынак Кызылы оон сагжыжынга кирип кедир. Хоорай дээрге-ле чүгле бажынар, кудумчулар, шелдер эвес. Ол дээрге кады өөренип турганы Аранчаа Хөкпеш, өске-даа эш-өөрлери, хүндүлээри башкылары, өруукуду шуушкан хей чок, бодап чоруур бодалдары. Чолаачының кыс эжи Аракчаа Хөкпеш Тес-Хемден келген. Эрес-кежээ, күзел-чүткүлүг болгаш, ол база-ла руль артынга баштай органнарның бирээзи.

— Түлүш Дажы-биле кады Адар-Тэш ышкаш арттарны каш катап ашпаан дээрим! Улуг, кадыр арттарны ажарда, дыттыг үжүргаш, машина соонга бажындан сөөртүп алгаш бадып турдувус. Варыын-Хемчик, Тес-Хем кожуундарның мярак-узак оруктарын таварып, бергелерин артып чораан бис. Ол үеде машинаны бир дугаар көрген улут, биче кижилер дезер, дириг чүве кылдыр оны бодаар. Даашкыр кылдыр газтаврга, баш сугар чер тыппас — деп, ол сактып чугаалаар.

Анай-Уруг Ламаевна 1934 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Амгы үеде пенсиялаза-даа, ургларының ургларын өөрүктүп, оларның өөредилгезин, кижизидилгезин дээш биче эвес үлүүн киирип орар кырган-ава. Кырганының эрес-кежээзи, сергээ хевээр. Боду совхозунга бөлүүнүр шаа-биле бараан болуп, чонунга үлегерлиг ажылдан келген болгаш, аныяктарны ажылынга тура дүшпес чүткүлче үглап, ажыктыг сүмелерин хамчыдып орар не.

Шынап-ла, кырган-аалның сактышкынының ханы бодап, эрткен үе-биле амгы үеийстии деңнээрге сайзырал, чаартылга улуг дээрзин караавыс-биле көрүп чор бис. Кырганаанның мергежилин бистин аныяктарывыс амыдыралынга бадыткап, уламчылап чорууру өөрүнчүг.

О. ЧАҢ-ООЛ.

ДЕТКИИР ХЕРЕК

«Совет Тыва» совхозтуң девизээринде «Чүрек-Дөргүн» аржаанының сураан 1931 чылдан дыннаан мен. Тыва Арат Республиканың революстуг шеринниң Совет Эвилелиниден чалаадып келген үрер хөөжүмүнүң сургакчызы, Сергей Кузьмич Кочетовтуң партизан отрядының эскадрон командирэ чораан Семён Григорьевич Коровин (Тарлашкын дайынынга С. К. Кочетов бадылганы бээрге, ону солаан командир) улут назылажже «Чүрек-Дөргүн» аржаанын чай, кыш дивес ажылган чораанын эки билир мен. Чүге дээрге 1929 чылда ТАР-ның шеринге келгеш, оон башкарган үрер хөөжүмүнге киржип, оон өөренижиниң болган турдум. Баштайгы башкымның ажыы-санын, будуш-байдалын, кадыкшылын билирим хөлчок. Кончут-ла эки мозулыларлыг кижи. Чүгле кадының дугайында хомудаар чорлап. «Ниитим бакшыраан, чем хуулдурбастаан» деп, ол хомудаар. «Чүрек-Дөргүн» аржаны дыкз дузалаарын үнелеп, чайын суун, а кыжын дожун шанак-биле дажып ижер чораан. Семён Григорьевич 83 хар пазылап, моөзээже ол аржаан-биле эмнеткен.

С. Коровин консерватория доосказ, дээди эртемнит болгаш ажылчыннарының мойнунга дүшкеп. Башкылар болгаш ажылчыннар хей ажылдарны удур кылыр үжүрга таварышканнар.

«Орлёнок» пионер лагеринге белеткел чогуур үезинде доозулган. Садының болгаш хереглекчилер кооперациязының ажылдакчыларының профвилел обкому бо чылын лагерьнин сентелгезин кылын, оон девизкээрин аштап-арыглап, байлал ургларга таарымчалыг болуун дээш ажылдарны кылган. Олар шефтерин база организастап келгеннер. Ынчалза-даа «Орлёнокта» болгаш өске-даа лагерьлер ажылдакчыларында эвчи эрттирилгези чок боон турган таварыгалар бар. Оон түнелиңде лагерь начальниктери штраф төлөөр үжүрга таварышкан.

Пионер лагерьлериге ажылдаар кадрларны Кызылдың педагогика институду чорудуп берип турар. Бо чылын база аныяк кадрлар келе, пионер вожатыйлап ажылдаанныр. Ынчалза-даа ургларр-биле ажылдап өөренген дуржулгалыг башкыларны кижизидикчи башкылар кылдыр чорудары күзенчиг. Чырыдышкын министерствозу бо айтырыгны кичээнгейге алыр болза эки. Аъш-чем кылыр мергежилиг ажылчыннар чылдың-на челишпейн аъш-чем продуктуларын үрээр, оны белеткээринге технологиязын сагывас чоруктар турган. Кадык камгалал ажылдакчыларының адынга база шүүлтүүлел бар. Чагытай чоогунуң пионер лагерьлериниде эвчи пункталары чугула үүлдер-биле четчелеттинээн. Кажыктыга, спорт хемчегларинге ажыглаар херекселдер база четпес.

Келир чылын ургларның дыштанылга сезонунда белеткел үезинде үстүүде адаттыгаан четпестерни болдурбас дээш белеткел ажылдарын шынгыдыы-биле чорудары чугула.

В. БОГАЧЕВ,
башкы.
Танды район.

ООЖУРГАЛ ЧОК

Хоочун коммунист Шыдыраа Саая каш чыл бурунгаар пенсияже үнген-даа болза, төрээн совхозунуң ажылчыннарының-ла аразында ажыл-амыдыралынга бо-ла үлүүн кадып киржи бээр, сагыш-сеткили ооржургал чок кижи. Амгы үеде ол ниитининиң малынга мал чеминиң белеткелиниде идепкейлиг киржип турар. Ол «Мөген-Бүрен» совхозтуң тудуг бригадазының тудугжуларын эвилелден алгаш, 61 тонна эки шынарлыг сигенин кескеш хүлээткен.

Шыдыраа Кара-оолович бо хүнневде хөрөжениер болгаш пенсионерлер болуун организастап алган Дыттыг-Арыг деп черинин сигенин кезип турар.

Ү-Д. ИРГИТ.
Мөөгүп-Тайга район.

САГЫШ ЧОВАНГЫР

Лидия Ондар Кызылдың эмчи училищезинң үш чыл бурунгаар дооскаш, Хөр-Тайгада участок эмнелгезинге ажылдап киргеи. Бичии ургларны шинчип, оларның кадының хайгаараарынга оон киирип келген үлүү биче эвес. Шом-Шуминуң, Алдыы-Ишкининиң кадыр-берт, хая-даштыг, шаптараазының оруктары-биле аъттыг чоруп, малчыннарга бо-ла чеде бээр.

Малчыннарже үнүүшкүнче баргаш, санитарлыг байдалды көрүп, бичии ургларга тарылгаларны график ёзугаар чорудуп турар. Лидия Ондар ажылынга кызымак боорга, малчыннар «күзенчиг ажлчывыс» дижир. Мындыг шалыпкының өөренип кергеш, район эмнелгезиниң кол эмчизи районнуң туберкулёзка удур эмнелге салбырының эмчи сестразынче шилчиткен.

Комсомолчу эмчи бо коллективке келгеш, ажылга база кызымаан киргүскен. Улуг эмчиниң айтымышкынын ёзугаар, аарыг кижилерге эмнерин ижиртип, сыкыртып, хүн чурумун хажытпайн келгеп. Л. Ондар бодунга негелделиг, харылсалгалыг боорга, ниити негелдеге аарыг улус дыштангыр. Шын эмнеммишаан, хоозулуг аъш-чемни чип, хүн чурумун эмчиниң сүмезин ёзугаар аарыг улус сагзыын дээш, эмчи сестразы чугула кичээнгей салып турар.

Суурда чурттакчылар ортузунга лекция, беседаларны кылчып, оларның, санитарлыг байдалын хайгаарап, арыг-шеверин сагыырын тайылбырлап турар. Эмнелгеге санбюллетеньнер, хана солуннар үндүржүрүнге Л. Ондар идепкейлиг. Комсомолчу эмчи бот-тывынгыр уран чүүлге үргүлчү киржир. Ол өске аныяктарга үлегерин мынчаар көргүзүп чоруур.

Б. ОНДАР.
Сүт-Хөл район.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 25-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионалы. Информастыг үндүрүлге. 9.10 — «Анычорукчулар клубу». 10.10 — Конфликтиая ситуация». Ураи-чечен телефильм. 2-ги серизы. 11.15—11.25 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Социалистиг чурттарның док. фильмнери: «Тракия — плодородная земля» (БУР), «Знакомтесь: Познань» (ПУР), «Пана и я» (ЧССР), «Морской музей в Ростоке» (ГДР). 15.15 — Делегей конкурстарының лауреады Т. Федькина (фортепиано) ойнаар. 15.45 — «Орбиты космические и земные». Док. телефильм. 16.45—«...Он алды болган оон улуг назы». 17.30 — Тываның Күрүвеии «Саян» ыр болгаш танцы ансамблиниң концерти. 17.55 — Кижи болгаш хоойлу. 18.25 «Скальпель и фрески хирурга Юдина». Эртем-шептереледиг фильм. 18.45 — Бегүн делегейде. 19.00 — Айтырыглар —дилээшкиннер —шинтирлер. ССРЭ-ниң харылзаа министри В. А. Шамгин, Центросоюз даргазы М. П. Трунов, ССРЭ-ниң Күрүлгаының социал айтырыглар болгаш чурттакчы чонуун катышкан кадзынының начальниги В. К. Москаленко, РСФСР-ниң чонуун амыдырал хандырылга министри И. Г. Дуденков, РСФСР-ниң чурттарга-коммунал ажыл-агыйының министри В. И. Попов киржир. Дамчыдыларны политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенский чорудар. Чапсарда (20.30) — ССРЭ-ниң улустарының ырлары болгаш танцылары. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Моцарт». Алды сериялыг ураи-чечен телефильмниң баштайгы киргүзүү (Франция, 1982 ч.). 1-ги серизы. 23.00 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионалы. Информастыг үндүрүлге. 23.15—23.35 — Бегүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —«Калуга. Века и часы». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Информатиканың болган саналга техниказының үндезиннери. 9 класс. Эртем болуп информатика болган оон сорулгалары. Информатика болган саналга техниказы. 9.30 — Немец дыл. 10.05 — Музыка. Э. Грит — «Пер Гюнт», 10.35; 11.35 —Ниити биология. 9 класс. Ч. Дарвинниң үзел-бодалының тургустунгаиы. 11.05 —«Өг-бүле болган школа». Тележурнал. 12.15—И. А. Крыловтуң баснялары. 5 класс. 12.40—13.00 — Бойдус. 4 класс. Бистиң планетавыс — Чер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильмнер программазы. 18.35 — «Школа реформазы — боттанылыышкында». Чайгы күш-ажыкчы семестрнин түнелдерингге хамаарыштыр дамчыдылга. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Аъдил төвүү». Программада: «Кедээ ажыл-агый дугайында допчуулал». «КАИ экраны». «Бистиң почтавыс». Медээлер. 19.45 —Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улускар, чаштар!». «Зеленый кузнечик». Мультфильм. 20.20— «Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 20.30 — Ю. А. Жуковтуң беседазы. 21.00 — «Ye». 21.30—22.45 — «И образ мой представает тебе...». И. С. Тургенев. ССРЭ-ниң улустуң артистери Е. Образованың болгаш А. Поповтуң киржилгези-биле фильм-концерт.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

агаар

Бөгүн республикага шокар будуттаар, биче чаъс чаар. Сонгу-барыын чүктеп хаттың күжү секундада 3—7 метр. Агаарның температуразы дүне 0—5 градус чылыг, чамдык черлерге 1—6 градус чедир соор. Хүндүс 14—19 градус чылыыр.

Кызылга биче будуттаар, чаъс чагбас. Дүне 0—1 градус, хүндүс 16—18 градус чылыг болур.

Кино

СЕНТЯБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Счастье по случаю» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Новосибирский цирк» 9.30, 11.00, 15.00, 20.30, «Сын полка» 13.00, «Укрощение строптивого» 16.40, 18.35 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Даки» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакциязының адрези: 667000. Кызыл. Шетинин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийн аммырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; колхоз ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солуп келбейн барганда 2-32-75 телефоннар болгаар.

Солуп неделяда 6 катаа үнер.

Чагаг № 3128.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Шетинин болгаш Кравченко-кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00219

Туварлыг
арга-хөмүн
библиотека
им. А. О. Тумата

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 223 (12923) | 1985 чылдың сентябрь 26, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЛЕРЖЕ КИЧЭЭНГЕЙ САЛЫР

Бүгү чүрттаазы-биле бир дөмей, бистиң республиканың профтехучилищелерин ортумак кылдыр эде тургускан болгаш ында көдээ ажыл-агый, тудуг, үлетпүр талазы-биле дөртен ажыг мергежилге оолдар, кыстарны өөредип турар. Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында он бир муң ажыг ажылчын кадрларны белеткээн. Республиканың улус ажыл-агыйынга ажылдаар мергежилдиг ажылчыннарга хереглеп чыл санында улгадып орары билдингир.

Тыва АССР-ниң социал-экономиктиг хөгжүлдезин улам дүргедир талазы-биле СЭКП ТК-ниң бо чылын хүлээп алган доктаалынга холбаштыр республикага хөй санныг социал-культура объектилерин кылырынга ажылчын кадрлар биске улам хөйү-биле негеттинер. Профтехөөредилге системазын дамчыштыр ук ажылчыннарны белеткеп алыр ужурлуг. Он ийиги беш чылда үстүнде системаны дамчыштыр 15 муң ажылчыннарны, чыл санында үш муң кижини доостуруп үндүрер ужурлуг. Амгы байдал-биле алырга, чыл санында 1,5 муң хире, харын-даа оон эвээш кижини бистиң профтехучилищелеривис доостуруп турар.

Чаа өөредилге чылы эгелээн амгы хүннерде профтехучилищелерде ниити байдал кандыг болуп турарыл? Сургуулдар четчелээрининг планын моон мурнунда чылдарга бодаарга, бо өөредилге чылында чүгээр чоруткан-даа болза, Балгазынның, Ак-Туругнуң профтехучилищелеринде сургуулдар чыылдазы ам-даа четче эвес болуп турар. Чаа өөредилге чылынга белеткелди чамдык училищелер, ылаңгыя Чадаананың № 6 училищези багай чоруткан. Сентеп кылыр ажылдар чоокку хүннерге чедир уламчылап турар. Ак-Довуракты № 3 училищезиниң общежитиезин хаап каан. Сургуулдарны колдуунда чоок девискээрден чыып алган-даа болза, ниити чуртталга чери өөредилге чылынга белеткеттинген болур ужурлуг.

Сургуулдар ортузунга өөредилге-кижизидилге ажылын чеднишкинниг чорудар, чаа өөредилге чылын организастыг эгелээр турбуже, чамдык училищелерде байдал мындыг дүвүренчиг болуп турары черле таарымча чок. Чамдык училищелериң удурткучуларының удуртур кадрларының турум эвес болуп, солчуп турганындан, азы оларны чогумчалыг шилип тургуспаанындан ажыл суларгай болуп турар.

Профтехучилищелерге бижыглаан бааза бүдүрүлгелер школа реформазында көрдүнгенин ёзугаар материал-техниктиг баазаны бижыглаарынга, септелге-дерилгени чорударынга боттуг дузаны көргүзер турбуже, бо бүгү саазын кырында артып турар. Түс черлерде партия, совет органнар база-ла чогуур кичээнгейни кошкадып, бо бүгүнү доктаамал контрольга тургуспаанындан мындыг четпестер уламчылап турар.

Сески классты чаа дооскан оолдар, уругларга оларның өөренип, чурттаарынга бүгү-ле чүүлдердер таарымчалыг, оларны училищеге инжиктирип арттырарынга чогумчалыг болуру мырнай албан. Ниити чуртталга чери-даа, өөредилге кабинеттери, мастерскаялар-даа уругларны баштайгы базымнардан сонуургадыр, чаа, көрүштүг, чараш, таарымчалыг болурун чер болганга чедип алыр ужурлуг.

Бааза бүдүрүлгелер-биле училищелериң харылзаазы ук бүдүрүлгелер дугайында тускай дүрүм ёзугаар боттанмайн турар. «Тыва көдээ тудуг», «Шагонартыжстрой», «Тыва тудуг» ышкаш улуг трестер, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкын бааза бүдүрүлге болур ужурлуг керээ ёзугаар хүлээлгелерин багай боттандырып келген. Сургуулдарга ажылдаар чер-лер тускайлаары, оларның практиказын программа ёзугаар боттандырары багай чорун турар. Келир үениң ажылчын кадрларын баштайгы базымнардан-на өөредилгеге хандыкшыдып, практиктиг ажыл-херектерни харыысалга-биле көөрүнге чанчыктырар апаар. Келир үениң ёзулуг төлептиг ажылчын салгалы шак ынчан үндезилеттинип тыптыр.

Профтехучилищелерниң сургуулдарының идейполитиктиг, мөзү-шынар, интернационалчы база күш-дамыр кижизидилгезинче кичээнгей кажан-даа кошкаш дивес ужурлуг. Хостуг үе-шактың чогумчалыг организастаары, бот-тывынгыр ураң чүүлдү, күш-культураны болгаш спортту, техниктиг чогаадылганы сайзырангайжыдары чугула. Үлегерлиг, бижыг сагылга-чурум каяа-даа негеттинер. Сургуулдарның боттарының бот-идепкейин бедидери, ВЛКСМ комитеттериниң ролюн эң көскү болдурары чугула.

Бо бүгүнү чедип алыр болза, профтехучилищелер сургуулдары үе-шагын хилис эрттирип, кичээл шактары үзүп, харын-даа корум-чурум алдап чорбас болгаш училищелериң ат-алдары-даа бедирийик. Сургуулдарның эң чоок кижизи — түс-түс бөлүктерде оларның мастерлери. Олар сургуулдарны чүгле күш-ажылга чаңчыктырып өөредириңге эвес, харын хамаатты мөзүге, амыдыралчы идепкейлиг турушка, чараш аажы-чаңга, ёзулуг төлептиг мөзү-бүдүшке хевирлеп кижизидеринге дагдынык-чылар болур ужурлуглар.

Республиканың улус ажыл-агыйынга мергежилдиг ажылчыннарны белеткээриниң чугула баазазы — профтехучилищелериң хүн бүрүдеги ажыл-херектериче сагыш салыышкынны кошкатпазы база бир чугула айтырыгларның бирээзи.

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫНГА— ТЕМП БОЛГАШ ШЫНАР

КЫЗЫЛ ТУКЧУГАШТАРЛЫГ МУРНАКЧЫЛАР

Бии-Хемде «Хадыңа» совхозтуң төп шанында дүшкен чаа дүжүттүң тараазын арыгларында ажылдап турар Анна Бичө-ооловна Иргекпенге, Тамара Мыныоолга, Көкүү Бичө-оолга КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАРНЫҢ ТУГУН «Шын» солун бөгүн тураскаадып көдүрүп тур.

Мурнакчы шаң ажылдакчылары тараа арыглаар онаалдазын доктаамал ажыр күүседип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Оларның кижи бүрүзү хүнде 15 тонна тараа арыглаар тургаш, 30 тонна чедирип, ийи норманы күүседип турар.

Тараажылар! Доозукчу чылдың дүжүдүн чидириг чок ажаап алырынга чангыс шакпаа халас эрттирбес, грамм тараа-даа чидирбес дээш бүгү күштү мөөкнеңер!

Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтуң Чинге-Даг бригадазының чер ажылдайчылары бо хүннерге чедир 808 гектар кызыл-тасты, 150 гектар суланы тавычалай кестирген. Тараа культураларын ажаап алырында 6 жатка ажылдап турар. Чаа дүжүттүң тараазын чидириг чок ажаап алыр дээш социалистиг чарыш тараажыларның ортузунда каяларган. Чарыштың түнелим беш хонуктап үндүрүп турар.

Хөй чылдарда чер ажылынга ажылдап келген хоочун комбайнер Ким-оол Делгер оглу Владимир Делгер-биле хүнде 12,4 гектар черниң тараазын кестирер планның онаалдазын доктаамал ажыр күүседип, хүнде 15—20 гектар черниң тараазын ажаап ап турар. Эрткен беш хонуктарда адашкылар 109 гектар черниң тараазын ажаап, чарышка типлекчи болган. Комбайнерлер Степан Бичө-оол, Даржай-оол Давзалай ЖБН-6 деп жатка-биле тараа кестирер нормазын ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар.

Ажаалданың мурнакчылары К. Делгер, В. Делгер, С. Бичө-оол, Д. Давзалай оларга совхоз директиязы, партком болгаш профэвилел комитеди шилчиир ыымпелдерин тывыскан. Мурнакчы тараажылар социалистиг чарыштың түнелиин үндүрген хураага чүве чугаалаваш, моон сонгаар-даа бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, дүжүт ажаалдазын кыска хуусавада, чидириг чок чорударын аазаваш, бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган.

Чаа дүжүттүң ажаалдазыбиле чергелештир бригаданың ажыл-ишчилери күскү чер андырылгазын чогуур хуусавазында чорудуп, келир чылдың дүжүдүнүң магадылалында шалыпчы ажылдап турар. Механизаторлар Шактар-оол Саая, Тыртыйбан Бюрюкей күскү чер андырылгазында ажылдап турар механизаторларның кызымак ажылының түнелинде ам безин 1300 гектар черни курук-туруп андырган.

Доозукчу чылдың дүжүдүн ажаап ап турар тараажыларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Бригаданың хову турлаан чогуур үезинде септээш, орун-дөжектү четчелээн. Екатерина Менге баштаан поварлар тараажыларга амдаанныг чемнерни белеткеп берип турар. Тараажылар чурттаар оран-савының одалгазында ажылдап турар одакчы Лангаа Билчей, чунар-бажын ажылчыны Кара-кыс Чопаа онаашкан ажылын ак сеткилдиг күүседип, мактаалыг ажылдап турарлар.

Д. ДАРМАЖАА.

Бо хүннерниң хаймышкынныг ажылжинниң төвү болу берген калбак делгем Межегейниң шыыаларында ажыл хайныышкынныг. Ында кызыл-кызыл тараа комбайннары ажындырып чоруп турар. Вячеслав Бады-Хөө, Хүлер-оол Оюнчуң болгаш оон-даа өске чөөрби ажыг комбайнерлериниң башкарган техниказы чыттыр кестирип каан тарааны бастырып турар. Дүжүттү чидириг чокка, кыска үеде ажаап ап, шаңнарже чедирер ажылдар бо хүннерде ында улам күштелген.

ЧУРУКТА: Танды районда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң механизаторлары бастырган тараазың урдурып тур.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ 40-ГИ СЕССИЯЗЫНГА

Э. А. ШЕВАРДНАДЗЕНИҢ ЧУГААЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе КНО-нуң Кол Ассамблеязының 40-ги сессиязының эвелчеглиг хуралынга сентябрь 24-те үүве чугаалаан.

Хосталтага ынак улустар герман фашизмин болгаш япон милитаризмни чылча шапкан тиилелгеден, делегейниң ийиги дайыңы доозулгандан бээр дөрт он чылдар эрткен деп, ол чугаалаан. Каттышкан Нациялар Организациязы дөртен чыл дургузумда догуинап турар, оон тургустунганы Улуг Тиилелгениң ёзулуг түнели болган, ынчаарга чаа дайынмарны болдурбазынга боттарының идегелдерин улустар оон ажыл-чорудулгазы-биле хөй талага холбаштырган.

Ол эрткен үе дээрге, делегей дайынмары чок дөртен чылдар болган дээрзин сеткилдин улуг ханышкыны-биле бөгүн чугаалап болур.

Быжыг тайбыңга эң-не улуг идегелдер чавырлыышкынының демдээ-биле төөгүге кирген 70 чылларда тыптып келген. Политиктиг болгаш идеологтуг соруулгаларны дайынның дузазы-биле чедип алыры ядролуг үе чылда болдуруп болбазын, чамдык күүнелериниң өске күүнелерден, бир социал системаның өске системадан шериг күүзүүнүң талазы-биле артык күштүг болуруун чедип алырынче утпаанган политиканың ужурдурум чогун, айыылдыын инитизи-биле хүлээп көргеин чавырлыышкынның үндезини болган.

Социалистиг дем каттыжылгазының чурттары, өскедав хөй күүнелер чавырлыышкынның архитекторлары болгаш инженерлери болганынга чоңгаарланыр эргелиг деп, ССРЭ-нин делегациязының баштыны айыткан.

Ынчалзажок чавырлыышкынның политиказын кажанда деткиивээн, а оон эң чугула чаалап алышкыннарын амгы үеде узуткаарын ораладжып турар күштериниң хөделиишкиннери 70 чылдарның төнчүзүнде — 80 чылдарның эгезинде делегейге база катап идепкейжий берген. Оон түнелинде делегейге харылзаалардың системазынга хөй чүүлдер үредилген, дайын кыжаныышкыны шынгызы-биле улгатканын.

Ядролуг боо-чепсектериниң эндере бүдүрүүшкүүмүүң күштелгенин, чаазы-биле дагын өөскээнин болгаш улам-на кедерээнин эң-не айыылдыг деп санап турар бис. Боо-чепсектериниң эндере бүдүрүүшкүүнүң космос делгеминче контроль чок, чайлаттынмас характерлиг болу бээринің ядоп айыылы тургустунуп турар. Ол дээрге кедиинде барып — ядролуг халапче орук-тур.

Чер-черде чөрүдээлерниң чаңгызын-даа таарыштыр шиитпирлээри, дайын талазыбиле дүшкүүрлүг чоруктуң чаңгыс-даа одаан өжүрери сеңгу үеде чедип алдынмааны дүвүрээшкинни болдуруп турар. Ол-ла үеде «чер-черниң» колдуунда чарлаттынмаан дайынмарның чалбыыжыга он-он, чүс-чүс мүң кижилер эрттенин өлүп турар.

Боо-чепсектериниң эндере бүдүрүүшкүүнүүң чаңгыс-даа эвилчээн Совет Эвилели эгелеп көрбээн. Боо-чепсектериниң кайы-бир системаларын өске таланың ындыг системаларынга үүле харыы кылдыр — бодувустуң айыыл чок чоруувустуң дугайында дүрүм ёзугаар сагыш салыышкыны, инитизи-биле делегейниң айыыл чок чоруунуң дугайында сагыш салыышкынны илергейлевишаан, тургузуп турар бис.

Делегейниң янзы-бүрү районнарындан түс черлерниң месилдежишкинние р и н и н кыптыгып, өөскүн турары Совет Эвилелиниң буруузу эвес-тир. Кандыг-бир үүреге «бурууллуг» болган болзувусса, ол дээрге, үүле империализмниң кыжаныышкынына таварышкан улустарның, бүрүн эргезин болгаш бүгү-ниитин хүлээп көрдүнген эргелерин кызаткан күүнелериниң талазынга кезээде туружуп келгенивис болгаш туружудаа турарывыс-тыр.

Делегей харылзааларының амгы кризистиг байдалы дээш харыысалга күүнелерниң өске белүүнге — Американың Каттышкан Штаттарынга, оларның чоок чамдык эвилелчилериниң онаажып турар. Ам үүле кургаг черип, бистиң делегей океанын болгаш агаарын эвес, харын-даа космос делгемин хаара тутканын чаа дайын программалары — оларның программалары-дыр.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының, дайын айыылын болдурбазының оруктарын дилеп тыварын өске күүнелер-биле харылзааларывыска кол үүгүн кылдыр чайгылыш чокка санап турар бис. М. С. Горбачевтуң Франциянга ааи-чорук кылып, сентябрь 24-те Москвада чедип келгеи.

Аэродромга оны СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ниң секретары Е. К. Лигачев, СЭКП ТК-ниң секретары К. В. Русаков, албанның өске-даа кижилери уткаан.

(СЭТА).

МОСКВАГА КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ниң чалаанның ёзугаар Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Чингиие секретары Я. Кадар кайыралдыг ажылчын ааи-чорук кылып, сентябрь 24-те Москвада чедип келгеи.

Аэродромга оны СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ниң секретары Е. К. Лигачев, СЭКП ТК-ниң секретары К. В. Русаков, албанның өске-даа кижилери уткаан.

(СЭТА).

„Тиилелге" совхозта

БЕШ ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕН

⊙ 1691 тонна эътти, 4620 тонна сүттү, 130,1 тонна дүктү саткан.

⊙ Чыл төнчүзүнге чедир 200 тонна сүттү, 50 тонна эътти күүнеге садар.

Мал ажылының продукциязын күүнеге садарының беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунуң коллективи күш-ажылчы чедишкинниин дугайында рапорттаан. Беш чылдың эгезинден бээр 1691 тонна эътти, 4620 тонна сүттү, 130,1 тонна дүктү саткан.

Совхоз бүдүрүлгезинин бүгү адырларының ажылчыннарының, специалистериниң мергежилин, ажылга ак сеткилдин, бүдүрүлгени интенсификастаарының аргаларын оларның доктаамал тып келгени чедишкинниин үндезинин болган. Чер болгаш мал ажылының эона системазын билдилиг неперететкени, коллективтиг керээ, техниканы ажыттаарының, септээринин болгаш кадагалаарының депшилгелиг аргалары чедишкиннерин хандырган.

Мал ажылын улам ыяй хөгжүдериниң быжыг үндезинин совхозка оң бирги беш чылдың эгезинден бээр тургускан. Хой болгаш өшкүүн, ыыстыг бода малдың баш саны өзүлделиг болган, продуктулуу бедээн.

СЭКП-ниң XXVII съездиниң төлептиг уткуур талазы-биле «Торгалыг» совхозтуң болгаш Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының патриоттуг эгелээшкинин «Тиилелге» совхозтуң ажыл-ишчилери ийин-биле деткээн болгаш бо чылдың төнчүзүнге чедир 200 тонна сүттү, 50 тонна эътти күүнеге планнан ажыр садарын шиитпирлээн.

Бистиң корр.

БҮРҮНҮ-БИЛЕ АЖААП АЛЫР БИС

Бригадавыс күскү дүжүт ажаалдазынче сентябрь эгезинде долу күш-биле кирген. Кампанияның баштайгы хүннеринден-не тура-соруктуг ажылдап кирдивис. Оон бир кол чылдагааны — боттарывыстың күжүвүс-биле бүгүле аргаларны үндүрүп тургаш тарып, өстүрүп алган дүжүдувустуң чидириг чок ажаап алыры. Бо чазын бистер 2220 гектар черге «Саратов-29» сорттуң кызыл-тазын чаштырган бис. Оон чайгы ажаалдазының технологиязын шын сагып, өй-шаанда суггарып, чемнишчидип келгенивистен дүжүт эрткен чылдарныындан элээн бедик болуп турар. Бо хүннерге чедир 900 ажыг гектар черниң тараазын ажааган. Оон бир гектарындан-на ортумаабиле 25 центнер дүжүт алдынган.

Бисте мактаныптар чүүлдер эвээш. Ынчалза-даа ажылдың харыысалгалыын билип, таарымча чок, берге байдалдар турза-даа, болдунар-ла бүгү чүүлдерни кылып турар бис. Шөлдерде тарааның үнгени чаңгыс аай эвес, чамдыызының тараазы ам-даа бышпаан, а чамдыызының— шөляде чыдыпкан. Бо чылын тараа культураларының дүжүдүн ажаап алыры белен эвес боон турар. Ынчалза-даа бистиң тараажыларывыс аңаа ундаравайн, харын-даа бар арга-дуржулгаларын ажыглап, удам күжениишкиниг ажылдап турарлар. Чижээлээрге, бир диликтиң тараазын безин бышканнап ажаарынга таваржып турарлар. Чүге дээрге, тарааның үнгени чаңгыс диликтеке безин чаңгыс аай эвес. Ол чорук хөй үени чидирип, артык шүүделдерни болдуруп турар. Ынчалза-даа бистиң комбайнерлеривис кол чүве эки шынарлыг хөй дүжүттү алыры дээрзин эки билирлер. Ынчангаш дүжүт ажаалдазын шөлдерни хүн бүрүде хайгаарап тургаш, хынамчалыг чорудары чугула боон турар. Бо хүннерге чедир кескен тараавыстың 656 гектарын дорт, 308 гектарын тавычалай кестирип ажааган болгаш 755 гектар шөлдүң тараазын бастырган бис.

Шаңга дүжүрген тараалармы арыглаваш, Кызылдың сайгарылга баазазынче чүдүрүп чорудуп турар. Ол ажылда Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазының он бир машиназы болгаш совхозтуң беш машиназы быжыглаттынган. Ынчалза-даа техниканың долу ажыглалын чедип алыры болдунчаа эдикчи-мастер кирип алыр ужур биске таварышкан. Ам техниктиг ажаалда машинавзы шөлдерде комбайнарны эргип, кезип, эдиишкиннерни дарый кылып берип турар.

Бригаданың кежигүннери — ажылынга кызымак, эш-өөрүнге кичээнгейлиг кижилер. Олардан совхозтуң хоочун комбайнери коммунист Александр Черменёвту, аныяк механизаторлар Виктор Ондарны, Александр Чекулаевти маңаа адаары күзенчиг. Олар онаалдазын доктаамал ажыр күүседип келгениер. Александр Черменёв бригаданың партбөлүк организакчызы хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип, чаңында эш-өөрүн бедик дүжүттү ажаап алырынче организастап турар. Социалистиг чарыштың түнелдерин он хонуктап үндүрүп турар бис. А. Черменёв биле В. Ондар ажаалда эгезинден тура тустуузунда 300 ажыг гектар черниң дүжүдүн ажааганы дээш ам тракторларында ийи-ийи сылдыстарлыг.

Бригаданың кежигүннери эртен эртедем эгелээш хүнде-ле он дөрт-он беш шак ажылдап турар. Оларның ажылдап чурттаарынга таварымчалыг байдалдарны турлагда тургусканы ажылдың бүдүрүкчүлүүн, шынарын бедидеринге ажыктыг. Олар чугула кампания-биле чергелештир шөлдерни келир чылдың дүжүдүн өстүрериңге база белеткеп турарлар. Амга чедир 1550 гектар черниң андырылгазын чоруткан, күскү чер андырылгазының үшкү эвлээн эгелээн. Шөлдерни савандан арыгларын база утпайн турар бис. Ону чорударынга бир звенону быжыглаан. Звено кежигүннери «К-700», «МТЗ» маркадыг ийи трактордуг, бир стогомёттуг. Дүжүдү ажааттынган шөлдериниң саванын удаштыр-ла арыглап, бөлүп сараттап чоруурлар.

Ынчалза-даа үрединге ангылап тараан шөлүвүстүн тараазы арай бышпаан. Ынчангаш үредин бөлеткеп уруп алыры бистe ам-даа эгелээн. Ол бистн дүвүредип турар. Ындыг-даа болза бодувустуң үредиңивис-биле хандыртынып алырывыска бүзүрээр бис. Ол шөлүвүс бистиң кол хайгаралывыста, дүжүдүн соок дүшпээнде ажаап ап болур аргавыс бар деп санап турар бис.

Бистиң «Көк-Тей» совхоз тараалаң эвес. Ол өстүрген культураларын ажаагаш, мал чеминге ажыглаар. Ынчалза-даа бистиң тараажылар чылдың-на шынарлыг тарааны ажаап ап, күүнеге тараа дужаарынга үлүүн киирништирип келген. Бо чылын базала тараавыстың дүжүдү багай эвес болуп турар болгаш ону күүнеге дужаары-биле өске ажыл-агыйга орнаар арга бар. Ынчангаш дүжүт ажаалдазын бедик темпилиг, шынарлыг чорудар дээш олче кичээнгейни моон-даа улгаттырар ужурлуг бис.

Ю. МОЛОТИЛКИН,
трактор-хову бригадазының учётчик-агроному.
Кызыл район.

Тараажыга сөс

ЭРТКЕН АЙЛАР ЧҮНҮ КӨРГҮСКЕНИЛ?

Кызыл хоорай Советиниң сессиязындан

Улус депуттарының Кызыл хоорай Советиниң он тоску чыыжының үшкү сессиязы болуп эрткен. Анда влеткелдя хоорукүүсном даргазы Д. Л. Тимней кыпган. Депуттаттар он бирги бештиң соолгу чылының эртнең сес айларында хоорайның бүдүрүлгелериниң, үдүртүларының болгаш еске-даа коллективтеринге чеденшиккинерни анализтеп.

Бо чылдың эрткен айлары хоорайның ишчилериниң төөгүлүг болган деп сессия, га демделеттинген. Ажылгы ишчилер СӨКП ТК-ның болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалынга соруң кирип, боттарының бүгү аргаларын болгаш күрлавырларын СӨКП-нин XXVI съездининиң, ТК-ның оон даразыындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче угландыр, ган.

Бодуюн кол киҥэнгейлиг хоорай Советиниң күскускомуглуг үдүтүрүн, тудугуун, амыдырал хандырылгавының, улус середилгезиниң болгаш культура албан черлериниң ажылын сайгырадырынче, ниитиниң корум-чурумуун камгаларынче, организас-масселыг ажылды күштелдиринче угландырган. Хоорайның үлетүүр продукциязының бүдүрер болгаш сайгарар даалгазын ажыр күүседкен, кол фондуларды эвээш эвести ажылгаан, а автотранспорт чүүк сөөртүлезинин планын ажыр күүседкен, чонның ачы-дуза чедирилгезининг даалгаларын чедиишкинниг боттанып турган.

Сессиялардың белеткээринде, ону эрттиреринің талазы-биле айтырыгларны үеинң иелгдезии ёзугаар шиитпирлеп турар. Күүскомнуң, доктаамал комиссияларның, депуттаттар белүткериниң хураллардыҥ ангы-ангы айтырыглары шиитпирлеп келген, оларның ажылы эки түнелдерин берип турар. Хамаатыларның чагаалариче болган бирдиргишкинниҥ кичээнгей улгаткан.

Хоорай Советиниң доктаамал комиссияларының составында депуттаттарның 92,5 хуузу кирип турар. Кол киҥэнгейни олар шиитпирлер күүседзевинче, килиҥетсиниң ажылынче углап турлар. Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнары, камналга тәлазы-биле даалгалар, медицина, садыг, коммунал база амыдырал хандырылга айтырыглары — киҥэнгейниң төөгүден үнмейн турар.

Соңгукчуларның чагыгларының күүседзеп, депуттатарының соңгукчуларны хүндээп соңгукчуларны дээп ап турары, хамаатыларның сананнарын, билдиришкинниерин сайгарары, соңгукчулар мурнуҥа отчёт бээр болгаш еске-даа чугула ажылдарны депуттаттар белүктери кылып турар. Олар хоорай Советинде дерт. Олардың шүдүргү ажылының түҥелиндже соңгукчуларның чүрттап турар черинид ажылын сайгырадырынче, ниитиниң корум-чурумуун камгаларынче, организас-масселыг ажылды күштелдиринче угландырган. Хоорайның үлетүүр продукциязының бүдүрер болгаш сайгарар даалгазын ажыр күүседкен, кол фондуларды эвээш эвести ажылгаан, а автотранспорт чүүк сөөртүлезинин планын ажыр күүседкен, чонның ачы-дуза чедирилгезининг даалгаларын чедиишкинниг боттанып турган.

Сессиялардың белеткээринде, ону эрттиреринің талазы-биле айтырыглар шиитпирлеп үеинң иелгдезии ёзугаар шиитпирлеп турар. Күүскомнуң, доктаамал комиссияларның, депуттаттар белүткериниң хураллардыҥ ангы-ангы айтырыглары шиитпирлеп келген, оларның ажылы эки түнелдерин берип турар. Хамаатыларның чагаалариче болган бирдиргишкинниҥ кичээнгей улгаткан.

Хоорай Советиниң доктаамал комиссияларының составында депуттаттарның 92,5 хуузу кирип турар. Кол киҥэнгейни олар шиитпирлер күүседзевинче, килиҥетсиниң ажылынче углап турлар. Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнары, камналга тәлазы-биле даалгалар, медицина, садыг, коммунал база амыдырал хандырылга айтырыглары — киҥэнгейниң төөгүден үнмейн турар.

Соңгукчуларның чагыгларының күүседзеп, депуттаттарының соңгукчуларны хүндээп соңгукчуларны дээп ап турары, хамаатыларның сананнарын, билдиришкинниерин сайгарары, соңгукчулар мурнуҥа отчёт бээр болгаш еске-даа чугула объектилер ажыллалга кирбээн. Арыглал тудуглариның, боду агар коллективниң тудуу доозулбаан. Бо талазы-биле хоорайның сентелге-тудуг эргелелиниң четпес ажылын депуттаттар шыҥгыы шүүгүмчүлээн.

Транспорт бүдүрүлгелери бригада керээнин кошкак шиитээдип ап, автомашиналарны ажыглаарының коэффициентизин бедитпейн, кывар-чаар материалдарның камналгазын чедип албайн турар. Пассажир АТБ-ниҥ адрезинге шүүгүмчүлеп улуг болган. Автобустарның тимчээшкин графизин сагывас чорук ыяа бар. Ведомстволарның автобустарын пассажир аргыштыҥарымга ажыллаарын кошкак боттандырып турар.

Сессияның киржикчилери хоорайның садыг хандырылгазында, ниитиниң чемнелгезинде, чонның амыдырал хандырылга бүдүүрлеринде четпестерге доктаваннар. Бо черлерниҥ үүдүртүкүлары чүрттакчыларга барган болурунуң дешпилгелиг арганы кошкак шиитээдип ап, садыг турар бараанчарның шынарын контрольдавайн турарын шүүүмчүлээн. Ол шыкаш столовая-ларда, складтарда, магазинерде чүдүрер-дүжүрер ажылдарны механизаставайн туурар. бараан-материалдыг үнелиг чүүлдериниң будун-бүүрүн турарын хандырып, хандырылганның культуразын бедидери дээш шыкаш чугула сорулгалар багай күүсеттинип турар.

Хүниүң чугула айтырыы — камналга болгаш хумагалал чүрүмүн күүседир талазы-биле сорулгага депуттаттар доктаваннар. Чылдың эрткен сес айларында чижеглөр одаар чүүл камналгавының планы 20 хуу, цементниң камнарының — 14 хуу, дилиг материалдарын— 24 хуу, автомобиль дугуйларын — 50 хуу күүсеткен. Дыка хөй бүдүрүлгелерде, организацияларда болгаш албан черлеринде камналга саны ажыттынмаан. А чыл төнер четкен, социалистиг хүлээлгелерниҥ күүсездезин түҥнээр уе чоокшулаан. Од шыкаш ажыл шагының чидирии база дыка хөй черлерде бар. Эш М. С. Горбачевтуҥ «Камналга чүрүмү — бистиҥ байлак чүртталгавыстың оруу, сорулгалардан артык сорулга, ниити партияның, бүгү чоннуҥ херээ» дээн айтышкынын шүдүргү күүседир ужуруур бис дээрзин сессияга демделгээнер.

Кызыл хоорай Советиниң он тоску чыыжының үшкү сессиязында чаагайкыдыгага болгаш ногаанчыдыга айтырыын база депуттаттар чүгаалажын кергеннер. Олар найысыладдың доктаамал хоорай-ның кол санитар эмчизи В. М. Губареваҥ, № 3 школаның башкызы С. Н. Аракчаа, улус судунуҥ даргазы Р. В. Цыканова, даараныга фабриказында техниктиг контроль киидизинии контролёруу Р. Б. Монгуш болгаш ескелер-даа берген санаалынга бо чылды чедиишкинниг доозар, СӨКПнин XXVII съездизини телеппит үткүүр дээш түс-түс колдуктивтеринге канчаар ажылдап турарын демделеишкеен, эртекен сес айларда чедиишкинниерине, четпестерине доктаваннар.

Д. ИРГИТ.

ОРУЛГА ӨСКЕН

УКРАДИН ССР. «Витаминниг бар», «Молочная», «Кофейня» деп чарлалдарга Львов хоорайда чүрттакчылар шагдала чаҥчыга берген. Элэктрпес суксунналыг шафолерни болган барларны чүрттакчылар калбаа-биле ажыглап турар. Ниитиниҥ чеменнилге будүүрүлгелери соктарны, кат-чимистерни, сүттен кылган чүүлдерни чедиишкинниг садыглап турар. Львовтуҥ ажлчылары, бичии уругларлыг херээжен чон, студенттилер, туристер ниитиниҥ чеменнилге черлериниҥ ачы-дуза чедирилгезин бедии-биле үнелеп турар. Ниитиниҥ чеменнилге черлериниҥ орулгазы база өскен.

Б. КРИШТҮЛДҮҢ фотоаз. СЭТА-ның фотохрониказы.

МАЛ АЖЫЛЫНДА ЧЕТПЕСТЕР ХӨЙ

Бай-Тайга районнуҥ «Тээли» совхозунуҥ малчымнары, мал ажылының түскей эртемнигнери бо чылын багай эвес ажылдап турар.

Совхоз бо чылын 100 башка онаштыр 82 хураганны, 62 бызаанны, 74 кулунну камгалап алган.

Он дөрт малчын 100 баштан 85—108 чедир аиай-хураганны камгалап, доруктурган. Хойжулар Сенден Оюржак 100 хойдан 108 хураганы, Чорбаа Хертек — 104-ту, Сандүү Салчак 100 өшкүден 100 аиайны камгалап алган, районда эң эки көргүзүүлерлиг болуп турарлар.

Ыяангыл Найырал салбырының (эргелекчини аныяк коммунист Сенчи Хертек) малчыиарының, саамчыларының күш-ажылчы чедиишкиннери көй болуп турар.

Коммунистиг күш-ажылдың комсомолчуланыктарының Оюр-Хавак сүтбараан фермазының коллективи чайгаздашкыны эки эрттирип турар. Саанчылар тыва уксалыг инектеи күнде орутумза-биле 6—7 литр бирги сорттуг сүдүи саап ап, күрүнеге дужаап турар. Олар он бирги беш чылдың соолгу чылының планыи хуусаадан эрте күүседиптеринге бүзүрелиглер.

Хойжу бригадалардан Найырал салбырыиың Шатта хойжу бригадазы (бригадирни Константин Ховчуп) 100 башка онаштыр 85 хураганны камгалаан ап, социалистиг чарышка бирги черии алган. Кызыл-Даг салбырыиың Кудукта Данил Салчакка удурткан хойжу бригадазы 100-тен 80 хураганны алган, ийнги черде үнген. Үстүүде адаанывыс хоочуинардан ангыда, сөөртүлге ажыыи муриикчыларның саны өзүп турар. Олардың чылгычы Игорь Күжүгет, сарлык кадарчылы Александр Адаевс, саамчыларлар Лидия Чорбаа, Рита Кымзай-оол, Полина Сонам дээш ескелер-даа хамааржыр.

Бо чылын Оюр-Хавак сүтбараан фермазы, Шаттың хойжу бригадазы, мал чеми белеткээр бригадалар, Кызыл-Даг салбырының Сарыг-Хаяда өшкү, Кудукта хойжу бригадалары бот-орулга-чарыглалыг бригада керээнинбиле ажылдап турар. Оон-биле кады совхозта шупту бригадалар чек системаныиче шилчээн. Күш-ажылды мынчаар организастаарывыиың дешпилгелиг ангыдар шиитээдип, ажылгап эгелээнинден совхозтуҥ көргүзүглери эрткен чылдың бо үезинде турганындан эки болуп турар. Оон ангыда түскей эртемнигнериниҥ болгаш малчынарының, саамчыларының, сакманчыларының ажылга ботхарыысалгазы бедээнии база айытса чогуур.

Совхоз кыргылда, чууданы моон мурнунда ийи салбырга ацы чорудуп турганда бо ажылдарга хөй чарыглалдар болуп турган. Бо чылын кыргылдаиы, чууданы чаҥгыс Кызыл-Даага организастаан. Ол чорук малчынарга-да, ана ажылдаар кижилерге-дээ таврымчалыг болган. Оон совхозка орулгалыг болганын совхозтуҥ специалистери демделээн. Кыргылданы кыска хуусаада чорудуп, июль 5-те-ле хооскан. Совхоз 10135 хойну, 3148 хураганны кыргаан, 20 тонна ажыг дүктү кыргын алган. Бир башка онаштыр 1 кг 800 грамм дүк алдынган. Бир өшкүден 1 кг 300 грамм дүктү кыргылыр тургаш, 1 кг 400 граммны кыргын ап, колдуунда ошкү дүгүидеи совхоз 253 муң рубльдиҥ ырыг орулгазын алган.

Совхозтуҥ специалистери, малчынарга эки ажылдаанын үстүнде фактылар көргүзүп турар-дыр. Ынчалзадаа чыл планнарын хуусаа бетинде долдур болгаш ажыр күүседир дээш ам-даа кызаа чогуур үүлдер хөй. Совхозта төрүүр мал планны чедир күүседтинмейн келгеи. Кызыл-Даг салбырының өшкү бригадазы чаш мал төрү алыр планын эрткен-даа, бо-даа чылын күүседткеп. Бригада 100 өшкүге онаштыр 40 бээми четпес аиай алган. Чаигыс чижек: кадарчы Кадыг-оол Адыгбай 310 өшкүзүидеи 27 аиай алгамы канчап-даа таварышпас. Ынчаиган, оиу мал ажылындан үндүрген.

Мал продуктуларының ботүнези улуг. Дыка хөй малчынар планныг онаалалдарын болгаш социалистиг хүдээлелериниҥ күүседип шыдавайн турар. Малдың өлүрү, чидер чоруу, самчылдалы хөй болуп артпышаан. Өрелиг киижилер совхозта хөй.

Ук ажыл-агыйда 400 ажыг чылгы бар. Ол хиреде аътты транспорт кылдыр ажыглавайн турар. Оиу күрүнеге-даа сатпас, бе сүдүидеи амдынныг хынык-даа кылбайн турар, моон соңгар чылгы малды ажыттарыи эдс көөрү чугула.

Күрүнеге садын турар малдарның семиртилгези, оон деиниҥ чогуур нетелдеге четпеё. Мал ажылында отчёт-учёт куду деннедге. Совхоз малчынарыиы түскей хептерниле хандырбайн турар. Бо четпестерни дарый чабладыр хемчеглерни алза чогуур.

Ам совхозтуҥ малчынарының мурнуҥа кылып чорудар ажылдар эвээш эвес. Ниитиниҥ малын кыштап хураачгай ажыраар дээш, аиаа белеткээл ажылдарын кончуг ыянамчаыг чорудар ужуруг.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылының планнарын кусса бөтүмде чедир болгаш ажыр күүседир дээш, бүгү бар арга-күралдарлардың долу ажыглап, партияның XXVII съездиниҥ күш-ажылчы белеткээр ужуруг үүкүүр дээш ажылдарыи совхозтуҥ малчынарының мал орулгазы ол.

С. ИРГИТ,
«Шынын» корр.

ЧОЛААЧЫЛАР— ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫНДА

Беш чылдың доозукчу чылының дүжүт ажаалдазы хүн келген тудум хөй күштү болгаш техниканы ыыаар угдаарын неген, үлам шапкынчыл турар. Тараажылар, механизаторлар-биле кады дүжүт дээш демиселде чүсчүг чолаачылар болгаш септехникилер эрес-шудургу ажылдап турар. «Тыва автотранс» каттыжышкынының автобүдүрүлгелериниҥ чолаачыларының база бо чымыштыг ажылда киржип турар.

Бо чылдың май айда-ла каттыжышкынга дүжүт ажаалдазының үезинде сөөртүлгелерге белеткелди контрольдаар талазы-биле оперативтиг белүткү тургускан болгаш автоажыл-агый бүрүзүнге ыядыг бүдүрүмнүг сөөртүүлүн, оларны удуртуруи кол инженерлерге даскаан. Автомобильдерниҥ, автопоездларның, кожуулариың белеткелиниҥ талазы-биле даалгаларны ажыл-агыйлаарга берген турган. Ол шыкаш автомастерскаларны, агрегаттар септелгезин организастаарлыкый даалгаларны бердинген, ол езугаар белеткел ажыыдары чогуур хуусаалаарында кыыдынган.

Дүжүт ажаалдазынга Кызыдың чүүк сөөртүр № 1, 2 автобүдүрүлгелери эки белеткенгеи болгаш ол АТБ-лерден 40—70 автомашиналар совхозтарда доктаамал ажыддап турар. Ниитиниҥ-биле каттыжышкынның автобүдүрүлгелери дүжүт ажаалдазынче болган еске-даа сезонныг кодзо ажыл-агыйлаарынче 150 автомашиналарны чоруткан.

Оруң-транспорт озал-оңдаан болдурбазының немелде хемчеглери, машиналарны кодзо ажыл-агыйлаарынга таврыштыр дериирии чогуур үезинде кылган. Кодзо ажыл-агыйлаарында киржип турар чолаачыларга эвечеглөр болгаш хоиук даалгаларын берген, тараа болгаш силос массавын сөөртүрүнге телевириниҥ тарифтерии база таныштырган.

Оруң-транспорт озал-оңдактарын болгаш тараанын, еске-даа продукцияның чидириглерии болдурбазының талазы-биле каттыжышкынының, КАИ аябанының болгаш «Тыва оруң тудуг» эргелелиниҥ төлөөлекчилери киргеи. Кыыал-Даг салбырының ешкү бригадазы чаш мал төрү алыр планын эрткен-даа, бо-даа чылын күүседткеп. Бригада 100 өшкүге онаштыр 40 бээми четпес аиай алган. Чаигыс чижек: кадарчы Кадыг-оол Адыгбай 310 өшкүзүидеи 27 аиай алгамы канчап-даа таварышпас. Ынчаиган, оиу мал ажылындан үндүрген.

Мал продуктуларының ботүнези улуг. Дыка хөй малчынар планныг онаалалдарын болгаш социалистиг хүдээлелериниҥ күүседип шыдавайн турар. Малдың өлүрү, чидер чоруу, самчылдалы хөй болуп артпышаан. Өрелиг киижилер совхозта хөй.

Ук ажыл-агыйда 400 ажыг чылгы бар. Ол хиреде аътты транспорт кылдыр ажыглавайн турар. Оиу күрүнеге-даа сатпас, бе сүдүидеи амдынныг хынык-даа кылбайн турар, моон соңгар чылгы малды ажыттарыи эдс көөрү чугула.

Күрүнеге садын турар малдарның семиртилгези, оон деиниҥ чогуур нетелдеге четпеё. Мал ажылында отчёт-учёт куду деннедге. Совхоз малчынарыиы түскей хептерниле хандырбайн турар. Бо четпестерни дарый чабладыр хемчеглерни алза чогуур.

Ам совхозтуҥ малчынарының мурнуҥа кылып чорудар ажылдар эвээш эвес. Ниитиниҥ малын кыштап хураачгай ажыраар дээш, аиаа белеткээл ажылдарын кончуг ыянамчаыг чорудар ужуруг.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылының планнарын кусса бөтүмде чедир болгаш ажыр күүседир дээш, бүгү бар арга-күралдарлардың долу ажыглап, партияның XXVII съездиниҥ күш-ажылчы белеткээр ужуруг үүкүүр дээш ажылдарыи совхозтуҥ малчынарының мал орулгазы ол.

С. ИРГИТ,
«Шынын» корр.

Тараанды ажаан алыры-биле чергелештир картофельди чидирит чоока ажаан алырынче сагыш салын турар болгай бис. Ол ажылга Кызыл хоорайда өөредилге черлериниҥ студенттилери, харын-даа школачылары идепкейлиг киржип турлар.

ЧУРУКТА: Кызылда садыг баазазының картофельди арыглап савалап турар үезиндеги.

О. ОНДАРНЫҢ фотоазы.

ӘӘЛЧЕГ ҮЛҮҮНДЕН ХӨЙНҮ

«СӨКП-нин XXVII съезжаниге —шалынчы 27 декада» деп кыыгырыглыг чоруктаа киржишпээн. Чадаанаиың хлеб заводунуң Мария Селиповна Кара-Салга удурткан эдлүзиниҥ ишчилери будүүрүлге онаалдазын боттандырарынга соруккуу ажыыдап турар.

Чижээ, әәлчег бо чылдың сес айларында 111,5 муң рубльдиҥ булочка ыыларын будүүрер турган, а әәлчег ол онаалдадын 1316 рубльдиҥ продукциязын хөйнү будүүрген. Ында Татьяна Павлова, Шончуумаа Монгуш олар будүүрүлгениң муриикчыларының мурнуку одурүүнүң киржип турлар.

А. ДОҢГАК.
Чеөн-Хемчик район.

Камналга—өзүлдениҥ курлавыры

ЭНЕРГЕТИКА БОЛГАШ КАМНАЛГА

Бистиҥ чүрттувус — сайзырагай үлетүүрүүр улуг күүрүнелериҥ аразында бодумуу бөйүүг күрлавырларывыс күсели-биле одаар чүүл болган энергия талазы-биле бодун бүрүн хандырымыш турар кара чаҥчыл күүрүне. Ынчалзаокол оларны кадыг тыварывыҥ болгаш энергия кылдыр хүүлдураривыҥ үнеи ам-даа улуг болуп артпышаан.

Энергия камналгазының стратегиязының оиза ужуруҙузалыр боон турарывыҥ ужуру-даа ында, делегейниҥ хөй-хөй чурттарында оиу улам чиик үнелиг энергияның «үшер дөзүү» кылдыр көрүп турар.

Энергия камналгазының айтырыларын тодаргай угланымышкынныг чорударывыҥ чаа чижээ кылдыр одалга энергетиктиг күрлавырларының камналгазының «Энергия» деп комплекстиг программазын киирип болур. Ол болаа Ленинградтың экономиктиг районунуң үлетүүр будүүрүлгелерии, амыдырал-чурттаачыга ажыл-агыйның хаара тудуп турар. Ол программада алырлар аразының-даа база деиискээр аайының-даа эрге-ажыктарын чогумчалыр эки кылдыр дүүштүргеи. Маиаа черчер Советтеии идепкейлиг роль-дуг боон турар.

Оиу девискээр байдалы-биле бо кеер чорук ажылды организастаарын болгаш контрольдаарын ажыиддер ергелыыдан ангыда, энергетиктиг күүселериии таврыштыр хаттыштыр ажыглаарының кусели-биле одаар үүлдүүн чарыглалын эиээжедир, бир будүүрүлгениң энергизиын ескө будүүрүлгелерге аза амырыиай хензир.

Прокат будүүрүлгезиигө энергия чарыгдалын 80 хуу чедир чиигедир арганы бээр каиы үзүктел чок эзилдирери шиикаи, энергия камналгазының технологиязының арга-методун будүүрүлгее дыка оожум шиигөөрии ап турар.

Амдыызында адырларга хамаарышкан айтырыглар дугайында чугаа чорун турар, мичалзажок шуптузуига хамааржыр ниити технология база бар. Оон чижээиге чылыг будүүрерии хамаарыштырып болур. Бөгүи чаҥгыс аай калориилиг 400 миллион ажыг тонна одаар үүлдүү ол сорулгага чыглап турар болгаш оон барык-ла кезик хиреэии ажыктыы эвээш котельиая-печкалыг дериилгелерге одаа турар.

Чүртта киидыг дериилгелиҥ саны он-он миллион чедии турарын барымдаалаваш, чоокку үеде энергия камналгазының оң улуг курлавыры — оон чылчымыыя ажыктыын бедиилери чугула боон турар.

Амгы үеде делегейниҥ хөй-хөй чурттарында дериилгелерге чавыс температуралыг ийнги энергия курлавырларын массалыг хемчеэлге бүдүрүп база ажыглап турар. Бажыыиарның болгаш тудугларның агаар үндүр тырттар чылыг иасостары ол дээрге, бөттарының тургузуунуң болгаш ажылдаар принциииии талазы-биле соодулга машиналарыиа демейлешкек болза-да, оларны соодулгага эвес, а объектилериии чылыдарыига хөрек боон турар.

Кызыгаарланчак кылдыр ажыглаттыынар рекуператорлардан чылыг иасостарының ылгалы үл дизе, оларны 60-80 градуз ашпас температура мегеттинер кандыг-даа черге ажыглап болурунда. Ынчангаш оларны ажылларының аргалары ажжок улуг.

Дериилгелииниҥ орииуига кылдыгаи хевирлериие бодаарга, чылыг иасостары бирги энергиины 20-деи 70 хуу чедир камиап алыр, ол болза он-он миллион хей тоика одаар үүлдү камиап алыр арганы боор. Оон-биле кады олар агаарны хирлендирбес, оларны ажылгаиыидан ацаа ажылдаар иижилериин саиы кызырлыр. Чылыг иасостарының ажылдаарынга колдуунда-ла одаар чүүл иегеттинимес, а электри энергиизын ажыглаар, оиу чедирии алырының үнези дыка чиик.

Чылыг иасостарын ажыглаары ажгы үеде энергия камналгазының бир эң улуг перспективтиг угленышкыны доозии үстүиде чугаалаттыигаи бүгү үүлдер уңдезиики берип турар. Элээи каш чурттарыиың специалистери чоокку 10-20 чылдарда чылыг иасостар массалыг-биле ажыглаттыиарыидан аигыда, чылыг хандырылгазының системазыига кол чернн эдлээр үжүрдүг деп саиаи тургар.

Чылыг иасостарының талазы-биле чамдык ажылдар эиие баштай бистиҥ чуртувуска кылдыиган болза-да, оларның хөгжүлдеии амдыызында телевидедиҥ болгаш элээи каш тургузуулгаларның шеиеде шиичилелдериии чедиишкииниҥ үезиидө чорун турар. Оон ангыда чылыг иасостарының эң тарымчалыг хевирлери болгаш конструкциялары ам-даа тодаратгыимаан, ажыглавраның хемчээли болгаш перспективалары илергейлеттинмээи.

Энергия камналгазының айтырылары ведомстволар аразынга-даа база күрүнеге-даа улуг ужур-дузалыг боон турар. Ынчангаш практика кырында энергия камналгазының талазы-биле ажылдың ажыктыы ажылдап турар ажырының азы будүүрүлгеиии экономиктиг факторларыдан улуг хемчээлии-биле хамааржыр. Ынчалзажок энергия камналгазының техниказии иеитередириичe киизэигей салын турар.

Кандыг-даа будүүрүлгее энергия камналгазының техниказын шиигээдип алырының ажыктыы дериилгелерге болгаш курлавырларның камиаттынгап ортээиге капитал салыыышкыиары-биле тодаргайлаттынар, оларны колдуунда-ла будүүрүлгеде күштүг боп турар тарифтериии дузазы-биле үнелээр, ол кергүзүлер чүгле улуг ажылагыйныыи ажыктыын долу кергүзээр эвес, ведомстволар аразының эрге-ажыын бодаар чорукту кызыгаарлаарынга, энергия камналгазының политиказын чедир үнелеее чорукту болдурбазынга идиг боор.

Будүүрүлгелерге энергия камналгазының техниказын дам ажыктыг чорукту келир үеде алыр болгаш ону шиигээдириие эрлежок чугула материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларыиы бо күмиерде өскээр чарыгдарды база-ла ону ажыктап өгелеерии сладдарып турар. Ол чүүлдөлерии ийи арга-биле: экономиктиг талазыига — ииити акша-хереигиден чүгле энергия камналгазыига хереттиигериии тускайлап берип турган, организастыг талазыига — энергия камналгазының тодаргай хевирлерии ажылдап кылып база боттанарыын турган шиитпирзэар ужуруг.

Әртем-техниктиг дешпилгеии дүргедедир айтырыглар талазы-биле СӨКП ТК-га болган чөчүлеп хураага будүүрүлге-эчастогу бүрүзүиге эң эвээш чарыгдалды үндүрүп турган, харын-даа ол чоика эң хөй экономиктиг ажыкты ап болур ыидыг звеэиову тодарадыр херек деп демделээи. Камналга чуруму — бистиҥ байлажшылывысче оруң, бүгү сөөртүлгелиҥ эң чугулазы ол дээрзиии дугайында билиишкии совет киижи бүрүзүиүи медеревиие сиймикиеи турар ужуруг.

В. ПРОЦЕНКО,
техниктиг эртемнериии доктору, профессор.
(«Правда» солундан).

ЧЕР ИШТИНИҢ БАЙЛАКТАРЫ

«Уташ болгаш маска-биле» деп геологтарның шаанда бээр лозунгу ам-даа чугула ужур-дузалыг болуп турар. Маска чүтле чепсек-херексел эвес, харын-даа геологтарның демдээ болуп турар. Электроинуг саналга машиналары болгаш космостуң спутниктери геологтарның дузалакчылары болуп бергеш. Черниң казер байлаам дилеп тывырыга физиканың, электрониканың, механизмның, математиканың болгаш еске-даа эртемнериниң эң чаа чедимишкиннерин ажыглап турар. Социалистиг чурттарның сентябрь 24-те Москвада ажыттынган геофизиктиг XXX делегей симпозиумунуң программазы ол дугайын тодаргай бадытканы.

Симпозиумунуң ажылының үезинде геофизика аппаратуразының делегей делгелгезин база Москвада ажыткан. Амгы үениң приборлары-биле кады геологтарның масказын шыда делгээн. Симпозиумуның киржикчилери геофизиканың чүтле амгы байдалын эвес, харын-даа моон соңгааргы сорулгаларны чугаалажып көөр. «XXI чүс чылдың эгезинде разведка-шинчилел геофизиказы» деп теманы симпозиумуң хүн айтырыында бара киргеш.

Геологияның дүрүм ёзугаар хей түүлдери болгаш болуушкунары бүгү-шинги характерлиг. Шынчаш янзы-бүрү чурттарның геофизиктериниң эртем болгаш будүрүлге дуржулгазы, чаа идеяларын ажыдышкынарын солчуру эргежок чугула. Ындыг ергазы симпозиум бээр. Оон ажылынга социалистиг чурттарның 600 ажыг будүрүлгечилери болгаш эртемденнери киржип турар.

— Геологтарның делегейде профессионалдыг эң улуг коллективи бистиң чуртувуста тургустунган. Совет геофизика эң-не мурнакчы туруштарны эзлеп турар,— деп, ССРЭ-ниң геология министриниң ораалакчызы, симпозиумуң орг-комитединиң даргазы Р. А. Сумбатов чугаалаан. Электроразведкиниң методу делегей практиказында эң-не баштай бисне ажылдан кылган болгаш кадбаа-биле сайзыраткан. Минералдыг чиг эттиг шинчилээриниң ядрогеофизиктиг методтарын Совет Эвилелиниң база ажыглан турар. Кольский чартык ортулукта эң-не ында орулгашкиннерни боттандырган. Улуг базынышкынарга болгаш ведерге изиитке ажылдап шыдаар ергалыг приборларны 12 мун метр хаяк черде ажыглап турар.

Атом-шыкаа сейсм хевирлиг «Горизонт» деп шинчилел станциязы — совет специалистериң сөөлгү чугула чогаадылгаларының бирээзи. Ол станция болгаш еске-даа установкалар, приборлар геофизиктиг шинчилелдерни бедик шынарлыг чорудар ярганы бээп турар.

Социалистиг чурттарның эртемденнери болгаш конструкторлары-биле кады чогаадылгалар база чугула ужур-дузалыг. Чижээ, Совет Эвилелиниң болгаш Венгрияның «Видеотон» фирмазының эртемденнери болгаш конструкторлары геофизиктиг саналга төөвү дем-биле тургусканнар. Чаа аппаратураларны ГДР-ниң, Чехословакияның болгаш социалистиг еске-даа чурттарның геофизиктери дем-биле чогаадып турар.

Барыын Сибирьниң нефтьгаз комплекизин улам ыкай хөгжүдүп-биле холбаштыр геофизиктериниң мурнунда харымсалгалыг улуг сорулгалар туруп турар. Геофизиканың улуг үш каттыжыышкынары, күчүлүг саналга төөвү Тюменьде ажылдап турар. Ол регионга эртем болгаш будүрүлге адырларын улам-на сайзырадыр сорулга салдынган—деп, Р. А. Сумбатов демдеглээн.

Геофизиктериниң ажылының ажыктыы приборлар-биле оларның хандыртынган деннелинден дыка хамааржыр. Шынчаш Киевте болгаш Алма-Атада заводтарны чаартып дерилир. Башкирияга болгаш Новосибирск областа чаа будүрүлгелериниң тудуун эгелээр. Геофизиканың эртем-техниктиг базазын бышыглап турар.

Геофизиканың адырларының талазы-биле улуг чедишкиннер симпозиумуңг киржикчизи чурт бүрүзүнде бар. Социалистиг чурттарның геофизиктиг XXX делегей симпозиумуң чедишкиннерин улам-на көөрдедириге калбак аргаларны ажыдар.

Л. ЧЕРМЕНКО.
СЭТА-ның корр.

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ 40-ГИ СЕССИЯЗЫНГА
Э. А. ШЕВАРДНАДЗЕНИҢ ЧУГААЗЫ

(Төнчүүү. Эгези 1-ги арыында).

Ол болза, чамдык барыын европейжы чурттарның девискээрлеринге ортумак ыраашылдыг америк ядролуг чепээн тургузары-биле холбаштыр Европага бистиң харыы хемчегеривисти улам ыкай боттандырып чорударын тур соксатканывыс болур.

Ол болза, ядактың сөөлүнде, ядролуг каңдыг-даа чавылдырышкынны чорударын соксатканы болур.

Ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле Женева чугаалажыышкынарының эгезинден бээр бистиң чуртувус бот-боттарының аразында харылзаалыг ол айтырыгларга үндезин шинчилеринге чедип алыр бижыг туруштарлыг. Чугаалажышкынарның чаа, ээлчээнде совет делегация улуг курлавырлыг, хемчээли улуг, ырак сорулгалыг саналдарлыг келген.

Бистиң бодалывыс-биле алырга, космостан согуг бээр чепсекти хоруур дугайында болгаш ядролуг боо-чепсекти ёзулуг хамызы-биле кызырар дугайында дугуржулгаларны чедип алыры эң ажыктыг түңнелдерин бээр ужурлуг.

Боо-чепсекти өндере бүдүрерни соксадырына хамаарышкан айтырыглар талазы-биле Совет Эвилели хей салдарны идип үндүрген. Оларның хемчээли ядролуг шеңелделерни соксадыры-биле кады ядролуг болгаш химиктиг чепсекти, аңаа боо-чепсекти болгаш чепсектиг күштериниң санын кириштир хаара тудуп турар. Совет Эвилели, мурнукузу мыкаш, ядролуг чепсек чок зоналарны, химиктиг чепсектерден хостуг зоналарны, янзы-бүрү районнарга тайбынның зоналарын тургузар дугайында саналдарны шинтпирлин-биле деткип, шериг-далай ажылчорудулгазын болгаш далай боо-чепсеен кызыгаарлазары дээш туржуп, массалыг узуткаашкынның каңдыг-даа чаа чепсектерни тургузарынга бажыы-биле удурланып турар.

Бүгү азы амгы үениң барык бүгү регионалдыг үекүлеженишкиннерни чөптүг таарыштыр шинтпирлээриниге политиктиг платформалар бар ийикпе, азы ажылдан кылырының чадазында турун турар деп, оон ыңай Э. А. Шеварднадзе айыткан. Таарымчалыг чугаалажыышкының механизмнерни бар азы оларны тургузун ап болур.

Бүгү талааларның эргеажыктарын хоойлу ёзугаар барымдаалап турар ыңдыг шинтпириниң — Чоокку Чөөн чүк айтырыын шинтпирлээринің кол хемчээлдерни шагда-ла тодаратпынган. Ол дээрге болза, 1967 чылдан бээр Израильдың эжелеп алган бүгү девискээрлерни араб күрүнелерге дедир эгидип бээри, Палестинаның араб улузуның бодунуң хамаарышпас күрүнезин тургузарынга эргезин боттандырып чорудары, Чоокку Чөөн чүктүң бүгү күрүнелериниң, оон иштинде Израильдиң, тайбынның болгаш айыыл чок чоруктуң байдалдарынга чурттаар эргезин хандырары-дыр. Ынчаар таарыштыр шинтпирлээриниң дугайында чугаалажышкынарының механизмни шадда-ла саналдаан — ол дээрге бүгү сонуургалдыг талаларның киржилгези-биле, оон иштинде Палестинаны хостаарының организациязы-биле кады, а ол ышкаш еске күрүнелериниң, оон иштинде ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың киржилгези-биле КНО-нуң камгалалы-биле Чоокку Чөөн чүк талазы-биле делегей конференциязы-дыр.

Төп Америкада байдалды таарыштыр тургузарынга чугаалажышкының механизми принцип ёзугаар бар, ону Латин Америк чурттары боттары тургускан. Ол — контадор болүү-дур, оон-биле чоокта чаа чамдык мурнуу америк күрүнелер эп-сеткил каттыштырганнар. Кондаторларның ажылдан кылганы тайбың Актызының телевилели база бар. Ону ол кавыжык күрүнелери болган улустары, оон иштинде империалистиг агрессиянның чепсээ угланган Никарагуаның чаза болгаш улузу калбак-биле деткип турар. Кондатор балүүнүң күжениишкиннерин КНО-нуң деткинри, Төп Америкага тайбыңчы эвес, а бодунуң тергинделин катап тургузарынче чүткүп турарларының удурланышкынының ажын эртеринге дузалаары чугула.

Бир эвес империалистиг күштериң холгаарлап киржири чок кылгаш, Кинр Республиканы хамаарышпас, тускай догуиаан, чангыс аай болгаш бүдүн-бүрүн девискеерлиг күрүне кылдыр хүлээп көөрүн бажыы-биле барымдаалап көөр болза, Кинр айтырыын берге байдалдан база үндүрүн ап болур.

Афганистан дугайында туңай чугаалаайн. Ол чуртту долгандыр турун келген байдалды политиктиг таарыштыр шинтпирлеп база болур. Ону кылырынга афган улуотун бодунуң амыдыралын бодунуң күзелин ёзугаар тургузуп алыр ергезин хүлээп көөрү. АДР-ниң ыштикт керектеринге боо-чепсектиг болгаш еске кандыг-даа холгаарлап киржирин соксадыры херек. Кажан ыңдыг холгаарлажышкынынар соксаанда, ону катаптаазының магадылалы бар апарганда, ынчан Афганистандан оон чаваа-биле дугуржулга ёзугаар совет шериг контингентизин үндүрүп болур. Политиктиг таарыштыр шинтпирлээшкин кайы хире дүрген чедип алдынар болдур, ынчан бүгүдеге улам ыкы болур.

Вьетнамның, Лаостуң болгаш Кампучияның саналдары Мурнуу-Чөөн Ааның бүгү чурттарының аразында, ылакгыя АСЕАН чурттарының болгаш Индий Кыдат күрүнелериниң аразында чаагай кожа-делбээ харылзааларны тургузарынга политиктиг эки байдалды тургузуп турар.

Керейин тайбың каттыштырарынче угланган, Мурнуу Көрейден бүгү даштыкы шеригларин үндүрүнүн политиктиг эки байдалды тургузуп турар.

Көрейин тайбың каттыштырарынче угланган, Мурнуу Көрейден бүгү даштыкы шеригларин үндүрүнүн политиктиг эки байдалды тургузуп турар.

Афганистан дугайында туңай чугаалаайн. Ол чуртту долгандыр турун келген байдалды политиктиг таарыштыр шинтпирлеп база болур. Ону кылырынга афган улуотун бодунуң амыдыралын бодунуң күзелин ёзугаар тургузуп алыр ергезин хүлээп көөрү. АДР-ниң ыштикт керектеринге боо-чепсектиг болгаш еске кандыг-даа холгаарлап киржирин соксадыры херек. Кажан ыңдыг холгаарлажышкынынар соксаанда, ону катаптаазының магадылалы бар апарганда, ынчан Афганистандан оон чаваа-биле дугуржулга ёзугаар совет шериг контингентизин үндүрүп болур. Политиктиг таарыштыр шинтпирлээшкин кайы хире дүрген чедип алдынар болдур, ынчан бүгүдеге улам ыкы болур.

Вьетнамның, Лаостуң болгаш Кампучияның саналдары Мурнуу-Чөөн Ааның бүгү чурттарының аразында, ылакгыя АСЕАН чурттарының болгаш Индий Кыдат күрүнелериниң аразында чаагай кожа-делбээ харылзаалары тургузарынга политиктиг эки байдалды тургузуп турар.

Бир эвес империалистиг күштериң холгаарлап киржири чок кылгаш, Кинр Республиканы хамаарышпас, тускай догуиаан, чангыс аай болгаш бүдүн-бүрүн девискеерлиг күрүне кылдыр хүлээп көөрү бажыы-биле барымдаалап көөр болза, Кинр айтырыын берге байдалдан база үндүрүн ап болур

«БОРИС ГОДУНОВ»

ЧУРУКТА: спектаклийниң автору болган тургускан режиссер С. Бондарчук.

С. МЕТЕЛИЦАНЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Өг-бүле болгаш уруглар

КАНЧААР КИЖИЗИТСЕ ЭКИЛ?

Уруглар кижизидилгезинге өг-бүленің, ада-иениң роюн шынап-ла улуг. Оон дугайын кым-даа билир. Ада-не уругларынга үлегер-чижек болбушаан, оларның аажы-чанымның хевирлеттиметиринге дорт салдарлыг. Уруглар улуг улустуң сөс-домаан дыннаары, чагыг-сүмезин күүседири мырынай-ла албан түүл деп санаар ужурлуг.

Ким-бир кижиниң мөзү-бүдүжүнүн дугайында чугаалаар дээш болза, черле томаанының кижи, эптиг-эвилең, дузаргак, биче сеткилдиг, бодүүн, төлептиг деп чон мактап чугаалажырын билир бис. Шагдан бөөр-ле мындыг турган. Кижиниң бүдүш чогун чугаалажы бергенде: туразы улуг, тоор түвези чок, улуургак, мең-не мең дээр дижир болгай.

Кижиниң аажы-чаны, мөзү-бүдүжү төрүттүүпүн келбес, өг-бүлеге уруг бичии турда, оон аажы-чаны, мөзүзү ада-иезиниң кижизидилгезинден, оларның үлегер-чижезинден хевирлеттинер. Барык дөртен чыл чыгыы уруглар-биле ажылдап келдим. Уругларны-даа, ада-иелерииде хөйүү-ле көрүп келдим. Кандыг уруглар турбас дээр. Бирги класска 40 уруг келген болза, оларның аажы-чаны, школага белеткели шупту чаңгыс ай эвес, ангы-ангы болур болгай. Бичии кижилер-биле таныжып ап, ада-иелери-биле чугаалажып, өредилгени болгаш кижизидилгени каичаар чедиишкинниг чорудуп болуруи чижеглеп планнап алыр. Шынап-ла, кижи бүрүзүнге-ле тускай хамаарылга негеттинер болгай. Ада-не-биле харылзаа кончуг чугула. Өг-бүледе байдалы бир кескү черни ээлээр.

Черле алызындан мөзүлүг, бичеэзинден-не төлептиг уруглар база хөй болбайн каичаар. Ол дээрге ада-иениң кижизидилгези, эки түвеге чайчыктырып өредип каапы болур ужурлуг. Бодумнуң өреникчилеримниң аразында ам эмчилер апарган Ооржак Уранаиы, Салчак Саяанаы, алдарлыг сээичы Алдын-кысты, тудугжу Кан-оолду, башкы Викторияны, ам школамның үстүкү класстарында өренип турар Аратты, Чеченаны, Орланиы дээш өскелериидаа оларның бүдүштүг, сагыш човаңгыр, дыннаңгыр, өредирге бичии-даа хала чок чоруу дээш эки сеткилбиле сактып чоруур мен.

Бичезинден-не сөс дыннавас, содавчы-даа, чок-ла болза кортук чаңныг уруглар тургулаар. Аажы-чанда четпестер каичап тыптып келирил? Кижизидилгеден.

...Бичии Хеймер-оол угбазын бо-ла мзырыптар. «Ынчанмас», «хоржок», «аарый бөөр» деп соксадырының оруунга, ону чаптап, күштүүн кайгап, улуг улус хей-аът киирер турган. Амыраан Хеймер оон чүгүрүп чоруткаш, кырган-авазының арныи дырбактай каапкан... Хеймер-оол ынчаар-ла өг-бүлезинге бодундан улуг кижилерни коргудуп, турамык өзүп келген. Школага өөренн бергеш, ол чаңнын уламчылап, өөрүн бичии чүве дээш-ле, аарый бөөрии тоовайн, тутканы-биле тутсуптар болган. Ол каржы аажы-чаны-биле сөөлүнде барып кем-херек үүлгеткен. Ону танныр-биле улус мынчаар чугаалажырын бо-ла дыннаар мен: «Ада-иези арага-дарыишпес, ажылынга кызымак, мөзүлүг улус болгай. Кымны дөзээн төл дээр, силер». Ада-не боттары-даа кайгаам орар.

Черле ынчаш, улуг-даа, бичии-даа өреникчилериниң арасында чокшур чорук хей. Сегиржип алган соонда, кижи чарбас болза, мырынай кедергей апдар. Бир өзүрик содавчының үжүн аныяк, өртем-биллиглиг оол буруудуг болуп артканын көрдүм. Тура-соруктуг аныяк кижи үндарап мунгараашкын чокка чурттаалганың оруун чаңгыс-даа чамдык баспайн, ажылдап, чурттап чоруурун улуг өөрүшкү-биле хайгаарап чор мен.

Бичии чажындан хевирлеттиген каржы чаң бүгү назыда артып каап болур. Соңгаар улуг хоорайларда өөренип турар бистиң тыва студентилеривистиң чамдыктары чыглы бергеш, бо-ла чокшу бөөрии эмчи институдунуң башкызы кижи чугаалаарга, дыка-ла човадым.

Оорланырының эгези база өг-бүле кижизидилгезинден укталыр. Бир чижекти киирейн. Ону ам сактып келдим. Маажык чараш оолчугаш чүве. Аваазы оглунуң чаражыңга чоргаарланыр. Оглу чүнү көзей-дир, ону ыяап-ла күүседир дээш мырынай хилинчектеии бөөр. Оглу бичииде ону эдертип алгаш, эжиниң бажыңынга келген. Маажык бичии ойнаар машинаны көрүп каап салдынмайн барган. Өске кижиниң чүвезии чөпшөөрел чокка албазын аваазы оглунга чугаалавааи. Харындаа чанып чоруптарда: «Оглум бичии ойнаш, эртен экеп берээн» дээш аваазы кымдан-даа чөпшөөрел харыңны дынмавайн, алгаш чаныпкан. Машинаның чогун өөрү ыяап чыдып калган. Маажык кады ойнап турар өөрүшүк ойнаарактарын хунаар, оон кедерезе, чажырыптар апарган.

Школага өөрени бергеш, өөрүшүк демир-үжүүн мырынай арттырбас, бо-ла алган болур. Бодундан бичии уругларның көпеези былаар. Маажыктың алыскак-чиксек чоруу — оорлаарының эгези болган. Эскертимээн чаңгыс сөстен чаазы үнгеи.

Улугну улуг дээр, эптигзолдек, хүндүлөөчел чорук бистиң ада-өгбелеривистен бөөр туруп келген чаагай чаңчыл. Ол чаңчылды салгалдан салгалче дамчыдылга чамдыкта четпес болуп турарының чижектерии школага өөренип кирип турар уруглардан эскерип болур. Уруглар улуг-биче улус-биле меңдилежии билбес, оларны аңаа чаңчыктырарынга үе херек апаар боор-дур. Чүгле бодунга хамаарышкан кижилер-биле меңдилежир кылдыр ада-иелери өөредип турары ол бе? Хүндүлөөчел чорукту чүгле бодунуң таныры-биларын кижилерге хамаарыштыр боттандырар ужурлуг чүве дээр болза, ол шын эвес, уругларга ону ада-иелер хеннинден чаңчыктырар болза эки. Уруглар кижизидилгезинии талазы-биле ада-иелериң школа-биле харылзаазын күштелдирер дугайында школа реформазында айтып турза-да уруглар кижизидилгезин чүгле школаже чүүй каар хөөннер бар. Ада-иелер уругларының чүгле бижир оналгазын мелдүк-калдык хынаар, башкының уруглардан негелдезии күүседириие уруг-дарымнга дузалашпас, оларны-биле чугаалашпас болгулаар. Ынчап кээрге уруг боду ада-иениң дузазы чокка негелдеии күүседип шылаваспаа болгулаар.

Сентябрь эгезинде өөредилге номнарын үлөөш, даштап кызытқышыл кылып алырыбиле ийи хонук даалга бердим. Үжен кижиден үш кижи ада-иелериниң дузалашпаанындан даалгазын күүсетпейн келгеннер. Ада-иелер уругларынга номнарга каминыг болурунга өөредири чугула. Бичии оолдар, уругларның чүктеп алган ранецтерин тонтап көрүнер. Амдыгында чаа, чараш. Бир каш хонук эрткенде көөр болза, чамдыктарының хирден оңу безин таныттынмас, чүүш-бааның сөстер бижин каап болур. Ада-иези эскербейн эрттирипкени ол. Чараш чүвени чарашсынып, камнап-хумагалап адырээр дугайында чагыг-сургаалды берип турар чүве болза, «тураскаал» бижирн чок турар ийик. Найысылалдың Ленин кудумчузунда кодээ ажыл-агый техникумунуң ниити чуртталга бажыңының кырында бедий берген турар калбак ханада 15—20 хире кижиниң ат, фамилияларының эге үжүктерии оюп бижин каапы дыка ыракган кестүп турар. Ындыг «тураскаалды» демир-оруукка чорун тура бүдүрүлге бригадаларының чамдык кежигүннери оюп каапын база кердүм. Тускай ортумак өөредилге черинин сургууулу болгуже чедир безин шак ындыг багай чаңчылыш ам-даа уламчылап чоруур чаржынчыгбайлар-дыр.

Бистиң республикада школачылар болгаш аныяктар ортузунда ниитиниң корумчурумун үрээр, кем-херек үүлгедир чоруктар бар болуп келгенин чажыт эвес. Кижизидилгенин частырыгларындан шак ындыг чоруктар болу бергилээрии чамдык чижектерден база көрдүвүс. Ону болдурбас дээш чүнү кылза эки болуруул? Уруглар кижизидилгезинге, ада-иениң, өгбүленің харылсаалгазы кайы хире улуг дээрзинин дугайында солуи арнынга чугаалажып, арга-дуржулгадан солушсувусса деп бодалдыг мен.

А. АЛДЫН-ООЛ.
Кызылдың № 2 школазының эге классе башкызы, ССРЭ-ниң улустуң башкызы.

Мораль темазынга

УНЕЗИ ЧОК «ТУРАСКААЛЧЫГАШТАР»

— Тураскаал бүрүзү-ле үнелиг. Улуу, бичези-даа кандыг-бир ужур-утказыг дээрэи билдингир. Ынчалзада мырынай үнези чок «тураскаалчыгаштар» база бар болгулаар-дыр — деп, кожа базып чораанын эшке чугаладым. Кижим «Азиянын төпү» деп каан магазыг чараш тураскаалче көргеш, сээн оондаа кандыг болду дээнзиг, оон чоогунда янзы-бүрү чечектерже, иогаан терекгерже бодалын утландыра берди ышкаш.

— Бүзүревес болзунза, толаргай чижектерден көргүзүп болур мен — дээш, тураскаалдың чанында баартык-херимге чедире бердим. — Мону номчуп көрем, а өскелерии бодун-на сонуургай бөөр сен — дээш, бир «тураскаалчыгашты» номчудувус. Ында мынча деп бижип каап болду: «Ынак мен сарыым: Чайзуу. Сен чок болзунза, чурттаигам чок. М. В. Е. 28 VIII-85». Оон-на «номчулгавысты» уламчылап кириптивис. «Я люблю тебя, Мерген». Анаа харыны бир амытан дораан шеле шаап каап болду. Ол харыы бо. «Ынакшылынар борта биживенер!!! Ыяшка ынакшылың илеретпе!!!».

Эжим-биле он-он «тураскаалчыгаштар»-биле танышканывыс соонда, ол улуг тынгаш:

— Ёзулуг сарыыл чок, «курттуг» холдуг темекпейлериниң «ажылы»-дыр. Кижизиг кижилер ат-сывын ыяшдашка оюп, ынакшылын салгын-хатка чарлап чоруур боор бе!—...дей-дир.

Мен эжимни деткип кагдым.

Мындыг янзылыг чүгле карактарга илдигип, бужургаичыг бодалдарга чедирип, харын-даа дүвүрөзүнниг айтырыгларны көдүрүп болур «тураскаалчыгаштар» клубтарның сандайларында, арыглаыр черлерде, автобус доктаар черлерде сандайларда, аргыжылга автобустарының олуттарының артында, өреникчилериң өөренип олурар парталарында, телефон-биле чугаалажыр үгекчигештерде дээш, черле кайда-даа эннежогуи түүнедиивис.

Кижилериниң культура деңнели бедип, аажы-чаны, мөзү-бүдүжү улам онзагай эжижип, амыдырал хүн бүрү сайзырап турда, «тураскаалчыгаштар» арттырып каап чоруурларны ол-ла черлеринге туткаш, кандыг-бир бурууну онаар дугайында айтырыгны чер-чер Советтериниң күүскомнарынга шиитпирлеп көрзе эки боор дээн саналды кады чораан эжимбиле кииргенивис бо. Ону чогуур органнар кичээнгейге алыр болза деп идегедивис.

М. ДОРЖУ.

АМЫДЫРААДЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮН ЭГИТКЕН

Кодээге төрүттүүген мен. Ында өзүп, школа дооскум. Төрүмелимден-не буттарымның бир талазы чеди сантиметр чолдак болган. Мындыг салым-чаланыыт болганымдан, төрээн колхозумга ажылдап арткан мен.

Ынчалза-даа меңээ кезиишкин кылган. Ону Москвага азы Казанья эвес, Чистопольскиниң төп район эмнелгезинге чорударга, ажыы-биле чугаалаарга, оон чедиишкиниг болурунга бүзүревээн мен. Ындыг-даа болза, травматолог-кезер эмчи Иван Владимирович Клюшин биле кезер эмчи сестразы Людмила Петровна Фунтикова оларның Илизарова аппаратының дузазы-биле ажылын эки дооскан.

Ам харын бодумну ёзулуг кижи кылдыр санап, трактористеп ажылдап чор мен. Эки ажылдааным дээш комсомол райкому Ильичиниң чурту — Ульяновскиже баар путёвкабиле шаннаан. СЭКП кежигүнүнге база кирип алдым. Амыдыралдың өөрүшкүзүн эгиткен улустуң мурнунга бүгү чурттагамда төлеттинмес өреглиг болуп артканым уттунмас.

Р. ИХСАНОВ.
«Маяк» колхозтуң трактористи.
Татар АССР-де Азеево суур.

ДУСТУҢ ДУЗАЗЫ

Балык-биле чем кылганда азы согуна, чеснок доораида, кижиниң холу багай чыттыг апаар. Ону арыдарда, холду дус-биле дүрбүлкеш, сугга чуптар.

Өл ыштың отка дүргеи кыпсырда, хоюг эвес дусту кырыиче бызаптар.

Чаа ширбииядн (туужуурну) дустуг изиг сугга чартык хүн хире тургузуптар болза, ол быжыг болур болгаш үр эдилеттинер.

Нашатырлыг спиртке эзилдирген шымчым дус торгу пластен үстү арыдыптар. Уксуска холаан дус честен кылган эт-херексел болгаш кончуг хирлеиген шил аштарынга таарымчалыг.

Дустуг сугга көрүнчүк, сонга шили эки чугдунар. Дустуг суг-биле чугаа сонга шили шоолуг доштапбас. Доштапган сонганы дустуг суг сиирген союндак-биле чүлгүүрге, дожу хоорлуп каар. Ону кургаг пес-биле чүлгүп каантар.

Хевис кырынче чүве бижир будук текту берзе, дораан-на кырынче дустан чажыптынар: дус будукту сиирип алыр.

Думчук аржылын чуур бетинде дустуг соок сугга чартык шак тургузуптунар. Ынчан чугдукгур апаар.

Дүктүгүр аржылды чугаа сооида дустуг сугга бичии тургузуптунар: дораанна чымчак болгаш хоюг болу бээр.

Бижек, хачы, хүүрек хевирлиг демир эт-херекселди дустуг сугга шак дургузуида тургузупкаш, чотпайн чаныырга чидиичел болур.

Ат-алдар, хүлээлге дугайында

АЧЫ-ДУЗАЗЫ ЧОК ЭМЧИ СЕСТРАЛАРЫ

— Бо залга хөйүү көрүп, дыннап келзимее-даа, мээн практикамга бо бир дугаар таварылга-дыр — дээш, сандайда олурган судтаттырыкчыларже прокурор херээжен каржы көргеи.

Барьер артында үш аныяк херээжен томаанының сүргей олурган.

— Уругларның № 7 клиниктиг эмнелгезиниң эмчи сестралары 1955 чылда төрүттүүген Тамара Антоновна Пучнина, 1950 чылда төрүттүүген Зинаида Павловна Конова, 1962 чылда төрүттүүген Лариса Николаевна Пирогова буруудаттырганнар...

Олар ховар эм-препараттарны оорлаш, ажык-кончаа сүрер соруглга-биле хүүлөлгезии соора ажыглап, кем-херекти үүлгеткен.

...А ол мынчаар болган. Воронеж хоорайда Совет райбүүнүң айыл чок чорук черинин ажылдакчылары оорну туткан. Оон бажыңын чиидип турар үеде, шарыглыг ховар эм-препараттар тывылган. Ол эмнерии алтекадан чүгле рецепт-биле садып алыр. Демги кижи оор кылып турганын өчүүшаан, № 7 уруглар эмнелгезиндеи эмнерни эккеп бергенин чугаалаан.

Эмнелгеге болуушкун элдептиг болган. Маиаа ампулалыг чүс-чүс эмнер акшабиле хуулуп, кыйымиче чарыгдаттынып келген, а чогун документилерде оларның курлавыры-даа бүрүи, камгалаттынып, шыгжаттынып турган. Ол бүгүнүң бүдүүзүнде эмнелгеге комиссия база келген. Эмнерии шыгжап, контрольдап турарында хажыдыышкын болбаанын хынаарда илереткеи.

«Элдептиг болуушкун кайнын өөскөнил?» деп, айтырыг истелге органының ажылдакчыларын хаиы болаидырыпкан. Улуг эмчиниң бижик-айтыышкынын барымдаалап, эмчи сестразы улуг сестрадан ампулалыг эмнерии аарыг кижилер сыкыртырыы-биле алгаш, журиалга дораан демделгээр. А куруг ампулаларны катап-ла улуг сестрага дужаалтар. Эмнерии, үчүдүн куруг ампулалар-биле чорудар. Шак ынчаар кылырын чөпшөөрел каан.

Оларның кажар аргазы истелге үеэиниде тодараан. Пучнина биле Конова боттары улуг сестралар турган, ховар эм-препараттарның үчүдүн олар кылып келген. Оорларның кажар аргазы-биле ампулаларда эмнер солуттүүп, оларны шприцтер-биле сордуруп алгаш, өскээр садыпсаарып келген. Эмнер орнуига хайындырып каан суг азы димедролду ажыглап турганын оорлар өчээп.

Кажар оорлар эм орнуига ажыглаан чүүлдериниң бичии чаштарга кандыг салдарлыг болганын тодарадыры берге дээрэии эки билирлер. Районнардан болгаш чоокавынын девискээриидеи Воронеж областың эмнелгезиниге эвээш эвес чаштар эмнедип кээр. Кезиишкии соонда олар бажыңарынче дораан чаиа бээрлер.

Бо дээрге аиаа-ла бөдүүн оор эвес-тир. Өскелериң кадыкшылы-биле ажык-кончаа тып, рубль артында ким-бир кижиниң балыы чыдарын угаап билбээн, мутулай чоруктур. Хаптыг ховар эмнерии ол эмчи сестралары 20—25 рубльге садып келген. Чамдыкта даштыкы пөстерге, алдындан кылган кылыгларга, өлүк кештериие орнап турган. Ол үш кыстың ийнзи артында-ла ажы-төлдүг, авторанныг. Шак ындыг кемхеректи кылырын канчаи диттигипкеиерил?

Эмнелге коллективиниң томуйлап үндүргеки, хөй-иитиниң мурнуйдан буруудадыкчы — Илья Ефимович Пручаиский бодунуң санаалын шак ындыг айтырыгдан эгелээн. Ол 40 чыл иштинде үүктел чок чаңгыс черге ажылдап келген.

— Эмнелгеиин удуртукчузунга, эмчилерге шак бо ышкаш кеминг херек кылыптарыиын бодалы турган бе? — деп, Илья Ефимович Пручаиский үнүн дыиаытпышаан, уламчылады. Чок. Эмчилериин болгаш эмчи сестраларының ажылы бот-боттарынга холу бүзүрелге турар болгай.

Хөй-иитиниң мурнуидан буруудадыкчы И. Пручаискийиин чугаазын үзе кириптээли. Үр чылдарда ажылдап келген эмнелгезиниң ат-алдарын, ону камгалаарын кызыдары билдингир. Ынчалзажок бүгү тала-биле контрольдаар турган болбайн аан. Дуржулгалыг специалист-эмчилер ол күштүг эм-препараттарның (ийи чыл иштинде солуп келген) доктаамал дээш чогуиче кичээигей салбаанын бодаарга дыка берге. Бо чорук кеминг-херек үүлгедикчилерииге бир таарымчалыг байдал болур. Өске талазында ортумак эртемниг эмчи ажылдакчыларынга негелде кылбаанының бир херечизи-дир. Үште, Воронеж областың медицина училищезиин шиитпирген үш кижиниң ийзи арай боорда доосканын И. Пручаискийй саналынга чугаалаан.

Бо херек үүлгедиишкииииде кандыг-даа кээргел турбас. Хоойлу үк төөгүге чөптүг шиитпкелди хүүлээткен. Бо сестралар эмнелгеге ажылдаарын болгаш хосталгазын казыттырып шиитпгеиинер.

Шак ындыг ыядыр арны, кээргээр сеткилги чок кижилерни эмнелгеже киирери хоруглуг.

О. ПАРФЕНОВА.
«Труд» солуидан.

КЛАСС БАШКЫЗЫ

Өөреникчилерии кижизиг мөзү-шынар болгаш күшажылга кижизидериите класс башкызының ажылы кол черии ээлеп турар. Классты удуртуп турар башкы—школа болгаш ада-иелер, хөйиити албан черлери-биле харылзаа тудар кол кижиэи болур. Оон ажылы хөй талазыг. Хамыктың мурииида класста өөреникчилериң билии дээш эртемнер башкылары-биле харылзаа тудар, тус-тус эртемнерге өөреникчилерии кижи бүрүзүнүн билип алырының шииргеии өзугаар өөреникчиниң бодуига болгаш ада-иезиите кандыг дуза, арга-сүме херектн хамыкты мурнай бодаар кижи ол.

Чаа Шагаан-Арыгиик № 1 ортумак школазының төөгү башкызы Александра Дарымаевна Идам үүгле чаңгыс ол школага безии 13 чыл класс ажылын удуртуп келген. Оон башкы стажы — 22 чыл. Бо араазында хөй-ле өөреникчилерии өөреткеи. Бодунуң тускай эртемии өөреникчилерге өөредип дамчыдары-биле чергелештир бир тускай классты хүүлээп алгаш, уругларны каш чыл улай кижизидери, ада-иелер-биле харылзаа тударын башкы кижиниң башкы ажылын көрүп алыр көрүнчүү ол. Амгы үеде Александра Дарымаевна 10 «а» класстың удуртукчу башкызы. Класска кандыг-даа ажы-чаныыг өөреникчилер турар, оларны школа дооскуже чедир башкы кижизидип кээр, ам сеилүнде башкызының буянныг ажылын өөреникчилер боттары медереп билгеш: четтирдиивис башкы дижир. Ындыг сестрии ол хөйүү дыннаан.

Александра Дарымаевна школада башкыларның профэвилел комитединиң ажылын удуртуп, башкыларның болгаш школа ажылчыиларының амыдырал-чурттагазының кичээигей салып, оларның негелделерии чогуур үеэиите хандырары дээш ажылдарыи чорудуп, чогуур албан черлериите айтырыгларны тургузуп, харылзажып турар.

А. Д. Идам Улуг-Хем районга ажылдап келген чылдарыида үүгле тыва класстарга эвес, орус классторга башкылай бергеии ана база бир чедиишкии болган. Ол дээрге Александра Дарымаевнаның арга-мергежилии бедидип, кызымаккай ажылдап чоруурунуң түңнели болур.

А. АРАПЧОР.

ЧУРУКТА: Чаа Шагаан-Арыгиың № 1 ортумак школазының төөгү башкызы А. Д. Идам кичээл үезииде.

Ю. КҮЖҮГЕТТИҢ фотозу.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Красиоярскиниң кодээ ажыл-агый институдунуң Тывада филиалы белеткел салбырынга дыннакчыларны хүлээп алырын чарлап турар.

Документилерни 1985 чылдың октябрь 1-де хүлээп ап эгелээр.

Белеткел салбырынга киирерии күзээннер дараазында документилерни бээр:

Шилип алган тускай эртемии айытпышаан. филиал директорунуң, адрыга билдириишкин, ортумак билиниң дугайында документиниң дорду, ажылчыннар хуралының эрткен хүнүи, протокол дугаарын айытхан бижикке бүдүрүлге удуртукчузу, бухгалтер ат салыр, шеригден халашкыннар шериг кезээнии командирии ат салган бижикти эккээр, ажылдап азы шериг албаны эрттирип турган черииидеи бүдүрүлге характеристиказы, берт чокка тыртыргаи 3×4 см. хемчээлдиг алды фоточуруктар, № 286 майык ёзугаар эмнелге шынзылгазы, күш-ажыл депгериидеи ушта бижилге, ону бүдүрүлге удуртукчузу бадыткаар. Белеткел салбырынга хүлээп алган соолуиде күш-ажыл депгериии бодуи эккээр. Физика, химия болгаш биология талазы-биле беседалар болур.

«В» болгаш «С» категориларның чоланчылар курузуига үидезии националдың иштиидеи өөреникчилерии бүдүрүлгеден дашкаар «Тыва автотранстың» республикада өөредилге-курстуг комбинады хүлээп алырын чарлап турар. Өөредилгеии тыва дылга чорудар. Боттарының күселиигалтер ат салыр, шеригден халашкыннар шериг кезээнии командирии ат салган бижиктн эккээр, ажылдап азы шериг албаны эрттирип турган черииидеи бүдүрүлге характеристиказы, берт чокка тыртыргаи 3×4 см. хемчээлдиг алды фоточуруктар, № 286 майык ёзугаар эмнелге шынзылгазы, күш-ажыл депгериидеи ушта бижилге, ону бүдүрүлге удуртукчузу бадыткаар. Белеткел салбырынга хүлээп алган соолуиде күш-ажыл депгериии бодуи эккээр. Физика, химия болгаш биология талазы-биле беседалар болур.

«В» болгаш «С» категориларның чоланчылар курузуига үидезии националдың иштиидеи өөреникчилерии бүдүрүлгеден дашкаар «Тыва автотранстың» республикада өөредилге-курстуг комбинады хүлээп алырын чарлап турар. Өөредилгеии тыва дылга чорудар. Боттарының күселиивусаазы 5 ай. Киичээлдер октябрь 15-те эгелээр.

Комбиииаттың адреэи: Кызыл хоорай, Шевченко кудумчузу, бажың № 113 «А», телефону 2-34-94.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 26-ДА
ВИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Билдиигир-даа болза, элдептиг». 9.55 — «Моцарт». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериазы. 11.20 — 11.25 — Медээлер. 16.00 — С. Смирнов. Чогаалчы болгаш хамаатты. 17.00— «Объективте — ЙАР». 17.15 — «Концерт залында —шкулачылар». 17.55—«Иенин салымы». Телеочерк. 18.25 — «Добро пожаловать». Док. телефильм. 18.40 —Бөгүн делегейде. 18.55—«Тайбың болгаш аныяктар». 19.30 —Футбол талазы-биле делегей чемпионадының шилиге оюну. ССРЭ-ниң шилиидек командазы — Даниияның шилиидек командазы. 21.00 — «Ye». 21.35 —«Моцарт». Уран-чечен телефильмиинң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериазы. 23.00— С. Захаров ырлаар. 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бумага и время». Эртем-иептерелдиг фильм. 8.35; 9.35 — Ниити биология. 10 класс. Клетка теориязы. 9.05 — Испан дыл. 10.05 — Физика. Механика болгаш бүдүрүлгени механизастарды. 10.35 — Зоология. 7 класс. Курт-кымыскаактар. 11.00—11.30— Авамның школазы. 18.00 — Медээлер. 18.15 — Улустуң ыялгалары.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Сонуургактарга». Травматолог эмчи Насюрюибиле ужуражылга. 18.55 — Уругларга фильм. 19.05 — «Азия төвү». Программада: «Партия организацияларында отчёттар болгаш сонгулдалар». СЭКП обкомунуң партийжи организастыг ажылдар килдизиниң инструктору В. Д. Монгуштуң чугаазы. «Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселер», Бии-Хем районнуң Улуг депутаттарының Өөк кодээ Соведиинң даргазы В. Г. Кызыл-оол дамчыдылгага киржир. Медээлер. 19.35 — Киножурнал. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуиар, чаштар!» «Малыш и Карлсон», 1-ги кээр. 20.15 — Концерт. 20.30 — Ритмниг гимнастика. 20.50 — «Заповедник на Каспии». Док. телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35—22.00 — Совет Армиязының «Красная Звезда» ансамблиниң концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чаъс чагбас, хат кошкак. Агаарның температуразы дүне 1—6 градус соор. Чамдык районнарга 0—5 градус чылыг. Хүндүс 12—18 градус чылыг болур.

Кызылга шокар булуттаар, чаъс чагбас, хат кошкак. Дүне 0—2 градус, хүндүс 16—18 градус чылыр.

Кино

СЕНТЯБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Сезон чудес» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сын полка» 9.30, 15.00, «Ульзана» 11.10, 13.10, «Счастье по случаю» 16.60, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Опасно для жизни» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Фраги — разлученный со счастьем» 17.20, 20.00 шактарда.

Автомобиль башкарар 3-ку класстың чолаачылар курузуига өөреникчилерии хүлээп алырын Тыва АССР-ниң Сельхозтехкүркомунуң өөредилге-курс комбинады чарлап турар. Киичээлдер бо чылдың октябрь 1-де эгелээр. 18 харадан ерү назыиыг болгаш 8—10 класс билиглиг кижилерии курстарга хүлээп алыр. Өөренирин күзээннер дараазында документилерии комбинат директорунуң адынга эккээр: билдириишкин, биииниң дугайында документ, өөредип чоруткан ажыл-агый черииин бижин, 3х4 см. хемчээлдиг дөрт фото-чуруктар, шериг учёдундан ужулган дугайында демделгелдиг паспорт.

Комбиииаттың адреэи: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, бажың № 1 «в», телефон 6-14-80.

«Тувапотребсоюз» каттыжышкынынга улуг экономист, идих цехиие кладовщик, төп склад эргелекчизи, хандырылга инженери дарый хереглеттиниир турар. Ажылдап турарларга чыл түңнелдерии ёзугаар акша шаималын тыпсыр.

Каттыжышкынның турар черн: Дружба кудумчузунда № 59 бажың, кадрлар килдизи.

ШЫН Редакциянын адреэи:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24 / 23-54 карыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солуи челбейи барганда 2-32-75 телефоиче болгаар.

Солуи неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3129.

Тыва АССР-ниң Нэм үндүрер чер, полиграфия болгаш ном сатыының керектериниң талазы-биле курупе комитединиң гипографизязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1

ТС—00222.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1985 чылдың сентябрь 27 пятница № 224 (12924)

1925 чылда үндезилеттинген.

Өртээ 3 көпеек.

ЭШ ЁЗУЗУНУҢ БАЙДАЛЫНГА

СЭКП Тыва Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуң болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Чиигизин секретары Я. Кадарга алдар кылдыр сентябрь 25-те Кремльге дүштеки шайлаага кылган.

Я. Кадар-биле кады оңу аян-чорукка үдеп чоруур Венгрияның албан кижилери шайлаага келген.

Совет талаадан аңаа эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, В. М. Чебриков, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының орлаакчылары, чамдык министерстволарның болган ведомстволарының удуртукчулары, албанның өске-даа кижилери келген.

Эвилеп, найыралдыг байдалга болган дүштеки шайлаага үезинде М. С. Горбачев болган Я. Кадар чүве чугаалааннар.

В. И. Ленинниң Мавзолейиниге венгр удуртукчу ол хүн чораан болган аңаа венок чечек салган. Кремль ханазының чанында Билдинмес солдаттың хөрүнге венок база салган.

Я. Кадар-биле кады СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, албанның өске-даа кижилери чораан.

Хүнүүн ийиги чартыында Я. Кадар Москвадан чурттуже чорупкан.

Внуково аэродромунга оңу Е. К. Лигачев, К. В. Русаков, албанның өске-даа кижилери үдээн.

Венгрияның болган Совет Эвилелиниң күрүне туктарын аэродромга кодургеи.

(СЭТА).

КИЧЭЭНГЕЙНИ— ХӨРЗҮН БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ

Республиканың ажыл-агыйларында СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур талазы-биле «Торгалыг» совхозтуң болгаш Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агый коллективтериниң көдүрген инициативазын деткээн социалистиг чарыш калбарган. Совхозтарның ажылчыннары, транспорт коллективтери күскү хову ажылдарын чедиишкиниг доозар, күш-ажылчы планнарын болгаш хүлээлгелерин күүседир, күрүнеге хөй болгаш эки шынарлыг көдээ ажыл-агый продуктуларын дужаар дээш күжениишкиниг ажылдап тураалар.

Чоокта чаа Целиноград хоорайга болган партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралынга М. С. Горбачев: «Ынаныштыг аъш-чем баазазын тургузары — ниити партийжи, ниити улустуң сорулгазы болур» — деп чугаалаан. Партия, совет, көдээ ажыл-агый органнары он бирги беш чылдың доозукчу чылыйың дүжүдүн кыска хуусаада, шынарлыг ажаап алырынче кол кичээнгейни салып, олче бүгү күштү мөөннээри чугула.

Сентябрьның ийиги чартыы каан, чылыг хүннерлиг болуп турар, ооң шак, минута бүрүзүн чөп ажыглаар херек. Күрүнеге тараа дужаарының талазы-биле боттарының социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш Кызыл, Танды, Каа-Хем, Бии-Хем районнарның тараажылары кызымак ажылдап турарлар.

Дүжүт ажаалдазын республиканың чер бүрүзүнге чедиишкинниг чорудуп болур. Ынчалза-даа бар аргаларын болгаш курлавырларын чамдык черлер чедир ажыглавайн турар. Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик болгаш чамдык өске-даа районнарның партия, совет, көдээ ажыл-агый ажылдакчылары таарымчалыг хүннер тургустунарга безин дүжүт ажаалдазының темпизин бедидер талазы-биле шинтпирлиг хемчеглерни албаанындан оларда тараа шөлдериниң чартыының безин дүжүдү ажааттынмаан.

Бо чылдың дүжүдүн ажаап ап тура, хову ажылдакчылары келир чылдың дүжүдүнүн дугайында база сагыш салыр ужурлуг. Күзүн андарган черлер тараа культураларын чазын эртежик чаштырар арганы бээр болгаш оларның дүрген өзеринге ажыктыг. Шөлдерни күзүн андарып, ажылдап кылып алыры хөрзүнүүн суггат, чемиишчиларге байдалдарын экижидер. Ол ажылды чугулалап көрүп, өй-шаанда эрттирип турар Кызыл, Каа-Хем, Бии-Хем районнарның ажыл-агыйлары хөрзүн белеткээр планнарын ам өскелерин мурнап күүседи бергеннер. «Өөк», «Бурунгаар», «Совет Тыва», «Ленинчи орук» совхозтарда күчүлүг тракторлар-биле чепсегленген звеноларны тургускан, механизаторлар шөлдерде дүн-хүн дивейн ажылдап турарлар. Ынчалза-даа эрткен чылдың бо үезинде республикага 24,5 муң гектар ажыг черниң күскү андарылгазын чоруткан турган болза, бо чылын ол сан чүгле 16,5 муң гектар болуп турары дүвүренчиг. Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик районнар ажылдап кылыр ужурлуг шөлдериниң он хуу безин четпес кезиин кылып алганнар. Ол районнарның СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Искра», «Найырал», «Улуг-Хая», «Барлык» совхозтары бо хүннерге чедир чаңгыс-даа гектар шөлдүң күскү андарылгазын чорутпаан. Каш-ла хонгаш сентябрь төнер, а республикада тарылга шөлдериниң ам-даа сезен хуузу ажылдап кылдынмаан.

Шак ындыг байдалдың тургустунуп келгениниң чылдагааны чүдел? Бирээде, бо чылдың дүжүдү агаар-бойдустуң таарымча чок болганы-биле орайтап бышкан болгаш тараажылар дүжүт ажаалдазынче озалдап кирген түнелинде ажааттынган шөлдер эвээш. Ийинде, совхозтарда, бригадаларда, ол ажылды долу кичээнгейге албайн, ону организастаарын кошкаткан. Хөрзүн болбаазырадыр агрегаттарның ийи эвлечегге ажылдаарын чурумчуттпаан, оларны бүдүрүкчүлүг ажыглаарын чедип алыры-биле хыналдаларны чорутпайн турар. Чамдыкта трактористерниң кызымак, түткүлдүг күш-ажылынга моральдыг болгаш материалдыг идиг бербейн, оларның улам хей-аяттыг ажылдаарын чедип албайн баар таварылгалар бар.

Үе манавас. Ынчангаш күскү андарылганы четпес чорудуп турар районнарның болгаш совхозтарның удуртукчулары ол ажылдарга күчүлүг тракторларны хөйнү быжыглап, звеноларны тургузар, социалистиг чарышты дээштиг организастаар ужурлуг. Ол ышкаш шөлдерге өдек төгерин база дүргедедир херек. Бо ажылдарны соок дүшээнде, чылыг үеде доозары чугула.

Хову ажылдакчыларының мурнунда бо хүннерде база бир чугула сорулга — дүжүдү ажааттынган шөлдерден саванны дүрген чайладып, сараатаары. Дүүнге чедир республикада тараазын бастырган 48 муң гектар шөлдериниң чеден хуузунун саваны аштаттынмаан. Каа-Хем район үш муң ажыг, Кызыл район ийи муң чартык гектар шөлдериниң саванын бөлүп сарааттап алган. А Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Тандың, Улуг-Хем районнарның хову-шөлдеринде саванны шөлдөн арыглап, бөлөр ажылдар кончуг чавыс темпилиг.

Хову-шөлдерде күскү хүн бүрүзү чымыштыг ажыл-иш-биле долдунган. Доозукчу чылдың дүжүдүн дүрген ажаар, планныг онаалдаларны болгаш хүлээлгелерин күүседир, он ийиги беш чылдың бирги чылының дүжүдүнүн идегелдиг магадылалын тургузар дээш бүгү күштү салып, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаары шыгыы негеттиниш турар. Күскү хову ажылдарынга — шалыпкын темп!

НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Найыралдың ажылчын аян-чорук кылып, Москвага келген ВСАП-тың Чиигизе секретары Я. Кадар-биле СЭКП ТК-ның Чиигизе секретары М. С. Горбачевтуң ужуражыышкыны сентябрь 25-те болган.

ССРЭ-ге болгаш ВУР-га сайзырагай социалистиг ниитилелдиң тургузуушкунуун болгаш болбаазырагайжыдыгазының чоруп турарының дугайында, СЭКП-ниң XXVII съездизинге Совет Эвилелинде калбарган белеткелдиң болгаш ВСАП-тың XIII съездизиниң шинтпирлерин боттандырар талазы-биле Венгрияда чорудуп турар ажылдың дугайында информацияны эш бүзүнүн беседазының үезинде солушкан. Бүдүрүлгеки бүгү талалыг интенсификастаарыпта, социализмниң төөгүлүг эртык күжүн, социалистиг планныг ажыл-агыйының бүгү аргаларын улам долу ажыглаарынга, кады чыып алган дуржулгазын, социалистиг тургузуушкунуун ниити дүрүм бүзүлгаар үүлдерин болгаш национал онзагай үүлдерин барымдаалавышаан, социалистиг тургузуттуң социал, идея, уғаан-бодал талазы-биле үнелиг түүлдерин идепкейлиг бадыткарынга үндезилеэш, социал-экономиктиг хөгжүлдениң дургедедиринче ийи чурттарда үгланышкынның принципналыг ужур-дузазы онзадап демдеглеттинген.

Совет Эвилелиниң болгаш Венгрияның аразында акыдүмза найыралдың харылзаалаарының болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганың хөгжүлдезиниң бедик деңнелиг мичаарга ол сорулгаларны чедип алыры социализмниң экономиктиг болгаш политиктиг туруштарын, ооң хандыдыкчы күжүн делегейге улам-на бызыглаар арганы бээр.

Тайбыкны бызыглаар, хамыктың мурнунда америк империализминиң эң-не реаксыг бөлүктериниң өөскүткөн дайын айылын узутказар дээш идеологиялыг демисежиримниң кол факторларының бирээзи болур Варшава Керээзиниң киржикчилерин күүселериниң сырый каттыжышкынның болгаш хөделиишкиннериниң чаңгыс эвин улам ынай бызыглаарының чугулазын М. С. Горбачев болгаш Я. Кадар делегей байдалын чугаалажып көрген үеде демдеглээн. Боо-чепсектерниң эдере бүдүрүүшкүнүн кынчыктырбазының, космосту милитаризастаарын болдурбазының, ядролут дайынны бөш бурунгаар болдурбазының өрге-ажыктары дээш Совет Эвилелиниң кылып турар күжениишкиннерин бүрүн деткип турарын Я. Кадар ВСАП-тың болгаш ВУР-ның өөнүүзүнден илерегилээн. Ядролут чепсектиң шемелделерин бодунуң таламыдан соксатканы, космос делгемин тайбың шинчээшкиннерге

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

КИЧЭЭНГЕЙНИ ЧҮҮЖЕ УГЛАНДЫРАРЫЛ?

Кызыл хоорайның септелге-тудуг эргелелинде шупту сес коммунист бар. Партия ие организациязы оларның күжүн эки ажыглаарын оралдажып, кол чүүлче кичээнгейни моонуп турар. Бо хүннерде эм-не кол ажыл — бүдүрүлгенниг кол айтырыглармыче хамыдап кирери, сагылга-чуруму быжыглаары, ажылдың шынарын бедидери, намналгалыг болгаш хумагалыг чорукту быжыглаары болуп турарын эге организация секретары Н. С. Ешашованың илеткелиниг болгаш санал берген коммунистер демдеглээн.

Отчёт илеткелди бүдүрүлгенин чамдык айтырыгларынга хамаарыштыр шүүгүмүлекчи байдал-биле кылган. Ажыл-ишчи, принципиалдыг чугааны коммунистер ажаа уламчылааннар. Учётта турар ийи коммунистиң-ие бирээн отчёт-соңгулдалыг хуралга санал берип, чедир кылдымаан ажылдар, ажыглаттымайн турар курлавырлар дутайында, партияның айтышкынынарынга дүүштүр бүдүрүлгенин ажыл-чорудулгазы дээш коммунист бүрүзүнүң харысаалгазын бедидеримче углангар чугааны кылганнар.

— Коллектив бо чылдың сес айларының планын 96,4 хуу күүсеткен. Септелге-тудуг ажылының планын күүседириниң кол көргүзүү — чурттаалга башкыларының кол септелгээн болуп турар. Ону 91,1 муң рубльге, азы 47-ле хуу күүсеткен бис — деп, илеткелчи демдеглээн.

Ол мындыг чижектерни база көргүскен. Бо чылын ийи чурттаалга башкымының кол септелгезин кылыры планда көрдүнген турда, херек кырында ай санында 55—60 объектилерге ону чорудуп келгени бергедээшкиннерге таварыштырган. Оларның чамдыкы удуг эвес хемчээлдиг, смета ёзугаар 5—10 муң рубльдиң ажылын кылыры негеттинер объектилер. Адаа ажылды чорударынга хөй эвес уе негеттинер, оон соонда тудуг материалдарын, техниканы, кижи күжүн ескээр сайгарар апаар. Моон түнелиниде бригадаларга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чанызап, ажылчыннар эвээш акша-шалың ап турарлар. Барык бүгү объектилерни чогуур негелде ёзугаар ажыглалга киирбейн келген, катап кылыр чүүлдер хөй болуп тургулаан. Шынарже кичээнгей салбайн келгенинден тудуг-монтаж ажылдарының шынары куду деңнелде болуп, чүгле сан сүрээринге ойлежип турар фактылар бар.

Парторганизация, коммунист бүрүзүү инициативазын кодүрүп, ол бүгү четпестерни чайладырынга дидим, чогаадыкчы чорууп көргүскен болза, үстүнде чугаалаанывыс четпестер турбас ийик. Парторганизация чамдык айтырыгларны чогуур деңнелге шинтпирлевейн келген. Ылаңгыя объектилерге күш-ажылды шын организастаар, мурнакчы арга-дуржулганы нептередир талазы-биле харысаалгалыг участоктар начальниктеринден, специалистерден негелдени кошкак тургускан. Отчёттуг үеде партия хуралдарын он ийи удаа артырып, ону колдуунда ажык чылдырып турган, инженер-техниктиг ажылдакчыларны, ажылчыннарны олуруштуруп келген. Адаа бүдүрүлге планнарының күүселдээн, кижividилге ажылының байдалы, объектилерни ажыглалга киирериниң графигинин күүселдээн, экономиктиг көредилгениң түнелдерин, кышкы-күскү үелерде ажылдаарынга белеткел чергелиг айтырыгларны чугаалажып, шинтпирлерин хүлээп алган. Ынчалза-даа ол шинтпирлерни эчизинге чедирерин чедип алган бе? Ыракта-ла чок деп болур. Оон түнелиниде үстүнде чугаалаанывыс четпестер болуп турар.

Чамдык коммунистериниң талазындан хүлээнген ажыл-херек дээш харысаалгалыг чоруун көргүспейн турарынган, партия организациязының контролюнуң кошкак чоруундан чамдык четпестер үнүп кээп турарын хуралга санал берген коммунистер демдеглээн. Уставтың негелделерин, бүдүрүлгечи, хөй-ниитичи хүлээлгелерин коммунистериң күүседип турарының талазы-биле коммунистериң отчёттарын партия хуралдарынга дыннап турган бе? Бо дугайын отчёт илеткелге парторганизация секретары чугаалавайн барган. А төлеп чок ажыы-чаның көргүскен коммунистер коллективте бар. Ажылга хажыдыкшыннары болгаш коммунист-удуртукчу кижи турган төлеп чок ажыы-чаның көргүскени дээш В. М. Артёмьевти кол инженер хүлээлгезинден хостаан. Бо чылдың майда кол инженерниң албан-хүлээлгезинге коммунист Н. И. Карповту депшиткен. Адаа ол бир ай ажыылдаан, эзириктер сергедир черге хонган болгаш партия талазы-биле хемчег алыскан. Ол шыкаш В. С. Парчинни мораль талазы-биле төлеп чогу деңнелге партиядан үндүргөн. Коллективтиң мурнында улуг сорулгаларны чедиишкиниг шинтпирлээрин хандырар дээш ылаңгыя коммунист - специалистерниң, коммунист бүрүзүнүң харысаалгазын бедидери, күш-ажылчы коллективке олармың салдарын күштелдирери негеттинип турар.

— Бисте септелге-тудуг ажылының объектилери дыка хөй, а ажылчыннар чедишпейн турар-дыр. Ынчангаш ажыл-херекти экижидер дээш боже кичээнгейни күштелдирер, объектилерни түүйбу болгаш демир-бетон кыыглар-биле үзүктел чокка хандырарын чедип алыр, күш-ажылдың сагылга-чуруму болгаш кижизидилге ажылы дээш коммунистер бистер харысаалгалыг болур ужурлуг бис — деп, коммунистерниң саналдарының коля уткавы мындыг болган. Олар оон ангыда кадрлар-биле ажылче кичээнгейни күштелдирериниң чугулазын демдеглээн. Бо ажылдың четпезинден хоорайның септелгетудуг эргелели бо чылын чаңгыс-даа кижини тускай белеткеп албаан болуп турар. Ол шыкаш телевилелсмета документациязын тургузар, тудуг объектилериниң инженерлиг белеткелиниң, талазы-биле ажылда, күш-ажылды организастап турарында еске-даа четпестерни отчёт-соңгулдалыг хуралга анализтеп, четпестерни чайладырының оруктарын тодаткан.

В. МААДЫР,
«Шынның» корр.

Комсомолчу - ажыктарның Кок-Чар сүт-бараан фермазы — Тожу районда мурнакчы коллективтериниң бирээзи.

КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛАП ТУРА

«Теора-Хем» совхозтуң бо фермазы он бирги беш чылдың доозунчу чылының планыг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир сорулга салган ажылдап турар.

Ажыктар коллективи күрүнеге бо чылын 1700 центнер сүт садар планын сентябрының бирге чедир 1400 центнер кылдыр күүсеткен. Моон ап коорге, арткан сүттү хуусаадан бир ай эрте дужаап болурунуң аргазы бар.

ЧУРУКТА: саанчылар саалда соонда.

К. ЧООДУ.

ШИНЧИЛЕЛ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЗЫН ЧААРТЫР

Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хүлээп алдынган доктаалга дүүштүр Тываның геологияшинчилел экспедициязының коллективи тускай хемчегларын ажылдап кылган. Ажыктыг казымал байлактыг черлерни комплекстиг шинчилеп, бүдүрүлгере ажыглаарын дүргедедип турган, экономиканы хөгжүдерин хандырары көрдүнүп турар. Чаартылгалар үчүге эртем-техниктиг депшилгени дүргедиринин, оон чедиишкиннерни нептередириниң үндезининге чедип алдынар.

Амгы үеде республика деңискээринде казымал байлактарның чүс ажыг шыгжамырлары шинчилеттинип турар. Шинчилел ажылдарынга чаа техниканы, дериг-херекселдерни ажыглаары, ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларын нептередири чугула дээрэн билдингир. Коллективтиг керээже кирер талазы-биле ажылдар кылдымып турар.

Чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның шинчээшкининиң калбартып, үнелиг саналдарны бүдүрүлгеге ажыглап тургандыган, ажылдың бүдүрүкчүлүүн өзүп турар. Эрткен чылын 40 муң рубль түнүүр орулганы оон алган. Бо чылдың сес айларында киргеп чээрби саналдын он сеэн ажыктыг болган. Чижек кылдыр инженер-механик А. И. Афанасьевтиң саналдарын ап көрээлимер. Ол дизельдиг электри станциязынга автоматтыг контроль системазын тургузуп, адаа одаар чүүл бээрин механизастаар арганы чогаатказ. Ниитизи-биле чылда 22 муң рубль орулганы бо чаартылга бээр. Одалганы агаар күжү-биле чорудар дээш санал 80 муң рубль камналгалыг. Чаартыкчының бо чогаадылгазын бүдүрүлгеде ажыглап эгелээн.

Чаа техниканы ажыглаары түүгле материалдыг курлавырлар камналгазын, ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин чедип алырынга дүзалыг эвес, хөй хемчеэлдиг ажылды эвээш кижи кылыр аргана ажыглаар чаа геофизиктиг аппаратураны ажыглап эгелээр.

Геологтар тайга-сыга чоруур болгаш бойдус камгалалыныче сагыш салыр хүлээлгелиглер. Кескен ыяшты аштап ажыглаар, үнүш-бойдусту барган черинге камнаар, агаар, суг хирлендирииишкинин болдурбас дээш бүгү хемчегларни алыры чугула. Бойдуска тетчеглекчи хамаарылга күрүнеге эвээш эвес каражаны чедирип турары билдингир. Ынчангаш камналганы төрээн черинин бойдузунга хумагалыг чорукбиле чедип ап болур.

Геологтар-шинчилел экспедициязының коллективиниң мурнында улуг сорулгалар туруп турар. Доозунчу чылды чедиишкиниг доозар, он ийиги бөл чылдың планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш күжениишкиниг ажылдаар ужурлуг бис. Эртем-техниктиг депшилгенин чедиишкиннеринге даянып, иштики курлавырларны дилеп тып, кадрларның харысаалгазын бедидип турган, чүгле ынчан кескү чедиишкиннерни чедип ап болур.

В. ПОПОВ,
Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геологияшинчилел экспедициязының кол инженери.

ОЛАП КАРАҢНАДЫП ЭГЕЛЭЭР

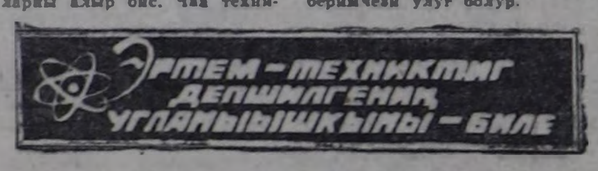
Улуг-Хемниң каас-чараш чурумалдыг черинде, Кызылдан ырак эвесте Боом даанның чоогунда, орук тудугжуларының турлаа хелбеңнээн кызыл тугу-биле, ырактан-на илдеп телевизор антеназы-биле, чыскай тургускан бир дей вагончугаштары-биле ылгалын иштүп турар. Бо дээрге «Тыва автоорук» эргелелдин № 1 орук-тудуг эртелелиниң Леонид Федорович Апонкиниң удуртканы комплекстиг бригадазының турлаа-дыр. Столовая, кызыл-булуң дээш тудугжуларның чурттаар черинде, ол түр-даа турар болза, тааримчалыг байдалдар тургустунган. А оларның ажылдан турар чери баш ыяш эвес. Кызыл—Тээли аразының Боом баарында кезек черни оюп эртер орукту тудугжулар ам ийиги чыл тудуп турары бо.

Бо үениң иштинде эвээш эвес ажылдар кылдынган. Орукту дескилеп, чалдаар ажылдар колдуунда доозулган. Ам оон кырынга асфальт чадыын кылыры арткан.

— Бистиң бригадада экскаваторщиктер, скреперистер, бульдозер болгаш грейдер башкарыкчылары, ажылчыннар — шупту 40 хире кижи бар бис. Бо чылын 350 муң кубометр довурак-сай чалды уруп, оон кырын асфальтылаар планныг бис. Чалдаар ажылдаар колдуунда доостуң турар. Биске бо ажылдарга — довурак-сай сөөртүрүнге Кызылдың № 2 автобудурлегизинин Евгений Михайлович Девякин удурткан самосвал машиналарлыг чоланачылар бригадазы дузалажып, кадыг ажылдан келди.

Маңаа онзалаң демдеглээр чүве чүл дээн, тудугжуларның болгаш чоланачыларның ийи бригадазы кайызы-даа бригада керээзинин аргазыбиле ажылдап турганы болур. Тудугжулар чоланачыларны, а чоланачылар орук тудугжуларын ажыл чок арттырбас дээш харысаалга бедик, деминг ажылдаарынга ол улуг салдарлыг боон келген.

— Орук тудугжулары-биле Чадаана — Хандагайты аразының Хендергей оруунуң тудуунга база ажылдап турган бис — деп, чоланачылардың бригадири Е. М. Девякин чугаалаан.— Ынчан машиналарывыс-даа ажыы-ажыг, ажылдаар байдалдарывыс-даа моон-оске турду. Бригада керээзинче шилчээн база чаа машиналар күлээп алганывыс ка 1,4 муң рубль орулганы бээр болгаш ажылчыннар саны 4 кижиге кызырар. Ажылды организастаарын экижиткенинден база ону механизастаанындан 32 кижи хостаалыр.

Чер өрүмзээринге мурнакчы технологиямы ажыгдаары көрдүнүп турар. Черниң хаңымындан тывыш үштүр хөрекселдерге синтетиктиг болгаш аңаа алмас ажыглап тургаш, 275 муң погон-метр черни казар. Депшилгелиг технологияны ажыглап эгелээн соонда, 25 муң рубльдиң орулгазын бээри, чарыгдалдарны 500 муң рубльге чиигедирип санаттыган. Оон түнелиниде өрүмзээр ажылдарның дүргени 15 хуу өзер. Өске-даа чаа аргаларның беримчези улуг болур.

Автоматтыг болгаш электронныг 16 чаа деригнерни салыр. Тывышты ядролуг-геофизиктиг болгаш магнитомеэрлиг аппаратура-биле шинчилээрин боттандырар бис. Ийи объектиге бо деригнерни ажыглап эгелээр. Металл кезер чаа 6 деригни, 5 автомашинаны алыр бис. Ажылды механизастаанындан чарыгдал 35,5 муң рубльге чиигээр, 18,2 муң рубль камнап алдынар.

Ажылды организастаарын үндезинни-биле экижидери бистен негеттинип турар. Өрүмекчилериниң 5 бригадазын керээлиг аргаже шилчидер. Бүдүрүлге-диспетчер албаның тургузар. Негелдени күштелдирип, ажылды контрольдаарын экижиткеш, ажыл шагының чидиринге эвээжедир, механизмнериниң планнан дашкаар септелгеге үр турарын болдурбас сорулга салдынган. Дуза чедирериниле 2 технологтуг болдукту тургузар. Ажылчын чер аттестациязын чорудар бис.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири дээрге-ле, чүгле бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга улуг салдар чедирери эвес, материалдыг болгаш одаар чүүл курлавырларын камнаары болур. Алмаз-биле 250 муң погон-метр чер өрүмзээр технология 150 муң рубль орулганы бээр. Даг ажылдарының технологиязын чаартыр. Материалдарның артык чарыгдалын болдурбазын чедип алыры чугула. Эвээш энергия ажыглаар чаа геофизиктиг аппаратурамы ажыглап эгелээр.

Геологтар тайга-сыга чоруур болгаш бойдус камгалалыныче сагыш салыр хүлээлгелиглер. Кескен ыяшты аштап ажыглаар, үнүш-бойдусту барган черинге камнаар, агаар, суг хирлендириишкинин болдурбас дээш бүгү хемчеглерни алыры чугула. Бойдуска тетчеглекчи хамаарылга күрүнеге эвээш эвес каражаны чедирип турары билдингир. Ынчангаш камналганы төрээн черинин бойдузунга хумагалыг чорукбиле чедип ап болур.

Геологтар-шинчилел экспедициязының коллективиниң мурнында улуг сорулгалар туруп турар. Доозунчу чылды чедиишкиниг доозар, он ийиги бөл чылдың планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш күжениишкиниг ажылдаар ужурлуг бис. Эртем-техниктиг депшилгенин чедиишкиннеринге даянып, иштики курлавырларны дилеп тып, кадрларның харысаалгазын бедидип турган, чүгле ынчан кескү чедиишкиннерни чедип ап болур.

В. ПОПОВ,
Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геологияшинчилел экспедициязының кол инженери.

БАМ ЗОНАЗЫ КАНЧААР ХӨГЖҮҮРҮЛ

ВОДАЙБО.. Байкал-Амур демир-орук магистралының берүзүм участогунуң чоогунда девискээрни дүргеп хөгжүлдезиниң сорулгаларын БАМ-ның айтырыгларының талазыбиле ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының эртем чөвүлелиниң үнүүшкүнүүр сессиязының хуралынга чугаалажып көөр. Иркутск областың сонгу чүгүнде даг-руда үлетпүрүүнүң төөү болур Бодайбода ол ажыттынган.

Чаа оруктан дөрт шинчээшкининиң эгелээни-биле даг үлетпүрүүнүң ол районду бодумуң чаа хөгжүлдезин алыр. Он ийиги беш чылда болгаш оон соонда үеде маңаа ажылдап турар бүдүрүлгелерни чаартыры болгаш чаа бүдүрүлге черлерни тударын телевилеттинген. Оон-биле холбаштыр бүдүрүлгени интенсификастаарының, чиг эттиг комплектор болбаазырадып кылырымның айтырыглары улуг ужур-дузалыг болуу бээр — деп, советтиң секретары А. Кин чугаалаан.

Ол кавыга бот-боттарын немеп турар бүдүрүлгелерни хөгжүдери капитал салымышкынарын камнаарынга болгаш ажыглал чарыгдалдарын улуу-биле кызырар арганы бээр деп, эртемденнер Бодап турар. Ынчаар шинтпирлээрининиң чижээ болза, Братск-Усть-Илимскининиң девискээр-бүдүрүлге комплекизи болур. Ол амгы үеде Иркутск областың үлетпүр бүдүрүлгезининиң продукциязының элээн кезээн бүдүрүн үндүрүп турар.

Чаа девискээр-бүдүрүлге комплекизиниң тургузарының эң чугула сорулгаларының аразында сессияга чугаалажып көөр айтырыглар болза транспорт четкизини, энергетикамың болгаш тудуг индустриязының баазавын тургузары болур.

(СЭТА).

БРЯНСК. Ярмарка — кажан-даа байырлал, ону хоорайның муң чыл болган юбилейинге белек шыкаш кылдыр белеткээн. Чанчыл болган Свен ярмарказы ийи век дургузунда садыгжыларны бурунгу Брянскиже келдирип турган болгаш ол чүгле Москва күрүнезинге эвес, а харын «бүгү Руська» алдаржып чорааш.

Ам чыл бүрүзүнде болур бо ярмаркага Брянскиниң садыг организациялыларындан ангыда РСФСР-ниң, Украинаның, Белоруссиянның, Прибалтиканың хөй областарындан адалчылар база киришкен. Янзы-бүрү баразынарыны садалдан муң ажыг садыг ажылдакчылары садыг алыкчыларны үтүүп ап турган.

ЧУРУКТА: ярмарканың эжишкин аксында чалакчы-музыкантылар.

В. УГЛИКТИҢ фотозу,
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧОННУ СУГ-БИЛЕ ДОЛУ ХАНДЫРАР ДЭЭШ

«Водоканал» эргелелиниң коллективи чыл планын декабрь 25-те доозынаш, пландан ажыр 20 муң кубометр арыг сугну сайгарарын хүлээнген. Камналга чурумун эжишкининиңден 10 муң рубльдиң орулгазы алдынар. Ниитизи-биле бөш чыл планын ноябрь айда доозар соруулга салдынган.

Сес айларның планы күүсеттинген. Сугнуң 100.2 хуу, канализациялың 102.1 хуу болган. Хууда социалистиг хүлээлгезин слесарьлар И. Семёнов, П. Качура, канализация участогунуң машинизи Т. Долгова, суг хоолайлары участогундан Л. Карепина олар доктаамал ажыр күүседип турарлар. Иштики курлавырларны ажыглап, сагылга-чурумну быжыглап тургаш, неелир чылдың ийи айының планын съездиниң ажыттынар хүнүнде доозарын коллектив онаанып алган.

Л. ИГБАЕВА,
«Водоканал» эргелелинде улуг экономист.

ЧАЙ ХИЛИС БАРГАН

«Нарын» совхозта тудуг ажылы чорбастаан. Үш тудуг звеноозу бар. Бирээзин Аржаанды деп черде ыяш белеткеп турар. Бо ажылды эрткен кыжын кылып аптар турда, аңаа быжыглаан трактору далбый тырттырарыбиле ескээр ажыглаанындан савдалга болган. Ажыл-агыйның ыяш дилдирип чадашкан.

Бистиң бригадавыс июль айның эгезинде сүт-бараан фермазынга быжаа кажаазын тудуп эгелээн. Бөгүнгү байдал кандыгыл? Материал чок, дыка хөй үе ажыл чок орду-вус. Тудугга хереглээр цемент, шифер, кадаг черле чок боор-дур. Тудугнуң хандырылгазын харылаап турар прораб, хостаткан бригадир кандыг-даа хемчег албайн турары элдептиг.

Бо чылын ажыглалга киирер тудуглардан үүгле чаңгыс кажааны арай деп дужаагаш. Кыш дүжер четкеп. Ам-даа ийи кажаа, үш бажын тудар ужурлуг бис. Тудуг ажылынче совхозтуң удуртукчулары көңгүс сагыш салбайн турар. Хандырылганы эжиндер, тудугжуларның амыдырал байдалын соңуургаар болза, байдал еске турар эртик. Амдыгында тудугжулар аңаа олуруп турар.

В. КҮНДҮҮ,
тудугжу.

ҮШ ЧЫЛ «ТУТПУШААН»

Бетонныг кылган чаа склад негеттинип турар. Ооң тудуун бир черге эгелээш, өргемнер кадаам соонда, шимээн барган. Ам эрги газ шыгжаар чер чанында чагылар ходуйгандан бөөр база-ла үр апарган. Бо айтырыгны шинтпирлээр үеэн келбээн бе?

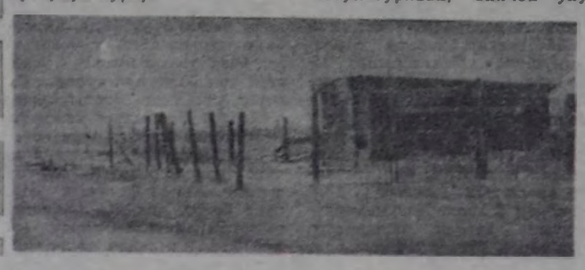
Шуурмакта ишти-даштың штукатурлаан, аянчок улуг бажың бар. Ыяш белеткээр пунктунуң ажылчыннары чурттаар кылдыр тутканнар. Таптыг-ла он чыл ажыг бо бажың ээн хевээр турбушаан. Ооң дооравы 10, узуну 20 метр. Олу тударынга үнген акша-херекти хилис барган.

Суур ортузунда бо «тураскаал» болган ажыглаттынмайн турар бажыңны сентон олурар киижи чок болганы ол бе?

ЧУРУКТА: газ шыгжаар склад шала соксаан; ооң чанында тудуг — Шуурмакта октаттынган бажың.

Т. КУНГАА,
кодээ бижикчи, Тес-Хем районунуң улусчу контроль комитединиң штаттан дашкаар инспектору.

Авторнуң фотолары.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң

Президиумунда

ПЛАН КҮҮСЕЛДЕЗИН ЧЕДИП АЛЫР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң эрлчегліг хуралы болган. «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база Күрүне бюджединиң 1985 чылда күүсеттиниң турарының болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыжының онгу сессиязының республиканың Күрүне планын база Күрүне бюджедин чүшпалажып турар үеде Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң докгаамал комиссияларының болгаш депутаттарының киирген сүмелерин, саналдарын болгаш шүгүмчүлелдерин күүседип турарының дугайында» айтырыгны ажаа чугаалашкан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы, Күрплан даргазы Д. С. Монгуштуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязының даргазы Д. Л. Тимейниң илеткелдерин дыннаап, Президиумуң кежигүннериниң демдеглээри болза: республиканың Министрлер Чөвүлели, министерстволар, күрүне комитеттери болгаш ведомстволар, улус депутаттарының чер-чер Соведиттериниң күүсекчи комитеттери партияның XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдуруп, Күрүне планын база Күрүне бюджедин бо чылын күүседир, депутаттарның болган доктаамал комиссияларының киирген саналдарын боттандырарынга, капитал тудупну экижедиринге, хандырылга ажырларының ажылын сайзырангайжыдарынга, камкалга чурумун күштелдиринге, ажылчы чоннарның ажылдаарынга, чурттаарынга тааржымчалыг байдалдарны тургузарынга хамаарыштыр киирген саналдарын республиканың хой-хой министерстволары болгаш ведомстволары, чер-черлерде совет органнар кичээнгейлиг өөренип көрүп турар апарган. Чижээ, Чаа Шагаан-Арыг хоорайга 80 ааа чурттаар чуртталга бажының, «Барлык», «Шекпээр» совхозтарга уруглар ааба черлерйн, Эрзин районда Тес хемниң кежир көвүрүнү депутаттарның сессинга саналдарын барымдаалап тудуп турар. Депутаттарның 35 саналының 23-ү күүседириниң кырында келген, 18-ин республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң бо чылдагы планынче база келир чылдаазының төлевиделиниче киргеп.

Ындыг-даа болза, чамдык министерстволар, күрүне комитеттери болгаш ведомстволар, улус депутаттарының районнар база Кызыл хоорай Соведиттериниң күүскомнары планы болгаш бюджетти күүседир, доктаамал комиссиялардың болгаш депутаттарның саналдарын, шүгүмчүлелдерин кичээнгейге ап, боттандырар талазы-биле чогуур хемчеглерни албайн турар дээрзин хуралга шүгүмчүлээн.

Бо талазы-биле четпестерни чайладыр, чылды чедиишкининг доозар талазы-биле хемчеглерни ажылдан кылган доктаалды хуралга хүлээп алга-

ЖЕНЕВАДА

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле совет-америк чугаалажышкынарга космос чепсектериниң талазы-биле болуктуң хуралы болган.

КНОНУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНДА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Амгы үениң кол айтырыглары, бирги эвлчегде ядролуг кыжаныышкынны узуткаарының, черге боо-чепсектериң эндере будурүүшкүнүн соксадырыныш, оон космосче неитерээрин болдурбазының ГДР-ниң транспорт ажылдакчылары кывар түүлдүн хой камналгазын чедип аа турар. Хемнер дамчыштыр дажыглаан чүктер эрткен чылын 1,5 миллион тонна хемчээлге немей ковүдээн. Хем транспорту-биле бо чылын улус ажыл-агыйының 17,1 миллион тонна чүктерин дажыглаан. Ол дээрге, автомобиль транспортундан 30 хуу камналгалыг болганы ол.

БЕДИИ-БИЛЕ ҮНЕЛЕП ТУРАР

ВАРШАВА. Польшаның «Бумар» маркалыг тудуг дериг-херекселдерин болгаш механизмнерин делегей садымда бедии-биле үнелеп турар. Аксудума Польша Улус Республикага будурген кодуртур кранынарды, экскаваторларны, авто-чүдүрүкчүлерин болгаш өске-даа техниканы ССРЭ-ниң областарында болгаш республикаларында бедик будүрүкчүлүг ажыглап турар «Бумар» каттыжышкынының будүрген техниказы бедик шынарлыг болгаш ажыглаарынга эптиг, бүзүрелдиг.

БЕДИК АТТЫ ТЫВЫСКАН

СОФИЯ. Болгария Улус Республиканың химия үлетпүрүнде бойдус камгалалының тергиинин деп бедик атты БУР-нуң күрүне комиссиязының шиитпирин ёзугаар Плевенниң нефть химиязының комбинадынга тывыскан. Нефтини бөлбээырадып кылырының технологтуг бүтү чорудулгаларын доктаамал сайзырангайжытканының, хемнерин, хөлдерин, агаарны хирлендирбее талазы-биле улуг ажылды кылганының ачызында комбинаттың коллективи республикада бедик атты чедип алган.

МЕРГЕЖИЛДИ БОЛГАШ ЧОГААДЫЛГАНЫ — УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫНГА

УЛАН-БАТОР. «Аныяктарның мергежилии болгаш тывышкынын — улус ажыл-агыйынга!» деп дозуң Улан-Баторнуң аныяк ажылчыларының будүрүлге ажыл-чорудулгазының кол чүүлү болуп турар. Хоорайның оолдарының болгаш кыстарының күш-ажылны идепкейлии бөтүт түвилелдериг болган. Чижээ, Октябрь районнуң аныяк чаартыкчылары болгаш чогаадыкчылары 25 муң тутрик акшаның камналгазын күрүнеге берген.

ТУРКИНО БЕДИИНГЕ

ГАВАНА. «Интеркосмос» программазын ёзугаар ССРЭ-ниң учудукчу-космонавтызы Юрий Романенко болгаш Кубаның баштайгы космонавтызы Тамайо Мендес олар космос делгеминге кады ужудушкунну кылганындан баар бени чылыгга алдар кылзыр Хосталга ортулуунда эң бедик Туркино бедиинге үнүп чорааннар. Кубаның национал маадыры Хосе Мартинниң бюстузун революция тиилээн сөөлүнде ол бедикке тургускан. Бюст тураскаалга космостуң маадырлары мрамор самбираны салып тургусканнар.

ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

БУДАПЕШТ. Социалистиг чурттарның билиг центереди инитилелдериниң удуртукчулаарының делегей чөвүлел хуралы Вешприниың кайысылалында эгелээн. Ортумак болган түскай ортумак өөредилгелң хөгжүдер сорулгаларны болган перспективалар дугайында саналдаларны чөвүлел хуралдың киржикчилери солчур.

(СЭТА).

АРАГАЛААШКЫНГА УДУР ДЕМИСЕЛДИ КҮШТЕЛДИРЕР

Арагалаашкынга болгаш алкологизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле партияның болгаш чазактың докгаалдарын күүседир дээш Тес-Хем районнуң девискээринде ажылдың канчаар чорун турарын райкүүском даргазы И. У. Успун Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга илеткээн. Партия, совет органнарның удуртулгазы-биле организакчы ажылды районда күштелдирген дээрзин хуралга демдеглээн. Көдээ Соведиттериниң сессияларынга, район Совединиң күүскомунуң хуралынга бо айтырыгларны сайгарып чугаалашкан. Ол шыкаш хамаатылардың чыыштарынга, күш-ажылчы коллективтериниң хуралдарынга арагалаашкынны болгаш алкоголизмни коргун үзер талазы-биле айтырыгларны шиитпирлеп, тодаргай ажылдарны кылган.

Кылдыгган ажылдар чамдык эки түнелдерни берген. Чурттакчылыг черлерде корум-чурум экижээн. Киноларже, спорт иелдеринче, культурачырыдыышкын албан черлеринче барып турарларның саны ковүдээн. Үлетпүр бараанларынга, аъш-чем продуктуларынга чоннуң негелдези улгатканн.

Ындыг-даа болза, арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткаар, араганы бодуу кылыр чорукту коргун үзер талазы-биле Тес-Хем районнуң улус депутаттарының чер-чер Соведиттери, оларның күүсекчи комитеттери база хөй-нинти организациялары чүгле арага садарын кызыгаарлаан, арагалаар кижилерге хемчеглер хүлээдир дээрдеп башка өске айтырыгларже хынлаан киребейн турар дээрзин хуралга айыткан.

Чижээ, чоннуң садыг хандырылгазында үениң негелдезин ёзугаар экижээн чүве чок. Бо чылдың сес айларының планын районнуң садыг бүдүрүлгелериниң күүсетпээни — оон бадыткалы. Чурттакчыларның телевизорларга, школачыларның форма-хевинге, уруглар идиниге, погааларга болгаш өске-даа бараанларга негелдезин хандыртымайн турар. Суксуннар садарын организаставаан, кондитер кылыглары көзүлбес. Будүрүлгелерге болгаш организацияларга үнүүшкүнүүр садыглаашкын кылбайн турар.

Районнуң эш хуу судтары, херээженнер чөвүлелдери, комсомолчуларның оперативтиг отрядтары, администрativтиг комиссиялар идепкей чок ажылдап турар дээрзин хуралга шүгүмчүлээн. Олар кижизидилге болгаш тайылбыр ажылдарын күш-ажылчы коллективтерге, чоннуң чурттап турар черинин айыл-биле чорутпайн турар.

Бо четпестерни дарый чайладырын райкүүсекомдан, оон киридистериндеп Президиумуң кежигүннери негээн.

ДОКУМЕНТИЛЕРНИ ШЫН ДОЛДУРАР

Улус депутаттарының Сүт-Хөл район Совединиң күүскомунуң даргазы Ч. Б. Монгуш ук районда чер-чер Советтериниң ажылдакчыларының хөй уругларлыг иелерни шаннаары-биле холбашкан организастыг хемчеглерни чедир албайн, оларны данзылаар, шаннал материалдарын белеткээр талазы-биле социал хандырылга киридизинден, көдээ Соведиттериниң күүскомнарындан негелдени кошкаткан. Оон түнелдиниде район 1984 чылда хөй уруглуг 20 кижини шанналга киирбээн, 13 кижинин — хуусаазын озалдаткан.

Хөй уруглуг иелерни шаннаар талазы-биле хөөйлу актыны көдээ Соведиттериниң күүскомнарында чок болган, будүрүлгелерде болгаш албан черлериниде «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаннаар чурум база көзүлбээн. Чамдык документилерни долдуруп турар үеде шын эвес бижимелдер кылганындан оны кэтап эгидер чоруктар база эвээш эвес болуп турар. Хоочуннарга тыпсыр шаннал дугайында тайылбыр ажылын район Совединиң күүсекчи комитединиң чорудуп турары кошкак.

Бо айтырыг талазы-биле Дээди Советтиң Президиум кежигүннериниң саналдарынга хамаарыштыр тускай доктаалды хүлээп алган.

НАЙЫРАЛДЫ БЫЖЫГЛААР ДЭЭШ

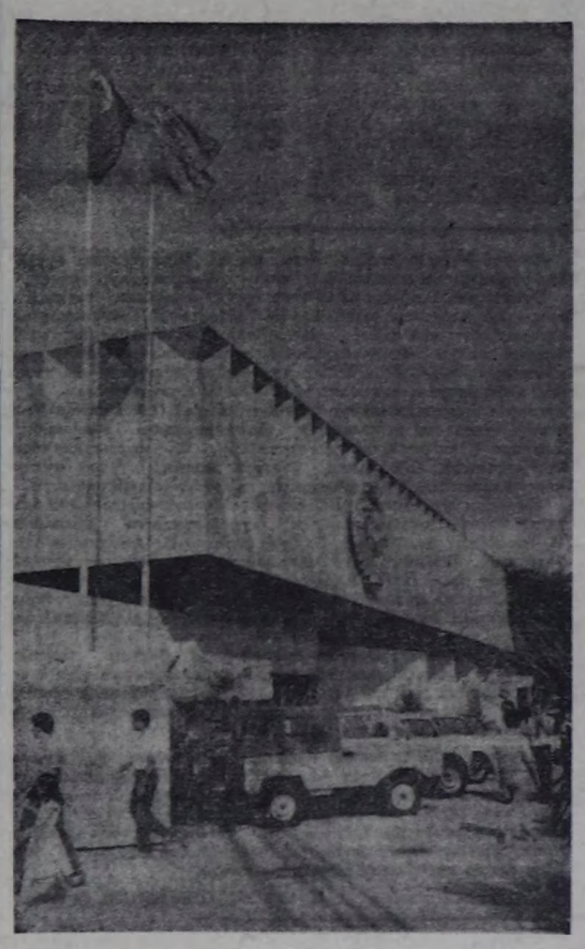
Улустарның сырый каттыжышкыны амгы үеде эргежок чугула болгаш делегейни ядролуг халапче чыгап турар дайынзыраттарның оруунга күүлүг моондак болур ужурлуг. Амгы үеде тайбыңның болгаш депшилгенин күштери реакцияның болгаш агрессияның күштеринден артык күүлүг.

Ол дугайын ССРЭ-биле найыралдың даштыкы чурттарда организацияларының удуртукчуларының болгаш совет хөй-нинтиниң төлөөлекчилериниң сентябрь 24-те Москвага, Эвилелдер бажыкынга ажыттынган делегей ужуражышкынынга демдеглээн. Найыралдың совет инитилелдер эвилелиниң (НСНЭ-ниң) 60 чылы-биле холбаштыр ужуражышкынны организастаан. Бистиң чурттувус-биле найырал инитилелдериниң удуртукчулары, НСНЭ-ниң харылзаа тудуп турары даштыкыда өске-даа организацияларның төлөөлекчилери делегейниң 90 ажыг чурттарындан ужуражышкынга киргеп. Ужуражышкында — совет хөй-нинти ажылдакчылары, даштыкы чурттар-биле найырал инитилелдериниң удуртукчулары болгаш активчилери.

Илеткелчи — НСНЭ-ниң президиумунуң даргазы З. М. Круглова Барның чүктүң, хамыктың мурнунда АКШ-тың империалистиг бөлүктериниң өөскүткени боо-чепсектерниң соксаал чок эндере будүрүүшкүнүн соксадырыныш, космосту милитаризастаарын болдурбазының, чепсегленишкинни дүжүрер, атомнуг чепсекти бүрүн хоруур, узуткаар дээш улам идепкейлиг демисежиниң эргежок чугулазын онзалап демдеглээн. Ол чаагай демиселдиң үзели бүгү делегейде хөй-нинтиниң болгаш политиктиг калбак бөлүктериниң ортузунда улам-на неитереп турар. Ол чорук бистиң организацияларывыстың улустар аразынга тайбыныы болгаш найыралды быжыглаарынга чугула чаа салыышкын болур дээрзинге идегелди ужуражышкынга чүве чугаалаан оратлар илергейлээн.

Совет Эвилели-биле найыралдың даштыкыда инитилелдериниң удуртукчуларының болгаш совет хөй-нинтиниң делегей ужуражышкыңы сентябрь 25-те Москвага, Эвилелдер Бажыныңга ажылын дооскан. НСНЭ-ниң 60 чылы-биле холбаштыр ужуражышкынны организастаан.

(СЭТА).

ТУРЦИЯ. Измирде Делегейниң 54-кү ярмарказынга совет коргузуг үүлдери улуг сонуургалды болдурган, ында Бүгү-эвилелдиң элээн каш даштыкы садыг организацияларының коргузуг үүлдери, а ол ышкаш Совет эрге-чагырганың чылдарында Азербайджан ССР-ниң чедиишкиннериниң тураскаатказы тускай бөлүк бар.

Совет павильонга ийи миллион хире көрүкчү чораан. Олар совет экспорттуң чаа үүлдери-биле болгаш ямызбүрү адырларда ССРЭ-ниң чедиишкиннери-биле танышып алыр аргалыг болганнар.

ЧУРУКТА: совет павильонуң эжиниң чанында.

В. ЖАРОВТУҢ фотозу.

(СЭТА).

ККП-НИҢ БҮГҮ-КЫДАТ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ ХАГДЫНГАН

ПЕКИН. Синьхуа агентилелдиң дыннатканы-биле алырга, сентябрь 23-те ККП-ниң Бүгү-кыдат конференциязы бодунуп ажылын дооскан. Анаа «КҮР-нуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң 7-ги беш чыл (1986—1990 ч.) планын тургузарынга хамаарыштыр ККП ТК-ның саналдарына чугаалажып көрген болгаш үүлдүгүнген, оларны сөөлүредп парлалгага парлап үндүрер.

Конференциянга партияның Төп Комитединиң, ККП-ний чөвүлекчилериниң Төп комиссиязының болгаш ККП-ниң сагылга-чурум хынаар талазы-биле Төп комиссиязының составынга чамдык тавырыштыр тургузуглганы чорутканың дыннатканы: ТК-дан болгаш ийи төп комиссиядан үнгеннериниң орнунга чаа кежигүннерни немей сонгаан. Конференцияның эдлчегліг түннел хуралынга ККП ТК-ның Политбюрозунуң Доктаамал комитединиң кежигүннери Дэн Сяопин, Чэнь Юнь болгаш Ли Синьнянь чүве чугаалааннар.

АКШ-ТЫҢ ХОЛГААРЛААШКЫНЫ

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуаның иштини херектерингө АКШ-тың каржы холгаарлаашкынны моральга болгаш хоойлуга удур болуп турар. Ол холгаарлаашкынга кандыг-даа агартымышкыны туруп болбас деп, национал хосталганың Сандинозу фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүнү, республиканың иштики херектер министерииниң бирги оралакчызы Луис Каррион медеглээн. Гаагадан эвп келген сөөлүнде парлалга конференциязын ол эрттирген болгаш күрүне терроризминиң (өлүрүкчү чорук-тун) политиказын чорудуп турары дээш Рейганның администрациязын буруулуг деп санаарынга маргын чок херечилелдер делегей иштиннеттың коллективи республикада бедик атты чедип алган.

МЕРГЕЖИЛДИ БОЛГАШ ЧОГААДЫЛГАНЫ — УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫНГА

УЛАН-БАТОР. «Аныяктарның мергежилии болгаш тывышкынын — улус ажыл-агыйынга!» деп дозуң Улан-Баторнуң аныяк ажылчыларының будүрүлге ажыл-чорудулгазының кол чүүлү болуп турар. Хоорайның оолдарының болгаш кыстарының күш-ажылчы идепкейлии бөтүт түвилелдериг болган. Чижээ, Октябрь районнуң аныяк чаартыкчылары болгаш чогаадыкчылары 25 муң тутрик акшаның камналгазын күрүнеге берген.

ТУРКИНО БЕДИИНГЕ

ГАВАНА. «Интеркосмос» программазын ёзугаар ССРЭ-ниң учудукчу-космонавтызы Юрий Романенко болгаш Кубаның баштайгы космонавтызы Тамайо Мендес олар космос делгеминге кады ужудушкунну кылганындан баар бени чылыгга алдар кылзыр Хосталга ортулуунда эң бедик Туркино бедиинге үнүп чорааннар. Кубаның национал маадыры Хосе Мартинниң бюстузун революция тиилээн сөөлүнде ол бедикке тургускан. Бюст тураскаалга космостуң маадырлары мрамор самбираны салып тургусканнар.

ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

БУДАПЕШТ. Социалистиг чурттарның билиг центереди инитилелдериниң удуртукчуларының делегей чөвүлел хуралы Вешприниың кайысылалында эгелээн. Ортумак болган түскай ортумак өөредилгелң хөгжүдер сорулгаларны болган перспективалар дугайында саналдаларны чөвүлел хуралдың киржикчилери солчур.

(СЭТА).

БАЙДАЛ ЭКИЖИП ТУРАР

МЕХИКО. (СЭТА). Сентябрь 19-та чер шимчээшкинниң халавынга таварышкан Мексиканың ийиысылалында байдал чоорту экижип турар. Күрүне албан черлери болгаш хоорайның иштиннеттың транспортунуң чамдык хевирлери ажылдап эгелээн. Банкыларны болгаш магазиннерни ажыткан. Даштыкы чурттар-биле Мехиконуң харылзаалары катап тургускан. Хоорайда корумчурум болгаш дүвүрээзин чок байдал колдап турар. Халапка таварышканнарның амытының камгалаар ажылдарны, бажыннар бузундуларын арыглаарын үргүлүлевишаан.

Чурттаар бажыннары үрелген муң-муң ог-булелер он-он парктарда болгаш сесерликтерде чурттап турар. Мексиканың чазааның айтыышкынын ёзугтаар ол кижилерге халас аъш-чемни, идик-хенти берип, эргежок чугула болган таварылгада эмнелге дузалачыларын коргузүп турар.

Ооң-биле чергелештир, хоорайда ижер суг чедиишпейн турар, чамдык черлерге электри хандырылгазы үстүп турган. Халдавырлыг азырларның тыптып келириниң айыылы ам-даа бүрүн үзуткаттынмаан.

Чингине прокуратураның болгаш полицияның медээзин ёзугтаар алырга, чер шимчээшкинниңг үезинде Мехиконга өлген кижилерниң саны 3500-тей эвээш эвес. Амы-тын камгалаар ажылдарның үезинде бузундулар аразындан 6200 кижини дириите үштүп алган.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНОнуң Кол Ассамблеязының 40-ги сессиязының хүн чурумунга «Мексикага делегейниң онзагай дузалачыларының дугайында» немелде пунктуну киирерин Никарагуаның чазаа Кол Ассамблеяның сессиязының даргазындан дилээн. Чер шимчээшкинниң халавынга таварышкан Мексиканың үлүзүнга боттуг дузалачыны коргузери делегей нинтилежилгезиниң хүлээлгези болуп турар деп, Никарагуаның төлөөлекчизи Чаморро Мора сессияның кол комитединиң хуралынга чугаалаан. Ол айтырыгны хүн чурумунга киирерии болгаш ону дүрген чугаалажын көөрүп сессияның кол комитеди сүмелээн.

СӨӨЛГҮ МЕДЭЭЛЕР

КАБУЛ. Демократтыг Афганистанның күрүне эрге-чагыргазының чер-чер органнарынга — джиргаге сонгудалар чоннуң патриоттуг бедик кодурүүшкүнүнүң байдалынга болуп эртип турар. Бохаран, Вахан уездилерге, Кераи, Маджан, Бадахшан можуларга болган сонгудалдарның үезинде чоннуң 200 төлөөлекчилерни ажылчыннарның, тараачыннарның, шажын-чүдүлге төлөөлекчилериниң, шериг албаннығларының иштинден сонгаан.

ДЕЛИ. Премьер-министр Раджив Ганди чазакты эде организастаан. Даштыкы херектер министриниг Балрам Бхагатты томуйлаан. Ол албан-дужаалга моок мурнунда Р. Ганди боду турган. Кижи курлавырларының болгаш чазак программаларын күүседириниң ийи чаа министерстволарын немей тургускан. Камгалал министриниң албан-хүлөөлгезин Р. Ганди бодунга алган.

ВАШИНГТОН. Балтимордан Вашингтон аразынга рейс кылып турган «Бичч-99» деп ийи моторлуг пассажир самолёду агаарның нөөлүбес багай байдалының үезинде Вирджиния штаттың девискээринде дагга чуура үскен. Алаа чораан 12 пассажирлер болгаш 2 ужудукчулар өлген.

БЕЛГРАД. Югославияның Коммунистер эвилелиниң ТК-зының пленуму ажыттынган. ЮСФР-ниң даштыкы чурттар-биле экономиктиг, сан-хөө харылзааларының системазынга болгаш политиказынга хамаарышкан айтырыгларны пленумнуң киржикчилери чугаалажып көргеп. ЮКЭ ТК-ның Президиум кежигүнү Петар Матич илеткел кылган.

ГАВАНА. Прэнса Латина агентствоның корреспондентизиниң дыннатканы ёзугаар алырга, Уругвайның найысылалында делегейниң 8-ки ном ярмарказында совет павильоңче америк далайжылар халдаашкын кылган. «ССРЭ» деп бижимелди болгаш совет тукту узуткаарын олар орааашкан. Америкаларның хулиганзыг дерзин үүлгедии-биле холбаштыр хаяы килеңээшкинни Уругвайның хөй-нинтизи илергейлеп турар.

(СЭТА).

Күш-биле эжелеп алган араб черлерни хевээр арттырып алыр дээш, Тель-Авив палестин чурттакчы чонга удур террорну болгаш истеп сүрүүшкүнүү күштелдирген. Эжелекчилер арабтарның бажыңнарынче халдаашкынынарны ылгып, бүгү черлерде чиидиишкиннерни чорудуп турар.

ЧУРУКТА: төрээн черинге автоматка сүрдүрүп алган чорууру.

Рейтер—СЭТА-ның телефотозу.

ЛОНДОН. Бирмингем-Хэндсворта ооңнуг улус чурттаар черге болган хулаашкиннерниң каржакчыларын британ полициязының карны-дошкун баскыны бүгү чуртка чидиг бүрүү шавыышкынны болдурган. Ол хөлөөшкиннер үезинде 90 ажыг кижини тудуп хорутдаан, оларның иштинден 60 кижини судна берген. Оларны үр үе дургузунда нара-бажыннаар деп турар.

Ол хөлөөшкиннерниң чылдагаанының бирээзи аныяктарның аразында ажыл чок чорукту бедик деңнелге болган. Бирмингемде «артык кижилер» күш-ажыл кылып шыдаар чурттакчы чоннуң 30 хуузу болган.

ЧУРУКТА: Хэндсворта тудуп хорутдаашкынынар.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

Бөгүн—Туризмниң бүгү-делегей хүнү

ЧУРТТАРНЫҢ ОРУКТАРЫ-БИЛЕ

Найысылалдың «Интурист» ажылчылар бажыныңың чамында дыка хөй автобустар ыскаадыпкан, ол ында келген чамдык кижилерниң бажыңы апарган турар. Оларның эълери мынчаар шинтирлээн: чүс катап дыңнаашның орнунга, бир катап көрүп алганы дээре. Кремльди, Ленин дагларын көөр дээш автобустар соңгаларынче чүттүүл турар АКШ-тың, ГФР-ниң, Швецияның чамдык туристтери Москва-биле Советтер чүрту-биле бир-ле дугаарында ужуражып турары ол. Совет Эвилелиниң мындыг бедик хөгжүлдезин сонуургап, буржуаз пропагандаңың соора тайылбырынга алыскайн, ол туристтер Москвага көөп, совет амыдыралды боттары көрүп, АКШ-тан келген турист Д. Браниган ышкаш, аңаа шуут магаданның илередип турарлар. «Американың чурттакчыларынга бүзүредирин орландажып турары ышкаш, орустар дайын күзеп турарлар дээрзинге черле бүзүревээн мен — деп, ол чугаалаан. — Дайын деп чүл, кижи төрелгетенге оок чеңнерең улуг хорааы кайы хирел дээрзин өске кайы-даа нациядан артык билир улус —орустар болгай». «Совет улустуң магалыг чаагай сагыш-сеткилин биске шуут ажык-тыр дээрзин билип чор бис» деп, Ирландия чурттуг Довид Мак Коли чугаалаан. «Амгы үеде туризминиң ужурутказы улуг, чүге дээрге, янзы-бүрү чурттарның улустары ужуражыр, таныжар, хундүлежир болгаш бот-боттарын билчир ужурлуг болгай». Дортмундудан (ГФР) келген студент Г. Фукс ССРЭ-ге чорааш, мындыг түнелге келген.

Даштыкы аалчыларның үнелээшкинниңиң ындыг чижектерниге чаңгыс эвес удаа таварышкаш, аңаа сеткилиивис зажок ханар-дыр деп, ССРЭ-ниң Туристээшкин талазы-биле күркомитединиң даргазы В. Я. Павлов СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. Чүге дээрге бистиң кол сорулгаларывыстың бирээзи — ССРЭ-ге келген аалчыларга социализмниң чедишкиннерин билип алырынга, совет улустуң тайбың дээш, улустар аразынга кады ажылдажылга дээш чүткүлдүүн оларның билип алырынга дузалажыры. Ынчангаш профессионал байырлалыг чылдың-на сентябрь 27-де демдеглеп эрттирип турар. «Интуристиң» муның ажылдакчыларының ажылы аажок харыысалгалыг дээрзи билдингир.

Янзы-бүрү чурттардан ССРЭ-же хөй санныг ажыл-чорукчуларның кээп турары дээрге, бистиң чүртүвуска оларның ханы соңуургалдыг болуп турарын чеңерчилеп турар дээрзин В. Я. Павлов уламчылап чугаалаан. Бисте көрүп, өөренип ап болур чүүлдер хөй болгай. Туристчи 147 төптерни таварып эрткен «Интуристиң» 600 маршруттары совет улустуң экономикага, эртемге болгаш техникага чедишкиннерин, оларның байлак культуразын билип алырынга, совет улустуң тайбың дээш, улустар аразынга кады ажылдажылга дээш чүткүлдүүн оларның билип алырынга дузалажыры. Ынчангаш профессионал байырлалыг чылдың-на сентябрь 27-де демдеглеп эрттирип турар. «Интуристиң» мунмун ажылдакчыларының ажылы аажок харыысалгалыг дээрзи билдингир.

Янзы-бүрү чурттардан ССРЭ-же хөй санныг ажыл-чорукчуларның кээп турары дээрге, бистиң чүртүвуска оларның ханы соңуургалдыг болуп турарын чеңерчилеп турар дээрзин В. Я. Павлов уламчылап чугаалаан. Бисте көрүп, өөренип ап болур чүүлдер хөй болгай. Туристчи 147 төптерни таварып эрткен «Интуристиң» 600 маршруттары совет улустуң экономикага, эртемге болгаш техникага чедишкиннерин, оларның байлак культуразын билип алырынга чогумчалыг медээлерин берип турар. Совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгезиниң 40 чылынга янзы-бүрү чурттардан мун-мун туристер — оларның аразында дайын хоочуннары, Удурланыышкын шимчээшкиниң киржикчилери — Маадыр-хоорайларже, фашизм-биле демиселдиң болгулаан чеңерилерже аян-чорукту кылганнар.

Бо чылды КНО аныяктар чылы кылдыр чарлаан болгай. Ынчангаш Бүгү-делегейниң туристчи организациязы Туризмниң бүгү-делегей хүнүн «Аныктарның туризми— культураның болгаш төөгүнүң артырган эртине-байлаан камгалаар, улустар аразынга тайбың болгаш найырал дээш» деп кыйгырыгның адаа-биле эрттирерин шинтирлээн.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың Түңнел актызында кирген чүүлдерин күүсетпишаан, бистиң чүртүвус бодуңуң туристчи харылзааларын бедик темп-биле хөгжүдүп турар. Ол чыыштың эрткен чылдарының дургузунда бистиң чүртүвуска 47 миллион даштыкы хамаатылар кээп чораан болгаш 37 миллион совет кижилер даштыкыга чораан. Ол дээрге, чөвүлел хуралдың мурнуу чарыының ол хире чылдарында деңнээрге, 2,5 катап хөй-дүр.

Бистиң чүртүвустуң туристчи харылзааларының кол үндезини болза, ақы-дүңма социалистиг чурттар-биле харылзаалар. Ол талазы-биле харылзааларны 1990 чылга чедир хөгжүдеринниң айтырыгларын ам шинтирлеп турар. Он нийиги беш чылда социалистиг чурттар-биле ындыг харылзаалар 25 хуудан эвээш эвес улгадыр апаар.

Капиталистиг болгаш хөгжүп орар чурттар-биле харылзаалар база кескүзү-биле хөгжүп турар. Бөгүн ол харылзаалар бистиң чүртүвүс даштыкы туристчи харылзааларының көлдүүнда-ла чартык кезиин эвлеп турар. Финляндия, ГФР, Австрия, Швейцария, Великобритания болгаш Барыын Европаның, Латин Американың, Мурнуу-Чөөн Азияның өске-даа чурттары-биле туристчи харылзаалар чедишкиннинг хөгжүп турар.

Чүгле бо чылын безин 4 миллион ажыг совет ажылчынар болгаш колхозчулар, интеллигенцияның төлээлекчилери Болгарияның, Кубаның, Румынияның, Чехословакияның, Югославияның курорттарындан ээп келгенин күркомитетти даргазы демдеглээн. Олар Венгрияның, Вьетнамның, ГДР-ниң, Польшаның, Монголдың чонунуң амыдыралыбиле танышкан болгаш Европаны, Мурнуу-Чөөн Азияны дескинген. Чер ортузу далайга, Балтий далайга, Сонгу далайга четкилээн. Шпицберген болгаш Хоккайдо ортулуктарга чорааннар. Ынчалза-даа бо-ла бүгү чүүлдер болза, төрээн черивисти эвээш кезиин турарывыс ол эвес. ССРЭ-де иштики туризм дыка массалыг апарган болгаш бистиң чүртүвус туристи күрүнелериниң санынче кирген. Бо чылын 37 миллион кижи чүртка туристтээн, 204 миллион кижи профзвилелдерниң болгаш аныктарның туристчи организацияларының талазындан организастаан экскурсияларга киришкен. Өске кандыг-даа чүрт ол хире хөй санны адап шыдавас.

Бо бүгү чүүлдер совет кижилерниң амыдырал байдалының улам өзүп турарының, хамаатыларның кадыкшылы дээш социалистиг күрүненим доктаамал сагыш салыышкынының херечизи-дир. Бистиң чүртүвуста туризмниң хөгжүлдезин социал болгаш экономиктиг быжыг үндезинниг. ССРЭ — совет кижилерниң дыштанныр эргезин Конституциязында быжыглаан башкарыг күрүне-дир. Ол талазы-биле дыка хөй акша-хөреңгини күрүне үндүрүп берип турар. Бо бешчылда ол 1,5 миллиард рубльге четкен. Чүрттүң кол-кол туристчи үш организацияларында ам мун ажыг аалчылар бажыңнары болгаш 500 мун кижи дыштанныр туристчи баазалар бар. Карз далайның барыын талакы эриктеринге инти-эвилел ужур-дузалыг чаа курорт зоназын 1990 чылга чедир тудуп тургузары көрүнүген. А келир беш чылда чүгле Туристээшкин талазы-биле күркомиттиң капитал тудуунуңнииги хемчээли 2,5 катап өзер.

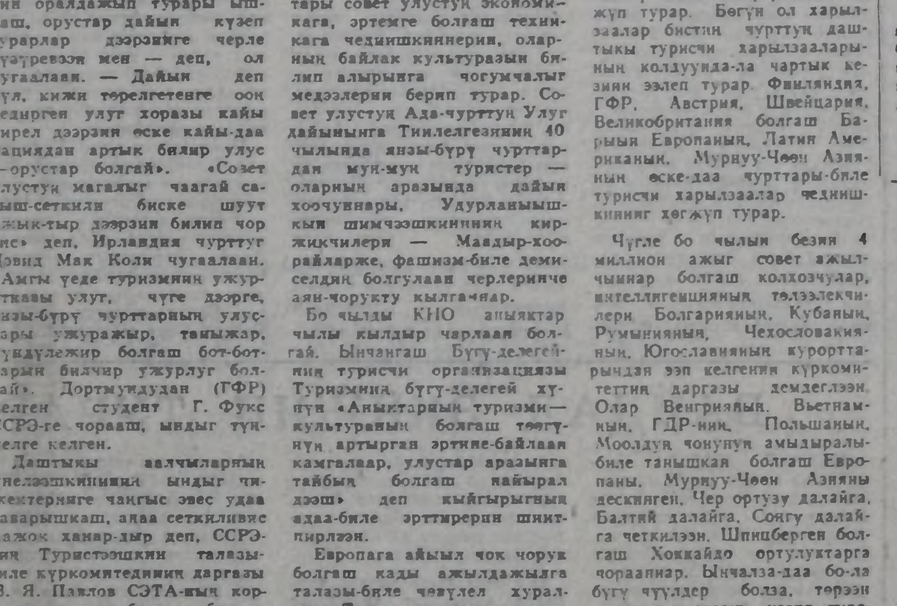
Л. ШВЕДОВА.
Москва.

ПЕТРОПАВЛОВСК-КАМЧАТСКИЙ. Сут туризминиге инвентарның солуп байырлалы Правда Авача хемге болган. Океанга балык тудуушкынуның баазазының спортчуларының чайгы хоорайы Петропавловскиден 60 километр шөйлүп чорукган. Спортчулар ол шапкын хемге белеткезин кылып, солуп маргылдааларны эрттирип келгеш.

ЧУРУКТА: слалом оруунда.

И. ВАЙНШТЕЙННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Август 9-тан сентябрь 4-ке чедир Шушенское суурга сут туризминиң талазы-биле зона семинары болуп эрткен.

Семинарның программазынга сут туризминиң техниктиг арга-хевирлериниң, сутта камгалал ажылын организастаарының, айылга таварышкыннарга дуза чедирериниң база оларны дилеп камгалалдың талазы-биле ажылдарны канчаар организастаарының дугайында лекцияларны киирген. Семинарның түңнелинде Кантегир хемге бергези дөрт дугаар категорияның сут походун кылган. Ол ышкаш Кантегир хемге сут туризминиң техниказының талазы-биле немелде маргылдааларны эрттирген. Ол маргылдааларга Казахстанның, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүгүл хоорайларының сут туризминиң спортчулары киришкен.

Тывадан ол семинарга Тываның хыналда-камгалал хандырылгазының путёвказы-биле катамаранның экипажын В. Нелюбин, А. Фадеев, В. Семенкович, П. Апенишин олар төлээлээн. Хемниң берге моондактарын эртериниң түңнелдери-биле Тываның экипажы эки түңнелдиг болган, оларның кылымал катамараны техниктиг болгаш сутта чоруур шынарының талазы-биле эң дээре болган деп үнелелди алган.

Сутта техниктиг туризм талазы-биле болган маргылдааларга Тываның командазы эки көргүзүглерни чедип албаан. Экипаж кежигүнериниң бирээзи чогуур үеде стартче үнмейн барганындан, маргылдаага үш кижи киржир ужурга таварышканы түңнел бербээни ол.

Ниитизи-биле Тываның экипажы экзаменин эки дужаагаш, шынзылганы база бергези дөртку категорияның аян-чоруун кылганының дугайында база техника болгаш аргалар талазы-биле эки белеткелдиг болган деп тускай демдеглелдиг зачёт бижиктээлган. Тываның командазынга моон соңгаар бедик категорияның аян-чоруктарынга киржин болур дугайында аңаа демдеглээн.

В. СЕМЕНКОВИЧИНИҢ фотозу.

ЧАА ЧҮҮЛДЕР-БИЛЕ БАЙЛАК МАРГЫЛДАА

ПРАГА. Шыдыраа талазыбиле делегей чемпиону ат дээш маргылдаада эрткен оруктуң дөрттүң бири шыдыраа овпадайы дээш демиселчилериниң аразында маргылдаа ажык байдалда эртип турарын керечилеп турар деп, «Руде право» бижээн. Эрткен 48 оюнларга ким кайызын ханызы-биле өөренип билип алганы ажык болуп артпышаан. А. Карпов биле Г. Каспаровтуң чаа ужуражышкыны шыдыраага инактарга боттарының дайынчы шинчиин-биле, кызымаккайы болгаш компромисс чогу-биле өөрүшкүнү берип турар. Чеди ай дургузунда чапсарының үезинде удурланыкчыларның хөй санныг теоретиктиг чаа чүүлдер-биле чепсегленип алганын кайгавас аргачок. Оюн бүрүзү шыдыраа теориязын байыдып турар.

Бир эвес баштайгы оюннар үезинде Каспаров артык күштүг болуп турган болза, дөртку оюндан эгелээш инициатива делегей чемпионуңуң талазынче чайгы берген. Дөртку оюн шыдыраа оюнуңуң классеказының бөлүүзүнге кирери чигзиниг чок деп, солуп онзалап демдеглээн.

БЕЛГРАД. Делегейниң шыдыраа федерациязының президентизи Ф. Кампоманестың ТАНЮГ агентилелдиң корреспондентизи Б. Кажичиге интервьюзунда «Спортске новости» солуп парлаан.

А. Карпов биле Г. Каспаровтуң аразында маргылдаа делегейниң бирги чери дээш «шыдыраа марафонун» соксадырының дугайында оок хүлээп алган шинтирииниң шынииның бадыткап көргүзер ужурдуг деп, Кампомавес чугаалаан. Кампоманестиң чугаазы-биле алырга, амгы маргылдааның баштайгы оюннары оок шын болганының бадыткалы болур: тергиин эки оюннарыны көрдүвүс.

Амгы маргылдааның мурнунда туруп көрбээни чүге ийи кол судьялар эрттирип турарыл деп айтырыгга харыылап тура, ФИДЕ-ниң президентизи мынча дээн:

— Ындыг шинтирер делегей чемпионуңуң болгаш оок удурланыкчызының күзелдеринге аразында компромисс эвес-тир. Градеге чоокта чаа болган ФИДЕ конгрезинден маргылдааның ийи кол судьязарын томуйлаар эргени менээ бээрин дилеп мен. Оңу мен алган мен. Гроссмейстер Григорич ФИДЕ-ниң кол судьязы эрге-хүлээлгени күүседириниден ойталаан болганда, маргылдаа эгезинде судьялар кылдыр Малчевти (БУР) болгаш Микенасты (ССРЭ) томуйлаар деп шинтирнии хүлээп алган мен.

☆

МОСКВА. Шыдыраа талазыбиле делегейге бирги чер дээш маргылдааның соңгаарлаткан сесии салыын сентябрь 25-те уламчылап ойнаанны үр болбаан. А. Карпов биле Г. Каспаров божелги үеште теория бөрттээр хайым байдалдыг туруш үнүп келгже хайыынаан алганнар. Сая ам 4,5 : 3,5 боон. делегейниң үш дапкыр чемпиону мурнап турар.

Даразымдагы, тоскү салыт дүүн болган.

(СЭТА).

СПОРТКА МАРГЫЛДАЖЫР БОЛГАШ НАЙЫРАЛДАЖЫР

Бистиң чуртувуска АКШ-тан чедип келген туристерниң эвлечглиг бөлүү бир янзы болган — олар шуптузу теннис ракеткаларлыг болганнар. Янзы-бүрү назылыг болгаш профессияларлыг 32 америк туристерге чаңчыл болган экскурсиялардан ангыда, оларның аян-чорууның программазында техниске ынак совет сонуургактар-биле ужуражышкыннар база көрдүзүлгеп болган.

Оон баштайгызы «Дружба» спорткомплекстиң шөлдеривге Москвага болган. Он болза, оок киржикчилериниң санап турары-биле алырга, «удуг спорттан» ужур-дузазы ажыг турар солуп маргылдаа болган. Аалчыларның болгаш эълериң командазының составында инженерлер-даа, эмчилер-даа, адвокадтар-даа, актерлар-даа, башкылар-даа, журналистер-даа, ол солуп оюнга чаа эгелеп чоруурлардаа, хоочуннар-даа бар болган.

Судьялар санны орус болгаш англи дыл кырынга санап турганнар. Ынчалза-даа удурланыкчылар бот-боттарын сорук киржин, очулга чокка-ла бот-боттарын эки биччип турганнар.

Техниске маргылдаалардың соонда ийи чурттуң спортка хандыкшылдыгларының аразында беседалар, санал-оңал солчуушкуну болгуланаан.

ССРЭ-ге бир дугаарында баштай чедип келген бистиң бөлүүвүстүң бүгү киржикчилериге уттундурбас кончуг чораан маргылдаа болган деп, ВДНХ-ның Туристээшкин комплексинде Туристээшкин талазы-биле делегейниң Бүгү-делегей хүнүнге тураскаатканы. 18.50 — Киножурнал. 19.00 — «Азия төвү». Программада: «СЭКП-ниң XXVII съездинге—шалыпчы 27 декада». «Улусчу контроль». Бөгүн— Туризмниң Бүгү-делегей хүнү. Медээлер. 19.30 —«Политиктиг өөредилгени — чаа сорулгаларның денелиниге». Партия өөредилгезиниң системазында чаа өөредилге чылының эгелээнинге. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!», «Малыш и Карлсон». 2-ги кезээ. 20.15 — Чугула темаларга: улус хереглелиниң баранналары, хындырылга кавызы». 20.45 — «Ким-Асар». Док. телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — 22.50 — «Тиилекчилер». Фронтучу эңнүктериң клуву. 2-ги гвардейжи танк армиязының хоочуннарының ужуражышкыннары.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 27-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Шыдыраа» талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.10 — Туризмниң Бүгү-делегей хүнүнге. Док. фильмнер: «Папа, мама, я — туристская семья». «Боржомское ущелье». 9.55 — «Моцарт». Ураң-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 10.20—10.25 — Медээлер. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Кедээнин ажылажы». Док. фильмнер: «Кому сопутствует удача», Стрела летит в цель». 15.25 — Оруе чугаа. 16.00 — «Бистин-биле кады кыл, бис ышкаш кыл, бистен дээре кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 16.55 — Мордва улустуң Россияның составында эки турабиле киргенинин 500 чылынга. «Связь времен». Док. телефильмниң башгайы көргүзүүг. 17.45 — Чүруп болгаш ырлап тур бис. 18.00 — «Эртем болган амыдырал». 18.30 — «Станция Журавли». Док. телефильм. 18.45 —Бөгүн делгейде. 19.00 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 19.30 — «Секретарь парткома». Док. телефильм. 19.45— «Коломенскоеде чай». Делегейниң аас-чогаал байырлалы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Моцарт». Ураң-чечен телефильм. 3-ку сериязы. 23.05 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 23.20—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Надежный человек». Док. телефильм. 8.35, 9.35 — Төөгү. 4 класс. Москва — орус күрүненим найысыларлы. 9.05 — Англи дыл. 10.05 — ПТУ суртууларынга. Нимти биология. Дириг клетканың ханы иштинде. Клетка иштинде солчулга. 10.35; 11.40 — География. 5 класс. Туе черинин планы. 11.05 — М. Луконинниң поэзиязы. 12.10—12.45— В. Маяковский — «Америкаңы мээң ажытканым». 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Туристчи маршруттар-биле». Туризмниң Бүгү-делегей хүнүнге тураскаатканы. 18.50 — Киножурнал. 19.00 — «Азия төвү». Программада: «СЭКП-ниң XXVII съездинге—шалыпчы 27 декада». «Улусчу контроль». Бөгүн— Туризмниң Бүгү-делегей хүнү. Медээлер. 19.30 —«Политиктиг өөредилгени — чаа сорулгаларның денелиниге». Партия өөредилгезиниң системазында чаа өөредилге чылының эгелээнинге. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!», «Малыш и Карлсон». 2-ги кезээ. 20.15 — Чугула темаларга: улус хереглелиниң баранналары, хындырылга кавызы». 20.45 — «Ким-Асар». Док. телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — 22.50 — «Тиилекчилер». Фронтучу эңнүктериң клуву. 2-ги гвардейжи танк армиязының хоочуннарының ужуражышкыннары.

ТУРАСКААЛДЫГ ЧЕРЛЕР, МАГАДАНЧЫГ ОРУКТАРТАВАРТЫ

Совет Тываның ажылчы чоннарының төлээлекчилери боттарының шөлээзиниң үезинде, күзээн-не черлеринге чедип, достүүмес соңуургалын хандырып, чурттуң кайы-даа булунунга баар аргалыг. Тываның туризм болгаш экскурсиялар талазы-биле область чөвүлелиң чогум-на чонның дыштанылгазын чөптүг организастаары, оларга эптиг болуру-биле тургустунган. Область чөвүлелиниң 1969 чылда тургустунганындан бээр республиканың дыка хөй төлээлекчилери чурттуң хөй-хөй хоорайларынга, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң чүрээ — Москвага барып чедер, чурттуң төөгүнүң болгаш культуразының тураскаалдыг черлери-биле, В. И. Ленинниң амыдырал-чуртталгазы болгаш ажыл-чорууларының-биле холбашкан төөгүлүг черлер-биле, Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы маадырлыг чаңчылдары-биле холбашкан черлер-биле таныжып, коммунистиг тургузуушкүнүнүң чедишкиннеринге херек кырында көөр аргалыг болган.

Кызылда 1975 чылда тургустунган аян-чоруктар болгаш экскурсиялар бюрозу база-ла бо сорулгаларга бараан бооп турар.

Автобус болгаш демир-орук-биле революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның бөлүк хоорайлары-биле аян-чорук кылыры бисте шагдан бээр сурагжаан. Волгоград, Москва, Ленинград болгаш өске-даа хоорайларны таварыыр ол маршрут-биле ажылчыннар, механизаторлар, хой-жулар дээш чүс-чүс кижилер чоруп келген, дыка хөйү бүдүүлгелериниң болгаш совхозтарының халас путёвкаларыбиле чоруп турар. Сөөлгү чылдарда экскурсияларже салган кижи аян-чорук кылган. Кавскараш Тожунуң «Азас» турбазазынга 800 кижи дыштанган.

Хөй эвес хүн автобустуг аян-чоруктарга чоруп турарларның саны чылдан чылче өзүп турар. Туризм болгаш экскурсиялар талазы-биле область чөвүлелиниң шутуму-биле Кызыл—Чагытай хөл, Кызыл—Хадын хөл (Дус-Хөл чоогу), Кызыл — Хову-Аксы, Кызыл — Ак-Довурак, Кызыл — Шушенское деп маршруттар-биле аян-чоруктар чылды өттүр соксавас. Оон ангыда Бии-Хем болгаш Каа-Хем хемиерни өрү, куду аян-чоруктар кылырынга дүрген чоруур теплоходтар бараан бооп турар.

Туризм болгаш экскурсиялар талазы-биле область чөвүлелиниң ам мун кижи аян-чорук кылып дыштанган. Экскурсияларга 41,2 мун кижи киришкен. Бо чылдың чүгле бирги чартыында безин 28,5 мун кижи экскурсиялап, дыштанган. Самолёттар-биле аян-чорук кылыр маршруттар-биле 8 чүс кижи чораан, а дыштанып хүннериниң маршруттары-биле 6 мун кижи.

Семинарның түңнелинде Кантегир хемге бергези дөрт дугаар категорияның сут походун кылган. Ол ышкаш Кантегир хемге сут туризминиң техниказының талазы-биле немелде маргылдааларны эрттирген. Ол маргылдааларга Казахстанның, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүгүл хоорайларының сут туризминиң спортчулары киришкен.

Тывадан ол семинарга Тываның хыналда-камгалал хандырылгазының путёвказы-биле катамаранның экипажын В. Нелюбин, А. Фадеев, В. Семенкович, П. Апенишин олар төлээлээн. Хемниң берге моондактарын эртериниң түңнелдери-биле Тываның экипажы эки түңнелдиг болган, оларның кылымал катамараны техниктиг болгаш сутта чоруур шынарының талазы-биле эң дээре болган деп үнелелди алган.

Сутта техниктиг туризм талазы-биле болган маргылдааларга Тываның командазы эки көргүзүглерни чедип албаан. Экипаж кежигүнериниң бирээзи чогуур үеде стартче үнмейн барганындан, маргылдаага үш кижи киржир ужурга таварышканы түңнел бербээни ол.

Ниитизи-биле Тываның экипажы экзаменин эки дужаагаш, шынзылганы база бергези дөртку категорияның аян-чоруун кылганының дугайында база техника болгаш аргалар талазы-биле эки белеткелдиг болган деп тускай демдеглелдиг зачёт бижиктээлган. Тываның командазынга моон соңгаар бедик категорияның аян-чоруктарынга киржин болур дугайында аңаа демдеглээн.

В. СЕМЕНКОВИЧИНИҢ фотозу.

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

50-ГИ СЕЗОНУ

Октябрьның репертуары

4, 10	Кежээ	«Хайыраан-бот» Ийи кежегелиг шин	В. Кок-оол	эгелээри 19 ш 30 м.
5, 20	Эртен	«Полк оглу» Ийи кежегелиг шин	В. Катаев	эгелээри 12 ш 00 м.
5, 19	Кежээ	«Хонар кижилер» Комедия	Г. Горин	эгелээри 19 ш 30 м.
11.	Кежээ	«Неңин шелү» Ийи кежегелиг шин	Ч. Айтматов	эгелээри 19 ш 30 м.
13.	Эртен	«Бразилияның эртинези» Тоол	К. Машаду	эгелээри 12 ш 00 м.
13.	Кежээ	«Кадык болунар» Комедия	П. Шево	эгелээри 19 ш 30 м.
16.	Кежээ	«Кадайланмышкын»	Н. Гоголь	эгелээри 19 ш 30 м.
20, 30	Кежээ	«Эвэн келгени» Ийи кежегелиг шин	Ч. Ондар	эгелээри 19 ш 30 м.
25.	Кежээ	«Скапеңниң үүлгедилгелери» Комедия	Ж-Б. Мольер	эгелээри 19 ш 30 м.
26.	Кежээ	«Ынчы-Кара болгаш Ангыр-Чечек» Тоол	Л. Гаврилова	эгелээри 12 ш 00 м.
26, 27	Кежээ	«Хүн дурту чүс чыл»	Ч. Айтматов	эгелээри 19 ш 30 м.

Коллективтиг чагыгларны хүлээп алыр, телефоннары: 2-25-49, 2-35-88.
Тыва шилерни орус хылче деңге очулдуруп көргүзер.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң Тывада филиалы белеткел салбырынга дыңнакчыларны хүлээп алырын чарлап турар.

Документилерни 1985 чылдың октябрь 1-де хүлээп ап эгелээр.

Белеткел салбырынга киредиг күзээннер дараазында документилерни бээр:

Шилип алган тускай эртемин айытпышаан, филиал директорунуң адынга билдиришкин, ортумак билиниин дугайында документиниң болгаш ажылчыннар хуралының эрткен хүнүн, протокол дугаарын айыткан бижикке бүдүрүлге удуртукчузу, бухгалтер ат салыр, шеригден халашкаңнар шериг кезээнин командирин ат салган бижикти эккээр, ажылдап азы шериг албаны эрттирип турган черинден бүдүрүлге характеристиказы, бөрт чокка тыртыргаш 3×4 см. хемчээлдиг алды фото-чуруктар, № 286 майык ёзугаар эмнелге шынзылгазы, күш-ажыл дептеринден ушта бижилге, ону бүдүрүлге удуртукчузу бадыткаар. Белеткел салбырынга хүлээп алган соолуңде күш-ажыл дептериниң болуп эккээр. Физика, химия болгаш биология талазы-биле беседалар болур.

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чаъс чагбас. Сонгубарының чүктеп хаттың дүргени секундала 3—8 метр. Агаарның температуразы дүне 2—7 градус соор, чамдык районнарга 0—5 градус чылыг.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

СЕНТЯБРЬ 27-ДЕ

«НАИЫРАЛ»: Киносборник 9.30, «Сезон чудес» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник 9.30, «Ульзана» 11.00, 13.00, 15.00, «Счастье по случаю» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Любовный недуг» 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

Шын Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу. бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарьянын 2-23-35. секретариаттың 2-23-35. партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75. пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27. 2-21,47. корректорларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 информацияа киллизиниң 2-20-60. культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң солуп неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3130.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күргүзе комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу. бажың № 1.

ТС—00225.

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 225 (12925) | 1985 чылдың сентябрь 28, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи. | Өртээ 3 копеек.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелии СЭКП ТК-ның Политбюрозу эдилчиглиг хуралынга чугаалажып көрген, оон белеткелии партияның XXVI съездизиниң шиитиирлеринге дүүштүр чорудуп турар. Белеткеп киирген документ болза чүрттүн иштики амыдыралының хевгүүдезиниң болгаш делегей байдалының кол угланышкынарыны, амгы күштүг болуп турар Программаны хүлээп алган үениң сөөлүүде эрткен үеде партияның мөзүнде алган дуржулгазын көргүзүп турарын болгаш СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир айтырыглар талазы-биле чөвүлел хуралдың айтышкынарынга дүгжүп турарын хуралга демдеглээн. Ол чорук совет иитилелдиң хевгүүдезиниң перспективаларын, дээди эчис соруглагы — коммунизмни чедип алырының оруктарын болгаш арганы берип турар. Коммунизмче орук амгы иштики болгаш делегей байдалдарында чүрттүн социал-экономиктиг хевгүүдезин дүргедедирингe үндезилээш, социализмни бүгү талалыг сайзырангайжыдарын дамчып эртер дугайындан түнелдин теоретиктиг бирги чергелиг болгаш политиктиг ужур-дузазы оон-биле холбаштыр онзалап демдеглеттингеи.

СЭКП-ниң Уставынга өскерилгелер дугайында саналдары чугаалажып көрген. Уставтың чүүлдерин СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелиигe дүүштүрер, иштики партийжи харылзааларыны улам ыцай сайзырангайжыдарын хандырар, партийжи практиканың үезии келген негелделери-биле холбаштыр Уставтың чамдык норма-чижектерин тодаргайлаар арганы ол саналдар бээр. Партияның иитилелиге удуртукчу ролүн бедидериигe, коммунистерниң харылсалгазын болгаш чогаадыкчы идепкейлиин күштелдиреринге идигни Уставка өскерилгелер бээр дээрзин хуралга демдеглээн.

1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хевгүүдезиниң Кол угланышкынарының Политбюроның дааскалын ёзугаар тодаргайлаан төлевилелии Политбюро чугаалажып көрүп-биле киирер дугайында шиитпир хүлээп алдынган.

Бистиң чүртувуска найыралдыг ажылчын аян-чорук кылып, кээп чораан ВСАПтың Чинчине секретары Я. Кадар-биле эш М. С. Горбачевтуң беседазының түүнделгеринге Политбюро чүүлдүг деп көрген. Совет Эвилелиниң болгаш Венгрия Уляс Республиканың аразында акыдүүмда найыралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы марксизи-ленининиң болгаш социалистиг интернационализмниң принциптеринге үндезилээш, моон соңгаар-даа быжыглаарынга ийи партиялараның шиитпирлии амгы үениң бүгү кол айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң болгаш ВСАП-тың үзел-бодалдарының чангыс эптиин көргүскен ол беседаның үезинде бадыткаттынган. Политика болгаш идеология талазы-биле бистиң кады ажылдажылганыстың ажыктының улам ыдай бедидер дугайында, экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзаалардың интенсификастарының курлавырларын улам долу ажыглаар дугайында, тайбың болгаш улустарның айыл чок чоруу дээш демиселге ийи чүрттарының сырый дем каттыштырып хөделиринiң дугайында чедип аалынган дугуржулгаларын чугулазын Политбюро онзалап демдеглээн.

Финляндия Республиканың Президентизи М. Койвисто биле эш М. С. Горбачевтуң ужуражыышкынының түнелдерин Политбюро хүлээп алган.

СЭТА-ның дыңнадыры

КОСМОНАВТЫЛАР ВЛАДИМИР ДЖАНИБЕКОВ БОЛГАШ ГЕОРГИЙ ГРЕЧКОНУҢ ЧЕРЖЕ ЭЭП КЕЛГЕНИ

Кады кылыр шиичилелдериин болгаш шенелделериин төлевилеттингеи программазын күүсеткенииниң соонда, 1985 чылдың сентябрь 26-да Москванының-биле 13 шак 52 минута турда, Владимир Джанибеков болгаш Георгий Гречко «Союз Т-13» кораблыге Черже ээп келгеннер. Башкартынар «Салют-7» —«Союз Т-14» комплекске ажыды Владимир Васютин, Виктор Савиных болгаш Александр Волков үргүлүүлеп турар.

«Союз Т-13» кораблының черже бадырар аппарады Совет Эвилелиниң девискээринде көрдүүген райониа Джезказган хоорайдан соңгу-чөөн чүкте 220 километр черге хонуппан. Черге хонуиканының соонда космонавтыларның кадыкшылы эки.

Үр ужудуушкун үезинде Владимир Джанибеков болгаш Виктор Савиных олардың, а олышкаш кады ажылдың үезинде беш космонавтыларның экипажының күүсединиң кылганы шиичилелдериин болгаш шенелделериин материалдарын Черге чедирип эккелгеи. Алдынган информацияларны эртемнин болгаш улус ажыл-агыйының ажыл-бүрү адырларын хөгжүдеринге ажытлаар.

«Салют-7»-ге үр хуусаалыг дөртку экспединии, «Союз Т-13» кораблын экипажтын станция-биле чеминишкиниит тудуштурганының соонда, 1985 чылдың июиь 8-те эгелээн. Улам ыиайгы ужудуушкунуи үезинде Владимир Джанибеков болгаш Виктор Савиных станцияның ажылдан болур артазын, маадырлыг болгаи боттарының профессионалдыг мергежилии көргүзүп турган, катаи тургузуп алганнар.

Космонавтылар эртем-техниктиг шиичилелдериниң киижбак программазын күүсединиң, ажык космосче үнерии боттандырын чорутқан болгаш иемелде хүи батареяларын эзтеи тургусканнар.

Үр үеиин дургузуунда башкартынар космос комплексин үргүлчү ажыглаарын хандырар болгаш ону эртемнин база улус ажыл-агыйының эрге-ажыктарынга ажытлаарының дээштиин боттуубиле бедидер экипажтың чамдык солчуушкуиун эң баштай боттандырып чорутқан.

(СЭТА).

О.ларга шаңналдар

Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш В. А. Джанибековту Ленин орден-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Орбитаның «Салют-7» — «Союз» артемшиичилел комплекизиниге космоска ужудуушкуну чедиишкиниин боттандырып чорутқаны болгаш эрес-дидим база маадырлыг чоруун коргускени дээш Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш Владимир Александрович Джанибековту Ленин орденбиле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1985 чылдың сентябрь 26.

Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш Г. М. Гречкону Ленин орден-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Орбитаның «Салют-7» — «Союз» артемшиичилел комплекизиниге космоска ужудуушкуну чедиишкиниин боттандырып чорутқаны дээш Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш Георгий Михайлович Гречкону Ленин орден-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1985 чылдың сентябрь 26.

ХОВУ АЖЫЛДАРЫНГА— ТЕМП БОЛГАШ ШЫНАР

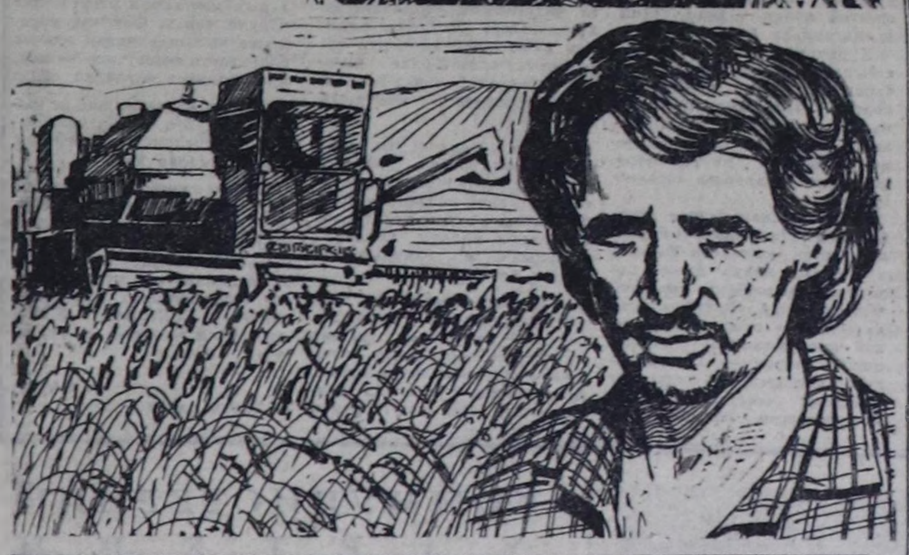
○ ○ ○

Хөчүн тараажы Василий Кузьмич Черных Каа-Хем районда «Улуг Октябрь» совхозка үжен, чеди чыл дургузунда ажылдаан. Ол баштайгы чылдарда колхозна механизаторлап турган, оон соонда үжен хире чылдар дургузунда Сэргэл хову-трактор бригадазын удуртуп келген.

Василий Кузьмичиниң бригадазында үжен ажыг чылдар иштинде комбайнерлеп келген тараажы, Ада-чурттуң Улуг-дайынының киржиичизи, Көк-Хаак недээ Совединиң депутады Иван Тимофеевич Михальченко бо чылын чаа комбайнерлеп эгелээн Алемсандр Поршневти дагдыныл алган.

Г. МАКАРОВТУҢ чураан чуруунда — бригадир В. ЧЕРНЫХ (үстүнде) биле комбайнер А. ПОРШНЕВ.

○ ○ ○

ОКТЯБРЬ 5-ТЕ КҮҮСЕДИР

«Кара-Хаак» совхоз хөй иогаа аймаан чылдың-ма олуртуп, байлак дүжүттү ап, ону күргүнеге дужаал келген. Он бирги беш чылдың доозукчу чылында база бедик дүжүттү алыр дээш совхозтуң ажылчыннары шудургу ажылдап турар. Ногаанның чайгы ажаалдазын эки чоруткан болгаш дүжүт база эдбек болгам. Бо чылын хара-хаакчылар күргүнеге 340 тонна иогаа аймаан дужаар планныг. Сентябрьның 24-ке чедир олар 500 тонна иогаанны дужаганнар. Оон иштинде 9 тонна огурец, 7 тонна помидор, 185 тонна капуста болгаш өске-даа иогаалар. Совхоз күргүнеге ам-даа 600 тонна иоҥаа аймаан дужаар арганыг. Ынчангаш совхозтуң удуртукчулары дүжүттү чидириг чокка ажаап алыр дээш бүгү күштү, кичээнгейни олче угландырган. Ажаап алдынган иогаа аймаан сөөртүр транспорт четчир. Совхоз хүнүүк-не 15 машина иогаа аймаан чүдүргеш чорудуп турар. Ынчангаш иогаа дүжүдүүн сайгарылгазы багай эвес. Чаагай дүжүттү өстүрерин, ону ай-шаанда чидириг чок ажаап алырын, оон сайгарылгазын совхозтуң кол агроному М. В. Петров билдилиг удуртуп турар.

Иогаа ажаалдазында совхозка иитизи-биле он-он кижи составтыг 8 звено бригада керээзи-биле ажылдап турар. Олар аразында соцмалистиг чарыштыг. Ажыл шагын чеп ажыглап, алган онаалдазын ажыр күүседип, социалистиг чарыштың тимлекчилери боон турарларыны кол агроном Михаил Владимирович чоргаарал-биле демдеглеп, оларның чедиишкинмери-биле таныштырды. Альбина Ивановна Немцова удуртқан звено мурнунда салдыиган планын ийи катап ажыр күүседип турар. Үк звено 85 тонна эрте быжар капустаны дужаар тургаш, 180 тоннаны дужааган. Звенонуң ажылдакчылары чылдың-ма дүжүт ажаалдазында ак сеткилдиг ажылдап, эки көргүзүглерни чедип ап турар.

Совхоз иогаа аймаан октябрь бешке чедир дужаап доозар планын күүседир соруглаиы салган.

С. БАЛЧЫР.

ПЛАНДАН АЖЫР

Бай-Тайга районда «Мурмакчы» совхоз он бирги беш чылдың доозукчу чылында иитизии малынга 3220 тонна сигенин белеткээр планныг. Бо хүнмерде кылганы 2550 тонна, азы планның 80 хире хуузу күүсеттингеи. Силос, семаж, будук-бүрү белеткээр планын ажыр күүсеткен.

Совхоз мал чемиинң белеткелиниң эгезинден эгелээш, районда мурнакчы ажылагыйларның одуруунга чоруп келген. Сөөлгү хомуктарның социалистиг чарыжының түнелдери-биле районнуң совхозтарының аразынга шилчип чоруур кызыл тукту чаалап алган.

девискээриниде тайгаларда ыар элээн киир чаапкан, ыыштың тыныжы чоокшулап орар. Совхозтуң тараа шөлдериниде 1500 гектар черде кек-сула тарыттынган. Оон үнгени эки. Ам ону чидириг чокка ажаап аары — хүнүүн чүгүлээ айтырыы. Совхозтуң дирекциязы бүгү күштү киижер угландырган. Ында механизастаттынган үш звено ажылдап турар. Чаҥгыс-Терек ховузунда 654 гектарда кестиигеи сулайы болуп, қыштагларже сөөртүп чедирип, сараяттап турар.

Социалистиг чарыштың чедиишкинин түнелеп үндүруп турар. Сөөлгү чеди хомуктуң түнелеи-биле механизастаттынган звенолардан Ворошилов Самдаиның звенозу, кестиигеи сулаиы болуп сараяттарынга Хорлуу Ак-оолдуң удуртқаны херээженнер звенозу, тиилекчи болуп, акша шаңналдарын алганнар.

Совхозтуң ажыл-ишчилери малды қыштан хүр ажырар соруглга-биле пландан ажыр 350 тонна мал чемии белеткеп алыр дээш кыымак ажылдап турарлар.

А. КАНЧЫЫР.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

Даштыкы чүрттар-биле найыралдың болгаш культура харылзааларының совет иитилелдер Эвилелиниң (ИСНЭ) 60 чылынга тураскаатқан совет хөй-иитииниң байырлыг хуралы сентябрь 26-да Москвага болган. Анаа найыралдың совет организацияларының активчилери, даштыкы чүрттар-биле найыралдың болгаш культура харылзаазының совет иитилелдер Эвилелиниң удуртукчулары болган даштыкы өскеде организацияларның төлөөлекчилери олурушкан.

Хуралга СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнүзү кээдаар, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев чүве чугаалаан. Байырлыг хуралдың киржиичилеринге СЭКП ТК-ның байыр чедиришкинии ол номчаан, ону үргүлчүледелиг адыш часкашкыныбиле үтээн.

«Даштыкы чүрттарның улустары-биле найырал дөмей шимчешкин — тайбың, бот-боттарын билинир болгаш бүзүрелиг» дээш демиселдиң чугула факторуг деп илеткелде ИСНЭ-ниң президиумунуң дергазы З. М. Круглова кылган.

Улустар аразынга найыралдың, бот-боттарын билчир торуктар болгаш ында ажылдажылганы быжыглаарынга Советтер чүртүмүн ажылчы чонунуң быжыг шиитпирлиг деп совет хөй-иитииниң төлөөлекчилери санаалдарынга онзалап демдеглээн.

ИСНЭ-ниң адресинге Венгрсовет найырал иитилелдиниң даргазы А. Аюро, Индий-совет культура иитилелдиниң президиум чөвүлелиниң кежигүзү (ИСКН) Б. Р. Кришна Айер, «Франция-ССРЭ» иитилелдиниң күүсеглиг-президентизи М. Гильнер байыр чедиргеннер.

Хуралдың киржиичилери СЭКП Төп Комитеттиге байырлыг чагаалыг улуг соруг аккимшкин-биле хүлээп алганнар.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

РЕФОРМАНЫҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң эдилчиглиг хуралынга «Ниитя билиг болгаш профессионал школа реформазының кол-кол угланышкынарын боттандырар талазы-биле республикамыз Профессионал-техниктиг өредилге эргелелиниң ажылынын дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Тываның үлетпүр будурулгелеринге, тудугларынга болгаш өдээ ажыл-агыйынга ажылчын кадрларны белеткээр хүлээлгелиг бо эргелел Ниитя билиг болгаш профессионал школа реформазының кол-кол угланышкынарын боттандырар талазы-биле чамдык ажылдарны кылган деп, Президиум кежигүнүери демдеглээн. Бо хүнмерде республикада 11 профтехучилищe бар, оларда 46 мергежилдиг ажылчын кадрларын тудугга, өдээ ажыл-агыйга болгаш үлетпүрге белеткеп берип турар. Школа реформазының негелдезин ёзугаар Чадаанның № 6 профтехучилищезин, Ак-Тургуда, Шагаан-Арыгда, Хову-Аксында болгаш Элегес-Аксында ПТУ-ларны сес класс дооскаиарны үш чыл, ортумак эртемниглерни бир чыл өредип кылдыр эде тургускан.

Эрткен өредилге чылында бо училищелерни 2446 кижи дооскан болгаш улус ажыл-агыйында ажылдай бергеннер. Ниитизи-биле беш чылда 11 муи ажыг аныяк ажылчынны доостургон. Профтехөредилгениң системазында өредилгениң кежээки хевири иептерээн, эртип турар беш чылда барык дөрт муи хире кижи ону дооскан.

Ындыг-дыр болза, профтехөредилге эргелелиниң аппарады, чамдык педколлективтер, училищелериниң удуртукчулары Ниитя билиг болгаш профессионал школа реформазының кол-кол угланышкынарын боттандырар талазы-биле дээштиг хемчеглер албайн турар дээрзин хуралга шүгүмүүлээн. Чадаанамын № 6, Ак-Туругуң № 7, Шагаан-Арыгның № 8 профтехучилищелеринде өредилге-кижизидилгедиг ажылдың дөмнели үениң негелдезинге дүүшпейн турар. Ол өредилге черлериниң удуртукчулары педагогика коллективтериниң ажылын кошкаи контрольдап турар. Оон уламыидан башкылар тускай план чок ажылдап, кичээлдерни ёзу барымдаалап эртирип турар.

Профтехучилищелерге башкылап база мастерлер ажылдаары-биле тускай билиг база белеткел чок кижилерни хүлээп ап турар чоруктар бар дээрзин Президиум кежигүнерии айытканнар. Ол чорук өредилге-кижизидилге ажылын бедик дөмелге тургузар арганы бербейн турар. Он бирги беш чылдың дургузунда бүгү училищелериниң директорлары солушкан. Сөөлгү ийи чыл дургузунда ямзы-бүрү чылдагаанныардам 130 башкылар, мастерлер болгаш кижизидикчилер ажылындан үнген.

Училищениң ажылдакчыларының күүседикчи сагыыга-чуруму кошкак. Ол болза инженер-педагогика кадрларын шилип, хуваар болгаш кижизидер талазы-биле Профтехөредилге эргелелиниң кошкак ажылын бадыткап турары ол. Училищелериниң удуртукчуларында техниктиг эртемниг кижилер чок болуп турар, бүдүрүлге өредилгезиниң дыка хөй мастерлери ниитизи өртүмак эртемниг, үүлге 16 кижи бот-өредилге-биле өөремип турар. Чамдык ажылдакчылар күшажылдың сагыыга-чуруму база хажыткан, арагалаашкын дээш үш кижиниң ажылдан үмдүрген.

Профтехөредилге черлериниң материал-техниктиг базазының быжыглаар талазы-биле алдынып турар хемчеглер база кошкак дээрзин хуралга айытқан. Дыка хөй училищелерде дериттинген кабинеттер, мергежил айы-биле кичээл эрттирер кабинеттер чок, чамдык черлерде бар-даа болза эргижирээн болуп турар. Бааза бүдүрүлгелериниң талазындан чогуур дуза чогумдан бедик мергежилдиг кадрлар белеткээринге идиг бербейн турар. Ол ышкаш бо өредилге черлериниче бааза бүдүрүлгелерден путевкалыг кээп турар кижилер база ховар. Оон уламыидан доозукчуларны оларның чүрттап турар черииин айы-биле хуваар ужурга таваржыр.

Чадаанаиың 600 олуттуг профтехучилищезиниң тудуунун темнизи дыка оожум чорун турар дээрзин хуралга шүгүмүүлээн. 17 ай дургузунда тудар ол тудугну алды чыл ажыр тудуп келгеш, капитал салыышкынның үүлге 46 хуузун шингээдип алган.

Өредилге-кижизидилгедиг ажылын, сургууллариың амыдыралын, хостуг үезии организастар, оларның сагыыга-чуруму быжыглаар талазы-биле Профтехөредилге эргелелиниң, педагогика коллективтериниң ажылында улуг четпестер бар дээрзин анализ көргүскен. Сургууллариың аразында кем-херек үүлгедир, училищени ара каар чоруктар кызырылбайн келген.

Ведомствозунда турар албан черлериниң ажыл-херектеринде байдал дээш эргелелдиң талазындан негелде кошкак дээрзин хуралга айытқан. Сургакчылаашкынын а р ы н ы н, инспектор хынаддаларының ажыктары чер албайн турар. Боттарының база эргелелдиң шиитпирлериниң күүселдезин база кошкак. Инспектор хынаддаларының түнелдерин үнезинге чедирбес, өредилге-кижизидилге, профилактика ажылында четпестер катаптаттынып турар.

Коллегияның ажыл планын будун өредилге чылынга тургузар, аиаа бадылаан дыка хөй айтырыгларны колдуунда күүсеттирбейн баргылаар, дараазында хуусаажок ажыдырер ийикке өске айтырыглар-биле солуп турарын шүгүмүүлээн. Хынаида кылган хүнде өредилге черлериниң чангыс-даа удуртукчузуун отчёдун дыиаваадым клерээн. Чамдык училищелерде удуртукчуларның кичээлдерге киржир планы болгаш графиги шуут чок болган, инженер-педагогика кадрларының ажылынын анализин көргүскен журнал чок.

Сургууллардың билиг чедип ап турарының талазы-биле айтырыгны база хуралга сайгарган. Бегай өредилгелиг-лериниң слиы бүгү училищелерде кызырылбайн турар. 1984/85 өредилге чылында бегай өредилгелиг 92 кижи аттестацияга эртпээн. Башкылаашкынның шынарының чавызындан, көргүзүг материалдарының, дериг-херекселдериниң эргүнден сургууллардың билиг база бедидеин турар.

Ажылдың стилин болгаш методун сайзырангайжыдар, база будурулгелер-биле ында-дааның бижыглаар талазы-биле айтырыгларны эргелелдиң хуралынга-даа, өредилге черлериниң педагогика чөвүлелдеринге-даа эвээш чугаалажып келгенин Президиум хуралының хүлээп алган доктаалынга демдеглээш, бар бүгү четпестерни чайлаарының хемчеглерни анаа толаратқан.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ:

о-тчётгар болгаш соңгулдалар

ЧАА НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР АЖЫЛДААР

Отчёт-соңгулдалыг хуралга саналаш берген коммунистер отчёттуг үеде партком(ун чоруткан партийжи-организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылын аныктеп, ында үнелелди берип, кичээлгейин чедир шинтипирлеттинизин айтырыгларже салып, ону эдип алырда, чүү кылыр талазы-биле тодаргай саналдарын бергеннер.

Ажыл-агыйның экономиказының кол адыры — мал ажылы. Оон баш саның өстүрер, продуктулуун бедидер, уксазын экижидер — дөш партия комитеди отчёттуг үеде чамдык ажылдарны кылып чоруткаанын Сүт-Хөлде «Октябрь 30 чылы» совхозтуң партком секретары З. Ы. Монгуш отчёт илеткелиге демделгеш. Оон түнелиңде совхоз он бирги беш чылдың планныг дөрт чыл алды аймакда үзүт бүдүрелиниң планын 106,6 хуу, сүттүүн — 98,7, дүктүүн — 96,6 хуу күүсеткен. Бо чылдың сес айларында күрүнеге үзүт, сүт садар даалгаларын чедишкинниг боттандырган. Малчыннар Ондар Аик-хөө, Ондар Сүттүг-оол, Монгуш Эрес-оол даандырган ажыл-херекти эвхарысаалгалыг күүсединиң келгенинден багай эвес көргүзүглерин чедип алган.

Мал ажылын хөгжүдерип чер ажылынган улуу-биле хамаарыжыр, ону барымдаалаш, коллективтиг керээ-биле ажылдаар ийи хову бригаданың тургускан, олар тараа, мал чеми культураларының шылгы калбартыр, оон дүжүдүн бедидер хемчегелерин алган. Бо чылын тараа, чаагыс чылдыг сигеннин, силос культураларының багай эвес дүжүдүн хову ажылдакчылары өстүргеш. Оон уламыдан силос салырының планныг онаалдазын совхоз алыр күүсеткен.

Аңгы үеде ажыл-агыйның ниичилери он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир, СЭКП-ниң XXVII съездиниңге күш-ажылчы белектериниг ужуражыры-биле шалыпчы ажылдан, съезд мурнуңун социалистиг чарышында калбаа-биле хаара туттунганың хуралга айтыкан.

Совхозтуң мал болгаш чер ажылында четпестер барып илеткелчи база саналбергеш коммунистер хуралга чугаалаан. Ниитиниң малының баш саны өспейн, продуктулуу бедимейн, уксазы экижибейн турар. Малдың чаш төлүн доруктуруп алыры план ёнгүлар боттандырбайн келген. Күрүнеге дүк садарының сес айлар планын ажыл-агый чүгле 60 хуу күүсеткен. Малчыннарның даанган ажыл-херээнге харысаалгазы куду болуп артпышаан. Мал ажылында үстүнде адаан болгаш еске-даа четпестерин үнүп турар чыдагаанкарын отчёт-соңгулдалыг хуралга илеткелчи ханызы-биле аналиэтевээн, ону экижидерде партком, коммунистер чүү кылыры, кандыг хемчегер алырын тодаргай чугаалаваан.

Мал ажылында ниити четвестерин илеткелчи демделлээш, коммунистер даанган ажыл-херээн чедир кылбайн турарындан, социалистиг чарышты дөштит организаставаанындан, мал ажылынга бригада керээни пептеретпээнинден ол болганын айыткан. Мал ажылында коммунистерниң авангардчы ролюн, харысаалгазын бедидер дөш партия комитеди отчёттуг үеде чүү кылганы илеткелиг кииргбиий. Куулар Хураган-оол, Куулар Бады-мыкаш малчыннар төрүүр чүс баш хойга онаштыр дараалаштыр 47,25 хураганны доруктурун, багай көргүзүглүг болган. Оларның-биле кандыг ажыл чорутканы оларның кандыг хемчег алганы билдинмес. Сыын-Чүрээ, Дуврек хойжу бригадаларының төпкери ам-даа таарымчалыг кылдыр кылдыммаанын илеткелчи хуралга дыцнаткан, ында чүү чедир туттунмаанын, кым аңаа бууруулуг болганын дээрзин айытпаан. Совхозтуң чаш хураганнарын менди доруктурарын, дүк бүдүрелин көвүдедирин шинтипирлээр ийи хойжу бригада бо-ла болгай, оларда мынчага чедир малчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургуспаан бууруулуг кижилерни шүгүмчүлээр ужурлуг турган.

Совхоз малдың продуктулуун бедитпейн, уксазын экижитпейн, малдың чаш төлүн чүге менди доруктурупаан шыдавайн турарыл, чылдагааны чүдел? Маңаа малчыннар азы специалистер чүнү чедир кыйбаанын? Бо ажылды чедишкинниг шинтипирлээрде коммунистер, партком он ийнги беш чылда чүнү кылырыл? Мал ажылын хөгжүдерикге хамаарышкан үстүнде кирген болгаш еске-даа айтырыгларны илеткелчи отчёт-соңгулдалыг хуралга ханы аналиэтеп көөр, моон соңгаар чүнү кылырын тодаргай чугаалаар турган. Оон уламыдан саналбергеш коммунистер мал тарын бооздыр техник А. С. Монгуш, хойжу Ш. Д. Сат мал ажылында четпестерни чайладырыга, моон соңгаар оон башсаның өстүрериге, продуктулуун бедидерниге, уксазын экижидерниге хамаарышыр тодаргай чүве чугаалаваннар.

Мал ажылын хөгжүдерниге специалистериниң ролюн, оларның салымышкыны улуг, ындыг турбуже зоотехниктер, мал эмчилери канчаар ажылдап турарының байдалын хуралга ыыттаваан. Кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу хей бооп артпышаан, даандырган ажыл-херекти ак сеткилдиг күүседир дөш инициативалыг ажылдап турар кадрларның эвээжин илеткелчи чүгле айытказ. Кадрларны шилиңер, ажылга таарыштыр тургузары, кижизидерп партия комитединиң хүн бүрү чорудар чүгула ажылы, кандыг-даа ажылды чедишкинниг шинтипирлээрге олардан хамаарыжыр болгай, отчёт-соңгулдалыг хуралга оларның ажылынга үнелелди бербээнин четпес болган.

Малдың продуктулуун бедидерниге четчир саның мал чемнерп улуг рольдуг, ындыг турбуже ажыл-агый сенаж салырының планын 59 хуу, сигең белеткээрнинг даалгазын 51 хуу күүсеткен, бо болза районнуң совхозтарында эң-не куду көргүзүг. Совхозтаң партия комитеди, дирекциязы ниитиниң малына мал чемнерп белеткээр ажылды кошкак организастаанындан бердинген онаалдаларын хуралга айытказ.

Ак-Шат хову бригадазының бригадири К. С. Монгуш саналбергеш, бодунуң ажылының байдалын коммунистерге чугаалап берген. Чаагыс чылдыг сигеннин, арбайның, кызыл-тастың багай эвес дүжүдүн бригада кежигүннери өстүрүп алганын айытказ, тараа, сигең ажаар техниканың чедишпезин ажылды саададып турарынга хомудаан. Совхозтуң 1200 га тараазын чүгле 6 комбайн ажаар. Тараа ажаан алышкының дүргеш, организастыг чорударынга боттуг дузалы чедирерин парткомдан ол дыхаан.

Ажыл-агыйда кызы-бүрү маркалыг 36 трактору, 40 автомашинга болгаш еске-даа техника четчири-биле бар, ындыг-даа болза оларның ажыглалы багай. ДТ-75 деп трактордарның 36 хуузу, автомашиналарның чүгле 50 ажыг хуузу ажыглаттынып турар. Техниканың кадагалалы, эдилели багайының, ону бүдүрүкчүдүр ажыглавайн турарының, механизаторларның мергежилиниң чавызының, оларны өөредир хемчегерни албаанының, артык кежектер-биле хандырбайн келгенинин, механизаторларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар ажылды чорутпаанының дугайында МТМ эргелекчизи Д. Т. Монгуш, механизатор Б. Ш. Ондар хуралга шүгүмчүлээн.

— Күскү хову ажылдарының үезинде чарыштың түнелиңи хүннүң-не үндүрери улусту ажылче сорук кииргер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер ужурлуг. Ындыг турбуже дужут ажаан алышкыны эгелээрден бөөр механизаторлар, тараажылар ортузунда чарыштың түнелиңи үндүрбээн, ол парткомнуң четпес ажылы-дыр — деп, механизатор Б. Ш. Ондар саналынга чугаалаан.

Чүгле механизаторлар эвес, совхозтуң бүгү ажыл-ишчилериниң ортузунга чарыштыг четпес организастаан. Социалистиг чарышты профбилел комитеди, оон даргазы дөштиг организастаар дорт хүзээлгелиг. Ындыг турбуже, профбилел комитединиң даргазы еске ажылче шилчээдеп бөөр адаан каш айлар эрткен, ында ажылдаар кадрны партком мынчага чедир шилип ап шыдаваан, оон уламыдан күш-ажылчы маргылдааны совхозта кошкак организастаан, мурнакчыларны шаңнап-мактаарының хемчегерни кошкак ажыглап турар, ону экижидер хемчегерни парткомдан коммунистер негээн.

Партия комитединиң үчёдүнда 54 коммунист, 7 партия кежигүнүге кандидат бар, оларны совхоз бүдүрүлгезинин чугула участоктарында быжыглаан, оларның хей ыыттаазу даандырган ажыл-херекти ак сеткилдиг күүседип, боттарының авангардчы ролюн кергүзүп турарлар. Партия организациязының, парткомнуң хураддарын Устав негелделерин ёзугаар эрттирип келген, ында совхоз бүдүрүлгезинге партийжи удуртулганын, идеология, политика-кижизидилгелиг ажылдың, политиктиг, экономиктиг өөредилгенин, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының дугайында болган еске-даа айтырыгларны чугаалашкаш, чогуур доктаал, шинтипирлерни хүлээп ап келгенин илеткелчи айытказ.

Кылдыңган ажылдар-биле чергелештир парткомнуң партийжи-организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылында четпестер барын саналбергеш коммунистер отчёт-соңгулдалыг хуралга шүгүмчүлээн. Партия организациялары, партком коммунистериниң авангардчы ролюн, даандырган ажыл-херек дөштиг харысаалгазын бедидер-биле чорудуп турар ажылы кошкаандан планныг онаалдаларын күүсетпес, күш-ажылдың сагылга-чурумун, корум-чорум үрээр, хураддарга саналбербес, хей-ниитиниң ажылында идепкейлиг-киришпес коммунистер бар болу бергеш. Оларның-биле дөштиг ажылды чорутпайн турар.

Политиктиг, экономиктиг өөредилгени совхозта организастаан, ында 56 коммунист, 226 кижи хаара туттунган. Саналбергеш коммунистер экономиктиг өөредилгенин шынарын, дөштиниң бедидерниче кичээлгейин утландырын, ону совхозтуң экономиказын кедүрериниң айтырыгларын-биле сырый холбаштырарын айытказ.

Хураддың күзээн алган докталынга партия эгө организациязының дайынчы арга-шинээзин, коммунистериниң авангардчы ролюн, инициативазын бедидерининг, ажыл-агыйга болган хей-ниитин организациязыларга партийжи удуртулганы экижидерниң тодаргай хемчегелерин айытказ.

Т. ХЕРТЕК,
«Шынгыы» корр.

ЧУРУКТАРДА: Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң дүжүт ажаап алырынга шалыпчы үлүүн киирип, кызымак ажылдап турар чолаачызы Владимир Халарбаевич Монгуш. Ол хүнде чээрби ажыг рейсти кылып, бастырган тарааны шалыпкын дажыглап турар: шөлде дүжүт ажаалдазының үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Бөгүн—Пропагандистиң хүнү

Марксисчи-ленинчи билиглерни—массаларга

ЧЕДИИШКИННЕРНИ УЛАМ БЫЖЫГЛААР

Марксисчи-ленинчи өөредилге системазынга үлүг-леңиг чыдың сорудгалары болгаш онзагай чүүлдери СЭКП-ниң XXVII съездиниге белеткел-биле, ынгы беш чылдың доозтуру-биле болгаш он ийнги беш чылдың эгелээри-биле холбашкан, партийжи чаа документилерниң ужур-утказынга дүүшкен.

Кижиниң бүгү талазыг сайзыралы, массаларның чогаадыкчы инициативазы — ниитилелдиң үзартыкчы күжү, ниитилелдиң ажыл-чорудулгазының бүгү-ле адырларынга депшилгенин үнер дээш. Ол факторлуң идепкейжидерниге онзагай черни партияның идеологтуг ажылы, ажыкчы чоннарның марксисчи-ленинчи өөредилгези эдеп турар.

Чаа өөредилге чылында өөредилгенин бүгү-ле хевирлерининг чедишкининиг болурунга анаа партийжи удурутулга кол черни эдээр. Пропагандист кадрларның өөредилгезин курстарга, семинарларга өй-шаанда чорудары, оларның политиктиг болгаш экономиктиг билиглерни бедидери, оларны практиктиг ажылга ажыглаары дөш коммунист бүрүзүнүң, бүгү ажылчы чоннарның харысаалгазын бедидери чугула болуп турар. Республикада пропагандистериниң район, Кызыл хоорай семинарлары чедишкининиг эрткилээн. Анаа өөредилге-методиктиг ажылды вкижидериниден, өөредилгенин теоретиктиг деңелин болгаш практиктиг утланыышкынын чогумчалыг хандырарындан дыка хей чүүлдер хамаарыжыр дээрзин чугаалашкан. Эрткен өөредилге чылдарында пропагандистер-биле ажылдың чамдык эки хевирлерин Эрзин, Бии-Хем районнар, «Тыва дан-дүгү» тудуг эргелениниң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарының чедип алган. Оларның дүжулгазында кол черни пропагандистер-биле хүүда беседелажыышкынналр, аттестация, пропагандистериниң информациялары үргүлчү ап турары эдеп турар. Оон түнелиңде пропагандистер практиктиг кичээлдерин курлавырларны дилеп тыварыга, социалистиг хүзээлгелерни чедишкининиг күүседирине, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң сорулгаларын, камнаага курлавырларын дилеп тыварыга дыңнакчыларның дөрт киржилгезин организастаарынга ажыглаан турар. Бо талазы-биле пропагандисчи дүржулганы нептередир ажылдың республикада чорун турары бо.

Пропагандисчи мергежилдин бедик дүржулгазын чедип ап турарларның саны чыл бүрү өзүп орар. «Республиканың эң эки пропагандистери» хүндүлел дептер 1976 чылдың октябрьдан бөөр доктаатты-ган. Оон бөөр ында сезен ажыт кижи кирер бижиткен. Оларның баштайгылары дайынның болган күш-ажылдың хоочуну В. В. Китайкин (Улуг-Хем район). Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, күш-ажылдың хоочуну В. С. Дамдын-оол (Тожу). Тес-Хемде орук-тудуг участогунда бүдүрүлгенин хоочуну, дагдыныкчы Ч. С. Миндирья, партия, совет ажылынга үр чылда ажылдап турар, чөөрби беш чыл пропагандист стажтыг А. В. Сарапулов (Кызыл район) болган оон-даа ескелер бар. Пропагандисчи аргамергежил талазы-биле бо эң-терден дудавас хоочунар бисте хей. Чижээлээрге, Галина Ивановна Сваильная хей чылдарда чедишкининиг пропагандисчи ажылы дөш СЭКП обкомунуң, «Тыва дан-дүгү» тудуг эргелениниң парткомунуң күндүлүг бижиктери-биле, 1981 чылда Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан. Кыл хоорайдан Н. А. Миңцев, Сарыг-Септен Ю. А. Кривцов, Таңды районуң Бай-Хаактан Н. К. Булатова болган оон-даа ескелерни мактап адаары өөрүүчүг. Надежда Константиновна Булатованың харназыны аныяк-даа бол, оон пропагандисчи дүржулгазы үстүнде адаамардан дудавас, ол ук мергежилдиң хей талалыг чажыттарын шинээдип алган. Кичээлдерге баш удур хынамчалыг белеткенип, теоретиктиг материалдарны хаы шинээдип ап турарындан / оон удуртуп турар школазында дыңнакчыларның сонуургалы бедик.

Эки үре-түнелиңдиг ажылдаанны дээш Ленинчи хүндүлел бижик-биле, Стол кырынга салыр медаль-биле пропагандистерни шаңнаарын СЭКП Төп Комитеди 1981 чылдан бөөр доктаатткан. Оон бөөр бистиң республикадан он шаңналды дөртен пропагандист алган. Ол үеден бөөр чылдың-на сентябрьның соолгу субботазында Пропагандист хүнүн эрттирерин СЭКП ТК доктаатткан. Чаагыс аңаргаан бо байырлалга холбаштыр СЭКП обкомунуң бюрозу бо чылын болуп пропагандистерни шаңнаар дугайында шиитпирин хүлээп алган. Ленинчи хүндүлел бижик-биле республика типографизының директору И. М. Кара-оол, Саглы ортумак школазының башкызы М. Х. Назытай, Стол кырынга салыр медаль-биле «Сүкпак» совхозтуң директору Т. С. Ли, Улуг-Хем районнан Д. Х. Дугур-Сереп олар шаңнаткан. «Республиканың эң эки пропагандистери» хүндүлел дептерге Кызыл хоорайдан И. П. Агишева, Тожудан Н. Г. Кускашева, Тес-Хемден Н. Ч. Ооржак, Кызыл районнуң Баян-Колдан Я. Я. Шаңнал олардың шаңнатканынга районнуң бүгү пропагандистери өөрүп, чаа өөредилге чылында олардың байлак дуржулгазын боттарының ажыл-херектеринге улам чогаадыкчы ажыглаан ажылдаарын планнаан турар.

Шаңнал алганнарга база ак сеткилдиг, бедик мергежилдиг ажылдан чоруур оонда-даа еске дуржулгалыг пропагандистерге база ол шыкаш ол харысаалгалыг ажылдың чажыттарын ажыдып, аргамергежил чедип алырының одуруунда чаа кирип турарларга чедишкининерин күзээлиннер.

А. ООРЖАК,
СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажлының консультантызы.

ДУРЖУЛГАДАН ӨӨРЕНИР

Пропагандист болуп 1969 чылдан бөөр ажылдап келдим. Эрткен өөредилге чылында «СЭКП-ниң иштики болган даштыкы политиказында чугула айтырыглар» деп курсту УТКА 25 чылы аттыг совхозтуң Арыскан сут-барааи фермазының ажылчыннарынга, саавчыларынга өөредип кыштадым. Бистиң чуртувустуң болган делегей амыдыралында болуушкуннарны дыңнап, билип, өөренип алыр дээш политшколаның дыңнакчылары неделя сайында чыглып кээр. Кичээлге белеткенирге белеп эвес: үе, янзы-бүрү литература херек. Тодаргай темага литература тып, ушта бижилгелер, демделгелдер кылып алыры, оон кадында чаа солуннарны, журналдарны вомчуп алыры чугула. Район төвү кирип, СЭКП райкомунуң библиотеказындан темага таарыштыр диафильмнерни, диапозитивтерни болгаш көргүзүг материалдарын ап, оларны кичээлдерге ажыглап турарым, дыңнакчыларның кичээлге сонуургалын улгаттырып турар.

Мээн вомчаамым азы хуваалдага кирип, тема алган белеткенип алган кайы-бир дыңнакчыныг кылганы лекцияга конспект кылып, чугаа чорун турда, кол-колуп бижип алырым негеп турар мен. Чүге дээе кижи боду бижип орган, хейнү быжырымчалыг билип алыр. Үидезин материалдарны, темага хамаарыштыр солуннарда, журналдарда парлаттынган материалдарны вомчуп база конспектилей демделген алырынче дыңнакчыларым кичээлгейин утландырып турар мен.

СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) Пленумунуң сорулгаларын сайгарган кичээлинде солуп эрткен. Партия организациязының болгаш бот-тарының коллективинин ажыл-амыдыралынга оон негелделерин канчаар ажыглаар база оларны күүседирининг арга-дарын, корум-чорумну болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга, күш-ажылды шын организастаарын, черле ниичап организастыг чорукту бедидерниге, коллективниниң мурнуңга даанган ажыл-херээнге харысаалга дөш кандыг хемчегер эргежок чугулал дээрзин дыңнакчылар хире-шаа-биле шын медерел бялып, боттарының бодалдарын, күзелин база санал-онаалын чугаалаан.

Дыңнакчыларның ындыг чугула саналдарын кичээл төнчүзүнде түнеп турар мен. А чамдык айтырыглар партия, бүдүрүлге хуралдарынга сайгарып чугаалажыр кол айтырыг-даа апарып турду. Ындыг айтырыгларның амыдыралга боттанныышкынын пропагандист кижи бара хайгаараа турар боор чүве-дир.

Школаның дыңнакчылары, коммунистер — саавчы, улус депутаттарының район Советиниң депутады Фанна Хуна, саавчы, улус депутаттарының хүндүлел бижик-биле республика типографизының директору И. М. Кара-оол, Саглы ортумак школазының башкызы М. Х. Назытай, Стол кырынга салыр медаль-биле «Сүкпак» совхозтуң директору Т. С. Ли, Улуг-Хем районнан Д. Х. Дугур-Серен олар шаңнаткан. «Республиканың эң эки пропагандистери» хүндүлел дептерге Кызыл хоорайдан И. П. Агишева, Тожудан Н. Г. Кускашева, Тес-Хемден Н. Ч. Ооржак, Кызыл районнуң Баян-Колдан Я. Я. Шаңнал олардың шаңнатканынга районнуң бүгү пропагандистери өөрүп, чаа өөредилге чылында олардың байлак дуржулгазын боттарының ажыл-херектеринге улам чогаадыкчы ажыглаан ажылдаарын планнаан турар.

Шаңнал алганнарга база ак сеткилдиг, бедик мергежилдиг ажылдан чоруур оонда-даа еске дуржулгалыг пропагандистерге база ол шыкаш ол харысаалгалыг ажылдың чажыттарын ажыдып, аргамергежил чедип алырының одуруунда чаа кирип турарларга чедишкининерин күзээлиннер.

О. ДАРЖАЙ,
пропагандист.

ДЕТКИМЧЕГЕ ДАЯНЫП...

Ийи-ле хонгаш, эгелээр чаа өөредилге чылында улуг болгаш күжеминшкининг ажыл Бай-Хаактың № 585 КМК-да тодаргай экономика школазының пропагандизи З. П. Афанасьеванай мурнунда база салдынган. Кежүн чоруур механизастаттынган колоннада партия организациязы хей-ниитин организациялары-биле демнежип турган, политиктиг, экономиктиг өөредилгени организастап, пропагандиске-даа, дыңнакчыларга-даа дузалажып турар. Чижээлээрге, коллективтиг коммунистериниң хуралдарынга кижилерниң сеткил-хевинүге болгаш сагылга-чурумунга эки салдар чедирер социал-экономиктиг факторларыны партийжи кадрларының эки билгеп турарын, улус ажыл-агыйының болгаш социал-политиктиг сорулгаларны боттандырар деминселбиле идеология ажылын сырый холбаарын чугулалап көрүп, тодаргай сүмеин ол берип турар. Ол бүгүнү өөренип көрүп турган, дуржулгалыг пропагандист Зоя Павловна Афанасьева кичээл, семинар бүрүзүн партийжи бодалдарның төвү болдуруп, дыңнакчыларның утаан-медерелин политиктиг билиглер-биле байыдып келген.

Зоя Павловна — бодунуң болгаш дыңнакчыларындан негелделиг пропагандист. Ону чүдеп билдиң дизе, ол эрткен өөредилге чылдарында долдуруп турганы журналдарын эмгелиг ажаап, шыгжап турар. Дыңнакчылар данзызындан, кол-кол темалар аттарындан эгелээш кымның чүү деп темага белеткенип, кымның канчаар харылаап турганы ында шупту бар. Негелде кошкаарга, кандыг-даа өөредилге ужурутказын чидирип, кичээлдер эренгей апаар деп чүвени пропагандист билир.

Күрүнеңиң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга холбашкан болган «Экономиктиг камналга», «Тодаргай экономика», «Хумагалыг болуру — коммунистиг мөзүг-шынар» деп улуг темаларны өөренип эрткен.

З. П. Афанасьеванаң чээрби үш дыңнакчызының барык шуптузу камнаага болган хумагалыг чорук дээш походтуң идепкейлиг киржикчилери. Олар «Эвээш курлавыр-биле — эки шынарлыг, хей продукциялыг», «Арага кыпсе чорук — амыдыралдың негелдези» чижектиг массалыг эгелээшкиннериниң деткикчилери болгаш кирип, «Республиканың эң эки пропагандистери» хүндүлел дептер бар. Республиканың эң эки пропагандистериниң районнуң, Кызыл хоорайның семинарларында чедишкининиг эрткилээн. Ында өөредилге-методиктиг ажылды вкижидериниден, өөредилгенин теоретиктиг деңелин болгаш практиктиг утланыышкынын чогумчалыг хандырарындан дыка хей чүүлдер хамаарыжыр дээрзин чугаалашкан. Эрткен өөредилге чылдарында пропагандистер-биле ажылдың чамдык эки хевирлерин Эрзин, Бии-Хем районнар, «Тыва дан-дүгү» тудуг эргелениниң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарының чедип алган. Оларның дүржулгазында кол черни пропагандистер-биле хүүда беседелажыышкынналр, аттестация, пропагандистериниң информациялары үргүлчү ап турары эдеп турар. Оон түнелиңде пропагандистер практиктиг кичээлдерин курлавырларны дилеп тыварыга, социалистиг хүзээлгелерни чедишкининиг күүседиринге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң сорулгаларын, камнаага курлавырларын дилеп тыварыга дыңнакчыларның дөрт киржилгезин организастаарынга ажыглаан турар. Бо талазы-биле пропагандисчи дүржулганы нептередир ажылдың республикада чорун турары бо.

Пропагандисчи мергежилдин бедик дүржулгазын чедип ап турарларның саны чыл бүрү өзүп орар. «Республиканың эң эки пропагандистери» хүндүлел дептер 1976 чылдың октябрьдан бөөр доктаатткан. Оон бөөр ында сезен ажыт кижи кирер бижиткен. Оларның баштайгылары дайынның болган күш-ажылдың хоочуну В. В. Китайкин (Улуг-Хем район). Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, күш-ажылдың хоочуну В. С. Дамдын-оол (Тожу). Тес-Хемде орук-тудуг участогунда бүдүрүлгенин хоочуну, дагдыныкчы Ч. С. Миндирья, партия, совет ажылынга үр чылда ажылдап турар, чөөрби беш чыл пропагандист стажтыг А. В. Сарапулов (Кызыл район) болган оон-даа ескелер бар. Пропагандисчи аргамергежил талазы-биле бо эң-терден дудавас хоочунар бисте хей. Чижээлээрге, Галина Ивановна Сваильная хей чылдарда чедишкининиг пропагандисчи ажылы дөш СЭКП обкомунуң, «Тыва дан-дүгү» тудуг эргелениниң парткомунуң күндүлүг бижиктери-биле, 1981 чылда Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан. Кыл хоорайдан Н. А. Миңцев, Сарыг-Септен Ю. А. Кривцов, Таңды районуң Бай-Хаактан Н. К. Булатова

АРАГА ИШПЕС АМЫДЫРАЛДЫ БАДЫТКААР

Арага ишпес амыдыралдың талалакчыларының хүрээлеми чуртта хүнүүн-ие калбарып турар. Арага ишпес чорук дээш демиселдиң Бүгү-эвилел эки тура ниитилели алкогольга удур шимчээшкиниин хөгжүлдезинге идепкейлии-биле дузалаар, аңаа ёзулуг-ла бүгү-улусчу шиичиии бээр ужурлуг. Сентябрь 25-те Эвилелдер бажыңының колониалыг эалынга оон тургузукту конференциязы болган.

Президиумга СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимяниң, партия, совет, профэвилел, комсомол ажылдакчылары, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның, хөй-ниитү организацияларының удуртукчулары, үлетпүрүүн болгаш кодээ ажыл-агыйның мурнакчылары, интеллигенцияның төлээлекчилери олурушкан.

Арагалаашкыны болгаш алкоголизмни үзүткаар талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның докладтарынга дүүштүр арага ишпес чорук дээш демиселдиң Бүгү-эвилел эки тура ниитилелиниң оргкомитединиң даргазы СССР-ниң ЭА-ның ораалакчы президентизи академик Ю. А. Овчинников кылган.

Арага ишпес чорук дээш демиселдиң Бүгү-эвилел эки тура ниитилелиниң тургузукчу конференциязы Коммунистиг партияның болгаш бүгү совет улустуң СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткенип турар төөгүлүг үеде эртип турар деп, санал бергеннер демделээн. Съездиге алдар болдурган бүгү улустуң социалистиг чарыжында ажылчы чоннарның чогаадыкчы инициативазы, партияның болгаш күрүвениң иштики база даштыкы политиказын оларның чангыс үн-биле деткип турары, социалистиг экономиканы интенсификстаазынга, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге, сагылга-чүрүмүү болгаш корум-чүрүмү быжыглазынга утланыышкынны боттандырып чорударынга ажылчыннарның, колхозчуларның, интеллигенциниың боттарының салыышкынын киирер дээш изиг үткүлүүн чайыннанчак илереэшкинии илереттинген.

Ниитилелиң мөзү-шынар талазы-биле сайзырангайжыдар айтырыгларга, коммунизмниң бедик медерелдиг болгаш идепкейлиг тургузукчуларын кижизидеринге, бистиң бүрүнгаар шимчээшкиниивиске шаптыктап турар бүгү чүүлдерни ажыл эртеринге кичээнгей бөгүн кажангызындан-даа артык өскен. Ол ажылга кол угланышкынарның биреэзи болза арага ишпес чорукту совет кижилерниң амыдыралының негелдези кылдыр партия идио үндүрген.

Арагалаашкыны болгаш алкоголизмни үзүткаар талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның докладтарга ишпес амыдыралды бадыткап тургузар талазы-биле бүгү ажылга хөделиишкиннерниң дайынчы программазы болур деп конференцияга онзалап демделээн. Ниитилел хөгжүлдезинииң ээ-не чүгүлә айтырыгларын шиитпирлээрде улус массаларның инициативазынга, чогаадыкчы чоруурга, күүжүге даянырының ленинчи идеязы ында сиииккен.

Алкогольга удур ажыл чурта ажык калбаргаи. Аңаа күш-ажылчы коллективтер, коммунистер, хөй-ниитү, херээженнер, ветераннар, комсомол, совет аныяктар идепкейлии-биле киржип турар. Арагалаашкынга улус эптеш чок хамааржыр апаргаи. Оон түнели — ниитилелде, будуулгеде, өг-бүледе мөзү-шынар байдалы экижии, сагылга-чүрүмүүн болгаш организастыг чоруктуң быжыглап, хоорайларның болгаш кодээ суурларның кудумчуларында, заводтарның цехтеринде корум-чүрүмүүн улгатканы. Социал хоралыг чорукту үзүткаар талазы-биле тодаргай дуржулганын хөй санныг адрестерин конференцияга адаан. Арагалаашкын-биле демиселге идепкейлиг киржир талазы-биле тускай пунктуларны Москва, Ленинград, Калуга, Куйбышев, Тюмень, Днепропетровск областарының, Бурят АССР-ниң, Красноярск крайның күш-ажылчы коллективтеринде хөй-ниитүнүң саналы-биле социалистиг хүлээлгелерде, коллективтиг кереэлерде киирип турар.

Свердловчуларның эгелекчи саналы-биле «күш-ажылчы сагылга-чүрүмге — коллективтиң мактадылалы» дээр массалыг шимчээшкин хөгжүп турар. Чүгле Свердлов областа ажылдап турар 230 муң кижиниң он хаара түткан, ол шимчээшкиниин киржикчилери коллективтерде арагалаашкын херек кырында чок болган. «Профэвилел болчүүге— күш-ажылдың сагылга-чүрүмүүн болгаш хөй-ниитиниң корум-чүрүмүүн чангыс-даа үрээшкинии чокка» деп эгелекчи чорук улам калбазибиле иептереэн. Ол шимчээшкиниин арагалаашкынны чок кылырынга Украинада, Казах ССР-де, Иваново, Кострома, Липецк, Орел областарда идепкейлии-биле ажыглап турар.

Алкогольга удур пропаганда улам-на идепкейжээн, алкогольга удур хоойлуудулгаларны, административ-эрге, хоойлу, экономиктиг, хөй-ниитиниң салдар чедирер хемчеглерин күш-ажылчы коллективтерге-даа, чурттап турар черлериигге-даа чүрүм үрекчилерниге удур ажыглаарының дээштии өскен. Ол соруглар-биле Күш-ажылчы коллективтер дугайында хоойлуну, будуулгелерниң ажылчын алдарының кодекстерин ажыглаары көскүзү-биле идепкейжээн. Арага аймаан садарын кызырганы-биле кады эргежок чүгүлә аыш-чем продуктуларын болгаш чоннуң хереглел баразинарын дыка хөйү-биле садып, алкоголь чок суксунарны болгаш сокгарны будурери өскен.

Массалыг хереглел баразинарын будурерин көвдехкр, ачы-дуза чедиреринин адырын калбартыр талазы-биле партия болгаш күрүне улуг хемчеглерин боттандырып чорудуп турар. Аныяктар общежитиелериниң, кадыкшыл черлериниң, турбаазаларның, чурттакчы чоннуң массалыг дыштаныр черлериниң агаары арыглаиып турар. Арага ишпес амыдырал дээш демиселге, ажылчы чоннарның хостуг үезин ажыктыг организастаарынга профэвилел болгаш комсомол комитеттериниң, бажың эргелелдериниң культура-массалыг болгаш физкультура-спорт ажылының хөй-ниитиин организакчылары, улусчу дружиналарның, хөй-ниитиниң корум-чүрүм камгалаар пунктуларының активчилери киржип турар.

Арага ишпес чорук дээш демисел бодунуң орчунуң эгезинде туруп турар база алкоголизмни болгаш оон уржуктарын чок кылыр талазы-биле үр болгаш карак кызыл ажылды чорудар апаар деп, илеткелде болгаш саналдарда онзалап демделеттинген. Ап чорудуп турар шиитпирлиг хемчеглер аксыг түнелдерни берип турза-даа, аңаа оожургаар үдезиин чок. Совет хамаатылардың улус кезии чорудуп турар хемчеглерни изии-биле деткип турда, арага аймаанга хандыкшаанарның аразында чурттакчы чоннуң чамдык кезии көшкаашкыларны ам-даа манавышаан турарлар. Хөй миллион совет кижилерниң өөрүүзүнден конференцияның киржикчилери ындыг хөөннер кандыг-даа деткимчеии албас деп шиитпирлии-биле медеглээннер. Төлевилеттиигеи утланышкындан аткаар баспас, оны чедиишкиниг боттандырып чорударыкта бүгү-ле чүүлдерни кылырынга партияның быжыг шиитпирлии изиг детиишкии-биле хүлээп алдыган.

Совет болгаш ажыл-агый организары-биле, профэвилелдер болгаш комсомол-биле кады арага ишпес чорук дээш демиселдиң Бүгү-эвилел эки тура ниитилели социал-политиктиг улуг чүгүлә айтырыгны шиитпирлээринге партияга дузалаар ужурлуг. Ниитилел болза, алкогольдуг эзиртиишкиндеи долузу-биле ойталаашкының үлегери болур эптеш чок хөөнүү тургузары, будуулгеге кандыг-даа арага ижер чорукту, эзирик ажылга кестүп келир фактыларны чок кылыры — эң харымсалгалыг соруглаарның чүүл-даа мурнунда оон эге организацияларының үндезини болза чүүл-даа мурнунда арага ишпезинге болдуңун хүүда үлегери-биле болгаш амыдыралдың кадык хевири дээш идепкейлиг демиселге болдуңун сообиле өскелерин эдертип билир ажылчын ангының болгаш колхозчу талазы-биле үр болгаш карак кызыл ажылды чорудар апаар деп, илеткелде болгаш саналдарда онзалап демделеттинген. Ап чорудуп турар шиитпирлиг хемчеглер аксыг түнелдерни берип турза-даа, аңаа оожургаар үдезиин чок. Совет хамаатыларның

ШЫДЫРААЛАП ОРА...

Аажыы шоваа, дүргеи Сергей дуйчам
Аъды-биле оожум, топтуг кожүп орда.
Эвээш артиан доддарым камгалардан,
Элдеп солуп тооллуг чугаа сактып келдим:
Төрүмелиген уран, мерген угааныг-даа
Төре баштаан,түмеи шериин түиеп четпес,
Кайы шагдан мендилежир эвээ тыппаан
Кара, Ак деп ийи ноян чурттан чораан.
Арат чону, эктии ашкан эди, малы
Аразында чай кааспас, күжү бир деп —
Чүгле чаңгыс «аданы-ожээн» үнген дезү
Түзүп оны удур, дедир болганында.
«Чаа-дайын» чарлажырда аразында
Чаңгыс дамды хая-даа төкпес хижии алган —
Тулчуушкунга угаан-биле чижир болган
Дутуржулга дүрүмнерии доктаатканнар:
Ажык шолду дескиндир кызыгаарлаап.
Алдан дөртке ден-ден үлээп, баймаалаан.
Хамык күштү шүүдетпес сеткил-биле
Каш-ла оол, теве, терге, мерзе киирген.
Аразында чугаа кыска болзун дишкеп.
Аът, терге, мерзе «ша» дээр, ооидар «сот» дээр
Кыргаи ноян сывыртадын туттура бээр
Кызыг-чай чок байдалында «матты» чарлаар.
Бода саны хиреииче туруш, кошпуг.
Ботка халдаан «дайзынын» чиир шыдал, күштүг.
Удур тала кызыгаары четкеи оолга
Улуг мерзе адын тыпсыр эрге-даа бар.
Бараанашкан ийи ноян демиселче
Баштайында ооллары кииргеннер.
Чыскаал чырлып, орук үнүү дигеи ышкаш
Чыраа аъттар, тевелери халчын үнгеи.
Дүргеи угаан чүтлеттингеи нояннарын
Түрдүг күжүн удаа-дараа сайгарылап.
Тутчур эвин магадылап, шүтжүп көргеш.
Туруштарын терге-биле солааннар-даа.
Мерген угаан элээн хандыр бодап каапы
Мегс чишке каап берген олча көргеш.
Халымактап, кожүи будаан мерзе ужуп
Кара ноян талазынын күжү кошкаан.
Ачыр-дачыр демиселче ак мерзени
Алыг черден келгеи терге ужурза-даа.
Тергиин чараш аъттар кожүн ооргалаңгаш
Тепе тулай, кара оолду хуиай-даа бээр.
«Кожүлер че, угбай» — дешкеи оолдуи үнү
Хөпүл чораан тоолумну хойзу каапты.
Соора коштүн. Хөтлүг чаныыр шыдыраачым
«Согур оолдуи содугга мат, угбай» — дидп.
Тоолумда кара мерзе частырыышдап
Дора байдал бодумга кээп таварышты.
Шыданыже тиилелгеии чеҗип аарда.
Шыдыраага болаиырын уткап болдум.

Калдар КААДЫР-ООЛ.

ДАЙЫН ЧЫЛДАРЫНЫҢ ЧАГААЛАРЫ

Сөөлгү чылларда төөгү база шериг патриоттуг темаларта очерктер, чурумалдар бижиир дээш дайынның чалбыраштыг аар-берге оруктарын эртиеи эрес-дидим хоочуинар-биле хей удаа ужуражым, чугаалаштаи мен. Оларның шыгжап, кадагалап чоруур документтилерин, чагааларын боттарының чөпшээрел-биле танышарга база дыка солуи болгулаар. Ынчалт документтилерии коичуг хумагалыг кадагалап чоруурларның бирээзи, коичуг аиыяида дайынның ыштыг-бүстүг шолдериите баргаи, үш чыл дургузуида эрес-маадырлыг тулушкан Виктор Иванович Елисеев.

Ол кайы фронтуга кажан келгенииии, кайы хире үр тулушканының, кажан балыглаткаиының, бертииип кемзээиииии болгаш госпитальга кайы хире үр эмиеткенииия дугайын тодаргай демдеглеп бижээн документтиии баштай менээ көргүстү.

— Мындыг документ фронтучу чораан хоочуи кижиге сөөлүнде кээп пенсия кылдырарынга, чижелделер алырынга чугула боор чүве-дир —деп, ол чугаалай-дыр. Виктор Иванович оң-ла документилер биле кады шыгжаан, дайын чылларында фронтуже болгаш аал ораныиче бодуиун-даа, адазының-даа, кадайының-даа база төрелдериин-даа бижип турганы, дашты саргарып, элеп калган чамдык чагааларны база көргүстү.

— Ол үеиин хөрек-чүректи хөлзедип, сагыш-сеткилди хайыыктырып кээп элээн каш чагааларын өг-бүлем ээзи Александра Васильевна ажок камныг шыгжап чораан чүве. Кажан ол чок апаргаи соонда, оларның чамдыктары читкеп, а артканнары бо-дур ийии —деп, ол тайылбырлайдыр.

Дайын эгелээр мурииуда оон хей ажы-төлүг ада, иези Иван Павлович биле Федосия Дмитриевна Елисеевтер Минусиисск районуи «Каттышкан күш-ажыл» колхозуига ажылдап, а адазы колхоз даргалап турган. Кажан гитлержи фашизм бистиң чуртувусче оор ёзу-биле халдаан соонда, Иван Павлович дораан-на партия райкомуига: «Ада-төрээи Совет чуртту камгалаары дээш, араатан фашизмге удур кажыг-дошкун тулчуушкуинарның бирги одуруунга турлуру — мээи ылыктыг хүлээлгем болур. Ынчангаш мени дораан фронтуже чорударын диледим» — деп, билдириишкин бижээн. А удаваанда оиу фронтуже үдеп чоруткан.

Өг-бүленип бот-боттарывга ажок демейлешкек, узун дорт сыннып, мөге-шыырак үш оглуг: Андрей, Виктор, Алексей олар адазының соонда-ла 1941 чылдың ноябрьдан эгелээп, улаштыр-улаштыр фронтуже аъттанып каапнар.

Виктор Елисеев баштай Красноярскиге үш ай хуусаалыг дайынчы белеткелдя эрткеш, Калининн областа 44-кү хаактыг түскай батальонга киргеш, пулемёт расчёдуиуң командири апарган. Холм хоорайны болгаш чоогуида суурларны дайзындан хостажыр дээш ооң кирип тургаиы полк илээи каш аар-берге тулчуушкуинарга кириишкеи. Адазындан, аважындан база аалындан чагааларны дыка үр үе эрткенде ол ап турган.

Ооң командалааиы пулемёт расчёдунда дөрт кижиниң ийизи аар балыглаткан соонда, эрес-дидим пулемётчик Бригков-биле ийилээ арткаш, эң шыиғыы бир тулчуушкун үезииде дайзыиче дөрт бооладыышаан, оларны таарымчалыг чогуур турушче эртпирбээиивер. Оларже дайзыиның самолёт-биле октаан бомбазының чазылган күштүг чалгыыидан кемдеп, берттингеш, 1942 чылда Виктор госпитальга эмнедип чыткан. Ынчан авазыидан алган чагаазында мынчаар бижээн: «Күжүр оглум Ваня, бис-даа аар-берге ажыг-шүжүтте таварыштывыс. Акыи Андрей Ленинград чоогуида фашистерге удур аар-берге тулчуушкунга маадырлыы-биле өлген деп кажыылал-дыннадыгны алдывыс. Ачаидан чоокта чагаада-даа албадывыс. Шыырак туттуп, коичуг кичээнгейлиг чоруп кор, оглуи...». Ындыг чагаа алгаш, ооң сагыш-сеткили ажок хөлзеп, дүвүрээп. Аиызы-биле Минусиискииии Кутежовка суурнуң чоогуига ойнап, балыктап, тараа, сиген шөлдериите ажылдап, хөгшүстерии кам-хайыра чок чылча шаап, увуткаи! Ооң еске орук чок».

Ооң соонда Виктор Иванович ачазындан хандыг-даа чагаа албаан, ооң балыы сегээп, катаи даймылажып киргеш, ис чок читкеи деп сөөлүнде дыиаан. Виктор боду 1943 чылдың майда балыглаткаш, госпитальга бир ай эмиеткеи соонда сегээш, Кызыл Туктуг 217-ги дивизиянның 766 полугуиуң адыгжы взводуиуң командири апарган. Комсорг Жирнов, бичө лейтенант Селезнев (сөөлүнде Совет Эвилелиинии Маадыры болган), үшкү взводтуң командири лейтенант Гиевдюк болгаш коргар чүрек чок, эрес-дидим дайынчы еске-даа хей өөрү-биле кады бо-ла полкка маадырлыг аар-берге орукту эртпеи. Дизиитге чедир чепсегленген араатан-дайзынга удур чаңгыс-даа катаи тулчуушкуига киржири өлүмиүг, аар-берге керек.,

— Тулчуушкуи шөлүнге өлүртпеи болгаш аар балыглаткан кижилериие аразында кайгамчык, кандыг эрес-дидим эш-өөр чорбаан дээр! Мээи взводума коргар чүрек чок, авааигыр кашпагай Андросов дээр пулемётчик чораан. Чазыглаи снарядтың тавыидызы ооң мага-бодуига хеме дээпкеиде безии ооң боолап чыда, өлгеии коичуг хараадаичыг болган.

С. ШОЙГУ.

(Үлаичылыг).

МӨҢГҮН МЕДАЛЬ-БИЛЕ

ССРЭ-ниң УАЧД-зиидеи Бүгү-эвилелдиң IV аҥчылар делгелгези аҥаа келгеннериҥ сонуургалыи хаара тудар. «Улеттуриүң дузалаи будурулгези болгаш кодээ амыл-агый тыныжы» деп павильоида совет зоологтарының болгаш аҥчыларның амылдарының дугайында таныштырып турар. Бистиң чуртувустуң аң-меҥин, заповедниктериҥ амыдыи ында тодаргай көргускей.

Экспонаттарда аҥчылар өвчазы база бар. Ол дээрге сыын, изюбр, сайган, чээрен мыйызы, чер хавапының болгаш кабарганың азыы, адыг, бөрү иештери-дир. Ол чүүлдериҥ чаныида аҥчының адын биижип, кажа аҥнаанын айтып каап. Ооң уламыдан найда, кандыг аң бары билдингир. Ховар аҥнар дугайында база билип алырында ол дыка амыктыг.

Ында дырбактыг бажыңның сөөгүи база делгээн. Оларның аразында Тыва АССР-де аҥчы Е. Комлевтиң даялаан дырбактыының бажыңын сөөгү база бар. Ол өвча дээш ук аҥчыга мөҢгүн медальды тывыскан. Тыва чурттуг аҥчы Бүгү-эвилеите шак ынчаар сурагжаан.

Т. РАХИМКУЛОВА.

Москва хоорай.

КОНСТРУКТОР

◆Чечен чугаа◆

Бир хүн ажылдаан кээримге, чыыл алган хамык кежектерим чогум.

— Мээң демирлериң кайыл? — деп аваидан айтырымга,

— Өөреникчилер демирдес чыыл турар деп дыкпаан, школа директорунга чугаалаарымга, машинага чүдүргеш, Кызылче кимирипти — дээш, дүште-дээ чок.

Хомудаанымны чүге деизээр.

Удатпаанда шериг баар дугайында келдириишкин келген. Эмчи комиссиязын эрттиреримге, кадыым, аиаа, кан дег болган. Оиу дыкпаан авазының амыраары-даа коичуг. Солдат хүзээлге эртпирер дээш хапкан мен.

Шеригден хадажып келгеш, эрги техника тургузар черге чеде бээримге, үидүр бижиттекеи машина, трактор ажыг-бүрү техника аймаандан ажыглап болур артык кежектерии арбыладыр тып ап болур чүве болду. Экилерии бүдүүге аппарып салып, эргилээнии септештиреп алыр турдум. Ол хевээр амдажый берген мен. Хүлбүге аткан черинден хүнүң аиаар дээш ышкаш, бичии ээриил-дээ хереглээнде ыиаар маднаар мен.

Ол-ла хевээр эрги техника мээң сагыжымдан ыраастаан. Ында көргеним кежектерии каяа, канчаар ажыглаар аргаазы бодап, адырып бажыңым чаныыче дажып эгелээп мен. Чыылза-чыылза ос-хорум апарган. Кежектерии андараүүдере тудуп, көрүп, совхозта чок дээн бир-ле чаа машинадан кыдып каап болза деп күзеп оргулаар мен.

Бажыңга келген кижилер:

— Ынча хей демир-дести канчаарын ол? — деп кайган айтырар. — Чыгташ күрүнеге дужаарын ол бе?

Ындыг ямыылыг айтырыглардан аваидыл:

— Дүрген ырат! Аал-чурт бокталдырып алган — дээш, мени кончуурар дам баргаи.

Ооң кадында:

— Аккырмаа кадайның хеймер оглуиуң чүрээ бак-сыраан. Демир-дес чыыр апарган — деп, дамчыыр чугаа суурга тыптып келген.

Ачам ашак хоочуи механизатор кижи. Бичии ыиаймдан-на ону эдерип, ооң тракторуиуң кабиназынга «кыстыныр» алгаш чоруур болгаш машина-трактор сунду-дуум кончуг апарган. Он дөрт харлыымда-ла, трактору муиуп алгаш халдыр турар болу бердим. Ол-ла үш-биле совхозка тракторист бергеи мен.

Алган трактору мырыңай чылчыргай чүве болгаи. Барааиы-ла эт. Ам канчаар, кым мөҢгө чаа трактор бээр боор дээш, септеи кириптим. Артык кежектер база тывылбастаан турун бергеи. Думчукка тулгаида быаан сугжу дээш ышкаи, бодум хуумда аргаставыя эгелээи мен. Артык кежектер дилеп, бир чимзеиир черим үидүр бижип каапкан эрги техника тургузар херим ишти апарган. Элдеп чүве, ында аппарып каап машина, трактор дээш ямзы-бүрү техника аймаандан ажыглап болур артык кежектерии арбыладыр тып ап болур чүве болду. Экилерии бүдүүге аппарып салып, эргилээнии септештиреп алыр турдум. Ол хевээр амдажый берген мен. Хүлбүге аткан черинден хүнүң аиаар дээш ышкаш, бичии ээриил-дээ хереглээнде ыиаар маднаар мен.

Ол-ла хевээр эрги техника мээң сагыжымдан ыраастаан. Ында көргеним кежектерии каяа, канчаар ажыглаар аргаазы бодап, адырып бажыңым чаныыче дажып эгелээп мен. Чыылза-чыылза ос-хорум апарган. Кежектерии андараүүдере тудуп, көрүп, совхозта чок дээн бир-ле чаа машинадан кыдып каап болза деп күзеп оргулаар мен.

Бажыңга келген кижилер:

— Ынча хей демир-дести канчаарын ол? — деп кайган айтырар. — Чыгташ күрүнеге дужаарын ол бе?

Ындыг ямзылыг айтырыглардан аваидыл:

— Дүрген ырат! Аал-чурт бокталдырып алган — дээш, мени кончуурар дам баргаи.

Ооң кадында:

— Аккырмаа кадайның хеймер оглуиуң чүрээ бак-сыраан. Демир-дес чыыр апарган — деп, дамчыыр чугаа суурга тыптып келген.

Ында дырбактыг бажыңның сөөгүи база делгээн. Оларның аразында Тыва АССР-де аҥчы Е. Комлевтиң даялаан дырбактыының бажыңын сөөгү база бар. Ол өвча дээш ук аҥчыга мөҢгүн медальды тывыскан. Тыва чурттуг аҥчы Бүгү-эвилеите шак ынчаар сурагжаан.

Т. РАХИМКУЛОВА.

Москва хоорай.

КЫРГАННАРЫМ ЧАГААН ЧҮВЕ

Кырган-аавамны Узун-Кадай, кырган-ачамны Дарган-Ирей дижир чораан. Ол уран-шевер дарган-даа чорбаан, аът дагазын безин арай боорда борастап алыр кижи. Аҥчаары, диииээзя аажок.

Күскээр кыжын Кара-Сугнуи Арт-кырында кыштаавыска турган бис. Ийи кыш кежи баштадыр элээн каш дииа кештерии таалыиаап алгаш, бир эртен Арыг-Үзүүиче ол чортуп ажыпты. Ооң ында Мачылай (Василий деп орус кижиии тывалар ынчаарда Мачылай деп адаар чораан) дээр оиүүг барып дыиаан кижи мен. Ийи хоиғаш, ол чамын келди. Улуг таалыиы чыи долу, арай боорда аъдыидан дүжүрдү. Кедергей амданныг кылдыр быжырып каап улуг, биче төгерик далганнар, хлеб, ак чигир, шай, таакпы дээш үүг чок дээр.

Ооң бээр элээн каш чылдар эрткеи, эр болуп өзүп келдим. Ынчан кырган-ачам мынча деп чугаалаан: «Орус кижи ышкаш, буяиныг, чаагай сеткилдиг аратты кажан-даа көрбээп мен, ону мегелевес болзунза, ол сени кажан-даа мегелевес. Арыг-Үзүүиде мээи Мачылай деп оиүүмиүн тывалары ажок кижи. Сен бичии турунда, Баржак-Тайгазынга кады аиаап чораашаар, аяга таваржы берген мен, хар улуг, соогу кедергей турган. Мачылай боду амы-тыиын артынга каап, хөй аялар аразындан мени чүктеп алгаш, одагга экпеп, ая оғуи оң будумиүн моон эъдиидеи ужулгаш, ханымны доктаадып, шараш, даартазында шыргалап алгаш, аалынга экпеп, мээи амы-тыиым камгалап алган кижи. Орус чонга бүзүреп, оон-биле эп-найыралдыг чурттап чоруур сеи, оглум». Кырган-ачамның ол чагыы мээи сагыш-сеткиимге кезээде артып калган.

Узун-Кадай кырган-авам кедергей чүдүлгелиг турган, а кырган-ачам аичы болгаш бургаа-шажынга коштүс бүзүревес, чүдүвес, кырган-авамны кыжырып, шоодаи чораан кижи. Ынчалзажок кырган-авамның ындыг чугаазы мээи сагыжымга база артып калган: «Хереээжеи кижилер ышкаш, ертемчейде буяиныг кижилер черле чок. Кыс кижи коичуг маадырлыг, кажан уруг божуурга, ооң чүс-соогу шүпту адырылгаш, катаи тутчуп, экирнир. Ындыг болзаидаа кыс кижи чүге шаа дег хээрек. Ынчангаш кыс кижиии кезээде камгалап, хүидулеп чоруур сеи, оглум».

Тывага феодализм үезииде аар-берге амыдыралды көрүп чораан кыргаинарымның бо бөдүүи чугааларын, чагыгларын ам-даа сактып чоруур мен.

Д. ИРГИТ.

ЧАЙГЫ ШАКТЫ КҮШ ЧОК БОЛДУРАРЫ

Совет Эвилелиинии бүгү деиеэрээринге чайгы шакты 1985 чылдың сентябрь 29-та күш чок болдурарын ССРЭ-ниң чаңгыс аай шак-үезиниң болгаш эталоииар частоталарының Күрүне комиссиязы дыиаидып тур.

Шактың согунчугажын 1985 чылдың сентябрь 29-та үүне 3 шакта бир шак дедир чылдырары-биле чайгы шакты күш чок болдурар.

Садып алыкчыларның кичээнгейинге

Картофель ажаалдазының талазы-биле бүгү хоорайның субботнигии эрттирери-биле холбаштыр «Алдын күс-85» деп ярмаркавы 1985 чылдың сентябрь 29-туи хүиүиче кежүрген. Ярмарка эртенгиниин 10 шакта эгелээр.

ХҮИДҮЛҮГ САДЫП АЛЫКЧЫЛАР!

№ 8 «Комиссионный», № 17 «Артык кежектер», № 19 («Жилпосёлок»), № 22 (Улуг-Хемниң оң талаку эриихде), № 6 «Өртээн чиигеткеи баазиилар» магазиииериидеи еске Кызылдың үлетпүр базиилар садыиың магазиинери 1985 чылдың сентябрь 29-та 10 шактан 15 шакка чедир ажылдаар.

Төрээн чуртум делгемнери

Алдын нүсче ким-даа ынак
Аян-чорук кылыксай бээр.
Рюкзактыг ким-даа болза,
Улуг чуртун эргиисей бээр.
Арга иштин кезип көөр мен.
Аҥнар-меҥнер дааш алтар.
Чанарынга белен куштар
Чарлыышкынның ырым
ырлаар.

Чамдык черге «илягып»
чораш.
Шапкын хемге таваржыр
мен.
Эрин черже үнүп алгаш,
Эзгип көруп, ырын дыкпап,
Чүс-чүс чылда акпан хемнин
Чүү дээнин биликсээр мен.
Бойдузумну магадаштым

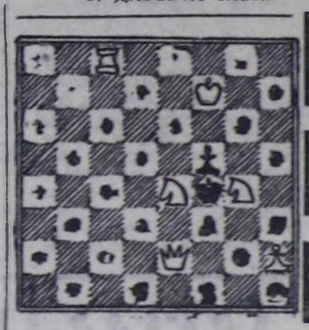
Боом безин уттуптар мен.
Чанып келгеш, өгүм санааш.
«Чамык чаза тутпаан мен»
— деп,
Келгеннерге хөөрээр мен.
Кезен кижи бажың чаяр.

В. СЕМЕНКОВИЧИНИҢ фотолары.

ТЫВЫҢАРАМ, ТЫВЫҢАРАМ

1. Чырыктаи
Чырык —
Чырыктың
Чырыы.
Оттаи
Отчуг —
Оттуи
Оду.
(Баажызы бойдуста).
2. Калбак чүвеии—
Калбаандылай
Калбаиатты.
Борбак чүвеии —
Борбаандылай
Борбаиатты.
(Баажызы бойдуста).
3. Шарыы чок —
Частыычал.
Дүрүү чок —
Дүрлүүчел.
Тоштаваска
Дон чагга демеп
Эсвербеске
Эриг чагга дөмеи.
Көөрте
Хөсеи-не.
Дүрзүзү
Дүш-ле.
(Баажызы бойдуста).
4. Кизирт-казырт кылыиды,
Кижи келгеизиг кыиды.
Казырт-кизирт кылыиды,
Халыи келгеизиг кыиды.
Козурт-казырт кылыиды,
Хойдукказыг кыиды.
Хирт-харт кылыиды,
Кирип келгеизиг кыиды.
(Баажызы бойдуста).
5. Алдын шокар хептиг —
Ажыг аастыг хей-дир.
Хола шокар хептиг —
Хоран аастыг хей-дир.
(Баажызы дириг амытаида).
6. Донат киирип
Дошкуургады.
Доямасты
Доюрду.
Доюргаш
Дошталдырды.
Дошталдырган
Чанчаары ол бе,
Чаигыландыр
Чарыядырды.
Чазы көөрте
Частыи батты.
(Баажызы бойдуста).

О. ДАРЫМА ытка.

Ийи кештеи мат.
Бодалганы Ю. Ондар (Самагалдай) тургускан.

Өлчээр

Бөгүн республикага шокар булуттаар, ч а г б а с, хат кошкак. Агаарның температуразы дүне 1—6 градус соор. Чамдык районнарга 0—5 градус чылыг. Хүндүс 11—16 градус чылыг.

Кызылга шокар булуттаар, чаъс чагбас, хат кошкак. Дүне 0—2 градус, хүндүс 14—16 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

СЕНТЯБРЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сезои чудес» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник 9.10, 12.10. «Не будь этой девчонки» 10.40, 13.40, 15.10. «Невеста из Вуаидиила» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Счастье по случаю» 14.00. «Любовный недуг» 16.10, 19.00 шактарда.

ДЫҢНАКЧЫЛАРГА

СЭКП обкомуиуң марксизм-ленинизм университединге 1-ги курстуи 1985 чылда хүлээп алдынган дыңнакчылары-биле болгаш 2-ги курстуң дыңнакчылары-биле башгайгы кичээлдер октябрь 1-де, вторникте, 18 шакта Политиктиг чырыдыышкыны бажыңында болур.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.45 — АБВГДейка. 9.20 — «Моцарт». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 10.50 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 11.20 — Улуска чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы — «Чехословакия». Телекөрүкчүлериң чагааларының дөнчүвалы. «Улустуң музыказы» (Аргентина). 11.50 — «Кижи. Чер. Октябрь.» Дамчыдыланы Совет Эвилелиинии ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу к о с м о н а в т ы-зы В. И. Севастьянов чорудар. 12.45 — Спорт гимнастиказының талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу болгаш чемпионады. 13.20 — Бүгү делегейде. 13.35 — Бокс талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. Төөчүзүт. Ереванда дамчыдылга. 13.55 — «Ираклий Андроиников о русских тройках». Док. телефильм. 16.05 — Пропагаидистиң үүиү. 15.35 — Пропагаидист хүиүнге концерт. 17.35 — Экономика айтырыгларына тайылбыр. 18.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 19.05 — «Илья Муромец и соловей-разбойник». Мультфильм. 19.15 — «Кышкы» үеже шиичилгге. 19.30 — «Кииопаиорама». 21.00 — «Ут». 21.35 — «Чүү? Кайа? Кажан?» Телевикторина. 22.55—23.05 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бир эвес кадык болуксазына». (Күш культуржуга сүмелер). 8.30 — Док. телефильмилер: «Поющие краски». «Образ времени». 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — Бистиң садыыс. 10.00 — Телевиденииеиниң Новосибирск студиязының программазы. 10.55 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.55 — «Камера делегейже көрүп тур». Дамчыдылганы Г. Боровик чорудар. 13.05 — Бүгүдеге стадиои. 13.35 — «Геринка». Я. Фрейдлиниин музыказынга телебалет. Одессадан дамчыдылга. 14.25 — «Еще до войны». Уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги сериязы. 16.35 Мультфильмилер: «Соломенный бычок», «Случай на даче», «Среди хлебов спелых». 16.55 — «Чайның ялгалары». Румыиядан дамчыдылга. 17.30 — «Чурукчулар дугайында расказнар». ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Б. Ефимов. 17.55 — Москва хоорайның хор коллективтериниң концерти. 18.35 — С. Михалков — «Эдитоны Бурчелли». (Телешии). 19.45 — Делегей байдалының дугайында дончувал. 20.00 — «Тамчыктыг удумар, чаштар!». «Шарик-фонарик». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Ут». 21.35 — «Никто тебя не заменит». Уран-чечен телефильм. 22.40 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Зенит» — «Днепр» Ленинградтан дамчыдылга.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-69, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийин аммызырал болгаш үлетпүр киидистериниң 2-31-75, пропагаида болгаш совет тургузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; колээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солун хелбейн барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катаи үнер.

Чагыг № 3131.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00230

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 226 (12926) | 1985 чылдың сентябрь 29, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунда

Эш А. А. Громыконуң даргалаашкыны-биле сентябрь 27-де Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң хуралы болган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Николай Александрович Тихоновтуң СЭКП ТК-га киирген билдиришкинин эш А. А. Громыко номчаан. Билдиришкинде чугаалаам болза:

«СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Михаил Сергеевич Горбачевка.

Эргим Михаил Сергеевич!

Сөөлгү үеде маңа кадыкпыл байдалым дыка бакса-рады. Мээж чай-дыш чок ажылдаарымны соксадырыным, мындыг болганда пенсияже шилчип үнериминиң аргажайында айтырыгны эмчилер чылын сүмелешкеш, шынгы тургузуп турар-дыр.

Мындыг дилегим Силерге киирери менээ аажок бергедаа бол, кадымны барымдаалаш, меня пенсияладырын Михаил Сергеевич Силерден, ТК-ның Политбюрозүнден дилээр ужурга таварыштым.

Менээ кылган бүгү түлдери дээш төрээн Коммунистиг партиямга мээңээде өөрүп четтирер мен. Сөөлгү үеде Политбюродa тургустунган эвилеп-чылыг, эш ёзуузунуң байдалының дугайын онзалап чугаалаары күзенчиг-дир. Ам чүгле ажылдаары-ла, ажылдаары күзенчиг тургаш.

Меңээ даандырган турар онаалдаларны күш чедер хире-шаам-биле моон соңгаарда күүседиргиниг белеминиң бистиң лениниң партиябыстың Төп Комитединге, Политбюрога болгаш Силериниң бодуларга, Михаил Сергеевич, бүзүредип тур мен. Бүгү-ле түлдер дээш өөрүп четтирдим. **Н. Тихонов».**

Бо билдиришкинни чугаалашкаш, чурттуң экономиктиг болгаш социал-культура хөгжүлдезин эргелеп башкарының херээнге эш Н. А. Тихоновтуң улуг салыышкынын, партияның болгаш күрүнеңиң мурнунга оон улуг ачы-хавыяазын ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиуму демдеглээн. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы албан-хүлээлгезинден ону хостаар дугайында эш Н. А. Тихоновтуң дилээн хандырар дээш шиитпирни хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазын томуйлаар дугайында айтырыгны ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиуму көрген. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң кежигүнү М. С. Горбачев ол айтырыг талазы-биле санал киирген. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга эш Николай Иванович Рыжковту томуйлаар дугайында санаалды СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң даасканын ёзуузаар ол киирген.

СЭКП ТК-ның ол санаалын ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиуму чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алган болгаш эш Н. И. Рыжковту ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга томуйлаар дээш шиитпирни хүлээп алган.

Эш Н. И. Рыжков хуралга түве чугаалаш, анаа улуг алдарны көргүскени дээш СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунга чүректиң хамыдыңдан өөрүп четтиргенин илергейлээн болгаш партияның база чонуң бедик бүзүрелин бадыткары-биле бодунуң бүгү күжүн болгаш биилиң бээрин ол бүзүредип чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур талазы-биле Горький областың улус депутаттарының Советтериниң ажылының дугайында айтырыгны ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиуму көргеш, Улус депутаттарының Горький область Соведининиң күүсекчи комитединиң даргазы В. И. Семенов хуралга илеткел кылган. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга эш Николай Иванович Рыжковту томуйлаар дугайында санаалды СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң даасканын ёзуузаар ол киирген.

Ол айтырыгны чугаалажырынга: ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алган болгаш эш Н. И. Рыжковту ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга томуйлаар дээш шиитпирни хүлээп алган.

Эш Н. И. Рыжков хуралга түве чугаалаш, анаа улуг алдарны көргүскени дээш СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунга чүректиң хамыдыңдан өөрүп четтиргенин илергейлээн болгаш партияның база чонуң бедик бүзүрелин бадыткары-биле бодунуң бүгү күжүн болгаш биилиң бээрин ол бүзүредип чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур талазы-биле Горький областың улус депутаттарының Советтериниң ажыл-чорудулгазынга удурлаашкынын сайгырадгайжыдар талазы-биле Литва ССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң ажылының дугайында айтырыгны ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиуму көргеш, Литва ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы А. С. Баркаускастың илеткелиин болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң депутады, Литвада В. И. Ленин аттыг ГРЭС-тиң директору П. М. Норейканың дыкнадының хуралга дыңнаан.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазының орлакчылары — Узбек ССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы А. У. Салямов болгаш Молдав ССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы И. П. Калин, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң кежигүнү, СЭКП Татар обкомунуң бирги секретары Г. И. Усманов санаал берген-нер.

Айтырыгларны чугаалажырынга эштер М. С. Горбачев, В. В. Гришин, Д. А. Кунаев, В. М. Чебриков, В. В. Щербицкий, В. В. Кузнецов киришкен.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиуму парлаалгага парлаар эпизар чогуур доктаалдарны хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң хуралынга курлуе аныдыралының эскедага чамдык айтырыгларын база көргеп. (СЭТА).

Эш Н. И. Рыжковту ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга томуйлаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң доктаадыры болза:

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга эш Николай Иванович Рыжковту томуйлаар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1985 чылдың сентябрь 27.

Эш Н. А. Тихоновту ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы албан-хүлээлгезинден хостаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Кадымның ойлы-биле пенсияже үнгенинге холбаштыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы албан-хүлээлгезинден хостаар дугайында эш Николай Александрович Тихоновтуң дилээн хандырар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1985 чылдың сентябрь 27.

Николай Иванович РЫЖКОВ ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы

Николай Иванович Рыжков 1929 чылда төрүттүнген. 1956 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Уралдың С. М. Киров аттыг политехниктиг институдун дооскан.

Күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын 1950 чылда Уралдың аар машина тудуушкунунуң С. Орджоникидзе аттыг заводунуң эдлечи мастери болуп эгелээн, анаа эдлечи, цех начальнигинге, кол каннакчыга, директорунуң оралакчызынга, а 1965 чылдан бээр — кол инженеринге ажылдаан. Н. И. Рыжков 1970 чылдан бээр — ол заводтуң директору, а оон соолуңде «Уралмаш» бүдүрүлге каттыжышкынының чиигине директору турган.

1975 чылда ССРЭ-ниң аар болгаш транспорт машина тудуушкунунуң министриниң бирги оралакчызынга, а 1979 чылда — ССРЭ-ниң Күрплан даргазының бирги оралакчызынга томуйлаткан.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга Н. И. Рыжков СЭКП Төп Комитединиң секретарынга соңгуткан. СЭКП ТК-ның Экономиктиг килдизын ол хары угда база эргелекчилеп турган. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга Н. И. Рыжков СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге соңгуткан.

Николай Иванович Рыжков 1981 чылдан бээр СЭКП ТК-ның кежигүнү. ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң (9—11 чыыштарының) болгаш РСФСР-ниң Дээди Соведининиң депутады, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының ийи дакпыр лауреады.

Төрбэн чурттуң мурнунга ачы-хавыяалары дээш Н. И. Рыжков Ленин орден-биле ийи катап, Октябрь Революциязы орден, Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле ийи катап база медальдар-биле шаңнаткан.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

1985 чылдың октябрь 5-ти болгаш ноябрь 10-ну ажыл хүннери кылдыр санаарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктааткан.

1985 чылдың октябрь 5-те болгаш ноябрь 10-да ажылчымкарның болгаш албан-хаакчыларның ажыглавайн баар дыштанылга хүннерин оларның чыл бүрүде шилээнинге шилээ хүннерин төлээри ышкаш, чурум ёзулаар төлевирлиг кылдыр, кижи саазар.

Эш Н. И. Рыжковту ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга томуйлаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң доктаадыры болза:

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга эш Николай Иванович Рыжковту томуйлаар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1985 чылдың сентябрь 27.

БАЙЫРЛАЛДЫ ТАВАРЫШТЫР

Улус ажыл-агыйын сайзырадыы чаарты дериниргe, өртем-техниктиг депшилгени дүргедиринге шиитпирлиг роль машина тудуушкунунга хамаарыжып турар. Ол адырның ажыл-ишчилери бедик бүдүрүкчүлүг станоктар-биле, эң нарын приборлар, аппараттар болгаш машиналар-биле муң-муң заводтарны, фабрикаларны, тарылга шөлдерин болгаш фермаларны хандырып турар. Ынчангаш машина тудуунуң комплексининиң баазазын бүгү талалыг быжыглаары партияның экономиктиг политиказының кол угланыышкынналарының бирээзи болуп турар. Оон өзүлде темпилерин дараазында беш чылда бүдүн чартык — ийи катап бедидери көрүнүп турар. Стратегтиг ол соруланган шиитпирлээри адырның ажыл-ишчилериниң шиитпирлиг тывазында, шалыпчы байдалыдан улуу-биле хамаарыжыр.

Тольяттиниң автомобиль бүдүрүкчүлериниң эгелээшкини маңаа чижек болур. Оларның эгелээшкининиң чурттуң хөй коллективтери деткээн. Продукциянын шынарын бедидеринин, эртем-биле харылзааларны быжыглаарының техниктиг чаңгыс аай политиказының угланыышкынналарының дугайында профессионал байырлалга — Машина кылыкчыларының хүнүнге тураскаатказ байырлыг хуралдың киржикчилери чугаалаан. Байырлыг хурал сентябрь 27-де Москвага болган.

Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң харылзаалгалыг ажылдакчылары, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, эртемденнер, будүрүлге мурнакчылары, найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы А. К. Антонов илеткел кылган.

Эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин улус ажыл-агыйынга дүргеп шиитпирлиг иептередиринге боттарының бүгү күжүн, биилиң болгаш дуржулгазының бээрин, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурун хуралдың киржикчилери бүзүретпеткен.

(СЭТА).

ЧЕДЕРНИҢ ТАРААЗЫ

Кызыл районда «Тиилелге» совхозта бо хүнмерде тараа ажаалдазы түлүктээн. Ажаага чогуур 10,4 муң га тараа культураларының 4,2 муңу ажааттынган, бир гектардан ортумаа-биле 21 центнер дүжүттү алган. Доржу Дандарның удуртканы № 3 отряттың тарын, өстүргенин 2750 га шөлдүң бир газыындан ортумаа-биле 25 центнер кызылтасты ажаап алган, ол амдыызында совхозтуң эки көргүүр.

Совхоз төөүнде шанга чедип келдиивис. ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң депутады, совхоз директору В. О. Оюнга анаа ужуражы бергеш, тараа ажаалдазының чоруп турарын чугаалап бээрин диледи.м.

— «Тиилелге» совхозтуң механизаторлары, тараажылары бүгү совет улус-биле бир дээжей СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш бо хүннерде шалыпчы ажылдан, тараа ажаалдазын болгаш күрүнеге тараа садарын Кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнү, октябрь 13-ке чедир доозар хүзээлгени алганнар — деп, ол эгезинде демдегледи.— Дениг күш-ажылдың ачызында ажыл-ишчилер багай эвес дүжүттү өстүрүп алган, ооң ажаалдазында 49 комбайн хаара түттүнган, механизаторлар кончуг тура-соруктуг ажылдан турарлар. Ажаалдаңы комплекстиг чорудуп келген: тараамы ажаар, саваанны бөлер, күскү чер андырлагзын кылыр. Ооң түлелиинде саваанны коорзунган удур-ла чайладып, сараттаан, күскү чер андырлагзын чорудуп келген, ынчангаш 4232 га күскү чер андырар план күүсеттиинген.

Келир чылдың үрезиниинге хереглээри эки шынарлыг бирги, ийиги класстың 1700 тонна кызыл-тазын, 300 тонна сулазын совхоз уруп алган.

Амгы үеде ажыл-агыйның тараажылары күрүнеге тараа садарының бүгү күштү миобилизовал. Совхоз бо чылын күрүнеге 4,2 муң тонна тараамы садар планныг; ажыл-ишчилер боттарының бар аргаларын санап көргеш, күрүнеге ийи чыл планын азы 8,4 муң тонна тараамы садар хүзээлгени алган. Ону күүседир дээш тараамы ой-шаанда арыглап, кургадып, Кызылдың сайгарылга баазазынче хүнделе 600—700 тонна тараамы чүдүрүп чорудуп турар. Ажыл-агый дүүн, сентябрь 28-те күрүнеге 4,2 муң тонна тараамы саткаш, чыл планын күүсеткеш, онаалдадан ажыр тараа дужаарын уламчылавышаан. Тараамы шынары «ске ажыл-агыйдан эки болуп турар.

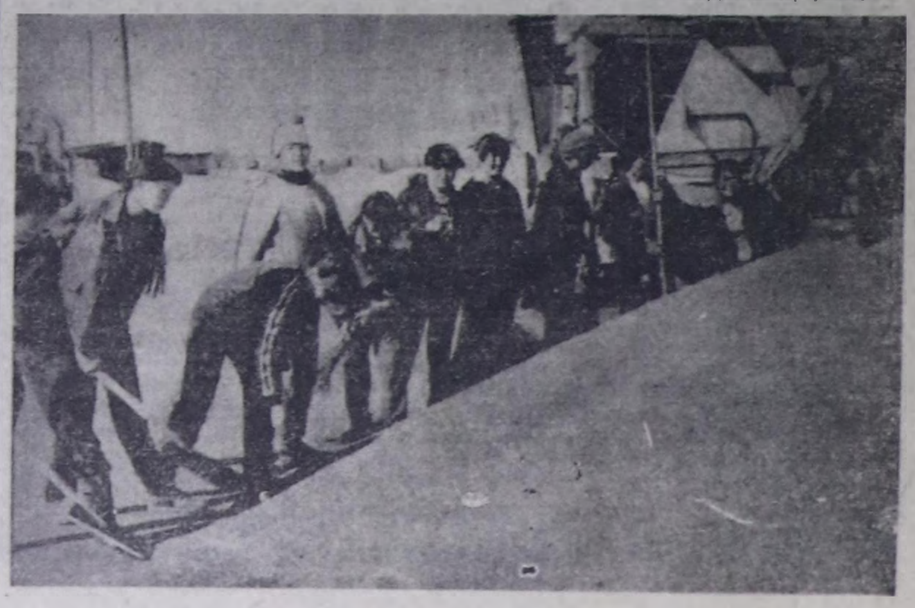
Шанда 72 кижи ийи эзлчег-биле ажылдап турар, оларның ажылдаарынга тавармычалыг байдалды тургускан. Ынчангаш тараамы арыглаарын, кургадырын, ыңай-бээр сайгарарын чедиишкиниг күүседип турар.

Совхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары тараа ажаап алмышкынын Кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүнге чедир доозар хүзээлгезин күүседиргиниг долуу бүзүредилдиглер.

Х. ТААН-ООЛ.

ЧУРУКТА: шанда тараамы арыглап турары.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

МОСКВАДА КЕЛГЕНИ

Мадагаскар Демократтыг Республиканың Президентизин, Малагаси революциинын авангарды партиязының (АРЕМА-ның) Чиигине секретары Дидье Рацирака совет удурлулганың чалаанын ёзуугаар сентябрь 27-де Москвада чедип келген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев олар Шереметьево аэродромга самолеттуң чаныпка аалчыга байыр чедиргеп.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы А. У. Салиманов, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Т. Ментешашвили, ССРЭ-ниң министри В. М. Каменцев, Экономиктиг харылзаалгалыг күрүне комитединиң даргазы М. А. Сергейчик, СЭТА-ның чиигине директору С. А. Лосев, ССРЭ-ниң даштыкы садыг министриниң оралакчызы Г. К. Журавлев, ССРЭ-ниң даштыкы хереглер министриниң оралакчызы Н. С. Рыжов олар уткуп алышкынга киришкен.

МДР-ниң ССРЭ-де элчиин Ф. Раидриамамундзи уткуп алышкынга база киришкен.

МДР-ниң болгаш ССРЭ-ниң күрүне туктарын аэропортка кедүрген.

(СЭТА).

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУН АРНЫ

1985 ч. сентябрь № 9 (139)

КОМИТЕТТЕРДЕ

БАЙ-ХААК

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң зоотехспециалистери болган удуртукчуларын сүт будүрериниң хемчээлин көвүдедир болган шынарын экижидер хемчеглерин албайн, харын-даа планныг онаалдалар күүселдезин үзүп, сүттүң шынарын улам кудуладып турары илерээн.

Ындыг байдал эрткен чылда-ла тургап. Бо чылын ол экижилир хамаан чок, улам дорайтап турар. Бо чылдың бирги чартыында сүт будүрериниң планы чүгле 74,2 хуу күүсеттинген. Дужаагап сүттүң чүгле 21 хуузу бирги сорттуу, барык чартыы — 43,8 хуузу сорт чок болган. Куду шынарлыг сүт дужаганындан 28 муң рубль хемчээлдиг когарал болуп турар.

Июль-август айларда совхозтуң чоруткан сүдүн сүт заводу хүлээп албайн, дедир чоруткан. 36 тонна сүттү хүлээп алыр арга чок болган.

Саар инектериниң чемгерилгезинче, ажаалдазынче болгаш фермаларның санитарлыг байдалынче кичээнгей көшкек. Зоотехниктер, мал эмчилери ол талазыбиле кандыг-даа хемчет албайн, ындыг байдал-биле эртежин орарын улусчу контролёрлар тодаратканнар.

Фермаларда, иларгыя Алаак-1, Алаак-2 фермаларда санитарлыг деңнелдиг дыка кудуланы хынаалдадан илерээн. Эмин аарыг инектерни илередир, оларны эмнер ажыл чорбайн турар. Ындыг инектерден сагдыпган сүт ангылаттынмайн турар. Сүт соодар аппарат үр үеде үреяик, олче кым-даа сагыш салбаан. Сүт шынары хынаар лабораториа ажыглал чок турар.

Во бүгү четпестерни эдер туржук, код мал эмчизи К. М. Смолина арагалап турганы тодараан.

Үстүнде четпестерни сайгарып көргеш, Танды районнуң улусчу контроль комитеди К. М. Смолинапы болгаш кол зоотехник Ю. М. Маизай-оолду доңгуткан. Болдунган когаралдарның кезик-чамдыкызын эгидер сорулга-биле оларның шалынарымдан казаан, сүт будүрүлгезин көвүдедириниң, ооң шынарын экижидерниң хемчеглерин саат чокка боттандырарын үстүнде эштерден негээн.

Бригадирлериниң болгаш фермаларда зоотехниктериниң материалдыг харысалгавынын талазы-биле хемчеглер алырын кол зоотехник Ю. М. Маизай-оолга даасkан.

САМАГАЛДАЙ

Күш-ажылдың сагыпга-чурумун экижидер болгаш ажыл шагының чидириглерин өзөкледир дээш кандыг хемчеглер алдынып турарының талазы-биле хынаалданы Тес-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң инспекторлары Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузунга чоруткан. Районда база бир улуг будүрүлгениң планы күүсетпейн турарының бир чылдагаапы — ажыл шагының хөй санныг чидириглеринде болуп турар. Эрткен чылын анаа чүгле ажыл шагы үскеин муң ажыг кижи-хүнү болган. Ынчангаш планнаттынган продукция-даа чедир будүрүлбээн, ооң саарылгазының планы-даа боттанмаан.

Бо чылын байдал ооң чүгээртеп, корум-чурумну быжыглаар дээш чамдык ажылдарны чорудун турза-даа, алды айларның планныг даалгаларын күүсеттинмээн. Ооң уламыпдан тос айларның планнарының күүселдеэн база бергедээшкинперге таваржып турар.

Будүрүлгеде тургустунган эш хуузунуң суду, арагалаашкынга удур демнсел чорудар комиссия болгаш еске-даа хөй-нимти организациялары чамдык ажылды чорудун турар. Ынчалза-даа оларның күүнүпе администрацин ам-даа кошкак далынып келген. Пунктунуң удуртулгазы Шуурмак суурда хөй-нимти организацияларының күжүпе далынмайн турар. Ылангыя кодээ Советтиң күүскомунуң дуазы кошкак. Суурнуң магазиннеринге арага аймаан садыглазары чурумчуттунмаан. Ол садыглар айда 10 муң рубль ажыг түпге арага аймаан сөөртүп эккеп, сатканыи контролёрлар илереткен.

Коллективтерге кижизидилге ажылын ам-даа күштелдирип, күш-ажылдың сагыпга-чурумун улам быжыглаарының хемчеглерин хүн бүрүде алырын Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузунуң начальнигни В. Н. Кызыл-оол аазаан. Бо талазыбиле четпес ажылы дээш ону улусчу контроль комитеди сагындырган.

ХАНДАГАЙТЫ

«Тыва совхоз тудуг» каттыжылышкынның № 6 КМК-зы кылып турар тудугларын ажыглалга киперерин саададып, ажыл темпизин дыка сөпнадып, шынарын бакырадып турар.

Хандагайтыда школа тудуунга чартык чылда 110 муң рубль шингээдип алыр тургап, чүгле 33 муң рубльди шингээткен. Солчурда клуб тудуу хуусчазында доозулбаан.

Ажыглалга киргеп чурттарга бажыпнары үр, оожум туттунуп, куду шынарлыг болуп турар.

Тудугларда яазы-бүрү материалдарның кадагалалы багай, оларның үрелир, чидер, самчыгдаттынары хөй. Чүгле контролёрларның хынап көргеш объектилерде безин үрелип, тетчеглеттингеп цемент, туулбу, соцга шпли болгаш кургаг штукатурканың өртек-үнезп муң рубль ашкап.

Тудуглар темпизин хожудадып, шынарын экижитпейн, тудуг материалдарының ажыглалын, кадагалалын көшкак организастаапы дээш КМК-ның начальнигни эш Т. Л. Анчымаапы, кол инженер К. М. Өртепейни Өвүр районнуң улусчу контроль комитеди шынгыы доңгуткан.

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК

«Шекпээр» совхозка шээр малдың тарып боозадыгазын август 10-да эгелээри планнаттынган турган. Ынчалза-даа август 26-да безин ол ажыл эгелевээни хынаалдадан билдинген. Совхозта бар тарып боозадыгаанын үш пунктуларында колдинарны пунктуларга экижериниң графиктери-даа, пунктуларның ажылдаар корум-чурумү-даа, будүрүкчү чошкарларның рацпонары-даа, кошкарларны ашкарып-чемгерер кормушкалар-даа чок. Эргежок чугула зооветеринарлыг дериг-херексслдер чедишпес.

Ылангыя Суг-Бажы деп черде пунктуда суугу, чунар-демир, стол, шкаф болган боозадылга кылыр еске-даа херексслдер чок. Ында экпеп каан 12 кошкарның чамдыызы арган. Боозадылга эртер ужурлуг кодан хойларның хөй кезинде эрткеп чылгы болган бо чылгы хураганнар үстүнүзээп болган. Совхозтуң зооветеринарна специалистери бо чугула кампанпяны ала-чайгаарлаашкынче киирип, боттуг хемчеглер албаан. Эрткеп чылдың четпестерниң катаптаапы ол. Ынчан ындыг ала-чайгаарлаашкын болган организас чок сула эдержилгеник түннелинде совхоз терүүр чүс хойга онааштыр чүгле 61 хураган алган.

Ук айтырыг талазы-биле районнуң зооветспециалистерин улусчу контроль комитединиң хуралынга дынпаан. Чугула ажылды сула организастаапы, харысалга чок чоруу дээш «Шекпээр» совхозтуң кол зоотехниги В. С. Монгушту шынгыы доңгуткан. Барыын-Хемчик районнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги Э. М. Кууларны сагындырган. Тарып боозадылганы экижидерби-биле боттуг хемчеглер алырын комитет олардан шынгыы негээн.

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК

«Шекпээр» совхозка шээр малдың тарып боозадыгазын август 10-да эгелээри планнаттынган турган. Ынчалза-даа август 26-да безин ол ажыл эгелевээни хынаалдадан билдинген. Совхозта бар тарып боозадыгаанын үш пунктуларында колдинарны пунктуларга экижериниң графиктери-даа, пунктуларның ажылдаар корум-чурумү-даа, будүрүкчү чошкарларның рацпонары-даа, кошкарларны ашкарып-чемгерер кормушкалар-даа чок. Эргежок чугула зооветеринарлыг дериг-херексслдер чедишпес.

Ылангыя Суг-Бажы деп черде пунктуда суугу, чунар-демир, стол, шкаф болган боозадылга кылыр еске-даа херексслдер чок. Ында экпеп каан 12 кошкарның чамдыызы арган. Боозадылга эртер ужурлуг кодан хойларның хөй кезинде эрткеп чылгы болган бо чылгы хураганнар үстүнүзээп болган. Совхозтуң зооветеринарна специалистери бо чугула кампанпяны ала-чайгаарлаашкынче киирип, боттуг хемчеглер албаан. Эрткеп чылдың четпестерниң катаптаапы ол. Ынчан ындыг ала-чайгаарлаашкын болган организас чок сула эдержилгеник түннелинде совхоз терүүр чүс хойга онааштыр чүгле 61 хураган алган.

Ук айтырыг талазы-биле районнуң зооветспециалистерин улусчу контроль комитединиң хуралынга дынпаан. Чугула ажылды сула организастаапы, харысалга чок чоруу дээш «Шекпээр» совхозтуң кол зоотехниги В. С. Монгушту шынгыы доңгуткан. Барыын-Хемчик районнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги Э. М. Кууларны сагындырган. Тарып боозадылганы экижидер-биле боттуг хемчеглер алырын комитет олардан шынгыы негээн.

ДЭЭШТИИН БЕДИДЕР ДЭЭШ

«ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хөйлуну хүлээп алганы-биле холбаштыр улусчу контроль органнарының ажылын улам ынай экижидер болгаш оларга партийжи удуртулганы күштелдирер талазыбиле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдурбушаан. Улуг-Хем районнуң улусчу контроль комитеди болгаш ооң чер-черде болуктери ажыл-агыйжы эвес, тетчеглекчи чоруктарга удур демнселди күштелдирериниче угланган чамдык ажылдарны кылган.

Ажыл-агыйжы эвес, тетчеглекчи чоруктарны илередир, баш бурунгаар болдурбас талазы-биле 1984 чылда олар 227 хынаалданы болгаш рейдини кылган. А 1985 чылдың эрткеп сес айларында 159 хынаалда, рейд кылдынган. Районнуң улусчу контроль комитеди болгаш ооң чер-черде болуктери план ёзугаар ажылпап турар. Чижээ, улусчу контроль болуктериниң бирээзи-де чыл дургузунда 12-ден аваан эвес хынаалдаларны, рейдилерни кылыры оларның ажыл планнарында көрдүнген.

Кылдынган хынаалдаларның болгаш рейдилериниң материалдарын болуктер боттарының хуралдарына чугаалажып, ажыл-агый удуртукчуларын аңаа чалап, илереэн четпестерни тодаргай хуусааларда чайладырын чедип ап келген. Чижээ, «Найырал» совхозтуң будурулге бригадазында улусчу контролёрлар сигеп кезилдезинин үезинде бо чылын хынапда кылгап, суггарылга бугаларының унунга, ол ышкаш болдуруушкун үезинде хөй сигеп шолдерге чедир алдынмайн артканын илереткеп. Улусчу контролёрларның негелдезин ёзугаар буталар унундан сигеп кезилдезин, шолдерден болдуруушкуну немей чоруткан.

Күргеге малды салар үеде ажыл-агыйжы эвес чоруктуг зоотехниктерниң талазынган болдуруп турганын «Ак-Туруг» совхозтуң улусчу контролёрлары илереткеп. Оларның медээзин ёзугаар районнуң улусчу контроль комитеди совхозтуң кол зоотехниги Арчумаевке чогуур харысалганы хүлээткеп болгаш совхозка когарал чедиришкинин чайлаткан.

Хынаалдаларга болгаш рейдилерге массаларны улам-на хөй киништирериниче районнуң улусчу контроль комитеди кичээнгейин соолгу үеде күштелдирген. Амгы үеде районда улусчу контрольдуң 40 кол, 19 цех болуктериниң болгаш постуларының ажылынга 668 кижи киржип турар. Болуктер даргаларының, улусчу контролёрларның өөредилгезин, дуржулга солчулгазын, семинарларын организастап турар.

Чер-черде партия организациялары улусчу контроль болуктериниң, оларның контролёрларының ажылынын дээштин бедидеринче кичээнгейин угландырып, контроль ажылынга партийжи салдарны болуктерде ажылдап турар коммунистерни дамчыштыр чедип ап турар. Чижээ, районда улусчу контрольдуң кол 40 болуктериниң даргаларының 36-зы партия организациаларының секретарьларының орлакчылары, парткомнарның, парторгларының кежигүннери болуп турар. Оларның илеткелдерин парткомнарның болгаш партия эге организацияларының хуралдарына дыпнап, оларның ажылында бар четпестерни чайладып, чогуур сумелерни берип турар. Ол ышкаш ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хөйлуну 21-ги чүүлүнге дүүштүр районнуң улусчу контроль комитеди район Советиниң болуктер болгаш постулар оларны тургускан улус депутаттарының Советтериниң сессияларынга боттарының ажылынын отчёттарын берип турар. Чижээ, бо чылын он ажыг болук даргалары Шагаан-Арыг хоорай болгаш кодээ Советтериниң сессияларынга илеткел кылган. Совхозтарның, будурулгелерниң болгаш организацияларның улусчу контроль болуктери, постулары оларны сонгаан коллективтериниң мурнунга отчёттарын бо чылдың март-майда берген. Ажыл-агыйжы эвес, тетчеглекчи чоруккa удур демнсел талазыбиле районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы коммунист В. Х. Идамның отчёдун СЭКП райкомунуң бюрозунга бо чылын дыпнаан.

Районнуң улусчу контроль комитеди хөй-нимтининиң организациялары, суд, прокуратура, милиция органнары-биле сырый харылзаалыг, дем каттыштырылгалыг ажылдап турар. Ылангыя «Комсомолчу прожектөрүнүң» район штабыбиле харылзаа өкижээн. Олар дем-биле хынаалданы Шагаан-Арыгның нефтебаазазынга бо чылдың майда чоруткан. Нефть продуктуларын кадагалаар, норма ёзугаар сайгарар талаяы-биле баазаның директору Киреевтиң ажылында четпестерни илереткеп, ону сагындырган.

Ажыл-агыйжы эвес, тетчеглекчи чоруктарны болдурганы дээш эрткеп чылын албан-дужаалдыг 9 кижини, бо чылдың эрткеп сес айларында — 16 кижини харылсалгага киирген. Албан-дужаалдыг 6 кижиниң шалыныпдап 1837 рубль түнүүр эгидилгени кылган. Чижээ, «УТКА 25 чылы» совхозтуң директору турган Миносиниң 360 рубль түнүүр эгидилгени мал хорамчазын болдурганы дээш төлээн. Кооперативтиң онуг-хөрөнгезинге ажыл-агыйжы эвес чоруктуг болдурганы дээш «Найырал» совхозта ажылчын кооперацияның баштаар черинин даргазы Кууларны донгуткан.

Районнуң улусчу контроль комитеди, ооң чер-черде болуктери болгаш постулары боттарының ажылында бар четпестерни чайлатпышаан, контрольдуң дээштиин бедидеринче кичээнгейин күштелдирип турар.

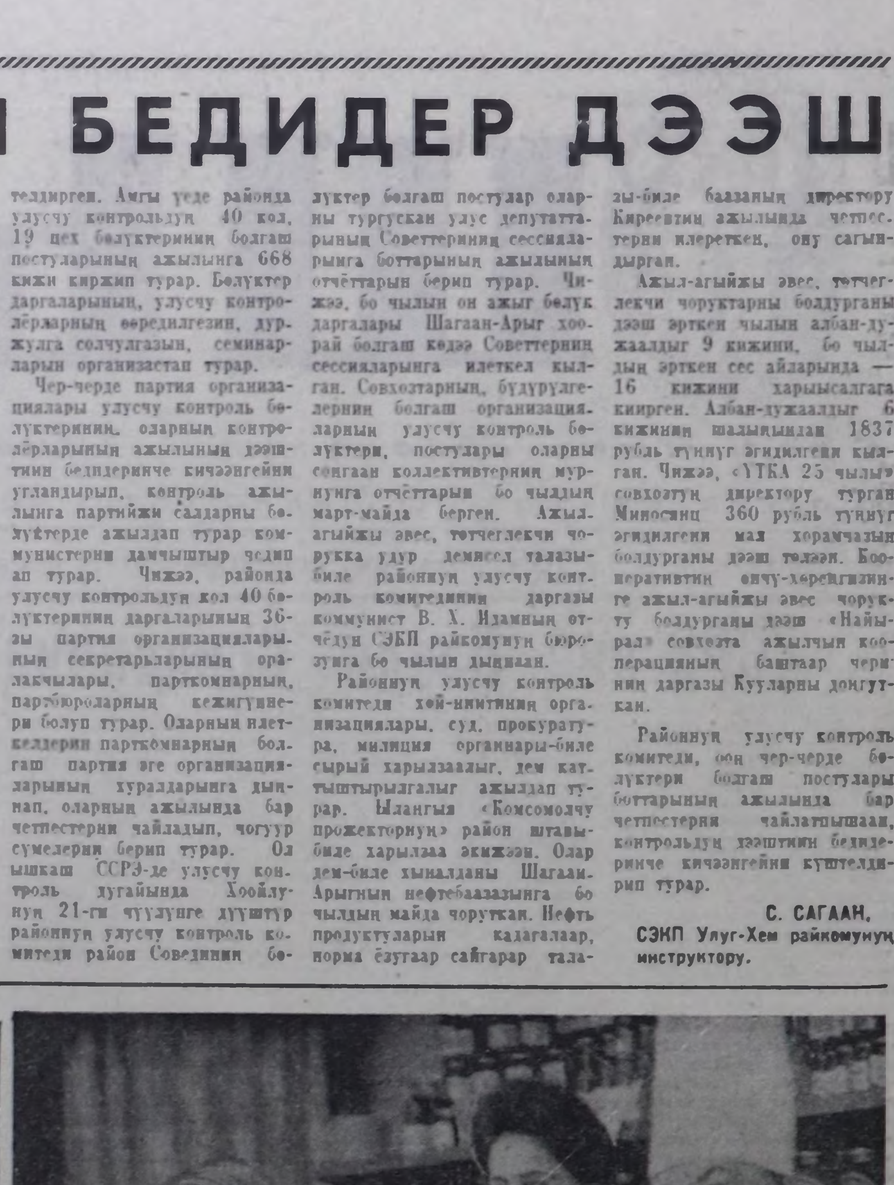
С. САГААН,
СЭКП Улуг-Хем райкомунуң инструктору.

АЖААЛДА ҮЕЗИНДЕ...

Каа-Хем районнуң улусчу контроль комитеди районнуң ажыл-агыйларында дүүжүт ажаалдазының кайчаар чорун турарын хынап, ажылда четпестерни чогуур үезинде чайладыр хемчеглерни ап чорудун турар.

«Совет Тыва» совхозтуң Кара-Баалык деп черде тараан кызыл-тастың үнгени эки. Тавычалай кестирзе чогуур быжа берген суда турда-да, ону кестирбейн, ол чаагай үнгеп, бижарын маңаар турган кызыл-тасты элекпеп тавычалай кестирип, 30 гектар черниң кызыл-тазын мал чеми кылдыр кезе берген турганын районнуң улусчу контроль комитединиң хынаалдазы ой-шаанда илередип, ону сөкседкеп.

«Ленинчи өрүк» совхозтуң Кадыр-Эл ховузунда 130 ажыг гектар черде көк-суда тараан. Ооң үнгени эки. Маңа чеми кылыры-биле ону кестиргеш, чогуур үезинде ажаал албаанындан чаъска үрелип, аңаа изип эгелээн. Эки ажаагап болза бир гектардан-на 20 центнер дүүжүт ап, 70—80 тонна суланы ажаап алыр турган. Бир эвес сенаж кылган болза, 400—500 тоннаны ооң белетпеп алыр турда, совхоз директору Ю. А. Клевиков ону ажаап, болуп алырын боза-вайн, аңаа мал кадарарын чеп-шээрээн дээрзин совхозта улусчу контроль болуунуң даргазы, районнуң улусчу контроль комитединге дыннаткан. Хынаалдадап ол четпестер шын болуп бадыткаттынган. Совхоз директорун сагындырган болгаш аңаа мал кадарарын сок-садырын, кестинген суланы болуп ажаар талазы-биле дарый хемчет алырын районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы Е. И. Макарову, «Суггат» каттыжылышкынының кол гидротехниги Н. Н. Борисенкону сагындырган, четпестерни октябрь 10-га чедир эдерип даасkан.

Кызыл хоорайның 40 дугаарлыг аъш-чем магазинининиң коллективи садыглаашкынның культуразын бедидерин чедип албышаан, бараан саарылгазының планын ай санында амыр мүүсеэпп, мактадып келген. Ол садыгның ажылдакчылары он бирги беш чылдың планныг даалгаларын база алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг боттандырып, СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг ужуражырының социалистиг чарыкын бо хүнмерде улам малбартып турарлар.

Магазинниң ажылын экижидерипге ында улусчу контроль болуу улуг идигни берип турар. Хөөчун садыгчылар Зинаида Григорьевна Балыко, Тамара Устиновна Спрыгина садыгның кижидстеринге өйлеп өйлеп хынаалдаларны чорудуп, рейдилерни организастап келгеннер. Магазинге кирип турар аъш-чемнерниң шынарын донтаамал хынап турарлар. Бараанпарның четче-бүрүн болурун база хайгаараалга алган. Контролёрларның ажылынга ында чэрби чыл ажылдаан амылчын Вера Михайловна Заховасова болгаш ооң осне-даа амылчынпар, садыгчылар идепкейлиг киржип, кижидстерниң санитарлыг байдалын база хынап көрүп, арыгшеверни шыңгыы сагыпрынга дузалажып турарлар.

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайның № 40 магазининде улусчу контролёрлар Зинаида Балыко, Тамара Спрыгина, Вера Захвасова.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

Бөлүктерде

ОБЪЕКТИЛЕРГЕ ХЫНАЛДАЛАР

Кызылдың сентелге-тудуг эргелелиндө объектилер хөй, ында тос бригада ажылдап турар. Оларның хөй кезии тудугжулар, шеверлекчилер. Тудугжуларның иштинде он чылдан өрү үеде анаа ажылдап, күш-ажылчы коллективтин кол өзөк апарган мурнакчылар эвээш эвес. ССРЭ-нин Дээди Советинин депутады Г. А. Иванова, хоорай Советинин депутады Г. Р. Иванова, бригадир П. Г. Петрова, шеверлекчидер А. И. Иванва, К. Н. Елистратова, В. Г. Моисеевская, чазаныкчы А. И. Гоникер олар мынаан муриакчыларның кылып турар ажылының шынары эки.

Ынчалза-даа барык бүгү объектилерни хүлээп алыр үеде чедир кылдыныпаан ажылдар хөй болуп келген. Ажылдың куду шынарлыгының дугайында медээлер коллективте улусчу контроль болгупе база кээп тургупаан. Болукте шупту бөш контролёр бар. Олар эрткеп чылдың төнчүзүнден бээр хынаалдаларны он бир удаа чоруткан. Ылангыя демир аймаа шыгжаар черниң байдалын, объектилерде тудуг материалдарының болгаш техниканың ажыглалын, кадагалалын, общежитиелерде байдалды хынап көргеп. Ооң түнпелдерни болуктуң хуралдарынга сайгарып, четпестерни болдурган бурулуг кижизерге хемчеглерни хүлээдип, администрацияның мурнунга айтырыгларны тургупун-даа турар. Чижээ, 16 аал шитпи чурттаар бажың тудуу эргелелдип-даа, шингээдип-биле Тыва сентелге-тудуг трестиндаа ажылдакчыларынга улуг ужур-дузалыг. Ол объектиниң график ёзугаар эрткеп чылдың октябрьда ажыглалга дужаар турган. Бо объектиде цементпиң шын эвес кадагаланын контролёрлар илереткеш, тудуг мастери Г. Куженовтуң шалынының үштүп бир кезиин тыртар деп хемчег хүлээткеп.

Үстүнде чугаалаанывыс бажыңның тудуунда амгы үеде 38,1 муң рубль шингээттинген. Бо чылдың августка чедир тудуг ажылын барык чорутпаан. Чүге дизе чагыкчылар акпаландырымышкын айтырыгын шинтпирлевейн турганнар. Амгы үеде айтырыг шинтпирлеттинген болганда долу күшпиле ажылдаары арткан. Шингээтсе чогуур 197 муң рубльди арткан үеде долузубиле шингээдири бергедээнда болза, ук объектиниң кезии чылдың эгезинде ажыглалга кимереринче күштү мөөнүзээп негеттинип турар.

Улусчу контроль болуу бо чылдың бирги чартыының түнпелдери-биле партияның ажык хуралынга бодунун отчёдун база кылган. Ажылга айтырыг чок чоруп талазы-биле кол инженер К. Я. Хрусова, слесарь-электрик П. Н. Кожевников олар ышкаш контролёрлар хынаалдаларга идепкейлиг киржип келген.

В. МААДЫР.

ЧАМДЫЫЗЫ ХИРЛИГ

Кызылдың Титов кудумчузунда 36 дугаар бажың. Чаагайжыды тутпунган ол беш каът бажында 120 аал ишти чурттап турар. Чаа төлевилел ёзугаар эптиг, таарымчалыг кылдыр тутпап, изиг болгаш соок суглуг, төпчүткеп газтыг.

Бажыңны долгандыр погаанчыдылгазы-даа эки. Ынчалза-даа бо чаагай бажыңның подъездилериниң санитарлыг деңнели ангы-ангы. Бирги, алдыгы подъездилериниң байдалы эки.

А айпга, үшкү подъездилериниң санитарлыг деңнели дыка чөгенчиг. Аштакчы ону эртенниң-не аштап, арыглап каар. Кежээ көөрге ында октагылапкан чүве-ле хөй болур. Арбуз карты болгаш үрезиниң, конфета сазының, тоорук карты, таакпы хавы, сереңги ыяжы дээш чүү чок дээр.

Ооң туржук бажыңының чадыын пылесос-биле аштаар, подъездиниң сонгазынче силгип, дүкпүрүп каар кижилер бар.

Хоорайның № 2 бажың эргелели, ында улусчу контроль болуу бо четпестерже кичээнгей салып, ындыг культура сагывас чоруктуг сойгалаар үе келбээн бе?

С. ДҮКЕЖЕК.

ХЕМЧЕГЛЕР АМ-ДАА КОШКАК

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демнселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугаймында партия болгаш чазактың докталчазы күүседир чамдык хемчеглерин Танды районнуң «Сельхозхимиия» биле «Суггат» будурулге каттыжылышкынының коллективтери алганындан оларда күш-ажылдың сагыпга-чурумү элээп экижээн, ажыл шагы үзер чоруктар кызырылган.

Чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир үстүнде адаан коллективтериниң удуртукчулары, хөй-нимти организациялары арагалаашкынга удур демнселди амда негелдеге чедир чоруттайн турар. «Сельхозхимиия» каттыжылышкынында будурулгете арагалаар чорук уламчылавышаан. Ажыл шагының үезинде эвирик чорааи үш чолаачының мергежил талазы-биле төлээр акшазык казаан. Оларның бирээзи озал-ондак кылган ЗИЛ-554 машина биле тракторму сандан үндүрген. Сөөлгү үш айда бо коллективтен 10 кижи азиристер сергедир черге хонган.

«Суггат» будурулге каттыжылышкынында арага айпаа алыр талоннар үлеп берип турарында четпестерни хайгыылчылар илереткеп. Бо айтырыгны профсоюзтың комитединиң киржилгези чокка директор чаасkаан шинтпирлеп турар болган. Июнь, июль айларда коллектив 35-35 талопну үлеп берген. Август айда талопну шупту 132 кижиге берген, хынаалда хүнүнде олардың 16-зы ында ажылдаавайн турар, алды кижи 21 хар четпээн болган. Сентябрьда кодээ Советте берген данзыда хажыдымышкынпар база бар. Бирээзинде — 104, өскезинде — 94 кижиден киргеп.

Хынаалданың түнпелин Танды районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалажып көргеш, арагалаашкынга удур демнселди кошкак чорудун турары дээш «Сельхозхимиия» будурулге каттыжылышкынының даргазы Е. И. Макаровту, «Суггат» каттыжылышкынының кол гидротехниги Н. Н. Борисенкону сагындырган, четпестерни октябрь 10-га чедир эдерип даасkан.

ФОТО-ЧУРУК БУРУУДАДЫП ТУР

«Кызыл тараачын» совхозтуң малчынпарының Кудургузунда кыштаа бар. Аңаа мурнуку чылдарда сүт-бараан фермазы, дагаалар өстүрер чер тургап. Ооң каждалары, чурттарга бажыңнары ам-даа артып калган. Ол курут бажыңнарны септеп, малчынпар, кадарчылар чурттаар кылып ап болур турган. Ам ол бажыңнарның чамдыызын бузуп, чүдүрүп алырын совхозтуң директору В. Р. Евсеев бодунуң «өөнүктеринге» чеп-шээрен өгээзин. Чоокта чаа база бир бажыңны бир кижи бускаш, чүдүрүп апаргап.

— Ол бажыңнарны, каждаларны бускаш, бажыңнарынар чанынга чем хайындырып ижер чер азы гаражтар кылдыр тудуп алынар — деп директор сумелээн дижип турар.

Ол хайыраан тудугларны бузуп үрегдевейн, аңаа куш фермазын азы сүт-бараан фермазын-даа катап тургузуп ап болгай — деп, малчынпар хараадап орарлар.

ЧУРУКТА: чүдүрүп алгаш барган бир бажыңның орну.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

Партийжи амыдырал: отчёттар болгаш соңгулдалар

ШҮГҮМЧҮЛЕКЧИ ЁЗУ-БИЛЕ ШҮГДҮНМҮШААН

Партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП Төп Комитединиң Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, партияның эвилеглиг XXVII съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш Сүт-Хөлде Карл Маркс аттыг совхозтуң ишчилери ажылдап турарын партия организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга партком секретары К. Ш. Хуналдай демдеглээн.

Совхозтуң экономиказын хөгжүдер, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруун бедидер дээш партком, партия эге организациялары чамдык ажылдарны кылган. Ажыл-агый бо беш чылдың эгезинде карылгалыг ажылдап турган болза эрткен чылын орулгалыг болган. бо чылын орта немей орулганы ап болур аргалыг. Кызыл-Чыраа сүт-барзан фермазының коллективи эки ажылдаашаг, күрүнеге сүт садарының беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Чер ажылының талазы-биле чамдык чеднишкиннер бар, кукурузаның багай эвес дүжүдүн өстүрүп алган. Партия организацияларының, коммунистерниң саны өскен, шынар составы экижээн. Будүрүлгениң мурнакчыларының саны чыл келген тудум-на көвүдеп орар.

Илеткелчи болгаш саналберген коммунистер партия комитединиң отчёттуг үеде чоруткан ажылын шүтүмчүлекчи ёзу-биле анализтээш, четпестерни эдер талазы-биле чүүл кылырын чугаалап, боттарының бодалдарын илередип, сүмелерин киргеен.

Совхозтуң экономиказын хөгжүдериниң айтырыгларынче коммунистер кол кичээнгейни салып, хамыктың мурнуунда малдың баш санын өстүрериң, продуктулуун бедидерин, уксаазын экижидерин чугула деп саналар. Совхозтуң мал болгаш чер ажылынын будүрген продукциязының бот-үнези улуг болуп артпышаан. 1981 чылда бир центнер сүттү будүрериңге 42 рубльди чарыгдаан болза 1984 чылда 68 рубль чедир көвүдээн. Өскедээ продуктуларның бот-үнези улуг. Бо чылдың эрткен сес айларындан ол көргүзүглер кудулаваан.

Малдың янзы-бүрү чылдагаашнардан өлүп хораары, чидери эвээжеэвээн. Бо чылын шээр малдың хорамчазы кайыдаа чылдан хөй болган. Ажылагый төрүүр чүс баш кыс малга оналаштыр чүгле 66 хураганны, 52 анайны менди доруктуруп алган. Чер ажылының культуразы ам-даа бедик эвес, дүжүт эвээш болуп турар. Ажыл-агыйна четчир санныг трактор, комбайн, автомашина, көдээ ажыл-агыйның машиналары бар, ындыг-даа болза оларны будүрүкчүлүг ажыглавайн, камналгалыг эдилевейн турарындан хуусаазы четпээнде үрелип, үндүр бижиттиниип турар.

Совхозтуң мал болгаш чер ажылынга удуртулганы партия комитединиң кошкатканындан, анда коммунистерден негелдеп, олар-биле партия ажылын суларатканындан үстүнде айыткан четпестер үнүп, ажыл-херек чеднишкиннииг шиитпирлеттинмейн турарын санал берген коммунистер чугаалаваан.

Мал ажылының специалистери негелдеге чедир ажылдавайн турарын хуралга шыгыы шүтүмчүлээн.

— Совхозта кол зоотехник Солун-оол Бүрбү, селекционер-зоотехник Галина Доржу, хостаттырган мал бригадирлери бар, малдың баш санын өстүрериң, продуктулуун бедидерин, уксаазын экижидерин чугула деп санаан. Совхозтуң мал болгаш чер ажылынын будүрген продукциязының бот-үнези улуг болуп артпышаан. 1981 чылда бир центнер сүттү будүрериңге 42 рубльди чарыгдаан болза 1984 чылда 68 рубль чедир көвүдээн. Өскедээ продуктуларның бот-үнези улуг. Бо чылдың эрткен сес айларындан ол көргүзүглер кудулаваан.

Малдың янзы-бүрү чылдагаашнардан өлүп хораары, чидери эвээжеэвээн. Бо чылын шээр малдың хорамчазы кайыдаа чылдан хөй болган. Ажылагый төрүүр чүс баш кыс малга оналаштыр чүгле 66 хураганны, 52 анайны менди доруктуруп алган. Чер ажылының культуразы ам-даа бедик эвес, дүжүт эвээш болуп турар. Ажыл-агыйна четчир санныг трактор, комбайн, автомашина, көдээ ажыл-агыйның машиналары бар, ындыг-даа болза оларны будүрүкчүлүг ажыглавайн, камналгалыг эдилевейн турарындан хуусаазы четпээнде үрелип, үндүр бижиттиниип турар.

Совхозтуң мал болгаш чер ажылынга удуртулганы партия комитединиң кошкатканындан, анда коммунистерден негелдеп, олар-биле партия ажылын суларатканындан үстүнде айыткан четпестер үнүп, ажыл-херек чеднишкиннииг шиитпирлеттинмейн турарын санал берген коммунистер чугаалаваан.

Мал ажылының специалистери негелдеге чедир ажылдавайн турарын хуралга шыгыы шүтүмчүлээн.

— Совхозта кол зоотехник Солун-оол Бүрбү, селекционер-зоотехник Галина Доржу, хостаттырган мал бригадирлери бар, малдың баш санын өстүрериң, продуктулуун бедидерин, уксаазын экижидерин чугула деп санаан. Совхозтуң мал болгаш чер ажылының

ДАЙЫН ЧЫЛДАРЫНЫҢ ЧАГААЛАРЫ

(Төнчүүг. Эгези № 225 «Шынга»).

БЕЛОРУССИЯДА Бобруйск хоорайынын чоогунга дайзынга удур күштүг тулчуушкуннарны чорудуп турган үеде, 1943 чылдың нйнги чартынында, ол херээнин солагай талазынче база эктинче кончуг аар балыглаткан. Тулчуушкун шелүүге олуртткен кижилер аразынга ол элээн үеде медерел чок чыткан.

Минусинскиге чурттап турган ооң авазы Федосия Дмитриевна биле кадайы Александра Васильевнага: «Төрээн чурттүн хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш шыңгыы тулчуушкун үезинде Виктор Иванович Елисеев маадырлыы-биле өлген» деп дыңнадыр келген. Кажыдалдың карак чажы дыка-ла үр катпаан. Ынчалзажок чүвени черде канчап билир. Виктор дириг бооп чадавас кылдыр бодаан, ооң кирип турганы полктүң командылал черинге кадайы Александра чагаа бижээн. Ол шында «Чогаалчы Константин Симоновтуң «Мени мана» деп шүлүүнде «Өлүрткен деп дыңнадыгны алзыңза-хаа, ажаа бүзүреве, мени мана» дээш сестерин номчаан, сеткил-сагыжын кеззеде хөлзең кээр. Мээң ашаам Виктор өлүрткен дээрзинге бүзүревейн бо чагаалны бижидим» дээш одуругларны киирген. ооң дугайында ылаптыг харымдан бээрин дилээн, адресин айтып каан.

Баштайгы чагаанын харымы допчу болган кыска болган. Силерниң чагаанар алдывыс. Ашаанар дугайында сагыш човаа турарывар дээш өөрүп четтирдивис. Силерниң ашаанар Виктор Елисеев сөөлүнде бистиң 766 полугувуска кирип турган. Тулчуушкуннар үезинде коргар чүрек чок, эрес-дидим чорукту хөй удаа көргүзүп келген. Ол дээш Кызыл Тук орден болган «Эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле шаңнаткан.

Бобруйск хоорайынын чоогунга бистиң шеригленнивис дайзынның күштүг камгалалын чаза таварын турар үеде ол кончуг аар балыглаткан. Ооң соонда элээн каш айларда госпитальга эмнеткен. Ам-ты үеде Виктор Грузияда Цхалтубо курортунга эмнедирин үргүлчүлевишаан. Ооң адреэи бо...

Байыр-биле!

Улуг лейтенант П. Жирнова».

Ындыг чагаа алгаш, ооң авазынын, кадайының болган дүнмаларының сагыш-сеткилин амырай берген. Өг-бүледен фронтуже чоруткан дөрт кижиден чүгле чаңгыс-ла дириг арткан кижи ол болган.

ВИКТОР Иванович Цхалтубога элээн каш айларда эмнетсе-даа, балыгның аар үржуудан нйнги белүктүң инвалиди болган. 1944 чылда шеригден халашкаш, инвалид болза-даа, ол ажаа олурбаан. Төрээн черинге эп келгеш, баштай школага шериг херээ башкылаан, ооң соонда Тывага чурттай бергеш, ДОСААФ обкомунуң инструкторунга, Чеди-Хемчик районунуң ынчангы колхозтарынга база АТБ-зинге хөй чылдарда чолаачылап-даа чоргулаан. Сөөлүүредир Виктор Иванович Кызылга кежүп келгеш, аңгы-аңгы транспорт организацияларынга ажылдаан, шагда-да пенсияже үзе-даа ажылдавышаан.

Дайын чылдарында эрес-маадырлыг чоруу дээш Төрээн чурттуң ону үнелеп демделээн алдар-хавыяларының чамдызын үстүнде адаан болгай бис. Сөөлүүредир оларга Кызыл Сылдыс орден, он хире дайынчы медальдар, а улуг Тиилелгенин дертен чылында Ада-чурт дайыны орденинин нйнги чергези немешкен. Ооң эрес-маадырын олар бадыткан турар.

С. ШОЙГУ, журналист.

КАРПОВ—КАСПАРОВ

Москвада П. И. Чайковский аттыг концерт залында шыдырва талазы-биле бирги чер дээш делегей чемпионну Анатолий Карпов биле ол-ла ат дээш гроссмейстер Гарри Каспаровтуң аразында маргылдаа эртип турар.

Маргылдаанын тоску оюну бир янзы байдалдыг эрткен. Макаа баштайгы ооллар солчулгазы чүгле... 27 дугаар кежите болган. Каш көш эрткенинин сөөлүнде элээн бедүүчүй берген. Ынчалза-даа ол байдал демиселдиң дүргедээри болдурган.

Оюн төнчүүзүнче шилчий берген-даа болза, шыдырва шелүүге кештер дүргедей берген. Сонгаарладырынга чедир каш-ла секунда арткан турда, агы-биле ойнаан Г. Каспаров бир ооллу халаска берип чыдар 42-ги кежүп кылган. Кажарлаашкынныг ураа аргалыг салыг ам тактиктиг сегиржип алмышкын-биле солуттуунган.

Сонгаарлаттынган оюнга 52-ги кежите чедир удур-дедир халдаашкыннар соонда, гроссмейстерлер хайыраашканнар.

Дараазындагы оюн дүүн болган, ажаа агы-биле делегей чемпиону ойнаан.

ЧУРУКТА: салышкын үезинде.

И. УТКИННИН фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

«АЛЁША»

— Силериң хоорайынарны долганыдыр турар алды тейиң кайызы эр-не чаражыл— деп, Пловдивтиң кайы-даа чурттакчызындан айтыпар болзунарза, бодаанмайн-даа «Хостакчылар тейи» деп харыылаар. Оон «Алёшаның турар тейи ааи» деп немеп каар. Пловдивтиң чурттакчылары «Алёша» дугайында ырга база ажок ынактар. Хоорайның радиозу бодунуң дамчыдылгаларын база-да ол ыр-биле медээлевишаан, эртенин-не эгелээш, кежээним-не доозар.

Бедик тейиң кырында чөөн чүкче, бодунуң Төрээн чурттуңче көрүп алган турар билдинмес солдат болгар кижи бүрүзүнге канчаар-даа ажок эргим.

«Алёша» ышкаш тураскаалдарны чон мынчаар чугаалажыр: «Ону тургускан кижилерни билбес-даа болзувусса, ол бистиң тураскаалывыс».

Ону тургускан кижилер дугайында албан бижиктерни тывары менээ белен эвес болган. Ынчалза-даа мен оларны тодарадыр апкан мен. «Алёшаның» тураскаалын скульпторлар Александр Заиков биле Иван Топазов, архитекторлар Петко Цветков биле Марко Марков олар тургусканнар. Бодунуң ажылын олар «Совет Армияга тураскаал» деп адаанар, а болгар улус ана «Алёша» деп атты берген.

Ынчалза-даа тураскаалдың авторлары чүгле болгарлар эвес. Бир катап суратлыг совет шүлүкчү Константин Ваншенкин ол тейге чораан. Хостакчы Совет Армияга болгаш улустуң кызыгаар чок ынакшылы ооң сагыш-сеткилин доюлдурган болгаш «Алёша» дугайында шүлүктү бижиринче албаданкан. А совет композитор Эдуард Колмановский ана аялга бижээн. «Алёша» деп улустуң ынак ырызы ынчаар төрүттүүген болгаш дораан-на чер-черге дыргын тарай берген. Ол ырны ССРЭ-ниң болгаш Болгарияның чурттакчылары Мурманскиге чедир, маадырлыг Брестиден Оожум океанның эриктеринге чедир ырлажып турар. Ангы-аңгы национал совет кижи бүрүзүнге ол тураскаал база эргим.

Тейже үнген санында кижи бүрүзү «Алёшаның» баарлыга хөй чечектерни салып, ооң дугайында ырның сестерин, аялгазын сактып кээр. Болгарияның байлак черинче Хостакчылар тейинден харап алган турар ол солдат чамдык кижилерге эрес-дидим хостакчы, а эскелеринге идегелдиг камгалакчы. Ана аныяк коммунистерге партия билеттерин тыпсып, а пионерлерге — бичии димитровчуларга кызыл галстуктарны баглап турар. Делегейниң бирги космонавтызы Юрий Гагариниң олуртказ ыяжы ында могаарарын өзүп турар. Оңче Пловдивтиң чурттакчылары боттарының хүндүлүг валчыларын чалаарыңа ынактар.

— Эх, Алёша, ам-на ужуражып келдивис — деп, улгады берген бир турист тураскаалга келгеш чоок эжинге дег чугаалаанын дыңнаан мен.

А бир катап аныяк совет журналист уруг-биле база ана келдивис. Аныяк уруг тураскаалдың баарыңга салган чечектерин үр-ле эдип турду, ооң караанын чажы бүлденейнин турду.

— «Алёша» дээрге тодаргай кайы-бир солдатка тураскаал эвес-тир. Пловдивке чангыс-даа совет солдат елбэн — дидим.

— Бистиң чырык хүмүүс, тайбың дээримис дээш амытының бергенинерге кайгамчык тураскаал-дыр. Моон үем аныяк ооп тиилелгеге чедир чурттавайн, ынакшыл четтикпейн амы-тынындан чарылган чадавас — деп, ол мунгаргай харыылады.

Кисловодскиден келген бир турист Пловдивке келгеш бодунуң командири чораан майор Гущуляктың ады-биле адаан кудумчуну үр-ле дилеп келген. Хоорайның кудумчуларын бир шаг ботка кезип келгеш, ооң командири чораан совет ужудукчунуң чурттаң турганы болгар ергбүдени тып алдывыс. Румынияны хостажып тура аар балыглаткаш ол маңаа өлген. Совет турист өөнүүн хөөржүдүп турда болган митингини, ана чарлышкынның сестерин болгаш салютту сактып чугаалады. «Алёшага» куспак долу чечектерни ол эккеп берген. Ол чечектериң аразында таблицажыгашта мындыг сестерни номчаан мен: «Болгар чонуң Алёша деп адаанга мээң кайгамчык командиримге».

Америкадан келген журналист-биле база тураскаалга чораан бис. Оон баарында чечектериң хөйүн ол кайган. «Мында улустуң үргүлчү ырлажыры чүү деп ыр боор?» деп ол айтырды. Оон төөгүзүн, ырның үтказын чугаалап бердим. Ол кезек кайган тургаш; «Алёшаның» автомады Калашников системазының бе?» деп айтырды.

Делегейниң чонун бо тураскаал, шынап-ла, кайгадып турар. Совет күрүенин болгаш Варшава Керээзиниң кирҗикчилери чурттарының ачызында делегейде тайбың болгаш дең эрге камгалаттынып турар дээрзин олар билир. «Алёша-ла» тураа, делегейге тайбың турар дээрзинге олар бүзүреллиг.

Ынчангаш Болгарияда бедүүн орус Алёша деп ат кижи терелгетенге болгаш делегейге тайбың дээш даңгырак дег дыңнадыр.

Георги ВЛАСОВ, болгар журналист. Пловдив.

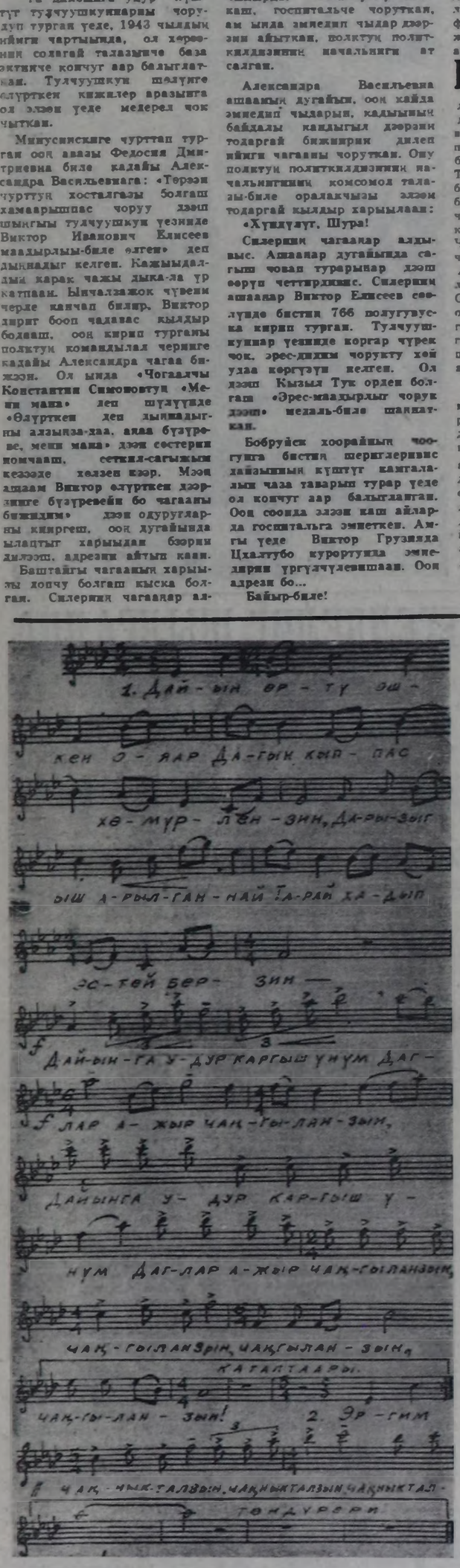
КУРЯК ЧАЙ

Кудук чаймык херелин теп
Куряк-чайны хүннеп кээрге,
Кулуп-чаваа дешкилээп дет,
Курияктар-даа меннин үнер.
Аңаа орар кадай-даа чок,
Ажыл шаанче холу иштиг,
Чүүгү ээргеп,
ширтээн сыраан,
Чүүгү черле кылбас дээрил.
Ойбак-дыдык
селип-септээр
Олут орбас үе кээрге,
Назы дегээн кадайлар-даа
Аныяксыы улам дендээр.
Келин кызын бүдүү бодап,
Кезек кадай кижис ээр,
Чамдыктары
чекпек-саржаан
Сава долдур үүжеэр —
Кудай дээрниң хайыраазы—
Куряк-чай-даа чаагай үе.

Бойдус шаанаан чылыг үе
Болчаан ышкаш моорлап
келдя,
Куриятар... ой, буруу болду,
Куряк эвес —кадай-кыстар.
Куюм чүрек эзинделдир
Клубтарже базыпса чүл?
Танцы тепсе канчап
баар деп,
Дашка суруп келген эвес.
Чалыы шагның кезек ойун
Чалап алза кемн чүү деп,
Карак базар Ында-бирек
Каттырымзап маңап тур
боор.
Оюн-баштак.
катқы-хөгжөм
Озал-ондак үнмес-ле боор.
Башкы хырва монгүннери
Баштың дүгүн квастай
берзе,
Авыралдыг бойдус белээн
Аржыыл-биле чажыргаш
чоор.
Хавактарза сыгытлар-даа,
Хавырылган адыштар-даа,
Идер-чалыы чораан ойнуң
Изин тоза тудуп чорда,
Кудай дээрниң хайыраазы
Куряк-чайның хүлүмзүрүү
Херээжен чон сеткилинге
Кеззэ мөңге чайнаң чораай.

Е. ТАНОВА.

ООО ИЕНИҢ ҮНҮ

Сөзү Ю. Кюнзегештин. аялгазы Х. Дамбаның.

Дайын ертү өшкен олар
Дагыл кыпнас
хөмүрлензин,
Дарызыг ыш арыгланнай
Тарай хадып эстей
берзин —
Дайынга удур каргыш
үнүм
Даглар аңыр чаңгыланзын,

чаңгыланзын,
чаңгыланзын!

Эргим ынак оглум, кызым
Эртемнериң белиин четсин,
Ажыл-ишчи чонувустуң
Ас-кежиин дарганнашсын,
Келир үе салым-чолу
Херелдендир чайынаанзын,

чайынаанзын,
чайынаанзын,
чайынаанзын!

Ораң чуртту чонум-биле
Оглум, кызым эолеп
тутсун:
Хорулларга, хоорайларга
Хостуг ыры дынмирезин —
Коммунизм тулуглары
Хонук тудум өөскүп үнзүн.

өөскүп үнзүн,
өөскүп үнзүн,
өөскүп үнзүн!

Дайын ортү өшкен олар
Дагыл кыпнас
хөмүрлензин,
Дарызыг ыш арыгланнай
Тарай хадып эстей берзин
Тарай хадып эстей
берзин —
Дайынга удур каргыш
килеп
Далай кежир

чаңныктазын,
чаңныктазын,
чаңныктазын!

ООО

СОЛУН КОНЦЕРТ

Таңды районнуң сигең шөлдериниг ажылдап турган сигенчи бригада, звеноларга өөрүнүң Солчур кодээ культура бажыңының чанында «Аржаан» аттыг агиткультбригадазының бот-тывынгыр артистери аалдап чораанар.

«Аржаан» деп агиткультбригада өөрүнүң «Коммунизмче орук» совхозунуң база кожазы Монгун-Тайга районнуң сигенчилериниг аалдап чедип, үениң байдалынга хамаарыштыр чогааттынган шоодутлуг чечен чүүлдерлиг, солун программалыг концерттерни бараазлгаткан. Мал чемниң белеткелинде ажылдап турарларның ажылынынге тураскаатқан чаа номерлерни немей чогаадып ап, оларга күүседип берип чоруурлар. Ынчаар, оларның кылып, бүдүүп турар ажыл-ижин үнелеп, мактап турар номерлерни дыңнаап, сигенчилер улам сорук кирип, хей-аъды кедүрлүп турар.

Бот-тывынгыр артистерниң А. Таңовтуң «Хлеб-тараа» деп ырызын ырлаанын, сыгыт-хөөмейнин, таңцы болуунун күүсеткенин тыва таңцыларын база шоодутлуг интермедияларны сигенчилер улуг сонуургал-биле кергеннер.

Ч. МОНГУШ.

АЛА БУГА

Тоолчургу чугаа

Шаг-шаанда чаңгыс инектиг хей ажы-төлдүг ашак, кадай чурттап чораан. Чайын бооргa Сүт-Хөлдүң кыдынга чайлаар, кыжын бооргa Кызыл-Тайганың Хемчик хемче кербезинге кыштаар Сарыглар Алакан ашак чүве-дир.

Бир чайын Сүт-Хөлдүң чеээш өнүүр чечек шыпкан чингир шогаан эриниге Алакан ашак чайлап олургаң. Дан бажы шала херел, даш бажы сарыг шокар турда, ашак өөнден үнүп кээрге, кодан өдээндем кончуг улуг хөл бугазы хөлче кылаштап киргеш эштип-шымның көзүлбейн кире берген. Ашактың инээ бугазың соонче көрүп, ыыгайнып туруп калган.

Хөл бугазын көргенин ашак кадайынга, ооң соонда кожаларынга чугаалап турган.

Хүннер, айлар эртип турза-турза, ашак, кадайның чаңгыс инээмин боозу үлгадып турар апарган. Шала часкаар инек-даа төрүп чадаан, бектеми берген. Оон ам канчаар бызааны дириг турда уштуп алганнар. Кончуг улуг эр ала бызаа болган.

Өскүс бызааны ашак, кадай шай-биле эмискиктеп турган, доруктурүп алганнар. Оон улгадып өзүп турары-даа кедергей, ана инек малда чок дээн улуг бүдүштүг амытан болу берген. Ону көөр дээш ырак-чооктан улус көрүп, кайгап магадап чугаалажып турганнар.

— Оран эзинин оглу бугадыр — дээрден өске сөглээр сес тыппас болганнар.

Бир чылын улуг харлыг чут кыш болган. Улустуң мал-маганы-даа ховартаан. Шала часкаар аш кызагдап келген. Ынчалза-даа Адакан ашак чангыс ала бугазын соп чиваэн. Харын ооң саадының ханын ханаш, хан аксын ап, оозун изиг пашка хооруп чип тын-менди үнгеннер. Ашак бугазының саадындан хан аксып алыр деп баргамда арга-эзинин оът-сигенинин чажыдындан сынр-сиген деп үнүштүң бүрүзүн, даазылын хандылап алыр турган. Бугазының ханын алган соонда демги хандызын аңаа ижиртип, ханапкан балыгны чиинеп шарыптарга хан доктаай бээр турган. Ол чоок-кавының аш-чутка туттурган ядылары Адакан ашактың ала бугазының саадын ханаш, ооң ханын хооруп чип амы-тынынг үнгеннер.

Адакан ашактың ала бугазының саат ханы саамчыыр болу берген, ынчап баарга бугаа боду бустап мөөрей. Хөлчүктүг деп черинге Белдир ядаанда Чоон-Дыт дээр өске дыттардан онза ылгалдыг, улуг чоон дытка өгени бээр турган. Чоон дыттың бажы сагланайнып, чочагайлары тоглап дүжүп турар дээр.

Ол магалыг улуг буганың сурва чонга тарай бээрге сумузунуң чайгызы ядыы аңчы Адакан баштадыр кезек аңчыларны сыныпадып Хан-Дээр тайгазынче чорудупкан. Олар аңаа тос сыын олчалыг болганнар. Тос сыынның ээдин ала бугага чүдүрүптерге аалга чедир тоор-даа чок шөлээн оттап, арт-сынынарны ажып келген деп чугаа бар.

Сүт-Хөлдүң Чоон-Дыттың турганы улуг онгары-даа, хөл бугазының оглу ала буганың кедергей улуг мыйыстарыдаа чоокка чедир чыткан дээр.

Кошкар-оол ОНДАР.

Ойлаар

Республикага шокар булуттаар, чаъс чагбас. Хат кошкак. Агаарның температуразы дүне 0—5 градус чылыг, чамдык черлерге 0—5 градус соок, хүндүс 14—19 градус, чамдык черлерге 8—13 градус чылыг болур.

Кызылга шокар булуттаар, чаъс чагбас. Хат кошкак. Агаарның температуразы дүне 0—2 градус, хүндүс 16—18 градус чылыг болур.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 29-ТА БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — «Зарядкаже, чыскаалыңар!». 8.50 — Шыдыраа талазы-биле делегей чемпионады. Информастыг үндүрүлге. 9.05 — «Корабелы с «Ленинской кузницы». Док. телефильм. 9.35 — «Будильник». 10.05 — «Спортлото». 39-ку тиражы. 10.15 — «Совет Эвикелинге бараан боон тур мен!» 11.15 — «Кадыкшыл». 12.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.30 — Совет черге ужуражышкыны. 12.45 — «Кедээнин ажыл-ишчилеринге дамчыдылга». 13.45 — «Музыка киоскузу». 14.15— «Аян-чорукчулар клуву». 15.15 — «Ырыга улуг хүн келген». Ригадан дамчыдылга. 16.15 — «Приключения Мюнхаузена». Мультфильм. 16.55 — Бөгүн — Машина тудукчуларының хүнү. 18.10 — Спорт гимнастиказының талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу болгаш чемпионады. 19.00 — «Бедная Лиза». Мультфильм. 19.20 — «Делегей байдалының дугайында допчулал». 20.05— «Четыре клоуна под одной крышей». Фильм-концерт. 21.00 — «Үе». 21.35— «На радость вам и мне». Фильм-концерт. 22.20 — «Уралмашевки». Док. телефильм. 22.35 —22.45 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Зарядкаже, чыскаалыңар!». 8.20 — Хөлүг потажыгаштар. 8.30 — Орус чугаа. 9.00 —Ритминг гимнастика. 9.30 — Спидвей талазы-биле делегей маргылдаазы. ЧССР-дең дамчыдылга. 10.00 — ССРЭ-ниң улустуң артизи С. Сондецкистиң удуртулгазы-биле Литва ССР-ниң камерлиг оркестриниң концерти. 10.50— Телевидениениң Киргиз студиязының программазы. 11.20 — «Билдингир-даа болза, алдептиг». 12.50 — Улусчу чогаадылга дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы— «Челээш». Телекерүүчүлерниң чогаадарының допчулалы. «Улустуң музыказы» (Аргентина). 13.20 — Уругларга фильм. «Тэм вдали, за рекой». 14.25 — Тайбың болгаш аныяктар». 15.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 16.15— Шылгаракгай совет композиторлар — Ленинчи шаңналдың лауреаттары. Т. Хренников. 17.35 — «Совесть». Беш сериялыг уранчечен телефильм. 5-ки сериязы. 19.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. СКА — «Торпедо» (Москва). Донда Ростовтан дамчыдылга. Чапсарда — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Тигры полосатые». Мультфильм. 20.45 — «Музыкалыг автографтар». Кишиневтан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Чегеря». Уран-чечен телефильм. 22.45 — «Ялла» ансамбльдиң оюн көргүзүү. 23.15 —00.00 — Баткетбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. СКА — «Спартак» (Ленинград). Ленинградтан дамчыдылга.

СЕНТЯБРЬ 30-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол талазы-биле допчулаал. 9.25 — «Морю жить вечно». Док. фильм. 9.45 — Уран чүүл коллективтериниң оюн көргүзүү. 10.10 —Уругларга фильм. «Там вдали, за рекой». 11.25—11.20 — Медээлер. 15.40 — «Кипр. Легендалар болгаш боттуг амыдырал». 16.30 — Спорт гимнастиказының талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу болгаш чемпионады. 17.15 — «Будапештский дневник». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 17.50 — «Велосипедник убежал». Мультфильм. 18.00 — Футбол талазы-биле допчулаал. 18.30 — Чүрүк бүрүзүнде — хүн. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Ажыл-херектер болгаш кижилер. Чиик үлегүрде стахановчу шимчээшкин. 19.35 — «Опера болгаш көргүкчү». Музыкалыг дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35—22.50 — «Моцарт». Уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Формула барабинского починз». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 8 класс. Якобижилер диктатуразы. 9.05 — Орус чугаа. 10.05 — ПТУ сургуулдарыга. Информатиканың үндезиннери болгаш саналга техниказы. 9 класс. Эртем болур информатика болгаш ооң соруулгалары. Информатика болгаш саналга техниказы. 10.35; 11.40 — Ботаника. 6 класс. Бобы культуралары. 10.55 — «Вайгач». Эртем-неторелдиг фильм. 11.10 — Эртем болгаш амыдырал. 12.00 —Башкыга — музыка кичээли. 1 класс. 2-ги дамчыдылга. 13.00 — Школачыларга хлеб дугайында. Хлеб бистиң-биле кады. 13.30 — К. Паустовскийни катап номчуп тура. 14.20 — Сөөң лейничи библиотекан. Миллионнарга салгал. 14.55—15.00 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.15 — А. Алябьев. Квартет № 3 соль мажор.

КЫЗЫЛДАН

18.40 — «Уттундурбас часе. Тыва АССР-ниң алдарлыг ажылдакчызы, бот-тывынгыр композитор Солаан Базыр-оолдуң чогаадыкчы ажылының дугайында. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Программада: «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». «Камналга болгаш хумагалыг чорук дээш». Кызылдың куш фабриказында продукциянның бот-үнезин кызырарының оруктары. «Тываның экраннарында». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 1-ги кезээ.

КЫЗЫЛДАН

20.15 — «Культура болгаш амыдырал». «Совет Тыва» совхозтуң культура-спорт комплекзинниң ажылының дүржүлгазы. 20.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

21.00 — «Үе». 21.35—23.00 — «Москвичка». Телеклуб.

Кино

СЕНТЯБРЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, «Сезон чудес» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.10, 12.10, «Не будь этой девчонки» 10.40, 13.40, 15.10, «Невеста из Буэнвиля» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Счастье по случаю» 14.00, «Любовный недуг» 16.10, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Солнце в кармане» 14.00, «Вариант «Зомби» 15.30, 17.30 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сон в руку или чемодан» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Легенда о дикой природе» 9.30, «Двойной обгон» 11.10, 13.00, 15.00, «Сезон чудес» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Невеста из «Буэнвиля» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30, Киносборник 11.00, 14.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Опасно для жизни» 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ШЫН Редакциянын адреви: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторүң 2-24-63, редакторүң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийн аймырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацин киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; колээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериниң 2-12-45 солун келбейн барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катаа үнер.

Чагыг № 3132.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном савыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографизазы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00233